
Է. Ուայթ

ՄԵԾ ՊԱՅՔԱՐ

«Մեծ պայքար». թարգմանությունը անգլերենից, 624 էջ:

Սույն գրքում հեղինակը զարմանալիորեն հետաքրքիր կերպով ներկայացնում է չարի և բարու միջև մղվող դարավոր պայքարի ծագումը, ընթացքն ու վախճանը: Մեզ սպասվող ճակատագրական պայքարի հափշտակիչ տեսարաններին հաջորդում են չարի վերջը, արդարության ու բարության վերջնական հաղթանակը և փրկվածների հավիտենական կյանքը Քրիստոսի արքայության մեջ:

Քառակուսի փակագծերի մեջ նշված թվերը **[652]** ցույց են տալիս գրքի բնագրի էջերը:
Նախատեսված է ընթերցող լայն շրջանակների համար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	ՆԱԽԱԲԱՆ	5
ԳԼՈՒԽ 1	ԵՐՈՒՄԱՂԵՄԻ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ	12
ԳԼՈՒԽ 2	ՀԱՒԾՄԱՆՔ ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՐԵՐՈՒՄ	31
ԳԼՈՒԽ 3	ՀՈԳԵՎՈՐ ԽԱՎԱՐԻ ԴԱՐԱՇՐՁԱՆ	40
ԳԼՈՒԽ 4	ՎԱՂԴԵՆՍՆԵՐԸ	51
ԳԼՈՒԽ 5	ՋՈՆ ՈՒԲԿՂԻՖ	68
ԳԼՈՒԽ 6	ՀՈՒՄ ԵՎ ՀԵՐՈՆԻՄՈՍ	84
ԳԼՈՒԽ 7	ԼՅՈՒԹԵՐԻ ԱՆՋԱՏՈՒՄԸ ՀՌՈՄԻՅ	105
ԳԼՈՒԽ 8	ԼՅՈՒԹԵՐԸ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ԱՌԱՋ	128
ԳԼՈՒԽ 9	ՇՎԵՅՅԱՐԱՅԻ ԲԱՐԵՆՈՐՈԳԻՉԸ	152
ԳԼՈՒԽ 10	ԲԱՐԵՓՈԽՄԱՆ ԱՌԱՋԸՆԹԱՅԸ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅՈՒՄ	165
ԳԼՈՒԽ 11	ԻՇԽԱՆՆԵՐԻ ԲՈՂՈՔԸ	177
ԳԼՈՒԽ 12	ԲԱՐԵՆՈՐՈԳՈՒՄԸ ՖՐԱՆՍԻԱՅՈՒՄ	191
ԳԼՈՒԽ 13	ՆԻԴԵՐԼԱՆԴՆԵՐ ԵՎ ՍԿԱՆԴԻՆԱՎԻԱ	216
ԳԼՈՒԽ 14	ԱՎԵԼԻ ՈՒՇ ՇՐՁԱՆԻ ԱՆԳՂԻԱՅԻ ԲԱՐԵՆՈՐՈԳԻՉՆԵՐԸ	224
ԳԼՈՒԽ 15	ԱՍՏՎԱԾԱՇՈՒԲԵՆԸ ԵՎ ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ	242
ԳԼՈՒԽ 16	ՈՒԽՏԱՎՈՐ ՀԱՅՐԵՐԸ	264
ԳԼՈՒԽ 17	ԱՐՇԱԼՈՒՅՍԻ ԱՎԵՏԱԲԵՐՆԵՐԸ	274
ԳԼՈՒԽ 18	ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԲԱՐԵՆՈՐՈԳԻՉԸ	290
ԳԼՈՒԽ 19	ԼՈՒՅՄ ԽԱՎԱՐԻ ՄԵՋ	313
ԳԼՈՒԽ 20	ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՄԵԾ ԱՐԹՆՈՒԹՅՈՒՆ	324
ԳԼՈՒԽ 21	ՄԵՐԺՎԱԾՆԱԽԱՋԳՈՒՇԱՅՈՒՄ	342
ԳԼՈՒԽ 22	ԿԱՏԱՐՎԱԾ ՄԱՐԳԱՐԵՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	357
ԳԼՈՒԽ 23	ԻՆՉ Է ՍՐԲԱՐԱՆԸ	373
ԳԼՈՒԽ 24	ՍՈՒՐԲ ՍՐԲՈՅՈՒՄ	385
ԳԼՈՒԽ 25	ԱՍՏԾՈ ԱՆՓՈՓՈԽ ՕՐԵՆՔԸ	393
ԳԼՈՒԽ 26	ԲԱՐԵՓՈԽՄԱՆ ԳՈՐԾԸ	409

ԳԼՈՒԽ 27	ՄԵՐ ՕՐԵՐԻ ԱՐԹՆԱՅՈՒՄՆԵՐԸ.....	418
ԳԼՈՒԽ 28	ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՃԱԿԱՏԱԳՐԻՆ	435
ԳԼՈՒԽ 29	ՉԱՐԻ ԾԱԳՈՒՄԸ.....	447
ԳԼՈՒԽ 30	ԹՇՆԱՄՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ՍԱՏԱՆԱՅԻ ՄԻՋԵՎ.....	459
ԳԼՈՒԽ 31	ՉԱՐ ՈԳԻՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆԸ	465
ԳԼՈՒԽ 32	ՍԱՏԱՆԱՅԻ ՈՐՈԳԱՅԹՆԵՐԸ	471
ԳԼՈՒԽ 33	ԱՌԱՋԻՆ ՄԵԾ ԽԱԲԵՈՒԹՅՈՒՆԸ	483
ԳԼՈՒԽ 34	ՈԳԵՀԱՐՅՈՒԹՅՈՒՆ	500
ԳԼՈՒԽ 35	ԽՂՃԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎՏԱՆԳԻ ՏԱԿ	511
ԳԼՈՒԽ 36	ՎԵՐԱՀԱՍ ՊԱՅՔԱՐԸ	529
ԳԼՈՒԽ 37	ՍՈՒՐԲ ԳԻՐՔԸ ՈՐՊԵՍ ՄԻԱԿ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	540
ԳԼՈՒԽ 38	ՎԵՐՋԻՆ ՆԱԽԱԶԳՈՒԾԱՅՈՒՄԸ.....	549
ԳԼՈՒԽ 39	ՆԵՂՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԸ.....	558
ԳԼՈՒԽ 40	ԱՍՏԾՈ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԱԶԱՏԱԳՐՈՒՄԸ	578
ԳԼՈՒԽ 41	ԵՐԿՐԻ ԱՄԱՅԱՅՈՒՄԸ	594
ԳԼՈՒԽ 42	ՊԱՅՔԱՐՆ ԱՎԱՐՏՎԱԾԷ.....	602

ՆԱԽԱԲԱՆ

Մինչ մեղանչումը Ադամն ազատ հաղորդակցվում էր իր Ստեղծողի հետ, բայց անօրենության հետևանքով մարդը բաժանվեց Աստծուց և գրկվեց այդ վեհ արտոնությունից: Սակայն փրկության ծրագրի միջոցով ճանապարհ բացվեց, որով երկրի բնակիչները կարող էին վերականգնել կապը երկնքի հետ: Աստված հաղորդակցվում էր մարդկանց հետ Իր Հոգով, և աստվածային լույսը տրվում էր աշխարհին Նրա ընտրյալ ծառաների հայտնությունների միջոցով: «Սուրբ Հոգուց շարժված՝ խոսեցին Աստծո մարդիկ» (Բ Պետրոս 1.21):

Մարդկության պատմության առաջին 2500 տարիների ընթացքում գրավոր հայտնություն գոյություն չունեւ: Նրանք, ովքեր սովորում էին Աստծուց, մյուսներին հաղորդում էին իրենց գիտությունը, որը սերնդեսերունդ փոխանցվում էր հորից որդուն: Աստծո խոսքը սկզբում գրի առնվեց Մովսեսի օրերում, և հետո ներշնչված հայտնությունները մարմնավորվեցին ներշնչյալ գրքում: Այս գործընթացը շարունակվեց տասնվեց երկար դարեր՝ սկսած Մովսեսից՝ արարչագործության և օրենքի պատմիչից, մինչև Հովհաննեսը՝ ավետարանի ամենավսեմ ճշմարտությունների հեղինակը:

Աստվածաշունչը Աստծուն է համարում իր հեղինակը, բայց այն գրվել է մարդկային ձեռքով, և նրա գրքերի ոճերի զանազանությունը ներկայացնում է նրա տարբեր գրողների բնութագրերը: Հայտնված ճշմարտություններն «աստվածաշունչ են» (Բ Տիմոթեոս 3.16), սակայն արտահայտված են մարդկային բառերով: Անսահման Աստված Իր Սուրբ Հոգով լուսավորել է Իր ծառաների միտքն ու սրտերը: Նա տվել է երազներ ու տեսիլքներ, խորհրդանիշներ ու պատկերներ, իսկ նրանք, ում այս կերպ բացահայտվել է ճշմարտությունը, արդեն իրենք են միտքը մարմնավորել մարդկային լեզվով:

Տասը պատվիրանները հռչակվել են անձամբ Աստծո կողմից և գրվել Նրա իսկ ձեռքով: Դա Աստծո, **[6]** ոչ թե մարդու ստեղծագործությունն է: Իսկ Աստվածաշունչը՝ մարդկային լեզվով արտահայտված իր աստվածատուր ճշմարտություններով, իրենից ներկայացնում է աստվածայինի և մարդկայինի միություն: Այդպիսի միություն կար նաև Քրիստոսի բնության մեջ, ով Աստծո Որդի էր և մարդու Որդի: Այսպիսով, ինչպես Քրիստոսի, այնպես էլ Աստվածաշնչի վերաբերյալ ճիշտ է այն, որ «Բանը մարմին եղավ և բնակվեց մեր մեջ» (Հովհաննես 1.14):

Աստվածաշնչի գրքերը, որոնք գրվել են տարբեր դարերում այնպիսի մարդկանց կողմից, ովքեր մեծապես տարբերվել են միմյանցից իրենց դիրքով, զբաղմունքով, մտավոր և հոգևոր շնորհներով, հույժ տարբեր են իրարից ինչպես ոճով, այնպես էլ լուսաբանվող թեմաներով: Նրա հեղինակներն արտահայտման տարբեր ձևեր են օգտագործում. հաճախ միևնույն ճշմարտությունը մեկն ավելի ցայտուն է ներկայացնում, քան մյուսը: Քանի որ գրողներն այս կամ այն նյութը ներկայացնում են տարբեր տեսանկյուններից, մակերեսային, անուշադիր կամ նախապաշարված ընթերցողը կարող է անհամաձայնություն և հակասություն տեսնել այնտեղ, ուր խոհուն, բարեպաշտ ու խորաթափանց ուսումնասիրողին բացահայտվում է նրա հիմքում ընկած լիակատար ներդաշնակությունը:

Քանի որ ճշմարտության մասին գրել են տարբեր անհատներ, այն ներկայացված է իր ողջ բազմազանությամբ: Հեղինակներից մեկի վրա ավելի մեծ տպավորություն է թողել հարցի մի կողմը. նա իր ուշադրությունը սևեռում է այն հանգամանքների վրա, որոնք ներդաշնակ են իր փորձառությանը կամ ընկալման և գնահատման ունակությանը: Մյուսին գրավում է հարցի մի այլ կողմը, և այսպես յուրաքանչյուրը, գտնվելով Սուրբ Հոգու ներգործության տակ, խոսում է այն մասին, ինչը ամենից ուժեղ է տպավորվել իր մտքում. ճշմարտությունն իր տարբեր կողմերով արտահայտված յուրաքանչյուրի մեջ՝ կատարելապես ներդաշնակ և ամբողջական, և կարող է բավարարել մարդկանց կարիքները բոլոր պարագաներում և փորձառություններում:

Աստված բարեհաճեց Իր ճշմարտությունն աշխարհին հաղորդել մարդկանց միջոցով, և հենց Ինքն էլ Իր Սուրբ Հոգով պատրաստեց նրանց՝ օժտելով այդ գործը կատարելու ունակությամբ: Նա ղեկավարում էր նրանց միտքը, իսկ նրանք իրենք էին ընտրում, թե ինչ խոսեն և ինչ գրեն: Թեև գանձը վստահվեց հողեղեն անոթներին, այդուհանդերձ, այն երկնքից է: Վկայությունը /7/ տրված է մարդկային լեզվի անկատար արտահայտություններով, բայց, այնուամենայնիվ, դա Աստծո վկայությունն է, և Աստծո հնազանդ, հավատացյալ զավակը նրանում տեսնում է աստվածային գործության փառքը՝ շնորհով և ճշմարտությամբ լի:

Իր խոսքում Աստված մարդկանց փրկության համար անհրաժեշտ գիտելիքներ է տվել: Սուրբ Գիրքը պետք է ընդունվի որպես Նրա կամքի հեղինակավոր, անսխալական հայտնություն: Այն բնավորության չափանիշ է, և նրանով պետք է ստուգվի ցանկացած ուսմունք և փորձառություն: «Ամեն գիրք աստվածաշունչ են և օգտակար վարդապե-

տության և հանդիմանության, ուղղելու և արդարության խրատելու համար, որպեսզի Աստծո մարդը կատարյալ լինի՝ ամեն բարի գործերի համար պատրաստված» (Բ Տիմոթեոս 3.16,17):

Բայց այն փաստը, որ Աստված Իր կամքը մարդկանց հայտնել է Իր խոսքի միջոցով, չի վերացրել Սուրբ Հոգու մշտական ներկայության և առաջնորդության անհրաժեշտությունը: Հակառակը, Փրկիչը խոստացավ ուղարկել Հոգին, որպեսզի այն բացահայտի խոսքը Նրա ծառաներին և պարզաբանի նրա ուսմունքները: Եվ քանի որ Աստվածաշունչը գրվել է Աստծո Հոգու ներշնչմամբ, անհնար է, որ Հոգու ուսուցումը հակասի գրված խոսքին:

Հոգին չի տրվել և երբեք չի կարող շնորհվել Աստվածաշնչին փոխարինելու համար, քանի որ Սուրբ Գիրքը պարզորոշ ասում է, որ Աստծո խոսքն է այն չափանիշը, որով պետք է ստուգվի ցանկացած ուսմունք և փորձառություն: Հովհաննես առաքյալն ասում է. «Ամեն հոգու մի՛ հավատացեք, այլ փորձեցե՛ք հոգիները, թե արդյոք Աստծուց են, որովհետև շատ սուտ մարգարեներ են դուրս եկել աշխարհ» (Ա Հովհաննես 4.1): Եվ Եսայիան էլ պատվիրում է. «Օրենքին և վկայությանը դիմեցե՛ք, եթե նրանք չխոսեն այս խոսքերի համեմատ, նրանք արշալույս չունեն» (Եսայիա 8.20):

Սուրբ Հոգու աշխատանքին մեծ նախատինք են բերում նրանց մոլորությունները, ովքեր, կարծելով, թե լուսավորված են Նրանով, հայտարարում են, որ այլևս կարիք չունեն դեկավարվելու Աստծո խոսքով: Նրանք տպավորությունների ազդեցության տակ են, որոնք հոգում հրնչող Աստծո ձայն են համարում: Բայց նրանց իշխող հոգին Աստծո Հոգին չէ: Աստվածաշնչի անտեսումը **/8/** և տպավորություններին հետևելը միայն խառնաշփոթության, մոլորության և կործանման կհասցնեն: Դա նպաստում է միայն սատանայի ծրագրերին: Քանի որ Սուրբ Հոգու ծառայությունը կենսական կարևորություն ունի Քրիստոսի եկեղեցու համար, սատանան փորձում է ծայրահեղականների և մոլեռանդների միջոցով նախատինք բերել Հոգու աշխատանքի վրա և ստիպել Աստծո ժողովրդին մերժելու գործության այս աղբյուրը, որ Տերն Ինքն է տվել:

Աստծո խոսքին ներդաշնակ՝ Նրա Հոգին պետք է շարունակի Իր գործը ավետարանի տարածման ողջ ժամանակաշրջանի ընթացքում: Այն դարերի ընթացքում, երբ գրվում էին Հին և Նոր Կտակարանների գրքերը, Սուրբ Հոգին այն հայտնություններից զատ, որոնք պետք է Սուրբ Կանոնը կազմեին, չի դադարել լուսավորել առանձին անհատների միտքը: Հենց Աստվածաշունչն էլ վկայում է այն մասին, թե ինչպես

են մարդիկ Սուրբ Հոգու միջոցով նախագուշացում, հանդիմանություն, խորհուրդ և խրատ ստացել այն հարցերի վերաբերյալ, որոնք որևէ առնչություն չեն ունեցել Սուրբ Գիրքը գրելու հետ: Հիշատակվում են տարբեր դարաշրջանների մարգարեներ, ում խոսքերը չեն արձանագրվել: Այսպիսով՝ Աստվածաշնչի կանոնը կազմվելուց հետո էլ Սուրբ Հոգին դեռ շարունակում է լուսավորել, զգուշացնել և մխիթարել Աստծո գավակներին:

Հիսուսն Իր աշակերտներին խոստացել էր. «Մխիթարիչը՝ Սուրբ Հոգին, որ Հայրը կողարկի իմ անունով, նա ամեն բան կտվորեցնի ձեզ և կհիշեցնի ձեզ ամեն ինչ, որ ձեզ ասացի»: «Երբ նա՝ ճշմարտության Հոգին կգա, նա կառաջնորդի ձեզ ամեն ճշմարտության մեջ... և գալու բաները կպատմի ձեզ» (Հովհաննես 14.26, 16.13): Աստվածաշունչը պարզորոշ սովորեցնում է, որ այս խոստումները չեն սահմանափակվում առաքյալների ժամանակով, այլ վերաբերում են բոլոր դարերի Քրիստոսի եկեղեցուն: Փրկիչն Իր հետևորդներին հավաստիացնում է. «Ահա ես ձեզ հետ եմ ամեն օր՝ մինչև աշխարհի վերջը» (Մատթեոս 28.20): Եվ Պողոսը հայտարարում է, որ Հոգու պարզներն ու դրսևորումները շնորհվել են եկեղեցուն «սուրբերի կատարելության համար, պաշտոնի գործի համար, Քրիստոսի մարմնի շինության համար, մինչև որ ամենքս հասնենք հավատի և Աստծո [9] Որդու ճանաչման միությանը, և կատարյալ մարդ լինենք Քրիստոսի կատարյալ հասակի չափով» (Եփեսացիս 4.12,13):

Եփեսոսի հավատացյալների համար առաքյալն աղոթում էր, «որ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի Աստվածը՝ փառքի Հայրը, ձեզ տա *խնայության և հայրնության Հոգին*՝ իր գիտությունով, որ *չեր սրտերի աչքերը լուսավորվելով*՝ գիտենաք, թե ինչ է նրա կոչումի հույսը, և... ինչ է նրա գործության գերազանց մեծությունը մեզանում, որ հավատացինք» (Եփեսացիս 1.17-19): Մարդկային միտքը լուսավորող և Աստծո սուրբ խոսքի խորությունները բացահայտող Հոգու ծառայությունն էր այն օրհնությունը, որ Պողոսը խնդրում էր Եփեսոսի եկեղեցու համար:

Պենտեկոստեի օրը, Սուրբ Հոգու հրաշք դրսևորումից հետո, Պետրոսը հորդորեց ժողովրդին ապաշխարել և մկրտվել Քրիստոսի անունով մեղքերի թողության համար՝ ասելով. «Եվ Սուրբ Հոգու պարզերը կընդունեք, որովհետև ձեզ և ձեր որդկանց համար է այս խոստումը, և այն ամեն հեռավորների համար, որոնց մեր Տեր Աստվածը կկանչի» (Գործք 2.38, 39):

Ամմիջականորեն Աստծո մեծ օրվա իրադարձությունների հետ կապված՝ Տերը Հովել մարգարեի միջոցով Իր Հոգու հատուկ դրսևորում

է խոստացել (Հովել 2.28): Այս մարգարեությունը մասամբ կատարվեց Պենտեկոստեի օրը՝ Սուրբ Հոգու հեղումով, սակայն վերջնականապես կիրականանա ավետարանի եզրափակիչ գործին ուղեկցող աստվածային շնորհի դրսևորման ժամանակ:

Բարու և չարի միջև մղվող մեծ պայքարի լարվածությունն աճելու է ընդհուպ մինչև ժամանակների վերջը: Բոլոր դարերում սատանան կատաղորեն պայքարել է Քրիստոսի եկեղեցու դեմ, սակայն Աստված Իր ժողովրդին պարգևել է Իր շնորհն ու Հոգին, որպեսզի զորացնի նրան՝ դիմակայելու չարագործի իշխանությանը: Երբ Քրիստոսի առաքյալները պետք է Նրա ավետարանը տարածեին աշխարհում և գրի առնեին այն գալիք բոլոր սերունդների համար, նրանք օժտվեցին Սուրբ Հոգու հատուկ լուսավորությամբ: Բայց երբ **[10]** եկեղեցին մոտենա իր վերջնական ազատագրմանը, սատանան գործելու է ավելի մեծ ուժով: Նա վայր է իջնում «մեծ բարկությամբ՝ գիտենալով, որ քիչ ժամանակ ունի» (Հայտնություն 12.12): Նա գործելու է «ամեն գորությունով, սուտ նշաններով և հրաշքներով» (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.9): Այն հանճարեղ էակը, ով մի ժամանակ ամենաբարձրն է եղել Աստծո հրեշտակների մեջ, վեց հազար տարի շարունակ իր ողջ եռանդն ուղղել է խաբեության ու կործանման գործին: Եվ դարավոր պայքարի ընթացքում ձեռք բերված սատանայական ողջ իմաստությունն ու նենգությունը և բորբոքված ողջ դաժանությունը վերջին ճակատամարտում ուղղվելու են Աստծո ժողովրդի դեմ: Այդ վտանգավոր ժամանակներում Քրիստոսի հետևորդները պետք է նախագուշացնեն աշխարհը Տիրոջ երկրորդ գալստյան մասին, և ժողովուրդը պիտի պատրաստվի՝ Նրա գալստյան պահին կանգնելու Նրա առջև «անբիժ և անարատ» (Բ Պետրոս 3.14): Աստվածային շնորհի և գործյան հատուկ պարգևը այդ ժամանակ պակաս անհրաժեշտ չի լինելու եկեղեցու համար, քան առաքյալների օրերում էր:

Բարու և չարի միջև մղվող երկարատև պայքարի մանրամասնությունները Սուրբ Հոգու միջոցով բացահայտվել են այս էջերի հեղինակին: Ժամանակ առ ժամանակ ինձ թույլ է տրվել տեսնել, թե տարբեր դարերում ինչպիսի ընթացք է ստանում հակամարտությունը Քրիստոսի՝ կյանքի Իշխանի, մեր փրկության Աղբյուրի, և սատանայի՝ չարի իշխանի, մեղքի հեղինակի ու Աստծո սուրբ օրենքի առաջին խախտողի միջև: Քրիստոսի հանդեպ սատանայի թշնամությունը մշտապես բորբոքվել է Նրա հետևորդների դեմ: Աստծո օրենքի սկզբունքների հանդեպ նույն ատելությունը, խաբեության այն նույն քաղաքականությունը, որով նա կեղծիքը ներկայացրել է որպես ճշմարտություն, Աստծո

օրենքը փոխարինել մարդկային օրենքներով և մարդկանց դրդել երկրպագելու արարածին՝ Արարչի փոխարեն, նկատելի է անցյալի ողջ պատմության ընթացքում: Բոլոր դարերում սատանան համառորեն ձգտել է սխալ ներկայացնել Աստծո բնավորությունը, մարդկանց մոտ կեղծ պատկերացում ստեղծել Արարչի մասին և, այդպիսով, Նրա հանդեպ վախ և ատելություն ներշնչել՝ սիրո փոխարեն: Նա ամեն կերպ փորձել է վերացնել աստվածային օրենքը, մարդկանց ազատել դրա պահանջներից: Նա միշտ անգուսպ կատաղությամբ հալածել է նրանց, ովքեր համարձակվել են դիմակայել իր խաբեությանը, և դա կարելի է նկատել *[/III/* նահապետների, մարգարեների, առաքյալների, նահատակների և բարենորոգիչների կյանքում:

Վերջին մեծ պայքարում սատանան վարելու է նույն քաղաքակա-նությունը, դրսևորելու է նույն ոգին և հետապնդելու է նույն նպատակը, ինչ և նախորդ բոլոր դարերում: Ինչ որ եղել է, նորից կրկնվելու է, միայն այն տարբերությամբ, որ գալիք պայքարն աչքի է ընկնելու այնպիսի ահավոր սաստկությամբ, որպիսին աշխարհը դեռ չի տեսել: Սատանա-յի խաբեություններն ավելի նենգավոր են լինելու, նրա հարձակումնե-րը՝ առավել վճռական: Եթե հնարավոր լիներ, նա կմոլորեցներ նույնիսկ ընտրյալներին (Մարկոս 13.22):

Երբ Աստծո Հոգին ինձ բացահայտեց Իր խոսքի մեծ ճշմար-տությունները, ինչպես նաև անցյալի և ապագայի տեսարանները, ինձ պատվեր տրվեց այդ ամենը փոխանցել ուրիշներին, այսինքն՝ գրի առ-նել անցյալ դարերի պայքարի պատմությունը և այնպես ներկայացնել այն, որ լույս սփռվի ապագայի վերահաս պայքարի վրա: Այս նպատակն իրականացնելու համար եկեղեցու պատմության իրադարձությունները ես այնպես եմ ընտրել և դասավորել, որպեսզի բացահայտվեն այն մեծ քննող ճշմարտությունները, որոնք տարբեր դարերում տրվել են աշխար-հին, ճշմարտություններ, որոնք բոլորքել են սատանայի գայրոյթն ու աշխարհասեր եկեղեցու ատելությունը, և որոնք պաշտպանվել են նրանց վկայությամբ, ովքեր «չսիրեցին իրենց անձը մինչ մահ»:

Այս գրվածքներում մենք կարող ենք տեսնել մեզ սպասվող պայքարի նախապատկերը: Ընկալելով դրանք Աստծո խոսքի լույսի ներքո և Սուրբ Հոգու լուսավորությամբ՝ մենք կհասկանանք չարագործի հնարքներն ու այն վտանգները, որոնցից պետք է խուսափեն բոլորը, ովքեր կամենում են «անարատ» լինել Տիրոջ առջև Նրա գալստյան օրը:

Մեծ իրադարձությունները, որոնցով աչքի է ընկել բարեփոխումների զարգացումն անցյալ դարերում, բոլորին հայտնի և բողոքական աշխար-

հի կողմից ընդունված պատմական անվիճելի փաստեր են: Գրանք ես ձգտել եմ հնարավորինս համառոտ նկարագրել՝ չշեղվելով գրքի բուն նպատակից, և խտացրել եմ դրանք այնպես, որ [12] ճիշտ ընկալվի դրանց իրական նշանակությունը: Որոշ դեպքերում, երբ պատմաբանն այնպես է ներկայացրել իրադարձությունները, որ կարելի է ընդհանուր պատկերացում կազմել նյութի մասին, կամ հասկանալի կերպով ամփոփել է մանրամասները, ես անմիջապես մեջբերել եմ նրա խոսքերը: Որոշ դեպքերում էլ աղբյուրը նշված չէ, քանի որ մեջբերումները տրված չեն հեղինակավոր պատմաբանին վկայակոչելու նպատակով, այլ որովհետև նրա խոսքերը համոզիչ կերպով պարզաբանում են ներկայացվող խնդրի էությունը:

Այս գրքի նպատակը ոչ այնքան նոր ճշմարտություններ ներկայացնելն է անցյալ պայքարի վերաբերյալ, որքան այն փաստերի և սկզբունքների բացահայտումը, որոնք վերաբերում են գալիք իրադարձությունների: Միևնույն ժամանակ, երբ անցյալի դեպքերը դիտում ենք որպես լույսի և խավարի միջև ընթացող պայքարի մի մաս, դրանք նոր իմաստ են ձեռք բերում մեզ համար, և դրանց միջոցով լույս է ափովում ապագայի վրա՝ լուսավորելով նրանց ուղին, ովքեր, անցյալ դարերի բարենորոգիչների նման, կանչվելու են, նույնիսկ իրենց երկրային ողջ ունեցվածքը կորցնելու գնով, վկայելու «Աստծո խոսքը և Հիսուս Քրիստոսի վկայությունը»:

Բացահայտել ճշմարտության և մոլորության միջև մղվող պայքարը, սատանայի նենգավոր գործունեությունն ու նրան հաջողությամբ դիմակայելու միջոցները, ներկայացնել չարի մեծ խնդրի գոհացուցիչ լուծումը՝ այնպիսի լույսի ներքո պատկերելով մեղքի ծագումն ու դրա վերջնական ոչնչացումը, որ լիովին բացահայտվի Աստծո արդարադատությունն ու գթասրտությունն Իր բոլոր արարածների հանդեպ, և, վերջապես, ներկայացնել Նրա օրենքի սրբությունն ու անփոփոխելիությունը. սա է այս գրքի նպատակը: Իմ անկեղծ աղոթքն է, որ այն օգնի մարդկանց՝ ազատվելու խավարի իշխանությունից և «մասնակից լինելու սուրբերի վիճակին՝ լույսի մեջ»՝ ի փառս Նրա, ով սիրեց մեզ և հանուն մեզ տվեց Իր կյանքը:

Է. Գ. ՌԻՍԺ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ

«**Ե**թե դո՛ւ էլ իմանալիր՝ գոնե այս օրվա օրը քո խաղաղության մասին, բայց հիմա ծածկվեց քո աչքերից: Որովհետև օրեր կգան քեզ վրա, և քո թշնամիները չորս կողմովդ պատնեշ կպատեն ու կպաշարեն քեզ, և ամեն կողմից քեզ կնեղացնեն և հիմնահատակ կանեն քեզ և քո որդիքն էլ քո միջում. և չեն թողնի քո մեջ քարը քարի վրա, քանի որ չճանաչեցիր քեզ այցելելու ժամանակը» (Դուկաս 19.42-44):

Չիթենյաց լեռան գագաթից Հիսուսը նայում էր Երուսաղեմին: Հիանալի և խաղաղ տեսարան էր բացված Նրա առջև: Չատկի ժամանակն էր, և բոլոր երկրներից Հակոբի որդիները հավաքվել էին՝ նշելու ազգային մեծ տոնը: Պարտեզների, խաղողի այգիների և ուխտավորների վրաններով պատված կանաչ սարալանջերի միջև վեր էին խոյանում Իսրայելի մայրաքաղաքի սանդղաձև բլուրները, հոյակերտ ապարանքներն ու վիթխարի պատերը: Թվում էր՝ Սիոնի աղջիկը հպարտորեն ասում է. «Նստած եմ որպես թագուհի, և սուզ չեմ տեսնի»: Նա նույնքան գեղեցիկ էր, նույնքան զնայված իրենով ու վստահ, որ վայելում է Երկնքի բարեհաճությունը, որքան այն ժամանակ, երբ դարեր առաջ աշուղ-արքան երգում էր. «Գեղեցիկ բարձրություն, **[18]** բոլոր երկրի ուրախությունն է Սիոն սարը... մեծ Թագավորի քաղաքը» (Մաղմուս 48.2): Պարզ երևում էին տաճարի վեհասքանչ կառույցները: Մայր մտնող արևի շողերը լուսավորում էին նրա ձյունաճերմակ մարմարյա պատերը և անդրադառնում ոսկեփայլ դարպասից ու աշտարակից: Դա «գեղեցկության կատարելություն» էր, հրեա ազգի պարծանքը: Իսրայելի ո՞ր գավակը կարող էր դիտել այդ տեսարանն՝ առանց ուրախության և հիացմունքի զգացումի: Բայց Հիսուսին բոլորովին այլ մտքեր էին հուզում: «Երբ մոտեցավ, տեսնելով քաղաքը՝ լաց եղավ նրա վրա» (Դուկաս 19.41): Հաղթական մուտքի հետ կապված համընդհանուր ցնծության ժամանակ, երբ արմավենու ճյուղեր էին ծածանվում, երբ ցնծագին օվսաննաներն արձագանքում էին սարերում, և հազարավոր

ծայներ Նրան Թագավոր էին հռչակում, աշխարհի Փրկիչը համակված էր հանկարծահաս և խորհրդավոր վշտով: Աստծո Որդին՝ Իսրայելի Խոստացյալը, ում գործությունը հաղթել էր մահը և գերեզմանից դուրս կանչել նրա գերյալներին, արտասվում էր ոչ թե սովորական վշտից, այլ վերահաս ծանր ու անտանելի հոգեվարքից:

Իր համար չէ, որ Նա արտասվում էր, թեև լավ գիտեր, թե Իրեն ինչ էր սպասվում: Նրա առջև Գեթսեմանն էր՝ Իր մոտալուտ հոգեվարքի վայրը: Երևում էր նաև Ոչխարաց դուռը, որով դարեր շարունակ անց էին կացնում զոհաբերվող կենդանիների, որով Ինքն էլ պիտի անցներ «ինչպես մի ոչխար, որ մորթվելու է տարվում» (Եսայիա 53.7): Հեռու չէր նաև Գողգոթան՝ խաչելության վայրը: Քրիստոսը շուտով պիտի քայլեր մի ճանապարհով, որը սուսկալի խավարով էր պատվելու, երբ Նա Իրեն մեղքի զոհ դարձներ: Սակայն այս ամենը չէ, որ վշտացնում էր Նրան ցնծության այդ պահին: Իր գերմարդկային տառապանքի կանխազգացումը չէ, որ խռովեցնում էր Նրա անեսասեր ոգին: Նա ողբում էր Երուսաղեմի հազարավոր դատապարտված բնակիչների, նրանց կուրության ու անգեղջ սրտի համար, ում եկել էր օրհնելու և փրկելու:

Հիսուսի աչքերի առջևով անցավ ընտրյալ ժողովրդի հանդեպ Աստծո բարեհաճության և մշտաբթուն հոգատարության ավելի քան հազար տարվա պատմությունը: Ահա Մորիա լեռը, ուր զոհասեղանին դրվեց խոստումի որդին՝ հնազանդ զոհը՝ Աստծո Որդու զոհաբերության խորհրդանիշը: Այստեղ հաստատվեց օրհնության ուխտը՝ մեսիական փառավոր խոստումը՝ տրված բոլոր հավատացյալների հորը (Ծննդոց 22.9,16-18): Այստեղ Ոռնայի կալատեղից երկինք բարձրացող ողջակեզի բոցը կասեցրեց **[19]** կործանիչ հրեշտակի սուրը (Ա Մնացորդաց 21). հանցավոր մարդկության համար Փրկչի զոհաբերության ու միջնորդության ինչպիսի՞ դիպուկ նախապատկեր: Աստված երկրում ամենից առավել պատվել էր Երուսաղեմը: «Տերը Սիոնն ընտրեց, հավանեց նրան՝ իրեն բնակարան շինելու համար» (Մաղմուս 132.13): Այստեղ դարեր շարունակ սուրբ մարգարեները նախազգուշացման պատգամներ էին հռչակում: Քահանաները խնկարկություն էին անում, և խնկի ամպը երկրպագողների աղոթքների հետ բարձրանում էր առ Աստված: Այստեղ օրեցօր թափվում էր մորթված գառների արյունը՝ մատնացույց անելով Աստծո Գառանը: Այստեղ փառքի ամպի մեջ Եհովան ողորմության աթոռի կամ քավության վրա հայտնում էր Իր ներկայությունը: Այստեղ էր դրվել երկիրն ու երկինքը միացնող խորհրդավոր աստիճանի հիմքը (Ծննդոց 28.12, Հովհաննես 1.51), աստիճան, որով իջնում և բարձրա-

նում են Աստծո հրեշտակները, և որն աշխարհի համար ճանապարհ բացեց դեպի ամենասուրբ տեղը: Եթե Իսրայելը որպես ազգ հավատարիմ մնար Երկնքին, Երուսաղեմը հավիտյան կմնար որպես Աստծո ընտրյալ քաղաք (Երեմիա 17.21-25): Բայց այդ արտոնյալ ժողովրդի պատմությունը նահանջի ու խռովության արձանագրություն էր: Նրանք մերժեցին Երկնքի շնորհը, չարաշահեցին ստացած արտոնություններն ու անտեսեցին իրենց հնարավորությունները:

Թեև իսրայելցիներն «անարգում էին Աստծո պատգամավորներին, արհամարհում էին նրա խոսքերը և ծաղրում նրա մարգարեներին» (Բ Մնացորդաց 36.16), Աստված առաջվա պես հայտնվում էր նրանց որպես «Եհովա՝ Աստված ողորմած և գթած, երկայնամիտ և առատ ողորմությամբ ու ճշմարտությամբ» (Ելից 34.6): Չմայած համառ մերժումներին՝ Նա Իր ողորմությամբ դեռ շարունակում էր դիմել նրանց: Ավելի մեծ սիրով, քան հոր գորովագութ սերն է իր որդու հանդեպ, Աստված «իր պատգամավորների միջոցով առավոտյան կանուխ ուղարկում էր նրանց իր պատգամները, որովհետև խնայում էր իր ժողովրդին ու իր բնակարանը» (Բ Մնացորդաց 36.15): Երբ հորդորները, աղերսներն ու հանդիմանությունները արդյունք չտվեցին, Նա ուղարկեց նրանց երկնքի լավագույն ընծան, ավելին՝ այդ մեկ Պարզևի մեջ Նա շնորհեց ողջ երկինքը:

Անգեղջ քաղաքը Իրեն դարձնելու համար ուղարկվեց Ինքը՝ Աստծո Որդին: Քրիստոսն էր, որ փոխադրեց Իսրայելը Եգիպտոսից՝ որպես մի բարի որթ (Մադնոս 80.8): Նրա ձեռքը նրանց [20] առջևից քշեց հեթանոսներին: Նա տնկեց նրան «մի պարարտ լեռնածայրին», խնամքով ցանկապատեց և ուղարկեց իր ծառաներին, որ մշակեն այն: «Էլ ի՞նչ կար անելու իմ այգուն, որ ես չեմ արել», - բացականչում է Նա (Եսայիա 5.1-4): Թեև Իր ակնկալած խաղողի փոխարեն այն ազոխ բերեց, այդուհանդերձ, չկորցնելով պտուղ ստանալու հույսը, Քրիստոսն անձամբ այցելեց Իր այգին, որպեսզի հնարավոր ամեն քան աներ այն կործանումից փրկելու համար: Նա փորեց Իր որթատունկի շուրջը, էտեց ու խնամեց այն: Նա աննկուն էր Իր ջանքերում՝ փրկելու Իր իսկ տնկած որթատունկը:

Երեք տարի շարունակ լույսի և փառքի Տերը շրջում էր Իր ժողովրդի մեջ: «Շրջեց՝ բարիք անելով և սատանայից բոլոր բռնվածներին բժշկելով», բուժելով սրտով կոտրվածներին, գերիներին ազատություն քարոզելով, կույրերին՝ տեսողություն, կաղերին քայլեցնելով, խուլերի լսողությունը վերականգնելով, բորոտներին սրբելով, մեռյալներին հարություն տալով և աղքատներին քարոզելով ավետարանը (Գործք

10.38, Ղուկաս 4.18, Մատթեոս 11.5): Հասարակության բոլոր խավերին էր ուղղված Նրա գթառատ կոչը. «Եկեք ինձ մոտ, բոլոր հոգնածներ և բեռնավորվածներ, և ես հանգիստ կտամ ձեզ» (Մատթեոս 11.28):

Թեպետև բարության դիմաց Նրան չարությամբ էին հատուցում, իսկ սիրուն պատասխանում էին ատելությամբ (Մաղմուս 109.5), Նա համառորեն շարունակում էր Իր գթասրտության առաքելությունը: Նրա շնորհը փնտրողները երբեք չէին մերժվում: Նա՝ անտուն թափառակալն, ում ամենօրյա բաժինն անարգանք ու չքավորություն էր, ապրում էր, որպեսզի հոգար մարդկանց կարիքները, փարատեր վշտերն ու աղերսեր նրանց՝ ընդունելու կյանքի պարգևը: Ողորմության ալիքները, որ բախվելով համառ սրտերին՝ հետ էին մղվում, կրկին նրանց էին վերադառնում կարեկից ու անպատմելի սիրո ավելի գորեղ հորձանքով: Բայց Իսրայելը երես թեքեց իր լավագույն Ընկերոջից և միակ Օգնականից: Նրա սիրո աղերսներն արհամարհվեցին, խորհուրդները մերժվեցին, նախազգուշացումները ծաղրի արժանացան:

Հույսի ու ներման ժամանակն արագորեն անցնում էր: Աստծո երկար զապված բարկության բաժակը գրեթե լցվել էր: Ուրացության ու ապատամբության երկարատև դարերի ընթացքում կուտակված սև ու աղետաբեր ամպերը պատրաստ էին ճայթելու հանցավոր ժողովրդի գլխին: [21] Իսկ Նա՝ միակը, ով կարող էր փրկել նրանց վերահաս կործանումից, արհամարհվել, անարգվել ու մերժվել էր և շուտով պիտի խաչվեր: Քրիստոսի խաչելությունը վերջ էր դնելու Աստծո սիրելի և օրհնյալ ազգը լինելու՝ Իսրայելի արտոնությանը: Մեկ հոգու կորուստն անգամ մեծ դժբախտություն է. հոգու գինն անսահմանորեն գերակշռում է աշխարհի բոլոր հարստություններն ու զանձերը: Բայց երբ Քրիստոսը նայեց Երուսաղեմին, Նրա հայացքի առջև պատկերվեց ողջ քաղաքի, ամբողջ ազգի կործանումը, այն քաղաքի և ազգի, որ մի ժամանակ Աստծո ընտրյալն էին՝ Նրա հատուկ զանձը:

Մարգարեները ողբացել են Իսրայելի նահանջն ու այն սուկալի ավերածությունները, որոնցով պատժվել են նրանց մեղքերը: Երեմիան ասում էր. «Երանի թե գլուխս ջուր լիներ և աչքերս՝ արտասուքի աղբյուր, ես լաց կլինեի ցերեկ և գիշեր իմ ժողովրդի աղջկա սպանվածների վրա», «որովհետև Տիրոջ հոտը գերի առնվեց» (Երեմիա 9.1, 13.17): Ուրբա՞ն ավելի խորն էր, ուրեմն, Նրա վիշտը, ում մարգարեական հայացքը ներառում էր ոչ թե տարիներ, այլ դարեր: Նա տեսավ, թե ինչպես է կործանիչ հրեշտակն իր սուրը բարձրացնում այն քաղաքի վրա, որն այդքան երկար ժամանակ եղել էր Եհովայի բնակավայրը: Չիթենյաց

լեռան գագաթից՝ հենց այն տեղից, որը հետագայում նվաճվեց Տիտոսի և նրա բանակի կողմից, Հիսուսը հովտի վրայով մայեց սրբազան գավիթներին ու սյունազարդ սրահներին և արտասովոր աչքերով տեսավ տոկալի ապագան՝ օտարերկրյա զորքերով շրջապատված պարիսպները և այդ պաշարման բոլոր զարհուրելի հետևանքները: Նա լսեց վրա հասնող զորքերի ռազմաքայլի դոփյուներ, լսեց պաշարված քաղաքում հաց աղերսող մայրերի ու երեխաների ողբը: Քաղաքի սուրբ և գեղեցիկ տաճարը, նրա պալատներն ու աշտարակները Նա տեսավ կրակի բոցերի մեջ՝ վերածված ավերակների կույտի:

Թափանցելով գալիք դարերի խորքը՝ Նա տեսավ ուխտի ժողովրդին՝ ցրված ամբողջ երկրով մեկ, ինչպես «նավաբեկորներ՝ ամայի ափին»: Այս մասնակի պատժի մեջ, որ պատրաստ էր թափվելու նրա զավակների վրա, Նա տեսավ ընդամենը առաջին ումպը ցասման այն բաժակից, որը նրանք մինչև վերջ պիտի խմեին վերջնական դատաստանի օրը: Աստվածային գութ ու կարոտագին սեր կային Նրա այս ողբալի խոսքերում. «Երուսաղեմ, Երուսաղեմ, մարգարեներին կոտորող և քեզ նոտ ուղարկվածներին քարկոծող, քանի՞ անգամ կամեցա [22] քո զավակներին ժողովել, ինչպես հավն է ժողովում իր ձագերին թևերի տակ, և դուք չկամեցաք» (Մատթեոս 23.37): Օ՛, եթե միայն դու, բոլորից ավելի արտոնյալ ազգ, ճանաչեիր քո այցելության ժամանակը և այն, թե ինչն է նպաստում քո խաղաղությանը: Ես կանգնեցրի արդարադատության հրեշտակին, կանչեցի քեզ ապաշխարության, բայց՝ իզուր: Դու մերժեցիր ու արհամարհեցիր ոչ միայն ծառաներին, պատգամավորներին ու մարգարեներին, այլև Իսրայելի Սուրբին՝ քո Փրկչին: Քո կործանման մեջ միմիայն ինքդ ես մեղավոր: «Դուք չեք կամենում դեպի ինձ գալ, որպեսզի կյանք ունենաք» (Մատթեոս 23.37, Հովհաննես 5.40):

Քրիստոսը Երուսաղեմի մեջ տեսավ անհավատության ու ըմբոստության մեջ կարծրացած աշխարհի խորհրդանիշը, աշխարհ, որն արագորեն իր վրա էր հրավիրում Աստծո պատժիչ դատաստանները: Անկյալ ցեղի թշվառությունը, որ ճնշում էր Նրա հոգին, Նրա շուրթերից պոկեց այդ ծայրաստիճան դառն աղաղակը: Մարդկային դժբախտության, արցունքների և արյան վրա Նա տեսավ մեղքի դրոշմը: Նրա սիրտն անասհման կարեկցանքով էր լցված երկրի վշտահարների ու տառապյալների հանդեպ, Նա տենչում էր օգնել բոլորին: Բայց նույնիսկ Նրա ձեռքը չէր կարող հետ մղել մարդկային տառապանքի հոսքը, քանզի քչերն էին դիմելու օգնության միակ Աղբյուրին: Հանուն նրանց փրկության՝ Նա պատրաստ էր զոհաբերել Իր հոգին, սակայն քչերն էին

գալու Նրա մոտ, որպեսզի կյանք ունենան:

Երկնքի Վեհափառությունն արցունքների մեջ: Անսահման Աստծո Որդին՝ խռովված հոգով, տվախտանքների մեջ: Այս տեսարանը ցնցեց ողջ երկինքը: Այն մեզ ցույց է տալիս մեղքի ծայրահեղ հանցավորությունը և այն, թե ինչ դժվարին խնդիր է, նույնիսկ Անսահման Չորուքյան համար, մեղավորին փրկելը Աստծո օրենքի ոտնահարման հետևանքներից: Նայելով ապագայի խորքը՝ վերջին սերնդին, Հիսուսը տեսավ աշխարհին՝ ընկղմված նույն մոլորության մեջ, ինչը Երուսաղեմի կործանման պատճառը դարձավ: Հրեաների ամենամեծ մեղքը Քրիստոսին մերժելն էր, իսկ քրիստոնեական աշխարհի մեծագույն մեղքը Աստծո օրենքի՝ երկնքում ու երկրում Նրա կառավարման հիմքի մերժումն է: Եհովայի պատվիրաններն արհամարհելու են՝ համարելով անվավեր: Երկրորդ մահվան դատապարտված միլիոնավոր մեղքի գերիներ՝ սատանայի ծառաները, [23] հրաժարվելու են ճշմարտության խոսքերը լսել իրենց «այցելության» օրը: Սարսափելի կուրություն: Խորհրդավոր կախարդա՞նք:

Չատկից երկու օր առաջ, երբ Քրիստոսը, հրեա առաջնորդների կեղծավորությունը հանդիմանելուց հետո, վերջին անգամ հեռացավ տաճարից, դարձյալ Իր աշակերտների հետ գնաց Չիթենյաց սարը և նրանց հետ նստեց քաղաքին նայող կանաչապատ լանջին: Մեկ անգամ ևս Նա նայեց քաղաքի պարիսպներին, աշտարակներին ու պալատներին: Մեկ անգամ էլ Նա տեսավ տաճարն՝ իր շլացուցիչ շքեղությամբ, որ գոհարազարդ թագի պես պսակում էր սրբազան սարը:

Հազար տարի առաջ սաղմոսերգուն գովերգել էր Աստծո բարեհաճությունն Իսրայելի հանդեպ, երբ Նա այդ տաճարն Իր բնակավայրն էր դարձրել: «Սաղեմի մեջ է նրա խորանը, և նրա բնակարանը՝ Սիոնի մեջ»: Տերը «Հուդայի ցեղն ընտրեց, Սիոնի սարը, որը սիրեց: Եվ իր սրբարանը շինեց, ինչպես բարձր պալատներ» (Սաղմոս 76.2, 78.68, 69): Առաջին տաճարը կառուցվել էր Իսրայելի պատմության ամենաբարգավաճ ժամանակաշրջանում: Դավիթ թագավորն այդ նպատակով գանձերի ահռելի պաշար էր կուտակել և աստվածային ներշնչմամբ պատրաստել դրա կառուցման նախագծերը (Ա Մնացորդաց 28.12,19), իսկ աշխատանքը ավարտեց Սողոմոնը՝ Իսրայելի միապետներից ամենախիմաստունը: Այս տաճարն ամենավեհասքանչ կառույցներից մեկն էր, որ երբևէ տեսել էր աշխարհը: Սակայն, Տերն Անգե մարգարեի միջոցով երկրորդ տաճարի մասին ասել էր. «Այս վերջին տան փառքը մեծ պիտի լինի առաջինից»: «Ես կշարժեմ բոլոր ազգերը, և կգա բոլոր

ազգերի ցանկալիքը, և կլցնեմ այս տունը փառքով, ասում է Չորաց Տերը» (Անգե 2.9,7):

Այն բանից հետո, երբ Նաբուգոդոնոսորն ավերեց տաճարը, այն նորից վերականգնվեց Քրիստոսի ծննդից մոտ հինգ հարյուր տարի առաջ մի ժողովրդի կողմից, որը երկարատև գերությունից հետո վերադարձել էր իր ամայացած ու գրեթե անբնակ երկիրը: Նրանց մեջ կային տարեց մարդիկ, ովքեր տեսել էին Սողոմոնի տաճարի փառքը, և հիմա, երբ դրվում էր նոր շինության հիմքը, նրանք լաց էին լինում: Նրանք ցավում էին, որ նախկինի համեմատ՝ այն շատ անշուք է լինելու: Նրանց հուզող զգացումները հստակ կերպով պատկերված են մարգարեի խոսքերում. «Ո՞վ է [24] ձեզանից մնացել, որ տեսել է այս տունն իր առաջի փառավորությամբ: Եվ դուք ինչպիսի՞նք եք տեսնում նրան հիմա. չէ՞ որ նրա համեմատությամբ սա ոչնչի պես է ձեր աչքերի առաջ» (Անգե 2.3, Եզրաս 3.12): Այդ ժամանակ խոստում տրվեց, որ այս վերջին տան փառքը գերազանցելու է նախկինին:

Բայց երկրորդ տաճարն իր վեհությամբ ո՛չ հավասար էր առաջինին, ո՛չ էլ սրբվեց Աստծո ներկայության այն տեսանելի նշաններով, որոնք եղել էին առաջին տաճարում: Նրա նվիրաբերումը չուղեկցվեց գերբնական զորության դրսևորումով: Փառքի ամպը չլցրեց նորաշեն սրբարանը: Երկնքից կրակ չիջավ՝ սպառելու նրա զոհասեղանին դրված զոհը: Շեկինան՝ Աստծո փառքի ամպը, այլևս չէր հանգչում քերովբեների միջև՝ Սուրբ Սրբոցում, այնտեղ չկային ո՛չ տապանակը, ո՛չ քավությունը կամ ողորմության աթոռը, ո՛չ էլ վկայության տախտակները: Երկնքից ձայն չհնչեց՝ ի պատասխան Եհովայի կամքը հարցնող քահանայի խոսքերի:

Դարեր շարունակ հրեաներն իզուր ջանում էին ապացուցել, որ Անգե մարգարեի միջոցով տրված Աստծո խոստումը կատարվել է: Բայց հպարտությունն ու անհավատությունը կուրացրել էին նրանց միտքը, և նրանք չհասկացան մարգարեական խոսքերի ճշմարիտ նշանակությունը: Երկրորդ տաճարը փառավորվեց ոչ թե Եհովայի փառքի ամպով, այլ Նրա կենդանի ներկայությամբ, ում մեջ բնակվում է Աստվածության ողջ լիությունը մարմնապես: Աստված Ինքն էր, որ հայտնվեց մարմնում: «Բոլոր ազգերի Ցանկալիքն» իրոք եկել էր Իր տաճարը, երբ Նագովրեցի Այրը սովորեցնում և բժշկում էր նրա սրբազան գավիթներում: Միմիայն Քրիստոսի ներկայությամբ էր, որ երկրորդ տաճարն իր փառքով գերազանցեց առաջինը: Բայց Իսրայելը մերժեց Երկնքի առաջարկած Պարզևը: Խոնարհ Ուսուցչի հետ, ով այդ օրը դուրս եկավ ոսկե դարպասներից, տաճարից ընդմիշտ հեռացավ նաև

փառքը: Փրկչի խոսքերն արդեն կատարվել էին. «Ահա ձեր տունն ավերված կթողնվի ձեզ» (Մատթեոս 23.38):

Աշակերտները երկյուտով ու զարմանքով լցվեցին՝ լսելով տաճարի ավերման մասին Քրիստոսի մարգարեությունը, և կամեցան ավելի պարզ հասկանալ Նրա խոսքերի իմաստը: Ավելի քան քառասուն տարի հարստություն, ջանք ու ճարտարապետական հմտություն չէր խնայվել տաճարն ավելի շքեղ դարձնելու համար: Հերովդես /25/ Մեծը դրա համար շռայլել էր հռոմեական հարստություններն ու հրեական գանձերը, և նույնիսկ աշխարհակալ կայսրն էր հարստացրել այն իր ընծաներով: Այդ նպատակով գրեթե առասպելական չափերի սպիտակ մարմարի գանգվածեղ հիմնաքարեր էին բերվել Հռոմից, որոնք դրա շինության մասն էին կազմում, և հենց դրանց վրա աշակերտները հրավիրեցին իրենց Ուսուցչի ուշադրությունն՝ ասելով. «Վարդապետ, տես ինչպիսիք քարեր և ինչպիսիք շինվածքներ են» (Մարկոս 13.1):

Այս խոսքերին Հիսուսը հանդիսավոր և ապշեցուցիչ պատասխան տվեց. «Ճշմարիտ եմ ասում ձեզ, այդտեղ քարը քարի վրա չի թողնվի, որ չքանգվի» (Մատթեոս 24.2):

Աշակերտները Երոսադեմոսի կործանման հետ կապեցին երկրային փառքով Քրիստոսի գալստյան իրադարձությունները՝ կարծելով, թե Նա կնվաճի համաշխարհային կայսրության գահը, կպատժի անգեղջ հրեաներին և ազգի վրայից կթոթափի հռոմեական լուծը: Տերը նրանց նախապես հայտնել էր, որ պիտի գա երկրորդ անգամ: Դրա համար էլ, լսելով Երոսադեմոսի սպասվող դատաստանների մասին, նրանց մտքերն ուղղվեցին այդ գալստյան վրա: Ու երբ Փրկչի շուրջն էին հավաքվել Ձիթենյաց սարի վրա, նրանք հարցրին. «Ասիր մեզ, այդ ե՞րբ կլինի, և ի՞նչ կլինի քո գալստյան և աշխարհիս վերջի նշանը» (Մատթեոս 24.3):

Ապագան գթարտորեն ծածկվեց աշակերտներից: Եթե նրանք այդ պահին լիովին ըմբռնեին երկու զարհուրելի իրադարձությունները՝ Փրկչի տառապանքներն ու մահը և իրենց քաղաքի ու տաճարի ավերումը, ապա սարսափահար կլինեին: Քրիստոսն ընդհանուր գծերով նկարագրեց այն կարևոր իրադարձությունները, որ տեղի էին ունենալու աշխարհի վախճանից առաջ: Նրա խոսքերն այդ ժամանակ ըստ ամենայնի չընկալվեցին: Դրանց իմաստն աստիճանաբար բացահայտվելու էր Նրա ժողովրդին, երբ զգային այդ խրատների կարիքը: Քրիստոսի մարգարեությունը երկակի իմաստ ուներ. մի կողմից այն կանխագուշակում էր Երոսադեմոսի կործանումը, մյուս կողմից խորհրդանշում էր վերջին մեծ օրվա սարսափները:

Հիսուսն աշակերտներին հայտնեց այն դատաստանները, որոնք շուտով թափվելու էին ուխտադրուժ Իսրայելի վրա, և հատկապես այն պատժիչ հատուցումը, որ վրա էր հասնելու նրանց՝ Մեսիային մերժելու և խաչելու պատճառով: Այդ անառարկելի նշանները նախորդելու էին սոսկալի վախճանին: Ջարհուրելի ժամը [26] վրա էր հասնելու արագ ու անսպասելիորեն: Եվ Փրկիչը նախագգուշացրեց Իր հետևորդներին. «Արդ՝ երբ որ տեսնեք ավերածի պղծությունը, ասված Գանիել մարգարեի միջոցով, կանգնած սրբության տեղում, կարդացողը թող մտածի: Այն ժամանակ նրանք, որ Հրեաստանում են՝ թող փախչեն սարերը» (Մատթեոս 24.15,16, Գուկաս 21.20, 21): Երբ Հռոմի կռապաշտական դրոշները բարձրացվեին սուրբ հողի վրա, որը տարածվում էր քաղաքի պարիսպներից մի քանի հարյուր մետր հեռու, Քրիստոսի հետևորդները պետք է փախչելով փրկվեին: Հենց որ երևար նախագգուշացնող նշանը, փախչողները չպետք է հապաղեին: Ինչպես ողջ Հրեաստանում, այնպես էլ Երուսաղեմում անմիջապես պիտի հնազանդվեին փախուստի ազդանշանին: Տանիքի վրա գտնվողը չպետք է տուն իջներ անգամ իր ամենաթանկ գանձը փրկելու համար: Գաշտում կամ խաղողի այգում աշխատողները չպետք է ժամանակ կորցնեին՝ վերցնելու իրենց վերնազգեստը, որ ցերեկվա շոգին աշխատելիս հանել էին: Նրանք ոչ մի պահ չպիտի հապաղեին, որպեսզի բոլորի հետ միասին չկորչեին:

Հերովդեսի իշխանության օրոք Երուսաղեմը հռչակված էր իր գեղեցկությամբ, և աշտարակների, պարիսպների ու ամրոցների շնորհիվ, որ ավելի էին ամրացրել քաղաքի դիրքը, այն կարծես անառիկ էր դարձել: Եթե որևէ մեկն այդ ժամանակ հրապարակավ ազդարարեր քաղաքի կործանումը, նրան, ինչպես Նոյին՝ իր օրերում, ցնորված խուճապարար կհամարեին: Բայց Քրիստոսն ասաց. «Երկինքն ու երկիրը կանցնեն, բայց իմ խոսքերը չեն անցնի» (Մատթեոս 24.35): Իր մեղքերի պատճառով Երուսաղեմը դատապարտվել էր կործանման, և նրա բնակիչների համառ անհավատությունը վերջնականապես վճռեց քաղաքի ճակատագիրը:

Միքիա մարգարեի միջոցով Տերն ասել էր. «Լսեցեք այս, ով Հակոբի տան գլխավորներ և Իսրայելի տան իշխաններ, իրավունքից զզվողներ, որ ամեն ուղիղ բանը ծոում եք՝ Սիոնը արյունահեղությամբ շինելով և Երուսաղեմն՝ անիրավությամբ: Նրա գլխավորները կաշառքով են դատում, նրա քահանաները վարձով են սովորեցնում, նրա մարգարեները փողով են մարգարեանում և Տիրոջ վրա են կռնում՝ ասելով. Չէ՞ որ Տերը մեր մեջ է, մեզ վրա չարիք չի գա» (Միքիա 3.9-11): [27]

Այս խոսքերը ճշտորեն նկարագրում են Երոսադեմի ապականված ու ինքնարդար բնակիչներին: Կարծելով, թե խստորեն պահում են Աստծո օրենքի պատվիրանները, նրանք միևնույն ժամանակ ոտնահարում էին դրա բոլոր սկզբունքները: Նրանք ատում էին Քրիստոսին, որովհետև Նրա մաքրությունն ու սրբությունը բացահայտում էին իրենց անօրենությունը, և իրենց բաժին ընկած բոլոր դժբախտությունների մեջ, որ իրենց իսկ մեղքերի հետևանքն էին, նրանք մեղադրում էին Նրան: Թեև գիտեին, որ Քրիստոսն անմեղ էր, նրանք հայտարարեցին, թե Նրա մահն անհրաժեշտ է ազգի անվտանգության համար: «Եթե նրան այսպես թողնենք,- ասացին հրեա առաջնորդները,- բոլորը կհավատան նրան, և հռոմեացիք կգան, վեր կառնեն մեր երկիրն էլ, ազգն էլ» (Հովհաննես 11.48): Եթե Քրիստոսը զոհաբերվի, ազգը նորից կդառնա զորեղ ու միաբան: Այսպես էին նրանք կարծում՝ համաձայնելով իրենց քահանայապետի այն որոշմանը, որ ավելի լավ է մեկ մարդ մեռնի, քան ողջ ազգը կործանվի:

Այսպես էին հրեա առաջնորդները շինել «Սիոնն՝ արյունահեղությամբ, և Երոսադեմն՝ անիրավությամբ» (Միքիա 3.10): Ու թեև սպանեցին իրենց Փրկչին, քանի որ Նա հանդիմանում էր իրենց մեղքերը, նրանք էլի համոզված էին իրենց արդարության մեջ ու շարունակում էին իրենց Աստծո ընտրյալ ժողովուրդը համարել՝ կարծելով, թե Տերն իրենց կփրկի թշնամիներից: «Դրա համար,- շարունակում է մարգարեն,- Սիոնը ձեր պատճառով պիտի իբրև ազարակ հերկվի, և Երոսադեմն ավերակների դեզեր դառնա, իսկ տաճարի սարը՝ անտառի բարձրավանդակներ» (Միքիա 3.12):

Մոտ քառասուն տարի այն բանից հետո, երբ Քրիստոսն անձամբ ազդարարեց Երոսադեմի կործանումը, Տերը դեռ հետաձգում էր Իր դատաստանները քաղաքի և ազգի վրա: Սրտառուչ էր Աստծո երկայնամտությունն Իր ավետարանը մերժողների և Իր Որդուն սպանողների նկատմամբ: Անպտուղ թգենու առակը ներկայացնում է Աստծո վերաբերմունքը հրեա ազգի հանդեպ: Առակում կարգադրվեց՝ «Կտրիիր դրան, ինչո՞ւ դա երկիրն էլ խափանի» (Գուկաս 13.7), բայց աստվածային ողորմությունը դեռ որոշ ժամանակ էլ խնայեց նրան: Դեռ կային շատ հրեաներ, ովքեր անձանոթ էին Քրիստոսի բնավորությանն ու ծառայությանը: Երեխաները նույնպես տակավին չէին ունեցել այն հնարավորությունները և [28] չէին ընդունել այն լույսը, որ իրենց ծնողներն արհամարհել էին: Աստված կամենում էր, որ առաքյալների և մյուս աշակերտների քարոզչության միջոցով լույսը շողար նրանց վրա:

Նրանց պիտի թույլ տրվեր տեսնելու, որ ոչ միայն Քրիստոսի ծնունդն ու կյանքը, այլ նաև Նրա մահն ու հարությունը մարգարեության իրականացում էին: Երեխաները մեղավոր չէին իրենց ծնողների մեղքերի համար, բայց երբ, իրենց ծնողներին տրված ամբողջ լույսն ունենալով, մերժեցին իրենց իսկ շնորհված լրացուցիչ լույսը, նրանք մասնակից դարձան իրենց ծնողների մեղքերին և լցրին իրենց անօրենության չափը:

Աստծո երկայնամտությունը Երուսաղեմի հանդեպ միայն ավելի խստացրեց հրեաներին իրենց համառ անզեղության մեջ: Հիսուսի աշակերտների հանդեպ իրենց ատելությամբ ու դաժանությամբ նրանք մերժեցին ողորմության վերջին առաջարկը: Եվ Աստված զրկեց նրանց Իր պաշտպանությունից, դադարեց զպել սատանային ու նրա հրեշտակներին, և ազգը թողնվեց իր ընտրած առաջնորդի իշխանության տակ: Նրա զավակներն արհամարհեցին Քրիստոսի շնորհը, որը կօգներ նրանց՝ ճնշելու իրենց չար մղումները, և հիմա դրանք հաղթեցին նրանց: Սատանան մարդու հոգում բորբոքում էր ամենադաժան ու ամենաստոր կրքերը: Չրկված դատողությունից՝ մարդիկ գտնվում էին զգացմունքների ու կույր ցասման կառավարման տակ: Իրենց դաժանությամբ նրանք նմանվել էին սատանային: Ընտանիքում և հասարակության մեջ, ինչպես ամենաբարձր, այնպես էլ ամենացածր խավերում, իշխում էին կասկածը, նախանձն ու ատելությունը, և տեղի էին ունենում վեճեր, կռիվներ, ապստամբություններ ու սպանություններ: Ոչ մի տեղ ապահովություն չկար: Ընկերներն ու ազգականները մատնում էին միմյանց: Ծնողները սպանում էին իրենց զավակներին, զավակները՝ ծնողներին: Ժողովրդի ղեկավարները կորցրել էին ինքնակառավարումը: Անգուսպ կրքերը նրանց դարձրել էին բռնակալներ: Հրեաները կեղծ վկայություն էին ընդունել Աստծո անմեղ Որդուն դատապարտելու համար, և հիմա կեղծ մեղադրանքները հարցականի տակ էին դրել իրենց իսկ կյանքը: Իրենց գործերով նրանք, ըստ էության, ասում էին. «Վերցրեք մեր առաջից Իսրայելի Սուրբին» (Եսայիա 30.11): Այժմ նրանց ցանկությունը բավարարված էր: Աստծո երկյուղն այլևս չէր անհանգստացնում նրանց: [29] Ազգի գլուխ կանգնեց սատանան՝ իր ձեռքն առնելով թե՛ քաղաքացիական, թե՛ կրոնական իշխանությունը:

Ընդդիմադիր խմբավորումների առաջնորդները ժամանակ առ ժամանակ միավորվում էին իրենց թշվառ զոհերին թալանելու և տանջելու համար, իսկ հետո նորից հարձակվում էին միմյանց վրա՝ անողորմ կոտորածներ անելով: Տաճարի սրբությունն անգամ անկարող էր սանձել նրանց զարհուրելի վայրագությունը: Երկրպագողներին սպանում էին

գոհասեղանի առաջ, և սրբարանը պղծվում էր սպանվածների դիակներով: Եվ չնայած դրան՝ այս դժոխային գործողությունների սաղորհները կույր ու հայհոյիչ ամբարտավանությամբ հրապարակավ հայտարարում էին, թե Երուսաղեմը չի կործանվի, քանի որ այն Աստծո քաղաքն է: Իրենց իշխանությունն ավելի ամրացնելու նպատակով նրանք կաշառում էին կեղծ մարգարեների՝ հռչակելու, նույնիսկ այն ժամանակ, երբ հռոմեացիները պաշարել էին տաճարը, որ Աստված ազատելու է Իր ժողովրդին: Շատերը մինչև վերջին պահը հավատում էին, թե Բարձրյալը միջամտելու է՝ ջախջախելու իրենց թշնամիներին: Բայց Իսրայելն արհամարհել էր աստվածային պաշտպանությունը, և հիմա մնացել էր անպաշտպան: Դժբախտ Երուսաղեմ՝ ծվատված ներքին պառակտություններով. զավակներդ սպանված՝ մեկը մյուսի ձեռքով, ներկում են փողոցներդ արյունով, երբ օտարերկրյա բանակներն ավերում են ամրոցներդ և կոտորում զինվորներիդ:

Երուսաղեմի կործանման վերաբերյալ Քրիստոսի բոլոր կանխատումները տառացիորեն կատարվեցին: Հրեաներն անձամբ տեսան, թե որքան ստույգ էին Նրա նախագուշակյան խոսքերը. «Ինչ չափով որ չափում եք, նրանով էլ կչափվի ձեզ» (Մատթեոս 7.2):

Նշաններ ու հրաշքներ երևացին՝ կանխագուշակելով աղետներ ու պատուհասներ: Կեսգիշերին տաճարի և գոհասեղանի վերևում գերբնական լույս ցուլաց: Արևամուտին ամպերի վրա պատերազմի պատրաստվող զինվորներ ու կառքեր էին երևացել: Սրբարանում գիշերային ծառայություն իրականացնող քահանաները սարսափահար էին եղել խորհրդավոր ձայներից: Երկիրը ցնցվում էր, և բազմաթիվ ձայներ աղաղակում էին. «Եկեք հեռանանք այստեղից»: Արևելյան մեծ դարպասը՝ այնքան ծանր, որ քսան հոգի հագիվ էին կարողանում բացել, և որը փակված էր կարծր քարե պատի մեջ խորը մտնող [30] վիթխարի երկաթյա ձողերով, կեսգիշերին բացվեց անտեսանելի միջամտությամբ (Միլման, *Հրեաների պատմությունը*, հ. 13):

Յոթ տարի շարունակ Երուսաղեմի փողոցներով մի մարդ էր շրջում՝ ազդարարելով աղետների մասին, որոնք թափվելու էին քաղաքի վրա: Օր ու գիշեր նա վայրի ողբերգ էր երգում. «Չայն արևելքից, ձայն արևմուտքից, ձայն չորս քամիներից, ձայն ընդդեմ Երուսաղեմի ու տաճարի, ձայն ընդդեմ հարսի ու փեսայի, ձայն ընդդեմ ողջ ժողովրդի» (Նույն *փեղում*): Այս տարօրինակ էակին բանտարկեցին ու մտրակեցին, բայց նրա շուրթերից բողբոջի ոչ մի խոսք չպոկվեց: Վիրավորանքին ու անարգանքին նա միայն պատասխանում էր. «Վա՛յ, վա՛յ Երուսաղեմին,

վա՛յ, վա՛յ նրա բնակիչներին»: Նրա նախագգուշացման ճիշը չլռեց, մինչև նա չսպանվեց իր իսկ կանխասած պաշարման ժամանակ:

Երուսաղեմի կործանման ժամանակ ոչ մի քրիստոնյա չմեռավ: Քրիստոսն Իր հետևողներին նախագգուշացրել էր, և բոլորը, ովքեր հավատացել էին Նրա խոսքերին, մշտաբթուն սպասել էին խոստացված նշանին: «Երբ որ կտեսնեք Երուսաղեմը գորքերով շրջապատված,- ասել էր Հիսուսը,- իմացեք, որ նրա ավերումը մոտ է: Այն ժամանակ նրանք, որ Հրեաստանում են, թող սարերը փախչեն, և նրանք, որ նրա միջում են, թող հեռանան» (Լուկաս 21.20, 21): Յեստիուսի գլխավորությամբ քաղաքը շրջապատելուց հետո հռոմեացիներն անսպասելիորեն դադարեցրին պաշարումը, երբ ամեն ինչ բարենպաստ էր թվում անհապաղ գրոհի համար: Պաշարվածները, հույս չունենալով հաջողությամբ դիմադրել, պատրաստ էին հանձնվելու, երբ հռոմեացի զորավարն, առանց որևէ ակնհայտ պատճառի, ետ քաշեց իր զորքերը: Աստծո ողորմած նախախնամությունն էր իրադարձությունները դեկավարում հոգուտ Իր ժողովրդի: Խոստացված նշանը տրվեց սպասման մեջ գտնվող քրիստոնյաներին, և հիմա բոլորին, ովքեր կկամենային, հնարավորություն շնորհվեց հետևել Փրկչի նախագգուշացմանը: Դեպքերն այնպիսի ընթացք ստացան, որ ո՛չ հրեաները, ո՛չ էլ հռոմեացիները չխոչընդոտեցին քրիստոնյաների փախուստին: Յեստիուսի հետ քաշվելուց հետո հրեաները, դուրս գալով Երուսաղեմից, սկսեցին հետապնդել նրա հեռացող զորքին, և մինչ երկու կողմերն էլ խիստ զբաղված էին, քրիստոնյաներին հնարավորություն ընձեռվեց լքելու քաղաքը: Այդ ժամանակ երկիրը նաև **/31/** մաքրվել էր թշնամիներից, ովքեր կարող էին խանգարել նրանց: Պաշարման ժամանակ հրեաները հավաքվել էին Երուսաղեմում՝ նշելու Տաղավարահարաց տոնը, և այդպես երկրի բոլոր քրիստոնյաները անարգել կարող էին փախչել: Նրանք անհապաղ փախան մի անվրտանգ տեղ՝ Պելլա քաղաքը Պերեայի երկրում՝ Հորդանանից այն կողմ:

Յեստիուսի բանակը հետապնդող հրեական ուժերը թիկունքից այնպիսի կատաղի հարձակում գործեցին, որ թվաց, թե հիմնովին ջախջախելու են այն: Հռոմեացիներին մեծ դժվարությամբ հաջողվեց նահանջել: Հրեաները, գրեթե առանց էական կորուստների, հարուստ ավարով հաղթականորեն վերադարձան Երուսաղեմ: Այդ թվացյալ հաջողությունը, սակայն, նրանց միայն չարիք բերեց: Դա նրանց մեջ ամրապնդեց հռոմեացիների հանդեպ համառ դիմադրության ոգին, ինչը շուտով աննկարագրելի աղետ բերեց դատապարտված քաղաքի վրա:

Մոսկալի էին պատուհասները, որ բաժին ընկան Երուսաղեմին, երբ

Տխոսը վերսկսեց պաշարումը: Քաղաքը շրջապատվեց Չատկի օրերին, երբ միլիոնավոր հրեաներ էին հավաքվել այնտեղ: Մթերքի պաշարները, որ խնամքով պահպանվելու դեպքում մի քանի տարի կբավարարեին բնակիչներին, ոչնչացվել էին հակամարտող խմբավորումների նախանձի ու վրիժառույթյան պատճառով, և հիմա նրանք ճաշակում էին սովահարության ողջ զարհուրանքը: Մի կապիճ ցորենը վաճառվում էր մեկ տաղանդով: Սովն այնքան տանջալից էր, որ մարդիկ կրծոտում էին իրենց կաշվե գոտիները, կոշիկներն ու վահանների պատյանները: Բազմաթիվ մարդիկ գիշերը ծածուկ դուրս էին գալիս քաղաքից՝ վայրի բույսեր հավաքելու, թեև շատերը բռնվել ու զազանաբար սպանվել էին, իսկ նրանցից, ովքեր ապահով վերադառնում էին, հաճախ խլում էին այն ամենն, ինչ նրանք հավաքել էին՝ վտանգելով իրենց կյանքը: Իշխանավորներն ամենաանմարդկային տանջանքների էին ենթարկում սովահար ժողովրդին՝ նրանցից կորզելու վերջին խղճուկ պաշարները, որ կարող էին թաքցրած լինել: Այս դաժանությունները հաճախ անում էին նրանք, ովքեր լավ սնվում էին, բայց ուզում էին պարզապես ապագայի համար պաշար կուտակել: /32/

Հազարավորները մեռնում էին սովից ու ժանտախտից: Բնական կապվածություններն, ասես, վերացել էին: Ամուսինները կողոպտում էին իրենց կանանց, կանայք՝ ամուսիններին: Չավակներն ուտելիքը թոցնում էին իրենց տարեց ծնողների բերանից: Մարգարեի այս հարցը՝ «Մի՞թե կհնը կմռռանա իր կաթնակեր մանուկին», պատասխան ստացավ դատապարտված քաղաքում. «Ողորմած կանանց ձեռքերը եփեցին իրենց զավակներին, նրանց համար կերակուր եղան իմ ժողովրդի աղջկա բեկման ժամանակ» (Եսայիա 49.15, Ողբ 4.10): Իրականացավ նաև տասնչորս դար առաջ տրված մարգարեական նախագուշացումը. «Քո միջի քնքուշ և փափուկ կինը, որ իր փափկությունից և քնքշությունից ոտքը գետնի վրա դնելու սովոր չէր, ծուռ աչքով պիտի նայի իր ծոցի մարդին, իր տղային, իր աղջկան... որովհետև պաշարման ժամանակ, երբ թշնամիներդ քո դռներում քեզ նեղը գցեն, ամեն բանի պակասության համար ծածկաբար պիտի ուտի նրանց» (Երկրորդ Օրինաց 28.56, 57):

Հռոմեացի առաջնորդները փորձում էին ահաբեկել հրեաներին և, այդպիսով, ստիպել նրանց հանձնվել: Բռնվելու պահին դիմադրություն ցույց տվող բանտարկյալներին մտրակում էին, տանջում և ապա խաչում քաղաքի պարսպի առջև: Ամեն օր այսպես հարյուրավոր մարդիկ էին սպանվում: Այդ հրեշավոր գործը շարունակվեց այնքան ժամանակ, մինչև որ Հովսափաթի հովիտն ու Գողգոթան այնպես ծածկվեցին

հազարավոր խաչերով, որ գրեթե անհնար էր նրանց միջով անցնել: Ահա այսպես իրականացավ այն սուկայի նգովքը, որ հնչեց Պիղատոսի դատական աթոռի առջև. «Նրա արյունը մեզ և մեր որդիների վրա» (Մատթեոս 27.25):

Տիտոսը պատրաստ էր վերջ դնել այդ զարհուրելի սպանողին և փրկել Երուսաղեմը հիմնովին ավերվելուց: Նա սուկումով լցվեց՝ տեսնելով հովիտներում դիակների կույտերը: Չիթենյաց լեռան գագաթից հափշտակված նայելով վեհաշուք տաճարին՝ նա հրաման արձակեց, որ նրա քարերից ոչ մեկին չդիպչեն: Մինչ կփորձեր գրավել այս ամրոցը՝ /33/ նա հրեա առաջնորդներին անկեղծորեն կոչ արեց՝ չստիպել իրեն սուրբ վայրը պղծել արյունով: Եթե նրանք դուրս գան և կռվեն ցանկացած այլ վայրում, ապա ոչ մի հռոմեացի չի խախտի տաճարի սրբությունը: Հովսեփոսն ինքը նրանց դիմեց ամենապերճախոս կոչով՝ աղերսելով, որ հանձնվեն և փրկեն իրենց կյանքը, իրենց քաղաքն ու երկրպագության տեղը: Սակայն, ի պատասխան, դառն անեծքներ հնչեցին: Նետեր թռան վերջին միջնորդի վրա, ով կանգնած աղաչում էր նրանց: Հրեաները մերժել էին Աստծո Ռոբո աղերսները, և այժմ հորդորներն ու աղաչանքներն ավելի վճռական դարձրին նրանց՝ դիմադրելու մինչև վերջ: Ապարդյուն էին տաճարը փրկելու Տիտոսի ջանքերը: Մեկը՝ ավելի մեծ, քան նա էր, հայտարարել էր, որ այնտեղ քարը քարի վրա չի մնալու:

Հրեա առաջնորդների կույր համառությունն ու պաշարված քաղաքում տեղի ունեցող զագրելի ոճիրները հռոմեացիների սարսափն ու վրոդվմունքը առաջացրին. Տիտոսն, ի վերջո, որոշեց գրոհով վերցնել տաճարը և, հնարավորության դեպքում, փրկել այն կործանումից: Բայց նրա հրահանգներն անտեսվեցին: Երբ նա գիշերը հեռացավ իր վրանը, հրեաները, դուրս վազելով տաճարից, հարձակվեցին դրսում գտնվող զինվորների վրա: Կռվի ընթացքում մի զինվոր այրվող խանձող նետեց բաց մուտքից ներս, և սրբազան տան շուրջը մայրու փայտից շինված սրահներն անմիջապես բոցավառվեցին: Իր զորապետների և լեգեոններների ուղեկցությամբ Տիտոսը նետվեց այդ տեղը և զինվորներին հրամայեց հանգցնել հրդեհը: Բայց ոչ ոք չլսեց նրա խոսքերը: Մոլեգնած զինվորները բոցավառվող խանձողներ նետեցին տաճարին կից սրահների մեջ, և ապա սկսեցին սրի քաշել բոլոր, այնտեղ պատասպարվածների: Արյունը ջրի պես հոսում էր տաճարի աստիճաններով: Հազար հազարավոր հրեաներ կոտորվեցին: Կռվի աղմուկից բարձր՝ շատերը ճչում էին. «Իքբաբո՛ղ»՝ «Փառքը հեռացավ»:

«Տեսնելով, որ անհնար է գալել զինվորների կատաղությունը, Տի-

տոսն իր սպաների հետ մտավ տաճար և զննեց սրբազան շինության ներսը: Տաճարի շքեղությունն ապշեցրեց նրանց, և քանի դեռ բոցը չէր թափանցել սուրբ տեղը, /34/ Տիտոսն իր վերջին ջանքն արեց՝ փրկելու այն: Նետվելով առաջ՝ նա կրկին փորձեց համոզել զինվորներին՝ կասեցնել հրդեհի տարածումը: Հարյուրապետ Լիբերալիսը ջանաց իր գավազանով ստիպել զինվորներին հնազանդվել, բայց նույնիսկ հարգանքը կայսրի հանդեպ տեղի տվեց հրեաների նկատմամբ կատաղի ատելությանը, կռվի սուկալի գրգռվածությանն ու թալանի անհագ տենչին: Տեսնելով իրենց շուրջը փայլփլող ոսկին, որ կրակի վայրագ բոցերից ավելի պայծառ էր շողշողում, զինվորները ենթադրեցին, թե սրբարանում անհամար գանձեր են կուտակված: Մի զինվոր անգիտակցաբար դռան ծխսինների միջով վառվող ջահ նետեց, և մի ակնթարթում ամբողջ շենքը հայտնվեց բոցերի մեջ: Կսկծեցուցիչ ծուխն ու կրակը սպաներին ստիպեցին հեռանալ, և վեհաաքանչ տաճարը մատնվեց կործանման:

«Եթե դա զարհուրելի տեսարան էր հռոմեացիների համար, ապա ի՞նչ կարելի է ասել հրեաների մասին: Բլրի ողջ գագաթը, որի վրա քաղաքն էր, հրաբխի նման բոցավառվում էր: Հրեղեն վիհը կլանում էր մեկը մյուսի հետևից զարհուրելի աղմուկով փլուզվող շենքերը: Մայրուց կառուցված տանիքները հրե թիթեղներ էին հիշեցնում, ոսկեօձ գմբեթները կարմիր լույսի ցուլքեր էին արձակում, իսկ դարպասների աշտարակներից կրակի և ծխի սյուներ էին բարձրանում: Ծրջակա բլուրները լուսավորվեցին, և հեռվում երևացին մարդկային կերպարանքներ, որ զարհուրելի տագնապով հետևում էին կործանման ընթացքին: Վերին քաղաքի պատերի մոտ ու բարձունքներին նույնպես երևում էին մարդիկ, ոմանք՝ հուսահատության հոգեվարքից գունատ, մյուսները՝ վրիժառության ցատունով լցված: Այս ու այն կողմ վազող հռոմեացի զինվորների զոչյուններն ու կրակի մեջ այրվող ապստամբների վայնասունը խառնվում էին հրեղեն տարերքի շառաչյունին ու վայր ընկնող գերանների ամպրոպանման դղրդոցին: Բարձունքներում գտնվող մարդկանց ճիչն արձագանքում էր սարերում, պարիսպների ողջ երկայնքով աղաղակ ու ողբ էր հնչում. սովից մեռնող մարդիկ հավաքում էին իրենց վերջին ուժերը՝ հուսահատության ու վշտի ճիչ արձակելու համար: /35/

«Սպանող քաղաքի ներսում շատ ավելի զարհուրելի էր, քան նրանից դուրս: Տղամարդիկ և կանայք, երիտասարդներն ու ծերերը, խռովարարներն ու քահանաները, կռվողներն ու ողորմություն աղերսողները՝ բոլորն անխտիր մորթվում էին: Սպանվածներն սպանողներից ավելի շատ էին: Բնաջնջման գործը շարունակելու համար լեգեոներները

ստիպված էին անցնել դիակների կույտերի վրայով» (Միլման, *Հրեականության պատմությունը*, գիրք 16):

Տաճարի ավերումից շատ չանցած՝ ողջ քաղաքն ընկավ հռոմեացիների ձեռքը: Հրեա առաջնորդները լքել էին իրենց անառիկ աշտարակները, և Տիտոսը դրանք դատարկ գտավ: Նա ցնցված նայեց դրանց և հայտարարեց, որ Աստված է այդ ամենն իր ձեռքը մատնել, քանզի ուրիշ ոչ մի ուժ, որքան էլ հզոր լիներ, չէր կարող հաղթահարել այդ վիթխարի ատամնավոր պարիսպները: Քաղաքն ու տաճարը հիմնահատակ արվեցին, և հողը, որի վրա կանգնած էր եղել սուրբ տաճարը, հերկվեց «իբրև ագարակ» (Երեմիա 26.18): Պաշարման և դրան հետևած ջարդի ժամանակ ավելի քան մեկ միլիոն մարդ զոհվեց, իսկ ողջ մնացածները գերի տարվեցին, վաճառվեցին որպես ստրուկներ, քշվեցին Հռոմ՝ զարդարելու նվաճողների հաղթարշավը, կեր դարձան վայրի գազաններին ամֆիթատրոններում կամ էլ ցրվեցին ողջ երկրով մեկ՝ որպես անտուն թափառականներ:

Հրեաներն իրենք կռեցին իրենց շոթաները, իրենք լցրեցին վրեժ-խնդրության բաժակը: Ազգի լիակատար կործանումն ու աշխարհով մեկ ցրվելուց հետո նրանց վրա հասած աղետները իրենց իսկ ցանած սերմերի պտուղներն էին: Մարգարեն ասում է. «Դու քեզ կործանեցիր, ով Իսրայել», «որովհետև դու գլորվել ես քո անօրենության պատճառով» (Ովսե 13.9, 14.1): Հրեաների տառապանքները հաճախ ներկայացվում են որպես պատիժ՝ ուղարկված նրանց վրա Աստծո ուղղակի հրամանով: Հենց այսպես է մեծ խաբեքան ջանում քողարկել իր գործը: Համառորեն մերժելով Աստծո սերն ու ողորմությունը՝ իսրայելցիները զրկվեցին Նրա պաշտպանությունից, և սատանային թույլ տրվեց իր կամքով ղեկավարել նրանց: Երուսաղեմի ավերման ժամանակ **[36]** կատարված զարհուրելի դաժանությունները ցույց են տալիս, թե ինչպես է սատանան վրեժ առնում նրանցից, ովքեր հանձնվում են նրա հսկողությանը:

Մենք չենք կարող պատկերացնել, թե որքան ենք պարտական Քրիստոսին այն խաղաղության ու պաշտպանության համար, որ վայելում ենք: Միայն Աստծո զսպող զորությունն է, որ թույլ չի տալիս մարդկությանը ամբողջապես ընկնել սատանայի հսկողության տակ: Անհնազանդներն ու երախտամոռները շատ պատճառներ ունեն Աստծուց շնորհակալ լինելու՝ չարագործի դաժան, դիակալ ուժը սանձող Նրա ողորմության ու երկայնամտության համար: Բայց երբ մարդիկ անցնում են աստվածային համբերության սահմանը, այդ զսպող ուժը հեռացվում է: Աստված դահիճ չէ, որ կանգնած սպասում է, թե երբ է իրականացնելու

մեղավորի դատավճիռը: Նա պարզապես Իր ողորմությունը մերժողներին թողնում է իրենց կամքին՝ հնձելու այն, ինչ սերմել են: Մերժված լույսի ամեն մի շող, արհամարհված կամ չընդունված յուրաքանչյուր նախազգուշացում, բավարարված ամեն մի կիրք, Աստծո օրենքի ամեն մի ոտնահարում՝ ցանված սերմ է, որն անպայման պտուղ է բերում: Աստծո Հոգին, մշտապես հանդիպելով համառ դիմադրության, ի վերջո հեռանում է մեղավորից, և այլևս ոչ մի ուժ չի գապում հոգու շար կրքերն ու չի պաշտպանում աստանայի նենգությունից ու թշնամությունից: Երուսաղեմի կործանումը սարսափելի և հանդիսավոր նախազգուշացում է բոլորին, ովքեր թեթևամտորեն մերժում են առաջարկվող աստվածային շնորհը և հակառակվում աստվածային ողորմության աղերսներին: Երբևէ չի տրվել ավելի հաստատ վկայություն մեղքի հանդեպ Աստծո ատելության և անխուսափելի պատժի մասին, որը վրա է հասնելու հանցավորին:

Երուսաղեմին բաժին ընկած պատուհասների վերաբերյալ Փրկչի մարգարեությունը մեկ այլ իրականացում էլ պիտի ունենա, որի համեմատ այդ սոսկալի ավերումը թույլ ստվեր էր միայն: Ընտրյալ քաղաքի ճակատագրի մեջ մենք կարող ենք տեսնել աշխարհի բախտը, որ մերժում է Աստծո ողորմությունն ու ոտնահարում Նրա օրենքը: Մութ են էջերը մարդկային թշվառության ու հանցանքի, որոնց երկիրն ականատես է եղել դարերի ընթացքում: Այդ մասին մտածելիս սիրող ցավում և միտքդ նվաղում է: Մոսկալի են եղել Երկնքի հեղինակությունը մերժելու հետևանքները: Սակայն ապագայի հայտնություններում պատկերը էլ ավելի մռայլ է: Անցյալի պատմությունը խռովությունների, [37] պայքարի և հեղափոխությունների շարք է, մարտնչող «զինվորների ճակատամարտ... և արնաթաթախ հանդերձներ» (Եսայիա 9.5): Բայց ի՞նչ է դա այն օրվա սարսափների համեմատ, երբ Աստծո զսպող Հոգին բոլորովին կվերցվի ամբարիշտներից, որպեսզի այլևս երբեք չսանձի մարդկային կրքերն ու աստանայի զայրույթը: Այդ ժամանակ, ինչպես երբեք նախկինում, աշխարհը կտեսնի աստանայի կառավարման հետևանքները:

Բայց այդ օրը, ինչպես Երուսաղեմի կործանման ժամանակ, Աստծո ժողովրդից պիտի փրկվեն «ամենքը, որ գրված են կյանքի համար» (Եսայիա 4.3): Քրիստոսը խոստացել է, որ գալու է երկրորդ անգամ՝ Իր մոտ առնելու Իր հավատարիմ ժողովրդին: «Եվ այն ժամանակ կոծ կանեն երկրի բոլոր ազգերը և կտեսնեն մարդու Որդուն գալիս երկնքի ամպերի վրա՝ զորությամբ և մեծ փառքով: Եվ նա կուղարկի իր հրեշտակներին

մեծաձայն փողով, և նրանք կժողովեն նրա ընտրյալներին չորս հողմից՝ երկնքի մի ծայրից մինչև մյուս ծայրը» (Մատթեոս 24.30, 31): Այն ժամանակ ավետարանին չհնազանդվողները պիտի սպանվեն Նրա բերանի հոգով և պիտի կործանվեն Նրա գալստյան պայծառությունից (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.8): Հին Իսրայելի նման՝ ամբարիշտներն իրենք են կործանում իրենց: Նրանք ընկնում են իրենց իսկ անօրենությունից: Մեղավոր կյանքն այնքան է նրանց օտարացրել Աստծուց, նրանց էությունն այնքան է այլասերվել չարից, որ Նրա փառքի դրսևորումը նրանց համար լավուհ կրակ կլինի: Թող մարդիկ զգուշանան, որ հանկարծ չարհամարհեն իրենց ուղղված Քրիստոսի խրատները: Ինչպես Նա Իր աշակերտներին նախազգուշացրեց Երուսաղեմի կործանման մասին՝ նշան տալով վերահաս ավերածության վերաբերյալ, որպեսզի նրանք կարողանային փախչել, այնպես էլ նախազգուշացրել է աշխարհին վերջնական կործանման օրվա մասին և տվել դրա մոտեցման նշանները, որպեսզի բոլոր ցանկացողները խուսափեն գալիք բարկությունից: Հիսուսն ասել է. «Եվ նշաններ կլինեն արեգակի, լուսնի և աստղերի վրա, և երկրի վրա հեթանոսները խռովությամբ կտազնապեն» (Գլուկաս 21.25, Մատթեոս 24.29, Մարկոս 13.24-26, Հայտնություն 6.12-17): Նրա գալստյան այս նշանները տեսնողները պետք է իմանան, «որ մոտ է՝ **[38]** դռներին» (Մատթեոս 24.33): «Արթուն կացեք»,-զգուշացնում է Տեբը (Մարկոս 13.35): Նախազգուշացումն ընդունողները չեն թողնվի խավարի մեջ, որպեսզի այդ օրը հանկարծակի չգա նրանց համար: Մինչդեռ արթուն չլինողների համար «Տիրոջ օրը ինչպես գիշերվա գող՝ այնպես կհասնի» (Ա Թեսաղոնիկեցիս 5.2-5):

Աշխարհն այսօր ավելի պատրաստակամ չէ՝ ընդունելու ներկա ժամանակի լուրը, քան հրեաները՝ Երուսաղեմի կործանման վերաբերյալ Փրկչի նախազգուշացումը: Աստծո օրը, երբ էլ որ գա, անսպասելի է լինելու ամբարիշտների համար: Երբ կյանքը կընթանա իր սովորական հունով, երբ մարդիկ կլանված կլինեն հաճույքներով, գործերով, դրամաշահությամբ ու առուծախով, երբ կրոնական առաջնորդները կմեծարեն աշխարհի առաջընթացն ու լուսավորությունը՝ քննեցնելով ժողովրդին կեղծ ապահովության զգացողությամբ, այն ժամանակ, ինչպես գողն է կեսգիշերին սողոսկում չհսկվող բնակարանը, այնպես էլ անսպասելի կործանումը վրա կհասնի անհոգներին ու անաստվածներին, և «նրանք չեն պրծնի» (Ա Թեսաղոնիկեցիս 5.3):

ՀԱԼԱԾԱՆՔ ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՐԵՐՈՒՄ

Աշակերտներին հայտնելով Երուսաղեմի ճակատագիրն ու Իր երկրորդ գալստյան հետ կապված իրադարձությունները՝ Հիսուսը կանխասաց նաև Իր ժողովրդի փորձառությունը՝ սկսած այն օրից, երբ համբարձվելու էր, մինչև այն օրը, երբ պիտի վերադառնար գորուքյամբ ու փառքով՝ ազատագրելու նրանց: Չիթենյաց սարից ներթափանցելով ապագայի խորքը՝ Փրկիչը տեսավ այն փոթորիկները, որ շուտով պայթելու էին առաքյալների եկեղեցու վրա, ինչպես նաև այն կատաղի, ավերիչ մրրիկները, որոնք թափվելու էին Իր հետևորդների գլխին՝ խավարի ու հալածանքի գալիք դարերում: Մի քանի կարճ, բայց սարսափազրու խոսքերով Նա կանխասաց, թե ինչ վիճակի էին հասցնելու Աստծո եկեղեցին այս աշխարհի տիրակալները (Մատթեոս 24.9, 21, 22): Քրիստոսի հետևորդները պետք է անցնեին ստորացման, նախատինքի և տառապանքի այն նույն ճանապարհով, որով անցել էր իրենց Տերը: Աշխարհի Փրկչի նկատմամբ բորբոքված թշնամությունը դրսևորվելու էր նաև բոլոր նրանց հանդեպ, ովքեր հավատալու էին Նրան:

Վաղ եկեղեցու պատմությունը վկայում է Փրկչի խոսքերի իրականացման մասին: Երկրի ու դժոխքի ուժերը դուրս եկան Քրիստոսի դեմ՝ հանձինս Նրա հետևորդների: Հեթանոսները կանխազգույն էին, որ եթե ավետարանը հաղթանակի, ապա իրենց տաճարներն ու գոհասեղանները կոչնչացվեն, ուստի հավաքեցին իրենց ուժերը՝ վերջ դնելու քրիստոնեությանը: Բռնկվեցին հալածանքի հրդեհները: Քրիստոնյաներից խլում էին իրենց ունեցվածքը և դուրս քշում իրենց տներից: Նրանք «շատ չարչարանքների ճիգերին» համբերեցին (Եբրայեցիս 10.32), ենթարկվեցին դաժան [40] «նախատինքների ու ծեծերի, կապանքների ու բանտի» (Եբրայեցիս 11.36): Շատերն իրենց վկայությունը կնքեցին արյունով: Ազնվական ու ստրուկ, հարուստ և աղքատ, ուսյալ ու տգետ՝ բոլորն անխտիր անողորմաբար սպանվում էին:

Այս հալածանքները, որ սկսվել էին դեռևս Ներոնի օրոք՝ Պողոսի

նահատակության ժամանակ, ավելի կամ պակաս կատաղությամբ շարունակվեցին երկար դարեր: Քրիստոնյաներին կեղծորեն մեղադրում էին ամենազազրելի հանցանքների մեջ և հայտարարում, որ հենց նրանք են մեծ աղետների՝ սովի, ժանտախտի ու երկրաշարժերի պատճառը: Երբ նրանք համընդհանուր ատելության ու կասկածանքի առարկա դարձան, գտնվեցին լրտեսներ, ովքեր պատրաստ էին հանուն շահի մատնել անմեղներին: Նրանք դատապարտվում էին որպես կայսրության խռովարարներ, որպես կրոնի թշնամիներ և հասարակության վնասատուներ: Շատերին գցում էին վայրի գազանների երախը կամ ողջ-ողջ այրում ամֆիթատրոններում: Ունանց խաչում էին, մյուսներին վայրի կենդանիների մորթիներ էին հագցնում ու նետում ասպարեզ, որպեսզի շները պատառոտեն նրանց: Նրանց պատիժը հաճախ հրապարակային տոնախմբությունների գլխավոր զվարճությունն էր դառնում: Հոժ բազմություններ էին հավաքվում՝ դիտելու այդ տեսարանները, և նրանց մահվան հոգեվարքը ողջունում էին ծափահարություններով ու ծիծաղով:

Որտեղ էլ որ պատասպարվեին Քրիստոսի հետևորդները, նրանց հալածում էին, ինչպես գազաններին՝ որսի ժամանակ: Նրանք ստիպված էին թաքստոց որոնել ամառի և մեկուսի վայրերում: «Կարոտություն քաշելով, նեղված, չարչարված, որ աշխարհը նրանց արժանի չէր. անպատկերում մոլորվեցին և սարերում, և այրերում, և երկրի խռոչներում» (Եբրայեցիս 11.37, 38): Հազարավորներն ապաստարան գտան ստորգետնյա այրերում: Հռոմից դուրս՝ բլուրների տակ, հողի ու քարի միջով երկար միջանցքներ էին փորվել, որոնց մութ ու խճճված ցանցը տարածվում էր քաղաքի պարիսպներից շատ մղոններ այն կողմ: Ստորգետնյա այս անձավներում Քրիստոսի հետևորդները թաղում էին իրենց մեռյալներին, և հենց այստեղ էլ հալածանքների ժամանակ նրանք պատասպարան էին գտնում: Երբ Կյանք Տվողն արթնացնի նրանց, ովքեր պատերազմել են բարի պատերազմը, Քրիստոսի համար նահատակվածներից շատերը դուրս կգան այդ մռայլ քարանձավներից: [41]

Ամենավայրագ հալածանքների ժամանակ Քրիստոսի այս վկաններն անբիժ են պահել իրենց հավատը: Չրկված ամեն հարմարությունից և նույնիսկ արևի լույսից, ապաստանելով երկրի մութ, բայց հյուրընկալ գրկում՝ նրանք երբեք չեն տրտնջացել: Հավատի, համբերության և հույսի խոսքերով նրանք խրախուսել են միմյանց՝ դիմանալու գրկանքներին ու վշտերին: Երկրային ամեն մի օրհնության կորուստն անգամ անկարող էր ստիպել նրանց ուրանալու իրենց հավատն առ Քրիստոս:

Փորձություններն ու հալածանքները միայն ավելի էին մոտեցնում նրանց ցանկալի հանգստին ու պարգևատրմանը:

Ինչպես և Աստծո ծառաներն անցյալում, շատերը «չարչարվեցին՝ ազատությունը չընդունելով, որ լավագույն հարության հասնեն» (Երբայեցիս 11.35): Նրանք հիշում էին իրենց Տիրոջ այն խոսքերը, որ երբ հալածվեն հանուն Քրիստոսի, պետք է ուրախանան ու ցնծան, քանզի մեծ է լինելու նրանց վարձքը երկնքում, և քանի որ իրենցից առաջ այդպես հալածել էին մարգարեներին: Նրանք ուրախանում էին, որ արժանի են գտնվել չարչարվելու հանուն ճշմարտության, և կրակի ճաթյունների միջից լսվում էին նրանց հաղթական երգերը: Հավատով նայելով դեպի երկինք՝ նրանք տեսնում էին Քրիստոսին ու հրեշտակներին, ովքեր երկնքի պարիսպներից խորին հետաքրքրությամբ ներքև էին նայում և հավանություն տալիս իրենց հաստատականությանը: Աստծո գահից ձայն էր հասնում նրանց. «Հավատարիմ եղիր մինչև մահ, և կյանքի պսակը կտամ քեզ» (Հայտնություն 2.10):

Չոր էին Քրիստոսի եկեղեցին բռնությամբ ոչնչացնելու սատանայի ջանքերը: Մեծ պայքարը, որի ընթացքում Հիսուսի հետևորդները գոհաբերեցին իրենց կյանքը, չղաղարեց, երբ այդ հավատարիմ դրոշակիրներն ընկան իրենց դիրքերում: Պարտվելով՝ նրանք հաղթեցին: Աստծո պատգամաբերները սպանվում էին, բայց Նրա գործը համառորեն առաջ էր ընթանում: Ավետարանի տարածումը շարունակվում էր, նրա համախոհների թիվը՝ աճում: Այն ներթափանցում էր այնպիսի տեղեր, որոնք անմատչելի էին անգամ Հռոմի արծիվների համար: Մի քրիստոնյա, դիմելով հալածանքներ կազմակերպող հեթանոս ղեկավարներին, ասել է. «Դուք կարող եք սպանել, տանջել, դատապարտել մեզ... Ձեր անարդարությունն ապացուցում է, որ մենք անմեղ ենք... [42] Ձեր դաժանությունն ...անօգուտ է»: Դա ընդամենն ավելի ուժեղ էր դրդում մյուսներին՝ ընդունելու նրանց համոզումները: «Որքան ավելի շատ մեզ հնձեք, այնքան մեր թիվն աճելու է. քրիստոնյաների արյունը սերմ է» (Տերտուլիանոս, *Չարագովություն*, պարբ. 50):

Հազարավորները բանտարկվում ու սպանվում էին, բայց հայտնվում էին ուրիշները՝ գրավելու նրանց տեղը: Իսկ նրանք, ովքեր նահատակվեցին իրենց հավատի համար, ապահով ննջել են Քրիստոսում՝ որպես հաղթողներ: Նրանք պատերազմել են բարի պատերազմը և Քրիստոսի գալստյան ժամանակ ստանալու են փառքի պսակը: Նրանց տառապանքները քրիստոնյաներին ավելի էին մոտեցնում միմյանց և իրենց Փրկչին: Նրանց կենդանի օրինակն ու մահվան վկայությունը

մշտապես խոսում էին ճշմարտության օգտին, և ամենամասնական տեղերում սատանայի հպատակները թողնում էին իրենց ծառայությունն ու անցնում Քրիստոսի դրոշակիրների շարքը:

Դրա համար էլ սատանան որոշեց իր դրոշը մխրճել քրիստոնեական եկեղեցու մեջ՝ Աստծո կառավարության դեմ ավելի հաջող պատերազմելու նպատակով: Եթե հնարավոր լիներ Քրիստոսի հետևորդներին մոլորեցնել ու դրդել նրանց բարկացնելու Աստծուն, ապա նրանք կկորցնեին իրենց ուժը, տոկոսությունն ու հաստատակամությունը և հեշտությամբ նրա ավարը կդառնային:

Մեծ հակառակորդն այժմ ջանում է խորամանկությամբ ձեռք բերել այն, ինչին չէր կարողացել ուժով հասնել: Հալածանքը դադարեց՝ իր տեղը զիջելով աշխարհիկ բարեկեցության ու փառքի վտանգավոր հրապույրներին: Կռապաշտներն ընդունեցին քրիստոնեական հավատի մի մասը, մինչդեռ մերժեցին մյուս էական ճշմարտությունները: Հայտարարելով, թե ընդունում են Հիսուսին որպես Աստծո Որդի և հավատում են Նրա մահվանն ու հարությանը, նրանք չէին գիտակցում իրենց մեղքը և ապաշխարության ու սրտի վերափոխման կարիք չէին զգում: Գնալով որոշ զիջումների՝ նրանք առաջարկեցին քրիստոնյաներին նույնը անել, որպեսզի բոլորը միավորվեն քրիստոնեական հավատի հիմքի վրա:

Հիմա եկեղեցին հայտնվեց սարսափելի վտանգի մեջ: Բանտը, կրտսանքները, կրակն ու սուրը օրհնություններ էին դրա համեմատ: Որոշ քրիստոնյաներ մնացին անկոտրում՝ հայտարարելով, որ **[43]** փոխզիջման չեն զնա: Մյուսները պատրաստ էին զիջել կամ փոխել իրենց ուսմունքի որոշ կետեր և միանալ նրանց հետ, ովքեր մասամբ էին ընդունել քրիստոնեությունը՝ պնդելով, թե դա կնպաստի նրան, որ նրանք լիովին դարձի գան: Սա խոր մաքառումների ժամանակաշրջան էր Քրիստոսի հավատարիմ հետևորդների համար: Կեղծ քրիստոնեության քողի տակ սատանան խորամանկորեն սողոսկում էր եկեղեցի՝ ապականելու մարդկանց հավատն ու շեղելու նրանց միտքը ճշմարտության խոսքից:

Քրիստոնյաների մեծ մասն, ի վերջո, համաձայնեց ցածրացնել իր չափանիշը, և միություն ստեղծվեց քրիստոնեության ու հեթանոսության միջև: Թեև կռապաշտները հայտարարում էին, թե ապաշխարել են և հարում էին եկեղեցուն, նրանք դեռ շարունակում էին կառչել իրենց կուռքերին՝ պաշտամունքի նախկին առարկաները փոխարինելով Հիսուսի և անգամ Մարիամի ու սրբերի պատկերներով: Կռապաշտության զարդելի թթխմորը, այսպես ներմուծված եկեղեցի, շարունակեց իր կործանիչ գործը: Անառողջ ուսմունքներ, սնահավատ ծեսեր ու կռապաշտական

արարողություններ միախառնվեցին եկեղեցու հավատին ու պաշտամունքին: Երբ Քրիստոսի հետևորդները միավորվեցին կռապաշտների հետ, քրիստոնեական կրոնն ապականվեց, և եկեղեցին կորցրեց իր մաքրությունն ու գորությունը: Կային այնպիսիք, սակայն, ովքեր չընդունեցին այդ սուղությունները: Նրանք շարունակում էին հավատարիմ մնալ ճշմարտության Հեղինակին և երկրպագել միմիայն Աստծուն:

Քրիստոսի հետևորդները միշտ էլ բաժանվել են երկու դասակարգի: Մինչ մի դասը, Փրկչի կյանքը ուսումնասիրելով, ջերմեռանդորեն ձգտում է ուղղել իր թերություններն ու համապատասխանել Չափանիշին, մյուսը խուսափում է հստակ և գործնական ճշմարտություններից, որոնք մերկացնում են նրա սխալները: Նույնիսկ իր լավագույն ժամանակներում եկեղեցին կազմված չի եղել միայն մաքուր, հավատարիմ ու անկեղծ անդամներից: Փրկչը սովորեցնում էր, որ գիտակցաբար մեղքի մեջ ապրողները չպետք է ընդունվեն եկեղեցի, և սակայն, Նա կապվեց այնպիսի մարդկանց հետ, ովքեր արատավոր բնավորություն ունեին, և Իր ուսմունքով ու անձնական օրինակով հնարավորություն տվեց նրանց տեսնել իրենց սխալները և ուղղել դրանք: Տասներկու առաքյալների մեջ դավաճան էլ կար: Հուդան ընդունվեց՝ չնայած [44] իր բնավորության արատներին: Նա ընդունվեց աշակերտների շարքը, որպեսզի Քրիստոսի խրատների և օրինակի միջոցով պատկերացում կազմեր քրիստոնեական բնավորության մասին, դրդվեր տեսնելու իր սխալները, ապաշխարեր և աստվածային շնորհի օգնությամբ սրբեր իր անձը՝ «ճշմարտությանը հնազանդվելով»: Բայց Հուդան չբայեց այն լույսի մեջ, որն այդքան ողորմաժաբար թույլ էր տրվել հորդել նրա վրա: Փայփայելով իր մեղքը՝ նա իր վրա հրավիրեց աստանայի փորձությունները: Նրա բնավորության չար գծերը դարձան գերիշխող: Նա իր միտքը հանձնեց խավարի ուժերի վերահսկողությանը և զայրանում էր, երբ իր թերությունները հանդիմանվում էին, և այդպես նա դրդվեց գործելու Իր Տիրոջ մատնության սուկալի ռճիրը: Նմանապես էլ բոլոր նրանք, ովքեր բարեպաշտության քողի տակ մեղք են փայփայում, ատում են նրանց, ովքեր խախտում են իրենց անդորրը՝ դատապարտելով իրենց մեղավոր վարքը: Բայց հենց որ պատեհ առիթ ներկայանա, նրանք, Հուդայի նման, կմատնեն նրանց, ովքեր իրենց օգնելու համար փորձել են հանդիմանել իրենց:

Եկեղեցում առաքյալները բախվում էին այնպիսի մարդկանց, ովքեր զաղտնի մեղք էին փայփայում: Անանիան ու Սապֆիրան փորձեցին խաբելով ձևացնել, թե իրենց ամբողջ ունեցվածքը նվիրաբերում են Աստծուն, մինչդեռ մի մասն ազահաբար իրենց էին պահել: Ճշմարտու-

թյան Հոգին առաքյալներին հայտնեց այս կեղծավորների իսկական էությունը, և Աստծո դատաստանները մաքրեցին եկեղեցին այդ արատավոր բծից: Եկեղեցում Քրիստոսի Հոգու ամենատեսության այս վառ ապացույցը սարսափ ներշնչեցեց կեղծավորներին ու չարագործներին: Նրանք երկար չէին կարող կապված մնալ նրանց հետ, ովքեր իրենց բնավորությամբ ու սովորություններով մշտապես ներկայացնում էին Քրիստոսին: Ու երբ Նրա հետևորդները նեղության ու հալածանքների ենթարկվեցին, միայն նրանք էին կամենում Քրիստոսի հետևորդներ դառնալ, ովքեր հանուն ճշմարտության պատրաստ էին զոհաբերել ամեն ինչ: Այսպիսով, քանի դեռ հալածանքը շարունակվում էր, եկեղեցին համեմատաբար մաքուր էր մնում: Բայց երբ այն դադարեց, եկեղեցի մուտք գործեցին նորադարձներ, ովքեր պակաս անկեղծ ու նվիրված էին, և սատանան հենարան գտավ եկեղեցում: [45]

Բայց քանի որ լույսի Իշխանն ու խավարի իշխանը չեն կարող միաբանվել, հետևաբար, չեն կարող միաբանվել նաև նրանց հետևորդները: Երբ քրիստոնյաները համաձայնեցին միություն կազմել կիսով չափ դարձի եկած հեթանոսների հետ, նրանք ոտք դրին մի ճանապարհի, որն ավելի ու ավելի էր հեռացնում ճշմարտությունից: Սատանան ցնծում էր, որ իրեն հաջողվեց մոլորեցնել Քրիստոսի այդքան մեծաթիվ հետևորդների: Հետո նա ավելի մեծ իշխանություն ձեռք բերեց այդպիսիների վրա՝ դրդելով նրանց հալածել բոլորին, ովքեր հավատարիմ էին Աստծուն: Ոչ ոք ավելի լավ չէր հասկանում, թե ինչպես պետք է պայքարել իսկական քրիստոնեական հավատի դեմ, որքան նրանք, ովքեր մի ժամանակ դրա ջատագովներն էին: Եվ այս ուխտադրուժ քրիստոնյաները, միանալով իրենց կիսահեթանոս ընկերների հետ, իրենց զենքերն ուղղեցին Քրիստոսի ուսմունքի ամենակարևոր դրույթների դեմ:

Հուսահատ պայքար էր պահանջվում նրանցից, ովքեր կամենում էին հավատարիմ մնալ և հաստատ կանգնել այն մոլորությունների ու պղծությունների դեմ, որոնք քահանայական հանդերձների քողի տակ ներթափանցել էին եկեղեցի: Աստվածաշունչը չէր ընդունվում որպես հավատի չափանիշ: Կրոնական ազատության ուսմունքը պիտակվեց որպես հերձվածողություն, որի ջատագովներին ատում ու հալածում էին:

Երկարատև ու դաժան պայքարից հետո փոքրաթիվ նվիրյալներ վճռեցին խզել բոլոր կապերը նահանջած եկեղեցու հետ, եթե վերջինս համառորեն հրաժարվի ազատվել կեղծիքից ու կռապաշտությունից: Նրանք տեսան, որ բաժանումն անհրաժեշտություն է, եթե միայն ուզում են հավատարիմ մնալ Աստծո խոսքին: Նրանք չհամարձակվեցին հան-

դուրժել իրենց համար բախտորոշ այդ մոլորությունները և այնպիսի օրինակ թողնել, որը կվտանգեր իրենց զավակների և զայիք սերունդների հավատը: Խաղաղություն ու միաբանություն ապահովելու համար նրանք պատրաստ էին գնալ ցանկացած փոխզիջման՝ Աստծուն հավատարիմ մնալու սահմաններում: Բայց նրանք զգացին, որ սկզբունքը զոհաբերելու դեպքում նույնիսկ խաղաղությունը, չափազանց թանկ էր նստելու իրենց վրա: Եթե միաբանությունը հնարավոր էր պահպանել միայն ճշմարտությունն ու արդարությունը զոհաբերելու հաշվին, ուրեմն՝ թող լինի բաժանություն, և նույնիսկ՝ պայքար:

[46] Որքա՛ն լավ կլիներ թե՛ եկեղեցու, և թե՛ աշխարհի համար, եթե Աստծո ժողովրդի սրտում վերածնվեին այն սկզբունքները, որոնցով առաջնորդվում էին այդ անկոտրում մարդիկ: Տագնապալի անտարբերություն է նկատվում ուսմունքի այն կետերի նկատմամբ, որոնք քրիստոնեական հավատի սյուներն են: Սկսել է գերիշխել այն կարծիքը, թե դրանք, ի վերջո, կենսական կարևորություն չունեն: Այս քայքայիչ գաղափարն այնպես է ամրացնում սատանայի գործակալների ձեռքերը, որ կեղծ տեսություններն ու ճակատագրական մոլորությունները, որոնց դիմակայելու և մերկացնելու համար հավատացյալները նախկինում վտանգում էին իրենց կյանքը, այժմ սիրով ընդունվում են հազարավոր կարծեցյալ քրիստոնյաների կողմից:

Առաջին քրիստոնյաները հիրավի յուրահատուկ ժողովուրդ էին: Նրանց անբասիր վարքն ու աներեր հավատը մշտական հանդիմանություն էին, որ խախտում էին մեղավորների անդորրը: Թեև սակավաթիվ, առանց հարստության, պաշտոնի կամ պատվավոր տիտղոսների՝ նրանք, այդուհանդերձ, իրենց բնավորությամբ և ուսմունքով սարսափ էին ներշնչում չարագործներին: Ամբարիշտները նրանց ատում էին ճիշտ այնպես, ինչպես անաստված Կայենն էր ատում Հաբելին: Ինչի համար որ Կայենը սպանեց Հաբելին, նույն բանի համար էլ նրանք, հակառակվելով Սուրբ Հոգու զսպող ուժին, սպանում էին Աստծո ժողովրդին: Եվ հենց նույն պատճառով էր, որ հրեաները մերժեցին ու խաչեցին Փրկչին: Նրա էության սրբությունն ու մաքրությունը մշտական հանդիմանություն էին նրանց եսամոլությանն ու անբարոյությանը: Քրիստոսի օրերից մինչև այժմ Նրա հավատարիմ աշակերտները գրգռել են նրանց ատելությունն ու թշնամությունը, ովքեր սիրում են մեղքը և փայփայում այն:

Այդ դեպքում ինչպե՞ս կարող է ավետարանը խաղաղության լուր կոչվել: Եսայիան, մարգարեանալով Մեսիայի ծննդյան մասին, Նրան անվանում է Խաղաղության Իշխան: Երբ հրեշտակները հովիվներին

հայտնեցին Քրիստոսի ծննդյան լուրը, նրանք երգում էին Բեթլեհեմի դաշտերի վրա. «Փառք Աստծուն բարձունքում, երկրի վրա՝ խաղաղություն, և մարդկանց մեջ՝ հաճություն» (Լուկաս 2.14): Թվում է, թե հակասություն կա այս մարգարեության և Քրիստոսի հետևյալ խոսքերի միջև. «Մի կարծեք, թե ես եկա երկրի վրա խաղաղություն գցելու, ես չեկա խաղաղություն գցելու, այլ սուր» (Մատթեոս 10.34): Բայց, ճիշտ հասկացվելու դեպքում, դրանք [47] կատարելապես ներդաշնակ են: Ավետարանը խաղաղության լուր է: Քրիստոնեությունը մի համակարգ է, որն, ընդունվելու և կիրառվելու դեպքում, խաղաղություն, ներդաշնակություն ու երջանկություն կափռեր ամբողջ երկրով մեկ: Քրիստոսի կրոնը եղբայրության սերտ կապերով կմիավորեր բոլորին, ովքեր ընդունում են դրա ուսմունքը: Հիսուսի առաքելությունն էր՝ հաշտեցնել մարդկանց Աստծո հետ և, այդպիսով, մեկը մյուսի հետ: Բայց աշխարհն ակնհայտորեն գտնվում է սատանայի՝ Քրիստոսի ռիսերիմ թշնամու իշխանության տակ: Ավետարանը ներկայացնում է կյանքի այնպիսի սկզբունքներ, որոնք ամբողջովին հակասում են մարդկանց սովորություններին ու ցանկություններին, և նրանք ըմբոստանում են նրա դեմ: Նըրանք ատում են իրենց մեղքերը բացահայտող ու դատապարտող մաքրությունը և հալածում ու կործանում են նրանց, ովքեր իրենց ցույց են տալիս ավետարանի արդարացի և սուրբ պահանջները: Քանի որ նրա վեհ ճշմարտությունները ատելություն ու պայքար են բորբոքում, այդ իմաստով էլ հենց այն սուր է կոչվում:

Խորհրդավոր նախախնամությունը, որը թույլ է տալիս արդարների հալածանքը ամբարիշտների կողմից, մեծ շփոթություն է պատճառել շատերին, ովքեր թույլ են հավատի մեջ: Ունանք, նույնիսկ, պատրաստ են թողնել իրենց վստահությունն առ Աստված՝ տեսնելով, որ Նա թույլ է տալիս բարգավաճել ամենաստոր մարդկանց, մինչդեռ լավագույններն ու մաքուրները տանջվում ու չարչարվում են նրանց դաժանությունից: Շատերը հարցնում են. ինչպե՞ս կարող է Նա, ով արդար է, գրասիրտ և զորությամբ անսահման, հանդուրժել նման անարդարություն և կեղեքում: Այս հարցը մեզ չպետք է անհանգստացնի: Աստված բավական ապացույցներ է տվել Իր սիրո մասին, և մենք չպետք է կասկածենք Նրա բարությանն այն պատճառով, որ չենք կարողանում հասկանալ Նրա նախախնամության գործողությունները: Կանխատեսելով այն կասկածները, որոնք փորձության խավար օրերին ճնշելու էին Իր աշակերտների հոգիները, Փրկիչն ասաց. «Հիշեցեք այն խոսքը, որ ես ձեզ ասացի, թե ծառան իր Տիրոջից մեծ չէ. եթե ինձ հալածեցին, ձեզ էլ են

հալածելու» (Հովհաննես 15.20): Հիսուսն ավելի շատ է չարչարվել հանուն մեզ, քան Նրա հետևորդներից որևէ մեկը կարող է տառապել ամբարիշտների դաժանությունից: Նրանք, ովքեր կոչված են չարչարվելու և նահատակվելու, միայն գնում են Աստծո սիրելի Որդու հետքերով: [48]

«Տերը չի ուշացնի իր խոստումը» (Բ Պետրոս 3.9): Նա ոչ թե մոռանում կամ անտեսում է Իր զավակներին, այլ թույլ է տալիս ամբարիշտներին դրսևորելու իրենց իսկական էությունը, որպեսզի ոչ մեկը, ով ուզում է Նրա կամքը կատարել, չխաբվի նրանց հարցում: Բացի այդ, արդարներն անցնում են տառապանքի հնոցով, որպեսզի հենց իրենք էլ մաքրվեն, որպեսզի նրանց օրինակը մյուսներին ևս դրդի հավատի ու բարեպաշտության և, վերջապես, որպեսզի նրանց հետևողական կյանքը դատապարտի անաստվածներին ու անհավատներին:

Աստված թույլ է տալիս, որ ամբարիշտները բարգավաճեն, և բացահայտվի նրանց թշնամությունն Իր հանդեպ, որպեսզի, երբ նրանք լցնեն իրենց անօրենության բաժակը, նրանց ոչնչացման մեջ բոլորը տեսնեն Իր արդարադատությունն ու ողորմածությունը: Արագորեն մոտենում է Աստծո վրիժառության օրը, երբ բոլոր նրանք, ովքեր խախտել են Նրա օրենքն ու հարստահարել Նրա ժողովրդին, արդարացի հատուցում կստանան իրենց գործերի համար, երբ Աստծո նվիրյալ զավակների հանդեպ դրսևորած յուրաքանչյուր դաժանություն կամ անարդարություն կպատժվի այնպես, կարծես այդ ամենն ուղղված է եղել անձամբ Քրիստոսի դեմ:

Կա մեկ այլ և ավելի կարևոր հարց, որը պետք է գրավի այսօրվա եկեղեցիների ուշադրությունը: Պողոս առաքյալը հայտարարում է, որ «բոլոր նրանք, ովքեր ուզում են աստվածապաշտությամբ ապրել Քրիստոս Հիսուսում, հալածանք պիտի կրեն» (Բ Տիմոթեոս 3.12): Այդ դեպքում ինչո՞ւ են հալածանքները մեծապես դադարել: Միակ պատճառն այն է, որ եկեղեցին այնքան է հարմարվել աշխարհի չափանիշներին, որ այլևս ընդդիմության չի հանդիպում: Մեր օրերի կրոնն աչքի չի ընկնում այն մաքրությամբ ու սրբությամբ, որ բնորոշ էին քրիստոնեական հավատին Փրկչի և Նրա առաքյալների ժամանակներում: Պատճառը, թե ինչու է քրիստոնեությունն այսպիսի ժողովրդականություն վայելում աշխարհում, մեղքի հետ փոխզիջման ոգին է, Աստծո խոսքի մեծ ճշմարտությունների նկատմամբ անտարբեր վերաբերմունքն ու կենդանի բարեպաշտության պակասը եկեղեցում: Եթե վերածնվեին վաղ եկեղեցու հավատն ու զորությունը, ապա նորից կբռնկվեր հալածանքների ոգին, և կբորբոքվեր հետապնդումների կրակը:

ՀՈԳԵՎՈՐ ԽԱՎԱՐԻ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆ

Թեսաղոնիկեցիներին ուղղված իր երկրորդ նամակում Պողոսը կանխագուշակել է այն մեծ ապստամբությունը, որ հանգեցնելու էր պապական իշխանության հաստատմանը: Նա հայտարարել է, որ Քրիստոսի օրը չի գա, «եթե նախ չգա ապստամբությունը, և հայտնվի անօրենության մարդը՝ կորստի որդին, այն հակառակորդը, որ գոռոզացած է այն ամենի վրա, որ Աստված կամ Աստծո պաշտոնյա է անվանված, մինչև որ նա Աստծո տաճարի մեջ իբրև Աստված նստի, և իր անձը ցույց տա, թե Աստված է»: Դեռ ավելին, առաքյալը զգուշացնում է իր եղբայրներին, որ «անօրենության խորհուրդն արդեն զորանում է» (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.3, 4.7): Նույնիսկ այդ վաղ օրերին նա տեսավ եկեղեցի սողոսկող այն մոլորությունները, որոնք ճանապարհ էին հարթելու պապության զարգացման համար: Սկզբում լուռ և գաղտագողի, իսկ հետո ավելի բացահայտ, զորանալով և իշխանություն ձեռք բերելով մարդկանց մտքերի վրա, «անօրենության խորհուրդը» աստիճանաբար առաջ էր տանում իր մոլորեցուցիչ և հայհոյիչ գործը: Հեթանոսական սովորույթները գրեթե աննկատելիորեն ներթափանցեցին քրիստոնեական եկեղեցի: Փոխզիջման և համաձայնության ոգին որոշ ժամանակ կասեցվում էր կատաղի հալածանքներով, որ եկեղեցին կրում էր հեթանոսներից: Բայց երբ հալածանքը դադարեց, և քրիստոնեությունը մուտք գործեց արքայական ապարանքներն ու պալատները, Քրիստոսի և Նրա առաքյալների խոնարհությունն ու պարզությունը փոխարինվեցին հեթանոս քահանաների և առաջնորդների ցուցամոլությամբ ու հպարտությամբ, իսկ Աստծո պահանջները՝ մարդկային տեսություններով ու ավանդությամբ: Կոնստանտին կայսեր ձևական դավանափոխությունը [50] չորրորդ դարի սկզբին մեծ ուրախություն առաջացրեց, և աշխարհն արդարության քողի տակ ներխուժեց եկեղեցի: Այդ ապականիչ գործն արագորեն թափ ստացավ: Հեթանոսությունը, որն արտաքուստ պարտված էր թվում, իրականում հաղթող դուրս եկավ,

և եկեղեցում սկսեց գերիշխել նրա ոգին: Հեթանոսական ուսմունքները, ծեսերն ու սնոտիապաշտությունը միախառնվեցին Քրիստոսի կոչեցյալ հետևորդների հավատին ու պաշտամունքին:

Հեթանոսության ու քրիստոնեության այս միաձուլվածքից ձևավորվեց «անօրենության մարդը». ըստ մարգարեության՝ նա պիտի հակառակվեր Աստծուն և իրեն Նրանից վեր դասեր: Կեղծ կրոնի այդ վիթխարի համակարգը սատանայի իշխանության գլուխգործոցն է, գահակալելու և երկիրն իր կամքով կառավարելու նրա ջանքերի հուշարձանը:

Սի անգամ սատանան արդեն փորձել է դաշինքի մեջ մտնել Քրիստոսի հետ: Նա եկավ փորձության անապատ՝ Աստծո Որդու մոտ, և ցույց տալով Նրան աշխարհի բոլոր թագավորություններն ու նրանց փառքը՝ խոստացավ այդ ամենը Նրան տալ, եթե միայն Նա ճանաչեր խավարի իշխանի գերիշխանությունը: Քրիստոսը կշտամբեց ամբարտավան փորձչին և ստիպեց նրան հեռանալ: Բայց նույն փորձությունները մարդուն ներկայացնելիս սատանան մեծ հաջողության է հասնում: Հանուն աշխարհիկ շահի և պատվի՝ եկեղեցին սկսեց որոնել երկրի մեծամեծերի բարեհաճությունն ու աջակցությունը, և այդպիսով մերժելով Քրիստոսին՝ այն ստիպված եղավ հպատակվել սատանայի ներկայացուցչին՝ Հռոմի եպիսկոպոսին:

Կաթոլիկ ուսմունքի կարևորագույն կետերից մեկն այն է, որ պապը Քրիստոսի համաշխարհային եկեղեցու տեսանելի գլուխն է՝ օժտված գերագույն իշխանությամբ բոլոր եպիսկոպոսների ու հովիվների վրա երկրի բոլոր կողմերում: Դեռ ավելին, պապին վերագրել են Աստվածության տիտղոսները: Նրան կոչել են «Տեր Աստված Պապ» և հռչակել անսխալական: Նա պահանջում է բոլոր մարդկանց երկրպագությունը: Հռոմի եկեղեցու միջոցով սատանան շարունակում է պնդել այն նույն պահանջը, որ ներկայացրել էր փորձության անապատում, և հազարավորները պատրաստ են խոնարհվել նրա առջև: [51]

Բայց նրանք, ովքեր երկյուղում ու պատկառում են Աստծուց, այդ ըմբոստ ու հանդուգն մեծամտությանը դիմավորում են այնպես, ինչպես Քրիստոսը պատասխանեց նենգ թշնամուն. «Ըն Տեր Աստծուն պետք է երկրպագես և միայն նրան պաշտես» (Լուկաս 4.8): Աստված Իր խոսքում ակնարկ անգամ չի արել, թե ինչ-որ մարդու կարգել է եկեղեցու գլուխ: Պապական գերիշխանության գաղափարն ուղղակիորեն հակասում է Սուրբ Գրքի ուսմունքին: Պապը ոչ մի իշխանություն չի կարող ունենալ Քրիստոսի եկեղեցու վրա, եթե ոչ՝ զավթելով:

Կաթոլիկները համառորեն մեղադրում են բողոքականներին հերձ-

վաճողության և ճշմարիտ եկեղեցուց ինքնակամորեն առանձնանալու մեջ: Բայց այս մեղադրանքներն ավելի շուտ իրենց են վերաբերում, քանզի հենց իրենք են վայր դրել Քրիստոսի դրոշն ու հեռացել «հավատից՝ մեկ անգամ ավանդված սուրբերին» (Հուդա 3):

Սատանան լավ գիտեր, որ Սուրբ Գրքի շնորհիվ մարդիկ կկարողանան զանազանել իր խաբեություններն ու դիմագրավել իր ուժին: Այդ խոսքով էր հենց, որ նույնիսկ աշխարհի Փրկիչը դիմակայեց սատանայի գրոհներին: Նրա ամեն մի հարձակմանը Քրիստոսը դեմ տվեց հավերժական ճշմարտության վահանն՝ ասելով. «Գրված է»: Թշնամու յուրաքանչյուր առաջարկին Նա հակադրեց խոսքի իմաստությունն ու զորությունը: Եվ սատանան տեսավ, որ մարդկանց տիրելու և պապական զավթողական բռնատիրությունը նրանց վրա հաստատելու համար անհրաժեշտ է ժողովրդին տգիտության մեջ պահել Աստվածաշնչի հարցում: Աստծո խոսքը մեծարում է Աստծուն և սահմանափակ մարդկանց ցույց է տալիս իրենց իսկական վիճակը, ուստի Նրա սրբազան ճշմարտությունները հարկավոր էր թաքցնել և լռության մատնել: Կաթոլիկ եկեղեցին որդեգրեց այս տրամաբանությունը: Գարեբ շարունակ Աստվածաշնչի տարածումն արգելված էր: Մարդկանց թույլ չէր տրվում կարդալ այն կամ պահել իրենց տներում, իսկ անսկզբունքային քահանաներն ու կղերականները մեկնաբանում էին այն՝ պաշտպանելով իրենց հավակնությունները: Այսպիսով՝ գրեթե ողջ աշխարհի կողմից պապը ճանաչվեց որպես Աստծո փոխանորդ երկրում՝ օժտված իշխանությամբ եկեղեցու և պետության վրա:

Մոլորությունների բացահայտիչը հեռացնելով՝ սատանան սկսեց գործել իր կամքի համաձայն: Մարգարեությունը հայտնել էր, որ պապությունը «խորհելու է, որ ժամանակներն ու օրենքները փոխի» (Դանիել 7.25): Եվ նա [52] չհետաձգեց այդ փորձը: Մարդկանց հեթանոսությունից ձևականորեն քրիստոնեության բերելու նպատակով կուռքերի պաշտամունքի փոխարեն քրիստոնեական երկրպագության մեջ աստիճանաբար ներմուծվեց սրբապատկերների և մասունքների պաշտամունքը: Տիեզերական ժողովը վերջնականապես հաստատեց կռապաշտության այս համակարգը: Այդ սրբապիղծ գործը ավարտին հասցնելու համար Հռոմը հանդգնեց Աստծո օրենքից հանել երկրորդ պատվիրանը, որն արգելում է երկրպագությունը պատկերներին, իսկ տասներորդը՝ բաժանել երկու մասի՝ պատվիրանների թիվը պահպանելու համար:

Հեթանոսությանը զիջելու ոգին նպաստեց նրան, որ Երկնքի իշխանությունը գնալով էլ ավելի արհամարհվեց: Գործելով եկեղեցու ան-

սուրբ առաջնորդների միջոցով՝ աստանան ունակոխ արեց նաև չորրորդ պատվիրանը՝ փորձելով վերացնել հնագույն շաբաթը, օր, որն Աստված օրհնել ու սրբել էր (Ծննդոց 2.2, 3), և դրա փոխարեն մեծարել հեթանոսական տոնը՝ «արեգակի պատվարժան օրը»: Այս փոփոխության փորձը սկզբում բացահայտ չէր: Առաջին դարերում ճշմարիտ շաբաթը պահում էին բոլոր քրիստոնյաները: Նրանք ջերմեռանդորեն պատվում էին Աստծուն և, հավատալով Նրա օրենքի անփոփոխելիությանը, ջանասիրաբար պահում էին պատվիրանների սրբությունը: Բայց աստանան գործում էր մեծագույն խորամանկությամբ և զգուշությամբ՝ ջանալով իր գործակալների միջոցով հասնել իր նպատակին: Մարդկանց ուշադրությունը կիրակիի վրա հրավիրելու նպատակով այն տոնական օր հայտարարվեց՝ ի պատիվ Քրիստոսի հարության: Այդ օրը պաշտամունքներ էին անցկացվում, ու թեև այն հանգստի օր էր համարվում, շաբաթը դեռևս սրբությամբ պահում էին:

Իր մտադրությունն իրականացնելու համար աստանան, մինչև Քրիստոսի գալը, հրեաներին դրդել էր շաբաթը ծանրաբեռնել ամենախիստ սահմանափակումներով՝ անտանելի բեռ դարձնելով այն պահելը: Եվ հիմա, երբ նրան հաջողվեց կեղծ պատկերացում ստեղծել շաբաթի մասին, նա նախատիճակ բերեց դրա վրա՝ ներկայացնելով այն որպես հրեական հաստատություն: Մինչ քրիստոնյաների մեծ մասը շարունակում էր կիրակին նշել որպես ուրախալի տոն, աստանան նրանց դրդեց, հուղախճի հանդեպ իրենց ատելությունը ցույց տալու [53] համար, շաբաթը դարձնել ծոմի, վշտի և տրտմության օր:

Չորրորդ դարի սկզբին Կոնստանտին կայսրը հրաման արձակեց, ըստ որի՝ կիրակին ժողովրդական տոն հռչակվեց Հռոմեական ողջ կայսրության տարածքում: Արեգակի օրը պաշտվում էր նրա հեթանոս հպատակների և մեծարվում՝ քրիստոնյաների կողմից, և կայսեր քաղաքականությունն էր՝ միավորել հեթանոսության ու քրիստոնեության իրարամերժ շահերը: Նրան այդ քայլին մղեցին եկեղեցու եպիսկոպոսները, ովքեր, լցված փառամոլությամբ և իշխանության տենչով, հասկանում էին, որ եթե քրիստոնյաներն ու հեթանոսները տոնեն նույն օրը, դա կնպաստի հեթանոսների կողմից քրիստոնեության ձևական ընդունմանը և, այդպիսով, կնպաստի եկեղեցու իշխանության ու փառքի աճին: Բայց մինչ շատ աստվածավախ քրիստոնյաներ աստիճանաբար սկսեցին որոշ սրբություն վերագրել կիրակի օրվան, նրանք, այնուհանդերձ, դեռևս շարունակում էին իսկական շաբաթը Տիրոջ սուրբ օրը համարել և պահել այն՝ հնագանդվելով չորրորդ պատվիրանին:

Մեծ խաբեբան դրանով չավարտեց իր գործը: Նա վճռեց քրիստոնեական ողջ աշխարհը հավաքել իր դրոշի ներքո և իր իշխանությունը բանեցնել իր փոխանորդի՝ հպարտ պապի միջոցով, ով իրեն Քրիստոսի ներկայացուցիչն էր հռչակել: Կիսադարձ հեթանոսների, սնապարծ կղերականների և աշխարհասեր կրոնավորների միջոցով սատանան իրագործեց իր մտադրությունը: Ժամանակ առ ժամանակ մեծ տիեզերածողովներ էին գումարվում, որոնց մասնակցում էին բարձրաստիճան հոգևորականներ ամբողջ աշխարհից: Աստծո սահմանած շաբաթը գրեթե յուրաքանչյուր ժողովում ավելի էր նվաստացվում, մինչդեռ կիրակին զնալով մեծարվում էր: Այսպիսով, հեթանոսական տոնն, ի վերջո, սկսեցին պատվել որպես աստվածային պատվիրան, բիբլիական շաբաթը հայտարարվեց որպես հուղախիզմի մնացուկ, իսկ շաբաթապահներին նգովյալ հռչակեցին:

Մեծ խռովարարին հաջողվեց բարձրացնել իրեն «այն ամենի վրա, որ Աստված կամ Աստծո պաշտոնյա է անվանված» (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.4): Նա հանդգնեց փոխել աստվածային օրենքի միակ պատվիրանը, որն ամբողջ մարդկությանը անսխալ կերպով մատնացույց է անում ճշմարիտ և կենդանի Աստծուն: Չորրորդ պատվիրանում Աստված **[54]** ներկայանում է որպես երկնքի և երկրի Արարիչ, և հենց դրանով է Նա տարբերվում կեղծ աստվածներից: Յոթերորդ օրը սրբվել և հանգստյան օր է սահմանվել մարդու համար՝ որպես արարչագործության հուշարձան: Այն միշտ պիտի մարդկանց հիշեցնի կենդանի Աստծուն՝ որպես գոյության աղբյուրի և ակնածանքի ու երկրպագության առարկայի: Սատանան ձգտում է հետ պահել մարդկանց Աստծուն հավատարիմ լինելուց և Նրա օրենքը պահելուց, ուստի և իր ջանքերը հատկապես այն պատվիրանի դեմ է ուղղում, որն Աստծուն որպես Արարիչ է ներկայացնում:

Ներկայումս բողոքականները պնդում են, թե Քրիստոսի հարությունը կիրակի օրը դարձրել է քրիստոնեական շաբաթ, բայց առանց սուրբգրային հիմնավորման: Ո՛չ Քրիստոսը, ո՛չ էլ Նրա առաքյալները կիրակին չեն արժանացրել այդ պատվին: Կիրակի օրը պահելը՝ որպես քրիստոնեական հաստատություն, իր ծագումով պարտական է հենց «անօրենության խորհրդին» (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.7), որն իր գործը սկսել էր դեռ Պողոսի օրերում: Որտե՞ղ և ե՞րբ է Տերը որդեգրել պապության այս գավակին: Ի՞նչ իրավունքով է կատարվել այն փոփոխությունը, որը վավերացված չէ Սուրբ Գրքում:

Պապությունը վերջնականապես հաստատվեց վեցերորդ դարում: Նրա իշխանության գահը հիմնվեց կայսերական քաղաքում, և Հռո-

մի եպիսկոպոսը քրիստոնեական ողջ եկեղեցու գլուխ հռչակվեց: Հեթանոսությունն իր տեղը զիջեց պապությանը: Վիշապը գազանին տվեց «իր գորությունը, աթոռը և մեծ իշխանություն» (Հայտնություն 13.2): Եվ սկսվեցին պապական հավածանքների 1260 տարիները, որոնք կանխաաված էին Դանիելի և Հայտնության մարգարեություններում (Դանիել 7.25, Հայտնություն 13.5-7): Քրիստոնյաները կանգնեցին ընտրության առջև: Նրանք կա՛մ պետք է հրաժարվեին իրենց համոզմունքներից և ընդունեին պապական ծեսերն ու պաշտամունքը, կա՛մ էլ պիտի իրենց կյանքը մաշեին զնդաններում, կախաղան բարձրացվեին, այրվեին խարույկների վրա և գլխատվեին: Իրականացան Հիսուսի խոսքերը. «Դուք պիտի մատնվեք և ծնողներից, և եղբայրներից, և ազգականներից, և բարեկամներից, ու ձեզանից ոմանց կսպանեն: Եվ բոլորին ատելի կլինեք իմ անունի համար» (Գուկաս 21.16,17): Հավածանքներն այժմ ավելի կատաղորեն բորբոքվեցին, քան երբևէ նախկինում, /55/ և աշխարհը մի հսկայական մարտադաշտի վերածվեց: Դարեր շարունակ Քրիստոսի եկեղեցին ապաստարան էր գտել մեկուսացման ու անհայտության մեջ: Մարգարեն ասում է. «Եվ կինը փախավ անապատ, ուր նրան տեղ էր պատրաստվել Աստծուց, որպեսզի այնտեղ կերակրվի հազար երկու հարյուր վաթսուհ օր» (Հայտնություն 12.6):

Երբ Հռոմի եկեղեցին իշխանության եկավ, սկիզբ դրվեց Խավար Միջնադարին: Ու երբ նա զորացավ, խավարը գնալով սկսեց ավելի թանձրանալ: Հավատը Քրիստոսից՝ ճշմարիտ հիմնաքարից, ուղղվեց դեպի Հռոմի պապը: Մեղքերի ներման և հավիտենական փրկության համար Աստծո Որդուն դիմելու փոխարեն ժողովուրդը սկսեց նայել պապին, ինչպես նաև քահանաներին ու պրելատներին, ում պապը լիազորում էր: Նրանց սովորեցնում էին, որ պապն իրենց երկրային միջնորդն է, և առանց նրա ոչ ոք չի կարող մոտենալ Աստծուն, ու դեռ ավելին՝ որ նա նրանց համար փոխարինում է Աստծուն, ուստի և նրան պետք է անվերապահորեն հնազանդվել: Բավական էր միայն շեղվել նրա պահանջներից, որպեսզի մեղավորների մարմիններն ու հոգիները ենթարկվեին ամենադաժան պատիժների: Այապիսով՝ ժողովրդի միտքը շեղվում էր Աստծուց դեպի սխալական, մոլորյալ ու դաժան մարդիկ, և ավելին՝ դեպի անձամբ խավարի իշխանը, ով նրանց միջոցով դրսևորում էր իր ուժը: Մեղքը ծածկվեց սրբության քողով: Երբ Աստվածաշունչն արգելվում է, և մարդն իրեն ամենից վեր է դասում, արդյունքում կլինեն միայն խարդախություն, խաբեություն և քայքայիչ անօրենություն:

Մարդկային օրենքների և ավանդույթների մեծարումը հանգեցրեց ապականության, ինչը միշտ հետևում է Աստծո օրենքի ոտնահարմանը:

Դրանք վտանգավոր օրեր էին Քրիստոսի եկեղեցու համար: Հավատարիմ դրոշակիրները շատ սակավաթիվ էին: Թեև ճշմարտությունը երբեք չի թողնվել առանց վկաների, երբեմն թվացել է, թե մոլորությունն ու սնահավատությունը լիովին կհաղթանակեն, և ճշմարիտ կրոնը կջնջվի երկրից: Ավետարանը մոռացության էր տրվել, կրոնական ծեսերը բազմապատկվել էին, և ժողովուրդը ճնշվում էր դաժան սահմանափակումների բեռան տակ:

Մարդկանց սովորեցնում էին ոչ միայն պապին իրենց միջնորդ համարել, այլև հավատալ, որ իրենց գործերով կարող են քավել իրենց մեղքերը: Երկար ու հոգնեցուցիչ ուխտագնացություններ, գղջումներ, երկրպագություն մասունքների, [56] եկեղեցիների, տաճարների, զոհասեղանների կառուցում, մեծ գումարների վճարում եկեղեցուն՝ այս և շատ այլ նման բաներ էին պահանջվում Աստծո ցասումը մեղմացնելու կամ Նրա բարեհաճությանն արժանանալու համար, կարծես Աստված մարդ էր, որ աննշան բաներից զայրանար և հանդարտվեր նվերներից ու զղջումից:

Չնայած համատարած անօրենությանը, որ տիրում էր նույնիսկ Հռոմի եկեղեցու առաջնորդների մեջ, նրա ազդեցությունն, ասես, անընդհատ աճում էր: Մոտ ութերորդ դարի վերջում պապականները սկսեցին պնդել, թե եկեղեցու ստեղծման առաջին իսկ դարերում Հռոմի եպիսկոպոսներն ունեցել են նույն հոգևոր իշխանությունը, ինչը որ հիմա իրենց էին վերապահում: Այս պնդումը հիմնավորելու համար անհրաժեշտ էր որոշ միջոցներ ձեռնարկել, և ստության հայրը սիրով օգնության եկավ: Վանականները կեղծեցին հին ձեռագրերը: Հայտնաբերվեցին տիեզերաժողովների մինչ այդ անհայտ որոշումներ, որոնք, իբր թե, հաստատում էին պապի համաշխարհային գերիշխանությունն ամենավաղ ժամանակներից: Եվ եկեղեցին, որ մերժել էր ճշմարտությունը, ազահորեն ընդունեց այդ խաբեությունը:

Երբ կեղծ ուսմունքի աղբը սկսեց խանգարել գործին, ճիշտ հիմքի վրա կանգնած մի քանի մվիրյալ շինարարներ (Ա Կորնթացիս 3.10,11) շփոթվեցին ու կանգ առան: Ոմանք, Նեեմիայի օրերում Երուսաղեմի պարիսպը կառուցողների նման, պատրաստ էին ասել. «Բեռնակիրների ուժը թուլացել է, աղբն էլ շատ է, և մենք չենք կարողանում պարիսպը կառուցել» (Նեեմիա 4.10): Հոգնած հալածանքների դեմ մշտական պայքարից, խաբեությունից, անօրենությունից և բոլոր մյուս արգելք-

ներից, որ աստանան դնում էր՝ կասեցնելու նրանց առաջընթացը, որոշ հավատարիմ շինարարներ հուսահատվեցին և, հանուն իրենց կյանքի խաղաղության ու իրենց ունեցվածքի ապահովության, թողեցին հավատի ճշմարիտ հիմքը: Մյուսները, չվախենալով թշնամիների դիմադրությունից, աներկյուղ հայտարարեցին՝ «Նրանց երեսից մի վախեցեք, հիշեք մեծ և ակեղ Տիրոջը» (Նեեմիա 4.14) և շարունակեցին իրենց գործը՝ գոտևորված ճշմարտության սրով (Եփեսացիս 6.17):

Ճշմարտության նկատմամբ ատելության և ընդդիմության նույն ոգով են ներշնչված եղել Աստծո թշնամիները բոլոր դարերում, և Նրա [57] ծառաներից պահանջվել է պահպանել միևնույն զգոնությունն ու հավատարմությունը: Առաջին աշակերտներին ասված Քրիստոսի խոսքերը վերաբերում են Նրա բոլոր հետևորդներին՝ մինչև աշխարհի վերջը. «Ինչ որ ձեզ են ասում, ամենքին են ասում՝ արթուն կացեք» (Մարկոս 13.37):

Իսկապես գնալով ասես ավելի էր թանձրանում: Սրբապատկերներին երկրպագելը համատարած երևույթ դարձավ: Պատկերների առաջ մոմեր էին վառում և աղոթում դրանց: Գերիշխում էին ամենաանհեթեթ ու սնահավատ սովորություններ: Մարդկանց միտքն այնպես էր գերված սնահավատությամբ, որ թվում էր, թե կորցրել են բանականությունը: Եթե ժողովրդի առաջնորդները՝ քահանաներն ու եպիսկոպոսները, իրենք իսկ զվարճասեր էին ու այլասերված, էլ ի՞նչ կարելի էր սպասել ժողովրդից, որը, տգիտության ու արատների մեջ թաղված, նրանց էր նայում՝ առաջնորդվելու համար:

Պապությունը մի մեծամիտ քայլ ևս արեց, երբ տասնմեկերորդ դարում Գրիգորի VII պապը Հռոմի եկեղեցին հռչակեց անսխալական: Ի թիվս այլ պնդումների, նա հայտարարեց նաև, որ եկեղեցին, ըստ Սուրբ Գրքի, երբեք չի սխալվել ու երբեք չի սխալվելու: Բայց այդ պնդումը չէր հաստատվում Աստվածաշնչով: Հպարտ պապը հավակնում էր, որ իշխանություն ունի գահընկեց անելու կայսրերին՝ հայտարարելով, թե իր վճիռները ոչ ոք իրավասու չէ բեկելու, և որ իր բացառիկ իրավունքն է՝ անվավեր դարձնելու բոլոր մյուսների որոշումները:

Անսխալականության այս ջատագովի բռնատիրական բնավորությունը ցայտուն կերպով դրսևորվել է Գերմանիայի կայսր Հենրիխ IV-ի հանդեպ: Հանդգնելով արհամարհել պապի հեղինակությունը՝ այդ միապետը հեռացվեց եկեղեցուց և գահընկեց արվեց: Պապի որոշումից քաջալերված՝ նրա իշխանները ապստամբել էին նրա դեմ, և Հենրիխ կայսրը, սարսափած իր իշխանների խռովությունից ու սպառ-

նալիքներից, հասկացավ, որ պետք է հաշտվի Հռոմի հետ: Իր կնոջ և հավատարիմ ծառայի ուղեկցությամբ նա ձմեռվա կեսին անցավ Ալպերը՝ խոնարհվելու պապի առաջ: Հասնելով ամրոցը, որտեղ գտնվում էր Գրիգորին, նա առանց իր պահապանների բերվեց արտաքին բակ, որտեղ ձմեռվա դաժան սառնամանիքին բաց գլխով, [58] ոտաբոբիկ և խղճուկ հագուստով սպասում էր պապին ներկայանալու թույլտվությամբ: Պապը բարեհաճեց ներել նրան միայն այն բանից հետո, երբ նա երեք օր ծոմ պահեց ու խոստովանեց իր մեղքերը: Եվ նույնիսկ դրանից հետո՝ նախքան կվերադարձնել իր օրդենը և կվերադառնար իր արքայական իշխանությանը, Հենրիխը պիտի սպասեր պապի հրամանին: Յնձալով այս հաղթանակից՝ Գրիգորին պարծենում էր, որ իր գործը թագավորների հպարտությունը կոտրելն է:

Ինչ ապշեցուցիչ հակադրություն այս ամբարտավան պապի չլաված գոռոզության և Քրիստոսի հեզության ու խոնարհության միջև, ով թակում է սրտի դուռն՝ աղաչելով, որ Իրեն ներս թողնեն, որպեսզի ներում և խաղաղություն բերի, և ով Իր աշակերտներին ասել է. «Ձեզանից ով որ կամենա մեծ լինել, թող ձեր ծառան լինի» (Մատթեոս 20.27):

Հետագա դարերը նշանավորվեցին Հռոմի առաջարկած կեղծ ուսմունքների մշտական աճով: Նույնիսկ մինչև պապության հաստատումը հեթանոս փիլիսոփաների ուսմունքները ուշադրության են արժանացել եկեղեցում՝ իրենց ազդեցությունը թողնելով նրա վրա: Շատերը, թեև իրենց քրիստոնյա էին համարում, դեռ շարունակում էին կառչել հեթանոսական փիլիսոփայության գաղափարներից, և ոչ միայն իրենք էին ուսումնասիրում դրանք, այլ ուրիշներին էլ էին դրդում այդ անել՝ իրենց ազդեցությունը հեթանոսների մեջ տարածելու համար: Այդպես քրիստոնեական հավատի մեջ լուրջ մոլորություններ ներմուծվեցին: Դրանցից առաջնայինը հավատն էր մարդու բնածին անմահությանը և մահվան մեջ նրա գիտակից վիճակին: Այս ուսմունքի վրա Հռոմը հիմնեց սուրբերի բարեխոսությունն ու երկրպագությունը կույս Մարիամին: Դրանից ծագեց նաև անգեղջների հավիտենական տանջանքների մասին հերձվածողությունը, որն ամենավաղ ժամանակներում ներմուծվեց պապական հավատի մեջ:

Այնուհետև ճանապարհ հարթվեց մեկ այլ հեթանոսական հորինվածքի համար, որը Հռոմն անվանեց քավարան և դրանով սկսեց ահաբեկել դյուրահավատ ու սնոտիապաշտ ամբոխին: Այս հերձվածողության համաձայն՝ գոյություն ունի տանջանքի մի վայր, ուր նրանց հոգիները, ովքեր չեն արժանացել հավիտենական անեծքի, պետք է պատժվեն

իրենց մեղքերի համար, [59] և ապա այնտեղից, արատներից մաքրված, ընդունվեն երկինք:

Իր հպատակների վախից ու արատներից օգուտ քաղելու համար Հռոմը ևս մի կեղծիքի կարիք ուներ՝ ինդուլգենցիաների մասին ուսմունքը: Անցյալ, ներկա և ապագա մեղքերի լիակատար թողություն և բոլոր ցավերից ու պատիժներից ազատում էր խոստացվում նրանց, ովքեր կմասնակցեին պապի վարած պատերազմներին, որոնց նպատակն էր՝ տարածել նրա աշխարհիկ տիրապետությունը, պատժել նրա թշնամիներին կամ ոչնչացնել նրա հոգևոր գերիշխանությունը մերժողներին: Մարդկանց սովորեցնում էին նաև, որ, եկեղեցուն գումար վճարելով, կարող են իրենք ազատվել մեղքից, ինչպես նաև ազատել բոցերի մեջ տանջվող իրենց հանգուցյալ մերձավորների հոգիները: Այսպես էր Հռոմը լցնում իր գանձարանը՝ նպաստելով Նրա ինքնակոչ ներկայացուցիչների շքեղ, ցուխ ու շվայտ կյանքին, ով Իր գլուխը դնելու տեղ չունեի:

Տիրոջ Ընթրիքի սուրբգրային դրվածքին փոխարինեց պատարագի կռապաշտական գոհաբերությունը: Պապական քահանաները պնդում էին, թե իրենց անհեթեթ մնջախաղով կարող են սովորական հացն ու գինին փոխակերպել Քրիստոսի «իսկական մարմնի և արյան» (Կարողինալ Ուայզման, *Մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի իսկական մարմնի և արյան ներկայությունը երանելի Եվխարիստիայում՝ ապացուցված Սուրբ Գրքից*, դասախոսություն 8, մաս 3, պարբ. 26): Հայտնի է մեծամտությամբ նրանք բացեիբաց պնդում էին, որ գործություն ունեն ստեղծելու Աստծուն՝ ամեն ինչի Արարչին: Մահվան սպառնալիքի տակ քրիստոնյաներից պահանջվում էր հավատալ այդ զարհուրելի, Երկնքի դեմ ըմբոստացող հերձվածողությանը: Հրաժարվողները հազարներով կրակի էին մատնվում:

Տասներեքերորդ դարում ստեղծվեց պապության բոլոր զենքերից ամենատակալին՝ Հավատաքննությունը (ինկվիզիցիա): Պապական նվիրապետության առաջնորդներին գործակցում էր ինքը՝ խավարի իշխանը: Նրանց գաղտնի ժողովներում սատանան և նրա հրեշտակները վերահսկում էին չար մարդկանց միտքը, մինչ Աստծո անտեսանելի հրեշտակն արձանագրում էր նրանց ամբարիշտ հրամանագրերն ու արարքները, որոնք չափազանց զարհուրելի էին մարդկանց աչքերին երևալու համար: «Մեծ Բաբելոնը» հարբած էր «սուրբերի արյունով»: Միլիոնավոր մահատակների խեղված դիերն [60] աղաղակում էին Աստծուն՝ վրեժ առնելու այդ ուխտադրուժ իշխանությունից:

Պապությունը դարձել էր աշխարհի բռնակալը: Թագավորներն ու կայսրերը ենթարկվում էին Հռոմի քրմապետի հրամաններին: Թվում էր, թե մարդկանց ժամանակավոր ու հավիտենական ճակատագրերը նրա իշխանության տակ են: Հարյուրամյակներ շարունակ շատերն աննկատելիորեն ընդունում էին Հռոմի ուսմունքը, ակնածանքով կատարում էին նրա ծեսերը և նշում տոները: Հոգևորականությանը պատվում էին և ամեն կերպ աջակցում: Այդ ժամանակից ի վեր Հռոմի եկեղեցին այլևս նման փառքի, շքեղության և իշխանության չի հասել:

Բայց «պապության կեսօրն աշխարհի կեսգիշերն էր» (Ջ. Ա. Ուայլի, *Բողոքականության պատմությունը*, հ. 1, գլ. 4): Սուրբ Գիորքը գրեթե անծանոթ էր ոչ միայն ժողովրդին, այլև քահանաներին: Հին օրերի փարիսեցիների նման՝ պապական առաջնորդներն ատում էին իրենց մեղքերը բացահայտող լույսը: Ունահարելով Աստծո օրենքը՝ արդարության չափանիշը, նրանք առանց սահմանափակման սկսեցին բանեցնել իրենց իշխանությունը և անարգել տրվեցին անառակության: Ամենուրեք ծաղկում էին խաբեությունը, ազահությունն ու անբարոյականությունը: Մարդիկ չէին խորշում ոչ մի հանցանքից, որով կարող էին հարստություն կամ պաշտոն ձեռք բերել: Պապերի և կղերականների պալատներն ամենագարշելի խրախճանքների տեսարան էին ներկայացնում: Իշխող պապերից ոմանք հանցավոր էին այնպիսի նողկալի մեղքերի մեջ, որ աշխարհիկ իշխանավորները ջանում էին պաշտոնանկ անել նրանց՝ որպես պիղծ հրեշների, որոնց այլևս հնարավոր չէր հանդուրժել: Եվրոպան ամբողջ դարեր առաջընթաց չունեցավ գիտության, քաղաքակրթության կամ արվեստի ոլորտներում: Բրիտանյա աշխարհը բարոյապես ու մտավորապես կաթվածահար էր եղել:

Հռոմի իշխանության տակ գտնվող աշխարհի վիճակը Ովսե մարգարեի այս խոսքերի սուկալի և սպշեցուցիչ իրականացումն էր. «Իմ ժողովուրդը բնաջինջ եղավ գիտություն չունենալու համար: Որովհետև դու մերժեցիր գիտությունը, ես էլ քեզ եմ մերժելու... Դու մոռացար քո Աստծո օրենքը, ես էլ քո որդիներին եմ մոռանալու»: «Ճշմարտություն չկա, ողորմություն չկա, և Աստծո գիտություն չկա երկրի մեջ: Երդվելն ու ստելը, սպանելը, գողանալն ու պոռնկանալը դուրս են թափվել, և արյուններն արյունների են հասնում» (Ովսե 4.6,1, 2): Այսպիսին էին Աստծո խոսքը մերժելու հետևանքները:

ՎԱԼ ԴԵՆՍՆԵՐԸ

Խավարի մեջ, որով պատված էր երկիրը պապական գերիշխանության երկար դարերի ընթացքում, ճշմարտության լույսը չէր կարող լիովին մարել: Բոլոր դարերում էլ եղել են Աստծո վկաներ, մարդիկ, ովքեր հավատացել են Քրիստոսին՝ որպես Աստծո և մարդու միջև միակ միջնորդի, ովքեր Աստվածաշունչը համարել են կյանքի միակ չափանիշը և պահել ճշմարիտ շաբաթը: Մերունդները երբեք չեն իմանա, թե որքան է աշխարհը պարտական այդ մարդկանց: Նրանց հերետիկոսներ են կոչել, նրանց դրոշմները կասկածի տակ առել, բնավորությունը վարկաբեկել, գրովածքներն արգելել, սխալ ներկայացրել և խեղաթյուրել: Սակայն նրանք մնացել են անասան և դարերի ընթացքում անաղարտ են պահել իրենց հավատը՝ որպես սրբազան ժառանգություն գալիք սերունդների համար:

Աստծո զավակների պատմությունն այն խավար դարերի ընթացքում, որ հետևեցին Հռոմի գերիշխանությանը, գրված է երկնքում, բայց մարդիկ նրանց քիչ տեղ են հատկացրել իրենց տարեգրություններում: Նրանց գոյության մասին ընդամենը որոշ հետքեր են պահպանվել, այն էլ՝ նրանց հալածողների մեղադրական ակտերում: Հռոմի քաղաքականությունն էր՝ ջնջել իր ուսմունքների կամ հրամանագրերի հետ տարածայնության բոլոր հետքերը: Նա ջանում էր ոչնչացնել թե՛ հերետիկոսներին, թե՛ նրանց գրվածքները: Կասկած արտահայտելը կամ պապական դոգմաների հեղինակության վիճարկումը բավական էր, որ կյանքից գրկեին հարուստին թե աղքատին, պաշտոնյային թե աշխատավորին: Հռոմը ջանում էր նաև ոչնչացնել այլախոհների հանդեպ ցուցաբերած իր դաժանության ամեն մի արձանագրություն: Պապական ժողովները հռչակում էին, որ այդպիսի բովանդակություն ունեցող գրքերն ու գրությունները [62] պետք է այրվեն: Նախքան տպագրության հայտնագործումը՝ գրքերը սակավաթիվ էին և անհարմար՝ պահպանելու համար: Ուստի գրեթե ոչինչ չէր խանգարում պապականներին՝ իրականացնելու իրենց մտադրությունը:

Հռոմի տիրապետության սահմաններում գտնվող ոչ մի եկեղեցի չէր կարող երկար ժամանակ անարգել խղճի ազատություն վայելել: Իշխանության գալուց անմիջապես հետո պապությունն իր ձեռքը մեկնեց՝ ջախջախելու բոլորին, ովքեր հրաժարվում էին ճանաչել իր գերիշխանությունը, և եկեղեցիները մեկը մյուսի հետևից հնազանդվեցին նրան:

Մեծ Բրիտանիայում նախասկզբնական քրիստոնեությունը շատ վաղուց էր արմատներ գցել: Ավետարանը, որը քրիստանացիների կողմից ընդունվել էր դեռևս առաջին դարերում, այդ ժամանակ դեռ աղավաղված չէր Հռոմի ուրացությամբ: Հեթանոս կայսրերի հալածանքները, որոնք հասան նույնիսկ այս հեռավոր ափերը, միակ նվերն էին, որ Բրիտանիայի առաջին եկեղեցիները ստացան Հռոմից: Հալածանքների պատճառով շատ քրիստոնյաներ, փախչելով Անգլիայից, ապաստանեցին Շոտլանդիայում, որտեղից էլ ճշմարտությունը թափանցեց Իռլանդիա, և այս բոլոր երկրներում այն ուրախությամբ էր ընդունվում:

Երբ սաքսոնները ներխուժեցին Բրիտանիա, հեթանոսությունն այնտեղ գլուխ բարձրացրեց: Չավթիչներն իրենց արժանապատվությունից ցածր էին համարում իրենց ծառաներից սովորելը, և քրիստոնյաները ստիպված էին հեռանալ լեռներն ու վայրի ճահճուտները: Սակայն, որոշ ժամանակով թաքցված լույսը շարունակում էր շողալ: Շոտլանդիայում այն մեկ դար անց բոցավառվեց այնպիսի պայծառությամբ, որ հասավ մինչև հեռավոր երկրները: Իռլանդացի բարեպաշտ Կոլումբան ու նրա գործակիցները, իրենց շուրջը հավաքելով ցրված հավատացյալներին մեկուսի Իոնա կղզում, այն իրենց ավետարանչական գործունեության կենտրոնը դարձրին: Այդ ավետարանիչների մեջ կար մեկը, ով պահում էր աստվածաշնչյան շաբաթը, և նրա միջոցով այս ճշմարտությունը տարածվեց ժողովրդի մեջ: Իոնայում մի դպրոց բացվեց, որն իր ավետարանիչներին ուղարկում էր ոչ միայն Շոտլանդիա և Անգլիա, այլև Գերմանիա, Շվեյցարիա և նույնիսկ Իտալիա:

Բայց Հռոմի աչքը Բրիտանիայի վրա էր, և նա վճռեց հնազանդեցնել նրան իր իշխանությանը: Վեցերորդ դարում կաթոլիկ ավետարանիչները նախաձեռնեցին հեթանոս սաքսոններին դարձի բերելու գործը: **[63]** Նրանք բարեհաճությամբ ընդունվեցին հպարտ բարբարոսների կողմից, և հազարավորներին համոզեցին դավանել Հռոմի եկեղեցու հավատը: Այդ ընթացքում պատահում էր, որ պապական առաջնորդներն ու նրանց նորադարձները հանդիպում էին ճշմարիտ քրիստոնյաների: Տարբերությունը նրանց միջև ապշեցուցիչ էր: Վերջինները պարզ էին,

խոնարհ, և նրանց բնավորությունը, ուսմունքն ու վարքը կրում էին Սուրբ Գրքի ազդեցության կնիքը, մինչդեռ առաջիկաներն արտացոլում էին պապության սնահավատությունը, հպարտությունն ու ամբարտավանությունը: Հռոմի գործակալը պահանջեց, որ քրիստոնեական այս եկեղեցիները ճանաչեն պապի գերիշխանությունը: Բրիտանացիները հեզությամբ պատասխանեցին, որ փափագում են սիրել բոլոր մարդկանց և ամենքի հետ ապրել խաղաղությամբ, սակայն պապը լիազորված չէ իշխելու եկեղեցու վրա, ուստի իրենք կարող են հնազանդվել նրան այնքանով միայն, որքանով կհնազանդվեին Քրիստոսի ցանկացած հետևորդի: Անդադար փորձեր էին արվում՝ ապահովելու նրանց հավատարմությունը Հռոմին, բայց այս խոնարհ քրիստոնյաները, զարմացած Հռոմի գործակալների հպարտության վրա, հաստատակամորեն պատասխանեցին, թե Քրիստոսից բացի ուրիշ տեր չեն ճանաչում: Այդ ժամանակ դրսևորվեց պապության իսկական ոգին: Հռոմեական առաջնորդն ասաց. «Եթե դուք չեք կամենում ընդունել եղբայրների, ովքեր ձեզ խաղաղություն են բերում, ապա կընդունեք թշնամիների, ովքեր ձեզ պատերազմ կբերեն: Եթե դուք չեք ուզում միանալ մեզ՝ սաքսոններին՝ կյանքի ճանապարհը ցույց տալու համար, ապա նրանցից մահացու հարված կստանաք» (Ջ. Հ. Դ՝Օբինյե, *XVI դարի Բարենորոգման պայքարությունը*, հ. 17, գլ. 2): Սրանք լոկ դատարկ սպառնալիքներ չէին: Պատերազմներ, դավադրություններ ու խաբեություն գործադրվեցին աստվածաշնչյան հավատի այս վկաների դեմ, մինչև որ քրիստոնեական եկեղեցիները ոչնչացվեցին կամ ստիպված եղան հնազանդվել պապի իշխանությանը:

Հռոմի իրավասությունից դուրս գտնվող երկրներում երկար դարերի ընթացքում եղել են քրիստոնեական համայնքներ, որոնք կատարելապես զերծ էին մնացել պապության այլասերումից: Նրանք շրջապատված են եղել հեթանոսներով և ժամանակի ընթացքում ընկել են նրանց մոլորությունների ազդեցության տակ, սակայն շարունակել են Աստվածաշունչը համարել հավատի միակ չափանիշը և պահել շատ ճշմարտություններ: Այս քրիստոնյաները հավատացել են, որ Աստծո օրենքն անփոփոխ է և պահել են չորրորդ պատվիրանի շաբաթը: Եկեղեցիներ, որոնք պահել ու կիրառել են այս հավատը, գոյություն են ունեցել Կենտրոնական Աֆրիկայում և Ասիայի հայերի մեջ: [64]

Նրանց մեջ, ովքեր դիմակայել են պապական իշխանության ոտնձգություններին, առաջինը եղել են վաղեմանները: Հենց այն երկրում, որտեղ պապը հաստատել էր իր գահը, կեղծիքն ու ապականությունը

հանդիպեցին ամենավճռական դիմադրության: Դարեր շարունակ Պյե-մոնտի եկեղեցիները պահպանում էին իրենց անկախությունը, բայց վերջապես եկավ ժամանակը, երբ Հռոմը նրանց ևս հնազանդեցրեց իրեն: Նրա բռնապետության դեմ ապարդյուն պայքարից հետո այս եկեղեցիների ղեկավարները դժկամությամբ ճանաչեցին նրա գերիշխանությունը, ում առջև, թվում էր, խոնարհվում է ողջ աշխարհը: Մակայն գտնվեցին մարդիկ, ովքեր հրաժարվեցին տեղի տալ պապի կամ պրելատների հեղինակությանը: Նրանք վճռել էին հավատարիմ մնալ Աստծուն և պահպանել իրենց հավատի մաքրությունն ու պարզությունը: Բաժանումն անխուսափելի էր: Հին հավատի ջատագովները հեռացան. նրանցից ոմանք լքեցին հարազատ Ալլերը և ճշմարտության դրոշը բարձրացրին օտար երկրներում, մյուսներն ապաստարան գտան մեկուսի հովիտներում և լեռնային ժայռոտ ամրոցներում և այնտեղ պահպանեցին իրենց ազատությունը՝ երկրպագելու Աստծուն:

Հավատը, որ դարերով պահում և սովորեցնում էին վաղեմն քրիստոնյաները, խիստ տարբերվում էր Հռոմի կեղծ ուսմունքներից: Նրանց հավատը հիմնված էր Աստծո գրավոր Խոսքի՝ քրիստոնեության ճշմարիտ համակարգի վրա: Բայց այդ համեստ գյուղացիները, ապաստանած աշխարհից կտրված իրենց խղճուկ կացարաններում, զբաղված իրենց ամենօրյա չարքաշ աշխատանքով՝ անասնապահությամբ և այգեգործությամբ, իրենք չէին բացահայտել այն ճշմարտությունը, որը հակառակ էր նահանջած եկեղեցու դոգմաներին ու հերձվածքներին: Նրանցը նոր ընդունված հավատ չէր: Նրանք դա ժառանգել էին իրենց հայրերից: Նրանք պայքարում էին առաքյալների եկեղեցու հավատի՝ «մեկ անգամ սուրբերին ավանդված հավատի» համար (Հուդա 3): Ոչ թե հպարտ նվիրապետությունը՝ գահակալած աշխարհի մեծ մայրաքաղաքում, այլ «անապատի եկեղեցին» էր Քրիստոսի իսկական եկեղեցին՝ պահպանող ճշմարտության այն գանձերի, որ Աստված վստահել էր Իր ժողովրդին՝ աշխարհին տալու համար: /65/

Գլխավոր պատճառներից մեկը, որ դրդել էր ճշմարիտ եկեղեցուն առանձնանալ Հռոմից, վերջինիս ատելությունն էր աստվածաշնչյան շաբաթի նկատմամբ: Պապական իշխանությունը, ինչպես կանխատեսված էր մարգարեության մեջ, ճշմարտությունը զցել էր գետնին: Աստծո օրենքը ոտնակոխ էր արվել, մինչդեռ մարդկային ավանդություններն ու սովորույթները բարձրացվել էին: Պապության տիրապետության տակ գտնվող եկեղեցիները ստիպված էին հենց սկզբից տոնել կիրակին որպես սուրբ օր: Համատարած մոլորության ու սնահավատության մեջ

Աստծո ժողովրդից շատերն այնպես էին շփոթված, որ, պահելով շաբաթը, չէին աշխատում նաև կիրակի օրը: Բայց սա չբավարարեց պապական առաջնորդներին: Նրանք պահանջեցին, որ ոչ միայն կիրակին սուրբ պահվի, այլ որ շաբաթը պղծվի, և ամենախիստ խոսքերով դատապարտեցին նրանց, ովքեր համարձակվում էին պատվել այն: Միայն Հռոմի իշխանությունից փախչելով մարդը կարող էր ազատ պահել Աստծո օրերը:

Վաղենասները Եվրոպայի ժողովուրդների մեջ առաջիններից էին, որ թարգմանեցին Սուրբ Գիրքը: Բարենորոգումից հարյուրամյակներ առաջ նրանք արդեն ձեռագիր Աստվածաշունչ ունեին իրենց մայրենի լեզվով: Նրանք հետևում էին անխարդախ ճշմարտությանը, և դա նրանց դարձրել էր ատելության ու հալածանքի հատուկ առարկա: Նրանք հայտարարեցին, որ Հռոմի եկեղեցին Հայտնություն գրքում պատկերված ուխտադրուժ Բաբելոնն է, և վտանգելով իրենց կյանքը՝ նրանք կանգնեցին՝ դիմադրելու նրա ապականիչ ազդեցությանը: Մինչ ոմանք երկարատև հալածանքների ճնշման տակ զիջեցին իրենց հավատը՝ աստիճանաբար հեռանալով նրա տարբերիչ սկզբունքներից, մյուսներն ավելի ամուր բռնեցին ճշմարտությունը: Խավարի և ուրացության դարերի ընթացքում եղել են վաղենասներ, ովքեր մերժել են Հռոմի գերիշխանությունը, ժխտել երկրպագությունը պատկերներին՝ որպես կռապաշտություն, և պահել են ճշմարիտ շաբաթը: Ընդդիմության ամենակատաղի փոթորիկների ժամանակ անգամ նրանք պահել են իրենց հավատը: Թեև խոցվելով սավոյական միզակով ու այրվելով հռոմեական խարույկների մեջ՝ նրանք անվախորեն պահել են Աստծո խոսքն ու պատիվը:

Լեռնային բարձր պատնեշների հետևում, ուր բոլոր դարերում ապաստանել են հալածվողներն ու հետապնդվողները, վաղենասները **[66]** ապաստարան գտան: Այստեղ ճշմարտության լույսը վառ մնաց Խավար Միջնադարի ողջ ընթացքում: Այստեղ, հազար տարի շարունակ, ճշմարտության վկաները պահպանել են հին հավատը:

Աստված իր ժողովրդի համար ահարկու վեհության մի սրբարան էր պատրաստել՝ խիստ համապատասխան նրանց վստահված վսեմ ճշմարտություններին: Այդ հավատարիմ աքսորյալների համար լեռները Եհովայի անքակտելի արդարության խորհրդանիշն էին: Նրանք իրենց երեխաներին ցույց էին տալիս անփոփոխ վեհությամբ վեր խոյացող լեռները և պատմում էին Նրա մասին, «ու՜մ մեջ բնավ փոփոխում կամ դարձվածքի շուք չկա», ում խոսքը հարատև է, հավերժական բլուրների պես աներեր: Աստված է հաստատել լեռներն ու գորությամբ

գտնուորել դրանք, և ոչ մի ձեռք, Անահիման Ջորությունից բացի, չի կարող տեղաշարժել դրանք: Այդպես էլ Նա հաստատել է Իր օրենքը՝ Իր կառավարման հիմքը երկնքում և երկրի վրա: Մարդու ձեռքը կարող է հասնել իր մերձավորներին և խլել նրանց կյանքը: Բայց այդ ձեռքն այնքանով է կարող փոխել Եհովայի օրենքի գեթ մեկ պատվիրանը կամ ջնջել Նրա կամքը կատարողներին տրված խոստումներից մեկը, որքանով ի վիճակի է տեղահան անել սարերն ու գեյլ դրանք ծովը: Աստծո ծառաների հավատարմությունը Նրա օրենքին պետք է նույնքան հաստատուն լինի, որքան հավիտենական լեռները:

Սարերը, որոնցով շրջապատված էին նրանց ցածրադիր հովիտները, մշտապես վկայում էին Աստծո արարչագործ գործության ու Նրա մշտարթուն պաշտպանության մասին: Այդ պանդուխտները սովորում էին սիրել Եհովայի ներկայության այս անձայն խորհրդանիշները: Նրանք չէին գանգատվում իրենց կյանքի դժվարություններից և երբեք իրենց միայնակ չէին զգում մեկուսի լեռներում: Նրանք փառք էին տալիս Աստծուն իրենց ապաստարան ապահովելու համար, ուր կարող էին թաքնվել մարդկանց կատաղությունից ու դաժանությունից: Նրանք ուրախանում էին, որ կարող են ազատ երկրպագել Նրան: Հաճախ այդ հզոր լեռները պաշտպանում էին նրանց թշնամու հետապնդումներից: Բարձր ժայռերից նրանք գովերգում էին Աստծուն, և Հռոմի բանակներն անգոր էին լռեցնելու նրանց գովասանքի օրհներգերը: **[67]**

Մաքուր, անխարդախ ու բոցաշունչ էր Քրիստոսի այս հետևորդների բարեպաշտությունը: Ճշմարտության սկզբունքներն ավելի թանկ էին նրանց համար, քան տները, հողերը, ընկերները, ազգականները և նույնիսկ՝ կյանքը: Նրանք եռանդազին ձգտում էին այդ սկզբունքները սերմանել երիտասարդների սրտերում: Ամենավաղ մանկությունից նրանց Մուրբ Գրքի դասեր էին տալիս և սովորեցնում սրբությամբ վերաբերվել Աստծո օրենքի պահանջներին: Աստվածաշնչի օրինակները քիչ էին, ուստի դրա թանկագին խոսքերն անգիր էին անում: Շատերը կարող էին անգիր ասել թե՛ Հին, թե՛ Նոր Կտակարանի մեծ հատվածներ: Խոհերն Աստծո մասին զուգորդվում էին ինչպես բնության վսեմ տեսարանների, այնպես էլ առօրյա կյանքի համեստ օրհնությունների հետ: Փոքր երեխաները սովորում էին երախտագիտությամբ նայել Աստծուն՝ Նրա մեջ տեսնելով ամեն մի օրհնության ու շնորհի Տվողին:

Քնքուշ ու գորովագութ ծնողները չափից ավելի իմաստությամբ էին սիրում իրենց զավակներին՝ նրանց ինքնաբավարարման ընտելացնելու համար: Նրանց սպասվում էր փորձություններով ու դժվարություններով

լի կյանք կամ էլ, թերևս, նահատակություն: Նրանք մանկությունից սովորում էին հաղթահարել դժվարություններ, հնազանդվել ծնողներին, բայց նաև մտածել ու գործել ինքնուրույն: Ամենավաղ հասակից նրանց սովորեցնում էին պատասխանատվություն կրել, զգույշ լինել խոսքի մեջ և հասկանալ լռելու իմաստությունը: Մեկ անգույշ խոսքը կարող էր վտանգի տակ դնել ոչ միայն արտասանողի, այլև նրա հարյուրավոր եղբայրների կյանքը, քանի որ ճշմարտության թշնամիները սոված գայլերի պես հետապնդում էին նրանց, ովքեր հավակնում էին խղճի ազատության:

Հանուն ճշմարտության՝ վաղեմաները գոհաբերել էին իրենց աշխարհային բարօրությունը և տոկուն համբերությամբ աշխատում էին իրենց հացի համար: Սարերի մեջ յուրաքանչյուր հողակտոր խնամքով օգտագործվում էր, բերք էին ստանում և՛ հովիտներից, և՛ ոչ այնքան պարարտ սարավանջերից: Խնայողությունը և խիստ ինքնուրազությունն այն դաստիարակության մասն էին կազմում, որ երեխաները ստանում էին որպես միակ ժառանգություն: Նրանց սովորեցնում էին, որ համաձայն Աստծո ծրագրի՝ կյանքը դպրոց է, և իրենց կարիքները կարող էին բավարարվել միայն անձնական աշխատանքի, խոհեմության, ջերմեռանդության ու հավատի միջոցով: Ուսուցման ընթացքը աշխատատար և հոգնեցուցիչ էր, բայց՝ [68] օգտավետ: Այն, ինչ անհրաժեշտ էր մարդուն իր ընկած վիճակում, հենց այդ դպրոցն էր, որն Աստված նախատեսել էր նրա դաստիարակության ու զարգացման համար: Մինչ երիտասարդներին վարժեցնում էին զրկանքների ու դժվարությունների, աչքաթող չէր արվում նաև նրանց մտավոր զարգացումը: Նրանց սովորեցնում էին, որ իրենց բոլոր ունակությունները պատկանում են Աստծուն և պետք է օգտագործվեն ու զարգացվեն Նրան ծառայելու համար:

Վաղոյական եկեղեցիներն իրենց անաղարտությամբ ու պարզությամբ հիշեցնում էին առաքյալների ժամանակվա եկեղեցին: Հերքելով պապի և պրելատների իշխանությունը՝ նրանք Աստվածաշունչը համարում էին միակ գերագույն, անսխալական հեղինակությունը: Նրանց հոգևոր հովիվներն, ի տարբերություն Հռոմի գոռոզ քահանաների, հետևում էին իրենց Տիրոջ օրինակին, ով եկել էր ոչ թե նրա համար, «որ իրեն ծառայեն, այլ որ ինքը ծառայի»: Նրանք արածեցնում էին Աստծո հոտը՝ տանելով նրանց Նրա սուրբ Խոսքի կանաչ դաշտերն ու կենդանի ջրի աղբյուրները: Մարդկային ցուցամոլության ու հպարտության կոթողներից հեռու՝ ժողովուրդը հավաքվում էր ճշմարտության խոսքը Քրիստոսի ծառաներից լսելու ոչ թե վեհաշուք եկեղեցիներում կամ հոյակերտ տաճարներում, այլ լեռների շուքի տակ, Ալպյան հովիտներում կամ էլ,

վտանգի ժամանակ, քարայրներում: Հովիվները ոչ միայն քարոզում էին Ավետարանը, այլև այցելում էին հիվանդներին, խրատում երեխաներին, հորդորում մեղանչողներին, ջանում հարթեցնել վեճերը և նպաստել միաբանությանն ու եղբայրական սիրուն: Խաղաղ ժամանակներում նրանք ապրում էին ժողովրդի կամավոր ընծաների շնորհիվ, սակայն վրանագործ Պողոսի նման յուրաքանչյուրը որևէ արհեստ էր սովորում, որպեսզի անհրաժեշտության դեպքում ինքնուրույն վաստակեր իր ապրուստը:

Երիտասարդները խրատներ էին առնում հովիվներից: Թեև ուշադրություն էր դարձվում նաև ընդհանուր կրթությանը, նրանց ուսումնասիրության հիմնական առարկան Աստվածաշունչն էր: Մատթեոսի և Հովհաննեսի Ավետարանները մի շարք Թղթերի հետ միասին անգիր էին արվում: Նրանք զբաղվում էին նաև Աստվածաշունչի արտագրությամբ: Որոշ ձեռագրեր պարունակում էին ամբողջ Սուրբ Գիրքը, մյուսները՝ համառոտ հատվածներ, որոնց կցում էին նրանց հասարակ ու բոլորին մատչելի մեկնաբանությունները, ովքեր կարող էին պարզաբանել Սուրբ Գիրքը: Այսպես բացահայտվում էին ճշմարտության գանձերը՝ այնքան երկար [69] թաքցված նրանց կողմից, ովքեր իրենց Աստծուց վեր էին դասում:

Համբերատար, անխնց ջանքերով, երբեմն խոր ու մութ քարայրներում, առկայծող մարխի լույսի տակ, տեքստ տեքստի, գլուխ գլխի հետևից արտագրվում էր Սուրբ Գիրքը: Այսպես գործն առաջ էր գնում, և Աստծո բացահայտված կամքը շողում էր մաքուր ոսկու պես: Գժվարություններն ու նեղությունները այդ ցուրը շատ ավելի վառ և ակներև էին դարձնում նրանց համար, ովքեր մասնակցում էին այս գործին: Երկնային հրեշտակներն այդ հավատարիմ մշակների մշտական ուղեկիցներն էին:

Սատանան դրդել էր կաթոլիկ քահանաներին ու եկեղեցական առաջնորդներին ճշմարտության խոսքը թաղել մոլորության, հերձվածողության և անհավատության աղբի տակ, բայց ամենահրաշալի կերպով այն անաղարտ պահպանվեց խավար միջնադարի ողջ ընթացքում, քանզի կրում էր ոչ թե մարդու, այլ Աստծո կնիքը: Մարդիկ անդուլ ջանքեր էին թափում՝ անհասկանալի դարձնելու Սուրբ Գրքի պարզ, ըմբռնելի նշանակությունը, որպեսզի այն հակասի իր իսկ վկայություններին, բայց ալեկոծ, անեզր օվկիանոսում լողացող տապանի պես՝ Աստծո խոսքը հաղթահարում է սպառնացող կորստաբեր փոթորիկները: Ինչպես հանքը ոսկու և արծաթի հարուստ երակներ ունի՝ թաքնված մակերեսի տակ, որոնք հայտնաբերելու համար հարկավոր է փորել, այնպես էլ Սուրբ Գիրքը պարունակում է ճշմարտության գանձեր, որոնք բա-

ցահայտվում են միայն անկեղծ, խոնարհ և աղոթքով որոնողին: Աստված ծրագրել է, որ Աստվածաշունչը դասագիրք լինի համայն մարդկության համար մանկության, պատանեկության և հասունության տարիներին և ուսումնասիրվի ամեն ժամանակ: Նա տվել է մարդկանց Իր Խոսքը որպես հայտնություն Իր մասին: Ամեն մի նոր ընկալված ճշմարտություն դրա Հեղինակի բնավորության նոր բացահայտում է: Սուրբ Գրքի ուսումնասիրությունը Աստծո կողմից սահմանվել է որպես մարդու և իր Արարչի միջև ավելի սերտ շփման միջոց, որով Նա հայտնում է Իր կամքը: Այն հաղորդակցության միջոց է Աստծո և մարդու միջև:

Աստծո երկյուղը համարելով իմաստության սկիզբ՝ վաղեմները չէին անտեսում նաև աշխարհի հետ շփման, մարդկանց ճանաչելու և [70] գործուն կյանքի կարևորությունը՝ իրենց մտահորիզոնն ընդլայնելու և հասկացողությունը կենդանացնելու համար: Սարբերում գտնվող նրանց դպրոցների շրջանավարտներից ոմանք ուղարկվում էին Ֆրանսիայի կամ Իտալիայի ուսումնական հաստատություններ, որտեղ կար ուսումնասիրության և դիտումների ավելի լայն դաշտ, քան իրենց հարազատ Ալպերում: Այս երիտասարդները ենթարկվում էին փորձությունների, ակնատես էին լինում անառակության, հանդիպում էին սատանայի նենգավոր գործիչների, ովքեր փորձում էին նրանց գցել ամենանորբ հերձվածողությունների ու ամենավտանգավոր մոլորությունների մեջ: Բայց նրանք մանկուց այնպես էին դաստիարակվել, որ պատրաստ էին այս ամենին:

Ուսումնական հաստատություններն, ուր ուղարկվում էին, նրանք չպետք է իրենց գաղտնիքը հայտնեին որևէ մեկին: Նրանց հագուստն այնպես էր կարված, որպեսզի հնարավոր լինեթ թաքցնել իրենց ամենամեծ գանձը՝ Սուրբ Գրքի թանկագին ձեռագրերը: Ամիսների և տարիների տքնաջան աշխատանքի այդ պտուղը նրանք կրում էին իրենց հետ, և դրանց մի մասը զգուշորեն դնում էին նրանց ճանապարհին, ում սիրտը, թվում էր, պատրաստ է ճշմարտությունն ընդունելու, երբ առիթ էր ստեղծվում առանց կասկած հարուցելու այդ անել: Դեռ իրենց մոր գրկից վաղեմն երիտասարդները դաստիարակվում էին այս նպատակի համար: Նրանք հասկանում էին իրենց պարտականությունը և մեծ նվիրվածությամբ կատարում էին այն: Այս կրթօջախներում ոմանք դարձի էին գալիս դեպի ճշմարիտ հավատը, և դրա սկզբունքները հաճախ տարածվում էին ամբողջ դպրոցով մեկ: Իսկ պապական առաջնորդները, որքան էլ զգուշորեն հարցաքննեին, ոչ մի կերպ չէին կարողանում հայտնաբերել այդ «քայքայիչ հերձվածողության» սկզբնաղբյուրը:

Քրիստոսի հոգին ավետարանչական հոգի է: Նորոգված սրտի ամենաառաջին մղումն է՝ ուրիշներին նույնպես բերել Փրկչի մոտ: Այսպիսին էր վաղրենս քրիստոնյաների հոգին: Նրանք գիտակցում էին, որ Աստված իրենցից պահանջում է ավելին, քան պարզապես ճշմարտությունն իր մաքրությամբ պահպանելը իրենց եկեղեցիներում, որ իրենց վրա հանդիսավոր պատասխանատվություն է դրված լուսավորելու խավարում գտնվողներին: Աստծո խոսքի հզոր ուժով նրանք ջանում էին փշրել Հռոմի շղթաները: Վաղրենս ծառայողներին պատրաստում էին որպես ավետարանիչներ: Ծառայության անցնելուց առաջ յուրաքանչյուրը պետք է նախ ավետարանչի փորձառություն ձեռք բերեր: Նախքան հայրենիքում եկեղեցու հովիվ դառնալը՝ ծառայողը [71] պետք է երեք տարի աշխատեր ավետարանչական որևէ դաշտում: Այս ծառայությունը, որ անձնուրացություն և գոհողություն էր պահանջում հենց սկզբից, լավ նախապատրաստություն էր հովվի կյանքի համար մարդկանց հոգիները փորձող այդ ժամանակներում: Երիտասարդները, ովքեր ձեռնադրվում էին սրբազան պաշտոնի համար, իրենց առջև ոչ թե երկրային հարստություն ու փառք էին տեսնում, այլ չարչարանքով ու վտանգներով լի կյանք, զուցե նաև՝ նահատակություն: Ավետարանիչները դուրս էին գալիս երկու-երկու, ինչպես Հիսուսն էր ուղարկում Իր աշակերտներին: Յուրաքանչյուր երիտասարդի սովորաբար ուղեկցում էր ավելի տարեց և փորձառու ընկեր, ով պետք է ղեկավարեր ու սովորեցներ նրան, և ում խրատները երիտասարդը պետք է ընդուներ: Այս աշխատակիցները միշտ չէ, որ միասին էին լինում, բայց հաճախ հանդիպում էին աղոթք անելու և խորհրդակցելու՝ այսպես միմյանց ամրապնդելով հավատի մեջ:

Եթե ուրիշներին հայտնեին իրենց առաքելության նպատակը, նրանք անխուսափելիորեն կձախտողեին գործը, այդ իսկ պատճառով էլ զգուշորեն թաքցնում էին իրենց ով լինելը: Յուրաքանչյուր ծառայող տիրապետում էր որևէ արհեստի կամ մասնագիտության, և ավետարանիչն իր աշխատանքը կատարում էր աշխարհիկ կոչման քողի տակ: Սովորաբար նրանք ընտրում էին առևտրականի կամ շրջիկ մանրավաճառի գործը: «Նրանք վաճառում էին մետաքս, ոսկերչական և այլ իրեր, որոնք այդ ժամանակ հնարավոր էր ձեռք բերել միայն հեռավոր առևտրական կենտրոններում, և նրանք՝ որպես վաճառականներ, գրկաբաց ընդունվում էին այնտեղ, ուր որպես ավետարանիչներ արհամարհանքով կմերժվեին» (Ուայլի, հ. 1, գլ. 7): Նրանք մտովի իրենց սրտերն անդադար բարձրացնում էին Աստծուն՝ իմաստություն խնդրելով Նրանից ներկայացնելու այն գանձը, որ ոսկուց ու գոհարներից ավելի քանկ էր: Նը-

րանք իրենց հետ գաղտնաբար կրում էին ամբողջ Աստվածաշունչը կամ նրա որոշ մասերը և հարմար առիթի դեպքում իրենց հաճախողների ուշադրությունը հրավիրում էին այդ ձեռագրերի վրա: Հաճախ մարդկանց մոտ հետաքրքրություն էր առաջանում կարդալու Աստծո խոսքը, և նրանք ցանկացողներին ուրախությամբ տալիս էին դրա առանձին մասերը:

Այս ավետարանիչների գործունեությունը սկսվեց իրենց հարազատ լեռների ստորոտներում ընկած հարթավայրերում և հովիտներում, բայց հետո տարածվեց այդ սահմաններից շատ հեռու: Իրենց Տիրոջ նման՝ ոտաբոբիկ, ճամփորդությունից փոշոտված, կոպիտ հանդերձներով, [72] նրանք անցնում էին մեծ քաղաքների միջով և թափանցում հեռավոր երկրները: Ամենուրեք նրանք ցանում էին թանկագին սերմը: Նրանց ճանապարհին եկեղեցիներ էին առաջանում, և նահատակների արյունը վկայում էր հանուն ճշմարտության: Տիրոջ գալստյան օրը կբացահայտի հոգիների այն առատ հունձքը, որ այս հավատարիմ այրերի աշխատանքի արդյունքն է: Անկկատ ու լուռ՝ Աստծո խոսքն իր համար ճանապարհ էր հարթում քրիստոնեական աշխարհում՝ ուրախությամբ ընդունվելով մարդկանց տներում ու սրտերում:

Վաղենասների համար Աստվածաշունչը ոչ թե սոսկ գրություն էր այն մասին, թե ինչպես էր Աստված մարդկանց հետ վարվել անցյալում, կամ էլ հայտնություն ներկա պատասխանատվության ու պարտականությունների վերաբերյալ, այն բացահայտում էր նաև ապագայի վտանգներն ու փառքը: Նրանք հավատում էին ամեն բանի մոտալուտ վախճանին և ուսումնասիրելով Աստվածաշունչը աղոթքով ու արցունքներով՝ ավելի խորն էին ներթափանցում դրա թանկագին խոսքերի մեջ և գիտակցում այդ փրկարար ճշմարտությունները ուրիշներին ևս հայտնելու իրենց պարտքը: Նրանք տեսնում էին փրկության ծրագիրը՝ պարզորոշ բացահայտված սրբազան էջերում, և հավատալով Հիսուսին՝ մխիթարություն, հույս և խաղաղություն էին գտնում: Երբ լույսը պայծառացնում էր նրանց միտքը և ուրախացնում սիրտը, նրանք փափագում էին նրա շողերով ողողել նաև պապական մոլորության խավարի մեջ գտնվողներին:

Վաղենասները տեսնում էին, թե ինչպես մարդիկ պապի և քահանաների դեկավարությամբ իզուր ջանում էին մեղքերի թողություն ստանալ՝ ճնշելով իրենց մարմինները: Սովորած լինելով, որ իրենց բարի գործերով կարող են փրկության հասնել, նրանք կենտրոնանում էին իրենց վրա՝ անդադար մտածելով իրենց մեղավոր վիճակի մասին, զարհուրելով Աստծո ցատումից, տանջելով իրենց մարմինն ու հոգին և,

սակայն, չգտնելով հանգիստ: Այսպես անկեղծ հոգիները շղթայվում էին Հռոմի ուսմունքներով: Հազարավորները լքում էին իրենց ընկերներին ու ազգականներին և իրենց կյանքն անցկացնում վանական խցերում: Նրանք իզուր ջանում էին հանգստացնել իրենց խիղճը հաճախակի ծոմներով ու խարազանումներով, գիշերային հսկումներով, իրենց մռայլ օրեանների սառն ու խոնավ քարերին ժամերով պառկելով, երկար ուխտագնացություններով, ստորացուցիչ ապաշխարանքներով ու սուկալի կտտանքներով: Իրենց մեղավորության գիտակցումից ճնշված և զառանցելով Աստծո վրեժխնդիր ցասման [73] ահից՝ շատերը շարունակում էին տանջվել այնքան, մինչև որ նրանց հյուծված մարմինն այլևս չէր դիմանում, և նրանք գերեզման էին իջնում՝ առանց լույսի կամ հույսի գեթ մեկ շողի:

Վաղենասները տենչում էին այդ սովահար հոգիներին տալ Կյանքի Հացը, հայտնել նրանց Աստծո խոստումներում քաբցված խաղաղության պատգամները և ցույց տալ, որ Քրիստոսն է նրանց փրկության միակ հույսը: Նրանք կեղծիք էին համարում այն ուսմունքը, որ բարի գործերով կարելի է քավել Աստծո օրենքի խախտումը: Մարդկային արժանիքներին ապավինելը թույլ չի տալիս տեսնել Քրիստոսի անսահման սերը: Հիսուսն Իրեն զոհաբերեց հանուն մարդու, քանի որ ընկած ցեղը ոչինչ չէր կարող անել Աստծո բարեհաճությանն արժանանալու համար: Խաչյալ և հարուցյալ Փրկչի արժանիքներն են կազմում քրիստոնեական հավատի հիմքը: Մարդու կախվածությունը Քրիստոսից նույնքան իրական է, և նրա կապը Փրկչի հետ նույնքան սերտ պետք է լինի, որքան վերջույթներինը մարմնի, կամ ճյուղինը որթի հետ:

Պապերի և քահանաների ուսմունքը շատերին դրդել էր մտածել, որ Աստծո և, նույնիսկ, Քրիստոսի բնավորությունը խիստ է, մռայլ և վանող: Փրկչին ներկայացրել էին մեղավորի հանդեպ կարեկցանքից այնքան զուրկ, որ պետք էր աղերսել քահանաների և սրբերի միջնորդությունը: Նրանք, ում մտքերը լուսավորված էին Աստծո խոսքով, փափագում էին մարդկանց մատնացույց անել Հիսուսին՝ որպես իրենց կարեկից, սիրող Փրկչի, որ ձեռքերը պարզած՝ բոլորին հրավիրում է Իր մոտ գալ՝ իրենց մեղքի բեռով, հոգսերով ու հոգնածությամբ: Նրանք ջանում էին հեռացնել այն բոլոր արգելքները, որ սաստանան կանգնեցրել էր, որպեսզի մարդիկ չկարողանային տեսնել խոստումները և անմիջականորեն Աստծո մոտ չգալին՝ խոստովանելու իրենց մեղքերը և ներում ու խաղաղություն ստանալու:

Վաղենաս ավետարանիչը հետաքրքրվողներին ջերմեռանդորեն

հայտնում էր ավետարանի թանկագին ճշմարտությունները: Նա զգուշորեն ներկայացնում էր Սուրբ Գրքի խնամքով գրված հատվածները: Նրա մեծագույն ուրախությունն էր՝ հույս տալ անկեղծ, մեղքից խոցված հոգուն, ով Աստծո մեջ մինչ այդ տեսնում էր միայն մեղավորին պատժելու պատրաստ վրիժառու դատավորի: Գողգոթուն շուրթերով, արցունքոտ աչքերով և հաճախ ծնկի եկած՝ նա իր եղբայրներին [74] հայտնում էր այն թանկագին խոստումները, որոնք մատնանշում էին մեղավորի միակ հույսը: Այսպես ճշմարտության լույսը, ցրելով մռայլ ամպերը, թափանցում էր շատերի խավարած միտքը, մինչև որ Արդարության Արեգակն Իր բուժիչ ճառագայթներով լուսավորեր նրանց սրտերը: Հաճախ լսողի խնդրանքով Աստվածաշնչի որևէ հատված կարդացվում էր նորից ու նորից, ասես մարդն ուզում էր համոզվել, որ ճիշտ է լսել: Ամենից շատ այս խոսքերն էին խնդրում կրկնել. «Նրա Որդի Հիսուս Քրիստոսի արյունը մեզ սրբում է ամեն մեղքից» (Ա Հովհաննես 1.7): «Ինչպես Մովսեսն օձը բարձրացրեց անապատում, այնպես էլ պետք է մարդու Որդին բարձրացվի, որ ամեն նրան հավատացողը չկորչի, այլ հավիտենական կյանքն ունենա» (Հովհաննես 3.14,15):

Շատերի աչքերը բացվում էին Հռոմի հավակնությունների նկատմամբ: Նրանք սկսում էին հասկանալ, թե որքան անիմաստ է մարդկանց կամ հրեշտակների միջնորդությունը մեղավորի համար: Երբ ճշմարտությունը լուսավորում էր նրանց միտքը, նրանք ցնծագին բացականչում էին. «Քրիստոսն է իմ քահանան, իմ զոհաբերությունը Նրա արյունն է, իմ խոստովանության վայրը Նրա զոհասեղանն է»: Նրանք ամբողջապես ապավինում էին Հիսուսի արժանիքներին՝ կրկնելով այս խոսքերը. «Առանց հավատի անկարելի է հաճո լինել նրան» (Եբրայեցիս 11.6): «Ուրիշ անուն էլ չկա երկնքի տակ՝ մարդկանց տրված, որով կարելի լինի մեզ փրկվել» (Գործք 4.12):

Փրկչի սիրո հավաստիացումը չափից ավելի անընդգրկելի էր թրվում այդ թշվառ, փոթորկածեծ մարդկանցից ոմանց: Դա այնքան մեծ թեթևություն էր բերել, լույսի այնպիսի առատություն էր հեղել նրանց վրա, որ նրանց թվում էր, թե երկինք են տեղափոխվել: Նրանց ձեռքերն ապահով դրված էին Քրիստոսի ձեռքում, նրանց ոտքերը՝ հաստատված Գարեթի Վեմի վրա: Մահվան վախը չքացել էր: Նրանք պատրաստ էին բանտ ընկնելու և կախադան բարձրացվելու, եթե դրանով կփառավորվեր իրենց Փրկչի անունը:

Այսպիսով, Աստծո խոսքը բերվում էր գաղտնի վայրեր և կարդացվում երբեմն մի հոգու, երբեմն էլ մի խումբ մարդկանց համար, ովքեր

ծարավ էին լույսի և ճշմարտության: Հաճախ այսպես անցնում էր ամբողջ գիշերը: Ունկնդիրների զարմանքն ու հիացմունքն այնքան մեծ էր լինում, որ գթության պատգամաբերը ժամանակ առ ժամանակ ստիպված էր լինում դադարեցնել ընթերցումը, [75] որպեսզի մարդիկ կարողանային ըմբռնել փրկության լուրը: Հաճախ այսպիսի հարցեր էին հնչում. «Մի՞թե Աստված իսկապես կընդունի իմ զոհաբերությունը», «Նա ինձ կժպտա՞ իրոք», «Կների՞ արդյոք ինձ»: Ի պատասխան՝ կարդում էին խոսքը. «Ինձ մոտ եկեք, ամեն վաստակածներ և բեռնավորվածներ, և ես հանգիստ կտամ ձեզ» (Մատթեոս 11.28):

Մարդկանց հավատը կառչում էր խոստումից, և լսվում էր ուրախ արձագանքը. «Այլևս ոչ մի երկար ուխտագնացություն, ոչ մի տանջալի ուղևորություն դեպի սրբավայրերը: Ես կարող եմ գալ Հիսուսի մոտ այնպիսին, ինչպիսին կամ՝ մեղավոր և անսուրբ, և Նա չի մերժի ապաշխարության աղոթքը. «Թողված են քեզ քո մեղքերը»: Իմ, նույնիսկ իմ մեղքերը կարող են ներվել»:

Սրբազան ուրախությամբ էին լցվում նրանց սրտերը, և Հիսուսի անունը մեծարվում էր շնորհակալությամբ ու գովասանքով: Այս երջանիկ մարդիկ իրենց տներն էին վերադառնում՝ լույս և ուրախություն սփռելու, մյուսներին պատմելու, ինչպես կարող էին, իրենց նոր փորձառությունը, որ գտել են ճշմարիտ և կենդանի ճանապարհը: Տարօրինակ և հանդիսավոր ուժ կար Սուրբ Գրքի խոսքերում, որոնք ուղղակիորեն դիպչում էին ճշմարտությանը ծարավ սրտերին: Դա Աստծո ձայնն էր, որ համոզում էր լսողներին:

Ճշմարտության լրաբերը շարունակում էր իր ճանապարհը, բայց նրա խոնարհ տեսքի, անկեղծության, լրջության ու խանդավառության մասին մարդիկ հաճախ շարունակում էին խոսել: Շատ դեպքերում նրա ունկնդիրները չէին հարցնում, թե որտեղից է նա եկել և ուր է գնում: Նրանք այնպես էին ցնցվում, սկզբում զարմանքից, իսկ հետո երախտագիտությունից և ուրախությունից, որ չէին էլ մտածում հարցուփորձ անել նրան: Երբ նրանց հրավիրում էին իրենց տները, նա պատասխանում էր, որ պետք է այցելի հոտի կորած գառներին: «Գուցե նա հրեշտակ էր՝ երկնքից իջած», - զարմացած հարցնում էին մարդիկ:

Շատ դեպքերում ճշմարտության ավետաբերին այլևս չէին տեսնում: Գնալով այլ երկրներ՝ նա կամ իր կյանքն անց էր կացնում որևէ անհայտ զննանում, կամ էլ սպանվում հենց այնտեղ, ուր վկայել էր [76] ճշմարտությունը: Բայց նրա թողած խոսքերը չէին կարող կորչել: Դրանք իրենց գործն էին անում մարդկանց սրտերում, և օրինյալ արդյունքը

լիովին հայտնի կդառնա միայն դատաստանի օրը:

Վալդենս ավետարանիչները ներխուժում էին սատանայի թագավորությունը, և դա ավելի զգոն էր դարձնում խավարի ուժերին: Աշխարհայեցողությունն առաջ տանելու ոչ մի ջանք չէր վրիպում չարի իշխանի հայացքից, և նա իր գործակալներին դրդում էր աչալուրջ լինել: Պապական առաջնորդներն իրենց գործին սպառնացող վտանգ էին տեսնում այդ խոնարհի թափառաշրջիկների գործունեության մեջ: Եթե ճշմարտությանը թույլ տրվեր անարգել շողալ, ապա այն կցրեր մարդկանց պարուրող մոլորության ծանր ամպերը: Մարդկանց մտքերը այն կուղղեր միայն Աստծուն և, ի վերջո, կկործաներ Հռոմի գերիշխանությունը:

Վաղ եկեղեցու հավատը դավանող այս ժողովրդի գոյությունն իսկ վկայում էր Հռոմի ուխտադրության մասին, դրա համար էլ դառն ատելություն և հալածանք էր բորբոքում: Սուրբ Գրքից հետ կանգնելու նրանց հրաժարականն էլ վիրավորանք էր, որ Հռոմը չէր կարող հանդուրժել: Եվ նա որոշեց ջնջել նրանց երկրի երեսից: Ամենասուկալի արշավանքներ սկսվեցին լեռներում ապաստան գտած Աստծո ժողովրդի դեմ: Դրանք գլխավորում էին հավատաքննիչները, և հաճախ կրկնվում էր մարդասպան Կայենի կողմից անմեղ Հաբեյի սպանության տեսարանը:

Կրկին ու կրկին նրանց պարարտ հողերը ոտնակոխ էին արվում, տներն ու եկեղեցիները՝ հողին հավասարեցվում, երբեմնի ծաղկող դաշտերն ու այդ անմեղ, աշխատավոր ժողովրդի բնակավայրերը վերածվում էին անապատի: Ինչպես գիշատիչ զագանն ավելի է զագագում արյան համից, այնպես էլ պապականների գայրույթն ավելի էր մոլեգնում իրենց զոհերի չարչարանքներից: Հալածելով սարից սար՝ մաքուր հավատի այս վկաներից շատերին որսում էին հովիտներում, ուր նրանք թաքնված էին լինում՝ շրջապատված թավ անտառներով ու բարձր ժայռազագաթներով:

Այս աքսորյալ ժողովրդի բարոյական էությունն անբասիր էր: Նրանց թշնամիներն անգամ հայտարարում էին, որ նրանք խաղաղասեր, հանդարտ ու բարեպաշտ մարդիկ են: Նրանց մեծագույն հանցանքն այն էր, որ չէին ուզում երկրպագել Աստծուն այնպես, ինչպես [77] պապն էր պահանջում: Այդ հանցանքի համար նրանց ենթարկում էին ամեն տեսակ ստորացման, անարգանքի ու տանջանքի, որ մարդիկ կամ դևերը կարող էին հորինել:

Երբ Հռոմը վերջապես որոշեց ոչնչացնել ատելի աղանդը, պապը հրամանագիր արձակեց, որ նրանց՝ որպես հերետիկոսների, դատապարտում էր մահվան: Նրանք չէին մեղադրվում ծուլության, խարդա-

խության կամ անկարգության համար: Հայտարարվեց, որ նրանք իրենց բարեպաշտ ու սուրբ կերպարանքով գայթակղեցնում են «ճշմարիտ հոտի ոչխարներին»: Եվ պապը կարգադրեց, որ եթե «այդ չարամիտ ու գարշելի աղանդավորները չուրանան իրենց հավատը, ապա պետք է ոչնչացվեն թունավոր օձերի նման» (Ուայլի, հ.16, գլ.1): Գիտե՞ր, արդյոք, այդ ամբարտավան տիրակալը, որ նորից է հանդիպելու իր ասած խոսքերին, որ դրանք արձանագրվել են երկնային գրքերում, որպեսզի դատաստանի օրը վկայեն իր դեմ: «Որովհետև իմ այս փոքր եղբայրներից մեկին արիք, ինձ արիք» (Մատթեոս 25.40):

Այդ հրովարտակը եկեղեցու բոլոր անդամներին կոչ էր անում միանալու հերետիկոսների դեմ կազմակերպվող արշավանքին: Որպես խայծ՝ ներքաշելու մարդկանց այս դաժան գործի մեջ, այն «ազատում էր եկեղեցական բոլոր տուգանքներից ու պատիժներից՝ թե՛ ընդհանուր, թե՛ անհատական, ինչպես նաև երբևէ տրված երդումներից, օրինականացնում էր անօրեն կերպով ձեռք բերած սեփականության իրավունքը, իսկ հերետիկոս սպանողին խոստանում էր բոլոր մեղքերի թողություն: Հրովարտակը չեղյալ էր հայտարարում վաղեմանների օգտին կնքված բոլոր պայմանագրերը, ընտանիքի անդամներին կոչ էր անում լքել նրանց, արգելում էր նրանց որևէ օգնություն ցույց տալ և բոլորին լիազորում էր տիրանալ նրանց ունեցվածքին» (Ուայլի, հ.16, գլ.1): Այս փաստաթուղթը հստակորեն բացահայտում է իր հեղինակի ոգին: Նրանում հնչում է ոչ թե Քրիստոսի ձայնը, այլ վիշապի մռնչյունը:

Պապական առաջնորդները չկամեցան իրենց բնավորությունը համաձայնեցնել Աստծո օրենքի մեծ չափանիշին, այլ իրենց հարմար մի չափանիշ կանգնեցրին և վճռեցին բոլորին ստիպողաբար հնազանդեցնել դրան, որովհետև Հռոմն էր այդպես կամենում: Սարսափելի ողբերգություններ էին տեղի ունենում: Այլասերված, հայհոյիչ քահանաներն ու պապերը կատարում էին այն գործը, որ սատանան հանձնարարել էր նրանց: Նրանք բոլորովին զուրկ էին **[78]** գթությունից: Նույն ոգին, որը խաչեց Քրիստոսին և սպանեց առաքյալներին, որը քրիստոնյաների դեմ հանեց արյունաբերու Ներոնին, գործում էր հիմա, որպեսզի երկրի երեսից ջնջեր Աստծո սիրելիներին:

Գարեբ շարունակ այս աստվածավախ ժողովուրդը հալածանքներին դիմանում էր այնպիսի համբերությամբ ու հաստատակամությամբ, որ պատիվ էր բերում իրենց Փրկչին: Չնայած իրենց դեմ կազմակերպվող արշավանքներին ու անմարդկային կոտորածներին՝ վաղեմանները շարունակում էին ուղարկել իրենց ավետարանիչներին՝ տարածելու

թանկագին ճշմարտությունը: Նրանց որսում ու սպանում էին, բայց ցանաժ սերմը ջրվում էր նրանց արյունով և պտուղ տալիս: Այսպես՝ Լյութերի ծննդից հարյուրամյակներ առաջ վաղեմաները վկայում էին Աստծո մասին: Յրվելով շատ երկրներում՝ նրանք ցանում էին Բարենորոգման սերմերը, որը սկսվեց Ուիկլիֆի օրոք, լայն տարածում գտավ ու խորացավ Լյութերի ժամանակ և պետք է շարունակվի մինչև աշխարհի վերջը նրանց միջոցով, ովքեր ևս պատրաստ են ամեն բան կրել «Աստծո խոսքի և Հիսուս Քրիստոսի վկայության համար» (Հայտնություն 1.9):

ՋՈՆ ՈՒԻԿԼԻՖ

Մինչև Բարենորոգումը Սուրբ Գրքի շատ քիչ օրինակներ էին պահպանվել, բայց Աստված թույլ չէր տա, որ Իր խոսքն ամբողջապես ոչնչացվեր: Դրա ճշմարտությունները չպետք է առհավետ թաքցված մնային: Նա կարող էր նույն հեշտությամբ շղթայագերծ անել կյանքի խոսքերը, ինչպես բացեց բանտի դռներն ու երկաթյա դարպասները՝ Իր ծառաներին ազատելու համար: Եվրոպայի տարբեր երկրներում կային մարդիկ, ովքեր Աստծո Հոգու ազդեցությամբ ճշմարտությունը որոնում էին այնպես, ինչպես կորոնեին թաքցված գանձը: Նախախնամությունը մղում էր դիմելու Սուրբ Գրքին, և նրանք մեծ հետաքրքրությամբ ուսումնասիրում էին սրբագան էջերը: Նրանք պատրաստ էին ընդունելու լույսը ցանկացած գնով: Ու թեև նրանք ամեն ինչ պարզ չէին տեսնում, այնուամենայնիվ, կարողացան ըմբռնել շատ ճշմարտություններ, որոնք երկար ժամանակ ծածկված էին: Որպես Երկնքի պատգամավորներ՝ նրանք գնում էին առաջ՝ փշրելով մոլորության ու սնահավատության շղթաները և կոչ անում նրանց՝ պաշտպանելու իրենց ազատությունը, ովքեր այդքան երկար ժամանակ ստրկացված էին:

Դարեր շարունակ Աստծո խոսքը անմատչելի էր հասարակ ժողովրդին՝ բացի վաղեմաներից, քանի որ գրված էր միայն ուսյալներին ծանոթ լեզուներով: Բայց եկել էր ժամանակը, որպեսզի Սուրբ Գիրքը թարգմանվեր, և մարդիկ կարողանային կարդալ այն իրենց մայրենի լեզվով: Աշխարհի կեսգիշերն անցել էր: Խավարի ժամերը լրանում էին, և շատ երկրներում հայտնվեցին բացվող արշալույսի նշանները: **[80]**

Տասնչորսերորդ դարում Անգլիայում ծագեց «Բարենորոգման լուսաբացի աստղը»: Ջոն Ուիկլիֆը բարեփոխման պատգամաբեր էր ոչ միայն Անգլիայի, այլև համայն քրիստոնեական աշխարհի համար: Հռոմի դեմ ուղղված բողոքի հզոր ձայնը, որը նրան թույլ տրվեց բարձրացնել, այլևս երբեք չպետք է լռեր: Այդ բողոքը սկիզբ դրեց մի պայքարի, որը պետք է հանգեցներ անհատների, եկեղեցիների և ազգերի ազատագրմանը:

Ուիկիֆին ազատամիտ կրթություն էր ստացել, և նրա համար Տիրոջ երկյուղն իմաստության սկիզբն էր: Քոլեջում նա հայտնի էր իր ջերմեռանդ բարեպաշտությամբ, ինչպես նաև աչքի ընկնող տաղանդներով և հիմնավոր գիտելիքներով: Նա այնքան ծարավ էր գիտելիքների, որ ձգտում էր ծանոթանալ գիտության բոլոր ճյուղերին: Նա ուսումնասիրել էր գիտական փիլիսոփայություն, քաջ ծանոթ էր եկեղեցական կանոններին ու քաղաքացիական իրավունքին, հատկապես իր երկրի օրենքներին: Այս կրթությունը հետագայում մեծ դեր խաղաց նրա գործունեության մեջ: Իր ժամանակի մտահայեցողական փիլիսոփայությանը քաջատեղյակ լինելը հնարավորություն տվեց նրան բացահայտելու դրա մոլորությունները, իսկ ազգային ու եկեղեցական օրենքի ուսումնասիրությունը պատրաստեց նրան պայքարելու քաղաքացիական և կրոնական ազատության համար: Աստծո խոսքի գենքի հետ մեկտեղ նա տիրապետում էր մտավոր կարգապահության, որը ձեռք էր բերել գիտական օջախներում, և հասկանում էր գիտնականների ռազմավարությունը: Նրա հանճարի ուժը և գիտելիքների խորությունն ու ծավալը նվաճել էին թե՛ ընկերների, և թե՛ թշնամիների հարգանքը: Նրա հետևորդները հիացած էին, որ իրենց առաջնորդը մի գլուխ բարձր էր ազգի ամենահանճարեղ դեմքերից, այդ իսկ պատճառով նրա թշնամիները չէին կարող նախատինք բերել Բարենորոգման գործին՝ վկայակոչելով նրա ջատագովի տգիտությունը կամ թուլությունը:

Ուիկիֆիլը դեռևս քոլեջի ուսանող էր, երբ սկսեց ուսումնասիրել Սուրբ Գիրքը: Այդ վաղ ժամանակներում, երբ Աստվածաշունչը գոյություն ուներ միայն հին լեզուներով, գիտնականները հնարավորություն ունեին գտնելու ճշմարտության աղբյուրը, ինչից զրկված էր անկիրթ ժողովուրդը: Այսպիսով՝ ճանապարհն արդեն պատրաստ էր Ուիկիֆիի ապագա գործունեության համար՝ որպես Բարենորոգչի: Ուսյալ **[81]** մարդիկ ուսումնասիրել էին Աստծո խոսքը և գտել այնտեղ բացահայտված մեծ ճշմարտությունը Տիրոջ ձրի շնորհի վերաբերյալ: Իրենց դասավանդումների միջոցով նրանք տարածում էին այս ճշմարտությունը և ուրիշներին առաջնորդում դեպի կենդանի պատգամները:

Երբ Ուիկիֆի ուշադրությունն ուղղվեց դեպի Աստվածաշունչը, նա ձեռնամուխ եղավ իր ուսումնասիրությանը նույն բժախնդրությամբ, որի շնորհիվ տիրապետել էր փիլիսոփայական գիտություններին: Մինչ այդ նա մեծ ծարավ էր ունեցել, որը չէին կարող հագեցնել ո՛չ նրա գիտական ուսումնասիրությունները, ո՛չ էլ եկեղեցու վարդապետությունը: Աստծո խոսքում նա գտավ այն, ինչ նախկինում ապարդյուն փնտրել էր: Այս-

տեղ նրան բացահայտվեց փրկության ծրագիրը, և նա հասկացավ, որ Քրիստոսն է մարդու միակ բարեխոսը: Նա վճռեց ծառայել Քրիստոսին՝ ամենուրեք հռչակելով իր հայտնաբերած ճշմարտությունները:

Ապագա բարեփոխիչների նման՝ Ուիկլիֆը ևս իր աշխատանքի սկզբում չէր կանխատեսում դրա հետևանքները: Նա նախապես չէր տրամադրվել դուրս գալ Հռոմի դեմ: Բայց նվիրվածությունը ճշմարտության գործին չէր կարող ընդհարման չբերել կեղծիքի հետ: Որքան ավելի պարզ էր նա տեսնում պապական մոլորությունները, այնքան ավելի եռանդուն էր ներկայացնում Աստվածաշնչի ուսմունքը: Նա տեսնում էր, որ Հռոմը թողել է Աստծո խոսքը հանուն մարդկային ավանդույթների, համարձակորեն մեղադրում էր քահանայությանը Աստվածաշունչն անտեսելու մեջ՝ պահանջելով, որ այն վերադարձվի ժողովրդին, և նրա հեղինակությունը վերահաստատվի եկեղեցում: Նա ընդունակ, լուրջ ուսուցիչ էր և պերճախոս քարոզիչ, և նրա առօրյա կյանքն իր քարոզած ճշմարտությունների արտացոլումն էր: Սուրբ Գրքի նրա իմացությունը, դատողության ուժը, կյանքի մաքրությունը, աներեր համարձակությունն ու ազնվությունը նրան արժանացրել էին համընդհանուր հարգանքի և վստահության: Հռոմի եկեղեցում տիրող անօրենությունը տեսնելով՝ շատերը հիասթափվել էին իրենց նախկին հավատից և անթաքույց ուրախությամբ ողջունում էին Ուիկլիֆի ներկայացրած ճշմարտությունները: Սակայն պապական առաջնորդները կատաղությամբ լցվեցին, երբ հասկացան, որ այդ Բարենորոգիչն ավելի մեծ ազդեցություն է ձեռք բերում, քան իրենք: **[82]**

Ուիկլիֆը հեշտությամբ էր բացահայտում մոլորությունները՝ աներկյուղ պայքարելով այն չարաշահումների դեմ, որ վավերացվել էին Հռոմի կողմից: Լինելով թագավորի պալատական քահանան՝ նա համարձակորեն դատապարտեց հարկերի վճարումը, որ պապը պահանջում էր Անգլիայի միապետից, և ցույց տվեց, որ պապի իշխանությունը աշխարհիկ ղեկավարների վրա հակասում է թե՛ բանականությանը, թե՛ Աստծո խոսքին: Պապի պահանջները մեծ վրդովմունք էին առաջացրել, և Ուիկլիֆի ուսմունքը ազդեցություն ունեցավ ազգի առաջնորդների վրա: Թագավորն ու ազնվականները միավորված հանդես եկան աշխարհիկ իշխանության ունենալու՝ պապի հավակնության դեմ և հրաժարվեցին հարկ վճարել նրան: Այսպիսով՝ պապի գերիշխանությունն Անգլիայում ուժգին հարված ստացավ:

Մյուս չարիքը, որի դեմ Բարենորոգիչը երկար ու վճռական պայքար էր մղում, մուրացիկ վանականների միաբանության հիմնումն էր: Այս

վանականները վխտում էին Անգլիայում՝ վնասելով ազգի մեծությանն ու բարեկեցությանը: Արդյունաբերությունը, կրթությունը, մարդկային բարքերը՝ ամենը վնասվել էր նրանց քայքայիչ ազդեցությունից: Վանականների պարապ և մտրացիկ կյանքը ոչ միայն քամում էր ժողովրդի միջոցները, այլև արհամարհանք էր առաջացնում օգտակար աշխատանքի հանդեպ: Երիտասարդությունը բարոյագրկվում էր և այլասերվում: Վանականների ազդեցության տակ շատերը փակվում էին վանքերում՝ նվիրվելով վանական կյանքին, և դա անում էին ոչ միայն առանց ծնողների համաձայնության, այլև առանց տեղյակ պահելու և հակառակ նրանց կամքի: Հռոմի եկեղեցու հայրերից մեկը, վանականների միաբանության պահանջները վեր դասելով որդիական պարտականություններից, հայտարարել է. «Եթե անգամ հայրդ ողբով ու լացով պառկի դռանդ առաջ, իսկ մայրդ ցույց տա իր մարմինը, որը կրել է քեզ, և իր կուրծքը, որ քեզ սնել է, իմացիր, որ պետք է ոտնակոխ անես նրանց և շտապես Քրիստոսի մոտ»: Լյութերի խոսքերով ասած՝ այս «հրեշավոր անմարդկայնության» միջոցով, «որն ավելի բնորոշ է գայիին կամ բռնակալին, քան քրիստոնյային և մարդուն», զավակների սրտերը կարծրացնում էին ծնողների հանդեպ (Բարնաս Սիարզ, *Լյութերի կյանքը*, էջ 69,70): Պապական առաջնորդները, [83] հին փարիսեցիների նման, այսպես ոտնահարում էին Աստծո պատվիրաններն իրենց ավանդություններով: Տները դատարկվում էին, և ծնողները զրկվում էին իրենց որդիների ու դուստրերի ընկերակցությունից:

Համալսարանների ուսանողներն անգամ խաբվում էին վանականների կեղծ խոսքերից և ստիպված անցնում նրանց շարքերը: Շատերը հետագայում զոջում էին այդ քայլի համար՝ տեսնելով, որ խորտակել են իրենց կյանքը և վշտացրել իրենց ծնողներին, բայց մեկ անգամ ծուղակն ընկնելուց հետո անհնար էր գտնել նախկին ազատությունը: Շատ ծնողներ, վախենալով վանականների ազդեցությունից, հրաժարվում էին իրենց որդիներին համալսարան ուղարկելուց: Կրթական խոշոր կենտրոններում սովորող ուսանողների թիվը զգալիորեն նվազել էր: Գիտության օջախները թուլացել էին, ամենուրեք տզիտություն էր տիրում:

Պապն այս վանականներին օժտել էր խոստովանություններ լսելու և թողություն շնորհելու իրավունքով: Եվ դա մեծագույն չարիքի աղբյուր դարձավ: Չգտելով հարստանալ՝ վանականներն այնպիսի պատրաստակամությամբ էին մեղքեր ներում, որ նրանց դիմում էին ամեն տեսակ հանցագործներ, և որպես հետևանք՝ ամենազազրելի մեղքերն արագորեն աճում էին: Հիվանդներն ու աղքատները մատնված էին

տառապանքի, մինչդեռ ընծաները, որ կթեթևացնեին նրանց կարիքները, բաժին էին հասնում վանականներին: Վերջիններս սպառնալով մարդկանցից տուրք էին պահանջում՝ դատապարտելով նրանց ամբարըշտությունը, ովքեր հրաժարվում էին տալ: Թեև վանականներն իրենց մուրացիկ էին անվանում, նրանց հարստությունն անդադար աճում էր, և նրանց հոյակերտ շենքերն ու ճոխ սեղաններն ավելի ակնհայտ էին դարձնում ժողովրդի աճող չքավորությունը: Իրենց ժամանակն անց կացնելով ճոխության ու հաճույքների մեջ՝ նրանք իրենց փոխաբեն ուղարկում էին տգետ մարդկանց, ովքեր ժողովրդին զվարճացնելու համար միայն զարմանալի հեքիաթներ, առասպելներ ու կատակներ էին պատմում՝ էլ ավելի հիմարացնելով նրանց և դարձնելով վանականների խաբեության գոիր: Բայցևայնպես, վանականները շարունակում էին իշխել սնոտիապաշտ ամբոխի վրա՝ դրդելով հավատալ, որ մարդու կրոնական ողջ պարտքը պապի գերիշխանությունը ճանաչելու, սուրբերին երկրպագելու և վանականներին ընծաներ մատուցելու մեջ է, և որ դա բավական է երկնքում տեղ ապահովելու համար: [84]

Ուսյալ և բարեպաշտ մարդիկ գուր էին ջանացել բարեփոխումներ մտցնել վանական միաբանությունների մեջ: Սակայն Ուիկլիֆը, լինելով ավելի խորաթափանց, մատնացույց արեց չարիքի արմատը՝ հայտարարելով, որ ամբողջ համակարգն իսկ կեղծ է, և որ այն պետք է վերացվի: Խնդրի շուրջ հետաքրքրություն առաջացավ և սկսեցին հարցուփորձ անել: Տեսնելով երկրով մեկ թափառող և պապի ներումը վաճառող վանականներին՝ շատերը սկսեցին կասկածել դրանով մեղքերի թողություն ստանալու հնարավորությանը և հարց էին տալիս, թե չպե՞տք է, արդյոք, թողություն խնդրեն Աստծուց, և ոչ թե Հռոմի պապից: Շատերը տազնապաճ էին վանականների ընչաքաղցությունից, որը, թվում էր, երբեք չի բավարարվի: «Վանականներն ու Հռոմի քահանաները, - ասում էին նրանք, - քաղցկեղի պես ուտում են մեզ: Եթե Աստված չմիջամտի, ժողովուրդը կկործանվի» (Գ՝Օբինյե, հ. 17, գլ. 7): Իրենց ազահությունը քաքցնելու համար մուրացիկ վանականները պնդում էին, թե հետևում են Փրկչի օրինակին՝ հայտարարելով, որ Հիսուսն ու Նրա աշակերտներն օգտվել են ժողովրդի ողորմությունից: Այս պնդումը վնաս հասցրեց նրանց գործին, քանի որ շատերին դրդեց դիմելու Աստվածաշնչին՝ ճշմարտությունն ինքնուրույն հասկանալու համար, մի բան, որ Հռոմն ամենից ավելի քիչ էր ցանկանում: Մարդկանց ուշադրությունն ուղղվեց դեպի ճշմարտության աղբյուրը, ինչը Հռոմը նպատակ ուներ քաքցնել:

Ուիկլիֆը սկսեց վանականների դեմ հողվածներ գրել և հրապարա-

կել, սակայն ոչ այնքան նրանց հակաճառելու, որքան ժողովրդի ուշադրությունը Աստվածաշնչի և նրա Հեղինակի վրա հրավիրելու նպատակով: Նա հայտարարեց, որ ո՛չ պապը, ո՛չ էլ սովորական քահանաներն իրավունք չունեն մեղքեր ներելու և եկեղեցուց վտարելու, և որ ոչ ոք չպետք է հեռացվի եկեղեցուց, եթե իր վրա չի բերել Աստծո դատապարտությունը: Ավելի արդյունավետ քայլ նա չէր կարող նախաձեռնել հոգևոր ու աշխարհիկ իշխանության այդ վիթխարի մեքենան տապալելու համար, որը կանգնեցրել էր պապը, և որի մեջ գերված էին միլիոնավոր մարդկանց հոգիներն ու մարմինները:

Ուիկլիֆին դարձյալ կանչեցին՝ պաշտպանելու անգլիական գահի իրավունքները Հռոմի ոտնձգություններից: Նշանակվելով որպես թագավորական դեսպան՝ նա երկու տարի անցկացրեց Նիդեռլանդներում՝ պապի ներկայացուցիչների հետ մասնակցելով խորհրդակցությունների: Այստեղ նա ծանոթացավ /85/ Ֆրանսիայի, Իտալիայի և Իսպանիայի հոգևորականների հետ՝ հնարավորություն ստանալով ծանոթանալ եկեղեցու ներքին կյանքին և իմանալու այն, ինչ Անգլիայում նրա համար անհայտ կմնար: Նա շատ բան սովորեց, որ պիտի նպաստեր իր հետագա գործունեությանը: Պապական պալատի այդ ներկայացուցիչների մեջ նա տեսավ նվիրապետության իսկական էությունն ու նպատակները: Վերադառնալով Անգլիա՝ նա շարունակեց ավելի բացահայտորեն ու եռանդագին քարոզել իր գաղափարները՝ հայտարարելով, որ Հռոմի իսկական աստվածները ազահությունը, հպարտությունն ու խաբեությունն են:

Իր գրքույկներից մեկում նա հետևյալն է ասում պապի և նրա հարկահավաքների մասին. «Նրանք մեր երկրից դուրս են տանում աղքատների ապրուստը, և ամեն տարի հազարավոր մարկ՝ արքայական գանձարանից եկեղեցական արարողությունների և այդ անիծյալ հերձվածողության՝ սիմոնիայի (*շնորհավաճառության*) համար, և ստիպում են ողջ քրիստոնեական աշխարհին համաձայնել և աջակցել դրան: Հիրավի, եթե մեր երկիրն ունենար ոսկու մի վիթխարի սար, և ոչ ոք չօգտըվեր դրանից, բացի այդ հպարտ աշխարհիկ քահանայի հարկահավաքից, որոշ ժամանակ անց այդ սարը գոյություն չէր ունենա, որովհետև նա անդադար մեր երկրից փող է դուրս բերում, իսկ փոխարենը ոչինչ չի ուղարկում՝ բացի Աստծո անեծքից, իր շնորհավաճառության համար» (Ջոն Լյուիս, *Ջ. Ուիկլիֆի կյանքի ու փառապանքների պատմությունը*, էջ 37):

Անգլիա վերադառնալուց շատ չանցած՝ Ուիկլիֆը թագավորի կող-

մից նշանակվեց որպես Լուսբերվորթի ծխական քահանա: Սա հավաստիացնում էր, որ թագավորը, համենայն դեպս, դժգոհ չէր նրա համարձակ խոսքերից: Ուիկլիֆի ազդեցությունը զգացվում էր ինչպես պալատի գործունեության, այնպես էլ ողջ ազգի հավատի ձևավորման մեջ:

Պապական որոտները շուտով ճայթեցին նրա գլխին: Անգլիա ուղարկվեց պապական երեք կոնդակ՝ մեկը համալսարան, մյուսը թագավորին, երրորդը՝ պրելատներին, և երեքում էլ կարգադրվում էր անհապաղ ու վճռական միջոցներով լռեցնել հերձվածողության ուսուցչին (Ավգուստոս Նեանդր, *Քրիստոնեական կրոնի և եկեղեցու ընդհանուր պատմություն*, հ. 6, բաժին 2, կետ 1, պարբ. 8): Մինչ պապական կոնդակները տեղ կհասնեին, եպիսկոպոսներն, իրենց մոլուքքի մեջ, արդեն իսկ Ուիկլիֆին կանչել էին դատավարության: Բայց նա այնտեղ հայտնվեց թագավորության ամենահզոր իշխաններից երկուսի ուղեկցությամբ, իսկ ժողովուրդը, շրջապատելով շենքն ու ներխուժելով դատարան, այնպես վախեցրեց դատավորներին, որ **[86]** քննությունը միառժամանակ հետաձգվեց, և Ուիկլիֆին թույլ տրվեց խաղաղությամբ հեռանալ: Շատ չանցած՝ Էդվարդ III-ը, ում ծերությունից օգտվելով՝ եկեղեցական առաջնորդները փորձում էին տրամադրել նրան Բարենորոգչի դեմ, մահացավ, և Ուիկլիֆի նախկին հովանավորը դարձավ երկրի ժամանակավոր կառավարիչ:

Սակայն տեղ հասած պապական կոնդակներն անառարկելիորեն պարտադրում էին ողջ Անգլիային ձերբակալել ու բանտարկել հերետիկոսին: Դա նշանակում էր, որ Ուիկլիֆին հաստատ խարույկ էր սպասվում: Թվում էր, թե նրան այլևս ոչինչ չի փրկի Հռոմի վրիժառությունից: Բայց Նա, ով հնում ասել էր մեկին. «Մի վախեցիր... ես քեզ համար վահան եմ» (Ծննդոց 15.1), դարձյալ պարզեց Իր ձեռքը՝ պաշտպանելու Իր ծառային: Մահը վրա հասավ ոչ թե Բարենորոգչին, այլ պապին, ով հրամայել էր կործանել նրան: Գրիգորի XI-ը մահացավ, և եկեղեցականները, որ հավաքվել էին դատելու Ուիկլիֆին, ցրվեցին:

Աստծո նախախնամությունը շարունակում էր վերահսկել իրադարձությունները՝ նպաստելով Բարենորոգման հետագա զարգացմանը: Գրիգորիի մահվանը հաջորդեց երկու ախոյան պապերի ընտրությունը: Այդ երկու ընդդիմադիր իշխանությունները, որ հավակնում էին անսխալականության, այժմ իրարից հնազանդություն էին պահանջում: Յուրաքանչյուր կողմը կոչ էր անում հավատացյալներին միանալ իրեն՝ պատերազմելու մյուսի դեմ՝ սարսափելի անեծքներ ուղղելով հակառակորդների հասցեին, իսկ աջակիցներին խոստանալով երկնային հա-

տուցում: Այս դեպքերը զգալիորեն թուլացրին պապության իշխանությունը: Մինչ ախոյան խմբավորումներն ամբողջապես տարված էին կռիվներով, Ուիկլիֆը որոշ ժամանակ հանգիստ էր: Պապերն իրար վրա փոխադարձ մեղադրանքներ ու անեծքներ էին տեղում, իսկ նրանց իրարամերժ պահանջները պաշտպանելու համար արյան հորձանքներ էին թափվում: Հանցանքներն ու խայտառակությունները հեղեղել էին եկեղեցին: Իսկ Բարենորոգիչը, առանձնացած Լուսերվորթի իր եկեղեցում, ջանում էր մարդկանց ուշադրությունը կռվող պապերից դարձնել դեպի Հիսուսը՝ խաղաղության Իշխանը:

Իր բերած թշնամությամբ ու ապականությամբ պառակտումը ճանապարհ պատրաստեց Բարենորոգման համար՝ հնարավորություն տալով մարդկանց տեսնելու պապության իրական դեմքը: «Պապերի հերձվածողության մասին» իր հրատարակած գրքույկի մեջ Ուիկլիֆը կոչ արեց [87] ժողովրդին մտածել, թե արդյո՞ք այդ երկու քահանաները ճիշտ չէին, երբ իրար հակաքրիստոս էին անվանում: «Աստված,- ասաց նա,- այլևս թույլ չտվեց, որ դևը տիրի միայն մեկ աշխարհի քահանայի, այլ... բաժանություն մտցրեց երկուսի միջև, որպեսզի մարդիկ Քրիստոսի անունով կարողանան երկուսին էլ հեշտությամբ հաղթել» (Ռ. Վաուգհան, *Ջոն Ուիկլիֆի կյանքն ու հայացքները*, հ. 2, էջ 6):

Իր ուսուցչի նման՝ Ուիկլիֆն Ավետարանը քարոզում էր աղքատներիին: Նա չբավարարվեց՝ լույսը տարածելով միայն Լուսերվորթի եկեղեցու անդամների համեստ տներում, այլ վճռեց հասցնել այն Անգլիայի բոլոր անկյունները: Այս նպատակին հասնելու համար նա քարոզիչների մի խումբ հավաքեց՝ կազմված հասարակ նվիրյալներից, ովքեր սիրում էին ճշմարտությունը և ուրիշ ոչինչ այնպես չէին ցանկանում, ինչպես դրա տարածումը: Այս մարդիկ գնում էին ամենուր՝ սովորեցնելով շուկայական հրապարակներում, մեծ քաղաքների փողոցներում ու գյուղական արահետներում: Նրանք որոնում, գտնում էին տարեցներին, հիվանդներին ու աղքատներին և հայտնում նրանց Աստծո շնորհի ավետիսը:

Լինելով աստվածաբանության պրոֆեսոր Օքսֆորդում՝ Ուիկլիֆը քարոզում էր Աստծո խոսքը համալսարանի լսարաններում: Նա այնքան հավատարմորեն էր ներկայացնում ճշմարտությունը ուսանողներին, որ ստացել էր «Ավետարանի Դոկտոր» անունը: Բայց նրա կյանքի մեծագույն գործը Մուրբ Գրքի անգլերեն թարգմանությունը պետք է լիներ: «Մուրբ Գրքի ճշմարտությունն ու նշանակությունը» իր աշխատության մեջ նա գրում է, որ մտադիր է թարգմանել Աստվածաշունչը, որպես-

զի յուրաքանչյուր որ Անգլիայում կարողանա իր մայրենի լեզվով կարդալ Աստծո հրաշալի գործերի մասին:

Բայց նրա աշխատանքն անսպասելիորեն ընդհատվեց: Նա դեռ վաթսուն տարեկան չկար, սակայն անընդմեջ ծանր աշխատանքը, ուսումնասիրություններն ու թշնամիների հարձակումները հյուծել էին նրա առողջությունը և վաղաժամ ծերացրել նրան: Նա հիվանդացավ վտանգավոր հիվանդությամբ: Այդ լուրը մեծ ուրախություն պատճառեց վանականներին: Կարծելով, թե Ուիկլիֆը հիմա դառնազին զոջում է այն չարիքի համար, որ գործել է եկեղեցու դեմ, նրանք շտապեցին նրա մոտ՝ լսելու նրա խոստովանությունը: Ներկայացուցիչներ կրոնական չորս միաբանություններից, չորս քաղաքացիական պաշտոնյաների հետ միասին հավաքվեցին, իրենց կարծիքով, մեռնող բարենորոգչի մահճի շուրջ: **[88]** «Քո շուրթերին մահ կա,- ասացին նրանք,- ընդունիր քո մեղքերը և մեր ներկայությամբ ուրացիր այն ամենը, ինչ ասել ես ի վնաս մեզ»: Բարենորոգիչը լուռ լուռ էր, այնուհետև իր սպասավորին խնդրեց բարձրացնել իրեն մահճի մեջ և, հանդարտ նայելով իր խոստովանությանը սպասող մարդկանց, վճռական ու բարձր ձայնով, որն այնքան հաճախ ստիպել էր նրանց դողալ, ասաց. «Ես չեմ մեռնելու, այլ ապրելու եմ և էլի մերկացնելու եմ վանականների չարագործությունները» (Ղ'Օբինյե, հ.17, գլ.7): Ապշած ու շփոթված՝ վանականները քրեցին սենյակը:

Ուիկլիֆի խոսքերն իրականացան: Նա կենդանի մնաց, որպեսզի իր հայրենակիցների ձեռքը հանձնի Հռոմի դեմ բոլոր զենքերից ամենահզորը, որպեսզի նրանց տա Աստվածաշունչը՝ ժողովրդին ազատագրելու, լուսավորելու և ավետարանելու՝ Երկնքի կողմից նշանակված միջոցը: Բազմաթիվ ու մեծ խոչընդոտներ կային այս գործի իրականացման ճանապարհին: Հիվանդությունից հյուծված՝ Ուիկլիֆը գիտեր, որ ընդամենը մի քանի տարվա աշխատանք է մնացել իրեն, նա հասկանում էր նաև, թե ինչ ընդդիմության է հանդիպելու, սակայն, քաջալերված Աստվածաշնչի խոստումներով, առաջ գնաց, և ոչինչ չէր կասեցնելու նրան: Իր մտավոր ուժերի ողջ գործությամբ ու հարուստ փորձառությամբ նա Աստծո հատուկ նախախնամությամբ պահպանվել և պատրաստվել էր իր բոլոր գործերից այս մեծագույնի համար: Մինչ քրիստոնեական ողջ աշխարհն իրարանցման մեջ էր, Բարենորոգիչը Լուսերվորթի իր եկեղեցում անձնատուր էր եղել իր ընտրած խնդրի իրականացմանը՝ չնայած դրսում մոլեգնող փոթորկին:

Վերջապես գործն ավարտված էր. Աստվածաշնչի երբևէ արված առաջին անգլերեն թարգմանությունը պատրաստ էր: Աստծո խոսքն ար-

դեն հասանելի էր ողջ Անգլիային: Բարենորոգիչն այլևս չէր վախենում ո՛չ բանտից, ո՛չ էլ խարույկից: Նա մի լույս էր դրել անգլիացիների ձեռքում, որը երբեք չէր մարելու: Իր հայրենակիցներին տալով Աստվածաշունչը՝ տգիտության ու մեղքի կապանքներից իր երկիրն ազատագրելու և վեհացնելու համար նա արեց ավելին, քան ռազմի դաշտում ձեռք բերված ամենափայլուն հաղթանակներն են:

Քանի որ այն ժամանակ դեռևս անհայտ էր տպագրությունը, Աստվածաշնչի բազմացումը երկարատև ու հոգնեցուցիչ աշխատանք էր: Այնքան մեծ էր գիրքը ձեռք բերելու ցանկությունը, որ **[89]** շատերը սիրով զբաղվում էին դրա արտագրությամբ, բայց նրանց համար շատ դժվար էր բավարարել պահանջարկը: Ավելի հարուստ գնորդներից ոմանք ձեռք էին բերում ողջ Աստվածաշունչը, մյուսները՝ միայն դրա առանձին մասերը: Շատ դեպքերում մի քանի ընտանիքներ միանում էին՝ գնելու ամբողջ գիրքը: Այսպիսով՝ Ուիկլիֆի Աստվածաշունչը շուտով ճանապարհի գտավ դեպի մարդկանց տները:

Մարդկանց գիտակցությանն ուղղված կոչը դուրս բերեց նրանց պապական դոգմաներին կուրորեն հնազանդվելուց: Ուիկլիֆն այժմ սովորեցնում էր Բողոքականության տարբերիչ դրույթները՝ փրկությունը հավատով առ Քրիստոս և Սուրբ Գրքի բացառիկ անսխալականությունը: Նրա ուղարկված քարոզիչները Բարենորոգչի աշխատությունների հետ միասին Աստվածաշունչը տարածում էին այնպիսի հաջողությամբ, որ Անգլիայի բնակչության գրեթե կեսն ընդունեց նոր հավատը:

Սուրբ Գրքի հայտնվելը շփոթեցրեց եկեղեցու ղեկավարությանը: Հիմա նրանք պիտի դիմադրեին մի ավելի հզոր ուժի, քան Ուիկլիֆն էր, ուժ, որի դեմ նրանց զենքերը գրեթե անուժ էին: Այդ ժամանակ Անգլիայում Աստվածաշունչն արգելող օրենք չկար, քանի որ այն նախկինում երբեք չէր հրատարակվել ժողովրդի լեզվով: Ավելի ուշ այդպիսի օրենքներ ընդունվեցին և խստորեն պարտադրվեցին, բայց մինչ այդ, չնայած քահանաների ջանքերին, որոշ ժամանակ դեռ հնարավորություն կար տարածելու Աստծո խոսքը:

Պապական առաջնորդները դարձյալ սկսեցին դավեր նյութել՝ լռեցնելու բարենորոգչի ձայնը: Իրար հետևից երեք անգամ նա կանչվեց դատարան, բայց ապարդյուն: Նախ եպիսկոպոսների ժողովը հայտարարեց, որ նրա գրվածքները հերձվածողական են, և ապա, իրենց կողմը շահելով երիտասարդ թագավոր Ռիչարդ II-ին, նրանից կորզեցին արքայական հրամանագիր, որը բանտարկություն էր խոստանում դատապարտված ուսմունքի բոլոր հետևորդներին:

Եպիսկոպոսների ժողովից հետո Ուիկլիֆը բողոքարկեց խորհրդարանին: Նա ազգային ժողովի առաջ համարձակորեն մեղադրեց հոգևորականությանը և պահանջեց բարեփոխել եկեղեցին իր ահռելի չարաշահումներից: Նա համոզիչ կերպով նկարագրեց պապական գահի կողմից իշխանության գավթումն ու նրա այլասերվածությունը: Ուիկլիֆի թշնամիները շփոթված էին: Նրա ընկերներն ու աջակիցները ստիպված էին եղել զիջել, ուստի բոլորը [90] վստահաբար սպասում էին, թե ծերացած, միայնակ ու ընկերներից զրկված Բարենորոգիչն ինքն էլ գլուխ կխոնարհի արքայական ու եկեղեցական միացյալ իշխանության առաջ: Բայց դրա փոխարեն պապականներն իրենք պարտվեցին: Ուիկլիֆի հուզիչ կոչերից վրդովված՝ խորհրդարանը չեղյալ հայտարարեց հետապնդման հրամանագիրը, և Բարենորոգիչը նորից ազատության մեջ էր:

Երրորդ անգամ նա բերվեց դատարան, այս անգամ արդեն՝ կանգնելու թագավորության բարձրագույն եկեղեցական ատյանի առաջ: Այստեղ հերձվածողությանը բարեհաճ չէին վերաբերվելու: Այստեղ Հռոմն, ի վերջո, հաղթանակելու էր, և Բարենորոգչի գործունեությանը վերջ էր դրվելու: Այսպես էին կարծում պապականները: Եթե նրանց հաջողվեր իրականացնել իրենց մտադրությունները, ապա Ուիկլիֆը պետք է հրաժարվեր իր ուսմունքից կամ էլ դատարանից գնար ուղիղ դեպի խարույկ:

Բայց Ուիկլիֆը չուրացավ: Նա չէր պատրաստվում կեղծավորություն անել: Նա անվեհեր պաշտպանեց իր ուսմունքը և հետ մղեց իրեն հալածողների մեղադրանքները: Մռռանալով իրեն, իր դիրքն ու պարագաները՝ նա իր ունկնդիրներին կանգնեցրեց աստվածային ատյանի առաջ՝ հավիտենական ճշմարտության կշեռքի վրա կշռելով նրանց սուտանուն գիտությունն ու մոլորությունները: Դատարանի դահլիճում զգացվում էր Սուրբ Հոգու ներկայությունը: Աստծո գորությունը հմայել էր ներկաներին: Թվում էր՝ նրանք անգոր էին հեռանալ այնտեղից: Տիրոջ կապարճից հանված նետերի նման՝ Բարենորոգչի խոսքերը խոցում էին նրանց սրտերը: Հերձվածողության մեղադրանքը, որ նրանք հարուցել էին իր դեմ, նա համոզիչ ուժով հետ նետեց նրանց վրա: «Ինչո՞ւ եմ նրանք համարձակվում տարածել իրենց մոլորությունները,- հարցնում էր նա,- հանուն շահի Աստծո շնորհը վաճառելու համար»:

«Ի՞նչ եք կարծում, ո՞ւմ դեմ եք դուք պայքարում,- վերջապես հարցրեց նա,- գերեզմանի շեմին կանգնած մի ծերունո՞ւ: Ոչ: Դուք պայքարում եք ճշմարտության դեմ, որը ձեզանից գորեղ է և հաղթելու է ձեզ»

(Ուայլի, հ. 2, գլ. 13): Այս ասելով՝ նա լքեց ժողովը, և նրա թշնամիներից ոչ ոք չփորձեց կանգնեցնել նրան:

Ուիկլիֆի գործը գրեթե ավարտված էր: Ծշմարտության դրոշը, որ նա այդքան երկար կրել էր, շուտով պիտի ընկներ նրա ձեռքից: Բայց մինչ այդ նա պետք է մեկ անգամ ևս վկայեր Ավետարանի մասին: **[91]** Ծշմարտությունը պետք է հռչակվեր հենց մոլորության թագավորության ամբողջից: Ուիկլիֆին կանչեցին Հռոմի պապական դատարան, որն այդքան հաճախ թափել էր սուրբերի արյունը: Չնայած նա գիտակցում էր, թե ինչ վտանգ է իրեն սպառնում, այնուամենայնիվ, կինազանդվել այդ պահանջին, եթե կաթվածի հարվածն անհնարին չդարձներ նրա ճանապարհորդությունը: Ու թեև նրա ձայնը չէր լսվելու Հռոմում, նա կարող էր խոսել նամակի միջոցով, և վճռեց այդպես էլ անել: Իր եկեղեցուց Բարենորոգիչը նամակ ուղարկեց պապին, որը, թեև գրված էր հարգալից տոնով և քրիստոնեական ոգով, խստորեն հանդիմանում էր պապականների ցուցամոլությունն ու հպարտությունը:

«Ես շատ ուրախ եմ,- ասաց նա,- որ կարող եմ ամեն մարդու, և հատկապես Հռոմի եպիսկոպոսին, պատմել իմ հավատի մասին: Կարծում եմ, որ այն ողջամիտ և ճշմարիտ է, ինչը նա սիրով կհաստատի, կամ, եթե ես սխալ եմ, ինձ ուղղի ճանապարհի վրա կդնի:

Նախ՝ ես կարծում եմ, որ Քրիստոսի Ավետարանն Աստծո օրենքի ամբողջական մարմնավորումն է: ...Ուստի համոզված եմ, որ Հռոմի եպիսկոպոսը, հանդիսանալով Քրիստոսի փոխանորդը երկրի վրա, պետք է հնազանդվի Ավետարանի այդ օրենքին ավելի, քան մնացած բոլոր մարդիկ: Քանզի Քրիստոսի աշակերտների մեծությունը ոչ թե աշխարհիկ մեծության ու պատվի, այլ Քրիստոսի կյանքն ու վարքը ճշտորեն ընդօրինակելու մեջ էր: ... Քրիստոսն Իր երկրային պանդխտության ժամանակ ամենաաղքատ մարդկանցից էր, ով խուսափում էր աշխարհային իշխանությունից և պատվից...

Ոչ մի հավատացյալ չպետք է հետևի անգամ պապին կամ սուրբերից որևէ մեկին, այլ միայն մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսին, որովհետև Պետրոսը և Չեբեդեոսի որդիները, փափագելով աշխարհային փառքի՝ հակառակ Քրիստոսի թողած օրինակի, գալթակղվեցին, հետևապես նրանց այդ սխալները չպետք է ընդօրինակվեն...

Պապը պետք է երկրային ողջ տիրապետությունն ու կառավարությունը հանձնի աշխարհիկ իշխանությանը և դրան մղի ամբողջ կեցությանը, քանզի այդպես էին վարվում Քրիստոսը և Իր առաքյալները: Եթե այս հարցերից որևէ մեկում ես սխալվում եմ, ապա

պատրաստ են ամենայն խոնարհությամբ ուղղվել՝ [92] նույնիսկ մահվան գնով: Եթե ես կարողանայի գործել ըստ իմ կամքի կամ ցանկության, ապա անպայման կներկայանայի Հոռմի եպիսկոպոսին: Սակայն Տերը հակառակ որոշում կայացրեց՝ սովորեցնելով ինձ ավելի հնազանդ լինել Աստծուն, քան մարդկանց»:

Վերջում նա ասաց. «Աղոթենք մեր Աստծուն, որ Նա այնպես ազդի մեր նորընտիր պապ Ուրբան VI-ի վրա, որ նա, իր կղերականների հետ միասին, ընդօրինակի Տեր Հիսուս Քրիստոսի կյանքն ու վարքը, և որպեսզի նրանք հաջողությամբ սովորեցնեն ժողովրդին հետևելու իրենց այդ նույն բանում» (Ջոն Ֆոքս, *Գործեր և հուշարձաններ*, հ. 3, էջ 49, 50):

Այսպես Ուիկլիֆը պապին և կարդինալներին ներկայացրեց Քրիստոսի հեգությունն ու խոնարհությունը՝ ցույց տալով հակադրությունը նրանց և Տիրոջ միջև ոչ միայն իրենց, այլև ողջ քրիստոնեությանը, ում ներկայացուցիչներն էին նրանք իրենց համարում:

Ուիկլիֆը համոզված էր, որ իր հավատարմության համար վճարելու է կյանքի գնով: Թագավորը, պապն ու եպիսկոպոսները միավորվել էին՝ կործանելու նրան, և թվում էր, թե ամենաշատը մի քանի ամսից նրան խարույկ էր սպասվում: Բայց նրա արիությունն անսասան էր: «Ինչո՞ւ եք խոսում նահատակության պսակը հեռվում փնտրելու մասին, - ասում էր նա, - Քրիստոսի Ավետարանը քարոզեք ամբարտավան պրելատներին, և չեք խուսափի նահատակությունից: Ի՞նչ: Ես պետք է ապրեմ և լռե՞մ... Երբեք: Թող հարվածը գա, ես սպասում եմ դրան» (Գ՝Օբինյե, հ.17, գլ. 8):

Բայց Աստծո նախախնամությունը դեռևս պահպանում էր Իր ծառային: Այրը, ով իր ողջ կյանքի ընթացքում համարձակորեն պաշտպանել էր ճշմարտությունը՝ ամեն օր վտանգի ենթարկելով իր կյանքը, չպետք է դառնար իր թշնամիների ատելության գոհը: Ուիկլիֆը երբեք չէր ձգտել ինքն իրեն պաշտպանել, նրա պահապանը եղել էր Տերը, և հիմա, երբ նրա թշնամիները համոզված էին, որ որսն իրենց ձեռքում է, Աստծո ձեռքը հեռացրեց նրան: Այն պահին, երբ Լութերվորթի իր եկեղեցում Ուիկլիֆը պատրաստվում էր հաղորդություն կատարել, կաթվածահար վայր ընկավ և շուտով մահացավ:

Աստված Ուիկլիֆին որոշակի գործ էր հանձնարարել: Նա ճշմարտության խոսքը դրել [93] էր նրա շուրթերին և պաշտպանություն էր դրել նրա շուրջը, որպեսզի այդ խոսքը հասներ մարդկանց: Նրա կյանքը պահպանվեց, և աշխատանքը շարունակվեց այնքան, մինչև որ հիմք դրվեց Բարենորոգման մեծ գործի համար:

Ուիկլիֆը դուրս եկավ միջնադարյան խավարից: Նրանից առաջ չէր եղել մեկը, ում աշխատությունից ելնելով՝ նա կարողանար ձևավորել Բարենորոգման իր համակարգը: Հովհաննես Մկրտչի նման կանչված հատուկ առաքելության համար՝ նա նոր դարաշրջանի պատգամաբեր էր: Սակայն նրա ներկայացրած ճշմարտության համակարգն այնքան ամբողջական ու ավարտված էր, որ նրանից հետո եկած բարենորոգիչները չգերազանցեցին այն, իսկ ոմանք էլ չհասան դրան նույնիսկ հարյուրամյակներ անց: Դրված հիմքն այնքան ընդարձակ ու խորն էր, իսկ կառուցվածքն այնքան հաստատուն ու անթերի, որ նրանից հետո եկողները կարիք չունեին վերակառուցելու այն:

Ուիկլիֆի սկսած մեծ շարժումը, որ պիտի ազատեր մարդկանց խիղճն ու միտքը և ազատ արձակեր դարեր շարունակ Հռոմի հաղթական մեքենային շղթայված ազգերը, սկիզբ էր առնում Աստվածաշնչից: Այստեղ էր օրհնության հորձանքի այն աղբյուրը, որը դարեդար հոսեց կյանքի ջրի պես՝ սկսած տասնչորսերորդ դարից: Ուիկլիֆն անվերապահորեն հավատում էր, որ Սուրբ Գիրքը Աստծո կամքի ներշնչյալ հայտնությունն է, հավատի և կյանքի կատարյալ չափանիշը: Նրան սովորեցրել էին Հռոմի եկեղեցին դիտել որպես աստվածային անսխալական հեղինակություն, անառարկելիորեն և ակնածանքով ընդունել հազար տարվա ընթացքում հաստատված ուսմունքն ու ավանդությունները, բայց նա շրջվեց այդ ամենից՝ Աստծո սուրբ խոսքը լսելու համար: Սա էր այն հեղինակությունը, որը նա կոչ էր անում ժողովրդին ճանաչել: Նա հայտարարեց, որ միակ ճշմարիտ հեղինակությունը Աստծո ձայնն է, որը հնչում է Նրա խոսքում, այլ ոչ թե եկեղեցին, որը խոսում է պապի միջոցով: Նա ոչ միայն սովորեցնում էր, որ Աստվածաշունչը Աստծո կամքի կատարյալ հայտնությունն է, այլ նաև այն, որ նրա միակ մեկնաբանը Սուրբ Հոգին է, և որ ուսումնասիրելով այն, յուրաքանչյուր մարդ պարտավոր է անձամբ հասկանալ իր պարտականությունները: Այսպես նա մարդկանց մտքերը պապից և Հռոմի եկեղեցուց դարձնում էր դեպի Աստծո խոսքը: [94]

Ուիկլիֆը մեծագույն Բարենորոգիչներից մեկն էր: Նրանից հետո եկողներից միայն քչերն են ունեցել նրա մտքի լայնությունը, մտածողության պարզությունը, ճշմարտությանը հետևելու վճռականությունն ու այն պաշտպանելու համարձակությունը: Չնայած իր դարաշրջանի մտավոր խավարին ու բարոյական քայքայմանը՝ բարենորոգիչներից առաջինն աչքի էր ընկնում կյանքի մաքրությամբ, անխնջ ջերմեռանդությամբ՝ ուսումնասիրությունների և աշխատանքի մեջ, անբիծ ազնվությամբ և քրիստոսանման սիրով ու հավատարմությամբ՝ ծառայության մեջ:

Ուիկլիֆի բնավորությունը վկայում է Սուրբ Գրքի դաստիարակող, վերափոխող գործության մասին: Նրան Աստվածաշունչն էր այդպիսին դարձրել: Սուրբգրային հայտնության մեծ ճշմարտություններն ըմբռնելու ջանքը թարմացնում և գորացնում է մարդու բոլոր ունակությունները: Այն ընդլայնում է միտքը, սրում ըմբռնողությունը և հասունացնում դատողությունը: Աստվածաշնչի ուսումնասիրությունն այնպես է վեհացնում յուրաքանչյուր միտք, զգացմունք և ձգտում, ինչպես չի կարող անել ուրիշ ոչ մի ուսումնասիրություն: Այն օժտում է նպատակի կայունությամբ, համբերությամբ, խիզախությամբ ու տոկունությամբ, հրդեհում է բնավորությունը և սրբացնում հոգին: Սուրբ Գրքի լրջախոհ, ակնածալից ուսումնասիրությունը, որ քննողի միտքն անմիջական շփման մեջ է դնում Անսահմանի մտքի հետ, աշխարհիկ կտա ավելի հզոր ու գործուն մտքի, ինչպես նաև ավելի ազնիվ սկզբունքների տեր մարդիկ, քան երբևէ տվել է մարդկային փիլիսոփայության ամենահանճարեղ ուսուցումը: «Խոսքերիդ հայտնությունը լույս է տալիս և իմաստուն է անում պարզամիտներին» (Սաղմոս 119.130):

Ուիկլիֆի ուսմունքը դեռ որոշ ժամանակ շարունակեց տարածվել: Բարենորոգչի հետևորդները, որ հայտնի էին որպես ուիկլիֆյաններ և լոլլարդներ, շրջելով անցան ոչ միայն Անգլիան, այլ նաև մյուս երկրները՝ ամենուրեք սփռելով Ավետարանի գիտությունը: Հիմա, երբ նրանց առաջնորդն այլևս չկար, քարոզիչներն աշխատում էին էլ ավելի մեծ եռանդով, քան առաջ, և ամբոխները հավաքվում էին՝ լսելու նրանց ուսմունքը: Դարձի էին եկել ազնվականներից ոմանք, և անգամ թագավորի կինը: Շատ տեղերում զգալի բարեփոխումներ էին կատարվել ժողովրդի կյանքում, և պապության կռապաշտական խորհրդանիշները հեռացվել էին եկեղեցիներից: Բայց շուտով հալածանքի անողորմ փոթորիկ մոլեգնեց նրանց դեմ, ովքեր համարձակվել էին Աստվածաշունչն ընդունել որպես իրենց *[95]* ուղեցույց: Անգլիացի միապետները, փափագելով հզորացնել իրենց իշխանությունը Հռոմի աջակցության միջոցով, չերկմտեցին զոհաբերել բարենորոգիչներին: Առաջին անգամ Անգլիայի պատմության մեջ հրաման տրվեց Ավետարանի հետևորդներին խարույկի մատնել: Նահատակությունը հաջորդում էր նահատակությանը: Ճշմարտության ջատագովները, ենթարկվելով հալածանքի ու կտտանքի, կարող էին միայն աղաղակել դեպի Չորաց Տերը: Հետապնդվելով որպես եկեղեցու թշնամիներ և հայրենիքի դավաճաններ՝ նրանք շարունակում էին քարոզել գաղտնի տեղերում՝ ապաստանելով աղքատների համեստ տներում, հաճախ նաև թաքնվելով քարայրներում և ստորգետնյա անցքերում:

Չնայած կատաղի հալածանքներին՝ դարեր շարունակ հանդարտ, քարեպաշտ, անկեղծ ու համբերատար բողոք էր հնչում կրոնական հավատի գերիշխող այլասերման դեմ: Այդ վաղ ժամանակվա քրիստոնյաները, որ միայն մասամբ գիտեին ճշմարտությունը, հանուն Աստծո խոսքի, որին սովոր էին սիրով հնազանվել, համբերությամբ կրում էին ցանկացած չարչարանք: Ինչպես աշակերտներն առաքյալների օրերում՝ շատերը Զրիստոսի գործի համար զոհաբերում էին իրենց երկրային ունեցվածքը: Նրանց, ում թույլ էր տրվում ապրել սեփական տներում, ուրախությամբ հյուրընկալում էին վտարված եղբայրներին, իսկ երբ իրենց էին դուրս քշում, նրանք սիրով էին ընդունում աքսորյալի ճակատագիրը: Ճիշտ է, որ հազարավոր մարդիկ, ահաբեկված իրենց հալածողների գայրույթից, ազատություն էին ձեռք բերում իրենց հավատի զոհաբերության գնով և դուրս գալիս բանտերից գղջացողի հանդերձ հազած՝ ցույց տալու բոլորին, որ հրաժարվել են նախկին հայացքներից: Սակայն քիչ չէր և հավատարիմ մարդկանց թիվը. ազնվականներ և խոնարհ ու հասարակ մարդիկ աներկյուղ վկայում էին ճշմարտությունը զնդաններում, «Լույսարդի աշտարակներում», տանջանքի և խարույկի մեջ՝ ցնծալով, որ արժանի են համարվել «մասնակից լինելու նրա չարչարանքներին»:

Պապականներին չէր հաջողվել Ուիկլիֆի դատաստանը տեսնել նրա կենդանության օրոք, և նրանց ատելությունը չէր կարող հազենալ, քանի դեռ նրա մարմինը հանգիստ հանգչում էր գերեզմանում: Ուիկլիֆի մահից ավելի քան քառասուն տարի անց, Կոնստանցի ժողովի որոշման համաձայն, նրա ոսկորները հանվեցին և հրապարակայնորեն այրվեցին, իսկ մոխիրը թափվեց մոտակա առվի մեջ: «Այդ առուն,- ասում է [96] մի հին գրող,- նրա մոխիրը տարավ Էյվոն, Էյվոնը տարավ Սեվերն, Սեվերնը՝ փոքր ծովեր, իսկ դրանք էլ՝ մեծ օվկիանոս: Այդպես Ուիկլիֆի մոխիրը դարձավ իր ուսմունքի խորհրդանիշը, որն այժմ տարածվում է ամբողջ աշխարհում» (Թ. Ֆուլլեր, *Բրիտանիայի եկեղեցու պատմությունը*, հ. 4, մաս 2, պար. 54): Ուիկլիֆի թշնամիները հազիվ թե գիտակցեին իրենց չար արարքի նշանակությունը:

Ուիկլիֆի աշխատությունների միջոցով էր, որ բռնեմացի Յան Հուաը մերժեց պապական բազմաթիվ մոլորություններ և ոտք դրեց Բարենորոգման ճանապարհին: Այդպես՝ միմյանցից բավական հեռու գտնվող այդ երկու երկրներում ցանկեց ճշմարտության սերմը: Բռնեմիայից գործը տարածվեց նաև այլ երկրներում: Մարդկանց ուշադրությունն ուղղվեց դեպի վաղուց մոռացված Աստծո խոսքը: Աստվածային ձեռքը ճանապարհ էր հարթում Մեծ Բարենորոգման համար:

ՀՈՒՍ ԵՎ ՀԵՐՈՆԻՄՈՍ

Ավետարանը Բոհեմիայում սերմանվել էր դեռևս իններորդ դարում: Աստվածաշունչը թարգմանվել էր, և հանրային երկրպագությունները կատարվում էին ժողովրդի մայրենի լեզվով: Բայց որքան ավելի էր աճում պապի իշխանությունը, այնքան Աստծո խոսքն ավելի անհասկանալի էր դառնում: Գրիգորի VII-ը, ով որոշել էր կտրել թագավորների հպարտությունը, նպատակ ուներ նաև ստրկացնել ժողովրդին, կոնդակ արձակեց, որն արգելում էր հասարակական պաշտամունքներն անցկացնել չեխերեն լեզվով: Պապը հայտարարեց, որ «Ամենակարողը կամեցավ, որ Իր ծառայությունները կատարվեն անձանոթ լեզվով, և որ այս օրենքը խախտելու հետևանքով շատ չարիքներ և հերձվածողություններ են ծնվել» (Ուայլի, հ. 3, գլ.1): Այսպիսով՝ Հռոմը որոշեց հանգցնել Աստծո խոսքի լույսը և ժողովրդին թողնել խավարի մեջ: Մակայն Երկինքն այլ միջոցներ էր նախատեսել եկեղեցու պահպանման համար: Վաղենաներից և արիզոյցիներից շատերը, հալածվելով իրենց հայրենի Ֆրանսիայում և Իտալիայում, եկան Բոհեմիա: Չհամարձակվելով բացեիքաց քարոզել՝ նրանք գաղտնաբար եռանդագին աշխատում էին: Այդպես դարեր շարունակ պահպանվեց ճշմարիտ հավատը:

Դեռ մինչև Հուսի օրերը Բոհեմիայում կային մարդիկ, ովքեր բացահայտորեն դատապարտում էին եկեղեցու ապականվածությունն ու ժողովրդի արատավորությունը: Նրանց գործունեությունն ամենուրեք մեծ հետաքրքրություն էր առաջացրել: Ահաբեկված հոգևորականությունը հալածանք սկսեց Ավետարանի հետևորդների դեմ: **[98]** Չինվորները որսում էին նրանց անտառներում և սարերում, ուր նրանք քշվել էին իրենց հավատի համար, և շատերը սպանվում էին: Որոշ ժամանակ անց հրաման դուրս եկավ, որ բոլոր նրանք, ովքեր չեն ընդունում Հռոմի պաշտամունքը, պետք է այրվեն: Բայց զոհաբերելով իրենց կյանքը՝ քրիստոնյաները նայում էին առաջ՝ իրենց գործի հաղթությանը: Նրանցից մեկը, ով «սովորեցնում էր, որ փրկությունը ձեռք է բերվում միայն

հավատով խաչյալ Փրկչի հանդեպ», մեռնելուց առաջ հայտարարեց. «Ճշմարտության թշնամիների կատաղությունն այժմ հաղթում է մեզ, բայց միշտ այդպես չի լինելու: Հասարակ ժողովրդից դուրս է գալու մեկը՝ առանց սրի և իշխանության, ում նրանք անգոր կլինեն հաղթելու» (*Նույն տեղում*, հ. 3, գլ. 1): Լյութերի ժամանակը դեռ հեռու էր, բայց արդեն գալիս էր մեկը, ում վկայությունն ընդդեմ Հռոմի ցնցելու էր ազգերը:

Յան Հուսը համեստ ծագում ուներ և վաղաժամ որբացել էր՝ կորցնելով հորը: Նրա բարեպաշտ մայրը, կրթությունն ու Աստծո երկյուղը համարելով ամենաթանկարժեք գանձերը, ջանում էր ապահովել այդ ժառանգությունն իր որդու համար: Հուսը սովորեց գավառական դպրոցում, հետո գնաց սովորելու Պրահայի համալսարանում՝ ընդունվելով բարեգործական հիմունքներով: Պրահա գնալիս նրան ուղեկցում էր մայրը: Չքավոր որբևայրին երկրային հարստություն չուներ՝ տալու իր որդուն, բայց երբ մոտեցան մեծ քաղաքին, նա ծնկի իջավ անհայր պատանու կողքին՝ նրա համար աղաչելով երկնային Հոր օրհնությունը: Հազիվ թե գիտակցեր այդ մայրը, թե ինչպես էր լավելու իր աղոթքը:

Համալսարանում Հուսը շուտով աչքի ընկավ իր անխոնջ ջանասիրությամբ ու փայլուն առաջադիմությամբ, իսկ նրա անբիծ կյանքն ու քաղաքավարի, գրավիչ վարքը համընդհանուր հարգանքի արժանացրին նրան: Նա Հռոմի եկեղեցու անկեղծ հետևորդներից էր և անկեղծորեն ձգտում էր ստանալ հոգևոր օրհնությունները, որ այն խոստանում էր: Եկեղեցական տոներին նա գնում էր խոստովանության, իր խղճուկ պահուստից վճարում վերջին մի քանի գրոշները և միանում թափորին՝ ստանալու մեղքերի խոստացված թողությունը: Ավարտելով համալսարանը՝ նա դարձավ քահանա, և արագորեն հասնելով եկեղեցական բարձր աստիճանի՝ [99] շուտով հրավիրվեց արքայական պալատ: Հետո հրավիրվեց դասախոսելու այն համալսարանում, ուր կրթություն էր ստացել, իսկ ավելի ուշ դարձավ տնօրեն: Մի քանի տարվա ընթացքում բարեգործական հիմունքներով կրթություն ստացած ուսանողը դարձավ իր երկրի հպարտությունը, և նրա անունը հռչակվեց ամբողջ Եվրոպայում:

Սակայն բարենորոգման իր գործը Հուսը սկսեց մեկ այլ ոլորտում: Քահանայի աստիճան ստանալուց մի քանի տարի անց նա նշանակվեց Բեթղեհեն կոչվող եկեղեցու քարոզիչ: Այս եկեղեցու հիմնադիրը մեծապես կարևորել էր Սուրբ Գրքի քարոզչությունը ժողովրդի լեզվով: Չնայած Հռոմի ընդդիմությանը՝ այդպիսի քարոզները Բոհեմիայում դեռ բոլորովին չէին վերացել: Սակայն շատերը գաղափար չունեին Աստվածաշնչից, և

հասարակության բոլոր խավերում ծաղկում էին ամենաստոր արատները: Հուսը անխնա դատապարտում էր դրանք՝ վկայակոչելով Աստծո խոսքը և սերմանելով ճշմարտության ու սրբության սկզբունքները:

Պրահայի քաղաքացի Հերոնիմոսը, ով հետագայում դարձավ Հուսի մտերիմ գործակիցը, վերադառնալով Անգլիայից՝ իր հետ բերել էր Ուիկլիֆի աշխատությունները, որոնք լայնորեն տարածվեցին իր հարազատ երկրում նաև Անգլիայի թագուհու ազդեցությամբ, ով եղել էր Բոհեմիայի արքայադուստրը: Հուսը մեծ հետաքրքրությամբ էր կարդում դրանք: Նա հավատում էր, որ դրանց հեղինակն անկեղծ քրիստոնյա է եղել, և բարեհաճությամբ ընդունեց նրա առաջարկած բարեփոխումները: Այդ մասին չկասկածելով անգամ՝ Հուսն արդեն ոտք էր դրել այն ճանապարհին, որը խիստ հեռացնելու էր նրան Հռոմից:

Հենց այդ օրերին Անգլիայից Պրահա ժամանեցին երկու օտարականներ՝ ուսյալ մարդիկ, ովքեր, ընդունելով լույսը, եկել էին այն տարածելու հեռավոր այս երկրում: Նրանք սկսեցին բացեփբաց բողոքել պապի գերիշխանության դեմ, սակայն իշխանությունները շուտով լռեցրին նրանց. չկամենալով հրաժարվել իրենց նպատակից՝ նրանք դիմեցին այլ միջոցների: Լինելով ինչպես քարոզիչներ, այնպես էլ նկարիչներ՝ նրանք որոշեցին գործի դնել իրենց վարպետությունը: Մարդաշատ մի տեղում նրանք քաղաքացիներին երկու նկար ներկայացրին: Մեկը պատկերում էր Քրիստոսի մուտքը Երուսաղեմ՝ [100] «հեզ և էշի վրա նստած» (Մատթեոս 21.5). Հիսուսի ետևից գնում էին աշակերտները՝ ճամփորդությունից մաշված հագուստներով և ոտաբոքիկ: Մյուս նկարը պատկերում էր պապական թափորը. պապն՝ իր թանկարժեք զգեստով և եռահարկ թագը գլխին, նստած էր շքեղորեն զարդարված ձիու վրա, նրա առջևից գնում էին շեփորահարները, իսկ հետևից՝ շլացուցիչ հանդերձներով կարդինալներն ու պրելատները:

Սա մի քարոզ էր, որը գրավեց բոլոր խավերի ուշադրությունը: Բազմաթիվ մարդիկ գալիս էին նկարները դիտելու: Չկար մեկը, որ չհասկանար դասը: Շատերի վրա խոր տպավորություն էր գործել Տեր Քրիստոսի հեզության ու խոնարհության և պապի՝ Նրա կոչեցյալ ծառայի, հպարտության ու մեծամտության հակադրումը: Պրահայում մեծ իրարանցում սկսվեց, և օտարականները որոշ ժամանակ անց իրենց իսկ անվտանգության համար հարկ համարեցին հեռանալ: Սակայն նրանց տված դասը չմոռացվեց: Նկարները մեծ ազդեցություն թողեցին Հուսի վրա՝ դրդելով նրան ավելի խորությամբ սերտել Աստվածաշունչն ու Ուիկլիֆի աշխատությունները: Թեև նա դեռ պատրաստ չէր ընդունելու

Ուիկիլիֆի առաջարկած բոլոր բարեփոխումները, բայց սկսեց ավելի պարզ տեսնել պապության իսկական էությունը և ավելի մեծ եռանդով դատապարտել հոգևորականության հպարտությունը, ամբարտավանությունն ու քայքայվածությունը:

Բռնեմիայից լույսը թափանցեց Գերմանիա, քանի որ Պրահայի համալսարանում տեղի ունեցած խռովությունների պատճառով հարյուրավոր գերմանացի ուսանողներ մեկնեցին տուն: Նրանցից շատերը Հուսից էին ընդունել Աստվածաշնչի առաջին գիտելիքները և վերադառնալով՝ այժմ սկսեցին Ավետարանը տարածել իրենց հայրենիքում:

Պրահայում տեղի ունեցած դեպքերի լուրը հասավ Հռոմ, և Հուսը շուտով կարգադրություն ստացավ ներկայանալ պապին: Հնազանդվել՝ կնշանակել իր անձն անտարակույս մահվան ենթարկել: Բռնեմիայի թագավորն ու թագուհին, համալսարանը, ազնվականության ներկայացուցիչներն ու կառավարական պաշտոնյաները միասին դիմեցին պապին՝ խնդրելով, որ նա թույլ տա Հուսին մնալ Պրահայում և նրա հարցերին պատասխանել պատգամավորի միջոցով: Այս խնդրանքը բավարարելու փոխարեն պապը դատական գործ հարուցեց, դատապարտեց Հուսին և ապա բանադրանք հռչակեց Պրահայի վրա: [101]

Այդ ժամանակներում մնան դատավճիռը որտեղ էլ որ հռչակվեր, ամենուրեք տագնապ էր առաջացնում: Արարողությունները, որոնցով այն ուղեկցվում էր, նպատակ ունեին ահաբեկել ժողովրդին, որն Աստծո ներկայացուցիչն էր համարում պապին, ով ուներ դրախտի ու դժոխքի բանալիները և իշխանություն՝ ինչպես աշխարհիկ, այնպես էլ հոգևոր դատաստաններ տեսնելու: Մարդիկ հավատում էին, որ երկնքի դարպասները փակ են բանադրված շրջանների առաջ, ու մինչև պապը չբարեհաճի հանել արգելքը, մեռյալներին անմատչելի կլինի դրախտի երանությունը: Ի նշան այս սուկալի աղետի՝ կրոնական բոլոր ծառայությունները դադարեցվում էին, եկեղեցիները՝ փակվում: Պսակադրությունները կատարվում էին եկեղեցական բակերում: Մեռյալներին հողին էին հանձնում առուներում, դաշտերում և այլուր՝ առանց թաղման ծեսերի: Նման ազդեցիկ միջոցներով Հռոմը փորձում էր հսկողության տակ պահել մարդկանց խիղճը:

Ողջ Պրահան խուճապի մեջ էր: Շատերն իրենց դժբախտությունների մեջ մեղադրում էին Հուսին և պահանջում, որ նրան մատնեն Հռոմի դատաստանին: Փոթորիկը հանդարտեցնելու նպատակով Բարենորոգիչը միառժամանակ հեռացավ իր հայրենի գյուղը: Այստեղից նա Պրահայում թողած իր ընկերներին գրում էր. «Ես ձեր միջից հեռացա՝ պարզա-

պես հետևելով Հիսուս Քրիստոսի խրատին ու օրինակին, որպեսզի առիթ չտամ հիվանդամիտներին՝ իրենց վրա հավիտենական դատապարտություն բերելու, և որպեսզի բարեպաշտների համար տառապանքի ու հալածանքի պատճառ չլինեն: Ես հեռացա նաև՝ գիտակցելով, որ անաստված քահանաները դեռ երկար ժամանակ կարող են արգելել Աստծո խոսքի քարոզը ձեր շրջանում, բայց ես չեմ լքել ձեզ՝ ուրանալու աստվածային ճշմարտությունը, հանուն որի, Աստծո օգնությամբ, պատրաստ եմ մեռնել» (Բռննեխոս, *Բարեկորոզիչները միևնույն Բարեկորոզումը*, հ. 1, էջ 87): Հուսը չդադարեցրեց իր գործունեությունը, այլ շրջեց մերձակայքում՝ քարոզելով ծարավ բազմությանը: Այսպիսով, ավետարանի գործն արգելելու պապի ձեռնարկած միջոցները պատճառ դարձան դրա ավելի լայն տարածմանը: «Ոչինչ չենք կարող անել ճշմարտության դեմ, բայց՝ ճշմարտության համար» (Բ Կորնթացիս 13.8): [102]

«Թվում էր, թե Հուսն իր գործունեության այս շրջանում մտատանջությունների ու մաքառումների մեջ է: Թեև եկեղեցին ձգտում էր շանթահարել նրան, բայց նա չէր արհամարհում նրա իշխանությունը: Հռոմի եկեղեցին նրա համար տակավին Քրիստոսի հարսնացուն էր, իսկ պապը՝ Աստծո ներկայացուցիչն ու փոխանորդը: Հուսն, ըստ էության, պայքարում էր ոչ թե իշխանության սկզբունքի, այլ դրա չարաշահումների դեմ: Դա սուսկալի պայքար առաջացրեց նրա մտքի համոզումների և խղճի պահանջների միջև: Եթե այդ իշխանությունն արդար ու անսխալակն էր, ինչպես ինքը հավատում էր, ապա ինչո՞վ էր բացատրվում նրան չինազանդվելու իր դրդումը: Նա տեսնում էր, որ հնազանդվել՝ նշանակում է մեղանչել, բայց ինչո՞ւ պետք է անսխալակն եկեղեցուն հնազանդվելը հանգեցներ մման եզրակացության: Սա նրա համար անլուծելի մի խնդիր էր: Այդ կասկածները շարունակ տանջում էին նրան: Խնդրի մոտավոր լուծումը, որ նա կարողացավ գտնել, այն էր, որ այդպիսի բան արդեն եղել է, երբ Փրկչի օրերում եկեղեցու քահանաներն այնքան էին ապականվել, որ իրենց օրինական իշխանությունը գործածում էին անօրեն նպատակների համար: Սա դրդեց նրան որդեգրելու մի սկզբունք, ինչը նա առաջարկեց ընդունել նաև մյուսներին, այն է՝ գիտակցաբար ընկալված Սուրբ Գրքի պատվիրանները պետք է վերահսկեն մարդու խիղճը, այսինքն՝ միակ անսխալակն առաջնորդը Աստված է, որ խոսում է Սուրբ Գրքի միջոցով, ոչ թե եկեղեցին, որ խոսում է քահանայության միջոցով» (Ուայլի, հ. 3, գլ. 2):

Երբ որոշ ժամանակ անց խռովությունները Պրահայում հանդարտվեցին, Հուսը վերադարձավ իր Բեթղեհեմ եկեղեցին՝ ավելի եռանդով ու

խիզախությամբ շարունակելու Աստծո խոսքի քարոզությունը: Նրա թշնամիները գործուն ու գորեղ էին, բայց թագուհին ու ազնվականներից շատերը նրա բարեկամներն էին, և ժողովրդի մեծ մասն էլ աջակցում էր նրան: Համեմատելով նրա մաքուր ու վեհացնող ուսմունքն ու սուրբ կյանքը Հռոմի այլասերող դոգմաների և հոգևորականության ազահուրթյան ու անբարոյականության հետ՝ շատերը պատիվ էին համարում լինել նրա կողմնակիցները:

Մինչ այժմ Հուսը միայնակ էր գործում, բայց շուտով Բարենորոգման գործին միացավ Հերոնիմոսը, ով դեռևս Անգլիայում ընդունել էր Ուիկլիֆի ուսմունքը: Այդ ժամանակից ի վեր նրանց [103] ճակատագրերը միահյուսվեցին և մեռնելուց էլ անբաժան պիտի լինեին: Հերոնիմոսը չափազանց տաղանդավոր ու հանճարեղ, պերճախոս և ուսյալ անձնավորություն էր, ինչի շնորհիվ վայելում էր ժողովրդի համակրանքը, բայց այն որակներով, որ կազմում են բնավորության իրական ուժը, Հուսն ավելի բարձր էր: Նրա հանդարտ դատողությունը զապիչ ուժ էր Հերոնիմոսի պռոթկուն հոգու համար, ով անկեղծ խոնարհությամբ հետևում էր Հուսի խորհուրդներին՝ գիտակցելով նրա արժեքը: Նրանց միացյալ ջանքերի շնորհիվ Բարենորոգման գործն ավելի մեծ թափ ստացավ:

Աստված մեծապես լուսավորել էր այս ընտրյալ մարդկանց միտքը՝ բացահայտելով նրանց Հռոմի մոլորություններից շատերը, սակայն նրանք չընդունեցին ողջ լույսը, որ պետք է տրվեր աշխարհին: Իր այս ծառաների միջոցով Աստված ժողովրդին դուրս էր բերում պապության խավարից, բայց նրանք բազում արգելքներ պիտի հաղթահարեին, ուստի Նա առաջնորդում էր նրանց քայլ առ քայլ, որքան որ նրանք ի վիճակի էին ընդունելու լույսը: Նրանք պատրաստ չէին միանգամից ընդունելու ամբողջ լույսը և կմերժեին այն, ինչպես խավարում երկար ժամանակ մնացածներն են շրջվում կեսօրվա արևից, ուստի Նա քիչ-քիչ հայտնում էր այն առաջնորդներին այնքան, որքան որ ժողովուրդը կարող էր ընդունել: Դարերի ընթացքում նոր հավատարիմ աշխատողներ էին վեր կենալու՝ ժողովրդին էլ ավելի առաջ տանելու Բարենորոգման ուղիով:

Պառակտումը եկեղեցում շարունակվում էր: Հիմա արդեն երեք պապեր էին պայքարում գերիշխանության համար, և նրանց կռիվը հանցանքներով ու խռովությամբ էր լցրել քրիստոնեական ողջ աշխարհը: Չբավարարվելով միմյանց նզովելով՝ պապերը դիմեցին աշխարհիկ զենքի: Յուրաքանչյուրը ջանում էր զինամթերք ու զինվորներ ձեռք բերել: Բայց դրա համար դրամ էր պետք, և սկսեցին վաճառքի հանել եկեղեցու պարգևները, պաշտոններն ու օրհնությունները: Ընդօրի-

նակելով իրենց ղեկավարներին՝ քահանաները նույնպես դիմեցին պաշտոնավաճառության ու պատերազմի՝ մրցակիցներին ճնշելու և իրենց իշխանությունն ու ժողացնելու համար: Օրեցօր աճող համարձակությամբ Հուսը կրակոտ կերպով բողոքում էր կրոնի անունով կատարվող պղծությունների դեմ, և ժողովուրդն էլ Հռոմի առաջնորդներին բացեիբաց մեղադրում էր այն աղետների մեջ, որոնք ցնցում էին քրիստոնեական աշխարհը: [104]

Թվում էր՝ Պրահան դարձյալ հայտնվեց արյունահեղ ընդհարման եզրին: Ինչպես անցյալ դարերում՝ Աստծո ծառան մեղադրվեց որպես «Իսրայելի խանգարող» (Գ Թագավորաց 18.17): Քաղաքը նորից բանադրանքի տակ ընկավ, իսկ Հուսը հեռացավ իր հարազատ գյուղը: Վկայությունը, որ նա այնքան հավատարմորեն տալիս էր իր սիրելի Բեթղեհեմ եկեղեցուց, ավարտվեց: Նա պիտի խոսեր ավելի լայն բեմահարթակից՝ դիմելով ողջ քրիստոնեական աշխարհին՝ նախքան կգոհեր իր կյանքն իբրև ճշմարտության վկա:

Եվրոպան քայքայող չարիքներին վերջ դնելու համար Կոնստանցում ընդհանուր ժողով գումարվեց: Դա արվեց կայսր Սիզիզմունդի և երեք ախոյան պապերից մեկի՝ Հովհաննես XXIII-ի ցանկությամբ: Հովհաննես պապի համար, ում բնավորությունն ու քաղաքականությունը հազիվ թե դիմանալին անգամ այն ժամանակների այլասերված հոգևորականների քննադատությանը, ժողով գումարելու պահանջն ամենևին ողջունելի չէր: Բայց նա, այնուամենայնիվ, չհամարձակվեց հակառակվել Սիզիզմունդի կամքին:

Ժողովի հիմնական նպատակներն էին՝ վերացնել պառակտությունը եկեղեցում և արմատախիլ անել հերձվածողությունը: Այսպիսով՝ երկու հակապապերի հետ միասին հրավիրվեց նաև նոր հայացքների գլխավոր քարոզիչ Յան Հուսը: Հիշյալ պապերն իրենց ապահովության համար անձամբ չէին եկել, այլ ուղարկել էին իրենց ներկայացուցիչներին: Հովհաննես պապը՝ ժողովի թվացյալ նախաձեռնողը, ներկայացավ վատ կանխազգացումներով՝ ենթադրելով, թե միապետն իրեն գահընկեց անելու գաղտնի մտադրություն ունի, և վախենալով, որ իրենից հաշիվ կպահանջեն պապական թագը խայտառակող մեղքերի, ինչպես նաև այն ոճիրների համար, որոնցով այն ձեռք էր բերվել: Բայցևայնպես, նա Կոնստանց ժամանեց մեծ շքեղությամբ, ամենաբարձրաստիճան եկեղեցականների ուղեկցությամբ, որոնց հետևում էր պալատականների քափորը: Քաղաքի ողջ հոգևորականությունն ու իշխանավորները բնակիչների ահռելի բազմության հետ միասին դուրս եկան նրան ողջունե-

լու: Նրա գլխավերևում ոսկե ամպիովանի էր, որը կրում էին գլխավոր պաշտոնյաներից չորսը: Նրա առջևից գնում էր գորբը, իսկ կարդինալների և ազնվականների ճոխ հանդերձները տեսարանն ավելի տպավորիչ էին դարձնում:

Այդ միջոցին մեկ այլ ճանապարհորդ էր մոտենում Կոնստանցին: Հուսը քաջ գիտակցում էր իրեն սպառնացող վտանգը: [105] Նա հրաժեշտ էր ավել իր ընկերներին, կարծես այլևս երբեք չէր հանդիպելու նրանց, և ճանապարհ էր ընկել՝ զգալով, որ այն իրեն դեպի խարույկ է տանում: Թեև պահպանագիր էր ստացել Բոհեմիայի թագավորից, իսկ ճամփորդության ընթացքում՝ նաև Սիզիվոնոյ կայսրից, նա, այնուամենայնիվ, պատրաստվել էր մահվան:

Պրահայի իր ընկերներին հասցեագրված նամակում նա ասել է. «Իմ եղբայրներ ...ես մեկնում եմ՝ թագավորից ստացած պահպանագիրը ձեռքիս, որպեսզի կանգնեմ իմ բազմաթիվ և կատաղի թշնամիների առջև ...բայց ես լիովին ապավինում եմ ամենագոր Աստծուն՝ իմ Փրկչին: Ես հավատում եմ, որ Նա կլսի ձեր ջերմեռանդ աղոթքները և կշնորհի ինձ Իր ողջամտությունն ու իմաստությունը, որպեսզի կարողանամ դիմադրել նրանց, և որ կտա Իր Սուրբ Հոգին՝ հաստատելու ինձ Իր ճշմարտության մեջ, որ ես կարողանամ արիաբար դիմավորել փորձությունները, բանտը, և եթե հարկ լինի՝ նաև դաժան մահը: Հիսուս Քրիստոսը չարչարվեց հանուն Իր սիրեցյալների, ուստի պե՞տք է արդյոք զարմանալ, որ Նա մեզ թողել է Իր օրինակը, որպեսզի մենք էլ համբերությամբ կրենք բոլորը՝ մեր իսկ փրկության համար: Նա Աստված է, իսկ մենք՝ Նրա արարածները, Նա Տերն է, իսկ մենք՝ Նրա ծառաները, Նա աշխարհի Տիրակալն է, իսկ մենք՝ թշվառ մահկանացուներ, և սակայն՝ Նա չարչարվեց: Ինչո՞ւ, ուրեմն, մենք էլ չչարչարվենք, հատկապես երբ տառապանքը մաքրագործում է մեզ: Ուստի, սիրելիներ, եթե իմ մահը պետք է փառավորի Նրան, աղոթեք, որ այն շուտ գա, և որ Նա ուժ տա ինձ անսասան մնալու իմ բոլոր դժբախտություններում: Բայց եթե ավելի լավ է, որ ես վերադառնամ ձեզ մոտ, աղոթեք Աստծուն, որ վերադառնամ անբիծ, այսինքն՝ չթաքցնեմ Ավետարանի ոչ մի ճշմարտություն, որպեսզի եղբայրներին գերազանց օրինակ թողնեմ՝ հետևելու արժանի: Թերևս ինձ այլևս երբեք չտեսնեք Պրահայում, բայց եթե ամենագոր Աստված բարեհաճի վերադարձնել ինձ ձեզ մոտ, եկեք ավելի հաստատուն սրտով աճենք Նրա օրենքի և սիրո մեջ» (Բոննեխոս, հ.1, էջ 147,148):

Մեկ այլ նամակում՝ ուղղված Ավետարանի աշակերտ դարձած մի քահանայի, Հուսը մեծ խոնարհությամբ խոսում է սեփական սխալների

մասին՝ դատապարտելով իրեն «ճոխ հանդերձ հագնելուց հաճույք զգալու [106] և թեթևամիտ զբաղմունքների վրա ժամեր վատնելու համար»: Հետո նա ավելացնում է հետևյալ հուզիչ հորդորները. «Թող Աստուծո փառքը և հոգիների փրկությունը զբաղեցնեն միտքդ, ոչ թե շահամոլությունն ու ունեցվածքը: Զգուշացիր, որ տունդ ավելի չզարդարես, քան հոգիդ, և ամենից ավելի հոգ տար հոգևոր շինության մասին: Աղքատների հետ եղիր բարեպաշտ ու խոնարհ, և կարողությունդ մի՛ վատնիր խնջույքների վրա: Եթե դու չշտկես կյանքդ և չխուսափես ավելորդություններից, վախենում եմ, որ ինձ նման դաժանորեն կպատժվես ...Դու գիտես իմ ուսմունքը, քանի որ դեռ մանկությունից դասեր ես առել ինձանից, ուստի ավելորդ եմ համարում դարձյալ գրել քեզ այդ մասին: Բայց աղաչում եմ քեզ Տիրոջ ողորմությամբ, ինձ չընդօրինակես այն բոլոր ունայն բաներում, որոնց ես երբևէ տրվել եմ»: Ծրարի վրա նա ավելացնում է. «Աղերսում եմ քեզ, բարեկամս, նամակը չբացես, մինչև որ հաստատ չիմանաս, որ ես մահացել եմ» (*Նույն տեղում*, հ.1, էջ 148,149):

Ճամփորդության ընթացքում Հուսն ամենուրեք տեսնում էր իր ուսմունքի տարածման նշանները և բարեհաճ վերաբերմունքն իր գործի հանդեպ: Ամբոխները գալիս էին դիմավորելու նրան, իսկ որոշ քաղաքներում նրան փողոցներով ուղեկցում էին քաղաքային իշխանավորները: Կոնստանց հասնելուն պես Հուսն լիակատար ազատություն շնորհվեց: Կայսեր պահտպանագրին ավելացավ նաև Հուսի անվտանգության վերաբերյալ պապի անձնական հավաստիացումը: Բայց դրժելով այս հանդիսավոր և բազմիցս արված հայտարարությունները՝ պապի և կարդինալների հրամանով Բարենորոգչին շուտով ձերբակալեցին և նետեցին մի նողկալի գնդան: Ավելի ուշ նրան տեղափոխեցին Ռեյն գետից այն կողմ գտնվող մի ամրոց և այնտեղ բանտարկեցին: Օգուտ չբաղելով իր դավաճանությունից՝ պապն ինքն էլ շուտով հայտնվեց նույն բանտում (*Նույն տեղում*, հ. 1, էջ 247): Ժողովի առջև, սպանությունից, պաշտոնավաճառությունից ու շնությունից բացի, նա մեղավոր էր ճանաչվել ամենաստոր հանցանքների մեջ, այնպիսի մեղքերի, «որոնց մասին խոսելն էլ ամոթ է»: Այսպես հայտարարեց հենց ժողովը և զրկեց նրան թագից ու զցեց բանտ: Հակապապերը նույնպես հեռացվեցին, և ընտրվեց նոր պապ: [107]

Թեև պապի հանցանքները շատ ավելի ծանր էին, քան նրանք, որոնցում Հուսը երբևէ մեղադրել էր քահանաներին և որոնց պատճառով բարեփոխում էր պահանջել, այնուամենայնիվ, նույն ժողովը, որ պաշտոնանկ արեց պապին, վճռեց ջախջախել նաև Բարենորոգչին: Հու-

սի բանտարկությունը մեծ վրդովմունք առաջացրեց Բոհեմիայում: Ազդեցիկ ազնվականները ժողովին լուրջ բողոքներ ներկայացրին այդ բռնության դեմ: Կայսրը, ով հակված չէր թույլատրել պահպանագրի խախտումը, ընդդիմացավ Հուսի դեմ հարուցված գործին: Բայց Բարենորոգչի թշնամիները դիտակալ ու վճռական էին: Նրանք օգտվեցին միապետի նախապաշարումներից, վախերից ու եկեղեցու համար նրա նախանձախնդրությունից: Նրանք բազմաթիվ փաստարկներ բերեցին՝ ապացուցելու, որ «հերետիկոսներին կամ հերձվածողության մեջ կասկածվող անձանց տրված խոստումը չպետք է պահվի, նույնիսկ եթե նրանք ստացած լինեն կայսեր և քազավորների պահպանագրերը» (Ժակ Լենֆանթ, *Կոնստանցի ժողովի պատմությունը*, հ.1, էջ 516): Այդպես նրանք հաղթեցին:

Հիվանդությունից ու բանտարկությունից հյուծված (զնդանի խոնավ ու կեղտոտ օդից տենդ էր բռնկվել, որ քիչ էր մնացել վերջ տար նրա կյանքին) Հուսին բերեցին ժողով: Նա շղթայակապ կանգնած էր կայսեր առջև, ով իր հեղինակությամբ ու խոսքով երաշխավորել էր նրա պաշտպանությունը: Երկարատև դատավարության ընթացքում նա վճռականորեն պաշտպանեց ճշմարտությունը՝ եկեղեցական և պետական պաշտոնյաների ներկայությամբ հանդիսավոր և ճշմարիտ բողոք ուղղելով նվիրապետության ապականվածության դեմ: Երբ նրանից պահանջեցին կա՛ն հրաժարվել իր ուսմունքից, կա՛ն էլ մեռնել, նա ընտրեց նահատակի ճակատագիրը:

Աստծո շնորհը գորացնում էր նրան: Վերջնական դատավճռին նախորդած տառապալից շաբաթների ընթացքում նրա հոգին լցված էր երկնային խաղաղությամբ: «Ես գրում եմ այս նամակը բանտից, - ասել էր նա իր ընկերոջը, - շղթայակապ ձեռքով՝ ապաստելով վաղվա իմ մահապատժին ...Երբ Հիսուս Քրիստոսի շնորհիվ դարձյալ հանդիպենք ապագա կյանքի երանելի խաղաղության մեջ, դու կիմանաս, թե որքան ողորմած է եղել Աստված իմ հանդեպ, որքան է գորացրել ինձ իմ փորձությունների և նեղությունների մեջ» (Բոննեխոս, հ. 2, էջ 67): **[108]**

Իր զնդանի մռայության մեջ նա տեսնում էր ճշմարիտ հավատի հաղթանակը: Իր երազներում վերադառնալով Պրահայի այն եկեղեցին, ուր ինքը քարոզել էր ավետարանը, նա տեսավ, որ պապն ու նրա եպիսկոպոսները պատերի վրայից ջնջում են իր նկարած Քրիստոսի պատկերները: «Սա շատ վշտացրեց նրան: Բայց հաջորդ օրվա երազում նա տեսավ շատ նկարիչների, ովքեր վերականգնում էին այդ պատկերներն ավելի մեծ քանակությամբ և ավելի վառ գույներով:

Ավարտելով իրենց աշխատանքը՝ մեծ բազմությամբ շրջապատված նկարիչները բացականչեցին. «Հիմա թող պապերն ու եպիսկոպոսները գան: Նրանց այլևս երբեք չի հաջողվի ջնջել դրանք»: Պատմելով իր երազը՝ Բարենորոգիչն ասաց. «Ես համոզված եմ, որ Քրիստոսի պատկերը երբեք չի ջնջվի: Նրանք ուզում էին ոչնչացնել այն, բայց այն նորից կվերածնվի բոլորի սրտերում ինձանից շատ ավելի հմուտ քարոզիչների կողմից» (Դ՝Օբինյե, հ.1, գլ. 6):

Հուսին վերջին անգամ բերեցին ժողովի առջև: Դ-ա մի հսկայական և շքեղ հավաք էր, որին ներկա էին կայսրը, կայսրության իշխանները, արքայական պալատի ներկայացուցիչները, կարդինալները, եպիսկոպոսներն ու քահանաները, ինչպես նաև ներկաների մի հոծ բազմություն: Քրիստոնեական աշխարհի բոլոր ծայրերից հավաքվել էին վկաներ՝ ականատես լինելու առաջին մեծ զոհաբերությանը այն երկարատև պայքարում, որով պիտի ձեռք բերվեր խղճի ազատությունը:

Երբ Հուսին առաջարկեցին ասել իր վերջին խոսքը, նա հայտարարեց, որ հրաժարվում է ուրանալ իր համոզումները և, իր խորաթափանց հայացքը սևեռելով միապետի վրա, ում խոստումն այդքան անամոթաբար դրժվել էր, ասաց. «Ես վճռեցի իմ հոժար կամքով ներկայանալ այս ժողովին՝ ապավինելով ժողովրդի պաշտպանությանը և այստեղ ներկա գտնվող կայսեր խոստմանը»: Սիզիզմունդի դեմքը կարմրեց, երբ բոլորի աչքերն ուղղվեցին նրա վրա:

Դատավճռի հռչակումից անմիջապես հետո սկսվեց պաշտոնազրկման արարողությունը: Երբ եպիսկոպոսները բանտարկյալին քահանայական հանդերձներ հագցրին, նա ասաց. «Մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսին նույնպես խայտառակելով՝ սպիտակ պատմուճան հագցրին, [109] երբ Հերովդեսը հրամայեց Նրան Պիղատոսի մոտ տանել» (Նույն տեղում, հ. 2, էջ 86): Նրան դարձյալ կոչ արեցին ուրանալ, իսկ նա, շրջվելով դեպի ժողովուրդը, պատասխանեց. «Ի՞նչ երեսով այդ դեպքում ես նայեմ երկրնքին: Ինչպե՞ս նայեմ հազարավոր մարդկանց, ում քարոզել եմ մաքուր ավետարանը: Ո՛չ: Ինձ համար նրանց փրկությունն ավելի թանկ է, քան մահվան դատապարտված այս խղճուկ մարմինը»: Այնուհետև նրա հանդերձները մեկ առ մեկ հանեցին, և յուրաքանչյուր եպիսկոպոս արարողության իր մասը կատարելիս անեծք էր արտասանում: Վերջում «Նրա գլխին դրին բրգաձև թղթյա խույր, որի վրա նկարված էին դևերի ահասարսուռ պատկերներ, իսկ ճակատային մասում գրված էր. «Արք-հերետիկոս»: «Մեծ ուրախությամբ ես կկրեմ անարգանքի այս թագը հանուն Քեզ,- ասաց Հուսը,- ո՛վ Հիսուս, որ ինձ համար փշե պսակ կրեցիր»:

Այնուհետև պրելատներն արտասանեցին. «Այժմ մենք քո հոգին հանձնում ենք սատանային»: «Իսկ ես,- ասաց Յան Հուսը՝ իր հայացքն ուղղելով դեպի երկինք,- հոգիս հանձնում եմ Քո ձեռքը, ո՛վ Տեր Հիսուս, քանզի Դու փրկագնել ես ինձ» (Ուայլի, հ. 3, գլ. 7):

Այնուհետև Հուսին հանձնեցին աշխարհիկ իշխանություններին և տարան մահապատժի վայրը: Նրան մի վիթխարի թափոք էր հետևում՝ հարյուրավոր զինվորներ, թանկարժեք հանդերձներ հագած քահանաներ ու եպիսկոպոսներ և Կոնստանցի բնակիչները: Երբ նրան կապեցին գերանին, և ամեն ինչ պատրաստ էր կրակը վառելու համար, նահատակին կրկին առաջարկեցին փրկել իր կյանքը՝ հրաժարվելով իր մոլորություններից: «Ո՞ր մոլորությունից ես պետք է հրաժարվեմ,- հարցրեց Հուսը,- ես ինձ հանցավոր չեմ ճանաչում: Աստծուն վկա եմ կանչում, որ այն ամենն, ինչ ես գրել ու քարոզել եմ, մարդկանց մեղքից և կործանումից փրկելու համար եմ արել, ուստի մեծ ուրախությամբ իմ արյունով կկնքեմ այն ճշմարտությունը, որ գրել ու քարոզել եմ» (*Նույն տեղում*, հ. 3, գլ.7): Երբ կրակը բորբոքվեց նրա շուրջ, նա սկսեց երգել. «Հիսուս, Դավթի Որդի, ողորմիր ինձ», և այդպես շարունակեց, մինչև որ ընդմիջտ լռեց նրա ձայնը:

Հուսի թշնամիներն անգամ ցնցված էին նրա հերոսական վարքից: Մի ջերմեռանդ պապական, նկարագրելով Հուսի նահատակությունը, և *[110]* նաև Հերոնիմոսինը, ով մահացավ քիչ ավելի ուշ, ասել է. «Երկուսն էլ իրենց անվրդով էին պահում, երբ մոտեցավ նրանց վերջին ժամը: Նրանք պատրաստվում էին խարույկին այնպես, ասես հարսանյաց խնջույքի էին գնում: Նրանք ցավի ոչ մի ճիշ չարձակեցին: Երբ կրակը բարձրացավ, սկսեցին օրհներգել, և բորբոքվող բոցն անգամ անգոր էր լռեցնել նրանց երգը» (*Նույն տեղում*, հ. 3, գլ.7):

Երբ Հուսի մարմինն ամբողջովին այրվեց, նրա մոխիրը հողի հետ միասին հավաքվեց ու լցվեց Ռեյնը, և գետն այն տարավ օվկիանոս: Հուսի հալածիչները գուր էին կարծում, թե արմատախիղ են արել նրա քարոզած ճշմարտությունները: Նրանք հազիվ թե պատկերացնեին, որ այդ օրը դեպի ծով քշված մոխիրը սերմի պես էր լինելու՝ ցանված աշխարհի բոլոր երկրներում, որ դեռևս անհայտ երկրներում ճշմարտության վկաների առատ պտուղ էր բերելու: Չայնը, որ հնչել էր Կոնստանցի ժողովի դահլիճում, իր արձագանքն էր գտնելու գալիք բոլոր դարերում: Հուսն այլևս չկար, բայց ճշմարտությունը, հանուն որի նա մեռավ, երբեք չի կարող կորչել: Նրա հավատի և հավատարմության օրինակը խրախուսելու էր շատերին՝ հաստատ կանգնելու հանուն ճշմարտության՝ չնայած

տանջանքներին ու մահվանը: Նրա սպանությունը համայն աշխարհին ցուցադրեց Հոռնի ուխտադրուժ դաժանությունը: Ճշմարտության թշնամիներն անգիտակցաբար առաջ էին տանում հենց այն գործը, որին սպարդյուն ջանում էին վերջ դնել:

Բայց դեռ մի խարույկ էլ պետք է վառվեր Կոնստանցում: Մեկ այլ նահատակի արյունն էլ պետք է վկայեր հանուն ճշմարտության: Հերոնիմոսը, հրաժեշտ տալով Հուսին, երբ նա մեկնում էր դատավարության, հորդորել էր նրան լինել քաջ և աներեր՝ ասելով, որ վտանգի դեպքում ինքն անմիջապես օգնության կհասնի: Լսելով Բարենորոգչի բանտարկության լուրը՝ հավատարիմ աշակերտն անհապաղ պատրաստվեց կատարել իր խոստումը: Առանց պահպանագրի և միայն մեկ ընկերոջ ուղեկցությամբ նա մեկնեց Կոնստանց: Հասնելով այնտեղ՝ նա համոզվեց, որ իրեն միայն վտանգի էր ենթարկել՝ Հուսի փրկության համար ինչ-որ բան անելու հնարավորություն չունենալով: Նա փախավ քաղաքից, սակայն ճանապարհին բռնվեց և մի խումբ զինվորների ուղեկցությամբ շղթայակապ ետ բերվեց: Երբ նա առաջին անգամ հայտնվեց [III] ատյանում, իր դեմ հարուցած մեղադրանքներին պատասխանելու նրա փորձերը դիմավորեցին «Կրակի՛ տալ նրան, այրե՛լ նրան» գոչումներով (Բռննեխոս, հ.1, էջ 234): Նրան զնդան նետեցին՝ շղթայակապ անելով այնպիսի դիրքով, որ մեծ տառապանք էր պատճառում նրան, և կերակրում էին միայն հացով ու ջրով: Մի քանի ամիս անց բանտարկության դաժան պայմաններից Հերոնիմոսն այնպես հիվանդացավ, որ նրա կյանքը սպառնալիքի տակ էր, և վախենալով, որ նա դուրս կպրծնի իրենց ձեռքից, նրա թշնամիները սկսեցին նրա հետ պակաս խստությամբ վարվել, թեև նա բանտում մնաց մի ամբողջ տարի:

Հուսի մահը չտվեց պապականների սպասած արդյունքը: Նրա պահպանագրի խախտումը վրդովմունքի փոթորիկ էր առաջացրել, Հերոնիմոսին այրելու փոխարեն՝ ժողովը որոշեց դիմել ավելի անվտանգ քայլի՝ ստիպել նրան ուրանալ, եթե հնարավոր է: Նրան բերեցին ժողովի առջև և առաջարկեցին ընտրել կա՛մ ուրացում, կա՛մ մահ խարույկի վրա: Բանտարկությունից առաջ մահը ողորմություն կլիներ այն սարսափելի տառապանքների համեմատությամբ, որ նա կրել էր, բայց հիմա հիվանդությունից, զնդանի դաժան պայմաններից և անհանգստության ու անորոշության տանջանքներից թուլացած, ընկերներից բաժանված և Հուսի մահից վիատված՝ Հերոնիմոսը սասանվեց և համաձայնեց հնազանդվել ատյանին: Նա խոստացավ հավատարիմ լինել կաթոլիկական հավատին և արդարացի ճանաչեց Ուիլյիֆի և Հուսի ուսմունքի

դատապարտությունը ատյանի կողմից՝ բացառությամբ նրանց սովորեցրած «սուրբ ճշմարտությունների» (*Նույն տեղում*, հ. 2, էջ 141):

Այդ քայլով Հերոնիմոսը փորձեց լռեցնել խղճի ձայնը և խուսափել մահից: Սակայն իր գնդանի միայնության մեջ նա ավելի պարզորոշ տեսավ, թե ինչ էր արել: Նա մտածում էր Հուսի արիության և հավատարմության մասին, հետո խորհում ճշմարտության իր ուրացման շուրջ: Նա մտածում էր աստվածային Ուսուցչի մասին, ում խոստացել էր ծառայել, և ով իր համար խաչի մահ էր կրել: Սինչև իր ուրացումը՝ նա իր բոլոր տառապանքներում մխիթարվում էր Աստծո բարեհաճության հավաստիացմամբ, բայց հիմա խղճի խայթոցներն ու կասկածները տանջում էին նրա հոգին: Նա գիտեր, որ դեռ ստիպված էր լինելու շատ բան ուրանալ, նախքան Հռոմը կհաշտվեր իր հետ: Ծանապարհը, որին **[112]** նա ոտք էր դրել, կարող էր ավարտվել միայն լիակատար ուխտադրությամբ: Եվ նա կայացրեց իր վճիռը, որ երբեք չի ուրանա իր Տիրոջը՝ կարճատև տառապանքներից խուսափելու համար:

Շուտով նրան նորից բերեցին ատյան: Նրա հնազանդությունը չէր բավարարել դատավորներին: Արյան նրանց ծարավը՝ Հուսի մահից գրգռված, նոր գոհեր էր պահանջում: Միայն ճշմարտությունից բացարձակապես հրաժարվելով՝ Հերոնիմոսը կարող էր պահպանել իր կյանքը: Բայց նա վճռել էր բացելիքաց հռչակել իր հավատը և իր նահատակ եղբոր նման գնալ դեպի խարույկ:

Նա հրաժարվեց իր նախկին ուրացումից և որպես մահվան դատապարտված անձ՝ հանդիսավոր կերպով ինքն իրեն պաշտպանելու հնարավորություն պահանջեց: Վախենալով նրա խոսքերի ազդեցությունից՝ արելատները պնդեցին, որ նա պարզապես հաստատի կամ ժխտի իր դեմ հարուցված մեղադրանքների ճշմարտացիությունը: Հերոնիմոսը բողոքեց այդ դաժանության և անարդարության դեմ: «Դուք ինձ երեք հարյուր քառասուն օր պահեցիք գարշելի գնդանում, - ասաց նա, - ասպականության, կեղտի, գարշահոտության և ծայրագույն կարիքի մեջ, հետո բերեցիք այստեղ և, լսելով իմ ռիսերիմ թշնամիներին, հրաժարվում եք լսել ինձ ... Եթե դուք իսկապես իմաստուն եք և ուզում եք լինել աշխարհի լույսը, ապա զգուշացեք արդարության դեմ մեղանշելուց: Ինչ վերաբերում է ինձ, ես միայն մի տկար մահկանացու եմ, իմ կյանքը քիչ կարևորություն ունի, ու երբ ես հորդորում եմ ձեզ խուսափելու անարդարացի վճիռ կայացնելուց, ավելի շատ ձեզ համար եմ անում, քան թե ինձ համար» (*Նույն տեղում*, հ. 2, էջ 146, 147):

Նրա պահանջն ի վերջո բավարարվեց: Իր դատավորների ներկա-

յությամբ Հերոնիմոսը ծնկի իջավ և աղոթք արեց, որպեսզի աստվածային Հոգին ղեկավարի իր մտքերն ու բառերը, որպեսզի ինքը ճշմարտության հակառակ կամ իր Տիրոջն անարժան ոչինչ չասի: Նրա համար այդ օրն իրականացավ առաջին աշակերտներին տրված Աստծո հետևյալ խոստումը. «Ձեզ պիտի տանեն կուսակալների ու թագավորների առաջ իմ պատճառով... Բայց երբ ձեզ մատնեն, հոգ մի՛ արեք, թե ինչպես կամ ինչ պիտի խոսեք, քանի որ ոչ թե դուք եք, որ պիտի խոսեք, այլ ձեր Հոր Հոգին, որ պիտի խոսի ձեր մեջ» (Մատթեոս 10.18-20):

Հերոնիմոսի խոսքերը զարմանք և հիացմունք առաջացրին նույնիսկ նրա թշնամիների մեջ: Մի ամբողջ տարի նա **[113]** փակված էր եղել մի սոսկալի գնդանում՝ զրկված կարդալու և նույնիսկ տեսնելու հնարավորությունից, անտանելի ֆիզիկական տանջանքների և հոգեկան տառապանքների մեջ: Բայց չնայած դրան՝ նրա փաստարկները ներկայացվում էին այնպիսի հստակությամբ և զորությամբ, կարծես նա այդ ամբողջ ժամանակն ուսումնասիրության մեջ էր անցկացրել: Նա իր ունկնդիրների առջև հիշատակեց սուրբ մարդկանց այն երկար շարքը, ովքեր դատապարտվել էին անարդար դատավորների կողմից: Գրեթե յուրաքանչյուր սերնդում եղել են մարդիկ, որ, ջանալով վեհացնել իրենց ժամանակակիցներին, նախատվել և վտարվել են, իսկ հետո պարզվել է, որ նրանք արժանի են պատվի: Քրիստոսն Ինքը անարդար ատյանի կողմից դատապարտվեց որպես հանցագործ:

Իր ուրացման ժամանակ Հերոնիմոսը հաստատել էր Հուսի դատավճռի արդարաւոթյունը, իսկ հիմա հայտարարեց, որ զոջում է դրա համար, և վկայեց մարտիրոսի անմեղությունն ու սրբությունը: «Ես նրան ճանաչել եմ մանկությունից,- ասաց Հերոնիմոսը,- նա գերազանց մարդ էր՝ արդար և սուրբ: Նա դատապարտվեց, չնայած անմեղ էր... Ես նույնպես պատրաստ եմ մեռնել: Ես չեմ նահանջի այն տանջանքների առաջ, որ ինձ համար պատրաստել են իմ թշնամիներն ու կեղծ վկաները, ովքեր մի օր իրենց խարդախության համար հաշիվ են տալու մեծ Աստծուն, ում ոչ մի կերպ հնարավոր չէ խաբել» (Բռնմեխոս, հ. 2, էջ 151):

Ինքն իրեն նախատելով ճշմարտությունն ուրանալու համար՝ Հերոնիմոսը շարունակեց. «Բոլոր մեղքերից, որ գործել եմ պատանեկությունից ի վեր, ոչ մեկն այնքան չի ճնշում հոգիս և այնպիսի ցավ չի պատճառում, որքան այն, որ ես գործեցի այս բախտորոշ տեղում, երբ հավանություն տվեցի այն անօրեն դատավճռին, որ կայացվել էր Ռիկլիֆի, ինչպես նաև սուրբ նահատակի՝ Յան Հուսի՝ իմ ուսուցչի և ընկերոջ դեմ: Այո, ես սրտանց խոստովանում եմ և տակումով հայտարարում,

որ ամոթալի կերպով վախեցա, երբ մահվան սարսափից դրդված՝ դատապարտեցի նրանց ուսմունքը: Ուստի աղաչում եմ... ամենակարող Աստծուն՝ ներել իմ մեղքերը, հատկապես այս մեկը՝ ամենից նողկալին»: Մատնացույց անելով իր դատավորներին՝ նա վճռականորեն ասաց. «Դուք դատապարտեցիք Ուիկլիֆին և Յան Հուսին ոչ թե եկեղեցու ուսմունքն աղավաղելու, այլ այն պատճառով, որ նրանք հանդիմանում էին կղերականների խայտառակ արարքները՝ նրանց ցուցամոլությունը, ազահությունը, հպարտությունը և պրելատների ու քահանաների բոլոր մյուս մեղքերը: [114] Այն, ինչ նրանք ասել են, անհերքելի է, և ես համամիտ եմ դրան»:

Նրա խոսքն ընդհատեցին: Կատաղությունից դողացող պրելատները բղավեցին. «Էլ ի՞նչ ապացույցներ են ձեզ պետք: Մեր առջև կանգնած է ամենահամառ հերետիկոսը»:

Այդ փոթորկից ամենևին էլ չխռովված՝ Հերոնիմոսը բացականչեց. «Կարծում եք, թե ես վախենո՞ւմ եմ մեռնելուց: Դուք ինձ մի տարի պահեցիք տսկալի գնդանում, ինչն ավելի ահավոր էր, քան մահը: Դուք ինձ հետ ավելի դաժանաբար վարվեցիք, քան թուրքի, հրեայի կամ հեթանոսի հետ, և իմ մարմինը բառացիորեն քայքայվեց, բայց ես չեմ գանգատվում, որովհետև լացուկոծն անվայել է հոգևոր մարդուն: Սակայն ես չեմ կարող չարտահայտել իմ զարմանքը քրիստոնյայի հանդեպ նման բարբարոսության վերաբերյալ» (*Նույն տեղում*, հ. 2, էջ 151-153):

Դարձյալ կատաղության փոթորիկ բարձրացավ, և Հերոնիմոսին շտապ բանտ տարան: Սակայն ժողովին ներկա գտնվողներից ոմանք խորապես ազդվել էին նրա խոսքերից և փափագում էին փրկել նրա կյանքը: Եկեղեցու բարձրաստիճան պաշտոնյաներն այցելեցին նրան՝ փորձելով համոզել, որ հնազանդվի ժողովին: Նրան առաջարկեցին ամենավայրուն հեռանկարները, եթե դադարեր ընդդիմանալ Հռոմին: Բայց իր Տիրոջ նման, ում առաջարկվեց աշխարհի փառքը, Հերոնիմոսը հաստատ մնաց:

-Ապացուցեք ինձ Սուրբ Գրքով, որ մոլորության մեջ եմ, և ես կիրաժարվեմ դրանից,- ասաց նա:

-Սուրբ Գիրքը,- բացականչեց նրա փորձիչներից մեկը,- մի՞թե այն ամեն ինչի չափանիշ է: Ո՞վ կարող է հասկանալ այն՝ առանց եկեղեցու մեկնաբանության:

-Մի՞թե մարդկային ավանդություններն ավելի արժանահավատ են, քան մեր Փրկչի Ավետարանը,- պատասխանեց Հերոնիմոսը:- Պողոսը նրանց, ում գրել է իր նամակները, կոչ չի արել հետևել մարդկային

ավանդույթներին, այլ ասել է. «Քննեցեք գրքերը»:

-Հերետիկոս,- եղավ պատասխանը,- իզուր եմ այսքան ժամանակ կորցնում քեզ համոզելու համար: Տեսնում եմ, որ դևի իշխանության տակ ես (Ուայլի, հ. 3, գլ.10):

Շատ չանցած՝ դատավճիռը կայացվեց, և նրան տարան այն նույն տեղը, որտեղ **[115]** նահատակվել էր Հուսը: Ճանապարհին նա երգում էր, և նրա դեմքը շողում էր ուրախությունից ու խաղաղությունից: Նա իր հայացքը հառել էր Քրիստոսին, և մահն այլևս սարսափելի չէր: Երբ դահիճն ուզում էր վառել կրակը նրա հետևում, նահատակը բացականչեց. «Համարձակ առաջ արի: Կրակը վառիր աչքերիս առաջ: Եթե ես վախենալի, այստեղ չէի լինի»:

Երբ կրակը բորբոքվեց նրա շուրջը, նա արտասանեց իր վերջին աղոթքը. «Տեր, Ամենակարող Հայր,- աղաղակեց նա,- ողորմիր ինձ և ներիր իմ մեղքերը, քանզի գիտես, որ ես միշտ սիրել եմ Բո ճշմարտությունը» (Բոննեխոս, հ. 2, էջ 168): Նրա ձայնը լռեց, սակայն շրթունքները շարունակում էին աղոթք շնջալ: Երբ կրակն ավարտեց իր գործը, նահատակի մոխիրը հողի հետ միասին հավաքվեց և Հուսի մոխրի պես գցվեց Ռեյնը:

Այսպես վախճանվեցին Աստծո հավատարիմ ջահակիրները: Բայց նրանց հռչակած ճշմարտության լույսը՝ իրենց հերոսական օրինակի լույսը, չէր կարող մարել: Ինչպես որ մարդիկ անկարող են փոխել արևի ընթացքը, այնպես էլ չէին կարող խափանել այդ օրվա արշալույսը, որն արդեն բացվում էր աշխարհի վրա:

Հուսի մահապատիժը վրդովմունքի և սարսափի կրակ էր բորբոքել Բոհեմիայում: Ողջ ազգը գիտակցում էր, որ նա դարձել էր քահանաների չարամտության և կայսեր ուխտադրության զոհը: Հայտարարվեց, որ նա ճշմարտության նվիրյալ ուսուցիչ էր, իսկ ատյանը, որ նրան դատապարտել էր մահվան, մեղադրվեց սպանության մեջ: Նրա ուսմունքն այժմ ավելի մեծ ուշադրության արժանացավ, քան երբևէ: Պապի հրամանով Ռիկլիֆի գրվածքներն այրվել էին: Իսկ որոնք որ պահպանվել էին, հիմա դուրս էին բերվում թաքստոցներից և ուսումնասիրվում Աստվածաշնչի կամ դրա այն մասերի հետ, որոնք մարդիկ կարողանում էին ձեռք բերել, և այսպես շատերն ընդունեցին բարեփոխված հավատը:

Հուսին սպանողները մի կողմ չքաշվեցին՝ հանգիստ նայելու, թե ինչպես է հաղթանակում նրա գործը: Պապն ու կայսրը միացան՝ ճնշելու այդ շարժումը, և Սիզիվոսի գործերը նետվեցին Բոհեմիայի վրա: **[116]**

Բայց մի ազատարար վեր կացավ: Բոհեմացիներին առաջնորդում էր

Ժիշկան, ով պատերազմը սկսվելուց քիչ անց բոլորովին կուրացավ. նա իր ժամանակվա ամենահռչակավոր գեներալներից մեկն էր: Ապավինելով Աստծո օգնությանն ու իր գործի արդարությանը՝ ժողովուրդը դիմադրում էր թշնամու ամենահզոր բանակներին: Կայսրը, կրկին ու կրկին թարմ ուժեր հավաքելով, ներխուժում էր Բոհեմիա՝ միայն խայտառակ կերպով ետ մղվելու համար: Հուսյանները հաղթահարել էին մահվան սարսափը, և ոչինչ չէր կարող ընկճել նրանց: Պատերազմը սկսվելուց մի քանի տարի անց քաջարի Ժիժկան մահացավ, բայց նրա տեղը գրավեց Պրոկոպը, ով նույնքան խիզախ ու հմուտ գեներալ էր, իսկ որոշ առումներով՝ ավելի ունակ առաջնորդ:

Բոհեմացիների թշնամիները, լսելով կույր զորավարի մահվան մասին, մտածեցին, որ պատեհ առիթ է ներկայացել կորցրածը հետ վերադարձնելու համար: Պապը խաչակրաց արշավանք հայտարարեց հուսյանների դեմ, և դարձյալ մի ահռելի բանակ ուղղվեց դեպի Բոհեմիա, բայց միայն ջախջախիչ պարտություն կրելու համար: Մեկ այլ արշավանք ազդարարվեց: Պապական գահին հավատարիմ եվրոպական բոլոր երկրներում սկսեցին զորք, դրամ և ռազմամթերք հավաքել: Հազարավոր մարդիկ կանգնեցին պապի դրոշի ներքո՝ հավատալով, որ ի վերջո հուսյան հերետիկոսների վերջը գալու է: Վստահ հաղթանակի մեջ՝ վիթխարի զորքը մտավ Բոհեմիա: Ժողովուրդը միավորվեց՝ հետ մղելու նրանց: Երկու բանակներն այնքան մոտեցան իրար, որ նրանց միայն գետն էր բաժանում: «Խաչակիրների ուժերը շատ ավելի գերազանց էին, բայց գետն անցնելու և հուսյանների վրա գրոհելու փոխարեն, ինչի համար այդքան երկար ճանապարհ էին անցել, նրանք կանգնել և լուռ դիտում էին այդ ռազմիկներին» (Ուայլի, հ. 3, գլ.17): Հետո հանկարծակի մի խորհրդավոր խուճապ տիրեց զորքին: Առանց գեթ մեկ հարված հասցնելու՝ այդ հզոր բանակը բաժան-բաժան եղավ, և կարծես մի ինչ-որ անտեսանելի ուժով սկսեց ցրվել: Հետապնդելով փախստականներին՝ հուսյանները թշնամու բանակից շատերին սպանեցին, և հսկայական ավար մնաց հաղթողներին. այնպես որ, սմանկացնելու փոխարեն՝ պատերազմը հարստացրեց Բոհեմիան:

Սի քանի տարի անց նոր պապի ղեկավարությամբ մեկ այլ արշավանք կազմակերպվեց: Առաջվա պես՝ Եվրոպայի պապական [117] բոլոր երկրներից զորք և միջոցներ հավաքվեցին: Այս վտանգավոր նախաձեռնության մասնակիցներին մեծ ու գայթակղիչ խոստումներ էին տրվում: Յուրաքանչյուր խաչակրի, նույնիսկ ամենանողկալի ոճիրների համար, լիակատար ներում էր երաշխավորվում: Պատերազմի ընթացքում

զոհվածներին խոստանում էին հարուստ պարզևներ երկնքում, իսկ կենդանի մնացածներին՝ պատիվ ու հարստություն մարտի դաշտում: Դարձյալ մի ահռելի բանակ հավաքվեց և, անցնելով սահմանը, մտավ Բոհեմիա: Հուսյանների զորքը սկսեց նահանջել՝ այդպիսով զավթիչներին ավելի ու ավելի ներքաշելով երկրի խորքը՝ դրդելով նրանց մտածել, թե հաղթանակն արդեն ապահովված է: Ի վերջո Պրոկոպի բանակը կանգ առավ և շրջվելով դեպի թշնամին՝ անցավ գրոհի: Գիտակցելով իրենց սխալը՝ խաչակիրները մնացին ճամբարում՝ սպասելով հարձակմանը: Երբ լավեց մոտեցող զորքի ձայնը, դեռ նախքան հուսյանների երևալը՝ խաչակիրների բանակում դարձյալ խուճապ սկսվեց: Իշխանները, զորավարներն ու շարքային զինվորները, դեն նետելով իրենց զենքերը, փախան բոլոր ուղղություններով: Պապական դեսպանը, ով ներխուժման առաջնորդն էր, զուր էր ջանում հավաքել իր ահաբեկված ու կազմալուծված ուժերը: Չնայած իր գերագույն ճիգերին՝ նա ինքն էլ քշվեց փախչող ամբոխի հորձանքով: Պարտությունը լիակատար էր, և նորից հաղթողները հարուստ ավարի տեր դարձան:

Այսպիսով՝ երկրորդ անգամ Եվրոպայի ամենահզոր ազգերի կողմից ուղարկված հսկայական բանակը, որ կազմված էր խիզախ, ռազմատենչ, զինավարժ ու սպառազեն մարդկանցից, առանց պատերազմելու՝ փախավ փոքր և մինչ այդ թույլ ազգի պաշտպաններից: Դա աստվածային զորության դրսևորում էր: Չավթիչներն ահաբեկվեցին գերբնական սարսափով: Նա, ով կործանեց փարավոնի զորքերը Կարմիր ծովում, ով փախցրեց մադիանացիների բանակը Գեդեոնից և նրա երեք հարյուր զինվորներից, ով մի գիշերվա մեջ տապալեց հպարտ ասորիների զորքը, դարձյալ մեկնեց Իր ձեռքը՝ պատժելու զավթիչներին: «Այնտեղ վախենում են վախով, ուր որ վախ չկա, որովհետև Աստված քեզ պատողների ոսկորները ցրում է: Դու ամաչեցնում ես նրանց, որովհետև Աստված նրանց դեն է գցում» (Մադնոս 53.5): **[118]**

Կորցնելով ուժով հաղթելու հույսերը՝ պապական առաջնորդներն, ի վերջո, որոշեցին դիմել դիվանագիտության: Համաձայնության եկան, ըստ որի բոհեմացիներին ձևականորեն խղճի ազատություն էր շնորհվում, բայց իրականում հանձնում էր նրանց Հռոմի իշխանության ձեռքը: Որպես պայման Հռոմի հետ հաշտության՝ բոհեմացիներն առաջ էին քաշել չորս կետ. Աստվածաշնչի ազատ քարոզչություն, ամբողջ եկեղեցու մասնակցությունը Տիրոջ Ընթրիքին և երկրպագության անցկացումը մայրենի լեզվով, աշխարհիկ բոլոր պաշտոններից և իշխանությունից հոգևորականների ազատում, իսկ հանցանքի դեպքում՝ քաղաքացիական

դատարանի իրավագործություն՝ ինչպես եկեղեցու հասարակ անդամների, այնպես էլ հոգևորականության հանդեպ: Պապությունն ի վերջո «համաձայնեց ընդունել հուսյանների առաջ քաշած չորս կետերն այն վերապահությամբ, որ դրանց ստույգ մեկնաբանության իրավունքը պատկանի ժողովին, այլ խոսքերով՝ պապին և կայսրին» (Ուայլի, հ. 3, գլ.18): Մրա հիման վրա կնքվեց պայմանագիր, և Հռոմը կեղծիքով ու խարդախությամբ շահեց այն, ինչ չէր կարողացել պատերազմով, որովհետև, իր մեկնաբանությունը տալով հուսյանների առաջ քաշած դրույթներին, ինչպես վարվում էր Աստվածաշնչի հետ, նա կկարողանար աղավաղել դրանց իմաստն՝ իր նպատակներին հարմարեցնելու համար:

Բռնեմիայում բազմաթիվ մարդիկ չհամաձայնեցին պայմանագրի հետ՝ տեսնելով, որ այն սպառնում է իրենց ազատությանը: Նրանց միջև ծագած տարաձայնություններն ու պառակտումները հանգեցրին պայքարի և արյունահեղության: Այս պայքարում ընկավ վեհանձն Պրոկոպը, և Բռնեմիան կորցրեց իր ազատությունը:

Սիգիզմունդը՝ Հուսի և Հերոնիմոսի մատնիչը, դարձավ Բռնեմիայի թագավոր, և չնայած բռնեմացիների իրավունքները պաշտպանելու իր երդմանը՝ նա շարունակեց ամրապնդել պապությունը: Բայց Հռոմի հանդեպ իր քծնանքով նա քիչ բան շահեց: Քսան տարի շարունակ նրա կյանքը լի էր չարչարանքներով ու վտանգներով: Նրա գործերը ցրվել էին, ու նրա գանձարանները դատարկվել երկարատև ու անպտուղ պատերազմներից, և հիմա՝ մեկ տարի թագավորելուց հետո, նա մեռավ՝ իր թագավորությունը թողնելով քաղաքացիական պատերազմի եզրին և իր հետնորդներին ժառանգություն թողնելով անփառունակ մի անուն:

Հուզումները, պայքարն ու արյունահեղությունը շարունակվեցին: Նորից օտարերկրյա բանակներ ներխուժեցին Բռնեմիա, և ներքին գժտությունները [119] շարունակում էին բզկտել ազգը: Նրանք, ովքեր հավատարիմ էին Ավետարանին, ենթարկվում էին արյունահեղ հալածանքների:

Երբ նրանց նախկին եղբայրները, համաձայնության մեջ մտնելով Հռոմի հետ, ընդունեցին նրա մոլորությունները, հին հավատին հարողները կազմեցին առանձին եկեղեցի, որը կոչվեց «Սիացյալ Եղբայրություն»: Այս քայլը նրանց վրա ուղղեց բոլոր խավերի անեծքը: Սակայն նրանք մնացին անսասան: Ստիպված ապաստան գտնելով անտառներում ու քարայրներում՝ նրանք դեռ հավաքվում էին Աստծո խոսքը կարդալու և միասին երկրպագելու համար:

Լրաբերների միջոցով, որ գաղտնաբար ուղարկվել էին տարբեր

երկրներ, նրանք իմացան, որ տեղ-տեղ կային «ճշմարտության առանձին դավանողներ՝ մի քանիսն այս քաղաքում, մյուսներն՝ այն, ովքեր իրենց պես հալածվում էին, և որ Ալլայան լեռներում կար մի հին եկեղեցի, որը հիմնվում էր Աստվածաշնչի վրա և բողոքում Հռոմի կռապաշտության ու քայքայվածության դեմ» (Ուայլի, հ. 3, գլ.19): Այս լուրն ընդունվեց մեծ ուրախությամբ, և կապ հաստատվեց վաղդենս քրիստոնյաների հետ:

Հավատարիմ մնալով Ավետարանին՝ բոհեմացիներն իրենց հալածանքի ողջ գիշերվա ընթացքում, ամենախավար ժամերին անգամ, իրենց հայացքն ուղղելով դեպի հորիզոնը, համբերությամբ սպասում էին արշալույսին: «Նրանց չար օրեր էին բաժին հասել, բայց... նրանք հիշում էին Հուսի և Հերոնիմոսի այն խոսքերը, որ մեկ դար անց ծագելու էր արևը: Դրանք հուսյանների համար նույնն էին, ինչ որ Հովսեփի խոսքերը ստրկության մեջ գտնվող Իսրայելի ցեղերի համար. «Ես մեռնում եմ, բայց Աստված անպատճառ այցելություն է անելու ձեզ և այս երկրից հանելու է» (*Նույն տեղում*, հ. 3, գլ.19): «Տասնհինգերորդ դարի վերջում Եղբայրության եկեղեցիների թիվը դանդաղ, բայց հաստատուն կերպով սկսեց աճել: Ու թեև նրանց վիճակը հեռու էր անվտանգ լինելուց, նրանք համեմատաբար հանգիստ էին: Տասնվեցերորդ դարի սկզբին նրանք երկու հարյուր եկեղեցիներ ունեին Բոհեմիայում և Մորավիայում» (Եգրա Հոլլ Ջիլլեթ, *Յան Հուսի կյանքն ու ժամանակները*, հ. 2, էջ 570): «Մնացորդը, խուսափելով հրի ու սրի կործանիչ կատաղությունից, այնքան սքանչելի էր, որ նրան թույլ տրվեց տեսնել Հուսի կանխատեսած արշալույսը» (Ուայլի, հ. 3, գլ.19):

ԼՅՈՒԹԵՐԻ ԱՆՋԱՏՈՒՄԸ ՀՈՈՄԻՅ

Մրանցից, ուլքեր կոչված են եղել եկեղեցին պապության խավարից դուրս բերելու դեպի ավելի մաքուր հավատի լույսը, ամենասականավորը Մարտին Լյութերն էր: Ջերմեռանդ, կրակոտ և նվիրված, ուրիշ որևէ վախ չունեցող, բացի Աստծո վախից, և կրոնական հավատի համար բացի Սուրբ Գրքից ուրիշ ոչ մի հիմք չճանաչող Լյութերը ճիշտ իր ժամանակի լրաբերն էր, և հենց նրա միջոցով էլ Աստված իրականացրեց եկեղեցու քարեփոխման և աշխարհի լուսավորության մեծ գործը:

Ավետարանի առաջին լրաբերների նման՝ Լյութերը ծնվել է աղքատ ընտանիքում: Նրա վաղ տարիներն անցել են գերմանացի գյուղացու համեստ տանը: Հանքափորի իր ամենօրյա չարչարանքով հայրը միջոցներ էր վաստակում նրա կրթության համար և կամենում էր, որ նա իրավաբան դառնա, բայց Աստված մտադիր էր նրան շինարար դարձնել այն մեծ տաճարում, որն այնքան դանդաղ բարձրանում էր դարերի ընթացքում: Նեղությունները, զրկանքն ու խիստ կարգապահությունն էին այն դպրոցը, որտեղ Անասիման Իմաստությունը պատրաստում էր Լյութերին նրա կյանքի կարևոր առաքելության համար:

Լյութերի հայրը հզոր, գործուն մտքի և շատ ուժեղ բնավորության տեր, ազնիվ, վճռական, շիտակ մարդ էր: Նա հավատարիմ էր իր հանդուժմունքներին՝ անկախ հետևանքներից: Նրա ողջամիտ բանականությունն անվստահություն էր ներշնչել նրան վանական համակարգի նկատմամբ: Նա ծայրաստիճան վրդովված էր, երբ Լյութերն առանց իր համաձայնության հեռացավ վանք: Միայն երկու տարի անց հայրը հաշտվեց որդու հետ, բայց նույնիսկ այդ ժամանակ էլ նա չփոխեց իր կարծիքը: *[121]*

Լյութերի ծնողներն առանձնահատուկ ուշադրություն էին դարձնում իրենց զավակների կրթությանն ու դաստիարակությանը: Նրանք ջանում էին սովորեցնել նրանց ճանաչել Աստծուն և դրսևորել քրիստոնեական առաքինություններ: Հաճախ հայրն աղոթք էր բարձրացնում որդու

ներկայությամբ, որպեսզի երեխան միշտ հիշի Տիրոջ անունը և մի օր նպաստի Նրա ճշմարտության առաջընթացին: Այս ծնողներն ամեն հնարավորություն օգտագործում էին իրենց զավակների բարոյական և մտավոր զարգացման համար, որքանով որ նրանց չարքաշ կյանքը թույլ կտար: Նրանք լուրջ և համառ ջանքեր էին թափում՝ իրենց երեխաներին բարեպաշտ և օգտակար կյանքի պատրաստելու համար: Իրենց վճռականությամբ և ուժեղ բնավորությամբ նրանք երբեմն չափազանց խիստ էին լինում, բայց ինքը՝ Բարենորոգիչը, թեև գիտակցելով, որ նրանք որոշ դեպքերում սխալվում էին, այնուհանդերձ գտնում էր, որ նրանց տված դաստիարակությունն ավելի շատ հավանության է արժանի, քան՝ դատապարտության:

Դպրոցում, ուր Լյութերն ուղարկվեց սովորելու վաղ հասակում, նրա հետ շատ կոպիտ և նույնիսկ բռնությամբ էին վարվում: Նրա ծնողներն այնքան աղքատ էին, որ նա, սովորելով այլ քաղաքում, դպրոց գնալիս հաճախ ստիպված էր լինում դռնից դուռ երգել՝ իր հացը վաստակելու համար, հաճախ էլ պարզապես քաղցած էր մնում: Այն ժամանակ տիրող մռայլ, սնահավատ պատկերացումները կրոնի մասին սարսափով էին լցնում նրա սիրտը: Գիշերը նա տխուր անկողին էր մտնում՝ դողալով մռայլ ապագայից և մշտապես սոսկալով այն մտքից, որ Աստված խիստ ու անողոք դատավոր է և մի դաժան բռնակալ, այլ ոչ թե բարի երկնային Հայր:

Այնքան շատ և խոր հիասթափությունների մեջ Լյութերը վճռականորեն առաջ էր շարժվում դեպի բարոյական ու մտավոր կատարելության բարձրակետը, որին փափագում էր նրա հոգին: Նա գիտության մեծ ծարավ ուներ: Նրա լուրջ ու գործուն միտքը, ցուցադրականի ու մակերեսայինի փոխարեն, դրդեց նրան որոնել հիմնավորն ու օգտակարը:

Երբ նա տասնութ տարեկանում ընդունվեց Էրֆուրտի համալսարանը, նրա վիճակն ավելի բարվոք էր, և հեռանկարներն՝ ավելի պայծառ, քան նախկինում: Նրա ծնողները տնտեսման ու խնայողության շնորհիվ որոշ միջոցներ էին ձեռք բերել և կարող էին անհրաժեշտության դեպքում օգնել իրենց որդուն: Իսկ ողջամիտ ընկերների ազդեցությունն *[122]* ինչ-որ չափով նվազեցրեց նրա նախկին ուսուցման մռայլ ներգործությունը: Նա իրեն նվիրեց լավագույն հեղինակների գործերի ուսումնասիրությանը՝ իր հիշողության մեջ ջանասիրությամբ պահելով նրանց ամենաարժեքավոր մտքերն ու իրենը դարձնելով իմաստունների իմաստությունը: Չնայած իր նախկին ուսուցիչների կոպիտ վերաբերմունքին՝ նա դեռ դպրոցում էր աչքի ընկել, և բարերար

ազդեցությունների ներքո նրա միտքն արագորեն զարգանում էր: Փայլուն հիշողության, վառ երևակայության, մտավոր հզոր ուժերի ու անխոնջ ջանասիրության շնորհիվ նա շուտով առաջ անցավ իր բոլոր ընկերներից: Մտավոր կարգապահությունը հասունացրել էր նրա հասկացողությունը և զարգացրել մտքի գործունեություն ու ընկալման սրություն, որոնք պատրաստում էին նրան իր կյանքի պայքարի համար:

Տիրոջ երկյուղն էր Լյութերի սրտում, որ նրան ընդունակ էր դարձնում հավատարիմ մնալ իր նպատակին՝ դրդելով նրան խորապես խոնարհվել Աստծո առաջ: Նա մշտապես զգում էր իր կախվածությունն աստվածային օգնությունից և չէր գլանում ամեն մի օրը սկսել աղոթքով, և նրա հոգին անդադար աղոթք էր շնչում ղեկավարության ու աջակցության համար: «Լավ աղոթքը,- հաճախ ասում էր նա,- ուսումնասիրության լավագույն կեսն է» (Դ՝Օբինյե, հ. 2, գլ. 2):

Մի անգամ համալսարանի գրադարանի գրքերը նայելիս Լյութերը լատիներեն Աստվածաշունչ գտավ: Նման գիրք նա երբեք չէր տեսել և նրա գոյության մասին անգամ գաղափար չուներ: Նա լսել էր հատվածներ ավետարաններից և առաքելական թղթերից, որոնք կարդացվում էին հասարակական պաշտամունքների ժամանակ, և ենթադրում էր, թե հենց դրանք են ողջ Աստվածաշունչը: Հիմա առաջին անգամ նա տեսավ Աստծո ամբողջ Խոսքը: Երկյուղով ու զարմանքով նա թերթում էր սրբազան էջերը և սրտատրոփ կարդում կյանքի խոսքերը՝ մերթընդմերթ ընդհատելով ու բացականչելով. «Երանի՛ թե Աստված ինձ մի այսպիսի գիրք տար» (Նույն պեղում, հ. 2, գլ. 2): Երկնային հրեշտակները նրա կողքին էին, և Աստծո գահից ճառագող լույսի շողերը նրա հասկացողությանը բացահայտում էին ճշմարտության գանձերը: Նա միշտ վախեցել էր վիրավորել Աստծուն, բայց հիմա, ավելի քան երբեք, նրան համակեց իր մեղավորության խոր գիտակցումը: **[123]**

Մեղքից ազատվելու և Աստծո հետ խաղաղություն գտնելու անկեղծ ձգտումն ի վերջո դրդեց նրան հեռանալ վանք և ապրել ճգնավորի կյանքով: Այնտեղ նրանից պահանջում էին կատարել ամենամաստաացուցիչ աշխատանքը և տնից տուն գնալ՝ ողորմություն խնդրելու: Նա այն տարիքում էր, երբ մարդիկ հատկապես փափագում են հարգանքի ու հավանության, և այս ստորացուցիչ ծառայությունը խիստ վիրավորական էր նրա արժանապատվության համար, բայց նա համբերությամբ տանում էր այդ նվաստացումը՝ հավատալով, որ դա պատիժ է իր մեղքերի համար:

Յուրաքանչյուր պահ, որ կարելի էր խնայել առօրյա պարտականություններից, նա նվիրում էր ուսումնասիրությանը՝ քնելու և նույնիսկ

իր աղքատիկ սննդի ընդունման ժամանակի հաշվին: Ամենից շատ նրան բավականություն էր պատճառում Աստծո խոսքի ուսումնասիրությունը: Նա վանքի պատին շոթայով ամրացված մի Աստվածաշունչ գտավ և հաճախ էր դիմում դրան: Երբ նրա մեղավորության գիտակցումը խորացավ, նա փորձեց իր գործերով ներում և խաղաղություն ձեռք բերել: Նա խստագույն կյանք էր վարում՝ ձգտելով ծոմապահությամբ, հսկումներով և խարազանմամբ ենթարկեցնել իր բնության չար հակումները, որոնցից չէր ազատել նրան վանական կյանքը: Նա չէր խուսափում ոչ մի զոհաբերությունից, որով կարող էր հասնել սրտի այնպիսի մաքրության, որը կարժանացներ նրան Աստծո հավանությանը: «Ես իրոք բարեպաշտ վանական էի,- ասել է նա ավելի ուշ,- և իմ միաբանության կանոններին հետևում էի ավելի խստորեն, քան կարող եմ արտահայտել: Եթե որևէ վանական կարողանար իր գործերով երկինք մտնել, ապա ես հաստատ կունենայի այդ իրավունքը: ...Եթե այդպես երկար շարունակվեր, ես ինձ գերեզման կհասցնեի» (*Նույն փեղում*, հ. 2, գլ. 3): Եվ որպես հետևանք այդ ցավոտ կարգավարժության՝ նա հյուծվեց և տառապում էր ջղաձիգ ուշագնացություններից, որոնցից երբեք այլևս լիովին չկարողացավ ազատվել: Բայց չնայած իր բոլոր ջանքերին՝ նրա ծանրաբեռնված հոգին հանգիստ չէր գտնում: Ի վերջո, նա հայտնվեց հուսահատության եզրին:

Երբ Լյուբերին թվաց, թե արդեն ամեն ինչ կորած է, Աստված նրան մի ընկեր ու օգնական ուղարկեց: Բարեպաշտ Շտաուպիցը Լյուբերին բացատրեց Աստծո խոսքը և պատվիրեց նրան շեղել հայացքը ինքն իրենից, դադարել անողորմ պատժի մասին մտածելուց՝ Աստծո օրենքի խախտման պատճառով, և նայել Հիսուսին՝ իր մեղքերը ներող Փրկչին: «Մեղքերիդ պատճառով քեզ տանջելու [124] փոխարեն՝ նետվիր Փրկչի գիրկը: Վստահիր Նրան, Նրա արդար կյանքին ու քավչարար մահվանը... Լսիր Աստծո Որդուն: Նա մարդ դարձավ, որպեսզի քեզ Աստծո բարեհաճության հավաստիքը տա»: «Սիրիր Նրան, քանզի Նա առաջինը սիրեց քեզ» (*Նույն փեղում*, հ. 2, գլ. 4): Ահա թե ինչ ասաց ողորմության պատգամաբերը: Նրա խոսքերը խոր տպավորություն թողեցին Լյուբերի վրա: Երկար փայփայած մոլորությունների դեմ պայքարելուց հետո նա կարողացավ ըմբռնել ճշմարտությունը, և նրա խռովված հոգին խաղաղություն գտավ:

Լյուբերը ձեռնադրվեց քահանա և վանքից կանչվեց Վիտենբերգի համալսարան՝ դասախոսելու: Այստեղ նա ձեռնամուխ եղավ Աստվածաշնչի ուսումնասիրությանը բնագրի լեզուներով: Նա սկսեց աստվա-

ծաշնչյան դասեր տալ, և սաղմոսները, ավետարաններն ու առաքելական թղթերը սկսեցին բացահայտել հիացած ունկնդիրներին: Շտաուպիցը՝ նրա ընկերն ու ուսուցիչը, համոզում էր նրան բարձրանալ ամբիոն և քարոզել Աստծո խոսքը: Լյութերը տատանվում էր՝ իրեն անարժան համարելով դիմելու ժողովրդին Քրիստոսի անունից: Միայն երկարատև մաքառումից հետո նա զիջեց իր ընկերների համառ խնդրանքներին: Նա արդեն զորավոր էր Գրքերով, և Աստծո շնորհը հանգչում էր նրա վրա: Նրա ճարտարախոսությունը գերում էր ունկնդիրներին, և պարզությունն ու զորությունը, որոնցով նա ներկայացնում էր ճշմարտությունը, համոզում էր նրանց, նրա խանդավառությունը՝ հուզում նրանց սրտերը:

Լյութերը դեռևս պապական եկեղեցու նվիրյալ զավակն էր, և նրա մտքով անգամ չէր անցնում, որ ինքն այլ մարդ է դառնալու: Աստծո նախախնամությամբ նա դրդում ունեցավ այցելելու Հռոմ: Նա ճանապարհի ընկավ ոտքով՝ գիշերներն օթևանելով վանքերում: Իտալիայում մի կուսանոց ապշեցրեց նրան իր հարստությամբ, փառքով ու շքեղությամբ: Արքայական եկամուտ ունենալով՝ վանականներն ապրում էին հոյակերտ բնակարաններում, շքեղ ու թանկարժեք զգեստներ էին հագնում և քեֆ էին անում ճոխ սեղանների շուրջ: Դատը կանխազգացումներով Լյութերը համեմատեց այդ տեսարանն իր անձնուրաց և ծանր կյանքի հետ: Նա լիակատար շփոթության մեջ ընկավ:

Վերջապես նա հեռվում տեսավ յոթ բլուրների քաղաքը: [125] Խորին հուզմունքով նա փռվեց գետնին՝ բացականչելով. «Մուրք Հռոմ, ես ողջունում եմ քեզ» (*Նույն տեղում*, հ. 2, գլ. 6): Մտնելով քաղաք՝ նա այցելեց եկեղեցիները, լսեց քահանաների ու վանականների պատմած զարմանալի առասպելները և կատարեց բոլոր պահանջվող ծեսերը: Ամենուրեք նա տեսնում էր պատկերներ, որոնք ապշեցնում և սարսափեցնում էին նրան: Նա տեսավ, որ հոգևորական բոլոր խավերում անօրենություն էր տիրում: Նա լսում էր պրելատների անվայելուչ կատակները և սուկում նրանց ահասարսուռ հայիոյությունից, որ դրսևորվում էր նույնիսկ պատարագի ժամանակ: Վանականների և քաղաքի բնակիչների հետ շփվելիս նա հանդիպում էր շվայտության և անառակության: Որ կողմ որ նա շրջվեր՝ սրբության փոխարեն պղծություն էր տիրում: «Ոչ ոք չի կարող պատկերացնել,- գրել է նա,- թե Հռոմում ինչպիսի մեղքեր և խայտառակ արարքներ են կատարվում: Հավատալու համար՝ այդ բոլորը պետք է տեսնել և լսել: Այնպես որ, նույնիսկ ասում են. «Եթե գոյություն ունի դժոխք, ապա Հռոմը կառուցված է նրա վրա: Դա մի անդունդ է, որից սկիզբ է առնում ամեն մի մեղք» (*Նույն տեղում*, հ. 2, գլ. 6):

Պապի նոր հրամանագիրը մեղքերի թողություն էր խոստանում բուրբին, ովքեր ծնկաչառք կբարձրանային «Պիղատոսի աստիճաններով», որոնցով, ինչպես կարծում էին, իջել էր Փրկիչը՝ դուրս գալով հռոմեական դատական դահլիճից, և որոնք հրաշքով Երուսաղեմից տեղափոխվել էին Հռոմ: Մի օր Լյութերն ակնածանքով բարձրանում էր այդ աստիճաններով, երբ հանկարծ մի որոտանման ձայն ասես դիմեց նրան. «Արդարը հավատով կապրի» (Հռոմեացիս 1.17): Նա արագ ոտքի կանգնեց և, ամոթահար ու զարհուրած, շտապ հեռացավ այդտեղից: Աստվածաշնչյան այդ տեքստը երբեք չկորցրեց իր ազդեցությունը նրա վրա: Այդ ժամանակից ի վեր նա ավելի պարզ, քան երբևէ, գիտակցեց մարդկային ջանքերով փրկության հասնելու անմտությունն ու մշտական հավատով Քրիստոսի արժանիքներին ապավինելու անհրաժեշտությունը: Նրա աչքերը բացվեցին և այլևս երբեք չպետք է փակվեին պապության մոլորությունների հանդեպ: Երես թեքելով Հռոմից՝ նա «շրջվեց» նրանից նաև սրտով և, սկսած այդ պահից, գնալով ավելի հեռացավ պապական եկեղեցուց, մինչև որ խզեց բոլոր կապերը նրա հետ:

Հռոմից վերադառնալուց հետո Լյութերն աստվածաբանության դոկտորի աստիճան ստացավ Վիտենբերգի համալսարանում: Ավելի, քան երբևէ, հիմա նա ազատ էր՝ նվիրվելու [126] Սուրբ Գրքի ուսումնասիրությանը, որն այդքան սիրում էր: Նա հանդիսավոր խոստում տվեց՝ իր ողջ կյանքի ընթացքում խորությամբ ուսումնասիրել և հավատարմությամբ քարոզել Աստծո խոսքը, ոչ թե պապերի ասույթներն ու ուսմունքները: Նա այլևս ո՛չ վանական էր, ո՛չ էլ դասախոս, այլ Աստվածաշնչի լիազորված պատգամաբեր: Նա կանչվել էր որպես հովիվ՝ արածեցնելու Աստծո հոտը, որ ծարավ և սոված էր ճշմարտության: Նա վճռականորեն հայտարարեց, որ քրիստոնյաները չպետք է ընդունեն այլ ուսմունքներ, բացի նրանցից, որոնք հիմնված են Սրբազան Գրքի հեղինակության վրա: Այս խոսքերը հարված հասցրին պապական գերիշխանության հենց հիմքին: Գրանք արտահայտում էին Բարենորոգման կենսական սկզբունքը:

Լյութերը տեսնում էր մարդկային տեսությունները Աստծո խոսքից վեր դասելու վտանգը: Նա անվախորեն քննադատում էր գիտնականների մտահայեցողական անհավատությունը և դիմակայում փիլիսոփայությանն ու աստվածաբանությանը, որոնք այդքան երկար ժամանակ իշխել էին ժողովրդի վրա: Նա դատապարտում էր դրանք ոչ միայն որպես արժեք չունեցող, այլև որպես կործանարար, և ջանում էր իր ունկնդիրների ուշադրությունը փիլիսոփաների ու աստվածաբաններ-

րի սուտանուն գիտությունից ուղղել դեպի հավերժական ճշմարտությունները՝ տրված մարգարեների և առաքյալների միջոցով:

Շատ քանակ էր նրա հաղորդած լուրը ծարավ ամբոխների համար, որոնք կառչում էին նրա խոսքերից: Այդպիսի ուսմունք նրանք երբեք չէին լսել: Փրկչի սիրո ավետիսը, Նրա քավչարար արյան շնորհիվ մեղքերի թողության ու հաշտության հավաստիացումը ցնծությամբ էր լցնում նրանց սրտերը և անմար հույս արթնացնում նրանց հոգիներում: Վիտենբերգում մի լույս էր վառվել, որի շողերը հասնելու էին երկրի ամենահեռավոր մասերը՝ ավելի ու ավելի պայծառանալով մինչև ժամանակի վերջը:

Բայց լույսն ու խավարը չեն կարող ներդաշնակվել: Ծճարտության և մոլորության միջև անգսպելի պայքար է ընթանում: Աջակցել դրանցից մեկին և պաշտպանել՝ նշանակում է հարձակվել մյուսի վրա և տապալել այն: Փրկիչն Ինքն է ասել. «Ես եկա ոչ թե խաղաղություն բերելու, այլ սուր» (Մատթեոս 10.34): Բարենորոգումը սկսելուց մի քանի տարի անց Լյութերն ասել է. «Աստված ինձ չի առաջնորդում, Նա ինձ հրում է առաջ: Նա ինձ տանում է: Ես ինքս իմ տերը չեմ: Ես ուզում եմ հանգիստ ապրել, սակայն հայտնվում եմ [127] խռովությունների և հեղափոխությունների մեջ» (Դ՞Օբինյե, հ. 5, գլ. 2): Հիմա նա պատրաստ էր մտնելու պայքարի մեջ:

Հռոմի եկեղեցին Աստծո շնորհը վաճառքի առարկա էր դարձրել: Նրա զոհասեղանների կողքին դրված էին դրամափոխների սեղանները (Մատթեոս 21.12), և օղբ լցված էր վաճառողների ու գնողների աղաղակով: Հռոմում Սուրբ Պետրոսի տաճարի կառուցման համար գումար հավաքելու պատրվակով մարդկանց պապի հեղինակությամբ ինդուլգենցիաներ էին առաջարկվում գնելու: Հանցանքի գնով պետք է տաճար կառուցվեր Աստծուն երկրպագելու համար, որի անկյունաքարը պիտի դրվեր անօրենության վարձով: Բայց հենց նույն միջոցները, որոնք պիտի ծառայեին Հռոմի մեծացմանը, ամենամահացու հարվածը հասցրին նրա գործությանն ու իշխանությանը: Հենց սա էր, որ կանգնեցրեց պապության ամենավճռական ու հաջողակ թշնամուն և հանգեցրեց մի պայքարի, որը ցնցեց պապական գահն ու հռոմեական նվիրապետության եռահարկ թաղը:

Գերմանիայում ինդուլգենցիաների վաճառքն իրականացնում էր Տեցել անունով մի պաշտոնյա, ով դատապարտվել էր հասարակության և Աստծո օրենքի դեմ գործած ամենաստոր հանցանքների համար, սակայն խուսափելով արժանի պատժից՝ աշխատում էր առաջ

տանել պապի շահադիտական ու անազնիվ մտադրությունները: Անոթը կորցրած՝ նա ստեր էր փչում և զարմանալի հեքիաթներ պատմում՝ տգետ, դյուրահավատ ու սնահավատ ժողովրդին խաբելու համար: Եթե նրանք ունենային Աստծո խոսքը, այդպես չէին խաբվի: Ժողովրդին պապության հսկողության տակ պահելու և եկեղեցու փառատենչ առաջնորդների իշխանությունն ու հարստությունը մեծացնելու համար էր հենց, որ նրանից պահում էին Աստվածաշունչը (Տես՝ Ջոն Ս. Լ. Գիզլեր, *Եկեղեցական պարմության շեռնարկ 4*, մաս 1, պարբ. 5):

Երբ Տեցելը մտնում էր որևէ քաղաք, նրանից առաջ մունետիկ էր գնում՝ ազդարարելով. «Աստծո և սուրբ հոր շնորհը ձեր դռներին է» (Գ՝Օբինյե, հ. 3, գլ.1): Եվ մարդիկ ողջունում էին այդ հայհոյիչ խաբեբային այնպես, ասես Աստված Ինքն էր երկնքից իջել նրանց մոտ: Տխրահոչակ այս առևտուրը հաստատվել էր եկեղեցում, և Տեցելը, բարձրանալով **[128]** ամբիոն, մեծարում էր ինդուլգենցիան՝ որպես Աստծո ամենաթանկագին պարգևը: Նա հայտարարում էր, որ ներման այդ թղթերի շնորհիվ բոլոր մեղքերը, որ գնորդը ապագայում կցանկանա գործել, կներվեն նրան, և որ «նույնիսկ ապաշխարության կարիք չկա» (*Նույն տեղում*, հ. 3, գլ.1): Գեռ ավելին, նա հավաստիացնում էր իր ունկնդիրներին, որ ինդուլգենցիան ուժ ունի փրկելու ոչ միայն ողջերին, այլև մեռածներին, և որ հենց այն պահին, երբ դրամը կգրնգա իր արկղի մեջ, հոգին, ում համար այն վճարվել է, կազատվի քավարանից և կթոչի դեպի դրախտ (Տես՝ Կ. Բ. Հագենբախ, *Բարենորոգման պարմությունը*, հ.1, էջ 96):

Երբ Սիմոն մոզն առաքյալներին առաջարկեց հրաշագործ գործությունը վաճառել իրեն, Պետրոսը պատասխանեց նրան. «Բո արծաթը թող քեզ հետ կորչի, քանի որ կարծեցիր, թե Աստծո պարգևները փողով կստանաս» (Գործք 8.20): Բայց Տեցելի առաջարկին անմիջապես կառչեցին ծարավ ամբոխները: Ոսկին ու արծաթը հոսում էին նրա արկղի մեջ: Փողով գվոդ փրկությունն ավելի հեշտ էր ձեռք բերել, քան այն, որը պահանջում էր ապաշխարություն, հավատ և լուրջ ջանքեր՝ դիմադրելու մեղքին և հաղթելու այն:

Հռոմեական եկեղեցու ուսյալ և բարեպաշտ այրերը դեմ էին դուրս եկել ինդուլգենցիաների մասին ուսմունքին, և շատերը չէին հավատում այդ կեղծիքին, որն այնքան հակասում էր թե՛ առողջ դատողությանը, թե՛ Աստծո խոսքին: Ոչ մի պրելատ չէր համարձակվում իր ձայնը բարձրացնել ընդդեմ այդ անօրեն առևտրի, բայց մարդիկ անհանգիստ ու տազնապած էին, և շատերը հուզված հարց էին տալիս, թե մի՞թե Աստ-

ված միջոցներ չի ձեռնարկի Իր եկեղեցին մաքրելու համար:

Երբ դեռ պապության խստագույն հետևորդ էր, Լյութերը սարսափով լցվեց՝ տեսնելով ինդուլգենցիաներ վաճառողների հայհոյիչ ամբարտավանությունը: Հենց նրա համայնքում շատերը ներման թղթեր էին գնել և շուտով եկան իրենց հովվի մոտ՝ խոստովանելով իրենց մեղքերը և թողություն ակնկալելով ոչ թե նրա համար, որ ապաշխարել էին և ցանկանում էին վերափոխվել, այլ որ ձեռք էին բերել ինդուլգենցիաներ: Լյութերը հրաժարվեց թողություն տալ՝ զգուշացնելով, որ եթե նրանք [129] չապաշխարեն և չփոխեն իրենց կյանքը, ապա կորչելու են իրենց մեղքերի մեջ: Մեծ շփոթության մեջ՝ նրանք գնացին Տեցելի մոտ և բողոքեցին, որ իրենց խոստովանահայրը չի ընդունում նրա ինդուլգենցիաները, իսկ ոմանք համարձակորեն ետ պահանջեցին իրենց դրամը: Դա կատաղեցրեց վանականին: Նա ամենատակալի անեծքների տարափ տեղաց և հրամայեց խարույկներ վառել հրապարակներում՝ հայտարարելով, թե «հրաման է ստացել պապից այրելու բոլոր հերետիկոսներին, ովքեր կհանդգնեն ըմբոստանալ նրա ամենասուրբ ինդուլգենցիաների դեմ» (Գ՝ Օբինյե, հ. 3, գլ. 4):

Լյութերն այժմ համարձակորեն ստանձնեց ճշմարտության առաջատարի իր գործը: Նա սկսեց ամբիոնից լուրջ ու հանդիսավոր նախագուշացումներ անել: Նա ժողովրդին ներկայացրեց մեղքի նողկալի բնույթը՝ սովորեցնելով նրանց, որ մարդն անկարող է սեփական գործերով փոքրացնել իր հանցանքը կամ խուսափել պատժից: Մեղավորին կարող է փրկել միայն ապաշխարությունն Աստծո առջև և հավատն առ Քրիստոս: Հնարավոր չէ գնել Քրիստոսի շնորհը, այն ձրի պարգև է: Նա խորհուրդ տվեց ժողովրդին ոչ թե ինդուլգենցիաներ գնել, այլ հավատով նայել խաչյալ Փրկչին: Նա պատմեց իր ցավալի փորձառությունը, երբ զուր ջանում էր ինքնանվաստացման և ինքնապատժման միջոցով փրկություն ձեռք բերել՝ հավաստիացնելով իր ունկնդիրներին, որ իր հայացքն իրենից շեղելով և Քրիստոսին հավատալով միայն նա խաղաղություն և ուրախություն գտավ:

Մինչ Տեցելը շարունակում էր իր առևտուրն ու ամբարիշտ հավակնությունները, Լյութերը վճռեց ավելի ազդեցիկ բողոք բարձրացնել այդ աղաղակող չարաշահումների դեմ: Առիթը դրա համար շուտով ներկայացավ: Վիտենբերգի ամրոց-եկեղեցում կային բազմաթիվ մասունքներ, որոնք եկեղեցական որոշ սուրբ օրերին ցուցադրում էին ժողովրդին՝ մեղքերի լիակատար թողություն խոստանալով բոլոր նրանց, ովքեր այդ ժամանակ այցելում էին եկեղեցի՝ խոստովանության: Այդպի-

սի օրերին հատկապես շատ ժողովուրդ էր հավաքվում այնտեղ: Մոտենում էր ամենակարևոր տոներից մեկը՝ «բոլոր սրբերի» տոնը: Նախորդ օրը, միանալով եկեղեցի գնացող բազմությանը, Լյուիները նրա դռան վրա մի թուղթ կպցրեց՝ վրան գրված 95 թեզիսներ ինդուլգենցիաների դեմ: Նա հայտարարեց, որ պատրաստ է **[130]** հաջորդ օրը համալսարանում պաշտպանել այդ թեզիսները բոլոր նրանց առջև, ովքեր հարկ կհամարեն բողոքել դրանց դեմ:

Նրա թեզիսները բոլորի ուշադրությունը գրավեցին: Դրանք նորից ու նորից կարդացվում էին և կրկնվում ամենուրեք: Համալսարանում և ամբողջ քաղաքում մեծ հուզում առաջացավ: Այս թեզիսները ցույց էին տալիս, որ մեղք ներելու կամ նրա պատժից ազատելու իրավունքը երբեք չի տրվել ո՛չ պապին, ո՛չ էլ որևէ այլ մարդու, որ դա մի կեղծիք է՝ սնահավատ մարդկանցից դրամ կորզելու խորամանկ միջոց, դիվական մի հնարք՝ կործանելու բոլոր նրանց հոգիները, ովքեր կհավատան այդ խաբեությանը: Պարզորոշ բացատրվում էր նաև, որ եկեղեցու ամենաթանկ գանձը Քրիստոսի Ավետարանն է, որ նրանում բացահայտված Աստծո շնորհն անվճար է տրվում բոլոր նրանց, ովքեր ապաշխարություն մտնեն և հավատով խնդրում են այն:

Լյուիների թեզիսները հրավիրում էին բանավեճի, սակայն ոչ որ չհամաձայնեց ընդունել մարտահրավերը: Նրա բարձրացրած հարցերը մի քանի օրվա ընթացքում տարածվեցին ամբողջ Գերմանիայում, իսկ մի քանի շաբաթ անց դրանք արդեն թնդում էին քրիստոնեական ողջ աշխարհում: Շատ մվիրյալ կաթոլիկներ, ովքեր տեսել էին եկեղեցում տիրող անօրենությունը և ողբացել, չիմանալով սակայն, թե ինչպես կանխեն դրա զարգացումը, մեծ ուրախությամբ կարդացին Լյուիների դրույթները՝ դրանց մեջ ճանաչելով Աստծո ձայնը: Նրանք զգացին, որ Տերը ողորմաձաբար մեկնել էր իր ձեռքը՝ կասեցնելու ապականության արագորեն աճող ալիքը, որ բխում էր պապական գահից: Իշխաններն ու պետական այրերը գաղտնիորեն ցնծում էին, որ ինչ-որ հսկողություն է դրվելու այն ամբարտավան իշխանության վրա, որը մերժում էր իր որոշումները բողոքարկելու իրավունքը:

Բայց մեղք սիրող սնահավատ բազմությունները սարսափեցին, երբ իրենց վախերը քնեցնող մոլորությունները սկսեցին բացահայտվել: Տեսնելով, որ մեղքեր խրախուսելու իրենց գործն ընդհատվել է, և որ իրենց շահերին վտանգ է սպառնում, խորամանկ հոգևորականները կատաղեցին և համախմբվեցին՝ պաշտպանելու իրենց հավակնությունները: Բարենորոգիչը ստիպված էր պատասխանելու դառը մեղադրանքների:

Ոմանք նրան մեղադրում էին հապճեպ և հանկարծական մղումով գործելու համար, մյուսները՝ ինքնավստահ լինելու մեջ՝ հայտարարելով, որ նա ղեկավարվում է ոչ թե Աստծո կամքով, այլ հպարտությամբ ու հանդգնությամբ: «Ո՞վ չգիտի,- [131] պատասխանում էր նա,- որ նոր գաղափար առաջ քաշող մարդուն գրեթե միշտ մեծամիտի տեղ են դնում՝ մեղադրելով վիճաբանություններ առաջացնելու մեջ... Ինչո՞ւ սպանվեցին Քրիստոսն ու բոլոր նահատակները: Որովհետև նրանց համարում էին ժամանակի իմաստությունն արհամարհող գոռոզամիտներ, ովքեր նոր գաղափարներ էին առաջարկում՝ առանց խոնարհությամբ խորհուրդ հարցնելու հին կարծիքների բանախոսների հետ»:

Նա կրկին հայտարարեց. «Ինչ որ ես անում եմ, կատարվելու է ոչ թե մարդկային խելամտությամբ, այլ Աստծո մտադրությամբ: Եթե այս գործը Աստծուն է, ո՞վ կարող է կանգնեցնել այն, իսկ եթե ոչ, ո՞վ կարող է առաջ տանել այն: Ո՛չ թե իմ, նրանց, կամ էլ մեր կամքը, այլ Քոնը թող լինի, ով Սուրբ Հայր, որ երկնքում ես» (*Նույն տեղում*, հ. 3, գլ. 6):

Թեև Աստծո Հոգին էր դրդել Լյութերին սկսելու իր գործը, դա նրան չէր հաջողվելու առանց դաժան պայքարի: Իր թշնամիների նախատինքը, նրանց կողմից իր նպատակների խեղաթյուրումը, նրանց անարդարացի ու չար պատկերացումներն իր բնավորության ու դրդումների մասին՝ այս ամենը ամենակույլ հեղեղի պես թափվեց նրա գլխին, ինչն անհետևանք չմնաց: Նա համոզված էր, որ ժողովրդի առաջնորդները թե՛ եկեղեցում, թե՛ հանրակրթարաններում ուրախությամբ կմիանան իրեն բարենորոգման գործում: Բարձրաստիճան անձանց քաջալերական խոսքերն ուրախություն և հույս էին ներշնչել նրան: Նա ակնկալում էր, որ եկեղեցու համար շուտով ավելի պայծառ արշալույս էր բացվելու: Սակայն խրախուսանքը վերածվեց նախատինքի ու դատապարտության: Թե՛ եկեղեցական, և թե՛ պետական պաշտոնյաները համոզված էին նրա թեզիսների ճշմարտացիության մեջ, բայց նրանք շուտով հասկացան, որ այդ ճշմարտությունների ընդունումը մեծ փոփոխություններ է պահանջելու: Լուսավորել և բարեփոխել ժողովրդին, ըստ էության, կնշանակեր փլուզել Հռոմի իշխանությունը, կասեցնել նրա գանձարանը հոսող հազարավոր հորձանքները՝ վնասելով պապական առաջնորդների շռայլությանն ու շքեղությանը: Ավելին՝ սովորեցնել ժողովրդին մտածել և գործել որպես պատասխանատու էակներ, ովքեր իրենց փրկության հույսը կապում են միայն Քրիստոսի հետ, նշանակում էր տապալել պապական գահը և, ի վերջո, իրենց իսկ իշխանությունը: Այդ պատճառով նրանք մերժեցին Աստծո կողմից իրենց առաջարկվող գիտությունը

և հակառակվեցին [132] Քրիստոսին ու ճշմարտությանը՝ ընդդիմանալով այն մարդուն, ում Նա ուղարկել էր լուսավորելու նրանց:

Նայելով իրեն՝ միայնակ մի մարդու, ով դուրս է եկել երկրի ամենահզոր ուժերի դեմ, Լյուիսերը դողաց: Երբեմն նա կասկածում էր, որ իրեն իսկապես Աստված է առաջնորդել՝ ընդդիմանալու եկեղեցու իշխանությանը: «Ո՞վ էի ես,- գրում է նա,- որ դեմ կանգնեի պապի մեծափառությանը, ում առաջ ...դողում են երկրի թագավորներն ու ամբողջ աշխարհը ...Ոչ ոք չի կարող պատկերացնել, թե ինչպիսի հոգեկան տառապանքներ են կրել այս երկու տարիների ընթացքում և ինչ վիստություն, ես կասեի՝ ինչ հուսալքության մեջ էի ընկած» (*Նույն տեղում*, հ. 3, գլ. 6): Բայց նա չթողնվեց լիակատար հուսալքության մեջ: Ջրկվելով մարդկային աջակցությունից՝ նա մայեց միայն Աստծուն և համոզվեց, որ կատարյալ ապահովությամբ կարող է ապավինել Նրա ամենագոր բազկին:

Բարենորոգման գործում իր ընկերներից մեկին Լյուիսերը գրել է. «Մենք չենք կարող հասկանալ Սուրբ Գիրքը ո՛չ ուսումնասիրությամբ, ո՛չ էլ մտքով: Քո առաջին պարտականությունն է՝ սկսել աղոթքով: Աղաչիր Տիրոջը, որ Նա Իր մեծ գթասրտությամբ օգնի քեզ՝ ճիշտ ըմբռնելու Իր խոսքը: Աստծո խոսքի ուրիշ մեկնաբան չկա, բացի այդ խոսքի Հեղինակից, ինչպես Նա Ինքն է ասել. «Նրանք բոլորը Աստծուց սովորած կլինեն»: Հույս մի դիրք քո ջանքերի, քո հասկացողության վրա, լիովին ապավինիր Աստծուն և Նրա Հոգու ազդեցությանը: Հավատա՛ մի մարդու խոսքին, ով փորձառություն է ունեցել» (*Նույն տեղում*, հ. 3, գլ. 7): Ահա կենսական կարևորություն ունեցող մի դաս նրանց համար, ովքեր զգում են, որ Աստված կանչել է իրենց՝ ներկայացնելու մյուսներին ներկա ժամանակվա հանդիսավոր ճշմարտությունները: Այդ ճշմարտությունները կգրգռեն ինչպես սատանայի, այնպես էլ այն մարդկանց թշնամությունը, ովքեր սիրում են նրա հորինած առասպելները: Չար ուժերի դեմ պայքարում ավելին է պետք, քան մտքի ուժն է և մարդկային իմաստությունը:

Երբ Լյուիսերի թշնամիները վկայակում էին ավանդությունները կամ պապի պնդումներն ու հեղինակությունը, նա դիմավորում էր նրանց միայն ու միայն Աստվածաշնչով: Այդ փաստարկներին նրանք անկարող էին պատասխանել, ուստի ձևապաշտության ու սնահավատության ստրուկները պահանջեցին նրա արյունը, ինչպես որ հրեաներն էին պահանջում Քրիստոսի արյունը: «Նա հերետիկոս է», - [133] բղավում էին Հռոմի կրոնամուկները: «Մեծագույն դավաճանություն է եկեղեցու հանդեպ այդ տոսկալի հերետիկոսին թույլ տալ նույնիսկ մեկ ժամ ապրել: Նրան պետք է անմիջապես կառավարան ուղարկել» (*Նույն տեղում*,

հ. 3, գլ. 9): Բայց Լյութերը չդարձավ նրանց կատաղության զոհը: Աստված գործ ուներ նրա համար, և երկնային հրեշտակներ ուղարկվեցին պաշտպանելու նրան: Շատերը, սակայն, ուլքեր Լյութերից ընդունել էին թանկագին լույսը, սատանայի ատելության թիրախը դարձան և հանուն ճշմարտության՝ անվեհեր գնացին տանջանքների ու մահվան:

Լյութերի ուսմունքը գրավեց մտավորականների ուշադրությունն ամբողջ Գերմանիայով մեկ: Նրա քարոզներից և աշխատություններից լույսի շողեր էին ճառագում, որոնք արթնացնում ու լուսավորում էին հազարավոր մարդկանց: Կենդանի հավատը զբաղեցնում էր մեռած ձևականության տեղը, որի մեջ գտնվել էր եկեղեցին այդքան երկար ժամանակ: Ժողովուրդն օրեցօր կորցնում էր հավատը հռոմեական եկեղեցու սնահավատության հանդեպ: Նախապաշարման արգելքները փլուզվում էին: Աստծո խոսքը, որով Լյութերը ստուգում էր ամեն մի ուսմունք և հավակնություն, երկսայրի սրի պես ճամփա էր բացում իր համար դեպի մարդկանց սրտերը: Ամենուրեք հոգևոր վերելքի ցանկություն էր արթնանում, և արդարության այնպիսի ծարավ ու սով էր, որպիսին չէր նկատվել դարերի ընթացքում: Ժողովրդի հայացքը, որն այնքան երկար ուղղված էր եղել մարդկային ծեսերին ու երկրային միջնորդներին, այժմ ապաշխարությամբ ու հավատով շրջվում էր դեպի խաչյալ Քրիստոսը:

Այս լայնատարած հետաքրքրությունն էլ ավելի վախեցրեց պապական իշխանություններին: Լյութերը կանչվեց Հռոմ՝ պատասխանելու հերձվածողության մեղադրանքին: Այդ հրամանագիրը սարսափով լցրեց նրա ընկերներին: Նրանք քաջ գիտեին, թե ինչ վտանգ էր սպառնում նրան այդ ապականված քաղաքում, որն արդեն արբած էր նահատակների արյունով: Նրանք բողոքեցին նրա՝ Հռոմ մեկնելու դեմ և պահանջեցին նրան քննել Գերմանիայում:

Այդ պահանջն ի վերջո բավարարվեց, և պապի կողմից դեսպան ուղարկվեց՝ լսելու Լյութերի գործը: Այս պաշտոնյային տված իր ցուցումներում պապն ասել էր, որ Լյութերն արդեն հայտարարվել է հերետիկոս: Ուստի դեսպանին հանձնարարված էր [134] «անհապաղ գործ հարուցել և բանտարկել»: Եթե Լյութերը չհնազանդվեր, և դեսպանին չհաջողվեր կալանավորել նրան, ապա նա լիազորված էր «օրենքից դուրս հայտարարել նրան ամբողջ Գերմանիայով մեկ, արտաքսել, անիծել և եկեղեցուց հեռացնել նրա բոլոր համախոհներին» (*Նույն փեղում*, հ. 4, գլ. 2): Եվ ավելին՝ այդ թունավոր հերձվածողությունն արմատախիլ անելու նպատակով պապն իր դեսպանին պատվիրել էր եկեղեցուց վտարել բոլորին, կայսրից բացի, ինչ պաշտոն էլ զբաղեցնեն

եկեղեցում և պետության մեջ, ովքեր կիրառարվեն բռնել Լյութերին ու նրա համախոհներին և նրանց հանձնել Հռոմի վրիժառությանը:

Ահա թե ինչպիսին է պապության իսկական ոգին: Ամբողջ փաստաթղթում քրիստոնեական սկզբունքի կամ նույնիսկ սովորական արդարության հետք անգամ չկար: Լյութերը շատ հեռու էր Հռոմից և հնարավորություն չէր ունեցել բացատրել կամ պաշտպանել իր գաղափարները, սակայն նախքան նրա գործը քննության կառնվելը, նա արդեն հայտարարվել էր հերետիկոս, և նույն օրն էլ նրան նզովել, մեղադրել ու դատապարտել էին: Եվ այս ամենն արել էր ինքնակոչ սուրբ հայրը՝ եկեղեցու և պետության միակ գերագույն, անսխալական հեղինակությունը:

Հենց այդ ժամանակ, երբ Լյութերն այնքան կարիք ուներ իսկական ընկերոջ կարեկցանքի և խորհրդի, Աստծո նախախնամությամբ Վիտենբերգ եկավ Մելանքթոնը: Երիտասարդ, համեստ ու ամաչկոտ Մելանքթոնն իր առողջ դատողությամբ, խոր գիտելիքներով ու գրավիչ պերճախոսությամբ՝ մաքուր և վեհանձն բնավորության հետ մեկտեղ, շահել էր բոլորի հիացմունքն ու համակրանքը: Նրա հանճարն ավելի ակնհայտ չէր, քան նրա բնավորության մեղմությունը: Նա շուտով դարձավ Ավետարանի ջերմեռանդ աշակերտ և Լյութերի ամենավստահելի ընկերն ու թանկագին օգնականը: Նրա հեզությունը, շրջահայացությունն ու ճշտապահությունը լրացնում էին Լյութերի խիզախությունն ու եռանդը: Նրանց համագործակցությունը նոր թափ հաղորդեց Բարենորոգման գործին և Լյութերի համար դարձավ խրախուսանքի աղբյուր:

Դատավարությունը պետք է կայանար Աուգսբուրգում, և Բարենորոգիչը ոտքով ուղևորվեց այնտեղ: Շատերը լրջորեն վախեցած էին նրա համար: Նրան սպառնում էին ճանապարհին բռնել և սպանել, և նրա ընկերներն աղաչեցին, որ ռիսկի չդիմի: Նրան **[135]** նույնիսկ խնդրեցին որոշ ժամանակով հեռանալ Վիտենբերգից և ապաստանել նրանց մոտ, ովքեր սիրով կընդունեին իրեն: Բայց նա չկամեցավ լքել այն տեղը, որտեղ Աստված էր նրան դրել: Նա պետք է շարունակի հավատարմորեն պաշտպանել ճշմարտությունը՝ անկախ իրեն հարվածող փոթորիկներից: Ահա նրա խոսքը. «Ես Երեմիայի պես «կռվի և վեճի մարդ» եմ, բայց որքան ավելի շատ եմ նրանք սպառնում, այնքան ես ավելի եմ ուրախանում... Նրանք արդեն ոտնահարել են իմ պատիվն ու բարի անունը: Միակ բանը, որ մնացել է ինձ, թշվառ մարմինս է. թող այն էլ վերցնեն: Դրանով կյանքս մի քանի ժամով կկրճատեն: Բայց հոգիս նրանք չեն կարող կտրել: Նա, ով կամենում է աշխարհին հռչա-

կել Քրիստոսի խոսքը, պետք է ամեն բոլոր պատրաստ լինի մեռնել» (Նույն տեղում, հ. 4, գլ. 4):

Լսելով, որ Լյութերը ժամանել է Աուգսբուրգ, պապական դեսպանը մեծապես ուրախացավ: Թվում էր, թե խռովարար հերետիկոսը, ով գրավել էր համայն աշխարհի ուշադրությունը, այժմ Հռոմի ձեռքում է, և դեսպանը վճռեց բաց չթողնել նրան: Բարենորոգիչն իր համար պահպանագիր չէր ապահովել: Նրա ընկերները փորձեցին համոզել նրան առանց դրա չներկայանալ դեսպանին, և հենց իրենք էլ որոշեցին կայսրից պաշտոնագիր վերցնել: Գեսպանը մտադիր էր, հնարավորության դեպքում, Լյութերին ստիպել՝ ուրանալու, կամ էլ, եթե դա չհաջողվի, տեղափոխել նրան Հռոմ՝ կիսելու Հուսի և Հերոնիմոսի ճակատագիրը: Գրա համար նա իր գործակալների միջոցով փորձեց համոզել Լյութերին գալ առանց պահպանագրի՝ ապավինելով իր ողորմածությանը: Բարենորոգիչը կտրականապես հրաժարվեց այդ անել: Նա չներկայացավ պապի դեսպանին, մինչև չստացավ կայսրի պաշտպանությունը երաշխավորող փաստաթուղթը:

Պապականները որոշեցին դիմել քաղաքականության՝ փորձելով թվացյալ մեղմությամբ շահել Լյութերին: Նրա հետ հարցազրույցում դեսպանն իրեն շատ բարեհամբույր պահեց՝ պահանջելով, սակայն, որ Լյութերն անվերապահորեն ենթարկվի եկեղեցու իշխանությանը և զիջի բոլոր կետերում՝ առանց որևէ փաստարկի կամ հարցի: Նա ճիշտ չէր գնահատել այն մարդու բնավորությունը, ում հետ գործ ուներ: Ի պատասխան՝ Լյութերն արտահայտեց եկեղեցու հանդեպ իր հարգանքը, ճշմարտության իր [136] փափագը, իր պատրաստակամությունը՝ պատասխանելու բոլոր առարկումներին իր ուսմունքի դեմ և ներկայացնելու այդ ուսմունքը որոշ առաջատար համալսարանների քննությանը: Բայց միևնույն ժամանակ նա բողոքեց կարդինալին, որ նա պահանջում է իրեն ուրանալ՝ առանց ապացուցելու իր սխալը:

Ի պատասխան միայն հնչեց. «Ուրացի՛ր, ուրացի՛ր»: Բարենորոգիչը ցույց տվեց, որ իր ուսմունքը հիմնվում է Սուրբ Գրքի վրա, և վճռականորեն հայտարարեց, որ չի հրաժարվի ճշմարտությունից: Գեսպանը, անկարող լինելով պատասխանել Լյութերի փաստարկներին, կշտամբանքների, հեզմանքի ու շողոքոթության հեղեղ էր տեղում նրա վրա՝ մերթընդմերթ մեջբերելով եկեղեցու ավանդություններն ու հայրերի ասույթները՝ հնարավորություն չտալով Բարենորոգչին խոսել: Տեսնելով, որ զրույցը, այդպես շարունակվելու դեպքում, լիովին ապարդյուն է լինելու, Լյութերն ի վերջո դժկամորեն տված թույլտվություն ստացավ իր

պատասխանը գրավոր կերպով ներկայացնելու համար:

«Այդպիսով,- գրել է նա իր ընկերոջը,- մեղադրյալը երկակի օգուտ է ստանում: Նախ՝ գրվածը կարելի է հանձնել մյուսների քննարկմանը, և երկրորդ՝ հավանականությունն ավելի է մեծանում արթնացնելու ամբարտավան ու շատախոս բռնակալի վախերը, եթե ոչ խիղճը, ով այլապես կհաղթեր իր հրամայական լեզվով» (Մարտին, *Լյութերի կյանքն ու ժամանակները*, էջ 271, 272):

Հաջորդ հարցազրույցին Լյութերը ներկայացրեց իր հայացքների հստակ, համառոտ և համոզիչ բացատրությունը՝ ամբողջովին հիմնավորված սուրբգրային բազմաթիվ մեջբերումներով: Բարձրաձայն կարդալուց հետո նա այդ թուղթը հանձնեց կարդինալին, ով արհամարհանքով մի կողմ նետեց այն՝ հայտարարելով, որ դա պարզապես դատարկ խոսքերի և անտեղի մեջբերումների հավաքածու է: Լյութերն այժմ խորին համոզվածությամբ գոռոզ դեսպանին պատասխանեց իր իսկ լեզվով՝ եկեղեցու ուսմունքով ու ավանդություններով, և ամբողջովին հերքեց նրա պնդումները:

Տեսնելով, որ Լյութերի ապացույցներն անհերքելի են, դեսպանը կորցրեց ինքնատիրապետումը և զայրացած բղավեց. «Ուրացի՛ր, թե չէ քեզ կողարկեմ Հոռո՛մ՝ կանգնելու դատավորների առջև, որոնց հանձնարարված է քննել քո գործը: Ես կբանադդեմ քեզ, քո բոլոր կողմնակիցներին ու բոլոր նրանց, **[137]** ովքեր երբևէ կօժանդակեն քեզ, և դուրս կանեմ նրանց եկեղեցուց»: Եվ նա ի վերջո ամբարտավան ու գրգռված տոնով հայտարարեց. «Ուրացի՛ր, կամ էլ աչքիս չերևաս» (Դ՛Օբինյե, Լոնդոնի հր., հ. 4, գլ. 8):

Բարենորոգիչն իր ընկերների հետ արագորեն հեռացավ՝ դրանով պարզ հասկացնելով, որ երբեք չի պատրաստվում ուրանալ: Կարդինալի ծրագրերը ձախողվեցին: Նա իրեն շողոքորթել էր այն մտքով, որ բռնությամբ կարող է ստիպել Լյութերին հնազանդվել: Բայց հիմա, միայնակ մնալով իր համախոհների հետ, նա մեկից մյուսին էր նայում՝ ծայրաստիճան հիասթափված իր ծրագրերի անսպասելի ձախողումից:

Լյութերի ջանքերն այս պարագայում անհետևանք չմնացին: Ներկաների մեծ բազմությունը հնարավորություն ունեցավ համեմատելու այդ երկու մարդկանց և կարծիք կազմելու նրանցից յուրաքանչյուրի բնավորության, ինչպես նաև դիրքորոշման ամրության ու ճշմարտացիության մասին: Ի՛նչ ապշեցուցիչ տարբերություն: Բարենորոգիչը՝ համեստ, խոնարհ ու աներեր, կանգնած էր Աստծո գործքայամբ՝ պաշտպանելու ճշմարտությունը: Իսկ պապի ներկայացուցիչը՝ ինքնահավան,

մեծամիտ, ամբարտավան ու անմիտ, ոչ մի փաստարկ չունե՞ր Աստծո խոսքից, սակայն մոլեգին ճշում էր. «Ուրացիր, թե չէ կուղարկվես Հոռոմ՝ պատժվելու»:

Չնայած որ Լյութերը պահպանագիր ուներ, պապականները նրան բռնելու և բանտարկելու դավեր էին նյութում: Լյութերի ընկերները համոզեցին նրան անհապաղ վերադառնալ Վիտենբերգ, քանի որ մնալն այլևս անիմաստ էր: Անհրաժեշտ էր չափազանց զգույշ լինել, որպեսզի ոչ ոք չիմանար այդ մտադրության մասին: Հետևելով ընկերների խորհրդին՝ նա արևածագից առաջ ձիով դուրս եկավ Աուգսբուրգից՝ միայն քաղաքագլխի տրամադրած պահապանի ուղեկցությամբ: Մոռյլ կանխազգացումներից տանջվելով՝ նա գաղտնի անցավ քաղաքի մութ և լուռ փողոցներով: Աչալուրջ ու դաժան թշնամիները ծրագրում էին կործանել նրան: Կխուսափի՞ր նա, արդյոք, իր համար պատրաստված ծուղակից: Դրանք տազնապի և ջերմեռանդ աղոթքի պահեր էին: Ահա նա մոտենում է մի փոքրիկ դռան՝ քաղաքի պարսպի մեջ: Այն բացվում է, և նա իր ուղեկցի հետ անարգել անցնում է: Դուրս գալով քաղաքից՝ փախստականներն արագացնում են իրենց ընթացքը, և **[138]** նախքան պապի դեսպանը կիմանար Լյութերի մեկնելու մասին, վերջինս արդեն հեռու էր իր հալածողներից: Սատանան և նրա գործակալները պարտված էին: Մարդը, ով նրանց կարծիքով արդեն իրենց ձեռքում էր, դուրս պրծավ, ինչպես թռչունը որսորդի թակարդից:

Լսելով Լյութերի փախուստի լուրը՝ դեսպանը խիստ զարմացավ ու զայրացավ: Նա հույս ուներ մեծ պատվի արժանանալ եկեղեցու անդորրը խանգարող այդ մարդուն իմաստուն ու վճռական հակահարված տալու համար, բայց նրա ակնկալիքները խորտակվեցին: Նա իր ցասումն արտահայտեց մի նամակում՝ հասցեագրված Մաքսոնիայի իշխան Ֆրիդրիխին՝ սաստիկ մեղադրելով Լյութերին և պահանջելով, որ Ֆրիդրիխը նրան ուղարկի Հոռոմ կամ վտարի Մաքսոնիայից:

Ի պաշտպանություն՝ Լյութերը պնդեց, որ դեսպանը կամ պապը հիմնավորեն իր սխալը Սուրբ Գրքով՝ ամենահանդիսավոր կերպով խոստում տալով հրաժարվել իր ուսմունքից, եթե ապացուցեն, որ այն հակասում է Աստծո խոսքին: Եվ նա իր երախտագիտությունը հայտնեց Աստծուն, որ արժանացել էր հալածվելու հանուն այդ սուրբ գործի:

Ֆրիդրիխը դեռ լավ ծանոթ չէր Բարենորոգման ուսմունքին, սակայն խորապես ազդվել էր Լյութերի փայլուն, հզոր և պարզ խոսքերից, և որոշեց պաշտպանել Բարենորոգչին, մինչև չապացուցվեր նրա սխալը: Դեսպանի նամակին նա պատասխանեց. «Դուք պետք է բավարարված

լինեք, որ դուքտոր Մարտինը ներկայացել է ձեզ Աուգսբուրգում: Մենք չէինք սպասում, որ դուք փորձելու եք ստիպել նրան ուրանալ՝ առանց համոզելու, որ նա մոլորության մեջ է: Մեր տերության ուսյալ մարդկանցից ոչ մեկն ինձ չի տեղեկացրել, թե Մարտինի ուսմունքը ամբարիշտ, հակաքրիստոնեական կամ հերձվածողական է»: Ավելին՝ իշխանը հրաժարվեց Լյութերին Հռոմ ուղարկելուց կամ նրան իր տերությունից արտաքսելուց» (Գ՝Օբինյե, հ. 4, գլ. 10):

Ֆրիդրիխը տեսնում էր, որ հասարակության բարոյական վիճակը գնալով վատթարանում է: Բարենորոգման մեծ գործի կարիքն ակնհայտ էր: Եթե մարդիկ ընդունեին Աստծո պահանջներն ու հնազանդվեին լուսավորված խղճի թելադրանքին, ապա հարկ չէր լինի բարդ և թանկարժեք միջոցներ ձեռնարկել հանցանքը կանխելու և պատժելու համար: Նա տեսավ, որ **[139]** Լյութերը ջանում է հասնել այդ նպատակին, և ծածուկ ուրախանում էր, որ եկեղեցում զգացվում է բարեփոխումների ազդեցությունը:

Նա չէր կարող չնկատել և այն, որ Լյութերը՝ որպես համալսարանի պրոֆեսոր, մեծ հաջողությունների էր հասել: Ընդամենը մեկ տարի էր անցել այն բանից, երբ Բարենորոգիչն ամրոց-եկեղեցու դռանը փակցրել էր իր թեզիսները, բայց արդեն զգալիորեն նվազել էր «Բոլոր Սրբերի» տոնին եկեղեցի այցելող ուխտագնացների թիվը: Հռոմը զրկվել էր երկրպագուներից ու ընծաներից, և նրանց տեղը հիմա զբաղեցրել էին ուրիշները, բայց արդեն ոչ թե եկեղեցու մասունքները պաշտող ուխտագնացներ, այլ համալսարանական ուսանողներ: Լյութերի աշխատություններն ամենուրեք նոր հետաքրքրություն էին առաջացրել Սուրբ Գրքի նկատմամբ, և ուսանողներ էին գալիս սովորելու համալսարանում ոչ միայն Գերմանիայի բոլոր կողմերից, այլ նաև ուրիշ երկրներից: Առաջին անգամ տեսնելով Վիտենբերգը՝ երիտասարդներն «իրենց ձեռքերը բարձրացնում էին դեպի երկինք՝ փառաբանելով Աստծուն, որ այս քաղաքից, ինչպես հին ժամանակներում Սիոնից, ճշմարտության լույս շողաց, որտեղից էլ տարածվեց մինչև երկրի ամենահեռավոր ծայրերը» (*Նույն փեղում*, հ. 4, գլ. 10):

Մինչ այժմ Լյութերը միայն մասամբ էր թողել կաթոլիկության մոլորությունները: Բայց համեմատելով սուրբ պատգամները պապական հրամանագրերի և օրենքների հետ՝ զարմանքով էր համակվում: «Ես կարողում եմ պապի հրամանագրերը,- գրել է նա,- և չգիտեմ ...պապը հակաքրիստոսն ի՞նքն է հենց, թե՞ նրա առաքյալը. քրիստոսն այնպե՛ս է աղավաղված ու խաչված դրանցում» (*Նույն փեղում*, հ. 5, գլ.1): Բայց

այդ ժամանակ Լյութերը դեռ Հռոմի եկեղեցու կողմնակիցն էր և չէր էլ պատկերացնում, թե երբևէ կարող է հեռանալ նրանից:

Բարենորոգչի գրվածքները և նրա ուսմունքը տարածվում էին քրիստոնեական աշխարհի բոլոր երկրներում: Գործը հասավ մինչև Շվեյցարիա և Հոլանդիա, նրա գրվածքների օրինակները հայտնվեցին Ֆրանսիայում և Իսպանիայում: Անգլիայում նրա ուսմունքն ընդունվեց որպես կյանքի խոսք: Ճշմարտությունը թափանցեց նաև Բելգիա և Իտալիա: Հազարավոր մարդիկ արթնանում էին իրենց մահաբեր թմրությունից՝ հավատը դարձնելով իրենց կյանքի ուրախությունն ու հույսը: [140]

Հռոմն ավելի ու ավելի էր գայրանում Լյութերի գրոհներից, և նրա մոլեռանդ հակառակորդներից ոմանք, անգամ կաթոլիկ համալսարանների որոշ դոկտորներ, հայտարարեցին, թե այդ խռովարար վանականին սպանողը մեղք չի գործի: Մի օր մի անձանոթ, ատրճանակը թաքցրած թիկնոցի տակ, մոտեցավ բարենորոգչին ու հարցրեց, թե ինչու է նա միայնակ շրջում: «Ես Աստծո ձեռքերում եմ,- պատասխանեց Լյութերը,- Նա է իմ ուժն ու իմ վահանը: Մարդն ի՞նչ կարող է անել ինձ» (*Նույն տեղում*, հ. 6, գլ. 2): Լսելով այս խոսքերը՝ անձանոթը զուսատվեց ու փախավ, ասես տեսավ երկնային հրեշտակներին:

Պապն ամեն կերպ ջանում էր ոչնչացնել Լյութերին, բայց Աստված նրա պաշտպանն էր: Նրա ուսմունքը թնդում էր ամենուրեք՝ «խրճիթներում և վանքերում ...ազնվականների դղյակներում, համալսարաններում ու արքայական պալատներում», և ամեն կողմից վեհանձն մարդիկ էին վեր կենում՝ աջակցելու նրան:

Մոտավորապես այդ ժամանակ էր հենց, որ կարդալով Հուսի աշխատությունները՝ Լյութերը գտավ, որ Բոհեմիայի Բարենորոգիչն էլ դավանել է հավատով արդարացման մեծ ճշմարտությունը, որն ինքը ջանում էր պաշտպանել և սովորեցնել: «Մենք բոլորս,- ասել է Լյութերը,- Պողոսը, Օգոստինոսը և ես, հուսյաններ ենք եղել՝ առանց այդ մասին իմանալու»: «Աստված իսկապես դատապարտելու է աշխարհը,- ավելացրել է նա,- քանզի նա այրել է ճշմարտությունը, որը քարոզվել է նրան դեռևս հարյուր տարի առաջ » (Ուայլի, հ. 6, գլ.1):

Գլխելով Գերմանիայի կայսրին ու ազնվականությանը՝ ի պաշտպանություն քրիստոնեության բարենորոգման, Լյութերը պապի մասին գրել է. «Մոսկալի է տեսնել, թե ինչպես մարդը, ով իրեն Քրիստոսի փոխանորդ է կոչում, ցուցադրում է այնպիսի շքեղություն, որին չի կարող հասնել և ոչ մի կայսր: Նման է արդյոք նա աղքատ Հիսուսին կամ հա-

մեստ Պետրոսին: Ասում են, թե պապն աշխարհի տերն է: Բայց Քրիստոսը, ում փոխանորդն է նա իրեն երևակայում, ասել է. «Իմ թագավորությունն այս աշխարհից չէ»: Հնարավոր է արդյոք, որ փոխանորդն ավելի ընդարձակ տիրույթներ ունենա, քան նրա գերիշխանը» (Գ՝Օբինյե, հ. 6, գլ. 3):

Իսկ համալսարանների մասին նա այսպես է գրել. «Ես խիստ վախենում եմ, որ համալսարանները դժոխքի մեծ դռներ կդառնան, [141] եթե լուրջ ջանքեր չգործադրեն՝ բացատրելու երիտասարդներին Սուրբ Գիրքը և գրելու այն նրանց սրտերի վրա: Ես ոչ ոքի խորհուրդ չեմ տալիս իր զավակին ուսման ուղարկել այնտեղ, ուր Սուրբ Գիրքը գլխավոր տեղը չի զբաղեցնում: Յուրաքանչյուր հաստատություն, որտեղ ուշադրությամբ չի ուսուցանվում Աստծո խոսքը, շուտով կապականվի» (Նույն տեղում, հ. 6, գլ. 3):

Այս կոչն արագորեն տարածվեց ամբողջ Գերմանիայում և հզոր ազդեցություն ունեցավ ժողովրդի վրա: Ողջ ազգը հուզումների մեջ էր, և հազարավորները վեր էին կենում՝ միավորվելով Բարենորոգման դրոշի շուրջը: Լյութերի հակառակորդները՝ բորբոքված վրիժառության տենչով, պապին մղում էին վճռական միջոցներ ձեռնարկելու նրա դեմ: Հրաման արձակվեց, որ նրա ուսմունքը պետք է անմիջապես դատապարտել: Բարենորոգչին և նրա համախոհներին տվեցին վաթսուն օր՝ պայմանով, որ եթե նրանք չուրանային իրենց գաղափարները, բոլորն էլ կհեռացվեին եկեղեցուց:

Դա սարսափելի ճգնաժամ էր Բարենորոգման համար: Եկեղեցուց հեռացնելու Հռոմի դատավճիռը դարեր շարունակ սարսափահար էր արել հզոր միապետներին: Այն թշվառության ու ամայության էր հասցրել մեծ կայսրությունները: Ամենուրեք սուսկումով ու զարհուրանքով էին նախում նրանց, ովքեր այդպես դատապարտվում էին: Նրանց գրկում էին իրենց մերձավորների հետ հաղորդակցվելուց, հայտարարում էին օրենքից դուրս և հալածում մինչև մահ: Լյութերն անտեղյակ չէր, որ իր գլխին շուտով փոթորիկ էր ճայթելու, բայց կանգնած էր ամուր՝ ապավինելով Քրիստոսի աջակցությանն ու պաշտպանությանը: Նահատակի հավատով ու արիությամբ նա գրել է. «Ես չգիտեմ՝ ինչ է պատահելու, և չեմ էլ ուզում իմանալ ...Թող զարկի հարվածը, ես չեմ վախենում: Եթե ոչ մի տերև ցած չի ընկնում առանց մեր Հոր կամքի, ուրեմն որքա՛ն ավելի Նա կհոգա մեր մասին: Աստծո խոսքի համար մեռնելը ծանր չէ, քանզի Բանը, որ մարմին դարձավ, Ինքն էլ մեռավ: Եթե մեռնենք Նրա հետ, Նրա հետ էլ կապրենք: Եվ կրելով այն ամենն, ինչ Նա կրեց մեզնից առաջ,

մենք կլինենք այնտեղ, ուր Նա է, և Նրա հետ կապրենք հավիտյան» (*Նույն տեղում*, Լոնդոնյան 3-րդ հրատ., Ուալդեր, 1840 թ., հ. 6, գլ. 9):

Երբ պապի կոնդակը հասավ Լյութերին, նա ասաց. «Ես արհամարհում և մերժում եմ այն՝ որպես հայհոյիչ և կեղծ... Դրանում Քրիստոսն Ինքն է դատապարտված [142]... Ես ուրախ եմ, որ կարող եմ տառապել հանուն ամենավեհ գործի: Ես ինձ արդեն ավելի ազատ եմ զգում, որովհետև վերջապես գիտեմ, որ պապը հակաքրիստոսն է, և որ նրա աթոռը հենց սատանայի գահն է» (Դ՝ Օբինյե, հ. 6, գլ. 9):

Սակայն Հռոմի որոշումն անհետևանք չմնաց: Բանտը, կտտանքն ու սուրն էին այն միջոցները, որոնցով ստիպում էին ենթարկվել: Թույլ ու սնահավատ մարդիկ դողում էին պապի հրամանից, ու թեև Լյութերը համընդհանուր համակրանք էր վայելում, շատերին թվաց, թե կյանքը չափազանց թանկ է, որպեսզի վտանգվի հանուն Բարենորոգման: Ամեն ինչ ասես վկայում էր, որ Բարենորոգչի գործին շուտով վերջ կտրվի:

Բայց Լյութերն առաջվա պես աներկյուղ էր: Հռոմն նզովյալ էր հռչակել նրան, և աշխարհը կասկած չուներ, որ նա ստիպված կա՛մ պետք է զիջի, կա՛մ էլ կորչի: Բայց նա ահագրու գործությամբ Հռոմի դատավճիռը հետ մղեց հենց նրա դեմ և հրապարակավ հայտարարեց, որ ընդմիշտ լքում է եկեղեցին: Բազմաթիվ ուսանողների, դասախոսների և բոլոր խավերի քաղաքացիների ներկայությամբ նա այրեց պապի կոնդակը՝ նրա իշխանությունը հաստատող օրենքների, հրամանագրերի ու որոշ գրվածքների հետ միասին: «Այրելով իմ գրքերը, - ասաց նա, - իմ թշնամիները կարողացան վնաս հասցնել ճշմարտության գործին հասարակ մարդկանց գիտակցության մեջ և կործանել նրանց հոգիները: Դրա համար էլ, ի պատասխան, ես այրում եմ նրանց գրքերը: Լուրջ պայքար է սկսվել: Մինչև հիմա ես միայն խաղում էի պապի հետ: Ես սկսել եմ այս գործը Աստծո անունով: Այն կավարտվի առանց ինձ, բայց Նրա գործությամբ» (*Նույն տեղում*, հ. 6, գլ. 10):

Իր թշնամիների կշտամբանքներին, որ ծաղրում էին նրան՝ ասելով, թե նրա գործն անհուսալի է, Լյութերը պատասխանեց. «Իսկ եթե իրոք Աստված է ընտրել և կանչել ինձ, մի՞թե չեմ վախենում նրանք, որ արհամարհելով ինձ՝ արհամարհում են անձամբ Աստծուն: Մովսեսը մենակ էր Եգիպտոսից դուրս գալիս, Եդիան մենակ էր Աքաաբի թագավորության օրոք, Եսայիան մենակ էր Երուսաղեմում, Եզեկիելը՝ Բաբելոնում... Աստված երբեք որպես մարգարե չի ընտրել քահանայապետերին կամ որևէ այլ բարձրաստիճան անձի: Նա սովորաբար կանչել է հասարակ և արհամարհված անձանց, մեկ անգամ էլ՝ [143] նույնիսկ հովիվ Ամոսին:

Բոլոր դարերում սուրբերը կանչվել են՝ հանդիմանելու մեծավորներին, քազավորներին, իշխաններին, քահանաներին և իմաստուններին՝ վտանգի ենթարկելով իրենց կյանքը ... Ես չեմ ասում, թե մարգարե եմ, այլ ասում եմ, որ նրանք պետք է խիստ վախենան, որովհետև ես մենակ եմ, իսկ իրենք՝ շատ: Բայց ես համոզված եմ, որ Աստծո խոսքը ինձ հետ է, ոչ թե նրանց» (*Նույն տեղում*, հ. 6, գլ. 10) :

Սակայն եկեղեցուց վերջնականապես առանձնանալու վճիռը Լյութերը կայացրեց ոչ առանց ներքին ահավոր պայքարի: Մոտավորապես այդ ժամանակ էր, որ նա գրեց. «Ամեն օր ավելի ու ավելի եմ զգում, թե որքան դժվար է ազատվել նրանից, ինչով ներծծվել ես մանկությունից: Թեև Սուրբ Գիրքն իմ կողմն է, բայց որքան տառապանք եմ կրել, մինչև կարողացել եմ արդարացնել ինքս ինձ այն բանի համար, որ պետք է համարձակվելի միայնակ դուրս գալ պապի դեմ և մերկացնել նրան որպես հակաքրիստոս: Սրտի ի՞նչ տառապանքներ եմ ես ունեցել: Քանի՜ անգամ եմ դառնորեն ինքս ինձ տվել այն հարցը, որ հաճախ հնչում էր պապականների շուրթերից. «Ի՞նչ է, միայն դո՞ւ ես իմաստուն, իսկ բոլոր մյուսները սխալ: Ի՞նչ ես անելու, եթե այդ ամենից հետո պարզվի, որ դու ինքդ ես սխալվել և մոլորության մեջ քաշել շատ հոգիների, ովքեր հավիտյան պիտի կորչեն»: Այսպես ես պայքարում էի ինքս իմ և սատանայի դեմ, մինչև որ Քրիստոսն Իր անսխալական խոսքով ամրացրեց իմ սիրտն այդ կասկածների դեմ» (Մարտին, 372, 373):

Պապը սպառնացել էր, որ Լյութերին կհեռացնի եկեղեցուց, եթե նա չուրանա, և հիմա նա իրականացրեց սպառնալիքը: Մի նոր կոնդակ հայտնվեց՝ հռչակելով Բարենորոգչի վերջնական բաժանումը հռոմեական եկեղեցուց, նզովյալ հայտարարելով նրան և դատապարտելով բոլորին, ովքեր կընդունեն նրա գաղափարները: Մեծ պայքարն արդեն բորբոքվել էր ողջ ուժով:

Բախումն ընդդիմության հետ բոլոր նրանց բաժինն է, ում Աստված օգտագործում է այն ճշմարտությունները ներկայացնելու համար, որոնք հատկապես վերաբերում են իրենց ժամանակին: Ինչպես որ ներկա ճշմարտություն կար Լյութերի օրերում՝ ճշմարտություն, որը հատկապես կարևոր էր այդ ժամանակ, այնպես էլ այսօրվա եկեղեցու համար կա ներկա ճշմարտություն: **[144]** Նա, ով ամեն բան անում է Իր կամքի խորհրդի համաձայն, բարեհաճել է մարդկանց դնել տարբեր պարագաների մեջ և նրանց տալ իրենց ժամանակաշրջանին և պայմաններին համապատասխան պարտականություններ: Եթե նրանք զնահատեն իրենց տրված լույսը, ճշմարտությունն ավելի խորությամբ կբացահայտվի նրանց:

Բայց մարդկանց մեծամասնությունն այսօր էլ չի սիրում ճշմարտությունն ավելի, քան Լյուիսերին ընդդիմացող պապականները: Ինչպես հին դարերում, այսօր էլ նկատվում է Աստծո խոսքի փոխարեն մարդկային տեսություններն ու ավանդույթներն ընդունելու միևնույն հակումը: Նրանք, ովքեր քարոզում են ճշմարտությունը ներկա ժամանակի համար, չպետք է սպասեն, որ իրենց ավելի բարեհաճորեն են ընդունելու, քան վաղ բարենորոգիչներին: Մեծ պայքարը ճշմարտության և կեղծիքի, Քրիստոսի ու սատանայի միջև գնալով սաստկանալու է մինչև այս աշխարհի պատմության վերջը:

Հիսուսն Իր աշակերտներին ասաց. «Եթե այս աշխարհից լինեիք, ապա աշխարհն իրենը կսիրեր, բայց որովհետև աշխարհից չեք, այլ ես ձեզ ընտրեցի աշխարհից, դրա համար աշխարհը ձեզ ատում է: Հիշեք այն խոսքը, որ ես ձեզ ասացի, թե ծառան ավելի մեծ չէ, քան իր տերը. եթե ինձ հալածեցին, ձեզ էլ են հալածելու, եթե իմ խոսքը պահեցին, ձերն էլ կպահեն» (Հովհաննես 15.19,20): Մյուս կողմից՝ մեր Տերը պարզորոշ ասել է. «Վա՛յ ձեզ, երբ բոլոր մարդիկ լավ խոսեն ձեր մասին, որովհետև նրանց հայրերն այդպես էին անում սուտ մարգարեներին» (Լուկաս 6.26): Այսօր աշխարհի ոգին ավելի ներդաշնակ չէ Քրիստոսի ոգուն, քան անցյալում, և նրանք, ովքեր քարոզում են Աստծո խոսքն իր մաքրությամբ, ավելի բարեհաճ վերաբերմունքի չեն արժանանա, քան այն ժամանակ: Ճշմարտությանն ընդդիմանալու ձևերը կարող են փոխվել, թշնամությունը կարող է նրբորեն քողարկվել, սակայն միևնույն հակամարտությունը դեռ գոյություն ունի և դրսևորվելու է մինչև ժամանակի վերջը [145]:

ԼՅՈՒԹԵՐԸ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ԱՌԱՋ

երմանիայի գահին բարձրացավ մի նոր կայսր՝ Չարլզ V-ը, և Հռոմի գործակալները շտապեցին շնորհավորել միապետին և համոզել, որ նա իր իշխանությամբ կասեցնի Բարենորոգումը: Մյուս կողմից՝ Մաքսոնիայի ընտրողը, ում Չարլզը մեծապես պարտական էր իր գահով, խնդրեց նրան քայլեր չձեռնարկել Լյուքերի դեմ, մինչև որ անձամբ չլսեն նրան: Կայսրը այսպիսով հայտնվեց շփոթության ու տարակուսանքի մեջ: Լյուքերին մահվան դատապարտող կայսերական հրամանագրից բացի՝ ոչինչ չէր կարող բավարարել պապականներին: Իշխանը վճռականորեն հայտարարել էր, որ «ո՛չ ինքը՝ կայսրը, ո՛չ էլ որրիշ մեկը չեն հերքել Լյուքերի գրվածքները», ուստի նա պահանջում էր, «որ դուրսդ Լյուքերը, պահպանագիր ստանալով, կարողանար ներկայանալ կրթված, բարեպաշտ և անաչառ դատավորների քննությանը» (Գ՝Օբինյե, հ. 6, գլ. 11):

Բոլորի ուշադրության կենտրոնում այժմ գերմանական իշխանությունների համաժողովն էր, որը գումարվեց Վորմսում Չարլզի գահակալումից անմիջապես հետո: Ազգային այս խորհուրդը պետք է քննարկեր կարևոր քաղաքական հարցեր: Գերմանիայի իշխաններն առաջին անգամ պիտի հանդիպեին իրենց երիտասարդ կայսրի հետ խորհրդակցության համար, և այդ երկրի բոլոր կողմերից այստեղ էին ժամանել եկեղեցու և պետության բարձրաստիճան պաշտոնյաները: Վորմս էին եկել ազնվականներ՝ նախանձախնդիր իրենց ժառանգական իրավունքների համար, հզոր աշխարհիկ տիրակալներ, բարձրաստիճան հոգևորականներ՝ փքված իրենց իշխանության ու գերազանցության գիտակցումից, պալատական ասպետներ՝ իրենց զինակիրների ուղեկցությամբ, և դեսպաններ՝ օտար ու հեռավոր երկրներից: Սակայն այդ վիթխարի համաժողովում ամենախոր հետաքրքրություն առաջացրեց այն հարցը, որ վերաբերում էր սաքսոնացի Բարենորոգչին:

Չարլզը ընտրողին նախապես պատվիրել էր Լյուքերին իր հետ

բերել խորհրդարանի նիստին՝ երաշխավորելով նրա պաշտպանությունը և խոստանալով ազատ քննարկել խնդիրը իրազեկ անձանց հետ: Լյութերը հուզմունքով էր սպասում կայսրի հետ հանդիպմանը: Նրա առողջական վիճակն այդ ժամանակ խիստ վատթարացել էր, բայց նա գրեց ընտրողին. «Եթե անգամ ինձ չհաջողվի առողջ վիճակում ժամանել Վորմս, ինձ այնտեղ կտանեն հիվանդ: Քանզի եթե կայսրը կանչում է ինձ, ես չեմ կարող կասկածել, որ դա հենց Աստծո կանչն է: Եթե նրանք ուզում են բռնի ուժ գործադրել իմ նկատմամբ, ինչը շատ հավանական է (որովհետև ինձնից խորհուրդ հարցնելու համար չէ, որ կարգադրում են ներկայանալ), ես այդ հարցը հանձնում եմ Տիրոջ ձեռքը: Նա, ով երեք երիտասարդ հրեաներին պահպանեց կրակով բորբոքված հնոցի մեջ, առաջվա պես ապրում և թագավորում է: Եթե նա ինձ չփրկի, նշանակում է՝ իմ ապրելն արդեն իմաստ չունի: Միայն թե եկեք ավետարանը պաշտպանենք ամբարիշտների ծաղրանքից և հանուն նրա թափենք մեր արյունը, որպեսզի նրանք չհաղթեն: Ես չեմ որոշողը, թե ինչն ավելի կնպաստի մարդկանց փրկությանը՝ իմ կյանքը, թե՞ մահը... Ինձնից ամեն ինչ կարող եք սպասել... բացի փախուստից և ուրացումից: Փախչել ես չեմ կարող, ուրանալ՝ առավել ևս» (*Նույն տեղում*, հ. 7, գլ. 1):

Երբ Վորմսում լուրեր տարածվեցին, որ Լյութերը պետք է ներկայանա խորհրդարանի առջև, համընդհանուր իրարանցում սկսվեց: Ալեանդրը՝ պապական դեսպանը, ում հատուկ հանձնարարված էր Լյութերի գործը, տագնապած ու զայրացած էր: Նա հասկանում էր, որ հետևանքներն աղետալի են լինելու պապական գահի համար: Վերանայել այն գործը, որը պապն արդեն դատապարտել էր, կնշանակեր արհամարհել նրա գերագույն հեղինակությունը: Բացի այդ՝ նա հասկանում էր, որ Լյութերի պերճախոս և հզոր փաստարկները կարող են դրդել իշխաններից շատերին երես թեքել պապից: Ուստի դեսպանը վճռականապես **[147]** բողոքարկեց Չարլզին Լյութերի՝ Վորմս ժամանելու դեմ: Մոտավորապես այդ ժամանակ հրատարակվեց Լյութերի բանադրության կոնդակը, և դա, լեզատի պնդումների հետ միասին, ստիպեց կայսրին զիջել: Նա գրեց ընտրողին, որ եթե Լյութերը չի ուրանալու, ապա պետք է մնա Վիտենբերգում:

Չբավարարված այդ հաղթանակով՝ Ալեանդրը գործի դրեց իր ողջ իշխանությունն ու խորամանկությունը՝ Լյութերին դատապարտելու համար: Չտեսնված համառությամբ, որն արժանի էր ավելի լավ նպատակների, նա այդ հարցը ներկայացրեց իշխանների, հոգևորականների և ժողովի մյուս անդամների ուշադրությանը՝ մեղադրելով Բարենորոգչին

«սաղրանքի, ապստամբության, անբարեպաշտության ու հայիոյության մեջ»: Բայց դեսպանի գրգռվածությունն ու զայրույթը պարզորոշ ցույց տվին, թե ինչ ոգի էր իշխում նրան: Բոլորն էլ նկատեցին, որ «նա առաջնորդվում էր ոչ թե նախանձախնդրությամբ ու բարեպաշտությամբ, այլ ատելությամբ ու վրեժխնդրությամբ» (Նույն տեղում, հ.7, գլ.1): Լյութերի գործն, ավելի քան երբեք, արժանացավ խորհրդարանի անդամների մեծամասնության բարեհաճությանը:

Կրկնակի եռանդով Ալեանդրը պահանջեց, որ կայսրը իրականացնի պապի դատավճիռը: Սակայն Գերմանիայի օրենքներով դա չէր կարելի անել՝ առանց իշխանների համաձայնության, և Չարլզը, տեղի տալով դեսպանի համառությանը, պատվիրեց նրան գործը ներկայացնել խորհրդարանին: «Դա ցնծության օր էր պապի դիվանագետի համար: Ժողովը շատ մեծ էր, գործը՝ էլ ավելի մեծ: Ալեանդրը պետք է պաշտպաներ Հռոմի՝ բոլոր եկեղեցիների մոր և տիրուհու հեղինակությունը»: Քրիստոնեական աշխարհի մեծավորների առաջ նա պիտի արդարացներ Պետրոսի իշխանությունը: «Նա ճարտարախոս մարդ էր, և առիթը բաց չթողեց դրսևորելու իր ողջ տաղանդը: Աստծո նախախնամությամբ էր, որ Հռոմի եկեղեցին, նախքան կղատապարտվեր, ներկայանար ամենաբարձր ատյանի առաջ իր ամենաունակ հռետորի միջոցով» (Ուայլի, հ. 6, գլ. 4): Բարենորոգչին համակրողները մտավախությամբ էին սպասում Ալեանդրի խոսքի ազդեցությանը: Մաքստինիայի իշխանը ներկա չէր, բայց նրա կարգադրությամբ նրա խորհրդատուներից ոմանք եկել էին՝ գրի առնելու պապի դիվանագետի ճառը [148]:

Գիտելիքների և պերճախոսության իր ողջ ուժով Ալեանդրը վճռեց տապալել ճշմարտությունը: Նա մեղադրանքների տարափ տեղաց Լյութերի հասցեին՝ որպես եկեղեցու և պետության, ողջերի և մեռածների, հոգևորականության ու ծխականների, տիեզերածողովների և անհատ քրիստոնյաների թշնամու: «Լյութերի մոլորություններում բավականաչափ բաներ կան,- հայտարարեց նա,- որոնցով կարելի է արդարացնել հարյուր հազար հերետիկոսների այրումը»:

Եզրափակիչ խոսքում նա փորձեց արհամարհանքի ստվեր գցել բարենորոգված հավատի համախոհների վրա: «Ովքե՞ր են այդ բոլոր լյութերականները: Գոռոզամիտ ուսուցիչների, այլասերված քահանաների, ցոփ վանականների, տգետ փաստաբանների և քայքայված ազնվականների մի խումբ՝ հասարակ ժողովրդի հետ միասին, ում նրանք մոլորեցրել և ապականել են: Որքա՞ն շատ են կաթոլիկները գերազանցում նրանց թվով, ունակություններով և իշխանությամբ: Այս փայլուն

ժողովի միաձայն որոշումը կյուսավորի պարզամիտներին, կնախագգու-
շացնի անխոհեմներին, կհաստատի երկմիտներին և ուժ կտա տկար-
ներին» (Դ՝Օրինյե, հ. 7, գլ. 3):

Բոլոր դարերում այսպիսի զենքով են հարձակվել ճշմարտության
ջատագովների վրա: Մինչ օրս նույն փաստարկներն են բերվում նրանց
դեմ, ովքեր համարձակվում են քարացած մոլորություններին հակադ-
րել Աստծո խոսքի պարզ ու հստակ ուսմունքը: «Ովքե՞ր են այդ նոր
ուսմունքների քարոզիչները», - բացականչում են հանրաճանաչ կրոնի
հետևորդները: «Անկիրթ, սակավաթիվ և աղքատ մարդիկ: Եվ դեռ հա-
մարձակվում են հավակնել տիրապետելու ճշմարտությանն ու լինելու
Աստծո ընտրյալ ժողովուրդը: Նրանք տգետ ու խաբված են: Որքա՞ն
ավելի բազմանդամ է և ազդեցիկ մեր եկեղեցին: Որքա՞ն շատ ճանաչված
ու կրթված մարդիկ կան մեր շարքերում: Որքա՞ն ավելի մեծ իշխանու-
թյուն ունենք մենք»: Նման փաստարկները մեծ ազդեցություն ունեն աշ-
խարհի վրա, սակայն դրանք այսօր ավելի համոզիչ չեն, քան Լյութերի
օրերում:

Բարենորոգումը չավարտվեց Լյութերի մահով, ինչպես ենթադրում
են շատերը: Այն շարունակվելու է մինչ այս աշխարհի պատմության
ավարտը: Լյութերը մեծ գործ կատարվեց՝ մարդկանց տալով այն լույսը,
որ Աստված շողացրել էր իր վրա, սակայն նրան չէր շնորհվել ամբողջ
լույսը, որ տրվելու էր աշխարհին: Այն ժամանակից մինչև այսօր Սուրբ
Գիրքը շարունակ ողողվում է նոր լույսով, և մշտապես նորանոր ճշմար-
տություններ են բացահայտվում:

Պապական դեսպանի ճառը խոր տպավորություն էր թողել խորհր-
դարանի վրա: Լյութերը ներկա չէր եղել այնտեղ, որպեսզի Աստծո
խոսքի հստակ ու համոզիչ ճշմարտություններով տապալեր պապի
ներկայացուցչին: Ոչ մի փորձ չարվեց պաշտպանելու Բարենորոգչին:
Համընդհանուր հակվածություն կար ոչ միայն դատապարտելու նրան
և նրա ուսմունքը, այլև հնարավորության դեպքում նաև արմատախիլ
անելու այն՝ որպես հերձվածողություն: Հռոմին իր գործը պաշտպանելու
հիանալի առիթ էր ընձեռվել: Այն ամենն, ինչ կարելի էր ասել իրեն ար-
դարացնելու համար, ասվել էր: Բայց այդ թվացյալ հաղթանակը պար-
տության ազդանշան էր: Այսուհետև հակադրությունը ճշմարտության ու
մոլորության միջև էլ ավելի հստակ կերևար, երբ դրանք բացահայտորեն
ընդհարվեին: Այդ օրից սկսած՝ Հռոմն այլևս երբեք այնքան ապահով չէր
լինելու, որքան նախկինում:

Ու թեև խորհրդարանի անդամների մեծամասնությունը չէր հապա-

ղի Լյութերին մատնել Հռոմի վրեժխնդրությանը, նրանցից շատերը տեսնում և դատապարտում էին եկեղեցում տիրող բարոյական անկումը՝ կամենալով վերջ դնել ապականված ու ազահ հոգևորականության չարաշահումներին, ինչի հետևանքով տառապում էր Գերմանիայի ժողովուրդը: Դեսպանը պապական կառավարությունը ներկայացրել էր ամենագրավիչ լույսի ներքո: Իսկ այժմ Տերը դրդեց խորհրդարանի անդամներից մեկին պարզորոշ նկարագրելու պապական բռնատիրության հետևանքները: Դուքս Գեորգ Սաքսոնացին վեհանձն արժանապատվությամբ կանգնեց իշխանների այդ ժողովում և ապշեցուցիչ ճշտությամբ պատկերեց պապության խաբեություններն ու պղծությունները և դրանց զարհուրելի հետևանքները: Ավարտելով իր խոսքը՝ նա ասաց. «Սա Հռոմի դեմ աղաղակող չարաշահումների մի մասն է: Ամոթը մի կողմ դրած՝ նրանք միայն մեկ նպատակ են հետապնդում... դրամ, դրամ, դրամ... Եվ քարոզիչները, որ պետք է ճշմարտությունը սովորեցնեին, սաից բացի ոչինչ չեն արտասանում, և նրանց ոչ միայն հանդուրժում են, այլև վարձատրում, որովհետև որքան մեծ է նրանց սուտը, այնքան ավելի մեծ է շահույթը: Այս գարշելի աղբյուրից է, որ բլխում են վարակված ջրերը: Անառակությունը ձեռք է մեկնում ազահությանը... Ավա՛ղ, հոգևորականության այս խայտառակ վարքն է հենց, որ շատ թշվառ հոգիների տանում է հավերժական կորստյան: Անհրաժեշտ են համընդհանուր բարեփոխումներ» (*Նույն տեղում*, հ. 7, գլ. 4):

[150] Ավելի համոզիչ կերպով դատապարտել պապական չարաշահումները ինքը Լյութերը, թերևս, չէր կարող, իսկ այն փաստը, որ խոստող Բարենորոգչի բացահայտ թշնամին էր, էլ ավելի ազդեցիկ դարձրեց նրա խոսքերը:

Եթե հավաքվածների աչքերը բաց լինեին, նրանք իրենց մեջ կտեսնեին Աստծո հրեշտակներին, որ լույսի շողերով ցրում էին մոլորության խավարը՝ բացելով մարդկանց մտքերն ու սրտերը ճշմարտությունն ընդունելու համար: Ճշմարտության և իմաստության Աստծո գորությունն էր, որ վերահսկում էր անգամ Բարենորոգման հակառակորդներին՝ ճանապարհի պատրաստելով այն մեծ գործի համար, որը շուտով պիտի կատարվեր: Մարտին Լյութերը ներկա չէր ժողովին, բայց այնտեղ լավեց Նրա ձայնը, ով Լյութերից ավելի մեծ էր:

Խորհրդարանի կողմից մի հանձնաժողով նշանակվեց՝ կազմելու պապության չարաշահումների հաշիվը, որոնք ծանր բեռի պես ճնշում էին Գերմանիայի ժողովրդին: Հարյուր մեկ կետերից բաղկացած այդ ցուցակը ներկայացվեց կայսրին՝ այդ չարաշահումները վերացնելու

նպատակով շտապ միջոցներ ձեռնարկելու խնդրանքով: «Քրիստոնյա հոգիների ինչպիսի՛ կորուստ,- գրում էին դիմորդները,- ի՛նչ թալան, ի՛նչ շորթում այն բոլոր խայտառակությունների պատճառով, որոնցով շրջապատված է քրիստոնեության հոգևոր գլուխը: Մեր պարտքն է՝ կանխել մեր ժողովրդի անպատվությունն ու կործանումը: Այդ պատճառով մենք խոնարհությամբ, բայց թախանձագին խնդրում ենք ձեզ կարգադրել սկսելու համընդհանուր բարենորոգում և ձեռնամուխ լինել դրա իրականացմանը» (Նույն տեղում, հ.7, գլ. 4):

Խորհուրդն այժմ պահանջեց, որ Բարենորոգիչը ներկայանա իր առջև: Չնայած Ալեանդրի աղերսներին, բողոքներին ու սպառնալիքներին՝ կայսրը վերջապես համաձայնեց, և Լյութերին կանչեցին խորհրդարան: Հրավերի հետ միասին ուղարկեցին նաև պահպանագիր՝ հավաստիացնելով, որ նա ապահով հետ կվերադառնա: Այս լուրը հասցվեց Վիտենբերգ սուրհանդակի միջոցով, ում հանձնարարվել էր Լյութերին ուղեկցել Վորմս:

Լյութերի ընկերները վախեցած ու վիատված էին: Իմանալով նրա հանդեպ կանխակալ ու թշնամական վերաբերմունքի մասին՝ նրանք վախենում էին, որ նույնիսկ պահպանագիրը չի հարգվի, և խնդրում էին նրան վտանգի չենթարկել իր կյանքը: Բայց նա պատասխանեց. «Պապականներին պետք է ոչ թե իմ ժամանումը Վորմս, այլ իմ **[151]** դատապարտությունն ու մահը: Մակայն ի՞նչ տարբերություն: Աղոթեք ոչ թե ինձ համար, այլ Աստծո խոսքի... Քրիստոսն ինձ կտա Իր Հոգին՝ հաղթելու մոլորության այս ծառայողներին: Ես արհամարհում եմ նրանց, քանի որչ եմ կյանքիս ընթացքում, իսկ մահովս պիտի հաղթեմ նրանց: Նրանք Վորմսում մտածում են, թե ինչպես են ստիպելու ինձ ուրանալ, բայց ահա իմ ուրացումը. առաջ ես ասում էի, թե պապը Քրիստոսի փոխանորդն է, բայց հիմա պնդում եմ, որ նա մեր Տիրոջ թշնամին է և աստանայի առաքյալը» (Նույն տեղում, հ.7, գլ. 6):

Լյութերը միայնակ չէր կատարելու այդ վտանգավոր ճամփորդությունը: Բացի կայսեր սուրհանդակից՝ նրան վճռեցին ուղեկցել իր ամենամովիբված ընկերներից երեքը: Մելանքթոնը խիստ փափագում էր միանալ նրանց: Նրա սիրտն այնքան էր կապված Լյութերի հետ, որ պատրաստ էր նրա հետ նույնիսկ բանտ և մահվան գնալ: Բայց նրա թախանձանքը մերժվեց: Եթե Լյութերը մեռներ, Բարենորոգման գործը պիտի շարունակեր նրա երիտասարդ գործակիցը: Բաժանվելով Մելանքթոնից՝ Լյութերն ասաց. «Եթե ես չվերադառնամ, ու թշնամիներս ինձ մահվան մատնեն, շարունակիր սովորեցնել և հաստատ եղիր ճշ-

մարտության մեջ: Աշխատիր իմ փոխարեն... Եթե դու ողջ մնաս, իմ մահը էական նշանակություն չի ունենա» (*Նույն տեղում*, հ.7, գլ.7): Լյութերին ճանապարհելու եկած ուսանողներն ու քաղաքացիները խորապես հուզվեցին: Շատերն, ովքեր սրտանց ընդունել էին Ավետարանը, հրաժեշտ տալիս լաց էին լինում: Այսպես Բարենորոգիչն իր ընկերների հետ մեկնեց Վիտենբերգից:

Ճանապարհին նրանք նկատեցին, որ մարդիկ ճնշված են մռայլ կանխագագաճումներից: Որոշ քաղաքներում նրանց անհրաժեշտ ուշադրության չէին արժանանում: Մի բարյացակամ քահանա, ում տանը նրանք կանգ առան գիշերելու, իր երկյուղը հայտնեց՝ Լյութերին ցույց տալով իտալացի մի բարենորոգչի նկարը, ով նահատակվել էր: Հաջորդ օրը նրանք իմացան, որ Լյութերի գրվածքները դատապարտվել են Վորմսում: Կայսերական բանբերներն ազդարարում էին կայսրի հրամանագիրը և կոչ անում ժողովրդին արգելված ստեղծագործությունները հանձնել տեղական իշխանություններին: Սուրհանդակը, վախենալով Լյութերի անվտանգության համար և կարծելով, թե նրա վճռականությունն արդեն ասանված կլինի, հարցրեց, թե նա կամենո՞ւմ է արդյոք շարունակել ճանապարհը: Նա պատասխանեց. «Թեկուզ ամեն քաղաքում ինձ բանադրված հայտարարեն, ես առաջ պիտի գնամ» (*Նույն տեղում*, հ.7, գլ.7):

[152] Էրֆուրտում Լյութերին պատվով ընդունեցին: Շրջապատված հիացած բազմություններով՝ նա անցավ այն փողոցներով, որոնցում հաճախ ողորմություն էր հավաքել: Նա այցելեց իր վանական խուցը՝ մտաբերելով իր մաքառումները, որոնց արդյունքում նրա հոգու վրա շողացել էր այն լույսը, որ հիմա ողողում էր ողջ Գերմանիան: Նրան խնդրեցին քարոզել: Նրան արգելված էր այդ անել, սակայն սուրհանդակը թույլ տվեց, և նա, ով մի ժամանակ վանքի սևագործն էր, այժմ բարձրացավ ամբիոն:

Նա հավաքված բազմությանը ողջունեց Քրիստոսի խոսքերով. «Խաղաղությո՛ւն ձեզ»: «Իմաստունները, գիտնականներն ու գրողները,- ասաց նա,- փորձել են մարդկանց սովորեցնել, թե ինչպես գտնեն հավիտենական կյանքի ուղին: Հիմա ես այն ցույց կտամ ձեզ... Աստված մեռյալներից հարություն տվեց մի Մարդու՝ Տեր Հիսուս Քրիստոսին, որպեսզի Նա խորտակեր մահը, արմատախիլ աներ մեղքը և փակեր դժոխքի դռները: Սա է փրկության գործը... Քրիստոսը հաղթել է: Սա ուրախալի լուր է, և մենք փրկվում ենք ոչ թե մեր, այլ Նրա գործով... Մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսն ասել է. «Խաղաղությո՛ւն ձեզ. նայեք իմ ձեռքերին»,

այսինքն՝ «Ո՛վ մարդ, այդ Ես, միայն Ես եմ վերցրել քո մեղքը և փրկագնել քեզ, և հիմա դու խաղաղություն ունես, ասում է Տերը»:

Շարունակելով՝ նա ցույց տվեց, որ իսկական հավատը կորստերովի սուրբ կյանքի միջոցով: «Քանի որ Աստված փրկել է մեզ, ուստի եկեք այնպես կարգավորենք մեր գործերը, որ դրանք հաճելի լինեն Նրան: Հարո՞ւստ ես՝ քո ունեցվածքով հոգա աղքատի կարիքները: Աղքատ ես՝ թող քո ծառայությունն ընդունելի լինի հարուստի համար: Եթե աշխատում ես միայն քեզ համար՝ ասելով, թե ծառայում ես Աստծուն, դա խաբեություն է» (*Նույն տեղում*, հ.7, գլ.7):

Ժողովուրդը հնայված լսում էր: Այս քաղցած հոգիներին մատուցվեց կյանքի հացը: Նրանց առաջ Քրիստոսը բարձրացվեց պապերից, դեսպաններից, կայսրերից ու թագավորներից վեր: Լյութերը ոչինչ չասաց իր վտանգավոր վիճակի մասին: Նա չէր ուզում դառնալ մտածումների կամ կարեկցանքի առարկա: Խորհելով Քրիստոսի մասին՝ նա մոռացել էր իր անձը: Թաքնված Գողգոթայի Այրի ետևում՝ նա միայն ձգտում էր ցույց տալ, որ Հիսուսն է մեղավորի միակ Փրկիչը:

[153] Բարենորոգիչը շարունակեց իր ճանապարհը: Նրա հայտնրվելն ամենուրեք մեծ հետաքրքրություն էր առաջացնում: Անհամբեր մի ամբոխ հավաքվեց նրա շուրջը, և բարյացակամ ձայները նախագգուշացրին նրան պապականների մտադրության մասին: «Նրանք կայրեն քեզ,- ասացին ոմանք,- և մոխիր կդարձնեն մարմինդ, ինչպես վարվեցին Յան Հուսի հետ»: Լյութերը պատասխանեց. «Եթե նույնիսկ նրանք Վորմսից դեպի Վիտենբերգ տանող ամբողջ ճանապարհին կրակ վառեին, որի բոցը հասներ մինչև երկինք, ես Տիրոջ անունով կանցնեի դրա միջով, կկանգնեի նրանց առջև, և մտնելով այդ հրեշի երախը՝ կփշրեի նրա ատամները՝ դավանելով Տեր Հիսուս Քրիստոսին» (*Նույն տեղում*, հ.7, գլ.7):

Լյութերի մոտենալու լուրը մեծ իրարանցում առաջացրեց Վորմսում: Ընկերները վախենում էին նրա անվտանգության համար, իսկ նրա թշնամիները՝ իրենց գործի ձախողման: Եռանդուն ջանքեր էին գործադրվել՝ համոզելու նրան չմտնել քաղաք: Պապականների հրահրմամբ նրան փորձեցին համոզել հանգիստ առնել մի բարյացակամ ասպետի ամրոցում, որտեղ, նրանց ասելով, կարելի էր հարթել բոլոր բարդությունները: Ընկերները փորձեցին հետ պահել՝ հիշեցնելով նրան սպառնացող վտանգները, բայց բոլոր ջանքերն ապարդյուն էին: Առաջվա պես անսասան՝ Լյութերը հայտարարեց. «Եթե նույնիսկ Վորմսում այնքան դև լինի, որքան կոմինդր կա տների կտուրներին, ես, մինևույն

է, պիտի մտնեն այնտեղ» (*Նույն տեղում*, հ.7, գլ.7):

Երբ նա հասավ Վորմս, քաղաքի դարպասների մոտ մի հսկայական ամբոխ էր հավաքվել՝ ողջունելու նրան: Այդպիսի բազմություն չէր հավաքվում նույնիսկ կայսրին դիմավորելու համար: Հուզմունքն աննկարագրելի էր: Ամբոխի միջից լավեց ինչ-որ մեկի սուր ու լալազին ձայնը, որ քաղման եղանակ էր երգում՝ նախազգուշացնելով Լյութերին սպասվող ճակատագրի մասին: «Աստված է լինելու իմ պաշտպանը», - ասաց նա՝ դուրս գալով կառքից:

Պապականները չէին հավատացել, որ Լյութերն իսկապես կհամարձակվեր հայտնվել Վորմսում, և նրա ժամանումը սարսափեցրեց նրանց: Կայսրը անմիջապես կանչեց իր խորհրդականներին՝ ծրագրելու իրենց հետագա անելիքը: Եպիսկոպոսներից մեկը՝ մի մոլի պապական, հայտարարեց. «Սենք երկար ենք խորհրդակցել այս հարցի շուրջ: Թող ձերդ կայսերական գերազանցությունն անմիջապես ազատվի այս մարդուց: Սիզիզմունդը Յան Հուսին չմատնե՞ց այրվելու: Սենք պարտավոր չենք հերետիկոսին պահպանագիր տալ կամ **[154]** հետևել տվածին»: «Ոչ,- ասաց կայսրը,- մենք պիտի պահենք մեր խոստումը» (*Նույն տեղում*, հ.7, գլ. 8): Ուստի որոշվեց, որ պետք է լսեն Բարենորոգչին:

Ողջ քաղաքը փափագում էր տեսնել այդ նշանավոր մարդուն, և շուտով նրա բնակարանը լցվեց բազմաթիվ այցելուներով: Լյութերը հազիվ էր ապաքինվել վերջերս տարած հիվանդությունից: Նա հոգնած էր ճամփորդությունից, որը տևել էր երկու շաբաթ: Նա պետք է պատրաստվեր հաջորդ օրվա մեծ իրադարձություններին, և հանգստի ու խաղաղության կարիք ուներ: Բայց այնքան մեծ էր նրան տեսնելու ցանկությունը, որ նա դեռ հազիվ էր հասցրել մի քանի ժամ հանգստանալ, երբ մի խումբ ազնվականներ, ասպետներ, քահանաներ ու քաղաքի բնակիչներ հավաքվեցին նրա շուրջը: Նրանց մեջ կային շատ ազնվականներ, ովքեր համարձակորեն կայսրից պահանջել էին բարեփոխումներ կատարել եկեղեցում, և ովքեր, Լյութերի խոսքերով, «ազատվել էին իր վետարանով» (Մարտին, 393): Անվեհեր վանականին տեսնելու էին եկել ինչպես ընկերներ, այնպես էլ թշնամիներ, որոնց նա ընդունեց աներեր հանդարտությամբ՝ բոլորին պատասխանելով արժանապատվությամբ ու իմաստությամբ: Նրա պահվածքը հաստատուն էր և աներկյուղ: Նրա գունատ, նիհար դեմքը, որի վրա երևում էին չարչարանքի ու հիվանդության հետքերը, բարություն և նույնիսկ ուրախություն էր արտահայտում: Նրա խոսքերի հանդիսավորությունն ու լրջությունը նրան այնպիսի ուժ էին տվել, որին անգամ նրա թշնամիներն էին անգոր լիովին

դիմակայել: Ընկերներն ու թշնամիները զարմանքով էին լցված: Ոմանք համոզվեցին, որ նա օժտված է աստվածային զորությամբ, մյուսներն էլ, ինչպես փարիսեցիները Քրիստոսի մասին, հայտարարեցին. «Նրա մեջ դև կա»:

Հաջորդ օրը Լյութերին հրավիրեցին խորհրդարան: Կայսերական մի սպա էր նշանակված՝ ուղեկցելու նրան մինչև դահլիճ, բայցևայնպես, նա մեծ դժվարությամբ տեղ հասավ: Բոլոր փողոցները լեփ-լեցուն էին մարդկանցով, ովքեր ցանկանում էին տեսնել այն վանականին, ով համարձակվել էր հակառակվել պապի իշխանությանը:

Նախքան նա կհայտնվեր իր դատավորների առջև, մի ծեր գեներալ՝ շատ մարտերի հերոս, բարյացակամորեն ասաց նրան. «Խեղճ վանական, խեղճ վանական, դու հիմա պատրաստվում ես ավելի հերոսական քայլ կատարել, քան ես կամ որևէ այլ հրամանատար երբևէ արել եմք մեր ամենաարյունահեղ մարտերում: Բայց եթե քո գործն արդար է, և դու համոզված ես դրանում, գնա առաջ հանուն Աստծո և **[155]** ոչնչից մի՛ վախեցիր: Աստված քեզ չի թողնելու» (Դ՝ Օբինյե, հ.7, գլ. 8):

Վերջապես Լյութերը կանգնեց խորհրդի առջև: Կայսրը նստեց իր գահին: Նրան շրջապատում էին կայսրության ամենանշանավոր անձինք: Երբեք ոչ մի մարդ չէր հայտնվել ավելի փայլուն ժողովում, քան սա էր, որի առջև Մարտին Լյութերը պիտի պատասխան տար իր հավատի համար: «Նրա ներկայությունն իսկ արդեն մեծ հաղթանակ էր պատվության նկատմամբ: Պապը դատապարտել էր այդ մարդուն, և հիմա նա կանգնած էր մի դատարանի առաջ, որը հենց այս գործողությամբ իրեն պապից բարձր էր դասել: Պապը բանադրանքի էր ենթարկել նրան՝ կտրելով մարդկային ողջ հասարակությունից, բայց նա հարգալից կերպով կանչվել և ընդունվել էր աշխարհի ամենափայլուն ժողովում: Պապը նրան դատապարտել էր հավերժական լռության, բայց նա հիմա պատրաստվում էր խոսել քրիստոնեական աշխարհի ամենահեռավոր անկյուններից ժամանած հազարավոր ուշադիր ունկնդիրների առջև: Այսպես Լյութերի միջոցով ահռելի հեղաշրջում էր տեղի ունեցել: Հռոմն արդեն տապալվում էր իր գահից, և մի վանականի ձայնն էր, որ պատճառ դարձավ նրա անկմանը»:

Այդ հեղինակավոր ու բարձրաստիճան անձանց ներկայությամբ համեստ Բարենդրոզիչը վախեցած ու շփոթված էր թվում: Նկատելով նրա հուզմունքը՝ իշխաններից ոմանք մոտեցան նրան, և նրանցից մեկը շնչաց. «Մի՛ վախեցեք նրանցից, որ մարմինն են սպանում, բայց հոգին չեն կարող սպանել»: Իսկ մյուսն ասաց. «Երբ որ կուսակալների

ու թագավորների առաջ տարվեք իմ պատճառով, նույն ժամին ձեր Հոր Հոգու միջոցով կտրվի այն, ինչ որ պիտի խոսեք»: Այսպես՝ փորձության պահին աշխարհի մեծ մարդիկ Քրիստոսի խոսքերով քաջալերեցին Նրա ծառային:

Լյութերին առաջարկեցին կանգնել ուղիղ կայսեր գահի առջև: Խոր լռություն իջավ դահլիճում հավաքվածների վրա: Հետո վեր կացավ կայսերական մի պաշտոնյա և ցույց տալով Լյութերի գրվածքների հավաքածուն՝ պահանջեց, որ Բարենորոգիչը պատասխանի երկու հարցի. ընդունո՞ւմ է նա, որ դրանք իրենն են, և պատրաստվո՞ւմ է արդյոք հրաժարվել իր շարադրած գաղափարներից: Երբ կարդացին գրքերի վերնագրերը, [156] Լյութերը, պատասխանելով առաջին հարցին, ասաց, որ դրանց հեղինակն ինքն է: «Ինչ վերաբերում է երկրորդ հարցին, շարունակեց նա, որն, ինչպես տեսնում եք, վերաբերում է հավատին ու հոգիների փրկությանը, և որը ներառում է Աստծո խոսքը՝ մեծագույն և ամենաթանկ գանձը թե՛ երկրում, և թե՛ երկնքում, ես անխոհեմ կլինեի, եթե պատասխանեի առանց մտածելու: Քանզի գուցե ավելի քիչ ասեմ, քան հանգամանքներն են պահանջում, կամ էլ ասեմ ավելին, քան պահանջում է ճշմարտությունը և այդպես մեղանչեմ Քրիստոսի այս խոսքի դեմ. «Ով որ ուրանա ինձ մարդկանց առջև, ես էլ նրան կուրանամ իմ Հոր առջև, որ երկնքում է» (Մատթեոս 10.33): Ուստի ամենայն խոնարհությամբ խնդրում եմ Ձերդ կայսերական գերագանցությանն ինձ ժամանակ տալ, որպեսզի ես կարողանամ պատասխանել առանց Աստծո խոսքի դեմ մեղանչելու» (Դ՝Օբինյե, հ. 7, գլ. 8):

Լյութերն իմաստությամբ վարվեց՝ դիմելով այդ խնդրանքով: Նրա վարքը համոզեց ժողովին, որ նա չէր գործում զգացմունքների կամ հանկարծական մղումների ազդեցությամբ: Նման հանդարտությունն ու ինքնատիրապետումը, որ չէին սպասում մեկի կողմից, ով իրեն դրսևորել էր որպես հանդուգն ու անզիջում, նրան ավելի զորացրին՝ օգնելով պատասխանել այնպիսի խելամտությամբ, վճռականությամբ, իմաստությամբ ու արժանապատվությամբ, որ զարմացրին ու հիասթափեցրին նրա հակառակորդներին՝ հանդիմանելով նրանց ամբարտավանությունն ու հպարտությունը:

Հաջորդ օրը Լյութերը պետք է ներկայանար՝ տալու իր վերջնական պատասխանը: Խորհելով այն մասին, թե ինչ ուժեր են միավորվել ճշմարտության դեմ, նրա սիրտը նվաղեց: Նրա հավատը երերաց, ահ ու դող պատեց նրան, և նա սարսափով լցվեց: Վտանգները շատացան նրա մտքում և թվաց, թե խավարի ուժերն ուր որ է հաղթանակ կտոնեն: Թվաց,

թե նրա շուրջը կուտակվող մռայլ ամպերը բաժանում են նրան Աստծուց: Նա տենչում էր հավաստիանալ, որ Ջորաջ Տերն իր հետ է լինելու: Հոգեկան անտանելի տառապանքի մեջ նա երեսնիվայր փովեց գետնին, և նրա դողդոջուն շուրթերից սրտաճմլիկ աղաղակներ պոկվեցին, որոնք միայն Աստված կարող էր լիովին հասկանալ:

«Ո՛վ ամենակարող և հավիտենական Աստված,- աղաչեց նա,- ի՛նչ ահավոր է այս աշխարհը: Ահա նա բացել է իր բերանը, որպեսզի կուտա ինձ, իսկ ես այնքա՛ն քիչ եմ վստահում Քեզ... Եթե ես պիտի հուսամ միայն [157] այս աշխարհի գորությանը, ապա ամեն ինչ կորած է: ...Իմ վերջին ժամը եկավ, իմ դատավճիռը կայացված է... Ո՛վ Աստված, օգնիր ինձ դիմակայելու աշխարհի ողջ իմաստությանը: Արա այս բանը... միայն Դու... քանզի սա ոչ թե իմ գործն է, այլ Քո: Ես այստեղ անելիք չունեմ, ոչինչ չունեմ կիսելու աշխարհի այս մեծամեծերի հետ... Գործը Քոնն է ...և դա արդար ու հավիտենական գործ է: Ո՛վ Տեր, օգնիր ինձ: Հավատարիմ ու անփոփոխ Աստված, ոչ մի մարդու ես չեմ ապավինում: ...Մարդկային ամեն բան անհաստատ է և անհուսալի... Դու ես ինձ ընտրել այս գործի համար... Ինձ հետ եղիր հանուն Քո սիրելի Հիսուս Քրիստոսի, ով իմ պաշտպանն է, վահանն ու ամրոցը» (Նույն տեղում, հ.7, գլ. 8):

Ամենաիմաստուն Նախախնամությունը թույլ տվեց, որ Լյութերը գիտակցի իրեն սպառնացող վտանգը, որպեսզի չապավինի իր ուժերին ու չընկնի փորձության մեջ: Սակայն իրեն սպառնացող տառապանքները, կտտանքների կամ մահվան զարհուրանքը չէ, որ սարսափեցնում էին նրան: Նա ճգնաժամի մեջ էր հայտնվել և զգում էր, որ անկարող է հաղթահարել այն: Իր թուլության պատճառով ճշմարտության գործը կարող էր տուժել: Ոչ թե իր անձնական անվտանգության, այլ Ավետարանի հաղթանակի համար էր նա «գոտեմարտում» Աստծո հետ: Իսրայելի պես՝ գիշերային իր պայքարում այն ամայի գետակի մոտ, նա նույնպես տառապում ու պայքարում էր հոգով: Եվ նա հաղթեց, ինչպես Իսրայելը: Իր ծայրաստիճան անօգնականության մեջ նա հավատով կառչեց Քրիստոսին՝ հզոր Ազատարարին: Նրան գորացրեց այն հավաստիացումը, որ միայնակ չի ներկայանալու խորհրդին: Նրա հոգուն կրկին խաղաղություն իջավ, և նա ցնձաց, որ իրեն թույլ էր տրվել քարձրացնել Աստծո խոսքը ազգերի իշխանների առաջ:

Իր միտքն Աստծո վրա կենտրոնացնելով՝ Լյութերը պատրաստվեց առաջիկա պայքարին: Նա կշռադատեց իր ասելիքը, քննեց իր ստեղծագործությունների որոշ հատվածներ և Սուրբ Գրքից իր դիրքորոշու-

մը հաստատող ապացույցներ վերցրեց: Այնուհետև ձախ ձեռքը դնելով բացված Աստվածաշնչի վրա՝ նա իր աջ ձեռքը բարձրացրեց դեպի երկինք ու երդվեց «հավատարիմ մնալ Ավետարանին և **[158]** ազատ դավանել իր հավատը, եթե նույնիսկ ստիպված լինի արյունով կնքել իր վկայությունը» (*Նույն տեղում*, հ.7, գլ. 8):

Երբ նա նորից կանչվեց՝ ներկայանալու խորհրդի առաջ, նրա դեմքին վախի կամ շփոթության հետք անգամ չկար: Հանդարտ ու խաղաղ, բայց շատ անվեհեր ու վեհանձն նա կանգնած էր երկրի մեծավորների առաջ՝ որպես Աստծո վկա: Ահա կայսերական պաշտոնյան պահանջեց, որ նա վճռական պատասխան տա, թե չի՞ ուզում արդյոք հրաժարվել իր ուսմունքից: Լյութերը պատասխանեց հնազանդ և խոնարհ տոնով, առանց կրքոտության կամ բորբոքվածության: Թեև նրա պահվածքը համեստ էր ու հարգալից, նրա վստահությունն ու ուրախությունը ապշեցրին ներկաներին:

«Ամենապատվարժան կայսր, անվանի իշխաններ և բարեսիրտ պարոններ,- ասաց Լյութերը,- այսօր ես ներկայացա ձեզ ձեր երեկվա կարգադրության համաձայն, և Աստծո ողորմությամբ թախանձում եմ Ձերդ գերազանցությանն ու մեծապատիվ իշխաններին բարեհաճել լսել այն գործի պաշտպանությունը, որն իմ համոզմամբ արդար է և ճշմարիտ: Եթե անգիտակցաբար խախտեմ պալատական սովորույթներն ու կարգը, խնդրում եմ ներեք ինձ, քանզի ես մեծացել եմ ոչ թե արքայական պալատներում, այլ վանքի մեհուքյան մեջ» (*Նույն տեղում*, հ.7, գլ. 8):

Այնուհետև դառնալով իրեն տրված հարցին՝ նա ասաց, որ իր հրատարակած աշխատություններն իրենց բնույթով տարբեր են: Մի քանիսը, որ վերաբերում են հավատին ու բարի գործերին, նույնիսկ իր թշնամիներն անվանել են ոչ միայն անվնաս, այլ նաև օգտակար: Ուրանալ դրանք՝ նշանակում է դատապարտել այն ճշմարտությունները, որ դավանում են բոլորը: Դրանց երկրորդ մասը մերկացնում է պապության քայքայվածությունն ու չարաշահումները: Հերքել դրանք՝ կնշանակեք զորացնել Հռոմի բռնատիրությունն ու ավելի լայն դուռ բացել բազմաթիվ ու մեծ անիրավությունների համար: Իսկ իր գրվածքների երրորդ մասը քննադատում է այն անհատներին, ովքեր պաշտպանել են գոյություն ունեցող չարիքները: Դրանց վերաբերյալ նա բացեհրաց խոստովանեց, որ հաճախ չափից ավելի անգուսպ է եղել: Նա չպնդեց, թե ազատ է սխալներից, սակայն նույնիսկ այդ գրքերը չէր կարող ուրանալ, քանի որ դա հանդուգն կղարձներ ճշմարտության թշնամիներին, և նրանք, առիթից օգտվելով, ավելի դաժանորեն կճնշեին Աստծո ժողովրդին: **[159]**

«Բայց ես ընդամենը մարդ եմ, ոչ թե Աստված,- շարունակեց նա,- ուստի պետք է Քրիստոսի նման պաշտպանեմ ինձ. «Եթե չար խոսեցի, վկայիք չարի մասին»... Աստծո ողորմությամբ աղաչում եմ ձեզ, ամենապատվարժան կայսր, մեծանուն իշխաններ և բոլոր ներկաներ, մարգարեների և առաքյալների գրվածքների հիման վրա ապացուցել, որ ես սխալվում եմ: Հենց որ ես համոզվեմ դրանում, կուրանամ ամեն մի սխալը, և իմ գրքերն առաջինը ինքս կրակի մեջ կզգեմ»:

«Հուսով եմ, որ իմ խոսքերը հստակորեն ցույց են տալիս, որ ես ամեն ինչ կշռադատել եմ և գիտակցում եմ, թե ինչ վտանգի եմ ենթարկում ինքս ինձ: Բայց դա ինձ բոլորովին չի վախեցնում, ես ուրախ եմ տեսնելու, որ Ավետարանը մեր օրերում էլ, ինչպես անցյալում, անհանգստության ու տարածայնության պատճառ է դարձել: Սա է Աստծո խոսքի բնույթը և ճակատագիրը: «Ես չեկա խաղաղություն բերելու երկրի վրա, այլ սուր», - ասաց Հիսուս Քրիստոսը: Աստված հրաշալի և ահարկու է Իր խորհուրդներում: Չգուշացեք, ուրեմն, որ հանկարծ, ջանալով կարգավորել տարածայնությունները, չհալածեք Աստծո սուրբ խոսքը՝ դրանով ձեր վրա բերելով անդիմակայելի աղետների ու դժբախտությունների, ինչպես նաև հավիտենական կորստյան զարհուրելի հեղեղը... Ես կարող եմ շատ օրինակներ բերել Աստծո խոսքից: Կարող եմ պատմել փարավոնների, Բաբելոնի և Իսրայելի թագավորների մասին, ովքեր ամենահաջող կերպով նպաստել են իրենց իսկ կործանմանը, երբ հետևելով չափազանց իմաստուն թվացող խորհուրդներին՝ ձգտել են ամրացնել իրենց տիրապետությունը: Աստված «տեղափոխում է լեռները, և նրանք չգիտեն» (Նույն տեղում, հ.7, գլ. 8):

Լյութերը խոսում էր գերմաներեն, բայց նրան հիմա խնդրեցին կրկնել իր ասածը լատիներեն: Չնայած նա խիստ հյուծված էր, սակայն համաձայնեց և խոսեց նախկին հստակությամբ ու եռանդով: Սա տեղի ունեցավ Աստծո նախախնամությամբ: Իշխաններից շատերի միտքն այնքան կուրացած էր մոլորությամբ ու սնահավատությամբ, որ Լյութերի առաջին ունկնդրության ժամանակ նրանք չէին զգացել նրա դատողության ուժը, բայց կրկնությունը նրանց հնարավորություն տվեց հստակ կերպով ըմբռնելու ներկայացվող հարցերը: [160]

Նրանք, ովքեր համառորեն մերժում էին լույսը՝ վճռելով չընդունել ճշմարտությունը, Լյութերի խոսքերի գործունից կատաղեցին: Երբ նա դադարեց խոսել, խորհրդարանի խոսնակը բարկացած ասաց. «Դուք չպատասխանեցիք ձեզ տրված հարցին: ...Ձեզանից պահանջվում է ստույգ և ուղղակի պատասխան... Ուրանո՞ւմ եք, թե՞ ոչ»:

Բարենորոգիչը պատասխանեց. «Քանի որ Չերդ գերազանցությունը և մեծապատիվ իշխաններն ինձնից պահանջում են հստակ, ստույգ և ուղղակի պատասխան, ես կտամ այն: Ես չեմ կարող իմ հավատը վստահել ո՛չ պապին, ո՛չ էլ ժողովներին, քանզի ցերեկվա լույսի պես պարզ է, որ նրանք հաճախ սխալվել են և հակասել իրենք իրենց: Ուստի մինչև ինձ չհամոզեն Սուրբ Գրքի վկայությամբ կամ պարզ դատողությամբ, քանի դեռ չեն հերքվել իմ մեջբերումները, և խիղճս դեռ կապված է Աստծո խոսքին, *ես չեմ կարող և չեմ ուրախ*, քանզի քրիստոնյայի համար անվտանգ չէ խոսել իր խղճի դեմ: Ահա իմ որոշումը, այլ կերպ վարվել չեմ կարող: Աստված ինձ օգնական: Ամեն» (*Նույն տեղում*, հ.7, գլ. 8):

Այսպես այս արդար մարդը մարտնչեց՝ կանգնելով Աստծո խոսքի հաստատուն հիմքի վրա: Երկնային լույսը լուսավորեց նրա դեմքը: Նրա բնավորության վեհությունն ու մաքրությունը, նրա սրտի խաղաղությունն ու ուրախությունը բացահայտվեցին բոլորին, երբ նա վկայում էր մոլորության դեմ՝ ցույց տալով այն հավատի գերազանցությունը, որը հաղթում է աշխարհին:

Հավաքվածները միառժամանակ զարմանքից պապանձվել էին: Առաջին պատասխանի ժամանակ Լյութերը խոսել էր ցածր տոնով, հարգալից և գրեթե հնազանդ կեցվածքով: Պապականները դա մեկնաբանել էին որպես ապացույց, որ նա սկսել էր կորցնել իր խիզախությունը: Պատասխանը հետաձգելու նրա խնդրանքը նրանք գնահատել էին որպես ուրացման նախաբան: Կարլն ինքը կիսաառիամառիաբար, նկատելով Լյութերի հյուծված տեսքը, պարզ հագուստը և անպաճույճ խոսելածնը, հայտարարել էր. «Այս վանականը ինձ երբեք հերետիկոս չի դարձնի»: Նրա արիությունն ու հաստատակամությունը, ինչպես նաև նրա դատողության ուժն ու պարզությունը ապշեցրել էին բոլորին: **[161]** Կայսրը հիացմունքից բացականչեց. «Այս վանականը խոսում է աներկյուղ սրտով և անասան քաջությամբ»: Գերմանացի իշխաններից շատերը հպարտությամբ և ցնծությամբ էին մայում իրենց հայրենակցին:

Հռոմի նվիրյալները հայտնվեցին վատթարագույն վիճակում, նրանց գործը բոլորին երևաց ամենաանբարենպաստ լույսի ներքո: Նրանք ջանում էին պահպանել իրենց իշխանությունը՝ դիմելով ոչ թե Սուրբ Գրքին, այլ սպառնալիքների՝ Հռոմի այդ անփոփոխ գեներլի միջոցով: Խորհրդարանի խոսնակն ասաց. «Եթե դու չես ուրանում, ապա կայսրը և կայսրության նահանգների իշխանները պիտի խորհրդակցեն, թե ինչպես վարվեն անուղղելի հերետիկոսի հետ»:

Լյութերի բարեկամը, ով մեծ ցնծությամբ էր լսել նրա բացատրությունը, ցնցվեց այդ խոսքերից, սակայն Բարենորոգիչը հանգիստ ասաց. «Աստված ինձ օգնական, քանզի ես ուրանալու ոչինչ չունեմ» (*Նույն վեղում*, հ.7, գլ. 8):

Մինչ իշխանները խորհրդակցում էին, Լյութերին խորհրդարանից դուրս հրավիրեցին: Երևում էր, որ մեծ ճգնաժամ է սկսվել: Լյութերի համառ հրաժարականը կարող էր դարեր շարունակ ազդել եկեղեցու պատմության վրա: Որոշվեց նրան ուրանալու ևս մի հնարավորություն տալ: Նրան վերջին անգամ բերեցին ժողով և դարձյալ հարց հնչեց, թե հրաժարվո՞ւմ է արդյոք իր ուսմունքից: «Ես ուրիշ պատասխան չունեմ, - ասաց նա, - բացի նրանից, որն արդեն տվել եմ»: Ակնհայտ էր, որ ո՛չ խոստումները, ո՛չ էլ սպառնալիքները չէին կարող ստիպել նրան զիջելու Հռոմի պահանջներին:

Պապական դեկավարները վրդովված էին, որ մի հասարակ վանական այսպես արհամարհում է իրենց իշխանությունը, որից դողում էին թագավորներն ու ազնվականները: Նրանք տենչում էին տանջամահ անել նրան՝ բավարարելու համար իրենց ցատումը: Բայց Լյութերը, գիտակցելով իրեն սպառնացող վտանգը, խոսել էր քրիստոնեական արժանապատվությամբ և հանդարտությամբ: Նրա պատասխանի մեջ հպարտության, կրքոտության ու կեղծիքի նշույլ անգամ չկար: Մոռանալով իր անձն ու իրեն շրջապատող անվանի մարդկանց՝ նա զգացել էր միայն, որ գտնվում է Մեկի ներկայությամբ, ով անսահմանորեն ավելի բարձր էր պապերից, իշխաններից, թագավորներից ու կայսրերից: Քրիստոսն Ինքն էր խոսել Լյութերի շուրթերով այնպիսի զորությամբ ու պատվով, որ **[162]** միառժամանակ թե՛ նրա բարեկամները, և թե՛ թշնամիները սարսափով ու զարմանքով էին լցվել: Աստծո Հոգին, անտեսանելիորեն ներկա լինելով հավաքվածների մեջ, շարժել էր կայսրության առաջնորդների սրտերը: Իշխաններից ոմանք համարձակորեն ճանաչեցին Լյութերի գործի արդարացիությունը: Շատերը համոզվել էին ճշմարտության մեջ, սակայն ոմանց տպավորությունները տևական չեղան: Կային նաև այնպիսիք, ովքեր այդ պահին չարտահայտեցին իրենց համոզմունքները, սակայն, ինքնուրույն ուսումնասիրելով Աստվածաշունչը, ապագայում դարձան Բարենորոգման անվեհեր ջատագովներ:

Իշխան Ֆրիդրիխը, ով մեծ տագնապով էր սպասել Լյութերի խորհրդարան ներկայանալուն, խորապես հուզվել էր նրա ելույթից: Նա ուրախությամբ և հպարտությամբ վկայեց դոկտորի խիզախությունը, անսասանությունն ու ինքնատիրապետումը և որոշեց էլ ավելի

վճռականորեն պաշտպանել նրան: Համեմատելով հակամարտող կողմերը՝ նա տեսել էր, թե ինչպես է ճշմարտության ուժն ի չիք դարձնում պապերի, թագավորների և պրելատների իմաստությունը: Պապությունն այնպիսի պարտություն կրեց, որի արձագանքները հնչեցին բոլոր ազգերի մեջ և գալիք բոլոր դարերում:

Տեսնելով, թե ինչ տպավորություն էր թողել Լյութերի ճառը, դեսպանն, ինչպես երբեք, վախեցավ հռոմեական իշխանության անվտանգության համար և վճռեց իրեն հասու բոլոր միջոցներով տապալել Բարենորոգչին: Գործի դնելով իր ողջ պերճախոսությունն ու դիվանագիտական վարպետությունը, որոնցով նա մեծապես աչքի էր ընկել, նա երիտասարդ կայսրին ներկայացրեց աննշան մի վանականի գործի պատճառով Հռոմի հզոր գահի բարեկամությունն ու աջակցությունը զոհաբերելու հիմարությունն ու վտանգը:

Նրա խոսքերն ապարդյուն չեղան: Լյութերի ելույթի հաջորդ օրը Կարլսը պատվիրեց հարցը քննարկել խորհրդարանում՝ հայտարարելով, որ վճռականորեն շարունակելու է իր նախորդների քաղաքականությունը՝ սատարելու և պաշտպանելու Կաթոլիկ կրոնը: Քանի որ Լյութերը հրաժարվել էր ուրանալ իր ուսմունքը, նրա և նրա հերձվածողության դեմ պետք է կիրառվեին ամենախիստ միջոցները: «Մի վանական՝ մոլորված իր իսկ անմտությամբ, դուրս է եկել քրիստոնեական աշխարհի հավատի դեմ: Նման ամբարշտության դեմն առնելու համար ես կզոհաբերեմ իմ տիրույթները, գանձերը, [163] իմ ընկերներին, իմ մարմինը, արյունը և կյանքը: Ես պատրաստվում եմ հեռացնել այդ օգոստինեոսական Լյութերին՝ արգելելով նրան փոքրագույն անկարգություն անգամ հրահրել ժողովրդի մեջ: Իսկ հետո ես հետապնդելու եմ նրան և նրա համախոհներին՝ որպես անհնազանդ հերետիկոսների՝ բանադրությամբ, հասարակությունից վտարելով և ցանկացած այլ միջոցներով, մինչև որ ոչնչացնեմ նրանց: Ես կոչ եմ անում նահանգների ներկայացուցիչներին՝ վարվել որպես հավատարիմ քրիստոնյաներ» (*Նույն տեղում*, հ.7, գլ. 9): Բայց չնայած դրան՝ կայսրը հայտարարեց, որ Լյութերի պահպանագիրը պետք է հարգվի, և նախքան նրա դեմ գործ հարուցելը՝ նա պետք է անվտանգ տուն վերադառնա:

Այժմ խորհրդարանը բաժանվեց երկու հակադիր ճամբարների: Պապի գործակալներն ու ներկայացուցիչները կրկին պահանջեցին չեղյալ համարել Լյութերի պահպանագիրը: «Նրա մոխիրը նույնպես պետք է Ռեյնը տանի,- ասացին նրանք,- ինչպես հարյուր տարի առաջ քչեց-տարավ Յան Հուսի մոխիրը» (*Նույն տեղում*, հ.7, գլ. 9): Բայց

Գերմանիայի իշխանները, պապության համախոհներն ու Լյութերի երդվյալ թշնամիները լինելով հանդերձ, բողոքեցին հանրային հավատի մեջ նման ճեղքվածք առաջացնելու դեմ, ինչը կպատվագրվեր իրենց ազգը: Նրանք հիշեցրին այն աղետները, որ հետևել էին Հուսի մահվանը՝ հայտարարելով, որ չեն համարձակվի կրկին այդ չարիքները բերել Գերմանիայի և իրենց երիտասարդ կայսեր գլխին:

Կարլոսն ինքը, մերժելով այդ ստոր առաջարկը, ասաց. «Եթե պատիվն ու հավատը հալածվեին ամբողջ աշխարհից, պետք է ապաստարան գտնեին իշխանների սրտերում» (Նույն տեղում, հ.7, գլ. 9): Լյութերի ամենատխերիմ թշնամիները շարունակեցին համոզել կայսրին՝ Բարենորոգչի հետ վարվել այնպես, ինչպես Սիզիվոսը՝ Հուսի հետ, այսինքն՝ մատնել նրան եկեղեցու ողորմությանը: Բայց հիշելով թե ինչպես Հուսը բաց ժողովում ցույց տվեց իր շղթաները և միապետին հիշեցրել նրա տված խոսքը, Կարլոս V-ը պատասխանեց. «Ես չեմ ուզում Սիզիվոսի պես կարմրել» (Լենֆանթ, հ.1, էջ 422):

Բայցևայնպես, Կարլոսը գիտակցաբար մերժեց Լյութերի ներկայացրած ճշմարտությունները: «Ես հաստատ վճռել եմ հետևել իմ նախորդների օրինակին», - գրել է նա (Գ՝Օբինյե, հ.7, գլ. 9): Նա որոշել էր չշեղվել ընդունված [164] ավանդույթից՝ անգամ հանուն ճշմարտության և արդարության: Նա կսատարի պապությանը՝ իր ողջ դաժանությամբ և ապականությամբ, քանի որ այդպես են վարվել իր հայրերը: Այսպիսով՝ նա վճռեց կուրորեն հետևել իր հայրերի օրինակներին և որևէ լույս չընդունել, բացի նրանից, որ ունեցել են նրանք և չկատարել որևէ պարտականություն, որը նրանք չէին կատարել:

Այսօր էլ շատերը կառչում են իրենց հայրերի սովորույթներին ու ավանդույթներին: Երբ Տերը նրանց լրացուցիչ լույս է ուղարկում, նրանք հրաժարվում են ընդունել այն, և մերժում են, քանի որ այն չի շնորհվել իրենց հայրերին: Մենք գտնվում ենք այլ իրավիճակում, քան մեր հայրերը, հետևաբար, մեր պարտականություններն ու պատասխանատվությունն էլ այլ են: Աստված մեզ հավանություն չի տա, եթե ճշմարտության խոսքը ինքնուրույն քննելու փոխարեն մեր պարտքը որոշենք մեր հայրերի օրինակով: Մեր պարտականությունն ավելի մեծ է, քան մեր նախնիներինը: Մենք պատասխանատու ենք ինչպես նրանց ստացած և ժառանգաբար մեզ փոխանցված լույսի, այնպես էլ այն լրացուցիչ լույսի համար, որն այժմ շողում է մեզ վրա Աստծո խոսքից:

Քրիստոսն անհավատ հրեաների մասին ասաց. «Եթե ես չէի եկել նրանց հետ խոսել, նրանք մեղք չէին ունենա, բայց հիմա պատճառանք

չունեն իրենց մեղքի համար» (Հովհաննես 15.22): Աստվածային նույն զորությունը Լյութերի միջոցով դիմում էր Գերմանիայի կայսրին և իշխաններին: Եվ քանի որ լույսը շողում էր Աստծո խոսքից, Նրա Հոգին վերջին անգամ էր դիմում շատերին այդ ժողովում: Ինչպես Պիղատոսը դարեր առաջ թույլ տվեց, որ հայարտությունն ու մարդկային փառքը փակեն իր սիրտը աշխարհի Փրկչի առաջ, ինչպես դողացող Ֆելիքսը հրամայեց ճշմարտության լրաբերին՝ «Դու հիմա գնա, երբ որ ժամանակ ունենամ, կկանչեմ քեզ», և ինչպես հայարտ Ագրիպասը խոստովանեց՝ «Քիչ է մնում՝ ինձ համոզես, որ քրիստոնյա դառնամ» (Գործք 24.25, 26.28), սակայն արհամարհեց երկնային լուրը, այնպես էլ Կարլոս V-ը, ենթարկվելով աշխարհիկ հայարտության ու քաղաքականության թելադրանքին, վճռեց մերժել ճշմարտության լույսը:

Լյութերի դեմ նյութած դավերի լուրը շուտով լայնորեն տարածվեց՝ մեծ հուզմունք առաջացնելով քաղաքում: [165] Բարենորոգիչը բազմաթիվ ընկերներ էր ձեռք բերել. գիտենալով Հռոմի ուխտադրուժ դաժանությունը նրանց հանդեպ, ովքեր կհամարձակվեն մերկացնել նրա փչացածությունը, նրանք վճռեցին, որ Լյութերը չպետք է զոհաբերվի: Հարյուրավոր ազնվականներ երդվեցին պաշտպանել նրան: Քիչ չէր և նրանց թիվը, ովքեր բացահայտորեն դատապարտեցին թագավորական որոշումը՝ որպես թուլական հնազանդություն Հռոմի վերահսկիչ իշխանությանը: Տների դարպասներին և հասարակական վայրերում ցուցապաստառներ հայտնվեցին, որոնց մի մասը մեղադրում, մյուս մասը պաշտպանում էր Լյութերին: Դրանցից մեկի վրա գրված էր Սոդոմոնի խորհմաստ խոսքը. «Վա՛յ քեզ երկիր, որ թագավորդ տղա է»: (Ժողովող 10.16): Ողջ Գերմանիայում Լյութերի օգտին հասարակական խանդավառությունը համոզեց կայսրին և խորհրդարանին, որ նրա հանդեպ ցանկացած անարդարություն կարող է վտանգի ենթարկել ոչ միայն կայսրության խաղաղությունը, այլև գահի կայունությունը:

Ֆրիդրիխ Մաքսունացին իրեն շատ զգույշ էր պահում՝ թաքցնելով իր իսկական զգացմունքները Բարենորոգչի նկատմամբ, մինչդեռ միաժամանակ աշարջորեն հսկում էր նրան՝ հետևելով նրա և նրա թշնամիների բոլոր շարժումներին: Սակայն շատերը չէին էլ փորձում թաքցնել իրենց համակրանքը Լյութերի հանդեպ: Նրան այցելում էին իշխաններ, կոմսեր, բարոններ և այլ նշանավոր անձինք՝ թե՛ աշխարհիկ, թե՛ եկեղեցական: «Դոկտորի փոքր սենյակը,- գրել է Սպալատինը,- անկարող էր տեղավորել բոլոր այցելուներին» (Մարտին, հ.1, էջ 404): Ժողովուրդն այնպես էր նայում նրան, ասես նա գերմարդ լիներ: Նույնիսկ

նրանք, ովքեր չէին հավատում նրա ուսմունքին, չէին կարող չհիանալ այն վսեմ ազնվությամբ, որը դրդել էր նրան ընտրել մահը, քան իր խղճի դեմ գնալ:

Լյութերին համառորեն ջանում էին համոզել փոխզիջման գնալ Հռոմի հետ: Ազնվականներն ու իշխանները ներշնչում էին նրան, որ եթե նա շարունակի իր դատողությունը վեր դասել եկեղեցու և խորհրդարանի որոշումներից, ապա շուտով կարտաքսվի կայսրությունից և կմնա անպաշտպան: Դրան Լյութերը պատասխանեց. «Քրիստոսի Ավետարանը չի կարող քարոզվել առանց գրկանքների ...Ուրեմն ինչո՞ւ պետք է վախը կամ վտանգի կանխագագսումն ինձ բաժանեն Տիրոջից և աստվածային այն խոսքից, որը միակ ճշմարտությունն է: Ոչ, ես **[166]** ավելի շուտ կգոհեմ մարմինս, արյունս և կյանքս» (Գ՝Օբինյե, հ.7, գլ.10):

Նրան դարձյալ համոզեցին հնազանդվել կայսրին՝ հավատացնելով, որ նա արդեն վախենալու ոչինչ չի ունենա: «Ես ամբողջ սրտով համաձայն եմ,- պատասխանեց Լյութերը,- որ կայսրը, իշխանները և նույնիսկ ամենահամեստ քրիստոնյան կարդան և քննադատեն իմ գործերը, բայց միայն մեկ պայմանով՝ իրենց համար իբրև չափանիշ վերցնելով Աստծո խոսքը: Մարդկանց ոչինչ չի մնում անել, քան հնազանդվել դրան: Մի՛ բռնացեք խղճիս վրա, որը կապված և շղթայված է Սուրբ Գրքով» (*Նույն տեղում*, հ.7, գլ.10):

Մեկ այլ առաջարկության նա պատասխանել է. «Ես համաձայն եմ հրաժարվել իմ պաշտպանագրից: Ես կայսեր ձեռքն եմ հանձնում իմ անձը և իմ կյանքը, բայց Աստծո խոսքը՝ բնավ երբեք» (*Նույն տեղում*, հ.7, գլ.10): Նա ասաց, որ պատրաստ է ենթարկվել ընդհանուր ժողովի որոշմանը, բայց միայն այն պայմանով, որ այդ որոշումը կայացվի Աստվածաշնչի համաձայն: «Ինչ վերաբերում է Աստծո խոսքին ու հավատին, յուրաքանչյուր քրիստոնյա կարող է նույնքան լավ դատավոր լինել իր համար, որքան պապը, թեկուզև նրան աջակցեն միլիոնավոր ժողովներ» (Մարտին, հ.1, էջ 410): Ի վերջո, նրա ընկերներն ու թշնամիները համոզվեցին, որ հաշտեցման հետագա ջանքերն անօգուտ են:

Եթե բարոնորոգիչը զիջեր թեկուզ մի կետում, սաստանան և նրա գորքը հաղթանակ կտոնեին: Բայց նրա աներեր հաստատակամությունը նպաստեց եկեղեցու ազատագրմանը և սկիզբ դրեց նոր, ավելի լավ դարաշրջանի: Այս մեկ մարդը, ով համարձակվեց կրոնական հարցերում ինքնուրույն մտածել և գործել, իր ազդեցությունը թողեց եկեղեցու և աշխարհի վրա ոչ միայն իր կյանքի օրոք, այլ նաև գալիք բոլոր դարերում: Նրա անսասան հավատարմությունը մինչև ժամանակների վերջը գո-

բացնելու էր նրանց, ովքեր պիտի անցնեին նման փորձություններով: Աստծո զորությունն ու մեծությունը վեր դասվեցին մարդկանց որոշումներից, սաստանալի հզոր ուժից:

Շուտով կայսեր հեղինակությամբ Լյութերին կարգադրեցին վերադառնալ տուն, բայց նա գիտեր, որ դրան արագորեն հետևելու է իր դատապարտումը: Նրա ճանապարհին փոթորկաբեր ամպեր էին կախվել, բայց նա հեռացավ Վորմսից [167] ուրախությամբ ու փառաբանության խոսքերով: «Սատանան ինքն էր հսկում պապի ամրոցը,- ասաց նա,- բայց Քրիստոսը ճեղքեց այն, և սատանան ստիպված էր խոստովանել, որ Տերն իրենից զորեղ է» (Գ՝Օբինյե, հ.7, գլ.11):

Իր հեռանալուց հետո, դեռ մտահոգված, որ իր վճռականությունը սխալմամբ ըմբոստություն չհամարեն, Լյութերը կայսրին գրեց. «Մրտեր քննող Աստված է իմ վկան, որ ես սիրով պատրաստ եմ հնազանդվել Ձերո մեծությանը թե՛ պատվի կամ անպատվության, թե՛ կյանքի կամ մահվան մեջ, ամեն ինչում, բայց միայն Աստծո խոսքով, որով և մարդ ապրում է: Ներկա կյանքի բոլոր հարցերում իմ հավատարմությունը կլինի աներեր, քանզի այս երկրում կորցնելը կամ ձեռք բերելը ոչ մի նշանակություն չունի փրկության համար: Բայց երբ խոսքը վերաբերում է հավերժական շահերին, Աստված չի կամենում, որ մարդը ենթարկվի մարդուն: Քանզի նման հնազանդությունը հոգևոր հարցերում իսկական երկրպագություն է, և դրան արժանի է միմիայն Արարիչը» (Նույն տեղում, հ.7, գլ.11):

Վորմսից վերադառնալիս Լյութերն ավելի ջերմ ընդունելություն գտավ, քան այնտեղ մեկնելիս: Բարձրաստիճան հոգևորականները ողջունեցին բանադրված վանականին, և իշխանները պատվեցին նրան, ում կայսրը դատապարտել էր: Նրան խնդրեցին քարոզել, և չնայած կայսերական արգելքին՝ նա դարձյալ բարձրացավ ամբիոն: «Ես երբեք չեմ խոստացել շղթայել Աստծո խոսքը,- ասաց նա,- ոչ էլ կխոստանամ» (Մարտին, հ.1, էջ 420):

Վորմսից Լյութերի հեռանալուց կարճ ժամանակ անց պապականները կայսրին համոզեցին հրաման արձակել նրա դեմ: Այդ հրամանագրում Լյութերը դատապարտված էր որպես «սատանան ինքը՝ մարդկային կերպարանքով ու վանականի հանդերձով» (Գ՝Օբինյե, հ.7, գլ.11): Կարգադրված էր պաշտպանագրի ժամկետը լրանալուն պես միջոցներ ձեռնարկել՝ նրա գործունեությունը կասեցնելու համար: Արգելված էր նրան հյուրընկալել, ուտելիք և ջուր տալ կամ էլ խոսքով ու գործով օգնել կամ մխիթարել: Որտեղ էլ որ գտնվեր, նրան պետք է բռնեին ու հանձ-

ներին իշխանություններին: Նրա համախոհները ևս պիտի բանտարկվեին, իսկ նրանց ունեցվածքը՝ բռնագրավվեք: Նրա գրվածքները պետք է ոչնչացվեին և, վերջապես, բոլորին, ովքեր կհամարձակվեին հակառակվել այդ հրամանագրին, սպասվում էր նույն ճակատագիրը: [168]

Սաքսոնիայի իշխանը Լյութերի մյուս համակիր իշխանների հետ նրա հեռանալուց կարճ ժամանակ անց լքել էին Վորմսը, և խորհրդարանը վավերացրել էր կայսեր հրամանը: Պապականները ցնծում էին՝ մտածելով, թե Բարենորոգման բախտը որոշված էր:

Սակայն Աստված այս վտանգավոր պահին ելք էր պատրաստել Իր ծառայի համար: Մի գոռն աչք հետևում էր Լյութերի յուրաքանչյուր շարժմանը, և մի հավատարիմ ու ազնիվ սիրտ վճռել էր փրկել նրան: Ակնհայտ էր, որ Հռոմին նրա մահից բացի ոչինչ չէր բավարարի, և միայն քողարկությամբ կարելի էր փրկել նրան առյուծի երախից: Աստված իմաստություն տվեց Ֆրիդրիխ Սաքսոնացուն՝ ծրագրելու Բարենորոգչի ազատագրումը: Հավատարիմ ընկերների համագործակցությամբ իշխանի մտադրությունն իրականացվեց, և Լյութերը հաջողությամբ թաքցվեց թե՛ ընկերներից, թե՛ թշնամիներից: Տուն վերադառնալու ճանապարհին նրան բռնեցին, բաժանեցին իր ուղեկիցներից և անտառի միջով շտապ տարան Վարթբուրգի մեկուսի լեռնային ամրոցը: Այս ամենն արվեց այնքան գաղտնաբար, որ նույնիսկ Ֆրիդրիխն ինքը երկար ժամանակ չգիտեր Լյութերի գտնվելու վայրը: Նրան այդ մասին դիտավորյալ չէին տեղեկացրել, քանի որ ոչինչ չիմանալով՝ նա ոչինչ էլ չէր կարող հայտնել: Նա միանգամայն գոհ էր, որ Բարենորոգիչն անվտանգության մեջ է, և այդքանով բավարարված էր:

Անցան գարունը, ամառն ու աշունը, և եկավ ձմեռը, իսկ Լյութերը դեռ բանտարկության մեջ էր: Ալեանդրն ու նրա կողմնակիցները ցնծում էին՝ կարծելով, թե Ավետարանի լույսը շուտով մարելու է: Բայց հակառակ նրանց սպասումներին՝ Բարենորոգիչն իր լապտերը լցնում էր ճշմարտության գանձարանից, և նրա լույսը էլ ավելի պայծառ պիտի շողար:

Վարթբուրգի բարեկամական մթնոլորտում Լյութերը միառժամանակ ուրախ էր, որ ազատվել է թե՛ ու աղմկալի պայքարից: Բայց նա չէր կարող երկար վայելել անդորրն ու հանգիստը: Գործուն կյանքի և խստաշունչ պայքարի սովոր՝ նա չէր դիմանում անգործությանը: Միայնության մեջ նրան պատկերվեց եկեղեցու վիճակը, և նա [169] հուսահատ բացականչեց. «Ավա՛ղ, չկա մեկը, որ Նրա բարկության այս վերջին օրը պատի պես կանգնի Տիրոջ առաջ և փրկի Իսրայելը» (Նույն

յրեղում, հ. 9, գլ. 2): Խորհելով արդեն իր մասին՝ նա վախեցավ, որ իրեն կմեղադրեն պայքարից խուսափելու մեջ, և ինքն իրեն կշտամբում էր ծուլության և հանգստության համար, մինչդեռ ամեն օր անում էր ավելին, քան ի վիճակի էր անել մեկ մարդը: Նրա գրիչը երբեք ցած չէր դրվում: Իրենց շողոքորթելով, թե լռեցրել են նրան, Լյութերի թշնամիներն ապշեցին ու շփոթվեցին՝ տեսնելով նրա շարունակվող գործունեության ապացույցները: Նրա գրած մի շարք գրքույկներ տարածվում էին ամբողջ Գերմանիայով մեկ: Նա մի կարևորագույն ծառայություն ևս մատուցեց իր հայրենակիցներին՝ Նոր Կտակարանը թարգմանելով գերմաներեն: Իր ժայռոտ Պատմոսից նա գրեթե մի ամբողջ տարի շարունակեց հռչակել Ավետարանը և հանդիմանել իր ժամանակի մեղքերն ու մոլորությունները:

Բայց Աստված իր ծառային հասարակական կյանքից հեռացրեց ոչ միայն այն պատճառով, որ նրան հետ պահի իր թշնամիների զայրույթից կամ այդ կարևոր աշխատանքների համար հանգիստ ժամանակ տրամադրի նրան: Աստված հետապնդում էր առավել հեռու գնացող և վեհ նպատակներ: Իր լեռնային ապաստարանի միայնությանն ու անհայտության մեջ Լյութերը հեռու էր երկրային աջակցությունից և մարդկանց գովեստից, որպեսզի հանկարծ չընկնի հպարտությանն ու ինքնավստահության մեջ, որոնք այնքան հաճախ հետևում են հաջողությանը: Տառապանքն ու նվաստացումը նրան դարձյալ պատրաստեցին ապահով քայլելու այն գլխապտույտ բարձունքներով, որոնց վրա նա այդքան անսպասելիորեն հայտնվել էր:

Յնձալով ազատության մեջ, որ ճշմարտությունն է բերում՝ մարդիկ հակում ունեն մեծարելու նրանց, ում Աստված օգտագործել է մոլորությանն ու սնահավատության շղթաները փշրելու համար: Սատանան ջանում է մարդկանց մտքերն ու զգացմունքները շեղել Աստծուց և ուղղել մարդկային էակների վրա: Նա դրդում է նրանց փառաբանել գործիքը և անտեսել նախախնամության Ձեռքը, որ ղեկավարում է բոլոր իրադարձությունները: Շատ հաճախ կրոնական առաջնորդները, ում այդպես մեծարում և գովաբանում են, դադարում են զգալ իրենց կախվածությունն Աստծուց և սկսում են ապավինել իրենց ուժերին: Եվ արդյունքում՝ [170] նրանք ձգտում են վերահսկել մարդկանց միտքն ու խիղճը, ովքեր առաջնորդվելու համար հակված են ավելի շուտ վստահելու նրանց, քան Աստծո խոսքին: Բարենորոգման գործը հաճախ կասեցվում է, երբ նրա ջատագովներն այդ ոգին են փայփայում: Աստված հենց այս վտանգից էր ուզում պաշտպանել Բարենորոգման գործը: Նա կամե-

նուն էր, որ այդ գործը կրեր ոչ թե մարդու, այլ Աստծո կնիքը: Մարդիկ սկսեւ էին Լյութերին նայել որպէս ճշմարտութեան մեկնաբանի, բայց նա հեռացվեց ասպարեզից, որպէսզի բոլորի հայացքն ուղղվի դեպի ճշմարտութեան հավիտենական Հեղինակը:

ՇՎԵՅՑԱՐԱՑԻ ԲԱՐԵՆՈՐՈԳԻՉԸ

Եկեղեցու բարենորոգման համար մարդկանց ընտրության մեջ երևում է աստվածային այն նույն ծրագիրը, ինչ որ եկեղեցին հիմնադրելիս: Երկնային Ուսուցիչը շրջանցեց երկրի մեծավորներին՝ տիտղոսավոր ու հարուստ մարդկանց, ովքեր սովոր էին գովեստի ու մեծարանքի՝ որպես ժողովրդի առաջնորդներ: Նրանք այնքան հպարտ ու ինքնավստահ էին իրենց պարծենկոտ գերազանցությամբ, որ չէին կամենում վերափոխվել՝ կարեկցելու իրենց մեծավորներին և դառնալու խոնարհ Նազովրեցու համագործակիցները: Կոչն ուղղվեց Գալիլեայի անկիրթ ու հասարակ ձկնորսներին. «Իմ հետևից եկեք, և ես ձեզ մարդկանց որսորդներ կդարձնեմ» (Մատթեոս 4.19): Այս աշակերտները համեստ էին և սովորելու պատրաստ: Որքան ավելի քիչ նրանք կրած լինեին իրենց ժամանակի կեղծ ուսմունքների ազդեցությունը, այնքան ավելի հաջողությամբ Քրիստոսը կարող էր սովորեցնել և դաստիարակել նրանց Իր ծառայության համար: Այդպես էր նաև Մեծ Բարենորոգման օրերին: Առաջատար բարենորոգիչները հասարակ խավի մարդիկ էին՝ զերծ պաշտոնի հպարտությունից և հոգևորականների ու նախապաշարումների ազդեցությունից: Աստծո ծրագիրն է՝ մեծ արդյունքների հասնելու համար օգտագործել հասարակ մարդկանց, որպեսզի փառքը տրրվի ոչ թե նրանց, այլ Նրան, ով ներգործում է նրանցում «կամենալն էլ, անելն էլ՝ իր բարեհաճության պես»:

Մի քանի շաբաթ անց այն քանից հետո, երբ Սաքսոնիայում հանքափորի խրճիթում ծնվեց Լյութերը, Ալպերում հովվի տնակում լույս աշխարհ եկավ Ուրբիխ Յվինգլին: Յվինգլիի շրջապատն ու նրա [172] վաղ դաստիարակությունն այնպիսին էին, որ պատրաստեցին նրան իր սպազա առաքելությանը: Մեծանալով բնության հիասքանչ, գեղեցիկ ու ակնաձախից վեհության մեջ՝ նրա միտքը վաղ հասակից տպավորվել էր Աստծո մեծության, գործության ու վեհափառության զգացումով: Իր հարազատ լեռները հասած այրերի հերոսական սխրանքների

արարքների պատմությունը բորբոքել էր նրա պատանեկան երևակայությունը: Եվ իր բարեպաշտ տատիկից նա լսել էր մի քանի թանկարժեք աստվածաշնչյան պատմություն՝ քաղված եկեղեցական առասպելներից ու ավանդություններից: Նա խոր հետաքրքրությամբ էր լսում նահապետների և մարգարեների անձնվեր արարքների, ինչպես նաև այն հովիվների մասին, ովքեր իրենց հոտն էին արածեցնում Պաղեստինի բլուրներում, որտեղ հրեշտակները նրանց հռչակեցին Բեթլեհեմի Մանկան և Գողգոթայի Մարդու մասին լուրը:

Չուն Լյութերի նման՝ Յվինգլիի հայրը նույնպես փափագում էր կրթություն տալ իր որդուն, և վաղ տարիքում պատանին թողեց իր հայրենի լեռներն ու հովիտները: Նրա միտքն արագորեն զարգանում էր, և շուտով խնդիր առաջացավ, թե որտեղ մասնագետ ուսուցիչներ գտնել նրան կրթելու համար: Տասներեք տարեկանում նա մեկնեց Բեռն, ուր սովորեց Շվեյցարիայի՝ այն ժամանակվա ամենանշանավոր դպրոցներից մեկում: Սակայն այստեղ վտանգ առաջացավ, որը սպառնում էր խորտակել նրա խոստումնալից կյանքը: Վանականները վճռական ջանքեր գործադրեցին համոզելու նրան վանք գնալ: Գոմինիկյան և ֆրանցիսկյան վանականները մրցակցում էին ժողովրդի սերը շահելու համար, և այդ նպատակին նրանք ձգտում էին հասնել իրենց եկեղեցիների ցուցադրական զարդարանքով, ծեսերի շքեղությամբ և հանրաճանաչ մասունքների ու հրաշագործ սրբապատկերների գրավչությամբ:

Բեռնի դոմինիկյան վանականները հասկանում էին, որ եթե կարողանան իրենց կողմը գրավել այս շնորհալի երիտասարդ գիտնականին, ապա կապահովեն թե՛ շահ, թե՛ պատիվ: Նրա երիտասարդական ավյունը, հռետորի և գրողի նրա բնածին ունակությունը, նրա երաժշտական ու բանաստեղծական հանճարը շատ ավելի արդյունավետ կլինեին իրենց պատարագներին մարդկանց հրապուրելու և միաբանության եկամուտը մեծացնելու համար, քան իրենց ողջ ցուցամոլությունն ու շքեղությունը: Խաբեությամբ ու շողոքորթությամբ նրանք ջանում էին համոզել Յվինգլիին՝ ընդունվելու իրենց վանքը: Իր ուսանողական տարիներին Լյութերն իրեն թաղեց վանական խցում, ու եթե Աստծո նախախնամությունը չազատեր նրան, նա կորած կլիներ աշխարհի համար: Յվինգլիին թույլ չտրվեց ենթարկվելու [173] նույն վտանգին: Աստվածային նախախնամությամբ նրա հայրը տեղեկացավ վանականների ծրագրերի մասին: Նա մտադրություն չունեի թույլ տալու իր որդուն՝ վարելու վանականի պարսպ ու անօգուտ կյանքը: Տեսնելով, որ որդու ապագան վտանգի տակ է, նա պատվիրեց նրան անհապաղ վերադառնալ տուն:

Նա ենթարկվեց հոր կարգադրությանը, բայց չէր կարող երկար մնալ հարազատ հովտում, և որոշ ժամանակ անց մեկնեց Բազել՝ շարունակելու իր ուսումը: Հենց այստեղ էր, որ Յվինգլին առաջին անգամ լսեց Աստծո ձրի շնորհի ավետիսը: Հին լեզուների ուսուցիչ Վիտենբախը, հունարեն ու եբրայերեն ուսումնասիրելիս, դիմել էր Սուրբ Գրքին, և այդպես նրա միջոցով աստվածային լույսի շողերը հասան նրա ուսանողներին: Նա երիտասարդներին ներշնչում էր, որ գոյություն ունի ավելի հին ու անասհմանորեն ավելի արժեքավոր ճշմարտություն, քան այն տեսությունները, որ սովորեցնում էին գիտնականներն ու փիլիսոփաները: Այդ հին ճշմարտությունն այն էր, որ մեղավորի միակ փրկակազինը Քրիստոսի մահն է: Յվինգլիի համար այս խոսքերը նման էին այգալույսի առաջին շողին:

Յվինգլիին շուտով կանչեցին Բազելից՝ սկսելու իր կյանքի գործը: Նրա առաջին աշխատավայրը Ալպյան մի եկեղեցում էր՝ ոչ հեռու իր հայրենի հովտից: Ստանալով քահանայի ձեռնադրություն՝ նա «իր ամբողջ հոգով նվիրվեց աստվածային ճշմարտության ուսումնասիրմանը, քանզի լավ գիտեր, - ասում է նրա ընկեր Բարենորոզիչը, - թե որքան շատ պետք է իմանա նա, ում վստահված է Քրիստոսի հոտը» (Ուայլի, հ. 8, գլ. 5): Որքան ավելի էր նա քննում Սուրբ Գիրքը, այնքան ավելի հստակորեն էր տեսնում տարբերությունը Խոսքի ճշմարտության և Հռոմի հերձվածքների միջև: Նա հնազանդվեց Սուրբ Գրքին՝ ընդունելով այն որպես Աստծո խոսքը՝ միակ հիմնավոր, անսխալական ուղեցույցը: Նա հասկացավ, որ հենց Գիրքը պետք է լինի իր իսկ մեկնաբանը: Նա չէր համարձակվում բացատրել Գիրքը՝ հաստատելու որևէ կանխակալ տեսություն կամ ուսմունք, այլ իր պարտքն էր համարում քննել, թե որն է նրա ուղղակի և բացահայտ ուսմունքը: Նա ջանում էր օգտվել այն ամենից, ինչը կարող էր օգնել լիարժեք ու ճիշտ հասկանալու դրա նշանակությունը, և դիմեց Սուրբ Հոգու օգնությանը՝ համոզված, որ Նա այն կլուսաբանի բոլոր անկեղծ սրտով և աղոթքով որոնողներին: **[174]**

«Սուրբ Գիրքը, - ասում էր Յվինգլին, - տվել է Աստված, ոչ թե մարդը, և հենց նույն Աստվածն էլ, ով լուսավորում է, կհասկացնի քեզ, որ այդ խոսքն Իրենից է: Աստծո խոսքը... չի կարող սխալվել: Այն լուսարձակում է, մեկնաբանում և բացահայտում է իրեն մարդկանց, լուսավորում է հոգին փրկությամբ ու շնորհով, մխիթարում և խոնարհեցնում է նրան Աստծով, այնպես որ մարդը, մոռանալով և նույնիսկ ուրանալով իրեն, նետվում է Աստծո գիրկը»: Այս խոսքերի ճշմարտացիության մեջ Յվինգլին համոզվել էր անձամբ: Այդ օրերի իր փորձառության մասին նա հետա-

գայում գրել է. «Երբ ես սկսեցի ամբողջովին տրվել Սուրբ Գրքին, փիլիսոփայությունն ու գիտական աստվածաբանությունը անվերջ խնդիրներ էին հարուցում իմ մեջ: Ի վերջո, ես եկա այս եզրակացությանը. «Դու պետք է թողնես այդ ամբողջ կեղծիքը և հասկանաս Աստծո կամքը միմիայն Իր իսկ պարզ խոսքից»: Այնուհետև ես խնդրեցի Աստծուն լուսավորել ինձ, և Սուրբ Գիրքն ինձ համար շատ ավելի պարզ դարձավ» (*Նույն տեղում, հ. 8, գլ. 6*):

Յվինգլին իր ուսմունքը չէր ընդունել Լյութերից: Դա Քրիստոսի ուսմունքն էր: «Եթե Լյութերը քարոզում է Քրիստոսին, - ասել է շվեյցարացի Բարենորոգիչը, - նա անում է այն, ինչ ես եմ անում: Նա ավելի շատերին է առաջնորդել Քրիստոսի մոտ, քան ես, բայց դա կարևոր չէ: Բացի Քրիստոսի անունից՝ ես ուրիշ ոչ մի անուն չեմ կրի: Ես Նրա զինվորն եմ, Նա՝ իմ միակ Առաջնորդը: Լյութերն ինձ երբեք ոչ մի բառ չի գրել, ոչ էլ ես՝ նրան: Իսկ ինչո՞ւ... Որպեսզի երևա, թե որքան ներդաշնակ է Աստծո Հոգին ինքն իրեն, քանզի մենք երկուսս էլ, առանց որևէ պայմանավորվածության, միանման ենք սովորեցնում Քրիստոսի ուսմունքը» (*Գ'Օփինյե, հ. 8, գլ. 9*):

1516 թվականին Յվինգլիին հրավիրեցին քարոզիչ դառնալու Էյնսիդելնի վանքում: Այստեղ նա ավելի մոտիկից պիտի տեսներ Հռոմի ապականությունը և, որպես բարենորոգիչ, այնպիսի ազդեցություն պիտի թողներ, որը կզգացվեր իր հայրենի Ալպերից շատ հեռու: Էյնսիդելնում ամենաուշագրավ բաներից մեկը Կույսի սրբապատկերն էր, որը, մարդկանց կարծիքով, հրաշագործ գործություն ուներ: Վանքի դարպասի վերևում գրություն կար. «Այստեղ կարելի է ձեռք բերել մեղքերի լիակատար **[175]** թողություն» (*Նույն տեղում, հ. 8, գլ. 5*): Տարին բոլոր այստեղ էին գալիս ուխտագնացներ, բայց Կույսի սրբապատկերի նվիրաբերման ամենամյա տոնակատարությանը հազարավոր մարդիկ էին գալիս ոչ միայն Շվեյցարիայի բոլոր կողմերից, այլ նույնիսկ Ֆրանսիայից ու Գերմանիայից: Այդ տեսարանից խիստ վշտացած՝ Յվինգլին առիթը չկորցրեց սնահավատության այս գերիներին հռչակելու այն ազատությունը, որ շնորհվում է Ավետարանի միջոցով:

«Մի կարծեք, - ասաց նա, - թե Աստված ներկա է այս տաճարում ավելի, քան արարչության որևէ այլ մասում: Որ երկրում էլ որ ապրեք, Աստված ձեզ մոտ է և լսում է ձեզ... Կարո՞ղ են արդյոք անօգուտ գործերը, երկար ուխտագնացությունները, նվիրատվությունները, սրբապատկերները, Կույսի կամ սուրբերի բարեխոսությունը ձեզ համար ապահովել Աստծո շնորհը... Ի՞նչ օգուտ ունեն այն բազմաթիվ խոսքերը, որոնցով

մենք կազմում ենք մեր աղոթքները: Ի՞նչ օգուտ ունեն փայլուն քահանայական գլխաշորը, լավ հարդարված մագերը, երկար պատմուճանը կամ ոսկեգարդ ոտնամանները... Աստված սրտին է նայում, իսկ մեր սրտերը հեռու են Նրանից»: «Քրիստոսը, որ մեկ անգամ զոհաբերվեց խաչին, այն զոհն ու պատարագն է, ով ընդմիշտ քավեց հավատացյալների մեղքերը» (*Նույն տեղում*, հ. 8, գլ. 5):

Շատ ունկնդիրների այս խոսքերը դուր չեկան: Նրանք դառնազին հիասթափվեցին՝ լսելով, որ իրենց հոգեցուցիչ ճամփորդությունը գուր է եղել: Նրանք չկարողացան ըմբռնել Քրիստոսի միջոցով առաջարկվող ձրի ներումը: Դեպի երկինք տանող հին ուղին, որ Հռոմը նշել էր նրանց համար, բավարարում էր նրանց: Նրանք չկամեցան իրենց նեղություն տալ՝ ինչ-որ ավելի լավ բան փնտրելու: Ավելի հեշտ էր իրենց փրկությունը վստահել քահանաներին ու պապին, քան ձգտել սրտի մաքրության:

Բայց մյուսներն ուրախությամբ ընդունեցին Քրիստոսի միջոցով փրկության լուրը: Հռոմի եկեղեցու պարտադրած ծեսերը չէին կարող խաղաղություն բերել հոգուն, և նրանք հավատով ընդունեցին Փրկչի արյունը՝ որպես իրենց մեղքերի քավություն: Նրանք տուն վերադարձան՝ ուրիշներին հայտնելու այն թանկարժեք լույսը, որ ընդունել էին: Այսպես ճշմարտությունը տարածվեց գյուղից գյուղ, քաղաքից քաղաք, և Կույսի տաճար այցելող ուխտագնացների թիվը զգալիորեն նվազեց: Պակասեցին *[176]* նաև նվիրատվությունները, հետևաբար և Յվինգլիի աշխատավարձը, որ տրվում էր դրանցից: Բայց դրանից նա միայն ուրախացավ՝ տեսնելով, թե ինչպես են մոլեռանդությունն ու սնահավատությունը կորցնում իրենց ուժը:

Եկեղեցու ղեկավարներն անտեղյակ չէին այն գործից, որ Յվինգլին կատարում էր, բայց չէին շտապում միջամտել: Մինչ նրանք դեռ հույս էին փայփայում շողոքորթությամբ իրենց կողմը գրավել նրան, ճշմարտությունը շահում էր մարդկանց սրտերը:

Յվինգլիի գործունեությունն Էյնսիդելնում նրան պատրաստեց ավելի լայն ասպարեզի համար, որը նա շուտով մտնելու էր: Երեք տարի անց նրան առաջարկեցին քարոզչի պաշտոն Յյուրիխի մայր տաճարում: Այն ժամանակ դա շվեյցարական դաշնության կարևորագույն քաղաքն էր, և այստեղից նրա ազդեցությունը լայնորեն տարածվելու էր: Սակայն եկեղեցականները, ում հրավերով նա ժամանել էր Յյուրիխ, ցանկանալով կանխել ցանկացած նորամուծություն, որոշեցին ցուցումներ տալ նրան իր պարտականությունների վերաբերյալ:

«Դու պետք է ամեն ջանք անես,- ասացին նրանք,- որպեսզի

ապահովես եկեղեցու եկամուտն առանց նվազագույն կորստի: Դու պետք է հորդորես հավատացյալներին, ամբիոնից թե խոստովանություն ընդունելիս, վճարել բոլոր տասանորդներն ու հարկերը և ընծաներով ցույց տալ իրենց հավատարմությունը եկեղեցուն: Դու պիտի ջանաս բազմապատկել հիվանդներից, պատարագներից և, ընդհանրապես, եկեղեցական ամեն մի արարողությունից ստացվող եկամուտը»: «Ինչ վերաբերում է սրբազան ծեսերին, քարոզչությանը և հոտի մասին հոգ տանելուն,- ավելացրին նրա վերակացուները,- սրանք ևս մտնում են կապելանի պարտականությունների մեջ: Բայց դրանք, հատկապես քարոզչությունը, դու կարող ես հանձնարարել ուրիշին: Սրբազան ծեսերը պիտի անես միայն նշանավոր անձանց համար և միայն այն ժամանակ, երբ քեզ կանչեն. քեզ արգելված է դրանք անել բոլորի համար՝ առանց ընտրության» (*Նույն տեղում*, հ. 8, գլ. 6):

Յվինգլին լուռ լսեց նրանց ցուցումները և, իրեն այդ կարևոր պաշտոնը զբաղեցնելու պատվին արժանացնելու համար իր շնորհակալությունը հայտնելուց հետո, ի պատասխան՝ բացատրեց, թե ինչ մոտեցումներ է *[177]* առաջարկում որդեգրել: «Քրիստոսի կյանքը,- ասաց նա,- շատ երկար ժամանակ թաքցվել է ժողովրդից: Ես քարոզելու եմ սուրբ Մատթեոսի ամբողջ Ավետարանը... օգտվելով միայն Սուրբ Գրքից, հայտնելով նրա խորությունները, համեմատելով տեքստը տեքստի հետ և որոնելով դրանց իմաստը անընդհատ ու ջերմեռանդ աղոթքներով: Ես ինձ նվիրաբերելու եմ ծառայելու Աստծո փառքի, Նրա միաձին Որդու պատվի, հոգիների փրկության և ճշմարիտ հավատի մեջ նրանց հաստատման համար» (*Նույն տեղում*, հ. 8, գլ. 6): Թեև հոգևորականներից ոմանք հավանություն չտվին Յվինգլիի ծրագրին ու փորձեցին տարհանոզել նրան, նա մնաց անսասան՝ հայտարարելով, որ պատրաստվում է ոչ թե նորամուծություն անել, այլ կիրառել այն հին մեթոդը, որով առաջնորդվել է եկեղեցին իր ավելի վաղ ու մաքուր ժամանակներում:

Արդեն հետաքրքրություն էր առաջացել այն ճշմարտությունների հանդեպ, որ նա սովորեցնում էր, և բազմաթիվ մարդիկ հավաքվում էին՝ լսելու նրա քարոզները: Նրան ունկնդրելու էին գալիս նույնիսկ այնպիսիք, ովքեր վաղուց դադարել էին հաճախել եկեղեցի: Նա սկսեց իր ծառայությունը՝ բացելով Ավետարանը և կարդալով ու բացատրելով իր ունկնդիրներին ներշնչյալ պատմությունը Քրիստոսի կյանքի, ուսմունքի և մահվան մասին: Այստեղ, ինչպես և Էյնսիդելում, նա Աստծո խոսքը ներկայացրեց որպես միակ անսխալական հեղինակությունը, և Քրիստոսի մահը՝ որպես միակ կատարյալ գոհաբերությունը: «Ես ցանկանում

են,- ասում էր նա,- ձեզ առաջնորդել Քրիստոսի՝ փրկության ճշմարիտ աղբյուրի մոտ» (*Նույն տեղում*, հ. 8, գլ. 6): Քարոզի շուրջ էին հավաքվում մարդիկ բոլոր խավերից՝ պետական այրերից ու գիտնականներից մինչև ռամիկն ու գյուղացին: Նրանք խոր հետաքրքրությամբ էին լսում նրան: Նա ոչ միայն հռչակում էր ձրի փրկության առաջարկը, այլև անվախորեն հանդիմանում էր իր ժամանակի չարիքներն ու ապականությունը: Շատերը տաճարից տուն էին վերադառնում՝ փառաբանելով Աստծուն: Այս մարդը,- ասում էին նրանք,- ճշմարտության քարոզիչ է: Նա մեր Մովսեսը կլինի, ով մեզ դուրս կբերի այս եգիպտական խավարից» (*Նույն տեղում*, հ. 8, գլ. 6):

Թեև Յվինգլիի գործը սկզբում ընդունվեց մեծ խանդավառությամբ, որոշ ժամանակ անց այն հանդիպեց ընդդիմության: Վանականները վճռեցին խանգարել նրա գործունեությունը և դատապարտել նրա ուսմունքը: [178] Շատերը ծաղրուծանակի էին ենթարկում նրան, մյուսները դիմում էին վիրավորանքների ու սպառնալիքի: Բայց Յվինգլին համբերությամբ էր տանում այդ բոլորն՝ ասելով. «Եթե ուզում ենք ամբարիշտներին շահել Հիսուս Քրիստոսի համար, ապա պետք է շատ բաների վրա աչք փակենք» (*Նույն տեղում*, հ. 8, գլ. 6):

Մոտավորապես այդ ժամանակ անսպասելի աջակցություն գտավ Բարենորոգման գործն: Բարենորոգման հետևորդներից մեկն իր հավատակից ընկերոջ՝ ոմն Լուկիանի միջոցով Բազելից Յյուրիխս ուղարկեց Լյուքերի որոշ գրվածքներ՝ համոզված, որ այդ գրքերի վաճառքը կարող էր լույսը տարածելու հզոր միջոց հանդիսանալ: «Պարզեք,- գրել է նա Յվինգլիին,- թե արդյո՞ք այս մարդը բավականաչափ խոհեմ և հմուտ է: Եթե այո, ապա թող նա Շվեյցարիայում քաղաքից քաղաք, գյուղից գյուղ և նույնիսկ տնից տուն տանի Լյուքերի գործերը և հատկապես Տիրոջ աղոթքի վերաբերյալ նրա մեկնաբանությունը: Որքան դրանք ավելի հանրաճանաչ դառնան, այնքան ավելի շատ գնորդներ կգտնվեն» (*Նույն տեղում*, հ. 8, գլ. 6): Այսպես լույսը ներթափանցեց երկիր:

Երբ Աստված պատրաստվում է փշրել տգիտության ու սնահավատության շղթաները, այդ ժամանակ է հենց, որ սատանան գործում է մեծագույն ուժով՝ մարդկանց խավարով պատելու և նրանց շղթաներն էլ ավելի ամրացնելու համար: Երբ տարբեր երկրներում ելնում էին մարդիկ՝ ժողովրդին ներկայացնելու ներումն ու արդարացումը Քրիստոսի արյունով, Հռոմը նոր ուժերով էր գործի անցնում՝ բացելու իր շուկան քրիստոնեական ողջ աշխարհում՝ առաջարկելով մեղքերի թողություն դրամով:

Յուրաքանչյուր մեղք ուներ իր գինը, և մարդկանց հանցանք գործելու ազատ իրավունք էր շնորհվում, եթե այդպիսով լցվում էր եկեղեցու գանձարանը: Եվ այսպես՝ առաջացավ երկու շարժում. մեկն առաջարկում էր թողություն դրամով, մյուսը՝ ներում Քրիստոսի միջոցով: Հռոմը հովանավորում էր մեղքը՝ դարձնելով այն իր եկամտի աղբյուրը, իսկ բարենորոգիչները դատապարտում էին մեղքը՝ ցույց տալով Քրիստոսին՝ որպես երաշխավորի և ազատարարի:

Գերմանիայում ինդուլգենցիաների վաճառքը հանձնարարված էր դոմինիկյան վանականներին և իրականացվում էր տխրահռչակ Տեցելի միջոցով: Շվեյցարիայում այդ առևտուրը տրված էր ֆրանցիսկյան միաբանության ձեռքը՝ իտալացի մի վանականի՝ Սամսոնի [179] ղեկավարությամբ: Սամսոնն արդեն լավ ծառայություն էր մատուցել եկեղեցուն՝ պապական գանձարանը լցնելով Գերմանիայում ու Շվեյցարիայում հավաքած առեղի գումարներով: Հիմա էլ նա շրջում էր Շվեյցարիայում՝ գրավելով մեծ ամբոխներ, շորթելով աղքատ գյուղացիների խղճուկ միջոցները և ճոխ ընծաներ պահանջելով հարուստ խավերից: Ու թեև բարեփոխման ազդեցությունն արդեն զգալիորեն կրճատել էր այդ առևտուրը, բայց լիովին չէր կարողացել դադարացնել: Յվինգլին դեռ Էյնսիդելումն էր, երբ Սամսոնը, Շվեյցարիա մտնելուց շատ չանցած, իր «ապրանքով» ժամանեց հարևան քաղաքը: Լսելով նրա առաքելության մասին՝ Բարենորոգիչն անմիջապես ճամփա է ընկնում՝ դիմակայելու նրան: Նրանք այդպես էլ չհանդիպեցին իրար, բայց այդ վանականի հավակնությունները մերկացնելու՝ Յվինգլիի ջանքերն այնպիսի հաջողություն ունեցան, որ նա ստիպված էր հեռանալ այդտեղից:

Յյուրիխում Յվինգլին շարունակեց կրակոտ քարոզները ներում վաճառողների դեմ, ու երբ Սամսոնը մոտեցավ քաղաքին, նրան դիմավորեց մի լրաբեր՝ ուղարկված խորհրդի կողմից՝ հաղորդելու նրան շրջանցել քաղաքը: Ու թեև նա վերջապես խորամանկությամբ քաղաք մտավ, սակայն վտարվեց՝ առանց նույնիսկ մեկ ինդուլգենցիա վաճառելու, և շուտով հեռացավ Շվեյցարիայից:

Բարենորոգմանը նոր թափ հաղորդեց ժանտախտը կամ Մեծ Մահը, որը տարածվեց Շվեյցարիայում 1519-ին: Դեմ առ դեմ հանդիպելով ժանտամահին՝ շատերը հասկացան, թե որքան իզուր ու անիմաստ էր ներումը, որն իրենք վերջերս գնել էին: Եվ նրանք փափագեցին ավելի հաստատուն հիմք գտնել իրենց հավատի համար: Յվինգլին Յյուրիխում հիվանդացավ, և նրա վիճակն այնքան ծանր ու անհույս էր, որ ամենուրեք սկսեցին լուրեր տարածել, թե նա մահացել է: Փորձության այդ

ժամին, սակայն, նա չկորցրեց իր հույսն ու արիությունը: Նա հավատով նայեց Գողգոթայի խաչին՝ ապավինելով մեղքի համար արված լիակատար քավությանը: Հետ դառնալով մահվան դռնից՝ նա էլ ավելի եռանդագին քարոզեց Ավետարանը, և նրա խոսքերը հնչեցին արտասովոր զորությամբ: Ժողովուրդը ցնծությամբ ողջունեց իր սիրելի հովվին, ով արդեն եղել էր գերեզմանի շեմին: Նրանք իրենք էլ եկել էին հիվանդներին ու **[180]** մեռնողներին խնամելուց և, ինչպես երբեք, զգացին Ավետարանի արժեքը:

Յվինգլին հասել էր աստվածաշնչական ճշմարտությունների ավելի պարզ ընկալմանը, և ավելի խորն էր վերապրել դրա նորոգող ուժը: Մարդու մեղանշումը և փրկության ծրագիրը նրա մշտական մտորումների առարկան էին: «Աղանով բոլորս մեռած ենք,- ասում էր նա,- ապականության մեջ քաղված և դատապարտված» (Ուայլի, հ. 8, գլ. 9): «Քրիստոսը մեզ համար հավիտենական փրկություն է գնել... Նրա չարչարանքը մշտնջենական զոհաբերություն է և հավերժ ի զորու է բժշկել: Այն առհավետ բավարարում է աստվածային արդարադատությունը նրանց համար, ովքեր հաստատ ու աներեր հավատով ապավինում են նրան»: Բայց նա միաժամանակ պարզորոշ սովորեցնում էր, որ Քրիստոսի շնորհը մարդուն մեղանչելու ազատություն չի տալիս: «Որտեղ որ կա հավատ առ Աստված, այնտեղ ներկա է Աստված, իսկ որտեղ Աստված է, այնտեղ կա եռանդ, որը մարդկանց դրդում է բարի գործերի» (Դ՝Օբինյե, հ. 8, գլ. 9):

Յվինգլիի քարոզներն այնպիսի հետաքրքրություն էին առաջացրել, որ տաճարը լեփ-լեցուն էր լինում բազմություններով, որոնք գալիս էին լսելու նրան: Աստիճանաբար, որքան որ կարող էին ընդունել, նա բացահայտում էր ճշմարտությունն իր ունկնդիրներին: Նա զգուշանում էր, որպեսզի հենց սկզբում չներկայացնի այնպիսի հարցեր, որոնք կվախեցնեին ու նախապաշարումներ կարթնացնեին: Նրա գործն էր՝ գերել մարդկանց սրտերը Քրիստոսի ուսմունքով, փափկեցնել դրանք Նրա սիրով և մշտապես նրանց առջև պահել Նրա օրինակը: Ու երբ նրանք ընդունեին Ավետարանի սկզբունքները, նրանց սնահավատ հայացքներն ու սովորույթները անխուսափելիորեն կանհետանային:

Բայլ առ քայլ Բարենորոգումն առաջ էր ընթանում Յյուրիխում, և դրա թշնամիները տազնապահար վեր ելան գործուն ընդդիմության: Մեկ տարի առաջ Վիտենբերգի վանականը Վորմսում իր «ոչ»-ն էր ասել պապին ու կայսրին, և հիմա ամեն ինչից երևում էր, որ պապի պահանջները նույն մերժումն էին ստանալու նաև Յյուրիխում: Յվինգլիի

դեմ շարունակ հարձակումներ էին գործում: Շվեյցարիայի պապական գավառներում Ավետարանի հետևորդներին ժամանակ առ ժամանակ խարույկ էին բարձրացնում, բայց սա երևի բավական չէր. հարկավոր էր լռեցնել հերձվածողության ուսուցչին: Կոնստանցիայի եպիսկոպոսը երեք պատվիրակ ուղարկեց Յյուրիխի խորհուրդ՝ մեղադրելով Յվինգլիին, որ ժողովրդին սովորեցնում է *[181]* խախտել եկեղեցու օրենքները՝ այդպես վտանգելով հասարակության անդորրն ու կարգուկանոնը: «Եթե եկեղեցու հեղինակությունն արհամարհվի,- պնդեց նա,- ամենուրեք անհշխամություն կտիրի»: Յվինգլին պատասխանեց, որ երբ ինքը չորս տարի Ավետարանն էր քարոզում Յյուրիխում, «այն ավելի հանդարտ ու խաղաղ էր, քան դաշնության մեջ որևէ այլ քաղաք»: «Ուրեմն՝ քրիստոնեությունը չէ՞ արդյոք,- ասաց նա,- համընդհանուր ապահովության լավագույն գրավականը» (Ուայլի, հ. 8, գլ.11):

Պատվիրակները հորդորեցին խորհրդականներին մնալ եկեղեցում՝ հայտարարելով, որ նրանից դուրս փրկություն չկա: Յվինգլին պատասխանեց. «Թող այդ մեղադրանքը չմտափոխի ձեզ: Եկեղեցու հիմքը նույն Վեմն է, նույն Քրիստոսը, ով Սիմոնին տվեց Պետրոսին անունը, որովհետև նա հավատարմորեն դավանեց Նրան: Ամեն ազգի մեջ ցանկացած մարդ, ով ամբողջ սրտով հավատա Տեր Հիսուսին, ընդունելի է Աստծուն: Հենց սա է եկեղեցին, որից դուրս, հիրավի, ոչ ոք չի կարող փրկվել» (Դ՝Օբինյե, Լոնդոնի հրտ., հ. 8, գլ.11): Այս խորհրդի արդյունքում եպիսկոպոսի պատվիրակներից մեկն ընդունեց բարենորոգված հավատը:

Խորհուրդը հրաժարվեց միջոցներ ձեռնարկել Յվինգլիի դեմ, և Հռոմը պատրաստվեց նոր գրոհի: Տեղեկանալով իր թշնամիների դավերի մասին՝ բարենորոգիչը բացականչեց. «Թող գան: Ես նրանցից վախենում եմ այնքանով, որքանով որ ծովափնյա ժայռն է վախենում իրեն բախվող ոռնացող ալիքներից» (Ուայլի, հ. 8, գլ.11): Հոգևորականների ջանքերը միայն նպաստեցին այն գործի առաջընթացին, որը նրանք ձգտում էին տապալել: Գլխարկությունը շարունակեց տարածվել: Գերմանիայում դրա կողմնակիցները, որ ընկճվել էին Լյութերի անհետանալով, նորից սիրտ առան՝ տեսնելով Ավետարանի առաջընթացը Շվեյցարիայում:

Երբ Բարենորոգումը հաստատվեց Յյուրիխում, մարդկանց կյանքում դրա պտուղներն ավելի ակնհայտ դարձան. ճնշվեց պղծությունը, և տիրեց կարգուկանոն ու ներդաշնակություն: «Խաղաղություն է տիրում մեր քաղաքում,- գրել է Յվինգլին,- ո՛չ վեճեր կան, ո՛չ կեղծավորություն, ո՛չ նախանձ, ոչ էլ կռիվ: Որտեղի՞ց կարող է գալ նման միաբանությունը, եթե ոչ Տիրոջից և մեր ուսմունքից, որ լցնում է մեր սրտերը խաղաղության ու

բարեպաշտության պտուղներով» (*Նույն տեղում*, հ. 8, գլ. 15):

Բարենորոգման միջոցով ձեռք բերված հաղթանակները պապականներին դրդեցին ավելի վճռական քայլերի՝ այն տապալելու նպատակով: **[182]** Տեսնելով, թե որքան քիչ արդյունք տվեց հալածանքը Գերմանիայում Լյութերի գործը ճնշելու հարցում, նրանք որոշեցին բարեփոխման դեմ պայքարել նրա իսկ գեներով: Նրանք բանավեճ կկազմակերպեն Յվինգլիի հետ և, օգտվելով առավելությունից, կհաղթեն՝ ընտրելով ոչ միայն դրա անցկացման վայրը, այլ նաև դատավորներին, ովքեր պետք է վճիռ կայացնեն: Ու եթե Յվինգլին մի օր իրենց ձեռքն ընկնի, նրանք հոգ կտանեն, որ նա չխուսափի իրենցից: Առաջնորդին լռեցնելով՝ կարելի է արագորեն ճնշել շարժումը: Այս դիտավորությունը, սակայն, զգուշորեն քողարկվեց:

Բանավեճի անցկացման վայր ընտրվեց Բադենը, բայց Յվինգլին չեկավ այնտեղ: Յյուրիխի խորհուրդը, գլխի ընկնելով պապականների նեղ ծրագրի մասին և զգուշանալով պապական գավառներում Ավետարանի ջատագովների համար վառվող խարույկներից, արգելեց իրենց հովվին՝ այդ վտանգին ենթարկելու իր կյանքը: Յյուրիխում նա պատրաստ էր հանդիպելու Հռոմի ցանկացած ներկայացուցչի հետ, բայց մեկնել Բադեն, որտեղ հենց վերջերս թափվել էր ճշմարտության համար նահատակվածների արյունը, կնշանակեր՝ զնալ անխուսափելի մահվան: Բարենորոգիչների ներկայացուցիչներ ընտրվեցին Օեկոլամպադիոսն ու Հալլերը, իսկ Հռոմի առաջատարն էր անվանի դոկտոր Էկը՝ մի խումբ աստվածաբանների ու հոգևորականների ուղեկցությամբ:

Թեև Յվինգլին ներկա չէր բանավեճին, նրա ազդեցությունը զգացվում էր: Բոլոր քարտուղարներն ընտրվել էին պապականների կողմից, իսկ մյուսներին մահվան սպառնալիքի տակ արգելված էր գրառումներ անել: Եվ չնայած դրան՝ Յվինգլին ամեն օր ճշգրիտ զեկույց էր ստանում այն մասին, թե ինչ էր ասվում Բադենում: Բանավեճին ներկա մի ուսանող ամեն երեկո գրառում էր տվյալ օրվա ներկայացված փաստարկները: Երկու այլ ուսանողներ այդ թղթերը և Օեկոլամպադիոսի նամակները ամեն օր Յյուրիխ էին հասցնում՝ Յվինգլիին: Բարենորոգիչը պատասխանում էր՝ խորհուրդներ և առաջարկություններ տալով: Նա իր նամակները գրում էր զիշերը, իսկ արդեն առավոտյան ուսանողները դրանք իրենց հետ տանում էին Բադեն: Քաղաքի դարպասների մոտ կանգնած պահակախմբի մոտ կասկած չհարուցելու համար այս լրաբերները տնային թռչուններով զամբյուղներ էին կրում իրենց գլուխներին, և նրանց անարգել թողնում էին քաղաք: **[183]**

Այսպես Յվհնգլին պայքարում էր իր նենգ թշնամիների դեմ: «Նա ավելի շատ էր աշխատում,- ասել է Մայկոնիուսը,- իր մտորումներով անքուն գիշերներին, Բաղեն ուղարկած իր խորհուրդներով, քան կարող էր անել, եթե անձամբ բանավիճեր իր թշնամիների հետ» (Գ՝Օրհնյե, հ.11, գլ.13):

Կանխաճաշակելով իրենց սպասվող մոտալուտ հաղթանակը՝ պապականները եկել էին Բաղեն իրենց ամենաշքեղ հանդերձներով ու փայլուն զարդարանքներով: Նրանց ճոխությամբ էին սպասարկում, նրանց սեղանները լեփ-լեցուն էին ամենաթանկ խորտիկներով ու ընտիր գինիներով: Իրենց եկեղեցական գործերի բեռը նրանք թեթևացնում էին խնջույքներով ու խրախճանքներով: Բարենորոգիչները կտրականապես տարբերվում էին նրանցից՝ ժողովրդի աչքում երևալով քիչ ավելի լավ, քան մի խումբ մուրացկաններ, և ում համեստ սնունդը շատ կարճ էր պահում նրանց սեղանի շուրջը: Օեկոլամպադիուսի տանտերը, նրա սենյակ մտնելով, նրան միշտ գտնում էր գրքերով տարված կամ աղոթելիս և խիստ զարմացած ասում էր, որ այդ հերետիկոսն, առնվազն, «շատ բարեպաշտ է»:

Երբ սկսվեց հանդիպումը, Էկը գոռոզաբար բարձրացավ շքեղորեն զարդարված ամբիոն, մինչ համեստ Օեկոլամպադիուսը՝ հասարակ հագնված, ստիպված տեղ զբաղեցրեց իր ընդդիմախոսի դիմաց՝ կուպիտ աթոռի վրա (*Նույն տեղում*, հ.11, գլ.13): Էկի խրոխտ ձայնն ու անասանձ ինքնավստահությունը երբեք չէին դավաճանել նրան: Նրա եռանդը պայմանավորված էր ինչպես ոսկի, այնպես էլ համբավ ձեռք բերելու հույսով, քանզի հավատի պաշտպանին խոստացված էր առատ վարձրատրություն: Երբ սպառվեցին նրա պերճախոս փաստարկները, նա դիմեց վիրավորանքների և նույնիսկ անեծքի:

Համեստ ու անինքնավստահ Օեկոլամպադիուսը խուսափեց բախումից և իր ելույթն սկսեց հանդիսավոր երդումով. «Ես դատաստանի ոչ մի ուրիշ չափանիշ չեմ ճանաչում՝ բացի Աստծո խոսքից» (*Նույն տեղում*, հ.11, գլ.13): Թեև մեղմ ու քաղաքավարի՝ նա իրեն դրսևորեց որպես ունակ ու վճռական բանախոս: Մինչ պապականներն, իրենց սովորության համաձայն, վկայակոչում էին եկեղեցու հեղինակությունն ու ավանդույթները, Բարենորոգիչն ամուր կառչում էր Սուրբ Գրքին: «Ավանդույթը,- ասաց նա,- ուժ չունի մեր Շվեյցարիայում, եթե ամրագրված չէ սահմանադրությամբ: Իսկ հավատի հարցերում մեր սահմանադրությունն Աստվածաշունչն է» (*Նույն տեղում*, հ.11, գլ.13): [184]

Տարբերությունը երկու բանավիճողների միջև աննկատ ու ապար-

ոյուն չեղավ: Բարենորոգչի հանդարտ, հստակ դատողությունը, որ ներկայացվեց այդքան մեղմ ու համեստորեն, խոր ազդեցություն թողեց մարդկանց վրա, ովքեր զգվանքով շրջվեցին Էկի պարծենկոտ ու վայրագ ելույթից:

Բանավեճը շարունակվեց տասնութ օր, ու նրա ավարտին պապականներն ինքնավստահորեն հավակնում էին հաղթանակի: Պատվիրակների մեծամասնությունը Հռոմի կողմից էր, և խորհուրդը հայտարարեց, որ բարենորոգիչները պարտված են ու իրենց առաջնորդ Յվինգլիի հետ միասին եկեղեցուց վտարվում են: Բայց բանավեճի պտուղներն ի հայտ բերեցին, թե ում կողմն էր առավելությունը: Հակամարտությունն ուժեղ թափ հաղորդեց բողոքականության գործին, և շատ չանցած՝ Բեռն և Բազել կարևոր քաղաքներն անցան Բարենորոգման կողմը:

ԲԱՐԵՓՈՒՄԱՆ ԱՌԱՋԸՆԹԱՅԸ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅՈՒՄ

Լյութերի խորհրդավոր անհետացումը սարսափի ալիք բարձրացրեց ողջ Գերմանիայում: Ամենուրեք հարցուփորձ էին անում նրա մասին: Ամենաանհավանական լուրեր էին պատվում, և շատերը կարծում էին, թե նա սպանվել է: Խորապես սգում էին ոչ միայն նրա նվիրյալ ընկերները, այլ նաև հազարավոր ուրիշներ, ովքեր դեռևս բացահայտ կերպով չէին անցել Բարենորոգման կողմը: Շատերը երդվել էին վրեժ առնել նրա մահվան համար:

Հռոմի առաջնորդները սոսկում էին՝ տեսնելով, թե ինչ խորության էր հասել ատելությունն իրենց հանդեպ: Թեև սկզբում նրանք ցնծում էին Լյութերի թվացյալ մահով, բայց շատ չանցած՝ որոշեցին թաքնըվել ժողովրդի բարկությունից: Նրա ամենահամարձակ գործերն անգամ այդպես չէին տազնապեցրել նրանց, որքան նրա անհետացումը: Նրանք, ովքեր իրենց կատաղության մեջ փորձել էին կործանել խիզախ բարենորոգչին, հիմա ահով էին լցված, երբ նա ընդամենը մի անօգնական գերի էր: «Սեկ բան է մնացել, որ փրկենք ինքներս մեզ, ասել է նրանցից մեկը.- պետք է ջահեր վառել ու ամբողջ աշխարհով մեկ որոնել Լյութերին, որպեսզի նրան վերադարձնենք այն ազգին, որը պահանջում է նրան» (Դ՝Օբինյե, հ. 9, գլ.1): Կայսեր հրամանագիրն ասես անուժ էր: Պապական դեսպանները վրդովված էին՝ տեսնելով, որ այն շատ ավելի քիչ ուշադրության է արժանանում, քան Լյութերի ճակատագիրը:

Այն լուրը, որ նա անվտանգության մեջ է՝ անառիկ ամրոցում, ցրեց ժողովրդի երկյուղը՝ միաժամանակ խանդավառություն բորբոքելով հոգուտ Լյութերի: Նրա գրվածքներն էլ ավելի եռանդուն սկսեցին կարդալ, [186] քան երբևէ: Անընդհատ աճում էր նրանց թիվը, ովքեր միանում էին այդ հերոսական մարդու գործին, ով իրեն ենթարկելով ահավոր վտանգ-

ների՝ պաշտպանում էր Աստծո խոսքը: Բարենորոգումը գնալով գորանում էր: Լյութերի ցանած սերնը ծլում էր ամենուրեք: Այն գործը, որ արվեց նրա բացակայությամբ, նրա ներկայությամբ չէր կարող իրականացվել: Հիմա, երբ չկար իրենց մեծ առաջնորդը, մյուս աշխատողները առանձնահատուկ պատասխանատվություն զգացին: Նորոգված հավատով ու եռանդով նրանք շարժվեցին առաջ՝ անելու այն ամենն, ինչ կարող էին, որպեսզի այդպես վեհանձնորեն սկսված գործը չկասեցվեր:

Բայց սատանան պարսպ չէր: Հիմա նա ձգտեց անել այն, ինչ արել էր բոլոր մյուս բարեփոխիչ շարժումների ժամանակ. խաբել ու կործանել ժողովրդին՝ նրա վզին փաթաթելով կեղծիք՝ ճշմարիտ գործի փոխարեն: Ինչպես որ սուտ քրիստոսներ հայտնվեցին առաջին դարի քրիստոնեական եկեղեցում, այնպես էլ սուտ մարգարեներ վեր կացան այժմ՝ տասնվեցերորդ դարում:

Որոշ մարդիկ, խորապես հափշտակված կրոնական աշխարհի հուզումներով, երևակայեցին, թե երկնքից հատուկ հայտնություններ են ստացել, և որ Աստված հանձնարարել է իրենց մինչև վերջ հասցնել Լյութերի սկսած Բարենորոգումը: Իրականում, սակայն, նրանք քանդում էին Լյութերի արածը: Նրանք անտեսեցին հենց այն սկզբունքը, որ Բարենորոգման հիմքն էր հանդիսանում, այսինքն՝ որ Աստծո խոսքը հավատի և վարքի լիովին բավարար չափանիշ է. այդ անսխալական կանոնը նրանք փոխարինեցին իրենց զգացմունքների ու տպավորությունների փոփոխական ու անստույգ չափանիշով: Երբ մի կողմ դրվեց մոլորությունն ու կեղծիքը բացահայտող Խոսքը, սատանայի համար ճանապարհ բացվեց վերահսկելու մարդկանց միտքը իր կամքի համաձայն:

Այս մարգարեներից մեկը պնդում էր, թե ցուցումներ է ստանում Գաբրիել հրեշտակից: Նրան միացած մի ուսանող, թողնելով իր ուսումը, հայտարարեց, թե Աստված Ինքն է իրեն իմաստությամբ օժտել՝ մեկնաբանելու Իր խոսքը: Նրանց հարեցին նաև բնությամբ մոլեռանդության հակում ունեցող այլ անձինք: Այս մոլագարների գործունեությունը քիչ հուզումներ չառաջացրեց: [187] Լյութերի քարոզներն ամենուրեք մարդկանց մեջ բարեփոխումների անհրաժեշտության զգացում էին արթնացրել, և հիմա որոշ իրապես անկեղծ անձինք մոլորվեցին նոր մարգարեների հավակնություններով:

Շարժման ղեկավարներն ուղևորվեցին Վիտենբերգ ու սկսեցին պնդել իրենց կարծիքը Մելանքթոնի ու նրա գործակիցների առաջ՝ ասելով. «Մեզ ուղարկել է Աստված՝ խրատելու ժողովրդին: Մենք սերտ հա-

դորդակցություն ենք ունեցել Տիրոջ հետ և գիտենք, թե ինչ է տեղի ունենալու: Սի խոսքով՝ մենք առաքյալներ ու մարգարեներ ենք և վկայակոչում ենք դոկտոր Լյութերին» (Նույն տեղում, հ. 9, գլ.7):

Բարենորոզիչները զարմացան ու շփոթվեցին: Մինչ այդ նրանք երբեք չէին բախվել նման երևույթի և չգիտեին ինչ անել: Մեկանքթոնն ասաց. «Այս մարդկանցում իրոք արտասովոր հոգի կա, բայց ի՞նչ հոգի է դա ... Սի կողմից՝ պետք է զգուշանալ, որ չհանգցնենք Աստծո Հոգին, իսկ մյուս կողմից՝ որպեսզի չմոլորվենք սատանայի հոգուց» (Նույն տեղում, հ. 9, գլ.7):

Նոր ուսմունքի պտուղները շուտով երևացին: Մարդկանց դրդեցին անտեսել Աստվածաշունչը կամ բոլորովին մի կողմ դնել այն: Դպրոցները խառնաշփոթության մեջ ընկան: Արհամարհելով իրենց պարտքը՝ ուսանողները սկսեցին թողնել պարապմունքները և դուրս գալ համալսարանից: Մարդիկ, ովքեր իրենց պատասխանատու էին համարում թարմացնելու և վերահսկելու Բարենորոզման գործը, այն հասցրին կործանման եզրին: Պապականները վերագտան իրենց վստահությունը և ցնծագին բացականչեցին. «Եվս մի մարտ, և ամեն ինչ մեր ձեռքում կլինի» (Նույն տեղում, հ. 9, գլ.7):

Երբ այս լուրերը հասան Վարտբուրգ, Լյութերը, խորապես մտահոգված, ասաց. «Ես միշտ սպասում էի, որ սատանան կողարկի մեզ այս պատուհասը» (Նույն տեղում, հ. 9, գլ.7): Նա հասկացավ այս ինքնակոչ մարգարեների իսկական էությունը և տեսավ ճշմարտության գործին սպառնացող վտանգը: Պապի և կայսրի ընդդիմությունն անգամ այդքան խորապես չէր շփոթեցրել ու վշտացրել նրան: Բարենորոզման թվացյալ բարեկամներից են դուրս եկել նրա ամենատխետրիմ թշնամիները: Հենց այն ճշմարտությունները, որ այդքան մեծ ուրախություն **[188]** ու սիրովանք էին բերել նրան, այժմ օգտագործվում էին եկեղեցում գտություն և շփոթություն ստեղծելու համար:

Բարեփոխման գործում Լյութերին առաջնորդում էր Աստծո Հոգին, և նա արեց ավելին: Նա մտադիր չէր նման դիրք զբաղեցնել կամ այդպիսի արմատական փոփոխություններ կատարել: Նա լոկ գործիք էր Անսահման Չորության ձեռքում: Եվ սակայն, նա հաճախ սարսռում էր՝ մտածելով իր գործի արդյունքի մասին: Մի անգամ նա ասել է. «Եթե ես իմանայի, որ իմ ուսմունքը վնասել է թեկուզ մեկ, գեթ մեկ մարդու, որքան էլ նա հասարակ ու խղճուկ լինի, ես ավելի շուտ տասն անգամ կմեռնեի: Թեև գիտեմ, որ այն չի կարող վնասել, քանզի հենց իսկ Ավետարանն է» (Նույն տեղում, հ. 9, գլ.7):

Եվ հիմա Վիտենբերգը՝ Բարենորոգման կենտրոնը, արագորեն ընկնում էր մոլեռանդության ու անօրենության իշխանության տակ: Այս սոսկալի իրավիճակը Լյութերի ուսմունքի հետևանքը չէր, բայց նրա թշնամիներն ամբողջ Գերմանիայով մեկ մեղադրում էին նրան: Հոգու դառնությամբ նա երբեմն հարցնում էր. «Կարո՞ղ է արդյոք այսպիսին լինել Բարենորոգման մեծ գործի վախճանը» (*Նույն տեղում*, հ. 9, գլ.7): Եվ դարձյալ, Աստծո հետ աղոթքում մարտնչելուց հետո, նրա սիրտը լցվում էր խաղաղությամբ: «Սա ոչ թե իմ, այլ Քո գործն է, - ասում էր նա, - Գ-ու չես թողնի, որ սնահավատությունն ու մոլեռանդությունը ապականեն այն»: Սակայն այդ ճգնաժամի մեջ պայքարից հեռու մնալու միտքն արդեն անտանելի դարձավ, և նա վճռեց վերադառնալ Վիտենբերգ:

Վտանգելով իրեն՝ նա անհապաղ ճանապարհ ընկավ: Կայսրության մեջ նա օրենքից դուրս էր հայտարարված: Թշնամիներն ազատ կարող էին խլել նրա կյանքը, իսկ ընկերներին արգելված էր օգնել կամ ապաստարան տալ նրան: Կայսերական կառավարությունն ամենախիստ միջոցներն էր կիրառում նրա համախոհների դեմ: Բայց տեսնելով, որ Ավետարանի գործը վտանգված էր, նա Տիրոջ անունով աներկյուղ դուրս եկավ՝ պայքարելու հանուն ճշմարտության:

Դեսպանին ուղղված իր նամակում շարադրելով Վարտբուրգը լքելու իր դրդապատճառները՝ Լյութերը գրել է. «Թող հայտնի լինի Ձերդ մեծությանը, որ ես մեկնում եմ Վիտենբերգ՝ գտնվելով շատ ավելի հզոր պաշտպանության ներքո, քան իշխանիցն է կամ դեսպանիցը: Ես մտադիր չեմ խնդրելու Ձերդ գերազանցության աջակցությունը, և չկամենալով ձեր պաշտպանությունը՝ **[189]** ես ավելի շուտ ինքս կպաշտպանեմ ձեզ: Եթե ես իմանայի, որ Ձերդ գերազանցությունը կկարողանար կամ կկամենար պաշտպանել ինձ, ապա երբեք չէի գնա Վիտենբերգ: Ոչ մի սուր չի կարող առաջ տանել այս գործը: Միայն Աստված պետք է անի ամեն բան՝ առանց մարդու օժանդակության կամ միջամտության: Ամենից առավել կարող է պաշտպանել նա, ով ունի ամենամեծ հավատը» (*Նույն տեղում*, հ. 9, գլ. 8):

Իր երկրորդ նամակում՝ գրված Վիտենբերգի ճանապարհին, Լյութերն ավելացրել է. «Ես պատրաստ եմ ինձ վրա հրավիրելու Ձերդ գերազանցության դժգոհությունն ու ողջ աշխարհի զայրույթը: Մի՞թե Վիտենբերգի բնակիչներն իմ հոտի գառները չեն: Մի՞թե Աստված չէ նրանց վստահել ինձ: Եվ չպե՞տք է արդյոք հանուն նրանց մահվան վտանգեմ կյանքս, եթե անհրաժեշտ լինի: Բացի այդ՝ ես վախենում եմ, որ Գերմանիայում սոսկալի խռովություն կբռնկվի, որով Աստված կպատժի

մեր ազգը» (*Նույն տեղում*, հ. 9, գլ.7):

Մեծ զգուշությամբ և խոնարհությամբ, բայց նաև վճռականորեն ու հաստատակամ, Լյութերը սկսեց իր գործը: «Խոսքով,- սասց նա,- մենք պետք է տապալենք ու կործանենք այն, ինչ ստեղծվել է բռնությամբ: Ես ուժ չեմ գործադրի սնահավատների և անաստվածների դեմ... Ոչ ոքի չպետք է հարկադրել: Ազատությունը հենց հավատի էությունն է» (*Նույն տեղում*, հ. 9, գլ. 8):

Շուտով Վիտենբերգում թնդաց լուրը, որ Լյութերը վերադարձել է և պետք է քարոզի: Ժողովուրդը հավաքվեց բոլոր կողմերից, և շուտով եկեղեցին լեփ-լեցուն էր: Բարձրանալով ամբիոն՝ նա մեծ իմաստությամբ ու ջերմությամբ սկսեց խրատել, հորդորել և հանդիմանել: Անդրադառնալով ոմանց վարքին, ովքեր դիմել էին բռնի միջոցների, փորձելով վերացնել պատարագը՝ նա սասց. «Պատարագը վատ բան է: Աստված դեմ է դրան, և այն պետք է վերացվի, և ես կկամենայի, որ ամբողջ աշխարհում այն փոխարինվեր Տիրոջ Ընթրիքով՝ ըստ Ավետարանի: Բայց ոչ ոք չպետք է դրանից բաժանվի ստիպողաբար: Այդ հարցը պետք է հանձնել Աստծուն: Նրա Խոսքը պետք է գործի, ոչ թե մենք: «Իսկ ինչո՞ւ», - կհարցնեք դուք: Որովհետև ես մարդկանց սրտերն իմ ձեռքում չեմ պահում, ինչպես որ բբուտն է պահում կավը: Մենք իրավունք ունենք խոսելու, բայց իրավունք *չունենք* գործելու: Եկեք քարոզենք, իսկ մնացածը թողնենք Աստծուն: Ի՞նչ կշահեի ես, եթե ուժ գործադրեի. մի դիմակ, ձևականություն, նմանակում, մարդկային ծեսեր ու կեղծավորություն, բայց ոչ երբեք՝ [190] սրտի անկեղծություն, հավատ կամ սեր: Իսկ որտեղ չկան այս երեք առաքինությունները, ուրեմն չկա ոչինչ, և ես գրոշ անգամ չեմ տա նման արդյունքի համար ... Իր Խոսքով Աստված անում է ավելին, քան դուք, ես կամ ամբողջ աշխարհը՝ մեր միացյալ ուժերով: Աստված տիրում է սրտին, ու երբ սիրտը նվաճված է, ամեն ինչ Նրանն է...»

Ես պիտի քարոզեմ, բանավիճեմ ու գրեմ, բայց չեմ պարտադրի ոչ մեկին, քանզի հավատը կամավոր ընտրություն է: Տեսեք, թե ես ինչ եմ արել: Ես դուրս եմ եկել պապի, ինդուլգենցիաների և պապականների դեմ, սակայն առանց բռնության կամ խռովության: Ես առաջ եմ տարել Աստծո խոսքը, քարոզել և գրել եմ. ահա այն ամենը, ինչ ես արել եմ: Եվ սակայն, երբ ես քնած էի ... իմ քարոզած խոսքն այնպես տապալեց պապությունը, ինչպես չեմ կարողացել վնասել նրան ո՛չ իշխանները, ո՛չ էլ կայսրը: Բայցևայնպես, ես ոչինչ չարեցի, խոսքն արեց ամենը: Եթե ես կամենայի ուժի դիմել, ողջ Գերմանիան, թերևս, արյունով կհեղեղվեր: Բայց ի՞նչ կլիներ արդյունքը: Կորուստ և ավերում թե՛ մարմնին, թե՛

հոգուն: Գրա համար ես հանգիստ մնացի՝ թողնելով, որ միայն խոսքը տարածվի աշխարհում» (*Նույն տեղում*, հ. 9, գլ. 8):

Օր օրի՝ մի ամբողջ շաբաթ, Լյութերը շարունակեց քարոզել ծարավ ամբոխներին: Աստծո խոսքը ցրեց մոլեռանդ գրգռվածության կախարդանքը: Ավետարանի գորությունը մոլորյալ ժողովրդին վերադարձրեց դեպի ճշմարտության ճանապարհը:

Լյութերը ցանկություն չունեի հանդիպելու այդ մոլեռանդների հետ, ովքեր այդքան չարիք էին ծնել: Նա գիտեր, որ նրանք անառողջ դատողության ու անսամձ կրքերի տեր մարդիկ են, ովքեր կարծում են, թե երկնքից հատուկ լույս են ստացել, սակայն չէին հանդուրժի ամենաթեթև անհամաձայնությունը կամ էլ, նույնիսկ, ամենասիրալիք հանդիմանությունը և խորհուրդը: Ամբարտավանորեն իրենց վերագրելով բարձրագույն իշխանություն՝ նրանք պահանջում էին, որպեսզի յուրաքանչյուր ոք, առանց առարկության, ընդունի իրենց հավակնությունները: Սակայն երբ նրանք Լյութերի հետ տեսակցություն պահանջեցին, նա համաձայնեց հանդիպել և այնպիսի հաջողությամբ մերկացրեց նրանց կեղծիքը, որ այդ ինքնակոչներն անմիջապես հեռացան Վիտենբերգից:

Մոլեռանդությունը միառժամանակ կասեցվեց, բայց տարիներ անց ավելի ուժգնորեն բռնկվեց և ավելի ահավոր հետևանքներ ունեցավ: Այդ շարժման առաջնորդների վերաբերյալ Լյութերն ասել է. **[191]** «Նրանց համար Սուրբ Գիրքը լոկ մեռած տառ էր, և նրանք բոլորը սկսեցին չճալ. «Հոգի՛ն, Հոգի՛ն»: Բայց ես բնավ մտադիր չեմ գնալ այնտեղ, ուր նրանց տանում է իրենց հոգին: Թող Աստված Իր ողորմությամբ պահպանի ինձ այն եկեղեցուց, որտեղ սուրբերից բացի ուրիշ ոչ ոք չկա: Ես ցանկանում եմ լինել խոնարհ, տկար ու հիվանդ մարդկանց հետ, ովքեր գիտեն ու զգում են իրենց մեղքերը և հոգու խորքից անդադար հառաչում և աղաղակում Աստծուն՝ Նրանից խնդրելով մխիթարություն և օգնություն» (*Նույն տեղում*, հ.10, գլ.10):

Թոմաս Մյունցերը՝ մոլեռանդներից ամենասկտիվը, օժտված էր զգալի տաղանդներով, որոնք, ճիշտ օգտագործվելու դեպքում, նրան ունակ կդարձնեին բարիք գործելու: Բայց նա դեռ չէր սովորել ճշմարիտ կրոնի տարրական սկզբունքները: «Նա տոգորված էր աշխարհը բարեփոխելու ցանկությամբ, սակայն, մյուս խանդավառվածների պես, մոռացել էր, որ բարեփոխումը պետք է սկսվի իրենից» (*Նույն տեղում*, հ. 9, գլ. 8): Նա ձգտում էր բարձր դիրքի և իշխանության՝ չկամենալով լինել երկրորդը, նույնիսկ՝ Լյութերից հետո: Նա հայտարարեց, որ բա-

րենորոգիչները, պապի հեղինակության փոխարեն ընդունելով Աստվածաշնչինը, ընդամենը հաստատել էին պապության մեկ այլ ձև: Իսկ ինքը, իր իսկ հավակնությամբ, Աստծո կողմից իրական բարեփոխում մտցնելու հանձնարարություն էր ստացել: «Նա, ով ունի այս ոգին, - ասել է Մյունցերը,- ունի իսկական հավատ, թեև ամբողջ կյանքում Աստվածաշունչը չտեսնի» (*Նույն տեղում*, հ. 10, գլ. 10):

Մոլեռանդ ուսուցիչները հանձնվել էին տպավորությունների իշխանությանը՝ ամեն մի միտք և մղում համարելով Աստծո ձայն և, որպես հետևանք, հասնելով մեծագույն ծայրահեղությունների: Ոմանք նույնիսկ այրում էին իրենց Աստվածաշնչերը՝ բացականչելով. «Տառը սպանում է, իսկ Հոգին կյանք է տալիս»: Մյունցերի ուսմունքը գրգռում էր զգայացունց փորձառությունների ցանկություն՝ միաժամանակ գոհացնելով նրանց հպարտությունը՝ մարդկային գաղափարներն ու կարծիքները վեր դասելով Աստծո խոսքից: Նրա ուսմունքն ընդունվեց հազարավորների կողմից: Նա շուտով դատապարտեց հանրային երկրպագության ամեն մի կարգ և հայտարարեց, որ հնագանդվել իշխաններին՝ նշանակում է փորձել ծառայել և՛ Աստծուն, և՛ Բեյլիարին:

Ժողովուրդը, որ արդեն սկսել էր թոթափել պապության լուծը, դժգոհությամբ էր տանում քաղաքացիական իշխանությունների սահմանափակումները: Մյունցերի հեղափոխական *[192]* ուսմունքը, իբրև թե օրհնված Աստծուց, մղեց մարդկանց մերժելու ամեն մի վերահսկում և հանձնվելու իրենց նախապաշարումների ու կրքերի իշխանությանը: Դրան հետևեցին ամենասարսափելի խռովություններ ու կռիվներ, և Գերմանիայի դաշտերը ողողվեցին արյունով:

Հոգու տառապանքը, որ Լյութերը վաղուց ունեցել էր Էրֆուրտում, հիմա ճնշում էր նրան կրկնակի ուժով, երբ նա տեսնում էր, թե ինչպես են մոլեռանդության հետևանքները վերագրում Բարենորոգմանը: Պապական իշխանները հայտարարեցին, և շատերը վստահում էին նրանց խոսքին, որ ապստամբությունը Լյութերի ուսմունքի բնական հետևանքն էր: Թեև այս մեղադրանքը միանգամայն անհիմն էր, այն մեծ վիշտ պատճառեց Բարենորոգչին: Այն, որ ճշմարտության գործն այսպես պիտի խայտառակվեր՝ նույնացվելով ամենանսեմ մոլեռանդության հետ, նրան անտանելի էր թվում: Մյուս կողմից՝ ապստամբության առաջնորդներն ատում էին Լյութերին նրա համար, որ նա ոչ միայն ընդդիմացել էր իրենց ուսմունքին ու մերժել Աստծուց ներշնչված լինելու իրենց հավակնությունը, այլ նաև նրանց կոչել էր խռովարարներ քաղաքացիական իշխանության դեմ: Եվ ի պատասխան՝ նրանք մեղադրել էին Լյութերին որպես

ներգ կեղծավորի: Թվում էր, թե նա իր վրա է հրավիրել ինչպես իշխանների, այնպես էլ ժողովրդի ատելությունը:

Պապականները ցնծում էին՝ ակնկալելով տեսնել Բարենորոգման արագընթաց անկումը, և մեղադրում էին Լյութերին անգամ այն սխալների համար, որոնք նա ամենատեսնողուն կերպով ջանացել էր ուղղել: Մոլեռանդների կուսակցության անդամները, կեղծորեն պնդելով, թե իրենց հետ խիստ անարդարացի են վարվել, կարողացան շահել ժողովրդի մի մեծ խմբի համակրանքը և, ինչպես հաճախ է պատահում, նրանց, ովքեր սխալ կողմն էին բռնել, սկսեցին համարել նահատակներ: Այսպիսով, նրանց, ովքեր ոչ մի ջանք չէին խնայել՝ ընդդիմանալու Բարենորոգմանը, խղճացին ու գովաբանեցին՝ որպես դաժանության ու բռնության գոհերի: Սա սատանայի գործն էր՝ ներշնչված խռովության այն նույն ոգով, որն առաջին անգամ դրսևորվեց երկնքում:

Սատանան մշտապես ձգտում է խաբել մարդկանց՝ դրդելով նրանց մեղքը կոչելու արդարություն, իսկ արդարությունը՝ մեղք: Եվ ի՞նչ հաջողության է հասել նա այդ գործում: Որքա՞ն հաճախ են Աստծո հավատարիմ ծառաներին մեղադրում ու նախատում այն բանի համար, որ **[193]** նրանք անվեհերաբար պաշտպանում են ճշմարտությունը: Սատանայի գործակալներին գովաբանում, շողոքորթում և անգամ համարում են նահատակներ, մինչդեռ նրանց, ում պետք է հարգել ու աջակցել իրենց հավատարմության համար, արհամարհում են՝ կասկածելով ու չվստահելով նրանց:

Կեղծ սրբությունը, շինծու սրբագործությունը դեռ շարունակում են իրենց մոլորեցուցիչ գործը: Տարբեր ձևեր ընդունելով՝ դրանք ի հայտ են բերում նույն ոգին, ինչպես Լյութերի օրերում՝ շեղելով մարդկանց միտքը Աստվածաշնչից և դրդելով ավելի շուտ հետևել իրենց զգացմունքներին ու տպավորություններին, քան հնազանդվել Աստծո օրենքին: Սա մաքրության ու ճշմարտության վրա նախատինք բերելու սատանայի ամենահաջող հնարքներից մեկն է:

Լյութերն աներկյուղ պաշտպանում էր Ավետարանը հարձակումներից, որ վրա էին հասնում ամեն կողմից: Աստծո խոսքը հզոր զենք էր ցանկացած պայքարում: Այդ խոսքով էր նա պատերազմում պապի զավթիչ իշխանության, ինչպես նաև գիտունների ռացիոնալ փիլիսոփայության դեմ՝ միաժամանակ ժայռի նման կանգնելով մոլեռանդության դեմ, որը ձգտում էր միանալ Բարենորոգմանը:

Այս ընդդիմադիր ուժերից յուրաքանչյուրն իր ձևով հերքում էր Սուրբ Գիրքը և մեծարում մարդկային իմաստությունը որպես կրոնական

ճշմարտության ու գիտության աղբյուր: Ռացիոնալիզմը աստվածացնում է բանականությունը և դարձնում այն կրոնի չափանիշ: Կաթոլիկ եկեղեցին, իր գերագույն պոնտիֆեքսին վերագրելով ներշնչվածություն, որն անընդմեջ փոխանցվել է նրան առաքյալներից և անփոփոխ է բոլոր դարերում, լիովին հնարավորություն է տալիս, որպեսզի առաքելական կոչման սրբության քողի տակ ծածկվի ամեն տեսակի պճնանք ու ապականություն: Ներշնչվածությունը, որին հավակնում էին Մյունցերը և նրա համախոհները, չէր բխում ավելի վեհ աղբյուրից, քան երևակայության քմահաճույքն է, և դրա ազդեցությունը քայքայիչ էր ամեն մի իշխանության համար՝ թե՛ մարդկային, թե՛ աստվածային: Իսկական քրիստոնեությունն ընդունում է Աստծո խոսքը որպես ներշնչյալ ճշմարտության մեծ գանձարան և ամեն մի ներշնչման չափանիշ:

Վարտությունից վերադառնալուց հետո Լյութերն ավարտեց Նոր Կտակարանի իր թարգմանությունը, և շուտով Ավետարանը տրվեց Գերմանիայի ժողովրդին իրենց մայրենի [194] լեզվով: Այս թարգմանությունը մեծ ուրախությամբ ընդունեցին բոլոր նրանք, ովքեր սիրում էին ճշմարտությունը, սակայն արհամարհանքով մերժվեց նրանց կողմից, ովքեր ընտրել էին մարդկային ավանդությունն ու մարդկանց պատվիրանները:

Քահանաներն անհանգստացան այն մտքից, որ հասարակ ժողովուրդը հիմա կկարողանա իրենց հավասար քննարկել Աստծո խոսքի պատվերները, և այդպիսով իրենց տգիտությունը կբացահայտվի: Նրանց մարմնավոր մտքի զենքերն անզոր էին Հոգու սրի դեմ: Հռոմը գործադրեց իր ողջ հեղինակությունը՝ կանխելու Աստվածաշնչի տարածումը, բայց հրամանագրերը, նգովքներն ու կտտանքները ապարդյուն եղան: Որքան նա դատապարտում և արգելում էր Աստվածաշունչը, այնքան ավելի էր աճում ժողովրդի ցանկությունն՝ իմանալու, թե ինչ է այն իրականում սովորեցնում: Բոլոր գրաճանաչ մարդիկ ձգտում էին ինքնուրույն ուսումնասիրել Աստծո խոսքը: Նրանք կրում էին այն իրենց հետ, կարդում ու վերընթերցում էին և չէին բավարարվում, մինչև անգիր չանեին երկար հատվածներ: Տեսնելով, թե ինչ խանդավառությամբ ընդունվեց Նոր Կտակարանը, Լյութերն անմիջապես ձեռնարկեց Հնի թարգմանությունը և սկսեց մաս-մաս հրատարակել այն:

Լյութերի ստեղծագործությունները հավասարապես ողջունվում էին թե՛ քաղաքներում, և թե՛ գյուղերում: «Այն, ինչ գրում էին Լյութերն ու նրա ընկերները, մյուսները տարածում էին: Վանականները, համոզված վանական պարտավորությունների անօրինականության մեջ

և ցանկանալով երկարատև ծույլ կյանքից անցնել եռանդուն գործունեության, սակայն չափազանց անկիրթ՝ Աստծո խոսքը քարոզելու համար, շրջում էին գավառներով՝ գյուղերում ու ավաններում վաճառելով Լյութերի և նրա ընկերների գրքերը: Շուտով Գերմանիան լցվեց այս համարձակ գրավաճառներով (*Նույն տեղում*, հ. 9 գլ. 11):

Հարուստ թե աղքատ, գրագետ թե անկիրթ՝ բոլորն էլ մեծ հետաքրքրությամբ ուսումնասիրում էին այդ աշխատությունները: Գիշերները գյուղական դպրոցների ուսուցիչները բարձրաձայն կարդում էին դրանք խարույկի մոտ հավաքված փոքր խմբերի համար: Ամեն անգամ մի քանիսը համոզվում էին ճշմարտության մեջ, և ուրախությամբ ընդունելով խոսքը՝ իրենց հերթին բարի լուրը պատմում էին ուրիշներին: [195]

Հաստատվում էին Ներշնչյալ Գրքի խոսքերը. «Խոսքերիդ հայտնությունը լույս է տալիս և իմաստուն է դարձնում պարզամիտներին» (Սաղմոս 119.130): Մուրբ Գրքի սերտողությունը հզոր հեղաշրջում էր կատարում ժողովրդի մտքի և սրտի մեջ: Պապական իշխանությունն իր հպատակների վրա երկաթե լուծ էր դրել, որը նրանց պահում էր սոցիալական ու այլասերման մեջ: Մարդիկ բժախնդրորեն հետևում էին սնահավատ ձևապաշտությանը, բայց նրանց միտքն ու սիրտը անմասն էին մնում այդ ողջ ծառայությանը: Լյութերի քարոզն իր մեջ ներառում էր Աստծո խոսքի պարզ ճշմարտությունները, և հասարակ ժողովրդի ձեռքը տրված այդ Խոսքն արթնացրեց մարդկանց նիրհող ուժերը՝ ոչ միայն մաքրելով ու ազնվացնելով նրանց հոգևոր էությունը, այլև գորացնելով ու թարմացնելով միտքը:

Ամենուրեք կարելի էր տեսնել մարդկանց՝ բոլոր խավերից, որ Աստվածաշունչն իրենց ձեռքին՝ պաշտպանում էին Բարենորոգման ուսմունքը: Պապականները, որ Մուրբ Գրքի ուսումնասիրությունը վստահել էին քահանաներին ու վանականներին, այժմ նրանց կոչ էին անում հանդես գալ նոր ուսմունքի դեմ: Սակայն, չիմանալով ո՛չ Մուրբ Գիրքը, ո՛չ էլ Աստծո գորությունը, քահանաներն ու վանականները լիակատար պարտություն կրեցին նրանցից, ում անկիրթ ու հերետիկոս էին անվանում: «Ցավոք,- ասել է մի կաթոլիկ գրող,- Լյութերը համոզել է իր հետևորդներին ոչնչի չհավատալ, բացի Աստվածաշնչից» (Գ՝Օբինյե, հ. 9, գլ.11): Հոծ բազմություններ էին հավաքվում՝ լսելու, թե ինչպես են կիսագրագետ մարդիկ պաշտպանում ճշմարտությունը և նույնիսկ բանավիճում նրա շուրջ ուսյալ ու պերճախոս աստվածաբանների հետ: Այս ճանաչված մարդկանց ամոթալի սոցիալությունն ակնհայտ էր դառնում, երբ նրանց փաստարկներին պատասխանում էին Աստծո խոսքի պարզ

ճշմարտություններով: Աշխատավորները, զինվորները, կանայք և նույնիսկ երեխաներն ավելի տեղյակ էին Աստվածաշնչի ուսմունքին, քան քահանաներն ու կրթված դոկտորները:

Տարբերությունն Ավետարանի աշակերտների և պապական սնահավատության ջատագովների միջև գիտնականների շարքերում ավելի պակաս ակնհայտ չէր, քան հասարակ ժողովրդի մեջ: Նվիրապետության հին առաջատարների դեմ, ովքեր անտեսել էին լեզուների ուսումնասիրությունն ու գրականությունը, [196] հանդես էին գալիս ազնվամիտ երիտասարդներ, ովքեր նվիրվել էին սերտոդությանը՝ քննելով Սուրբ Գիրքն ու ծանոթանալով հնության գլուխգործոցներին: Գործուն մտքի, վեհ հոգու և աներկյուղ սրտի տեր այդ երիտասարդները շուտով այնպիսի գիտելիքներ ձեռք բերեցին, որ երկար ժամանակ ոչ մեկն ի վիճակի չէր բանավիճել նրանց հետ... Ու երբ Բարենորոգման այս երիտասարդ ջատագովները հանդիպում էին կաթոլիկ դոկտորների հետ որևէ ժողովում, նրանք այնպիսի հեշտությամբ և վստահությամբ էին գրոհում, որ այդ տգետ մարդիկ կմկմում և շփոթվում էին՝ արժանանալով բոլորի արհամարհանքին (*Նույն տեղում*, հ. 9, գլ.11):

Տեսնելով, որ իրենց եկեղեցիները դատարկվում են, կաթոլիկ կղերականները դիմեցին իշխանավորների օգնությանը՝ գործադրելով բոլոր ջանքերն՝ իրենց ունկնդիրներին վերադարձնելու համար: Բայց նոր ուսմունքի մեջ գտնելով այն, ինչը բավարարում էր հոգու կարիքը, ժողովուրդը երես թեքեց նրանցից, ովքեր այդքան երկար ժամանակ սնել էին իրեն սնահավատ ծեսերի ու մարդկային ավանդույթների անալիտան մնացուկներով:

Երբ ճշմարտության ուսուցիչների դեմ հալածանք բռնկվեց, նրանք հետևեցին Քրիստոսի խոսքերին. «Երբ ձեզ հալածեն մի քաղաքում, փախեք ուրիշը» (Մատթեոս 10.23): Լույսը թափանցում էր ամենուրեք: Փախստականների առջև ինչ-որ տեղ բացվում էին հյուրընկալ դռները, և մնալով այնտեղ՝ նրանք քարոզում էին Քրիստոսին կամ տեղի եկեղեցում, կամ էլ, եթե այդպիսի հնարավորություն չէր ընձեռնվում, մասնավոր տներում և դրսում: Ուր էլ որ նրանք լսողներ գտնեին, այդ տեղը դառնում էր սրբազան տաճար: Ճշմարտությունը, որ հռչակվում էր այդպիսի եռանդով ու վստահությամբ, տարածվում էր անդիմադրելի ուժով:

Չոր էին եկեղեցական և քաղաքական իշխանությունները ջանում վերջ դնել այդ հերձվածողությանը: Չոր էին նրանք դիմում բանտերի, տանջանքների, հրի և սրի: Հազարավոր հավատացյալներ իրենց վկայությունը կնքում էին արյունով, սակայն գործն առաջ էր գնում: Հալածան-

Գլուխ 10

քը միայն նպաստում էր ճշմարտության տարածմանը, և մոլեռանդությունը, որը սատանան փորձում էր համակցել ճշմարտությանը, ավելի հստակ դարձրեց հակադրությունը սատանայի գործի և Աստծո գործի միջև: [197]

ԻՇԽԱՆՆԵՐԻ ԲՈՂՈՔԸ

 Բարենորոգման օգտին երբևէ տրված ամենավեհ վկայություններից մեկը դարձավ 1529 թ. Գերմանիայի քրիստոնյա իշխանների բողոքը՝ ներկայացված Շպեյերի խորհրդարանում: Աստծո այս մարդկանց քաջության, հավատի ու հաստատակամության շնորհիվ մտքի և խղճի ազատություն ձեռք բերվեց հետագա բոլոր դարերի համար: Նրանց բողոքը բարենորոգված եկեղեցուն տվեց Բողոքական անունը, դրա սկզբունքները «բողոքականության բուն էությունը» դարձան (Գ՝Օրինյե, հ.13, գլ. 6):

Մութ և սպառնալի օրեր էին սկսվել Բարենորոգման համար: Չնայած Վորմսի հրամանագրին, որը Լյութերին օրենքից դուրս էր հայտարարել և արգելել էր քարոզել կամ ընդունել նրա ուսմունքը, կայսրության մեջ դեռ կրոնական հանդուրժողականություն էր տիրում: Աստծո նախախնամությունը գապել էր ճշմարտությանն ընդդիմացող ուժերը: Կարլ V-ը վճռել էր տապալել Բարենորոգումը, բայց հաճախ, պատրաստվելով հարված հասցնել, նա ստիպված էր եղել շեղել հարվածը: Նորից ու նորից թվում էր, թե անխուսափելի է բոլոր նրանց կործանումը, ովքեր համարձակվել էին ընդդիմանալ Հռոմին, բայց օրհասական պահին թուրքական զորքերը մոտեցան կայսրության արևելյան սահմանին, և Ֆրանսիայի թագավորը և նույնիսկ ինքը՝ պապը, ով նախանձում էր կայսեր աճող հզորությանը, պատերազմեցին նրա դեմ, և այսպես, ազգամիջյան կռիվների ու իրարանցման մեջ Բարենորոգումը մոռացվել էր՝ թողնվելով գորանալու և տարածվելու:

Ի վերջո, սակայն, պապական տիրակալները խեղդեցին նրանց թշնամությունը և միավորվեցին, որպեսզի միասնական ուժերով պայքարեն բարենորոգիչների դեմ: 1526 թ. Շպեյերի խորհրդարանը կրոնի հարցերում յուրաքանչյուր նահանգի լիակատար ազատություն էր տվել՝ մինչև վեհաժողովի [198] հանրագումարը, բայց հազիվ էր անցել վտանգը, որի պատճառով արվել էր այս գիշումը, երբ կայսրը Շպեյերում

1529 թ. խորհրդարանի երկրորդ նիստ հրավիրեց՝ հերձվածոդությունը ջախջախելու նպատակով: Որոշվեց իշխաններին համոզել, եթե հնարավոր լինի, խաղաղ միջոցներով հանդես գալ Բարենորոգման դեմ, բայց եթե դրանք չօգնեին, Կարլը պատրաստ էր դիմել սրի օգնությանը:

Պապականները ցնծում էին: Շպեյեր ուղարկելով մեծ պատգամավորություն՝ նրանք բացահայտորեն ցույց տվեցին իրենց ատելությունը բարենորոգիչների և նրանց բոլոր համակիրների նկատմամբ: Մելանքոնն ասել է. «Մենք աշխարհի անեծքն ու աղբն ենք դարձել, բայց Քրիստոսը կգթա Իր խեղճ ժողովրդին և կպահպանի նրան» (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 5): Խորհրդին մասնակցող բողոքական իշխաններին արգելված էր ավետարանը քարոզել անգամ իրենց բնակարաններում, սակայն Աստծո խոսքին ծարավ Շպեյերի ժողովուրդը, չնայած արգելքին, հազարներով գալիս էր մասնակցելու ծառայություններին, որ անց էին կացվում Սաքսոնիայի իշխանի աղոթատանը:

Սա արագացրեց ճգնաժամը: Կայսրը խորհրդարանում պահանջեց, որ պետք է չեղյալ հայտարարել խղճի ազատություն ապահովող որոշումը, քանի որ այն մեծ անկարգություններ էր առաջացրել: Այս կամայականությունը բողոքեց ավետարանական քրիստոնյաների վրդովմունքն ու տագնապը: Նրանցից մեկի ասելով՝ «Քրիստոսը դարձյալ մատնվեց Կայիափայի և Պիղատոսի ձեռքը»: Պապականները դարձան ավելի հարձակողական: Նրանցից մի մոլեռանդ հայտարարեց. «Թուրքերը լյութերականներից լավն են, քանի որ նրանք ծոմի օրեր են պահում, իսկ լյութերականները խախտում են դրանք: Եթե մենք պետք է ընտրություն կատարենք Աստծո Սուրբ Գրքի և եկեղեցու նախկին սխալների միջև, ապա պետք է մերժել առաջինը»: Մելանքոնն ասել է. «Ամեն օր ողջ ժողովի ներկայությամբ Ֆաբերը մի նոր քար է նետում մեր՝ ավետարանականներիս վրա» (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 5):

Կրոնական հանդուրժողականությունը հաստատվել էր օրերքով, և ավետարանական իշխանությունները վճռել էին պայքարել իրենց իրավունքների ոտնահարման դեմ: Լյութերին, ով դեռ արգելքի տակ էր ըստ Վորմսի հրամանագրի, թույլ չտրվեց ներկայանալ Շպեյեր, բայց նրա փոխարեն եկել էին նրա համախոհները և այն իշխանները, ում Աստված ոտքի էր հանել՝ պաշտպանելու Իր գործը այդ ծայրահեղ պահին: Վեհանձն Ֆրիդրիխ Սաքսոնացին՝ Լյութերի [199] նախկին պաշտպանը, սպանվել էր, սակայն դուքս Հովհաննեսը՝ նրա եղբայրն ու հետնորդը, ցնծությամբ ողջունել էր Բարենորոգումը, և լինելով խաղաղության կողմնակից՝ մեծ եռանդ ու խիզախություն էր դրսևորել բոլոր այն հար-

ցերում, որ վերաբերում էին հավատի շահերին:

Քահանաները պահանջեցին, որ Բարենորոգումն ընդունած երկր-ներն անվերապահորեն ենթարկվեն Հռոմի իրավասությանը: Մյուս կողմից՝ բարենորոգիչները պահանջում էին մինչ այդ իրենց շնորհված ազատությունը: Նրանք չէին կարող համաձայնել, որ Հռոմը նորից իր հսկողության տակ առնի այն երկրները, որոնք մեծ ուրախությամբ ընդու-նել էին Աստծո խոսքը:

Որպես փոխադիջում՝ վերջապես առաջարկվեց, որ այն տեղերում, ուր Բարենորոգումը չէր հաստատվել, խստորեն կիրառվի Վորմսի հրա-մանագիրը, իսկ «այնտեղ, ուր ժողովուրդը շեղվել էր դրանից և առանց ապստամբության վտանգի չէր կարող հարմարվել դրան, առնվազն չպետք է նոր բարեփոխումներ մտցնեին, շոշափեին վիճելի հարցեր կամ ընդդիմանալին պատարագի անցկացմանը, իսկ կաթողիկոսներին չպետք է թույլ տրվեր լյութերականություն ընդունել» (Նույն տեղում, հ.13, գլ. 5): Խորհրդարանն ընդունեց այս առաջարկը՝ ի մեծ բավականություն պապական քահանաների և պաշտոնյաների:

Եթե այս որոշումը հարկադրվեր, «Բարենորոգումը ո՛չ կարող էր տարածվել... նոր տեղերում, ո՛չ էլ կարող էր ամուր հիմքի վրա դրվել... այնտեղ, ուր արդեն գոյություն ունեի» (Նույն տեղում, հ.13, գլ. 5): Խոս-քի ազատությունը կարգելվեր, հավատափոխություն թույլ չէր տրվի: Եվ բարենորոգման կողմնակիցներից պահանջվում էր անմիջապես են-թարկվել այս սահմանափակումներին ու արգելքներին: Թվում էր, թե աշխարհի հույսը շուտով մարելու է: «Հռոմեական նվիրապետության վերականգնումը... անխուսափելիորեն վերադարձնելու էր նախկին չարաշահումները», և շուտով առիթ կգտնվեր «կործանելու այն գործը, որն արդեն ջախջախիչ հարված էր ստացել» մոլեռանդության ու պա-ռակտությունների հետևանքով (Նույն տեղում, հ.13, գլ. 5):

Երբ ավետարանականները հանդիպեցին խորհրդակցության հա-մար, մեկը մյուսին էին նայում խորին հուզմունքով: «Ի՞նչ անել», - հարց-նում էին նրանք միմյանց: Վտանգի տակ էին աշխարհի համար բախտո-րոշ հարցերը: «Ձիջե՞՞ Բարենորոգման ղեկավարները և ընդունեն այդ որոշումը: Որքա՞ն հեշտ կարող էին բարենորոգիչներն այդ ճգնաժամին, որն իրոք ճակատագրական էր, սխալ դիրքորոշում ընդունել: Որքա՞ն շատ պատրվակներ ու լուրջ պատճառներ կարող էին գտնել դրան ենթարկվելու համար: Լյութերական իշխաններին երաշխավորված էր իրենց կրոնի ազատ դավանումը: Այդ արտոնությունը տարածվում էր նաև նրանց այն հպատակների վրա, ովքեր մինչև համաձայնագիրն

արդեն ընդունել էին բարեփոխման գաղափարները: Մի՞թե սա բավական չէր: Որքա՞ն վտանգներից կխուսափեին հնազանդվելու դեպքում: Ի՞նչ աննախադեպ վտանգների ու ընդհարումների կհասցներ ընդդիմությունը: Ո՞վ գիտի, թե ապագան իր հետ ինչ հնարավորություններ կբերի: Եկեք ընտրենք խաղաղությունը, բռնենք Հռոմի մեկնած ձիթենու ճյուղը և բուժենք Գերմանիայի վերքերը: Նմանատիպ փաստարկներով բարենորոգիչները կարող էին արդարացնել իրենց այն ընտրությունը, որն անխուսափելիորեն կարճ ժամանակում կտապալեր իրենց գործը:

«Բարեբախտաբար, նրանք նկատեցին այն սկզբունքը, որն ընկած էր հրամանագրի հիմքում, և գործեցին հավատով: Ո՞րն էր այդ սկզբունքը: Դա խղճին բռնանալու և մտքի ազատությունն արգելելու Հռոմի իրավունքն էր: Բայց չպե՞տք է իրենք և իրենց բողոքական հպատակները վայելեին կրոնի ազատությունը: Այո, բայց որպես զիջում՝ հատուկ կերպով նախանշված հրամանագրում, այլ ոչ թե որպես իրավունք: Իսկ այն ամենն, ինչ մնում էր համաձայնագրից դուրս, պիտի ենթարկվեր հեղինակության մեծ սկզբունքին. խիղճը հաշվից դուրս էր: Հռոմն էր այն անսխալ դատավորը, որին պետք էր հնազանդվել: Ընդունել առաջարկված հրամանագիրն, ըստ էության, կնշանակեր համաձայնվել, որ կրոնական ազատությունը սահմանափակվի միայն բողոքական Սաքսոնիայի տարածքով, իսկ մնացած բոլոր քրիստոնեական երկրներում մտքի ազատությունն ու բարենորոգված հավատի դավանումը հանցանք են, և պետք է պատժվեն զնդանով ու խարույկով: Կարո՞ղ էին արդյոք նրանք համաձայնել խղճի ազատության տեղայնացման հետ, թույլ տալ հայտարարել, որ Բարենորոգումն արդեն գտել է իր վերջին դավանափոխին, որ այն նվաճել է իր վերջին հողակտորը, և այնտեղ, ուր Հռոմն այդ պահին իշխում էր, նրա տիրապետությունը պիտի հավերժացվի: Ի՞նչ իրավունքով կարող էին բարենորոգիչներն իրենց անմեղ համարել հարյուրավոր ու հազարավոր մարդկանց արյան մեջ, ովքեր այդ հրամանագրի հետևանքով պիտի գրկվեին իրենց [201] կյանքից պապական երկրներում: Դա կնշանակեր այդ վճռորոշ պահին դավաճանել Ավետարանին և քրիստոնեական ազատության բարձրագույն նպատակներին» (Ուայլի, հ. 9, գլ. 15): Նրանք ավելի շուտ «կզոհաբերեին ամեն ինչ՝ նույնիսկ իրենց ունեցվածքը, թագն ու կյանքը» (Դ՝Օբինյե, հ.13, գլ. 5):

«Եկեք մերժենք այս հրամանագիրը,- ասացին իշխանները,- խղճին վերաբերող հարցերում մեծամասնությունը ուժ չունի»: Պատգամավորները հռչակեցին. «Խաղաղության համար, որը վայելում է կայսրությունը,

մենք պարտական ենք 1526 թվականի հրամանագրին, և դրա վերացումը խոռվությամբ ու երկպառակությամբ կլցնի Գերմանիան: Խորհրդարանն իրավասու չէ անել ավելին, քան պահպանել կրոնի ազատությունը մինչև խորհրդի նիստը» (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 5): Խղճի ազատության պաշտպանությունը պետության պարտքն է, և սրանով սահմանափակվում է նրա իշխանությունը կրոնի գործերում: Ցանկացած աշխարհիկ կառավարություն, որը փորձում է քաղաքացիական իշխանությամբ կարգավորել կամ պարտադրել կրոնական արարողություններ, զոհաբերում է հենց այն սկզբունքը, որի համար այդքան վեհանձնորեն պայքարել են ավետարանական քրիստոնյաները:

Պապականները վճռեցին ճնշել այն, ինչ իրենք կոչել էին «հանդուգն համառություն»: Նրանք սկսեցին պառակտություն մտցնել Բարենորոգման ջատագովների մեջ և վախեցնել բոլորին, ովքեր դեռ ակնհայտորեն չէին ընդունել այն: Վերջապես ազատ քաղաքների ներկայացուցիչները կանչվեցին՝ ներկայանալու խորհրդարանի առջև և հայտարարելու, թե համաձայն են արդյոք իրենք առաջարկի պայմաններին: Նրանք մտածելու ժամանակ խնդրեցին, բայց՝ ապարդյուն: Երբ քննության ենթարկվեցին, պարզվեց, որ նրանց գրեթե կեսը միացել է բարենորոգիչներին: Նրանք, ովքեր հրաժարվեցին զոհաբերել խղճի ազատությունը և անձնական կարծիք ունենալու իրավունքը, քաջ գիտեին, որ այդ դիրքորոշման պատճառով ապագայում իրենց սպասվում է միայն քննադատություն, դատապարտություն և հալածանք: Պատգամավորներից մեկն ասաց. «Մենք պիտի կամ ուրանանք Աստծո խոսքը, կամ այրվենք խարույկի վրա» (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 5):

Ֆերդինանդ թագավորը՝ կայսրի ներկայացուցիչը խորհրդարանում, տեսավ, որ եթե չհաջողվի իշխաններին համոզել՝ ընդունելու և պաշտպանելու հրամանագիրը, ապա դա լուրջ բաժանություններ կառաջացնի: Դրա համար օգտագործեց համոզելու իր ողջ արվեստը՝ քաջ գիտակցելով, որ ուժի գործադրումը նման մարդկանց դեմ նրանց միայն ավելի վճռական կդարձներ: Նա «աղաչեց իշխաններին ընդունել հրամանագիրը՝ հավաստիացնելով, որ դրանով նրանք չափազանց կուրախացնեն կայսրին»: Բայց այդ հավատարիմ այրերը հպատակներն էին մի իշխանության, որը վեր էր երկրային տիրակալների իշխանությունից, և նրանք հանգիստ պատասխանեցին. «Մենք կհնազանդվենք կայսրին այն ամենում, ինչը կնպաստի խաղաղության պահպանմանը և Աստծո պատվին» (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 5):

Ի վերջո, թագավորը խորհրդարանի ներկայությամբ կայսերական

պատգամավորին և նրա ընկերներին հայտարարեց, որ հրամանագիրը «չուտով դուրս է գալու կայսերական հրովարտակի տեսքով», և «իրենց մնում է միայն ենթարկվել մեծամասնությանը»: Այս ասելով՝ նա հեռացավ ժողովից՝ հնարավորություն չտալով բարենորոգիչներին մտածելու կամ պատասխանելու: «Իզուր նրանք պատգամավորներ ուղարկեցին՝ խնդրելու թագավորին վերադառնալ»: Նրանց առարկումներին նա միայն պատասխանեց. «Որոշումն ընդունված է, ձեզ մնում է միայն ենթարկվել» (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 5):

Կայսեր կողմնակիցները համոզված էին, որ քրիստոնյա իշխանները կառչելու են Սուրբ Գրքից՝ այն վեր դասելով մարդկային ուսմունքներից ու պահանջներից: Նրանք նաև գիտեին, որ որտեղ էլ որ այս սկզբունքն ընդունվեր, պապությունն, ի վերջո, կտապալվեր: Բայց ինչպես հազարավորներն իրենցից հետո եկող դարերում, նայելով միայն «տեսանելի բաներին», նրանք իրենց համոզեցին, որ պապի ու կայսրի գործն ավելի հզոր է, քան բարենորոգիչներինը: Եթե բարենորոգիչներն ապավինեին լոկ մարդկային օգնությանը, նրանք այնքան անզոր կլինեին, որքան պապականները ենթադրում էին: Բայց թեև սակավաթիվ էին ու անհաշտ Հռոմի հետ, նրանք ուժեղ էին: Նրանք դիմեցին «խորհրդարանի որոշումից՝ Աստծո խոսքին և Կարլ կայսրից՝ Հիսուս Քրիստոսին՝ թագավորների Թագավորին և տերերի Տիրոջը» (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 6):

Երբ Ֆերդինանդը հրաժարվեց հաշվի առնել նրանց խղճի համոզմունքները, իշխանները որոշեցին ուշադրություն չդարձնել նրա բացակայությանը և անհապաղ ազգային ժողովին ներկայացնել իրենց բողոքը: Կազմվեց մի հանդիսավոր հայտարարագիր և ներկայացվեց խորհրդարանին.

«Սույն հայտարարագրով Աստծո՝ մեր միակ Արարչի, Պահապանի և Փրկչի առաջ, ով մի օր լինելու է մեր Դատավորը, ինչպես նաև բոլոր մարդկանց և արարածների առաջ, մենք բողոքարկում ենք, որ հանուն մեզ և հանուն ժողովրդի՝ [203] համաձայն չենք առաջարկված հրամանագրի հետ և ոչ մի կերպ չենք ենթարկվի դրան այն ամենում, ինչը դեմ է Աստծուն, Նրա սուրբ Խոսքին, մեր բարի խղճնտանքին և մեր հոգիների փրկության»:

Ինչպե՞ս կարելի է վավերացնել այս հրամանագիրը, հաստատել, որ երբ Ամենակարող Աստված մարդուն կանչում է ճանաչելու Իրեն, այդ մարդն, այնուամենայնիվ, չկարողանա ընդունել Աստծո գիտությունը»: «Չկա մի այլ ճշմարիտ ուսմունք՝ բացի այն, որ բխում է Աստծո խոսքից

...Տերն արգելում է որևէ այլ ուսմունքի ուսուցումը ...Աստվածաշունչը պետք է բացատրվի իր մյուս և ավելի պարզ տեքստերով ...Սուրբ Գիրքն ամեն բանով անհրաժեշտ է քրիստոնյային, դյուրըմբռնելի է և նպատակ ունի ցրելու խավարը: Աստծո շնորհիվ մենք վճռել ենք շարունակել քարոզել Նրա միակ Խոսքը, որը պարունակվում է Հին և Նոր Կտակարանների աստվածաշնչյան գրքերում՝ չավելացնելով ոչինչ, ինչը կարող է հակասել դրան: Այս Խոսքը միակ ճշմարտությունն է, այն ցանկացած ուսմունքի ու կյանքի վստահելի չափանիշն է և երբեք չի կարող հուսախաբ անել կամ մոլորեցնել մեզ: Նա, ով կառուցում է այս հիմքի վրա, կկանգնի դժոխքի բոլոր ուժերի դեմ, իսկ դրա դեմ ըմբոստացող մարդկային ողջ սնափառությունը կխորտակվի Աստծո երեսի առաջ:

Այս պատճառով մենք թոթափում ենք մեր վրա դրված լուծը: Միաժամանակ հուսով ենք, որ նորին կայսերական մեծությունը մեզ հետ կվարվի քրիստոնյա իշխանին վայել կերպով, ով ամենից ավելի սիրում է Աստծուն: Եվ մենք պատրաստ ենք ցույց տալ նրան, ինչպես նաև ձեզ, գթասիրտ պարոնայք, ամենայն սեր և հնազանդություն, որ մեր արդարացի և օրինական պարտքն է» (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 6):

Սա խորը տպավորություն գործեց խորհրդարանի վրա: Մեծամասնությունն ապշած և տազնապած էր բողոքարկումների համարձակությունից: Ապագան նրանց թվաց փոթորկոտ ու անորոշ: Երկպառակությունը, պայքարն ու արյունահեղությունը կարծես անխուսափելի էին: Բայց բարենորոգիչները, համոզված իրենց գործի արդարացիության մեջ և ապավինելով Ամենակարողի բազկին, «լի էին խիզախությամբ ու վճռականությամբ»:

«Այս հայտնի բողոքի մեջ շարադրված սկզբունքները... կազմում են Բողոքականության բուն էությունը: Բողոքն ուղղված էր կրոնի հարցում մարդու հանդեպ երկու չարաշահումների՝ [204] քաղաքացիական իշխանավորի միջամտության և եկեղեցու բռնի հեղինակության դեմ: Այս չարաշահումներին հակառակ՝ Բողոքականությունը խղճի իշխանությունն ավելի բարձր է դասում աշխարհիկ դատավորի իշխանությունից, իսկ Աստծո խոսքի հեղինակությունը՝ տեսանելի եկեղեցու հեղինակությունից: Նախ՝ այն մերժում է աշխարհիկ իշխանությունը հոգևոր հարցերում և մարգարեների ու առաքյալների հետ միասին հռչակում. «Աստծուն պետք է ավելի հնազանդվել, քան մարդկանց»: Կարլ V-ի թագից ավելի այն բարձրացնում է Հիսուս Քրիստոսի թագը: Եվ դեռ ավելին՝ հաստատում է այն սկզբունքը, որ Աստծո պատգամները գերազանց են մարդկային բոլոր ուսմունքներից» (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 6): Բացի

այդ՝ բողոքարկուները պնդեցին ճշմարտության ընկալումներն ազատ արտահայտելու իրենց իրավունքը: Իրենք ոչ միայն հավատալու և հնազանդվելու են, այլև սովորեցնելու են այն, ինչ Աստծո խոսքն է ասում՝ մերժելով քահանայի կամ իշխանավորի միջամտության իրավունքը: Շպեյերում ներկայացված Բողոքը ոչ միայն հանդիսավոր վկայություն էր կրոնական անհանդուրժողականության դեմ, այլ նաև պնդում, որ բոլոր մարդիկ իրավունք ունեն երկրպագելու Աստծուն համաձայն իրենց խղճի թելադրանքի:

Բողոքն ազդարարվեց: Այն դրոշմվեց հազարավոր մարդկանց հիշողության մեջ և արձանագրվեց երկնային գրքերում, որոնցից մարդկային ոչ մի ուժ չի կարող ջնջել: Ամբողջ ավետարանական Գերմանիան բողոքն ընդունեց որպես իր հավատի արտահայտում: Այս հռչակագրի մեջ ամենուրեք մարդիկ նոր և ավելի լուսավոր դարաշրջանի նախանշան տեսան: Իշխաններից մեկը Շպեյերի բողոքականներին ասաց. «Ամենագորը, ով ձեզ շնորհ տվեց եռանդագին, ազատ ու անվախորեն արտահայտելու ձեր հավատը, թող պահպանի ձեզ այդ քրիստոնեական աներեքության մեջ մինչև հավերժության օրը» (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 6):

Եթե որոշակի հաջողության հասնելուց հետո Բարենորոգումը դանդաղեր՝ աշխարհի բարեհաճությունը շահելու համար, դա անհավատարմություն կլիներ Աստծո և հենց իր հանդեպ, և այդպիսով իրեն կրճատներ կործանման: Այս վեհանձն բարենորոգիչների փորձառությունը խրատ է գալիք բոլոր սերունդների համար: Սատանայի վերաբերմունքն ընդդեմ Աստծո և Նրա Խոսքի չի փոխվել: Նա այժմ էլ նույնքան դեմ է, որ Աստվածաշունչը լինի կյանքի ուղեցույց, որքան տասնվեցերորդ դարում: Մեր օրերում մարդիկ մեծապես շեղվել են Սուրբ Գրքի ուսմունքից ու սկզբունքներից, և կարիք կա վերադառնալու Բողոքականության **[205]** մեծ սկզբունքին՝ Աստվածաշունչը և միայն Աստվածաշունչն է հավատի և վարքի չափանիշը: Սատանան շարունակում է գործել իր հսկողության տակ գտնվող բոլոր միջոցներով՝ կործանելու կրոնական ազատությունը: Հակաքրիստոնեական իշխանությունը, որը Շպեյերի բողոքականները մերժեցին, այժմ նորոգված ուժով ձգտում է վերահաստատել կորցրած գերիշխանությունը: Նույն անասան հավատարմությունն Աստծո խոսքին, որ դրսևորվեց Բարենորոգման ճգնաժամային պահին, այսօրվա բարեփոխման միակ հույսն է:

Երբ բողոքականներին վտանգ էր սպառնում, նշաններ երևացին, որ Աստված մեկնել է Իր ձեռքը՝ պաշտպանելու հավատարիմներին: Հենց

այդ ժամանակ էր, որ «Մելանքթոնը Շպեյերի փողոցներով արագ դեպի Ռեյն ուղեկցեց իր ընկեր Սիմոն Գրենաուսին՝ շտապեցնելով նրան գետի մյուս ափն անցնել: Վերջինս զարմացել էր այդ շտապողականության վրա: «Ինձ հայտնվեց պատկառելի տեսքով, բայց անձանոթ մի ծերունի,- բացատրեց Մելանքթոնը,- և ասաց, որ մեկ ռուպեից Ֆերդինանդն իր ոստիկաններին կարգադրելու է ձերբակալել Գրենաուսին»:

Այդ օրը պապական առաջատար աստվածաբան Ֆաբերն իր քարոզում խայտառակել էր Գրենաուսին, ով նրան վերջում մեղադրել էր «որոշ գարշելի մոլորություններ» պաշտպանելու մեջ: «Ֆաբերը թաքցրել էր իր զայրույթը, բայց հետո անմիջապես զնացել էր թագավորի մոտ և նրանից հրաման կորզել՝ ձերբակալելու Հեյդելբերգի այդ համառ դասախոսին: Մելանքթոնը կասկած չուներ, որ Աստված փրկեց իր ընկերոջը՝ ուղարկելով Իր սուրբ հրեշտակներից մեկին՝ նախագոյազնացնելու իրեն:

Ռեյնի ափին նա անշարժ սպասեց, մինչև ջրի հոսանքը հեռացրեց Գրենաուսին՝ փրկելով իր հետապնդողներից: «Վերջապես,- գոչեց Մելանքթոնը՝ տեսնելով նրան գետի հակառակ կողմում,- վերջապես նա դուրս պրծավ այդ դաժան մարդկանց երախից, ովքեր ծարավ են անմեղ արյան»։ Վերադառնալով տուն՝ Մելանքթոնը տեղեկացավ, որ Գրենաուսին փնտրող ոստիկաններն ամբողջ տունը տակնուվրա են արել» (Նույն տեղում, հ.13, գլ. 6):

Բարենորոգումը պիտի էլ ավելի բարձրացվեր այս աշխարհի մեծերի առաջ: Ֆերդինանդ թագավորը հրաժարվել էր լսել ավետարանական իշխաններին, բայց նրանց հնարավորություն էր տրվելու ներկայացնել իրենց հարցը [206] կայսեր և պետության ու եկեղեցու բարձրաստիճան պաշտոնյաների ժողովի առաջ: Կայսրությունը հուզող գժտություններին վերջ տալու համար Կարլ V-ը, Շպեյերի բողոքից մեկ տարի անց, խորհուրդ հրավիրեց Աուգսբուրգում՝ հայտնելով անձամբ նախագահելու իր մտադրությունը: Այնտեղ հրավիրվեցին Բողոքական իշխանները:

Բարենորոգմանը մեծ վտանգ էր սպառնում, բայց նրա ջատագովներն առաջվա պես իրենց գործը վստահեցին Աստծուն և հանդիսավորապես խոստացան հավատարիմ մնալ ավետարանին: Սաքսոնիայի իշխանին իր խորհրդականները համոզեցին չներկայանալ խորհրդարան: Նրանք ասացին, որ կայսրը պահանջել է իշխանների ներկայությունը՝ նրանց ծուղակը գցելու համար: Արժե՞ վտանգել ամեն բան՝ գնալով ու փակվելով քաղաքի պատերի մեջ հզոր թշնամու հետ միասին: Բայց մյուսները վեհանձնորեն հայտարարեցին. «Թող իշխանները միայն քաջաբար պահեն իրենց, և Աստծո գործը փրկված կլինի»: «Աստված հա-

վատարիմ է, Նա մեզ չի թողնի», - ասաց Լյութերը (*Նույն տեղում*, հ.14, գլ. 2): Սաքսոնիայի իշխանն իր շքախմբով մեկնեց Աուգսբուրգ: Բողոքին հայտնի էր նրան սպառնացող վտանգը, և շատերը ճանապարհ ընկան մռայլ դեմքով ու անհանգիստ սրտով: Լյութերը, սակայն, նրանց ուղեկցելով մինչև Կոբուրգ, բոցավառեց նրանց մարող հավատը՝ երգելով «Մեր Աստվածը ամուր աշտարակ է» օրհներգը՝ գրված այդ ճամփորդության ժամանակ: Ոգեշունչ օրհներգի ձայնը ցրեց մռայլ կանխատեսումներն ու թեթևացրեց ծանրացած սրտերը:

Բարենորոգման առաջնորդները որոշել էին համակարգված ձևով շարադրել իրենց հայացքները՝ հիմնավորված աստվածաշնչյան տեքստերով, և ներկայացնել խորհրդարանին: Հանձնարարությունը վստահվեց Լյութերին, Մելանքթոնին և նրանց ընկերներին: Այս դավանանքը բողոքականների կողմից ընդունվեց որպես իրենց հավատի հանգանակ, և նրանք հավաքվեցին՝ իրենց ստորագրությունները դնելու այդ կարևոր փաստաթղթի տակ: Դա մի հանդիսավոր և դժվարին պահ էր: Բարենորոգիչները ձգտում էին սահմանազատվել քաղաքական հարցերից: Նրանք հասկանում էին, որ Բարենորոգումը չպետք է որևէ այլ ազդեցություն գործի՝ բացի նրանից, որ բխում է Աստծո խոսքից: [207]

Երբ քրիստոնյա իշխանները մոտեցան՝ ստորագրելու փաստաթուղթը, Մելանքթոնը միջամտեց՝ ասելով. «Նման առաջարկներ անելը աստվածաբանների և ծառայողների գործն է: Եկեք երկրի գորավորների հեղինակությունը թողնենք այլ հարցերի համար»: «Աստված մի արասցե, - պատասխանեց Հովհաննես Սաքսոնացին, - որ դուք ինձ բացառեք: Ես վճռել եմ անել այն, ինչը ճիշտ է՝ առանց անհանգստանալու իմ գահի համար: Ես ուզում եմ դավանել Տիրոջը: Իմ իշխանական գլխարկն ու պատմունճանն ավելի թանկ չեն ինձ համար, քան Հիսուս Քրիստոսի խաչը»: Այս ասելով՝ նա գրեց իր անունը: Մեկ այլ իշխան, վերցնելով գրիչն՝ ասաց. «Եթե իմ Տեր Հիսուս Քրիստոսի պատիվը պահանջում է դա, ես պատրաստ եմ... զոհաբերել իմ ունեցվածքը և կյանքը»: «Ես ավելի շուտ կիրաժարվեմ իմ հպատակներից ու կալվածքներից և կլքեմ իմ հայրերի երկիրը՝ գավազանը ձեռքիս, - շարունակեց նա, - քան կընդունեմ որևէ այլ ուսմունք, բացի նրանից, որ արձանագրված է այս Դավանության մեջ» (*Նույն տեղում*, հ.14, գլ. 6): Ահա թե ինչպիսին էր Աստծո այս այրերի հավատն ու արիությունը:

Եկավ նշված ժամանակը՝ կանգնելու կայսեր առաջ: Կարլ V-ը՝ նստած իր գահին և շրջապատված իշխաններով ու ազնվականներով, ընդունեց բողոքական բարենորոգիչներին: Ընթերցվեց նրանց հավատի

հանգանակը: Այդ հանդիսավոր ժողովին հստակորեն ներկայացվեցին Ավետարանի ճշմարտությունները և պապական եկեղեցու մոլորությունները: Այդ օրն իրավացիորեն կոչեցին «Բարենորոգման մեծագույն օրը և քրիստոնեության ու մարդկության պատմության ամենափառավոր օրերից մեկը» (*Նույն տեղում*, հ.14, գլ.7):

Ընդամենը մի քանի տարի առաջ էր, որ Վիտենբերգի վանականը Վորմսում միայնակ կանգնել էր ազգային խորհրդի առաջ: Հիմա նրա փոխարեն կանգնած էին կայսրության ամենավեհանձն ու հզոր իշխանները: Լյութերին արգելել էին երևալ Աուգսբուրգում, սակայն նա ներկա էր իր խոսքերով ու աղոթքներով: «Ես ցնծում եմ,- գրել է նա,- որ ապրել եմ մինչև այս ժամը, երբ Քրիստոսը հրապարակավ մեծարվեց այսպիսի ականավոր դավանողների կողմից և նման փայլուն ժողովում» (*Նույն տեղում*, հ.14, գլ.7): Այսպես կատարվեց Սուրբ Գրքի խոսքը. «Քո վկայությունների մասին կխոսեմ թագավորների առաջ» (Սաղմոս 119.46):

[208] Պողոսի օրերում էլ Ավետարանը, որի համար նա բանտարկվել էր, այդպես քարոզվեց կայսրության մայրաքաղաքի իշխաններին ու ազնվականներին: Այս դեպքում էլ՝ այն, ինչ կայսրը արգելել էր քարոզել ամբիոնից, հռչակվեց պալատից, և այն, ինչը շատերի կարծիքով վայել չէր լսել նույնիսկ ծառաներին, զարմանքով լսեցին կայսրության իշխաններն ու տիրակալները: Ունկնդիրներն արքաներ ու ականավոր անձինք էին, քարոզիչները՝ թագադրված իշխաններ, իսկ քարոզը՝ Աստծո արքայական ճշմարտությունը: «Առաքելական դարաշրջանից ի վեր,- ասում է մի գրող,- երբեք չի եղել ավելի մեծ գործ կամ ավելի վսեմ դավանություն»: (Դ՝Օբինյե, հ. 14, գլ.7)

«Այն, ինչ ասացին լյութերականները, ճշմարտություն է, և մենք չենք կարող ժխտել դա», - հայտարարեց պապական մի եպիսկոպոս: «Կարո՞ղ եք հիմնավոր փաստարկներով հերքել իշխանի և նրա դաշնակիցների Դավանությունը», - հարցրեց մեկ ուրիշը դոկտոր Էլին: «Առաքյալների և մարգարեների գրվածքներով՝ ոչ,- եղավ պատասխանը,- բայց հայրերի ավանդությամբ ու ժողովների որոշումներով՝ այո»: «Հասկանում եմ,- նկատեց հարցատուն,- որ լյութերականներն, ըստ ձեզ, հիմնվում են Սուրբ Գրքի վրա, իսկ մենք՝ ոչ» (*Նույն տեղում*, հ.14, գլ. 8):

Գերմանիայի իշխաններից ոմանք ընդունեցին բարեփոխված հավատը: Ինքը՝ կայսրն էլ հայտարարեց, որ բողոքականների փաստարկները ճշմարիտ են: Դավանանքը թարգմանվեց բազմաթիվ լեզուներով ու տարածվեց ողջ Եվրոպայում, և գալիք դարերում այն

ընդունվեց միլիոնավոր մարդկանց կողմից որպես իրենց հավատի արտահայտություն:

Աստծո հավատարիմ ծառաները միայնակ չէին չարչարվում: Մինչ «իշխանությունները, պետություններն ու երկնքի տակ գտնվող չար ոգիները» համախմբված էին նրանց դեմ, Աստված չլքեց իր ժողովրդին: Եթե միայն նրանց աչքերը բացվեին, նրանք էլ կտեսնեին աստվածային ներկայության և օգնության նույն վկայությունը, որը շնորհվեց հին մարգարեին: Երբ Եղիսեի ծառան իր տիրոջը ցույց տվեց թշնամու բանակը, որ շրջապատել էր իրենց՝ գրկելով փախուստի ամեն հնարավորությունից, մարգարեն աղոթեց. «Տեր, խնդրում եմ, բաց արա նրա աչքերը, որ տեսնի» (Գ՝ Թագավորաց 6.17, *սևզգ. քարզմ.*): Եվ ահա սարը ծածկված էր հրեղեն ձիերով ու կառքերով. երկնային զորքը դիրքավորվել էր՝ պաշտպանելու Աստծո ծառային: Այսպես էլ հրեշտակները պահպանեցին Բարենորոգման գործիչներին: [209]

Սկզբունքներից մեկը, որն ամենից ավելի էր պնդում Լյութերը, այն էր, որ Բարենորոգումը պաշտպանելու համար չպետք է դիմել ո՛չ աշխարհիկ իշխանության, ո՛չ էլ զենքի օգնությանը: Նա ցնծաց, որ կայսրության իշխանները հավատարիմ մնացին ավետարանին, բայց երբ նրանք առաջարկեցին ստեղծել պաշտպանական դաշինք, նա հայտարարեց, որ «միայն Աստված պիտի պաշտպանի ավետարանի ուսմունքը... Որքան ավելի քիչ մարդը միջամտի այդ գործին, այնքան ավելի ակնհայտ կլինի Աստծո միջամտությունը: Առաջարկված բոլոր քաղաքական նախագրուշական միջոցները, նրա կարծիքով, անիմաստ վախի և մեղավոր անվատահության հետևանք էին» (Գ՝ Օբինյե, Լոնդոնի հր., հ.10, գլ.14):

Երբ գորեղ թշնամիները միավորվում էին՝ տապալելու բարենորոգված հավատը, և թվում էր, թե նրա դեմ հազարավոր սրեր են մերկացվում, Լյութերը գրեց. «Սատանան իր ցատումն է գործադրում, անաստված պապերը դավեր են նյութում և մեզ սպառնում պատերազմով: Հորդորեք ժողովրդին հավատով ու աղոթքով անվախորեն պայքարել Տիրոջ գահի առաջ, որպեսզի մեր թշնամիները, Աստծո Հոգուց հաղթված, ստիպված լինեն խաղաղության դաշինք կնքել: Մեր գլխավոր կարիքը, մեր գլխավոր գործը աղոթքն է: Թող ժողովուրդն իմանա, որ իրեն սպառնում է սրի և սատանայի կատաղության վտանգը, և թող աղոթք անեն» (Գ՝ Օբինյե, հ.10, գլ.14):

Ավելի ուշ անդրադառնալով բողոքական իշխանների դաշինքին՝ Լյութերը նորից հայտարարեց, որ այս պայքարում միակ զենքը պետք

է լինի «Հոգու սուրը»: Նա գրեց Սաքսոնիայի իշխանին. «Մեր խիղճը թույլ չի տալիս հավանություն տալ առաջարկվող դաշինքին: Մենք կըզերադասեինք տասն անգամ մեռնել, քան տեսնել, որ մեր Ավետարանի պատճառով թափվել է գեթ մի կաթիլ արյուն: Մեր բաժինն է՝ լինել ինչպես մորթվող գառներ: Պետք է կրել Քրիստոսի խաչը: Թող Չերոք բարձրությունը չվախենա: Մեր աղոթքներով մենք պիտի ավելին անենք, քան մեր բոլոր թշնամիներն՝ իրենց պարծենալով: Միայն թե թող ձեր ձեռքերին չմնա ձեր եղբայրների արյան բիծը: Եթե կայսրը պահանջում է, որ մենք կանգնենք իր դատարանի առաջ, մենք պատրաստ ենք ներկայանալ: Դուք չեք կարող պաշտպանել մեր հավատը. ամեն ոք պիտի հավատա՝ անձամբ դիմելով ռիսկի ու ենթարկվելով վտանգի» (*Նույն տեղում*, հ.14, գլ.1): [210]

Աղոթքի ծածուկ անկյունից դուրս եկավ այն գորությունը, որ ցնցեց աշխարհը մեծ Բարեկորդության ժամանակ: Այնտեղ սրբազան հանդարտությամբ Տիրոջ ծառաները կանգնեցին Նրա խոստումների ժայռի վրա: Աուգսբուրգում ընթացող պայքարում Լյութերը «ոչ մի օր չէր անցկացնում՝ առանց առնվազն երեք ժամ աղոթելու, և դրանք ամենանպաստավոր ժամերն էին ուսումնասիրության համար»: Իր սենյակի միայնության մեջ նա բացում էր իր սիրտը Աստծո առաջ «փառաբանությամբ, երկյուղով ու հույսով, ինչպես մեկը կխոսեր իր ընկերոջ հետ»: «Ես գիտեմ, որ Դու մեր Հայրն ես և մեր Աստվածը, ասում էր նա, և որ Դու կցրես Քո զավակների հալածողներին, քանզի Ինքդ էլ մեզ հետ ես վտանգի մեջ: Այս ողջ գործը Քոնն է, և միայն Քո հանձնարարությամբ է, որ մենք ձեռնամուխ ենք եղել դրան: Ուրեմն պաշտպանիր մեզ, ո՛վ Հայր» (*Նույն տեղում*, հ.14, գլ. 6):

Մելանքթոնին, ով ընկճված էր անհանգստությունից ու վախից, նա գրել է. «Շնորհ և խաղաղություն Քրիստոսում, ասում եմ «Քրիստոսում», ոչ թե աշխարհում: Ամեն: Ես ատելով ատում եմ քեզ ուտող ծայրահեղ անհանգստությունը: Եթե այս գործն անարդար է, թողնենք այն, իսկ եթե արդար է, ապա ինչո՞ւ պիտի աղավաղենք Նրա խոստումները, ով պատվիրում է մեզ քնել առանց վախի... Քրիստոսը չի լքի արդար և ճշմարիտ գործը: Նա կենդանի է, Նա թագավորում է, ուրեմն ինչի՞ց պիտի վախենանք» (*Նույն տեղում*, հ.14, գլ. 6):

Եվ Աստված լսեց Իր ծառաների աղոթքը: Նա իշխաններին և եկեղեցու ծառայողներին շնորհ և խիզախություն պարգևեց, որպեսզի նրանք պաշտպանեին ճշմարտությունն այս աշխարհի խավարի տիրակալներից: Տերն ասում է. «Ահա Միոնում անկյունի գլուխ՝ ընտիր պատ-

վական քար եմ դնում, և նրան հավատացողը չի ամաչի» (Ա Պետրոս 2.6):
Բողոքական բարենորոգիչները կառուցեցին Բրիտանի վրա, և դժոխքի
դռները չէին կարող հաղթել նրանց:

ԳԼՈՒԽ 12

ԲԱՐԵՆՈՐՈԳՈՒՄԸ ՖՐԱՆՍԻԱՅՈՒՄ

Շալեյերի բողոքին և Աուգսբուրգյան դավանությանը, որ նշանավորեցին Բարենորոգման հաղթանակը Գերմանիայում, հետևեցին բախումների ու խավարի երկար տարիներ: Իր աջակիցների երկպառակությունից թուլացած և գորեղ թշնամիների հարձակումներից տուժած բողոքականությունն ասես դատապարտված էր լիակատար կործանման: Հազարավորներն արյունով կնքեցին իրենց վկայությունը: Քաղաքացիական պատերազմ բռնկվեց. բողոքական շարժման առաջատար ջատագովներից մեկը դավաճանեց այն, բարենորոգված հավատն ընդունած իշխաններից ազնվագույններն ընկան կայսեր ձեռքը, և նրանց գերիների պես քարշ էին տալիս քաղաքից քաղաք: Սակայն իր թվացյալ հաղթանակի պահին կայսրը ջախջախիչ հարված ստացավ: Տեսնելով, որ գոհր դուրս է պրծնում իր ձեռքից, նա ի վերջո ստիպված եղավ հանդուրժել այն ուսմունքը, որի ոչնչացումը նրա կյանքի փափագն էր: Հերձվածքը կործանելու համար նա վտանգի էր ենթարկել իր թագավորությունը, գանձերը և նույնիսկ կյանքը: Հիմա նա տեսավ, որ իր գորքերն ուժասպառ են եղել կռվից, իր գանձերը՝ սպառվել, իր բազմաթիվ տիրությունները ապստամբության վտանգի առջև են, մինչդեռ այն հավատը, որը նա գուր ջանում էր ճնշել, տարածվում էր ամենուրեք: Կարլ V-ը կռվում էր ամենազոր ուժի դեմ: Աստված ասել էր՝ «Թող լույս լինի», իսկ կայսրը չէր ուզում, որ խավարը ցրվի: Նրա ծրագրերը ձախողվեցին: Վաղաժամ ծերացած ու երկարատև պայքարից հյուծված՝ նա հրաժարվեց գահից և փակվեց վանքում:

Գերմանիայի նման՝ Շվեյցարիայում նույնպես տխրամած օրեր եկան Բարենորոգման համար: Մինչ շատ գավառներ ընդունեցին բարենորոգված [212] հավատը, մյուսները կույր համառությամբ կառչեցին Հռոմի դավանանքին: Նրանք հալածում էին ճշմարտությունն ընդունողներին, ինչի հետևանքով քաղաքացիական պատերազմ բռնկվեց: Յվինգլին և բարեփոխմանը միացած նրա համախոհներից շատերն ընկան

Կապելի արյունալի ճակատամարտում: Էկոլամպաղիուսը, չդիմանալով այս սոսկալի աղետներին, շուտով մեռավ: Հռոմը ցնծում էր, և թվում էր, թե շատ տեղերում նա ուր որ է կվերականգնի կորցրածը: Բայց Նա, ում խորհուրդները հաստատված են հավիտենից առաջ, չէր թողել Իր գործը կամ Իր ժողովրդին: Նրա բազուկը ազատություն էր բերելու նրանց: Նա գործավորներ կանգնեցրեց այլ երկրներում՝ շարունակելու Բարենորոգման գործը:

Ֆրանսիայում, երբ դեռ Լյութերի մասին չէին լսել որպես բարենորոգչի, արշալույսն արդեն սկսել էր բացվել: Առաջիններից մեկը, ով ընդունել էր լույսը, տարեց Լեֆներն էր՝ Փարիզի համալսարանի խորապետ կրթված մի դասախոս և անկեղծ ու ջերմեռանդ մի պապական: Անտիկ գրականության իր հետազոտությունների ժամանակ նրա ուշադրությունը գրավեց Աստվածաշունչը, և դրա ուսումնասիրությունը նա ներմուծեց իր ուսանողների շրջանում:

Լեֆները սրբերի ջերմեռանդ երկրպագու էր, և նա որոշել էր եկեղեցու առասպելների հիման վրա գրել սրբերի և նահատակների պատմությունը: Սա խիստ ծավալուն մի աշխատանք էր, բայց նա արդեն զգալիորեն առաջ էր գնացել, երբ կարծելով, թե Աստվածաշունչը կարող է իրեն մեծապես օգնել, սկսեց այն այդ նպատակով ուսումնասիրել: Այստեղ իսկապես նա ի հայտ բերեց սրբերին, բայց ոչ նրանց, ում մասին նշված էր հռոմեական օրացույցում: Աստվածային լույսի մի հեղեղ պայծառացրեց նրա միտքը: Չարմանքով ու նողկանքով նա դադարեցրեց իր աշխատանքը և նվիրվեց Աստծո խոսքի ուսումնասիրությանը: Նա շուտով սկսեց դասավանդել այն թանկարժեք ճշմարտությունները, որոնք հայտնաբերեց այնտեղ:

1512 թվականին, երբ դեռ ո՛չ Լյութերը, ո՛չ էլ Յվինգլին չէին սկսել բարենորոգման իրենց գործը, Լեֆները գրել է. «Աստված Ինքն է հավատի միջոցով պարգևում այն արդարությունը, որը միայն շնորհով է արդարացնում հավիտենական կյանքի համար» (Ուայլի, հ.13, գլ.1): Խորհելով փրկության գաղտնիքների շուրջ՝ նա բացականչել է. «Օ՛, անպատմելի փոխարինման ինչպիսի՛ մեծություն. Ամենող դատապարտվում է, իսկ հանցավորն՝ ազատ արձակվում, Օրինյալը կրում է անեծքը, իսկ անիծյալն՝ օրհնվում, Կյանքը մեռնում է, մեռյալը՝ ապրում, Փառքը պարուրվում է խավարով, իսկ նա, ով բացի ամոթից՝ ոչինչ չունի, պսակվում է փառքով» (Գ՛Օրինյե, Լոնդոնի հրտ., հ.12, գլ. 2):

Մովորեցնելով, որ փրկության փառքը պատկանում է բացառապես Աստծուն, նա նաև հռչակեց, որ հնազանդությունն էլ մարդու պարտականությունն է: «Եթե դու Քրիստոսի եկեղեցու անդամ ես,- ասել է նա,-

ուրեմն Նրա մարմնի անդամ ես, իսկ եթե Նրա մարմնից ես, ապա կրում ես աստվածային բնության լիությունը ... Օ՛, եթե մարդիկ միայն պատկերացնեին այս մեծ արտոնությունը, որքա՛ն սուրբ, անբիծ ու անաղարտ կյանք կվարեին, և որքա՛ն արհամարհելի կթվար նրանց այս աշխարհի ողջ փառքը իրենցում եղած փառքի համեմատ, որը մարմնավոր ոչ մի աչք չի կարող տեսնել» (*Նույն տեղում*, հ.12, գլ. 2):

Լեֆևրի ուսանողների մեջ կային այնպիսիք, ովքեր խանդավառված լսում էին նրա խոսքերը և, իրենց ուսուցչի ձայնը լսելուց տարիներ անց, նրանք պիտի շարունակեին հռչակել ճշմարտությունը: Նրանցից մեկը Ուիլյամ Ֆարելն էր: Լինելով բարեպաշտ ծնողների զավակ և դաստիարակված անվերապահորեն հավատալու եկեղեցու ուսմունքին՝ նա իր մասին, Պողոս առաքյալի պես, կարող էր ասել. «Ես մեր կրոնի ճշմարտագույն կուսակցության համեմատ Փարիսեցի եմ ապրել» (Գործք 26.5): Այս նվիրյալ կաթոլիկը վառվում էր բոլոր նրանց ոչնչացնելու ցանկությամբ, ովքեր կհամարձակվեին ընդդիմանալ եկեղեցուն: «Ես գալիս պես կրճտացնում էի ատամներս, - ավելի ուշ ասել է նա՝ անդրադառնալով իր կյանքի այդ հատվածին, - երբ լսում էի՝ ինչ-որ մեկը խոսում էր պապի դեմ» (Ուսյի, հ.13, գլ. 2): Նա սրբերի անխոնջ երկրպագու էր և Լեֆևրի հետ այցելում էր Փարիզի բոլոր եկեղեցիները՝ աղոթելով գոհասեղանների առաջ և ընծաներով զարդարելով սրբավայրերը: Բայց այս ամենը չէր կարող խաղաղություն բերել նրա հոգուն: Իր մեղավորության գիտակցումն այնպես էր ճնշում նրան, որ ապաշխարանքի բոլոր գործողություններն անկարող էին ազատել դրանից: Ասես երկնքից եկող ձայն՝ նրա ականջին հնչեցին բարենորոգչի խոսքերը. «Փրկությունը ձրի պարզ և»: «Անմեղը դատապարտվում է, հանցագործը՝ արդարացվում»: «Միայն Քրիստոսի խաչն է **[214]** բացում երկնքի դարպասները և փակում դժոխքի դռները» (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 2):

Ֆարելն ուրախությամբ ընդունեց ճշմարտությունը: Պողոսի նման դարձի գալով՝ նա շրջվեց ավանդության գերությունից դեպի Աստծո որդիների ազատությունը: «Գիշատիչ գալիս արյունաբեռու սրտի փոխարեն, իր իսկ խոսքերով, նրան տրվեց հեզ ու անվնաս գառան սիրտ, որն ամբողջովին բաժանվեց պապից և նվիրվեց Հիսուս Քրիստոսին» (Գ՝Օբինյե, հ.12, գլ. 3):

Մինչ Լեֆևրը շարունակում էր տարածել լույսը իր ուսանողների շրջանում, Ֆարելը, ով նույնքան ջերմեռանդ էր Քրիստոսի գործում, որքան պապին ծառայելու մեջ, հրապարակավ սկսեց հռչակել ճշմարտությունը: Շատ չանցած՝ նրան միացավ Մո քաղաքի եպիսկոպոսը՝ եկեղեցու

բարձրաստիճան մի պաշտոնյա: Իրենց տաղանդներով ու գիտելիքներով հայտնի այլ ուսուցիչներ ևս միացան նրանց՝ հռչակելու բարի լուրը, որը հետևորդներ շահեց բոլոր խավերի մեջ՝ արհեստավորների ու գյուղացիների տներից մինչև թագավորի պալատը: Այդ ժամանակ իշխող Ֆրանցիսկ I միսսիսի քույրն ընդունեց բարենորոգված հավատը: Միառժամանակ թվում էր, թե թագավորն ինքը և թագուհի-մայրը բարեհաճ են նոր հավատի նկատմամբ, և բարենորոգիչները մեծ հույսով էին նայում դեպի ապագան, երբ Ավետարանը կնվաճեր Ֆրանսիան:

Բայց նրանց հույսերը չէին իրականացվելու: Փորձություն և հալածանք էր սպասվում Քրիստոսի աշակերտներին: Գ-ս, սակայն, ողորմածաբար թաքցվել էր նրանցից: Նրանց խաղաղության ժամանակ շնորհվեց, որպեսզի ուժ հավաքեին՝ դիմակայելու փոթորիկին: Եվ Բարենորոգումն արագորեն առաջ ընթացավ: Մո քաղաքի եպիսկոպոսն ամեն ինչ անում էր՝ իր թեմում ուսուցանելու թե՛ հոգևորականությանը, թե՛ ժողովրդին: Տգետ ու անբարոյական քահանաները հեռացվեցին և, որքան հնարավոր է, փոխարինվեցին ուսյալ ու բարեպաշտ մարդկանցով: Եպիսկոպոսը շատ էր ցանկանում, որ իր ժողովրդին մատչելի լինի Աստծո խոսքը, և շուտով այդպես էլ եղավ: Լեֆևրը ձեռնարկեց Նոր Կտակարանի թարգմանությունը, և հենց այն ժամանակ, երբ Վիտենբերգում լույս տեսավ Լյութերի գերմաներեն Սուրբ Գիրքը, Մո քաղաքում հրատարակվեց ֆրանսերեն Նոր Կտակարանը: Եպիսկոպոսը ջանք և միջոց չէր խնայում այն իր համայնքներում տարածելու համար, և շուտով **[215]** Մոյի գեղջուկները Սուրբ Գիրք ունեցան:

Ինչպես ծարավից մեռնող ճամփորդներն են ցնծում հոտող ջրի աղբյուր գտնելիս, այնպես էլ այս մարդիկ ընդունեցին երկնքի լուրը: Գործավորները, դաշտերում թե արհեստանոցներում, իրենց առօրյա գործը հաճելի էին դարձնում՝ զրուցելով Աստվածաշնչի թանկագին ճշմարտությունների մասին: Երեկոները զինետներում անցկացնելու փոխարեն՝ նրանք հավաքվում էին որևէ մեկի տանը՝ միասին կարդալու Աստծո խոսքը, աղոթելու և փառաբանելու Տիրոջը: Այս համայնքներում շուտով մեծ փոփոխություն նկատվեց: Այդ հասարակ, անկիրթ և չարքաշ աշխատող գյուղացիների կյանքում դրսևորվեց աստվածային շնորհի բարեփոխիչ, վեհացնող ուժը: Այս խոնարհ, սիրող և սուրբ մարդիկ կենդանի վկաներ էին այն բանի, թե ինչ կարող է անել ավետարանը նրանց համար, ովքեր անկեղծ սրտով ընդունում են այն:

Մոյում վառված լույսի շողերը հասան հեռավոր վայրեր: Ամեն օր նորադարձների թիվն աճում էր: Նվիրապետության կատաղությունը

միառժամանակ զսպում էր թագավորը՝ արհամարհելով վանականների նեղմիտ մոլեռանդությունը, բայց, ի վերջո, պապական առաջնորդները հաղթեցին: Խարույկը վառվեց: Մոյի եպիսկոպոսը՝ ստիպված ընտրելու խարույկը կամ ուրացումը, գերադասեց հեշտ ուղին, բայց չնայած առաջնորդի անկմանը՝ նրա հոտը մնաց անսասան: Շատերն իրենց վկայությունը կնքեցին բոցերի մեջ: Իրենց խիզախությամբ ու հավատարմությամբ այս խոնարհ քրիստոնյաները խարույկի միջից վկայեցին հազարավոր մարդկանց, ովքեր խաղաղ օրերին երբեք չէին լսել նրանց խոսքը:

Միայն հասարակ ու աղքատ մարդիկ չէ, որ ենթարկվելով տանջանքի ու ծաղրի, համարձակվում էին վկայել Քրիստոսի մասին: Իշխանական ամբոցներում ու պալատներում գտնվեցին ազնվականներ, ում համար ճշմարտությունն ավելի թանկ էր, քան հարստությունը, դիրքը և նույնիսկ կյանքը: Արքայական սաղավարտը քողարկում էր ավելի վեհ ու աներեր ոգի, քան եպիսկոպոսի հանդերձն ու խույրը: Լուի դե Բերքինը ազնվական ծագում ուներ: Այդ խիզախ ու ազնվաբարո ասպետը, ով իրեն նվիրել էր գիտությանը, հղկված շարժումն ու անբիծ վարք ուներ: «Նա պապական համակարգի մոլի կողմնակից էր,- ասում է մի հեղինակ,- պատարագների ու քարոզների մշտական ունկնդիր ...և նա իր առաքինությունները պսակեց լյութերականության հանդեպ [216] հատուկ նողկանքով»: Բայց ինչպես շատ ուրիշները, նախախնամությամբ ծանոթանալով Աստվածաշնչին՝ նա ապշեց, երբ այնտեղ գտավ «ոչ թե Հռոմի, այլ Լյութերի ուսմունքը» (Ուայլի, հ.13, գլ. 9): Այդ պահից ի վեր նա անմնացորդ նվիրվեց Ավետարանի գործին:

«Ֆրանսիայի ազնվականներից ամենաուսյալը», ում հանճարն ու պերճախոսությունը, անգուսպ արիությունն ու հերոսական եռանդը, նրա ազդեցությունն արքունիքում, քանզի թագավորի սիրելին էր, շատերին դրդել էին հավատալ, որ նրան վիճակված էր իր երկրի բարեկորդիչը լինելու: «Բերքինը կդառնար երկրորդ Լյութերը, եթե հանձին Ֆրանցիսկ I-ի գտներ կայսերական երկրորդ իշխանին», - ասել է Բեզան: «Նա Լյութերից ավելի վատն է», - ճշում էին պապականները (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 9): Ֆրանսիայի պապականները հիքավի ամենից շատ էին վախենում նրանից: Ու թեև նրան բանտ նետեցին որպես հերետիկոսի, թագավորն ազատեց նրան: Պայքարը տևեց տարիներ: Ֆրանցիսկը, տատանվելով Հռոմի և Բարենորոգման միջև, մեկ հանդուրժում էր, մեկ՝ սանձում վանականների մոլուցքը: Բերքինը երեք անգամ բանտարկվեց պապական իշխանությունների կողմից, և ամեն անգամ նրան ազատեց

միապետը, ով հիանալով նրա հանճարով ու բնավորության վեհությամբ՝ հրաժարվեց գոհաբերել նրան նվիրապետության չարամտությամբ:

Բերքինին մի քանի անգամ զգուշացրին այն վտանգի մասին, որ սպառնում էր նրան Ֆրանսիայում, և համոզեցին հետևել նրանց օրինակին, ովքեր վտանգից խուսափել էին՝ հոժարակամ հեռանալով երկրից: Երկշոտ ու գիշողամիտ Էրազմուսը, ով, չնայած իր փայլուն գիտելիքներին, զուրկ էր բարոյական այն վեհությունից, որ ճշմարտությանն է ենթարկեցնում կյանքն ու պատիվը, գրել է Բերքինին. «Խնդրիր, որ քեզ ուղարկեն որևէ օտար երկիր որպես դեսպան: Գնա և շրջագայիր Գերմանիայում: Դու գիտես Բեդային ու նրա մմաններին: Նա հազար գլխանի հրեշ է, որը թույլ է արձակում ամեն կողմի վրա: Զոքնամիների անունը լեզեոն է: Եթե նույնիսկ քո գործն ավելի արդար լիներ, քան Հիսուս Քրիստոսինը, նրանք, միևնույնն է, բաց չէին թողնի քեզ, մինչև ստորաբար չկործանեին: Չափից ավելի մի՛ ապավինիր թագավորի պաշտպանությանը: Ինչ էլ որ լինի, ինձ մի՛ հեղինակագրկիր աստվածաբանության ֆակուլտետում» (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 9):

Բայց որքան վտանգն ավելի մեծացավ, Բերքինի եռանդը միայն ավելի աճեց: Ամենևին էլ չընդունելով Էրազմուսի քաղաքականությունն ու շահադիտական խորհուրդը՝ [217] նա վճռեց դիմել էլ ավելի համարձակ քայլի: Նա ոչ միայն պաշտպան կկանգնի ճշմարտությանը, այլ նաև կգործի մոլորության վրա: Հերետիկոսության մեղադրանքը, որ պապականները ջանում էին բարդել իր վրա, նա կուղղի նրանց դեմ: Նրա ամենադառն ու կատաղի հակառակորդները Փարիզի մեծ համալսարանի աստվածաբանական ֆակուլտետի ուսյալ դասախոսներն ու վանականներն էին՝ քաղաքի և ազգի բարձրագույն եկեղեցական հեղինակությունները: Այս դասախոսների գրվածքներից Բերքինը դուրս գրեց տասներկու դրոյթ, որոնք ի լուր բոլորի հռչակեց «Աստվածաշնչին հակասող ու հերձվածողական», և դիմեց թագավորին՝ գործելու որպես վիճաբանության դատավոր:

Միապետը, հակված հակադրելու ընդդիմադիր կողմերի ուժն ու խորաթափանցությունը և ուրախանալով, որ առիթ է ներկայացել խոնարհեցնելու այդ ամբարտավան վանականների հպարտությունը, կարգադրեց պապականներին իրենց գործը պաշտպանել Աստվածաշնչով: Նրանք քաջ գիտակցում էին, որ այդ զենքը իրենց հաջողություն չի բերի: Բանտարկությունը, տանջանքներն ու խարույկն էին այն զենքը, որոնց նրանք շատ ավելի լավ էին տիրապետում: Այժմ դերերը փոխվեցին, և նրանք հասկացան, որ ընկնելու են այն փոսը, որի մեջ

հույս ունեին գցել Բերքինին: Նրանք ապշահար չորս կողմը նայեցին՝ որևէ ելք գտնելու:

«Հենց այդ ժամանակ քաղաքի փողոցներից մեկի անկյունում ապականել էին կույս Մարիամի սրբապատկերը», ինչը մեծ իրարանցում էր առաջացրել քաղաքում: Դեպքի վայրում սգացող ու վրդովված մարդկանց ամբոխներ էին հավաքվել: Թագավորն ինքն էլ խորապես հուզված էր: Սա մի շատ հարմար առիթ էր, որից նրանք շտապեցին օգտվել: «Ահա Բերքինի ուսմունքի հետևանքը», - ճշացին նրանք: Լյուբերական այս դավադրությունը շուտով կտապալի ամեն ինչ՝ կրոնը, օրենքները և նույնիսկ՝ գահը:

Բերքինը նորից ձերբակալվեց: Թագավորը հեռացավ Փարիզից, և վանականներն ազատ մնացին՝ կատարելու իրենց կամքը: Բարենորոգչին դատեցին և դատապարտեցին մահվան, և որպեսզի Ֆրանցիսկը այս անգամ էլ չմիջամտի փրկելու նրան, դատավճիռն ի կատար անվեց հենց կայացման օրը: Կեսօրին [218] Բերքինին տարան մահապատժի վայրը: Հսկայական ամբոխ էր հավաքվել՝ ականատես լինելու իրադարձությանը, և շատերը զարմանքով ու տագնապով տեսան, որ գոհն ընտրվել էր Ֆրանսիայի ազնվականության ամենախիզախ ու լավագույն ընտանիքից: Այդ ավելո՞ծ ամբոխի մեջ բոլորի դեմքերը մռայլված էին զարմանքից, վրդովմունքից, արհամարհանքից ու դառն ատելությունից: Մեկ դեմքի վրա, սակայն, ստվեր անգամ չկար: Նահատակի մտքերը հեռու էին այդ իրարանցումից. նա զգում էր միայն իր Տիրոջ ներկայությունը:

Նա ուշադրություն չէր դարձնում այն խղճուկ երկանիվ սայլին, որով իրեն բերում էին, կամ իր դահիճների խոժոռ դեմքերին, ոչ էլ մտածում էր այն զարհուրելի մահվան մասին, որին պիտի ենթարկվեր: Նրա կողքին էր Ապրողը, ով մեռած էր, և ահա կենդանի է հավիտյանս հավիտենից և ունի մահվան ու դժոխքի բանալիները: Բերքինի դեմքը փայլում էր երկնային լույսով ու խաղաղությամբ: Նրա հագին գեղեցիկ հագուստ էր՝ «թավշյա թիկնոց, ատլասե և մետաքսե բաճկոնակ ու ոսկեգույն տաբատ» (Դ՝Օբինյե, *Բարենորոգման պայմանությունը Եվրոպայում Կալվինի ժամանակ*, հ. 2, գլ. 16): Ահա նա պատրաստ է վկայելու իր հավատը թագավորների Թագավորի ու ողջ ականատես տիեզերքի առաջ, և սգո ոչ մի նշան չպետք է մթագնի նրա ուրախությունը:

Երբ թափորը դանդաղ առաջ շարժվեց լեփ-լեցուն փողոցներով, մարդիկ զարմանքով նկատեցին նրա խաղաղ և հաղթական ցնծությամբ լի դեմքն ու պահվածքը: «Նա նման է մեկին, - ասում էին նրանք, - ով

կարծես նստած է տաճարում և խորհում է սուրբ բաների մասին» (Ուայլի, հ.13, գլ. 9):

Խարույկի վրա Բերքինը փորձեց մի քանի խոսք ասել ժողովրդին, բայց վանականները, վախենալով դրա ազդեցությունից, սկսեցին բղավել, զինվորներն էլ շաչեցրին իրենց զենքերը, և նրանց աղմուկը իլացրեց նահատակի ձայնը: Այսպիսով, 1529-ին քաղաքակիրթ Փարիզի բարձրագույն գրական ու եկեղեցական հեղինակությունները, «խլացնելով խարույկի վրա մեռնող նահատակի մահառաջի սրբազան խոսքերը, խայտառակ օրինակ թողեցին 1793-ի ժողովրդին» (*Նույն տեղում*, հ.13, գլ. 9):

Բերքինը խեղդվեց ծխից, և նրա մարմինն այրվեց բոցերի մեջ: Նրա մահվան լուրը խորապես վշտացրեց Բարենորոգման կողմնակիցներին ամբողջ Ֆրանսիայում: Բայց նրա օրինակը [219] իզուր չեղավ: «Մենք ևս սիրով կդիմավորենք մահը,- ասացին ճշմարտության վկաները,- մեր հայացքները սևեռելով ապագա կյանքի վրա» (Դ՛Օբինյե, *Բարենորոգման պատմությունը Եվրոպայում Կալվինի ժամանակ*, հ. 2, գլ.16):

Մոյի հալածանքների ժամանակ բարենորոգված հավատի ուսուցիչները զրկվեցին քարոզելու իրավունքից և հեռացան այլ վայրեր: Լեֆները որոշ ժամանակ անց մեկնեց Գերմանիա: Ֆարելը վերադարձավ իր հարազատ քաղաքը Ֆրանսիայի արևելքում՝ լույսը տարածելու այնտեղ, ուր անցել էր իր մանկությունը: Մոյում տեղի ունեցող դեպքերի լուրերն արդեն հասել էին այդտեղ, և ճշմարտությունը, որը նա անվեհերաբար քարոզում էր, ունկնդիրներ գտավ: Շուտով իշխանությունները ոտքի ելան՝ լռեցնելու նրան, և նա վտարվեց քաղաքից: Չկարողանալով այլևս ազատ գործել՝ նա ճամփորդում էր հարթավայրերով ու գյուղերով՝ քարոզելով մասնավոր տներում և մեկուսի մարգագետիններում՝ ապաստարան գտնելով անտառներում ու քարայրներում, ուր հաճախ եղել էր պատանի ժամանակ: Աստված նրան պատրաստում էր ավելի մեծ փորձությունների: «Խաչը, հալածանքն ու սատանայի դավերը, ինչի մասին ինձ նախագգուշացրել էին, անպակաս են ինձանից,- ասել է նա,- դրանք նույնիսկ շատ ավելի զարհուրելի են, քան ես կարող եմ դիմանալ: Բայց Աստված իմ Հայրն է, և Նա ինձ միշտ տվել է ու կտա այն ուժը, որ ես խնդրում եմ» (Դ՛Օբինյե, *Տասնվեցերորդ դարի Բարենորոգման պատմությունը*, հ.12, գլ.9):

Ինչպես առաքյալների օրերում, հալածանքն «ավելի շուտ Ավետարանի առաջադիմության համար հաջողվեց» (Փիլիպպեցիս 1.12): Վտարված Փարիզից և Մոյից՝ «ցրվածները ման էին գալիս՝ խոսքն

ավետարանելով» (Գործք 8.4): Եվ այսպես լույսը ներթափանցեց Ֆրանսիայի հեռավոր գավառները:

Աստված շարունակում էր գործիչներ պատրաստել Իր գործի առաջընթացի համար: Փարիզի դպրոցներից մեկում սովորում էր մի խոհուն, հանդարտ պատանի, ով արդեն աչքի էր ընկել իր հզոր ու խորաթափանց մտքով, ում անարատ կյանքը նկատելի էր ոչ պակաս, քան նրա մտավոր եռանդն ու կրոնական նվիրվածությունը: Նրա հանճարն ու ջանասիրությունը շուտով նրան դարձրին քոլեջի հպարտությունը, և շատերը վստահորեն սպասում էին, որ Ժան Կալվինը կդառնա [220] եկեղեցու ամենատունակ ու ամենահարգված պաշտպաններից մեկը: Սակայն աստվածային լույսի շողը ներթափանցեց նույնիսկ գիտափիլիսոփայության ու սնահավատության միջով, որոնցով շրջապատված էր Կալվինը: Նա ցնցվեց՝ լսելով նոր ուսմունքի մասին՝ չկասկածելով անգամ, որ հերետիկոսներն արժանի են խարույկի: Սակայն, բոլորովին անսպասելիորեն, նա դեմառդեմ հանդիպեց հերձվածողությանը և ստիպված եղավ փորձել կաթոլիկ աստվածաբանության ուժը՝ պայքարելու բողոքական ուսմունքի դեմ:

Կալվինի ազգականներից մեկը, ով հարել էր Բարենորոգմանը, գտնվում էր Փարիզում: Երկու բարեկամները հաճախ հանդիպում էին և միասին քննարկում հարցեր, որ հուզել էին քրիստոնեական ողջ աշխարհը: «Աշխարհում կա միայն երկու կրոն», - ասում էր բողոքական Օլիվետանը: «Մեկը մարդկանց հորինած կրոնների համակարգն է, որով մարդը փորձում է իրեն փրկել ծեսերով ու բարի գործերով, մյուսն այն միակ կրոնն է, որը բացահայտված է Սուրբ Գրքում, և որը մարդուն սովորեցնում է, որ փրկությունը բացառապես Աստծո ձրի պարգևն է»:

«Ես չեմ ընդունի քո նոր ուսմունքի և ոչ մի կետ, - բացականչեց Կալվինը, - կարծում ես, թե ես սխալ եմ ապրել ամբողջ կյանքում» (Ուայլի, հ.13, գլ.7):

Բայց մտքերը հանգիստ չէին տալիս նրան, և նա անգոր էր իր կամքով ազատվելու դրանցից: Փակվելով Իր առանձնասենյակում՝ նա վերլուծում էր իր ազգականի խոսքերը: Նա սկսեց գիտակցել իր մեղավորությունը, և հանկարծ տեսավ իրեն սուրբ և արդար Դատավորի առջև՝ առանց բարեխոսի: Սրբերի միջնորդությունը, բարի գործերը, եկեղեցու ծեսերը՝ բոլորն անգոր էին քավելու մեղքը: Առջևում, հավերժական հուսահատության խավարից բացի, նա ոչինչ չէր տեսնում: Ջուր էին ջանում եկեղեցու աստվածաբանները թեթևացնել նրա վիշտը: Խոստովանությունն ու ապաշխարանքը անօգուտ եղան. դրանք չէին կարող հաշտեց-

նել հոգին Աստծո հետ:

Շարունակելով այս անպտուղ պայքարը՝ Կավվինը մի օր անսպասելիորեն հայտնվեց քաղաքի հրապարակներից մեկում, որտեղ ականատես եղավ հերետիկոսի այրմանը: Նա ցնցվեց՝ տեսնելով մահատակի դեմքի խաղաղ արտահայտությունը: Այդ զարհուրելի մահվան տանջանքների մեջ և եկեղեցու էլ ավելի սոսկալի դատապարտության ներքոնա [221] դրսևորեց հավատ և արիություն, որոնց հակադրությունն իր վիատությանն ու խավարին խիստ ցավալի էր երիտասարդ ուսանողի համար, թեև նա խստորեն հնազանդվում էր եկեղեցուն: Կավվինը գիտեր, որ հերետիկոսներն իրենց հավատը հիմնում են Աստվածաշնչի վրա, և որոշեց ուսումնասիրել այն ու հայտնաբերել, եթե կարողանա, նրանց ուրախության գաղտնիքը:

Աստվածաշնչում նա գտավ Քրիստոսին: «Ո՛վ Հայր,- գոչեց նա,- Նրա զոհը մեղմացրեց Քո գայրույթը, Նրա արյունը լվաց իմ անմաքրությունները, Նրա խաչը կրեց իմ անեծքը, Նրա մահը քավեց իմ մեղքը: Մենք մեզ համար բազմաթիվ անօգուտ հիմարություններ ենք հորինել, բայց դու Քո խոսքը ջահի պես դրիր իմ առջև և դիպար իմ սրտին, որպեսզի ես, բացի Հիսուսի արժանիքներից, բոլոր մյուսները նողկանք համարեմ» (Մարտին, հ. 3, գլ.13):

Կավվինը կրթություն էր ստացել քահանայության համար: Դեռ տասներկու տարեկանում նա կապելան նշանակվեց մի փոքրիկ եկեղեցում, և եպիսկոպոսը խուզեց նրա մազերը՝ եկեղեցու կարգի համաձայն: Նա չէր նվիրաբերվել, ոչ էլ քահանայի պարտականություն էր կատարում, բայց արդեն դարձել էր կղերականության անդամ՝ կրելով իր պաշտոնի տիտղոսը և դրա դիմաց աշխատավարձ ստանալով:

Բայց հիմա, զգալով, որ երբեք չի վճռի քահանա դառնալ, նա միառժամանակ սկսեց իրավագիտություն ուսումնասիրել, բայց ի վերջո հրաժարվեց դրանից և որոշեց իր կյանքը նվիրել Ավետարանին: Մակայն նա դեռ չէր համարձակվում հանրային ուսուցիչ դառնալ, քանզի բնավորությամբ երկչոտ էր ու վախենում էր այդ պաշտոնի պատասխանատվության ծանրությունից: Եվ նա որոշեց կրկին նվիրվել գիտական հետազոտություններին: Բայց ընկերների համառ խնդրանքներն ի վերջո շահեցին նրա համաձայնությունը: «Չարմանալի է,- ասել է նա,- որ այսքան ցածր ծագումով մեկը նման մեծ պատվի արժանանա» (Ուայլի, հ.13, գլ. 9):

Կավվինը հանգիստ իր աշխատանքին անցավ, և նրա խոսքերն ասես ցող լինեին, որ թարմացնում են հողը: Նա լքել էր Փարիզը, և հիմա

գտնվում էր գավառական մի քաղաքում՝ Մարգարետ արքայադստեր պաշտպանության ներքո, ով, ինքն էլ սիրելով Ավետարանը, պաշտպանում էր դրա աշակերտներին: Կալվինը դեռ երիտասարդ էր՝ [222] ազնիվ ու համեստ պահվածքով: Նա իր գործը մարդկանց հետ սկսեց նրանց տներում: Ընտանիքի անդամներով շրջապատված՝ նա կարդում էր Սուրբ Գիրքը և բացատրում փրկության ճշմարտությունները: Լսողները բարի լուրը փոխանցում էին ուրիշներին, և շուտով ուսուցիչը քաղաքից անցավ շրջակա գյուղերն ու ավանները: Նրան ողջունում էին թե՛ ամրոցում, թե՛ խրճիթում, և նա հաստատորեն առաջ գնաց՝ հիմնադրելով եկեղեցիներ, որոնք պիտի ճշմարտության անվեհեր վկաները լինեին:

Մի քանի ամիս անց Կալվինը նորից Փարիզում էր: Գիտնականների շրջանում անսովոր հուզում էր տիրում: Հին լեզուների ուսումնասիրության միջոցով մարդիկ ծանոթացել էին Աստվածաշունչին, և շատերը, ում սրտերին նրա ճշմարտությունները չէին դիպել, եռանդագին քննարկում էին դրանք և անգամ վիճաբանում պապական առաջնորդների հետ: Կալվինը, թեև վարպետ էր աստվածաբանական բանավեճերի ոլորտում, ավելի բարձր առաքելություն ուներ իրականացնելու, քան այդ աղմկոտ դասախոսները: Մարդկանց միտքը արթնացել էր, և հիմա ժամանակն էր՝ նրանց հայտնելու ճշմարտությունը: Մինչ համալսարանների դահլիճներում աղմկալից աստվածաբանական բանավեճեր էին ընթանում, Կալվինը տնից տուն էր գնում՝ մարդկանց բացատրելով Աստվածաշունչը և պատմելով նրանց խաչյալ Քրիստոսի մասին:

Աստժո նախախնամությամբ Փարիզը պետք է մեկ այլ հրավեր ստանար՝ ընդունելու Ավետարանը: Լեֆևրի և Ֆարելի կոչերը մերժվել էին, բայց լուրը պետք է նորից հռչակվեր այդ մեծ մայրաքաղաքի բոլոր խավերին: Քաղաքական նկատառումներից դրդված՝ թագավորը դեռ լիովին չէր անցել Հռոմի կողմը Բարենորոգման դեմ պայքարում: Մարգարետը դեռ հույս ուներ, որ բողոքականությունը կհաղթի Ֆրանսիայում: Նա վճռեց, որ բարենորոգված հավատը պիտի քարոզվի Փարիզում: Թագավորի բացակայությամբ նա կարգադրեց բողոքական մի ծառայողի քարոզել քաղաքի եկեղեցիներում: Երբ պապական պաշտոնյաներն արգելեցին այդ անել, արքայադուստրը տրամադրեց պալատը: Սրահներից մեկը առանձնացրին որպես եկեղեցի՝ հայտարարելով, որ ամեն օր, որոշակի ժամի այդտեղ քարոզ է լինելու, և բոլորը, անկախ բնակավայրից ու խավից, հրավիրվում են մասնակցելու: [223]

Ծառայությանը հավաքվում էին ամբոխներով: Լեֆ-լեցուն էին լինում ոչ միայն եկեղեցին, այլև դրան կից սրահներն ու դահլիճները: Ամեն

օր հավաքվում էին հազարավոր մարդիկ՝ ազնվականներ, պետական այրեր, իրավաբաններ, վաճառականներ ու արհեստավորներ: Այդ ժողովներն արգելելու փոխարեն՝ թագավորը կարգադրեց, որ Փարիզում բացվի ևս երկու եկեղեցի: Քաղաքը երբեք այսպես չէր պոկոծվել Աստծո խոսքից: Թվում էր, թե երկնքից մարդկանց վրա կյանքի շունչ է իջնում: Հարբեցողությունը, սանձարձակությունը, կռիվներն ու ծուլությունը իրենց տեղը զիջում էին զսպվածությանը, սրբությանը, կարգուկանոնին ու աշխատասիրությանը:

Սակայն հոգևորականությունը քնած չէր: Թագավորը դեռ հրաժարվում էր միջամտել՝ դադարեցնելու քարոզները, և պապականները դիմեցին ժողովրդին: Ոչ մի միջոց չէր խնայվում տգետ և սնահավատ ամբոխի վախը, նախապաշարումներն ու մոլեռանդությունը գրգռելու համար: Կուրորեն զիջելով իր կեղծ ուսուցիչներին՝ Փարիզը, հին Երուսաղեմի նման, չիմացավ իր այցելության ժամանակը և այն, ինչ կնպաստեր իր խաղաղությանը: Երկու տարի Աստծո խոսքը քարոզվեց մայրաքաղաքում, բայց մինչ շատերն ընդունեցին Ավետարանը, ժողովրդի մեծամասնությունը մերժեց այն: Ֆրանցիսկը միայն արտաքուստ էր հանդուրժողական, այն էլ որոշակի նպատակով, և պապականներին հաջողվեց վերագտնել իրենց հեղինակությունը: Եկեղեցիները դարձյալ փակվեցին, նորից բորբոքվեց խարույկը:

Կալվինը դեռ Փարիզում էր. ծանրաբեռնված ուսումնասիրությամբ, մտորումներով ու աղոթքով՝ նա պատրաստվում էր իր ապագա գործունեությանը՝ շարունակելով տարածել լույսը: Սակայն, ի վերջո, նա կասկածի տակ ընկավ: Իշխանությունները վճռեցին կրակի մատնել նրան: Համարելով, որ ապահով է իր մենության մեջ, նա չէր մտածում վտանգի մասին, երբ մի օր ընկերները շտապ ներս մտան նրա սենյակ և հայտնեցին, որ ոստիկանները գալիս են նրան ձեռքակալելու: Նույն պահին դրսի դուռը ուժգնորեն թակեցին: Ոչ մի ակնթարթ չէր կարելի կորցնել: Մինչ ընկերներից մի քանիսը ոստիկաններին ուշացրին դռան մոտ, մյուսներն օգնեցին բարենորոգչին պատուհանից ցած իջնել, և նա արագորեն անհետացավ քաղաքի արվարձաններում: Պատասպարվելով մի արհեստավորի տնակում, ով Բարենորոգման կողմնակից էր, նա հագավ տանտիրոջ հագուստը և [224] թոխրը դնելով ուսին՝ ճանապարհ ընկավ: Ուղևորվելով դեպի հարավ՝ նա դարձյալ ապաստարան գտավ Մարգարետի կալվածքներում (Տե՛ս Դ՝Օբինյե, *Բարենորոգման պատմությունը Եվրոպայում Կալվինի ժամանակ*, հ. 2, գլ. 30):

Այստեղ նա մնաց մի քանի ամիս՝ ապահով ու պաշտպանված գո-

րեղ ընկերների կողմից, և առաջվա պես նվիրվեց ուսումնասիրությանը: Բայց նա տենչում էր բարի լուրը հասցնել ողջ Ֆրանսիային և չէր կարող երկար անգործ մնալ: Հենց որ փոթորիկը փոքր-ինչ մեղմացավ, նա գործունեության նոր դաշտ գտավ Պուատյեում, որտեղ կար համալսարան, և որտեղ նոր գաղափարներն արդեն ընդունվել էին բարեհաճությամբ: Բոլոր խավերի ներկայացուցիչներն ուրախությամբ լսում էին բարի լուրը: Հրապարակային քարոզչություն չկար, բայց գլխավոր դատավորի տանը, իր իսկ բնակարանում և երբեմն էլ որևէ զբոսայգում Կավլինը հայտնում էր հավիտենական կյանքի խոսքերը բոլորին, ովքեր կամենում էին լսել: Որոշ ժամանակ անց, երբ ունկնդիրների թիվն ավելացավ, մտածեցին, որ ավելի անվտանգ է հավաքվել քաղաքից դուրս: Մի քարայր՝ խոր ու նեղ կիրճի լանջին, որը կատարելապես քողարկված էր ծառերի և կախվող ժայռերի մեջ, ընտրվեց որպես հավաքատեղի: Այստեղ գալիս էին փոքր խմբերով՝ լքելով քաղաքը տարբեր ուղիներով: Այս մեկուսի վայրում Աստվածաշունչը բարձրաձայն ընթերցվում և բացատրվում էր: Ֆրանսիայի բողոքականներն առաջին անգամ այստեղ են նշել Տիրոջ Ընթրիքը: Այս փոքրիկ եկեղեցին մի քանի հավատարիմ ավետարանիչներ է տվել:

Կավլինը դարձյալ վերադարձավ Փարիզ: Նրան ոչ մի կերպ չէր լքում այն հույսը, որ Ֆրանսիան ազգովին կընդունի Բարենորոգումը: Բայց նա փակ գտավ գրեթե բոլոր դռները: Քարոզել Ավետարանը՝ կնշանակեր գնալ ուղիղ դեպի խարույկ, և նա ի վերջո որոշեց մեկնել Գերմանիա: Հագիվ էր նա լքել Ֆրանսիան, երբ բողոքականների գլխին ճայթեց մի փոթորիկ, որն անխուսափելիորեն բոլորի հետ նրան էլ կկործաներ, եթե նա մնար:

Ֆրանսիացի բարենորոգիչները, ջանալով տեսնել, որ իրենց երկիրը հետ չի մնում Գերմանիայից ու Շվեյցարիայից, վճռեցին Հռոմի նախապաշարումներին մի այնպիսի հանդուգն հարված հասցնել, որը կարթնացներ ողջ ազգը: Մի գիշերվա մեջ կաթոլիկների պատարագը քննադատող պատաստներ **[225]** փակցվեցին ողջ Ֆրանսիայով մեկ: Սակայն Բարենորոգմանը նպաստելու փոխարեն՝ այս նախանձախնդիր, բայց անխոհեմ շարժումը կորուստ բերեց ոչ միայն իր ջատագովներին, այլև Բարենորոգման բոլոր բարեկամներին ամբողջ Ֆրանսիայում: Դա հենց այն էր, ինչ պապականները երկար փափագել էին. պատրվակ, որը կպահանջեր հերետիկոսների լիակատար ոչնչացումը՝ որպես գահի կայունության և ազգի խաղաղության վտանգավոր թշնամիների:

Անհայտ մի ձեռք՝ Բարենորոգման անխոհեմ բարեկամի, թե նենգա-

վոր թշնամու, այդպես էլ անհայտ մնաց, պաստառներից մեկը փակցրել էր թագավորի առանձնասենյակի դռանը: Միապետը սարսափով լցվեց: Այդ պաստառի վրա անխնա հարված էր հասցված դարերով մեծարված նախապաշարունմներին: Եվ այդ հստակ ու ցնցող խոսքերը թագավորի աչքերի առաջ ներկայացնելու անօրինակ հանդգնությունը բորբոքեց նրա զայրույթը: Չարմանքից ցնցված՝ նա լուռ կանգնած դողում էր: Բայց քիչ հետո նրա ցատունն արտահայտվեց զարհուրելի խոսքերով. «Թող անխտիր բռնեն ամենքին, ում կասկածում են Լյութերի հերձվածողության մեջ: Ես նրանց բողոքին վերջ կտամ» (*Նույն պեղում*, հ. 4, գլ.10): Վճիռը կայացված էր: Թագավորը որոշեց վերջնական կերպով անցնել Հռոմի կողմը:

Անհապաղ միջոցներ ձեռնարկվեցին՝ ձերբակալելու Փարիզի բոլոր լյութերականներին: Բարենորոգված հավատի կողմնակից մի խեղճ արհեստավորի, ով նշանակված էր կանչելու հավատացյալներին իրենց գաղտնի ժողովներին, բռնեցին, և սպառնալով անմիջապես ցցի վրա նրան կրակին տալ՝ հրամայեցին պապական գործակալին ցույց տալ բոլոր բողոքականների տները: Նա զարհուրանքով մերժեց այդ ստոր առաջարկը, բայց ի վերջո բոցերի մեջ մեռնելու վախը հաղթեց, և նա համաձայնեց դառնալ իր եղբայրների մատնիչը: Ամբոխի ուղեկցությամբ և քահանաների, խունկ կողողների, վանականների և զինվորների թափորով շրջապատված՝ Մորինը՝ թագավորական խուզարկուն, մատնիչի հետ միասին դանդաղ ու անխոս անցավ քաղաքի փողոցներով: Այս երթը կազմակերպվել էր իբր թե «սրբազան խորհրդի» պատվին՝ որպես քավություն բողոքականների կողմից պատարագին հասցված վիրավորանքների դիմաց: Սակայն այս շքեղ արարողության հետևում մահացու ծրագիր էր **[226]** թաքնված: Հասնելով որևէ լյութերականի տանը՝ մատնիչը նշան էր անում՝ առանց խոսք ասելու: Թափորը կանգ էր առնում, ներխուժում էին տուն, ամբողջ ընտանիքին դուրս էին քաշում ու շղթաներով կապում, և ստակալի երթը առաջ էր շարժվում՝ նոր գոհեր որոնելու: «Ոչ մի տուն բաց չէին թողում՝ մեծ, թե փոքր, նույնիսկ Փարիզի համալսարանի քոլեջները... Ողջ քաղաքը դողում էր Մորինի առաջ... Եկել էր սարսափի իշխանությունը» (*Նույն պեղում*, հ. 4, գլ.10):

Չոհեթին դաժանաբար տանջամահ էին անում՝ հատուկ հրամանով կրակը թուլացնելով, որպեսզի երկարացնեն նրանց հոգեվարքը: Բայց նրանք մեռնում էին որպես հաղթողներ: Նրանց հավատն անկոտրում էր, նրանց խաղաղությունն՝ անխռով: Անգոր լինելով սասանել նրանց աներեր վճռականությունը՝ հալածիչներն իրենց պարտված էին զգում: «Փա-

րիզի բոլոր թաղամասերում կառավարաններ էին կանգնեցվել, և ամեն օր խարույկներ էին վառվում՝ սարսափ ներշնչելու հերետիկոսության նկատմամբ: Բայց առավելությունը, վերջին հաշվով, Ավետարանի կողմն էր: Ողջ Փարիզը հնարավորություն ունեցավ տեսնելու, թե ինչ մարդիկ են ծնում նոր գաղափարները: Լավագույն ամբիոնը նահատակի ցիցն էր: Անխռով ուրախությունը, որ փայլում էր այդ մարդկանց դեմքին, երբ գալիս էին ... մահապատժի վայրը, նրանց հերոսությունը, երբ այրվում էին կատաղի բոցերի մեջ, անարգանքի մեջ նրանց հեզ ներողամտությունը հաճախ բարկությունը վերածում էին խղճահարության, ատելությունը՝ սիրո, և անդիմադրելի պերճախոսությամբ խոսում էին ավետարանի օգտին» (Ուայլի, հ.13, գլ. 20):

Քահանաները, ջանալով զագաթնակետին հասցնել հասարակության զայրույթը, սարսափելի մեղադրանքներ էին տարածում բողոքականների դեմ: Նրանց մեղադրում էին կաթոլիկներին կոտորելու, կառավարությունը տապալելու և թագավորին սպանելու դավադրության մեջ: Բայց այդ պնդումները հիմնավորող ապացույցի ստվեր անգամ չկար: Այս չար գուշակությունները, սակայն, պետք է իրականացվեին, բայց միանգամայն այլ պարագաներում և էությամբ հակադիր պատճառներով: Ամմեղ բողոքականների հանդեպ կաթոլիկների դաժանությունները կուտակվեցին, որպեսզի հատուցում ստանան՝ գալիք դարերում իրականացնելու հենց այն դատաստանը, որն ըստ նրանց կանխատեսումների՝ վրա էր հասնելու թագավորին, նրա կառավարությանն ու նրա [227] հպատակներին: Բայց դա իրականացրին հենց իրենք՝ պապականներն ու անհավատները: Բողոքականության ճնշումն էր, ոչ թե դրա հիմնադրումը, որ երեք հարյուր տարի անց Ֆրանսիայի վրա պիտի բերեր այդ սարսափելի աղետները:

Հասարակության բոլոր խավերում հիմա կասկածանք, անվստահություն ու սարսափ էր տիրում: Համընդհանուր տագնապի մեջ երևաց, թե Լյութերի ուսմունքը որքան խորն արմատներ է գցել ամենաուսյալ, ամենաազդեցիկ և բնավորությամբ ամենազերազանց մարդկանց մտքերում: Պատասխանատու և պատվավոր պաշտոնները հանկարծ թափուր գտնվեցին: Չքացել էին արհեստավորներ, տպագրողներ, գիտնականներ, համալսարանների դասախոսներ, զրոհներ և նույնիսկ պալատականներ: Հարյուրավոր մարդիկ փախել էին Փարիզից՝ իրենց աքտրելով հայրենի երկրից՝ շատ դեպքերում դրանով իրենց համակրանքի առաջին նշանը ցույց տալով բարեփոխված հավատի հանդեպ: Պապականներն իրենց շուրջն էին նայում՝ զարմացած այն մտքից, որ առանց

կասկածելու՝ այդքան հերետիկոսների են հանդուրժել իրենց մեջ: Նրանց ցասումը բորբոքվեց այն բազմաթիվ խեղճ զոհերի վրա, ովքեր իրենց իշխանության տակ էին: Բանտերում տեղ չկար, օդն անգամ կարծես խավարած էր ավետարանի հետևորդների համար վառված խարույկների ծխից:

Ֆրանցիսկ I-ը պարծեցել էր, որ ինքն է առաջնորդել գիտության վերածննդի այն մեծ շարժումը, որով նշանավորվել էր տասնվեցերորդ դարի սկիզբը: Նա հաճույքով իր պալատում հավաքում էր գիտնականներին աշխարհի տարբեր երկրներից: Գիտության հաղեպ նրա սիրով ու քահանաների տգիտության ու սնահավատության հանդեպ նրա նողկանքով էր մասամբ պայմանավորված Բարենորոգմանը ցույց տրված որոշ հանդուրժողականությունը: Սակայն, հերձվածողությանը վերջ դնելու տենդով համակված՝ լուսավորության այս հովանավորը հրաման արձակեց, ըստ որի տպագրությունն արգելվում էր ամբողջ Ֆրանսիայում: Ֆրանցիսկ I-ի օրինակը, որ մեկն է բազմաթիվ գրառված օրինակներից, ցույց է տալիս, որ մտավոր զարգացումը երաշխիք չէ կրոնական անհանդուրժողականության և հալածանքի դեմ:

Հանդիսավոր ու հրապարակային մի արարողությամբ Ֆրանսիան պիտի իրեն լիովին նվիրաբերեր Բողոքականության կործանմանը: Բահանաները պահանջեցին, որ պատարագն անարգելու պատճառով Երկնքին հասցված վիրավորանքը քավվի արյունով, և որ թագավորը ժողովրդի անունից հրապարակավ իր հավանությունը տա այդ զարհուրելի գործին: [228]

Այդ հրեշավոր արարողությունը որոշվեց անցկացնել 1535 թվականի հունվարի 21-ին: Ողջ ազգի սնահավատ վախն ու մոլեռանդ ատելությունը հասել էր գագաթնակետին: Փարիզի փողոցները լեփ-լեցուն էին երկրի բոլոր կողմերից հավաքված ամբոխներով: Օրը պիտի սկսվեր վիթխարի և տպավորիչ երթով: «Սգո կտավներ էին կախված տների վրա, որոնց կողքով պիտի անցներ թափորը, իսկ դրանց միջև զոհասեղաններ էին կանգնեցված»: Ամեն դեպքում առջև ջահ էր վառվում՝ ի պատիվ «տուրք խորհրդի»: Երթը սկսվեց նախքան արշալույսը, թագավորի պալատից: «Առաջինը շարժվեցին որոշ եկեղեցիների ներկայացուցիչներ՝ իրենց դրոշներով ու խաչերով, հետո երևացին գույգերով քայլող քաղաքացիներ՝ վառվող ջահերը ձեռքներին»: Նրանց հետևում էին վանականներ չորս միաբանություններից՝ յուրաքանչյուրն իր հատուկ հագուստով: Նրանց հետևից տանում էին մասունքների հսկայական հավաքածու: Հաջորդը կառքերով գնացող հպարտ հոգևորականներն էին՝ ոսկեգույն ու

ալ հանդերձներով և թանկարժեք զարդերով՝ շքեղ ու շողշողուն մի շարք:

«Թափորը գլխավորում էր Փարիզի եպիսկոպոսը, որի գլխավերևում չորս ազնվականներ մի սքանչելի ամպիովանի էին պահում... Բազմության ետևից քայլում էր թագավորը... Այդ օրը Ֆրանցիսկ I-ը ո՛չ թագ էր կրում, ո՛չ էլ արքայական հանդերձ»: «Գլխաբաց, աչքերը գետնին հառած և վառվող մոմը ձեռքին»՝ Ֆրանսիայի թագավորն «ապաշխարողի տեսք ուներ» (*Նույն փեղում*, հ.13, գլ. 21): Ամեն մի գոհասեղանի առաջ նա նսեմաբար խոնարհվում էր, բայց ոչ թե իր հոգին պղծող արատների կամ իր թափած անմեղների արյան համար, այլ իր հպատակների մահացու մեղքի, որ հանդգնել էին անարգել պատարագը: Նրա հետևից քայլում էին թագուհին և պետական գործիչները՝ նույնպես գույգ-գույգ և ամեն մեկի ձեռքին՝ վառվող ջահ:

Որպես օրվա ծառայության մաս՝ միապետն ինքը դիմեց իր տիրության բարձրաստիճան պաշտոնյաներին եպիսկոպոսի պալատի մեծ սրահում: Նա հայտնվեց նրանց առջև թախծոտ դեմքով և հուզիչ պերճախոսությամբ ողբաց «այն հանցանքը, հայհոյությունը և վշտի ու անարգանքի օրը», որ վրա էր հասել ազգին: Եվ նա կոչ արեց իր բոլոր հավատարիմ հպատակներին օգնել՝ իսպառ արմատախիլ անելու մահաբեր հերձվածողությունը, որ սպառնում էր կործանել Ֆրանսիան: «Պարոնայք, որքան ստույգ է այն, որ ես ձեռ թագավորն եմ,- ասաց նա,- նույնքան էլ հաստատ է, որ եթե ես իմանայի, թե այս նողկալի վարակը դիպչելու է իմ վերջույթներից մեկին, ես այն ձեզ կտայի կտրելու... Ավելին, եթե տեսնեի, որ իմ զավակներից մեկը պղծվել է դրանով, ես նրան չէի խնայի... Ես ինքս կմատնեի նրան և կգոհաբերեի Աստծուն»: Արցունքները խեղդեցին նրա խոսքը, և բոլոր ներկաներն արտասովեցին՝ միաձայն բացականշելով. «Մենք պիտի ապրենք և մեռնենք կաթոլիկ կրոնի համար» (Գ՝Օբինյե, *Բարենորոգման պայմանությունը Եվրոպայում Կալվինի ժամանակ*, հ. 4, գլ.12):

Ակնակույր խավարը պատեց ժողովրդին, որը մերժել էր ճշմարտության լույսը: Հայտնվել էր «փրկարար շնորհը», բայց Ֆրանսիան, դրա ուժն ու սրբությունը տեսնելուց հետո, երբ հազարավորները գերվել էին դրա աստվածային գեղեցկությամբ, երբ քաղաքներն ու գյուղերը լուսավորվել էին դրա շողերով, երես էր թեթել՝ խավարը նախընտրելով լույսից: Նրանք մերժեցին իրենց առաջարկված երկնային պարգևը: Նրանք չարն անվանեցին բարի, իսկ բարին՝ չար, մինչև որ գոհ գնացին իրենց իսկ կամավոր ինքնախաբեությանը: Հիմա, թեև նրանք իրոք կարող էին հավատալ, որ Աստծուն ծառայություն են մատուցում՝ հալածելով Նրա

ժողովրդին, այդ անկեղծությունը նրանց անմեղ չէր դարձնում: Նրանք հոժարակամ մերժել էին լույսը, որն իրենց կփրկեր խաբեությունից և իրենց հոգին արյունով պղծելուց:

Հերձվածողությունն արմատախիլ անելու հանդիսավոր երդում տրվեց մեծ տաճարում, որտեղ, գրեթե երեք հարյուր տարի անց, «բանականության աստվածուհին» պիտի գահ բարձրացվեր մի ազգի կողմից, որը մոռացել էր կենդանի Աստծուն: Կրկին երթ կազմակերպվեց, և Ֆրանսիայի ներկայացուցիչները պատրաստվեցին սկսել այն գործը, որը երդվել էին կատարել: «Իրարից քիչ հեռու ցցեր կանգնեցրին, որոնց վրա պիտի կենդանի այրեին մի քանի բողոքական քրիստոնյաների, և կարգադրվեց, որ խարույկները վառվեն հենց այն պահին, երբ թագավորը մոտենա, և որ թափորը կանգ առնի՝ տեսնելու մահապատիժը» (Ուայլի, հ.13, գլ. 21): Քրիստոսի այս վկաների տանջանքների մանրամասները չափազանց սրտաճնլիկ են նկարագրելու համար, կարելի է միայն ասել, որ գոհերն աներեր մնացին: Երբ համոզում էին ուրանալ, նրանցից մեկն ասաց. «Ես միայն նրան եմ հավատում, ինչ անցյալում քարոզել են մարգարեներն ու առաքյալները, և ինչին [230] հավատացել են բոլոր սրբերը: Իմ հավատը, որով ապավինում եմ Աստծուն, կրիմակայի դժոխքի բոլոր ուժերին» (Դ՛Օրինյե, *Բարենորոգման պայմանությունը Եվրոպայում Կալվինի ժամանակ*, հ. 4, գլ.12):

Կրկին ու կրկին թափորը կանգ էր առնում՝ դիտելու նահատակների կտտանքները: Վերադառնալով արքայական պալատ, որտեղից շարժվել էին, ամբոխը ցրվեց, թագավորն ու պրելատները հեռացան՝ գոհ ու բավարարված օրվա իրադարձություններով և շնորհավորելով իրար, որ սկսված գործը շարունակվելու էր մինչև հերձվածողության լիակատար ոչնչացումը:

Խաղաղության Ավետարանը, որը Ֆրանսիան մերժել էր, հաստատապես արմատախիլ էր արվելու, բայց հետևանքներն ահավոր էին լինելու: 1793-ի հունվարի 21-ին՝ երկու հարյուր հիսունութ տարի անց հենց այն օրից, որ Ֆրանսիան որոշեց հալածել բարենորոգիչներին, մեկ այլ թափոր, բայց բողոքովին այլ նպատակով, անցավ Փարիզի փողոցներով: «Գլխավոր դեմքը կրկին թագավորն էր, նորից իրարանցում և աղմուկ էր տիրում, կրկին նոր գոհեր պահանջող աղաղակներ էին լսվում, նորից երևացին սև կառափնարանները, և օրվա դեպքերը նորից ավարտվեցին սոսկալի մահապատիժներով: Լուի XVI-ին, ով հուսահատությամբ պայքարում էր իր բանտապահների և դահիճների դեմ, քարշ տալով հասցրին մինչև կառափնատեղի և բռնի ուժով կռացրին, մինչև որ կա-

ցինը վայր ընկավ, և նրա գլուխը գորվեց կառափնարանի վրա» (Ուայլի, հ.13, գլ. 21): Եվ թագավորը միակ զոհը չէր: Գրեթե նույն տեղում երկու հազար ութ հարյուր մարդիկ գլխատվեցին Սարսափի Իշխանության արյունալի օրերին:

Բարենորոգումն աշխարհին ներկայացրեց բաց Աստվածաշունչը՝ հայտնելով Աստծո օրենքի պատվիրանները և դրա պահանջները դրոշմելով ժողովրդի խղճի վրա: Անսահման Սերը մարդկանց հայտնեց երկնքի օրենքներն ու սկզբունքները: Աստված ասել էր. «Հիմա պահե՛ք և արե՛ք, որովհետև սա է ձեր իմաստությունը և հանճարը ազգերի առաջ, որոնք այս բոլոր կանոնները լսելով՝ պիտի ասեն. «Իրավ այս մեծ ազգը մի իմաստուն և հանճարեղ ժողովուրդ է» (Երկրորդ Օրինաց 4.6): Սեր-ժելով երկնքի շնորհը՝ Ֆրանսիան անիշխանության ու կորստյան սերմեր ցանեց, և պատճառ ու հետևանք կապի արդյունքն անխուսափելիորեն հանգեցրեց Հեղափոխությանը և Սարսափի Իշխանությանը: [231]

Պատառների պատճառով բռնկված հալածանքից շատ առաջ քաջ ու կրակոտ Ֆարելը ստիպված էր եղել փախչել իր ծննդավայրից: Նա մեկնել էր Շվեյցարիա և իր ծառայությամբ օգնել Յվինգլիին՝ հասարակության կարծիքը շեղելով Բարենորոգման օգտին: Թեև նրա կյանքի վերջին տարիներն այստեղ պիտի անցնեին, նա շարունակում էր մեծ ազդեցություն ունենալ Ֆրանսիայի Բարենորոգման վրա: Իր պանդխտության առաջին տարիներին նրա ջանքերը հատկապես ուղղված էին Ավետարանի տարածմանը իր հայրենիքում: Նա զգալի ժամանակ էր տրամադրում քարոզչությանը սահմանի մոտ ապրող իր հայրենակիցների շրջանում, որտեղ անխոնջ աչալրջությամբ հետևում էր պայքարին և օգնում իր քաջալերանքի խոսքերով ու խորհրդով: Ուրիշ աքսորյալների օգնությամբ գերմանացի բարենորոգիչների գրվածքները թարգմանվում էին ֆրանսերեն և ֆրանսերեն Աստվածաշնչի հետ միասին հրատարակվում մեծ տպաքանակով: Գրավաճառների միջոցով դրանք գլխավորապես վաճառվում էին Ֆրանսիայում: Գրավաճառներին այդ գիրքը տրվում էին ցածր գներով, որպեսզի ստացված շահույթով նրանք կարողանային շարունակել գործը:

Ֆարելն իր գործը Շվեյցարիայում սկսեց որպես դպրոցական համեստ ուսուցիչ: Փակվելով մի առանձին վանքում՝ նա իրեն նվիրեց երեխաների դասավանդմանը: Բացի սովորական դպրոցական առարկաներից՝ նա զգուշորեն ներկայացրեց նաև Սուրբ Գրքի ճշմարտությունները՝ հուսալով երեխաների միջոցով հասնել ծնողներին: Նրանցից ոմանք հավատացին, բայց քահանաները վեր կացան՝ կասեցնելու այդ գործը,

և գյուղի սնահավատ ժողովրդը դուրս եկավ նրա դեմ: «Դ-ա չի կարող Քրիստոսի ավետարանը լինել,- պնդում էին քահանաները,- քանզի դրա քարոզչությունը ոչ թե խաղաղություն է բերում, այլ պատերազմ» (Ուայլի, հ.14, գլ. 3): Հետևելով առաջին աշակերտների օրինակին՝ նա մի քաղաքից մյուսն էր փախչում, երբ իրեն հետապնդում էին: Գյուղից գյուղ, քաղաքից քաղաք նա ճամփորդում էր ոտքով՝ դիմանալով սովին, ցրտին, հոգնածությանը և ամենուրեք վտանգելով իր կյանքը: Նա քարոզում էր շուկաներում, եկեղեցիներում, երբեմն էլ՝ տաճարների ամբիոններից: Երբեմն եկեղեցին նա դատարկ էր գտնում, երբեմն էլ նրա քարոզն ընդհատում էին գոչումներով ու ծաղրանքով: Նորից ու նորից նրան բռնի կերպով իջեցնում էին ամբիոնից: Մի քանի անգամ ամբոխը նրան բռնել և ծեծել էր մերձիմահ: Սակայն նա [232] շարժվում էր առաջ: Թեև հաճախ նահանջելով՝ նա անկոտրում համառությամբ նորից անցնում էր գրոհի, և տեսնում էր, թե ինչպես մեկը մյուսի հետևից քաղաքներն ու ավանները, որոնք մինչ այդ պապության ամրոցներն էին եղել, բացում էին իրենց դարպասները ավետարանի առջև: Ոչ մեծ համայնքը, ուր Ֆարելը սկզբում աշխատել էր, շուտով ընդունեց բարենորոգված հավատը: Մորատ և Նյուշաթել քաղաքները նույնպես հրաժարվեցին պապական ծեսերից և իրենց եկեղեցիներից հեռացրին կռապաշտական պատկերները:

Ֆարելը վաղուց փափագում էր Ժնևում կանգնեցնել բողոքականության դրոշը: Եթե այդ քաղաքը նվաճվեր, այն Բարենորոգման կենտրոն կդառնար Ֆրանսիայի, Շվեյցարիայի և Իտալիայի համար: Այս նպատակով էր հենց, որ նա շարունակեց իր աշխատանքը, մինչև որ շրջապատող քաղաքներից ու ավաններից շատերն ընդունեցին բարի լուրը: Հետո միակ ուղեկցի հետ նա մտավ Ժնև: Բայց նրան թույլ տվին միայն երկու քարոզ ասել: Քահանաները, իզուր ջանալով քաղաքացիական իշխանություններին դրդել՝ դատապարտելու նրան, կանչեցին Ֆարելին եկեղեցական խորհուրդ, որին իրենք եկան զենքերով՝ թաքցրված թիկնոցների տակ, հատկապես որոշելով վերջ տալ նրա կյանքին: Դահլիճից դուրս կատաղի ամբոխը, մահակներով ու սրերով զինված, եկել էր նրան սպանելու, եթե նրան հաջողվեր խույս տալ խորհրդից: Բայց Ֆարելին փրկեց դատավորների և զինվորականների ներկայությունը: Հաջորդ օրը վաղ առավոտյան նրան իր ուղեկցի հետ տեղափոխեցին ապահով մի տեղ՝ լճի այն կողմում: Այսպես ավարտվեց Ժնևն ավետարանելու նրա առաջին փորձը:

Հաջորդ փորձի համար ավելի համեստ «գործիք» ընտրվեց՝ մի

երիտասարդ՝ այնքան անշուք արտաքինով, որ սառնորեն ընդունվեց անգամ Բարենորոգման՝ կոչեցյալ հետևորդների կողմից: Բայց ի՞նչ կարող էր այսպիսի մեկն անել այնտեղ, ուր մերժվել էր Ֆարելը: Ինչպե՞ս կարող էր երկշոտ ու անփորձ մեկը դիմանալ այն փոթորկյին, որից ստիպված փախել էր ամենաուժեղն ու ամենաքաջը: «Ոչ թե գորությունով և ոչ թե ուժով, այլ իմ Հոգով, ասում է Ջորաջ Տերը» (Չաքարիա 4.6): «Աշխարհիս տկարներին Աստված ընտրեց, որ ամաչեցնի գորավորներին»: «Քանզի Աստծո հիմարն ավելի իմաստուն է, քան թե մարդիկ, և Աստծո տկարն ավելի գորավոր է, քան թե մարդիկ» (Ա Կորնթացիս 1.27, 25):

Ֆրոմենտն իր աշխատանքը սկսեց որպես դպրոցական ուսուցիչ: Ե՛րկամարտությունները, որ նա երեխաներին սովորեցնում էր դպրոցում, նրանք կրկնում էին [233] իրենց տներում: Շուտով ծնողները սկսեցին գալ՝ լսելու Աստվածաշնչի բացատրությունը, աստիճանաբար դասարանը լցվեց ուշիմ ունկնդիրներով: Ազատ բաժանվում էին Նոր Կտակարաններ ու գրքույկներ, և դրանք հասնում էին շատերին, ովքեր չէին համարձակվում հայտնապես գալ և լսել նոր ուսմունքը: Որոշ ժամանակ անց այս գործիչը ևս ստիպված եղավ փախչել, բայց նրա սովորեցրած ճշմարտությունները դրոշմվել էին ժողովրդի մտքում: Բարենորոգումը սերմանված էր, և այն շարունակեց գորանալ ու տարածվել: Քարոզիչները վերադարձան, և նրանց աշխատանքի շնորհիվ ժնկնում վերջնականապես հաստատվեց բողոքական պաշտամունքը:

Քաղաքն արդեն ընդունել էր Բարենորոգումը, երբ որոշ թափառումներից ու պատահարներից հետո Կավլինը մտավ այնտեղ: Վերջին անգամ իր ծննդավայրն այցելելուց հետո նա վերադառնում էր Բագել, բայց պարզվեց, որ Կարլ V-ի գորքը փակել է ուղիղ ճանապարհը, և նա ստիպված եղավ շրջանցող ճանապարհ ընտրել ժնկնով:

Այս այցի մեջ Ֆարելը տեսավ Աստծո ձեռքը: Թեև ժնկն ընդունել էր բարեփոխված հավատը, բայցևայնպես, այնտեղ շատ գործ կար անելու: Մարդիկ Աստծուն են գալիս ոչ թե համայնքներով, այլ անհատապես: Սրտի և խղճի վերաճնունը կատարվում է Սուրբ Հոգու գորությամբ, ոչ թե տիեզերաժողովների որոշումներով: Ու թեև ժնկնի բնակիչները մերժել էին Հռոմի հեղինակությունը, նրանք այնքան էլ պատրաստ չէին հրաժարվելու այն արատերից, որ ծաղկել էին նրա տիրապետության ներքո: Այնքան էլ հեշտ չէր այստեղ ավետարանի սուրբ սկզբունքները հաստատելն ու այս ժողովրդին պատրաստելը՝ նախախնամությամբ իր համար որոշված դիրքը արժանիորեն զբաղեցնելու համար:

Ֆարելը վստահ էր, որ Կավլինը հենց նա է, ում հետ կարող էր

միանալ իր գործում: Աստծո անունով նա երիտասարդ ավետարանչին հանդիսավորապես խնդրեց մնալ և աշխատել այդտեղ: Կալվինը վախից ընկրկեց: Խառնվածքով երկչոտ ու խաղաղասեր՝ նա խուսափում էր շփվել հանդուգն, անկախ ու երբեմն վայրագ ժնեցիների հետ: Թույլ առողջությունը և ուսումնաստենչ ոգին դրդել էին նրան հանգստություն փնտրելու: Մտածելով, որ իր գրչով կարող էր լավագույնս ծառայել Բարենորոգման գործին, նա ուզում էր ուսումնասիրության համար [234] մի հանգիստ տեղ գտնել և այնտեղ մամուլի միջոցով հորդորել ու գորացնել եկեղեցիները: Բայց Ֆարելի հանդիսավոր խորհուրդը նրան հասավ ասես իբրև կոչ Երկնքից, և նա չհամարձակվեց մերժել այն: Իրեն թվաց, ասել է նա, թե «Աստված երկնքից իջեցրեց Իր ձեռքը, բռնեց իրեն և անդառնալիորեն հաստատեց այնտեղ, որտեղից նա այդպես փափագում էր հեռանալ» (Դ՝Օրինյե, *Բարենորոգման պայտնությունը Եվրոպայում Կալվինի ժամանակ*, հ. 9, գլ.17):

Այդ ժամանակ բողոքականությունը լուրջ վտանգի տակ հայտնվեց: Պապի նգովքները տեղացին Ժնևի վրա, և հզոր պետությունները սպառնացին կործանել այն: Ինչպե՞ս էր այս փոքրիկ քաղաքը դիմակայելու հրգոր նվիրապետությանը, որն այնքան հաճախ ծնկի էր բերել թագավորներին ու կայսրերին: Ինչպե՞ս նա կարող էր ետ մղել աշխարհի մեծ նվաճողների զորքերը:

Բողոքականությանը կատաղի թշնամիներ էին սպառնում ողջ քրիստոնեական աշխարհով մեկ: Բարենորոգման առաջին հաղթանակներն անցել էին, և Հռոմը նոր ուժեր հավաքեց՝ հուսալով կործանել այն: Այդ ժամանակ ստեղծվել էր ճիզվիտների միաբանությունը՝ պապության ամենադաժան, ոչնչի առաջ կանգ չառնող և ամենահզոր պաշտպանները: Արհամարհելով երկրային կապերն ու մարդկային հետաքրքրությունները, մեռցնելով սիրո բնական պահանջները, լռեցնելով բանականության և խղճի ձայնը՝ նրանք չգիտեին ուրիշ օրենք կամ կապվածություն՝ իրենց միաբանությունից բացի, և ուրիշ պարտականություն՝ բացի իրենց իշխանության տարածումից: Քրիստոսի ավետարանն իր ջատագովներին ունակ էր դարձրել դիմանալու վտանգների և նեղությունների, չընկճվելու ցրտից, սովից, չարչարանքից ու աղքատությունից, բարձր պահելու ճշմարտության դրոշը, անկախ կախադանից, գնդանից և խարույկից: Այդ ուժերի դեմ կռվելու համար ճիզվիտների ուսմունքն իր հետևորդներին ներշնչում էր մոլեռանդություն, որը նրանց ունակ էր դարձնում դիմանալու նույն վտանգներին և ճշմարտության ուժի դեմ հանելու խաբեության բոլոր զենքերը: Չկար ոճիր՝ չափազանց մեծ

նրանց համար, որ անկարող լինեին գործել, կեղծիք՝ չափազանց ստոր, որին նրանք չդիմեին, կամ կերպարանք՝ չափազանց ամոթալի, որ չընդունեին: Մշտական աղքատության ու նվաստության երդում տալով՝ նրանք կանխամտածված նպատակ ունեին հասնելու հարստության և իշխանության, որոնց միջոցով մտադիր էին կործանել բողոքականությունը և վերականգնել պապության գերիշխանությունը: [235]

Հանդես գալով որպես իրենց միաբանության անդամներ՝ նրանք սրբության հանդերձ էին հագնում՝ այցելելով բանտեր ու հիվանդանոցներ, ծառայելով հիվանդներին ու աղքատներին, հայտարարելով, թե ուրացել են աշխարհը և կրելով Հիսուսի սրբազան անունը, ով շրջում էր՝ բարիք անելով: Բայց այս անբիծ արտաքինի տակ հաճախ ամենահանցավոր ու մահացու նպատակներ էին թաքնված: Միաբանության գլխավոր սկզբունքն էր՝ նպատակն արդարացնում է միջոցները: Ըստ այդ սկզբունքի՝ սուտը, գողությունը, երդմնազանցությունը, սպանությունը ոչ միայն ներվում էին, այլև՝ խրախուսվում, եթե դրանք ծառայում էին եկեղեցու շահերին: Տարբեր քողերի տակ՝ ճիզվիտներն իրենց ճամփան էին հարթում դեպի պետական պաշտոններ՝ վեր մագլցելով, մինչև դառնում էին թագավորների խորհրդականներ, և ձևավորում ազգերի քաղաքականությունը: Իրենց տերերին լրտեսելու համար նրանք դառնում էին ծառաներ, իշխանների և ազնվականների երեխաների համար բացում էին քոլեջներ, իսկ հասարակ ժողովրդի համար՝ դպրոցներ, և բողոքական ծնողների երեխաներին դրդում էին մասնակցելու պապական ծեսերին: Կաթոլիկ պաշտամունքի արտաքին ողջ ճոխությունն ու փայլը նպատակ ունեն շփոթեցնելու միտքը, ապշեցնելու և գերելու երևակայությունը: Այդպիսով՝ որդիներն ուրանում են այն ազատությունը, որ հայրերը ձեռք են բերել տանջանքի ու արյան գնով: Դիզվիտներն արագորեն տարածվեցին Եվրոպայում և ամենուրեք նպաստեցին պապության վերածննդին:

Որպեսզի նրանց ավելի մեծ իշխանություն տրվի, հավատաքննությունը վերահաստատող կոնդակ հրատարակվեց: Չնայած համընդհանուր նողկանքին, որ տաժում էին դրա հանդեպ նույնիսկ կաթոլիկ երկրներում, պապականները դարձյալ վերականգնեցին այն, և գաղտնի զնդաններում նորից կրկնվեցին այն գազանությունները, որ չափազանց զարհուրելի էին օրը ցերեկով արվելու համար: Շատ երկրներում հազարավոր մարդիկ, որ ազգերի փայլն էին, ամենահանճարեղ ու ազնիվ, ամենաուսյալ ու բարեկիրթ, բարեպաշտ ու նվիրյալ հովիվներ, աշխատավոր ու հայրենասեր քաղաքացիներ, փայլուն գիտնականներ, տա-

դանդավոր նկարիչներ և հմուտ վարպետներ, սպանվեցին կամ էլ ստիպված եղան փախչել ուրիշ երկրներ:

Ահա այն միջոցները, որոնց դիմել է Հռոմը Բարենորոգման լույսը հանգցնելու, մարդկանց Աստվածաշնչից զրկելու և Խավար Միջնադարի տգիտությունն ու [236] սնահավատությունը վերականգնելու համար: Բայց շնորհիվ Աստծո օրհնության և ազնիվ մարդկանց ջանքերի, ում Նա կանգնեցնում էր՝ Լյութերին հաջորդելու համար, բողոքականությունը չտապալվեց: Իշխանների բարեհաճությանը կամ զենքին չէ, որ այն պարտական էր իր ուժով: Ամանափոքը երկրները, ամենահամեստ և թույլ ազգերը դարձան նրա ամրոցները: Փոքրիկ Ժնևն էր՝ իր հզոր թշնամիների մեջ, որոնք դավեր էին նյութում՝ կործանելու այն, Հոլանդիան՝ Հյուսիսային ծովի իր ավազոտ ափերին, մարտնչելով Իսպանիայի՝ այդ ժամանակվա մեծագույն ու ամենաբարգավաճ թագավորության բռնատիրության դեմ, ինչպես նաև քամոտ ու անբերրի Շվեդիան, որ հաղթանակներ տարան Բարենորոգման համար:

Շուրջ երեսուն տարի Կալվինն աշխատեց Ժնևում՝ նախ այնտեղ եկեղեցի հիմնելու համար, որը կհետևեր աստվածաշնչյան բարոյականությանը, և ապա ամբողջ Եվրոպայում Բարենորոգումն առաջ տանելու համար: Որպես հասարակական գործիչ՝ նա անբիծ չէր, ոչ էլ նրա ուսմունքն էր զերծ սխալներից: Բայց նա գործիք էր՝ ճշմարտություններ հռչակելու համար, որոնք հատուկ կարևորություն ունեին նրա օրերում՝ բողոքականության սկզբունքները պապության՝ արագորեն վերադարձող ալիքին հակադրելու և պապական ուսմունքի ազդեցության ներքո ծաղկող հպարտության ու սպալանության փոխարեն բարեփոխված եկեղեցիներում պարզ ու խոնարհ կյանք սերմանելու համար:

Ժնևից գրքեր և ուսուցիչներ էին ուղարկվում բարեփոխված ուսմունքը տարածելու համար: Մինչ այդ բոլոր երկրների հալածվողները խրատ, խորհուրդ և քաջալերանք էին սպասում: Կալվինի քաղաքը ապաստարան դարձավ հետապնդվող բարենորոգիչների համար ամբողջ Արևմտյան Եվրոպայում: Փրկվելով ահավոր փոթորիկներից, որ շարունակվում էին ամբողջ դարեր, փախստականները գալիս էին Ժնևի դարպասների մոտ: Մովսեսը, վիրավոր, տնից ու հարազատներից զրկված՝ նրանք այստեղ ջերմ ընդունելություն ու քնքուշ հոգատարություն էին գտնում: Եվ այստեղ ձեռք բերելով իրենց երկրորդ տունը՝ նրանք իրենց տաղանդներով, գիտելիքներով ու բարեպաշտությամբ օրհնություն էին բերում իրենց որդեգրած քաղաքին: Շատերը, ովքեր այստեղ ապաստարան էին փրկու-

րում, վերադառնալով իրենց երկրները՝ սկսում էին պայքարել Հռոմի բռնատիրության դեմ: Ձոն Նոքսը՝ շոտլանդացի խիզախ բարենորոգիչը, բազմաթիվ անգլիացի պուրիտաններ, Հոլանդիայի և Իսպանիայի բողոքականներն ու Ֆրանսիայի հուգենոտները Ժնևից են տարել ճշմարտության ջահը՝ իրենց հայրենիքներում խավարը ցրելու համար:

ԳԼՈՒԽ 13

ՆԻԴԵՐԼԱՆԴՆԵՐ ԵՎ ՍԿԱՆԴԻՆԱՎԻԱ

Ասպական բռնատիրությունը շատ վաղ վճռական բողոք առաջացրեց Նիդերլանդներում: Գեռևս յոթ հարյուր տարի առաջ՝ նախքան Լյուքսեմբուրգի ժամանակը, երկու եպիսկոպոսներ, ովքեր ուղարկված էին Հռոմ որպես դեսպաններ, այսպես անվախորեն դատապարտեցին Հռոմի պապին՝ հասկանալով «սրբազան գահի» իսկական բնույթը. «Աստված Իր թագուհին և կինն է դարձրել եկեղեցին՝ ազնիվ ու հավիտենական պահուստ տալով նրան՝ մի օժիտ, որը ո՛չ թառամում է, ո՛չ էլ փչանում, և հավիտենական պսակ ու զավագան... այս ամենը դու զավթել ես գողի պես: Դու նստել ես Աստծո տաճարում և հովվի փոխարեն դարձել ես գալլ ոչխարների համար... Մեզ հավատացնելով, թե գերագույն եպիսկոպոսն ես, դու քեզ բռնակալի պես ես պահում... Ծառաների ծառա լինելու փոխարեն, ինչպես ինքդ ես քեզ անվանում, դու ջանում ես դառնալ տերերի տեր... Դու արհամարհում ես Աստծո պատվերները... Սուրբ Հոգին է շինում բոլոր եկեղեցիները ամբողջ երկրով մեկ... Աստծո քաղաքը, որի քաղաքացիներն ենք մենք, տարածվում է երկնքի բոլոր մասերը, և այն ավելի մեծ է, քան քաղաքը, որը սուրբ մարգարեները Բաբելոն են կոչել, որն իրեն աստվածային է ձևացնում՝ բարձրացնելով իրեն մինչև երկինք՝ պարծենալով, թե իր իմաստությունն անմահ է, և վերջապես, թեև անհիմն, որ ինքը երբեք չի սխալվել, ոչ էլ երբևէ կսխալվի» (Ջերարդ Բրանդթ, *Բարենորոգման պատմությունը թույլ երկրներում և նրանց շուրջը*, հ.1, էջ. 6): [238]

Դարեդար ուրիշներն են կանգնել՝ արձագանքելու այս բողոքին: Եվ այն վաղ օրերի ուսուցիչները, որ անցել են տարբեր երկրներով ու հայտնի են եղել կեղծ անուններով, վաղեմա ավետարանիչների պես ամենուրեք սփռել են ավետարանի գիտությունը, որը ներթափանցել էր նաև Նիդերլանդներ: Նրանց ուսմունքն արագորեն տարածվեց: Վաղեմաների Սուրբ Գիորջը նրանք թարգմանեցին հոլանդերեն՝ հայտարարելով, «որ մեծ առավելություն կա դրանում, որ ճշմարտության խոսքերից բացի՝

այնտեղ ո՛չ կատակներ կան, ո՛չ առասպելներ, ո՛չ անհեթեթություններ, ոչ էլ խաբեություն, որ այնտեղ, իրոք, որոշ դժվարիմասց տեղեր կան, բայց այն ամենի էությունն ու քաղցրությունը, ինչը բարի է և սուրբ, կարող է դրանում հեշտությամբ բացահայտվել» (*Նույն տեղում*, հ.1, էջ 14): Ահա թե ինչ են գրել հին հավատի բարեկամները տասներկուերորդ դարում:

Այժմ սկսվեցին Հռոմի հալածանքները, և, չնայած խարույկին ու տանջանքներին՝ հավատացյալները գնալով շատանում էին՝ շարունակելով հռչակել, որ կրոնի հարցերում Աստվածաշունչը միակ անսխալական հեղինակությունն է, և որ «ոչ մեկին չպետք է ստիպել հավատալ, այլ պետք է շահել՝ քարոզելով» (Մարտին, հ. 2, էջ 87):

Լյութերի ուսմունքը պարարտ հող գտավ Նիդերլանդներում, և լուրջ ու նվիրյալ մարդիկ վեր ելան՝ քարոզելու ավետարանը: Մենո Սիմոնսը Հոլանդիայի գավառներից էր: Նա, դաստիարակված որպես կաթոլիկ և ձեռնադրված քահանա, բոլորովին անտեղյակ էր Սուրբ Գրքից և չէր ուզում այն կարդալ՝ վախենալով ընկնել հերձվածողության մեջ: Երբ նրա մոտ կասկածները խորացան գոյափոխության մասին ուսմունքի վերաբերյալ, նա կարծեց, թե դա փորձություն է սատանայից և աղոթքով ու խոստովանությամբ փորձեց ազատվել դրանից, բայց ապարդյուն: Տրվելով թեթևամիտ գվարճությունների՝ նա ջանաց լռեցնել խղճի մեղադրող ձայնը, սակայն էլի անօգուտ: Շատ չանցած՝ նա սկսեց ուսումնասիրել Նոր Կտակարանը, որը, Լյութերի գրվածքների հետ միասին, դրդեց նրան ընդունել բարենորոգված հավատը: Շուտով նա հարևան գյուղում ականատես եղավ մի մարդու գլխատմանը, ով մահվան էր դատապարտվել վերամկրտվելու համար: Այս դեպքը նրան դրդեց Աստվածաշնչում քննելու մանուկների մկրտության հարցը: Նա Սուրբ Գրքում ոչ մի վկայություն չգտավ այդ մասին, և նկատեց, որ ամեն տեղ ապաշխարությունն ու հավատը [239] մկրտվելու համար անհրաժեշտ պայմաններ են:

Մենոն հեռացավ Հռոմի եկեղեցուց և իր կյանքը նվիրեց իր ընդունած ճշմարտությունների ուսուցմանը: Այդ ժամանակ Գերմանիայում և Նիդերլանդներում հայտնվեցին մոլեռանդներ, ովքեր անհեթեթ ու ապստամբ ուսմունքներ էին քարոզում, խախտում էին հասարակական կարգն ու պատշաճության կանոնները և բռնություն ու խռովություն հրահրում: Կանխատեսելով այն սոսկալի հետևանքները, որոնց անխուսափելիորեն հանգեցնելու էին այդ շարժումները, Մենոն իր ողջ եռանդով ընդդիմացավ մոլեռանդների ուսմունքին ու խելախեղ ծրագրերին: Կային շատերը, սակայն, ովքեր շեղվել էին, բայց հետո մերժել մոլեռանդնե-

րի կորստաբեր ուսմունքը: Եվ դեռ մնում էին հին քրիստոնյաների շատ հետևորդներ, ովքեր Վաղեմսների ուսմունքի պտուղն էին: Այս մարդկանց մեջ էլ հենց Մենոն աշխատեց մեծ եռանդով ու հաջողությամբ:

Քսանհինգ տարի նա շրջագայեց իր կնոջ ու երեխաների հետ՝ կրելով մեծ նեղություններ ու զրկանքներ, հաճախ վտանգի ենթարկելով իր կյանքը: Նա անցավ ողջ Նիդերլանդներն ու հյուսիսային Գերմանիան՝ աշխատելով գլխավորապես ցածր խավերի մեջ, բայց հեռահար ազդեցություն թողնելով: Լինելով բնականից պերճախոս՝ թեև թերի կրթությամբ՝ նա անասան անկեղծության, խոնարհ հոգու և ազնվաբարո վարքի, անբիժ և ջերմեռանդ բարեպաշտության տեր մարդ էր, ով իր կյանքում մարմնավորում էր իր սովորեցրած սկզբունքները, և այդպիսով վայելում էր ժողովրդի վստահությունը: Նրա հետևորդները ցրվել էին ամեն տեղ և մեծ դժվարություններ էին կրում: Նրանց մեծ վնաս էին հասցրել՝ շփոթելով մոլեռանդ մյունցերականների հետ: Բայցևայնպես, շատերը դարձի եկան նրա ջանքերի շնորհիվ:

Ոչ մի տեղ Բարենորոգումն այնպես միաբանորեն չէր ընդունվել, ինչպես Նիդերլանդներում: Եվ միայն քիչ երկրներում են դրա ջատագովներն ավելի սարսափելի հալածանքներ կրել: Կարլ V-ը Գերմանիայում արգելել էր Բարենորոգումը և ուրախությամբ կրակին կտար նրա բոլոր համախոհներին, եթե իշխանները պատեն չի պես չկանգնեին նրա բռնակալության դեմ: Նիդերլանդներում նրա իշխանությունն ավելի մեծ էր, և շուտով արագորեն իրար հաջորդեցին հալածանքի հրամանագրերը: Կարդալ Սուրբ Գիրքը, լսել կամ քարոզել [240] այն և նույնիսկ խոսել նրա մասին՝ նշանակում էր գնալ մահապատժի խարույկի վրա: Գաղտնի աղոթելն Աստծուն, սրբապատկերների առաջ չխոնարհվելը կամ սաղմոս երգելը նույնպես պատժվում էին մահով: Գատապարտվում էին անգամ նրանք, ովքեր ուրանում էին իրենց մոլորությունը: Տղամարդկանց սպանում էին սրով, իսկ կանանց՝ կենդանի թաղում: Հազարավորները մեռան Կարլ V-ի և Ֆիլիպ II-ի թագավորության օրոք:

Մի անգամ հավատաքննիչների առաջ բերեցին մի ամբողջ ընտանիք, որը մեղադրվում էր պատարագին չմասնակցելու և տանը երկրպագելու մեջ: Այն հարցին, թե ինչպես են գաղտնի երկրպագում, կրտսեր տղան ասաց. «Մենք ծնկի ենք իջնում և աղոթում Աստծուն, որ Նա լուսավորի մեր միտքն ու ների մեր մեղքերը, աղոթում ենք մեր միապետի համար, որպեսզի նրա կառավարումը հաջող լինի, և նրա կյանքը՝ երջանիկ, աղոթում ենք մեր դատավորների համար, որ Աստված պահպանի նրանց» (Ուայլի, հ.18, գլ. 6): Գատավորներից մի քանիսը խորապես

հուզվել էին, և չնայած դրան՝ հայրն ու որդիներից մեկը մատնվեցին խարույկի:

Նահատակների հավատը համեմատական էր հալածողների կատաղությանը: Ոչ միայն տղամարդիկ, այլև քնքուշ կանայք ու երիտասարդ օրիորդներն աներեր քաջություն էին ցուցաբերում: «Կանայք կանգնում էին իրենց ամուսինների խարույկների մոտ և սփռվածքի խոսքեր շնչում կամ սաղմոսներ երգում՝ նրանց քաջալերելու համար, մինչ նրանք այրվում էին բոցերի մեջ»: «Երիտասարդ օրիորդներն այնպես էին ողջ-ողջ գերեզման իջնում, ասես մտնում էին իրենց ննջասենյակը, և այնպես էին գնում գլխատվելու կամ խարույկի՝ իրենց լավագույն զգեստները հագած, ասես պսակադրության էին գնում» (Նույն տեղում, հ.18, գլ. 6):

Ինչպես հնում, երբ հեթանոսները ձգտում էին ոչնչացնել ավետարանը, այնպես էլ հիմա քրիստոնյաների թափված արյունը սրբազան սերմ էր դառնում (Տես Տերտուլիան, *Ապոլոգիա*, պրբ. 50): Հավածանքներից ճշմարտության վկաների թիվը միայն աճում էր: Ժողովրդի անհաղթելի վճռականությունից խելքը կորցրած՝ միապետը տարեցտարի շարունակում էր իր դաժան գործը, բայց իզուր: Ազնվական Վիլիելմ Օրանժեցու օրոք, վերջապես, հեղափոխությունը Աստծուն երկրպագելու ազատություն բերեց Հոլանդիային:

Պիեմոնտի լեռներում, Ֆրանսիայի հարթավայրերում և Հոլանդիայի ափերին [241] ավետարանի սերմերը ջրվեցին նրա հետևորդների արյունով: Սակայն հյուսիսային երկրներ այն խաղաղ մուտք ունեցավ: Տուն վերադառնալով Վիտենբերգից՝ ուսանողները բարենորոգված հավատը բերեցին Սկանդինավիա: Լյուբերի գրվածքների հրատարակումը նույնպես նպաստեց լույսի տարածմանը: Հյուսիսի պարզ, տոկուն ժողովուրդը Հռոմի ապականությունից, ցուցադրական շքեղությունից ու սնահավատությունից շրջվեց՝ ողջունելու Աստվածաշնչի մաքրությունը, պարզությունն ու կենսատու ճշմարտությունները:

Թաուզենը՝ «Դանիայի բարենորոգիչը», գյուղացու որդի էր: Դեռ վաղ հասակից տղան մտավոր մեծ ունակություններ դրսևորեց: Նա ուսման ծարավ էր, բայց կրթություն ստանալ նրան չհաջողվեց իր ծնողների չքավորության պատճառով, և նա գնաց վանք: Այստեղ նա իր անբասիր կյանքով, ջանասիրությամբ ու հավատարմությամբ արժանացավ վերադասի բարեհաճությանը: Քննությունը պարզեց, որ նա այնպիսի տաղանդներ ուներ, որոնք խոստանում էին մոտ ապագայում եկեղեցուն մեծ ծառայություն մատուցել: Որոշվեց, որ նա պիտի կրթություն ստանար

Գերմանիայի կամ Նիդերլանդների համալսարաններից մեկում: Երիտասարդ ուսանողին թույլ տրվեց իր համար ընտրել որևէ համալսարան, բայց մեկ վերապահումով՝ նա չպետք է մեկնեի Վիտենբերգ: Եկեղեցու աստվածաբանը պետք է խուսափեր հերձվածողության թույնից: Այսպես ասացին վանականները:

Թաուզենը մեկնեց Քյոլն, որն այն ժամանակ, ինչպես այսօր, պապության ամրոցներից մեկն էր: Այստեղ աստվածաբանների խորհրդապաշտությունը շուտով նրա մոտ նողկանք առաջացրեց: Գրեթե միևնույն ժամանակ նա ձեռք բերեց Լյութերի գրվածքները: Նա դրանք կարդում էր զարմանքով ու հիացմունքով և մեծ փափագ ուներ իր ուսումը ստանալ անձամբ բարենորոգչից: Բայց այդ դեպքում նա վիրավորանք կհասցներ վանահորը և կգրկվեր նրա աջակցությունից: Ընտրությունն, այնուամենայնիվ, կատարվեց, և նա շուտով Վիտենբերգի համալսարանի ուսանող դարձավ:

Վերադառնալով Գանիա՝ նա նորից գնաց իր վանքը: Ոչ ոք դեռ չէր կասկածում, որ նա լյութերական է: Չհայտնելով իր գաղտնիքը՝ նա իր ընկերներին ջանում էր առաջնորդել ավելի մաքուր հավատի և սուրբ կյանքի՝ առանց զրգռելու նրանց նախապաշարումները: Նա բացում էր Աստվածաշունչը և բացատրում դրա իսկական նշանակությունը, հետո, վերջապես, նրանց ներկայացնում էր Քրիստոսին՝ որպես մեղավորի արդարության և նրա փրկության միակ հույսը: Սաստիկ էր [242] վանահոր զայրույթը, ով մեծ հույսեր էր կապել նրա հետ՝ որպես Հռոմի անվեհեր պաշտպանի: Իր վանքից նրան անմիջապես տեղափոխեցին մեկ ուրիշը և այնտեղ փակեցին իր խցում՝ խիստ հսկողության տակ:

Ի սարսափ նրա նոր պահապանների՝ վանականներից մի քանիսն իրենց հայտարարեցին բողոքականներ: Իր բանտախցի ձողերի միջով Թաուզենն ընկերներին հաղորդել էր ճշմարտության գիտությունը: Եթե այդ դանիացի հայրերը տեղյակ լինեին հերձվածողության հետ վարվելու եկեղեցու ծրագրերին, Թաուզենի ձայնն այլևս երբեք չէր լսվի, բայց նրան ստորգետնյա զնդաններից մեկում ցմահ բանտարկելու փոխարեն վանքից վտարեցին: Հիմա նրանք անգոր էին: Թագավորական հրամանագիրը, որ հենց նոր էր արձակվել, պաշտպանություն էր խոստանում նոր ուսմունքի ուսուցիչներին: Թաուզենը սկսեց քարոզել: Եկեղեցիները բացվեցին նրա առջև, և բազմություններ հավաքվեցին՝ լսելու նրան: Ուրիշները ևս քարոզում էին Աստծո խոսքը: Ամենուրեք տարածվում էր Նոր Կտակարանը, որ թարգմանվել էր դանիերեն: Այս գործը տապալելու պապականների ջանքերը հանգեցրին նրա առաջընթացին, և Գանիան շու-

տով հռչակեց բարենորոգված հավատն ընդունելու մասին:

Շվեդիայում նույնպես երիտասարդները, ովքեր խմել էին Վիտենբերգի աղբյուրից, կյանքի ջուրը տանում էին իրենց հայրենակիցներին: Շվեդական Բարենորոգման առաջնորդներից երկուսը՝ Օլաֆ և Լավրենտիուս Պետրի եղբայրները՝ դարբնի որդիները Օրեբրոյից, ուսանել էին Լյութերի և Մելանքթոնի մոտ և ջանասիրաբար դասավանդում էին իրենց յուրացրած ճշմարտությունները: Մեծ բարենորոգչի նման Օլաֆն արթնացնում էր ժողովրդին իր եռանդով ու պերճախոսությամբ, մինչ Լավրենտիուսը Մելանքթոնի պես կիրթ էր, խոհուն ու հանդարտ: Երկուսն էլ կրակոտ ու բարեպաշտ մարդիկ էին՝ աստվածաբանության մեջ բարձրագույն գիտելիքների տեր, և վճռական՝ անսասան արիությամբ առաջ տանելու ճշմարտությունը: Պապականների ընդդիմությունն անպակաս էր: Կաթոլիկ քահանաները գրգռում էին տգետ ու սնահավատ ժողովրդին: Օլաֆ Պետրին հաճախ էր ենթարկվում ամբոխի հարձակումներին և մի քանի անգամ հազիվ է փրկել իր կյանքը: Այս բարենորոգիչները, սակայն, պաշտպանվել են թագավորի կողմից՝ արժանանալով նրա բարեհաճությանը: [243]

Հռոմի եկեղեցու կառավարման ներքո ժողովուրդը թաղվել էր աղքատության մեջ և կքվել նրա լծի տակ: Մարդիկ գրկված էին Աստվածաշնչից, և ունենալով միայն նշանների ու ծեսերի կրոն, որը չէր լուսավորում միտքը, նրանք վերադառնում էին իրենց հեթանոս նախահայրերի սնահավատությանն ու բարբերին: Ազգը բաժանված էր ընդդիմադիր խմբավորումների, որոնց մշտական կռիվներն ավելի էին խորացնում բոլորի թշվառությունը: Թագավորը վճռել էր բարեփոխումներ մտցնել պետական ու եկեղեցական համակարգերի մեջ, և նա ողջունեց այս հմուտ օգնականներին՝ Հռոմի դեմ պայքարում:

Շվեդիայի միապետի և իշխանների ներկայությամբ Օլաֆ Պետրին մեծ իմաստությամբ պաշտպանեց բարենորոգված հավատի ուսմունքն ընդդեմ Հռոմի առաջնորդների: Նա հայտարարեց, որ հայրերի ուսմունքը պետք է ընդունվի միայն այն դեպքում, երբ ներդաշնակ է Մուրբ Գրքին, որ հավատի գլխավոր սկզբունքներն այնքան պարզորոշ ու հստակորեն են ներկայացված Աստվածաշնչում, որ բոլորը կկարողանան հասկանալ: Քրիստոսն ասել է. «Իմ վարդապետությունն իմը չէ, այլ ինձ ուղարկողինը» (Հովհաննես 7.16): Եվ Պողոսն էլ հռչակել է, որ եթե ինքը այլ ավետարան քարոզեր նրա փոխարեն, որն ընդունել էր, ապա անիծյալ կլիներ (Գաղատացիս 1.8): «Ուրեմն ինչպե՞ս են մարդիկ հանդգնում, - ասել է բարենորոգիչը, - քմահաճորեն դոգմաներ սահմանել և հրամցնել

որպես փրկության համար անհրաժեշտ բաներ» (Ուայլի, հ.10, գլ. 4): Նա ցույց տվեց, որ եկեղեցու հրամանագրերը ոչ մի ուժ չունեն, երբ հակառակ են Աստծո հրամաններին, և պաշտպանեց բողոքական մեծ սկզբունքը, որ «Աստվածաշունչը և միայն Աստվածաշունչն է» հավատի և կյանքի չափանիշը:

Այս պայքարը, որը թեև մղվել է համեմատաբար անհայտ մարտերում, մեզ ցույց է տալիս, թե «ովքեր են կազմել բարենորոգիչների բանակի շարքերը: Նրանք անկիրթ, աղանդավոր ու աղմկոտ խռովարարներ չեն եղել, բոլորովին հակառակը՝ նրանք Աստծո խոսքի ջերմեռանդ ուսումնասիրողներ էին և լավ գիտեին՝ ինչպես գործածել Աստվածաշնչի զինանոցի սպառազինությունը: Կրթվածության առումով նրանք զգալիորեն առաջ են եղել իրենց ժամանակակիցներից: Մեր հայացքը սևեռելով այնպիսի փայլուն կենտրոնների, ինչպիսիք են Վիտենբերգն ու Յյուրիխը, և այնպիսի հռչակավոր [244] դեմքերի, ինչպես Լյութերն ու Մելանքսոնն են, Յվինգլին ու Էկոլամպադիուսը, կարող ենք ասել, որ նրանք շարժման առաջնորդներն են եղել, և մենք, բնականաբար, նրանցից կակնկալեինք ահռելի ուժ և մեծ նվաճումներ: Բայց շարքայինները նրանց նման չեն եղել: Եկեք մի պահ մեր հայացքը դարձնենք դեպի ոչ այնքան հայտնի պայքարը Շվեդիայում և Օլաֆ ու Լավրենտիուս Պետրի եղբայրներին, ուսուցիչներից դառնանք աշակերտներին: Ի՞նչ կտեսնենք... Գիտնականների և աստվածաբանների, ովքեր լիովին տիրապետում էին ավետարանական ճշմարտության ողջ համակարգին և հեշտությամբ հաղթում էին համալսարանների դասախոսներին ու Հռոմի պաշտոնյաներին» (*Նույն տեղում*, հ.10 , գլ. 4):

Այս բանավեճի արդյունքում Շվեդիայի թագավորն ընդունեց բողոքական հավատը, և շատ չանցած՝ ազգային ժողովը քվեարկեց դրա օգտին: Օլաֆ Պետրին Նոր Կտակարանը թարգմանել էր շվեդերեն, և հիմա թագավորի ցանկությամբ եղբայրները ձեռնարկեցին ողջ Աստվածաշնչի թարգմանությունը: Այսպես Շվեդիայի ժողովուրդն առաջին անգամ Աստծո խոսքը ստացավ իր մայրենի լեզվով: Խորհրդարանի որոշմամբ եկեղեցու ծառայողներն ամբողջ թագավորության մեջ պետք է պարզաբանեին Սուրբ Գիրքը, և երեխաները դպրոցում պիտի սովորեին կարդալ այն:

Ավետարանի օրինյալ լույսն անշեղորեն ու հաստատապես ցրում էր տգիտության ու սնահավատության խավարը: Ազատվելով Հռոմի լծից՝ ազգը հասավ աննախընթաց զարթոնքի ու մեծության: Շվեդիան դարձավ Բողոքականության ամրոցներից մեկը: Մեկ դար անց՝ ծայրագույն

վտանգի պահին, այս փոքր և մինչ այդ թույլ ազգը միակն էր Եվրոպայում, որ համարձակվեց օգնության ձեռք մեկնել Գերմանիային Երեսնամյա սոսկալի պատերազմի ժամանակ: Թվում էր, թե ողջ Հյուսիսային Եվրոպան, ուր որ է, նորից կհայտնվի Հռոմի բռնապետության տակ: Եվ շվեդական բանակն էր հենց, որ օգնեց Գերմանիային՝ կասեցնելու պապության հաղթարշավը, հանդուրժողականություն շահելու բողոքականների համար՝ ինչպես կալվինիստների, այնպես էլ լյութերականների, և վերականգնելու խղճի ազատությունն այն երկրներում, որոնք ընդունել էին Բարենորոգումը:

ԳԼՈՒԽ 14

ԱՎԵԼԻ ՌԻՇ ՇՐՋԱՆԻ ԱՆԳԼԻԱՅԻ ԲԱՐԵՆՈՐՈԳԻՉՆԵՐԸ

Մինչ Լյութերը Գերմանիայի ժողովրդի առջև բացում էր փակ Աստվածաշունչը, Թինդալն Աստծո Հոգուց դրդվեց նույնն անել Անգլիայի համար: Ուիկլիֆի Աստվածաշունչը թարգմանվել էր լատիներեն տեքստից, որում բազմաթիվ սխալներ կային: Այն երբեք չէր տպագրվել, իսկ ձեռագիր օրինակներն այնքան թանկ էին, որ միայն հարուստներն ու ազնվականները կարող էին դրանք ձեռք բերել: Բացի այդ, խստորեն արգելված լինելով եկեղեցու կողմից՝ այն համեմատաբար նեղ շրջանակներում էր տարածվել: 1516-ին՝ Լյութերի թեզիսների հայտնվելուց մեկ տարի առաջ, Էրազմը հրատարակեց Նոր Կտակարանի իր հունարենն ու լատիներեն տարբերակը: Վերջապես առաջին անգամ Աստծո խոսքը տպագրվեց բնագրի լեզվով: Այս աշխատանքում ուղղվել էին նախկին թարգմանությունների բազմաթիվ սխալներ, և միտքն ավելի պարզ էր շարադրված: Մտավորականներից շատերին այն դրդեց ավելի հստակորեն ըմբռնել ճշմարտությունը և նոր թափ հաղորդեց Բարենորոգման գործին: Բայց հասարակ ժողովրդին Աստծո խոսքը հիմնականում մնում էր անհասանելի: Թինդալը պիտի ավարտեր Ուիկլիֆի գործը՝ իր հայրենակիցներին հասցնելով Աստվածաշունչը:

Լինելով ճշմարտության ուշիմ ու ջերմեռանդ որոնող՝ նա բարի լուրն ընդունել էր Էրազմի հունարեն Նոր Կտակարանից: Նա աներկյուղ քարոզում էր իր համոզմունքները՝ պնդելով, որ ցանկացած ուսմունք պետք է ստուգվի Սուրբ Գրքով: Պապական այն հավակնությանը, թե՛ եկեղեցին է տվել Աստվածաշունչը, և միայն եկեղեցին էլ կարող է մեկնաբանել այն, Թինդալը պատասխանել է. «Գիտե՞ք, թե ով է [246] արծիվներին սովորեցնում որս գտնել: Հենց այդ նույն Աստվածն էլ Իր կարոտ զավակներին սովորեցնում է՝ գտնել իրենց Հորը Նրա Խոսքում: Դուք ոչ միայն մեզ չեք տվել Սուրբ Գիրքը, այլ հակառակը՝ այն թաքցրել

եք մեզնից: Այդ դուք եք այրել Աստծո խոսքի քարոզիչներին, ու եթե կարողանայիք, կայրեիք նաև Սուրբ Գիրքը» (Դ՝Օբինյե, *Տասնվեցերորդ դարի Բարեկնորոզման պատմությունը*, հ.18, գլ. 4):

Թինդալի քարոզչությունը մեծ հետաքրքրություն առաջացրեց, և շատերն ընդունեցին ճշմարտությունը: Բայց քահանաները զգոն էին, և նա դեռ չէր հասցրել ավարտել իր գործը, երբ նրանք իրենց սպառնալիքներով ու կեղծիքներով ջանացին կործանել այն: Շատ հաճախ նրանք հաջողության էին հասնում: «Ի՞նչ կարելի է անել,- բացականչում էր Թինդալը,- մինչ ես սերմում եմ մի դաշտում, թշնամին ավերում է մյուսը, որից հենց նոր եմ հեռացել: Ես չեմ կարող լինել ամենուրեք: Օ՛, եթե քրիստոնյաները Սուրբ Գիրքն ունենային իրենց մայրենի լեզվով, նրանք կկարողանային ինքնուրույն դիմակայել այդ ստաբաններին: Առանց Աստվածաշնչի հնարավոր չէ համայնքին հաստատել ճշմարտության մեջ» (*Նույն տեղում*, հ.18, գլ. 4):

Ահա մի նոր գաղափար է ծնվում նրա մտքում: «Եհովայի տաճարում սաղմոսները երգվում էին Իսրայելի լեզվով,- ասաց նա,- և մի՞թե ավետարանը չպետք է անգլերեն հնչի այստեղ... Մի՞թե եկեղեցին կեսօրին ավելի քիչ լույս պիտի ունենա, քան արշալույսին... Քրիստոնյաները պետք է Նոր Կտակարանը կարդան իրենց մայրենի լեզվով»: Եկեղեցու աստվածաբաններն ու ուսուցիչները հակասում էին միմյանց: Միայն Աստվածաշնչի միջոցով մարդիկ կարող էին հասնել ճշմարտությանը: «Սեկը այս աստվածաբանին է լսում, մյուսը՝ այն... Եվ այդ հեղինակներից յուրաքանչյուրը հակասում է մյուսին: Ուրեմն ինչպե՞ս տարբերենք ճիշտը սխալից... Ինչպե՞ս... Միայն Աստծո խոսքով» (*Նույն տեղում*, հ.18, գլ. 4):

Որոշ ժամանակ անց մի ուսյալ կաթոլիկ աստվածաբան նրա հետ վիճաբանելիս բացականչեց. «Սենք գերադասում ենք ապրել առանց Աստծո օրենքի, քան առանց պապի օրենքների»: Թինդալը պատասխանեց. «Ես արհամարհում եմ պապին և նրա օրենքները: Ու եթե Աստված խնայի իմ կյանքը, մի քանի տարի անց ես այնպես կանեմ, որ գութանով հերկող տղան ավելի շատ բան կիմանա Սուրբ Գրքից, քան դուք» (*Անդերսոն, Անգլերեն Աստվածաշնչի տարեգրություններ*, էջ 19):

Ժողովրդին իր լեզվով Նոր Կտակարանը տալու՝ [247] Թինդալի մտադրությունը, որ նա սկսել էր փայփայել, այժմ ավելի վճռական դարձավ, և նա անմիջապես անցավ գործի: Հալածանքի պատճառով իր տնից քշված՝ նա գնաց Լոնդոն և այնտեղ միառժամանակ անարգել աշխատեց: Բայց պապականները կրկին դաժանորեն ստիպեցին նրան փախ-

չել: Ողջ Անգլիան ասես փակ էր նրա առջև, և նա որոշեց ապաստարան փնտրել Գերմանիայում: Այնտեղ նա սկսեց անգլերեն Նոր Կտակարանի տպագրությունը: Երկու անգամ աշխատանքը դադարեցվեց, բայց երբ արգելում էին տպագրել մի քաղաքում, նա գնում էր մյուսը: Ի վերջո, նա մեկնեց Վորմս, որտեղ մի քանի տարի առաջ Լյութերը խորհրդարանի առջև պաշտպանել էր ավետարանը: Այդ հին քաղաքում Բարենորոգման բազմաթիվ կողմնակիցներ կային, և Թինդալն այնտեղ շարունակեց իր գործը՝ առանց հետագա արգելքների: Շուտով տպագրվեց Նոր Կտակարանի երեք հազար օրինակ, և նույն տարում հետևեց ևս մեկ հրատարակություն:

Նա մեծ եռանդով ու համառությամբ շարունակեց իր գործը: Չնայած որ Անգլիայի իշխանություններն իրենց նավահանգիստները հսկում էին խստագույն աշարքչությամբ, Աստծո խոսքը տարբեր ճանապարհներով քաքուն հասցվում էր Լոնդոն, իսկ այնտեղից՝ ցրվում երկրով մեկ: Ճշմարտությանը դիմակայելու պայականների փորձերն ապարդյուն էին: Մի անգամ Գարհեմի եպիսկոպոսը մի գրավաճառից, ով Թինդալի ընկերն էր, գնեց նրա Աստվածաշնչերի ողջ կապոցը՝ դրանք ոչնչացնելու նպատակով՝ կարծելով, թե մեծ վնաս կհասցնի գործին: Բայց ստացվեց հակառակը. ձեռք բերված դրամով նյութեր գնեցին նոր և ավելի որակյալ հրատարակության համար, որն այլ կերպ չէր կարող լույս տեսնել: Երբ հետագայում Թինդալը բանտարկվեց, նրան խոստացան ազատ արձակել այն պայմանով, որ նա հայտներ նրանց անունները, ովքեր օգնել էին իրեն՝ հոգալու Աստվածաշնչի տպագրման ծախսերը: Նա պատասխանեց, որ Գարհեմի եպիսկոպոսն արել է ավելին, քան ուրիշ որևէ մեկը, քանզի մեծ գումար վճարելով իր մոտ եղած Աստվածաշնչերի համար՝ նա իրեն հնարավորություն է տվել համարձակ առաջ գնալու:

Թինդալը մատնվեց իր թշնամիների ձեռքը և այս անգամ շատ ամիսներ անցկացրեց բանտում: Ի վերջո նա իր հավատը կնքեց նահատակությամբ, բայց նրա պատրաստած գեներերը մյուս զինվորներին **[248]** հնարավորություն տվեցին պայքարելու գալիք բոլոր դարերի ընթացքում՝ մինչև իսկ մեր օրերը:

Լաթիներն ամբիոնից քարոզում էր, որ Աստվածաշունչը պետք է կարդացվի ժողովրդի լեզվով: Սուրբ Գրքի Հեղինակը, ասում էր նա, «Ինքն Աստված է», և այս Գիրքն իր մեջ կրում է իր Հեղինակի գործությունն ու հավերժությունը: «Չկա մի թագավոր, կայսր, դատավոր կամ տիրակալ... որ պարտավոր չլինի հնազանդվել... Նրա սուրբ խոսքին»: «Եկեք չքայլենք շեղ ճանապարհներով, թող Աստծո խոսքը առաջնորդի

մեզ: Եկեք չհետևենք... մեր նախնիների օրինակին՝ վարվելով այնպես, ինչպես նրանք են վարվել, այլ անենք այն, ինչ նրանք *պետք է անեին*» (Հյու Լատիմեր, «Առաջին քարոզը, որ հնչել է արքա Էդվարդ VI-ի առաջ»):

Ընձարտությունը պաշտպանելու համար վեր ելան Բարնսը և Ֆրայթը՝ Թիմոթայի հավատարիմ ընկերները: Նրանց հետևեցին Ռիդլիզը և Քրանմերը: Անգլիայի Բարենորոգման այդ առաջնորդները ուսյալ մարդիկ են եղել, և նրանցից շատերը մեծ հարգանք են վայելել Հռոմի համայնքում: Նրանք պապությանն ընդդիմացել են «սուրբ գահի» մոլորություններն իմանալու արդյունքում: Նրանց ծանոթությունը Բաբելոնի գաղտնիքներին ավելի մեծ ուժ է հաղորդել իրենց վկայությանն ընդդեմ նրա:

«Հիմա ես մի տարօրինակ հարց տամ.- ասել է Լաթիմերը: Ո՞վ է ամենաջանասեր եպիսկոպոսն ու պրելատը ամբողջ Անգլիայում... Տեսնում եմ, որ սպասում եք ինձնից լսել նրա անունը... Ես կասեմ ձեզ. դա սատանան է... Նա երբեք չի լքում իր թեմը: Երբ էլ կանչեք նրան, նա միշտ տանն է... միշտ զբաղված է գործով... Դուք նրան երբեք պարսպ չեք գտնի, հավաստիացնում եմ ձեզ... Այնտեղ, ուր բնակվում է սատանան... գրքերի համար տեղ չկա, իսկ փոխարենը՝ մոմեր են, Աստվածաշնչի կարիքը չկա, նրա տեղ՝ տերողորմյաներ են, ավետարանի լույսը պետք չէ, փոխարենը՝ մոմերի լույսն է: Այո, օրը ցերեկով... Քրիստոսի խաչը մի կողմ են դնում և բացում քավարանի քսակը ...մերկին, աղքատին ու տկարին զրկում են հագուստից, իսկ սրբապատկերները զարդարում են, զուգում փայտն ու քարը, մեծարում մարդու ավանդություններն ու օրենքները՝ արհամարհելով Աստծո պատվերներն ու Նրա ամենասուրբ խոսքը... Օ՛, եթե միայն մեր քահանաները նույնքան եռանդուն լինեին բարի ուսմունքի սերմը ցանելու մեջ, որքան սատանան է՝ որո՞ւմ ու մոլախոտ սերմելու մեջ» (Նույն տեղում, «Քարոզ գութանի մասին»): [249]

Գլխավոր սկզբունքը, որն առաջ էին տանում այս բարենորոգիչները, նույնն էր, որին հետևել են վաղեմաները, Ուիկլիֆը, Յան Հուսը, Լյուտերը, Յվինգլին և նրանց համախոհները, այսինքն՝ Սուրբ Գրքի անսխալական հեղինակությունը՝ որպես հավատի և վարքի չափանիշ: Նրանք մերժում էին կրոնի հարցերում խղճին բռնանալու՝ պապերի, տիեզերաժողովների, եկեղեցու հայրերի և թագավորների իրավունքը: Աստվածաշունչն էր նրանց հեղինակությունը, և դրանով էին նրանք ստուգում բոլոր ուսմունքներն ու պնդումները: Այս սուրբ այրերին գորացնում էր հավատն Աստծո և Նրա խոսքի հանդեպ, երբ նրանք գոհում էին իրենց կյանքը խարույկի վրա: «Քաջացի՛ր,- բացականչեց

Լաթիմերը՝ դիմելով նահատակվող իր ընկերոջը, երբ կրակի բոցն ուր որ է լռեցնելու էր նրանց ձայները,- այսօր Աստծո շնորհիվ մենք այնպիսի ջահ ենք վառելու Անգլիայում, որը, համոզված եմ, երբեք չի մարի» (*Հյու Լաթիմերի գործերը*, հ.1, գլ.13):

Շոտլանդիայում Կոլումբայի և նրա համագործակիցների ցանած ճշմարտության սերմերը երբեք ամբողջովին չեն ոչնչացել: Անգլիայի եկեղեցիները Հռոմին ենթարկվելուց հարյուրավոր տարիներ անց Շոտլանդիայի եկեղեցիները դեռ պահպանում էին իրենց ազատությունը: Տասներկուերորդ դարում, սակայն, պապությունը հաստատվեց այստեղ, և ուրիշ ոչ մի երկրում նրա իշխանությունն այդքան բացարձակ չի եղել: Ոչ մի տեղ ավելի թանձր չի եղել խավարը, բայց լույսի շողերը թափանցեցին նաև այստեղ՝ խոստանալով պայծառ արշալույս: Լուրարդները, գալով Անգլիայից և բերելով Աստվածաշունչն ու Ուիկլիֆի ուսմունքը, շատ բան արեցին ավետարանի գիտությունը պահպանելու համար, և ամեն դարում վկաներ ու նահատակներ եղան:

Բարենորոգումն իր հետ բերեց Լյութերի գրվածքները, և ապա Թին-դալի անգլերեն Նոր Կտակարանը: Հոգևորականության կողմից աննկատ՝ այս լրաբերները լուռ անցան սարերն ու հովիտները՝ կրկին բորբոքելով ճշմարտության ջահը, որն արդեն մարում էր Շոտլանդիայում, քանդելով այն գործը, որ Հռոմն արել էր կեղեքման չորս դարերի ընթացքում:

Կրկին նահատակների արյունը նոր թափ հաղորդեց շարժմանը: Անսպասելիորեն սթափվելով իրենց գործին սպառնացող վտանգից՝ պապական առաջնորդները խարույկի մատնեցին *[250]* Շոտլանդիայի ամենավեհանձն ու պատվավոր զավակներից մի քանիսին: Բայց դրանով նրանք միայն ամբիոն կանգնեցրին, որից այդ մեռնող վկաների խոսքերը հնչում էին ամբողջ երկրով մեկ՝ անհագ տենչ առաջացնելով մարդկանց հոգիներում՝ թոթափելու Հռոմի շղթաները:

Ծագումով ու բնավորությամբ ազնվականներ Համիլթոնն ու Ուիշարքը մի երկար շարք ավելի հասարակ աշակերտների հետ միասին իրենց կյանքը գոհեցին խարույկի վրա: Բայց Ուիշարքին այրող կրակը կյանքի կոչեց մեկին, ում բոցը չէր կարող լռեցնել, մեկին, ով Աստծո գործությամբ պապության մահազանգն էր խփելու Շոտլանդիայում:

Ձոն Նոքսը երես էր թեքել եկեղեցու ավանդություններից ու խորհրդրդապաշտությունից՝ անվելու Աստծո խոսքի ճշմարտություններով, և Ուիշարքի ուսմունքը հաստատել էր Հռոմի հետ իր կապերը խզելու և հալածվող բարենորոգիչներին միանալու նրա որոշումը:

Երբ ընկերներն առաջարկեցին նրան քարոզիչ դառնալ, նա սահ-

մըռկելով ընկրկեց՝ վախենալով պատասխանատվությունից, և միայն մեկուսանալուց ու ինքն իր հետ ցավոտ պայքարից օրեր անց նա վերջապես համաձայնեց: Բայց ընդունելով այդ պաշտոնը՝ նա մինչև իր կյանի վերջը գնաց առաջ՝ աներեր վճռականությամբ ու անվեհեր քաջությամբ: Այս անկեղծ բարենորոգիչը ահ չուներ: Նահատակության խարույկները, որ բոցավառվում էին նրա շուրջը, միայն էլ ավելի էին բորբոքում նրա եռանդը: Բռնակալի սպառնացող կացինը կախված իր գլխավերևում՝ նա աջ ու ձախ ջախջախիչ հարվածներ էր հասցնում կռապաշտությանը:

Գեմառդեն հանդիպելով Շոտլանդիայի թագուհուն, ում ներկայությամբ բողոքական առաջնորդներից շատերի եռանդը նվազել էր, Ջոն Նոքսը անվեհեր վկայեց ճշմարտությունը: Նրան հնարավոր չէր շահել փաղաքշանքով, և նա չէր սարսռում սպառնալիքներից: Թագուհին մեղադրեց նրան հերձվածողության մեջ՝ ասելով, որ նա, ժողովրդին սովորեցնելով ընդունել պետության կողմից արգելված կրոնը, այդպիսով խախտել է Աստծո պատվերը, ըստ որի՝ հպատակները պիտի ենթարկվեն իրենց իշխաններին: Նոքսը վճռականորեն պատասխանեց.

«Ինչպես որ ճշմարիտ կրոնն իր սկզբնական ուժն ու հեղինակությունը ստացել է ոչ թե այս աշխարհի իշխաններից, այլ բացառապես հավերժական Աստծուց, այնպես էլ հպատակները պարտավոր չեն իրենց կրոնը [251] ձևավորելու իրենց իշխանների ցանկությամբ: Քանզի հաճախ իշխանները բոլորից ավելի տգետ են Աստծո ճշմարիտ կրոնի հարցերում... Եթե Աբրահամի ողջ սերունդը փարավոնի կրոնն ընդուներ, ում հպատակներն էին նրանք այդքան երկար ժամանակ, ասացեք, խնդրեմ, տիկին, ի՞նչ կրոն կլիներ աշխարհում: Կամ էլ, եթե առաքյալների օրերում բոլոր մարդիկ ընունեին Հռոմի կայսրերի կրոնը, ապա ի՞նչ կրոն կլիներ երկրի երեսին... Եվ այսպես, տիկին, կարող եք նկատել, որ հպատակները պարտավոր չեն դավանել իրենց իշխանների կրոնը, թեև նրանց կարգադրված է հնազանդվել»:

Մարիամն ասաց. «Դուք Սուրբ Գիրքը մեկնաբանում եք մի ձևով, կաթոլիկ ուսուցիչները՝ մեկ այլ: Ո՞ւմ պետք է ես հավատամ, և ո՞վ պիտի լինի դատավորը»:

«Դուք պիտի հավատաք Աստծուն, ով պարզորոշ խոսում է Իր Խոսքում,- պատասխանեց բարենորոգիչը,- իսկ այն ամենում, ինչ այդ խոսքը չի սովորեցնում, դուք պիտի հավատաք ո՛չ մեկին, ո՛չ էլ մյուսին: Աստծո խոսքն ինքնին պարզ է, ու եթե ինչ-որ բան անհասկանալի է մի տեղում, Սուրբ Հոգին, ով ինքն իրեն երբեք չի հակասում, պարզաբանում է դա մյուս տեղերում, այնպես որ կասկած չի մնում, եթե միայն մարդը չհա-

մառի իր տգիտության մեջ» (Գեյվիդ Լեինգ, *Ձոն Նոքսի հավաքածուն*, հ. 2, էջ 281, 284):

Ահա այն ճշմարտությունները, որ անվախ բարենորոգիչն ասաց թագուհուն՝ վտանգելով իր կյանքը: Նույն աներկյուղ քաջությամբ էլ նա հետամուտ եղավ իր նպատակին՝ աղոթելով ու վարելով Տիրոջ մարտերը, մինչև որ Շոտլանդիան ազատվեց պապությունից:

Բողոքականության հաստատումը Անգլիայում՝ որպես ազգային կրոն, նվազեցրեց, բայց լիովին չվերացրեց հալածանքը: Մինչ Հռոմի ուսմունքից շատ կետեր մերժվեցին, որոշ կաթոլիկական ծեսերի ձևեր, այնուամենայնիվ, պահպանվեցին: Պապի գերիշխանությունը մերժվեց, բայց նրա փոխարեն միապետը գահակալեց՝ որպես եկեղեցու գլուխ: Եկեղեցու ծառայության մեջ ավետարանի մաքրությունից ու պարզությունից լուրջ շեղումներ կային: Խղճի ազատության մեծ սկզբունքը դեռ չէր հասկացվել: Թեև բողոքական իշխանավորները հազվադեպ էին դիմում այն սոսկալի դաժանություններին, [252] որ Հռոմը գործադրում էր հերձվածողության դեմ, Աստծուն իր խղճի թելադրանքով երկրպագելու՝ յուրաքանչյուր մարդու իրավունքը չէր ճանաչվում: Բոլորից պահանջվում էր դավանել հաստատված եկեղեցու ուսմունքն ու պահել պաշտամունքի ընդունված ձևերը: Այլախոհները, շատ թե քիչ չափով, հարյուրամյակներ շարունակ ենթարկվում էին հալածանքների:

Տասնյոթերորդ դարում հազարավոր քարոզիչներ գրկվեցին իրենց պաշտոններից: Մեծ տուգանքների, բանտարկության ու աքսորի սպառնալիքով արգելված էր մասնակցել որևէ կրոնական ժողովի, բացի պաշտոնական եկեղեցու պաշտամունքից: Հավատարիմ հոգիները, ովքեր չէին կարող չհավաքվել՝ միասին երկրպագելու Աստծուն, ստիպված էին լինում հանդիպել մութ նրբանցքներում, լքված տների տանիքներում, իսկ բարենպաստ եղանակին՝ անտառում, կեռագիշերին: Անտառի գողորիկ խորքերում՝ աստվածաշեն տաճարում, Տիրոջ այդ ցրված ու հալածվող զավակները հավաքվում էին՝ իրենց աղերսներն ու շնորհակալությունը հայտնելու Աստծուն: Եվ չնայած զգուշավորությամբ՝ շատերը չարչարվում էին իրենց հավատի համար: Բանտերը լեւի-լեցուն էին, ընտանիքները՝ քայքայված: Շատերն աքսորվել էին օտար երկրներ: Սակայն Աստված Իր ժողովրդի հետ էր, և հալածանքներն անգոր էին լռեցնել նրանց վկայությունը: Շատերը քշվեցին օվկիանոսից այն կողմ՝ Ամերիկա, և այստեղ հիմք դրեցին քաղաքացիական ու կրոնական ազատությանը, որը դարձավ այս երկրի խորհրդանիշն ու փառքը:

Ինչպես առաքյալների օրերում, հալածանքները կրկին նպաստե-

ցին ավետարանի առաջընթացին: Անառակ և ոճրագործ մարդկանցով լեցուն գարշելի զնդանում Ջոն Բունիանն ասես շնչում էր Երկնքի մաքուր օդը, և հենց այնտեղ նա գրեց կորուսյալ երկրից դեպի երկնային քաղաքը ճամփորդող ուխտագնացի մասին իր զարմանահրաշ ալլաբանությունը: Ավելի քան երկու հարյուր տարի Բեդֆորդի բանտից հնչող այդ ձայնը ցնցող գործությամբ դիմել է մարդկանց սրտերին: Բունիանի «Ուխտագնացի ճամփորդությունը» և «Գերառաար շնորհ մեղավորներից մեծագույնին» գրքերը շատերին ուղղել են դեպի կյանքի ճանապարհը:

Բաքստերը, Ֆլավելը, Ալեինը և տաղանդավոր, ուսյալ ու քրիստոնեական խոր փորձառության տեր այլ մարդիկ խիզախորեն կանգնեցին՝ [253] պաշտպանելու «մեկ անգամ սրբերին ավանդված» հավատը: Այս մարդկանց արած գործը՝ դատապարտված և օրենքից դուրս հայտարարված այս աշխարհի տիրակալների կողմից, երբեք չի կարող կորչել: Ֆլավելի «Կյանքի աղբյուրն» ու «Շնորհի ընդունումը» հազարավորներին սովորեցրել են, թե ինչպես իրենց հոգու պահպանությունը վստահեն Քրիստոսին: Բաքստերի «Վերածնված հովիվն» օրհնություն է եղել շատերի համար, ովքեր փափագել են Աստծո գործի վերածնունդը, իսկ նրա «Սրբերի հավիտենական հանգիստը» մարդկանց առաջնորդել է դեպի այն «հանգիստը», որ դեռ մնում է Աստծո ժողովրդի համար:

Հարյուր տարի անց՝ հոգևոր մեծ խավարի օրերին, որպես Աստծո ջահակիրներ հանդես եկան Ուայթֆիլդը և Ուեսլիները: Հաստատված եկեղեցու իշխանության ներքո Անգլիայի ժողովուրդը կրոնական խոր անկում ունեցավ, որը գրեթե չէր տարբերվում հեթանոսությունից: Հոգևորականությունը տարված էր բնական կրոնի ուսումնասիրությամբ, որի վրա էլ մեծապես հիմնել էին իրենց աստվածաբանությունը: Բարձր խավերը ծաղրում էին բարեպաշտությունը՝ պարծենալով, որ վեր են այդ մոլեռանդությունից: Ցածր խավերը տգիտության ու արատների մեջ էին, մինչդեռ եկեղեցին ո՛չ քաջություն ուներ, ո՛չ էլ հավատ՝ օժանդակելու ճշմարտության փլուզվող գործին:

Հավատով արդարացման մեծ սկզբունքը, որն այդքան հստակորեն սովորեցրել էր Լյութերը, գրեթե ամբողջովին մոռացվել էր, և դրա տեղը զբաղեցրել էր փրկության համար բարի գործերին վստահելու՝ Հռոմի ուսմունքը: Ուայթֆիլդը և Ուեսլիները, լինելով պետական եկեղեցու անդամներ, անկեղծորեն որոնում էին Աստծո բարեհաճությունը, որն, ինչպես նրանց սովորեցրել էին, ձեռք էր բերվում առաքինի կյանքով ու կրոնական ծեսերը պահելով:

Մի անգամ, երբ Չարլզ Ռեսլին ծանր հիվանդացել էր և կարծում էր, թե մեռնելու է, նրան հարցրին, թե ինչի վրա է նա դնում հավիտենական կյանքի իր հույսը: Նա պատասխանեց. «Ես ջանք չեմ խնայել Աստծուն ծառայելու համար»: Երբ թվաց, թե հարց տվող իր ընկերը լիովին բավարարված չէր պատասխանով, Ռեսլին մտածեց. «Մի՞թե իմ ջանքերը բավարար հիմք չեն հուսալու համար: Նա ինձ ուզում է գրկե՞լ իմ ջանքերից: Ես ուրիշ ոչինչ չունեմ՝ հույս վրան դնելու» (Ջոն Ուայթեյթ, *Պատվելի Չարլզ Ռեսլիի կյանքը*, էջ 102): Այսպիսին էր թանձր խավարը, [254] որ պատել էր եկեղեցին՝ թաքցնելով քավությունը, գրկելով Քրիստոսին Իր փառքից և մարդկանց մտքերը շեղելով իրենց փրկության միակ հույսից՝ խաչյալ Քրիստոսի արյունից:

Ռեսլին ու նրա համախոհները հասկացել էին, որ իսկական կրոնը սրտից է բխում, և որ Աստծո օրենքը տարածվում է ինչպես խոսքերի ու արարքների, այնպես էլ մտքերի վրա: Համոզվելով սուրբ սիրտ, ինչպես նաև ճիշտ վարք ունենալու անհրաժեշտության մեջ՝ նրանք լրջորեն նոր կյանք սկսեցին: Աղոթքներով ու ամենաջերմեռանդ ջանքերով նրանք սկսեցին ճնշել իրենց մարմնավոր սրտի չար հակումները: Նրանց անձնուրաց կյանքն աչքի էր ընկնում բարեգործությամբ ու խոնարհությամբ նրանք խստորեն ու ճշգրտությամբ կատարում էին այն ամենը, ինչն, իրենց կարծիքով, կարող էր օգնել՝ ապահովելու ամենացանկալին՝ սրբություն, որն էլ կարժանացներ Աստծո բարեհաճությանը: Բայց նրանք չհասան իրենց նպատակին: Չուր էին մեղքի դատապարտությունից և նրա իշխանությունից ազատվելու նրանց ջանքերը: Դա նույն պայքարն էր, որը Լյութերն ունեցել էր Էրֆուրտի իր խցում: Նրա հոգին տանջել էր մինևույն հարցը. «Մարդն ինչպե՞ս կարդարանա Աստծո առաջ» (Հոր 9.2):

Աստվածային ճշմարտության կրակը, որը գրեթե մարել էր Բողոքականության գոհասեղաններին, պետք է նորից բռնկվեր այն հին ջահից, որ դարերի խորքից փոխանցել էին Բոհեմիայի քրիստոնյաները: Բարենորոգումից հետո բողոքականությունը Բոհեմիայում ոտնահար էր եղել Հռոմի հորդանների կողմից: Բոլորն, ովքեր հրաժարվել էին ուրանալ ճշմարտությունը, ստիպված փախել էին: Նրանցից ոմանք, պատրաստվելով Սաքսոնիայում, այնտեղ պահպանեցին հին հավատը: Հենց այս քրիստոնյաների հետնորդներից էր, որ լույսը հասավ Ռեսլիին և նրա համախոհներին:

Ջոն և Չարլզ Ռեսլիները, ձեռնադրվելով ծառայության, ուղարկվեցին Ամերիկա՝ ավետարանչության: Նավում մորավիացիների մի խումբ

կար: Երբ նավարկության ընթացքում սաստիկ փոթորիկներ էին բարձրանում, Ջոն Ուեսլին, դեմառդեմ հանդիպելով մահվանը, գգում էր, որ Աստծո հետ հաշտության վստահություն չունի: Գերմանացիներն, ընդհակառակը, այնպիսի հանդարտություն ու վստահություն էին դրսևորում, որ նրան բոլորովին օտար էին:

[255] «Ես վաղուց նկատել էի,- ասում է նա,- նրանց պահվածքի անօրինակ լրջությունը: Նրանք անդադար վկայում էին իրենց խոնարհությունը՝ մյուս ուղևորների համար ծառայություններ անելով, որ անգլիացիներից ոչ ոք չէր անի, և դրա դիմաց նրանք վճար չէին պահանջում կամ ընդունում՝ ասելով, որ դա օգտակար է իրենց հպարտ սրտերը խոնարհեցնելու համար, և որ իրենց սիրող Փրկիչը ավելին է արել իրենց համար: Եվ ամեն օր նրանց առիթ էր տրվում ցույց տալու հեգուություն, որը հնարավոր չէր սասանել: Երբ նրանց հրում էին, հարվածում կամ վայր գցում, նրանք վեր էին կենում ու անտրտունջ հեռանում: Հիմա առիթ եղավ ստուգելու, թե արդյո՞ք նրանք ազատ են վախից, հպարտությունից, բարկությունից ու վրեժխնդրությունից: Երգելու պահին, որով սկսվել էր նրանց պաշտամունքը, մի ահռելի ալիք բարձրացավ, և փշրվելով նավի վրա՝ պատառոտեց մեծ առագաստը և այնպես ծածկեց նավը, որ թվաց, թե մեծ անդունդն արդեն կլանեց բոլորիս: Անգլիացիները սարսափելի վայնասուն բարձրացրին: Իսկ գերմանացիները հանգիստ շարունակեցին երգել: Նրանցից մեկին ես հետո հարցրի. «Դուք չվախեցա՞ք»: «Շնորհակալ եմ Աստծուց, ոչ», - պատասխանեց նա: «Իսկ ձեր կանայք ու երեխանե՞րը», - հարցրի ես: Նա մեղմորեն պատասխանեց. «Մեր կանայք և երեխաները չեն վախենում մահից» (Ջոն Ուայթեդ, *Պատվելի Չարլզ Ուեսլիի կյանքը*, էջ 10):

Հասնելով Սավաննա՝ Ուեսլին կարճ ժամանակ ապրեց մորավիացիների հետ: Նրա վրա խոր տպավորություն էր թողել նրանց քրիստոնեական վարքը: Նրանց պաշտամունքներից մեկի մասին, որն ապշեցուցիչ կերպով տարբերվում էր Անգլիայի եկեղեցու անշունչ ձևապաշտությունից, նա գրել է. «Այդ ամենի մեծագույն պարզությունը և հանդիսավորությունն ինձ ասես տասնյոթ դար հետ փոխադրեցին, և թրվաց, թե ես մասնակցում եմ այն ժողովներից մեկին, որոնցում բացակայում էր արտաքին ձևականությունը, և այն վարում էր վրանակար Պոդոսը կամ ձկնորս Պետրոսը՝ Հոգու և գործության դրսևորմամբ» (*Նույն փեղում*, էջ 11,12):

Վերադառնալով Անգլիա՝ Ուեսլին մորավիացի մի քարոզչի օգնությամբ սկսեց ավելի պարզորոշ հասկանալ աստվածաշնչյան հավատը:

Նա համոզվեց, որ պետք է հրաժարվի փրկվելու համար իր գործերին ապավինելուց և ամբողջովին վստահի *[256]* «Աստծո Գառին, որ վեր է առնում աշխարհի մեղքը»: Լոնդոնում մորավիական համայնքի ժողովներից մեկում ընթերցվեց Լյութերի գրվածքներից մի հատված, որտեղ նկարագրվում էր այն փոփոխությունը, որ Սուրբ Հոգին գործում է հավատացյալի սրտում: Երբ Ուեսլին լսեց այդ խոսքերը, նրա սրտում հավատ արթնացավ: «Ես տարօրինակ ջերմություն զգացի իմ սրտում,-ասել է նա,- զգացի, որ փրկվելու համար իրոք ապավինում եմ Քրիստոսին, միայն Նրան, և ինձ հավաստիացում տրվեց, որ Նա վեր է առել *իմ* մեղքը, նույնիսկ *իմը*, և ազատել է *իմ* մեղքի ու մահվան օրենքից» (*Նույն տեղում*, էջ 52):

Հոգնեցուցիչ ու անդադրում պայքարի, խստագույն անձնուրացության, նախաստիճիկի ու նվաստացման երկար տարիների ընթացքում Ուեսլին համառորեն հետամուտ էր եղել Աստծուն որոնելու իր նպատակին: Հիմա նա գտել էր Նրան: Նա հասկացել էր, որ շնորհ գտնելու համար իր տանջալի ջանքերը՝ աղոթքներն ու ծոմերը, գթության գործերն ու ինքնուրացությունը, լոկ պարզև էր, որը տրվում է «առանց փողի, առանց վճարի»:

Հաստատվելով Քրիստոսի հավատի մեջ՝ նա ամբողջ հոգով վառվեց Աստծո ձրի շնորհի փառավոր ավետարանի գիտությունն ամենուրեք տարածելու ցանկությամբ: «Ողջ աշխարհը ես իմ համայնքն եմ համարում,- ասում էր նա,- դրա որ մասում էլ լինեմ, ես հարմար և ճիշտ եմ գտնում և պարտքս եմ համարում հռչակել փրկության բարի լուրը բոլորին, ովքեր պատրաստ են լսել» (*Նույն տեղում*, էջ 74):

Նա շարունակեց իր խստակյաց ու ինքնուրաց կյանքը, բայց հիմա արդեն ոչ թե որպես հավատի *հիմքը*, այլ *արդյունքը*, ոչ թե որպես սրբության *արմատը*, այլ *պտուղը*: Քրիստոնյայի հավատի հիմքը Աստծո շնորհն է Քրիստոսում, և այդ շնորհը նրան կողդի հնազանդության: Ուեսլին իր կյանքը նվիրեց այն մեծ ճշմարտությունների քարոզչությանը, որ ընդունել էր. արդարացում հավատով Քրիստոսի քավչարար արյանը և սրտի վրա Սուրբ Հոգու նորոգող ուժը, որի պտուղը քրիստոսանման կյանքն է:

Ուայթֆիլդը և Ուեսլի եղբայրներն իրենց ծառայությանը պատրաստվել էին իրենց խղճուկ վիճակի տևական ու տանջալի գիտակցմամբ՝ համոզված, որ իրենք կորած են, և որպեսզի ունակ լինեին նեղություններ կրելու՝ *[257]* որպես Քրիստոսի քաջ զինվորներ, Աստված նրանց անցկացրեց արհամարհանքի, ծաղրի ու կատաղի հալածանքներ:

րի քուրայով՝ թե՛ համալսարանի տարիներին և թե՛ իրենց ծառայության սկզբում: Իրենց անաստված ուսանող ընկերները նրանց և մի քանի ուրիշների, ովքեր համակրում էին նրանց, արհամարհանքով անվանում էին մեթոդիստներ՝ մի անուն, որն այսօր պատվով է կրում Անգլիայի և Ամերիկայի մեծագույն հարանվանություններից մեկը:

Որպես Անգլիկան եկեղեցու անդամներ՝ նրանք խստորեն հետևում էին այդ եկեղեցու երկրպագության ձևերին, բայց Տերն Իր խոսքում նրանց առջև ավելի բարձր չափանիշ դրեց: Սուրբ Հոգին դրդեց նրանց քարոզել խաչյալ Քրիստոսին: Նրանց աշխատանքն ուղեկցվում էր Բարձրյալի գործությամբ: Հազարավորները համոզվում էին նրանց իրավացի լինելու մեջ ու իսկապես վերափոխվում: Անհրաժեշտ էր այդ գառներին պաշտպանել ոռնացող գայլերից: Ուեսլին միտք չունեի նոր հարանվանություն ստեղծելու, նա Ավետարանը ընդունածներին պարզապես համախմբեց այսպես կոչված «Մեթոդիստների միության» մեջ:

Խորհրդավոր ու ուժասպառիչ էր պայքարը, որ մղում էր այս քարոզիչների դեմ պաշտոնական եկեղեցին, բայց Աստված Իր իմաստությամբ իրադարձություններն այնպես շրջեց, որ բարենորոգման գործը սկսվի հենց եկեղեցու ներսում: Եթե այն ամբողջովին դրսից գար, չէր կարող թափանցել այնտեղ, ուր ամենից շատ էր հարկավոր: Բայց քանի որ վերածննդի քարոզիչները եկեղեցու անդամներ էին և գործում էին եկեղեցու լիազորության սահմաններում, որտեղ որ հնարավորություն էր ընձեռվում, ճշմարտությունը մուտք էր գործում այնտեղ, ուր այլ պարագաներում դռները փակ կմնային: Հոգևորականներից ոմանք, արթնանալով իրենց բարոյական թմրությունից, ջերմեռանդ քարոզիչներ դարձան իրենց համայնքներում: Չնապաշտությունից քարացած եկեղեցիները սկսում էին կենդանանալ:

Ուեսլիի օրերում, ինչպես և եկեղեցու պատմության բոլոր դարերում, զանազան շնորհների տեր մարդիկ կատարել են իրենց համար նշանակված աշխատանքը: Միգուցե նրանք ուսմունքի որոշ կետերում տարածայնություններ են ունեցել, սակայն բոլորն էլ առաջնորդվել են Աստծո Հոգով և միավորվել են Քրիստոսի համար հոգիներ շահելու գերագույն նպատակի շուրջը: Ուայթֆիլդի և Ուեսլիների միջև տարածայնությունը մի անգամ սպառնացել էր օտարացում ստեղծել, [258] բայց քանի որ նրանք հեզություն էին սովորել Քրիստոսի դպրոցում, փոխադարձ սերն ու երկայնամտությունը հաշտեցրեց նրանց: Նրանք վիճաբանելու ժամանակ չունեին, երբ ամենուրեք գերիշխում էին կեղծիքն ու անիրավությունը, իսկ մեղավորները՝ կորչում:

Աստծո ծառաները քայլում էին փշոտ ճանապարհով: Ազդեցիկ ու կրթված մարդիկ իրենց բոլոր ուժերով ընդդիմանում էին նրանց: Որոշ ժամանակ անց հոգևորականներից շատերը վճռական թշնամություն ցուցաբերեցին, և եկեղեցիների դռները փակվեցին մաքուր հավատի և այն հռչակողների առջև: Եկեղեցական ամբիոնից նրանց դատապարտելու՝ հոգևորականների ջանքերը բորբոքեցին խավարի, տգիտության ու անօրենության տարերքը: Կրկին ու կրկին Ջոն Ուեսլին Աստծո ողորմությամբ հրաշքով փրկվում էր մահից: Երբ ամբոխի գայլույթը բորբոքվում էր նրա դեմ, և թվում էր, թե որևէ ելք չկա փրկվելու, մի հրեշտակ՝ մարդկային կերպարանքով, կանգնում էր նրա կողքին, ամբոխը ընկրկում էր, և Քրիստոսի ծառան անվնաս դուրս էր գալիս վտանգավոր տեղից:

Կատաղած ամբոխից ազատվելու այդ դեպքերից մեկի մասին Ուեսլին ասել է. «Շատերը ջանում էին ինձ վայր գցել, երբ մենք մի սայթաքուն ճանապարհով բլրից իջնում էինք քաղաք՝ կարծելով, որ եթե ընկնեմ, այլևս վեր չեմ կենա: Բայց ես ոչ մի անգամ չսայթաքեցի և չսահեցի, մինչև որ լիովին ազատվեցի նրանց ձեռքից... Շատերն ապարդյուն ջանում էին բռնել օձիքիցս կամ շորերիցս, բայց միայն մեկին հաջողվեց բռնել բաճկոնակիս ծայրից, որի կտորը հետո մնաց նրա ձեռքում, իսկ մյուս կտորը, որի գրպանում դրամս էր, պատռվեց միայն կիսով չափ... Մի ուժեղ մարդ հետևիցս մի քանի անգամ փորձեց խփել ինձ կաղնե մահակով, որի մի հարվածը, եթե դիպչեր գլխիս հետևամասին, նրան կազատեր հետագա բոլոր ջանքերից: Բայց ամեն անգամ հարվածը, չգիտեմ ինչպես, շեղ էր անցնում, թեև ես չէի կարող շարժվել ո՛չ աջ, ո՛չ ձախ... Մեկ ուրիշը, ճեղքելով ամբոխը, ձեռքը բարձրացրեց հարվածելու, բայց հանկարծ անսպասելիորեն իջեցրեց՝ միայն շոյելով գլուխս, և ասաց. «Ի՛նչ փափուկ մազեր ունի»: Ամենաառաջին մարդիկ, որոնց սրտերը փոխվեցին, քաղաքի հերոսներն էին, ամբոխի հրամանատարները բոլոր **[259]** բախումներում, որոնցից մեկը աղմկոտ հրապարակներում նույնիսկ դրամով կռվող էր ...

«Որքա՛ն մեղմորեն ու աստիճանաբար է Աստված մեզ պատրաստում՝ կատարելու Իր կամքը: Երկու տարի առաջ աղյուսի կտորով հարվածեցին ուսերիս: Մեկ տարի չէր անցել, որ քարով խփեցին քթարմատիս: Անցյալ ամիս ստացա մեկ հարված, իսկ այս երեկո՝ երկուսը. մեկը՝ քաղաք գալուց առաջ, մյուսն այնտեղից դուրս գալուց հետո, բայց երկուսն էլ կարծես դատարկ բան լինեին: Թեև մի տղամարդ ամբողջ ուժով խփեց կրծքիս, իսկ մյուսը՝ բերանիս այնպիսի թափով, որ անմիջապես արյուն դուրս ցայտեց, բայց ես ամենևին ցավ չզգացի, ասես ինձ դիպել էին

ծղոտով» (Ջոն Ուեյլի, *Աշխատություններ*, հ. 3, էջ 297, 298):

Այդ վաղ օրերի մեթոդիստները, ինչպես քարոզիչները, այնպես էլ ժողովուրդը, ծաղրանք ու հալածանք էին կրում և եկեղեցու անդամների և նրանց թյուր խոսքերից բողբոջված բացահայտ անհավատների կողմից: Նրանց բերում էին դատարաններ՝ ներկայացնելով այսպես կոչված արդարադատությանը, քանզի արդարադատությունը հազվադեպ երևույթ էր այն ժամանակվա դատարաններում: Նրանք հաճախ բռնության էին ենթարկվում իրենց հալածիչներից: Գռեհիկ ամբոխը ներխուժում էր տնից տուն, ջարդուփշուր անում կահ-կարասին՝ կողոպտելով ինչ-որ կամենար, գազանաբար բռնանում տղամարդկանց, կանանց և երեխաների վրա: Երբեմն նույնիսկ հայտարարություններ էին փակցվում՝ հրավիրելով բոլորին, ովքեր կցանկանային օգնել՝ փշրելու մեթոդիստների պատուհանները և թալանելու նրանց տները, նշված ժամին հավաքվելու տվյալ վայրում: Մարդկային ու աստվածային օրենքների նման բացահայտ խախտումները որևէ պատժի չէին արժանանում: Պարբերաբար հալածանքների էին ենթարկում այս մարդկանց, ում միակ մեղքը մեղավորին կորստյան ճանապարհից դեպի սրբության ուղին դարձնելու ձգտումն էր:

Իր և իր համախոհների դեմ ներկայացվող մեղադրանքների վերաբերյալ Ջոն Ուեյլին ասել է. «Ոմանք պնդում են, թե այդ մարդկանց ուսմունքը կեղծ է, սխալ և մոլի, թե այն նոր է և չլսված մինչև վերջերս, թե այդ ամենը կվակերություն, մոլեռանդություն և պապություն է: Այդ մեղադրանքն արդեն ամբողջովին հերքված է, քանզի պարզորոշ ցույց է տրվել, որ այս ուսմունքի յուրաքանչյուր կետը հիմնված է Սուրբ գրքի վրա և մեկնաբանված **[260]** մեր իսկ եկեղեցու կողմից: Իսկ եթե Սուրբ Գիրքը ճիշտ է, ուրեմն այս ուսմունքը չի կարող կեղծ կամ սխալ լինել»: Մյուսներն ասում են. «Նրանց ուսմունքը չափազանց խիստ է: Նրանք շատ նեղ են դարձնում երկինք տանող ճանապարհը»: Սա է ճշմարտապես բուն (և որոշ ժամանակ գրեթե միակ) առարկությունը, որն ընկած է հազարավոր մյուսների հիմքում, որոնք ներկայացվում են տարբեր ձևերով: Բայց մի՞թե նրանք ավելի են նեղացնում երկինք տանող ճանապարհը, քան Տերը և Նրա առաքյալները: Մի՞թե նրանց ուսմունքն ավելի խիստ է, քան Աստվածաշնչինը: Դիտարկենք միայն մի քանի պարզ տեքստեր. «Միրիք քո Տեր Աստծուն քո բոլոր սրտով, քո բոլոր անձով և քո բոլոր մտքով»: «Ամեն դատարկ խոսքի համար, որ մարդիկ խոսեն՝ դատաստանի օրը հաշիվ պիտի տան»: «Թե ուտեք, թե խմեք, և ինչ գործ էլ որ անեք, ամեն բան Աստծո փառքի համար արեք»:

«Եթե նրանց ուսմունքը սրանից ավելի խիստ է, ապա նրանք մեղադրելի են: Բայց ձեր խիղճն էլ վկայում է, որ դա այդպես չէ: Եվ ո՞վ կարող է չնչին չափով անգամ պակաս խիստ լինել՝ առանց Աստծո խոսքն աղավաղելու: Կարո՞ղ է արդյոք Աստծո խորհուրդների որևէ տնտես հավատարիմ գտնվել, եթե նա փոխի այդ սրբազան գանձարանի որևէ մասը: Ոչ: Նա ոչինչ չի կարող պակասեցնել, ոչինչ չի կարող մեղմացնել, նա պարտավոր է հայտարարել բոլորին. «Ես չեմ կարող Սուրբ Գիրքը հարմարեցնել ձեր ճաշակին: Գուք պիտի հարմարվեք դրան, կամ հավերժ կորչեք»: Ահա սա է «այս մարդկանց անգթության» վերաբերյալ այն մյուս հանրահայտ բողոքի պատճառը: Բայց իրո՞ք նրանք անգութ են: Ի՞նչ առումով: Չե՞ն կերակրում նրանք սովածներին և չե՞ն հագցնում մերկերին: «Ոչ, բանն այդ չէ, նրանք երբեք չեն դադարել այդ անելուց: Բայց նրանք այնքան անողորմ են դատաստանում՝ կարծելով, թե բացի իրենց նմաններից ոչ ոք չի կարող փրկվել» (*Նույն տեղում*, հ. 3, էջ 152, 153):

Հոգևոր անկումը, որ տեղի ունեցավ Անգլիայում Ուեսլիի օրերից անմիջապես առաջ, գլխավորապես այն ուսմունքի հետևանքն էր, թե մարդն ազատ է օրենքից: Շատերը պնդում էին, թե Քրիստոսը խափանել է բարոյական օրենքը, և քրիստոնյաներն այլևս պարտավոր չեն պահել այն, թե հավատացյալն ազատված է «բարի գործերի ստրկությունից»: Մյուսները թեև ընդունում էին **[261]** օրենքի մշտնջենականությունը, հայտարարում էին, որ քարոզիչները կարիք չունեն հորդորել ժողովրդին՝ հնազանդվելու դրա պահանջներին, քանզի նրանք, ում Աստված ընտրել է փրկության համար, «աստվածային շնորհի անդիմադրելի ներգործությամբ կորոպեն բարեպաշտ ու առաքինի կյանքի», մինչդեռ մյուսները, ովքեր մատնված են հավիտենական դատապարտության, «ուժ չունեն հնազանդվելու աստվածային օրենքին»:

Ուրիշներն էլ, որ նույնպես համարում էին, թե «ընտրյալները չեն կարող Աստծո շնորհից կամ բարեհաճությունից ընկնել», էլ ավելի նողկալի եզրակացության եկան, թե «նրանց գործած անօրեն արարքներն իրականում մեղսավոր չեն և չպետք է որպես աստվածային օրենքի խախտում դիտվեն, ուստի նրանք կարիք չունեն խոստովանելու իրենց մեղքերը կամ էլ թողնելու դրանք ապաշխարությամբ» (Մաք Քլինթոն և Սթրոնգ, *Հանրագիտարան*, հոդվ. «Հակաօրինականներ»): Հետևաբար, նրանք հայտարարում էին, թե ամենանողկալի մեղքերից մեկն անգամ, «որ բոլորը համարում են աստվածային օրենքի ամենակոպիտ ոտնահարում, մեղք չէ Աստծո աչքին», եթե գործվել է որևէ ընտրյալի կողմից, «քանի որ ընտրյալների տարբերիչ ու էական հատկանիշներից մեկն

այն է, որ նրանք չեն կարող անել որևէ բան, ինչը տհաճ է Աստծուն կամ արգելված է օրենքով»:

Այս հրեշավոր ուսմունքն ըստ էության նույնն է, ինչ հետազայում սովորեցնելու էին հանրահայտ ուսուցիչներն ու աստվածաբանները, այսինքն՝ որ չկա աստվածային անփոփոխ օրենք՝ որպես ճշտության չափանիշ, որ բարոյականության չափանիշը հասարակությունն ինքն է որոշում, և որ դա մշտապես ենթակա է եղել փոփոխության: Այս բոլոր գաղափարների ներշնչողը այն նույն ճարպիկ հոգին է, ով Աստծո օրենքի արդարացի սահմանափակումները վերացնելու իր գործը սկսեց նույնիսկ երկնքի աննեղ բնակիչների մեջ:

Այն ուսմունքը, թե Աստված անփոփոխելիորեն կանխորոշել է մարդու ճակատագիրը, ըստ էության, շատերին դրդել է մերժելու Նրա օրենքը: Ուեսլին համառորեն ընդդիմացել է այս կեղծ ուսմունքի ուսուցիչներին՝ ցույց տալով, որ այն հակասում է Սուրբ Գրքին: «Աստծո շնորհը [262] երևաց, որ փրկարար է *ամեն մարդկանց* համար»: «Սա բարի և ընդունելի է մեր Փրկիչ Աստծո առաջ, ով կամենում է, որ *բոլոր մարդիկ* փրկվեն և ճշմարտության գիտությանը գան, որովհետև մեկ Աստված կա և մեկ միջնորդ Աստծո և մարդկանց միջև՝ Քրիստոս Հիսուս մարդը, որ իր անձը *ամենքի* համար փրկանք տվեց» (Տիտոս 2.11, Ա Տիմոթեոս 2.3-6): Աստծո Հոգին տրվում է բոլորին՝ յուրաքանչյուր մարդու առաջարկելով ազատ օգտվել փրկության միջոցներից: Այսպես Քրիստոսը՝ «ճշմարիտ Լույսը», «լուսավորում է ամեն մարդու, ով գալիս է աշխարհ» (Հովհաննես 1.9): Մարդիկ փրկությունից զրկվում են՝ կյանքի պարզևր հոժարակամ մերժելու պատճառով:

Ի պատասխան այն պնդմանը, թե Քրիստոսի մահը ծիսական օրենքի հետ միասին վերջ է դրել նաև Տասնաբանյայի պատվիրաններին, Ուեսլին ասել է. «Տասը պատվիրաններում պարունակվող բարոյական օրենքը, որ մարգարեները պարտադիր են համարել, Քրիստոսը չի վերացրել: Նա չի եկել՝ վերացնելու դրա որևէ մասը: Սա օրենք է, որը երբեք չի կարող վերացվել, այն «հաստատված է որպես հավատարիմ վկա երկնքում...» (Մաղմնո 89.37): Այն գոյություն է ունեցել աշխարհի սկզբից՝ գրված ոչ թե քարե սալիկների վրա, այլ մարդկանց սրտերում, երբ նրանց կյանքի կոչեց Արարչի ձեռքը: Ու թեև մեղքն այսօր մեծապես վնասել է Աստծո մատով գրված խոսքերը, դրանք, սակայն, չեն կարող վերջնականապես ջնջվել, քանի դեռ մենք ինչ-որ չափով գիտակցում ենք չարն ու բարին: Այս օրենքի ամեն մի պատվիրանը պետք է ուժի մեջ լինի ողջ մարդկության համար և բոլոր դարերում, քանզի կախված չէ ո՛չ տեղից, ո՛ր ժամանա-

կից, ո՛չ էլ փոփոխման ենթակա որևէ այլ հանգամանքից, այլ միայն Աստծո բնությունից, մարդու բնությունից և միմյանց հետ դրանց անփոփոխ կապից:

«Ես չեկա քանդելու, այլ կատարելու»... Նա այստեղ, անկասկած, նկատի ունի հետևյալը (ներդաշնակ այն ամենին, ինչ ասվել է մինչ այդ և դրանից հետո). Ես եկա՝ հաստատելու այն իր ողջ լիությամբ, անկախ մարդկային բոլոր ձևակերպումներից, Ես եկա՝ ամենապայծառ և մաքուր լույսի տակ դնելու այն, ինչ խամբել և աղավաղվել է, Ես եկա՝ հռչակելու օրենքի ամեն մի պատվիրանի ճշմարիտ և ամբողջական նշանակությունը, ցույց տալու նրա երկայնությունն ու լայնությունը, [263] բարձրությունն ու խորությունը և աներևակայելի սրբությունն ու հոգևորությունը բոլոր առումներով» (Ուեյլի, *քարոզ* 25):

Ուեյլին հռչակում էր օրենքի և ավետարանի կատարյալ ներդաշնակությունը: «Օրենքի և ավետարանի միջև, հետևաբար, գոյություն ունի ամենասերտ կապ, որը կարելի է ըմբռնել: Մի կողմից՝ օրենքը մշտապես ճամփա է պատրաստում ավետարանի համար և մեզ առաջնորդում դեպի այն, մյուս կողմից՝ ավետարանը մեզ մշտապես մղում է ավելի ճշտորեն պահելու օրենքը: Օրենքը, օրինակ, պահանջում է սիրել Աստծուն, սիրել մեր մերձավորներին, լինել հեզ, խոնարհ և սուրբ: Մենք զգում ենք, որ անգոր ենք՝ բավարարելու այս պահանջը, և իսկապես, «մարդու համար դա անկարելի է», բայց տեսնելով այդ սերը մեզ տալու և մեզ խոնարհ, հեզ ու սուրբ դարձնելու Աստծո խոստումը՝ մենք կառչում ենք այդ այդ բարի լուրին՝ ավետարանին: Դա մեզ համար արվում է մեր հավատի համաձայն, և «օրենքի արդարությունը կատարվում է մեր մեջ» այն հավատով, որ Քրիստոս Հիսուսում է:

«Քրիստոսի Ավետարանի մեծագույն թշնամիները նրանք են,- ասել է Ուեյլին,- ովքեր բացահայտ և աներկբա կերպով «դատում են օրենքն» ու «չարախոսում նրա մասին», ովքեր սովորեցնում են մարդկանց խախտել, վերացնել, ազատվել պահելու պարտավորությունից ոչ միայն մեկ՝ ամենավորք կամ ամենամեծ, այլ բոլոր պատվիրանները միասին ... Այս մեծ մոլորությանն ուղեկցող բոլոր պարագաներից ամենազարմանալին այն է, որ դրան հետևող մարդիկ իսկապես հավատում են, թե պատվում են Քրիստոսին՝ վերացնելով Նրա օրենքը, և թե մեծարում են Նրա պաշտոնը՝ կործանելով Նրա ուսմունքը: Այո, նրանք պատվում են Նրան ճիշտ այնպես, ինչպես Հուդան, երբ ասաց. «Ողջո՛ւյն, վարդապետ, և համբուրեց Նրան»: Եվ Նա հիրավի կարող էր ասել նրանցից յուրաքանչյուրին. «Համբուրո՞վ ես մատնում մարդու Որդուն»: Դա ուրիշ բան

չէ, եթե ոչ՝ մատնել Նրան համբույրով, երբ խոսում ենք Նրա արյան մասին, բայց գրկում Նրան պասկից, անտեսում Նրա օրենքի որևէ մասը՝ ձևացնելով, թե առաջ ենք տանում ավետարանի գործը: Ոչ էլ կարող է որևէ մեկը խուսափել այս մեղադրանքից, ով այնպիսի հավատ է քարոզում, որն, ուղղակի, թե անուղղակի, վերացնում է հնագանդության անհրաժեշտությունը, ով Քրիստոս է քարոզում այնպես, որ չեզոքացնի կամ ինչ-որ կերպ թուլացնի Աստծո պատվիրաններից փոքրագույնը» (*Նույն տեղում*): [264]

Նրանց, ովքեր պնդում էին, թե «Ավետարանի քարոզչությունը քավարարում է օրենքի բոլոր պահանջները», Ուեսլին պատասխանում էր. «Մենք ամբողջությամբ հերքում ենք դա: Դրանով չի կատարվում օրենքի ամենաառաջին պահանջն իսկ, այն է՝ մարդկանց համոզել, որ մեղավոր են, արթնացնել նրանց, ովքեր դեռ քնած են դժոխքի եզրին»: Պողոս առաքյալն ասում է, որ «օրենքով է ճանաչվում մեղքը», և մինչև մարդը չգիտակցի իր մեղավորությունը, նա իրապես չի գգա Քրիստոսի քավչարար արյան կարիքը... «Առողջները բժշկի կարիք չունեն,- ասել է Տերն Ինքը,- այլ հիվանդները»: Ուրեմն անհեթեթ է բժիշկ առաջարկել նրանց, ովքեր առողջ են կամ առնվազն իրենց այդպիսին են երևակայում: Նախ պետք է նրանց համոզեք, որ իրենք հիվանդ են, այլապես նրանք շնորհակալ չեն լինի ձեր ծառայության համար: Նույնքան անհեթեթ է Քրիստոս առաջարկել նրանց, ում սրտերն առողջ են ու դեռ երբեք չեն փշրվել» (*Նույն տեղում*, քարոզ 35):

Այսպիսով, Իր Ուսուցչի մման քարոզելով Աստծո շնորհի ավետարանը՝ Ուեսլին ջանում էր «մեծարել և փառավորել օրենքը» (Եսայիա 42.21): Նա հավատարմորեն կատարեց Աստծուց իրեն տրված գործը, և փառավոր էր արդյունքը, որ նրան թույլ տրվեց տեսնել: Իր երկարատև՝ ավելի քան ութսունամյա կյանքի վերջում (կես դարից ավելի անցկացնելով ճամփորդություններում) նա ուներ կես միլիոնից ավելի բացահայտ հետևորդներ: Բայց թե իրականում քանիսն են նրա ջանքերի շնորհիվ մեղքի անդունդից ու քայքայումից ավելի վեհ ու սուրբ կյանքի բարձրացել, և թե քանիսն են նրա ուսմունքի միջոցով ավելի խոր և հարուստ հոգևոր փորձառություն ձեռք բերել, երբեք չի իմացվի, մինչև որ փրկվածների ողջ ընտանիքը հավաքվի Աստծո արքայության մեջ: Ուեսլիի կյանքն անգին օրինակ է ամեն մի քրիստոնյայի համար: Երանի՜ թե Քրիստոսի այս ծառայի հավատն ու խոնարհությունը, անխոնջ եռանդը, անձնագոհությունն ու նվիրվածությունը արտացոլվեին այսօրվա եկեղեցիներում:

ԳԼՈՒԽ 15

ԱՍՏՎԱԾԱՇՈՒՆՉԸ ԵՎ ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տասնվեցերորդ դարում Բարենդրոգումը, ժողովրդին տալով բաց Աստվածաշունչը, մուտք էր փնտրում դեպի Եվրոպայի բոլոր երկրները: Որոշ ազգեր ուրախությամբ ողջունեցին այն՝ որպես լրաբեր Երկնքից: Մյուս երկրներում պապությանը մեծապես հաջողվեց արգելել նրա մուտքը, և Աստվածաշունչի գիտության լույսն՝ իր վեհացնող ազդեցությամբ, գրեթե ամբողջովին մերժվեց: Սի երկրում, ուր թեև լույսը կարողացավ ներթափանցել, խավարը չըմբռնեց այն: Դարեր շարունակ ճշմարտությունն ու մոլորությունը պայքարում էին գերիշխանության համար: Վերջապես չարը հաղթեց՝ դուրս գցելով երկնային ճշմարտությունը: «Սա է դատաստանը, որ լույսը եկավ աշխարհ, սակայն մարդիկ խավարն ավելի սիրեցին, քան թե լույսը» (Հովհաննես 3.19): Այդ ազգը թողնվեց՝ կրելու իր ընտրության հետևանքները: Աստծո Հոգու զսպող ուժը վեր առնվեց ժողովրդից, որն արհամարհել էր Նրա շնորհի պարգևը: Թույլ տրվեց, որ չարիքը հասունանա: Եվ ամբողջ աշխարհը տեսավ լույսը քմահաճորեն մերժելու արդյունքը:

Աստվածաշունչի դեմ պատերազմը, որ այդքան երկար դարեր մղվեց Ֆրանսիայում, իր գագաթնակետին հասավ հեղափոխության ժամանակ: Այդ տակալի պայթյունը Հռոմի կողմից Սուրբ Գիրքն արգելելու արդարացի հետևանքն էր: Դա պապական քաղաքականության կիրառման ամենացնցող օրինակն էր, որ երբևէ տեսել էր աշխարհը, այն հետևանքների լուսաբանումը, որոնց հասցնելու էր [266] Հռոմի եկեղեցու ուսմունքը ավելի քան հազար տարիների ընթացքում:

Սուրբ Գրքի արգելումը պապական գերիշխանության ընթացքում կանխատեսվել էր դեռևս մարգարեների կողմից, և Հայտնության հեղինակը ևս մատնանշել է այն սարսափելի հետևանքները, որոնց հանգեցնելու էր «մեղքի մարդու» տիրապետությունը հատկապես Ֆրանսիայում:

Տիրոջ հրեշտակն ասել է. «Եվ սուրբ քաղաքը կոխ կտան քառասուներկու ամիս: Եվ իմ երկու վկաներին կտամ, և հազար երկու հարյուր վաթսուն օր կմարգարեանան քուրճ հազա՞՞... Եվ երբ որ իրենց վկայությունը կավարտեն, այն ժամանակ անդունդից դուրս եկող գազանը կռիվ կտա նրանց հետ, կհաղթի նրանց և կսպանի նրանց: Եվ նրանց դիերը ընկած կմնան այն մեծ քաղաքի հրապարակում, որի անունը հոգևորապես Սոդոմ և Եգիպտոս է կոչվում, որտեղ մեր Տերն էլ խաչվեց... Եվ երկրի վրա բնակվողները կուրախանան ու կխնդան և իրար ընծաներ կուղարկեն, որ այս երկու մարգարեները չարչարեցին երկրի վրա բնակվողներին: Եվ երեք ու կես օրից հետո Աստծուց կենդանի հոգի եկավ մտավ նրանց մեջ, և նրանք իրենց ոտքերի վրա կանգնեցին, և մեծ վախ ընկավ նրանց տեսողների վրա» (Հայտնություն 11.2-11):

Այստեղ նշված ժամանակահատվածները՝ «քառասուներկու ամիսը» և «հազար երկու հարյուր վաթսուն օրերը», հավասարապես վերաբերում են այն ժամանակահատվածին, որի ընթացքում Քրիստոսի եկեղեցին պիտի հալածվեր Հռոմի կողմից: Պապական գերիշխանության 1260 տարիները սկսվեցին Ք.հ. 538 թվականին և պիտի ավարտվեին 1798-ին, երբ ֆրանսիական բանակը մտավ Հռոմ և գերի վերցնելով պապին՝ բանտարկեց աքսորավայրում, որտեղ էլ նա մահացավ: Թեև շուտով նոր պապ ընտրվեց, սակայն այդ պահից ի վեր պապական նվիրապետությունը երբեք այլևս չկարողացավ հասնել իր նախկին իշխանությանը:

Եկեղեցու հալածանքը, սակայն, չտևեց ամբողջ 1260 տարիներ: Գ-թալով Իր ժողովրդին՝ Աստված կրճատեց նրանց կրակե փորձության ժամանակը: Կանխասելով եկեղեցուն **[267]** սպասվող «մեծ նեղությունը»՝ Փրկիչը նշեց. «Ու եթե այն օրերը չկարճացվեին, ոչ մի մարմին չէր փրկվի, բայց ընտրյալների համար այն օրերը կկարճացվեն» (Մատթեոս 24. 22): Բարենորոգման ազդեցության շնորհիվ հալածանքներին վերջ դրվեց մինչ 1798 թվականը:

Երկու վկաների վերաբերյալ մարգարեն շարունակում է. «Սրանք այն երկու ձիթենիներն են ու երկու ճրագակալները, որ երկրի Աստծո առաջին կանգնած են»: «Քո խոսքը, - ասում է սաղմոսերգուն, - ճրագ է իմ ոտքերի համար և լույս՝ իմ ճանապարհին» (Հայտնություն 11. 4, Սաղմոս 119.105): Երկու վկաները խորհրդանշում են Հին և Նոր Կտակարանները: Երկուսն էլ Աստծո օրենքի ծագման ու հավերժականության կարևոր վկաներ են: Երկուսն էլ վկայում են փրկության ծրագրի մասին: Հին Կտակարանի նախապատկերները, զոհաբերություններն ու մարգա-

րեությունները մատնացույց են անում Փրկչին, ով պիտի գար, իսկ Նոր Կտակարանի Ավետարաններն ու առաքելական ուղերձները պատմում են Փրկչի մասին, ով եկավ ճիշտ այնպես, ինչպես կանխասվել էր նախապատկերներում ու մարգարեություններում:

«Հազար երկու հարյուր վաթսուն օր կմարգարեանան քուրճ հագած»: Այս ժամանակի մեծ հատվածի ընթացքում Աստծո վկաներն ասես աննկատ էին: Պապական իշխանությունը ձգտում էր ժողովրդից թաքցնել ճշմարտության խոսքը և նրան ներկայացնել կեղծ վկաներ, ուրոնք կհակասեին ճշմարիտ վկայությանը: Երբ կրոնական ու աշխարհիկ իշխանությունները օրենքից դուրս հայտարարեցին Աստվածաշունչը, երբ նրա վկայությունն աղավաղվեց, և մարդիկ ու դևերը ոչ մի ջանք չխնայեցին ժողովրդի միտքը նրանից շեղելու համար, երբ նրանց, ովքեր կհամարձակվեին հռչակել նրա սրբազան ճշմարտությունները, որսում, մատնում, տանջում ու թաղում էին բանտախցերում, երբ նրանք նահատակվում էին հավատի համար կամ ստիպված փախչում՝ պատսպարվելու լեռներում, երկրի խռռչներում ու քարայրներում, այդ ժամանակ հավատարիմ վկաները մարգարեանում էին քուրճ հագած: Բայցևայնպես, նրանք շարունակեցին իրենց վկայությունը 1260 տարիների ողջ ընթացքում: Ամենախավար ժամանակներում կային հավատարիմ մարդիկ, ովքեր սիրում էին Աստծո խոսքը և եռանդագին պաշտպանում Նրա պատիվը: Այս նվիրյալ ժառանգերին իմաստություն, [268] զորություն և իշխանություն տրվեց՝ հռչակելու Նրա ճշմարտությունը այդ ժամանակվա ողջ ընթացքում:

«Ու եթե մեկը կամենա նրանց վնասել, կրակ է դուրս գալիս նրանց բերանից և լափում իրենց թշնամիներին, և եթե մեկը կամենա վնասել նրանց, այսպես պիտի սատկի» (Հայտնություն 11.5): Մարդիկ չեն կարող անպատիժ կերպով ոտնահարել Աստծո խոսքը: Այս ահասարսուռ նախագգուշացման իմաստը գտնում ենք Հայտնության վերջին գլխում. «Որովհետև ես վկայում եմ ամենքին, ով լսում է այս գրքի մարգարեության խոսքերը. եթե մեկը բան ավելացնի սրանց վրա, Աստված կավելացնի նրա վրա այն պատուհասները, որ այս գրքում գրված են: Եվ եթե մեկն այս գրքի մարգարեության խոսքերից բան պակասեցնի, Աստված էլ կպակասեցնի նրա բաժինը կյանքի գրքից, սուրբ քաղաքից և այս գրքում գրվածներից» (Հայտնություն 22.18,19):

Այսպիսին են նախագգուշացումները, որ Աստված տվել է՝ մարդկանց հետ պահելու փորձերից՝ որևէ կերպ փոխելու այն, ինչ Ինքը հայտնել կամ պատվիրել է: Մեղադրանքի այս հանդիսավոր խոսքերը վերա-

բերում են բոլորին, ովքեր իրենց ազդեցությամբ մարդկանց մղում են թեթևորեն նայելու Աստծո օրենքին: Գրանք պետք է ահ ու դող ներշնչեն նրանց, ովքեր թեթևամտորեն հայտարարում են, թե Աստծո օրենքին հնազանդվելը էական նշանակություն չունի: Նրանք, ովքեր իրենց անձնական կարծիքը աստվածային հայտնությունից վեր են դասում, ովքեր աղավաղում են Սուրբ Գրքի պարզ նշանակությունը՝ իրենց համոզմունքներին հարմարեցնելու կամ աշխարհին համակերպվելու համար, ահավոր պատասխանատվություն են վերցնում իրենց վրա: Գրված խոսքը, Աստծո օրենքը չափանիշն են կշռելու յուրաքանչյուր մարդու բնավորությունը և դատապարտելու բոլոր նրանց, ում այս անսխալական չափանիշը թեթև կգտնի:

«Ու երբ իրենց վկայությունը... [ավարտում են] կավարտեն»: Ժամանակաշրջանը, երբ երկու վկաները պիտի մարգարեանային՝ քուրձ հազած, ավարտվեց 1798 թվականին: Երբ նրանք մոտենային իրենց աննկատելի գործի ավարտին, նրանց հետ պիտի պատերազմեր այն իշխանությունը, որ պատկերված է որպես «անդունդից դուրս եկող զազան»: Եվրոպայի շատ ազգերում եկեղեցու և պետության իշխող ուժերը դարեր շարունակ վերահսկվել են սատանայի կողմից՝ [269] պապության միջնորդությամբ: Բայց այստեղ մենք տեսնում ենք սատանայական ուժի մի նոր դրսևորում:

Հռոմի քաղաքականությունն էր՝ Աստվածաշնչի հանդեպ ակնածանքի քողի տակ կողպել նրա իմաստը անհասկանալի լեզվով և այն թաքցնել մարդկանցից: Նրա իշխանության օրոք վկաները մարգարեանում էին «քուրձ հազած»: Բայց մեկ այլ ուժ՝ «անդունդից դուրս եկող զազանը», պիտի ելներ՝ բաց և ակնհայտ պատերազմ մղելու Աստծո խոսքի դեմ:

«Մեծ քաղաքը», որի փողոցներում սպանվեցին վկաները, և որտեղ ընկած են նրանց դիակները, «հոգևոր» Եգիպտոս է: Աստվածաշնչյան պատմության մեջ ներկայացված բոլոր ազգերից Եգիպտոսն ամենահանդուգն կերպով մերժեց կենդանի Աստծո գոյությունը և ընդդիմացավ Նրա հրամաններին: Ոչ մի միապետ երբևէ չէր համարձակվել ավելի բացահայտ ու մեծամտորեն ըմբոստանալ Երկնքի հեղինակության դեմ, ինչպես Եգիպտոսի թագավորը: Երբ Մովսեսը Տիրոջ անունով նրան լուր բերեց, նա հպարտորեն պատասխանեց. «Ո՞վ է Եհովան, որ նրա խոսքը լսեմ և Իսրայելին թողնեմ. Եհովային չեմ ճանաչում և Իսրայելին էլ չեմ թողնում» (Ելից 5.2): Սա աթեիզմն է, և այն ազգը, որ խորհրդանշված է որպես Եգիպտոս, նմանապես պիտի մերժեր կենդանի Աստծո պա-

հանջները և դրսևորեր անհավատության ու ըմբոստության միևնույն ոգին: «Մեծ քաղաքը» նաև «հոգևորապես» է համեմատվում Սողոմի հետ: Ապականյալ Սողոմի կողմից Աստծո օրենքի ոտնահարումը դրսևորվեց հատկապես անառակության մեջ: Եվ այս մեղքը պիտի նաև դառնար այն ազգին բնորոշ հատկանիշը, որի ճակատագրում իրականացան այս մարգարեության մանրամասները:

Ըստ մարգարեի խոսքերի՝ այդ ժամանակ, 1798-ից քիչ առաջ, սատանայական ծագում և բնավորություն ունեցող մի իշխանություն պիտի ելներ՝ պատերազմելու Աստվածաշնչի դեմ: Եվ այն երկրում, որտեղ այս կերպ պիտի լռեցվեր Աստծո երկու լրաբերների վկայությունը, դրսևորվելու էր փարավոնի աթեիզմն ու Սողոմի անառակությունը:

Այս մարգարեությունն իր ամենաստույգ ու ցայտուն իրականացումը գտավ Ֆրանսիայի պատմության մեջ: 1793-ի հեղափոխության ժամանակ «աշխարհն առաջին անգամ լսեց մարդկանց՝ ծնված և դաստիարակված քաղաքակիրթ հասարակության մեջ, ովքեր իրենց իրավունք վերապահեցին կառավարելու Եվրոպայի ազնվագույն ազգերից մեկին և իրենց միասնական ձայնը բարձրացրին՝ ժխտելու ամենահանդիսավոր ճշմարտությունը, որ մարդու հոգին կարող է ընդունել, և հրաժարվելու Աստծո հավատից ու պաշտամունքից» (Ուայթեր Սքոթ, *Նապոլեոնի կյանքը*, հ.1, գլ.17): «Ֆրանսիան միակ երկիրն է աշխարհում, որն ըստ պահպանված ճշգրիտ արձանագրության՝ իր ձեռքն ըմբոստությամբ բարձրացրեց տիեզերքի Արարչի դեմ: Բազմաթիվ հայհոյիչներ ու անհավատներ կային և հիմա էլ կան Անգլիայում, Գերմանիայում, Իսպանիայում և այլուր, բայց Ֆրանսիան հատուկ տեղ է գրավում աշխարհի պատմության մեջ՝ որպես միակ պետությունը, որն իր Սահմանադրական ժողովի որոշմամբ հռչակեց, որ Աստված չկա, և լսելով այս՝ մայրաքաղաքում ապրողները, ինչպես նաև երկրի բնակչության ճնշող մեծամասնությունը՝ տղամարդիկ և կանայք, ուրախությունից երգում ու պարում էին» (*Բլեքվորի ամսագիր*, Նոյեմբեր, 1870):

Ֆրանսիային նաև բնորոշ են այն հատկանիշները, որոնցով հատկապես տարբերվում էր Սողոմը: Հեղափոխության ընթացքում բարոյական ապականության այնպիսի վիճակ էր տիրում, որը ժամանակին կործանում բերեց հարթավայրի քաղաքներին: Եվ պատմաբանը Ֆրանսիայի անաստվածությունն ու անառակությունը ներկայացնում է միապին, ինչպես վկայում է մարգարեությունը. «Կրոնին վերաբերող օրենքի հետ էր սերտորեն կապված նաև այն մեկը, որով թուլացվում էր ամուսնական կապը՝ այն ամենասրբազան միությունը, որ մարդկային

Էակները կարող են ձևավորել, և որի ամբողջությունն ամենից ավելի է նպաստում հասարակության համախմբմանը՝ վերածելով այն ընդամենը ժամանակավոր բնույթ կրող քաղաքացիական պայմանագրի, որը ցանկացած երկու անձ կարող էին կապել կամ քանդել՝ երբ որ կամենային... Եթե դեերը ջանային մի միջոց հայտնաբերել, որն ամենաարդյունավետ կերպով կործաներ այն, ինչը պատվելի է, սքանչելի և անփոփոխ ընտանեկան կյանքում, և միաժամանակ երաշխավորեր, որ իրենց ստեղծած չարիքը կշարունակվի սերնդից սերունդ, նրանք ավելի գործուն ծրագիր չէին կարող հնարել, քան ամուսնության քայքայումն է... Սոֆի Առնոն՝ [271] իր սրամտությամբ հայտնի մի դերասանուհի, քաղաքացիական ամուսնությունը ներկայացնում էր որպես «շնության խորհուրդ» (Ուլթեր Սքոթ, հ.1, գլ.17):

«Որտեղ մեր Տերն էլ խաչվեց»։ Մարգարեության այս մանրամասն էլ իրականացրեց Ֆրանսիան։ Ոչ մի այլ երկրում Քրիստոսի հանդեպ թշնամությունն ավելի ցայտուն կերպով չի դրսևորվել, որքան այստեղ։ Որևէ այլ երկրում ճշմարտությունն ավելի կատաղի ու դաժան դիմադրության չի հանդիպել։ Հալածելով ավետարանի հետևորդներին՝ Ֆրանսիան խաչեց Քրիստոսին՝ հանձինս Նրա աշակերտների։

Դարեր շարունակ հեղվում էր սրբերի արյունը։ Մինչ վաղեմաները Պիեմոնտի լեռներում իրենց կյանքն էին գոհում «Աստծո խոսքի և Հիսուս Քրիստոսի վկայության համար», նրանց եղբայրները՝ Ֆրանսիայի ալբիգոյցիները, նմանապես վկայում էին ճշմարտության մասին։ Բարենորոգման ընթացքում նրա ջատագովները զարհուրելի կերպով տանջամահ էին արվում։ Թագավորն ու արխատկրատները, ազնվական կանայք և նրբագեղ օրհորդները՝ ազգի հպարտությունն ու պատիվը, ցնծում էին՝ նայելով Հիսուսի նահատակների տանջանքներին։ Խիզախ հուզենոտները, պայքարելով այն իրավունքների համար, որոնք ամենասրբազանն են մարդկային սրտի համար, իրենց արյունն են թափել կատաղի մարտերում։ Բողոքականներն օրենքից դուրս էին հայտարարված, նրանց գլխի համար գին էր նշանակված, և նրանք հալածվում էին վայրի գազանների նման։

«Եկեղեցին անապատում»՝ հին քրիստոնյաների սակավաթիվ հետևորդները, որ XVIII դարում դեռ մնացել էին Ֆրանսիայում՝ թաքնվելով հարավի լեռներում, շարունակում էին փայփայել իրենց հայրերի հավատը։ Երբ նրանք համարձակվում էին գիշերով հավաքվել սարալանջին կամ մեկուսի եղեգնուտում, դրագունները որսում էին նրանց ու ստրկության հանձնում՝ մինչև կյանքի վերջը նավերում թիավարելու

համար: Ֆրանսիայի ամենաազնիվ, ամենահղկված ու ամենաուսյալ զավակներին շոթայում էին և զարհուրելի կտտանքների ենթարկում ավազակների ու մարդասպանների հետ միասին (Տե՛ս Ուայլի, հ. 22, գլ. 6): Մյուսների հետ քիչ ավելի մեղմորեն վարվելով՝ սառնասրտորեն սպանում էին, երբ նրանք անգե՛ն ու անօգնական [272] ծնկի էին իջնում աղոթելու: Հարյուրավոր տարեց մարդիկ, անպաշտպան կանայք և անմեղ երեխաներ սպանված թողնվում էին հողի վրա՝ իրենց հանդիպման վայրում: Անցնելով լեռնալանջով կամ անտառով, ուր նրանք սովորաբար հավաքվում էին, ամեն քայլափոխի կարելի էր գտնել «ղիակներ՝ խոտերի մեջ ու ծառերից կախված»: Նրանց երկիրը՝ ամայացած սրով, կացնով ու խարույկով, «վերածվել էր մի ընդարձակ, մռայլ անապատի»: «Այս վայրագություններն արվում էին... ոչ թե խավար միջնադարում, այլ Լյուդովիկոս XIV-ի փայլուն դարաշրջանում, երբ գիտությունը զարգանում էր, կրթությունը՝ ծաղկում, երբ պալատի և մայրաքաղաքի հոգևորականները ուսյալ ու ճարտարախոս մարդիկ էին՝ մեծապես օժտված հեզության ու գթարտության շնորհներով» (Նույն *լեղում*, հ. 22, գլ.7):

Բայց ոճրագործությունների սև ցանկում ամենասևը՝ բոլոր սոսկալի դարերի դիվական արարքներից ամենազարհուրելին Բարթոլոմեոսյան կոտորածն էր: Աշխարհն այսօր էլ սահմնվումով է հիշում այդ ստոր ու դաժան հարձակումը: Հռոմի քահանաների ու պրելատների դրդմամբ Ֆրանսիայի թագավորն իր համաձայնությունը տվեց այդ հրեշավոր սպանդին: Կեսգիշերային զանգի դողանջն ազդարարեց կոտորածի սկիզբը: Հազարավոր բողոքականների, որ խաղաղ քնած էին իրենց տներում՝ վստահելով իրենց թագավորի պատվավոր խոստմանը, առանց նախազգուշացման քարշ տվեցին փողոց և սառնասրտորեն սպանեցին:

Ինչպես որ Քրիստոսն էր անտեսանելիորեն առաջնորդում Իր ժողովրդին Եգիպտոսի գերությունից, այնպես էլ սատանան էր իր հպատակների անտեսանելի առաջնորդն այս զարհուրելի գործում: Յոթ օր Փարիզում շարունակվում էր սպանող, որոնցից առաջին երեքը՝ աներևակայելի կատաղությամբ: Արյունահեղությունը չսահմանափակվեց միայն մայրաքաղաքով, այլ թագավորի հատուկ հրամանով տարածվեց բոլոր այն գավառներում ու քաղաքներում, որտեղ բողոքականներ կային: Հաշվի չէր առնվում ո՛չ տարիքը, ո՛չ սեռը: Չէին խնայում ոչ անմեղ երեխային, ոչ պլեհեր ծերունուն: Ազնվական ու գյուղացի, ծեր և երիտասարդ, մայր ու երեխա՝ բոլորին մորթում էին միասին: Երկու ամիս շարու-

նակ ամբողջ Ֆրանսիան վերածվել էր սպանդանոցի: Յոթանասուն հազար հոգի, որ ազգի պարծանքն էին, կոտորվեցին:

«Երբ կոտորածի լուրը հասավ Հռոմ, [273] կղերականների ցնծությամբ չափ չկար: Լոթարինգիայի կարդինալը լրաբերին պարզևատրեց հազար կրոնով, սուրբ Անջելոյի հրանոթը հաղթական ողջույնի համազարկ թնդացրեց, ամեն զանգակատնից զանգերի դողանջ հնչեց, և խարույկները գիշերը ցերեկ դարձրին: Գրիգորի XIII–ը, կարդինալների և եկեղեցական այլ պաշտոնյաների ուղեկցությամբ, երկար շքերթով շարժվեց դեպի սուրբ Լուիսի եկեղեցին, որտեղ Լոթարինգիայի կարդինալը երգեց «*Te Deum...*»: Ի հիշատակ կոտորածի՝ շքանշան պատրաստեցին, և Վատիկանում մինչև հիմա պահպանվել են Վասարիի երեք որմնանկարներ, որոնք պատկերում են հարձակումը աղմիրալի վրա, թագավորին՝ կոտորածը ծրագրող խորհրդի ժամանակ և հենց սպանդի տեսարանը: Գրիգորին ոսկե վարդ ուղարկեց Կարլին, իսկ կոտորածից չորս ամիս անց... նա ինքնագոհ լսում էր մի ֆրանսիացի քահանայի քարոզը... «երջանկությամբ և ցնծությամբ լի այն օրվա մասին, երբ լուրը լսելով՝ ամենասուրբ հայրը հանդիսավորապես գնաց երախտագիտության տուրք մատուցելու Աստծուն և սուրբ Լուիսին» (Հենրի Ուայթ, *Սուրբ Բարթոլոմեոսի կոտորածը*, գլ.14, պարբ. 34):

Նույն խորամանկ ոգին, որը հրահրեց Բարթոլոմեոսյան կոտորածը, նաև գլխավորում էր հեղափոխության ընթացքը: Հիսուս Քրիստոսը հռչակվեց ինքնակոչ, և Ֆրանսիայի անհավատների միասնական կոչն էր՝ «Ճզմեք Թշվառին», այսինքն՝ Քրիստոսին: Հանդուգն հայիոյությունն ու նողկալի ամբարշտությունը գնում էին ձեռք ձեռքի, և ամենաստոր մարդիկ՝ դաժանության ու պղծության ամենակրքոտ հրեշները, ամենից ավելի էին մեծարվում: Այս ամենում գերագույն պատիվ էր տրվում սատանային, իսկ Քրիստոսն՝ Իր ճշմարտությամբ, մաքրությամբ և անձնուրաց սիրով, խաչվում էր:

«Անդունդից դուրս եկող զազանը կռիվ կտա նրանց հետ, և կհաղթի նրանց, և կսպանի նրանց»: Աթեիստական կառավարությունը, որ տիրեց Ֆրանսիայում հեղափոխության և Սարսափի իշխանության ժամանակ, այնպիսի պատերազմ էր մղում Աստծո և Նրա խոսքի դեմ, ինչպիսին աշխարհը երբեք չէր տեսել: Ազգային ժողովը վերացրեց Աստծո երկրպագությունը: Աստվածաշնչերը հավաքվեցին և ամենաստակալի ծաղրանքներով հրապարակայնորեն այրվեցին: Աստծո օրենքը [274] ոտնակոխ արվեց: Աստվածաշնչյան դրվածքները նույնպես վերացրին: Շաբաթական հանգստի օրը մի կողմ դրվեց, իսկ դրա փոխարեն ամեն

տասներորդ օրը նվիրվեց խրախճանքներին ու հայտնությանը: Արգելված էին մկրտությունն ու հաղորդությունը: Գերեզմանների վրա երևացող տեղերում հայտնված պաստառները հայտարարում էին, որ մահը հավիտենական քուն է:

Ասում էին, որ Աստծո երկյուղը ոչ թե իմաստության, այլ հիմարության սկիզբն է: Բացի ազատությանը և երկրին ծառայելուց, կրոնական ամեն մի ծառայություն արգելված էր: «Փարիզի սահմանադրական եպիսկոպոսին առաջ բերեցին՝ գլխավոր դերը խաղալու ամենակտի և խայտառակ զավեշտախաղում, որը երբևէ ներկայացվել է ազգային որևէ ժողովի... Նա իր ամբողջ շքախմբով հայտնվեց Խորհրդարանում՝ հայտարարելու, որ այդքան երկար տարիներ իր սովորեցրած կրոնը ընդամենը քահանայական խաբեություն է եղել և որևէ կապ չի ունեցել պատմության կամ սրբազան ճշմարտության հետ: Նա հանդիսավոր և պարզ խոսքերով ժխտեց Աստծո գոյությունը, ում ծառայությանը նվիրված էր եղել, և երդվեց ապագայում ծառայել ազատությանը, հավասարությանը, առաքինությանն ու բարոյականությանը: Հետո սեղանին դնելով իր եպիսկոպոսական հանդերձանքը՝ նա եղբայրաբար գրկեց Խորհրդարանի նախագահին: Մի քանի ուխտադրուժ քահանաներ հետևեցին այս կղերականի օրինակին» (Ուալթեր Սքոթ, հ.1, գլ.17):

«Եվ երկրի վրա բնակվողները կուրախանան ու կխնդան և իրար ընծաներ ու նվերներ կուղարկեն, որ այս երկու մարգարեները չարչարեցին երկրի բնակվողներին»: Անհավատ Ֆրանսիան լռեցրեց Աստծո երկու վկաների հանդիմանող ձայնը: Ճշմարտության խոսքը մեռած ընկած էր նրա փողոցներում, իսկ Աստծո օրենքի սահմանափակումներն ու պահանջները աստղ բազմությունը ցնծում էր: Մարդիկ բացահայտորեն մարտահրավեր էին նետում երկնքի Թագավորին: Հին օրերի մեղավորների պես նրանք գոչում էին. «Աստված ինչպե՞ս գիտի, և գիտություն կա՞ Բարձրյալի մոտ» (Մաղմոս 73.11):

Գրեթե անհավատալի հայտնիչ հանդգնությամբ նոր իշխանության քահանաներից մեկն ասաց. «Աստվա՛ծ, եթե դու կաս, լուծիր Քո անարգված անվան վրեժը: Ես մարտակոչ եմ նետում Քեզ: Լռո՞ւմ ես, չե՞ս համարձակվում դրրդացնել Քո որոտմունքը: Սրանից հետո էլ ո՞վ [275] կհավատա քո գոյությանը» (Լակրետել, *Պայքարություն*, հ. 11, էջ. 309, Արչիբալդ Էլիսոն, *Եվրոպայի պայքարությունը*, հ.1, գլ.10): Մի՞թե սա արձագանքը չէ փարավոնի հանդգնության. «Եհովան ո՞վ է, որ նրա խոսքը լսեմ... Եհովային չեմ ճանաչում»:

«Անզգամն ասաց իր սրտում. Աստված չկա» (Մաղմոս 14.1): Իսկ

ճշմարտությունը խեղաթյուրողների վերաբերյալ Տերն ասում է. «Նրանց անմտությունը հայտնի կլինի ամենքին» (Բ Տիմոթեոս 3.9): Այն բանից հետո, երբ Ֆրանսիան հրաժարվեց կենդանի Աստծո՝ «Բարձրի և Բարձրյալի՝ հավիտենականության մեջ բնակվողի» պաշտամունքից, կարճ ժամանակ անց նա ընկավ քայքայիչ կռապաշտության մեջ՝ երկրպագելով Բանականության աստվածուհուն՝ հանձին մի անբարոյական կնոջ: Եվ սա արվեց ազգի ներկայացուցիչների պալատում՝ քաղաքացիական և օրենսդրական հեղինակությունների կողմից: Պատմաբանն ասում է. «Այդ խելահեղ ժամանակվա արարողություններից մեկն անզերազանցելի է մնում իր անհեթեթությանը ու ամբարշտությանը: Ժողովարանի դռները բացվեցին մի խումբ երաժիշտների առջև, որին հետևում էր տեղական իշխանության ներկայացուցիչների հանդիսավոր թափորը՝ գովերգելով ազատությունը և ուղեկցելով իրենց ապագա երկրպագության առարկային՝ քողով ծածկված մի կնոջ, ում նրանք «Բանականության աստվածուհի» էին կոչում: Ներս մտնելով՝ նրա վրայից մեծ շուքով վերցրին քողը և նստեցրին նախագահի աջ կողմը: Դա բոլորին հայտնի օպերային պարուհի էր... Այս կնոջը՝ այն բանականության ամենատիպիկ ներկայացուցչին, որին նրանք երկրպագում էին, Ֆրանսիայի Ազգային համաժողովը հրապարակայնորեն պատիվ տվեց»:

«Այս անսուրբ և ծիծաղելի դիմակահանդեսը միջոցառման վերածվեց, և Բանականության Աստվածուհու մեծարման արարողությունը սկսեցին կրկնել ամբողջ երկրով մեկ այնպիսի վայրերում, ուր բնակիչներն ուզում էին ցույց տալ, որ իրենք էլ են հասել հեղափոխության բարձունքներին» (Ուալթեր Սքոթ, հ.1, գլ.17):

Բանականության պաշտամունքը ներկայացնող հռետորն ասաց. «Օրենսդիրներ, մոլեռանդությունն իր տեղը զիջեց բանականությանը: Նրա մշուշոտ աչքերը չկարողացան տանել լույսի պայծառությունը: Այսօր մի հսկայական բազմություն է հավաքվել այս գոթական կամարների ներքո, որոնք առաջին անգամ արձագանքեցին ճշմարտությանը: Այստեղ [276] ֆրանսիացիները նշում են միակ ճշմարիտ պաշտամունքը՝ Ազատության և Բանականության պաշտամունքը: Այստեղ մենք բարեմադթանքներն ենք հղում Հանրապետության զինուժի բարգավաճմանը: Այստեղ հանուն Բանականության մենք հրաժարվում ենք անշունչ կուռքերից՝ ընդունելով շնչավոր պատկերը՝ բնության գլուխգործոցը» (Մ. Ա. Թիեզ, *Ֆրանսիական հեղափոխության պատմությունը*, հ. 2, էջ 371):

Երբ աստվածուհուն բերեցին Ժողովարան, հռետորը բռնեց նրա ձեռքից և, դառնալով ժողովրդին, ասաց. «Մահկանացուներ, դադարեք

դողալ մի Աստծո անգոր որոտմունքի առաջ, ում ձեր վախն է ստեղծել: Այսուհետև ոչ մի աստված մի՛ ճանաչեք, բացի Բանականությունից: Ես ձեզ եմ ներկայացնում նրա ազնվագույն և սրբագույն պատկերը: Եթե դուք պետք է կուռքեր ունենաք, ապա գոհեր մատուցեք միայն սրա նմաններին... Ընկի՛ր Ազատության վեհափառ Սենատի առջև, օ՛, Բանականության քո՛ղ»:

«Այն բանից հետո, երբ նախագահը գրկեց աստվածուհուն, նրան նստեցրին մի հիասքանչ կառք և վիթխարի ամբոխի ուղեկցությամբ տարան Նոտր Դամ տաճարը՝ զբաղեցնելու աստվածության տեղը: Այնտեղ նա բարձրացվեց գոհասեղանի վրա և ընդունեց բոլոր ներկաների երկրպագությունը» (Էլիսն, հ.1, գլ.10):

Շատ չանցած՝ սրան հաջորդեց Աստվածաշնչի հրապարակային այրումը: Մի անգամ «Թանգարանների ժողովրդական ընկերության անդամները մտան քաղաքապետարանի դահլիճ՝ բացականչելով՝ «կեցցե՛ Բանականությունը, և մի ձողի ծայրին կրելով որոշ կիսաայրված գրքերի մնացորդներ, այդ թվում սաղմոսներ, աղոթագրքեր և Հին ու Նոր Կտակարանները, որոնք, նախագահի խոսքերով, «մեծ կրակի մեջ քավեցին այն բոլոր հիմարությունները, որ մարդկային ցեղին ստիպել էին կատարել» (Փարիզյան ամսագիր, 1793, N 318: Մեջբերված է՝ Բուշե-Ռու, Պառլամենտական պատմության հավաքածու, հ. 30, էջ 200, 201):

Պապությունն էր սկսել այն գործը, որ աթեիզմն ավարտում էր: Հռոմի քաղաքականությունն էր ստեղծել այն հասարակական, քաղաքական և կրոնական պայմանները, որոնք Ֆրանսիային արագորեն կորստյան էին տանում: Անդրադառնալով հեղափոխության սարսափներին՝ գրողներն ասում էին, որ այդ ամենի մեջ պետք է մեղադրվեն գահն ու եկեղեցին: Ավելի ստույգ՝ մեղավորը հենց եկեղեցին էր: Պապությունը թունավորել էր թագավորների միտքն ընդդեմ Բարենորոգման՝ որպես գահի թշնամու, որպես մի խռովության, որը ճակատագրական կլիներ ազգի խաղաղությանն ու ներդաշնակությանը: Հռոմի հանճարն էր, որ այս միջոցներով գահակալներին դրդել էր ամենատակալի դաժանությանն ու ամենատորացուցիչ կեղեքմանը:

Աստվածաշունչն իր ազատության շունչն էր բերում: Որտեղ որ ավետարանն ընդունվեր, մարդկանց միտքը արթնանում էր: Նրանք սկսում էին թոթափել իրենց տգիտության, արատների և սնահավատության ստրկական շղթաները: Նրանք սկսում էին մտածել և գործել ինքնուրույնաբար: Այս տեսնելով՝ միապետները դողում էին իրենց բռնակալության համար:

Հռոմն անհապաղ սկսեց բորբոքել նրանց նախանձն ու երկյուղը: 1525-ին պապն ասել է Ֆրանսիայի վարչապետին. «Այս մոլուցքը (Բողոքականությունը) կխեղաթյուրի և կկործանի ոչ միայն կրոնը, այլև բոլոր պետությունները, ազնվականությանը, օրենքները, կարգերն ու դասակարգերը» (Գ. դե Ֆելիս, *Ֆրանսիայի բողոքականների պայմանությունը*, հ.1, գլ. 2, պարբ. 8): Մի քանի տարի անց պապական դեսպանը զգուշացրեց թագավորին. «Ձերդ Սեծություն, մի՛ խաբվեք: Բողոքականները խախտելու են ինչպես կրոնական, այնպես էլ քաղաքացիական կարգը... Վտանգը գահին սպառնում է նույնքան, որքան գոհասեղանին... Նոր կրոնի ներմուծումն իր հետ կբերի նաև նոր կառավարություն» (Գ'Օբինյե, *Բարենորոգման պայմանությունը Եվրոպայում Կալվինի ժամանակ*, հ. 2, գլ. 36): Աստվածաբաններն էլ գրգռում էին ժողովրդի նախապաշարումները՝ հայտարարելով, որ բողոքական ուսմունքը «մարդկանց նորությունների և հիմարության մեջ է ներքաշում՝ թագավորին գրկելով իր հպատակների սիրուց ու մվիրվածությունից և կործանելով եկեղեցին ու պետությունը»: Այսպիսով, Հռոմին հաջողվեց Ֆրանսիային տրամադրել Բարենորոգման դեմ: «Գահը պահպանելու, ազնվականներին պաշտպանելու և օրենքները պահելու համար էր, որ Ֆրանսիայում առաջին անգամ մերկացվեց հալածանքի սուրը» (Ուայլի, հ.13, գլ. 4):

Երկրի ղեկավարները հազիվ թե կանխատեսեին այդ չարագուշակ քաղաքականության հետևանքները: Աստվածաշնչի ուսմունքը ժողովրդի մտքում և սրտում կսերմաներ արդարության, զսպվածության, ճշմարտության, հավասարության ու գթության այն սկզբունքները, որոնք ազգի բարգավաճման անկյունաքարն են: «Արդարությունը կբարձրացնի ազգը», և «աթոռն արդարությամբ կհաստատվի» [278] (Առակաց 14.34, 16.12): «Արդարության գործը կլինի խաղաղություն, և արդարության արդյունքը՝ հանգիստ ու ապահովություն հավիտյան» (Եսայիա 32.17): Նա, ով հնազանդվում է Աստծո օրենքին, իրապես կհարգի ու կպահի նաև իր երկրի օրենքները: Նա, ով երկյուղում է Աստծուց, կպատվի նաև թագավորին՝ իր արդար ու օրինական կառավարման մեջ: Բայց դժբախտ Ֆրանսիան արգելեց Աստծո խոսքը և վտարեց Նրա աշակերտներին: Գարեբ շարունակ սկզբունքային ու ազնիվ, խորաթափանց մտքի և բարոյական ուժի տեր մարդիկ, ովքեր արիություն ունեին՝ բարձրաձայնելու իրենց համոզմունքները և հավատ՝ չարչարվելու հանուն ճշմարտության, տանջվում էին թիանավերում որպես ստրուկներ, մեռնում էին խարույկների վրա կամ կենդանի փտում ստորգետնյա խցերում: Հազարավոր-

ներն փախչելով ազատվում էին, և այս ամենը շարունակվում էր երկու հարյուր հիսուն տարի՝ Բարենորոգման սկսվելուց հետո:

«Գժվար թե այդ երկարատև ժամանակահատվածում ֆրանսիացիների մի սերունդ լիներ, որը տեսած չլիներ՝ ինչպես են ավետարանի ջատագովները փախչում հալածիչների խելահեղ վայրագությունից՝ իրենց հետ տանելով այն գիտելիքները, արվեստը, կարգապահությունը, հմտությունը, ինչում նրանք գերազանցում էին բոլորին, որպեսզի հարստացնեն այն երկրները, ուր ապաստան էին գտնում: Եվ որքան որ նրանք իրենց շնորհներով ծաղկեցնում էին մյուս երկրները, նույնքան էլ իրենցը զրկվում էր դրանցից: Եթե այդ ամենը, ինչ հանվում էր երկրից, մնար Ֆրանսիայում, եթե այդ երեք հարյուր տարիների ընթացքում վտարանդիների աշխատանքային հմտությունը ծառայեր իրենց երկրի բարգավաճմանը, եթե այդ երեք հարյուր տարիների ընթացքում նրանց գեղարվեստական հակումները զարգացնեին երկրի արտադրանքը, եթե այդ երեք հարյուր տարիների ընթացքում նրանց ստեղծագործ հանճարն ու վերլուծական տաղանդը հարստացնեին գրականությունն ու զարգացնեին գիտությունը, եթե նրանց իմաստությամբ ուղեկցվեին երկրի ժողովները, նրանց խիզախությամբ՝ նրա մարտերը, նրանց արդարությամբ ձևավորվեին նրա օրենքները, իսկ Աստվածաշնչի կրոնը զորացներ նրա ժողովրդի միտքը և վերահսկեր խիղճը, ինչպիսի՛ փառքով այսօր կպսակվեր Ֆրանսիան: Ի՛նչ հզոր, բարգավաճ ու երջանիկ երկիր կլիներ նա՝ օրինակելի բոլոր ազգերի համար:

[279] «Բայց կույր և անողորմ մոլեռանդությունը նրա տարածքից վտարեց առաքինության ամեն մի ուսուցչի, կարգուկանոնի ամեն մի պահապանի, գահի ամեն մի ազնիվ պաշտպանի: Նրանց, ովքեր իրենց երկիրն ուզում էին աշխարհի «փառքն ու պարծանքը» դարձնել, ասում էին. «Ընտրե՛ք, որն ուզում եք. խարույկ կամ աքսոր»: Վերջապես երկիրն ամբողջովին ավերվեց, այլևս խիղճ չմնաց, որը հալածեին, մի կրոն, հանուն որի խարույկ բարձրացնեին, հայրենասիրություն, որի համար վտարեին» (Ուայլի, հ.13, գլ. 20): Եվ այդ ամենի հետևանքն, իր բոլոր սարսափներով, դարձավ Հեղափոխությունը:

«Հուզենոտների փախուստից հետո Ֆրանսիան համընդհանուր անկում ապրեց: Ծաղկող արդյունաբերական քաղաքներն ավերվեցին, բերրի տարածքներն ամայացան, մտավոր բթությունն ու բարոյական անկումը հաջորդեցին չտեսնված առաջընթացին: Փարիզը դարձավ մի հսկայական անկելանոց, և հաշվել են, որ հեղափոխության բռնկման ժամանակ երկու հարյուր հազար չքավոր ողորմություն էր խնդրում

թագավորից: Միայն ճիզվիտներն էին բարգավաճում քայքայվող երկրում՝ զարհուրելի բռնությամբ իշխելով եկեղեցիների ու դպրոցների, բանտերի ու թիապարտների վրա»:

Ավետարանը լուծում կրեւեր Ֆրանսիայի այս քաղաքական ու սոցիալական խնդիրներին, որոնք փակուղու առջև կանգնեցրին կղերականությանը, թագավորին ու օրենսդիրներին՝ անարխիայի և կորստյան մատնելով ազգը: Բայց Հռոմի տիրապետության ներքո ժողովուրդը կորցրել էր անձնագիտության ու անշահախնդիր սիրո վերաբերյալ Փրկչի օրհնյալ դասերը: Նրանք այլևս սովոր չէին ինքնուրացություն դրսևորել հանուն ուրիշների: Հարուստները հանդիմանություն չէին ստանում աղքատներին ճնշելու համար, իսկ աղքատները՝ վարձատրություն իրենց ստրկական աշխատանքի դիմաց: Ունևորների և ուժեղների եսասիրությունը գնալով ավելի ու ավելի ակնհայտ ու ճնշող էր դառնում: Դարեր շարունակ ազահ ու անառակ ազնվականները հարստահարել ու ճնշել էին գյուղացուն: Հարուստները շահագործում էին աղքատներին, և աղքատներն ատում էին հարուստներին:

Շատ գավառներում կալվածքներն ազնվականներին էին պատկանում, իսկ աշխատավոր խավերը նրանցից վարձում էին: Հանձնված իրենց տերերի ողորմությանը՝ նրանք ստիպված **[280]** ենթարկվում էին նրանց անմարդկային պահանջներին: Եկեղեցու և պետության ծախսերի բեռն ընկած էր միջին և ցածր խավերի վրա, որոնցից մեծ հարկեր էին պահանջում քաղաքացիական իշխանություններն ու կղերականները: «Ազնվականների քմահաճույքը գերագույն օրենք էր համարվում: Կեղեքիչների հոգը չէր, որ գյուղացիներն ու հողագործները կարող էին սովամահ լինել... Ժողովուրդը ստիպված էր ամեն ինչում հաշվի առնել բացառապես հողատիրոջ շահերը: Հողագործների կյանքը լի էր չարքաշ աշխատանքով ու անհույս թշվառությամբ: Նրանց գանգատներին, եթե երբևէ համարձակվեին գանգատվել, պատասխանում էին ամբարտավան արհամարհանքով: Դատարանները միշտ պաշտպանում էին ազնվականին՝ ի վնաս գյուղացու: Դատավորներն անամոթաբար կաշառք էին վերցնում, և արհատկրատիայի քմահաճույքն անգամ օրենքի ուժ էր ստանում համատարած այդ սպականության շնորհիվ: Մի կողմից աշխարհիկ իշխանավորները, մյուս կողմից կղերականները ցածր խավերից հարկեր էին կորզում, բայց դրանց կեսն անգամ չէին մտցնում արքայական կամ եկեղեցական գանձարան, իսկ մնացածը վատնում էին անառակ կրքերի բավարարման մեջ: Եվ այդ մարդիկ, ովքեր չքավորության էին հասցնում էին իրենց հպատակներին, ազատված էին

հարկերից և օրենքով կամ ըստ սովորության՝ կարող էին զբաղեցնել պետական ցանկացած պաշտոն: Արտոնյալ խավը շուրջ հարյուր հիսուն հազար մարդ էր հաշվվում, իսկ միլիոնավոր մարդիկ դատապարտված էին թշվառության ու քայքայման, նրանց քմահաճույքների պատճառով»:

Արքունիքը թաղված էր ճոխության ու անառակության մեջ: Ժողովրդի և ղեկավարների միջև գրեթե վստահություն չկար: Կառավարության ձեռնարկած բոլոր միջոցները կասկածելի էին թվում՝ որպես նենգ ու եսասիրական: Նախքան Հեղափոխությունը՝ ավելի քան կես դար, գահակալում էր Լյուդովիկոս XV-ը, ով նույնիսկ այն չար ժամանակներում հայտնի էր որպես ծույլ, թեթևամիտ ու ցանկամոլ միապետ: Ունենալով անառակ ու դաժան արիստոկրատիա և չքավոր ու տղետ ցածր խավ, երկիրը գտնվում էր ֆինանսական ճգնաժամի մեջ, ժողովուրդը՝ զայրացած վիճակում: Պետք չէր մարգարեի աչք ունենալ՝ կանխատեսելու համար վերահաս սոսկալի պայթյունը: Իր խորհրդականների նախագգուշացումներին թագավորը սովորաբար պատասխանում էր. «Չանացեք, [281] որ ամեն բան լավ լինի, քանի դեռ ես կենդանի եմ, իսկ մահիցս հետո ինչ լինելու է՝ թող լինի»: Չուր էին բարեփոխման անհրաժեշտության մասին պնդումները: Նա տեսնում էր չարիքը, բայց ո՛չ խիզախություն, ո՛չ էլ ուժ ուներ այն կասեցնելու համար: Ֆրանսիային սպասվող ճակատագիրը չափազանց ճշգրտորեն արտահայտված է նրա ծույլ ու եսասիրական պատասխանի մեջ. «Ինձանից հետո՝ թեկուզ ջրհեղեղ»:

Բորբոքելով թագավորների և իշխող խավերի նախանձը՝ Հռոմը նրանց դողել էր գերության մեջ պահել ժողովրդին՝ լավ իմանալով, որ դա կթուլացնի պետությունը, և այդպիսով իշխաններն ու ժողովուրդը իր ծառաները կդառնան: Իր հեռատես քաղաքականությամբ նա հասկացել էր, որ մարդկանց ստրկացնելու համար պետք է կապանքներ դնել նրանց հոգիների վրա, որ եթե նրանք զրկվեն ազատությունից, ապա հաստատապես ի վիճակի չեն լինի խուսափելու գերությունից: Բարոյական քայքայումը, որ նրա քաղաքականության պտուղն էր, հազար անգամ ավելի սարսափելի էր, քան ֆիզիկական տանջանքները: Աստվածաշնչից զրրկված և մատնված մոլեռանդ ու եսակենտրոն ուսմունքների գերությանը՝ ժողովուրդն այնպես էր թաղվել տգիտության, սնահավատության ու արատների մեջ, որ բոլորովին անընդունակ էր ինքնակառավարման:

Բայց այս ամենը միանգամայն այլ ելք ունեցավ, քան Հռոմը ծրագրել էր: Չանգվածներին կուրորեն իր դոգմաների ստրկության մեջ պա-

հելու փոխարեն՝ նա, ըստ էության, նրանց անհավատներ ու հեղափոխականներ դարձրեց: Նրանք արհամարհեցին Հռոմի կրոնը՝ որպես քահանայական խարդավանք, իսկ հոգևորականությանը դիտում էին որպես իրենց կեղեքիչների: Միակ աստվածը, ում նրանք գիտեին, Հռոմի աստվածն էր, նրանց միակ կրոնը՝ նրա ուսմունքը: Ըստ նրանց՝ Հռոմի ազահությունն ու դաժանությունը Աստվածաշնչի օրինական պտուղն էր, և նրանք հրաժարվեցին դրանից:

Հռոմը կեղծել էր Աստծո բնավորությունը և աղավաղել Նրա պահանջները, և այժմ մարդիկ մերժեցին թե՛ Աստվածաշունչը, թե՛ նրա Հեղինակին: Պապությունը պահանջել էր կոյրորեն հավատալ իր դոգմաներին՝ ձևացնելով, թե Աստվածաշունչն է այդպես սովորեցնում: Դրան ի պատասխան՝ Վոլտերն ու նրա համախոհները բողոքովին հրաժարվեցին Աստծո խոսքից՝ ամենուրեք տարածելով անհավատության թույնը: Հռոմը ժողովրդին ճգնել էր իր երկաթե կրունկով, և հիմա ապականված ու զազանացած ամբոխները, նողկանքով մերժելով նրա **[282]** բռնակալությունը, դեն նետեցին բոլոր սահմանափակումները: Չայրացած այն փայլուն խաբեության վրա, որն այնքան երկար ժամանակ մեծարել էին, նրանք մերժեցին կեղծիքն ու ճշմարտությունը միասին: Եվ կտրելով բոլոր սանձերը՝ մեղքի ստրուկները ցնծում էին իրենց երևակայական ազատությամբ:

Երբ սկսվեց Հեղափոխությունը, թագավորի զիջման շնորհիվ ժողովուրդն ավելի մեծաթիվ ներկայացուցիչներ ունեցավ խորհրդարանում, քան ազնվականներն ու կղերականությունը միասին: Այսպիսով, իշխանության նժարը թեքվեց նրա կողմը, բայց նրանք պատրաստ չէին այն օգտագործել իմաստությամբ և խելամտորեն: Չգտելով ուղղել չարիքները, որոնցից իրենք տուժել էին, նրանք որոշեցին ստանձնել հասարակության վերակառուցումը: Մոլեգնած ժողովուրդը, ում միտքը երկար ժամանակ համակված էր եղել դառնագին հիշողություններով, վճռեց հեղափոխել այն թշվառ վիճակը, որն արդեն անտանելի էր դարձել, և վրեժ առնել նրանցից, ովքեր իրենց տառապանքների պատճառն էին: Յուրացնելով այն դասը, որը սովորել էին բռնակալության ներքո, նեղյալներն իրենց ճնշողների կեղեքիչները դարձան:

Դժբախտ Ֆրանսիան արյան մեջ հնձեց այն, ինչ սերմել էր: Մուկալի էին Հռոմի հսկողությանը ենթարկվելու հետևանքները: Որտեղ որ Ֆրանսիան Բարենդորգման սկզբում առաջին խարույկն էր վառել պապության ազդեցությամբ, այնտեղ հեղափոխությունը կանգնեցրեց իր առաջին գլխատիչ սարքը: Այն նույն վայրում, որտեղ տասնվեցերորդ դա-

րում վառել էին առաջին բողոքական նահատակներին, տասնութերորդ դարում գլխատվեցին առաջին զոհերը: Մերժելով ավետարանը, որը բժշկություն կրեեր իրեն, Ֆրանսիան բացեց անհավատության ու կորստյան դուռը: Երբ Աստծո օրենքի սահմանափակումները մի կողմ դրվեցին, պարզվեց, որ մարդկանց օրենքներն ի գորու չեն զսպելու մարդկային կրքերի ահեղ հոսքը, և ազգը հայտնվեց ապստամբության ու անարխիայի հորձանուտում: Աստվածաշնչի դեմ պատերազմը սկիզբ դրեց մի դարաշրջանի, որն աշխարհի պատմության մեջ հայտնի է որպես Սարսափի իշխանություն: Խաղաղությունն ու երջանկությունը դուրս էին մղվել մարդկանց տներից ու սրտերից: Ոչ ոք ապահով չէր: Նա, ով այսօր ցնծում էր, վաղը կարող էր կասկածի ենթարկվել ու դատապարտվել: Բռնությունն ու կրքերը աննախադեպ թափ առան:

[283] Թագավորը, կղերականությունն ու ազնվականները ստիպված էին ենթարկվել գրգռված ու խելացնոր ժողովրդի գազանությանը: Թագավորի մահապատիժը միայն ավելի բորբոքեց նրանց վրիժառության տենչը, և նրա դատավճիռը կայացնողները շուտով հետևեցին նրան դեպի կառափնարան: Արոշված էր կոտորել բոլորին, ում կասկածում էին հեղափոխության հանդեպ թշնամության մեջ: Բանտերում տեղ չկար, և կալանավորների թիվը մի անգամ հասել էր երկու հարյուր հազարի: Քաղաքներում ահասարսուռ դեպքեր էին տեղի ունենում: Հեղափոխական մեկ կուսակցություն դուրս էր եկել մյուսի դեմ, և հակամարտող այդ ամբոխների համար Ֆրանսիան վերածվել էր մի ընդարձակ մարտահաշտի՝ բռնկված նրանց կատաղի կրքերով: «Փարիզում մի խռովությունը հետևում էր մյուսին, բնակիչները բաժանվել էին տարբեր խմբավորումների, որոնք, թվում էր, բացի իրար ոչնչացնելուց ուրիշ նպատակ չունեին»: Եվ համընդհանուր այդ թշվառությանը ավելացավ նաև այն, որ երկիրը ներքաշվեց երկարատև ու ավերիչ պատերազմի մեջ Եվրոպայի մեծ տերությունների դեմ: «Երկիրը գրեթե սնանկացել էր, բանակը վարձ էր պահանջում, Փարիզի բնակիչները սովամահ էին լինում, ավազակախմբերը թալանել էին գավառները, և քաղաքակրթությունը գրեթե կոլ էր գնացել անարխիային ու ամենաթողությանը»:

Ժողովուրդը չափազանց լավ էր յուրացրել դաժանության ու տանջանքի այն դասերը, որ Հռոմն այդքան ջանասիրաբար սովորեցրել էր: Վերջապես եկավ հատուցման օրը: Հիմա արդեն Հիսուսի աշակերտները չէ, որ զգվում էին զնդաններն ու քարշ տրվում կառափնարան: Նրանք վաղուց մահացել էին կամ աքսորվել: Անողորմ Հռոմն այժմ զգաց նրանց մահացու ուժը, ում սովորեցրել էր հաճույք ստանալ արյուն թափելուց:

«Հալածանքները, որ դարեր շարունակ իրականացրել էր Ֆրանսիայի կղերականությունը, այժմ անասելի ուժով տեղացին հենց նրա գլխին: Կառավարանները ողողվեցին քահանաների արյունով: Թիանավերն ու բանտերը, որ մի ժամանակ լեցուն էին հուզեցնողներով, հիմա լցվեցին նրանց հալածիչներով: Աթոռին շղթայված ու տանջահար թիավարելով՝ կաթոլիկ կղերականները վերապրեցին այն բոլոր տառապանքները, որոնցով իրենց եկեղեցին այդպես անխնա պատժում էր վեհանձն հերետիկոսներին»: [284]

«Հետո եկան օրեր, երբ ուժի մեջ մտավ բոլոր օրենքներից ամենաբարբարոսականը՝ սահմանված ամենավայրենի դատարանի կողմից, երբ ոչ ոք չէր կարող ողջունել իր հարևաններին կամ աղոթել... առանց հանցանք գործելու վտանգի ենթարկվելու, երբ ամեն անկյունում լրտեսներ էին թաքնված, երբ գլխատիչ սարքը ամեն առավոտ սկսում էր իր երկարատև ու ծանր աշխատանքը, երբ բանտերը լեցուն էին, ինչպես ստրուկներ տեղափոխող նավերը, երբ արյունով փրփրած առունները լցվում էին Սենա գետը... Մինչ ամեն օր Փարիզի փողոցներով գոհերին սայլերով տանում էին մահապատժի, գերագույն խորհրդի կողմից շրջաններ ուղարկված պատգամավորներն այնպիսի դաժան խրախուճանքներ էին սարքում, որ լաված չէր նույնիսկ մայրաքաղաքում: Մահացու սարքի դանակը չափից ավելի դանդաղ էր իջնում՝ կատարելու սպանության իր գործը: Գերիների երկար շարքերը հնձվում էին արկերի պայթյունից: Մարդկանցով լի լաստերի վրա անցքեր էին բացվում: Լիոնն անապատի էր վերածվել: Արասում կալանավորներին գրկում էին նույնիսկ արագահաս մահվան դաժան ողորմությունից: Լուար գետի ամբողջ երկայնքով՝ Սոմյուրից մինչև ծովը, ագռավների և ուրուրների մեծ երամները խնջույք էին անում զարհուրելի կերպով իրար կապված մերկ դիակներով: Հաշվի չէին առնում ոչ սեռ, ոչ տարիք: Մինչև տասնյոթ տարեկան սպանված պատանիների և աղջիկների թիվը հարյուրներով էր հաշվվում: Մայրական կրծքից պոկված մանուկներին մի նիզակից մյուսն էին նետում Յակոբինյանների շարքերի երկայնքով»: Տառտարվա կարճ ժամանակահատվածում բյուրավոր մարդիկ մեռան:

Ամեն ինչ եղավ այնպես, ինչպես սատանան կկամենար: Սա հենց այն էր, ինչին նա ձգտել էր հասնել դարեր շարունակ: Նրա քաղաքականությունը սկզբից մինչև վերջ խաբեություն է, և նրա անփոփոխ նպատակն է՝ վիշտ ու թշվառություն բերել մարդկանց, դիմազրկել ու փչացնել Աստուծո ձեռքի գործը, խափանել գթության ու սիրո աստվածային նպատակները՝ այդպիսով վիշտ պատճառելով երկնքին: Հետո

իր խաբուսիկ հնարքներով նա կուրացնում է մարդկանց միտքը՝ դրդելով նրանց իր արածների մեղքը Աստծո վրա գցել, կարծես թե այս բոլոր թշվառություններն Արարչի ծրագրի հետևանքն են: Նմանապես էլ երբ **[285]** նրանք, ովքեր քայքայվել ու զազանացել են նրա դաժան իշխանությունից, հանկարծ ազատություն են ստանում, նա մղում է նրանց ծայրահեղությունների և վայրագությունների: Իսկ հետո բռնակալներն ու կեղեքիչները այդ անսանձ գազանությունները ազատության արդյունքն են համարում:

Երբ մոլորությունը մի քողի տակ մերկացվում է, սատանան նրան ընդամենը մեկ այլ դիմակ է հագցնում, և մարդիկ այն ընդունում են նույն եռանդով, որքան առաջինը: Երբ մարդիկ հասկացան, որ պապությունը խաբեություն է, և սատանան այլևս չէր կարող նրա միջոցով դրդել նրանց խախտելու Աստծո օրենքը, նա նրանց ներշնչեց ամբողջ կրոնը կեղծիք համարել, իսկ Աստվածաշունչը՝ առասպել: Եվ մի կողմ գցելով աստվածային պատվիրանները՝ նրանք անձնատուր եղան անսանձ անօրենությունը:

Բախտորոշ սխալը, որն այդպիսի աղետ բերեց Ֆրանսիայի բնակիչներին, այս մեկ մեծ ճշմարտության անտեսումն էր, որ իսկական ազատությունը Աստծո օրենքը պահելու մեջ է: «Երանի՜ թե ուշադրություն դարձնեիր իմ պատվիրաններին, այն ժամանակ գետի պես պիտի լիներ քո խաղաղությունը, և քո արդարությունը՝ ծովի ալիքների պես»: «Խաղաղություն չունեն ամբարիշտները, ասում է Տերը»: «Բայց ինձ լսող՝ ապահով կբնակվի, և հանդարտ կլինի չարիքի վախից» (Եսայիա 48.18, 22, Առակաց 1. 33):

Աթեիստները, անհավատները և ուխտադրուժներն ընդդիմանում են Աստծո օրենքին ու արհամարհում այն, բայց նրանց ազդեցության արդյունքը ցույց է տալիս, որ մարդու բարօրությունը կախված է աստվածային կանոններին հնազանդվելուց: Նրանք, ովքեր չեն կամենում դասեր առնել Աստծո Գրքից, կարող են կարդալ դրանք ազգերի պատմության մեջ:

Հռոմի եկեղեցու միջոցով մարդկանց հեռացնելով հնազանդության ուղուց՝ սատանան այնքան ծածուկ էր գործում, որ նրա բերած այլասերումն ու թշվառությունը չէին դիտվում որպես անօրենության պտուղ: Եվ Աստծո Հոգին այնպես էր հակազդում սատանայի գործյանը, որ նա չհասնի իր ծրագրերի լիարժեք իրականացմանը: Ժողովուրդը չէր կարողանում նկատել պատճառ - հետևանք կապը և հայտնաբերել իր թշվառության աղբյուրը: Բայց հեղափոխության **[286]** ժամանակ

ազգային ժողովը բացահայտորեն մերժեց Աստծո օրենքը, և արդյունքում Սարսափի իշխանության օրոք բոլորը պարզորոշ տեսան պատճառն ու հետևանքը:

Երբ Ֆրանսիան հրապարակավ հրաժարվեց Աստծուց և Աստվածաշնչից, ամբարիշտ մարդիկ ու խավարի հոգիները ցնծում էին, որ հասել են իրենց այդքան երկար փափագած նպատակին՝ թագավորության, որն ազատ է Աստծո օրենքի սահմանափակումներից: Քանի որ «չար գործի վճիռը շուտով չի կատարվում», «մարդկանց որդիների սիրտը» հանդգնում է «չարություն անելու» (Ժողովող 8.11): Բայց արդար ու ճշմարիտ օրենքի խախտումն անխուսափելիորեն դժբախտության ու կործանման է հասցնում: Թեև մարդիկ անմիջապես չեն պատժվում, բայց և այնպես նրանց ամբարշտությունը հաստատ նրանց կորստյան կտանի: Դարեր շարունակ նահանջն ու հանցագործությունը մոտեցնում էին հատուցման օրը, ու երբ նրանք լցրին իրենց անօրենության գավաթը, Աստծուն արհամարհողները չափազանց ուշ հասկացան, որ սարսափելի բան է աստվածային համբերության չարաշահումը: Աստծո զսպիչ Հոգին, որ դիմակայում է սատանայի դաժան գործքանը, գրեթե լիովին հեռացավ, և նրան, ում միակ հաճույքը մարդկանց տառապանքն է, թույլ տրվեց իր կամքը կատարել: Նրանք, ովքեր ընտրել էին ապստամբության ուղին, թողնվեցին քաղելու դրա պտուղները, մինչև որ երկիրը լցվեց ոճիրներով, որոնք չափից ավելի զարհուրելի էին նկարագրելու համար: Անայացած գավառներից ու ավերված քաղաքներից սուկալի աղաղակ, դառնագույն տառապանքի ճիչ էր լսվում: Ֆրանսիան ասես ցնցվում էր երկրաշարժից: Կրոնը, օրենքը, հասարակական կարգը, ընտանիքը, պետությունն ու եկեղեցին՝ այս ամենն ավերվել էր մի ամբարիշտ ձեռքով, որը բարձրացել էր Աստծո օրենքի դեմ: Հիրավի, ճշմարիտ են իմաստունի խոսքերը. «Անզգամը կընկնի իր անզգամությամբ»: «Թեև մեղավորը հարյուր անգամ մեղք գործի, և երկարատև էլ լինի, այնուամենայնիվ, ես գիտեմ, որ բարիք կլինի Աստծուց վախեցողներին, որ վախենում են նրա երեսից: Բայց ամբարշտին բարություն չի լինի» (Առակաց 11.5, Ժողովող 8.12,13): «Որովհետև գիտությունն ատեցին և Տիրոջ վախը չընտրեցին», «ուրեմն նրանք իրենց ճանապարհների պտղից կուտեն և իրենց խորհուրդներից կկշտանան» (Առակաց 1. 29, 31):

[287] Աստծո հավատարիմ վկաները, որոնց սպանել էր «անդունդից դուրս եկող» հայհոյիչ իշխանությունը, երկար չէին լռելու: «Երեքուկես օրից հետո Աստծուց կենդանի հոգի եկավ մտավ նրանց մեջ, և նրանք իրենց ոտքերի վրա կանգնեցին, և մեծ վախ ընկավ նրանց տեսողների

վրա» (Հայտնություն 11.11): 1793 թվականն էր, երբ Ֆրանսիայի խորհրդրդարանը հրամանագրեր արձակեց՝ օրենքից դուրս հռչակելով քրիստոնեական կրոնն ու Սուրբ Գիրքը: Երեքուկես տարի անց նույն ժողովը չեղյալ հայտարարեց այդ հրամանագրերը, ըստ որոնց՝ Աստվածաշնչի հանդեպ հանդուրժողականություն էր շնորհվում: Աշխարհը զարհուրած էր այն մեղքի հրեշավորությունից, որը Սրբազան պատգամները մերժելու հետևանքն էր, և մարդիկ գիտակցեցին Աստծո և Նրա Խոսքի հանդեպ հավատի անհրաժեշտությունը որպես առաքինության ու բարոյականության հիմքի: «Ո՞ւմ նախատեցիր և հայհոյեցիր, և ո՞ւմ վրա ձայն բարձրացրիր. և աչքերդ վեր հանեցիր Իսրայելի Սուրբի՛ վրա» (Եսայիա 37.23): «Սրա համար ահա ես նրանց պիտի իմացնեմ այս անգամ, պիտի իմացնեմ նրանց իմ ձեռքը և իմ ուժը. և պիտի գիտենան, որ իմ անունը Եհովա է» (Երեմիա 16. 21):

Երկու վկաների վերաբերյալ մարգարեն շարունակում է. «Եվ մեծ ձայն լսեցին, որ ասում էր նրանց. Վեր ելեք այստեղ: Եվ վեր ելան երկինքն ամպով, և նրանց թշնամիները տեսան նրանց» (Հայտնություն 11.12): Աստծո երկու վկաների դեմ Ֆրանսիայի մղած պատերազմից հետո նրանք աննախադեպ պատվի արժանացան: 1804 թվականին կազմավորվեցին Բրիտանական և Օտարերկրյա աստվածաշնչյան ընկերությունները: 1816-ին հիմնադրվեց ամերիկյան աստվածաշնչյան ընկերությունը: Երբ ստեղծվեց բրիտանական ընկերությունը, Աստվածաշունչը հրատարակվեց և տարածվեց հիսուն լեզուներով: Այդ ժամանակից ի վեր այն թարգմանվել է հարյուրավոր լեզուներով ու բարբառներով:

1792-ին նախորդած հիսուն տարիների ընթացքում քիչ ուշադրություն էր դարձվել օտարերկրյա առաքելություններին: Ոչ մի նոր ընկերություն չէր կազմավորվել, և միայն մի քանի եկեղեցիներ էին ջանում **[288]** քրիստոնեությունը տարածել հեթանոսական երկրներում: Մակայն տասնութերորդ դարի վերջում մեծ փոփոխություն կատարվեց: Ռացիոնալիզմի արդյունքն այլևս չէր գոհացնում մարդկանց, և նրանք սկսեցին գիտակցել աստվածային հայտնության ու գործնական կրոնի անհրաժեշտությունը: Այդ ժամանակից ի վեր օտարերկրյա առաքելությունների գործունեությունը աննախադեպ թափ ստացավ:

Տպագրության զարգացումը նոր ուժ հաղորդեց Աստվածաշնչի տարածման գործին: Տարբեր երկրների միջև կապի միջոցների կատարելագործումը, հին նախապաշարումների և ազգային բացառիկության պատնեշների փլուզումը, ինչպես նաև Հռոմի պապի՝ աշխարհիկ իշխա-

նությունից զրկվելը ճանապարհի հարթեցին Աստծո խոսքի համար: Մի քանի տարի Աստվածաշունչն անարգել վաճառվում էր Հռոմի փողոցներում և տարվում էր երկրագնդի բոլոր բնակեցված մասերը:

Անհավատ Վոլտերը մի անգամ պարծենալով ասել է. «Ես հոգնել եմ լսելուց, թե ինչպես է ժողովուրդն անվերջ կրկնում, որ տասներկու հոգի հիմնել են քրիստոնեական կրոնը: Ես կապացուցեմ, որ մի հոգին էլ բավական է՝ այն տապալելու համար»: Նրա մահից հետո սերունդներ են անցել: Միլիոնավոր մարդիկ պատերազմել են Աստվածաշնչի դեմ: Բայց այն ոչ միայն չի ոչնչացվել, այլ այնտեղ, ուր Վոլտերի օրերում գոյություն ուներ հարյուրը, այսօր կա Աստծո Գրքի տասը հազար և նույնիսկ հարյուր հազար օրինակ: Քրիստոնեական եկեղեցու վերաբերյալ վաղ բարենորոգիչներից մեկը նշել է. «Աստվածաշունչը մի սալ է, որը շատ մուրճեր է սնաշել»: Տերն ասում է. «Քեզ դեմ շինած բոլոր գործիքները պիտի չհաջողվեն, և ամեն լեզու, որ վեր կենա քեզ դեմ դատաստանի, պիտի դատապարտվի» (Եսայիա 54.17):

«Մեր Աստծո խոսքը կմնա հավիտյան»: «Նրա բոլոր պատվիրանները հավատարիմ են, հաստատված են հավիտյանս հավիտենից և շինված են ճշմարտությունով և ուղղությունով» (Եսայիա 40.8, Սաղմոս 111.7,8): Այն, ինչ շինված է մարդկային հեղինակության վրա, պիտի փլուզվի, բայց ինչը որ հիմնված է Աստծո անփոփոխ խոսքի ժայռի վրա, մնալու է հավիտյան:

ԳԼՈՒԽ 16

ՈւեսակՎոր ՀԱՅՐԵՐԸ

Պաժարվելով Հռոմի եկեղեցու ուսմունքից՝ անգլիացի բարենորոգիչները, սակայն, պահպանեցին նրա ձևերից շատերը: Այսպիսով, թեև Հռոմի հեղինակությունն ու դավանանքը մերժվեցին, նրա բազմաթիվ ավանդույթներ ու ծեսեր ներմուծվեցին Անգլիայի եկեղեցու պաշտամունքի մեջ: Ասվում էր, թե այդ հարցերը խղճի հետ կապ չունեն, որ թեև Սուրբ Գրքում չկան այդ պատվերները, հետևապես էական չեն, և քանի որ արգելված էլ չեն, պետք չէ դրանք չարիք համարել: Կարծիք կար, թե դրանց պահումը կարող էր նեղացնել բարեփոխված եկեղեցիները Հռոմից բաժանող անդունդը՝ նպաստելով նրան, որ կաթոլիկներն ընդունեն բողոքական հավատը:

Պահպանողականներին ու զիջողամիտներին այս փաստարկները համոզիչ էին թվում: Բայց կային նաև ուրիշները, ովքեր այդպես չէին դատում: Այն փաստը, որ այդ ավանդույթները «կամուրջ են գցում ճեղքվածքի վրայով Հռոմի և Բարենորոգման միջև» (Մարտին, հ. 5, էջ 22), նրանց կարծիքով սպառիչ փաստարկ էր դրանք պահպանելու դեմ: Նրանք դիտում էին դրանք որպես ստրկության նշաններ, որոնցից իրենք ազատվել էին և մտադիր չէին վերադառնալու դրանց: Նրանք համարում էին, որ Աստված Իր խոսքում սահմանել է Իր երկրպագության կանոնները, և մարդիկ իրավունք չունեն դրանց որևէ բան ավելացնելու կամ դրանցից պակասեցնելու: Մեծ ուրացությունը սկսվեց հենց նրանից, որ Աստծո հեղինակությունը [290] փորձեցին փոխարինել եկեղեցու հեղինակությամբ: Հռոմը սկսեց պարտադրելով այն, ինչ Աստված չէր արգելել, և վերջացրեց նրանով, որ արգելեց այն, ինչ Տերը հստակորեն պատվիրել էր պահել:

Շատերը եռանդագին փափագում էին վերադառնալ վաղ եկեղեցուն բնորոշ մաքրությանն ու պարզությանը: Անգլիկան եկեղեցու սովորություններից շատերը նրանք կռապաշտության հուշարձաններ էին համարում, և նրանց խղճին դեմ էր նրա պաշտամունքներին մասնակցելը:

Բայց եկեղեցին, քաղաքացիական իշխանության աջակցությամբ, ոչ մի շեղում թույլ չէր տալիս իր պաշտամունքից: Եկեղեցու ծառայություններին մասնակցելը պարտադրվում էր օրենքով, իսկ չարտոնված կրոնական ժողովներն արգելված էին բանտարկության, աքսորի և մահվան սպառնալիքներով:

Միապետը, ով տասնյոթերորդ դարի սկզբին հենց նոր էր բարձրացել Անգլիայի գահին, հայտարարեց, որ վճռել է ստիպել պուրիտաններին «ենթարկվել, այլապես կա՛մ... դուրս կքշի նրանց երկրից, կա՛մ էլ՝ ավելի վատ» (Ջորջ Բենքրոֆթ, *Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների պատմությունը*, հ.1, գլ.12, պարբ. 6): Հետապնդված, հալածված ու բանտարկված՝ նրանք ապագայում լավ օրերի հեռանկար չէին տեսնում, և շատերը տեղի տվեցին այն համոզմանը, որ ովքեր ուզում են ծառայել Աստծուն իրենց խղճի թելադրանքով, նրանց համար «Անգլիան այլևս երբեք չի կարող բնակելի վայր լինել» (Ջ. Գ. Փալֆրեյ, *Նոր Անգլիայի պատմությունը*, գլ. 3, պարբ. 43): Ոմանք, ի վերջո, որոշեցին ապաստարան գտնել Հոլանդիայում, բայց հանդիպեցին դժվարությունների, գրկանքների ու բանտարկության: Նրանց ծրագրերը խափանվեցին, և նրանց մատնեցին թշնամիների ձեռքը: Բայց անկոտորում կամքը վերջապես հաղթեց, և նրանք ապաստարան գտան Հոլանդական Հանրապետության հյուրընկալ ավերին:

Թողնելով իրենց տները, ունեցվածքը և ապրուստի միջոցները՝ նրանք փախուստի էին դիմում: Նրանք պանդուխտ էին օտար երկրում՝ անձանոթ լեզու և սովորություններ ունեցող ժողովրդի մեջ, և ստիպված էին նոր ու անձանոթ զբաղմունք գտնել իրենց հացը վաստակելու համար: Միջին տարիքի մարդիկ, ովքեր իրենց կյանքը հողագործությամբ էին անցկացրել, հիմա ստիպված էին մեխանիկական արհեստներ սովորել: Բայց նրանք սիրով ընդունեցին իրավիճակը և ժամանակ չունեին ծուլության ու տրտմունքների համար: Հաճախ կարիքից ճնշված՝ **[291]** նրանք գոհանում էին Աստծուց այն օրհնությունների համար, որոնք շարունակ տրվում էին իրենց, և ուրախություն էին գտնում հոգևոր ազատ հաղորդակցության մեջ: «Նրանք գիտեին, որ պանդուխտներ են, և ուշադրություն չէին դարձնում այդ ամենին, այլ նայում էին երկինք՝ իրենց թանկագին հայրենիքին, և հանգիստ գտնում իրենց հոգուն» (Ջորջ Բենքրոֆթ, *Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների պատմությունը*, հ.1, գլ.12, պարբ. 15):

Աքսորի ու նեղությունների մեջ նրանց սերն ու հավատն ավելի էին գորանում: Նրանք ապավինում էին Տիրոջ խոստումներին, և Նա չէր

հապաղում ժամանակին օգնության հասնել: Նրա հրեշտակները նրանց կողքին էին, որպեսզի քաջալերեին ու օգնեին: Ու երբ Աստծո ձեռքը ցույց տվեց նրանց օվկիանոսից այն կողմ՝ դեպի այն երկիրը, որտեղ նրանք կարող էին հիմնել պետություն և իրենց զավակներին թողնել կրոնի ազատության քանկազին ժառանգությունը, նրանք, առանց վարանելու, առաջ գնացին նախախնամության ճանապարհով:

Աստված թույլ տվեց Իր ժողովրդին անցնել փորձությունների միջով, որպեսզի նրանց պատրաստի Իր բարի մտադրության իրականացմանը: Եկեղեցին խոնարհվեց, որպեսզի կարողանար բարձրանալ: Աստված պատրաստվում էր Իր զորությունը ցույց տալ հանուն նրա՝ աշխարհին մեկ այլ ապացույց տալու համար, որ Ինքը չի լքի Իրեն հուսացողներին: Նա իրադարձություններն այնպես էր դասավորել, որ սատանայի բարկությունն ու չար մարդկանց դավերը ծառայեն Իր փառքին և Իր ժողովրդին մի ապահով տեղ բերեն: Հալածանքն ու արտաքսումը ճանապարհ բացեցին ազատության համար:

Առաջին անգամ ստիպված լինելով բաժանվել Անգլիկան եկեղեցուց՝ պորիտաններն իրար հետ հանդիսավոր ուխտ կապեցին՝ որպես Տիրոջ ազատ ժողովուրդ, «միասին քայլել Նրա բոլոր ճանապարհներով՝ արդեն հայտնի, կամ էլ որ դեռ պետք է բացահայտվեին» (Ջ. Բրաուն, *Ուխտավոր հայրերը*, էջ 74): Ահա իսկական բարեփոխման ոգին՝ բողոքականության կենսական սկզբունքը: Հենց այս նպատակով էր, որ ուխտավորները Հոլանդիայից մեկնեցին՝ տուն գտնելու Նոր Աշխարհում: Չոն Ռոբինսոնը՝ նրանց հովիվը, ով նախախնամության կամքով չափտի ուղեկցեր նրանց, ուխտավորներին ուղղված իր հրաժեշտի խոսքում ասաց. «Եղբայրներ, ահա մենք շուտով բաժանվելու ենք, և Տերը գիտի՝ ապրելո՞ւ են արդյոք ես, որ նորից տեսնեմ ձեր դեմքերը: Բայց կլինի դա թե ոչ, ես [292] կոչ եմ անում ձեզ Աստծո և Նրա օրհնյալ հրեշտակների առաջ՝ հետևել ինձ ոչ ավելի, քան ես հետևել եմ Քրիստոսին: Եթե Աստված ձեզ որևէ բան հայտնի Իր մեկ այլ ծառայի միջոցով, պատրաստ եղեք ընդունելու այն նույնքան սիրով, որքան կընդունեիք իմ ծառայությունից, քանզի ես վստահ եմ, որ Տերը շատ ճշմարտություններ և լույս ունի, որոնք դեռ պիտի բացահայտվեն Նրա խոսքում» (Մարտին, հ. 5, էջ 70) :

«Ինչ վերաբերում է ինձ, ես չեմ կարող չողբալ բարեփոխված եկեղեցիների վիճակը, որոնք իրենց կրոնում հասել են մի փուլի, և այլևս Բարենորոգման հիմնադիրներից առաջ չեն կամենում գնալ: Լյութերականներին անհնար է օգնել՝ տեսնելու ավելին, քան տեսել է Լյութերը... և կալվինիստներն, ինչպես տեսնում եք, ամուր կանգնել են

այնտեղ, ուր նրանց թողել է Աստծո այդ մեծ մարդը, ով, սակայն, չգիտեր ճշմարտությունը լիակատար չափով: Սա շատ ողբալի իրավիճակ է, քանզի թեև նրանք վառվող պայծառ լույսեր են եղել իրենց օրերում, սակայն չեն թափանցել Աստծո ամբողջ խորհրդի մեջ, ու եթե հիմա կենդանի լինեին, նույնքան սիրով կընդունեին նորաբաց լույսը, որքան այն, որ ընդունել էին սկզբում» (Ռ. Նիլ, *Պուրիպրանների պատմությունը*, հ.1, էջ 269):

«Հիշե՛ք ձեր ուխտը եկեղեցում, որով խոստացել եք քայլել Տիրոջ բոլոր ճանապարհներում, որոնք արդեն հայտնի են կամ դեռ պիտի բացահայտվեն: Հիշե՛ք Աստծուն և իրար տված ձեր խոստումը, որ կընդունեք ցանկացած լույս և ճշմարտություն, որոնք կբացահայտվեն ձեզ Նրա գրավոր Խոսքից: Բայց զգուշացե՛ք, աղաչում եմ, և հանգամանորեն ստուգե՛ք այն, ինչն ընդունում եք որպես ճշմարտություն, և համեմատե՛ք այն ու քննե՛ք մյուս տեքստերի հետ, քանզի անհնար է, որ քրիստոնեական աշխարհը այսքան ուշ դուրս գա այդքան թանձր հակաքրիստոնեական խավարից, և գիտության ողջ կատարելությունը միանգամից արտացոլվի» (Մարտին, հ. 5, էջ 70, 71):

Խղճի ազատության հասնելու տենչն էր, որ ոգեշնչեց այդ պանդոխտներին՝ խիզախորեն անցնելու ծովային երկարատև ճամփորդության վտանգների միջով, կրելու ամայի երկրի դժվարություններն ու վտանգները և Աստծո օրհնությամբ Ամերիկայի ափերին հիմնադրելու մի գորավոր ազգ: Սակայն լինելով ազնիվ ու աստվածավախ՝ [293] ուխտավորները դեռ չէին ըմբռնում կրոնական ազատության մեծ սկզբունքը: Ազատությունը, որն ապահովելու համար այդքան մեծ զոհաբերության էին գնացել, նրանք պատրաստ չէին նույն կերպ շնորհելու ուրիշներին: «Անգամ տասնյոթերորդ դարի մեծագույն մտածողներից ու բարոյագետներից շատ քչերը միայն ինչ-որ պատկերացում ունեին Նոր Կտակարանի այն հիմնարար սկզբունքի մասին, ըստ որի՝ մարդու հավատի միակ դատավորն Աստված է» (*Նույն տեղում*, հ. 5, էջ 297): Այն ուսմունքը, թե Աստված եկեղեցուն իրավունք է տվել վերահսկելու խիղճը կամ որոշելու և պատժելու հերձվածողներին, պապության ամենախոր արմատներ գցած մոլորություններից մեկն է: Մերժելով Հռոմի դավանանքը՝ բարենորոգիչները, սակայն, լիովին չէին ազատվել նրա անհանդուրժող ոգուց: Թանձր խավարը, որով իր իշխանության երկարատև դարերի ընթացքում պապությունը պատել էր քրիստոնեական ողջ աշխարհը, դեռ լիովին չէր ցրվել: Մասաչուսեթսի ծովածոցի գաղութներից մեկի առաջատար ծառայողներից մեկն

ասել է. «Հանդուրժողականությունն էր, որ աշխարհը դարձրեց հակաքրիստոնեական, և եկեղեցին հերետիկոսներին պատժելուց դեռ երբեք վնաս չի կրել» (*Նույն տեղում*, հ. 5, էջ 335): Գաղութատերերը կարգ սահմանեցին, ըստ որի՝ քաղաքացիական կառավարության մեջ միայն եկեղեցու անդամները ձայնի իրավունք ունեին: Մի տեսակ պետական եկեղեցի ստեղծվեց, ամբողջ ժողովրդից պահանջվում էր ընծաներ հավաքել կղերականներին օգնելու համար, իսկ դատավորները լիազորված էին ճնշելու հերետիկոսությունը: Այսպես աշխարհիկ իշխանությունը հայտնվեց եկեղեցու ձեռքում, և շատ չանցած՝ այդ հանգամանքը հասցրեց անխուսափելի հետևանքի՝ հալածանքների:

Առաջին գաղութի կազմավորումից տասնմեկ տարի անց Ռոջեր Ուիլյամսը եկավ Նոր Երկիր: Առաջին ուխտավորների նման նա եկավ կրոնական ազատություն վայելելու, բայց, ի տարբերություն նրանց, տեսավ այն, ինչ շատ քչերն էին տեսել իր օրերում. այդ ազատությունը բոլորի անքակտելի իրավունքն էր՝ անկախ իրենց դավանանքից: Նա ճշմարտության անկեղծ որոնող էր, և Ռոբինսոնի հետ կիսում էր այն կարծիքը, թե հնարավոր չէ, որ Աստծո խոսքի ամբողջ լույսն արդեն ընդունված լինի: Ուիլյամսը «առաջին մարդն էր ժամանակակից քրիստոնեական աշխարհում, ով քաղաքացիական կառավարության հիմքում դրեց խղճի ազատության սկզբունքը և օրենքի առջև [294] համոզմունքների հավասարությունը» (Ջորջ Բենքրոֆթ, *Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների պատմությունը*, հ.1, գլ.15, պարբ.16): Նա հայտարարեց, որ տեղական իշխանությունների պարտականությունն է կասեցնել հանցագործությունները, բայց ոչ երբեք՝ վերահսկել խիղճը: «Հասարակությունը կամ տեղական իշխանությունը կարող են որոշել-ասել է նա,- թե որն է մարդու պարտքը մարդու հանդեպ, բայց երբ նրանք փորձում են սահմանել մարդու պարտավորությունն Աստծո հանդեպ, նրանք չափն անցնում են և վտանգավոր իրավիճակ ստեղծում, քանզի պարզ է, որ եթե դատավորն իշխանություն ունի, նա կարող է այսօր մի համոզմունք կամ դավանանք պարտադրել, վաղը՝ մեկ ուրիշը, ինչպես Անգլիայում արել են տարբեր թագավորներ ու թագուհիներ, կամ Հռոմի եկեղեցում՝ պապերն ու ժողովները: Այդպես հավատը կվերածվի խառնաշփոթության» (Մարտին, հ. 5, էջ 340):

Այցելությունը պաշտոնական եկեղեցու ծառայություններին պահանջվում էր տուգանքի կամ բանտարկության սպառնալիքով: «Ուիլյամսը դատապարտեց այդ օրենքը: Անգլիական օրենսգրքի ամենավատ դրույթն այն էր, որը պարտադրում էր այցելությունը ծխական

եկեղեցի: Մարդկանց ստիպելը՝ միանալու այլ հավատ ունեցողների հետ, նա համարում էր նրանց իրավունքների բացահայտ ոտնահարում: Իսկ անհավատներին ու կրոնից հեռու մարդկանց հանրային ծառայության քաշելը նշանակում էր պահանջել կեղծավորություն... «Ոչ ոքի չպետք է պարտադրել երկրպագել կամ,- ավելացրեց նա,- աջակցել երկրպագությանը իր կամքին հակառակ»: «Ի՞նչ,- բացականչեցին նրա ընդդիմախոսները՝ զարմանալով նրա սկզբունքների վրա,- մի՞թե աշխատողն արժանի չէ իր վարձքին»: «Այո,- պատասխանեց նա,- բայց նրանցից, ովքեր վարձել են նրան» (Ջորջ Բենքրոֆթ, *Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների պատմությունը*, հ.1, գլ.15, պարբ. 2):

Ռոջեր Ուիլյամսը հարգված և սիրված էր՝ որպես նվիրված ծառայող, որպես հազվագյուտ շնորհների, անսասան ազնվության տեր և իսկապես բարյացակամ մարդ: Սակայն նրան չէին հանդուրժում, քանի որ նա համառորեն մերժում էր դատավորների իրավունքը՝ միջամտելու եկեղեցու գործերին, և կրոնական ազատություն էր պահանջում: Պնդում էին, թե այդ նոր ուսմունքի ներմուծումը «կտապալի պետության հիմքերն ու երկրի կառավարությունը» (*Նույն տեղում*, հ.1, գլ.15, պարբ.10): Դատարանը վճռեց նրան վտարել գաղութից, և նա ի վերջո ձերբակալությունից խուսափելու համար քամոտ ու ցուրտ ձմռանը ստիպված էր փախչել խուլ անտառը:

«Տասնչորս շաբաթ,- ասել է նա,- ես ցավազին թափառեցի ամենադաժան եղանակին՝ սոված ու անքուն»: [295] Բայց «ազնավները կերակրում էին ինձ անապատում», և ծառի փչակը հաճախ ծառայում էր որպես ապաստարան (Մարտին, հ. 5, էջ 349, 350): Այդպես նա շարունակեց իր տանջալի փախուստը ձյան և անանցանելի անտառների միջով, մինչև որ հանգրվան գտավ հնդկացիների մի ցեղի մոտ, որի վստահությունն ու սերը շահել էր, երբ ջանացել էր սովորեցնել նրանց ավետարանի ճշմարտությունները:

Երկար ամիսներ թափառելուց հետո նա վերջապես հասավ Նարագանսեթ ծովածոցի ափերը, որտեղ դրեց առաջին ժամանակակից պետության հիմքը, որը բառիս բուն իմաստով ընդունեց կրոնական ազատության իրավունքը: Ռոջեր Ուիլյամսի գաղութի հիմնական սկզբունքն էր, «որ յուրաքանչյուր մարդ պետք է ազատություն ունենա ծառայելու Աստծուն իր խղճի համաձայն» (*Նույն տեղում*, հ. 5, էջ 354): Նրա փոքրիկ նահանգը՝ Ռոդ Այլենդը, հալածվողների ապաստարան դարձավ, և այն մեծացավ ու բարգավաճեց, մինչև որ նրա հիմնարար սկզբունքները՝ քաղաքացիական ու կրոնական ազատությունը, Ամերի-

կյան Հանրապետության անկյունաքարերը դարձան:

Այն մեծ հին փաստաթղթում՝ Անկախության Հռչակագրում, որը մեր հայրերն առաջ քաշեցին որպես իրենց իրավունքների ցուցակ, նրանք հայտարարեցին. «Մենք համարում ենք, որ այդ ճշմարտություններն ապացույցի կարիք չունեն, որ բոլոր մարդիկ ստեղծված են հավասար, որ նրանք Արարչի կողմից օժտված են որոշակի անքակտելի իրավունքներով, որոնց թվում են՝ կյանքը, ազատությունը և երջանկության ձգտումը»: Եվ սահմանադրությունն ամենապարզ խոսքերով երաշխավորում է խղճի անձեռնմխելիությունը. «Կրոնական որևէ քննություն երբեք չի պահանջվի որպես որակավորում Միացյալ Նահանգներում պետական ցանկացած պաշտոն զբաղեցնելու համար»: «Կոնգրեսը ոչ մի օրենք չի ընդունի որևէ կրոնի հաստատման կամ դրա ազատ դավանումն արգելելու վերաբերյալ»:

«Սահմանադրության հեղինակները ընդունեցին այն հավիտենական սկզբունքը, որ անձի հարաբերություններն իր Աստծո հետ վեր են մարդկային օրենսդրությունից, իսկ նրա խղճի իրավունքները՝ անձեռնմխելի: Այս ճշմարտությունը հաստատելու համար երկար մտածելու կարիք չկա, մենք գիտակցում ենք դա մեր հոգու խորքում: Եվ հենց այդ գիտակցումն է, որ մարդկային օրենքներին հակառակ՝ բազմաթիվ նահատակների ուժ է տվել՝ դիմանալու տանջանքների ու կրակի մեջ: Նրանք զգում էին, որ իրենց պարտքն Աստծո հանդեպ վեր է մարդկային օրենքներից, և որ մարդը որևէ [296] իշխանություն չունի իրենց խղճի վրա: Ոչ մի բան չի կարող արմատախիլ անել այդ բնածին սկզբունքը» (ԱՄՆ Կոնգրեսի փաստաթղթեր, սերիա 200, N 271):

Երբ Եվրոպայի երկրներում լուրեր տարածվեցին այն երկրի մասին, ուր ամեն մարդ կարող է վայելել իր աշխատանքի պտուղը և հետևել իր խղճի համոզմունքին, հազարավոր մարդիկ ուղևորվեցին դեպի Նոր Աշխարհի ափերը: Գաղութներն արագորեն բազմանում էին: «Մասաչուսեթս նահանգը հատուկ օրենքով ժողովրդի հաշվին ապաստարան և օգնություն էր առաջարկում ցանկացած ազգի քրիստոնյաներին, ովքեր փախչում էին Ատլանտյան օվկիանոսից այն կողմ՝ «խուսափելով պատերազմներից, սովից կամ հալածանքներից»: Այսպիսով, փախստականներն ու հարստահարվածները օրենքով դարձան պետության հյուրերը» (Մարտին, հ. 5, էջ 417): Քսան տարի անց այն բանից, երբ առաջին նավը կանգ առավ Պլիմուտի ափերին, հազարավոր ուխտավորներ էին արդեն բնակվում Նոր Անգլիայում:

Յանկալի ազատության համար «նրանք համաձայն էին վաստակել

միայն գոյատևելու համար՝ համեստ ու չարքաշ կյանքով ապրելով: Նրանք հողից ուզում էին ստանալ ոչ ավելին, քան իրենց աշխատանքի արդյունքը: Հարստության գալթակղիչ հեռանկարները չէին շողշողում նրանց ճանապարհին... Նրանք բավարարվում էին իրենց պետության դանդաղ, բայց կայուն առաջընթացով: Նրանք համբերությամբ տանում էին անապատի զրկանքները՝ իրենց արցունքներով ու ճակատի քրտինքով ջրելով ազատության ծառը, մինչև որ այն խոր արմատներ գցեց երկրում»:

Աստվածաշունչը նրանց հավատի հիմքն էր, իմաստության աղբյուրը և ազատության կանոնադրությունը: Նրա սկզբունքները ջանասիրաբար ուսուցանվում էին տանը, դպրոցում և եկեղեցում, իսկ նրա պտուղները երևում էին խնայողության, խելամտության, սրբության ու զսպվածության մեջ: Մեկը կարող էր տարիներով ապրել պուրիտանների բնակավայրում և «չտեսնել ոչ մի հարբեցողի, չլսել որևէ հայիոյություն և չհանդիպել մուրացկանի» (Չորջ Բենքրոֆթ, *Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների պատմությունը*, հ.1, գլ.19, պարբ. 25): Այդպես ցույց տրվեց, որ Աստվածաշունչի սկզբունքները ազգի մեծության լավագույն երաշխիքն են: Թույլ և մեկուսացած գաղութները վերածեցին հզոր նահանգների միության, և աշխարհը զարմանքով ականատես եղավ «առանց պապի՝ եկեղեցու և առանց թագավորի՝ պետության» խաղաղությանն ու քարզավաճմանը:

Սակայն Ամերիկայի ափերն էին ձգտում նաև շատ ուրիշներ, [297] ում շարժառիթները միանգամայն այլ էին, քան առաջին ուխտավորներինը: Թեև սկզբնական հավատն ու մաքրությունը ամենուրեք վերափոխիչ ազդեցություն էին թողնում, այն գնալով սկսեց ավելի թուլանալ, որքանով որ ավելանում էր նրանց թիվը, ովքեր միայն աշխարհիկ շահ էին որոնում:

Առաջին գաղութատերերի ընդունած օրենքը, որը միայն եկեղեցու անդամներին էր ձայնի կամ պետական պաշտոններ զբաղեցնելու իրավունք տալիս, ամենակործանիչ հետևանքներ ունեցավ: Այս միջոցները ձեռնարկվել էին արդար պետություն կերտելու համար, բայց արդյունքում դրանք ապականեցին եկեղեցին: Քանի որ կրոնի դավանությունը ձայնի և պաշտոն զբաղեցնելու իրավունք էր ապահովում, շատերը միայն աշխարհիկ ձգտումներով դրդված էին միանում եկեղեցուն՝ առանց սրտի վերափոխման: Այդպիսով եկեղեցիները գլխավորապես կազմում էին չվերածնված անձինք, և անգամ ծառայողների մեջ կային այնպիսիք, ովքեր ոչ միայն կեղծ ուսմունք էին դավանում, այլև անձանոթ

Էին Սուրբ Հոգու վերափոխիչ ուժին: Կրկին ցույց տրվեցին այն չար հետևանքները, որոնք հաճախ կրկնվել են եկեղեցու պատմության ընթացքում՝ Կոնստանտինոսի ժամանակներից մինչև մեր օրերը, երբ փորձում էին եկեղեցին կառուցել պետության օգնությամբ՝ դիմելով աշխարհիկ իշխանությանը Նրա ավետարանին աջակցելու համար, ով ասել է. «Իմ թագավորությունն այս աշխարհից չէ» (Հովհաննես 18. 36): Եկեղեցու և պետության միությունը, որքան էլ աննկատ լինի, իրականում ոչ թե աշխարհն է մոտեցնում եկեղեցուն, այլ եկեղեցին է մոտեցնում աշխարհին:

Ռոբինսոնի և Ռոջեր Ուիլյամսի պաշտպանած այն մեծ սկզբունքը, որի համաձայն՝ ճշմարտությունը զարգացող բնույթ ունի, և որ քրիստոնյաները պիտի պատրաստ լինեն ընդունելու այն ամբողջ լույսը, որը կարող է շողալ Աստծո սուրբ խոսքից, մոռացվել էր նրանց հետևորդների կողմից: Ամերիկայի, ինչպես նաև Եվրոպայի բողոքական եկեղեցիները, որոնք այդքան շատ էին ընդունել Բարենորոգման օրհնությունները, թերացան առաջ շարժվել բարեփոխման ճանապարհով: Թեև ժամանակ առ ժամանակ մի քանի հավատարիմ մարդիկ էին ելնում՝ հռչակելու նոր ճշմարտությունը և բացահայտելու քարացած մոլորությունները, մեծամասնությունը, Քրիստոսի օրերի հրեաների կամ Լյութերի ժամանակվա պապականների նման, բավարարվում էին իրենց հայրերի հավատով [298] և շարունակում ապրել նրանց պես: Կրոնը նորից վերածվեց ձևականության, և մոլորություններն ու նախապաշարունակները, որոնք կվերանային, եթե եկեղեցին շարունակեր առաջնորդվել Աստծո խոսքի լույսով, մնացին ու փայփայվեցին: Այսպիսով, Բարենորոգման ոգին գնալով մարեց, մինչև որ բողոքական եկեղեցիներում բարեփոխման նույնքան մեծ անհրաժեշտություն եղավ, որքան Հռոմի եկեղեցում Լյութերի ժամանակ: Այստեղ տիրում էր նույն աշխարհասիրությունն ու հոգևոր թմրությունը, նույն ակնածանքը մարդկանց կարծիքների հանդեպ և Աստծո խոսքի փոխարինումը մարդկային տեսություններով:

Աստվածաշնչի լայն շրջանառությանը տասնիներորդ դարի սկզբին և աշխարհի վրա շողացող մեծ լույսին չհետևեց պատասխան առաջընթաց՝ բացահայտված ճշմարտության գիտության կամ հոգևոր փորձառության ձեռքբերման մեջ: Սատանան չէր կարող, ինչպես նախկին դարերում, ժողովրդից թաքցնել Աստծո խոսքը. այն արդեն հասանելի էր բոլորին: Բայց իր նպատակն իրականացնելու համար նա շատերին դրդեց անլուրջ վերաբերվելու նրան: Մարդիկ անտեսեցին Սուրբ Գրքի ուսումնասիրությունը՝ շարունակելով ընդունել կեղծ

մեկնաբանություններ և փայփայել ուսմունքներ, որոնք Աստվածաշնչում ոչ մի հիմք չունենին:

Տեսնելով, որ ճշմարտությունը հալածանքներով խափանելու իր ջանքերը ձախողվեցին, սատանան նորից դիմեց փոխզիջման ծրագրի օգնությամբ, որը հասցրել էր մեծ ուրացությանը և Հռոմի եկեղեցու կազմավորմանը: Հիմա նա գայթակղեցրեց քրիստոնյաներին միավորվել ոչ թե հեթանոսների, այլ նրանց հետ, ովքեր աշխարհի հանդեպ իրենց սիրով ապացուցել էին, որ նույնքան կռապաշտ են, որքան քանդակած կուռքերի երկրպագուները: Եվ այս միության հետևանքները պակաս կորստաբեր չէին, քան անցյալ դարերում: Կրոնի դիմակի տակ հպարտություն ու ճոխություն էին փայփայվում, և արդյունքում եկեղեցիներն ապականվեցին: Սատանան շարունակում էր խեղաթյուրել Աստվածաշնչի ուսմունքը, և ավանդույթները, որոնք կործանելու էին միլիոնավորներին, խոր արմատներ գցեցին: Եկեղեցին մեծարում ու պաշտպանում էր այդ ավանդությունները՝ «մեկ անգամ սրբերին ավանդված հավատի» համար պայքարելու փոխարեն: Այսպես վերացան այն սկզբունքները, որոնց համար այդքան պայքարել և տառապել էին բարենորոգիչները:

ԳԼՈՒԽ 17

ԱՐՇԱԼՈՒՅՍԻ ԱՎԵՏԱԲԵՐՆԵՐԸ

Աստվածաշնչում բացահայտված ամենահանդիսավոր ու փառահեղ ճշմարտություններից մեկը Քրիստոսի Երկրորդ գալուստն է, որով ավարտվելու է փրկագնման մեծ գործը: Աստծո պանդուխտ ժողովրդի համար, որ այդքան երկար թափառում է «խավարի ու մահվան ստվերի երկրում», քանկագին և երանելի հույս է Նրա հայտնության խոստումը, ով «հարությունն է և կյանքը», որպեսզի «իր աքսորածին հետ դարձնի»: Երկրորդ գալստյան մասին ուսմունքը Սուրբ Գրքի հիմնական թեման է: Այն օրվանից, երբ առաջին գույգը վշտահար դուրս եկավ Եդեմից, հավատի որդիները սպասել են Խոստացյալի գալստյանը, ով պիտի տապալեր կործանիչի իշխանությունն ու իրենց վերադարձներ կորսված դրախտը: Հին օրերի սուրբերն անհամբեր սպասել են Մեսիայի փառավոր գալստյանը՝ իրենց հույսերի իրականացմանը: Ենդրին, որ ընդամենը յոթերորդն էր նրանցից, ովքեր բնակվել են դրախտում, ով երեք հարյուր տարի երկրում քայլեց իր Աստծո հետ, թույլ տրվեց հեռվից տեսնել Ազատարարի գալուստը: «Ահա Տերը եկավ իր բյուրավոր սուրբերով,- հռչակել է նա,- որ դատաստան անի ամենքին» (Հուդա 14,15): Հոր նահապետն իր տառապանքների գիշերը աներեր հավատով բացականչեց. «Իսկ ես գիտեմ, որ Փրկիչս կենդանի է, և նա վերջում պիտի կանգնի հողի վրա... Իմ մարմնից տեսնելու եմ Աստծուն, ում ես ինքս եմ տեսնելու, և իմ աչքերն են մտիկ տալու նրան, ոչ թե ուրիշը» (Հոր 19.25-27): [300]

Քրիստոսի գալուստը, որով սկսվելու է արդարության իշխանությունը, ամենավսեմ ու ոգեշունչ արտահայտություններ է ներշնչել Սուրբ Գրքի հեղինակներին: Աստվածաշնչի բանաստեղծներն ու մարգարեները այդ մասին գրել են երկնային կրակով վառվող խոսքերով: Սաղմոսերգուն գովերգել է Իսրայելի Թագավորի ուժն ու մեծությունը. «Միոնի միջից՝ գեղեցկության կատարելությունից, Աստված փայլում է: Մեր Աստվածը կգա և լուռ չի կենա... Նա կանչում է երկնքին վերևից և երկրիս, որ իր ժո-

ղովրդին դատի» (Մաղնոս 50. 2-4): «Երկինքը թող ուրախ լինի, և երկիրը ցնձա... Տիրոջ առաջին, որ նա գալիս է, գալիս է, որ երկիրը դատի, նա աշխարհը կդատի արդարությամբ, և ժողովրդին՝ իր ճշմարտությունով» (Մաղնոս 96.11-13):

Եսայիա մարգարեն ասում է. «Վեր կացեք և ցնձացեք, ով հողի բնակիչներ, որովհետև լույսերի ցող է քո ցողը, և երկիրը դուրս պիտի գցի ուրվականներին»: «Քո մեռելները պիտի կենդանանան, իմ մեռած մարմնի հետ պիտի կանգնեն» (*բնագրի թարգմ.*): «Նա պիտի կլանի մահը հավիտյան, և Եհովա Տերը պիտի ջնջի արտասուքը ամեն երեսից, և իր ազգի ամոթը պիտի հեռացնի բոլոր երկրի վրայից, որովհետև Տերն է ասում: Եվ այն օրն ասելու են. Ահա մեր Աստվածը, որին մենք հուսացել ենք, և նա մեզ փրկեց. Եհովան է սա, ում հուսացել ենք, ուրախանալու և ցնձալու ենք նրա փրկությունով» (Եսայիա 26.19, 25. 8, 9):

Եվ Ամբակունմն էլ՝ հափշտակված սուրբ տեսիլքում, տեսել է Նրա հայտնությունը. «Աստված Թեմանից եկավ, և Սուրբը՝ Փարան սարից: Նրա փառքը ծածկեց երկինքը, և նրա գովաբանությամբ լցվեց երկիրը: Եվ նրա պայծառությունը լույսի պես էր»: «Նա կանգնեց և չափեց երկիրը, նայեց ու դողացրեց ազգերը, և պատառոտվեցին վաղեմի սարերը, խոնարհվեցին մշտական բլուրները: Հավիտենական ընթացք ունի նա»: «Հեծար ձիերիդ՝ փրկության կառքերիդ»: «Քեզ տեսան սարերը և դողացին... անդունդը տվեց իր ձայնը, դեպի վեր բարձրացրեց իր ձեռքերը: Արեգակն ու լուսինը կանգնում են իրենց [301] կայանում, նրանք ընթանում են քո նետերի լույսով, քո նիզակի փայլուն պայծառությունով»: «Գու դուրս եկար քո ժողովրդի փրկության համար, քո օծյալի փրկության համար» (Ամբակունմ 3.3, 4, 6, 8, 10, 11, 13):

Պատրաստվելով բաժանվել Իր աշակերտներից՝ Փրկիչը մխիթարեց նրանց իրենց վշտի մեջ՝ հավաստիացնելով, որ վերադառնալու է. «Ձեր սրտերը թող չխռովեն,- ասաց Նա,- ... Իմ Հոր տանը շատ բնակարաններ կան... Ես գնում եմ ձեզ համար տեղ պատրաստելու: Եվ եթե գնամ ու ձեզ համար տեղ պատրաստեմ, դարձյալ կգամ և ձեզ ինձ մոտ կառնեմ» (Հովհաննես 14.1-3): «Երբ մարդի Որդին իր փառքով կգա, և ամեն սուրբ հրեշտակները՝ նրա հետ, այն ժամանակ կնստի իր փառաց աթոռի վրա, և ամեն ազգերը կժողովվեն նրա առջև» (Մատթեոս 25. 31, 32):

Հրեշտակները, որ Քրիստոսի համբարձվելուց հետո մնացել էին Չիթենյաց սարի վրա, աշակերտներին կրկնեցին Նրա վերադարձի խոստումը. «Այս Հիսուսը, որ ձեզանից վերացավ երկինք, այսպես կգա, ինչպես նրան տեսաք երկինք գնալիս» (Գործք 1.11): Եվ Պողոս առաքյալը,

Սուրբ Հոգով ներշնչված, վկայել է. «Ինքը՝ Տերը հրամանով, հրեշտակապետի ձայնով և Աստծո փողով վայր կգա երկնքից» (Ա Թեսաղոնիկեցիս 4.15): Պատմոսի մարգարեն ասում է. «Ահա նա գալիս է ամպերով, և ամեն աչք կտեսնի նրան» (Հայտնություն 1.7):

Նրա գալստյան շուրջ է ամփոփված «ամեն բաների հաստատվելու» փառքը, «որոնց մասին խոսեց Աստված իր բոլոր սուրբ մարգարեների բերանով» (Գործք 3. 21): Գրանից հետո կտապավի չարի երկարատև իշխանությունը, «աշխարհի թագավորությունները» կտրվեն «մեր Տիրոջը և նրա Քրիստոսին. և նա կթագավորի հավիտյանս հավիտենից» (Հայտնություն 11.15): «Եվ պիտի հայտնվի Տիրոջ փառքը, և ամեն մարմին միասին պիտի տեսնեն»: «Տեր Եհովան բուսցնելու է արդարությունը և օրհնաբանությունը բոլոր ազգերի առաջին»: Նա լինելու է «գարդի պսակ և շքեղ թագ՝ իր ժողովրդի մնացորդի համար» (Եսայիա 40. 5, 61.11, 28.5):

[302] Այդ ժամանակ է, որ ողջ երկնքի տակ կհաստատվի Մեսիայի խաղաղ ու երկար սպասված թագավորությունը: «Տերը պիտի մխիթարի Սիոնին, պիտի մխիթարի նրա բոլոր ավերակները, և նրա անապատը դրախտի մման պիտի շինի, և նրա ամառի տեղը՝ Տիրոջ պարտեզի պես»: «Լիբանանի փառքը նրան կտրվի՝ Կարմեղոսի և Սարոնի վայելչությունը»: «Այլևս քեզ չեն ասի Թողնված, և քո երկրին այլևս չեն ասի Ավերակ, այլ քեզ պիտի ասեն Իմ հավանածը, և քո երկրին՝ Ամուսին ունեցող»: «Փեսան հարսի վրա ուրախանալու պես պետք է քեզ վրա ուրախանա քո Աստվածը» (Եսայիա 51.3, 35. 2, 62. 4, 5):

Տիրոջ գալուստը Նրա ճշմարիտ հետևորդների հույսն է եղել բոլոր դարերում: Չիթենյաց սարի վրա տված Փրկչի հրաժեշտի խոստումն այն մասին, որ Ինքը նորից պիտի գա, Իր աշակերտների համար լուսավորել է ապագան՝ նրանց սրտերը լցնելով ուրախությամբ և հույսով, որ ո՛չ թախիծը, ո՛չ էլ փորձությունները չէին կարող մարել: Տառապանքի ու հալածանքների մեջ «մեծ Աստծո և մեր Փրկիչ Հիսուս Քրիստոսի հայտնությունը» «երանելի հույս» էր: Երբ թեսաղոնիկեցի քրիստոնյաները սրտի կսկիծով թաղում էին իրենց սիրելիներին, ովքեր հույս ունեին ապրելու մինչև Տիրոջ գալուստը, Պողոսը՝ նրանց ուսուցիչը, հրավիրում է նրանց ուշադրությունը հարության վրա, որը տեղի կունենա Փրկչի գալստյան ժամանակ: Հետո Քրիստոսում ննջածները հարություն կառնեն և, կենդանի մնացածների հետ միասին, կհափշտակվեն՝ օդում դիմավորելու Տիրոջը: «Եվ այդպես,- ասում է նա,- ամեն ժամանակ Տիրոջ հետ կլինենք: Ուրեմն իրար մխիթարեք այս խոսքերով» (Ա Թեսաղոնիկեցիս 4.16,17):

Ժայռոտ Պատմաբան սիրելի աշակերտը լսում է «Ահա շուտով գալիս եմ» խոստումը, և նրա բուռն պատասխանն արտահայտում է եկեղեցու աղոթքն իր ողջ պանդխտության ընթացքում. «Եկ, Տեր Հիսուս» (Հայտնություն 22.20):

Չնդաններից, խարույկների միջից ու կառավանարաններից, որտեղ նահատակներն ու սուրբերը վկայել են ճշմարտությունը, դարերի խորքից մեզ է հասել նրանց հավատի և հույսի խոսքը: «Համոզված լինելով Նրա անձնական, իսկ հետո նաև իրենց հարության մեջ՝ Նրա գալստյան ժամանակ,- այդ քրիստոնյաներից մեկն ասում է,- նրանք արհամարհում էին մահը և վեր էին դրանից» (Դանիել Թ. Թեյլոր, *Քրիստոսի իշխանությունը երկրում կամ Եկեղեցու չայնը բոլոր դարերում*, էջ 33): [303] Նրանք պատրաստ էին գերեզման իջնել, որպեսզի այնտեղից «ելնեն ազատված» (*Նույն տեղում*, էջ 54): Նրանք սպասում էին «Տիրոջ գալուստին երկնքից՝ ամպերով ու իր Հոր փառքով»՝ «արդարներին բերելու Իր արքայությունը»: Վաղենասները այս նույն հավատն էին փայփայել (*Նույն տեղում*, էջ 129-132): Ուիլյիֆը եկեղեցու հույսն էր համարում Փրկչի հայտնությունը (*Նույն տեղում*, էջ 132-134):

Լյութերը հայտարարել է. «Ես ինձ իրոք համոզում եմ, որ դատաստանի օրը երեք հարյուր լրիվ տարուց չի ուշանա: Աստված ավելի երկար չի կարող և չի հանդուրժի այս ամբարիշտ աշխարհը»: «Մոտենում է այն մեծ օրը, որում նողկանքների թագավորությունը կտապալվի» (*Նույն տեղում*, էջ 158,134):

«Հեռու չէ այս հին աշխարհի վերջը», - ասել է Մելանքթոնը: Կալվինը քրիստոնյաներին հորդորում է «չկասկածել՝ եռանդագին փափագելով Քրիստոսի գալստյան օրը՝ որպես բոլոր իրադարձություններից ամենահրաշալիս», և հայտարարում է, որ «հավատացյալների ողջ ընտանիքը փափագելու է այդ օրվան»: «Մենք պիտի ծարավենք Քրիստոսին, պիտի որոնենք, խորհենք,- ասում է նա,- մինչև այն մեծ օրվա արշալույսը, երբ մեր Տերը լիովին կհայտնի Իր արքայության փառքը» (*Նույն տեղում*, էջ 134):

«Մի՞թե Տեր Հիսուսը մարդկային մարմնով չի երկինք համբարձվել,- ասել է Նոքսը՝ շտալանդացի բարենորոգիչը,- և մի՞թե Նա չի վերադառնալու: Մենք գիտենք, որ Նա վերադառնալու է, և այն էլ՝ շուտով»: Ռիդլին ու Լաթիմերը, ովքեր իրենց կյանքը զոհաբերեցին հանուն ճշմարտության, հավատով սպասել են Տիրոջ գալստյանը: Ռիդլին գրել է. «Աշխարհն, անկասկած, մոտենում է իր վախճանին: Ես իրոք հավատում եմ դրան, ուստի և ասում եմ: Եկեք Հովհաննեսի՝ Աստծո ծառայի հետ մեր սրտի

կանչն ուղղենք դեպի մեր Փրկիչ Քրիստոսը. «Եկ, Տեր Հիսուս, եկ» (*Նույն տեղում*, էջ 151,145):

«Տիրոջ գալստյան մասին մտորումները,- ասել է Բաքստերը,- ինձ համար ամենաքաղցրն ու ուրախալիկն են» (Ռիչարդ Բաքստեր, *Աշխատություններ*, հ.17, էջ 555): «Հավատի և Նրա սրբերի բնավորության դրսևորումն է՝ սիրել Նրա հայտնությունը և սպասել այդ երանելի հույսին»: «Եթե մահը վերջին թշնամին է, որ պիտի կործանվի հարության ժամանակ, ապա ինչպիսի՞ եռանդով պետք է հավատացյալները աղոթեն ուփափագեն Քրիստոսի երկրորդ գալստյանը, երբ այս [304] լիակատար ու վերջնական հաղթանակը կտարվի» (*Նույն տեղում*, հ.17, էջ 500): «Դա այն օրն է, որին բոլոր հավատացյալները պիտի հույսով սպասեն, երբ կավարտվի իրենց փրկագնման, ինչպես նաև իրենց բոլոր իղձերի ու ձգտումների իրականացման ողջ գործընթացը»: «Մոտեցրու, ո՛վ Տեր, այս երանելի օրը» (*Նույն տեղում*, հ.17, էջ 182,183): Սա էր առաքյալների եկեղեցու՝ «անապատի եկեղեցու» և բարենորոգիչների հույսը:

Մարգարեությունը ոչ միայն կանխատում է Քրիստոսի գալստյան ձևն ու նպատակը, այլև ներկայացնում է այն նշանները, որոնցով մարդիկ կիմանան, որ դա մոտ է: Հիսուսն ասել է. «Եվ նշաններ կլինեն արեգակում, լուսնում և աստղերում» (Գուկաս 21. 25): «Արեգակը կխավարի, լուսինն իր լույսը չի տա, երկնքի աստղերը կթափվեն, և երկնքում լինող գործությունները կշարժվեն: Եվ այն ժամանակ կտեսնեն մարդի Որդին ամպերով գալիս շատ գործյամբ և փառքով» (Մարկոս 13. 24-26): Հայտնության հեղինակը այսպես է նկարագրում Երկրորդ գալստյանը նախորդող նշաններից առաջինը. «Մեծ երկրաշարժ եղավ, արեգակը սևացավ մազեղեն քուրձի պես, և լուսինն արյունի պես եղավ» (Հայտնություն 6.12):

Այս նշանները երևացել են մինչև տասնիններորդ դարի սկիզբը: Ի կատարումն այս մարգարեության՝ 1755 թվականին տեղի ունեցավ երբևէ արձանագրված ամենատեսակալի երկրաշարժը: Թեև հայտնի որպես լիսաբոնյան երկրաշարժ՝ այն ցնցել է նաև Եվրոպայի մեծ մասը, Աֆրիկան ու Ամերիկան: Այն զգացվել է Գրենլանդիայում, Ուեսթ-Ինդիայում, Մադեյրա կղզում, Նորվեգիայում ու Շվեդիայում, Մեծ Բրիտանիայում և Իռլանդիայում: Այն ընդգրկել է ոչ պակաս, քան չորս միլիոն քառակուսի մղոն: Աֆրիկայում ցնցումը գրեթե նույնքան ուժգին է եղել, որքան Եվրոպայում: Ավերվել է Ալժիրի մեծ մասը, և Մարոկկոյից քիչ հեռու՝ ութից տասը հազար բնակչություն ունեցող մի գյուղ գետնի տակ է անցել: Մի վիթխարի ալիք՝ Իսպանիայի և Աֆրիկայի ափերից սրբեց

ամբողջ քաղաքներ՝ մեծ ավերածություն գործելով:

Բայց ամենահուժկու ցնցումը եղել է Իսալանիայում և Պորտուգալիայում: Ասում են՝ Կադիսի վրա փշրվել է տասնվեց ֆուտ բարձրությամբ մի ալիք: Սարերը՝ «ամենաբարձրերը Պորտուգալիայում, ասես [305] հիմքից ուժգին ցնցվում էին, դրանցից մի քանիսի գագաթները ճեղքվեցին ու լայն բացվեցին զարմանալի կերպով՝ վիթխարի ժայռաբեկորներ նետելով մոտակա հովիտները: Պատմում են, որ այդ լեռներից բոց էր ժայթքում» (Չարլզ Լիել, *Երկրաբանության սկզբունքները*, էջ 495):

Լիսաբոնում «ստորգետնյա որոտի ձայն լսվեց, որից անմիջապես հետո հզոր ցնցումն ավերեց քաղաքի մեծ մասը: Մոտ վեց րոպեի ընթացքում վաթսուն հազար մարդ զոհվեց: Ծովը սկզբում նահանջեց՝ մերկացնելով ափը, հետո ալիքը բարձրացավ իր սովորական մակարդակից տասնհինգ մետր ավելի»: «Պատմում են, որ լիսաբոնյան աղետի ընթացքում տեղի ունեցած արտասովոր դեպքերից էր նաև մարմարյա առափի փլուզումը՝ կառուցված հսկայական ծախսերով: Այնտեղ մարդկանց հոծ խմբեր էին հավաքվել՝ կարծելով, թե վայր ընկնող բեկորները իրենց չեն հասնի, երբ հանկարծ առափն ամբողջ ժողովրդի հետ ծովն ընկղմվեց, և ոչ մեկի դիակն այդպես էլ ջրի երես դուրս չեկավ» (*Նույն տեղում*, էջ 495):

Երկրաշարժի «ցնցումից անմիջապես հետո փլվեցին բոլոր եկեղեցիներն ու վանքերը, գրեթե բոլոր մեծ շինությունները և տների ավելի քան մեկ քառորդը: Ցնցումից մոտ երկու ժամ անց տարբեր թաղամասերում կրակ բռնկվեց և այնքան սաստիկ բորբոքվեց, որ երեք օրում քաղաքն ամբողջովին ամայացավ: Տոնական օր էր, երբ երկրաշարժ եղավ. եկեղեցիներն ու վանքերը լեցուն էին մարդկանցով, որոնցից շատ քչերը միայն փրկվեցին» (*Էնցիկլոպեդիա Ամերիկանա*, հոդվ. «Լիսաբոն», հրտ. 1831): «Ժողովրդի սարսափն աննկարագրելի էր: Այնքան զարհուրած էին, որ ոչ ոք չէր արտասվում: Նրանք այս ու այն կողմ էին վազում՝ ստսկումից ապշած ու ցնորված, և իրենց կուրծքն ու երեսը ծեծելով՝ ճշում էին. «Միսերիկորդի՛ս... Աշխարհի վե՛րջն է»: Խաչելության սրբապատկերներն իրենց ձեռքներին՝ մայրերը վազում էին՝ մոռացած իրենց երեխաներին: Գժբախտաբար, շատերը նետվեցին դեպի եկեղեցիները՝ պաշտպանվելու, բայց իզուր էին բարձրացվում մասունքները, գուր էին այդ թշվառ արարածները գրկում զոհասեղանները: Սրբապատկերները, քահանաներն ու ժողովուրդը թաղվեցին ավերակների տակ»: Հաշվել են, որ ճակատագրական այդ օրը 90 հազար հոգի է զոհվել: [306]

Քսանհինգ տարի անց հայտնվեց մարգարեության մեջ հիշատակված հաջորդ նշանը՝ արևի և լուսնի խավարումը: Ամենազարմանալին այն փաստն է, որ այս իրադարձության կատարման ժամանակը հստակորեն նշված էր: Չիթենյաց սարի վրա աշակերտների հետ Իր գրույցում Հիսուսը նկարագրեց եկեղեցուն սպասվող նեղության երկարատև ժամանակահատվածը՝ պապական հալածանքների 1260 տարիները՝ ասելով, որ այդ օրերը կկրճատվեն: Նա նաև հիշատակեց Իր գալստյանը նախորդող որոշ իրադարձություններ և նշեց այն ժամանակը, երբ դրանցից առաջինը պետք է կատարվի. «Այն օրերում՝ այն նեղությունից հետո, արեգակը կխավարի, և լուսինն իր լույսը չի տա» (Մարկոս 13.24): 1260 օրերը կամ տարիներն ավարտվեցին 1798-ին: Գրանից քառորդ դար առաջ հալածանքը գրեթե ամբողջովին դադարել էր: Այս հալածանքից հետո, Քրիստոսի խոսքերի համաձայն, արեգակը պիտի խավարեր: 1780 թվականի մայիսի 19-ին մարգարեությունը կատարվեց:

«1780 թվականի մայիսի 19-ի խավար օրը՝ Նոր Անգլիայի երկնքում ու մթնոլորտում տեղի ունեցած ամենաանբացատրելի խավարումը, այդ կարգի թերևս միակ ամենախորհրդավոր ու դեռևս չբացահայտված երևույթն է» (Ռ. Մ. Դևենս, *Մեր առաջին դարը*, էջ 89):

Մասաչուսեթսում ապրող մի ականատես այսպես է նկարագրում այդ իրադարձությունը. «Առավոտյան արևը ծագեց պայծառ, բայց շուտով խամրեց: Ամպերը խտացան՝ դառնալով սև ու չարագուշակ: Գրանց միջից փայլատակեց կայծակը, դրողաց որոտը, և մի քիչ անձրև եկավ: Ժամը իննի մոտ ամպերը բրոնզի և պղնձի գույն ընդունեցին, և երկիրը, ժայռերը, ծառերը, շենքերը, ջուրն ու մարդիկ ասես ողողվեցին այդ տարօրինակ, անբնական լույսով: Մի քանի րոպե անց մի ծանր սև ամպ պատեց ողջ երկինքը՝ միայն մի նեղ բացվածք թողնելով հորիզոնում, և այնքան մութ էր, ասես ամառվա երեկոյան ժամը իննը լիներ...»:

«Մարդիկ աստիճանաբար սկսեցին համակվել վախով, տագնապով ու սարսուռով: Դռների մոտ կանգնած՝ կանայք նայում էին այդ մութ բնապատկերին, տղամարդիկ վերադարձան դաշտի իրենց աշխատանքից, [307] հյուանը թողեց իր գործիքները, դարբինն՝ իր հնոցը, առևտրականն՝ իր վաճառասեղանը: Գլորոցները փակվեցին, և սարսափած երեխաները վագեցին դեպի տուն: Ծամփորդները կանգ առան մոտակա ագարակներում: «Ի՞նչ է լինելու»,- հարցնում էր ամեն մեկն իր մտքում: Թվում էր, թե փոթորիկ է անցնելու երկրով մեկ, կամ եկել է ամեն ինչի վախճանը»:

«Մոմերը վառվեցին, օջախների կրակն այնքան պայծառ էր, ինչպես

աշնանային անլուսին գիշերը... Հավերը նստեցին թառերի վրա՝ քնելու, անասունները բառաչելով հավաքվեցին արոտավայրերի փարախները, գորտերը կռկռում էին, թռչունները երգում էին իրենց երեկոյան երգերը, և չղջիկներն այս ու այն կողմ էին թռչում: Բայց մարդիկ գիտեին, որ դեռ գիշեր չէ...

«Դուկտոր Նաթանայել Ուիթեյքերը՝ Սալեմի խորան-եկեղեցու հովիվը, պաշտամունք էր անցկացնում և իր քարոզում ասաց, որ այդ խավարը գերբնական էր: Ուրիշ տեղերում էլ մարդիկ հավաքվեցին եկեղեցիներում: Հանպատրաստից քարոզների գրեթե բոլոր տեքստերը ցույց էին տալիս, որ այդ խավարը համահունչ էր մարգարեությանը... Ամենամոթ պահը եկավ ժամը տասնմեկից քիչ անց» (*The Essex Antiquarian*, Ապրիլ, 1899, հ. 3, N 4, էջ 53, 54): «Երկրի շատ մասերում օրը ցերեկով այնքան մութ էր, որ մարդիկ չէին կարող ո՛չ ժամն ասել, ո՛չ ճաշել, ո՛չ էլ տնային գործերով զբաղվել՝ առանց մոմի լույսի...

«Խավարի տարածումն արտասովոր էր: Այն նկատվել էր հեռու արևելքում՝ Ֆալմութում, իսկ դեպի արևմուտք հասել էր մինչև Քրնեքթիքութի հեռավոր մասերը և մինչև Ալբանի: Դեպի հարավ այն տարածվել էր ծովափի երկայնքով, իսկ դեպի հյուսիս՝ մինչև ամերիկյան բնակավայրերի սահմանները» (Ուիլյամ Գորդոն, *ԱՄՆ անկախության ծագման, զարգացման ու հաստատման պատմությունը*, հ. 3, էջ 57):

Թանձր խավարը ցրվեց միայն մայրամուտից մեկ կամ երկու ժամ առաջ, երբ երկինքը մասամբ պարզվեց, և երևաց արեգակը, թեև դեռ ծածկված էր սև, ծանր մեգով: «Արևամուտից հետո ամպերը նորից կուտակվեցին, և [308] արագորեն մթնեց»: «Գիշերվա խավարը պակաս անսովոր ու սարսափեցնող չէր, քան ցերեկվանը: Թեև գրեթե լիալուսին էր, ոչ մի առարկա չէր երևում՝ առանց արհեստական լույսի, որը մոտակա տներից կամ ավելի հեռվից երևում էր ասես եզիպտական անթափանցելի խավարի միջով» (Ալգեիա Թոմաս, *Մասաչուսեթսի լրաբեր կամ Ազալոթյան ամերիկյան ազդարար*, հ.10, N 472, 25 մայիսի, 1780): Այդ տեսարանի ականատեսներից մեկն ասել է. «Այդ պահին ես համոզվեցի, որ եթե անգամ տիեզերքի բոլոր լուսատուները ծածկվեին անթափանցելի խավարով կամ բոլորովին վերանային, ապա ավելի մութ չէր լինի» (Դուկտոր Սամուել Թեմիի նամակը, Նյու Հեմփշիր, դեկտեմբեր, 1785, *Մասաչուսեթսի Պատմական Ընկերության հավաքածու*, 1792, 1 սերիա, հ.1, էջ 97): Թեև այդ գիշեր ժամը իննին ծագեց լիալուսինը, «այն մի թեթև անգամ չցրեց այդ մահացու մթությունը»: Կեսգիշերից հետո խավարն անհետացավ, և լուսինը, երբ սկզբում երևաց, արյան գույն ուներ:

1780-ի մայիսի 19-ը պատմության մեջ հայտնի է որպես «խավար օր»։ Մովսեսի օրերից ի վեր նման թանձր, լայնատարած ու երկարատև մթություն չի արձանագրվել։ Ալանատեսների նկարագրությունն ընդամենը Տիրոջ այս խոսքերի արձագանքն է՝ գրառված Հովել մարգարեի կողմից դրանց իրականացումից քսանհինգ դար առաջ. «Արեգակը պիտի փոխվի խավարի, և լուսինը՝ արյան, Տիրոջ մեծ և անեղ օրը գալուց առաջ» (Հովել 2.31):

Քրիստոսն Իր ժողովրդին պատվիրել է հետևել ժամանակի նշաններին և ցնձալ՝ տեսնելով իրենց Արքայի գալստյան մոտիկությունը։ «Երբ սկսվի այս բանը լինել, վեր նայեք և ձեր գլուխները բարձրացրեք, որովհետև մոտ է ձեր փրկությունը»։ Նա Իր հետևորդներին ցույց տվեց զարնանը բողբոջող ծառերը և ասաց. «Երբ որ արդեն բողբոջած են, տեսնելով՝ ինքներդ իմանում եք, թե ամառը մոտ է։ Այնպես էլ դուք, երբ որ այս բոլոր բաները [308] եղած տեսնեք, իմացեք, որ Աստծո արքայությունը մոտ է» (Գուկաս 21. 28, 30, 31):

Բայց երբ խոնարհության ու նվիրվածության ոգին եկեղեցում տեղի տվեց հպարտությանն ու ձևապաշտությանը, սերը Քրիստոսի հանդեպ և հավատը Նրա գալստյան նկատմամբ սառեցին։ Տարված աշխարհով ու հաճույքներ փնտրելով՝ Աստծո ժողովուրդ կոչեցյալը մոռացավ Փրկչի ցուցումներն Իր գալստյան նշանների վերաբերյալ։ Երկրորդ գալստյան մասին ուսմունքն անտեսվեց, դրան վերաբերող սուրբգրային տեքստերը սխալ մեկնաբանվեցին, մինչև որ այն գրեթե ամբողջովին մոռացվեց։ Սա վերաբերում է հատկապես Ամերիկայի եկեղեցիներին։ Ազատությունն ու հարմարավետությունը, որ վայելում էին հասարակության բոլոր խավերը, հարստության ու ճոխության սնապարծ տենչը՝ դրդելով նվիրվել կլանիչ դրամաշահությանը, ճանաչման ու իշխանության հասնելու ծարավը, որ այդքան հասանելի էր թվում բոլորին, մարդկանց մղեցին իրենց շահերն ու հույսերը կենտրոնացնելու միայն այս աշխարհի բաների վրա, և նրանք կարծեցին, որ դեռ շատ հեռու է այն փառավոր օրը, երբ իրերի ներկա ընթացքին վերջ կդրվի։

Յուցումներ տալով Իր վերադարձի նշանների մասին՝ Փրկիչն Իր հետևորդներին նախազգուշացրեց այն հավատուրացության մասին, որը պիտի տեղի ունենար Իր երկրորդ գալուստից անմիջապես առաջ։ Այն ժամանակ էլ, ինչպես Նոյի օրերում, մարդիկ կլանված կլինեն աշխարհիկ գործերով ու հաճույքներ որոնելով՝ առուծախով, տնկելով, շինելով, մարդու գնալով ու կին առնելով՝ չմտածելով Աստծո և գալիք կյանքի մասին։ Նրանց, ովքեր ապրելու էին այդ ժամանակներում,

Քրիստոսը նախազգուշացրել է. «Ձգո՛ւյշ կացեք անձերիդ, միգուցե ձեր սրտերը ծանրանան շատակերությունով, հարբեցությամբ և ապրուստի հոգսերով, և այն օրը հանկարծ հասնի ձեզ վրա»: «Ուրեմն արթուն կացեք և ամեն ժամանակ աղոթք արեք, որ արժանի լինեք ազատվել այն բոլոր բաներից, որ պիտի լինեն, և կանգնել մարդի Որդու առաջին» (Բուկաս 21. 34, 36):

Եկեղեցու վիճակն այդ օրերին նկարագրված է Փրկչի խոսքերում՝ նշված Հայտնության մեջ. «Անուն ունես, [310] թե կենդանի ես, բայց մեռած ես»: Իսկ նրանց, ովքեր հրաժարվում են զարթնել իրենց անհոգ հանգստությունից, հանդիսավոր նախազգուշացում է տրված. «Ապա թե չարթնանաս՝ ես գողի պես կգամ քեզ վրա, և չես իմանա, թե որ ժամին քեզ մոտ կգամ» (Հայտնություն 3.1, 3):

Անհրաժեշտ էր, որ մարդիկ գիտակցեին իրենց սպառնացող վտանգը՝ սքափվելու ու պատրաստվելու այն հանդիսավոր իրադարձությունների, որոնք կապված են փորձական ժամանակի ավարտի հետ: Աստծո մարգարեն հայտարարում է. «Մեծ է Տիրոջ օրը և շատ ահեղ, ո՞վ կարող է դիմանալ նրան»: Ո՞վ կկանգնի, երբ հայտնվի Նա, ում աչքերը «մաքուր են չարություն տեսնելուց» և «անհրավության նայել» չեն կարող (Հովել 2.11, Ամբակում 1.13): Նրանց համար, ովքեր բացականչում են. «Իմ Աստված, մենք ճանաչում ենք քեզ», բայց ոտնահարել են Նրա ուխտը և շտապել օտար աստծո հետևից՝ իրենց սրտերում թաքցնելով անօրենություն և սիրելով անիրավության ճանապարհները, Տիրոջ օրը «խավար է, և ոչ թե լույս, մառախուղ, ոչ թե պայծառություն ունի նա» (Ովսե 8. 2,1, Սաղմոս 16. 4, Ամովս 5. 20): «Եվ պիտի լինի այն ժամանակ, - ասում է Տերը, - որ ես Երուսաղեմը պիտի քննեմ ճրագներով, և պիտի պատժեմ իրենց մրուրի վրա նստող մարդկանց, որոնք ասում են իրենց սրտում. Տերը ո՛չ բարիք է անում, ո՛չ չարիք» (Մովոնիա 1.12): «Ես պիտի պատժեմ աշխարհը չարության համար, և ամբարիշտներին՝ իրենց անօրենության համար, և պիտի դադարեցնեմ հպարտների ամբարտավանությունը, և բռնավորների գողոզությունը պիտի ցածրացնեմ» (Եսայիա 13.11): «Նրանց արծաթն էլ, նրանց ոսկին էլ չի կարող նրանց ազատել», «նրանց ստացվածքը ավար պիտի դառնա, և նրանց տները՝ ավերակներ» (Մովոնիա 1.18,13):

Երեմիա մարգարեն, կանխատեսելով այդ ահավոր ժամանակը, բացականչում է. «Ցավով բռնված եմ... ես չեմ լռի, որովհետև փողի ձայնը լսում ես, ով իմ անձը, այն պատերազմի աղաղակը: Կոտորած կոտորածի վրա է կանչվում» (Երեմիա 4.19, 20):

«Բարկության օր է այն օրը, նեղության ու տառապանքի օր, կործանման ու ավերման օր, խավարի և մեզի օր, ամալի և մառախուղի օր, փողի և աղաղակի օր» (Սոփոնիա 1.15,16): «Ահա գալիս է **[311]** Տիրոջ օրը... որ երկիրն ավերակ անի և նրա մեղավորներին բնաջինջ անի նրանից» (Եսայիա 13. 9):

Ի տես այդ մեծ օրվա՝ Աստծո խոսքը ամենահանդիսավոր ու տպավորիչ բառերով Նրա ժողովրդին կոչ է անում զարթնել հոգևոր թմրությունից և խոնարհվելով ու ապաշխարությամբ փնտրել Տիրոջ երեսը. «Փող հնչեցրեք Սիոնում, և ազդ աղաղակեցեք իմ սուրբ սարի վրա, դողան երկրի բոլոր բնակիչները, որ Տիրոջ օրը եկել է, որ մոտ է նա»: «Ծոմ սրբեցեք, հանդես հրավիրեցեք: Ժողովուրդ հավաքեցեք, ժողովքը սրբեցեք, ծերերին ժողովեցեք, երեխաներին ու մանուկներին հավաքեցեք... փեսան դուրս գա իր սենյակից, և հարսն՝ իր առագաստից: Մրահի և սեղանի մեջտեղը լաց լինեն քահանաները՝ Տիրոջ ծառաները»: «Դեպի ինձ դարձեք ձեր բոլոր սրտով, ծոմով ու լացով և սգով: Եվ պատանեք ձեր սրտերը, ու չէ թե ձեր հանդերձները, և ետ դարձեք դեպի ձեր Տեր Աստվածը, քանի որ նա ողորմած և գթած է, երկայնամիտ և բազումօրոր» (Հովել 2.1, 15-17, 12, 13):

Ժողովրդին պատրաստելու համար, որպեսզի նա կարողանա կանգնել Աստծո մեծ օրը, բարեփոխման մեծ աշխատանք պիտի տարվեր: Տեսնելով, որ Իր ժողովրդից շատերը չէին կառուցում հավերժության համար, Նա ողորմածաբար պատրաստվում էր նախազգուշացման լուր ուղարկել՝ նրանց իրենց թմրությունից արթնացնելու և Տիրոջ գալստյանը նախապատրաստվելու համար:

Այս նախազգուշացումը ներկայացված է Հայտնություն 14-րդ գլխում: Այստեղ եռակի պատգամը հռչակում են երկնային էակները, որից անմիջապես հետո գալիս է մարդու Որդին՝ հավաքելու «երկրի հունձքը»: Այս նախազգուշացումներից առաջինն ազդարարում է մոտեցող դատաստանի մասին: Մարգարեն տեսավ մի հրեշտակ՝ թռչելիս «երկնքի մեջ, որ հավիտենական ավետիք ուներ՝ ավետարանելու երկրի վրա բնակվողներին, և ամեն ազգի, և ցեղի, և լեզվի, և ժողովրդի: Եվ մեծ ձայնով ասում էր. «Վախեցե՛ք Աստծուց և փառք տվե՛ք նրան, որովհետև նրա դատաստանի ժամը եկավ. և երկրպագեցե՛ք երկինքը, և երկիրը, և ծովը, և ջրերի աղբյուրները Ստեղծողին» (Հայտնություն 14. 6,7): **[312]**

Հռչակվում է, որ այս լուրը «հավիտենական ավետիսի» մի մասն է: Ավետարանի քարոզչության գործը չի հանձնարարվել հրեշտակներին, այլ վստահվել է մարդկանց: Այդ գործը պիտի կատարվեր սուրբ հրեշ-

տակների հսկողությամբ, նրանց պարտականությունն է եղել՝ ուղղորդել մեծ շարժումները հանուն մարդկանց փրկության, բայց ավետարանի գործնական հռչակումն իրականացվում է երկրում ապրող Քրիստոսի ծառաների կողմից:

Հավատարիմ մարդիկ՝ հնազանդ Աստծո Հոգու դրդումներին և Նրա խոսքի ուսմունքին, պիտի այս նախազգուշացումը հռչակեին աշխարհին: Այդ նրանք են, ովքեր ուշադրություն են դարձրել «մարգարեական հաստատ խոսքին», այն «ճրագին, որը լույս է տալիս մութ տեղում, մինչև որ ցերեկը լուսանա, և լուսաբերը ծագի...» (Բ Պետրոս 1.19): Նրանք որոնել են Աստծո գիտությունն ավելի, քան թաքնված բոլոր գանձերը՝ համարելով, որ «նրա շահը լավ է արծաթի շահից, և նրա արդյունքը՝ մաքուր ոսկուց» (Առակաց 3.14): Եվ Տերը նրանց հայտնեց Իր արքայության մեծ խորհուրդները: «Տիրոջ գաղտնիքը նրանց հետ է, ովքեր վախենում են նրանից, և իր ուխտը սովորեցնում է նրանց» (Սաղմոս 25.14, *սևզգլ. քարզմ.*):

Գիտակ աստվածաբանները չէ, որ ըմբռնել են այս ճշմարտությունը և հռչակել այն: Եթե նրանք հավատարիմ պահպաններ լինեին՝ ջերմեռանդ աղոթքով ուսումնասիրելով Սուրբ Գիրքը, ապա կհմանային գիշերվա ժամանակը, և մարգարեությունները կբացահայտեին նրանց վերահաս իրադարձությունները: Բայց նրանք իրենց դիրքերում չէին, ուստի լուրը հռչակեցին ավելի խոնարհ մարդիկ: Հիսուսն ասել է. «Գնացեք, քանի դեռ լույս ունեք, որ խավարը ձեզ չհասնի» (Հովհաննես 12. 35): Ովքեր որ երես են շրջում Աստծո տված լույսից կամ էլ չեն կամենում որոնել այն, երբ այն հասանելի է իրենց, թողնվում են խավարի մեջ: Բայց Փրկիչն ասում է. «Ով որ իմ ետևից գա, նա խավարի մեջ չի քայլի, այլ կընդունի կյանքի լույսը» (Հովհաննես 8.12): Նա, ով նպատակամղված է կատարելու Աստծո կամքը՝ լրջորեն հետևելով բացահայտված լույսին, ավելի մեծ լույս կստանա: Այդ հոգուն երկնային պայծառության շող կուղարկվի՝ առաջնորդելու նրան ամբողջ ճշմարտության մեջ: **[313]**

Քրիստոսի առաջին գալստյան ժամանակ սուրբ քաղաքի քահանաներն ու դպիրները, ում վստահված էին Աստծո պատգամները, կարող էին նկատել ժամանակի նշանները և հռչակել Խոստացյալի գալուստը: Միքիայի մարգարեությունը մատնանշել էր Նրա ծննդավայրը, Դանիելը կանխասել էր Նրա գալստյան ժամանակը (Միքիա 5. 2, Դանիել 9. 25): Աստված այս մարգարեությունները վստահել էր հրեա առաջնորդներին, և նրանք արդարացում չունեին, որ չհասկացան Մեսիայի գալստյան մոտիկությունը և չհայտնեցին ժողովրդին: Նրանց տգիտությունը հան-

ցավոր արհամարհման հետևանք էր: Հրեաները հուշարձաններ էին կանգնեցնում Աստծո սպանված մարգարեների համար, մինչդեռ մեծաբերով այս աշխարհի մեծամեծերին՝ նրանք պատիվ էին մատուցում սատանայի ծառաներին: Մարդկանց մեջ բարձր դիրքի և իշխանության հասնելու փառատենչ պայքարով կլանված՝ նրանք անտեսեցին այն աստվածային պատիվները, որ իրենց առաջարկվել էր Երկնքի Արքայի կողմից:

Իսրայելի առաջնորդները խոր ու ակնաձայնից հետաքրքրությամբ պիտի ուսումնասիրեին աշխարհի պատմության մեծագույն իրադարձության՝ մարդու փրկագնումն իրականացնելու համար Աստծո Որդու գալստյան վայրը, ժամանակը և հանգամանքները: Ողջ ժողովուրդը պետք է արթուն լիներ ու սպասեր՝ առաջինը ողջունելու աշխարհի Փրկչին: Բայց, տեսե՛ք, Նազարեթի բլուրներից եկած երկու հոգնած ճամփորդներ Բեթղեհեմի նեղ փողոցի ողջ երկայնքով իզուր անցնում են մինչև քաղաքի արևելյան ծայրամասը՝ գիշերելու տեղ որոնելով: Ոչ մեկն իր դուռը չի բացում՝ ընդունելու նրանց: Ի վերջո, նրանք ապաստարան են գտնում մի խոճուկ գոմում, որտեղ և ծնվում է աշխարհի Փրկիչը:

Երկնային հրեշտակները տեսել էին այն փառքը, որ Աստծո Որդին կիսում էր Հոր հետ աշխարհի լինելուց առաջ, և նրանք լարված հետաքրքրությամբ էին հետևել Նրա հայտնվելուն երկրում՝ որպես բոլոր ժողովուրդների համար անասելի ուրախությամբ լի մի իրադարձության: Հրեշտակներին հանձնարարված էր բարի լուրը հասցնել նրանց, ովքեր պատրաստ էին ընդունել այն և ուրախությամբ պատմել երկրի բնակիչներին: Քրիստոսը խոնարհվել էր՝ Իր վրա առնելու մարդու բնությունը: Նա պիտի կրեր թշվառության անտանելի **[314]** բեռը, երբ Իր հոգին գոհաբերեր որպես մեղքի պատարագ, բայց հրեշտակներն ուզում էին, որ Բարձրյալի Որդին, նույնիսկ Իր նվաստացման մեջ, մարդկանց առջև հայտնվեր Իր էությանը վայել արժանապատվությամբ ու փառքով: Կհավաքվե՞ն արդյոք աշխարհի մեծամեծերը Իսրայելի մայրաքաղաքում՝ ողջունելու Նրա գալուստը: Անհամբեր կապասե՞ն արդյոք, որ հրեշտակների լեգեոնները Նրան ներկայացնեն իրենց:

Մի հրեշտակ երկիր է իջնում՝ տեսնելու, թե ովքեր են պատրաստ ողջունելու Հիսուսին: Բայց նա սպասման նշաններ չի նկատում: Նա չի լսում ցնծության ու հաղթության ոչ մի ձայն, որ հռչակեր Մեսիայի գալստյան մոտիկությունը: Հրեշտակը միառժամանակ ճախրում է ընտրյալ քաղաքի ու տաճարի վրա, որտեղ դարեր շարունակ հայտնվել էր աստվածային ներկայությունը, բայց նույնիսկ այստեղ էլ նույն անտարբերությունն

է տիրում: Քահանաներն իրենց ցուցամոլությամբ ու գոռոզությամբ իրենց պղծված զոհերն են մատուցում տաճարում: Փարիսեցիները բարձրաձայն խոսում են ժողովրդի հետ կամ ինքնագոհ աղոթք են անում փողոցների անկյուններում: Ո՛չ արքայական պալատներում, ո՛չ փիլիսոփաների ժողովներում, ո՛չ ռաբբիների դպրոցներում ոչ մեկին հայտնի չէր այն հրաշալի փաստը, որ ուր որ է ծնվելու էր մարդկանց Փրկիչը, մի փաստ, որն ուրախությամբ էր լցրել ողջ երկինքը:

Ոչինչ չէր վկայում, որ Քրիստոսին սպասում են, կյանքի Իշխանին դիմավորելու ոչ մի նախապատրաստություն: Չարմացած՝ երկնային լրաբերն արդեն պատրաստվում էր երկինք վերադառնալ՝ տանելու ամոթալի լուրը, երբ նկատում է հովիվների մի խումբ, ովքեր գիշերով հսկում էին իրենց հոտերը և, զննելով աստղալից երկինքը, խորհում էին Մեսիայի երկիր գալու վերաբերյալ մարգարեության շուրջ՝ փափագելով աշխարհի Փրկչի գալուստը: Այս մարդիկ էին պատրաստ ընդունելու երկնային լուրը: Եվ հանկարծակի հայտնվում է Տիրոջ հրեշտակը՝ մեծ ուրախություն ավետելով նրանց: Երկնային փառքը ողողում է ամբողջ հարթավայրը, հայտնվում է հրեշտակների անթիվ բազմություն. ասես ուրախությունը չափից ավելի մեծ էր մի հրեշտակի համար՝ հռչակելու երկրի բնակիչներին: Անհամար ձայներ ցնծագին մի օրհներգ են երգում, որը մի օր պիտի երգեն բոլոր ազգերի փրկվածները. «Փառք Աստծուն բարձունքում, և երկրի վրա՝ խաղաղություն, և մարդկանց մեջ՝ հաճություն» (Գուկաս 2.14): **[315]**

Օ՛, ի՛նչ ուշագրավ դաս է բեթղեհեմյան այս զարմանահրաշ պատմությունը: Ինչպե՛ս է այն հանդիմանում մեր անհավատությունը, հպարտությունը և ինքնագոհությունը: Ինչպե՛ս է մեզ նախազգուշացնում, որպեսզի մեր հանցավոր անտարբերությամբ մենք նույնպես չթերանանք տեսնել ժամանակի նշանները և այդպիսով՝ չիմանանք մեր այցելության օրը:

Միայն Հրեաստանի բլուրների վրա չէր, ոչ էլ միայն հասարակ հովիվների մեջ, որ հրեշտակները գտան Մեսիայի գալստյանը սպասողներին: Հեթանոսների երկրում էլ կային մարդիկ, ովքեր սպասում էին Նրան: Գրանք իմաստուն, հարուստ և ազնվական մարդիկ էին՝ Արևելքի փիլիսոփաները: Ուսումնասիրելով բնությունը՝ մոզերն Աստծուն տեսել էին Իր արարչագործության մեջ: Հրեական Սուրբ Գրքից նրանք իմացել էին Հակոբից ծագող Աստղի մասին, և բուռն փափագով սպասում էին Նրա գալստյանը, ով պետք է ոչ միայն «Իսրայելի մխիթարությունը» լիներ, այլև «Լույս՝ հեթանոսներին լուսավորելու» և «փրկություն»...

մինչև երկրի ծայրերը» (Գուկաս 2. 25, 32, Գործք 13. 47): Նրանք լույս էին փնտրում, և լույսն Աստծո գահից լուսավորեց նրանց ճանապարհը: Մինչ Երուսաղեմի քահանաներն ու ռաբբիները՝ նշանակված որպես ճշմարտության պահապաններ ու մեկնաբաներ, պարուրված էին խավարով, Երկնքից ուղարկված աստղը այս հեթանոս օտարականներին առաջնորդեց դեպի նորածին Արքայի ծննդավայրը:

«Իրեն սպասողների փրկության համար» է, որ Քրիստոսը «երկրորդ անգամ կհայտնվի առանց մեղքի» (Եբրայեցիս 9. 28): Ինչպես Փրկչի ծննդյան լուրը, այնպես էլ Նրա Երկրորդ գալստյան հռչակումը չհանձնարարվեց ժողովրդի կրոնական առաջնորդներին: Նրանք խզել էին իրենց կապն Աստծո հետ ու մերժել երկնային լույսը, և նրանց թվում չեն, ում մասին Պողոս առաքյալն ասել է. «Իսկ դուք, եղբայրներ, խավարի մեջ չեք, որ այն օրը գողի պես վրա հասնի: Դուք բոլորը լույսի որդիներ եք և ցերեկվա որդիներ: Գիշերինը չենք, ոչ էլ խավարինը» (Ա Թեսաղոնիկեցիս 5. 4,5):

Միոնի պարիսպների վրա հսկող պահապանները պիտի առաջինն ընդունեին Փրկչի գալստյան լուրը, առաջինը բարձրացնեին իրենց ձայնը՝ հռչակելու, որ Նա արդեն մոտ է, առաջինը նախազգուշացնեին ժողովրդին՝ պատրաստվելու Նրա գալստյանը: Բայց նրանք անհոգ էին՝ երազելով խաղաղության ու անվտանգության մասին, մինչդեռ ժողովուրդը քնած էր իր մեղքերի մեջ: Հիսուսը տեսավ, որ Իր եկեղեցին նման է անպտուղ թզենուն՝ ծածկված փարթամ սաղարթով, սակայն գուրկ թանկագին պտղից: Կրոնական ծեսերը սնապարծորեն պահվում էին, մինչդեռ իսկական խոնարհության, զոջումի և հավատի ոգին՝ միակ բանը, որ կարող էր ծառայությունն ընդունելի դարձնել Աստծուն, բացակայում էր: Հոգու շնորհների տեղը զբաղեցրել էին հպարտությունը, ձևամոլությունը, փառասիրությունը, եսասիրությունն ու կեղեքումը: Նահանջող եկեղեցին իր աչքերը փակել էր, որ չտեսնի ժամանակի նշանները: Աստված չէր լքել նրան, և Նրա հավատարմությունն անփոփոխ էր: Եկեղեցին էր բաժանվել Նրանից և հեռացել Նրա սիրուց: Քանի որ նրանք հրաժարվեցին համաձայնել պայմաններին, Նրա խոստումները նրանց համար չիրականացան:

Ահա սա է Աստծո տված լույսն ու արտոնությունները չգնահատելու և չզարգացնելու անխուսափելի հետևանքը: Մինչև եկեղեցին չգնա Նրա նախախնամությամբ բացվող ուղիով՝ ընդունելով լույսի ամեն մի շող, ամեն ինչում կատարելով իր պարտականությունը, կրոնն անխուսափելիորեն ձևապաշտության կվերածվի, իսկ գործնական բարեպաշ-

տության ոգին կշքանա: Այս ճշմարտությունը բազմիցս լուսաբանվել է եկեղեցու պատմության մեջ: Աստված Իր ժողովրդից հավատի ու հնազանդության գործեր է պահանջում՝ իրենց տրված օրհնություններին և առավելություններին համապատասխան: Հնազանդությունը զոհաբերություն է պահանջում և դրդում է խաչ կրել: Սա է պատճառը, որ Քրիստոսի կոչեցյալ հետևորդներից այդքան շատերը հրաժարվեցին ընդունել երկնային լույսը և հին հրեաների պես չիմացան իրենց այցելության ժամանակը (Դուկաս 19. 44): Նրանց հպարտության ու անհավատության պատճառով Տերը շրջանցեց նրանց և Իր ճշմարտությունը հայտնեց մարդկանց, ովքեր Բեթղեհեմի հովիվների և արևելքից եկած մոզերի նման հետևեցին այն ամբողջ լույսին, որ տրվել էր իրենց:

ԳԼՈՒԽ 18

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԲԱՐԵՆՈՐՈԳԻՉԸ

Եհանձն ու ազնիվ մի ազարակատեր, ով, թեև կասկածելով Սուրբ Գրքի աստվածային հեղինակությանը, անկեղծորեն փափագում էր իմանալ ճշմարտությունը, հատուկ ընտրված էր Աստծո կողմից՝ հռչակելու Քրիստոսի Երկրորդ գալստյան լուրը: Ինչպես բարենորոգիչներից շատերը, Ուիլյամ Միլլերն իր վաղ տարիներին պայքարել էր աղքատության դեմ և այդպիսով յուրացրել ջանասիրության ու ինքնուրացության թանկարժեք դասերը: Նրա ընտանիքի անդամներն աչքի էին ընկնում անկախ, ազատասեր ոգով, տոկունությամբ և բոցաշունչ հայրենասիրությամբ, որակներ, որոնք առկա էին նաև նրա բնավորության մեջ: Նրա հայրը հեղափոխական բանակի հրամանատար էր, և պայքարի ու տառապանքի այդ փորձրկալից ժամանակներում արված նրա զոհողություններով էին բացատրվում Միլլերի վաղ կյանքի սուղ պայմանները:

Նա ամուր կազմվածք ուներ, և դեռ մանկուց արտասովոր մտավոր ունակություններ էր դրսևորել: Երբ նա մեծացավ, դա ավելի ցայտուն երևաց: Նա գործուն և լավ զարգացած միտք ուներ և գիտելիքների սուր ծարավ էր զգում: Թեև նրան չէր հաջողվել համալսարանական կրթություն ստանալ, ուսման հանդեպ նրա սերը, խորապես մտորելու և նրբորեն քննադատելու սովորությունը նրան առողջ դատողությամբ և բազմակողմանիորեն զարգացած մարդ էին դարձրել: Նա բարոյապես անբասիր բնավորություն և նախանձելի հեղինակություն ուներ՝ բոլորի կողմից հարգված իր ազնվության, խնայողության և բարյացակամության համար: Իր եռանդի ու ջանասիրության շնորհիվ նա արագորեն [318] կարողություն էր ձեռք բերել, թեև դեռ պահպանում էր ուսանելու իր սովորությունը: Նա հաջողությամբ քաղաքացիական ու ռազմական տարբեր պաշտոններ էր զբաղեցրել, և թվում էր, թե հարստության ու փառքի ծառուղիները լայնորեն բաց են նրա առջև:

Նրա մայրը խիստ բարեպաշտ կին էր, և նա դեռ մանկուց կրոնական դաստիարակություն էր ստացել: Վաղ երիտասարդության տարիներին,

սակայն, հայտնվել էր դեհստների մեջ, ում ազդեցությունը մեծ էր, քանի որ նրանք հիմնականում օրինակելի քաղաքացիներ և գթասիրտ ու բարի մարդիկ էին: Նրանք ապրում էին քրիստոնեական հաստատությունների միջավայրում, և նրանց բնավորությունը որոշ չափով ձևավորվել էր այդ շրջապատի ազդեցությամբ: Այն որակների համար, որոնց շնորհիվ հարգանք ու պատիվ էին վայելում, նրանք պարտական էին Աստվածաշնչին: Այդ բարի պարգևները, սակայն, այնպես էին աղավաղվել, որ ավելի շուտ Աստծո խոսքին հակառակ ազդեցություն էին գործում: Ընկերանալով այս մարդկանց հետ՝ Սիլլերը սկսեց կիսել նրանց հայացքները: Այդ ժամանակ Սուրբ Գրքի մեկնաբանություններն այնքան խճճված էին, որ նրան անըմբռնելի էին թվում, սակայն նրա նոր հավատը, որ մերժում էր Աստվածաշունչը, ավելի լավ այլընտրանք չէր առաջարկում, և նա հեռու էր գոհ լինելուց: Բայցևայնպես, շուրջ տասներկու տարի նա հետևեց այդ հայացքներին: Բայց երեսունչորս տարեկանում, Սուրբ Հոգու ազդեցության տակ, նա գիտակցեց իր մեղավորությունը: Ապագան խավար ու մռայլ էր թվում: Ավելի ուշ վերհիշելով այդ ժամանակվա իր ապրումները՝ նա ասել է. «Կործանվելու մասին միտքը սառն ու սուկալի էր, և բոլորին կորուստ էր սպասվում, եթե պատասխանատվության կանչվեին: Երկինքը պղնձի պես էր իմ գլխավերևում, իսկ երկիրը ոտքերիս տակ՝ երկաթի պես: Հավերժություն. ի՞նչ էր դա: Եվ մահ. ինչի՞ համար է այն: Որքան ավելի շատ էի խորհում, այնքան ավելի էի հեռանում պատասխանից: Որքան ավելի շատ էի մտածում, այնքան ավելի էին խճճվում իմ եզրահանգումները: Փորձում էի այլևս չմտածել, բայց չէի կարողանում մտքերս կառավարել: Ես իրոք թշվառ էի, բայց չգիտեի դրա պատճառը: Ես տրտնջում ու զանգատվում էի՝ չիմանալով, թե ումից: Չգուցե էի, որ ինչ-որ բան սխալ է, բայց չգիտեի՝ ինչպես կամ որտեղ գրտնել ճիշտը: Ես ողբում էի, բայց անհույս»: [319]

Այս վիճակում նա մնաց մի քանի ամիս: «Հանկարծ,- ասում է նա,- ես պարզորոշ գիտակցեցի, թե ինչպիսին է Փրկիչն իրականում: Թվաց, թե պետք է որ մի էակ լինի՝ այնքան բարի և կարեկից, որ իր կյանքով քավի մեր մեղքերը և փրկի մեզ մեղքի պատիժը կրելուց: Ես անմիջապես զգացի, թե որքան սիրալիր պիտի լինի նման էակը և պատկերացրի, որ կարող էի նետվել նրա գիրկը և ապավինել նրա գթասրտությանը: Բայց հարց ծագեց. ինչպե՞ս կարելի է ապացուցել, որ նման էակ իրոք գոյություն ունի: Ես հասկացա, որ Աստվածաշնչից դուրս չեմ կարող որևէ ապացույց գտնել այդպիսի Փրկչի գոյության կամ նույնիսկ ապագա կյանքի վերաբերյալ...

Ես տեսա, որ Աստվածաշունչն իսկապես հենց այնպիսի Փրկիչ է ներկայացնում, ում կարիքը ես գգում էի, և շփոթվեցի՝ մտածելով, թե ինչպե՞ս կարող է չներշնչված գիրքն առաջարկել սկզբունքներ, որոնք կատարելապես հարմարեցված են ընկած աշխարհի կարիքներին: Ես ստիպված էի ընդունել, որ Սուրբ Գիրքն Աստծո հայտնությունն է: Այն իմ ուրախությունը դարձավ, իսկ Հիսուսն՝ իմ ընկերը: Փրկիչը «բյուրերից գերազանց» դարձավ ինձ համար, իսկ Սուրբ Գիրքը՝ մինչ այդ մութ ու հակասական, դարձավ «ճրագ ոտքերիս համար և լույս՝ ճանապարհիս»: Միտքս հանգստացավ ու բավարարվեց: Ես տեսա, որ Տեր Աստվածը Ժայռ է կյանքի օվկիանոսի մեջ: Աստվածաշունչն իմ ուսումնասիրության գլխավոր նյութը դարձավ, և իրապես կարող եմ ասել, որ այն քննում էի մեծ հաճույքով: Ես հասկացա, որ երբեք ինձ դրա կեսն էլ չէին պատմել: Չարմանալի էր, որ նախկինում չէի նկատել դրա գեղեցկությունն ու փառքը, և ապշեցի, թե ինչպես եմ կարողացել մերժել այն: Այնտեղ ես գտա այն ամենն, ինչ սիրտս կփափագեր, և դեղամիջոց հոգու ցանկացած հիվանդության համար: Այլ գրքերի ընթերցումն ինձ համար կորցրեց իր հաճույքը, ու ես որոշեցի իմաստություն որոնել Աստծուց (Ս. Բլիս, *Ուիլյամ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 65-67):

Միլլերը հրապարակավ դավանեց իր հավատն այն կրոնի հանդեպ, որն արհամարհել էր: Բայց նրա անհավատ ընկերները չհապաղեցին ներկայացնելու բոլոր այն փաստարկները, որոնք ինքն էր հաճախ բերել ընդդեմ Սուրբ Գրքի աստվածային հեղինակության: Նա այդ ժամանակ պատրաստ չէր պատասխանել նրանց, բայց խորհում էր, որ եթե Աստվածաշունչը Աստծո հայտնությունն է, ապա չպետք է հակասի ինքն իրեն, և քանի որ տրված է մարդուն խրատելու համար, ուրեմն պիտի որ **[320]** հասկանալի լինի նրան: Նա որոշեց ինքնուրույն ուսումնասիրել Սուրբ Գիրքը և պարզել, թե արդյո՞ք հնարավոր է ներդաշնակեցնել թվացյալ բոլոր հակասությունները:

Չանալով մի կողմ դնել բոլոր կանխակալ կարծիքներն ու մեկնաբանությունները՝ նա տեքստը համեմատում էր տեքստի հետ՝ զուգահեռ տեղերի և համաբարբառի օգնությամբ: Նա ուսումնասիրում էր կանոնավոր ու համակարգված ձևով՝ սկսելով Ծննդոցից և կարդալով նախադասություն առ նախադասություն, և առաջ չէր շտապում, մինչև որ հատվածի իմաստը բացահայտվեր այնպես, որ էլ հարցեր չառաջանային: Ինչ-որ անհասկանալի բան գտնելիս նա սովորություն ուներ համեմատել դա մյուս այն տեքստերի հետ, որոնք վերաբերում էին տվյալ հարցին: Տեքստի իմաստը պարզելու համար հաշվի էր առնվում յուրաքանչյուր

բառ, ու եթե նրա կարծիքն այդ մասին ներդաշնակում էր մյուս զուգահեռ հատվածներին, դա այլևս դժվարություն չէր ներկայացնում: Այսպիսով, որևէ բարդ հատվածի հանդիպելիս նա դրա բացատրությունը գտնում էր Աստվածաշնչի մեկ այլ մասում: Ուսումնասիրելիս նա աղոթում էր աստվածային լուսավորության համար, և ինչ որ առաջ մութ էր թվում նրա հասկացողությանը, պարզ էր դառնում: Նա վերապրեց սաղմոսերգուի խոսքերի ճշմարտացիությունը. «Խոսքերիդ հայտնությունը լույս է տալիս և իմաստուն է անում պարզամիտներին» (Սաղմոս 119.130):

Նա լարված հետաքրքրությամբ ուսումնասիրում էր Գանիելի գիրքն ու Հայտնությունը՝ գործածելով մեկնաբանության միևնույն սկզբունքները, ինչպես և մյուս գրքերում, և պարզեց, ի մեծ ուրախություն իրեն, որ մարգարեական խորհրդանիշները կարելի է հասկանալ: Նա տեսավ, որ մարգարեությունները, որքանով որ կատարվել էին, կատարվել էին տառացիորեն, որ բոլոր զանազան պատկերները, փոխաբերությունները, առակներն ու նմանությունները բացատրված էին կա՛մ մոտակա համատեքստում, կա՛մ սուրբգրային այլ հատվածներում, ու երբ այդպիսով պարզաբանվում էին, ուրեմն պիտի հասկացվեին բառացիորեն: «Ես խիստ բավարարված էի,- ասում է նա,- որ Աստվածաշունչը բացահայտված ճշմարտությունների համակարգ է՝ տրված այնքան պարզ ու հասարակ ձևով, որ նույնիսկ անմիտ [321] մարդը չմոլորվի» (Ս. Բլիս, *Ուիլյամ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 70): Երբ նա կետ առ կետ քննում էր մարգարեական շղթաները՝ ուշադիր ուսումնասիրելով ամեն մի օղակը, նրա ջանքերը պարզևատրվում էին: Երկնային հրեշտակներն ուղղորդում էին նրա միտքը՝ հասկացնելով նրան Սուրբ Գիրքը:

Ընդունելով որպես չափանիշ, թե ինչպես են անցյալում կատարվել մարգարեությունները, կարելի էր դատել դեռ չկատարվածների իրականացման մասին. նա ուրախ էր, որ Աստծո խոսքը չի հաստատում այն համատարած կարծիքը, թե հազարամյա հոգևոր թագավորություն է լինելու երկրի վրա՝ նախքան Քրիստոսի երկրորդ գալուստը: Այս ուսմունքը, ըստ որի՝ Տիրոջ գալստյանը նախորդելու է արդարության ու խաղաղության հազարամյակը, հեռացնում է Աստծո ահեղ դատաստանի օրը: Բայց որքան էլ գրավիչ լինի այս տեսությունը, այն հակասում է Քրիստոսի և Նրա առաքյալների այն ուսմունքին, որ ցորենն ու որոմը պիտի միասին աճեն մինչև հունձքը՝ աշխարհի վերջը, որ «չար և խաբեբա մարդիկ առաջ կզնան չարության մեջ», որ «վերջին օրերում չար ժամանակներ կզան», որ խավարի իշխանությունը, շարունակվելով մինչև Տիրոջ գալուստը, կխափանվի Նրա բերանի հոգով ու կկործանվի Նրա

գալստյան հայտնությամբ: (Մատթեոս 13. 30, 38-41, Բ Տիմոթեոս 3.13,1, Բ Թեսաղոնիկեցիս 2. 8):

Առաքյալների եկեղեցին ուսմունք չի քարոզել աշխարհի դարձի գալու և Քրիստոսի հոգևոր արքայության մասին: Այն ընդունված չի եղել քրիստոնյաների կողմից մինչև տասնութերորդ դարի սկիզբը: Ինչպես ցանկացած այլ մոլորություն, սա էլ չար հետևանքներ ունեցավ: Այն դրդեց մարդկանց Տիրոջ գալստյանը սպասել շատ հեռավոր ապագայում և խանգարեց ուշադրություն դարձնել Նրա գալուստն ազդարարող նշաններին: Այն վստահության ու անվտանգության կեղծ զգացում ներշնչեց և շատերին դրդեց անտեսել Տիրոջը դիմավորելու համար անհրաժեշտ նախապատրաստությունը:

Միլլերը գտավ, որ Սուրբ Գիրքը պարզորոշ վկայում է Քրիստոսի բառացի և անձնական գալստյան մասին: Պողոսն ասում է. «Ինքը՝ Տերը, հրամանով, հրեշտակապետի [322] ձայնով և Աստծո փողով վայր կգա երկնքից» (Ա Թեսաղոնիկեցիս 4.15): Եվ Փրկիչն էլ հայտարարում է. «*Կրեկունեն* մարդի Որդին գալիս երկնքի ամպերի վրա գորությամբ և շատ փառքով»: «Որովհետև, ինչպես կայծակը դուրս է գալիս արևելքից և երևում մինչև արևմուտք, այնպես էլ կլինի մարդի Որդու գալուստը» (Մատթեոս 24.30, 27): Նրան կուղեկցեն երկնքի բոլոր զորքերը: «Մարդու Որդին իր փառքով կգա, և բոլոր սուրբ հրեշտակները՝ նրա հետ» (Մատթեոս 25.31): «Եվ նա կուղարկի իր հրեշտակներին մեծաձայն փողով, և կժողովեն նրա ընտրյալներին» (Մատթեոս 24. 31)

Նրա գալստյան ժամանակ մեռած արդարները հարություն կառնեն, իսկ ողջ մնացած արդարները՝ կկերպարանափոխվեն: «Ոչ թե ամենքս կննջենք,- ասում է Պողոսը,- այլ ամենքս կփոխվենք: Հանկարծ՝ մի ակընթարթում, վերջին փողի ժամանակ, որովհետև փողը կհնչի, և մեռելները հարություն կառնեն անապականելի, և մենք կփոխվենք: Քանզի պետք է, որ այս ապականացումն հազնի անապականությունը, և այս մահկանացուն հազնի անմահությունը» (Ա Կորնթացիս 15.51-53): Թեսաղոնիկեցիներին ուղղված իր նամակում նա այսպես է նկարագրում իրադարձությունները Տիրոջ գալուստից հետո. «Քրիստոսով մեռելներն առաջ հարություն կառնեն: Եվ հետո մենք, որ կենդանի ենք մնացել, նրանց հետ մեկտեղ ամպերով օդի մեջ կհափշտակվենք՝ Տիրոջը դիմավորելու և այդպես ամեն ժամանակ Տիրոջ հետ կլինենք» (Ա Թեսաղոնիկեցիս 4.16,17):

Քրիստոսի անձնական գալուստից ավելի շուտ Նրա ժողովուրդը չի կարող ժառանգել թագավորությունը: Փրկիչն ասել է. «Երբ մարդու

Որդին գա իր փառքով և բոլոր հրեշտակներն՝ իր հետ, այն ժամանակ կնստի իր փառքի աթոռին, նրա առջև կհավաքվեն բոլոր ազգերը, և նա նրանց կբաժանի իրարից, ինչպես հովիվն է ոչխարներին բաժանում այծերից: Եվ ոչխարներն իր աջ կողմը կկանգնեցնի, իսկ այծերը՝ ձախ: Այն ժամանակ թագավորը կասի իր աջ կողմիներին. «Եկե՛ք, ով իմ Հոր օրհնածները, ժառանգեք աշխարհի սկզբից ձեզ համար պատրաստված թագավորությունը» (Մատթեոս 25.31-34): Սուրբգրային այս խոսքերում մենք տեսնում ենք, որ երբ մարդու Որդին գա, մեռյալները հարություն կառնեն անապականելի, իսկ ողջերը կայլակերպվեն: Այս մեծ [323] փոփոխությամբ է, որ նրանք պատրաստվում են ժառանգելու թագավորությունը, քանզի Պողոսն ասում է. «Մարմին և արյուն չեն կարող Աստծո արքայությունը ժառանգել, ոչ էլ ապականությունը ժառանգում է անապականություն» (Ա Կորնթացիս 15.50): Իր ներկա վիճակում մարդը մահկանացու է և ապականյալ, բայց Աստծո թագավորությունն անապական կլինի և հավերժական: Գրա համար էլ մարդն իր ներկա վիճակում չի կարող մտնել Աստծո արքայությունը: Բայց երբ Հիսուսը գա, Նա Իր ժողովրդին անմահություն կշնորհի, և ապա կհրավիրի նրանց ժառանգելու թագավորությունը, որի միակ ժառանգորդն են եղել մինչ այդ:

Այս և մյուս գրվածքները Միլլերին ապացուցեցին, որ այնպիսի իրադարձություններ, ինչպիսիք են խաղաղության համաշխարհային իշխանությունը և Աստծո արքայության հաստատումը երկրի վրա, որոնք բոլորի կարծիքով պետք է տեղի ունենային Քրիստոսի երկրորդ գալուստից առաջ, իրականում հաջորդելու են Երկրորդ գալստյանը: Ավելին, ժամանակների բոլոր նշանները և աշխարհի վիճակը համապատասխանում էին վերջին օրերի մարգարեական նկարագրությանը: Միայն Աստվածաշնչի ուսումնասիրությունից Միլլերը եկավ այն եզրակացության, որ իր ներկա վիճակում երկրի համար հատկացված ժամանակը մոտենում է ավարտին:

«Մեկ այլ վկայություն, որն էական ազդեցություն թողեց ինձ վրա, - ասում է նա, - Սուրբ Գրքի ժամանակագրությունն էր... Ես նկատեցի, որ կանխագուշակված իրադարձությունները, որոնք տեղի էին ունեցել անցյալում, կատարվել էին տրված ժամանակի սահմաններում: Հարյուր քսան տարի մինչև ջրհեղեղը (Ծննդոց 6.3), դրան նախորդող յոթ օրերը՝ կանխասված քառասուն անձրևային օրերի հետ (Ծննդոց 7.4), Աբրահամի սերնդի չորս հարյուր տարվա պանդխտությունը (Ծննդոց 15.13), մատռվակապետի և հացագործի երազների երեք օրերը (Ծննդոց 40.12-20), փարավոնի յոթ տարիները (Ծննդոց 41.28-54), քառասուն տարիներն

անապատում (Թվոց 14.34), սովի երեքուկես տարիները (Գ. Թագավորաց 17.1, *տես* Գուկաս 4.25)... գերության յոթանասուն տարիները (Երեմիա 25.11), Նաբոզոդոնոտրի յոթ ժամանակները (Դանիել 4.13-16), հրեաների համար վճռված յոթ շաբաթը, վաթսուներկու շաբաթը և մեկ շաբաթը, որոնք կազմում են յոթանասուն շաբաթ (Դանիել 9.24-27). բոլոր այս ժամանակներով սահմանափակված իրադարձությունները, որ մի ժամանակ մարգարեություն էին եղել, ճշտորեն իրականացել են» (Ս. Բլիս, *Ուիլյամ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 74,75):

[324] Այդպես, երբ Աստվածաշունչն ուսումնասիրելիս նա գտավ ժամանակահատվածներ, որոնք, նրա կարծիքով, ձգվում էին մինչև Քրիստոսի երկրորդ գալուստը, նա չէր կարող դրանք «նախապես որոշված ժամանակներ» չհամարել, որ Աստված հայտնել է Իր ծառաներին: «Ծածուկ բաները,- ասում է Մովսեսը,- մեր Եհովա Աստծո համար է, բայց հայտնված բաները՝ մեզ և մեր որդեկանց համար՝ հավիտյան»: Եվ Ամովս մարգարեի միջոցով Տերն ասում է, որ Ինքը «ոչ մի բան չի անի, եթե իր խորհուրդը չհայտնի իր ծառաներին՝ մարգարեներին» (Երկրորդ Օրինաց 29.29, Ամովս 3.7): Ուստի Աստծո խոսքի ուսանողները կարող են վստահ լինել, որ ճշմարտության Գրքում մարդկությանը սպասվող պատմական մեծագույն իրադարձությունը հստակորեն նշված է:

«Երբ ես ամբողջապես համոզվեցի,- ասում է Միլլերը,- որ Աստծո ներշնչմամբ տրված ողջ Գիրքը օգտակար է (Բ Տիմոթեոս 3.16), որ այն երբեք չի տրվել մարդու կամքով, այլ «Սուրբ Հոգուց շարժված» գրել են սուրբ մարդիկ (Բ Պետրոս 1.21), և որ այն նախատեսված է «մեր սովորելու համար... որ համբերությամբ ու գրքերի մխիթարությամբ հույս ունենանք» (Հռոմեացիս 15.4), ես այլևս չէի կարող չհամարել, որ Աստվածաշնչի ժամանակագրական հատվածները նույնպես Աստծո խոսքի մասն են, և պիտի նույնքան լրջորեն քննվեն, որքան Սուրբ Գրքի մյուս մասերը: Ուստի զիտակցեցի, որ ջանալով ըմբռնել այն, ինչ Աստված Իր ողորմությամբ հարմար էր գտել հայտնել մեզ՝ ես իրավունք չունեի անտեսել մարգարեական ժամանակաշրջանները» (Ս. Բլիս, *Ուիլյամ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 75):

Մարգարեությունը, որը, թվում էր՝ ամենապարզ կերպով հայտնում է երկրորդ գալստյան ժամանակը, Դանիել 8.14-ն էր: «Մինչև երկու հազար երեք հարյուր իրիկուն-առավոտ, հետո սրբարանը պիտի արդարանա»: Հետևելով ինքն իրեն մեկնաբանելու՝ Սուրբ Գրքի կանոնին, Միլլերը գտավ, որ խորհրդանշական մարգարեության մեջ օրը ներկայացնում է տարի (Թվոց 14.34, Եզեկիել 4.6): Նա տեսավ, որ 2300 մարգարեական

օրերի կամ բառացի տարիների ժամանակահատվածը տարածվում էր հրեաներին հատկացված ժամանակից շատ այն կողմ, ուստի չէր կարող վերաբերել հին ուխտի սրբարանին: Միլլերն ընդունում էր այն համատարած կարծիքը, թե քրիստոնեական դարաշրջանում [325] սրբարանը երկիրն է, այդ պատճառով էլ եզրակացրեց, որ Գանիել 8.14-ում կանխասված սրբարանի արդարացումը խորհրդանշում է երկրի մաքրումը կրակով Քրիստոսի երկրորդ գալստյան ժամանակ: Ուրեմն, եթե հնարավոր լիներ պարզել 2300 օրերի սկզբնակետը, ապա, նրա կարծիքով, հեշտությամբ կարելի էր գտնել երկրորդ գալստյան ժամանակը: Այսպես կբացահայտվի այն մեծ վախճանի ժամը, երբ ներկա աշխարհին՝ «իր ողջ հպարտությամբ, հզորությամբ, ցուցանուլթյամբ, ունայնությամբ, ամբարշտությամբ ու կեղեքմամբ», վերջ կդրվի, երբ անեծքը «կհեռացվի երկրից, մահը կվերանա, Աստծո ծառաները՝ մարգարեները, սրբերը և Նրա անունից բոլոր վախեցողները կստանան իրենց վարձը, իսկ երկիրն ավերողները կկործանվեն» (Ս. Բլիս, *Ուիլյամ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 76):

Միլլերը շարունակեց նորովի և ավելի եռանդուն քննել մարգարեությունները՝ գիշերուզօր կլանված այն ճշմարտությունների ուսումնասիրությամբ, որ այժմ նրան չափազանց կարևոր էին թվում և խիստ հետաքրքիր: Գանիելի ութերորդ գլխում նա ոչինչ չգտավ 2300 օրերի սկզբի մասին: Գաբրիել հրեշտակը, ում հրամայված էր Գանիելին հասկացնել տեսիլքը, միայն մասամբ բացատրեց նրան: Երբ մարգարեին տեսիլքում բացահայտվեց եկեղեցուն սպասվող զարհուրելի հալածանքը, ուժերը լքեցին նրան: Նա չդիմացավ, և հրեշտակը միառժամանակ թողեց նրան: Գանիելը «նվաղեց և հիվանդացավ մի քանի օր»: «Ես զարմացած էի տեսիլքի մասին,- ասում է նա,- և մեկ հասկացնող չկար»:

Բայց Աստված պատվիրել էր Իր լրաբերին. «Հասկացրո՛ւ նրան տեսիլքը»: Եվ այդ հանձնարարությունը պիտի կատարվեր: Հնազանդվելով՝ հրեշտակը որոշ ժամանակ անց Գանիելի մոտ վերադարձավ՝ ասելով. «Հիմա դուրս եկա, որ քեզ իմաստություն սովորեցնեմ», «ուրեմն հասկացիր խոսքը և իմացիր տեսիլքը» (Գանիել 8.27,16, 9.22, 23, 25-27): Ութերորդ գլխի տեսիլքում մի կարևոր կետ՝ 2300 օրերի ժամանակահատվածը, չէր բացատրվել, դրա համար էլ հրեշտակը, վերսկսելով իր բացատրությունը, հիմնականում կանգ է առնում ժամանակին վերաբերող հարցի վրա. [326]

«Յոթնասուն յոթնյակ է վճռված քո ժողովրդի և քո սուրբ քաղաքի վրա... Եվ իմացիր ու հասկացիր, որ Երուսաղեմը դարձյալ շինելու

համար հրամանը դուրս գալուց մինչև Մեսիա իշխանը յոթ յոթնյակ և վաթսուներկու յոթնյակ կա, որ դարձյալ պիտի շինվի հրապարակը և պարիսպը, այն էլ՝ նեղ ժամանակներում: Եվ վաթսուներկու յոթնյակից հետո Մեսիան պիտի մահով դատապարտվի, բայց ոչ թե իր համար... Եվ նա պիտի գորացնի ուխտը շատերի համար մեկ յոթնյակ, և յոթնյակի կեսին պիտի դադարեցնի գոհը և պատարագը»:

Հրեշտակը Դանիելի մոտ էր ուղարկվել հստակ նպատակով՝ բացատրելու նրան այն ինչ, նա չէր կարողացել հասկանալ ութերորդ գլխի տեսիլքում՝ ժամանակին վերաբերող խոսքը՝ «մինչև երկու հազար երեք հարյուր իրիկույն-առավոտ, հետո սրբարանը պիտի արդարանա»: Դանիելին «Հասկացիր խոսքը և իմացիր տեսիլքը» ասելուց հետո՝ հրեշտակի առաջին խոսքերն էին. «Յոթանասուն յոթնյակ է վճռված քո ժողովրդի և քո սուրբ քաղաքի համար»: Բառը, որն այստեղ թարգմանված է «վճռված», տառացիորեն նշանակում է «կտրված»: Յոթանասուն յոթնյակը կամ 490 տարիները, հրեշտակի խոսքերով, կտրված են հատուկ հրեաների համար: Բայց ինչի՞ց են կտրված: Քանի որ 2300 օրերը ութերորդ գլխում նշված միակ ժամանակահատվածն է, ուստի յոթանասուն շաբաթները պիտի որ կտրված լինեն դրանից և, հետևաբար, 2300 օրերի մասն են կազմում, և երկու ժամանակահատվածները պետք է մինևույն սկիզբն ունենան: Ըստ հրեշտակի խոսքերի՝ յոթանասուն շաբաթները սկսվում են Երուսաղեմը վերականգնելու և շինելու համար հրամանը դուրս գալուց: Եթե հնարավոր լիներ գտնել այս հրամանի տարեթիվը, ապա կպարզվեր 2300 օրվա մեծ ժամանակահատվածի սկզբնակետը:

Այդ հրամանը հիշատակվում է Եզրասի յոթերորդ գլխում (7.12-26): Վերջնական տեսքով այն հրատարակվել է Արտաշեսի՝ պարսից թագավորի կողմից Ք.ա. 457 թ.-ին: Բայց Եզրաս 6.14-ում ասվում է, որ Տիրոջ տունը Երուսաղեմում կառուցվեց «Իսրայելի Աստծո հրամանով և պարսից Կյուրոս, Դարեհ ու Արտաշես թագավորների հրամանով»: Այս երեք թագավորները, [327] կազմելով, վերահաստատելով ու ավարտելով հրամանը՝ հաստատեցին ժամանակը, որը պահանջվում էր մարգարեությանը՝ 2300 տարիների սկիզբը նշելու համար: Ընդունելով Ք.ա. 457-ը որպես վերջնական հրամանի սկզբնակետ՝ տեսնում ենք, որ յոթանասուն շաբաթներին վերաբերող մարգարեությունը կատարվել է իր բոլոր մանրամասնություններով:

«Երուսաղեմը դարձյալ շինելու համար հրամանը դուրս գալուց մինչև Մեսիա իշխանը յոթ յոթնյակ և վաթսուներկու յոթնյակ կա», այսինքն՝

վաթսունինը շաբաթ կամ 483 տարի: Արտաշեսի հրամանը ուժի մեջ մտավ Ք.ա. 457-ի աշնանը: Հաշվելով այս թվից՝ 483 տարիներն ավարտվում են Ք.հ. 27-ի աշնանը: Այդ ժամանակ կատարվեց հիշյալ մարգարեությունը: «Մեսիա» բառը նշանակում է «Օծյալ»: Ք.հ. 27-ի աշնանը Քրիստոսը մկրտվեց Հովհաննեսի կողմից և օծվեց Սուրբ Հոգով: Պետրոս առաքյալը վկայում է, որ «Հիսուսին, որ Նազարեթից է... Աստված Սուրբ Հոգով և զորությունով օծեց» (Գործք 10.38): Եվ Փրկիչն Ինքն էլ ասաց. «Տիրոջ Հոգին ինձ վրա է, որի համար էլ օծեց ինձ, նա ինձ ուղարկել է աղքատներին ավետարանելու» (Գուկաս 4.18): Սկրտվելուց հետո Նա գնաց Գալիլեա՝ «քարոզելով Աստծո թագավորության ավետարանը և ասելով, թե *ժամանակը* կատարվել է» (Մարկոս 1.14,15):

«Եվ նա պիտի գորացնի ուխտը շատերի համար մեկ յոթնյակ»: Այստեղ նշված «յոթնյակը» յոթանասունից վերջինն է: Դա հրեաներին հատկացված վերջին յոթ տարիներն են: Ք.հ. 27-ից մինչև 34-ը տևող այս ժամանակաշրջանի ընթացքում Քրիստոսը՝ սկզբում անձամբ, իսկ հետո Իր աշակերտների միջոցով, ավետարանի հրավերն ուղղեց հատկապես հրեաներին: Երբ առաքյալները դուրս եկան հռչակելու արքայության բարի լուրը, Փրկիչը նրանց պատվիրեց. «Հեթանոսների ճանապարհը չգնաք և սամարիացիների քաղաքը չմտնեք, այլ ավելի շուտ գնացեք Իսրայելի տան կողքած ոչխարների մոտ» (Մատթեոս 10.5, 6):

«Յոթնյակի կեսին պիտի դադարեցնի գոհը և պատարագը»: Ք.հ. 31-ին՝ Իր մկրտությունից երեքուկես տարի անց, մեր Տերը խաչվեց: Գողգոթայի վրա բերված մեծ գոհը [328] վերջ դրեց գոհաբերությունների համակարգին, որը չորս հազար տարի մատնացույց էր արել Աստծո Գառանը: Խորհրդանիշը հանդիպեց իրականությանը, որից հետո ծիսական համակարգի բոլոր գոհաբերություններն ու պատարագները պետք է դադարեին:

Յոթանասուն շաբաթները կամ 490 տարիները, որ տրված էին հատուկ հրեաների համար, ավարտվեցին, ինչպես տեսանք, Ք.հ. 34-ին: Այդ ժամանակ, հրեական ատյանի որոշմամբ, ազգը կնքեց ավետարանի իր մերժումը՝ նահատակելով Ստեփանոսին և հալածելով Քրիստոսի հետևորդներին: Փրկության լուրը, որն այլևս չպիտի սահմանափակվեր ընտրյալ ազգով, դրանից հետո հռչակվեց աշխարհին: Հալածանքի պատճառով աշակերտները ստիպված փախան Երուսաղեմից և «ման էին գալիս՝ խոսքն ավետարանելով»: «Փիլիպպոսն իջավ Սամարիայի մի քաղաք և Քրիստոս քարոզեց նրանց»: Աստծո առաջնորդությամբ Պետրոսը բարի լուրը հայտնեց Կեսարիայի հարյուրապետին՝ աստվա-

ծավախ Կռռնելիոսին, իսկ կրակոտ Պողոսը, հավատարիվ Քրիստոսին, պատվեր ստացավ բարի լուրը տանելու «հեռու հեթանոսներին» (Գործք 8.4, 5, 22.21):

Մինչև այստեղ մարգարեությունն իր բոլոր մանրամասներով զարմանալիորեն կատարվել է, և այլևս կասկած չկա, որ յոթանասուն շաբաթների սկիզբը Ք.ա. 457-ն է, իսկ դրանց վերջը՝ Ք.հ. 34-ը: Ունենալով սկզբնակետը՝ դժվար չէ որոշել նաև, թե երբ են վերջանում 2300 օրերը: Երբ յոթանասուն յոթնյակը՝ 490 օրերը, կտրում ենք 2300 օրերից, դեռևս մնում են 1810 օրեր: 490 օրերի վերջնակետից պետք է հաշվել 1810 օրերը: 1810 տարիները՝ սկսած Ք.հ. 34-ից, ձգվում են մինչև 1844 թվականը: Հետևաբար, Գանիել 8.14-ի 2300 օրերն ավարտվում են 1844-ին: Մարգարեական այս մեծ ժամանակահատվածի ավարտից հետո, Աստծո հրեշտակի վկայության համաձայն, «սրբարանը պիտի արդարանա»: Այսպիսով, հստակորեն նշվել է սրբարանի մաքրման ժամանակը, որը գրեթե բոլորի կարծիքով պիտի տեղի ունենար երկրորդ գալստյան պահին:

Միլլերն ու նրա համախոհները սկզբում կարծում էին, թե 2300 օրերն ավարտվելու են 1844-ի *գարնանը*, մինչդեռ մարգարեությունը [329] նշում է այդ տարվա *աշունը*: Այս սխալ պատկերացումը հիասթափեցրեց ու շփոթեցրեց նրանց, ովքեր ավելի շուտ էին սպասում Տիրոջ գալստյանը: Բայց սա ոչ մի կերպ չի նվազեցնում այն փաստարկի ուժը, որի համաձայն 2300 օրերն ավարտվել են 1844-ին, և որ այդ թվականին սրբարանի մաքրմամբ խորհրդանշված մեծ իրադարձությունը պետք է տեղի ունենար:

Քննելով Սուրբ Գիրքը՝ ապացուցելու համար, որ այն Աստծո հայտնությունն է, Միլլերը սկզբում պատկերացում անգամ չունեի, որ կգա այդպիսի եզրակացության: Նա անձամբ դժվարանում էր հավատալ իր իսկ հետազոտության արդյունքին: Բայց Սուրբ Գրքի վկայությունը չափից ավելի հստակ ու ծանրակշիռ էր անտեսելու համար:

Նա երկու տարի նվիրել էր Աստվածաշնչի ուսումնասիրությանը, երբ 1818 թվականին եկավ այն հանդիսավոր համոզմանը, որ մոտ քսանհինգ տարի հետո Քրիստոսը գալու է՝ փրկելու իր ժողովրդին: «Կարիք չկա,- ասում է Միլլերը,- խոսելու այն ուրախության մասին, որով լցվում է սիրտս, երբ խորհում եմ այն հրաշալի ապագայի կամ փրկվածների ցրնծությանը մասնակից լինելու՝ հոգուս այրող փափագի մասին: Աստվածաշունչն ինձ համար նոր գիրք էր հիմա: Դա իրոք մտքի տոն էր. այն ամենն, ինչ մութ էր, խորհրդավոր ու անհասկանալի Սուրբ Գրքում, իմ

մտքից չբացավ այն ջինջ լույսի ներքո, որ հիմա շողում էր նրա սրբազան էջերից: Օ՛, ի՛նչ պայծառ ու փառավոր էր ճշմարտությունը: Բոլոր հակասությունները, որ նախկինում տեսնում էի խոսքի մեջ, չբացել էին, ու թեև կային շատ տեղեր, որոնց նշանակությունը դեռ լիովին չէի հասկացել, սուրբ էջերից այնքան լույս էր ճառագում՝ լուսավորելով մինչ այդ խավարած իմ միտքը, որ ես սկսեցի Սուրբ Գիրքն ուսումնասիրել շատ ավելի մեծ հաճույքով» (Ս. Բլիս, *Ուիլյամ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 76, 77):

«Հանդիսավոր այն համոզմունքով, որ Սուրբ Գիրքում կանխասված այդպիսի կարևոր իրադարձությունները կարճ ժամանակամիջոցում կատարվելու են, ես խորապես գիտակցեցի իմ [330] պարտքը աշխարհի առջև» (*Նույն տեղում*, էջ 81): Նա չէր կարող չհասկանալ, որ պարտավոր էր ուրիշներին փոխանցել իր ստացած լույսը: Նա գիտեր, որ ամբարիշտներն ընդդիմանալու են իրեն, բայց համոզված էր, որ Փրկչին հանդիպելու հույսը ցնծությամբ կլցնի բոլոր քրիստոնյաներին, ովքեր սիրում են Նրան: Նա միայն վախենում էր, որ իրենց առջև ունենալով այդ վերահաս փառավոր փրկությունը, շատերը կընդունեն ուսմունքը՝ առանց Աստվածաշունչը բավականաչափ քննելու և այդ ճշմարտության ապացույցները գտնելու: Ուստի նա տատանվում էր ներկայացնել այն, որպեսզի հանկարծ սխալված չլինի և մոլորեցնի նաև ուրիշներին: Այսպիսով, նա դրդվեց կրկին վերանայելու այն վկայությունները, որոնք հաստատում էին իր եզրակացությունները, և զգուշորեն վերլուծելու դժվարըմբռնելի տեղերը: Նա համոզվեց, որ բոլոր հակասություններն անհետանում են Աստծո խոսքի լույսի ներքո, ինչպես մշուշն՝ արևի շողերից: Այսպես անցած հինգ տարիները նրան լիովին համոզեցին, որ իր դիրքորոշումը ճիշտ է:

Եվ հիմա նա նոր ուժով զգաց իր պարտքը՝ ուրիշներին հայտնելու այն, ինչի մասին, իր կարծիքով, այդպես հստակորեն վկայում էր Սուրբ Գիրքը: «Երբ ես զբաղված էի իմ գործով,- ասել է նա,- ականջներիս մեջ շարունակ զրնգում էր. «Գնա և աշխարհին պատմիր, որ նրան վտանգ է սպառնում»: Այս խոսքերն անդադար մտքիս մեջ էին. «Երբ ես ամբարշտին ասեմ. Ով ամբարիշտ, դու անպատճառ պիտի մեռնես, և դու չասես ամբարշտին՝ իր ճանապարհից զգուշացնելու համար, այն ամբարիշտը կմեռնի իր անօրենության համար, բայց նրա արյունը քո ձեռքից կպահանջեմ: Իսկ եթե դու զգուշացնես ամբարշտին, որ իր ճանապարհից հետ դառնա, բայց նա հետ չդառնա, նա իր անօրենության համար կմեռնի, իսկ դու ազատած կլինես քո անձը» (Եզեկիել 33.8, 9): Ես

զգում էի, որ եթե ամբարիշտներն ինչպես հարկն է զգուշացվեն, նրանցից շատերը կապաշխարեն, իսկ եթե չզգուշացվեն, նրանց արյունն ինձնից կպահանջվի» (Ս. Բլիս, *Ուիլյամ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 92):

Նա սկսեց իր հայացքները ծածուկ ներկայացնել մարդկանց՝ աղոթելով, որ եկեղեցու որևէ ծառայող դրանց կարևորությունը գիտակցեր ու տարածեր դրանք: Սակայն նա [331] չկարողացավ վանել այն միտքը, որ անձամբ է պարտավոր նախազգուշացնել մարդկանց: Նրա մտքում շարունակ կրկնվում էին այս խոսքերը. «Գնա և այդ մասին պատմիր աշխարհին, եթե ոչ՝ նրանց արյունը քո ձեռքից եմ պահանջելու»: Նա սպասեց ինը տարի՝ այդ ծանր բեռն իր հոգու վրա, մինչև որ 1831 թվականին առաջին անգամ հրապարակավ ներկայացրեց իր համոզմունքները:

Ինչպես Եղիսեն կանչվեց մարգարեական ծառայության, երբ դաշտում եզներով վար էր անում, այնպես էլ Ուիլյամ Միլլերը կանչվեց՝ թողնելու իր գութանը և մարդկանց հայտնելու Աստծո արքայության գաղտնիքները: Նա սարսուռով անցավ գործի՝ իր ունկնդիրներին մարգարեական ժամանակահատվածներով քայլ առ քայլ առաջնորդելով մինչև Քրիստոսի երկրորդ գալուստը: Ամեն մի ջանքը նրան ուժ ու քաջություն էր հաղորդում, երբ նա տեսնում էր, թե իր խոսքերն ինչ մեծ հետաքրքրություն են առաջացնում ամենուրեք:

Միայն իր եղբայրների խնդրանքով էր, ում խոսքերում լսելով Աստծո կոչը՝ Միլլերը համաձայնեց հրապարակավ ներկայացնել իր հայացքները: Այդ ժամանակ նա հիսուն տարեկան էր, հրապարակային ելույթներին անսովոր, և ճնշվում էր այն մտքից, որ պիտանի չէ իրենց սպասվող գործի համար: Բայց հենց սկզբից նրա ջանքերը զարմանալիորեն օրհնվեցին՝ ի փրկություն հոգիների: Նրա առաջին դասախոսությանը հետեվեց կրոնական մի զարթոնք, որում տասներեք ընտանիք, բացառությամբ երկու հոգու, դարձի եկան: Նրան անմիջապես խնդրեցին այլ տեղերում էլ քարոզել, և գրեթե ամենուրեք նրա ջանքերը պսակվում էին Աստծո գործի վերածնունդով: Մեղավորները դարձի էին գալիս, քրիստոնյաներն ավելի նվիրված էին դառնում, իսկ դեիստներն ու անհավատները սկսում էին ընդունել Աստվածաշնչի և քրիստոնեական կրոնի ճշմարտացիությունը: Ահա թե ինչ էին վկայում մարդիկ, ում հետ Միլլերն աշխատում էր. «Նա շահում է այնպիսիներին, ովքեր ուրիշների ազդեցությանը չեն ենթարկվում» (*Նույն տեղում*, էջ 138): Նրա քարոզչությունը նպատակ ուներ արթնացնելու հասարակության միտքն՝ ընկալելու կրոնի մեծ սկզբունքները և կանխելու դարաշրջանի աճող աշխարհայնությունն ու ցանկասիրությունը:

Գրեթե ամեն քաղաքում տասնյակ, որոշներում էլ հարյուրավոր, մարդիկ էին դարձի գալիս նրա քարոզչության արդյունքում: Շատ տեղերում համարյա [332] բոլոր հարանվանությունների բողոքական եկեղեցիներն իրենց դռները բացում էին նրա առջև, և սովորաբար մի քանի համայնքների ծառայողներ նրան հրավիրում էին աշխատանքի: Նրա անփոփոխ սկզբունքն էր՝ չաշխատել այնտեղ, ուր իրեն չէին հրավիրի, սակայն նա շուտով տեսավ, որ անկարող էր բավարարել իր վրա տեղացող խնդրանքների կեսն անգամ: Շատերը, ովքեր չէին ընդունում նրա հայացքները երկրորդ գալստյան ճշգրիտ ժամանակի վերաբերյալ, համոզվեցին, որ Քրիստոսի գալուստը շատ մոտ է, և որ իրենք կարիք ունեն պատրաստվելու: Որոշ մեծ քաղաքներում նրա ծառայությունը խոր տպավորություն թողեց: Գինեվաճառները թողնում էին առևտուրը և իրենց խանութները վերածում ժողովարանների, խաղատները փակվում էին, վերափոխվում էին անհավատները, դեիստները, ունիվերսալիստները և նույնիսկ ամենակտի անառակները, որոնցից ոմանք երկար տարիներ եկեղեցի չէին մտել: Գրեթե ժամը մեկ շատ հարանվանություններ աղոթքի ժողովներ էին անցկացնում քաղաքի տարբեր թաղամասերում, գործարարները կեսօրին հավաքվում էին աղոթելու և փառաբանելու Աստծուն: Մոլեռանդ գրգռվածության հետք անգամ չկար, ամենուրեք հանդիսավոր մթնոլորտ էր տիրում: Նրա գործը, ինչպես և վաղ բարենորոգիչներինը, ավելի շուտ նախատեսված էր միտքը համոզելու և խիղճը արթնացնելու համար, քան պարզապես զգացմունքներ գրգռելու:

1833-ին Միլլերը քարոզելու թույլտվություն ստացավ բապտիստական եկեղեցուց, որի անդամն էր ինքը: Իր հարանվանության շատ ծառայողներ և սովորականություն տվեցին նրա գործին, և նրանց լիազորությամբ էր հենց, որ նա շարունակեց իր գործը: Նա անդադար ճանապարհորդում էր և քարոզում, թեև նրա անձնական գործունեությունը հիմնականում սահմանափակվում էր Նոր Անգլիայով և հյուսիս-արևելյան նահանգներով: Մի քանի տարի իր ծախսերը նա հոգում էր անձնական միջոցներով, և հետագայում էլ երբեք բավականաչափ գումար չստացավ իր ծախսերի համար՝ ճամփորդելու այն վայրերը, ուր իրեն հրավիրում էին: Այսպիսով, նրա հասարակական գործունեությունը՝ շատ հեռու դրամական շահույթ բերելուց, մեծ բեռ էր նրա ունեցվածքի վրա, որը նրա կյանքի այս ժամանակաշրջանում աստիճանաբար նվազում էր: Նա մեծ ընտանիքի հայր էր, բայց քանի որ նրա անդամները խնայող և աշխատասեր էին, նրա ազարակն ապահովում էր ինչպես ընտանիքի, այնպես էլ իր ծախսերը: [333]

1833-ին՝ երկու տարի անց այն բանից, երբ Միլլերը սկսեց հռչակել Քրիստոսի մոտալուտ գալստյան վկայությունները, երևաց Փրկչի խոստացած նշաններից վերջինը: Հիսուսն ասել էր. «Աստղերը վայր կընկնեն երկնքից» (Մատթեոս 24,29): Եվ Հովհաննեսը, երբ նրան տեսիլքում ցույց տրվեցին Աստծո օրն ազդարարող տեսարանները, Հայտնության մեջ գրում է. «Եվ երկնքի աստղերը թափվեցին երկրի վրա, ինչպես թզենին իր խակ պտուղն է թափում՝ սաստիկ քամուց շարժված» (Հայտնություն 6.13): Այս մարգարեությունն ապշեցուցիչ և տպավորիչ ճշգրտությամբ իրականացավ 1833 թ. նոյեմբերի 13-ի երկնաքարային անձրևի ժամանակ: Դա ընկնող աստղերի երբևէ արձանագրված ամենալայնատարած և զարմանահրաշ տեսարանն էր: «Միացյալ Նահանգների ամբողջ երկինքը ժամեր շարունակ լուսավորված էր բոցեղեն հրավառությամբ: Այս երկրում իր հիմնավորման օրից ի վեր նման երկնային երևույթ դեռ երբեք չէր եղել, որը ոմանք դիտեին մեծագույն հիացմունքով, մյուսներն՝ անասելի սարսափով ու տագնապով»: Դրա վեհությունն ու ահագորու գեղեցկությունը դեռ մնացել են շատերի հիշողության մեջ... Երբեք անձրևն այդքան հորդառատ չի եղել, որքան երկնաքարերի այդ տարափը: Արևելքում, արևմուտքում, հյուսիսում և հարավում՝ ամենուրեք նույնն էր: Մի խոսքով՝ ողջ երկինքն ասես շարժման մեջ էր... Այս երևույթն, ինչպես նկարագրված է պրոֆեսոր Միլլիմանի «Չորնալ» ամսագրում, տեսել են ամբողջ Հյուսիսային Ամերիկայում... Կատարելապես ջինջ ու անամպ երկնքում գիշերվա ժամը երկուսից մինչև լուսաբաց նկատվել է շլացնող ու բոցավառ լուսատուների շընդհատվող խաղը» (Ռ. Մ. Գևենս, *Ամերիկյան առաջընթաց կամ Մեծագույն դարաշրջանի մեծ իրադարձությունները*, գլ. 28, պարբ. 1-5):

«Ոչ մի լեգու, հիրավի, չի կարող պատկերել այդ վեհաշուք տեսարանը... ոչ ոք, եթե ականատես չի եղել դրան, չի կարող պատկերացնել անգամ դրա փառքը: Ամբողջ աստղային երկինքն ասես հավաքված լիներ մի կետում՝ զենիթի մոտ, որտեղից հազարավոր աստղեր միաժամանակ, իրար հետևից, կայծակի արագությամբ կրակում էին դեպի հորիզոնի բոլոր կողմերը, բայց չէին սպառվում, ասես ստեղծված լինեին այդ դեպքի համար» (Ֆ. Ռիդ, «*Christian Advocate and Journal*»-ում, 13 դեկտեմբերի, 1833 թ.): «Ավելի [334] դիպուկ պատկեր, քան սաստիկ քամուց իր պտուղները թափող թզենին, հնարավոր չէր գտնել» (Փորթլենդի *Երեկոյան գովազդ*, 26 նոյեմբերի, 1833 թ.):

Նյու-Յորքի «*Journal of Commerce*»-ի 1833 թ. նոյեմբերի 14-ի համարում այս արտասովոր երևույթի վերաբերյալ մի մեծ հոդված տպա-

գրվեց, որում գրված էր. «Ոչ մի փիլիսոփա կամ գիտնական, իմ կարծիքով, երբևէ չի պատմել կամ գրել մի դեպքի մասին, ինչպիսին տեղի ունեցավ երեկ առավոտյան: Բայց տասնութ դար առաջ մարգարեն ճշտորեն կանխասել է դա, եթե, իհարկե, աստղերի թափումը հասկանանք տառացիորեն՝ բուն իմաստով»:

Այսպես կատարվեց Հիսուսի գալստյան նշաններից վերջինը, որի վերաբերյալ Նա Իր աշակերտներին պատվիրել էր. «Երբ որ այս ամենը տեսնեք, *իմացեք*, որ մոտ է՝ դռներին» (Մատթեոս 24.33): Այս նշաններից հետո Հովհաննեսը տեսավ հաջորդ մեծ իրադարձությունը. «Երկինքը տեղից քաշվում էր գալարվող գրքի պես», հետո «մեծ երկրաշարժ եղավ», «բոլոր լեռներն ու կղզիները շարժվեցին իրենց տեղից», և ամբարիշտները սարսափահար փախան մարդու Որդու ներկայությունից (Հայտնություն 6.12-17):

Աստղային անձրևի ականատեսներից շատերը դա վերահաս դատաստանի ազդանշան համարեցին, որպես Տիրոջ «մեծ և ահավոր օրվա սուկալի նախապատկեր, անկասկածելի նախազգուշացում և գթության նշան» (Փոքթլենդի *Երեկոյան գովազդ*, 26 նոյեմբերի, 1833 թ.): Այսպիսով, մարդկանց ուշադրությունն ուղղվեց դեպի մարգարեության իրականացումը, և շատերն ընդունեցին երկրորդ գալստյան վերաբերյալ նախազգուշացումը:

1840 թ. մի ուրիշ ցնցող մարգարեություն կատարվեց՝ առաջացնելով մեծ հետաքրքրություն: Երկու տարի առաջ Ջոսայա Լիթչը՝ երկրորդ գալստյան մասին առաջատար քարոզիչներից մեկը, Հայտնություն 9-րդ գլխի՝ իր մեկնաբանության մեջ կանխասել էր Օսմանյան կայսրության անկումը: Ըստ նրա հաշվարկների՝ այդ իշխանությունը պետք է տապալվեր «մոտավորապես Ք.հ. 1840 թ. օգոստոս ամսին», իսկ մի քանի օր առաջ՝ նախքան դա կկատարվեր, նա գրել է. «Ընդունելով, որ առաջին ժամանակահատվածը՝ 150 տարիները, ստույգորեն լրացել են մինչև Դրագագեսի գահակալելը՝ թուրքերի թույլտվությամբ, ուրեմն 391 տարիներն ու տասնհինգ օրերը, որ սկսվել են առաջին ժամանակահատվածի վերջում, կավարտվեն 1840 թ. օգոստոսի 11-ին, երբ կարելի է սպասել Օսմանյան իշխանության [335] տապալումը Կոստանդնուպոլսում: Եվ ես հավատում եմ, որ հենց այդպես էլ կլինի» (Ջոսայա Լիթչ, «*Ժամանակի նշաններ կամ Մարգարեության մեկնաբան*», 1 օգոստոսի, 1840):

Դիշտ ժամանակին, ինչպես նշվել էր, Թուրքիան իր դեսպանների միջոցով ընդունեց Եվրոպայի դաշնակից տերությունների պաշտպանու-

թյունը և հանձնվեց քրիստոնեական ազգերի վերահսկողությանը: Այդ իրադարձությունը հաստատեց կանխատեսումը: Երբ սա հայտնի դարձավ, շատերը համոզվեցին, որ Միլլերի ու նրա համախոհների որդեգրած մարգարեական մեկնաբանության սկզբունքները ճիշտ են, և ադվենտիստական շարժումը մեծ թափ առավ: Ուսյալ ու պաշտոնյա մարդիկ միացան Միլլերին՝ քարոզելով ու տպագրելով նրա հայացքները, և 1840-ից մինչև 1844-ը գործն արագորեն ընդլայնվեց:

Ուիլյամ Միլլերը մտավոր մեծ ունակություն ուներ՝ վարժեցված մտորումներով և ուսումնասիրությամբ, և նա դրանց ավելացրեց նաև երկնքի իմաստությունը՝ միանալով իմաստության Ադբյուրի հետ: Նա բացառիկ արժանիքների տեր մարդ էր, և պարզապես չէր կարող հարգանք չներշնչել այնտեղ, ուր գնահատվում էին բնավորության ազնվությունն ու առաքինությունը: Սրտի անկեղծ բարությունը գուրակցելով քրիստոնեական խոնարհության ու ինքնատիրապետման հետ՝ նա ուշադիր ու սիրալիր էր բոլորի հանդեպ և պատրաստ՝ լսելու այլոց կարծիքներն ու կշռադատելու նրանց փաստարկները: Առանց մոլուցքի և հուզմունքի՝ նա բոլոր տեսություններն ու ուսմունքները ստուգում էր Աստծո խոսքով, և նրա առողջ դատողությունն ու Սուրբ Գրքի խոր իմացությունը օգնում էին նրան՝ հերքելու մոլորությունը և մերկացնելու կեղծիքը:

Չնայած դրան՝ նրա գործունեությունը ծավալվում էր ոչ առանց կատաղի ընդդիմության: Ինչպես վաղ շրջանի բարեկորոզիչների ժամանակ, նրա ներկայացրած ճշմարտությունները նույնպես չընդունվեցին կրոնի ճանաչված ուսուցիչների կողմից: Եվ քանի որ անկարող էին իրենց կարծիքները հաստատել Աստվածաշնչով, նրանք ստիպված դիմում էին մարդկանց ասույթներին և ուսմունքներին, հայրերի ավանդություններին: Սակայն միակ վկայությունը, որն ընդունում էին ադվենտիստ քարոզիչները, Աստծո խոսքն էր: «Աստվածաշունչը, և միայն Աստվածաշունչը». սա էր նրանց նշանաբանը: Նրանց հակառակորդներն աստվածաշնչյան փաստարկների պակասը լրացնում էին ծաղրով ու ծիծաղով: Ժամանակ, միջոցներ ու տաղանդներ չէին խնայում նրանց զրպարտելու համար, ում [336] միակ հանցանքն այն էր, որ ուրախությամբ սպասում էին իրենց Տիրոջ վերադարձին՝ ջանալով սուրբ կյանք վարել և ուրիշներին հորդորել՝ պատրաստվելու Նրա գալստյանը:

Լուրջ ջանքեր էին թափվում մարդկանց մտքերը երկրորդ գալստյան թեմայից շեղելու համար: Այնպես արին, որ Քրիստոսի գալստյան և աշխարհի վախճանի վերաբերյալ մարգարեությունների ուսումնասիրությունը մեղք թվա, ինչից մարդիկ պիտի ամաչեն: Այսպես հանրաճանաչ

հոգևորականները խորտակում էին հավատն Աստծո խոսքի հանդեպ: Նրանց ուսմունքը մարդկանց անհավատ էր դարձնում, և շատերն ազատություն ստացան հետևելու իրենց ամբարիշտ կրթերին: Իսկ հետո չարիքի հեղինակներն այդ ամենի մեղքը բարդեցին աղվենտիստների վրա:

Խելամիտ և ուշադիր ունկնդիրներ գրավելով բազմամարդ տներում՝ Միլլերի անունը, սակայն, հազվադեպ էր հիշատակվում կրոնական մամուլում, այն էլ՝ միայն ծաղրանքով ու մեղադրանքով: Անհոգներն ու անասավածները, կրոնական ուսուցիչների բռնած դիրքից քաջացած, դիմում էին վիրավորական պիտակների, ստոր ու հայհոյիչ կատակների՝ ջանալով վարկաբեկել նրան և նրա գործը: Գերմակահեր այրը, ով թողել էր իր հարմարավետ տունը՝ ճամփորդելու քաղաքից քաղաք և գյուղից գյուղ, անդադար չարչարվելով, որպեսզի հայտնի աշխարհին մոտալուտ դատաստանի հանդիսավոր նախագգուշացումը, արհամարհաբար մեղադրվեց որպես մոլեռանդ, մոլորեցուցիչ և խաբեբա:

Նրա վրա տեղացող ծաղրանքը, կեղծիքն ու վիրավորանքը վրոդվմունքի և բողոքի ալիք բարձրացրին նույնիսկ աշխարհիկ մամուլում: «Սոսկալի հետևանքներ ունեցող նման վեհ ու փառապանծ թեմային» վերաբերվել թեթևամտորեն ու լկտիաբար՝ աշխարհիկ մարդկանց հայտարարությամբ նշանակում էր՝ «ծաղրել ոչ միայն նրա ջատագովների ու պաշտպանների զգացումները», այլև կատակի վերածել «դատաստանի օրը, ծաղրել հենց Իրեն՝ Աստծուն և Նրա դատաստանի ահավորությունը» (Ս. Բլիս, *Ուիլյամ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 183):

Ամեն չարիքի սաղրիչը ջանում էր ոչ միայն չեզոքացնել գալստյան լուրի ազդեցությունը, այլ նաև ոչնչացնել անձամբ լրաբերին: Միլլերն աշխատում էր իր ունկնդիրների մտքում դրոշմել սուրբգրային ճշմարտության գործնական կիրառությունը՝ հանդիմանելով նրանց մեղքերն ու *[337]* ցնցելով նրանց ինքնագոհությունը, և նրա պարզ ու կտրուկ խոսքերը բորբոքում էին նրանց թշնամությունը: Եկեղեցու անդամների ընդդիմությունը Նրա պատգամի հանդեպ ստոր մարդկանց հանդուզն դարձրեց ավելի հեռուն գնալու, և թշնամիները դավեր նյութեցին սպանելու նրան, երբ նա հեռանար ժողովարանից: Բայց սուրբ հրեշտակներ կային ամբոխի մեջ, և նրանցից մեկը տղամարդու կերպարանքով բռնեց Տիրոջ այս ծառայի ձեռքը և նրան անվտանգ դուրս բերեց զայրացած ամբոխի միջից: Նրա գործը դեռ ավարտված չէր, և սատանան ու նրա գործակալները հիասթափված էին, որ իրենց ծրագիրը խափանվեց:

Չնայած այդ ողջ ընդդիմությանը՝ հետաքրքրությունն աղվենտիստական շարժման նկատմամբ շարունակում էր աճել: Տասնյակ կան

հարյուրավոր անդամներից համայնքներն աճում էին մինչև հազարներ: Տարբեր եկեղեցիներ բազմաթիվ մարդկանցով համալրվեցին, բայց որոշ ժամանակ անց ընդդիմության ոգին դրսևորվեց անգամ այդ նորադարձների դեմ, և եկեղեցիները սկսեցին պատժամիջոցներ կիրառել նրանց նկատմամբ, ովքեր ընդունել էին Սիլլերի հայացքները: Ի պատասխան՝ նա նամակներ ուղարկեց բոլոր հարանվանությունների քրիստոնյաներին՝ պահանջելով, որ եթե իր ուսմունքը կեղծ է, թող իր սխալը հիմնավորեն Աստվածաշնչով:

«Այն, ինչին որ մենք հավատացել ենք,- ասել է նա,- մեզ չի պատվիրել հավատալ Աստծո խոսքին, որը ինքներդ էլ համարում եք մեր հավատի ու վարքի միակ կանոնը: Ինչո՞վ ենք մենք արժանացել այդչափ թունոտ մեղադրանքների ամբիոններից ու մամուլից, և ի՞նչ առիթ ենք տվել ձեզ, որ մեզ՝ աղվենտիստներին, վտարում եք ձեր եկեղեցիներից և ընկերակցությունից»: «Եթե մենք սխալվում ենք, խնդրեմ, ցույց տվեք մեր սխալները: Աստծո խոսքից մեզ ցույց տվեք, որ մենք սուղորված ենք: Մեզ արդեն բավականաչափ ծաղրել են, բայց դա երբեք չի համոզի մեզ, որ սխալ ենք: Միայն Աստծո խոսքը կարող է փոխել մեր հայացքները: Մեր եզրակացությունները մենք արել ենք մտածված կերպով և աղոթքով՝ տեսնելով ապացույցները Սուրբ Գրքում» (Նույն տեղում, էջ 250, 252):

Դարեր ի վեր Իր ծառաների միջոցով ուղարկված Աստծո նախագուշացումներն ընդունվել են նույն կասկածամտությամբ ու անհավատությամբ: Երբ մինչջրհեղեղյան աշխարհի անօրենությունը /338/ Նրան դողեց ջրհեղեղով սրբել երկիրը, մինչ այդ Նա մարդկանց հայտնեց Իր մտադրությունը՝ հնարավորություն տալով նրանց հետ դառնալ իրենց չար ճանապարհներից: Հարյուր քսան տարի շարունակ նրանց ականջներում հնչում էր ապաշխարության կոչը, որպեսզի Աստծո զայրույթը չկործանի նրանց: Բայց այդ լուրը նրանց անմիտ հեքիաս էր թվում, և նրանք չհավատացին դրան: Ամբարիշտ հանդգնությամբ նրանք ծաղրեցին Աստծո լրաբերին, նրա խնդրանքներն արհամարհեցին և նույնիսկ մեղադրեցին նրան մեծամտության մեջ: Ինչպե՞ս է մի մարդ համարձակվում հակառակվել երկրի բոլոր մեծ մարդկանց: Եթե Նոյի լուրը ճիշտ է, ինչո՞ւ ամբողջ աշխարհը չի տեսնում դա և չի հավատում դրան: Մեկ մարդու կարծիքն ընդդեմ հազարավորների իմաստությամբ: Նրանք չկամեցան հավատալ նախագուշացմանը, ոչ էլ ուզեցին ապաստարան գտնել տապանում:

Ծաղրողները ցույց էին տալիս բնության երևույթները՝ տարվա եղանակների անփոփոխ հաջորդականությունը, կապույտ երկինքը, որից

երբեք անձրև չէր տեղացել, գիշերային նուրբ ցողով թարմացող կանաչ դաշտերը՝ բացականչելով. «Հեքիաթ չե՞ նրա պատմածը»: Նրանք արդարության քարոզչին արհամարհանքով խելացնոր մոլեռանդ կոչեցին և առաջվանից ավելի մեծ եռանդով, շարունակեցին իրենց չար ճանապարհները՝ կուլ գնալով զվարճություններին: Բայց նրանց անհավատությունը հետ չպահեց կանխասված դատաստանը: Աստված երկար հանդուրժեց նրանց ամբարշտությունը՝ բավարար հնարավորություն տալով ապաշխարելու, և նշանակված ժամին Նրա դատաստաններն այցելեցին Իր ողորմությունը մերժողներին:

Քրիստոսն ասում է, որ նույն անհավատությունն էլ դրսևորվելու է Իր երկրորդ գալստյան նկատմամբ: Ինչպես Նոյի օրերում մարդիկ «չիմացան, մինչև որ ջրհեղեղն եկավ և ամենքին վեր առավ, այնպես կլինի և մարդի Որդու գալուստը» (Մատթեոս 24.39): Երբ իրենց Աստծո ժողովուրդ համարողները միանան աշխարհին՝ ապրելով նրանց կյանքով և նրանց հետ մասնակցելով արգելված զվարճություններին, երբ աշխարհի ճոխությունը ներթափանցի եկեղեցի, երբ դողանջեն հարսանյաց զանգերը, և բոլորն աշխարհային բարեկեցության երկար տարիների սպասեն, այդ ժամանակ հանկարծակի, [339] երկնքից ճայթող կայծակի պես, կգա նրանց վառ երազանքների և խաբուսիկ հույսերի վերջը:

Ինչպես Աստված Իր ծառային ուղարկեց՝ նախազգուշացնելու աշխարհը վերահաս ջրհեղեղից, այնպես էլ Նա ընտրյալ լրաբերներ ուղարկեց՝ հռչակելու վերջին դատաստանի մոտիկությունը: Եվ ինչպես Նոյի ժամանակակիցները ծաղրանքով մերժեցին արդարության քարոզչի կանխազուշակումները, այնպես էլ Միլլերի օրերում քրիստոնյա կոչեցյալներից շատերը ծաղրեցին նրա նախազգուշացումները:

Իսկ ինչո՞ւ էր Քրիստոսի երկրորդ գալստյան մասին ուսմունքը և քարոզչությունն այդքան անցանկալի եկեղեցիների համար: Մինչ Տիրոջ գալուստը ամբարիշտներին աղետ ու կորուստ կբերի, արդարների համար այն լի է հույսով և ուրախությամբ: Այս մեծ ճշմարտությունը բոլոր դարերում Աստծո նվիրյալ զավակների սփոփանքն է եղել, բայց ինչո՞ւ էր այն իր Հեղինակի պես «գլորման քար» և «գայթակղության վեմ» դարձել Նրա այսպես կոչված ժողովրդի համար: Տերն Ինքն է խոստացել Իր աշակերտներին. «Եվ եթե գնամ ու ձեզ համար տեղ պատրաստեմ, դարձյալ կգամ և ձեզ ինձ մոտ կառնեմ» (Հովհաննես 14.3): Կարեկից Փրկիչը, կանխատեսելով Իր հետևորդների միայնությունն ու վիշտը, հրեշտակներին հանձնարարեց մխիթարել նրանց՝ հավաստիացնելով,

որ Ինքն անձամբ վերադառնալու է այնպես, ինչպես համբարձվել էր երկինք: Երբ աշակերտները սևեռուն հայացքով վեր էին նայում՝ վերջին անգամ տեսնելու Նրան, ում սիրում էին, նրանց ուշադրությունը շեղեցին հետևյալ խոսքերը. «Ո՛վ գալիլեացի մարդիկ, ի՞նչ եք կանգնել և մտիկ եք անում դեպի երկինքը. այս Հիսուսը, որ ձեզանից վերացավ երկինք, այսպես կգա ինչպես նրան տեսաք երկինք գնալիս» (Գործք 1.11): Հրեշտակների լուրը կրկին բոցավառեց նրանց հույսը: Աշակերտները «մեծ ուրախությունով ետ դառան Երուսաղեմ: Եվ ամեն ժամանակ տաճարում էին՝ գովելով և օրհնելով Աստծուն» (Գուկաս 24.52, 53): Նրանք ուրախ էին ոչ թե նրա համար, որ Հիսուսը բաժանվել էր իրենցից, և իրենք պետք է ինքնուրույն պայքարեին աշխարհի նեղությունների և փորձությունների դեմ, այլ որովհետև, ինչպես հավաստիացրել էր հրեշտակը, Նա դարձյալ պիտի գար:

Քրիստոսի գալստյան հռչակումն այսօր էլ պետք է ուրախալի բարի լուր լինի, ինչպես անցյալում, երբ հրեշտակներն **[340]** ավետեցին Բեթղեհեմի հովիվներին: Նրանք, ովքեր իսկապես սիրում են Փրկչին, պարզապես չեն կարող ուրախությամբ չողջունել Աստծո խոսքի վրա հիմնված պատգամն այն մասին, որ Նա, ում մեջ է կենտրոնացած հավիտենական կյանքի՝ իրենց հույսը, նորից գալիս է ոչ թե անարգվելու, արհամարհվելու և մերժվելու, ինչպես Իր առաջին գալստյան ժամանակ, այլ գալիս է գործությամբ և փառքով՝ Իր ժողովրդին ազատագրելու: Միայն նրանք չեն կամենա Փրկչի գալուստը, ովքեր Նրան չեն սիրում, և չկա ավելի համոզիչ ապացույց, որ եկեղեցիները հեռացել են Աստծուց, քան այն գայրույթն ու թշնամությունը, որ բորբոքվում է երկնային այս պատգամի դեմ:

Աղվենտիստական ուսմունքն ընդունողները գիտակցեցին ապաշխարելու և Աստծո առջև խոնարհվելու անհրաժեշտությունը: Շատերը երկար տատանումների մեջ էին Քրիստոսի և աշխարհի միջև, իսկ հիմա զգացին, որ ժամանակն է կողմնորոշվելու: «Հավերժությունը նրանց արտասովոր իրականություն էր թվում: Երկինքը մտտեցել էր նրանց, և նրանք գիտակցեցին իրենց մեղավորությունն Աստծո առջև» (Ս. Բլիս, *Ուիլյամ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 146): Քրիստոնյաներն արթնացան նոր հոգևոր կյանքի համար: Նրանք զգացին, որ ժամանակը կարճ է, և այն, ինչ պետք է անելին իրենց մերձավորների համար, հարկավոր էր անել արագ: Երկիրը կորավ տեսադաշտից, հավերժությունն ասես բացվեց նրանց առջև, և ժամանակավոր ամեն բան, ինչը չէր վերաբերում հոգու հավերժական բարօրությանը կամ կորստյանը, կորց-

րեց իր փայլը: Աստծո Հոգին իջավ նրանց վրա, և նրանք մեծ գորությունքսմբ դիմեցին ինչպես իրենց եղբայրներին, այնպես էլ մեղավորներին՝ պատրաստվելու Աստծո օրվան: Նրանց առօրյա կյանքի լուռ վկայությունը մշտական հանդիմանություն էր եկեղեցու ձևապաշտ ու անհավատարիմ անդամներին, ովքեր չէին կամենում հրաժարվել իրենց հաճույքներից, դրամաշահությունից ու աշխարհիկ փառքի ձգտումից: Մա էր գալստական հավատի և նրա քարոզիչների հանդեպ բորբոքվող թշնամության ու ընդդիմության պատճառը:

Երբ պարզվեց, որ մարգարեական ժամանակահատվածներից բըխող փաստարկներն անհերքելի են, հակառակորդները ջանացին խանգարել այդ նյութի ուսումնասիրությունը՝ սովորեցնելով, թե մարգարեությունները կնքված են: Այսպես բողոքականները գնացին կաթոլիկների հետքերով: Մինչ պապական եկեղեցին Աստվածաշունչը թաքցնում է ժողովրդից, բողոքական եկեղեցիները պնդում են, թե Սրբազան Խոսքի մի կարևոր [341] մասը՝ հենց այն մասը, որն ի հայտ է բերում ճշմարտություններ հատկապես մեր օրերի վերաբերյալ, հնարավոր չէ հասկանալ:

Ծառայողներն ու ժողովուրդը հայտարարեցին, թե Դանիելի և Հայտնության մարգարեություններն անհասկանալի գաղտնիքներ են: Բայց Քրիստոսն Իր աշակերտների ուշադրությունն ուղղեց Դանիել մարգարեի այն խոսքերի վրա, որոնք վերաբերում էին իրենց օրերում սպասվող իրադարձություններին՝ ասելով. «Կարդացողը թող *հասկանա*» (Մատթեոս 24.15): Իսկ այն պնդումը, թե Հայտնությունն անբացատրելի գաղտնիք է, հակասում է հենց գրքի անվանմանը. «Հիսուս Քրիստոսի հայտնությունը, որ Աստված տվեց իր ծառաներին՝ ցույց տալու, ինչ որ շուտով պիտի լինի... *Երանելի* են այս մարգարեության խոսքերը *կարդացողը* և *լսողները*, և սրանում գրվածները պահողները, որովհետև ժամանակը մոտեցել է» (Հայտնություն 1.1-3):

Մարգարեն ասում է. «Երանելի է նա, ով կարդում է», ուրեմն կլինեն այնպիսիք, որ չեն կարդա, և այս օրհնությունը նրանց համար չէ: «Եվ նրանք, որ լսում են». նշանակում է՝ կան և այնպիսիք, ովքեր հրաժարվում են որևէ բան լսել մարգարեությունների մասին, և նրանց նույնպես չի վերաբերում օրհնությունը: «Եվ պահում են սրա մեջ գրվածները». շատերը չեն ուզում ընդունել Հայտնության նախազգուշացումներն ու խրատները: Նման մարդկանցից և ոչ մեկը չի կարող հավակնել խոստացված օրհնությանը: Բոլոր նրանք, ովքեր ծաղրում են հանդիսավոր կերպով տրված մարգարեություններն ու խորհրդանիշները, ովքեր հրաժարվում

են բարեփոխել իրենց կյանքը և պատրաստվել մարդու Որդու գալըստյանը, կգրկվեն օրհնությունից:

Ի տես այս ներշնչյալ վկայության՝ ինչպե՞ս են մարդիկ համարձակվում ուսուցանել, թե Հայտնությունը մարդկային հասկացողությանն անմատչելի գաղտնիք է: Այն բացահայտված գաղտնիք է, բացված գիրք: Հայտնության ուսումնասիրությունը միտքն ուղղում է Դ-անիելի մարգարեություններին, և երկուսն էլ պարունակում են կարևորագույն խրատներ. Աստված հայտնում է մարդկանց աշխարհի պատմության վերջում սպասվող դեպքերի մասին:

Հովհաննեսին բացահայտվեցին եկեղեցու փորձառությանը վերաբերող խոր և ցնցող հետաքրքրության տեսարաններ: Նա տեսավ Աստծո ժողովրդի վիճակը, նրան սպառնացող վտանգները, նրա պայքարն ու վերջնական ազատագրումը: Նա [342] գրի է առել վերջին լուրերը, որոնք պետք է հասունացնեն երկրի հունձքը՝ կա՛մ որպես ցորենի խորձեր երկնային ամբարների, կա՛մ էլ որպես ցախ՝ կրակին տալու համար: Հովհաննեսին հայտնվել են կարևորագույն պատգամներ՝ հատկապես վերջին եկեղեցու համար, որպեսզի նրանք, ովքեր մոլորությունից կղաճան դեպի ճշմարտությունը, տեղյակ լինեն իրենց սպասող վտանգների և պայքարի մասին: Ոչ ոք չպետք է խավարում լինի երկրին սպասվող իրադարձությունների վերաբերյալ:

Ուրեմն ինչպե՞ս կարելի է բացատրել այս համատարած տգիտությունը Սուրբ Գրքի այս կարևոր մասի նկատմամբ: Ինչո՞ւ են մարդիկ վարանում քննել դրա ուսմունքը: Դ-ա խավարի իշխանի համար ջանքերի հետևանքն է՝ մարդկանցից թաքցնել այն, ինչը մերկացնում է նրա խաբեությունները: Դ-րա համար էլ Զրիստոսը՝ Հայտնության հեղինակը, կանխատեսելով այս գրքի ուսումնասիրության դեմ մղվող պայքարը, օրհնություն է խոստացել բոլորին, ովքեր կկարդան, կլսեն և կկատարեն մարգարեության խոսքերը:

ԳԼՈՒԽ 19

ԼՈՒՅՄ՝ ԽԱՎԱՐԻ ՄԵՁ

Աստված զարմանալիորեն միակերպ է գործում երկրում դարեդար ընթացող ամեն մի մեծ բարեփոխման կամ կրոնական շարժման ժամանակ: Նա մարդկանց հետ միշտ միևնույն սկզբունքներով է վարվում: Ներկայիս կարևոր շարժումներն իրենց զուգահեռներն ունեն անցյալում, իսկ եկեղեցու անցյալ դարերի փորձառությունը շատ արժեքավոր դասեր է պարունակում մեր օրերի համար:

Ոչ մի ճշմարտություն այնքան հստակորեն ներկայացված չէ Աստվածաշնչում, որքան այն, որ Աստված է Իր Սուրբ Հոգով հատուկ կերպով ղեկավարում Իր ծառաներին երկրային մեծ շարժումների ժամանակ՝ փրկության մեծ գործն առաջ տանելու համար: Մարդիկ գործիք են Աստծո ձեռքում, և Նա նրանց օգտագործում է Իր բարի ու գթառատ նպատակներն իրականացնելու համար: Ամեն մեկն իր բաժինն ունի այդ գործում. յուրաքանչյուրին լույս է շնորհվում իր ժամանակի պահանջներին համապատասխան, որը բավարար է, որպեսզի նա կարողանա կատարել Աստծո տված գործը: Բայց ոչ մի մարդ, որքան էլ պատվական լինի Երկնքի աչքերում, երբեք չի հասել փրկության մեծ ծրագրի լիարժեք հասկացողությանը կամ կատարելապես գնահատել Աստծո նպատակներն այդ գործում: Մարդիկ լիովին չեն պատկերացնում, թե Աստված ինչեր կարող է անել իրենց վստահված գործի միջոցով, նրանք չեն հասկանում այն պատգամի խորությունը, որը հռչակում են Նրա անունով:

«Կարո՞ղ ես Աստծո խորհուրդը գտնել կամ Ամենակարողի էությունը հասնել»: «Իմ խորհուրդները ձեր խորհուրդները չեն, և ձեր ճանապարհներն իմ ճանապարհները չեն, ասում է [344] Տերը: Այլ ինչպես որ երկինքը բարձր է երկրից, նույնպես էլ բարձր են իմ ճանապարհները ձեր ճանապարհներից, և իմ խորհուրդները՝ ձեր խորհուրդներից»: «Ես եմ Աստված, և ուրիշը չկա, և ինձ պես մի ջոկը չկա, որ պատմում եմ վերջը սկզբից, և վաղուց այն, որ եղած չէ» (Հոբ 11.7, Եսայիա 55.8, 9, 46.9,10):

Նույնիսկ մարգարեները, ովքեր Հոգուց հատուկ լուսավորությամբ են օժտվել, լիովին չեն ըմբռնել իրենց տրված հայտնությունների իմաստը: Այն պիտի բացահայտվեր դարերի ընթացքում, երբ Աստծո ժողովուրդը զգար դրանցում եղած ցուցումների կարիքը:

Խոսելով փրկության մասին, որն ի լույս բերվեց ավետարանի միջոցով, Պետրոսն ասում է. «Այն փրկության համար որոնեցին և քննեցին մարգարեները, որ մարգարեանում էին այն շնորհի մասին, որ լինելու էր ձեզանում: Քննելով, թե *որ և ինչպիսի ժամանակի համար* էր գուշակում Քրիստոսի Հոգին, որ նրանցում էր՝ առաջուց վկայելով Քրիստոսի չարչարանքները և դրանից հետո լինելու փառքը: Որոնց հայտնվեց, որ ոչ թե *իրենց անձերին*, այլ *մեզ* էին մատակարարում» (Ա Պետրոս 1.10-12):

Թեև մարգարեներին տրված չէր ամբողջապես հասկանալ իրենց հայտնվածը, նրանք, սակայն, անկեղծորեն ձգտում էին ստանալ այն ամբողջ լույսը, որ Աստված բարեհաճել էր ցույց տալ նրանց: Նրանք «որոնեցին և քննեցին», «... թե որ և ինչպիսի ժամանակի մասին էր գուշակում Քրիստոսի Հոգին, որ իրենց մեջ էր»: Ի՞նչ դաս է սա քրիստոնեական դարաշրջանի Աստծո ժողովրդի համար: Հանուն նրա բարօրության են այս մարգարեությունները տրվել Նրա ծառաներին: Այդ նրանց «հայտնվեց, որ ոչ թե իրենց անձերի, այլ մեզ համար էին մատակարարում»: Տեսեք Աստծո այս սուրբ այրերին, ովքեր «որոնեցին և քննեցին» իրենց տրված հայտնությունները դեռ աշխարհ չեկած սերունդների համար: Համեմատեք նրանց սուրբ եռանդն այն ծույլ անհոգության հետ, որ վերջին դարերի քրիստոնյաները ցուցաբերում են երկնային այս պարգևի նկատմամբ: Ի՞նչ հանդիմանություն է սա հեշտասեր ու աշխարհիկ քրիստոնյաների անտարբերությանը, ովքեր գոհ հայտարարում են, թե մարգարեությունները հնարավոր չէ հասկանալ:

Թեև մարդկանց սահմանափակ միտքն անկարող է **[345]** թափանցել Անսահմանի խորհուրդների մեջ կամ մինչև վերջ ըմբռնել Նրա ծրագրերը, այդուհանդերձ, հաճախ նրանց որևէ վրիպումը կամ սխալն է պատճառը, որ նրանք այդքան աղոտ են հասկանում Երկնքի լուրը: Երբեմն էլ ժողովրդի, և նույնիսկ Աստծո ծառաների միտքն այնպես է կուրանում մարդկային կարծիքներով, ավանդույթներով ու կեղծ ուսմունքով, որ նրանք ի վիճակի են լինում միայն մասամբ ըմբռնել այն մեծ ճշմարտությունները, որոնք Նա բացահայտել է Իր խոսքում: Հենց այդպես էր Քրիստոսի աշակերտների հետ, նույնիսկ երբ Փրկիչն անձամբ նրանց կողքին էր: Նրանց միտքն այնպես էր ներծծվել Մեսիայի մասին համատարած պատկերացմամբ՝ որպես աշխարհային իշխանի,

ով պիտի Իսրայելը բարձրացնէր համաշխարհային կայսրության գահին, որ նրանք չէին կարողանում ըմբռնել Նրա տառապանքներն ու մահը կանխասող խոսքերի նշանակությունը:

Քրիստոսն Ինքն էր նրանց ուղարկել՝ հռչակելու. «Ժամանակը կատարվել է, և Աստծո թագավորությունը մոտեցել է. ապաշխարե՛ք և հավատացե՛ք ավետարանին» (Մարկոս 1.15): Այս լուրը հիմնված էր Դանիելի 9-րդ գլխի մարգարեության վրա: Վաթսունինը շաբաթները, հրեշտակի խոսքերով, պիտի ձգվեին մինչև «Մեսիա Իշխանը», և աշակերտները մեծ հույսերով ու խանդավառությամբ սպասում էին, որ Մեսիայի թագավորությունը հաստատվեր Երուսաղեմում և տիրեր ամբողջ երկրին:

Նրանք քարոզում էին այն լուրը, որ Քրիստոսը վստահել էր իրենց, թեև ինքներն էլ սխալ էին ընկալում դրա իմաստը: Նրանց լուրը հիմնված էր Դանիել 9.25-ի վրա, սակայն նրանք այդ նույն գլխի հաջորդ տեքստում չէին նկատում, որ Մեսիան պիտի դատապարտվի մահվան: Ծնված օրից նրանց ներշնչել էին գալիք երկրային կայսրության փառքի հույսը, և դա նրանց միտքը կուրացրել էր ինչպես մարգարեության, այնպես էլ Քրիստոսի խոսքերի հանդեպ:

Հրեա ազգին ուղղելով գթության հրավերը՝ նրանք իրենց պարտքը կատարեցին, և ապա, հենց այն պահին, երբ ակնկալում էին իրենց Տիրոջը տեսնել Դավթի գահին բարձրանալիս, նրանք տեսան, թե ինչպես Նրան բռնեցին՝ որպես հանցագործի, մտրակեցին, ծաղրեցին, դատապարտեցին և Գողգոթայի խաչը [346] բարձրացրին: Ինչպիսի՞ հուսահատություն և տառապանք ապրեցին աշակերտներն այն օրերին, երբ իրենց Տերը քնած էր գերեզմանում:

Քրիստոսը եկել էր մարգարեությամբ կանխատեսված ճիշտ ժամանակին և ճիշտ ձևով: Սուրբ Գրքի վկայությունը կատարվել էր Նրա ծառայության բոլոր մանրամասներով: Նա քարոզել էր փրկության լուրը, և «Նրա խոսքը իշխանությամբ էր» (Բուկաս 4.32): Նրա ունկնդիրներն իրենց սրտերում համոզվել էին, որ այն երկնքից է: Աստված Իր Խոսքով և Հոգով հաստատել էր Իր Որդու աստվածային առաքելությունը:

Աշակերտներն առաջվա պես անհուն սիրով կառչել էին իրենց սիրելի Ուսուցչին, բայց նրանց միտքը մթազնած էր տարակուսանքով ու կասկածներով: Իրենց վշտի մեջ նրանք չէին հիշում Քրիստոսի խոսքերն Իր չարչարանքի և մահվան մասին: Եթե Հիսուս Նազովրեցին իրոք Մեսիան լիներ, իրենք այդպես կհայտնվեի՞ն արդյոք վշտի և հիասթափության մեջ: Ահա այն հարցը, որ կրծում էր նրանց հոգին, մինչ Փրկիչը

ննջում էր գերեզմանում շաբաթ օրվա այն անհույս ժամերի ընթացքում, որ ընկած էին Նրա մահվան և հարության միջև:

Թեև տրտմության զիշերը խավարով էր պարուրել Հիսուսի այս հետևորդներին, նրանք թողնված չէին: Մարգարեն ասում է. «Թեև խավարի մեջ նստեմ, Տերը ինձ լույս կլինի... Նա ինձ կհանի լույսը, որ նրա արդարությունը տեսնեմ»: «Մութն էլ քեզ համար խավար չէ, զիշերն էլ ցերեկի պես լույս է, խավարն էլ լույսի պես է քեզ համար»: Աստված ասել է. «Խավարի մեջ լույս է ծագում ուղիղների համար»: «Եվ կույրերին պիտի ման ածեն իրենց չգիտեցած ճանապարհով, նրանց չգիտեցած շավիղներով առաջնորդելու եմ նրանց, խավարը նրանց առաջին լույս եմ դարձնելու, դարուփոսերը՝ հավասար, այս բաները պիտի անեմ նրանց և նրանց պիտի չձգեմ» (Միքիա 7.8, 9, Սաղմոս 139.12, 112.4, Եսայիա 42.16):

Լուրը, որն աշակերտները հռչակել էին Տիրոջ անունով, ճիշտ էր բոլոր մանրամասներով, և իրադարձությունները, որոնց այն մատնանշում էր, արդեն կատարվում էին: «Ժամանակը լրացել է, և Աստծո արքայությունը մոտեցել է», ազդարարել [347] էին նրանք: Հենց որ լրանար «Ժամանակը»՝ Դանիել 9-ի վաթսուհինը շաբաթները, որոնք պիտի ձգվեին մինչև Մեսիան՝ «Օծյալը», Քրիստոսը Հորդանանում Հովհաննեսից մկրտվելուց հետո ընդունեց Հոգու օծությունը: Իսկ «Աստծո արքայությունը», որն ըստ նրանց ազդարարության՝ մոտեցել էր, հաստատվեց Քրիստոսի մահով: Սա երկրային թագավորություն չէր, ինչպես նրանց սովորեցրել էին հավատալ, ոչ էլ այն ապագա հավիտենական արքայությունն էր, որը հաստատվելու է, երբ «թագավորությունն ու իշխանությունը և բոլոր երկնքի տակ եղող թագավորությունների մեծությունը պիտի տրվի Բարձրյալի սուրբերի ժողովրդին», դա այն «հավիտենական թագավորությունը» չէր, որտեղ «բոլոր իշխանությունները պիտի նրան ծառայեն ու հնազանդվեն» (Դանիել 7.27): Սուրբգրային «Աստծո թագավորություն» արտահայտությունը կարող է նշանակել և՛ շնորհի արքայություն, և՛ փառքի արքայություն: Շնորհի թագավորության մասին հայտնում է Պողոս առաքյալը եբրայեցիներին ուղղված իր թղթում: Քրիստոսին՝ «մեր տկարություններին կարեկից» գթասիրտ Բարեխոսին մատնացույց անելով՝ առաքյալն ասում է. «Ուրեմն, համարձակությամբ մոտենանք շնորհի աթոռին, որպեսզի ողորմություն ընդունենք և շնորհ գտնենք» (Եբրայեցիա 4.15,16): Շնորհի աթոռը ներկայացնում է շնորհի թագավորությունը, քանզի եթե գոյություն ունի գահ, ուրեմն կա նաև թագավորություն: Իր առակներից շատերում Քրիստոսն օգտագործում

է «երկնքի թագավորություն» արտահայտությունը, որ ենթադրում է աստվածային շնորհի ազդեցությունը մարդկանց սրտերի վրա:

Այդպես էլ փառքի աթոռը ներկայացնում է փառքի թագավորությունը, որի մասին հիշատակված է Փրկչի հետևյալ խոսքերում. «Երբ որ մարդի Որդին իր փառքով կգա, և ամեն սուրբ հրեշտակները նրա հետ, այն ժամանակ կնստի իր փառաց աթոռի վրա, և ամեն ազգերը կժողովվեն նրա առաջը» (Մատթեոս 25.31, 32): Այս թագավորությունը դեռ ապագայում է. այն չի հաստատվելու մինչև Քրիստոսի երկրորդ գալուստը:

Շնորհի թագավորությունը հիմնվեց մարդու մեղանշումից անմիջապես հետո, երբ ուժի մեջ մտավ մեղավոր ցեղի փրկության ծրագիրը: Այն, Աստծո խոստման համաձայն, գոյության կոչվեց հատուկ նպատակով, և մարդիկ հավատի միջոցով կարող էին դառնալ դրա հպատակները: Սակայն իրականում այն հաստատված չէր մինչև Քրիստոսի [348] մահը: Նույնիսկ Իր երկրային առաքելությանն անցնելուց հետո էլ Փրկիչը, մարդկանց համառությունից ու ապերախտությունից հոգնած, կարող էր հրաժարվել Գողգոթայի զոհաբերությունից: Գեթսեմանում տառապանքի բաժակը ցնցվում էր Նրա ձեռքին: Նա անգամ այդ ժամանակ կարող էր սրբել Իր ճակատի արնախառն քրտինքը և մեղավոր ցեղին թողնել՝ կորչելու իր անօրենության մեջ: Եթե Նա այդպես վարվեր, ընկած մարդկության փրկագնումը կխափանվեր: Բայց երբ Փրկիչն Իր կյանքը տալով՝ վերջին շնչում աղաղակեց «Կատարված է», այնժամ իրականացավ փրկագնման ծրագիրը: Վավերացվեց փրկության խոստումը, որ տրվել էր Եդեմում մեղավոր գույզին: Շնորհի թագավորությունը, որ մինչ այդ գոյություն էր ունեցել Աստծո խոստումով, հաստատվեց:

Այսպիսով, Քրիստոսի մահը՝ հենց այն իրադարձությունը, որն աշակերտների համար իրենց հույսի վերջնական կործանումն էր, իրականում ընդմիջտ հաստատեց այն: Թեև այն դաժան հիասթափություն բերեց նրանց, այնուամենայնիվ, դա զորեղ ապացույց էր, որ իրենց հավատը ճիշտ է: Նրանց ողբ ու վիստություն բերած իրադարձությունը հույսի դուռ բացեց Ադամի յուրաքանչյուր զավակի առջև, և դրանում է կենտրոնացած բոլոր դարերի Աստծո հավատարիմ զավակների ապագա կյանքն ու հավիտենական երջանկությունը:

Ամսահման գթության նպատակներն իրենց իրականացումն էին գտնում նույնիսկ աշակերտների հիասթափության միջոցով: Թեև նրանց սրտերը շահվել էին աստվածային շնորհով և Նրա ուսմունքի գործյամբ, ում նման «երբեք մի մարդ չի խոսել», Փրկչի հանդեպ նրանց սիրո մաքուր ոսկուն միաձուլված էր աշխարհիկ հպարտության ու եսա-

սիրական ձգտումների ցածրորակ խառնուրդը: Նույնիսկ Ջատիկը տոնելիս՝ այն հանդիսավոր պահին, երբ նրանց Ուսուցիչն արդեն մտնում էր Գեթսեմանի խավարը, նրանց մեջ «վեճ եղավ, թե իրենցից ո՞վ պիտի մեծ համարվի» (Լուկաս 22.24): Նրանք երագում էին գահի, թագի և փառքի մասին, մինչդեռ նրանց սպասվում էր անարգանք, պարտեզի հոգեվարքը, դատարանի դահլիճը, Գողգոթայի խաչը: Նրանց սրտի հպարտությունը և աշխարհային փառքի ծարավն էին, որ նրանց դրդեցին այդպես ամուր կառչել իրենց ժամանակվա կեղծ ուսմունքին և անուշադրության մատնել Իր արքայության իրական բնույթը և Իր հոգեվարքն ու մահը մատնանշող Փրկչի խոսքերը: Եվ այդ նուրբությունները հանգեցրին սուր, բայց անհրաժեշտ փորձության, ինչը թույլ տրվեց նրանց ուղղելու նպատակով: Թեև աշակերտները սխալ էին ըմբռնել իրենց լուրի իմաստը և թերացել էին գիտակցել իրենց սպասվող հեռանկարները, բայց և այնպես, նրանք քարոզել էին Աստծուց տրված նախազգուշացումը, և Տերը պարզևատրեց նրանց հավատն ու պատվեց նրանց հնազանդությունը: Նրանց վստահվելու էր բոլոր ազգերին իրենց հարուցյալ Փրկչի փառավոր ավետարանը հռչակելու առաքելությունը: Այս գործին նրանց պատրաստելու նպատակով հենց թույլ տրվեց փորձությունը, որը նրանց այդքան դառը թվաց:

Հարություն առնելուց հետո Հիսուսն Իր աշակերտներին երևաց Էմմաուսի ճանապարհին, և «սկսած Մովսեսից ու բոլոր մարգարեներից՝ մեկնաբանում էր նրանց այն ամենն, ինչ գրված էր իր մասին գրքերում» (Լուկաս 24.27): Աշակերտների սրտերը հուզվեցին, նրանց հավատն արթնացավ: Նրանք վերստին ծնվել էին «դեպի կենդանի հույսը», նախքան Հիսուսն Իրեն կհայտներ նրանց: Նրա նպատակն էր՝ լուսավորել նրանց միտքը և նրանց հավատը հաստատել «մարգարեական հաստատ խոսքի» վրա: Նա կամենում էր ճշմարտությունը խորապես արմատավորել նրանց հոգում, քանզի այն հաստատվում էր ոչ միայն Իր անձնական վկայությամբ, այլ նաև ծիսական օրենքի նախապատկերների ու սովերների անհերքելի ապացույցներով ու Հին Կտակարանի մարգարեություններով: Անհրաժեշտ էր, որ Քրիստոսի հետևորդների հավատը ողջամիտ լիներ ոչ միայն իրենց համար, այլ որպեսզի նրանք կարողանային Քրիստոսի գիտությունը տանել աշխարհին: Եվ Հիսուսն աշակերտների ուշադրությունն ուղղեց դեպի «Մովսեսն ու մարգարեները»՝ իբրև ամենաառաջին քայլն այդ գործում: Այսպիսին էր վկայությունը, որով հարուցյալ Փրկիչը փաստեց Հին Կտակարանի գրքերի արժեքավորությունն ու կարևորությունը:

Ինչպիսի՜ փոփոխություն տեղի ունեցավ աշակերտների սրտերում, երբ նրանք կրկին տեսան իրենց [350] Ուսուցչի սիրելի դեմքը (Լուկաս 24.32): Ավելի լիարժեք ու կատարյալ իմաստով, քան երբևէ նախկինում, նրանք գտան Նրան, «ուն մասին գրեց Մովսեսն օրենքում, և մարգարեներն էլ»: Անորոշությունը, վիշտն ու հուսահատությունը տեղի տվեցին լիակատար վստահությանը, անմշուշ հավատին: Եվ զարմանալի չէ, որ Նրա համբարձումից հետո նրանք «միշտ տաճարում էին, զովաբանում և օրհնաբանում էին Աստծուն»: Մարդիկ, տեղյակ լինելով միայն Փրկչի ամոթալի մահվան մասին, սպասում էին նրանց դեմքերին թախծի, շփոթության ու պարտության արտահայտություն տեսնել, բայց փոխարենը տեսան ցնծություն և հաղթություն: Ի՞նչ հրաշալի նախապատրաստություն անցան աշակերտներն իրենց սպասվող գործի համար: Նրանք անցել էին ամենասուր փորձության միջով, որ հնարավոր էր կրել, և տեսել էին, թե ինչպես էր Աստծո խոսքը հաղթականորեն կատարվել, երբ մարդկային տեսանկյունից ամեն ինչ կորած էր թվում: Սրանից հետո ի՞նչը կարող էր սասանել նրանց հավատը կամ հանգցնել նրանց սիրո կրակը: Ամենախոր վշտի մեջ նրանք «հաստատուն մխիթարություն» ունեցան, մի հույս, որը «հաստատ և անշարժ խարսխի պես» էր նրանց հոգու համար (Եբրայեցիս 6.18,19): Նրանք ակնատես էին եղել Աստծո իմաստությանն ու զորությանը և համոզվել, որ «ո՛չ մահը, ո՛չ կյանքը, ո՛չ հրեշտակները, ո՛չ իշխանությունները, ո՛չ զորությունները, ո՛չ ներկա բաները, ո՛չ գալիք բաները, ո՛չ բարձրություն, ո՛չ էլ խորություն, և ո՛չ մի ուրիշ ստեղծված բան» չեն կարող բաժանել իրենց «Աստծո սիրուց, որ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսում է»: «Այս բոլորի մեջ,- ասում են նրանք,- մենք ավելի քան հաղթող ենք Նրա միջոցով, ով սիրեց մեզ» (Հռոմեացիս 8.38, 39, 37): «Տիրոջ խոսքը մնում է հավիտյան» (Ա Պետրոս 1.25): Եվ «ո՞վ է, որ դատապարտի. Քրիստոսն է, որ մեռավ, և ավելին, որ *հարություն էլ առավ* և Աստծո աջ կողմն է, որ մեզ համար բարեխոս էլ է» (Հռոմեացիս 8.34):

Տերն ասում է. «Իմ ժողովուրդը պիտի չամաչի հավիտյան» (Հովել 2.26): «Իրիկունը լաց է գալիս, իսկ առավոտը՝ ցնծություն» (Մաղմոս 30.5): Երբ հարության օրը աշակերտները հանդիպեցին Փրկչին, և նրանց սրտերը բորբոքվեցին իրենցում, երբ լսեցին Նրա խոսքերը, երբ նայեցին Նրա գլխին, ձեռքերին ու ոտքերին, որ խոցվել էին իրենց համար, երբ Իր համբարձումից առաջ Հիսուսը նրանց առաջնորդեց [351] մինչև Բեթանիա, և բարձրացնելով Իր ձեռքերը՝ օրհնեց ու պատվիրեց. «Գնացե՛ք բոլոր աշխարհը և ավետարանը քարոզեցե՛ք ամեն արա-

րածի»՝ ավելացնելով. «Ահա ես ձեզ հետ եմ ամեն օր՝ մինչև աշխարհի վերջը» (Մարկոս 16.15, Մատթեոս 28.20): Երբ Պենտեկոստեի օրը խոստացված Միսիթարիչը եկավ, և տրվեց երկնային զորությունը, երբ հավատացյալների սրտերը թրթռացին իրենց համբարձված Տիրոջ ներկայության գիտակցումից, այն ժամանակ, թեև իրենք էլ Նրա նման պիտի անցնեին զոհաբերության ու նահատակության ուղիով, կփոխեի՞ն արդյոք Նրա շնորհի ավետարանի ծառայությունն ու «արդարության պսակը», որը ստանալու էին Նրա գալստյան ժամանակ, երկրային գահի փառքի հետ, որն իրենց վաղ աշակերտության հույսն էր: Նա, ով «կարող է առատությամբ անել ավելին, քան այն ամենն, ինչ մենք խընդրում ենք և մտածում», Իր չարչարանքներին մասնակից դարձնելու հետ միասին նրանց մասնակից արեց նաև «բազում որդիներ փառքի մեջ առաջնորդելու» Իր ուրախությանը, անպատմելի մի ուրախություն, «հավիտենական փառքի մեծություն», որի հետ, Պողոսի խոսքերով, «մեր այժմյան թեթև նեղությունը» «արժանի չէ բաղդատվելու»:

Աշակերտների փորձառությունը, որ «արքայության ավետարանը» հռչակեցին Քրիստոսի առաջին գալստյան ժամանակ, Նրա երկրորդ գալստյան լուրը քարոզողների փորձառության նախապատկերն է: Ինչպես աշակերտները դուրս եկան՝ քարոզելով, որ «ժամանակը լրացել է, և մոտեցել է Աստծո արքայությունը», այնպես էլ Միլլերն ու նրա համախոհները հռչակեցին, որ Աստվածաշնչի ամենաերկար ու վերջին մարգարեական ժամանակահատվածը մոտ է իր ավարտին, որ մոտեցել է դատաստանի ժամը, և գալիս է հավիտենական թագավորությունը: Ժամանակին վերաբերող աշակերտների քարոզը հիմնված էր Դանիելի 9-ի յոթանասուն շաբաթների վրա: Իսկ Միլլերի և նրա գործակիցների լուրն ազդարարում է Դանիել 8.14-ի 2300 օրերի ավարտը, որոնց մասն էին կազմում յոթանասուն շաբաթները: Երկու լուրերի քարոզչությունն էլ հիմնված էր միևնույն մարգարեական մեծ ժամանակաշրջանի տարբեր մասերի իրականացման վրա:

Առաջին աշակերտների պես Ուիլյամ Միլլերն ու նրա գործակիցներն էլ ամբողջությամբ չէին հասկանում իրենց հռչակած պատգամի իմաստը: Վաղուց եկեղեցում հաստատված [352] մոլորությունները նրանց խանգարում էին ճիշտ մեկնաբանել մարգարեության կարևորագույն կետերը: Ու թեև նրանք հռչակեցին լուրը, որ Աստված նրանց տվել էր՝ հռչակելու աշխարհին, սակայն նրա իմաստը սխալ հասկանալու պատճառով նրանք հիասթափություն ապրեցին:

Բացատրելով Դանիել 8.14-ը՝ «Մինչև երկու հազար երեք հարյուր

իրիկուն-առավոտ, և սրբարանը պիտի արդարանա», Միլլերն, ինչպես արդեն նշվեց, առաջնորդվում էր այն ընդունված կարծիքով, թե սրբարանը երկիրն է, և հավատում էր, որ սրբարանի մաքրումը խորհրդանշում է երկրի մաքրումը կրակով՝ Տիրոջ գալստյան ժամանակ: Ուստի երբ հայտնաբերեց, որ 2300 օրերի վերջը որոշակիորեն կանխասված է, նա եզրակացրեց, թե հենց այդ ժամանակ էլ կլինի երկրորդ գալուստը: Նրա սխալը սրբարանի վերաբերյալ ընդունված պատկերացման հետևանքն էր:

Խորհրդանշական համակարգում, որը Քրիստոսի զոհաբերության և քահանայության ստվերն էր, սրբարանի մաքրումը վերջին գործողությունն էր, որով քահանայապետն ավարտում էր ծառայության տարեկան շրջանը: Դա քավության եզրափակիչ գործն էր՝ մեղքի ջնջումը կամ հեռացումն Իսրայելից: Այն խորհրդանշում էր մեր Քահանայապետի երկնային ծառայության վերջին փուլը, երբ հեռացվում կամ ջնջվում են Նրա ժողովրդի մեղքերը, որոնք արձանագրված են երկնային գրքերում: Այս ծառայությունը ներառում է դատական նախաքննություն, և անմիջապես նախորդում է Քրիստոսի գալստյանը երկնքի ամպերով՝ գործյամբ և մեծ փառքով, քանզի երբ Նա գա, յուրաքանչյուրի ճակատագիրը վճռված կլինի: Հիսուսն ասում է. «Իմ վարձն ինձ հետ է, որ ամեն մեկին հատուցեմ՝ ինչպես իր գործը կլինի» (Հայտնություն 22.12): Երկրորդ գալստյանն անմիջապես նախորդող այս դատաքննությունն է հենց, որ հռչակվում է Հայտնություն 14.7-ում՝ առաջին հրեշտակի պատգամով. «Վախեցե՛ք Աստծուց և փա՛ռք տվե՛ք նրան, որովհետև նրա դատաստանի ժամը եկավ»:

Այս նախազգուշացումն ազդարարողները ճիշտ ժամանակին հայտնեցին ճշմարիտ լուրը: Բայց ինչպես առաջին աշակերտները, հիմնը վելով Դանիելի 9-րդ գլխի վրա, հռչակեցին՝ «Ժամանակը լրացել է, և մոտեցել է Աստծո արքայությունը»՝ [353] չնկատելով, սակայն, որ նույն այդ տեքստում ասվում է նաև Մեսիայի մահվան մասին, այնպես էլ Միլլերն ու նրա համախոհները, հռչակելով Դանիել 8.14-ի և Հայտնության 14.7-ի վրա հիմնված պատգամը, չկարողացան տեսնել, որ Հայտնություն 14-րդ գլխում կան նաև այլ լուրեր, որոնք նույնպես պիտի ազդարարվեին նախքան Տիրոջ գալուստը: Ինչպես աշակերտները սխալվեցին այն թագավորության հարցում, որը պետք է հաստատվեր յոթանասուն շաբաթների վերջում, այնպես էլ ադվենտիստները սխալվեցին այն իրադարձության հարցում, որը տեղի էր ունենալու 2300 օրերից հետո: Երկու դեպքում էլ ընդունված մոլորությանը հետևելը կամ, ավելի շուտ, կառչելն էր, որ կուրացրեց միտքը ճշմարտության հանդեպ: Երկու

խմբերն էլ Աստծո կամքը կատարեցին՝ մարդկանց հայտնելով Տիրոջ լուրը, և երկուսն էլ իրենց իսկ լուրը սխալ հասկանալու պատճառով հիասթափություն ապրեցին:

Բայցևայնպես, Աստված Իր բարի նպատակն իրագործեց՝ թույլ տալով, որ դատաստանի նախազգուշացումը տրվի հենց այդ կերպ: Մեծ օրը մոտ էր, և Նրա նախախնամությամբ մարդիկ ենթարկվեցին որոշված ժամանակի փորձությանը, որպեսզի տեսնեին, թե ինչ կար իրենց սրտերում: Լուրը նախատեսված էր եկեղեցին փորձելու և մաքրագործելու համար: Նրանց պիտի ցույց տրվեր, թե ինչն են իրենք սիրում՝ աշխատօրհր, թե՞ Քրիստոսին և երկինքը: Իրենց ասելով՝ նրանք սիրում էին Փրկչին. հիմա պետք էր ապացուցել այդ սերը: Պատրաստ էին արդյոք թողնել իրենց աշխարհային հույսերն ու փառասիրությունը և ցնձազին ողջունել իրենց Տիրոջ գալուստը: Լուրը պետք է ընդունակ դարձներ նրանց՝ տեսնելու իրենց իրական հոգևոր վիճակը: Այն գթասրտորեն ուղարկվեց, որպեսզի արթնացներ նրանց՝ մղելով փնտրելու Տիրոջը ապաշխարությամբ և խոնարհությամբ:

Հիասթափությունը, որը թեև նրանց կողմից լուրը սխալ ըմբռնելու հետևանք էր, մույնպես պիտի ծառայեր ի բարին: Այն պիտի քններ նրանց սրտերը, ովքեր կարծում էին, թե ընդունել են նախազգուշացումը: Իրենց խոր հիասթափության մեջ կթողնեի՞ն արդյոք նրանք իրենց փորձառությունը՝ կորցնելով վստահությունն Աստծո խոսքի հանդեպ: Թե՞ նրանք աղոթքով ու **[354]** խոնարհությամբ կփորձեին պարզել, թե որտեղ են թերացել հասկանալու մարգարետության նշանակությունը: Նրանցից քանի՞սն են դրդված եղել վախից կամ պահի ազդեցությունից ու պոռթկումից: Քանի՞սն էին երկմիտ ու անհավատ: Հազարավորները ցույց էին տալիս, թե փափագում են Տիրոջ գալուստը: Ենթարկվելով աշխարհի ծաղրանքին ու նախատինքին, հետաձգման ու հիասթափության փորձությանը՝ կուրանա՞ն արդյոք նրանք իրենց հավատը: Ամմիջապես չհասկանալով Աստծո ծրագրերն իրենց նկատմամբ՝ կթողնե՞ն նրանք Նրա Խոսքի պարզագույն վկայությունները:

Այս փորձությունն ի հայտ կբերեր նրանց վճռականությունը, ովքեր անկեղծ հավատով հետևել էին Աստծո խոսքի և Հոգու ուսմունքին: Ուրիշ ոչ մի փորձառություն ցույց չէր տա նրանց մարդկային տեսությունները և մեկնաբանություններն ընդունելու վտանգը՝ Աստվածաշունչը իր իսկ մեկնաբանը դարձնելու փոխարեն: Հավատի զավակների համար շփոթությունն ու վիշտը, որ իրենց իսկ սխալմունքի հետևանքն էին, անհրաժեշտ ուղղումներ կբերեին: Դա նրանց կորդեր ավելի խորն

ուսումնասիրելու մարգարեական խոսքը: Նրանք կսովորեին ավելի զգուշորեն քննել իրենց հավատի հիմքը և մերժել ամեն բան, ինչը, որքան էլ լայնորեն ընդունված լինի քրիստոնեական աշխարհում, հիմնված չէր ճշմարտության Խոսքի վրա:

Այն, ինչը փորձության ժամին մութ էր թվում իրենց հասկացողությանը, հետագայում կպարզվեր այս հավատացյալներին, ինչպես եղավ առաջին աշակերտների հետ: Տեսնելով «Տիրոջ վախճանը»՝ նրանք կհասկանային, որ չնայած փորձությունն իրենց սխալների հետևանքն էր, Նրա սիրառատ նպատակներն իրենց հանդեպ անշեղորեն կատարվում էին: Անձնական օրհնյալ փորձառությամբ նրանք կսովորեին, որ Նա «բազմագութ է և ողորմած», որ Նրա «բոլոր ճանապարհները ողորմություն և ճշմարտություն են Նրա ուխտն ու վկայությունը պահողների համար»:

ԳԼՈՒԽ 20

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՄԵԾ ԱՐԹՆՈՒԹՅՈՒՆ

Արոնական մեծ արթնությունը, որն առաջանալու էր Քրիստոսի մոտալուտ գալստյան քարոզչության արդյունքում, կանխասված է Հայտնություն 14-րդ գլխում՝ առաջին հրեշտակի պատգամում: Հովհաննեսը տեսնում է «մի ուրիշ հրեշտակ թռչելիս երկնքի մեջ, որ հավիտենական ավետիք ուներ՝ ավետարանելու երկրի վրա բնակվողներին՝ ամեն ազգի, և ցեղի, և լեզվի, և ժողովրդի»: Նա «մեծ ձայնով» ազդարարում է. «Վախեցե՛ք Աստուծոց և փառք տվե՛ք նրան, որովհետև նրա դատաստանի ժամը եկավ, և երկրպագեցե՛ք երկինքն ու երկիրը, ծովը և ջրերի աղբյուրները Ստեղծողին» (Հայտնություն 14.6,7):

Հատկանշական է այն փաստը, որ նախագգուշացումը հռչակում է հրեշտակը: Աստված Իր իմաստությամբ բարեհաճեց երկնային լրաբերի սրբությամբ, փառով ու գործությամբ ներկայացնել այդ գործի վսեմ բնույթը և դրան ուղեկցող գործությունն ու փառքը: Եվ հրեշտակի թռիչքը «երկնքի մեջտեղում», նրա «բարձր ձայնը», որով տրվում է նախագգուշացումը, և դրա ազդարարումը «երկրի վրա բոլոր բնակվողներին՝ ամեն ազգի, ցեղի, լեզվի և ժողովրդի», վկայում են այդ շարժման արագության և համաշխարհային տարածման մասին:

Լուրն ինքնին լուսաբանում է ժամանակը, երբ պիտի սկսվեր այդ շարժումը: Ասվում է, որ այն «հավիտենական ավետիքի» մի մասն է և ազդարարում է դատաստանի /356/ սկիզբը: Փրկության լուրը քարոզվել է բոլոր դարերում, բայց այս պատգամը ավետարանի մի մասն է, որը պիտի հռչակվեր միայն վերջին օրերում, քանզի միայն այդ ժամանակ ճիշտ կլինեի ասել, որ դատաստանի ժամը «եկավ»: Մարգարեություններն իրենցից ներկայացնում են իրադարձությունների հաջորդականություն, որոնք տանում են դեպի դատաստանի սկիզբը: Սա հատկապես վերաբերում է Դանիելի գրքին: Բայց նրա մարգարեության այն մասը, որ վերաբերում էր վերջին օրերին, Դանիելին հրամայված էր փակել «մինչև վերջին ժամանակը»: Մինչև չգար այդ ժամանակը, դատաստանի մասին

լուրը՝ հիմնված մարգարեությունների իրականացման վրա, չէր կարող հռչակվել: Բայց երբ գա վերջին ժամանակը, մարգարեն ասում է, որ «շատերը պիտի քննեն, և գիտությունը պիտի շատանա» (Դանիել 12.4):

Պողոս առաքյալը եկեղեցուն զգուշացրել է իր օրերում չսպասել Քրիստոսի գալստյանը: «Այն օրը չի գա,- ասում է նա,- եթե նախ չգա ապստամբությունը, և հայտնվի անօրենության մարդը՝ կորստի որդին» (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.3): Մարդիկ, նախքան մեծ ապստամբությունը և «անօրենության մարդու» իշխանության երկար ժամանակահատվածի ավարտը, չպետք է սպասեին Տիրոջ գալստյանը: «Անօրենության մարդ», ինչպես նաև «անօրենության խորհուրդ», «կորստյան որդի» և «այն անօրենը» արտահայտությունները խորհրդանշում են պապությունը, որի գերիշխանությունը, մարգարեության համաձայն, պիտի տևեր 1260 տարի: Այս ժամանակահատվածն ավարտվեց 1798-ին: Մինչև այդ ժամանակը Քրիստոսի գալուստը չէր կարող տեղի ունենալ: Պողոսի նախազգուշացումը վերաբերում է քրիստոնեական ողջ դարաշրջանին մինչև 1798 թվականը: Դրանից հետո միայն պիտի հռչակվեր Քրիստոսի երկրորդ գալստյան լուրը:

Անցյալ դարերում երբեք այդպիսի լուր չի ազդարարվել: Պողոսն, ինչպես տեսանք, այդ մասին չի քարոզել: Տիրոջ գալստյանը սպասելու համար նա իր եղբայրներին մատնացույց է արել այն ժամանակ դեռ հեռավոր ապագան: Այդ լուրը չեն հռչակել բարենորոգիչները: Մարտին Լյութերի կարծիքով դատաստանը պիտի կայանար իր օրերից 300 տարի հետո: Բայց 1798 թվականից հետո Դանիելի գիրքը բացվեց, մարգարեություններն աստիճանաբար բացահայտվեցին, և շատերը սկսեցին քարոզել վերահաս դատաստանի հանդիսավոր լուրը:

[357] Տասնվեցերորդ դարի Բարենորոգման նման աղվենոսիստական շարժումը միաժամանակ սկսվեց քրիստոնեական տարբեր երկրներում: Թե՛ Եվրոպայում, թե՛ Ամերիկայում հավատի և աղոթքի մարդիկ դրդվեցին ուսումնասիրելու մարգարեությունները, և քննելով ներշնչյալ խոսքերը՝ նրանք համոզվիչ ապացույցներ գտան, որ աշխարհի վերջը մոտ է: Տարբեր երկրներում կային քրիստոնյաների առանձին խմբեր, որոնք միայն Աստվածաշնչի ուսումնասիրությամբ գալիս էին այն համոզման, որ Փրկչի գալուստը մոտեցել է:

1821 թվականին՝ երեք տարի անց այն բանից, երբ Միլլերին բացահայտվեցին դատաստանի ժամանակը մատնանշող մարգարեությունները, դոկտոր Ջոզեֆ Ուոլֆը՝ «աշխարհի ավետարանիչը», սկսեց հռչակել Տիրոջ մոտալուտ գալուստը: Ուոլֆը ծնվել է Գերմանիայում՝

հրեական ընտանիքում: Նրա հայրը ռաբբի էր: Գեռ վաղ տարիքում նա համոզվել էր, որ քրիստոնեական կրոնը ճշմարիտ է: Լինելով գործուն և պրպտուն մտքի տեր՝ նա խոր հետաքրքրությամբ էր լսում այն ամենը, որ նվիրյալ հրեաներն ամեն օր հավաքվում էին ու պատմում իրենց ժողովրդի հույսերի և սպասելիքների, գալիք Մեսիայի փառքի և Իսրայելի վերականգնման մասին: Սի օր, լսելով Հիսուս Նազովրեցու մասին, տղան հարցրեց, թե ով է Նա: «Սի հանճարեղ հրեա,- եղավ պատասխանը,- ում հրեական ատյանը դատապարտեց մահվան, քանի որ ձևացրել էր, թե Մեսիան է»: «Իսկ ինչո՞ւ է ավերվել Երուսաղեմը,- նորից հարցրեց տղան,- և ինչո՞ւ ենք մենք գերության մեջ»: «Ավա՛ղ,- պատասխանեց նրա հայրը,- որովհետև հրեաները սպանել են մարգարեներին»: Երեխայի գլխով անմիջապես միտք անցավ. «Երևի Հիսուսը նույնպես մարգարե էր, և հրեաները սպանել են նրան, երբ Նա անմեղ էր» (*Պատվելի Չոզեֆ Ուոլֆի ուղևորություններն ու արկածները*, հ. 1, էջ 6): Այնքան ուժեղ էր այդ զգացումը, որ թեև նրան արգելում էին քրիստոնեական եկեղեցի այցելել, նա հաճախ կանգնում էր դրսում՝ լսելու քարոզը:

Երբ ընդամենը յոթ տարեկան էր, նա մի անգամ իր տարեց քրիստոնյա հարևանի առաջ պարծեցավ Մեսիայի գալստյան ժամանակ Իսրայելին սպասվող հաղթական ապագայով: Տարեց մարդը սիրալիիր ասաց. «Թանկագին՝ տղա, ես քեզ կասեմ, թե ով էր իսկական Մեսիան. դա Հիսուս Նազովրեցին էր... [358] ում քո նախահայրերը խաչեցին ճիշտ այնպես, ինչպես հին մարգարեներին: Գնա տուն և կարդա Եսայիայի հիսուներեքերորդ գլուխը, և կհամոզվես, որ Հիսուս Քրիստոսն Աստծո Որդին է» (*Նույն պեղում*, հ.1, գլ.7): Գա խորապես ազդեց նրա վրա: Նա գնաց տուն, և կարդալով նշված գլուխը՝ զարմացավ, թե ինչպես են այդ խոսքերը ճշգրտությամբ կատարվել Հիսուս Նազովրեցու կյանքում: Ուրեմն ճի՞շտ էին քրիստոնյայի խոսքերը: Տղան իր հորը խնդրեց բացատրել մարգարեությունը, բայց մի այնպիսի խիստ ու համառ լռության դեմ առավ, որ այլևս երբեք չհամարձակվեց շոշափել այդ թեման: Մակայն, դա միայն ավելի սաստկացրեց նրա ցանկությունը՝ ավելին իմանալու քրիստոնեական կրոնի մասին:

Ճշմարտությունը, որը նա որոնում էր, նրանից խնամքով թաքցնում էին իր հրեական ընտանիքում, բայց ընդամենը տասնմեկ տարեկանում նա լքեց իր հայրական տունը և գնաց՝ աշխարհում իր համար կրթություն ստանալու, ընտրելու իր կրոնն ու կյանքի գործը: Նա միառժամանակ բնակվեց իր ազգականների մոտ, բայց շուտով վտարվեց նրանցից որպես ազգի դավաճան, և մնալով մենակ ու առանց միջոցների՝ ստիպված

էր ինքնուրույն հարթել իր կյանքի ուղին օտարության մեջ: Նա շրջում էր տեղից տեղ՝ ջանալով գիտելիքներ ձեռք բերել և իր գոյությունը պահելով երբայերենի դասեր տալով: Մի կաթոլիկ ուսուցչի ազդեցությամբ նա ընդունեց Հռոմի հավատը և վճռեց ավետարանիչ դառնալ իր ժողովրդի մեջ: Այս նպատակով նա մի քանի տարի անց գնաց կրթությունը ստանալու Հռոմի ավետարանչական քոլեջում: Այստեղ անկախ մտածելու և ուղիղ խոսելու իր սովորության պատճառով նա մեղադրվեց հերձվածողության մեջ: Նա բացահայտորեն քննադատում էր եկեղեցու չարաշահումները և պնդում բարեփոխման անհրաժեշտությունը: Թեև սկզբում պապական պաշտոնյաները հատուկ բարեհաճությամբ էին վարվում նրա հետ, որոշ ժամանակ անց նրան վտարեցին Հռոմից: Եկեղեցու հսկողության տակ նա թափառում էր տեղից տեղ, մինչև վերջապես պարզվեց, որ նա երբեք չի ենթարկվի Հռոմի գերությանը: Նրան հայտարարեցին անուղղելի և ազատ արձակեցին: Նա հիմա ուղևորվում է Անգլիա, և դավանելով բողոքական հավատը՝ միանում է Անգլիկան եկեղեցուն: Երկու տարի սովորելուց հետո, 1821-ին, նա անցավ իր ավետարանչական գործունեությանը:

Ընդունելով այն մեծ ճշմարտությունը, որ Քրիստոսն առաջին [359] անգամ եկել է որպես «վշտերի մարդ՝ ցավի տեղյակ», նա տեսավ, որ մարգարեությունները նույն պարզությամբ էլ պատկերում են Նրա երկրորդ գալուստը՝ գործությամբ և փառքով: Մինչ նա ջանում էր իր ժողովրդի ուշադրությունը հրավիրել խոստացյալ Հիսուս Նազովրեցու վրա և ցույց տալ, որ Նա առաջին անգամ եկել է նվաստանալու և զոհ դառնալու մարդկանց մեղքերի համար, նա միևնույն ժամանակ սովորեցնում էր, որ Նա գալու է երկրորդ անգամ՝ որպես թագավոր և ազատարար:

«Հիսուս Նազովրեցին՝ իսկական Մեսիան,- ասել է նա,- ում ձեռքերն ու ոտքերը խոցեցին և գառան պես տարան մորթելու, ով վշտերի Մարդ էր՝ ցավի տեղյակ, ով առաջին անգամ եկավ այն բանից հետո, երբ գավազանը խլվեց «Հուդայից և օրենսդրական իշխանությունը՝ նրա ոտքերի մեջտեղից», երկրորդ անգամ գալու է երկնքի ամպերով ու հրեշտակապետի փողով» (Ջոզեֆ Ուոլֆ, *Հեյրագոյություններ և ավերարանչական գործեր*, էջ 62) «և կանգնելու է Չիթենյաց սարի վրա, և իշխանությունը, որը երբևէ տրվել էր Ադամին ամբողջ արարչագործության վրա, և որը նա կորցրել էր (Ծննդոց 1.26, 3.17), տրվելու է Հիսուսին: Նա թագավոր է լինելու ողջ երկրի վրա: Ստեղծվածների հառաչանքներն ու ցավը դադարելու են, փոխարենը լսվելու են գովասանքի և շնորհակալական երգեր... Երբ Հիսուսը գա Իր Հոր փառքով և սուրբ հրեշտակների հետ, նախ

հարություն կառնեն մեռած հավատացյալները: (Ա Թեսաղոնիկեցիս 4.16, Ա Կորնթացիս 15.32): Սա է, որ մենք՝ քրիստոնյաներս, անվանում ենք առաջին հարություն: Հետո կենդանական աշխարհն ամբողջովին կփոփոխվի (Եսայիա 11.6-9) և կինազանդվի Հիսուսին (Մաղմոս 8): Աշխարհում կգերիշխի խաղաղությունը» (*Պատվելի Ջոզեֆ Ուոլֆի օրագիրը*, էջ 378, 379): «Նայելով երկրին՝ Տերը նորից կասի. «Ահա շատ բարի է» (*Նույն տեղում*, էջ 294):

Ուոլֆը հավատում էր, որ Տիրոջ գալուստը մոտ է: Մարգարեական ժամանակաշրջանների մեծագույն եզրափակման ժամանակը, նրա մեկնաբանությամբ, միայն մի քանի տարով էր տարբերվում Միլլերի նշած ժամանակից: Նրանց, ովքեր պնդում էին սուրբգրային այս խոսքը՝ «Այդ օրվա և ժամի մասին ոչ ոք չգիտի», թե մարդիկ ոչինչ չեն կարող իմանալ Նրա գալստյան մոտիկության վերաբերյալ, Ուոլֆը պատասխանում էր. «Մեր Տերն ասե՞լ է արդյոք, որ այդ օրն ու ժամը *երբեք* չեն իմացվելու: Մի՞թե Նա մեզ չի տվել ժամանակի նշաններ, որպեսզի [360] մենք, առնվազն, իմանանք Նրա գալստյան *մոտիկությունը*, ինչպես թզնու տերևների բացվելուց իմանում ենք, որ ամառն արդեն մոտ է (Մատթեոս 24.32): Մի՞թե այդպես երբեք էլ չպիտի իմանանք այդ ժամանակը, երբ Նա Ինքն է հորդորում մեզ ոչ միայն կարողալ Դանիել մարգարեի գիրքը, այլև հասկանալ այն: Եվ հենց նույն Դանիելի գիրքը, որն, ինչպես գրված է, կնքված է մնալու մինչև վերջին ժամանակը (հենց այդպես էր նրա օրերին), վերջին ժամանակներում «շատերը կքննեն (եբրայերեն տեքստը խոսում է ժամանակին հետևելու և դրա շուրջը խորհելու մասին), և «գիտությունը (ժամանակի վերաբերյալ) պիտի շատանա» (Դանիել 12.4): Բացի այդ՝ մեր Տերը դրանով նկատի չի ունեցել, որ այդ ժամանակի *մոտիկությունը* չի իմացվելու, այլ որ *նշգրիտ* «*օրն ու ժամը* ոչ ոք չգիտի»: Նա ասում է, որ ժամանակի նշաններից բավարար բան կարելի է իմանալ, որպեսզի դրդվենք պատրաստվելու Նրա գալստյանը, նման նրան, ինչպես Նոյը ինչ-որ ժամանակ պատրաստեց տապանը» (*Ջոզեֆ Ուոլֆ, Հեպտագոնություններ և ավերարասնական գործեր*, էջ 404, 405):

Սուրբ Գրքի մեկնաբանության կամ սխալ մեկնաբանության ամենուրեք ընդունված համակարգի վերաբերյալ Ուոլֆը գրել է. «Քրիստոնեական եկեղեցու մեծ մասն Աստվածաշնչի պարզությունից շեղվել է դեպի բուդդայականների ցնորական համակարգը, ովքեր հավատում են, թե մարդկության ապագա երջանկությունն օդում անվերջ ճախրելու մեջ է, և կարծում են, թե կարողավ «*հրեա*»՝ պետք է հասկանան «*հեթանոս*», և կարդալով «*Երուսաղեմ*»՝ պիտի հասկանան «*եկեղեցի*», թե «*երկիրը*»

նշանակում է «երկինք», որ «Տիրոջ գալուստ» ասելով՝ պետք է հասկանալ «ավերարսանչական ընկերությունների առաջընթաց», իսկ Տիրոջ տան սարը բարձրանալ՝ նշանակում է «մեթոդիստների մեծ ժողովը» (*Պատրվելի Ջոզեֆ Ուոլֆի օրագիրը*, էջ 96):

Քսանչորս տարվա ընթացքում՝ 1821-ից մինչև 1845-ը, Ուոլֆը անդադար ճամփորդում էր: Աֆրիկայում նա այցելեց Եգիպտոս և Եթովպիա, Ասիայում՝ Պաղեստին, Սիրիա, Պարսկաստան, Բուխարա և Հնդկաստան: Նա այցելեց նաև Միացյալ Նահանգներ՝ ճանապարհին քարոզելով Սուրբ Հեղինե կողմ: 1837 թ. ժամանելով Նյու-Յորք՝ նա այդ քաղաքում խոսեց, այնուհետև քարոզեց նաև Ֆիլադելֆիայում ու Բալթիմորում և, ի վերջո, հասավ Ուոշինգթոն: Այստեղ, ասում է նա, «նախկին նախագահ [361] Ջոն Քուինսի Ադամսի առաջարկությամբ Կոնգրեսի պալատներից մեկում ինձ հնարավորություն տրվեց դասախոսություն անցկացնել, և ես ելույթ ունեցա շաբաթ օրը Կոնգրեսի բոլոր անդամների, ինչպես նաև Վիրջինիայի եպիսկոպոսի և Ուոշինգթոնի կղերականների ու քաղաքացիների ներկայությամբ: Նույն պատիվն ինձ շնորհվեց նաև Նյու Ջերսիի և Փենսիլվանիայի կառավարության անդամների կողմից, ում ներկայությամբ ես դասախոսություններ կարդացի Ասիայում արված իմ հետազոտությունների, ինչպես նաև Հիսուս Քրիստոսի անձնական իշխանության մասին» (*Նույն պեղում*, էջ 398, 399):

Դոկտոր Ուոլֆը ճանապարհորդեց ամենաբարբարոսական երկրներով՝ առանց որևէ եվրոպական իշխանության պաշտպանության, կրելով շատ դժվարություններ ու ենթարկվելով բազմաթիվ վտանգների: Նրան փայտով ծեծել են, սովահար են արել, վաճառել են որպես ստրուկ և երեք անգամ դատապարտել մահվան: Նա ենթարկվել է ավազակային հարձակումների և երբեմն գրեթե մեռնելիս է եղել ծարավից: Սի անգամ խլել են նրա ամբողջ ունեցվածքը, և նա ստիպված՝ սարերով հարյուրավոր մղոններ անցավ ոտքով, երբ ձյունը խփում էր նրա դեմքին, և բոբիկ ոտքերը փայտացել էին սառած գետնին հպվելուց:

Երբ նրան նախագուշացնում էին անգեմ չգնալ վայրի և թշնամական ցեղերի մոտ, նա պատասխանում էր, որ ինքը «սպառազինված է» «աղոթքով, եռանդով՝ հանուն Քրիստոսի և Նրա օգնության վստահությամբ»: «Ես նաև,- ասում էր նա,- զինված եմ սիրով Աստծո և մերձավորիս հանդեպ, և ինձ հետ է իմ Աստվածաշունչը» (Ու. Հ. Գ. Ադամս, *Հանախ վարսնզների մեջ*, էջ 192): Ուր որ գնար, նա իր հետ ուներ Աստվածաշունչ՝ երբայերեն և անգլերեն լեզուներով: Իր վերջին ճամփորդություններից մեկի մասին նա ասել է. «Ես միշտ Աստվածաշունչը բաց էի պահում իմ

ծեռքում: Ես գգում էի, որ իմ ուժն այդ Գրքի մեջ է, և որ նրա գործությունն է ինձ պահում» (*Նույն տեղում*, էջ 201):

Այսպես նա համատարեմ աշխատեց, մինչև որ դատաստանի լուրը հնչեց բնակեցված մոլորակի մեծ մասում: Հրեաների, թուրքերի, պարսիկների, հնդիկների և շատ ուրիշ ազգերի ու ռասաների մեջ նա այդ լեզուներով տարածում էր Աստծո խոսքը՝ ամենուրեք ազդարարելով Մեսիայի մոտեցող արքայությունը:

Իր ուղևորությունների ժամանակ նա Բուխարայում գտավ մի առանձնացված ժողովուրդ, որը հավատում էր Տիրոջ մոտալուտ երկրորդ գալստյանը: [362] «Յեմենի արաբները,- ասում է նա,- մի գիրք ունեն, որը կոչվում է «Սեերա», և որում ասվում է Քրիստոսի Երկրորդ գալստյան ու Նրա փառավոր թագավորության մասին: Եվ նրանք մեծ իրադարձությունների են սպասում 1840 թվականին» (*Պատրվելի Ջոզեֆ Ուոլֆի օրագիրը*, էջ 377): «Յեմենում... ես վեց օր անցկացրի Ռեքաբի որդիների հետ: Նրանք գինի չեն խմում, խաղող չեն տնկում ու սերմ չեն ցանում, ապրում են վրաններում և հիշում են հին բարի Հովնադաբին՝ Ռեքաբի որդուն: Նրանց մեջ ես գտա Իսրայելի զավակներից մի խումբ՝ Գանի ցեղից ...ովքեր Ռեքաբի որդիների հետ միասին սպասում են Մեսիայի շուտափույթ գալստյանը՝ երկնքի ամպերով» (*Նույն տեղում*, էջ 389):

Մեկ այլ ավետարանիչ նման ուսմունք է հայտնաբերել Թաթարստանում: Թաթար քահանան հարցրել է ավետարանչին, թե երբ է Քրիստոսը գալու երկրորդ անգամ: Երբ ավետարանիչը պատասխանել է, որ այդ մասին ոչինչ չգիտի, քահանան խիստ զարմացել է մեկի տգիտության վրա, ով իրեն Աստվածաշնչի ուսուցիչ էր համարում, և իր համոզմունքն է արտահայտել՝ հիմնվելով մարգարեության վրա, որ Քրիստոսը կգա մոտ 1844 թվականին:

Անգլիայում աղվենտիստական լուրը սկսեց քարոզվել վաղուց՝ 1826 թվականից: Այստեղ շարժումն այնպիսի որոշակի ձև չընդունեց, ինչպես Ամերիկայում: Ընդհանուր առմամբ, այդպես համատարած չէր նշվում գալստյան ստույգ ժամանակը, բայց ամենուրեք հռչակվում էր գործընթացն է փառքով ուղեկցվող Քրիստոսի մոտալուտ գալստյան մեծ ճրջմարտությունը, և ոչ միայն այլախոհներին և այլադավաններին: Անգլիացի գրող Մուրան Բրոքը նշում է, որ Անգլիկան եկեղեցու շուրջ յոթ հարյուր ծառայողներ քարոզել են «արքայության այս ավետարանը»: Այն, որ Տերը գալու է 1844-ին, նույնպես ազդարարվել է Մեծ Բրիտանիայում: Ամենուրեք տարածվում էին աղվենտիստական հրատարակություններ՝ բերված Միացյալ Նահանգներից: Գրքերն ու ամսագրերը վերատպվում

էին Անգլիայում: Եվ 1842-ին Ռոբերտ Ուինթերը, ծագումով անգլիացի, ով ընդունել էր ադվենտիստական հավատը Ամերիկայում, վերադարձավ հայրենիք՝ ազդարարելու Տիրոջ գալուստը: Շատերը միացան նրան այդ գործում, և դատաստանի լուրը հռչակվեց Անգլիայի տարբեր մասերում: [363]

Հարավային Ամերիկայում, բարբարոսության ու քահանայական դավերի մեջ, իսպանացի ճիզվիտ Լակունգան, կարդալով Աստվածաշունչը՝ ընդունել էր Քրիստոսի շուտափույթ գալստյան ճշմարտությունը: Գրդում զգալով հռչակելու նախազգուշացումը և միաժամանակ կամենալով խուսափել Հռոմի դժգոհությունից՝ նա իր հայացքները հրապարակեց «Ռաբբի բեն Էզրա» կեղծանվան տակ՝ ներկայանալով որպես դարձի եկած հրեա: Լակունգան ապրել է տասնութերորդ դարում, բայց միայն 1825 թվականին է այդ գիրքը Լոնդոնում թարգմանվել անգլերեն: Գրա հրապարակումն ավելի խորացրեց Անգլիայում արդեն առաջացած հետաքրքրությունը Երկրորդ գալստյան թեմայի հանդեպ:

Գերմանիայում այս ուսմունքը հռչակվել է տասնութերորդ դարում՝ լյութերական եկեղեցու ծառայող, ականավոր աստվածաբան ու քննադատ Բենգելի կողմից: Իր ուսումն ավարտելուց հետո Բենգելը «նվիրվեց աստվածաբանության ուսումնասիրությանը, ինչի նկատմամբ բնական հակում ուներ նրա կայուն ու կրոնասեր միտքը՝ խորացված նրա վաղ կյանքի կարգապահությամբ ու դաստիարակությամբ: Ուրիշ խելամիտ երիտասարդների պես՝ նա վաղ տարիքում արդեն ստիպված էր պայքարել իր կասկածների և բարդությունների դեմ կրոնի հարցերում, և հուզմունքով է հիշում «այն բազմաթիվ նետերի մասին, որոնք խոցել են իր խեղճ սիրտն ու անտանելի դարձրել իր երիտասարդությունը»: Գառնալով Վուրթեմբերգի կարդինալների խորհրդի անդամ՝ նա սկսեց պայքարել կրոնական ազատության համար: «Պաշտպանելով եկեղեցու իրավունքներն ու արտոնությունները՝ նա միաժամանակ պաշտպանեց բանական ազատության սկզբունքը նրանց համար, ովքեր կցանկանան դուրս գալ եկեղեցու անդամությունից, եթե այդպես թելադրում է նրանց խիղճը» (*Encyclopedia Britannica*, 9-րդ հրտ., հոդված «Բենգել»): Այս քաղաքականության բարերար ազդեցությունն այսօր էլ դեռ զգացվում է նրա հայրենի գավառում:

Հայտնություն 21-րդ գլխից «ապագա կիրակիի» մասին քարոզ պատրաստելու ժամանակ էր, որ Քրիստոսի երկրորդ գալստյան լույսը ներթափանցեց Բենգելի միտքը: Հայտնության մարգարեությունները, ինչպես երբեք նախկինում, բացահայտվեցին նրա հասկացողությանը:

Մարգարեի պատկերած առեղի կարևորության ու անգերազանցելի փառքի տեսարաններից ցնցված՝ նա ստիպված էր միառժամանակ դադարել այդ մասին խորհելուց: Ամբիոնի վրա, սակայն, [364] այդ ամենը կրկին նրան պատկերվեց իր ողջ փայլով ու գործությամբ: Այդ պահից նա նվիրվեց մարգարեությունների, հատկապես Հայտնության ուսումնասիրությանը, և շուտով եկավ այն համոզման, որ դրանք վկայում էին Քրիստոսի շուտափույթ գալստյան մասին: Նրա նշած ժամանակը, թե երբ պետք է լիներ երկրորդ գալուստը, ընդամենը մի քանի տարով էր տարբերվում նրանից, որը հետագայում նշելու էր Միլլերը:

Բենգելի գրվածքները տարածվեցին քրիստոնեական ողջ աշխարհով մեկ: Մարգարեության մասին նրա հայացքները գրեթե ամբողջովին ընդունվեցին իր հայրենի Վուրթեմբերգում, որոշ չափով էլ Գերմանիայի այլ մասերում: Շարժումը շարունակվեց նաև նրա մահից հետո, և գալստյան լուրը զուգահեռ հնչեց Գերմանիայում՝ մյուս երկրների հետ միասին: Ավելի վաղ հավատացյալներից ոմանք մեկնեցին Ռուսաստան և այնտեղ հիմնեցին գաղութներ, և այդ երկրի գերմանական եկեղեցիները մինչև այսօր էլ հավատում են Քրիստոսի մոտալուտ գալստյանը:

Լույսը ծագեց նաև Ֆրանսիայում և Շվեյցարիայում: Ժմնում, որտեղ Ֆարելն ու Կալվինը տարածել էին Բարենորոգման ճշմարտությունը, Գոսենը քարոզեց երկրորդ գալստյան լուրը: Ուսանողական տարիներին Գոսենը բախվել էր ռացիոնալիզմի հետ, որի ոգով տոգորված էր ամբողջ Եվրոպան տասնութերորդ դարի վերջին և տասնիններորդի սկզբին: Ու երբ անցավ հոգևոր ծառայության, ոչ միայն ծանոթ չէր ճշմարիտ հավատին, այլև կասկածամտության հակում ուներ: Դեռ երիտասարդ տարիներին նա հետաքրքրվել էր մարգարեությունների ուսումնասիրությամբ: Ռոլինի «Հնադարյան պատմությունը» կարդալիս նրա ուշադրությունը հրավիրվեց Դանիելի երկրորդ գլխի վրա, և նա ցնցվեց՝ տեսնելով, թե ինչ զարմանալի ճշտությամբ էր կատարվել մարգարեությունը, ինչն արտահայտված էր նաև պատմական տարեգրության մեջ: Մա վկայում էր մի Գրքի ներշնչվածության մասին, որը նրա խարխալը դարձավ իր հետագա կյանքի վտանգների մեջ: Նա չէր կարող բավարարվել ռացիոնալիզմի ուսմունքով, ու երբ սկսեց Սուրբ Գիրքն ուսումնասիրել ավելի պարզ լույս ստանալու համար, նրա հավատը զորացավ:

Շարունակելով քննել մարգարեությունները՝ նա համոզվեց, որ Տիրոջ գալուստը մոտ է: Այս մեծ ճշմարտության հանդիսավորությունից ու կարևորությունից [365] ազդված՝ նա կամեցավ տեղեկացնել մարդկանց այդ մասին, բայց ընդունված այն կարծիքը, ըստ որի՝ Դանիելի մար-

գարեությունները գաղտնիք են և չեն կարող հասկացվել, լուրջ խոչընդոտ էր նրա ճանապարհին: Ի վերջո, նա վճռեց սկսել երեխաներից, ում միջոցով հույս ուներ հետաքրքրել ծնողներին, ինչպես Ֆարելն էր նրանից առաջ արել Ժնևն ավետարանելիս:

«Կուզենալի հասկանալի լիներ,- ասել է նա՝ ավելի ուշ խոսելով իր նախաձեռնության նպատակի մասին,- որ ես կամեցա ճշմարտությունը ներկայացնել այս պարզ ձևով և դիմեցի երեխաներին ոչ թե դրա նվազ կարևորության պատճառով, այլ ընդհակառակը, որովհետև շատ կարևոր է: Ես վախենում էի, որ ինձ չեն լսի, եթե նախ դիմեմ մեծահասակ մարդկանց»: «Գրա համար էլ որոշեցի զնալ երեխաների մոտ: Ես հավաքում եմ երեխաներին, ու եթե խումբը մեծանում է, եթե նրանք լսում են, ուրախանում, հետաքրքրվում և հասկանում խոսքը, ես համոզված եմ, որ շուտով երկրորդ խումբը կույնենամ, իսկ մեծահասակներն, իրենց հերթին, տեսնում են, որ արժե նրանց հետ նստել և ուսումնասիրել: Երբ դա արվում է, ես հասնում եմ նպատակիս» (Լ. Գոսեն, *Դսևիել մարգարեն*, հ. 2, Նախաբան):

Նրա ջանքերը պսակվեցին հաջողությամբ: Երբ նա դիմեց երեխաներին, նրանց հետ եկան լսելու նաև մեծահասակները: Նրա եկեղեցու սրահները լցվեցին ունկնդիրներով: Նրանց մեջ կային պաշտոնյաներ և կրթված մարդիկ, Ժնև այցելող եկվորներ ու օտարականներ, և նրանց միջոցով լուրը հասավ տարբեր վայրեր:

Այս հաջողությամբ ոգևորված՝ Գոսենը հրատարակեց իր դասերը՝ հուսալով նպաստել մարգարեական գրքերի ուսումնասիրությանը ֆրանսիախոսների եկեղեցիներում: «Գասեր տպագրել երեխաների համար,- ասում է Գոսենը,- նշանակում է դիմել մեծերին, ովքեր շատ հաճախ անտեսում են այս գրքերը՝ ձևացնելով, թե դրանք անհականալի են: «Ինչպե՞ս են դրանք անհականալի, երբ ձեր երեխաները հասկանում են»: «Ես մեծ փափագ ունեի,- ավելացնում է նա,- օգնելու մեր հոտին՝ հասկանալու մարգարեությունները, եթե հնարավոր է»: «Հիրավի, չկա մի ավելի կարևոր ուսումնասիրություն, որն, իմ կարծիքով, ամենաստույգն է պատասխանում ժամանակի պահանջներին»: «Հենց դրանով մենք պիտի պատրաստվենք գալիք նեղություններին, արթուն լինենք և սպասենք Հիսուս Քրիստոսին»: [366]

Թեև Գոսենն ամենաականավոր և սիրված ֆրանսերեն խոսող քարոզիչներից մեկն էր, որոշ ժամանակ անց նրան հեռացրին ծառայությունից՝ նրա ամենաձանր մեղքը համարելով այն, որ եկեղեցու կատեխիզիսի՝ անշունչ ու ռացիոնալիստական ձեռնարկի փոխարեն, որը գրեթե

գուրկ էր դրական հավատից, նա, երեխաներին սովորեցնելու համար օգտագործել էր Աստվածաշունչը: Հետագայում նա դարձավ աստվածաբանության ուսուցիչ, և կիրակի օրը շարունակում էր դաստիարակի իր գործը՝ Սուրբ Գրքից դասեր տալով երեխաներին: Նրա գրվածքները մարգարեության մասին նույնպես մեծ հետաքրքրություն առաջացրին: Պրոֆեսորական ամբիոնից, ուսուցչի աթոռից և մամուլի միջոցով նրա ազդեցությունը տարիներ շարունակ աճում էր: Եվ այդպիսով, նա շատերի ուշադրությունը հրավիրում էր մարգարեությունների ուսումնասիրությանը՝ ցույց տալով, որ Տիրոջ գալուստը մոտ է:

Գալստյան լուրը հռչակվեց նաև Սկանդինավիայում՝ ամենուրեք առաջացնելով խոր հետաքրքրություն: Շատերն իրենց անհոգ հանգրստությունից արթնացան՝ խոստովանելու և թողնելու իրենց մեղքերը և ներում փնտրելու Քրիստոսի անունով: Սակայն պետական եկեղեցու կղերականներն ընդդիմացան այդ շարժմանը, և նրանց ազդեցությամբ ոմանք, ովքեր քարոզում էին լուրը, բանտ նետվեցին: Շատ վայրերում, որտեղ Տիրոջ մոտալուտ գալուստն ազդարարողներին այսպես լռեցրել էին, Աստված բարեհաճեց Իր լուրն ուղարկել հրաշալի կերպով՝ երեխաների միջոցով: Զանի որ նրանք անչափահաս էին, պետական օրենքը չէր կարող արգելել նրանց ազատ խոսելու:

Շարժումն իր մեջ ընդգրկում էր գլխավորապես ստորին խավերը, և աշխատավորների համեստ բնակարաններում էր, որ մարդիկ հավաքվում էին՝ լսելու նախազգուշացումը: Այդ մանուկ քարոզիչներն իրենք էլ հաճախ աղքատ ընտանիքներից էին: Նրանցից ոմանք տարիքով վեց կամ ութ տարեկան էին, ոչ ավելի: Եվ չնայած նրանց կյանքը վկայում էր, որ սիրում են Փրկչին և ջանում են ապրել՝ հնազանդվելով Աստծո սուրբ պահանջներին, նրանք իրականում դրսևորում էին միայն իրենց մանկական տարիքին բնորոշ դատողություն և ունակություններ: Բայց երբ կանգնում էին ժողովրդի առջև, [367] ակնհայտ էր դառնում, որ նրանք լցված էին մի գործությամբ, որը վեր էր նրանց բնական շնորհներից: Նրանց ձայնի տոնն ու շարժումներ փոխվում էին, և հանդիսավոր գործությամբ նրանք նախազգուշացնում էին դատաստանի մասին՝ վկայակոչելով սուրբգրային տեքստը. «Վախեցե՛ք Աստծուց և փառք տվե՛ք նրան, որովհետև նրա դատաստանի ժամը եկավ»: Նրանք հանդիմանում էին ժողովրդի մեղքերը՝ դատապարտելով ոչ միայն անբարոյականությունն ու արատը, այլև ուրացությունն ու աշխարհասիրությունը՝ իրենց ունկնդիրներին նախազգուշացնելով անհապաղ խուսափել գալիք քարկությունից:

Ժողովուրդը սարսուռով էր լսում: Աստծո Հոգին խոսում էր՝ փափկացնելով նրանց սրտերը: Շատերը դողվում էին ուսումնասիրելու Սուրբ Գիրքը նոր և ավելի խորը հետաքրքրությամբ, անգուսպներն ու անառակները վերափոխվում էին, ուրիշները թողնում էին իրենց անազնիվ արարքները, և բարեփոխումն այնքան հստակ էր, որ նույնիսկ պաշտոնական եկեղեցու ծառայողները ստիպված խոստովանում էին, որ Աստծո ձեռքն էր այդ շարժման մեջ:

Աստծո կամքն էր, որ Փրկչի գալստյան լուրը հնչի Սկանդինավյան երկրներում, ու երբ Նրա ծառաների ձայները լռեցին, Նա Իր Հոգին դրեց երեխաների վրա, որպեսզի գործը կանգ չառնի: Երբ Հիսուսը մոտենում էր Երուսաղեմին ցնծացող ամբոխի ուղեկցությամբ, որը հաղթական գոչյուններով և արմավենու ճյուղեր թափահարելով՝ Նրան Դավթի Որդի էր հռչակում, նախանձ փարիսեցիները պահանջեցին, որ Նա լռեցնի մարդկանց, բայց Հիսուսը պատասխանեց, որ այդ ամենը մարգարեության իրականացում էր, և եթե նրանք լռեին, ապա քարերը պիտի աղաղակեին: Քահանաների և իշխանների սպառնալիքներից վախեցած՝ ժողովուրդը դադարեցրեց իր ցնծագին բացականչությունը, երբ ներս էր մտնում Երուսաղեմի դարպասներից, բայց երեխաները, տաճարի գավիթներում արձագանքելով մեծերի ձայնին, թափահարում էին արմավենու ճյուղերն ու բացականչում. «Օվսաննա Դավթի Որդուն» (Մատթեոս 21.8-16): Երբ խիստ զայրացած փարիսեցիները հարցրին. «Լսո՞ւմ ես՝ դրանք ինչ են ասում», Հիսուսը պատասխանեց. «Այո՛, դուք չե՞ք կարդացել, թե՛ երեխաների և ծծկերների բերանով օրհնություն արեցիր»: Ինչպես Աստված երեխաների միջոցով **[368]** գործեց Քրիստոսի առաջին գալստյան ժամանակ, այնպես էլ նրանց միջոցով հռչակեց Նրա երկրորդ գալուստը: Տիրոջ այն խոսքը, որ Իր գալստյան լուրը հնչելու է բոլոր ազգերին, ցեղերին, ժողովուրդներին և լեզուներին, պետք է իրականացվի:

Ուիլյամ Միլլերն ու նրա գործակիցները կանչվեցին քարոզելու նախագուշացումը Ամերիկայում: Այս երկիրը դարձավ աղվենոխատական մեծ շարժման կենտրոն: Այստեղ էր, որ առաջին հրեշտակի պատգամն իր ուղղակի իրականացումը գտավ: Միլլերի և նրա համախոհների գրվածքները հասան հեռավոր երկրները: Աշխարհի որ երկիրն էլ որ ներթափանցեին ավետարանիչները, նրանք իրենց հետ տանում էին Քրիստոսի մոտալուտ վերադարձի բարի լուրը: Ամենուրեք հնչում էր հավիտենական ավետիսը. «Վախեցե՛ք Աստծուց և փառք տվե՛ք նրան, որովհետև նրա դատաստանի ժամը եկավ»:

Մարգարեությունների մասին վկայությունը, որն իբր մատնանշում էր, թե Քրիստոսի գալուստը պետք է լինի 1844 թ. գարնանը, խորապես արմատավորվեց ժողովրդի մտքում: Լուրը, անցնելով նահանգից նահանգ, ամենուրեք լայն հետաքրքրություն առաջացրեց: Շատերը համոզված էին, որ փաստարկները մարգարեական ժամանակահատվածների վերաբերյալ ճիշտ էին, և գոհաբերելով իրենց կարծիքն ունենալու հպարտությունը՝ ուրախությամբ ընդունեցին ճշմարտությունը: Որոշ ծառայողներ մի կողմ դրեցին իրենց առանձին հայացքներն ու համոզմունքները, թողեցին իրենց աշխատավարձն ու եկեղեցիները և միացան Հիսուսի գալստյան հռչակման գործին: Սակայն համեմատաբար փոքրաթիվ ծառայողներ ընդունեցին լուրը, ուստի այն վստահվեց հիմնականում հասարակ անդամների: Ազարակատերերը թողնում էին իրենց դաշտերը, արհեստավորներն՝ իրենց գործիքները, վաճառականներն՝ իրենց առևտուրը, մասնագետներն՝ իրենց պաշտոնները, բայցևայնպես, աշխատողների թիվը փոքր էր այն գործի համար, որ պետք է կատարվեր: Անաստված եկեղեցու և ամբարշտության մեջ թաղված աշխարհի վիճակը ճնշում էր իսկական պահապանների ոգին, և նրանք հոժարակամ դժվարություններ էին կրում, գրկանքներ ու տառապանք, որպեսզի կարողանային մարդկանց ապաշխարության կոչ անել և ցույց տալ փրկության տանող ճանապարհը: Չնայած սատանայի դիմադրությանը՝ գործն արագորեն առաջ էր գնում, և գալստյան լուրն ընդունվում էր հազարավորների կողմից: **[369]**

Ամենուրեք հնչում էր սրտեր քննող վկայություն, որը մեղավորներին՝ աշխարհիկ, թե եկեղեցու անդամ, նախազգուշացնում էր փախչել գալիք բարկությունից: Հովհաննես Սկրտչի՝ Քրիստոսի նախակարապետի նման, քարոզիչները կացինը դնում էին ծառի արմատին՝ բոլորին կոչ անելով ապաշխարության արժանի պտուղներ բերել: Նրանց ցնցող կոչերը եկեղեցական ամբիոններից հնչող խաղաղության ու անվտանգության հավաստիացումների կտրուկ հակադրությունն էին, և որտեղ որ հնչեր լուրը, ամենուրեք արթնացնում էր ժողովրդին: Սուրբ Գրքի պարզ, ուղղակի վկայությունը, Սուրբ Հոգու գործությամբ թափանցելով մինչև հոգու խորքը, այնպիսի ուժով էր համոզում, որ քչերն էին կարողանում ընդդիմանալ: Իրենց հավատացյալ համարողներն արթնացան ապահովության կեղծ զգացումից՝ գիտակցելով իրենց նահանջը, իրենց աշխարհասիրությունն ու անհավատությունը, իրենց հպարտությունն ու եսասիրությունը: Շատերն ապաշխարությամբ ու խոնարհությամբ որոնում էին Տիրոջը: Երկրային բաներով այդքան երկար կլանված զգացումներն

այժմ ուղղվեցին դեպի երկինք: Աստծո Հոգին իջավ նրանց վրա, և նրանք փափկած ու հնազանդ սրտերով միավորվեցին՝ բարձրաձայնելու կոչը. «Վախեցե՛ք Աստծուց և փառք տվե՛ք նրան, որովհետև նրա դատաստանի ժամը եկավ»:

Մեղավոր մարդիկ արտասովորով հարցնում էին. «Ի՞նչ անեն, որ փրկվեն»: Նրանք, ովքեր անազնիվ կյանք էին վարել, ձգտում էին փոխհատուցել վնասը: Բոլորը, ովքեր խաղաղություն էին գտել Քրիստոսում, փափագում էին այդ օրհնությունը կիսել այլոց հետ: Ծնողների սրտերը դարձան դեպի իրենց զավակները, իսկ զավակներինը՝ դեպի իրենց ծնողները: Հպարտության ու ծանրամտության պատմեշները քանդվեցին: Անկեղծ խոստովանություններ էին արվում, ընտանիքի անդամներն աշխատում էին փրկել իրենց սիրելիներին ու հարազատներին: Հաճախ կարելի էր ջերմեռանդ միջնորդական աղոթք լսել: Ամենուրեք հոգիներ էին, ովքեր թախանձագին աղոթում էին Աստծուն: Շատերն ամբողջ գիշեր աղոթքով պայքարում էին՝ համոզվելու, որ իրենց մեղքերը ներված են, կամ էլ խնդրում էին իրենց ազգականների և հարևանների դարձի գալու համար:

Բոլոր խավերից մարդիկ հավաքվում էին աղվենոսիստական ժողովներին: Հարուստ և աղքատ, բարձր կամ ցածր՝ մարդիկ տարբեր պատճառներով փափագում էին անձամբ լսել երկրորդ գալստյան մասին ուսմունքը: Տերը զսպում էր ընդդիմության ոգին, մինչև որ Իր ծառաները [370] բացատրեն, թե ինչի վրա է հիմնված իրենց հավատը: Երբեմն անոթը թույլ էր լինում, բայց Աստծո Հոգին ուժ էր հաղորդում Իր ճշմարտությանը: Այս ժողովներում զգացվում էր սուրբ հրեշտակների ներկայությունը, և հավատացյալների թիվն օրեցօր աճում էր: Երբ կրկնվում էին Քրիստոսի շուտափույթ գալստյան վկայությունները, մեծ ամբոխները շունչները պահած լսում էին այդ հանդիսավոր խոսքերը: Թվում էր, թե երկինք ու երկիր մոտեցել են միմյանց: Աստծո գործությունը զգացվում էր տարեցների, երիտասարդների և միջին տարիքի մարդկանց վրա: Շատերը տուն էին վերադառնում՝ փառաբանությունն իրենց շուրթերին, և գիշերային լռության մեջ զրնգում էին ցնծության ձայները: Ոչ ոք, ով այցելել է այդ ժողովներին, երբեք չի մոռանա այդ չափազանց հետաքրքիր տեսարանները:

Քրիստոսի գալստյան ճշգրիտ ժամանակի հռչակումը մեծ ընդդիմություն առաջացրեց բոլոր խավերի մեջ՝ սկսած եկեղեցու քարոզիչներից մինչև ամենահանդուգն ու ըմբոստ մեղավորը: Իրականացան այս մարգարեության խոսքերը. «Վերջին օրերում ծաղր անողներ կզան, որ իրենց ցանկությունների պես կվարվեն և կասեն. «Ո՞ր է նրա գալըստ-

յան խոստումը, քանզի այնուհետև, որ հայրերը վախճանվեցին, ամեն բան նույնպես կենում մնում է աշխարհի ստեղծագործությունից հետո» (Բ Պետրոս 3.3, 4): Շատերը, ովքեր պնդում էին, թե սիրում են Փրկչին, հայտարարեցին, որ իրենք դեմ չեն երկրորդ գալստյան ուսմունքին, պարզապես համաձայն չեն, որ ստույգ ժամանակ է նշվում: Բայց Աստծո ամենատես աչքը կարդում էր նրանց սրտերը: Նրանք չէին ցանկանում լսել, որ Քրիստոսը գալիս է՝ արդարությամբ դատելու աշխարհը: Այդպիսիք անհավատարիմ ծառաներ էին, ում գործերը չէին դիմանա սրտեր քննող Աստծո զննմանը, և նրանք վախենում էին հանդիպել իրենց Տիրոջը: Ինչպես հրեաները Քրիստոսի առաջին գալստյան ժամանակ, նրանք ևս պատրաստ չէին ողջունելու Հիսուսին: Նրանք ոչ միայն հրաժարվեցին լսել Աստվածաշնչի պարզ փաստարկները, այլև ծաղրեցին Տիրոջը սպասողներին: Սատանան և նրա հրեշտակները ցնծում էին՝ կծու խոսքեր նետելով Քրիստոսի և սուրբ հրեշտակների երեսին, որ Նրա ժողովուրդ կոչեցյալն այնքան քիչ է սիրում Նրան, որ չի ցանկանում Նրա գալուստը:

«Ոչ որ չզհտի ոչ օրը և ոչ ժամը». ահա այս փաստարկն էին ամենից հաճախ բերում արվենտիստների հավատը մերժողները: Սուրբ Գիրքն ասում է. «Բայց այդ օրվա և ժամի մասին [371] ոչ որ չզհտի, ոչ երկնքի հրեշտակները, ոչ էլ Որդին, այլ միայն Հայրը» (Մատթեոս 24.36): Այս տեքստի հստակ ու ներդաշնակ բացատրությունը տրվեց նրանց կողմից, ովքեր սպասում էին Տիրոջը, և ակնհայտ դարձավ դրա կեղծումը նրանց հակառակորդների կողմից: Այս խոսքերը Քրիստոսն ասել էր Իր աշակերտներին՝ այն անմոռանալի զրույցի ժամանակ՝ վերջին անգամ տաճարից հեռանալուց հետո: Երբ աշակերտները հարցրին, թե «Ո՞րն է քո գալստյան և աշխարհի վերջի նշանը», Հիսուսը նրանց նշաններ տվեց՝ ասելով. «Երբ այս բոլորը տեսնեք, իմացե՛ք, որ մոտ է՝ դռներին» (Մատթեոս 24.3, 33): Չի կարելի Փրկչի մի արտահայտությունը ներկայացնել այնպես, որ հակասի մյուսին: Թեև ոչ որ չզհտի Նրա գալստյան *օրը* կամ *ժամը*, մեզանից պահանջվում է իմանալ, թե երբ է այն մոտենալու, քանի որ այդ մասին պարզ ցուցում է տրված: Ասված է նաև, որ Նրա նախագուշացումը մերժելը և հրաժարվելն իմանալ, թե երբ կմոտենա Նրա գալուստը, նույնքան բախտորոշ կարող է լինել մեզ համար, ինչպես եղավ նրանց համար, ովքեր ապրում էին Նոյի օրերին և անտեսեցին գալիք ջրհեղեղի մասին նախագուշացումը: Եվ առակն էլ, նույն գլխում, հակադրելով հավատարիմ ու անհավատարիմ ծառաներին և նշելով նրա ճակատագիրը, ով իր սրտում ասաց՝ «Իմ տերը գալն

ուշացնում է», ցույց է տալիս, թե ինչպես է Քրիստոսը հատուցելու նրանց, ովքեր արթուն են գտնվել ու սովորեցրել են Նրա գալստյան մասին, և նրանց, ովքեր ժխտել են այն: «Արդ՝ արթուն կացեք, - ասում է Նա, - երանի այն ծառային, ում նրա տերը, երբ որ գա, այնպես անելիս կգտնի» (Մատթեոս 24.42, 46): «Իսկ եթե արթուն չլինես, կգամ ինչպես գող, և չես իմանա, թե որ ժամին կգամ քեզ մոտ» (Հայտնություն 3.3):

Պողոսը խոսում է նրանց մասին, ում համար Տիրոջ գալուստն անսպասելի է լինելու: «Տիրոջ օրն այնպես է հասնելու, ինչպես գողը՝ գիշերով: Երբ որ ասեն, թե խաղաղություն և ապահովություն է, այն ժամանակ հանկարծակի նրանց վրա կհասնի կորուստը... և չեն պրծնի»: Հետո նրանց մասին, ովքեր ընդունել են Փրկչի նախազգուշացումը, ավելացնում է. «Դուք, եղբայրներ, խավարի մեջ չեք, որ այն օրը գողի պես ձեզ վրա հասնի: Դուք բոլորդ լույսի որդիներ եք և ցերեկվա որդիներ, գիշերինը չենք, ոչ էլ խավարինը» (Ա Թեսաղոնիկեցիս 5.2-5): [372]

Այսպես ցույց է տրված, որ Սուրբ Գիրքը ոչ մի կերպ չի արդարացնում Քրիստոսի գալստյան մոտիկության վերաբերյալ մարդկանց կամավոր տգիտությունը: Բայց նրանք, ում միայն պատճառ էր պետք՝ մերժելու ճշմարտությունը, չկամեցան լսել այս բացատրությունը, և այս խոսքերը. «Ոչ ոք չգիտի օրը կամ ժամը», շարունակ կրկնվում էին հանդուգն ծաղողողների և անգամ Քրիստոսի ծառայողներ կոչեցյալների կողմից: Երբ ժողովուրդն արթնանացավ և սկսեց որոնել փրկության ուղին, կրոնի ուսուցիչները կանգնեցին նրա և ճշմարտության միջև՝ ջանալով ցրել նրանց երկյուղը Աստծո խոսքի սխալ մեկնաբանությամբ: Անհավատարիմ պահապանները միացան մեծ խաբերային՝ ճշարով. «Խաղաղությո՛ւն, խաղաղությո՛ւն», թեև Աստված խաղաղության մասին չէր խոսել: Քրիստոսի օրերի փարիսեցիների նման՝ շատերը ոչ միայն իրենք չէին ուզում մտնել երկնքի արքայությունը, այլև մտնողներին էլ խանգարում էին: Եվ այդ մարդկանց արյունը նրանցից է պահանջվելու:

Սովորաբար եկեղեցու ամենախոնարհ ու նվիրված անդամներն առաջինն էին ընդունում լուրը: Նրանք, ովքեր ինքնուրույն էին ուսումնասիրում Սուրբ Գիրքը, չէին կարող չտեսնել մարգարեության հանրահայտ պատկերացումների հակասատվածաշնչյան բնույթը, և ուր էլ որ մարդիկ չէին տրվում կղերականների ազդեցությանը և ինքնուրույն քննում էին Աստծո խոսքը, բավական էր լինում միայն գալստյան ուսմունքը համեմատել Սուրբ Գրքի հետ՝ նրա աստվածային հեղինակությունը հաստատելու համար:

Շատերը հավաճվում էին իրենց անհավատ եղբայրների կողմից:

Եկեղեցում իրենց դիրքը պահելու համար ոմանք գերադասում էին չխոսել իրենց հույսի վերաբերյալ, բայց մյուսները զգում էին, որ հավատարմությունն առ Աստված իրենց թույլ չի տալիս այդպես թաքցնել այն ճշմարտությունները, որոնք Նա վատահել էր իրենց: Քիչ չէր նրանց թիվը, ում հեռացնում էին եկեղեցու ընկերակցությունից միայն այն պատճառով, որ նրանք հավատում էին Քրիստոսի գալստյանը: Այս փորձությանը ենթարկվողների համար շատ թանկ էին մարգարեի հետևյալ խոսքերը. «Ասում են ձեր եղբայրները, որ ձեզ ատում և անարգում են իմ անունի համար՝ Թող Տերը փառավորվի, և մենք տեսնենք ձեզ ուրախության մեջ. բայց նրանք պիտի ամաչեն» (Եսայիա 66.5):

Աստծո հրեշտակները մեծագույն հետաքրքրությամբ էին հետևում նախագգուշացման [373] արդյունքին: Երբ եկեղեցիներն ամբողջովին մերժեցին լուրը, հրեշտակները տխուր շրջվեցին: Բայց կային շատերը, ովքեր դեռ չէին փորձվել աղվենտիստական ճշմարտությամբ: Շատերին մոլորեցրել էին իրենց ամուսինները, կանայք, ծնողները կամ երեխաները՝ դրդելով հավատալ, թե աղվենտիստների հերձվածքները լսելն անգամ մեղք է: Հրեշտակներին հրամայված էր ուշադիր հսկել այս հոգիներին, քանզի Աստծո գահից նրանց վրա մի ուրիշ լույս պիտի շողար:

Նրանք, ովքեր ընդունել էին լուրը, անասելի փափագով սպասում էին իրենց Փրկչի գալստյանը: Մոտենում էր ժամանակը, երբ նրանք հույս ունեին հանդիպելու Նրան: Նրանք պատրաստվում էին դրան հանդարտ հանդիսավորությամբ: Նրանք քաղցր հաղորդակցության մեջ էին Աստծո հետ, որ երաշխիքն էր պայծառ սպագայում իրենց սպասվող խաղաղության: Ով որ ճաշակել էր այդ հույսն ու վատահությունը, երբեք չէր կարող մոռանալ սպասման այդ թանկագին ժամերը: Նշված ժամանակից մի քանի շաբաթ առաջ աշխարհային գործերը շատ տեղերում մի կողմ դրվեցին: Անկեղծ հավատացյալները զգուշորեն քննում էին իրենց ամեն մի զգացմունքն ու միտքը, ասես մահվան մահճում էին և մի քանի ժամից արդեն պիտի ննջեին: Ոչ ոք «համբարձման հագուստ» չէր պատրաստում, բայց բոլորը ներքին վկայության կարիք էին զգում՝ համոզվելու, որ պատրաստ են դիմավորելու Փրկչին: Նրանց սպիտակ հանդերձը հոգու սրբությունն էր՝ Քրիստոսի քավչարար արյամբ մեղքից սրբված բնավորությունը: Երանի՜ իրենց Աստծո ժողովուրդ համարողներն այսօր էլ ունենային սիրտ քննելու նույն ոգին, նույն ջերմեռանդ, աներեր հավատը: Եթե նրանք շարունակեին այդպես խոնարհվել Աստծո առաջ և իրենց թախանձագին աղերսներն ուղղել դեպի շնորհի աթոռը, ապա շատ ավելի հարուստ փորձառություն կունենային: Բայց որքա՛ն

քիչ են աղոթքները, որքա՛ն քիչ է մեղքի խոր գիտակցումը, և կենդանի հավատի բացակայությունը շատերին գրկում է այն շնորհից, որ Փրկիչն առատությամբ հեղել է:

Աստված որոշել էր փորձել Իր ժողովրդին: Նրա ձեռքն էր ծածկել սխալը մարգարեական ժամանակների հաշվարկի մեջ: Ո՛չ աղվենտիստներն [374] էին հայտնաբերել սխալը, ո՛չ էլ նրանց ամենաուսյալ հակառակորդները: Այս վերջիններն ասում էին. «Մարգարեական ժամանակների ձեր հաշվարկները ճիշտ են: Շուտով ինչ-որ մեծ իրադարձություն է տեղի ունենալու, բայց ոչ այն, ինչ կանխասել է պ-ն Սիլլերը. դա կլինի ոչ թե Քրիստոսի երկրորդ գալուստը, այլ աշխարհի դարձը Աստծուն»:

Սպասման ժամանակն անցավ, բայց Քրիստոսը չհայտնվեց՝ փրկելու Իր ժողովրդին: Նրանք, ովքեր անկեղծ հավատով ու սիրով սպասել էին իրենց Փրկչին, դառը հիասթափություն ապրեցին: Մակայն այդպես իրականանում էին Աստծո նպատակները: Նա քննում էր նրանց սրտերը, ովքեր հայտարարում էին, թե սպասում են Նրա հայտնվելուն: Նրանցից շատերն առաջնորդվել էին ոչ թե վեհ դրոմներով, այլ միայն վախից: Նրանց դավանանքը չէր ազդել իրենց սրտի կամ կյանքի վրա: Երբ սպասված իրադարձությունը տեղի չունեցավ, այս անձինք հայտարարեցին, որ իրենք չեն հիասթափվել, որ իրականում երբեք չեն հավատացել, թե Քրիստոսը պիտի գա: Այսպիսիք առաջինը սկսեցին ծիծաղել ճշմարիտ հավատացյալների հիասթափության վրա:

Բայց Հիսուսն ու երկնային ամբողջ գորքը սիրով ու կարեկցանքով էին նայում այս հավատարիմ, բայց հիասթափված մարդկանց: Եթե մի պահ ետ քաշվեր չարի քողը, որը տեսանելի աշխարհը բաժանում էր անտեսանելիից, ապա կերևար, թե ինչպես էին հրեշտակները մոտենում այս աներեր հոգիներին և պաշտպանում նրանց սատանայի նետերից:

ԳԼՈՒԽ 21

ՄԵՐԺՎԱԾ ՆԱԽԱԶԳՈՒՇԱՅՈՒՄ

Քարոզելով երկրորդ գալստյան ուսմունքը՝ Ուիլյամ Միլլերն ու նրա ընկերները միայն մեկ նպատակ էին հետապնդում՝ արթնացնել մարդկանց՝ պատրաստվելու դատաստանին: Նրանք ջանում էին հավատացյալ կոչվողների ուշադրությունը հրավիրել եկեղեցու ճշմարիտ հույսի և քրիստոնեական ավելի խորը փորձառություն ձեռք բերելու անհրաժեշտության վրա, և նրանք նաև աշխատում էին չվերածնվածների հղղել անմիջապես ապաշխարելու և դառնալու Աստծուն: «Նրանք չէին փորձում մարդկանց ներգրավել ինչ-որ աղանդի կամ կրոնական ուղղության մեջ: Հենց այդ պատճառով էլ նրանք աշխատում էին բոլոր եկեղեցիների և հարանվանությունների մեջ՝ առանց միջամտելու նրանց ներքին եկեղեցական կամ կազմակերպչական գործերին»:

«Իմ բոլոր գործերում,- ասել է Միլլերը,- ես երբեք ցանկություն կամ միտք չեմ ունեցել որևէ նոր հարանվանություն ստեղծելու կամ մեկին մյուսից ավելի պաշտպանելու: Ես մտածում էի օգնել բոլորին: Ենթադրելով, թե բոլոր քրիստոնյաները ցնծությամբ կընդունեն Քրիստոսի գալստյան հեռանկարը, և որ նրանք, ովքեր չէին համաձայնվի ինձ հետ, չեն սկսի ավելի քիչ սիրել այս ուսմունքն ընդունողներին, ես չէի պատկերացնում, որ երբևէ կարիք կլինի առանձին ժողովների: Իմ միակ նպատակն էր՝ մարդկանց կոչ անել դառնալու Աստծուն, տեղեկացնել աշխարհին գալիք դատաստանի մասին և դրդել իմ մերձավորներին սրտի այնպիսի պատրաստության, որը նրանց ունակ կդարձներ խաղաղությամբ դիմավորել իրենց Աստծուն: Նրանց մեծամասնությունը, ովքեր դարձի էին եկել իմ ջանքերի շնորհիվ, միացան այս կամ այն եկեղեցուն» (Ս. Բլիս, *Ուիլյամ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 328): [376]

Քանի որ նրա գործը նպաստում էր եկեղեցիների աճին, որոշ ժամանակ ծառայողներն ու կղերականները բարեհաճորեն էին նայում դրան: Բայց երբ նրանք մերժեցին ադվենտիստական ուսմունքը և որոշեցին ճնշել դրա քարոզությունը, նրանք ոչ միայն ամբիոններից ընդդիմացան

դրան, այլև իրենց անդամներին արգելեցին մասնակցել այն ժողովներին, որոնցում քարոզում էին երկրորդ գալստյան մասին, կամ նույնիսկ իրենց հույսի մասին խոսել եկեղեցու պաշտամունքի ժամանակ: Այսպես, հավատացյալները հայտնվեցին մեծ փորձության և շփոթության մեջ: Նրանք սիրում էին իրենց եկեղեցիները և որևէ ցանկություն չունեին առանձնանալու նրանցից, բայց տեսնելով, որ Աստծո խոսքի վկայությունը թաքցվում է, և իրենց գրկում են մարգարեությունները քննելու իրավունքից, զգացին, որ հավատարմությունն Աստծո հանդեպ արգելում էր իրենց՝ ենթարկվելու նրանց պահանջներին: Նրանց, ովքեր ձգտում էին մերժել Աստծո խոսքի վկայությունը, նրանք այլևս չէին կարող համարել Քրիստոսի եկեղեցին՝ «ճշմարտության սյունն ու հաստատությունը»: Ուստի, առանձնանալով իրենց նախկին եկեղեցուց, նրանք իրենց արդարացված զգացին: 1844-ի ամռանը շուրջ հիսուն հազար հոգի լքեցին իրենց եկեղեցիները:

Մտավորապես այդ ժամանակ Միացյալ Նահանգների եկեղեցիներից շատերում զգալի փոփոխություններ կատարվեցին: Տարիներ շարունակ դրանք աստիճանաբար, բայց հաստատուն կերպով աշխարհիկ սովորություններ ու ավանդույթներ էին ներմուծել, և արդյունքում՝ նրանց հոգևոր կյանքը անկում էր ապրել, բայց այդ տարի երկրի գրեթե բոլոր եկեղեցիները հանկարծակի և կտրուկ անկում ունեցան: Թեև թվում էր, թե ոչ որ ի վիճակի չէ բացատրել պատճառը, փաստն ինքնին ակնհայտ էր և լայնորեն քննարկվում էր թե՛ մամուլում, թե՛ եկեղեցիներում:

Ֆիլադելֆիայի երեցականների ժողովում պ-ն Բարնսը՝ մի հայտնի մեկնաբանության հեղինակն ու քաղաքի առաջավոր եկեղեցիներից մեկի հովիվը, «ասաց, որ ինքը շուրջ քսան տարի ծառայության մեջ է եղել, և մինչև վերջին հաղորդությունը երբեք չի եղել, որ այդ արարողության ժամանակ եկեղեցուն չմիանան մի քանի նորադարձներ: Իսկ հիմա *ո՛չ արթնացում կա, ո՛չ վերածնունդ, ո՛չ տեսանելի աճ շնորհի մեջ, և ոչ որ չի գալիս իր դասերին՝* զրուցելու հոգու փրկության մասին: Ձեռներեցության, առևտրի և արտադրության [377] զարգացման փայլուն հեռանկարների հետ միասին աճել է նաև աշխարհիկությունը: *Իրավիճակը նույնն է բոլոր հարանվանություններում»* (Համայնքային օրագիր, 23 մայիսի, 1844):

Նույն տարվա փետրվարին Օբերլինի քոլեջի դասախոս Ֆիննին ասել է. «Անհերքելի փաստ է, որ մեր երկրի բողոքական եկեղեցիներն, ընդհանուր առմամբ, կա՛մ հակակրանք, կա՛մ թշնամություն են ցուցաբերել դարի գրեթե բոլոր բարոյական բարեփոխումների հանդեպ: Կան

առանձին բացառություններ, որոնք, սակայն, բավական չեն ընդհանուր պատկերը փոխելու համար: Ահա ևս մի փաստարկ: եկեղեցիներում նկատվում է վերածննդի գրեթե համատարած բացակայություն: Ամբողջ երկրի կրոնական մամուլի վկայությամբ՝ ամենուրեք սարսափելիորեն խորը հոգևոր անտարբերություն է տիրում... Գնալով եկեղեցու ավելի շատ անդամներ են նորածնության գերիները դառնում, ամբարիշտների հետ միասին տրվում են անվայել հաճույքների, պարերի, խնջույքների և այլն... Բայց կարիք չկա երկարացնելու այս ցավոտ թեման: Բավական է, որ սպացույցները շատանում և ծանրանում են մեր վրա՝ ցույց տալով, որ եկեղեցիներն, ընդհանուր առմամբ, ցավալիորեն այլասերվում են: Նրանք շատ են հեռացել Փրկչից, Նա էլ նրանցից հետ է քաշվել»:

Մի հեղինակ «Կրոնական հեռադիտակ» ամսագրում վկայել է. «Մենք երբեք ականատես չենք եղել կրոնական այնպիսի համատարած անկման, ինչպես այսօր: Եկեղեցին պետք է արթնանա և փնտրի այս դժբախտության պատճառը, քանզի յուրաքանչյուրի համար, ով սիրում է Սիոնը, սա իրոք դժբախտություն է: Մտաբերելով, թե որքան «քիչ և հազվագյուտ» են իսկապես դարձի գալու դեպքերը, ինչպես նաև մեղավորների գրեթե աննախադեպ հանդգնությունն ու գռեհկությունը, մենք ակամա բացականչում ենք. «Մոռացե՛լ է Աստված Իր ողորմությունը, կամ փակվե՛լ է արդյոք շնորհի դուռը»:

Եկեղեցում առանց պատճառի այսպիսի իրավիճակ երբեք չի ստեղծվում: Հոգևոր խավարը, որ պատել է ազգերին, եկեղեցիներին և անհատներին, ոչ թե նրանից է, որ Աստված քմահաճորեն նրանց զրկել է Իր շնորհից, այլ որ մարդիկ արհամարհում կամ մերժում են աստվածային լույսը: Այս [378] ճշմարտության ցայտուն լուսաբանումն է հրեա ժողովրդի պատմությունը Քրիստոսի օրերում: Նվիրվելով աշխարհին և մոռանալով Աստծուն ու Նրա Խոսքը՝ նրանց հասկացողությունը մթազնել էր, սրտերը՝ դարձել երկրային ու ցանկասեր: Տգիտությունն էր պատճառը, որ նրանք մոլորվեցին Մեսիայի գալստյան հարցում, և իրենց հպարտությամբ ու անհավատությամբ էլ մերժեցին Փրկչին: Նույնիսկ այդ ժամանակ էլ Աստված հրեա ազգին չզրկեց փրկության օրհնությունները ճանաչելու կամ դրանց մասնակից լինելու առավելությունից: Բայց ճշմարտությունը մերժողները կորցրին երկնային պարգևը ստանալու ամեն ցանկություն: Նրանք «խավարը լույս անվանեցին, իսկ լույսը՝ խավար», մինչև որ լույսը, որ նրանցում էր, դարձավ խավար... և որքա՛ն թանձր էր այդ խավարը:

Երբ բացակայում է կենդանի բարեպաշտության ոգին, սատանան

միշտ նպատակ է հետապնդում, որ մարդիկ հետևեն կրոնի ձևերին: Ավետարանը մերժելուց հետո հրեաները եռանդազին շարունակում էին պահել իրենց հին արարողությունները, խստորեն պաշտպանել իրենց ազգային բացառիկությունը, մինչդեռ հենց իրենք էլ չէին կարող չընդունել, որ արդեն գրկվել են Աստծո ներկայությունից: Դանիելի մարգարեությունն այնքան հստակորեն էր մատնանշում Մեսիայի գալստյան ժամանակը և այնքան ուղղակիորեն կանխատմում Նրա մահը, որ նրանք արգելեցին դրա ուսումնասիրությունը, և ռաբբիներն, ի վերջո, նգովեցին բողոքին, ովքեր կփորձեն հաշվարկել այդ ժամանակը: Իսրայելի ժողովուրդն իր կուրությամբ ու անզեղությամբ հետագա դարերի ընթացքում անտարբեր մնաց փրկության շնորհառատ առաջարկների հանդեպ՝ մերժելով երկնային լույսը, ավետարանի օրհնություններն ու հանդիսավոր, սոսկալի նախազգուշացումը:

Որտեղ էլ որ այս իրավիճակը կրկնվի, նույն հետևանքները կունենա: Նա, ով ինքնակամ խեղդում է իր պարտքի զգացումը, որովհետև այն դեմ է իր հակումներին, ի վերջո կկորցնի ճիշտը սխալից տարբերելու ունակությունը: Բանականությունը մթագնում է, խիղճը՝ անզգայանում, ու սիրտը՝ կկարծրանում, և հոգին բաժանվում է Աստծուց: Որտեղ որ աստվածային ճշմարտության լուրն արհամարհվում կամ մերժվում է, այնտեղ եկեղեցին պատվում է խավարով, հավատն ու սերը սառչում են, [379] և տարածայնություններ ու օտարացում են առաջանում: Եկեղեցու անդամներն իրենց հետաքրքրությունն ու ջանքերը կենտրոնացնում են աշխարհային բաների վրա, իսկ մեղավորներն ավելի են խստանում իրենց անզեղության մեջ:

Հայտնություն 14-րդ գլխի առաջին հրեշտակի պատգամը, ազդարարելով Աստծո դատաստանի ժամը և մարդկանց կոչ անելով վախենալ Նրանից և երկրպագել Նրան, նպատակ ուներ Աստծո ժողովրդին հետ պահել աշխարհի ապականիչ ազդեցությունից և արթնացնել նրան՝ տեսնելու իր աշխարհասիրությունն ու նահանջը: Այս լուրն Աստծո նախազգուշացումն էր՝ ուղարկված եկեղեցուն, որը, եթե ընդունվեր, կվերացներ այն չարիքը, որ բաժանում էր նրան Իրենից: Եթե նրանք ընդունեին երկնային լուրը՝ խոնարհեցնելով իրենց սրտերը Տիրոջ առաջ և անկեղծորեն ձգտելով պատրաստվել հանդիպելու Նրան, Աստծո Հոգին և գորությունը կդրսևորվեին նրանցում: Եկեղեցին դարձյալ կհասներ միաբանության, հավատի և սիրո այն օրհնյալ վիճակին, որը գոյություն ուներ առաքյալների օրերին, երբ հավատացյալները «մեկ սիրտ ու մեկ հոգի» ունեին և «համարձակությամբ խոսում էին Աստծո խոսքը»,

երբ «Տերն ամեն օր փրկվողներին ավելացնում էր եկեղեցուն» (Գործք 4.32, 31, 2.47):

Եթե Աստծո ժողովուրդն ընդունեք այն լույսը, որ շողում էր իր վրա Նրա Խոսքից, նա ձեռք կբերեր այն միաբանությունը, որի համար Քրիստոսն աղոթել էր, և որն առաքյալը ներկայացնում է որպես «Հոգու միաբանություն՝ խաղաղության կապով»: «Մեկ մարմին և մեկ Հոգի, - ասում է նա, - ինչպես որ կանչվեցիք ձեր կոչման մեկ հույսի մեջ: Մեկ Տեր, մեկ հավատ, մեկ մկրտություն» (Եփեսացիս 4.3-5):

Սրանք էին այն օրհնությունները, որ ստացան ադվենտիստական լուրն ընդունողները: Նրանք դուրս էին եկել տարբեր հարանվանություններից, և նրանց միջև եղած պատենշները հողին էին հավասարվել, դավանաբանական հակասությունները՝ վերացել, երկրային հագաբանյակի հակասատվածաշնչյան հույսը՝ թողնվել. երկրորդ գալստյանը վերաբերող սխալ պատկերացումներն ուղղվեցին, հպարտությունն ու աշխարհայնությունը անհետացան, սրտերը միաբանվեցին քաղցր ընկերակցության մեջ, և գերիշխեցին սերն ու ցնծությունը: Եթե այս ուսմունքի [380] շնորհիվ կատարվեցին նման փոփոխություններ այն փոքրաթիվ մարդկանց մեջ, ովքեր ընդունել էին այն, ապա նույնն էլ տեղի կունենար բոլորի հետ, եթե բոլորն էլ ընդունեին այն:

Բայց եկեղեցիներն, ընդհանուր առմամբ, չընդունեցին նախազգուշացումը: Նրանց ծառայողները՝ որպես «Իսրայելի տան» պահապաններ, առաջինը պիտի նկատեին Հիսուսի գալստյան նշանները, սակայն թերացան սովորել ճշմարտությունը կամ մարգարեների վկայությունից, կամ էլ ժամանակների նշաններից: Երբ նրանց սրտերը լցվեցին աշխարհիկ հույսերով ու ձգտումներով, սերն առ Աստված և հավատը Նրա Խոսքի հանդեպ սառեցին, ու երբ ներկայացվեց ուսմունքը գալստյան մասին, դա միայն արթնացրեց նրանց նախապաշարումներն ու անհավատությունը: Այն փաստը, որ լուրը հիմնականում քարոզվում էր շարքային անդամների կողմից, ներկայացվեց որպես փաստարկ նրա դեմ: Ինչպես անցյալում, Աստծո խոսքի պարզ վկայությանն ընդդիմացան այս հարցով. «Իշխաններից կամ փարիսեցիներից որևէ մեկը հավատա՞ց նրան»: Տեսնելով, թե որքան դժվար է հերքել ապացույցները մարգարեական ժամանակաշրջաններից, շատերը հետ պահեցին մարդկանց մարգարեության ուսումնասիրումից՝ սովորեցնելով, թե մարգարեական գրքերը կնքված են և չեն կարող հասկացվել: Հագաբանական մարդիկ, ամբողջովին ապավինելով իրենց հովիվներին, հրաժարվեցին լսել նախազգուշացումը, իսկ մյուսները, որ թեև համոզվել էին

ճշմարտության մեջ, չհամարձակվեցին բացեիքաց դավանել այն, որ-պեսզի «ժողովարանից դուրս չհանվեն»: Լուրը, որն Աստված ուղարկել էր եկեղեցին փորձելու և մաքրելու համար, շատ հստակ կերպով ցույց տվեց բոլորին, թե որքան շատ էր նրանց թիվը, ովքեր սրտով ավելի կապված էին այս աշխարհի հետ, քան Քրիստոսի: Երկիրն ավելի գրավիչ էր նրանց համար, քան երկնքի երանությունը: Նրանք գերադասեցին լսել աշխարհիկ իմաստության ձայնը և երես թեթեցին սրտեր քննող ճշմարտության պատգամից:

Մերժելով առաջին հրեշտակի նախագուշացումը՝ նրանք հրաժարվեցին այն միջոցներից, որոնք երկինքը նախատեսել էր իրենց վերածննդի համար: Նրանք արհամարհեցին շնորհալի պատգամաբերին, ով կօգներ թողնելու Աստծուց իրենց բաժանող չարիքները, և սկսեցին ավելի եռանդազին փնտրել աշխարհի ընկերակցությունը: Ահա սա էր աշխարհասիրության, նահանջի և հոգևոր մահվան այն ահավոր վիճակի պատճառը, որ տիրում էր եկեղեցիներում 1844 թվականին: [381]

Հայտնություն 14-րդ գլխում առաջին հրեշտակին հետևում է երկրորդը՝ ազդարարելով. «Ընկա՛վ, ընկա՛վ Բաբելոն մեծ քաղաքը, որով հետև իր պռոնկության բարկության գինուց խմեցրեց բոլոր ազգերին» (Հայտնություն 14.8): «Բաբելոն» բառը ծագում է «բաբել»-ից, որ նշանակում է խառնաշփոթություն: Սուրբ Գրքում այն գործածվում է կեղծ կամ նահանջած կրոնական մարմինները նկարագրելու համար: Հայտնություն 17-րդ գլխում Բաբելոնը ներկայացված է որպես կին՝ մի կերպար, որով Աստվածաշնչում խորհրդանշվում է եկեղեցին: Առաքինի կինը ներկայացնում է մաքուր եկեղեցին, անառակ կինը՝ ուխտադրուժ եկեղեցին:

Քրիստոսի և Նրա եկեղեցու միջև գոյություն ունեցող հարաբերությունների սրբազան ու տևական բնույթը Աստվածաշնչում ներկայացված է ամուսնական կապի միջոցով: Տերն Իր ժողովրդին կապել է Իր հետ հանդիսավոր ուխտի միջոցով, ըստ որի՝ Նա խոստանում է լինել նրանց Աստվածը, իսկ նրանք խոստանում են լինել միմիայն Նրանը: Նա ասում է. «Ես քեզ պիտի նշանեն ինձ հավիտյան, և քեզ պիտի նշանեն ինձ արդարությամբ և իրավունքով, ողորմությամբ և գթությունով» (Ովսե 2.19): Եվ կրկին. «Ես ամուսնացել եմ քեզ հետ» (Երեմիա 3.14): Պողոսը նույնպես այդ խորհրդանիշն է օգտագործում Նոր Կտակարանում, երբ ասում է. «Ձեզ նշանեցի մի ամուսնու՝ որպես մի սուրբ կույս Քրիստոսին ներկայացնելու համար» (Բ Կորնթացիս 11.2):

Եկեղեցու անհավատարմությունը Քրիստոսի հանդեպ, որ դադարեց

վատահեղ ու սիրել Նրան՝ թույլ տալով աշխարհասիրությանը՝ գրավելու իր սիրտը, նմանեցվում է ամուսնական խոստումի դրժմանը: Իսրայելի մեղքը, որ Տիրոջից բաժանվեց, պատկերված է հենց այս խորհրդանիշով, իսկ Աստծո զարմանալի սերը, որը նրանք արհամարհել էին, ներկայացված է հուզիչ խոսքերով. «Երդում անելով՝ քեզ հետ ուխտ կապեցի, և դու իմը եղար»: «Դու շատ ու շատ գեղեցկացար և թագավորության հասար: Եվ քո գեղեցկության համբավը դուրս եկավ ազգերի մեջ, որովհետև նա կատարյալ եղավ իմ՝ քեզ վրա դրած վայելչությամբ... Բայց դու վատահեցիր քո գեղեցկությանը և շնացար քո անվան պատճառով»: «Ինչպես որ մի կին անհավատարիմ կլինի իր **[382]** ամուսնուն, դուք նույնպես անհավատարիմ եղաք ինձ, ով Իսրայելի տուն, ասում է Տերը», ինչպես «շնացող կինը», որ «իր մարդու փոխարեն ուրիշին է ընդունում» (Եզեկիել 16.8,13-15, 32, Երեմիա 3.20):

Նոր Կտակարանը նույն լեզվով է դիմում քրիստոնյա կոչեցյալներին, ովքեր ավելի շատ աշխարհի ընկերակցությունն են որոնում, քան Աստծո բարեհաճությունը: Հակոբոս առաքյալն ասում է. «Շնացողներ, չգիտե՞ք, որ սերն աշխարհի հանդեպ թշնամություն է Աստծո դեմ: Արդ ով որ կամենա աշխարհին բարեկամ լինել, իր անձն Աստծուն թշնամի կդարձնի» (Հակոբոս 4.4):

Հայտնություն 17-րդ գլխի կինը՝ Բաբելոնը, «ծիրանի և կարմիր էր հագած, և զարդարված էր ոսկով, մարգարիտներով ու թանկարժեք քարերով, իր ձեռքին՝ ոսկե բաժակ, որը լի էր զարշություններով ու իր պիղծ պոռնկությամբ: Եվ նրա ճակատին մի անուն կար գրված. *Խորհուրդ. մեծ Բաբելոն՝ երկրի պոռնիկների և զարշելիների մայրը*»: Մարգարեն ասում է. «Տեսա կնոջը՝ հարբած սրբերի արյունով և Հիսուսի վկաների արյունով»: Այնուհետև ասվում է, որ Բաբելոնը «մեծ քաղաք է, որ թագավորում է երկրի թագավորների վրա» (Հայտնություն 17.4-6, 8): Իշխանությունը, որը դարեր շարունակ բռնացել է քրիստոնեական աշխարհի միապետների վրա, Հռոմն է: Ծիրանին ու կարմիրը, ոսկին, մարգարիտներն ու թանկարժեք քարերը ցայտուն կերպով պատկերում են Հռոմի ամբարտավան աթոռի ավելի քան արքայական շքեղությունն ու ճոխությունը: Եվ ուրիշ ոչ մի իշխանություն հնարավոր չէ այդպիսի ճշտությամբ նկարագրել՝ որպես «հարբած սրբերի արյունով», ինչպես այն եկեղեցին, որն այնքան դաժանորեն հալածել է Քրիստոսի հետևորդներին: Բաբելոնը մեղադրվում է նաև «երկրի թագավորների» հետ իր անօրինական կապի մեջ: Տիրոջից հեռանալով և հեթանոսներից դաշնակցելով էր, որ հրեական եկեղեցին դարձավ պոռնիկ: Եվ Հռոմը,

նույն ձևով իրեն ապականելով աշխարհիկ իշխանությունների օգնությամբ դիմելու միջոցով, նույն դատապարտությունն է ընդունում:

Բաբելոնը նկարագրված է որպես «երկրի պռոնիկներին ու գարշելիների մայր»: Նրա դուստրերը պիտի որ այն եկեղեցիները լինեն, որոնք հարում են նրա ուսմունքին ու ավանդույթներին, հետևում են նրա օրինակին՝ զոհաբերելով [383] ճշմարտությունն ու Աստծո հավանությունը՝ ապօրինի դաշինքի մեջ մտնելու աշխարհի հետ: Հայտնություն 14-րդ գլխի լուրը, որն ազդարարում է Բաբելոնի *սակունք*, պետք է վերաբերի կրոնական այն մարմիններին, որոնք մի ժամանակ մաքուր են եղել, իսկ հետո՝ ապականվել: Քանի որ այս լուրը հետևում է դատաստանի մասին նախագուշացմանը, այն պետք է հռչակվի վերջին օրերին, դրա համար էլ չի կարող վերաբերել միայն Հռոմի եկեղեցուն, քանզի այդ եկեղեցին դարեր շարունակ ընկած վիճակում է եղել: Բացի այդ, Հայտնություն 18-րդ գլխում Աստծո ժողովրդին կոչ է արվում դուրս գալ Բաբելոնից: Այս տեքստի համաձայն՝ Աստծո ժողովրդի մեծ մասը դեռ Բաբելոնում է: Եվ կրոնական ո՞ր մարմիններում հիմա պետք է գտնվի Քրիստոսի հետևորդների մեծ մասը: Անկասկած, բողոքական հավատը դավանող տարբեր եկեղեցիներում: Իրենց ստեղծման ժամանակ այս եկեղեցիներն անձնվիրաբար կանգնեցին հանուն Աստծո և ճշմարտության, և Նրա օրհնությունը նրանց հետ էր: Նույնիսկ անհավատ աշխարհը ստիպված էր ճանաչել ավետարանի սկզբունքներն ընդունելու բարերար արդյունքը: Իսրայելին ուղղված մարգարեի խոսքով՝ «Քո գեղեցկության համբավը դուրս եկավ ազգերի մեջ, որովհետև այն կատարյալ եղավ իմ՝ քեզ վրա դրած վայելչությամբ, ասում է Տերը»: Բայց այս եկեղեցիները քայքայվեցին այն նույն մեղավոր հակումների հետևանքով, որ Իսրայելի անեծքն ու կործանումը դարձան՝ ամբարիշտներին ընդօրինակելը և նրանց մտերմությունը շահելը: «Դու վստահեցիր քո գեղեցկությանը և շնացար քո անվան պատճառով» (Եզեկիել 16.14,15):

Բողոքական շատ եկեղեցիներ հետևում են Հռոմի օրինակին և ապօրինի դաշինքի մեջ են մտնում «երկրի թագավորների» հետ և աշխարհիկ կառավարությունների հետ իրենց հարաբերություններով ստեղծում են պետական եկեղեցիներ ու այլ հարանվանություններ՝ որոնելով աշխարհի բարեհաճությունը: Եվ «Բաբելոն» կամ «խառնաշփոթություն» բառը շատ տեղին է վերագրել այդ եկեղեցիներին, որոնք պնդում են, թե իրենց ուսմունքը հիմնված է Աստվածաշնչի վրա, բայց բաժանված են գրեթե անթիվ աղանդների՝ իրար խիստ հակասող դավանանքներով ու տեսություններով:

Բացի աշխարհի հետ հանցավոր կապից, Հռոմից առանձնացած եկեղեցիներին բնորոշ են նաև նրա մյուս հատկանիշները: **[384]**

Կաթոլիկ մի հեղինակ իր աշխատության մեջ պնդում է, որ «Եթե Հռոմի եկեղեցին սրբերի իր պաշտամունքով, երբևէ մեղավոր լիներ կռապաշտության մեջ, ապա նրա դուստրը՝ անգլիկան եկեղեցին, նույն մեղքի մեջ է, քանի որ Մարիամին նվիրված տասը եկեղեցիներ ունի և ընդամենը մեկ եկեղեցի՝ նվիրված Քրիստոսին» (Ռիչարդ Չալոներ, *Խրատ կաթոլիկ քրիստոնյային*, Նախաբան, էջ 21, 22):

Դոկտոր Հոպկինսն իր «Հազարամյայի մասին» տրակտատում հայտարարում է. «Որևէ հիմք չկա ենթադրելու, թե հակաքրիստոնեական ոգին ու գործերը բնորոշ են միայն Հռոմի եկեղեցուն: Նեոի ոգին մեծապես իշխում է նաև բողոքական եկեղեցիներում, որոնք լիովին բարեփոխված չեն... ապականությունից ու ամբարշտությունից» (Մամուլե Հոպկինս, *Աշխատություններ*, հ. 2, էջ 328):

Հռոմից երեցական եկեղեցու տարանջատման վերաբերյալ դոկտոր Գաթրին գրում է. «Երեք հարյուր տարի առաջ մեր եկեղեցին դուրս եկավ Հռոմի դարպասներից՝ բացված Աստվածաշունչն իր դրոշի վրա և «Քննեցեք Գրքերը» նշանաբանով»: Այնուհետև նա մի խորհմաստ հարց է տալիս. «Արդյո՞ք նա մաքուր դուրս եկավ Բաբելոնից» (Թոմաս Գաթրի, *Ավերարանը Եզեկիելի գրքում*, էջ 237):

«Անգլիկան եկեղեցին,- ասում է Սփերջենը,- կարծես ամբողջովին կուլ է գնացել ծեսերին, բայց նրանից առանձնացածներն էլ լիովին ազատ չեն փիլիսոփայական անհավատությունից: Ումից որ մենք շատ բան էինք սպասում, մեկը մյուսի ետևից երես են թեքում հավատի հիմքերից: Նորից ու նորից ես տեսնում եմ, որ Անգլիայի սիրտն ամբողջովին ծակծկված է դատապարտելի անհավատությամբ, որը դեռ համարձակվում է ամբիոն բարձրանալ և իրեն քրիստոնյա կոչել»:

Ինչի՞ց ծագեց այս մեծ ուխտադրժությունը: Ինչպե՞ս եկեղեցին առաջին անգամ հեռացավ ավետարանի պարզությունից: Պատասխանը մեկն է՝ հեթանոսների սովորությունները ներմուծելով, որպեսզի նրանք ավելի հեշտ ընդունեն քրիստոնեությունը: Պողոս առաքյալը գրել է, որ նույնիսկ իր օրերում «Անօրենության խորհուրդն արդեն զորանում է» (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.7): Քանի դեռ կային առաքյալները, եկեղեցին պահպանում էր համեմատական մաքրություն: Բայց «երկրորդ դարի վերջին եկեղեցիների մեծ մասը նոր ձև ընդունեց, սկզբնական պարզություն **[385]** անհետացավ, և ծեր աշակերտների մահից հետո նրանց գավակները, նորադարձների հետ միասին... աննկատելի փոփոխություն-

ներ մտցրին» (Ռոբերտ Ռոբինսոն, *Եկեղեցական հեղափոխություններ*, գլ. 6, պարբ. 17, էջ 51): Անդամների թիվն աճեցնելու նպատակով քրիստոնեական հավատի վեհ չափանիշն իջեցվեց, և արդյունքում «հեթանոսական հեղեղը ներխուժեց եկեղեցի՝ իր հետ բերելով իր սովորույթները, ծեսերն ու կուռքերը» (Գավացի, *Գասախոսություններ*, էջ 278): Երբ քրիստոնեական կրոնը ձեռք բերեց աշխարհի բարեհաճությունն ու աջակցությունը, այն ձևականորեն ընդունվեց հազարավորների կողմից, բայց արտաքուստ երևալով քրիստոնյա՝ շատերն «էությունը հեթանոսներ մնացին և զաղտնաբար երկրպագում էին իրենց կուռքերին» (*Նույն տեղում*, էջ 278):

Չկրկնվե՞ց արդյոք նույն բանը իրենց բողոքական համարող գրեթե բոլոր եկեղեցիներում: Երբ ճշմարիտ բարենորոգման ոգով լցված հիմնադիրները մահացան, նրանց հետնորդները ելան և «փոփոխություններ մտցրին»: Կուռքերն կառչելով իրենց հայրերի դավանանքին և հրաժարվելով ընդունել որևէ այլ ճշմարտություն, բացի նրանից, որ իրենց արդեն հայտնի էր, բարենորոգիչների զավակները զգալիորեն հեռացան իրենց հայրերի թողած խոնարհության, անձնուրացության ու բարեպաշտության օրինակից: Այսպիսի ճանապարհով «սկզբնական պարզությունն անհետանում է»: Աշխարհիկ հեղեղը լցվում է եկեղեցի՝ «իր հետ բերելով իր սովորույթները, ծեսերն ու կուռքերը»:

Ավա՛ղ, ի՛նչ ահավոր չափերի է հասել Քրիստոսի այսպես կոչված հետևորդների բարեկամությունն աշխարհի հետ, որը «թշնամություն է Աստծո դեմ»: Որքա՛ն են հեռացել քրիստոնեական աշխարհի ճանաչված եկեղեցիները խոնարհության, ինքնուրացության, պարզության ու բարեպաշտության աստվածաշնչյան չափանիշից: Խոսելով դրամի ճիշտ օգտագործման մասին՝ Ջոն Ուեյլին ասել է. «Այդ թանկագին պարզևի ոչ մի մասը մի վատնեք աչքի ցանկությունը բավարարելու համար՝ ավելորդ կամ թանկարժեք հագուստով և անիմաստ զարդերով: Դրա ոչ մի մասը մի՛ վատնեք ձեր տներն արտասովոր ձևով զարդարելու, ավելորդ կամ թանկարժեք կահույքի, արժեքավոր նկարների և ոսկեգօծման վրա... Ոչ մի ծախս մի՛ արեք կյանքի հպարտությունը բավարարելու և մարդկանց հիացմունքին կամ գովասանքին արժանանալու նպատակով... Քանի դեռ ծառայում ես ինքդ քեզ, մարդիկ քո մասին լավ կարծիք կունենան: Քանի դեռ «ազնիվ ծիրանի ու բեհեզ» ես հագնում և ամեն օր «ճոխ քեֆեր» [386] ես անում, շատերն, անկասկած, կգովեն քո նրբաճաշակությունը, առատածեռնությունն ու հյուրասիրությունը: Բայց նրանց ծափահարությունը մի՛ գնիր այդքան թանկ գնով: Ավելի ձգտիր

այն պատվին, որն Աստծուց է» (Ջոն Ուեսլի, *Աշխատություններ*, Քարոզ 50, «Գրամի օգտագործումը»): Բայց մեր օրերի շատ եկեղեցիներում այս խրատն անտեսվում է:

Կրոնի դավանումը լայնորեն տարածված է աշխարհում: Իշխանավորները, քաղաքական գործիչները, իրավաբանները, գիտնականներն ու առևտրականները միանում են եկեղեցուն՝ ձեռք բերելու հասարակության հարգանքն ու վստահությունը, և առաջ են տանում իրենց աշխարհիկ շահերը: Այսպես, իրենց քրիստոնյա ձևացնելով՝ նրանք փորձում են թաքցնել իրենց բոլոր անարդար գործերը: Կրոնական տարբեր մարմիններ, գորացած այս մկրտված աշխարհայինների հարստությանը և ազդեցությանը, ձգտում են ավելի մեծ ճանաչում ու հովանավորություն ձեռք բերել: Գլխավոր փողոցների վրա կանգնեցվում են հոյակերտ, շքեղորեն զարդարված եկեղեցիներ, իսկ երկրպագուները թանկարժեք ու նորածն զգեստներ են կրում: Բարձր աշխատավարձ է վճարվում տաղանդավոր ծառայողին՝ ժողովրդին զվարճացնելու և գրավելու համար: Նրա քարոզները չպետք է դիպչեն մարդկանց հայտնի մեղքերին, այլ պիտի փափուկ ու հաճելի լինեն աշխարհասեր ականջների համար: Այսպես բարձրաշխարհիկ մեղավորները գրանցվում են եկեղեցական գրքերում, և նրանց բարձրաշխարհիկ մեղքերը քողարկվում են բարեպաշտության քողի տակ:

Մեկնաբանելով քրիստոնյա կոչեցյալների ներկա վերաբերմունքը աշխարհի հանդեպ՝ մի հայտնի աշխարհիկ ամսագիր գրում է. «Անկատելիորեն եկեղեցին զիջել է ժամանակի ոգուն՝ ընդունելով ժամանակակից կարիքներին հարմարեցված երկրպագության ձևեր»: «Եկեղեցին այժմ օգտագործում է բոլոր միջոցները, որոնցով կրոնը կարելի է իրոք գրավիչ դարձնել»: Նյու Յորքի «Ինդիպենդենթը» մեթոդիզմի մասին այսպես է գրում. «Բարեպաշտներին անհավատներից բաժանող սահմանագիծը աստիճանաբար ջնջվում է, և երկու կողմից էլ եռանդուն մարդիկ ամեն ինչ անում են իրենց գործելաճի և հաճույքների միջև եղած ամեն տարբերություն վերացնելու համար»: «Կրոնի ժողովրդականությունը գնալով ավելի է մեծացնում նրանց թիվը, ովքեր փափագում են դրա արտոնությունները՝ առանց ուղղակիորեն կատարելու դրա պահանջները»: [387]

Հովարդ Քրոսբին ասում է. «Մենք խորապես անհանգստացած ենք, որ Քրիստոսի եկեղեցին այդպես քիչ է արդարացնում իր Տիրոջ մտադրությունները: Ինչպես անցյալում հրեաները թույլ տվեցին, որ մտերմությունը կռապաշտ ազգերի հետ Աստծուց գողանա իրենց սրտե-

րը... այնպես էլ այսօր Քրիստոսի եկեղեցին անհավատ աշխարհի հետ իր կեղծ ընկերակցությամբ հրաժարվում է բարեպաշտ կյանքի աստվածային սկզբունքներից և հանձնվում է աստվածամերժ հասարակության հաճախ բարետես, բայց քայքայիչ սովորույթներին՝ օգտագործելով փաստարկներ և գալով եզրահանգումների, որոնք օտար են Աստծո հայտնությանը և թշնամի շնորհի մեջ աճելուն» (*Առողջ քրիստոնյա. Կոչ եկեղեցուն*, էջ 141, 142):

Աշխարհիկության և զվարճասիրության այս հոսանքի մեջ ինքնուրացությունն ու անձնագոհությունը հանուն Քրիստոսի գրեթե ամբողջովին կորել է: «Որոշ տղամարդիկ և կանայք, ովքեր հիմա ակտիվ են մեր եկեղեցիներում, մանկության տարիներին սովորել են որոշ բաներից զրկվել, որպեսզի կարողանան ինչ-որ բան տալ կամ անել հանուն Քրիստոսի»: Բայց «եթե միջոցների պակաս զգացվի այսօր... ոչ ոքի կոչ չես անի ընծայելու: Օ՛, ոչ: Միայն տոնավաճառներ, պատկերասրահներ, կատակերգություններ, հնաճ ընթրիքներ. ցանկացած բան ժողովրդին զվարճացնելու համար»:

Ուխտընդինի նահանգապետ Ուոշբորնը իր ամենամյա ուղերձում 1873 թ. հունվարի 9-ին ասել է. «Երևի պետք է ինչ-որ օրենք ընդունել այն հաստատությունները փակելու համար, որտեղ թղթախաղ են սովորեցնում: Դրանք ամենուրեք են: Նույնիսկ եկեղեցին էլ, թեև հաճախ անգիտակցաբար, երբեմն կատարում է սատանայի գործը: Բարեգործական համերգները, վիճակախաղերը և այլ միջոցառումներ, որոնք կազմակերպվում են երբեմն բարի, բայց ավելի հաճախ ոչ այնքան ազնիվ նպատակներով, խորամանկ հնարքներ են դրամ շահելու՝ առանց որևէ ջանքի: Ոչինչ այնքան այլասերող ու ապականիչ ազդեցություն չի թողնում, հատկապես երիտասարդների վրա, որքան առանց աշխատանքի դրամ կամ ունեցվածք ձեռք բերելը: Եթե այս բախտախաղերի մեջ ներգրավված հարզարժան մարդիկ իրենց խիղճը հանգստացնում են այն մտքով, որ դրամը բարի նպատակների է ծառայելու, ապա զարմանալի չէ, որ նահանգի երիտասարդությունը հաճախ ընկնում է սովորությունների մեջ, որոնք, անկասկած, այդ վտանգավոր մոլախաղերի անխուսափելի հետևանքն են: **[388]**

Աշխարհին մմանվելու ոգին ներխուժում է եկեղեցիները քրիստոնեական ողջ աշխարհում: Լոնդոնում Ռ-որերթ Աթկինսն իր քարոզում պատկերել է Անգլիայում տիրող հոգևոր անկման մռայլ տեսարանը. «Իսկական արդարները չքանում են երկրից, և ոչ մեկի հոգը չէ: Այսօրվա հավատացյալ կոչեցյալները, ցանկացած եկեղեցում, աշխարհասերներ

են, աշխարհին նմանվողներ, հարմարություն սիրողներ և փառքի ձրգտողներ: Նրանք կանչված են Քրիստոսի հետ տառապանքներ կրելու, բայց խուսափում են նույնիսկ նախատինքից... «Նահանջ, նահանջ, նահանջ», - գրված է յուրաքանչյուր եկեղեցու ճակատամասին, ու եթե նրանք իմանային, եթե գիտակցեին դա, կարող էին դեռ հույս ունենալ, բայց, ավա՛ղ, նրանք բացականշում են. «Մենք հարուստ ենք, հարստացել ենք և ոչ մի բանի կարիք չունենք» (*Երկրորդ գալստյան գրադարան*, տրակտատ N 39):

Մեծագույն մեղքը, որի մեջ Բաբելոնը մեղադրվում է, այն է, որ նա «իր պոռնկության բարկության գինուց խմեցրեց բոլոր ազգերին»: Այս հարբեցնող բաժակը, որը նա աշխարհին առաջարկում է, այն կեղծ ուսմունքներն են, որ նա ընդունել է երկրի մեծամեծերի հետ ունեցած իր ապօրինի կապի հետևանքով: Բարեկամությունն աշխարհի հետ ապականում է նրա հավատը, իսկ նա էլ իր հերթին ապականիչ ազդեցություն է գործում աշխարհի վրա՝ սովորեցնելով ուսմունքներ, որոնք հակասում են Սուրբ Գրքի պարզ խոսքերին:

Հռոմը ժողովրդից թաքցրեց Աստվածաշունչը և պահանջեց, որ դրա փոխարեն բոլորն ընդունեն իր ուսմունքը: Բարենորոգման նպատակն էր՝ մարդկանց վերադարձնել Աստծո խոսքը: Բայց չափից ավելի ճիշտ չէ՞ արդյոք, որ եկեղեցիներն այսօր մարդկանց սովորեցնում են ավելի հավատալ իրենց դավանանքին ու եկեղեցու ուսմունքին, քան Սուրբ Գրքին: Չարիք Բիչերը բողոքական եկեղեցիների մասին ասում է. «Նրանք ընկրկում են իրենց հավատամքի դեմ ասված ամեն մի կտրուկ խոսքից ճիշտ այնպես, ինչպես սուրբ հայրերը կրնկրկեին սրբերին ու նահատակներին պաշտելու սովորության դեմ ասված կոշտ խոսքից: Բողոքական ավետարանական հարանվանություններն այնպես են կապվել մեկը մյուսի հետ և հենց իրենց ձեռքերը կապկպել, որ նրանցից և ոչ մեկում մարդը չի կարող քարոզիչ դառնալ, եթե Աստվածաշնչից բացի որևէ այլ գիրք **[389]** չընդունի... Որևէ չափազանցություն չկա այն խոսքում, որ դավանանքի ուժն այսօր, թեև ավելի նրբորեն, սկսում է արգելել Աստվածաշունչը նույնքան հաստատապես, որքան արել է Հռոմը» (Քարոզ «*Աստվածաշունչը ինքնին հավատամք է*», Ֆորթ Ուելյն, Ինդիանա, 22 փետրվարի, 1846 թ.):

Հենց որ հավատարիմ ուսուցիչները պարզաբանում են Աստծո խոսքը, հայտնվում են ուսյալ մարդիկ՝ ծառայողներ, ովքեր իրենց Սուրբ Գրքի մասնագետ են համարում և ողջամիտ վարդապետությունը պարսավում են որպես հերձվածողություն և հետաքրքրվողներին հետ են պա-

հում ճշմարտությունից: Եթե աշխարհն անհուսալիորեն հարբած չլիներ Բաբելոնի գինուց, ապա հազարավորները կհամոզվեին ու դարձի կգային Աստծո խոսքի պարզ, անվիճելի ճշմարտություններից: Բայց կրոնական հավատն այնքան խճճված ու հակասական է թվում, որ ժողովուրդը չի կողմնորոշվում, թե ինչն ընդունի որպես ճշմարտություն: Աշխարհի անգեղջյուրյան մեղքն ընկած է եկեղեցու դռան մոտ:

Հայտնություն 14-րդ գլխի երկրորդ հրեշտակի լուրն առաջին անգամ քարոզվեց 1844 թ. ամռանը: Այդ ժամանակ այն ավելի ուղղակիորեն վերաբերում էր եկեղեցիներին Սիացյալ Նահանգներում, որտեղ դատաստանի մասին նախազգուշացումն ամենից ավելի լայնորեն է հնչել ու գլխավորապես մերժվել, և որտեղ ամենից ավելի արագ են եկեղեցիներն անկում ապրել: Բայց երկրորդ հրեշտակի լուրն իր լիակատար իրականացումը չգտավ 1844-ին: Եկեղեցիներն այն ժամանակ բարոյապես ընկան աղվենտիստական լուրը մերժելու հետևանքով, բայց այդ անկումը լիակատար չէր: Շարունակելով մերժել իրենց ժամանակի համար նախատեսված հատուկ ճշմարտությունները՝ նրանք ավելի ու ավելի ցած ընկան: Բայց դեռ չի կարելի ասել, որ «Ընկա՛վ Բաբելոնը... որովհետև իր պռռնկության բարկության գինուց խմեցրեց *բոլոր ազգերին*»: Նա դեռ չի ստիպել բոլոր ազգերին այդ անելու: Աշխարհին նմանվելու և սրտեր քննող ներկա ճշմարտությունների հանդեպ անտարբերության ոգին դեռ գոյություն ունի և ներթափանցել է քրիստոնեական բոլոր երկրների բողոքական եկեղեցիները: Երկրորդ հրեշտակի հանդիսավոր և ահազող մեղադրանքը վերաբերում է նաև նրանց: Բայց ուրացության գործը դեռևս չի հասել իր գագաթնակետին:

Աստվածաշունչը հայտնում է, որ Տիրոջ գալուստից առաջ աստանան գործելու է «ամեն գործյամբ և սուտ նշաններով ու հրաշքներով **[390]** և անիրավության ամեն խաբեությունով», և նրանք, ովքեր «չընդունեցին ճշմարտության սերը, որպեսզի փրկվեն», կբողնվեն՝ ընդունելու «մոլորության ներգործություն, որ հավատան ստության» (Բ Թեսալոնիկեցիս 2.9-11): Մինչև սա տեղի չունենա, և եկեղեցին քրիստոնեական բոլոր երկրներում ամբողջովին չմիանա աշխարհին, Բաբելոնի անկումը վերջնական չի լինի: Փոփոխությունն արդեն ընթացքի մեջ է, բայց Հայտնություն 14.8-ի լիակատար իրականացումը դեռ ապագայում է:

Չնայած Բաբելոնը կազմող եկեղեցիները հոգևոր խավարում են և օտարացած Աստծուց, Քրիստոսի ճշմարիտ հետևորդների մեծ մասը դեռ գտնվում է նրանցում: Այդ մարդկանցից շատերը երբեք չեն լսել հատուկ ճշմարտությունները ներկա ժամանակի համար: Քիչ չեն այն-

պիսիք, ովքեր դժգոհ են իրենց ներկա վիճակից և ծարավ են ավելի պարզ լույսի: Նրանք իզուր նայում են Քրիստոսի պատկերին այն եկեղեցիներում, որոնց հարում են: Երբ այդ եկեղեցիներն ավելի ու ավելի հեռանան ճշմարտությունից և ավելի սերտորեն կապվեն աշխարհի հետ, տարբերությունը երկու խմբերի միջև ավելի ակնհայտ կդառնա և ի վերջո կհասցնի տարանջատման: Կգա ժամանակ, երբ նրանք, ովքեր Աստծուն սիրում են ամենից ավելի, այլևս չեն կարողանա կապված մնալ նրանց հետ, ովքեր «ավելի ցանկասեր են, քան աստվածասեր, որ աստվածապաշտության կերպարանք ունեն, բայց նրա գորությունն ուրացել են»:

Հայտնություն 18-րդ գլուխը մատնանշում է այն ժամանակը, երբ Հայտնություն 14.6-12 եռակի նախազգուշացումը մերժելու հետևանքով եկեղեցին լիովին կհայտնվի այն վիճակում, որ կանխատեսված է երկրորդ հրեշտակի կողմից, և Բաբելոնում գտնվող Աստծո ժողովրդին կոչ կարվի բաժանվելու նրանից: Սա վերջին լուրն է, որ երբևէ պետք է տրվի աշխարհին, և այն կկատարի իր գործը: Երբ նրանք, ովքեր «չհավատացին ճշմարտությանը, այլ հավանեցին անօրենությունը» (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.12), կթողնվեն՝ ընդունելու սաստիկ մոլորությունը և կհավատան ստի, այդ ժամանակ ճշմարտության լույսը կողողի բոլորին, ում սրտերը բաց են այն ընդունելու համար, և Բաբելոնում մնացած Տիրոջ բոլոր զավակները կընդունեն այս կոչը. «Դ՛ո՛րս եկ դրանից, ով իմ ժողովուրդ» (Հայտնություն 18.4):

ԿԱՏԱՐՎԱԾ ՄԱՐԳԱՐԵՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Անցավ այն ժամանակը, երբ ակնկալվում էր Տիրոջ գալուստը 1844 թ. գարնանը, և նրանք, ովքեր հավատով սպասել էին նրա հայտնվելուն, միառժամանակ ընկան կասկածների ու տարակուսանքի մեջ: Մինչ աշխարհը նրանց լիովին պարտված էր համարում, իսկ նրանց հույսը՝ մոլորություն, նրանց սփոփանքի աղբյուրն առաջվա պես Աստծո խոսքն էր: Շատերը շարունակեցին քննել Գիրքը՝ վերստուգելով իրենց հավատի վկայությունը և զգուշորեն ուսումնասիրելով մարգարեությունները՝ լրացուցիչ լույս ստանալու համար: Նրանց դիրքորոշումը հաստատող Աստվածաշնչի վկայությունը շատ պարզ ու համոզիչ էր թվում: Նշաններն անսխալ ցույց էին տալիս, որ Քրիստոսի գալուստը մոտ էր: Տիրոջ հատուկ օրհնությունը մեղավորների ապաշխարության և քրիստոնյաների հոգևոր կյանքի վերածննդի մեջ վկայել էին, որ լուրը երկնքից էր: Ու թեև հավատացյալներն այն ժամանակ չէին կարող տալ իրենց հիասթափության բացատրությունը, նրանք համոզված էին, որ իրենց Աստված էր առաջնորդել իրենց անցյալ փորձառության մեջ:

Մարգարեությունների հետ, որոնք, նրանց կարծիքով, վերաբերում էին երկրորդ գալստյան ժամանակին, սերտորեն կապված էր այն ցուցումը, որը հատկապես հարմար էր նրանց անորոշ, տագնապալի վիճակին և խրախուսում էր նրանց համբերությամբ ու հավատով սպասել, որ այն, ինչ այդ պահին անհասկանալի էր իրենց, իր ժամանակին կարգվի: [392]

Գրանցից էր Ամբակում 2.1-4 մարգարեությունը. «Իմ պահպանության տեղը կանգնեմ և կենամ պարսպի վրա ու մտիկ տամ՝ տեսնեմ, թե ի՞նչ է խոսելու ինձ հետ, և ի՞նչ պիտի պատասխանեմ, երբ ինձ հանդիմանի: Եվ Տերն ինձ պատասխանեց՝ ասելով. Գրիր տեսիլքը և պարզորոշ նշիր տախտակների վրա, որպեսզի վազի նրան կարդացողը: Որովհետև տեսիլքը տակավին որոշված ժամանակի համար է և շտապում է վախճանին ու չի ստի. եթե ուշանա էլ, սպասիր նրան,

որովհետև անպատճառ պիտի գա ու չի ուշանա: Ահա նա գոռոզացել է, նրա հոգին ուղիղ չէ իրենում, բայց արդարև իր հավատով կապրի» (*անգլ. քարգով*):

Այս մարգարեության մեջ տրված պատվերը՝ «Գրիբ տեսիլքը և պարզորոշ նշիր տախտակների վրա, որպեսզի վազի նրան կարդացողը», 1842 թ. Չարլզ Ֆիտչին դրդեց մարգարեական մի քարտեզ պատրաստել՝ պարզաբանելու Դանիելի և Հայտնության տեսիլքները: Այս քարտեզի հրատարակումը Ամբակումի միջոցով տրված պատվերի կատարումը համարվեց: Այն ժամանակ, սակայն, ոչ ոք չնկատեց, որ հենց նույն տեսիլքում ակնհայտորեն խոսվում է հետաձգման կամ ուշացման մասին: Հիասթափությունից հետո շատ նշանակալից դարձան այս խոսքերը. «Տեսիլքը տակավին որոշված ժամանակի համար է և շտապում է վախճանին ու չի ստի. եթե ուշանա էլ, սպասիր նրան, որովհետև անպատճառ պիտի գա ու չի ուշանա... Արդարև իր *հավատով* կապրի»:

Եզեկիելի մարգարեության մի հատված ևս ուժի ու սփոփանքի աղբյուր դարձավ հավատացյալների համար. «Եվ Տիրոջ խոսքը եղավ ինձ՝ ասելով. Մարդի որդի, այդ ի՞նչ առակ է, որ ունեք Իսրայելի երկրում, որ ասում եք. Օրերը երկարում են, և ամեն տեսիլք ոչնչանում է: Սրա համար ասիր նրանց. Այսպես է ասում Տեր Եհովան... Օրերը մոտեցել են, և ամեն տեսիլքի կատարումը... Որովհետև ես եմ Տերը, խոսածս խոսում եմ և խոսքս կատարում, այլևս այն պիտի չուշանա»: «Իսրայելի տունն ասում է. Այն տեսիլքը, որ դա տեսնում է, շատ օրերի համար է, և հեռու ժամանակների համար է դա մարգարեանում: Սրա համար ասա նրանց. Այսպես է ասում Տեր Եհովան. Այլևս իմ ոչ մի խոսքը պիտի չուշանա, ասածս **[393]** խոսքը պիտի կատարեն» (Եզեկիել 12.21-25, 27, 28):

Տիրոջը սպասողները ցնծացին՝ հավատալով, որ Նա, ով գիտի վերջը սկզբից, նայելով դարերի խորքից և կանխատեսելով նրանց հիասթափությունը, քաջալերող ու հուսադրող խոսքեր է տվել: Եթե չլինեին Մուրբ Գրքի այս տողերը, որոնք նրանց զգուշացնում էին համբերությանը սպասել ու անվերապահորեն վստահել Աստծո խոսքին, ապա փորձության այդ ժամին նրանց հավատը կխորտակվեր:

Տասը կույսերի մասին Մատթեոս 25-ի առակը նույնպես լուսաբանում է աղվենտիստների փորձառությունը: Մատթեոս 24-րդ գլխում, պատասխանելով Իր գալստյան նշանների վերաբերյալ աշակերտների հարցին, Քրիստոսը մատնանշել էր աշխարհի և եկեղեցու պատմության մի քանի կարևորագույն իրադարձություններ՝ Իր առաջին գալուստից մինչև երկրորդն ընկած ժամանակամիջոցում: Դրանք էին՝ Երուսաղեմի

կործանումը, եկեղեցու մեծ նեղությունը հեթանոսների ու պապության հալածանքներից, արեվի ու լուսնի խավարումը և աստղային անձրևը: Սրանից հետո Նա ասաց Իր գալստյան մասին և պատմեց մի առակ, որը վերաբերում էր Իր գալստյանը սպասող ծառաների երկու խմբի: 25-րդ գլուխը սկսվում է այս խոսքերով. «Այն ժամանակ երկնքի արքայությունը կնմանվի տասը կույսերի»: Այստեղ ներկայացված է վերջին օրերի եկեղեցին, որի մասին հիշատակվում է նաև 24-րդ գլխի վերջում: Այս առակում եկեղեցու փորձառությունը լուսաբանված է արևելյան հարսանիքի օրինակով:

«Այն ժամանակ երկնքի արքայությունը կնմանվի տասը կույսերի, ովքեր իրենց լապտերները վեր առան և դուրս եկան փեսային դիմավորելու: Նրանցից հինգը իմաստուն էին, և հինգը՝ հիմար: Այն հիմարները վեր առան իրենց լապտերները, բայց ձեթ չվերցրին իրենց հետ: Եվ երբ որ փեսան ուշացավ, ամենքը թմրեցին ու քնեցին: Եվ կեսգիշերին աղաղակ եղավ. ահա՛ փեսան գալիս է, դուրս եկեք նրան դիմավորելու»:

Քրիստոսի գալուստը, որ հռչակվեց առաջին հրեշտակի կողմից, պատկերված էր [394] փեսայի գալուստով, իսկ կույսերի դուրս գալը խորհրդանշում էր Նրա մոտալուտ գալստյան հռչակմանը հետևող համատարած բարեփոխումը: Այս առակում, ինչպես և Մատթեոս 24-րդ գլխում, պատկերված է մարդկանց երկու խումբ: Բոլորն էլ վերցրել են իրենց լապտերները՝ Աստվածաշունչը, և նրա լույսի ներքո դուրս եկել փեսային դիմավորելու: «Հիմարները վեր առան իրենց լապտերները, բայց ձեթ չվերցրին իրենց հետ», իսկ «իմաստուններն իրենց ամաններում ձեթ վեր առան՝ իրենց լապտերների հետ մեկտեղ»: Այս երկրորդները ստացել էին Աստծո շնորհը՝ Սուրբ Հոգու վերափոխող, լուսավորող գործությունը, որը Նրա խոսքերը ճրագ է դարձնում ոտքերի և լույս՝ ճանապարհի համար: Նրանք Աստծո երկյուղով ուսումնասիրել էին Սուրբ Գիրքը ճշմարտությունն իմանալու համար և լրջորեն ձգտել էին սրտի ու կյանքի մաքրության: Նրանք անձնական փորձառություն էին ունեցել՝ հավատ Աստծո և Նրա Խոսքի հանդեպ, որը չէր կարող հիասափությանը և ուշացման պատճառով խորտակվել: Մյուսները «վեր առան իրենց լապտերները, բայց ձեթ չվերցրին իրենց հետ»: Նրանք գործել էին պահի ազդեցության տակ: Հանդիսավոր լուրը վախ էր առաջացրել նրանց սրտում, բայց նրանք ապավինել էին իրենց եղբայրների հավատին՝ բավարարված հաճելի զգացումների առկայծող լույսով՝ առանց խորապես հասկանալու ճշմարտությունը և առանց զգալու շնորհի վերափոխող ներգործությունն իրենց սրտերի վրա: Նրանք դուրս էին եկել Տիրոջը դիմավոր-

րելու՝ անմիջապես վարձատրվելու հույսով, բայց պատրաստ չէին ուշացման ու հիասթափության: Երբ եկան փորձությունները, նրանց հավատը մարեց, և լապտերների լույսն աղոտացավ:

«Երբ փեսան ուշացավ, ամենքն էլ թմրեցին և քնեցին»: Փեսայի ուշացումն այստեղ խորհրդանշում է Տիրոջ սպասման ժամանակը, ինչպես նաև հիասթափությունն ու թվացյալ հապաղումը: Անորոշության այս պահին չվերածնվածներն ու երկմիտները սկսեցին տատանվել, նրանց ջանքերը թուլացան, իսկ նրանք, ում հավատը հիմնված էր Աստվածաշնչի անձնական իմացության վրա, կանգնել էին վեմի վրա, որը հիասթափության ալիքը չէր կարող սասանել: «Ամենքն էլ թմրեցին և քնեցին», ոմանք՝ անհոգ ու իրենց հավատը թողած, մյուսները՝ համբերությամբ սպասելով, մինչև որ ավելի պարզ լույս տրվի: Սակայն **[395]** փորձության գիշերվա ընթացքում վերջիններս կարծես ինչ-որ չափով կորցրել էին իրենց եռանդն ու նվիրվածությունը: Երկմիտները և չվերածնվածներն այլևս չէին կարող ապավինել իրենց եղբայրների հավատին: Ամեն մեկն անձամբ պիտի կանգնի կամ ընկնի:

Մոտավորապես այդ ժամանակ մոլեռանդության նշաններ երևացին: Ոմանք, ովքեր արտաքուստ ջերմեռանդորեն ընդունել էին լուրը, մերժեցին Աստծո խոսքը՝ որպես միակ անսխալական ուղեցույց և, պնդելով, թե առաջնորդվում են Սուրբ Հոգով, անձնատուր եղան իրենց զգացմունքներին, տպավորություններին ու երևակայությանը: Ոմանք կուրորեն ու մոլեռանդությամբ դատապարտում էին բոլորին, ովքեր համաձայն չէին իրենց հետ: Աղվենտիստների մեծ մասը չէր կիսում նրանց մոլեռանդ գաղափարները, սակայն նրանց պատճառով ճշմարտության գործը նախատինքի արժանացավ:

Սատանան այս միջոցներով ձգտում էր ընդդիմանալ Աստծո գործին և տապալել այն: Աղվենտիստական շարժումը մեծապես հուզել էր ժողովրդին, հազարավոր մեղավորներ դարձի էին եկել, և հավատարիմ անձինք հռչակում էին ճշմարտությունը նույնիսկ ուշացման ժամանակ: Չարի իշխանը կորցնում էր իր հպատակներին, և Աստծո գործը վարկաբեկելու համար ջանում էր խաբել ոմանց ու մղել ծայրահեղությունների: Հետո նրա գործակալները պատրաստ էին կառչել յուրաքանչյուր սխալի, ձախողման, անվայելույ առարքի և դրանք մարդկանց ներկայացնել ամենակեղծ լույսի ներքո՝ աղվենտիստներին ու նրանց հավատը զարշելի դարձնելու համար: Այսպիսով, որքան ավելի մեծ լիներ նրանց թիվը, ովքեր գտնվում էին սատանայի հսկողության տակ, և ում նա կկարողանար խցկել աղվենտիստների շարքերը, այնքան

ավելի մեծ առավելության կհասներ՝ մարդկանց դրդելով հավատալ, թե բոլոր հավատացյալներն էլ այդպիսին են:

Աստանան «եղբայրների չարախոսն» է, և հենց նրա ոգին է, որ մարդկանց ներշնչում է հետևել Աստծո ժողովրդի սխալներին ու թերություններին՝ ցուցադրելով դրանք, մինչդեռ նրանց բարի գործերն աննկատ են մնում: Նա միշտ ակտիվ է, երբ Աստված գործում է հոգիների փրկության համար: Երբ Աստծո որդիները գալիս են՝ ներկայանալու Տիրոջ առջև, [396] նրանց հետ գալիս է նաև աստանան: Ամեն մի վերածննդի ժամանակ նա պատրաստ է Աստծո ժողովրդի մեջ մտցնելու չարագործված սրտի և անհավասարակշիռ մտքի տեր անձանց: Երբ այսպիսիք ընդունում են ճշմարտության որոշ կետեր և տեղ են գտնում հավատացյալների մեջ, աստանան նրանց միջոցով տեսություններ է ներմուծում՝ անգգույշներին խաբելու համար: Ոչ ոք չի կարող իսկական քրիստոնյա լինել միայն նրա համար, որ գտնվում է Աստծո զավակների մեջ՝ նույնիսկ աղոթատանը կամ Տիրոջ գոհասեղանի շուրջ: Աստանան հաճախ ներկա է ամենահանդիսավոր արարողություններին ի դեմս նրանց, ում կարող է օգտագործել որպես իր գործակալներ:

Չարի իշխանը պայքարում է ամեն մի թիզ հողակտորի համար, որի վրայով Աստծո ժողովուրդն առաջ է շարժվում դեպի երկնային քաղաքը: Եկեղեցու ողջ պատմության մեջ ոչ մի բարեփոխում չի կատարվել՝ առանց լուրջ արգելքների բախվելու: Այդպես էր և Պողոսի օրերում: Որտեղ էլ որ առաքյալը եկեղեցի կանգնեցներ, այնտեղ հայտնվում էին մարդիկ, ովքեր իբր թե ընդունում էին հավատը, բայց իրենց հետ բերում էին հերձվածողություններ, որոնք, ընդունվելու դեպքում, սրտերից դուրս կմղեին սերը ճշմարտության հանդեպ: Լյութերը նույնպես մեծ տառապանք ու նեղություն կրեց մոլեռանդների պատճառով, ովքեր պնդում էին, թե Աստված ուղղակիորեն խոսում է իրենց միջոցով, և ովքեր իրենց անձնական կարծիքներն ու գաղափարները Սուրբ Գրքի վկայությունից վեր էին դասում: Հավատի ու փորձառության պակաս ունեցող շատերը, ովքեր, սակայն, բավականին ինքնավստահ էին և սիրում էին որևէ նոր բան լսել կամ պատմել, խաբվեցին նոր ուսուցիչների հավակնություններով և միացան աստանայի գործակալներին՝ քանդելով այն, ինչ Աստված կառուցել էր Լյութերին միջոցով: Ե՛վ Ուեսլի եղբայրները, և՛ ուրիշներ, ովքեր իրենց ազդեցությամբ ու հավատով օրհնել էին աշխարհը, ամեն քայլափոխի հանդիպում էին աստանայի նենգություններին, ով չափից ավելի ջերմեռանդ, անհավասարակշիռ ու չարագործված անձանց զցում էր ամեն տեսակի մոլեռանդության մեջ:

Ուիլյամ Միլլերը դեմ էր այն ազդեցություններին, որոնք տանում էին մոլեռանդության: Լյութերի նման նա ասում էր, որ յուրաքանչյուր հոգի պետք է ստուգվի Աստծո խոսքով: «Սատանան,- ասել է Միլլերը,- մեր օրերում մեծ իշխանություն ունի ոմանց [397] մտքի վրա: Իսկ ինչպե՞ս իմանալ, թե նրանք ինչ հոգուց են: Աստվածաշունչը պատասխանում է. «Իրենց պտուղներից կճանաչեք նրանց»... Շատ հոգիներ են դուրս եկել աշխարհ, և մեզ պատվիրված է փորձել դրանք: Այն հոգին, որը մեզ չի դրդում ողջամիտ, արդար ու բարեպաշտ կյանքի այս աշխարհում, Քրիստոսի Հոգին չէ: Ես ավելի ու ավելի եմ համոզվում, որ այս վայրի շարժումները սատանայի գործն են... Սեզանից շատերը, ովքեր կարծում են, թե ամբողջապես սրբագործված են, հետևում են մարդկային ավանդույթներին և իրապես նույնքան անձանոթ են ճշմարտությանը, որքան մյուսները, ովքեր նման հավակնություն չունեն» (Ս. Բլիս, *Ուիլյամ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 236, 237): «Խաբեության հոգին կհեռացնի ճշմարտությունից, իսկ Աստծո Հոգին կառաջնորդի դեպի ճշմարտությունը: Բայց, կասեք դուք, մարդը կարող է մոլորված լինել, և կարծել, թե ունի ճշմարտությունը: Ուրեմն ի՞նչ: Պատասխանում ենք. Հոգին և Խոսքը ներդաշնակ են միմյանց: Եթե մարդը իրեն դատում է Աստծո խոսքով և լիակատար ներդաշնակություն է տեսնում ամբողջ խոսքում, ապա կարող է համոզված լինել, որ գտել է ճշմարտությունը, բայց եթե տեսնում է, որ իրեն առաջնորդող հոգին ներդաշնակ չէ Աստծո օրենքի կամ Գրքի ընդհանուր ուղղվածությանը, ուրեմն թող զգուշանա, որ հանկարծ չընկնի սատանայի ծուղակը» (*The Advent Herald and Signs of the Times Reporter*, vol. 8, N 23, 15 հունվարի, 1845 թ.): «Հաճախ պսպղուն աչքերի, խոնավ այտերի և խեղդող խոսքերի մեջ ես ներքին բարեպաշտության ավելի մեծ ապացույց եմ տեսնում, քան քրիստոնեական աշխարհի ողջ աղմուկի մեջ» (Ս. Բլիս, *Ուիլյամ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 282):

Բարենորոգման ժամանակ նրա թշնամիները մոլեռանդության ամբողջ շարիքի մեջ մեղադրում էին հենց նրանց, ովքեր ամենից ավելի էին պայքարում դրա դեմ: Նույնն արեցին նաև աղվենտիստական շարժման հակառակորդները: Չբավարարված ծայրահեղականների և մոլեռանդների մոլորությունները կեղծելով ու չափազանցնելով՝ նրանք տհաճ լուրեր էին տարածում, որոնց մեջ ճշմարտության հետք անգամ չկար: Այս անձինք առաջնորդվում էին նախապաշարումներով ու ատելությամբ: Այն լուրը, որ Քրիստոսը դռների մոտ է, խախտել էր նրանց անդորրը: Նրանք վախեցան, որ դա կարող է ճիշտ լինել, սակայն հույս ունեին,

որ այդպես չէ, և սա էր աղվենտիստների ու նրանց հավատի դեմ նրանց թշնամության գաղտնիքը: **[398]**

Այն փաստը, որ մի քանի մոլեռանդների հաջողվեց մտնել աղվենտիստների շարքերը, որևէ հիմք չէր տալիս ենթադրելու, որ այդ շարժումն Աստծուց չէ, ճիշտ այնպես, ինչպես մոլեռանդների ու խաբեբաների ներկայությունը եկեղեցում Պողոսի կամ Լյութերի օրերում, արդարացում չէր նրանց գործը դատապարտելու համար: Թող Աստծո ժողովուրդն արթնանա քնից և լրջորեն սկսի ապաշխարության ու բարենորոգման գործը, թող նրանք քննեն Գրքերը՝ հասկանալու ճշմարտությունը, ինչպես այն կա Հիսուսում, թող լիովին նվիրվեն Աստծուն, և կարիք չի լինի ապացուցել, որ սատանան հիմա էլ գործում ու աչալուրջ է: Ամեն հնարավոր խաբեությանը նա կրքսևորի իր ուժը՝ օգնության կանչելով իր տիրապետության բոլոր անկյալ հրեշտակներին:

Մոլեռանդության և բաժանության պատճառը բոլորովին էլ երկրորդ գալստյան ազդարարումը չէր: Դրանք ի հայտ եկան 1844 թ. ամռանը, երբ աղվենտիստները կասկածի ու շփոթության մեջ էին իրենց իրական վիճակի վերաբերյալ: Առաջին հրեշտակի պատգամի քարոզչությունն ու «կեսգիշերվա աղաղակն» ուղղակիորեն նպատակ ունեին ճնշելու մոլեռանդությունն ու պառակտումը: Այս հանդիսավոր շարժումների մասնակիցները համերաշխ էին, նրանց սրտերը լի էին սիրով միմյանց և Հիսուսի հանդեպ, ում շուտով հույս ունեին տեսնել: Մեկ հավատն ու մեկ երանելի հույսը նրանց բարձրացրել էին մարդկային ամեն մի ազդեցության հսկողությունից՝ պաշտպանելով սատանայի հարձակումներից:

«Երբ որ փեսան ուշացավ, ամենքը թմրեցին և քնեցին: Եվ կեսգիշերին աղաղակ եղավ՝ ահա՛ փեսան գալիս է, դուրս եկեք նրան դիմավորելու: Այն ժամանակ ամեն կույսերը վեր կացան և իրենց լապտերները պատրաստեցին» (Մատթեոս 25.5-7): 1844-ի ամռանը՝ այն ժամանակահատվածի կեսին, որն, ինչպես սկզբում կարծում էին, ընկած էր 2300 օրերի վերջի և նույն տարվա աշնան միջև, մինչև ուր, ինչպես հետո պարզվեց, այդ օրերը ձգվում են, լուրը հռչակվեց աստվածաշնչյան այս նույն խոսքերով. «Ահա՛ փեսան գալիս է»:

Այս շարժումն առաջացավ այն հայտնագործությունից, որ Երուսաղեմի վերակառուցման մասին Արտաշեսի հրամանը, որից սկսվում էր 2300 օրերի հաշվարկը, ուժի մեջ էր մտել Ք. ա. 457 թ. աշնանը, այլ **[399]** ոչ թե տարվա սկզբին, ինչպես մինչ այդ ենթադրում էին: Հաշվելով 457 թ. աշունից՝ 2300 տարիներն ավարտվում էին 1844 թ. աշնանը:

Հին Կտակարանի նախապատկերներից վերցված փաստարկները

նույնպես վկայում էին, որ «սրբարանի արդարացումը» ներկայացնող իրադարձությունը պետք է տեղի ունենար աշնանը: Սա շատ պարզ դարձավ, երբ ուշադրություն դարձվեց, թե ինչ ձևով էին կատարվել Քրիստոսի առաջին գալստյանը վերաբերող նախապատկերները :

Չատկի գառը մորթելը Քրիստոսի մահվան ստվերն էր: Պողոսն ասում է. «Քրիստոսը՝ մեր գատիկը, մորթվեց մեզ համար» (Ա Կորնթացիս 5.7, *սևզգլ. քարզգլ.*): Հունձքի առաջին խուրճը, որը գատկի ժամանակ երերացնում էին Տիրոջ առջև, Քրիստոսի հարությունն էր պատկերում: Խոսելով Տիրոջ և Նրա ժողովրդի հարության մասին՝ Պողոսն ասում է. «Առաջին պտուղը՝ Քրիստոսը, և հետո քրիստոսիները՝ նրա գալու ժամանակ» (Ա Կորնթացիս 15.23): Երերացնելու խուրճի պես, որը հունձքից առաջ հավաքվող առաջին հասած հացահատիկն էր, Քրիստոսը առաջին պտուղն է փրկյալների այն անմահ բերքի, որը գալիք հարության ժամանակ հավաքվելու է Աստծո շտեմարանում:

Այս նախապատկերներն իրականացան ոչ միայն իրադարձության, այլ նաև ժամանակի առումով: Հրեական առաջին ամսվա տասնչորսերորդ օրը, նույն ամսվա նույն օրը, երբ տասնհինգ երկար դարեր մորթվել էր գատկական գառը, Քրիստոսն, Իր աշակերտների հետ ուտելով գատիկը, հիմնեց այն տոնը, որը պիտի հիշեցնեք Իր մահը՝ որպես «Աստծո Գառան, որ վեր է առնում աշխարհի մեղքը»: Այդ նույն գիշերը ամբարիշտները Նրան բռնեցին և մատնեցին խաչվելու և մորթվելու: Եվ մեր Տերը երրորդ օրը հարություն առավ մեռելներից, ինչպես նախապատկերված էր երերացնելու խուրճով՝ որպես «անջածների առաջնեկ», որպես օրինակ բոլոր այն արդարների, ովքեր պիտի հարություն առնեն և ում «թշվառ մարմինները» փոխվելու են, որպեսզի «իր փառավոր մարմնին կերպարանակից» լինեն (Ա Կորնթացիս 15.20, Փիլիպպեցիս 3.21):

Նույն ձևով էլ նախապատկերները, որոնք վերաբերում են երկրորդ գալստյանը, պիտի իրականանան խորհրդանշական ծառայության մեջ մատնանշված [400] ժամանակ: Մովսեսի ծիսական օրենքով սրբարանի մաքրումը՝ Քավության մեծ օրը, տեղի էր ունենում հրեական յոթերորդ ամսվա տասներորդ օրը (Գևտացոց 16.29-34), երբ քահանայապետը, քավություն անելով ողջ Իսրայելի համար և հեռացնելով նրանց մեղքերը սրբարանից, դուրս էր գալիս և օրհնում ժողովրդին: Դրա համար էլ կարծեցին, թե Քրիստոսը՝ մեր մեծ Քահանայապետը, պիտի հայտնվի՝ մաքրելու երկիրը մեղքից ու մեղավորներից և Իր սպասող ժողովրդին օրհնի անմահությամբ: Յոթերորդ ամսվա տասներորդ օրը՝ Քավության

մեծ օրը, սրբարանի մաքրման ժամանակը, որը 1844 թ. ընկավ հոկտեմբերի քսաներկուսին, համարվեց Տիրոջ գալստյան օրը: Սա համապատասխանում էր այն հաշվարկին, ըստ որի՝ 2300 օրերը լրանում էին աշնանը, և այս եզրակացությունն անհերքելի էր թվում:

Մատթեոս 25-ի առակում սպասման և քնի ժամանակին հաջորդում է փեսայի գալուստը: Սա ներդաշնակ էր հենց նոր ներկայացված փաստարկներին թե՛ մարգարեությունից, թե՛ նախապատկերներից: Նրանք խորապես համոզված էին, որ ճիշտ են, և հազարավոր լրաբերներ հռչակեցին «կեսգիշերվա աղաղակը»:

Այս շարժումը վիթխարի ալիքի պես անցավ երկրով մեկ: Այն տարածվեց քաղաքից քաղաք, գյուղից գյուղ՝ հասնելով հեռավոր բնակավայրերը, մինչև որ Աստծո սպասող ժողովուրդը լիովին արթնացավ: Այս լուրի գործության առաջ մոլեռանդությունն անհետացավ, ինչպես վաղորդյան ցուրտը՝ ծագող արևի առաջ: Չքացան հավատացյալների կասկածներն ու շփոթությունը, և հույան ու համարձակությունը կենդանացրին նրանց սրտերը: Շարժումը գերծ էր այն ծայրահեղությունից, որը մշտապես դրսևորվում է, երբ մարդիկ գրգռվում են՝ առանց Աստծո խոսքի և Հոգու վերահսկող ազդեցության: Իր բնույթով այն հիշեցնում էր խոնարհման ու Տիրոջը դառնալու այն ժամանակները, որոնք հին Իսրայելում հաջորդում էին Նրա ծառաների հանդիմանական լուրերին: Դրան բնորոշ էին այն հատկանիշները, որոնցով աչքի է ընկնում Աստծո գործը բոլոր դարերում: Խելահեղ ուրախություն գրեթե չկար, այլ միայն սրտի խորը քննություն, մեղքի խոստովանություն և ապաշխարություն: [401] Խորը հոգեվարքի մեջ նրանք պատրաստվում էին՝ դիմավորելու Տիրոջը: Աղոթքները ջերմեռանդ էին, նվիրումն Աստծուն՝ անմնացորդ:

Նկարագրելով այս փորձառությունը՝ Միլլերն ասել է. «Չկա ցնձագին ուրախության արտահայտում, դա կարծես պահում են ապագայի համար, երբ ողջ երկինքն ու երկիրը պիտի միասին ցնձան անպատմելի ուրախությամբ ու փառքի լիությամբ: Չկան նաև բարձրաձայն աղաղակներ: Դրանք նույնպես պահվում են երկնքի համար: Երգիչները լուռ են: Նրանք սպասում են՝ միանալու հրեշտակների գործին, երկնային երգչախմբին... Չկան ընդհարվող զգացմունքներ, բոլորը մեկ սիրտ և մեկ միտք ունեն» (Ս. Բլիս, *Ուիլյամ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 270, 271):

Շարժման մի այլ մասնակից վկայել է. «Այն ամենուրեք առաջացնում էր սրտի խորը քննություն և հոգու խոնարհեցում Բարձրյալ Աստծո առջև: Կապվածությունն աշխարհի հետ թուլանում էր, վերջ էր դրվում հակասություններին ու թշնամությանը, մարդիկ խոստովանում էին

իրենց սխալները, խոնարհվում էին Աստծո առջև և զղջման սրտամորմոք աղոթքներ էին հղում Նրան՝ խնդրելով ներել և ընդունել: Նման ինքնանվաստացում և հոգու խոնարհեցում մենք երբեք չէինք տեսել: Հովել մարգարեի խոսքերով՝ Աստծո օրվա մոտենալը մարդկանց դրդեց պատռել իրենց սրտերը, ոչ թե հանդերձները, և դառնալ Աստծուն ծոմով, լացով ու կոծով: Ինչպես Աստված խոսել էր Չաքարիայի միջոցով, Նրա զավակների վրա թափվեց «շնորհի և աղոթքի հոգի»: Նրանք նայեցին Նրան, ում խոցել էին, և մեծ սուգ եղավ երկրում... և Տիրոջը սպասողները խոնարհեցրին իրենց անձերը Նրա առջև (Ս. Բիս, Advent Shield and Review, vol. 1, p. 271, հունվար, 1845 թ.):

Առաքյալների օրերից ի վեր կրոնական մեծ շարժումներից ոչ մեկն ավելի ազատ չի եղել մարդկային անկատարությունից և սատանայի հնարքներից, ինչպես 1844 թ. աշնանային շարժումը: Նույնիսկ հիմա՝ շատ տարիներ անց, դրա բոլոր մասնակիցները, ովքեր հաստատ կանգնել են ճշմարտության հիմունքի վրա, դեռ զգում են այդ օրինյալ շարժման սուրբ ազդեցությունը և վկայում, որ այն Աստծուց էր: **[402]**

Երբ լսվեց կոչը՝ «Ահա փեսան գալիս է, դուրս եկեք նրան դիմավորելու», սպասողները «վեր կացան և իրենց լապտերները կարգի բերեցին»: Նրանք սկսեցին Աստծո խոսքն ուսումնասիրել նախկինում չտեսնված հետաքրքրությամբ: Հրեշտակներ ուղարկվեցին երկնքից՝ արթնացնելու հուսալքվածներին և պատրաստելու նրանց՝ ընդունելու լուրը: Գործն առաջ էր տարվում ոչ թե մարդկային իմաստությամբ և գիտությամբ, այլ Աստծո զորությամբ: Ոչ թե ամենահանճարեղ, այլ ամենախոնարհ ու նվիրյալ մարդիկ առաջինը լսեցին կոչը և ընդունեցին այն: Ազարակատերերն իրենց բերքը թողեցին դաշտում, արհեստավորները մի կողմ դրեցին իրենց գործիքները և ուրախության արցունքներով դուրս եկան՝ ազդարարելու նախազգուշացումը: Նրանք, ովքեր սկզբում շարժման առաջնորդներն էին, վերջինների թվում էին, որ միացան գործին: Եկեղեցիներն, ընդհանուր առմամբ, փակեցին իրենց դռներն այս լուրի առջև, և այն ընդունող մարդկանցից շատերը քեցին իրենց համայնքները: Աստծո նախախնամությամբ այս շարժումը միացավ երկրորդ հրեշտակի պատգամին և էլ ավելի հզորացրեց այդ գործը:

«Ահա՛ փեսան գալիս է» լուրը հիմնված էր ոչ այնքան փաստարկների, որքան Սուրբ Գրքի պարզ ու համոզիչ ապացույցների վրա: Այն ուղեկցվում էր մեծ զորությամբ, որը հուզում էր մարդկանց հոգիները՝ տեղ չթողնելով կասկածների ու հարցերի համար: Երբ Քրիստոսը հաղթականորեն մտնում էր Երուսաղեմ, ժողովուրդը, որը հավաքվել էր

այստեղ երկրի բոլոր կողմերից, շտապեց դեպի Չիթենյաց լեռը, և միանալով Հիսուսին ուղեկցող ամբոխին՝ պահի ներշնչման տակ բարձրաձայնեց. «Օրհնյա՛լ է Տիրոջ անունով եկողը» (Մատթոս 21.9): Այդպես էլ անհավատները, որ գալիս էին մասնակցելու աղվենտիստների ժողովներին կա՛մ հետաքրքրությունից, կա՛մ էլ պարզապես ծաղրելու համար, զգացին «Ահա՛ փեսան գալիս է» լուրին ուղեկցող համոզիչ ուժը:

Այդ ժամանակ հավատն այնպիսին էր, որ աղոթքի պատասխան էր բերում, հավատ, որն անվարձահատույց չի մնում: Ծարավ հողի վրա թափվող անձրևի շիթերի պես շնորհի Հոգին իջնում էր ծարավ արտերի վրա: Նրանք, ովքեր [403] հույս ունեին շուտով դեմառդեմ հանդիպել իրենց Փրկչին, հանդիսավոր ուրախություն էին զգում, որն անհնար է նկարագրել: Սուրբ Հոգու փափկեցնող, ենթարկեցնող գործյունը հալեցնում էր սիրտը, երբ Նրա օրհնությունն առատորեն շնորհվում էր հավատարիմ, վստահող անձանց:

Լուրն ընդունողները զգուշությամբ և լրջորեն մոտեցան այն պահին, երբ հույս ունեին տեսնելու իրենց Տիրոջը: Ամեն առավոտ նրանք զգում էին, որ իրենց առաջին գործն է վկայություն ստանալ, որ Աստված ընդունում է իրենց: Նրանց արտերը սերտորեն կապված էին իրար, և նրանք հաճախ աղոթք էին անում միմյանց հետ և մեկը մյուսի համար: Նրանք հաճախ հավաքվում էին մեկուսի վայրերում՝ հաղորդակցվելու Աստծո հետ, և դաշտերից ու պուրակներից երկիմբ էին բարձրանում բարեխոսական աղոթքները: Փրկչի բարեհաճության հավաստիացումն ավելի անհրաժեշտ էր նրանց, քան հանապազօրյա հացը, ու եթե նրանց միտքը պատվում էր խավարով, նրանք չէին հանգստանում, մինչև որ այն չցրվեր: Ստանալով ներող շնորհի վկայությունը՝ նրանք փափագում էին տեսնել Նրան, ում սրտանց սիրում էին:

Բայց կրկին նրանց հիասթափություն էր սպասվում: Սպասված ժամանակն անցավ, իսկ Փրկիչը չհայտնվեց: Աներեր վստահությամբ նրանք սպասել էին Նրա գալուստին, և հիմա նման էին Մարիամին, երբ նա, գալով Փրկչի գերեզմանի մոտ և այն դատարկ գտնելով, լացակումած բացականչեց. «Իմ Տիրոջը վեր առան, և չգիտեմ, թե ուր դրին նրան» (Հովհաննես 20.13):

Երկյուղի զգացումը, վախը, որ լուրը կարող է ճիշտ լինել, միառժամանակ զսպել էր անհավատ աշխարհին: Ժամանակն անցնելուց հետո այդ զգացմունքն անմիջապես չանհետացավ: Սկզբում նրանք չէին համարձակվում ցնձալ հիասթափվածների վրա, բայց երբ Աստծո բարկության նշաններ չերևացին, նրանք, կորցնելով վախը, վերսկսեցին

իրենց նախատիրքն ու ծաղրը: Մարդկանց մի մեծ խումբ, ովքեր հայտարարել էին, թե հավատում են Տիրոջ մոտալուտ գալստյանը, ուրացան իրենց հավատը: Ոմանք, ովքեր շատ վստահ էին եղել, այնքան խորն էին վիրավորված, որ ուզում էին փախչել աշխարհից: Հովնանի պես նրանք դժգոհ էին Աստծուց և կուզեին ավելի շուտ մեռնել, քան ապրել: **[404]**

Նրանք, ովքեր իրենց հավատը հիմնել էին ուրիշների կարծիքների վրա և ոչ թե Աստծո խոսքի, այժմ պատրաստ էին նորից փոխել իրենց հայացքները: Ծաղրողներն իրենց կողմը գրավեցին տկարամիտներին ու վախկոտներին, և նրանք բոլորը միաձայն հայտարարեցին, թե այլևս հարկ չկա վախենալու կամ սպասելու: Ժամանակն անցել էր, Տերը չէր եկել, և աշխարհը կարող էր նույնը մնալ հազարավոր տարիներ:

Լուրջ ու անկեղծ հավատացյալներն ամեն ինչ թողել էին հանուն Քրիստոսի և, ինչպես երբեք նախկինում, զգացել էին Նրա ներկայությունը: Նրանք, ինչպես կարծում էին, իրենց վերջին նախագգուշացումն էին տվել աշխարհին, և հուսալով շուտով ընդունվել իրենց աստվածային Ուսուցչի և երկնային հրեշտակների շրջանակը՝ գրեթե լիովին առանձնացել էին նրանցից, ովքեր չէին ընդունել լուրը: Մեծագույն փափագով նրանք աղոթել էին՝ «Ե՛կ, Տեր Հիսուս, շուտով եկ», բայց Նա չէր եկել: Եվ հիմա կյանքի հոգսերի ու նեղությունների բեռը կրելը և անհավատ աշխարհի ծաղրածանակին ու անարգանքին դիմանալը հավատի ու համբերության սարսափելի փորձություն էր:

Սակայն այս հիասթափությունն ավելի մեծ չէր, քան այն, որ աշակերտներն ունեցան Քրիստոսի առաջին գալստյան ժամանակ: Երբ Հիսուսը հաղթականորեն մտավ Երուսաղեմ, Նրա հետևորդները կարծեցին, թե Նա պատրաստվում է Դավթի գահը բարձրանալ և փրկել Իսրայելին իր կեղեքիչներից: Վեհ հույսերով ու ցնձազին սպասումներով նրանք իրար հետ մրցում էին իրենց Թագավորին պատիվ տալու մեջ: Շատերն իրենց հանդերձները փռում էին Նրա ճանապարհին և արմավենու տերևախիտ ճյուղեր էին թափահարում Նրա առջև: Մեծ խանդավառությամբ նրանք բացականչում էին. «Օվսաննա՛ Դավթի Որդուն»: Երբ այս ուրախության պոռթկումից տագնապած ու զայրացած փարիսեցիները պահանջեցին, որ Հիսուսը սաստի Իր աշակերտներին, Նա պատասխանեց. «Եթե նրանք լռեն, քարերը կաղաղակեն» (Լուկաս 19.40): Մարգարեությունը պիտի կատարվեր: Աշակերտներն իրականացնում էին Աստծո մտադրությունը, բայց նրանց դառը հիասթափություն էր սպասում: Ընդամենը մի քանի օր անց նրանք ակնատես եղան Փրկչի տանջալից մահվանը և Նրա թաղմանը: Նրանց սպասելիքներից և ոչ մեկը **[405]** չիրականացավ,

և նրանց հույսերը մեռան Հիսուսի հետ: Միայն երբ Տերը հաղթականորեն դուրս եկավ գերեզմանից, նրանք կարողացան հասկանալ, որ այդ ամենը կանխաաված էր մարգարեության մեջ, և որ «Քրիստոսը պետք է չարչարվեր ու մեռելներից հարություն առներ» (Գործք 17.3):

Դրանից հինգ հարյուր տարի առաջ Տերը Չաքարիա մարգարեի միջոցով ասել էր. «Մեծապես ուրախացիր, ո՛վ Սիոնի աղջիկ, ցնծությամբ աղաղակիր, ո՛վ Երուսաղեմի աղջիկ, տես քո Թագավորը գալիս է քեզ մոտ, նա արդար ու փրկագործ է, հեզ և էշի վրա հեծած, այսինքն՝ էշի ձագի՝ ավանակի վրա» (Չաքարիա 9.9): Եթե աշակերտները գիտակցեին, որ Քրիստոսը գնում էր դատվելու և մահվան, ապա չէին կարող իրականացնել այս մարգարեությունը:

Այդպես էլ Միլլերն ու նրա համախոհները իրականացրին մարգարեությունը՝ հռչակելով այն լուրը, որն ըստ ներշնչյալ խոսքի՝ պիտի տրվեր աշխարհին, որը, սակայն, նրանք չէին կարող հռչակել, եթե լիովին ըմբռնեին այն մարգարեությունները, որոնք մատնացույց էին անում իրենց հիասթափությունը և ներկայացնում մեկ այլ պատգամ, որը պիտի քարոզվեր բոլոր ազգերին՝ նախքան Տիրոջ գալուստը: Առաջին և երկրորդ հրեշտակների պատգամներն ազդարարվեցին ճիշտ ժամանակին և կատարեցին այն գործը, որն Աստված նախատեսել էր:

Աշխարհը հետևում էր այդ ամենին՝ ակնկալելով, որ եթե ժամանակն անցել է, իսկ Քրիստոսը չի հայտնվել, ապա աղվենտիզմի ողջ համակարգը պիտի փլուզվի: Բայց մինչ շատերն ուժգին փորձության տակ թողեցին իրենց հավատը, եղան այնպիսիք, ովքեր մնացին անսասան: Աղվենտիստական շարժման պտուղները՝ խոնարհությունն ու ինքնաքննումը, ապաշխարության ու կյանքի բարեփոխման ոգին, որն ուղեկցել էր շարժմանը, վկայում էին, որ այն Աստծուց էր: Նրանք չհամարձակվեցին ժխտել, որ երկրորդ գալստյան քարոզչությունն ուղեկցվել էր Սուրբ Հոգու զորությամբ և մարգարեական ժամանակահատվածների՝ նրանց հաշվարկի մեջ չկարողացան որևէ սխալ գտնել: Նրանց հակառակորդներից ամենագիտունին անգամ չհաջողվեց քանդել մարգարեությունների մեկնաբանության նրանց համակարգը: Առանց Աստվածաշնչի վկայության նրանք չէին կարող ժխտել այն համոզմունքները, որոնք ձեռք էին բերվել Սուրբ Գրքի լուրջ, աղոթքային ուսումնասիրության միջոցով այն մարդկանց կողմից, ում միտքը լուսավորված էր [406] Աստծո Հոգով, և ում սրտերը վառվում էին Նրա կենդանի զորությամբ, համոզմունքներ, որոնք դիմացել էին հանրաճանաչ աստվածաբանների և աշխարհային իմաստունների խստագույն քննադատու-

թյանն ու աստիկ ընդդիմությանը, հաստատ կանգնել էին գիտության ու պերճախոսության միացյալ ուժի դեմ և դիմացել ինչպես մեծապատիվ, այնպես էլ ստոր մարդկանց ծաղրանքին ու վիրավորանքներին:

Ճիշտ է, սպաավող իրադարձությունը տեղի չունեցավ, բայց նույնիսկ դա չէր կարող սասանել նրանց հավատն Աստծո խոսքի հանդեպ: Երբ Հովնանը Նիկվեի փողոցներում ազդարարեց, թե քառասուն օրից քաղաքը կործանվելու է, Տերն ընդունեց Նիկվեի բնակիչների խոնարհումը և երկարացրեց նրանց տրված փորձնական ժամկետը: Բայցևայնպես, Հովնանի լուրն Աստծուց էր, և Նիկվեն փորձվեց Նրա կամքի համաձայն: Աղվենտիստները հավատում էին, որ նույն ձևով էլ Աստված իրենց է դրդել նախազգուշացնելու դատաստանի մասին: «Այս պատգամը,- ասում էին նրանք,- թափանցեց բոլոր լսողների սրտերը և ոմանց մոտ փափագ արթնացրեց Տիրոջ գալստյան նկատմամբ, մյուսների մեջ՝ քիչ թե շատ նկատելի ասելություն, որը, սակայն, հայտնի էր Աստծուն: Այն սահմանագիծ քաշեց... որպեսզի իրենց սրտերը քննողները կարողանային իմանալ, թե դրա որ կողմում իրենք կգտնվեին, եթե Տերն այդ ժամանակ գար. նրանց մե՞ջ, ովքեր կբացականչեին. «Ահա մեր Աստվածը, ում մենք հուսացել ենք, և նա փրկեց մեզ», թե՞ մյուսների, ովքեր ժայռերին ու սարերին կկանչեին, որ իրենց վրա ընկնեն ու իրենց ծածկեն աթոռի վրա նստողի երեսից ու Գառան բարկությունից: Մենք հավատում ենք, որ Աստված այսպիսով փորձեց Իր ժողովրդին, ստուգեց նրա հավատը, որպեսզի նա տեսնի՝ փորձության ժամին կխուսափի՞՞ արդյոք այն վիճակից, որի մեջ Նա հարմար կգտնի դնել իրեն, թե՞ կուրանա աշխարհն ու անվերապահորեն կապավինի Աստծո խոսքին» (*The Advent Herald and Signs of the Times Reporter*, vol. 8, N 14, 13 նոյեմբերի, 1844):

Նրանց զգացմունքները, ովքեր դեռ հավատում էին, որ իրենց անցյալ փորձառության մեջ Աստված էր իրենց առաջնորդել, արտահայտված են Ուիլյամ Սիլլերի խոսքերում. «Եթե ես նորից ապրեի իմ կյանքը՝ ունենալով [407] նույն վկայությունները, որ այն ժամանակ ունեի, ապա Աստծո և մարդկանց առջև ազնիվ լինելու համար ես կանեի նույնը, ինչ արել եմ»: «Ես հուսով եմ, որ մաքրել եմ հանդերձներս մարդկանց արյունից: Կարծում եմ, որ իմ ուժերի ներածին չափով կարողացել եմ ազատել ինձ նրանց դատապարտության հանցանքից»: «Թեև երկու անգամ հիասթափվել եմ,- գրում է Աստծո այս մարդը,- սակայն չեմ ընկել կամ հուսահատվել... Իմ հույսը Քրիստոսի գալստյան վրա առաջվա պես հաստատուն է: Ես արել եմ միայն այն, ինչ երկարամյա հանդիսավոր մտորումներից հետո պարտքս եմ համարել: Եթե սխալվել եմ, ապա դա եղել է իմ դրացիների

նկատմամբ սիրո և Աստծո առջև պարտքիս գիտակցման պատճառով»: «Մի բան ես հաստատ գիտեմ, որ քարոզել եմ միայն այն, ինչին հավատացել եմ, և Աստված ինձ հետ է եղել: Նրա զորությունը դրսևորվել է շարժման մեջ, և շատ բարիք է արվել»: «Հազարավորները ժամանակի վերաբերյալ մեր քարոզների շնորհիվ դողվել են ուսումնասիրելու Սուրբ Գիրքը և հավատով ու Քրիստոսի արյան միջոցով հաշտվել են Աստծո հետ» (Ս. Բլիս, *Ուխյաւ Միլլերի հուշագրությունները*, էջ 256, 255, 277, 280, 281): «Ես երբեք չեմ ձգտել արժանանալ հպարտների հավանությանը, ոչ էլ վախեցել եմ, երբ աշխարհը խոժոռվել է: Ես հիմա չեմ ջանա շահել նրանց բարեհաճությունը, ոչ էլ կչարաշահեմ իմ պարտականությունը՝ նրանց ատելությունը զրգռելու համար: Ես երբեք իմ կյանքը չեմ հանձնի նրանց ձեռքը, ոչ էլ, հուսով եմ, կվախենամ այն կորցնել, եթե Աստված Իր բարի նախախնամությամբ այդպես որոշի» (Ջ. Ուայթ, *Ու. Միլլերի կյանքը*, էջ 315):

Աստված չբողեց Իր ժողովրդին: Նրա Հոգին առաջվա պես նրանց հետ էր, ովքեր հապճեպորեն չմերժեցին իրենց ընդունած լույսը և չդատապարտեցին աղվենտիստական շարժումը: Եբրայեցիներին ուղղված թղթում քաջալերանքի ու նախազգուշացման խոսքեր կան այդ ճգնաժամի մեջ փորձվողների ու սպասողների համար. «Դեմ մի՛ գցեք ձեր վստահությունը, որ մեծ վարձքի հատուցում ունի: Որովհետև համբերություն է պետք ձեզ, որ Աստծո կամքն անելով՝ խոստմունքը ստանաք: Որովհետև միայն մի քիչ ժամանակ էլ, և նա, որ գալու է, կգա և չի ուշանա: Բայց արդարը հավատով կապրի, և եթե մեկը ետ քաշվի, իմ անձը նրան չի հավանի: Իսկ մենք ետ **[408]** քաշվողներից չենք, որ կորչենք, այլ հավատից ենք, որ մեր հոգիները փրկվեն» (Եբրայեցիս 10.35-39):

Որ այս հորդորն ուղղված է վերջին օրերի եկեղեցուն, պարզորոշ երևում է Տիրոջ մոտալուտ գալուստը մատնանշող խոսքերից. «Որովհետև միայն մի քիչ ժամանակ էլ, և նա, որ գալու է, կգա և չի ուշանա»: Այստեղ նաև հստակ ակնարկ կա, որ թվացյալ հապաղում է լինելու, և որ Տերը կարծես թե ուշանալու է: Այս խրատը հատկապես համապատասխան է այդ ժամանակվա աղվենտիստների փորձառությանը: Ժողովուրդը, ում ուղղված են այս խոսքերը, իր հավատի նավաբեկության վտանգի մեջ էր: Նրանք իրագործել էին Աստծո կամքը՝ հետևելով Նրա Հոգու և Նրա Խոսքի առաջնորդությանը, սակայն չհասկացան Նրա նպատակն իրենց անցյալ փորձառության մեջ, ոչ էլ տեսան ճանապարհն իրենց առջև. և նրանք գայթակղվեցին կասկածելու, թե արդյո՞ք Աստված էր առաջնորդել իրենց: «Արդարը հավատով կապրի» խոսքն, ասես, հենց այս

ժամանակի համար էր: Երբ «կեսգիշերային աղաղակի» պայծառ լույսը շողում էր նրանց ճանապարհին, և նրանք տեսան մարգարեությունների կնիքը բացված, երբ արագորեն կատարվող նշանները վկայում էին, որ Քրիստոսի գալուստը մոտ է, նրանք քայլում էին, այսպես ասած, «նկատելի լույսի մեջ»: Իսկ հիմա, հուսախաբ ու գլխիկոր, նրանք կարող էին կանգնել միայն հավատով առ Աստված և Նրա խոսքի հանդեպ: Ծաղրող աշխարհն ասում էր. «Դուք խաբվել եք: Թողեք ձեր հավատը և ասեք, որ ադվենտիստական շարժումը սատանայից է»: Բայց Աստծո խոսքն ասում էր. «Եթե մեկը ետ քաշվի, իմ հոգին նրան չի հավանի»: Ուրանալ իրենց հավատը և ժխտել Սուրբ Հոգու զորությունը, որն ուղեկցել էր պատգամին, հիմա կնշանակեր ետ քաշվել դեպի կործանում: Նրանց խրախուսել էին անդրդվելի մնալ Պողոսի խոսքերը. «Դեմ մի՛ գցեք ձեր վստահությունը», «համբերություն է պետք ձեզ», «որովհետև միայն մի քիչ ժամանակ էլ, և նա, որ գալու է, կգա և չի ուշանա»: Նրանց միակ ապահով քայլն էր փայփայել այն լույսը, որ արդեն ստացել էին Աստծուց, ամուր կառչել Նրա խոստումներին, շարունակել քննել Սուրբ Գիրքը և համբերությամբ սպասել ու արթուն մնալ՝ նոր լույս ստանալու համար:

ԳԼՈՒԽ 23

Ի՞ՆՉ Է ՍՐԲԱՐԱՆԸ

Արվեստիստական հավատի հիմքն ու կենտրոնական սյունը եղել է աստվածաշնչյան այս տեքստը. «Մինչև երկու հազար երեք հարյուր իրիկույն-առավոտ, հետո սրբարանը պիտի արդարանա» (Դանիել 8.14): Այս խոսքերը ծանոթ էին բոլոր նրանց, ովքեր հավատում էին Տիրոջ շուտափույթ գալստյանը: Հազարավոր շուրթեր արտասանում էին այս մարգարեությունը՝ որպես իրենց հավատի նշանաբան: Նրանք զգում էին, որ դրանում կանխաաված դեպքերն իրենց ամենավառ սպասումների և ամենանվիրական իղձերի իրականացումն են: Մարգարեական այդ օրերը, ինչպես արդեն ասվեց, լրանալու էին 1844 թ. աշնանը: Քրիստոնեական ամբողջ աշխարհի հետ միասին աղվենտիստներն էլ համարում էին, որ սրբարանը երկիրն է կամ դրա մի մասը: Նրանք եզրակացրել էին, թե սրբարանի արդարացումը երկրի մաքրումն է վերջին մեծ օրվա կրակով, որը պիտի տեղի ունենա երկրորդ գալստյան ժամանակ: Այստեղից էր արվել այն հետևությունը, թե Քրիստոսը վերադառնալու է երկիր 1844 թվականին:

Սակայն նշանակված ժամանակն անցել էր, իսկ Տերը չէր հայտնվել: Հավատացյալները գիտեին, որ Աստծո խոսքը չի կարող սխալվել, ուստի պետք է որ մարգարեության իրենց մեկնաբանությունը սխալ լինի: Բայց որտե՞ղ էր թաքնված սխալը: Շատերը շտապեցին բարդության հանգույցը կտրել՝ ժխտելով, որ 2300 օրերը լրացել են 1844-ին: Սրան որևէ բացատրություն չէր կարող տրվել, բացի նրանից, որ Քրիստոսը չէր եկել այն ժամանակ, երբ Իրեն սպասում էին: Նրանք պնդում էին, որ եթե մարգարեական օրերն ավարտվեին 1844-ին, ապա Քրիստոսը կվերադառնար [410] և կմաքրեր սրբարանը, այսինքն՝ երկիրը կմաքրեր կրակով, իսկ եթե Նա չի հայտնվել, ուրեմն օրերը դեռ չեն ավարտվել:

Ընդունել այս եզրակացությունը՝ կնշանակե՞ր հրաժարվել նախկին մարգարեական հաշվարկներից: Ինչպես վերը նշվեց, 2300 օրերը սկսվել էին, երբ ուժի մեջ էր մտել Արտաշեսի հրամանը Երուսաղեմի

վերակառուցման վերաբերյալ՝ Ք. ա. 457 թվականի աշնանը: Այս տարեթիվն ընդունելով որպես հաշվարկի սկզբնակետ՝ Գանիել 9.25-27-ի այդ ժամանակահատվածի բացատրության մեջ կանխասված բոլոր իրադարձությունները կատարելապես ներդաշնակ են: Վաթունիինը շաբաթները՝ 2300 տարիներից առաջին 483-ը, պետք է հասնեին մինչև Մեսիան՝ Օծյալը: Եվ Քրիստոսի մկրտությունն ու օծությունը Սուրբ Հոգով Ք. հ. 27 թվականին այդ խոսքի ճշգրիտ իրականացումն էր: Յոթանասուներորդ շաբաթվա կեսին Մեսիան պետք է մահվան դատապարտվեր: Իր մկրտությունից երեքուկես տարի հետո Քրիստոսը խաչվեց՝ Ք. հ. 31-ի զարմանը: Յոթանասուն յոթնյակը կամ 490 տարիները հատկապես վերաբերում էին հրեաներին: Այս ժամանակահատվածի վերջում ազգը վերջնականապես մերժեց Քրիստոսին ու կնքեց իր մերժումը՝ հալածելով Նրա աշակերտներին, և Ք. հ. 34 թ. առաքյալները դարձան հեթանոսներին: 2300 տարիներից առաջին 490-ը լրացան, և մնաց 1810 տարի: Ք. հ. 34 թվից հաշված՝ 1810 տարիներն ավարտվում են 1844-ին: «Հետո, - ասաց հրեշտակը, - սրբարանը պիտի արդարանա»: Մարգարեության բոլոր մանրամասներն անհերքելիորեն կատարվեցին ճիշտ նշված ժամանակին:

Այս հաշվարկում ամեն ինչ պարզ էր ու ներդաշնակ, բացի նրանից, որ 1844 թ. սրբարանի մաքրմանը համապատասխանող որևէ իրադարձություն տեղի չունեցավ: Ժխտել այն, որ մարգարեական օրերը լրացել էին այդ ժամանակ, կնշանակեր խառնաշփոթության մեջ գցել բոլորին և հրաժարվել այն համոզմունքից, որը հաստատվել էր մարգարեության անսխալ կատարմամբ:

Բայց Աստված էր առաջնորդել Իր ժողովրդին ադվենտիստական մեծ շարժման մեջ: Նրա գործունեությունն ու փառքն էին ուղեկցել այդ գործին, և Նա թույլ չէր տա, որ այն ավարտվեր խավարով ու հիասթափությամբ և նախատվեր որպես կեղծ ու մոլեռանդ մի իրարանցում: Նա թույլ չէր տա, որ Իր խոսքը թաղվի կասկածանքի ու անորոշության մեջ: [411] Թեև շատերը հրաժարվեցին մարգարեական ժամկետների իրենց նախկին հաշվարկից և ժխտեցին դրա վրա հիմնված շարժման ճշտությունը, մյուսները չէին կամենում ուրանալ հավատի այն կետերն ու փորձառությունը, որ հաստատվել էին Սուրբ Գրքով և Աստծո Հոգու վկայությամբ: Նրանք համոզված էին, որ մարգարեությունները քննելիս որդեգրել են մեկնաբանության ողջամիտ սկզբունքներ, և որ իրենց պարտքն է՝ ամուր կառչել արդեն բացահայտված ճշմարտություններին և շարունակել Գրքի հետազոտությունը նույն սկզբունքներով: Կրակոտ աղոթքներով նրանք

վերանայում էին իրենց համոզմունքը և ուսումնասիրում Սուրբ Գիրքն՝ իրենց սխալը գտնելու համար: Մարգարեական ժամանակների հաշվարկման մեջ սխալ չգտնելով՝ նրանք սկսեցին ավելի սերտորեն քննել սրբաբանի հարցը:

Սերտողության ժամանակ նրանք պարզեցին, որ սուրբգրային որևէ վկայություն չկա այն հանրահայտ կարծիքի օգտին, որ երկիրն է սրբաբանը: Դրա փոխարեն նրանք գտան սրբաբանի հարցի լիարժեք բացատրությունը՝ դրա բնույթը, տեղը և ծառայությունները: Սրբազան հեղինակների վկայությունն այնքան հստակ ու լիարժեք էր, որ կասկածի տեղ չէր մնում: Պողոս առաքյալը եբրայեցիներին ուղղված թղթում ասում է. «Առաջին ուխտն էլ ուներ պաշտամունքի իրավունքը՝ աշխարհական սրբաբանը: Որովհետև առաջին խորանն այսպես պատրաստվեց. նրանում էր աշտանակը, սեղանը և հացերի նվերը. սա կոչվում էր Սրբություն: Իսկ երկրորդ վարագույրի ետևում մի խորան կար, որ Սրբություն Սրբությանց էր կոչվում, որ ուներ ոսկե բուրվառը, և ուխտի տապանակը՝ ամեն կողմից ոսկով պատած, որ նրանում էր ոսկե սափորը՝ մանանայով, Ահարոնի գավազանը, որ ծաղկեց, ուխտի տախտակները և նրանցից վեր՝ փառքի քերովբեները, որ հովանի էին անում քավության վրա» (Եբրայեցիս 9.1-5):

Սրբաբանը, որն այստեղ հիշատակում է Պողոսը, այն խորանն էր, որ Մովսեսը շինեց Աստծո պատվերով՝ որպես Բարձրյալի երկրային բնակարան: Երբ Մովսեսն Աստծո մոտ էր՝ լեռան վրա, նա պատվեր ստացավ. «Ինձ համար մի սրբաբան շինեն, որ իրենց մեջ բնակվեն» (Ելից 25.8): Իսրայելացիները շարժվում էին անապատով, և [412] խորանը պատրաստվեց այնպես, որ հնարավոր լիներ այն մի տեղից մյուսը տեղափոխել: Եվ այդուհանդերձ, դա վեհասքանչ շինություն էր: Նրա պատերը կազմված էին ոսկու հաստ շերտերով պատած տախտակներից՝ արծաթե խարիսխներով, իսկ տանիքը մի քանի վարագույրներից կամ ծածկոցներից էր շինված, արտաքին ծածկույթները՝ կաշվից, իսկ ներքինները՝ քաթանից, որոնց վրա քերովբեների գեղեցիկ պատկերներ էին հյուսված: Արտաքին գավիթից բացի, որում գտնվում էր ողջակեզի գոհասեղանը, խորանը կազմված էր Սուրբ և Ամենասուրբ կոչվող երկու սրահներից, որոնք միմյանցից բաժանված էին ճոխ ու գեղեցիկ վարագույրով կամ քողով, և նման մի վարագույր էլ ծածկում էր առաջին սրահի մուտքը:

Սուրբ սրահի հարավային կողմում գտնվում էր աշտանակը՝ յոթ ճրագակալներով, որոնք ցերեկ և գիշեր լուսավորում էին սրբաբանը: Հյուսիսային կողմում առաջավորության հացի սեղանն էր, իսկ Սուրբը

Ամենասուրբից բաժանող վարագույրի առջև՝ խունկի ոսկի սեղանը, որից անուշահոտ ծուխը, Իսրայելի աղոթքների հետ միասին, ամեն օր քարձրանում էր Աստծո առաջ:

Ամենասուրբ սրահում կանգնած էր տապանակը՝ թանկարժեք փայտից պատրաստված ոսկեգօծ մի արկղ՝ երկու քարե սալիկների պահոցը, որոնց վրա Աստված փորագրել էր Տասը պատվիրանները: Սրբազան արկղի վրա կափարիչի տեղ էր ծառայում քավությունը կամ ողորմության աթոռը՝ արվեստի մի հոյակերտ նմուշ, որի վրա երկու կողմերում երկու ոսկե քերովբեներ էին ձուլված, և այս ամենը պատրաստված էր ոսկու մի ամբողջական կտորից: Այստեղ քերովբեների միջև փառքի ամպի տեսքով դրսևորվում էր Աստծո ներկայությունը:

Երբ հրեաները բնակություն հաստատեցին Քանանում, խորանը փոխարինվեց Մողոմոնի տաճարով, որը թեև անշարժ և ավելի մեծ կառույց էր, բայց միևնույն համեմատական չափերն ուներ և կահավորված էր նման ձևով: Սրբարանն այս տեսքով գոյատևեց մինչև իր ավերումը հռոմեացիների կողմից Ք. հ. 70 թվականին՝ բացառությամբ այն ժամանակի, երբ քարուքանդ վիճակում էր Դանիելի օրերում:

Սա միակ սրբարանն է, որը երբևէ գոյություն է ունեցել երկրում, որի մասին Մուրբ Գիրքն ինչ-որ տեղեկություն է հայտնում: Ըստ [413] Պողոսի՝ սա առաջին ուխտի սրբարանն էր: Բայց մի՞թե նոր ուխտը սրբարան չունի:

Կրկին դառնալով եբրայեցիներին ուղղված թղթին՝ ճշմարտություն որոնողները գտան, որ երկրորդ կամ նոր ուխտի սրբարանի գոյության մասին է ակնարկում Պողոսն իր վերոհիշյալ խոսքերում. «Առաջին ուխտն էլ պաշտամունքի իրավունք ուներ և երկրային սրբարան»:
«Էլ» կամ «նույնպես» բառի օգտագործումը ցույց է տալիս, որ Պողոսը մինչ այդ հիշատակել է այդ սրբարանը: Վերադառնալով նախորդ գլխի սկզբին՝ նրանք կարդացին. «Եվ ասածներիս բովանդակությունը սա է. մենք այնպիսի քահանայապետ ունենք, որ Մեծափառության աթոռի աջ կողմը մատեց երկնքում՝ պաշտոնյա սրբություններին և ճշմարիտ խորանին, որը որ Տերը կանգնեցրեց և ոչ թե մարդ» (Եբրայեցիս 8.1,2):

Այստեղ բացահայտված է նոր ուխտի սրբարանը: Առաջին ուխտի սրբարանը կանգնեցվել էր մարդու՝ Մովսեսի կողմից, իսկ այս մեկը Տերն է կանգնեցրել, ոչ թե մարդը: Այն սրբարանում երկրային քահանաներն էին ծառայում, իսկ այստեղ Քրիստոսը՝ մեր մեծ Քահանայապետն է ծառայում Աստծո աջ կողմում: Առաջին սրբարանը երկրի վրա էր, իսկ մյուսը երկնքում է:

Մովսեսը խորանը շինել էր ըստ իրեն ցույց տրված օրինակի: Տերը պատվիրել էր նրան. «Բողոքը, ինչպես որ քեզ ցույց տվի խորանի օրինակը և նրա բոլոր կարասիքի օրինակը, այնպես պիտի շինեք»: Հետո կրկին պատվեր ստացավ. «Եվ նայիր, որ սարում քեզ ցույց տված օրինակի պես շինես» (Ելից 25.9, 40): Եվ Պողոսն էլ ասում է, որ առաջին խորանը «օրինակ էր այն առաջիկա ժամանակի համար, որ նրանում ընծաներ և զոհեր էին մատուցվում», որ նրա սուրբ սրահները «երկնքում եղած բաների օրինակներն» էին, որ օրենքի համաձայն նվերներ մատուցող քահանաները «երկնավոր բաների օրինակով և շուքով էին ծառայում», և որ «ոչ թե ձեռագործ սրբատեղերը մտավ Քրիստոսը, որ ճշմարտի օրինակներն էին, այլ բուն իսկ երկնքի մեջ, որ հիմա Աստծո երեսի առաջին երևա մեզ համար» (Եբրայեցիս 9.9, 23, 8.5, 9.24): **[414]**

Երկնային սրբարանը, որտեղ Հիսուսը ծառայում է մեզ համար, մեծ բնօրինակն է, որի պատճենը կառուցել էր Մովսեսը: Աստծո Հոգին էր երկրային սրբարանը կառուցողների վրա, և նրանց գեղարվեստական հմտությունը դրա շինության մեջ աստվածային իմաստության դրսևորում էր: Պատերը, որոնք ամեն կողմի վրա արտացոլում էին ոսկե աշտանակի յոթ ճրագակալների լույսը, ասես ամբողջովին ոսկուց լինեին: Առաջավորության հացի սեղանն ու խունկի սեղանը պսպրում էին ողորկ ոսկու նման: Առաստաղը կազմող ճոխ վարագույրը, որի վրա հյուսված էին հրեշտակների երկնագույն, ծիրանագույն և ալ կարմիր պատկերներ, էլ ավելի էր գեղեցկացնում տեսարանը: Իսկ երկրորդ վարագույրի ետևում Շեկինան էր՝ Աստծո փառքի տեսանելի դրսևորումը, որի առջև ոչ ոք, բացի քահանայապետից, չէր կարող երևալ և մնալ կենդանի:

Երկրային խորանի անգուգական շքեղությունն արտացոլում էր երկնային այն տաճարի փառքը, ուր Քրիստոսը՝ մեր նախակարապետը, մեզ համար ծառայում է Աստծո գահի առջև: Արքաների Արքայի բնակավայրը, որտեղ հազար հազարներ ծառայում են Նրան, և բյուր բյուրեր կանգնած են Նրա առջև (Դանիել 7.10), տաճարը՝ լցված հավերժական գահի փառքով, որի պահապանները՝ շողշողուն սերովբեները, ակնածանքով ծածկում են իրենց դեմքերը, մարդկային ձեռքերով երբևէ կանգնեցված ամենավեհապանծ շինության մեջ կարող էր գտնել ընդամենն իր վսեմության ու փառքի թույլ արտացոլումը: Բայցևայնպես, երկրային սրբարանի և Նրա ծառայությունների միջոցով կարևոր ճշմարտություններ էին ուսուցանվում երկնային սրբարանի և մարդու փրկության համար այնտեղ տարվող մեծ գործի վերաբերյալ:

Երկնային սրբարանի սրբատեղերը խորհրդանշված են երկրային

խորանի երկու սրահներով: Երբ Հովհաննես առաքյալին տեսիլքում ցույց տրվեց Աստծո տաճարը երկնքում, նա այնտեղ տեսավ «կրակով բորբոքված յոթ դամբարներ՝ աթոռի առաջին» (Հայտնություն 4.5): Նա տեսավ նաև մի հրեշտակ, ով «ոսկի խնկանոց ուներ, և շատ խունկ տրվեց նրան, որ բոլոր սուրբերի աղոթքների հետ մատուցի այն ոսկի սեղանի վրա, որ աթոռի առաջին էր» (Հայտնություն 8.3): Այստեղ մարգարեին թույլ տրվեց տեսնել երկնային սրբարանի առաջին բաժինը, [415] ուր կային «կրակի յոթ ջահեր» և «ոսկե սեղան», որոնք երկրային սրբարանում ներկայացված էին ոսկե աշտանակով ու խնկարկման սեղանով: Հետո «բացվեց Աստծո տաճարը» (Հայտնություն 11.19), և նա ներքին վարագույրից ներս տեսավ Սուրբ Սրբոցը: Այստեղ նա տեսավ «Նրա վկայության տապանակը», որի նախապատկերն էր Մովսեսի շինած սրբազան արկղը, ուր դրված էր Աստծո օրենքը:

Այսպիսով, այս հարցն ուսումնասիրողները անհերքելի պայացույց գտան երկնային սրբարանի գոյության մասին: Մովսեսը երկրային սրբարանը շինեց իրեն ցույց տրված օրինակի համեմատ: Ըստ Պողոսի՝ այդ օրինակն իսկական սրբարանն է, որ երկնքում է: Եվ Հովհաննեսն էլ վկայում է, որ այն տեսել է երկնքում:

Երկնային տաճարում՝ Աստծո բնակության տեղում, արդարությանը և իրավունքով հաստատված է Նրա գահը: Սուրբ Սրբոցում Նրա օրենքն է՝ ճշմարտության մեծ չափանիշը, որով դատվելու է ողջ մարդկությունը: Օրենքի տախտակները պարունակող տապանակը ծածկում է քավությունը կամ ողորմության աթոռը, որի առջև Քրիստոսը ներկայացնում է Իր արյունը՝ հօգուտ մեղավորի: Այսպես պատկերված է արդարության և ողորմության միությունը մարդու փրկության ծրագրում: Այս միությունը միայն անսահման իմաստությունը կարող էր ծրագրել և միայն անսահման գործությունն՝ իրականացնել, միություն, որը զարմանքով ու հիացմունքով լցրեց ողջ երկինքը: Երկրային սրբարանի քերովբեները, որոնք ականաձանքով նայում էին ողորմության աթոռին, խորհրդանշում են այն հետաքրքրությունը, որով երկնային գործը հետևում է փրկության գործին: Սա է ողորմության խորհուրդը, որի մեջ ցանկանում են թափանցել հրեշտակները. որ արդարացնելով ապաշխարող մեղավորին և վերականգնելով Իր հարաբերությունները անկյալ ցեղի հետ՝ Աստված կարող է արդար լինել, որ Քրիստոսը նվաստացավ՝ կործանման անդունդից դուրս բերելու անթիվ բազմությունների, և նրանց հագցնելով Իր արդարության անբիծ հանդերձները՝ միացնելու հրեշտակների հետ, ովքեր երբեք չեն մեղանչել, և հավիտյան բնակեցնելու Աստծո ներկայությամբ:

Քրիստոսի գործը՝ որպես մարդու բարեխոսի՝ պատկերված է Չաքարիայի գեղեցիկ մարգարեության մեջ Նրա վերաբերյալ, ում անունն է՝ «Շառավիղ»։ Մարգարեն ասում է. «Նա [416] կշինի Տիրոջ տաճարը, և նա մեծափառություն է կրելու և պիտի բազմի ու իշխի իր աթոռի վրա, և նա քահանա է լինելու իր աթոռի վրա, և խաղաղության խորհուրդ պիտի լինի երկուսի մեջտեղը» (Չաքարիա 6.12,13):

«Նա կշինի Տիրոջ տաճարը»։ Իր զոհաբերությամբ ու միջնորդությամբ Քրիստոսն Աստծո եկեղեցու և՛ հիմքն է, և՛ շինարարը։ Պողոս առաքյալը Նրան ներկայացնում է որպես «անկյունաքար, որ նրանում բոլոր շինվածքը միասին հարմարված աճում է, որ լինի սուրբ տաճար Տերով, որ նրանում դուք էլ,- ասում է նա,- նրա հետ շինվում եք Աստծո բնակարան Հոգով» (Եփեսացիս 2.20-22):

«Նա մեծափառություն է կրելու»։ Քրիստոսին է պատկանում անկյալ ցեղի փրկության փառքը։ Հավերժական դարերի ընթացքում փրկվածները երգելու են. «Նրան, ով մեզ սիրեց և մեր մեղքերից լվաց մեզ իր արյունով... նրան փառք և գորություն հավիտյանս հավիտենից» (Հայտնություն 1.5, 6):

«Եվ պիտի բազմի ու իշխի իր աթոռի վրա, և նա քահանա է լինելու իր աթոռի վրա»։ Խոսքը «փառքի աթոռի» մասին չէ դեռ, քանզի փառքի արքայությունը դեռ չի հաստատվել։ Միայն Նրա միջնորդական ծառայության ավարտից հետո Աստված «կտա նրան իր Դավիթ հոր աթոռը», թագավորություն, որին «վերջ չի լինի» (Գուկաս 1.32, 33): Քրիստոսն այժմ նստած է Հոր հետ Նրա աթոռին՝ որպես քահանա (Հայտնություն 3.21): Հավիտենական Ինքնագոյի հետ գահին բազմած է Նա, ով «մեր ցավերը վեր առավ և մեր վշտերը բեռնեց իր վրա», ով «մեզ նման փորձված է ամեն ինչով, բայց՝ առանց մեղքի», որ կարողանա «օգնել փորձվողներին»։ «Եթե մեկը մեղանչի, բարեխոս ունենք Հոր մոտ» (Եսայիա 53.4, Եբրայեցիս 4.15, 2.18, Ա Հովհաննես 2.1): Նրա բարեխոսությունը խոցված ու կոտրված մարմնի, անբիծ կյանքի բարեխոսություն է։ Վիրավորված ձեռքերը, խոցված կողը, խոշտանգված ոտքերն աղերսում են ընկած մարդու համար, ում փրկությունը ձեռք է բերվել այդպիսի անսահման գնով։

«Եվ խաղաղության խորհուրդ պիտի լինի երկուսի միջև»։ Հոր սերը ոչ պակաս, քան Ռոդունը, փրկության աղբյուր է կորուսյալ ցեղի համար։ Համբարձվելուց առաջ Հիսուսն ասաց Իր [417] աշակերտներին. «Չեմ ասում ձեզ, թե ես ձեզ համար կաղաչեմ Հորը, նրա համար, որ Հայրն ինքը սիրում է ձեզ» (Հովհաննես 16.26, 27): Աստված էր «Քրիստոսում,

որ աշխարհը հաշտեցրեց իր հետ» (Բ Կորնթացիս 5.19): Եվ վերին սրբարանի ծառայության մեջ էլ «խաղաղության խորհուրդ պիտի լինի երկուսի միջև»: «Աստված *այնպես սիրեց* աշխարհը, որ իր միածին Որդուն տվեց, որ ամեն նրան հավատացողը չկորչի, այլ հավիտենական կյանքն ունենա» (Հովհաննես 3.16):

Այն հարցին, թե ի՞նչ է սրբարանը, հստակ պատասխան է տրված Սուրբ Գրքում: «Սրբարան» բառն Աստվածաշնչում նախ վերաբերում է Մովսեսի շինած խորանին՝ որպես երկնային բաների օրինակը, և ապա՝ երկնային «ճշմարիտ խորանին», որին մատնացույց էր անում երկրային սրբարանը: Քրիստոսի մահով խորհրդանշական ծառայությունն ավարտվեց: Երկնային «ճշմարիտ խորանը» նոր ուխտի սրբարանն է: Եվ քանի որ Գ-անիելի 8.14-ի մարգարեությունը կատարվել է այս ուխտի ժամանակ, ուստի սրբարանը, որի մասին այնտեղ ասվում է, պետք է նոր ուխտի սրբարանը լինի: Երբ 1844-ին լրացան 2300 օրերը, երկրի վրա արդեն շատ դարեր սրբարան չկար: Այսպիսով, «մինչև երկու հազար երեք հարյուր իրիկուն-առավոտ, հետո սրբարանը պիտի արդարանա» մարգարեությունն ակնհայտորեն վերաբերում է երկնային սրբարանին:

Մնում է պատասխանել ամենակարևոր հարցին. ի՞նչ է սրբարանի մաքրումը: Որ նման ծառայություն կար երկրային սրբարանի հետ կապված, նշված է Հին Կտակարանում: Բայց կարո՞ղ է արդյոք երկնքում ինչ-որ բան մաքրվելու կարիք ունենալ: Եբրայեցիս 9-րդ գլխում հստակորեն ասվում է թե՛ երկրային, թե՛ երկնային սրբարանների մաքրման մասին: «Եվ համարյա թե ամեն բան արյունով է սրբվում օրենքի համեմատ, և առանց արյուն թափելու թողություն չի լինում: Արդ հարկավոր էր, որ երկնքում եղած բաների օրինակները այսպիսի բաներով սրբվեն (կենդանիների արյամբ), բայց բուն երկնավորները՝ նրանցից ավելի ազնիվ պատարագներով» (Եբրայեցիս 9.22, 23), այսինքն՝ Քրիստոսի թանկագին արյամբ:

Ինչպես խորհրդանշական, այնպես էլ իրական ծառայության մեջ մաքրումը պետք է կատարվի արյունով. առաջինում **[418]** կենդանիների արյունով, երկրորդում՝ Քրիստոսի: Թե ինչու պետք է մաքրումը կատարվի արյունով, Պողոսն ասում է, որ առանց արյուն թափելու՝ *թողություն* չի լինում: Մեղքը պետք է ներվի կամ ջնջվի: Բայց ի՞նչ կապ ունի մեղքը սրբարանի հետ՝ լինի դա երկնքում, թե երկրի վրա: Պատասխանը կարող ենք գտնել խորհրդանշական ծառայության մեջ, քանի որ քահանաները երկրում «երկնավոր բաների օրինակով և շուքով» (Եբրայեցիս 8.5) էին ծառայում:

Երկրային սրբարանի ծառայությունը բաղկացած էր երկու մասից. քահանաներն ամեն օր ծառայում էին Սուրբ քաժնում, իսկ տարին մեկ անգամ քահանայապետը քավության հատուկ արարողություն էր կատարում Ամենասուրբ տեղում՝ սրբարանը մաքրելու համար: Օրըստօրե ապաշխարող մեղավորն իր զոհը բերում էր խորանի դռան մոտ և, ձեռքը դնելով կենդանու գլխին, խոստովանում էր իր մեղքերը՝ խորհրդանշորեն դրանք փոխանցելով անմեղ զոհին: Այնուհետև կենդանին մորթվում էր: «Առանց արյուն թափելու,- ասում է առաքյալը,- մեղքի թողություն չի լինում»: «Մարմնի հոգին արյան մեջ է» (Ղևտացոց 17.11): Աստծո խախտված օրենքը պահանջում էր օրինազանցի կյանքը: Արյունը, որը խորհրդանշում էր մեղավորի կյանքը, ում հանցանքը կրում էր զոհը, քահանան տանում էր Սուրբ տեղը և սրսկում վարագույրի առջև, որի հետևում՝ տապանակի մեջ, գտնվում էր օրենքը, որը մեղավորը խախտել էր: Այս արարողությամբ մեղքը արյան միջոցով խորհրդանշորեն տեղափոխվում էր սրբարան: Որոշ դեպքերում արյունը Սուրբ տեղը չէր տարվում, բայց այդ դեպքում քահանաները պիտի ուտեին միսը, ինչպես Մովսեսը պատվիրել էր Ահարոնի որդիներին՝ ասելով. «Եհովան այն ձեզ տվեց, որ ժողովրդի անօրենությունը վեր առնեք» (Ղևտացոց 10.17): Երկու ծեսերն էլ խորհրդանշում էին մեղքի փոխանցումը ապաշխարողից՝ սրբարան:

Այս ծառայությունն արվում էր ամեն օր՝ ողջ տարվա ընթացքում: Իսրայելի մեղքերն, այսպիսով, փոխանցվում էին սրբարան, և դրանք այնտեղից հեռացնելու համար հատուկ գործ էր պահանջվում: Աստված պատվիրել էր, որ սրբազան սրահներից յուրաքանչյուրի **[419]** համար քավություն արվի: «Եվ սրբարանի համար քավություն անի՝ Իսրայելի որդիների անմաքրություններից և նրանց բոլոր մեղքերի հանցանքներից, և այսպես անի ժողովի խորանի համար, որ նրանց հետ է լինում նրանց անմաքրությունների մեջ»: Քավություն պիտի արվեր նաև զոհասեղանի համար՝ մաքրելու այն «Իսրայելի որդիների անմաքրություններից» (Ղևտացոց 16.16,19):

Տարին մեկ անգամ՝ քավության մեծ օրը, քահանայապետը մտնում էր Սուրբ Սրբոց՝ սրբարանը մաքրելու համար: Այդ արարողությունը եզրափակում էր ծառայության տարեկան բոլորաշրջանը: Քավության օրը այժերից երկու նոխազ էին բերում խորանի դռան մոտ, և նրանց վրա վիճակ էր գցվում՝ «մեկ վիճակը՝ Եհովայի համար և մյուս վիճակը՝ ազատ արձակվող նոխազի համար» (Ղևտացոց 16.8): Նոխազը, որի վրա ընկնում էր Եհովայի համար գցված վիճակը, պիտի մորթվեր որպես մեղ-

քի պատարագ ժողովրդի համար: Քահանայապետը նրա արյունը պիտի տաներ վարագույրից ներս և սրսկեր այն քավության կամ ողորմության աթոռի վրա և նրա առջև: Արյունը պետք է սրսկվեր նաև խունկի սեղանի վրա, որ վարագույրի առջև էր:

«Եվ Ահարոնն իր երկու ձեռքերը ողջ նոխազի գլխին դնի և խոստովանի նրա վրա Իսրայելի որդիների բոլոր անօրենությունները և նրանց բոլոր հանցանքներն՝ իրենց բոլոր մեղքերով, և նրանց դնի նոխազի գլխին և մի պատրաստ մարդու միջոցով ուղարկի անապատ: Եվ նոխազը նրանց բոլոր անօրենություններն իր վրա մի անբնակ երկիր տանի» (Գևտացոց 16.21, 22): Արձակված նոխազն այլևս երբեք չէր վերադառնում Իսրայելի բանակը, իսկ նրան անապատ տանող մարդը ճամբարը մտնելուց առաջ ջրով պիտի լվանար իր մարմինը և հանդերձները:

Այս ողջ արարողությունը նպատակ ուներ իսրայելացիների սրտերում տպավորել Աստծո սրբությունը և մեղքի հանդեպ Նրա նողկանքը, ինչպես նաև ցույց տալ նրանց, որ չեն կարող մեղքի հետ առնչվել՝ առանց պղծվելու: Քավության այս ծառայության ընթացքում յուրաքանչյուրից պահանջվում էր խոնարհեցնել իր անձը: Ամեն գործ պետք է մի կողմ դրվեր, և [420] Իսրայելի ողջ համայնքն այդ օրը պիտի անցկացներ՝ հանդիսավորապես խոնարհվելով Աստծո առաջ աղոթքով, ծոմով ու սրտի խորը քննումով:

Խորհրդանշական ծառայության միջոցով կարևոր ճշմարտություններ էին յուրացվում քավության վերաբերյալ: Մեղավորի տեղ ընդունվում էր փոխարինողը, բայց մեղքը չէր վերանում գոհի արյունով: Դա պարզապես միջոց էր, որով մեղքը փոխանցվում էր սրբարան: Արյուն մատուցելով՝ մեղավորը ճանաչում էր օրենքի հեղինակությունը, խոստովանում էր իր մեղքը, որ խախտել է այն, և արտահայտում ներման իր ցանկությունը՝ հավատալով Փրկչին, ով պիտի գար: Բայց նա դեռ լիովին չէր ազատվում օրենքի դատապարտությունից: Քավության օրը քահանայապետը, համայնքից ընդունելով գոհը, այդ գոհի արյունով մտնում էր Ամենասուրբ տեղը և սրսկում է այն ողորմության աթոռի վրա՝ ուղիղ օրենքի վերևում, որպեսզի դրա պահանջները բավարարվեին: Հետո որպես միջնորդ՝ նա մեղքերը վերցնում էր իր վրա և դուրս հանում դրանք սրբարանից: Ձեռքերը դնելով ազատ արձակվող նոխազի գլխին՝ նա խոստովանում էր այդ բոլոր մեղքերը նրա վրա՝ դրանք իրենից խորհրդանշորեն փոխանցելով նոխազին: Այնուհետև նոխազը, իր վրա կրելով դրանք, տանում էր հեռու, և համարվում էր, որ ժողովուրդն ընդմիշտ բաժանվում է դրանցից:

Ահա այսպիսին էր «երկնավոր բաների օրինակով և շուքով» կատարվող ծառայությունը: Եվ այն, ինչ խորհրդանշորեն արվում էր երկրային սրբարանի ծառայության մեջ, իրականում կատարվում է երկնային սրբարանում: Համբարձվելուց հետո մեր Փրկիչը՝ որպես մեր քահանայապետ, սկսեց Իր ծառայությունը: Պողոսն ասում է. «Ոչ թե ձեռագործ սրբատեղերը մտավ Քրիստոսը, որ ճշմարտի օրինակներն էին, այլ բուն իսկ երկիբի մեջ, որ հիմա Աստծո երեսի առաջին երևա մեզ համար» (Եբրայեցիս 9.24):

Տարվա ընթացքում քահանայի ծառայությունը սրբարանի առաջին սրահում՝ «վարագույրից ներս», որը որպես դուռ էր ծառայում՝ բաժանելով Սուրբ սրահը արտաքին գավիթից, խորհրդանշում է այն ծառայությունը, որին Քրիստոսն անցավ Իր համբարձվելուց հետո: Քահանայի գործն էր՝ [421] ամենօրյա ծառայության մեջ Աստծուն ներկայացնել մեղքի պատարագի արյունը, ինչպես նաև խունկը, որի ծուխը վեր էր բարձրանում Իսրայելի աղոթքների հետ միասին: Այդպես էլ Քրիստոսն է Իր արյունով մեղավորների համար բարեխոսում Հոր առաջ և Իր արդարության թանկագին անուշահոտության հետ միասին Նրան ներկայացնում նաև զոջացող մեղավորների աղոթքները: Այսպիսին էր երկնային սրբարանի առաջին բաժնում կատարվող ծառայությունը:

Քրիստոսի աշակերտները հավատով Նրա հետ մտան այնտեղ, երբ Նա համբարձվեց երկինք: Այստեղ էր կենտրոնացած նրանց հույսը, որը, Պողոսի խոսքերով, «հաստատուն և անշարժ խարսխի պես ունենք մեր անձի համար, որ և մտնում է վարագույրի ներսի կողմն էլ, ուր որ մեզ համար Առաջնորդ մտավ Հիսուսը՝ Մեքիսեդեկի կարգի պես հավիտենական Քահանայապետ եղած»: «Ոչ թե նոխազների և զվարակների արյունով, այլ բուն իր արյունով մեկ անգամ մտավ այն սրբատեղին և հավիտենական փրկություն ձեռք բերեց մեզ համար» (Եբրայեցիս 6.19, 20, 9.12, *սևզլ. քարզմ.*):

Տասնութ դար շարունակ այս ծառայությունն ընթանում էր սրբարանի առաջին սրահում: Քրիստոսի արյունը բարեխոսում էր զոջացող հավատացյալների համար, որպեսզի Հայրը ների և ընդունի նրանց, բայց նրանց մեղքերը դեռ մնում էին երկնային գրքերում: Ինչպես խորհրդանշական ծառայության մեջ քավության արարողությունն արվում էր տարվա վերջում, այնպես էլ մարդկանց փրկության համար Քրիստոսի ծառայության ավարտից առաջ քավության գործ պիտի արվի՝ մեղքը սրբարանից հեռացնելու համար: Այս ծառայությունն է, որը սկսվեց 2300 օրերի լրանալուց հետո: Այդ ժամանակ, Դանիել մարգարեի ասելով, մեր

Քահանայապետը մտավ Սուրբ Սրբոց՝ կատարելու Իր հանդիսավոր գործի վերջին փուլը՝ սրբարանի մաքրումը:

Ինչպես անցյալում ժողովրդի մեղքերը հավատով դրվում էին մեղքի գոհի վրա և նրա արյան միջոցով խորհրդանշորեն փոխանցվում երկրային սրբարան, այնպես էլ Նոր Ուխտում գղջացողների մեղքերը հավատով դրվում են Քրիստոսի վրա և փաստորեն փոխանցվում երկնային սրբարան: Եվ ինչպես երկրային խորանն էր խորհրդանշորեն մաքրվում մեղքերի հեռացմամբ, որոնցով այն պղծվել էր, այնպես էլ երկնայինի մաքրումը պիտի կատարվի այնտեղ արձանագրված մեղքերի [422] հեռացմամբ կամ ջնջմամբ: Բայց մինչև դա կատարվի, պետք է քննվեն երկնային գրքերը, որպեսզի վճռվի, թե ովքեր են ապաշխարությամբ և հավատով առ Քրիստոս լիագործված՝ օգտվելու Նրա քավության արտոնությունից: Սրբարանի մաքրումը, հետևաբար, ներառում է ստուգարք կամ դատաքննություն: Այս գործը պետք է արվի նախքան Քրիստոսի գալը՝ փրկելու Իր ժողովրդին, քանզի երբ Նա գա, Նրա վարձը Իր հետ է լինելու՝ ամեն մեկին հատուցելու իր գործերի համեմատ (Հայտնություն 22.12):

Այսպիսով, նրանք, ովքեր հետևել են մարգարեական խոսքի լույսին, տեսան, որ 2300 օրերի լրանալուց հետո՝ 1844-ին, երկիր գալու փոխարեն՝ Քրիստոսը մտել է երկնային սրբարանի Ամենասուրբ տեղը՝ Իր գալստյանը նախորդող քավության եզրափակիչ գործը կատարելու համար:

Պարզվեց նաև, որ մինչ մեղքի պատարագը մատնացույց էր անում Քրիստոսին՝ որպես գոհի, և քահանայապետն էլ ներկայացնում էր Քրիստոսին՝ որպես միջնորդի, արձակման նոխազը խորհրդանշում էր սատանային՝ մեղքի հեղինակին, ում վրա ի վերջո դրվելու են իրապես ապաշխարածների մեղքերը: Մեղքի գոհի արյան շնորհիվ մեղքերը հեռացնելով սրբարանից՝ քահանայապետը դրանք դնում էր արձակման նոխազի վրա: Երբ Քրիստոսն Իր արյան շնորհիվ Իր ծառայության վերջում երկնային սրբարանից հեռացնի Իր ժողովրդի մեղքերը, Նա դրանք դնելու է սատանայի վրա, ով պետք է վերջնական պատիժը կրի՝ որպես դատավճռի իրականացում: Արձակման նոխազը տարվում էր անբնակ մի վայր և այլևս երբեք չէր վերադառնում Իսրայելի ճամբարը: Այդպես էլ սատանան է առհավետ վտարվելու Աստծո և Նրա ժողովրդի ներկայությունից, և բնաջնջվելու է մեղքի ու մեղավորների վերջնական ոչնչացման ժամանակ:

ՍՈՒՐԲ ԱՐԲՈՅՈՒՄ

Սրբարանի հարցը այն բանալին էր, որը բացահայտեց 1844 թվականի հիասթափության գաղտնիքը: Այն ի հայտ բերեց ճշմարտության կատարյալ մի համակարգ՝ կապակցված ու ներդաշնակ՝ ցույց տալով, որ Աստծո ձեռքն էր դեկավարել աղվենտիստական մեծ շարժումը և ի լույս բերել Նրա ժողովրդի դիրքորոշումն ու ներկա պարտականությունը: Ինչպես Հիսուսի աշակերտներն իրենց հոգեվարքի ու հիասթափության սուկալի գիշերից հետո «ուրախացան, երբ տեսան Տիրոջը», այնպես էլ հիմա էին ցնծում նրանք, ովքեր հավատով սպասել էին Նրա երկրորդ գալստյանը: Նրանք կարծում էին, թե Նա հայտնվելու է փառքով՝ վարձատրելու Իր ծառաներին: Երբ նրանց սպասումները չիրականացան, նրանք տեսադաշտից կորցրին Հիսուսին՝ ասես կրկնելով գերեզմանի մոտ լացող Մարիամի հետ. «Իմ Տիրոջը վերցրել են, և չգիտեմ՝ նրան ուր են դրել»: Հիմա Սուրբ Սրբոցում նրանք դարձյալ տեսան Նրան՝ իրենց գթասիրտ Քահանայապետին, ով շուտով հայտնվելու էր որպես իրենց արքան ու փրկիչը: Սրբարանից ճառագող լույսը լուսավորեց անցյալը, ներկան և ապագան: Նրանք գիտեին, որ Աստված է առաջնորդել իրենց Իր անսխալական մախախնամությամբ: Թեև առաջին աշակերտների մման իրենք էլ չէին հասկացել իրենց իսկ հռչակած լուրը, բայցևայնպես, բոլոր առումներով այն ճիշտ էր եղել: Հռչակելով այն՝ նրանք կատարել էին Աստծո կամքը, և նրանց աշխատանքը գուր չէր եղել Տերում: Վերստին ծնվելով «կենդանի հույսի համար»՝ նրանք ցնծացին «անպատմելի և փառավոր խնդությունով»: [424]

Եվ Գանիելի 8.14-ի մարգարեությունը՝ «Մինչև երկու հազար երեք հարյուր իրիկուն-առավոտ, հետո սրբարանը պիտի արդարանա», և՛ առաջին հրեշտակի պատգամը՝ «Վախեցե՛ք Աստծուց և փառք տվե՛ք նրան, որովհետև նրա դատաստանի ժամը եկավ», մատնանշում են Քրիստոսի ծառայությունը Ամենասուրբ տեղում, դատաքննությունը, այլ ոչ թե Քրիստոսի գալուստը՝ Իր ժողովրդին փրկելու և ամբարիշտներին

կործանելու նպատակով: Միայն ոչ թե մարգարեական ժամանակի հաշվարկի մեջ էր, այլ *իրադարձության*, որը պիտի տեղի ունենար 2300 օրերի վերջում: Այդ սխալն էր հավատացյալներին հիասթափեցրել, սակայն այն ամենը, ինչ կանխաաված էր մարգարեության մեջ, և ինչին իրենք սպասում էին ըստ Սուրբ Գրքի, իրականացել էր: Հենց այն ժամանակ, երբ նրանք ողբում էին իրենց հույսերի խորտակումը, տեղի ունեցավ այն իրադարձությունը, որի մասին կանխասել էր պատգամը, և որը պետք է կատարվի մինչև Տիրոջ գալը՝ պարզևատրելու Իր ծառաներին:

Քրիստոսը ոչ թե երկիր եկավ, ինչպես նրանք սպասում էին, այլ, ինչպես կանխաաված էր նախապատկերում, մտավ Աստծո երկնային տաճարի Սուրբ Սրբոցը: Դ-անիել մարգարեն նկարագրում է, որ Նա այդ ժամանակ մոտենում է Հինավուրցին. «Ես տեսնում էի գիշերվա տեսիլքներում, և ահա երկնքի ամպերով մեկը՝ մարդի Որդու նման, մինչև Հինավուրցը եկավ, և նրա առաջին մոտեցրին նրան» (Դ-անիել 7.13):

Այս գալուստի մասին կանխասել է նաև Մադաքիա մարգարեն. «Հանկարծակի է գալու իր տաճարի մոտ այն Տերը, որին դուք որոնում եմք, և ուխտի հրեշտակը, որին դուք հավանում եք. ահա նա գալիս է, ասում է Չորաց Տերը» (Մադաքիա 3.1): Տիրոջ գալն Իր տաճարը հանկարծակի և անսպասելի էր Նրա ժողովրդի համար: Նրանք *այնպետեղ* չէին սպասում Նրան, այլ կարծում էին, թե Նա գալու է երկիր՝ «կրակի բոցով վրեժ առնելու նրանցից, որ Աստծուն չեն ճանաչում և չեն հնազանդվում մեր Տեր Հիսուսի ավետարանին» (Բ Թեսաղոնիկեցիս 1.8):

Սակայն ժողովուրդը դեռ պատրաստ չէր դիմավորելու իր Տիրոջը: Նըրանց հետ դեռ նախապատրաստական աշխատանք [425] պիտի տարվեր: Նրանց լույս պիտի տրվեր՝ իրենց միտքն ուղղելու դեպի Աստծո տաճարը երկնքում, ու երբ նրանք հավատով հետևեին իրենց Քահանայապետի ծառայությանը այնտեղ, նոր պարտականություններ կբացահայտվեին: Եկեղեցուն նախագոյազացման ու խրատի մեկ այլ լուր պիտի տրվեր:

Մարգարեն ասում է. «Ո՞վ է նրա գալու օրը տանողը, և ո՞վ է նրա երևալու ժամանակին կանգնողը, որովհետև նա հալեցնողի կրակի պես է և թափիչների օճառի պես: Եվ նա նստելու է իբրև արծաթ հալեցնող և մաքրող, մաքրելու է Դևիի որդկանց և զտելու է նրանց ոսկու և արծաթի պես, և նրանք արդարությամբ ընծա մատուցողներ կլինեն Տիրոջ համար» (Մադաքիա 3.2, 3): Նրանք, ովքեր ապրելու են երկրում այն ժամանակ, երբ Քրիստոսի բարեխոսությունը երկնային սրբարանում ավարտվի, սուրբ Աստծո առաջ պիտի կանգնեն առանց միջնորդի: Նրանց հանդերձները պետք է անբիժ լինեն, նրանց բնավորությունները՝ մեղքից

սրբված Նրա արյունով: Աստծո շնորհի և իրենց անձնական լուրջ ջանքերի միջոցով նրանք պետք է հաղթող դառնան չարի դեմ պայքարում: Մինչ երկնքում դատաքննություն է ընթանում, մինչ գոջացող հավատացյալների մեղքերը հեռացվում են սրբարանից, Աստծո ժողովուրդի շարքերում սրբագործման, մեղքը թողնելու հատուկ գործ պիտի կատարվի: Այս գործն ավելի հստակորեն ներկայացված է Հայտնություն 14-րդ գլխի պատգամների մեջ:

Երբ այդ գործն արդեն ավարտված լինի, Քրիստոսի հետևորդները պատրաստ կլինեն Նրա գալստյանը: Այդ ժամանակ «ընդունելի կլինի Տիրոջը Հուդայի և Երուսաղեմի ընծան, ինչպես վաղեմի օրերին և նախկին տարիներին» (Մաղաքիա 3.4): Հետո Տերն Իր գալստյան ժամանակ Իր մոտ կառնի եկեղեցին, որը «փառավոր» կլինի և «չի ունենա մի արատ կամ խորշոմություն կամ ուրիշ բաներ» (Եփեսացիս 5.27): Այդ ժամանակ նա կլինի «արշալույսի պես, գեղեցիկ՝ լուսնի մման, մաքուր՝ արեգակի պես, ահարկու՝ դրոշակիր գորբերի պես» (Երգ երգոց 6.10):

Բացի նրանից, որ Տերն Իր տաճար եկավ, Մաղաքիան կանխասում է նաև Նրա երկրորդ գալուստը՝ դատավճիռն իրականացնելու համար. «Եվ ես կմոտենամ ձեզ [426] դատաստանի համար, և ես ժիր վկա կլինեմ կախարդների ու շմացողների և սուտ երդում անողների, նաև վարձկանի վարձը պահողների, որբևայրուն ու որբին գրկողների և օտարականին ճնշողների դեմ, որոնք ինձանից չեն վախենում, ասում է Չորաց Տերը» (Մաղաքիա 3.5): Հուդան նկատի ունի նույն իրադարձությունը, երբ ասում է. «Ահա Տերը եկավ իր բյուրավոր սրբերով, որ դատաստան անի ամենքին և նրանց ամբարիշտներին հանդիմանի իրենց արած բոլոր ամբարիշտ գործերի համար» (Հուդա 14,15): Այս գալուստը և Տիրոջ գալուստը Իր տաճար միանգամայն տարբեր և առանձին իրադարձություններ են:

Քրիստոսի՝ մեր Քահանայապետի մուտքը Մուրբ Սրբոց՝ սրբարանը մաքրելու համար՝ ներկայացված Դ-անիել 8.14-ում, մարդու Որդու գալուստը Հինավուրցի մոտ, ինչի մասին գրված է Դ-անիել 7.13-ում, և Տիրոջ գալուստը Իր տաճար, որը կանխասել է Մաղաքիան, նույն իրադարձության նկարագրությունն են: Սա պատկերված է նաև հարսանյաց խընջույքին փեսայի գալուստով, որը նկարագրել է Քրիստոսը Մատթեոս 25-ի տասը կույսերի մասին առակում:

1844 թ. ամռանն ու աշնանը հռչակվեց «Ահա՛, փեսան գալիս է» լուրը: Այդ ժամանակ ձևավորվեցին իմաստուն և հիմար կույսերով ներկայացված երկու խմբերը: Մի խումբն ուրախությամբ սպասում էր Տիրոջ հայտնվելուն և լրջորեն պատրաստվում էր դիմավորելու Նրան, մյուսը՝

վախից և պահի ազդեցությունից դողված՝ բավարարվեց ճշմարտության տեսությամբ, բայց գուրկ էր Աստծո շնորհից: Առակում, երբ փեսան եկավ, «ովքեր պատրաստ էին, նրա հետ հարսանիքը մտան»: Այստեղ ներկայացված փեսայի գալուստը տեղի է ունենում հարսանիքից առաջ: Հարսանիքը խորհրդանշում է Քրիստոսի կողմից Իր թագավորության ընդունումը: Սուրբ քաղաքը՝ Նոր Երուսաղեմը, որ արքայության մայրաքաղաքն է և խորհրդանշյալ, անվանված է «հարս, Գառի կինը»: Հրեշտակն ասաց Հովհաննեսին. «Եկ, ցույց տամ քեզ այն հարսը, որ Գառի կինն է»: «Եվ առավ տարավ ինձ Հոգով,- ասում է մարգարեն,- և ինձ ցույց տվեց այն մեծ քաղաքը՝ սուրբ Երուսաղեմը, որ վայր էր գալիս Աստծուց երկնքից» (Հայտնություն 21.9,10): [427] Պարզ է, ուրեմն, որ հարսը ներկայացնում է Սուրբ Քաղաքը, իսկ կույսերը, որ դուրս էին եկել դիմավորելու փեսային, խորհրդանշում են եկեղեցին: Հայտնության մեջ ասվում է, որ Աստծո ժողովուրդը հյուր է հարսանյաց ընթրիքին (Հայտնություն 19.9), իսկ եթե *հյուր է*, ապա չի կարող միաժամանակ նաև *հարսը* լինել: Քրիստոսը, ինչպես նշել է Դանիել մարգարեն, երկնքում Հինավուրցից ստանալու է «իշխանություն, պատիվ ու թագավորություն»: Նա ստանալու է Նոր Երուսաղեմը՝ Իր արքայության մայրաքաղաքը՝ «պատրաստված ինչպես մի զարդարված հարս իր ամուսնու համար» (Դանիել 7.14, Հայտնություն 21.2): Ստանալով թագավորությունը՝ Նա գալու է Իր փառքով՝ որպես թագավորների Թագավոր և տերերի Տեր՝ փրկելու Իր ժողովրդին, որն «Աբրահամի, Իսահակի և Հակոբի հետ» Նրա արքայության մեջ (Մատթեոս 8.11, Դուկաս 22.30) պիտի նստի Նրա սեղանի շուրջ՝ մասնակցելու Գառան հարսանյաց ընթրիքին:

1844 թ. ամռանն ազդարարված «Ահա՛, փեսան գալիս է» լուրը հազարավոր մարդկանց դրդեց սպասելու Տիրոջ շուտափույթ գալուստին: Նշանակված ժամին փեսան եկավ, բայց ոչ թե երկիր, ինչպես ժողովուրդը սպասում էր, այլ Հինավուրցի մոտ՝ երկնքում, հարսանիքի՝ Իր թագավորությունը ստանալու: «Ովքեր պատրաստ էին, նրա հետ հարսանիքը մտան, և դռները փակվեցին»: Նրանք անձամբ ներկա չէին լինելու հարսանիքին, քանզի այն տեղի է ունենում երկնքում այն ժամանակ, երբ նրանք երկրի վրա են: Քրիստոսի հետևորդները պիտի սպասեն «իրենց տիրոջը, երբ Նա *վերադառնա հարսանիքից*» (Դուկաս 12.36): Բայց նրանք պիտի հասկանան Նրա գործը և հավատով հետևեն Նրան, երբ Նա մտնում է՝ կանգնելու Աստծո առաջ: Այս իմաստով է ասված, որ նրանք մտնում են հարսանիքը:

Առակում «հարսանիքը մտան» նրանք, ովքեր լապտերների հետ

միասին յուղ ունեին իրենց անոթներում: Նրանք, ովքեր աստվածաշնչյան ճշմարտությունն իմանալու հետ մեկտեղ ունեին նաև Աստծո Հոգին ու շնորհը, և ովքեր իրենց դառը փորձության գիշերվա ընթացքում համբերությամբ սպասել էին՝ քննելով Մուրբ Գիրքն ավելի պարզ լույս ստանալու համար, ընկալեցին ճշմարտությունը երկնային սրբարանի ու Փրկչի ծառայության մեջ տեղի ունեցած փոփոխության վերաբերյալ, և հավատով հետևեցին Նրան, երբ Նա Իր նոր ծառայությանն անցավ վերին սրբարանում: Եվ բոլորը, ովքեր Մուրբ Գրքի վկայությամբ ընդունում են [428] նույն ճշմարտությունները՝ հավատով հետևելով Քրիստոսին, երբ Նա կանգնած է Աստծո առաջ՝ կատարելու միջնորդական Իր վերջին ծառայությունը և դրա վերջում ստանալու Իր թագավորությունը, ներկայացված են որպես հարսանիքը մտնողներ:

Մատթեոս 22-ի առակում հարսանիքի նույն պատկերն է ներկայացված, և պարզորոշ ասված է, որ դատաքննությունը տեղի է ունենում հարսանիքից առաջ: Մինչև հարսանիքը՝ թագավորը ներս է մտնում՝ տեսնելու հյուրերին, թե արդյոք բոլորն են հագած հարսանյաց հանդերձը՝ բնավորության անբիծ զգեստը՝ լվացված ու ճերմակեցված Գառան արյունով (Մատթեոս 22.11, Հայտնություն 7.14): Ով որ չունի այն, դուրս է գցվում, իսկ բոլորը, ովքեր քննության արդյունքում գտնվում են հարսանյաց հանդերձով, ընդունվում են Աստծո կողմից և համարվում արժանի՝ Նրա արքայությունը մտնելու և Նրա հետ բազմելու Նրա գահին: Բնավորության այս զննումը, որով կվճռվի, թե ովքեր են պատրաստ Աստծո արքայությունը մտնելու, դատաքննության գործընթացն է՝ վերին սրբարանում արվող եզրափակիչ գործը:

Երբ դատաքննությունն ավարտվի, երբ բոլոր դարերում իրենց Քրիստոսի հետևորդներ համարողների գործերը քննվեն, և նրանց ճակատագրերը վճռվեն, այդ ժամանակ, և ոչ ավելի շուտ, փորձության ժամկետը կավարտվի, և ողորմության դուռը կփակվի: Այսպիսով, «ովքեր պատրաստ էին, նրա հետ հարսանիքը մտան, և դուռը փակվեց» կարճ արտահայտությունը մեզ Փրկչի վերջին ծառայության միջով տանում է դեպի այն ժամանակը, երբ մարդու փրկության մեծ գործը կավարտվի:

Երկրային սրբարանի ծառայության մեջ, որն, ինչպես տեսանք, երկնային ծառայության նախապատկերն էր, երբ քահանայապետը քավության օրը մտնում էր Ամենասուրբ տեղը, ծառայությունն առաջին սրահում դադարում էր: Աստված պատվիրել էր. «Ոչ մի մարդ ժողովքի խորանում պիտի չլինի քավություն անելու համար սրբարանը մտած ժամանակ՝ մինչև նրա դուրս գալը» (Դևտացոց 16.17): Այդպես էլ, երբ

Քրիստոսը մտավ Սուրբ Սրբոց՝ քավության վերջին գործը կատարելու, Նա դադարեցրեց Իր ծառայությունը սրբարանի առաջին սրահում: Բայց երբ ծառայությունն առաջին սրահում **[429]** ավարտվեց, սկսվեց ծառայությունը երկրորդ սրահում: Երբ խորհրդանշական ծառայության մեջ քահանայապետը քավության օրը դուրս էր գալիս Սուրբ սրահից, նա մտնում էր Աստծո առջև՝ ներկայացնելու մեղքի գոհի արյունը բոլոր այն իսրայելացիների համար, ովքեր իսկապես ապաշխարել էին: Այդպես էլ Քրիստոսը՝ որպես մեր միջնորդ, Իր ծառայության միայն մի փուլն էր ավարտել, երբ սկսեց դրա հաջորդ փուլը՝ շարունակելով Իր արյունը ներկայացնել Հոր առջև՝ հանուն մեղավորների:

1844 թ. աղվենտիստները չհասկացան այս հարցը: Ժամանակն անցնելուց հետո, երբ սպասվում էր Փրկչի գալուստը, նրանք դեռ հավատում էին, որ Նա շուտով գալիս է: Նրանք կարծում էին, թե եկել է վերջին ճգնաժամը, և որ Քրիստոսի միջնորդական ծառայությունն Աստծո առջև ավարտվել է: Նրանց պատկերացմամբ՝ Աստվածաշունչը սովորեցնում էր, թե մարդու փորձնական ժամկետը լրանալու է երկնքի ամպերով Տիրոջ գալուստից կարճ ժամանակ առաջ: Սա պարզ երևում էր այն տեսութեանից, որոնք մատնացույց էին անում այն ժամանակը, երբ մարդիկ պիտի որոնեն, թակեն և ողբան ողորմության դռան մոտ, բայց այն չի բացվելու: Եվ նրանց մոտ հարց ծագեց. իսկ գուցե այն ժամանակը, երբ իրենք սպասել էին Քրիստոսի գալստյանը, հենց այն ժամանակահատվածի սկիզբն է, որն անմիջապես նախորդելու է Նրա գալստյանը: Նախագգուշացնելով վերահաս դատաստանի մասին՝ նրանք կարծեցին, թե իրենց գործն աշխարհի համար ավարտված է, և դադարեցին անհանգստանալ մեղավորների փրկության համար, իսկ ամբարիշտների հանդուգն ու հայհոյիչ ծաղրանքն, ասես, ևս մեկ ապացույց էր, որ Աստծո Հոգին հեռացել է Նրա ողորմությունը մերժողներից: Այս ամենը հաստատում էր նրանց այն կարծիքը, որ փորձնական ժամկետն ավարտվել է, կամ, ինչպես այն ժամանակ ընդունված էր ասել, «ողորմության դուռը փակվել է»:

Բայց սրբարանի հարցի հետազոտությամբ ավելի վառ լույս շողաց: Հիմա նրանք հասկացան, որ ճիշտ են եղել՝ ենթադրելով, թե 2300 օրերի վերջը 1844 թ. կարևոր ճգնաժամն էր նշանավորել: Թեև ճիշտ էր, որ հույսի և ողորմության դուռը, որով մարդիկ տասնութ հարյուրամյակների ընթացքում մոտեցել էին Աստծուն, փակվել էր, մեկ այլ դուռ էր բացվել դեպի Սուրբ Սրբոցը, որտեղից Քրիստոսի բարեխոսության շնորհիվ մեղքերի թողություն էր **[430]** առաջարկվում մարդկանց: Նրա ծառայության մի փուլն ավարտվել էր՝ իր տեղը զիջելով մյուսին: Դեռ «բացված դուռ» կար դեպի

երկնային սրբարանը, ուր Քրիստոսը ծառայում էր հանուն մեղավորի:

Այժմ պարզվեց Հայտնության գրքում հենց այդ ժամանակվա եկեղեցուն ուղղված Քրիստոսի խոսքերի նշանակությունը. «Սա է ասում Մուրբը՝ Ճշմարիտը, Նա, ով Դավթի բանալիներն ունի, որ բացում է, և ոչ ոք չի փակում, և փակում է, և ոչ ոք չի բացում: Գիտեմ քո գործերը. ահա քո առջև մի բացված դուռ դրի, և ոչ ոք այն չի կարող փակել» (Հայտնություն 3.7, 8):

Ովքեր հավատով հետևում են Հիսուսին քավության մեծ գործում, ստանում են իրենց համար արվող Նրա միջնորդության օրհնությունները, մինչդեռ նրանք, ովքեր մերժում են այդ միջնորդական ծառայությունը բացահայտող լույսը, դրանից ոչինչ չեն շահի: Մերժելով Քրիստոսի առաջին գալստյան ժամանակ տրված լույսը և հրաժարվելով հավատալ Նրան՝ աշխարհի Փրկչին, հրեաները չէին կարող ներում ստանալ Նրա միջոցով: Երբ Հիսուսը համբարձվեց և Իր արյունով մտավ երկնային սրբարան՝ Իր աշակերտների վրա հեղելու Իր միջնորդության օրհնությունները, հրեաները թողնվեցին անթափանցելի խավարի մեջ՝ շարունակելու իրենց անօգուտ գոհաբերություններն ու ծեսերը: Խորհրդանշանների ու սովերների ծառայությունն ավարտվել էր: Դուռը, որով մարդիկ մինչ այդ մտնեցել էին Աստծուն, այլևս բաց չէր: Հրեաները հրաժարվել էին Նրան որոնել այն միակ ճանապարհին, որով հնարավոր էր Նրան գտնել, այսինքն՝ երկնային սրբարանի ծառայության միջոցով: Այդ իսկ պատճառով նրանք կորցրին իրենց կապն Աստծո հետ: Նրանց համար դուռը փակվել էր: Նրանք Քրիստոսին չընդունեցին որպես իսկական գոհի և միակ միջնորդի Աստծո առջև, ուստի և չէին կարող օգտվել Նրա միջնորդությունից:

Ամհավատ հրեաների վիճակը լուսաբանում է իրենց քրիստոնյա համարող այն անհոգ ու անհավատ մարդկանց դրությունը, ովքեր դիտավորյալ անհաղորդ են մնում մեր գթասիրտ Քահանայապետի ծառայությանը: Ծիսական ծառայության ժամանակ, երբ քահանայապետը մտնում էր Ամենասուրբ տեղը, ամբողջ Բարայելից պահանջվում էր հավաքվել սրբարանի շուրջը և ամենահանդիսավոր կերպով խոնարհեցնել իրենց հոգիներն Աստծո առջև, որպեսզի մեղքերի թողություն ստանային և չհեռացվեին իրենց ժողովքից: Որքա՞ն ավելի կարևոր է, որ քավության այս իրական օրը մենք հասկանանք մեր Քահանայապետի ծառայությունը և իմանանք, թե ինչ պարտականություններ են պահանջվում մեզանից:

Մարդիկ չեն կարող առանց պատժի մերժել նախագրուշացումը, որն Աստված գթասրտորեն ուղարկում է իրենց: Նոյի օրերում երկնքից լուր

ուղարկվեց աշխարհին, և մարդկանց փրկությունը կախված էր նրանից, թե ինչպես կվերաբերվեն այդ լուրին: Քանի որ նրանք մերժեցին նախագուշացումը, Աստծո Հոգին լքեց մեղավոր ցեղին, և այն կործանվեց հեղեղի ջրերի մեջ: Աբրահամի օրերում Աստծո ողորմածությունն այլևս չաղերսեց Սողոմի հանցավոր բնակիչների համար, և բոլորը՝ բացի Դավիթից, նրա կնոջից ու երկու դուստրերից, կորստի մատնվեցին երկնքից թափված կրակով: Նույնը կրկնվեց նաև Քրիստոսի օրերում: Աստծո Որդին այդ սերնդի անհավատ հրեաներին ասաց. «Ահա ձեր տունն ավերված կթողնվի ձեզ» (Մատթեոս 23.38): Դարերի խորքից նայելով վերջին օրերին՝ նույն Անասիման Չորությունը հռչակում է նրանց մասին, ովքեր «չընդունեցին ճշմարտության սերը, որպեսզի փրկվեն», «Դրա համար Աստված մոլորության ներգործություն կուղարկի նրանց, որ հավատան ստության, որպեսզի դատապարտվեն ամենքը, ովքեր չհավատացին ճշմարտությանը, բայց հավանեցին անօրենությունը» (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.10-12): Քանի որ նրանք մերժում են Նրա Խոսքի ուսմունքը, Աստված նրանցից վերցնում է Իր Հոգին և հանձնում նրանց այն մոլորությունների իշխանությանը, որ նրանք սիրում են:

Սակայն Քրիստոսը դեռ բարեխոսում է մարդու համար, և բոլորն, ովքեր լույս են որոնում, կստանան այն: Թեև սկզբում աղվենտիստները չհասկացան սա, հետագայում այն պարզվեց, երբ Սուրբ Գիրքը սկսեց բացահայտվել նրանց՝ ցույց տալով իրենց իրական դիրքորոշումը:

1844-ի սպասման ժամանակն անցնելուց հետո նրանց համար, ովքեր հավատարիմ էին մնացել աղվենտիստական հավատին, մեծ փորձության ժամանակաշրջան սկսվեց: Նրանց միակ ափոփանքը, ինչ վերաբերում էր իրենց իսկական դրությանը, այն [432] լույսն էր, որը նրանց միտքն ուղղեց դեպի վերին սրբարանը: Ոմանք դադարեցին հավատալ մարգարեական ժամանակաշրջանների իրենց նախկին հաշվարկին, և Սուրբ Հոգու հզոր ազդեցությունը, որով ուղեկցվել էր աղվենտիստական շարժումը, վերագրեցին մարդկային կամ դիվական ուժերին: Իսկ մյուսները հաստատ համոզված էին, որ Տերն էր առաջնորդել իրենց անցած փորձառության մեջ, և սպասելով, արթնությամբ ու աղոթելով՝ իմանալու Աստծո կամքը, նրանք հասկացան, որ իրենց մեծ Քահանայապետն անցել է Իր ծառայության հաջորդ փուլին, և հավատով հետևելով Նրան՝ հասկացան նաև եկեղեցու վերջնական առաքելությունը: Նրանք ավելի հստակորեն էին ըմբռնել առաջին և երկրորդ հրեշտակների լուրերը և պատրաստ էին ընդունելու և աշխարհին հռչակելու Հայտնություն 14 գլխի երրորդ հրեշտակի հանդիսավոր նախագուշացումը:

ԱՍԾՈՆ ԱՆՓՈՓՈՒՄ ՕՐԵՆՔՆԵՐ

«**Ե**վ բացվեց Աստծո տաճարը, որ երկնքում էր, ու երևաց Աստծո տապանակը իր տաճարում» (Հայտնություն 11.19): Աստծո ուխտի տապանակը գտնվում է Սուրբ Սրբոցում՝ սրբարանի երկրորդ սրահում: Երկրային խորանի ծառայության ժամանակ, որը կատարվում էր «երկնավոր բաների օրինակով և շուքով», այս սենյակը բացվում էր միայն քավության մեծ օրը՝ սրբարանը մաքրելու համար: Ուստի ազդարարումն այն մասին, որ Աստծո տաճարը երկնքում բացվեց, ու երևաց Նրա ուխտի տապանակը, ցույց է տալիս երկնային սրբարանի Սուրբ Սրբոցի բացումը 1844-ին, երբ Քրիստոսը մտավ այնտեղ՝ կատարելու քավության եզրափակիչ գործը: Նրանք, ովքեր հավատով իրենց Քահանայապետի հետ մտան Սուրբ Սրբոց, երբ Նա այնտեղ սկսեց Իր ծառայությունը, տեսան Նրա ուխտի տապանակը: Ուսումնասիրելով սրբարանի հարցը՝ նրանք հասկացան, որ Փրկչի ծառայությունը փոխվել է, և տեսան, որ Նա հիմա բարեխոսում է Աստծո տապանակի առջև՝ Իր արյունը ներկայացնելով մեղավորների համար:

Տապանակը երկրային խորանում պարունակում էր քարե երկու տախտակները, որոնց վրա փորագրված էին Աստծո օրենքի պատվիրանները: Տապանակն ընդամենը օրենքի տախտակները պահելու համար էր, և աստվածային պատվիրաններն էին միայն, որ դրան արժեք ու սրբություն էին հաղորդում: Երբ Աստծո տաճարը երկնքում բացվեց, երևաց Նրա ուխտի տապանակը: Երկնային սրբարանի Սուրբ Սրբոցում սրբորեն պահվում է աստվածային օրենքը, որն Աստված Ինքը հռչակեց Սինա լեռան վրա որոտմունքի միջից և Իր մատով գրեց քարե սալերի վրա:

Երկնային սրբարանում պահվող Աստծո օրենքն այն մեծ բնօրինակն է, որի անսխալ պատճենը փորագրվեց քարե սալերի վրա և Մովսեսի կողմից գրի առնվեց Հնգամատյանում: Նրանք, ովքեր ըմբռնեցին այս կարևոր հարցը, այդպիսով հասկացան աստվածային օրենքի սրբա-

զան և անփոփոխ բնույթը: Ինչպես երբեք՝ նրանք ընկալեցին Փրկչի այս բառերի ուժը. «Մինչև որ երկինքն ու երկիրը անց կենան, օրենքից մի կետ կամ մեկ պատիկ նշանագիր չի անցնի, մինչև որ բոլորը չկատարվի» (Մատթեոս 5.18): Աստծո օրենքը, լինելով Նրա կամքի հայտնությունը և Նրա բնավորության արտացոլումը, հավերժ մնալու է որպես «հավատարիմ վկա երկնքում»: Ոչ մի պատվիրան չի վերացել, ոչ մի կետ կամ փոքր նշանագիր չի փոխվել: Սաղմոսերգուն ասում է. «Ով Տեր, քո խոսքը հավիտյան հաստատ է երկնքում»: «Նրա բոլոր պատվիրանները հավատարիմ են, հաստատված են հավիտյանս հավիտենից» (Սաղմոս 119.89, 111.7, 8):

Տասնաբանյայի հենց սրտում չորրորդ պատվիրանն է, ինչպես այն հռչակվեց առաջին անգամ. «Հիշիր շաբաթ օրը, որ սուրբ պահես այն: Վեց օր աշխատիր և քո բոլոր գործն արա, բայց յոթերորդ օրը քո Եհովա Աստծո հանգստության օրն է. ոչ մի գործ չգործես, ո՛չ դու, ո՛չ քո որդին, ո՛չ քո աղջիկը, ո՛չ քո ծառան ու աղախինը, ո՛չ քո անասունը, ո՛չ էլ քո դռան օտարականը: Որովհետև Եհովան վեց օրվա մեջ ստեղծեց երկինքն ու երկիրը, ծովն ու բոլոր նրանց մեջ եղածները, իսկ յոթերորդ օրը՝ հանգստացավ, դրա համար Եհովան օրհնեց հանգստության օրը և սրբեց այն» (Ելից 20.8-11):

Աստծո Հոգին տպավորեց դա Նրա Խոսքն ուսումնասիրողների սրտերում: Նրանք համոզվեցին, որ չիմանալով խախտել են այս պատվիրանը՝ անտեսելով Արարչի հանգստյան օրը: Նրանք սկսեցին քննել Աստծո սուրբ օրվա փոխարեն շաբաթվա առաջին օրը տոնելու պատճառները: Գրքում նրանք ոչ մի վկայություն **[435]** չգտան, որ չորրորդ պատվիրանը հանվել է, կամ շաբաթը՝ փոխվել: Օրհնությունը, որ սկզբում սրբացրել էր յոթերորդ օրը, երբեք չէր հեռացվել: Նրանք անկեղծորեն ձգտել էին իմանալ ու կատարել Աստծո կամքը, և հիմա տեսնելով, որ խախտել են Նրա օրենքը, նրանք խորապես տրտմեցին, և հավատարիմ մնալով Աստծուն՝ որոշեցին սուրբ պահել Նրա շաբաթը:

Բազմաթիվ և լուրջ ջանքեր թափվեցին նրանց հավատը սասանելու համար: Բոլորի համար ակնհայտ էր, որ եթե երկրային սրբարանը եղել է երկնայինի պատկերը կամ օրինակը, ուրեմն երկրում տապանակի մեջ պահվող օրենքը երկնքում գտնվող տապանակի օրենքի ճշգրիտ պատճենն է, և որ երկնային սրբարանի վերաբերյալ ճշմարտության ընդունումը ներառում էր Աստծո օրենքի պահանջները և չորրորդ պատվիրանի շաբաթը պահելու պարտավորությունը: Մա էր Սուրբ Գրքի ներդաշնակ մեկնաբանության հանդեպ համառ ու վճռական ընդդիմության գաղտ-

նիքը, որը բացահայտեց Քրիստոսի ծառայությունը երկնային սրբարանում: Մարդիկ ջանում էին փակել այն դուռը, որ Աստված բացել էր, և բացել այն մեկը, որ Աստված փակել էր: Բայց «Նա, որ բացում է, և ոչ ոք չի փակում, և փակում է, և ոչ ոք չի բացում», հռչակել էր. «Ահա քո առաջ մի բացված դուռ դրի, որը ոչ ոք չի կարող փակել» (Հայտնություն 3.7, 8): Քրիստոսը բացել էր կամ սկսել Իր ծառայությունը Մուրբ Սրբոցում, և երկնային սրբարանի այդ բաց դռնից լույս էր շողում՝ ցույց տալով, որ չորրորդ պատվիրանը ներառված է այնտեղ պահվող օրենքում: Այն, ինչ Աստված հաստատել էր, մարդը չէր կարող տապալել:

Նրանք, ովքեր ընդունել էին լույսը Քրիստոսի միջնորդության և Աստծո օրենքի հավերժականության վերաբերյալ, նկատեցին, որ այդ ճշմարտությունները ներկայացված են Հայտնություն 14 գլխում: Այս գլխում նախագրուշացման եռակի լուր է պարունակվում, որը երկրի բնակիչներին պետք է պատրաստի Տիրոջ երկրորդ գալստյանը: «Նրա դատաստանի ժամը եկավ» լուրը մատնանշում է Քրիստոսի եզրափակիչ ծառայությունը մարդկանց փրկության համար: Այն բարձրաձայնում է մի [436] ճշմարտություն, որը պետք է հռչակվի մինչև Փրկչի բարեխոսության ավարտը և Նրա վերադարձը երկիր՝ Իր մոտ առնելու Իր ժողովրդին: Դատաքնությունը, որը սկսվել է 1844-ին, շարունակվելու է այնքան, մինչև որ բոլոր ողջերի և մեռածների ճակատագրերը վճռվեն, այսինքն՝ այն ձգվելու է մինչև մարդկանց տրված փորձաշրջանի վերջը: Որպեսզի մարդիկ պատրաստվեն՝ կանգնելու դատի ժամանակ, լուրը նրանց պատվիրում է «վախենալ Աստծուց և փառք տալ Նրան», «և երկրպագել երկինքը, երկիրը, ծովն ու ջրերի աղբյուրները Ստեղծողին»: Այս պատգամներն ընդունելու արդյունքն արտահայտված է հետևյալ խոսքում. «Այստեղ են Աստծո պատվիրանները և Հիսուսի հավատը պահողները»: Դատաստանին պատրաստ լինելու համար անհրաժեշտ է պահել Աստծո օրենքը: Այդ օրենքը դատի ժամանակ բնավորության չափանիշ է լինելու: Պողոս առաքյալն ասում է. «Նրանք, որ օրենքի տակ մեղք գործեցին, օրենքով կդատվեն... այն օրը, որ Աստված մարդկանց ծածուկ բաները կդատի Հիսուս Քրիստոսի ձեռով»: Եվ նա ասում է, որ «օրենքը կատարողները կարողարանան» (Հռոմեացիս 2.12,16): Աստծո օրենքը պահելու համար հավատ է անհրաժեշտ, քանզի «առանց հավատի անկարելի է հաճո լինել Նրան»: Եվ «ամեն ինչ, որ հավատից չէ՝ մեղք է» (Եբրայեցիս 11.6, Հռոմեացիս 14.23):

Առաջին հրեշտակը կոչ է անում «վախենալ Աստծուց և փառք տալ Նրան» և երկրպագել Նրան որպես երկինքն ու երկիրը Ստեղծողի: Այս

անելու համար նրանք պետք է ենթարկվեն Նրա օրենքին: Իմաստունն ասում է. «Աստծուց վախեցիր և նրա պատվիրանները պահիր, որովհետև սա է ամեն բան մարդու համար» (Ժողովող 12.13): Առանց պատվիրաններին հնազանդվելու՝ ոչ մի երկրպագություն չի կարող հաճո լինել Աստծուն: «Սա է Աստծո սերը, որ նրա պատվիրանները պահենք»: «Ով որ մերժի իր ականջը օրենքը լսելուց, նրա աղոթքն անգամ գարշելի է» (Ա Հովհաննես 5.3, Առակաց 28.9):

Աստծուն երկրպագելու պարտականությունը հիմնված է այն փաստի վրա, որ Նա Արարիչ է, և որ բոլոր մյուս էակներն իրենց գոյությանը պարտական են Նրան: Եվ որտեղ էլ որ Աստվածաշնչում Նա պահանջում է պաշտել ու երկրպագել Իրեն, այլ ոչ թե հեթանոսական աստվածներին, [437] այնտեղ հիշատակվում է նաև Նրա արարչագործ գործության մասին: «Ազգերի բոլոր աստվածները կոռւքեր են, բայց Տերը ստեղծեց երկինքը» (Սաղմոս 96.5): «Ուրեմն ո՞ւմ եք ինձ նմանեցնում, որ ես նման լինեմ, ասում է Սուրբը: Վեր բարձրացրեք ձեր աչքերը և նայեք, ո՞վ է ստեղծել սրանք»: «Այսպես է ասում Եհովան՝ երկինքը ստեղծողը, նա է Աստված, որ կազմեց երկիրը... Ես եմ Եհովան, և ուրիշը չկա» (Եսայիա 40.25, 26, 45.18): Սաղմոսներգուն ասում է. «Ճանաչեցեք, որ Տերն է Աստված, նա ստեղծեց մեզ, և ոչ թե մենք»: «Եկեք երկրպագություն անենք և երեսի վրա ընկնենք, ծունկ դնենք մեզ ստեղծող Տիրոջ առջև» (Սաղմոս 100.3, 95.6): Եվ սուրբ էակներն էլ, որ Աստծուն երկրպագում են երկրնքում, ասում են, թե ինչու են պաշտում Նրան. «Արժանի ես Տեր, որ առնես փառքն ու պատիվը և գորությունը, որ դու ստեղծեցիր ամեն բաները և քո կամենալով կան ու ստեղծվեցին» (Հայտնություն 4.11):

Հայտնություն 14-ում մարդկանց կոչ է արվում երկրպագել Արարչին, և մարգարեությունը պատկերում է մարդկանց մի խումբ, ովքեր եռակի պատգամն ընդունելու արդյունքում պահում են Աստծո պատվիրանները: Այս պատվիրաններից մեկն ուղղակիորեն մատնացույց է անում Աստծուն որպես Արարչի: Չորրորդ պատվիրանը հայտնում է. «Յոթերորդ օրը քո Եհովա Աստծո հանգստության օրն է... Որովհետև Եհովան վեց օրվա մեջ ստեղծեց երկինքն ու երկիրը, ծովն ու բոլոր նրանց մեջ եղածները, իսկ յոթերորդ օրը՝ հանգստացավ. դրա համար Եհովան օրհնեց հանգրստության օրը և սրբեց այն» (Ելից 20.10,11): Շաբաթի վերաբերյալ Տերը հետո ասում է, որ այն «նշան է... որ իմանաք, թե ես եմ Տերը՝ ձեր Աստվածը» (Եզեկիել 20.20): Եվ նշվում է պատճառը. «Որովհետև Եհովան վեց օրվա մեջ ստեղծեց երկինքն ու երկիրը, իսկ յոթերորդ օրը դադարեց և հանգստացավ» (Ելից 31.17):

«Որպէս արարչագործութեան հուշարձան՝ շաբաթը կարևոր է նրանով, որ այն մշտապէս ներկայացնում է իրական պատճառը, թե ինչու է պետք երկրպագել Աստծուն»։ որովհետև Նա Ստեղծողն է, իսկ մենք՝ Նրա արարածները: «Հետևաբար՝ շաբաթն ընկած է աստվածային երկրպագութեան հետև հիմքում, քանզի այն ամենատպալուրիչ կերպով սովորեցնում է այս մեծ ճշմարտութիւնը, և ուրիշ ոչ մի պատմիրան դա չի անում: Ոչ միայն յոբերորդ օրվա, այլ նաև աստվածային ամեն մի երկրպագութեան իրական հիմքը [438] Արարչի և Նրա արարածների միջև եղած տարբերութեան մեջ է: Այս մեծ փաստը երբեք չի կարող հնանալ և երբեք չպետք է մոռացվի» (Ջ. Ն. Էնդրյուն, *Շաբաթի պատմությունը*, գլ. 27): Այս ճշմարտութիւնը մարդու մտքում մշտապէս վառ պահելու համար է, որ Աստված հաստատեց շաբաթը Եդեմում, և քանի դեռ այն փաստը, որ Նա մեր Ստեղծողն է, Նրան երկրպագելու պատճառն է հանդիսանում, շաբաթը շարունակելու է մնալ որպէս դրա նշան և հուշարձան: Եթե ամենուրեք պահելին շաբաթը, մարդկանց մտքերն ու սերը ակնածանքով ու երկրպագութեամբ կուղղվեին դեպի Արարիչը, և երբեք չէր լինի ոչ մի կռակաշտ, աթեիստ կամ անհավատ: Շաբաթը պահելը ճշմարիտ Աստծո հանդէպ հավատարմութեան նշան է, Նրա, ով «ստեղծեց երկինքն ու երկիրը, ծովն ու ջրերի աղբյուրները»: Հետևաբար, այն լուրը, որը մարդկանց պատմիրում է երկրպագել Աստծուն և պահել Նրա պատմիրանները, հատկապէս կոչ է անում պահել չորրորդ պատմիրանը:

Ի հակադրութիւն նրանց, ովքեր պահում են Աստծո պատմիրանները և ունեն Հիսուսի հավատը, երրորդ հրեշտակը մարդկանց մի այլ խումբ է մատնանշում, որի մոլորությունների դեմ հանդիսավոր ու ահագոյն նախագոյաւացում է տրված. «Ով որ երկրպագութիւն է անում գազանին և նրա պատկերին և դրոշմ ընդունում իր ճակատի կամ աջ ձեռքի վրա, այնպիսին Աստծո սրտմտութեան գինուց պիտի խմի» (Հայտնություն 14.9,10): Այս լուրը հասկանալու համար անհրաժեշտ է դրանում օգտագործված խորհրդանշանների ստույգ մեկնաբանութիւն: Ի՞նչ են խորհրդանշանում գազանը, պատկերը և դրոշմը:

Մարգարեական այն շոթան, որում գտնվում են այս խորհրդանշանները, սկսվում է Հայտնություն 12-րդ գլխից, որտեղ վիշապը ջանում է կործանել Քրիստոսին Նրա ծննդյան ժամանակ: Գրված է, որ վիշապը սատանան է (Հայտնություն 12.9): Հենց նա էր, որ դրդեց Հերովդեսին մահվան մատնել Փրկչին: Բայց սատանայի գլխավոր գործիքը Քրիստոսի ու Նրա ժողովրդի դեմ քրիստոնեական դարաշրջանի առաջին

հարյուրամյակների ընթացքում Հռոմեական կայսրությունն էր, որում գերիշխող կրոնը հեթանոսությունն էր: Այսպիսով, մինչ վիշապը նախ և առաջ ներկայացնում է սատանային, մյուս կողմից նա հեթանոսական Հռոմի խորհրդանիշն է: [439]

Հայտնություն 13-րդ գլխում (1-10 տեքստեր) մեկ այլ գազան է պատկերված՝ «ընձառյուծի նման», որին վիշապը տվեց «իր զորությունը, աթոռը և մեծ իշխանություն»: Այս խորհրդանիշը, բողոքականների մեծ մասի կարծիքով, ներկայացնում է պապությունը, որը ժառանգեց հին Հռոմեական կայսրության զորությունը, աթոռն ու իշխանությունը: Ընձառյուծի նման գազանի մասին ասված է. «Նրան տրվեց մի բերան՝ մեծ-մեծ բաներ և հայիոյանք խոսող... Եվ նա իր բերանը հայիոյանքով բացեց Աստծո դեմ, որ հայիոյի նրա անունին, և նրա խորանին, և երկրնքում բնակվողներին: Եվ նրան իշխանություն տրվեց, որ սուրբերի հետ պատերազմի և նրանց հաղթի. և իշխանություն տրվեց նրան ամեն ցեղի և լեզվի և ազգի վրա»: Այս մարգարեությունը, որը շատ նման է փոքր եղջյուրի նկարագրությանը Դանիելի 7-րդ գլխում, անկասկած, մատնացույց է անում պապությանը:

«Նրան քառասուներկու ամիս իշխանություն տրվեց»: Մարգարեն ասում է. «Տեսա, որ նրա գլուխներից մեկը մեռնելու չափ խոցված էր»: Եվ կրկին. «Եթե մեկը գերության տանի, գերության պիտի տարվի, եթե մեկը սրով սպանի, պիտի սրով սպանվի»: «Քառասուներկու ամիսը» նույնն է, ինչ որ «ժամանակը, երկու ժամանակները և կես ժամանակը» Դանիելի 7 գլխում, այսինքն՝ երեքուկես տարի կամ 1260 օր, ժամանակահատված, որի ընթացքում պապական իշխանությունը պիտի հալածեր Աստծո ժողովրդին: Այս ժամանակաշրջանը, ինչպես նշվել է նախորդ գլուխներում, սկսվել է պապական գերիշխանության հաստատմամբ՝ Ք. հ. 538-ին, և ավարտվել 1798-ին: Այդ ժամանակ պապը գերի վերցվեց ֆրանսիական բանակի կողմից, պապական իշխանությունը ստացավ իր մահացու վերքը, և կատարվեց մարգարեությունը. «Եթե մեկը գերության տանի, գերության պիտի տարվի»:

Մրանից հետո մեկ այլ խորհրդանիշ է ներկայացվում: Մարգարեն ասում է. «Ես տեսա մի ուրիշ գազան դուրս գալիս երկրից, և երկու եղջյուր ուներ գառի նման, բայց խոսում էր վիշապի պես» (Հայտնություն 13.11): Թե՛ այս գազանի տեսքը, թե՛ նրա հայտնվելու ձևը ցույց են տալիս, որ այն ազգը, որին նա խորհրդանշում է, նման չէ մյուսներին, որոնք ներկայացվել են մինչ այդ պատկերված խորհրդանիշներով: Մեծ թագավորությունները, որ տիրել են աշխարհին, Դանիել մարգարեին պատկերվել են [440]

գիշատիչ գազանների տեսքով, որոնք դուրս էին գալիս, երբ «երկնքի չորս հողմերը պայքարում էին մեծ ծովի վրա» (Գ-անիել 7.2, *անգլ. քարգվ.*): Հայտնություն 17-րդ գլխում հրեշտակը բացատրում է, որ ջրերը խորհրդանշում են «ժողովուրդներ, բազմություններ, ազգեր և լեզուներ» (Հայտնություն 17.15): Հողմերը պայքարի խորհրդանիշ են: Մեծ ծովի վրա պայքարող երկնքի չորս հողմերը խորհրդանշում են այն սոսկալի նվաճումներն ու հեղաշրջումները, որոնց միջոցով թագավորությունները հասել են իշխանության:

Բայց գառան եղջյուրներ ունեցող գազանը «դուրս էր գալիս երկրից»: Իր իշխանությունը հաստատելու համար ուրիշներին տապալելու փոխարեն՝ այսպես խորհրդանշված ազգը պիտի որ հայտնվեր մինչ այդ չգբաղեցված տարածքի վրա և զարգանար աստիճանաբար ու խաղաղ: Հետևաբար, այն չէր կարող հայտնվել Հին աշխարհի մեծաթիվ ու իրար հետ պատերազմող ազգությունների՝ «ժողովուրդների, բազմությունների, ազգերի և լեզուների այդ փոթորկոտ ծովում: Այն պետք է գտնել արևմտյան կիսագնդում:

Ո՞ր ազգն էր 1798 թ. Նոր աշխարհում սկսում գործնալ՝ խոստանալով դառնալ հզոր ու մեծ մի տերություն և գրավելով աշխարհի ուշադրությունը: Կասկած լինել չի կարող, որ մեկ և միայն մեկ ազգ է համապատասխանում այդ մարգարեությանը: Այն անսխալ մատնանշում է Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները: Նորից ու նորից հռետորները և պատմաբաններն արձագանքել են մարգարեի մտքին՝ այս երկրի ստեղծումն ու զարգացումը նկարագրելիս ակամա օգտագործելով գրեթե նույն բառերը: Նշված է, որ գազանը «դուրս էր գալիս երկրից»: Թարգմանիչների կարծիքով՝ այստեղ թարգմանված «դուրս էր գալիս» արտահայտությունը բառացիորեն նշանակում է «աճել կամ ծլարձակել բույսի նման»: Եվ ինչպես տեսանք, այդ ազգը պետք է հայտնվեր մինչ այդ չգբաղեցրած տարածքում: Նկարագրելով Միացյալ Նահանգների զարգացումը՝ մի ականավոր հեղինակ նշել է «*դասարակ րեղումն նրա ծագման առեղծվածի*» մասին՝ ավելացնելով. «*Անձայն աճելով սերմի պես՝ մենք կայսրություն դարձանք*» (Ջ. Ա. Թաունսենդ, *Նոր աշխարհը՝ Հնի համեմատությամբ*, էջ 462): Եվրոպական մի ամսագիր 1850 թ. Միացյալ Նահանգներն անվանել է հրաշալի կայսրություն, որը «*աճում*» և «*երկրի լռության մեջ* օրեցօր զարգանում է գործյամբ ու հպարտությամբ» (*The Dublin Nation*): Էդուարդ Էվերեթը այդ ազգի ուխտագնաց հիմնադիրների [441] մասին իր ճառում ասել է. «Նրանք փնտրում էին մի գողտրիկ վա՞յր՝ իր անհայտությամբ անվնաս և իր հեռավորությամբ ապահով, ուր

Լեյդենի փոքրիկ եկեղեցին կարող էր խղճի ազատություն վայելել: Ահա այդ *վիթխարի փարածքները*, որ նրանք *նվաճեցին առանց պայտրագվի* և որոնց վրա... կանգնեցրին խաչի դրոշը» (Ճառ՝ արտասանված Պլիմուսում, Մասաչուսեթս, 22 դեկտեմբերի, 1824 թ., էջ 11):

«Եվ նա երկու եղջյուր ուներ՝ գառան նման»: Գառան եղջյուրները երիտասարդության, անմեղության և քաղաքավարության նշան են, որը ճշտորեն ներկայացնում է Սիացյալ Նահանգների էությունը, երբ մարգարեն այն տեսավ «դուրս գալիս» համաշխարհային ասպարեզ 1798-ին: Աքսորյալ քրիստոնյաների մեջ, ովքեր առաջինը փախան Ամերիկա՝ թագավորի հալածանքներից ու քահանաների անհանդուրժողականությունից ապաստարան գտնելու համար, կային շատերը, ովքեր որոշեցին կառավարություն ստեղծել քաղաքացիական և կրոնական ազատության հիմքի վրա: Նրանց հայացքներն իրենց արտացոլումը գրտան Անկախության Հռչակագրի մեջ, որը հաստատում է այն մեծ ճշմարտությունը, որ «բոլոր մարդիկ ստեղծված են հավասար» և օժտված են «կյանքի, ազատության և երջանկության ձգտելու» անքակտելի իրավունքով: Եվ Սահմանադրությունը ժողովրդին ինքնակառավարման իրավունք է երաշխավորում, ըստ որի՝ օրենքները պիտի մշակվեն և կիրառվեն քվեարկությամբ ընտրված ներկայացուցիչների կողմից: Այն նաև երաշխավորում է կրոնի ազատություն, որը յուրաքանչյուր մարդու թույլ է տալիս Աստծուն երկրպագել իր խղճի թելադրանքով: Ազգի հիմնարար սկզբունքները դարձան հանրապետականությունն ու բողոքականությունը: Այս սկզբունքներն են հենց նրա գործության ու բարգավաճման գաղտնիքը: Քրիստոնեական ողջ աշխարհի հալածվողներն ու արհամարհվածները հետաքրքրությամբ և հույսով ուղղվեցին դեպի այս երկիրը: Միլիոնավոր մարդիկ ուղղվեցին դեպի ամերիկա, և Սիացյալ Նահանգները զարգացավ՝ իր տեղը զբաղեցնելով երկրի ամենագորեղ ազգերի շարքում:

Բայց գառան եղջյուրներով գազանը «խոսում էր վիշապի նման: Եվ այն առաջին գազանի բոլոր իշխանությունը բանեցնում էր նրա առաջին, և այնպես էր անում, որ երկիրն ու նրա վրա բնակվողները երկրպագեն այն առաջին գազանին, որի մահացու վերքը ողջացել էր... ասելով երկրի բնակիչներին, [442] որ պատկեր շինեն այն գազանին, որ սրի վերք ուներ և ապրեց» (Հայտնություն 13.11-14):

Գառան եղջյուրներն ու վիշապի ձայնը խորհրդանշում են այդ պետության սկզբունքների և գործողությունների միջև եղած կտրուկ հակասությունը: Այս երկիրը «խոսում» է իր օրենսդրական և դատական իշ-

խանությունների միջոցով, որոնց գործունեությունը հակասելու է նրա պետական քաղաքականության հիմքում դրված ազատության և խաղաղության սկզբունքներին: Կանխագուշակումը, որ նա խոսելու է «վիշապի նման» և բանեցնելու է «առաջին գազանի ողջ իշխանությունը», պարզորոշ վկայում է անհանդուրժողականության ու հալածանքի ոգու զարգացման մասին, որ դրսևորվել էր վիշապի և ընծառյուծանման գազանի խորհրդանիշներով պատկերված ազգերի կողմից: Իսկ այն, որ երկու եղջյուր ունեցող գազանն ամեն ինչ անելու է, «որ երկիրն ու նրա բոլոր բնակիչները երկրպագեն առաջին գազանին», ցույց է տալիս, որ այս ազգի իշխանությունը պարտադրելու է մի այնպիսի դրվածք, որը կդրդի պաշտել պապությանը:

Նման գործողությունն ուղղակիորեն հակասելու է այս կառավարության սկզբունքներին, նրա ազատասեր օրենքներին, Անկախության հռչակագրի պարզ ու հանդիսավոր դրույթներին և Սահմանադրությանը: Ազգի հիմնադիրները խելամտորեն ջանացին կանխել եկեղեցու կողմից աշխարհիկ իշխանության օգտագործումն իր անխուսափելի հետևանքով՝ անհանդուրժողականությամբ և հալածանքով: Ըստ Սահմանադրության՝ «Կոնգրեսը որևէ օրենք չի ընդունի կրոն հաստատելու կամ էլ դրա ազատ դավանումն արգելելու վերաբերյալ», և «Միացյալ Նահանգներում երբեք կրոնական քննություն չի պահանջվի՝ որպես որակավորում հանրային պաշտոն զբաղեցնելու համար»: Քաղաքացիական իշխանության կողմից կրոնական որևէ դրվածքի պարտադրումը հնարավոր է միայն ազգի ազատությունը երաշխավորող այս սկզբունքների ճշացող ոտնահարմամբ: Բայց նման գործողությունն ավելի հակասական չէ, քան այն, որ պատկերված է խորհրդանիշով: Գազանը, որ դավանությամբ մաքուր է, քաղաքավարի և անվնաս, բայց խոսում է վիշապի պես, գառան եղջյուրներ ունի:

«Ասելով երկրի բնակիչներին, որ [443] շինեն այն գազանի պատկերը»: Այստեղ հստակորեն ներկայացված է կառավարման մի համակարգ, որում օրենսդրական իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին՝ ապշեցուցիչ մի փաստարկ հօգուտ այն բանի, որ մարգարեության մեջ խոսքը Միացյալ Նահանգների մասին է:

Բայց ի՞նչ է «գազանի պատկերը», և ինչպե՞ս այն պետք է ձևավորվի: Պատկերը, որ շինվում է երկու եղջրավոր գազանի կողմից, առաջին գազանի պատկերն է: Որպեսզի իմանանք, թե ինչի նման է պատկերը, և ինչպես է այն ձևավորվելու, պետք է ուսումնասիրենք առաջին գազանի՝ պապության բնութագիրը:

Երբ վաղ եկեղեցին ապականվեց՝ հեռանալով ավետարանի պարզությունից և որդեգրելով հեթանոսական ծեսեր ու ավանդույթներ, այն կորցրեց Աստուծո Հոգին և զորությունը, և ժողովրդի խիղճը վերահսկելու համար այն դիմեց աշխարհիկ իշխանության աջակցությանը: Արդյունքում ծնվեց պապությունը՝ եկեղեցի, որը վերահսկեց պետական իշխանությունը և օգտագործեց այն իր նպատակներին հասնելու, հատկապես «հերետիկոսներին» պատժելու համար: Որպեսզի Միացյալ Նահանգները ձևավորեն գազանի պատկերը, կրոնական իշխանությունները պիտի այնպես վերահսկեն քաղաքացիական կառավարությունը, որ եկեղեցին կարողանա օգտագործել պետության ուժը՝ իր նպատակներն իրագործելու համար:

Երբ էլ որ եկեղեցին ձեռք է բերել աշխարհիկ իշխանություն, նա օգտագործել է այն այլադավաններին պատժելու նպատակով: Բողոքական եկեղեցիները, որոնք գնացել են Հռոմի հետքերով՝ դաշինք կնքելով աշխարհիկ իշխանությունների հետ, նմանապես ձգտել են սահմանափակել խղճի ազատությունը: Սրա վառ օրինակն է այլադավանների երկարամյա հալածանքը Անգլիկան եկեղեցու կողմից: Տասնըվեցերորդ և տասնյոթերորդ դարերի ընթացքում հազարավոր այլահավատ ծառայողներ ստիպված են եղել փախչել իրենց եկեղեցիներից, և քարոզիչներից ու ժողովրդից շատերն էլ ենթարկվել են տուգանքի, բանտարկության, տանջանքների ու նահատակության:

Ուխտադրությունն էր, որ վաղ եկեղեցուն դրդեց հայցել քաղաքացիական իշխանության օգնությունը, ինչը ճանապարհ պատրաստեց պապության կամ գազանի զարգացման համար: Պողոսը գրել է, որ նախ պիտի գա «ապստամբությունը», և ապա հայտնվի «անօրենության [444] մարդը» (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.3): Այդպես էլ այժմյան եկեղեցու նահանջը ճանապարհ կհարթի գազանի պատկերի ստեղծման համար:

Աստվածաշունչը հայտնում է, որ Տիրոջ գալուստից առաջ կրոնն այնպիսի անկում է ապրելու, ինչպիսին եղել է առաջին դարերում: «Վերջին օրերում չար ժամանակներ կգան, որովհետև մարդիկ կլինեն *եսասեր*, արծաթասեր, ամբարտավան, հպարտ, հայիտյիչ, ծնողներին անհնազանդ, ապերախտ, անսուրբ, անգութ, անհաշտ, բանասարկու, անժուժկալ, դաժան, *անբարեսեր*, մատնիչ, հանդուգն, գոռոզ, *ավելի ցանկասեր*, *քան թե աստվածասեր*, որ *աստվածապաշտության կերպարանք ունեն*, բայց ուրանում են նրա զորությունը» (Բ Տիմոթեոս 3.1-5): «Եվ Հոգին հայտնի ասում է, թե վերջին ժամանակներում ոմանք հավատից կհեռանան և մտիկ կտան մոլար ոգիների ու դևերի վարդա-

պետությունների» (Ա Տիմոթեոս 4.1): Սատանան գործելու է «ամեն գորությունով, սուտ նշաններով, հրաշքներով և անհրավության ամեն խաբեբայություններով»: Եվ բոլոր նրանք, ովքեր «ճշմարտության սերը չընդունեցին, որ ապրեն», կթողնվեն՝ ընդունելու «մոլորության ներգործություն, որ հավատան ստության» (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.9-11): Երբ անաստվածությունը հասնի այս աստիճանին, հետևանքները կլինեն նույնը, ինչ որ առաջին դարերում:

Շատերի կարծիքով՝ դավանաբանական բազմազանությունը բողոքական եկեղեցիներում վճռականորեն ապացուցում է, որ երբեք հնարավոր չէ ստիպողաբար հասնել միաբանության: Բայց տարիներ շարունակ բողոքական հավատը դավանող եկեղեցիներում ուժգին և անընդհատ աճող ջանքեր են արվել՝ միություն ստեղծելու հավատի ընդհանուր կետերի հիման վրա: Նման միության հասնելու համար անհրաժեշտ կլինի հրաժարվել այն հարցերի քննարկումից, որոնց վերաբերյալ համընդհանուր համաձայնություն չկա, որքան էլ դրանք կարևոր լինեն Աստվածաշնչի տեսակետից:

1846 թվականին Չարլզ Բիչերն իր քարոզում ասել է, որ «ավետարանական-բողոքական հարանվանությունների» ծառայությունը «ձևավորվել է սոսկ մարդկային վախի ահռելի ճնշման տակ, և բացի այդ՝ նրանք ապրում, շարժվում ու շնչում են բոլորովին ապականված իրավիճակում, և ամեն ժամ տեղի տալով իրենց բնության ստոր հակումներին՝ լռեցնում են [445] ճշմարտությունն ու ծնկի իջնում հավատուրաց իշխանության առաջ: Մի՞թե նույնը տեղի չունեցավ Հռոմի հետ: Արդյոք չե՞նք ընդօրինակում նրան: Եվ ի՞նչ է մեզ սպասվում առջևում: Սեկ այլ տիեզերաժողով: Համաշխարհային համաձայնություն: Ավետարանական դաշինք և մեկ ընդհանրական հավատամք» (Քարոզ «Աստվածաշունչն ինքնին հավատամք է» թեմայով, Ֆորթ Ուեյն, Ինդիանա, 22 փետրվարի, 1846 թ.): Երբ սա տեղի ունենա, այն ժամանակ կատարյալ միաբանության հասնելու համար միայն մեկ քայլ կմնա՝ դիմել բռնության:

Երբ Միացյալ Նահանգների առաջատար եկեղեցիները, միավորվելով ուսմունքի այն կետերի շուրջ, որոնք ընդհանուր են բոլորի համար, պետությանը կորդեն պարտադրել իրենց որոշումներն ու աջակցել իրենց կառույցներին, այդ ժամանակ բողոքական Ամերիկյան կձևավորի հռոմեական նվիրապետության պատկերը, և արդյունքում այլախոհներն անխուսափելիորեն կենթարկվեն քաղաքացիական պատժամիջոցների:

Երկեղջյուր գազանը «ստիպում [հրամայում] է բոլորին՝ փոքրերին և մեծամեծերին, հարուստներին և աղքատներին, ազատներին և ծառա-

ներին, որ դրոշմ ընդունեն իրենց այ ձեռքի կամ ճակատի վրա: Եվ որ ոչ ոք չկարողանա գնել կամ վաճառել՝ բացի նրանից, ով ունի գազանի դրոշմը, կամ նրա անունը, կամ նրա անվան քիվը» (Հայտնություն 13.16, 17): Երրորդ հրեշտակը նախագուշացնում է. «Ով որ երկրպագություն է անում գազանին ու նրա պատկերին և դրոշմ ընդունում իր ճակատի կամ իր ձեռքի վրա, այնպիսին Աստծո սրտմտության գինուց պիտի խմի»: Այստեղ հիշատակված «գազանը», որին երկրպագելը պարտադրվում է երկեղջյուր գազանի կողմից, Հայտնություն 13-րդ գլխի առաջին կամ ընձառյուծանման գազանն է՝ պապությունը: «Գազանի պատկերն» իրենից նահանջած բողոքականության մի ձև է ներկայացնում, որը կզարգանա այն ժամանակ, երբ բողոքական եկեղեցիները դիմեն քաղաքացիական իշխանության օգնությանը՝ պարտադրելու իրենց դոգմաները: Մնում է միայն պարզել, թե ինչ է «գազանի դրոշմը»:

Նախագուշացնելով չերկրպագել գազանին ու նրա պատկերին՝ մարգարեությունն ասում է. «Այստեղ են Աստծո պատվիրանները և Հիսուսի հավատը պահողները»: Քանի որ Աստծո պատվիրանները պահողներն այսպես հակադրված են նրանց, ովքեր երկրպագում են գազանին ու նրա պատկերին և ընդունում նրա դրոշմը, հետևաբար, Աստծո օրենքը պահելը [446] մի կողմից, և այն խախտելը մյուս կողմից, տարբերիչ սահմանագիծ են դնելու Աստծուն երկրպագողների և գազանին երկրպագողների միջև:

Գազանի, հետևաբար և նրա պատկերի գլխավոր հատկանիշը Աստծո պատվիրանները ոտնահարելու մեջ է: Դանիելը փոքր եղջյուրի՝ պապության մասին ասում է. «Խորհելու է, որ ժամանակներն ու օրենքները փոխի» (Դանիել 7.25): Պողոսն էլ այդ նույն իշխանությունը կոչում է «անօրենության մարդ», ով իրեն Աստծուց վեր էր դասելու: Մի մարգարեությունը լրացնում է մյուսին: Միայն Աստծո օրենքը փոխելով պապությունը կարող էր իրեն Աստծուց վեր դասել: Նա, ով գիտակցաբար կպահի փոխված օրենքը, գերագույն պատիվը կտա այն իշխանությանը, որի միջոցով արվել է այդ փոփոխությունը: Հնազանդությունը պապական օրենքներին հավատարմության նշան է պապի հանդեպ՝ Աստծո փոխարեն:

Պապությունը փորձեց փոխել Աստծո օրենքը: Երկրորդ պատվիրանը, որն արգելում է երկրպագել պատկերներին, օրենքից հանվեց, իսկ չորրորդն այնպես փոխվեց, որ փաստորեն պատվիրում է շաբաթը տոնել առաջին օրը՝ յոթերորդի փոխարեն: Բայց պապականները պնդում են, թե երկրորդ պատվիրանը հանել են այն պատճառով, որ դա ավելորդ է, քա-

նի որ ներառված է առաջինի մեջ, և որ իրենք օրենքը մատուցում են ճիշտ այնպես, ինչպես Աստված է կամենում, որ հասկացվի: Սա չի կարող լինել մարգարեի կանխասած փոփոխությունը: Խոսքը կանխամտածված, դիտավորյալ փոփոխության մասին է. «*Խորհելու է*, որ ժամանակներն ու օրենքները փոխի»: Չորրորդ պատվիրանում արված փոփոխությունն է մարգարեության ճշգրիտ իրականացումը: Միակ հեղինակությունը, որ պատասխանատու է սրա համար, եկեղեցին է: Այստեղ պապական իշխանությունն իրեն բացահայտորեն Աստուծոց բարձր է դասում:

Մինչ Աստծուն երկրպագողները կտարբերվեն չորրորդ պատվիրանի հանդեպ իրենց հատուկ հարգանքով, քանի որ դա Նրա ստեղծագործ գործության նշանն է, որը ցույց է տալիս, թե ինչ իրավունքով է Նա հավակնում մարդու ակնածանքին ու պատվին, գազանի երկրպագուները աչքի են ընկնելու արարչագործության հուշարձանը տապալելու և Հռոմի օրենքը մեծարելու իրենց ջանքերով: Հենց կիրակի օրվա հարցում էր, որ պապությունն առաջին անգամ [447] հայտարարել է իր մեծամիտ հավակնությունները (տես Հավելումը), և առաջին անգամ նա պետական իշխանության օգնությանն է դիմել հենց կիրակին որպես «Տիրոջ օր» պարտադրելու համար: Բայց Աստվածաշունչը ոչ թե առաջին, այլ յոթերորդ օրն է մատնանշում որպես «Տիրոջ օր»: Քրիստոսն ասել է. «Մարդու Որդին շաբաթի էլ Տերն է»: Եվ Եսայիա մարգարեի միջոցով Տերը այն կոչում է «Իմ սուրբ օրը» (Մարկոս 2.28, Եսայիա 58.13):

Հաճախ առաջ քաշվող այն պնդումը, թե Քրիստոսն է փոխել է շաբաթը, հերքվում է Նրա իսկ խոսքերով: Լեռան վրա Իր քարոզում Նա ասել է. «Մի կարծեք, թե ես եկա օրենքը կամ մարգարեները քանդելու. ես չեկա քանդելու, այլ կատարելու: Որովհետև ճշմարիտ եմ ասում ձեզ, մինչև որ երկինքն ու երկիրը անց կենան, օրենքից մի կետ կամ մեկ պատիկ նշանագիր չի անցնի, մինչև որ բոլորը չկատարվի: Արդ՝ ով որ այս ամենավորքը պատվիրաններից մեկը քանդի և մարդկանց այնպես սովորեցնի, նա փոքրագույն կկոչվի երկնքի արքայությունում, բայց նա, ով կանի և կսովորեցնի, նա մեծ կկոչվի երկնքի արքայությունում» (Մատթեոս 5.17-19):

Բողոքականների կողմից հիմնականում ընդունված փաստ է այն, որ Սուրբ Գիրքը ոչ ոքի չի լիազորում փոխել շաբաթը: Սա պարզորոշ երևում է «Տրակտատների ամերիկյան ընկերության» և «Կիրակնօրյա դպրոցների ամերիկյան միության» հրապարակումներում: Այս աշխատություններից մեկը նկատում է «Նոր Կտակարանի կատարյալ լռությունը կիրակին՝ շաբաթվա առաջին օրը, որպես շաբաթ պահելու որևէ հստակ

պատվերի կամ որոշակի օրենքի վերաբերյալ» (Ջորջ Էլիոթ, *Անփոփոխ շաբաթը*, էջ 184):

Մյուսում ասվում է. «Ընդհուպ մինչև Քրիստոսի մահը այդ օրը չի փոխվել», և «որքանով որ Սուրբ Գիրքը ցույց է տալիս, առաքյալները... որևէ հատակ պատվեր չեն տվել յոթերորդ օրվա շաբաթը թողնելու և դրա փոխարեն շաբաթվա առաջին օրը պահելու վերաբերյալ» (Ա. Ե. Ուսֆիլ, *Տիրոջ օրը*, էջ 186-188):

Հռոմակաթուղիկներն ընդունում են, որ իրենց եկեղեցին է փոխել շաբաթը, և հայտարարում են, որ կիրակին պահելով՝ բողոքականներն *[448]* ընդունում են նրա հեղինակությունը: «Քրիստոնեական կրոնի կաթուղիկ կատեխիզիս»-ը ի պատասխան այն հարցի, թե որ օրը պետք է պահվի չորրորդ պատվիրանի համաձայն, ասում է հետևյալը. «Հին օրենքով սուրբ օրը շաբաթն էր, սակայն *եկեղեցին* Հիսուսի ցուցումներով և Աստծո Հոգու առաջնորդությամբ շաբաթը փոխարինել է կիրակիով, ուստի մենք հիմա սուրբ ենք պահում ոչ թե յոթերորդ, այլ առաջին օրը: Կիրակի հիմա նշանակում է Տիրոջ օր»:

Որպես կաթուղիկ եկեղեցու հեղինակության նշան՝ պապական գրողները վկայակոչում են հենց «շաբաթը կիրակիով փոխարինելու գործողությունը, ինչը բողոքականներն ընդունում են... քանզի պահելով կիրակին՝ նրանք ճանաչում են տոներ կարգելու և դրանք չնշելը մեղք համարելու՝ եկեղեցու հեղինակությունը» (Հենրի Թյուբերվիլ, *Քրիստոնեական ուսմունքի աղճապումը*, էջ 58): Ուրեմն էլ ի՞նչ է շաբաթի փոփոխությունը, եթե ոչ Հռոմի եկեղեցու հեղինակության նշանը՝ «գազանի դրոշմը»:

Հռոմի եկեղեցին չի հրաժարվել գերիշխանության իր հավակնությունից, և ընդունելով նրա հորինած շաբաթը՝ աշխարհն ու բողոքական եկեղեցիները փաստորեն կողմ են այդ հավակնությանը: Այս փոփոխությունը նրանք կարող են արդարացնել ավանդության և եկեղեցու հայրերի հեղինակությամբ, բայց դրանով նրանք անտեսում են իրենց Հռոմից զատող այն սկզբունքը, ըստ որի՝ «Աստվածաշունչը և միայն Աստվածաշունչն է բողոքականների կրոնը»: Պապականները տեսնում են, որ բողոքականները հենց իրենք են խաբում իրենց՝ այս հարցում հոժարակամ փակելով իրենց աչքերը փաստերի առջև: Նրանք ցմծում են՝ տեսնելով, որ կիրակին պարտադրելու շարժումը բարեհաճությամբ է ընդունվում՝ համոզված լինելով, որ այն ի վերջո բողոքական ողջ աշխարհը կկանգնեցնի Հռոմի դրոշի ներքո:

Կաթուղիկները հայտարարում են, որ «տոներով կիրակին՝ բողո-

քականներն ակամայից պատվում են կաթոլիկ եկեղեցու հեղինակությունը» (Մոնսենյոր Սեգուր, *Բաց գրույց բողոքականության մասին*, էջ 213): Բողոքական եկեղեցիները, պաշտպանելով կիրակի օրվա պարտադրումը, իրականում կողմ են պապությանը՝ գազանին երկըրպագելու պարտադրմանը: Նրանք, ովքեր հասկանալով չորրորդ [449] պատվիրանի պահանջները, ճշմարիտ շաբաթի փոխարեն նախընտրում են պահել կեղծը, ըստ այդմ պատիվ են տալիս այն իշխանությանը, որի կողմից տրվում է այդ պահանջը: Բայց աշխարհիկ իշխանության միջոցով պարտադրելով կրոնական դոգմա՝ եկեղեցիները կձևավորեն գազանի պատկերը. հետևաբար, կիրակին պահելու հարկադրումը Սիացյալ Նահանգներում կլինի գազանին և նրա պատկերին երկրպագելու պարտադրանք:

Բայց քրիստոնյաներն անցյալում պահել են կիրակին՝ ենթադրելով, թե այդպիսով տոնում են աստվածաշնչյան շաբաթը: Եվ այսօր էլ յուրաքանչյուր եկեղեցում, ներառյալ նաև կաթոլիկ համայնքը, կան իսկական քրիստոնյաներ, ովքեր անկեղծորեն հավատում են, թե կիրակին է Աստծո շաբաթը: Աստված ընդունում է նրանց անկեղծ դրդումներն ու նրանց ազնվությունը Իր առաջ: Բայց երբ կիրակին պահելը պահանջվի օրենքով, և աշխարհը լուսավորվի ճշմարիտ շաբաթը պահելու հարցում, այն ժամանակ նա, ով կխախտի Աստծո պատվիրանը և կհնազանդվի այն դրվածքին, որը հաստատված չէ ավելի բարձր հեղինակությամբ, քան Հռոմինն է, դրանով ավելի կպատվի պապությանը, քան Աստծուն: Նա պատվի տուրք է մատուցում Հռոմին և այն իշխանությանը, որը պիտի պարտադրի Հռոմի որդեգրած դրվածքը: Նա երկրպագում է գազանին և նրա պատկերին: Մերժելով այն պատվիրանը, որն Աստված տվել է որպես Իր հեղինակության նշան, և դրա փոխարեն պատվելով մյուսը, որը Հռոմն ընտրել է որպես իր գերիշխանության խորհրդանիշը, նրանք այդպիսով կընդունեն Հռոմին հավատարիմ լինելու նշանը՝ «գազանի դրոշմը»: Բայց միայն այն ժամանակ, երբ հարցը պարզորոշ կներկայացվի մարդկանց, և նրանք կկանգնեն ընտրության առջև Աստծո պատվիրանների և մարդկային դրվածքների միջև, օրինազանցության մեջ համառոդները կընդունեն «գազանի դրոշմը»:

Մահկանացու մարդկանց երբևէ ուղղված ամենաահավոր սպառնալիքը ներառված է երրորդ հրեշտակի պատգամի մեջ: Պետք է որ սուկալի լինի այն մեղքը, որը հարուցում է Աստծո ցասումը՝ անխառն ողորմության հետ: Այս կարևոր հարցի վերաբերյալ մարդիկ չպետք է թողնվեն խավարի մեջ: Նախքան վրա կհասնեն Աստծո դատաստանները, աշխարհը

պետք է նախազգուշացվի այդ մեղքի մասին, որպեսզի բոլորն իմանան, թե ինչու պիտի թափվեն այդ պատիժները, և [450] հնարավորություն ունենան խուսափելու դրանցից: Ըստ մարգարեության՝ առաջին հրեշտակն իր լուրն ուղղում է «ամեն ազգի և ցեղի և ժողովրդի և լեզվի»: Երրորդ հրեշտակի նախազգուշացումը, որը նույն եռակի պատգամի մասն է կազմում, ոչ պակաս լայնատարած կլինի: Մարգարեությունն ասում է, որ այն հռչակվելու է բարձր ձայնով հրեշտակի կողմից, որը թռչում է երկնքի միջով, և գրավելու է ողջ աշխարհի ուշադրությունը:

Այս պայքարում ողջ քրիստոնեությունը բաժանվելու է երկու մեծ խմբի. նրանք, ովքեր պահում են Աստծո պատվիրանները և ունեն Հիսուսի հավատը, և մյուսները, որ երկրպագում են զազանին ու նրա պատկերին և ընդունում նրա դրոշմը: Թեև եկեղեցին ու պետությունը կմիավորեն իրենց ուժերը, որպեսզի ստիպեն «ամենքին՝ փոքրերին և մեծամեծերին, հարուստներին և աղքատներին, ազատներին և ծառաներին» (Հայտնություն 13.16)՝ ընդունելու «զազանի դրոշմը», Աստծո ժողովուրդը չի ընդունելու այն: Պատմոսի մարգարեն տեսել է «նրանց, ովքեր հաղթում են զազանին և նրա պատկերին և նրա դրոշմին և նրա անվան թվին՝ կանգնած ապակեղեն ծովի վրա, և Աստծո քնարներն ունեին, և երգում էին Աստծո ծառա Մովսեսի և Գառան երգը» (Հայտնություն 15.2, 3):

ԳԼՈՒԽ 26

ԲԱՐԵՓՈՒՄԱՆ ԳՈՐԾՆ

Շաբաթին վերաբերող բարեփոխման գործը, որը պիտի կատարվի վերջին օրերում, կանխաաված է Եսայիայի մարգարեության մեջ. «Այսպես է ասում Տերը. իրավունք պահեցեք և արդարություն արեք, որովհետև իմ փրկությունը մոտ է, որ գա, և իմ արդարությունը, որ հայտնվի: Երանի այն մարդուն, որ կանի այս, և շաբաթը կպահի պղծելուց, և իր ձեռքը կպահի որևիցե չարություն անելուց»: «Այն օտարականների որդիքը, որ հարել են Տիրոջը՝ նրան ծառայելու և Տիրոջ անունը սիրելու և նրա ծառաները լինելու, այսինքն՝ իմ շաբաթը պղծելուց բոլոր պահողները և իմ ուխտը բռնողները: Նրանց էլ պիտի բերեն իմ սուրբ սարը և նրանց ուրախացնեն իմ աղոթքի տան մեջ» (Եսայիա 56.1, 2, 6, 7):

Ինչպես ցույց է տրված համատեքստում, «Տեր Եհովան, որ ժողովում է Իսրայելի քարավածներին, ասում է. Դեռ ուրիշներին էլ պիտի ժողովեն նրա վրա, բացի նրա վրա ժողովվածներից» (Եսայիա 56.8) արտահայտությունը վերաբերում է քրիստոնեական դարաշրջանին: Այստեղ կանխաաված է հեթանոսների դարձը ավետարանի լուրի միջոցով: Եվ նրանց, ովքեր այդ ժամանակ կպատվեն շաբաթը, օրհնություն է խոստացված: Այսպիսով, չորրորդ պատվիրանի պահանջները ուժի մեջ պիտի լինեին Քրիստոսի խաչելությունից, հարությունից և համբարձումից հետո՝ տարածվելով մինչև այն ժամանակները, երբ Նրա ծառաները պիտի քարոզեին բարի լուրը բոլոր ազգերին: [452]

Նույն մարգարեի շուրթերով Տերը պատվիրում է. «Կապիր վկայությունը, կնքիր օրենքը իմ աշակերտների մեջ» (Եսայիա 8.16): Աստծո օրենքի կնքը գտնվում է չորրորդ պատվիրանում: Բոլոր տապից միայն այս պատվիրանն է հայտնում Օրենսդրի անունն ու տիտղոսը: Այն Նրան երկնքի ու երկրի Արարիչ է հռչակում՝ ցույց տալով, թե ինչի հիման վրա է Նա պահանջում երկրպագել ու պաշտել Իրեն ամեն ինչից առավել: Բացի այս պատվիրանից, Տասնաբանյալում ուրիշ ոչ մի տեղ չի ասվում, թե ում հեղինակությամբ է տրվել օրենքը: Երբ պապական իշխանությունը

փոխեց շաբաթը, կնիքը հանվեց օրենքից: Հիսուսի հետևորդները կոչված են վերականգնելու այն՝ չորրորդ պատվիրանի շաբաթը՝ որպես Արարչի սահմանած հիշատակի օր և Նրա հեղինակության նշան՝ բարձրացնելով իր օրինական դիրքին:

«Օրենքին ու վկայությանը դիմեցեք»: Իրարամերժ ուսմունքների և տեսությունների առատության պայմաններում Աստծո օրենքը միակ անսխալ չափանիշն է, որով պետք է ստուգվեն բոլոր կարծիքները, ուսմունքները և տեսությունները: Մարգարեն ասում է. «Եթե նրանք չեն խոսում այս խոսքի համեմատ, ուրեմն նրանցում լույս չկա» (Եսայիա 8.20, *սևզվ. բարզմ.*):

Կրկին պատվեր է տրված. «Կոկորդալիր գոչիր, մի խնայիր, փողի պես բարձրացրու ձայնդ և իմացրու իմ ժողովրդին իրենց հանցանքը և Հակոբի տանն՝ իրենց մեղքերը»: Ոչ թե ամբարիշտ աշխարհը, այլ նրանք, ում Տերն «իմ ժողովուրդ» է կոչում, պետք է հանդիմանվեն իրենց անօրենության համար: Հետո շարունակում է. «Բայց նրանք ինձ խնդրում են օրըստօրե և ուզում են գիտենալ իմ ճանապարհները՝ իբրև մի ազգ, որ արդարություն է գործում և իր Աստծո իրավունքը զանց չի անում» (Եսայիա 58.1, 2): Այստեղ պատկերված են այնպիսիք, ովքեր իրենց արդար են համարում և արտաքուստ մեծապես հետաքրքրված են Աստծո ծառայությամբ, բայց սրտեր Քննողի խստաշունչ և հանդիսավոր հանդիմանությունը ցույց է տալիս, որ նրանք ոտնահարում են աստվածային պատվիրանները:

Մարգարեն այսպիսով մատնացույց է անում անտեսված պատվիրանը. «Եվ դու պիտի շինես մշտակա ավերակները, և կկանգնեցնես դարերից ի վեր ավերակ հիմքերը, և քեզ կկոչեն Խրամակարկատ և շեն ճանապարհները վերանորոգող: Եթե ետ դարձնես **[453]** շաբաթից քո ոտքը, որ բաղձանքդ չկատարես իմ սուրբ օրը, շաբաթը կոչես զվարճություն, Տիրոջ մվիրվածը՝ պատվական, և նրան պատվես՝ քո ճանապարհները չկատարելով և քո բաղձանքը չլրացնելով ու դատարկաբանություն չանելով, այն ժամանակ կզվարճանաս Տերով» (Եսայիա 58.12-14): Այս մարգարեությունը վերաբերում է նաև մեր օրերին: Աստծո օրենքի մեջ ճեղք առաջացավ այն ժամանակ, երբ Հռոմի իշխանությունը փոխեց շաբաթը: Բայց եկել է աստվածային այդ դրվածքը վերականգնելու ժամանակը: Ճեղքվածքը պետք է փակվի և դարերից ի վեր ավերակ հիմքերը պիտի վերականգնվեն:

Ադամը պահել է շաբաթը՝ որպես Արարչի կողմից սրբված հանգստի և օրհնության օր ոչ միայն իր անմեղության մեջ՝ սուրբ Եդեմում, այլև

իր մեղանշումից և ապաշխարելուց հետո, երբ նա վտարվեց իր երանելի տնից: Այն սուրբ են պահել բոլոր նահապետները՝ Հաբեյից մինչև արդար Նոյը, Աբրահամը, Հակոբը: Երբ ընտրյալ ժողովուրդը գերության մեջ էր Եգիպտոսում, գերիշխող կռապաշտության մեջ շատերը կորցրին Աստծո օրենքի իմացությունը, բայց երբ Տերն ազատագրեց Իսրայելը, Նա ահավոր վեհափառությամբ հռչակեց Իր օրենքը հավաքված բազմության առջև, որպեսզի նրանք իմանային Իր կամքը և հնազանդվեին ու պաշտեին Իրեն հավիտյան:

Այդ օրվանից մինչև մեր ժամանակները Աստծո օրենքի իմացությունը պահպանվել է երկրի վրա, և չորրորդ պատվիրանի շաբաթը՝ պահվել: Թեև «անօրենության մարդուն» հաջողվեց ոտնակոխ անել Աստծո սուրբ օրը, նույնիսկ նրա գերիշխանության օրոք կային հավատարիմ անձինք, ովքեր գաղտնի պատվում էին այն: Բարենորոգումից ի վեր ամեն սերնդում եղել են այնպիսիք, ովքեր պահել են շաբաթը: Աստծո օրենքի հավերժականության և արարչության շաբաթի սրբազան պահանջների վերաբերյալ մշտապես վկայություն է տրվել՝ չնայած նախատիքներին ու հալածանքներին:

Հայտնություն 14-ի «հավիտենական ավետիսի» մեջ ներառված այս ճշմարտությունները Քրիստոսի եկեղեցու տարբերիչ նշաններն են լինելու Նրա գալստյան ժամանակ: Քանզի եռակի /454/ պատգամի արդյունքում ազդարարվում է. «Այստեղ են Աստծո պատվիրանները և Հիսուսի հավատը պահողները»: Եվ սա վերջին լուրն է, որ պետք է տրվի Տիրոջ գալուստից առաջ: Դրա հռչակումից անմիջապես հետո մարգարեն տեսնում է, որ մարդու Որդին փառքով գալիս է՝ երկրի բերքը հնձելու:

Ովքեր որ ընդունեցին լույսը սրբարանի և Աստծո օրենքի անփոփոխության վերաբերյալ, ուրախությամբ և զարմանքով լցվեցին՝ տեսնելով իրենց բացահայտված ճշմարտության համակարգի գեղեցկությունն ու ներդաշնակությունը: Նրանք կամեցան, որ իրենց այդչափ թանկագին թվացող լույսը հասնի բոլոր քրիստոնյաներին, և չէին կարող չհավատալ, որ այն ուրախությամբ կընդունվի: Բայց նրանք, ովքեր իրենց Քրիստոսի հետևորդներ էին համարում, չողջունեցին այն ճշմարտությունները, որոնք նրանց տարբերում էին աշխարհից: Չորրորդ պատվիրանին հնազանդվելը զոհ էր պահանջում, որից մեծամասնությունը հրաժարվեց:

Երբ ներկայացվեցին շաբաթի պահանջները, շատերն այդ մասին դատեցին աշխարհիկ մարդկանց տեսանկյունից՝ ասելով. «Մենք միշտ պահել ենք կիրակին, մեր հայրերը ևս պահել են այն, և շատ ազնիվ ու

բարեպաշտ մարդիկ ուրախությամբ ննջել են՝ պահելով այն: Եթե նրանք ճիշտ են եղել, ուրեմն մենք էլ ենք ճիշտ: Այս նոր շաբաթի ընդունումը մեզ կհակադրի աշխարհին, և մենք այլևս ազդեցություն չենք ունենա նրա վրա: Ի՞նչ հույս կարող է ունենալ յոթերորդ օրը պահող փոքրիկ մի խումբ ամբողջ աշխարհի դեմ, որը պահում է կիրակին»: Այս նույն փաստարկներով էլ հրեաներն էին փորձել արդարացնել իրենց՝ մերժելով Քրիստոսին: Եթե Աստված ընդունել էր իրենց հայրերին գոհաբերությունների միջոցով, ինչո՞ւ նրանց զավակները չէին կարող փրկություն գտնել՝ գնալով նույն ճանապարհով: Այդպես էլ Լյութերի ժամանակ պապականները մտածում էին, թե քանի որ կաթոլիկ հավատի մեջ ննջել են իսկական քրիստոնյաներ, ուստի այդ հավատը բավական էր փրկության համար: Նման մտածելակերպը լուրջ խոչընդոտ էր կրոնական հավատի առաջադիմության համար:

Շատերը պնդում էին, թե կիրակին պահելը դաբեր շարունակ հաստատված ուսմունք և տարածված սովորություն է եղել [455] եկեղեցում: Այս փաստարկի դեմ ցույց տրվեց, որ շաբաթը և շաբաթապահությունը ավելի հին ու ավելի տարածված են եղել, նույնքան հին, որքան աշխարհն ինքը՝ կրելով թե՛ հրեշտակների, թե՛ Աստծո հավանության կնիքը: Շաբաթը հաստատվել է այն ժամանակ, երբ դրվում էր երկրի հիմքը, երբ առավոտյան աստղերը միասին ցնծում էին, և Աստծո բոլոր որդիները՝ գովաբանում: (Հոր 38.6,7, Ծննդոց 2.1-3): Այս դրվածքը մեր ակնածանքն է պահանջում, քանզի այն չի տրվել մարդկային հեղինակությամբ և հիմնված չէ մարդկային ավանդության վրա, այլ հաստատվել է Հինավուրցի կողմից, և Նրա հավիտենական Խոսքն է պատվիրում պահել այն:

Երբ ժողովրդի ուշադրությունը հրավիրվեց շաբաթի խնդրի վրա, հանրաճանաչ ծառայողներն աղավաղեցին Աստծո խոսքը՝ այնպիսի մեկնաբանություն տալով դրան, որ լավագույնս լռեցնեին մարդկանց արթնացած խիղճը: Եվ նրանք, ովքեր ինքնուրույն չէին քննում Սուրբ Գիրքը, պատրաստ էին ընդունել այն եզրակացությունները, որոնք ներդաշնակ էին իրենց ցանկություններին: Փաստարկների, փիլիսոփայության, հայրերի ավանդության ու եկեղեցու հեղինակության միջոցով շատերը ջանացին խորտակել ճշմարտությունը: Իսկ դրա ջատագովները դիմեցին Աստվածաշնչին՝ պաշտպանելու չորրորդ պատվիրանի իրավական ուժը: Հասարակ մարդիկ՝ զինված միայն ճշմարտության խոսքով, հետ մղեցին իրենց գիտուն հակառակորդների գրոհները, ովքեր զարմանքով ու բարկությամբ նկատեցին, որ իրենց պերճախոս փիլիսոփայությունն

անգոր է նրանց պարզ և ուղղակի դատողության դեմ, ովքեր Սուրբ Գրքի իմացությունը գերադասում էին ճեմարանների գիտելիքներից:

Շատերը աստվածաշնչյան որևէ վկայություն չունենալով իրենց օգտին, մոռանալով, որ ժամանակին նույն փաստարկներն էին օգտագործվել Քրիստոսի և Նրա առաքյալների դեմ, համառորեն պնդեցին. «Ինչո՞ւ մեր ճանաչված մարդիկ չեն հասկանում շաբաթի այդ հարցը: Միայն քչերն են հավատում ձեզ նման: Հնարավոր չէ, որ դուք ճիշտ լինեք, իսկ աշխարհի բոլոր գիտունները՝ սխալ»:

Նման փաստարկները հերքելու համար պետք էր միայն հիշատակել Սուրբ Գրքի ուսմունքը և բոլոր դարերում Իր ժողովրդի հանդեպ Տիրոջ վարվեցողության պատմությունը: Աստված գործում է նրանց [456] միջոցով, ովքեր լսում են Նրա ձայնը և հնազանդվում, ովքեր անհրաժեշտության դեպքում կարող են բարձրաձայնել անցանկալի ճշմարտություններ, ովքեր չեն վախենում հանդիմանել մարդկանց հայտնի մեղքերը: Պատճառը, թե ինչու է Աստված հազվադեպ օգտագործում գիտուն և բարձրաստիճան անձանց՝ առաջնորդելու բարեփոխման շարժումները, այն է, որ նրանք ապավինում են իրենց հավատամքին, տեսություններին ու աստվածաբանական համակարգերին, իսկ Աստծուց սովորելու կարիք չեն զգում: Միայն նրանք, ովքեր անձնական կապ ունեն իմաստության Աղբյուրի հետ, կարող են հասկանալ կամ բացատրել Գիրքը: Երբեմն ճշմարտությունը հռչակելու համար կանչվում են այնպիսիք, ովքեր այնքան էլ բարձր կրթություն չունեն, ոչ թե նրա համար, որ կիսագրագետ են, այլ որովհետև չափից ավելի ինքնավստահ չեն Աստծուց սովորելու համար: Նրանք կրթվում են Քրիստոսի դպրոցում, և նրանց խոնարհությունն ու հնազանդությունը մեծ է դարձնում նրանց: Վստահելով նրանց Իր ճշմարտության գիտությունը՝ Աստված այնպիսի պատվի է արժանացնում նրանց, որի համեմատ երկրային պատիվն ու մարդկային մեծությունը կորցնում են իրենց ողջ փայլը:

Աղվենտիստների մեծամասնությունը մերժեց սրբարանի և Աստծո օրենքի վերաբերյալ ճշմարտությունները, շատերն էլ ուրացան իրենց հավատն աղվենտիստական շարժման հանդեպ՝ որդեգրելով անառողջ ու հակասական հայացքներ այդ շարժման հետ առնչվող մարգարեությունների մասին: Ոմանք մոլորության մեջ ընկան՝ անդադար որոշակի ժամանակ սահմանելով Քրիստոսի գալստյան համար: Լույսը, որն այժմ շողում էր սրբարանի հարցի վրա, պիտի ցույց տար նրանց, որ մարգարեական ոչ մի ժամանակաշրջան չի ձգվում մինչև երկրորդ գալուստը, որ այդ գալստյան ճշգրիտ ժամանակը կանխասված չէ: Բայց շրջվելով լույ-

սից՝ նրանք կրկին ու կրկին ժամկետներ էին նշանակում Տիրոջ գալստյան համար և նույնքան հաճախ էլ հիասթափվում էին:

Երբ Քրիստոսի գալստյան վերաբերյալ կեղծ հայացքներ թափանցեցին Թեսաղոնիկեի եկեղեցի, Պողոսը հավատացյալներին խորհուրդ տվեց իրենց հույսերն ու սպասելիքները զգուշորեն ստուգել Աստծո խոսքով: Նա հիշեցրեց նրանց այն մարգարեությունները, որոնք բացահայտում էին Քրիստոսի գալստյանը նախորդող իրադարձությունները, և ցույց տվեց, որ նրանք ոչ մի հիմք չունեին սպասելու Նրան իրենց օրերում: «Մեկը ձեզ չհասքի ոչ մի ձևով», - նախազգուշացնում է նա (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.3): Եթե նրանք Սուրբ Գրքով չհաստատված հույսեր փայփայեին, դա նրանց կմղեր [457] սխալ գործողությունների, հիասթափությունը նրանց անհավատների ծաղրի առարկան կդարձներ, նրանք կընկնեին հուսահատության և իրենց փրկության համար էական ճշմարտությունները կասկածի տակ առնելու փորձության վտանգի մեջ: Թեսաղոնիկեցիներին ուղղված առաքյալի հորդորը կարևոր դաս ունի վերջին օրերում ապրողների համար: Շատ աղվենտիստներ կարծում են, որ եթե իրենց հավատը չկենտրոնացնեն Տիրոջ գալստյան որոշակի ժամանակի վրա, չեն կարող ջերմեռանդ ու փութաջան լինել պատրաստության գործում: Բայց երբ նրանց հույսերը կրկին ու կրկին բոցավառվում են միայն նորից խորտակվելու համար, նրանց հավատն այնպես է ցնցվում, որ մարգարեության մեծ ճշմարտությունները գրեթե ազդեցություն չեն թողնում նրանց վրա:

Դատաստանի ստույգ ժամանակի նշումը առաջին պատգամը հռչակելիս թույլ էր տրված Աստծո կողմից: Մարգարեական ժամանակաշրջանների հաշվարկը, որի վրա հիմնված էր այդ լուրը, և ըստ որի՝ 2300 օրերն ավարտվում էին 1844-ի աշնանը, ոչ մի կասկած չի հարուցում: Մարգարեական այդ ժամանակների սկզբի և վերջի համար նորանոր տարեթվեր նշանակելու փորձերը և դրանք հիմնավորելու համար անհրաժեշտ անհեթեթ դատողությունները ոչ միայն մարդկանց միտքը շեղում են ներկա ճշմարտությունից, այլև նախատիևնքի են արժանացնում մարգարեությունները բացատրելու բոլոր ջանքերը: Որքան ավելի հաճախ է ստույգ ժամանակ սահմանվում երկրորդ գալստյան համար, և ավելի լայնատարած է այն քարոզվում, այնքան ավելի ձեռնառու է դա սատանային: Նշված ժամանակը լրանալուց հետո նա ծաղրանք ու արհամարհանք է առաջացնում սպասողների հանդեպ և այդպիսով նախատիևնք է բերում 1843 և 1844 թվականների աղվենտիստական մեծ շարժման վրա: Նրանք, ովքեր համառում են այդ մոլորության մեջ, ի վեր-

չո Քրիստոսի գալստյան տարեթիվը կհետաձգեն շատ հեռավոր ապագայի համար: Դա նրանց ապահովության կեղծ զգացում կներշնչի, և շատերը միայն չափազանց ուշ կհասկանան, որ խաբված են եղել:

Հին Իսրայելի պատմությունը ցայտուն կերպով լուսաբանում է աղվենտիստական շարժման անցյալ փորձառությունը: Ինչպես Աստված Իսրայելի որդիներին էր ազատագրել Եգիպտոսից, այնպես էլ Նա առաջնորդեց Իր ժողովրդին աղվենտիստական շարժման մեջ: Մեծ հիասթափության միջոցով նրանց հավատը փորձվեց, ինչպես հրեաներինը՝ Կարմիր ծովի մոտ: Եթե նրանք շարունակեին ապավինել իրենց ուղեկցող բազկին, որն իրենց հետ էր եղել **[458]** անցյալ փորձառության մեջ, ապա կտեսնեին Աստծո առաջարկած փրկության ուղիները: Եթե բոլոր նրանք, ովքեր միասնաբար աշխատել էին 1844-ին, ընդունեին երրորդ հրեշտակի պատգամը և հռչակեին այն Սուրբ Հոգու գործությամբ, Տերը գործությամբ կգործեր նրանց միջոցով, և լույսի հեղեղներ կթափվեին աշխարհի վրա: Տարիներ առաջ երկրի բնակիչները նախազգուշացված կլինեին, եզրափակիչ գործը՝ ավարտված, և Քրիստոսը եկած կլիներ՝ փրկելու Իր ժողովրդին:

Աստծո կամքը չէր, որ Իսրայելը քառասուն տարի թափառեր անապատում: Նա ուզում էր նրանց առաջնորդել ուղիղ Քանանի երկիրը և հաստատել նրանց այնտեղ՝ որպես արդար ու երջանիկ ժողովուրդ: Բայց նրանք «չկարողացան մտնել՝ անհավատության պատճառով» (Եբրայեցիս 3.19): Իրենց նահանջի և ուխտադրության պատճառով նրանք մեռան անապատում, և նրանց փոխարեն ուրիշ սերունդ մտավ Ավետյաց երկիր: Նմանապես էլ Աստծո կամքը չէր, որ Քրիստոսի գալուստն այդքան հետաձգվեր, և Նրա ժողովուրդը երկար տարիներ մնար մեղքի ու վշտի այս աշխարհում: Բայց անհավատությունը նրանց բաժանեց Աստծուց: Քանի որ նրանք հրաժարվեցին կատարել Նրա հանձնարարած գործը, ուրիշները կանգնեցին հռչակելու լուրը: Գթալով աշխարհին՝ Հիսուսն ուշացնում է Իր գալուստը, որ մեղավորները հնարավորություն ունենան լսելու նախազգուշացումը և ապաստարան գտնեն Իր մեջ՝ նախքան Աստծո ցասումը կթափվի երկրի վրա:

Այսօր, ինչպես և անցյալ դարերում, ժամանակի մեղքերն ու կեղծիքները հանդիմանող ճշմարտության քարոզչությունն ընդդիմություն է առաջացնում: «Ամեն չարագործ ատում է լույսը և չի գալիս դեպի լույսը, որ նրա գործերը չհանդիմանվեն» (Հովհաննես 3.20): Տեսնելով, որ իրենց գաղափարները չեն կարողանում հաստատել Սուրբ Գրքով, շատերը վճռում են պաշտպանել դրանք ամեն գնով և չարամտորեն հայհոյում են

նրանց վարքն ու դրդումները, ովքեր աներեր կերպով պաշտպանում են անցանկալի ճշմարտությունը: Նույնը կրկնվել է բոլոր դարերում: Եղիա-
յին «Իսրայելի խանգարող» համարեցին, Երեմիային՝ մատնիչ, Պողո-
սին՝ տաճարը պղծող: Այն օրից ի վեր բոլոր նրանք, ովքեր հավատարիմ
են եղել ճշմարտությանը, մեղադրվել են որպես խռովարարներ, [459]
հերետիկոսներ և աղանդավորներ: Հազարավոր մարդիկ, ովքեր չափա-
զանց անհավատ են՝ ընդունելու մարգարեական հաստատ խոսքը, ան-
վերապահ դյուրահավատությամբ կրնդունեն նրանց դեմ ուղղված մե-
ղադրանքը, ովքեր համարձակվում են հանդիմանել նորաճ մեղքերը:
Այս ոգին ավելի ու ավելի է զարգանալու: Աստվածաշունչը ուղղակիո-
րեն սովորեցնում է, որ գալիս է ժամանակը, երբ պետության օրենքներն
այնպես են հակասելու Աստծո օրենքին, որ աստվածային բոլոր պատ-
վիրաններին հնազանդվողը պիտի նախատվի ու պատժվի որպես չա-
րագործ:

Ի տես այս ամենի՝ ո՞րն է ճշմարտության լրաբերի պարտքը: Պե՞տք
է արդյոք նա եզրակացնի, թե հարկ չկա քարոզելու ճշմարտությունը,
քանզի հաճախ արդյունքում մարդիկ դրդվում են շրջանցել դրա պա-
հանջները կամ հակառակվել դրանց: Ո՛չ, նա ավելի լուրջ պատճառ չունի՝
դադարեցնելու Աստծո խոսքի վկայությունը միայն նրա համար, որ այն
ընդդիմություն է առաջացնում, քան ունեցել են վաղ բարենորոգիչները:
Սրբերի և նահատակների հավատի դավանումը գրի է առնվել հետագա
սերունդների օգտի համար: Սրբության և անասան ազնվության այդ
կենդանի օրինակները պետք է խիզախություն ներշնչեն նրանց, ովքեր
այսօր կոչված են Աստծո վկաները լինելու: Նրանք շնորհ և ճշմարտու-
թյուն են ընդունել ոչ թե միայն իրենց համար, այլ որպեսզի նրանց միջո-
ցով Աստծո գիտությունը լուսավորի երկիրը: Մի՞թե Աստված լույս չի
տվել Իր ծառաներին այս սերնդում: Ուրեմն նրանք պետք է թույլ տան, որ
այն շողա աշխարհի վրա:

Հնում Տերն Իր անունով խոսող մի մարգարեի ասել է. «Իսրայելի
տունը չի ուզելու քեզ լսել, որովհետև նրանք չեն ուզում լսել ինձ»: Նա,
այնուամենայնիվ, պատվիրեց. «Իմ խոսքերն ասա նրանց՝ թե լսեն, թե
զանց անեն» (Եզեկիել 3.7, 2.7): Աստծո ծառային մեր օրերում ուղղված
է հետևյալ պատվերը. «Փողի պես բարձրացրու ձայնդ և իմացրու իմ ժո-
ղովրդին իր հանցանքը, և Հակոբի տանը՝ իր մեղքերը»: (Եսայիա 58.1):

Յուրաքանչյուր ոք, ով ընդունել է ճշմարտության լույսը, իր հնա-
րավորությունների չափով կրում է նույն հանդիսավոր և ահռելի պա-
տասխանատվությունը, որ դրված էր Իսրայելի մարգարեի վրա, ում հա-

ասվ Տիրոջ խոսքը՝ ասելով. «Մարդու որդի, ես քեզ դետ դրի Իսրայելի տան վրա, և դու պիտի խոսքը [460] լսես բերանից և նրանց զգուշացնես իմ կողմից: Ես ամբարշտին ասելիս՝ «Ով ամբարիշտ, դու անպատճառ պիտի մեռնես», և եթե դու չխոսես ամբարշտին՝ իր ճանապարհից զգուշացնելու համար, այն ամբարիշտը կմեռնի իր անօրենության համար, բայց նրա արյունը ես քո ձեռքից կպահանջեմ: Իսկ եթե դու զգուշացնես ամբարշտին, որ իր ճանապարհից ետ դառնա, բայց նա ետ չդառնա, նա իր անօրենության համար կմեռնի, բայց դու ազատած կլինես քո անձը» (Եզեկիել 33.7-9):

Ճշմարտությունն ընդունելու և հռչակելու համար մեծ խոչընդոտ է այն, որ դա կապված է զրկանքների ու նախատիների հետ: Սա միակ փաստարկն է ճշմարտության դեմ, որը Նրա ջատագովները երբեք չեն կարողացել հերքել: Բայց դա չի վախեցնում Քրիստոսի իսկական հետևորդներին: Նրանք չեն սպասում, որ ճշմարտությունը հանրաճանաչ դառնա: Իրենց պարտքը գիտակցելով՝ նրանք հոժարակամ կրում են իրենց խաչը՝ Պողոս առաքյալի հետ միասին կրկնելով, որ «մեր այժրմյան թեթև նեղությունը ամենազերազանց հավիտենական փառքի մեծություն է գործում մեզ համար»՝ հին անցյալ ժամանակների մարգարեի նման «ավելի մեծ հարստություն համարելով Քրիստոսի նախատիները եգիպտացիների հարուստ զանձերից» (Բ Կորնթացիս 4.17, Եբրայեցիս 11.26):

Միայն այնպիսիք, ովքեր, անկախ իրենց դավանությունից, ծառայում են աշխարհին, կրոնի հարցերում կգործեն ավելի շուտ քաղաքական նկատառումներից ելնելով, քան սկզբունքից: Մենք պետք է ընտրենք ճիշտը, որովհետև դա ճիշտ է, իսկ հետևանքները թողնենք Աստծուն: Աշխարհն իր մեծ բարեփոխումների համար պարտական է հավատի սկզբունքային և համարձակ մարդկանց: Հենց այդպիսիք պիտի առաջ տանեն մեր օրերի բարեփոխման գործը:

Այսպես է ասում Տերը. «Լսեցեք ինձ, ով արդարություն ճանաչողներ, ով ազգ, որ իմ օրենքն ունես սրտումդ. մի վախեցեք մարդկանց նախատիներից, և նրանց բամբասանքից մի զարհուրեք: Որովհետև ցեցն է նրանց ուտելու հանդերձի պես, և մեցը ուտելու է նրանց բուրդի պես, բայց իմ արդարությունը հավիտյան պիտի լինի, և իմ փրկությունը՝ հավիտյանս հավիտենից» (Եսայիա 51.7, 8):

ԳԼՈՒԽ 27

ՄԵՐ ՕՐԵՐԻ ԱՐԹՆԱՅՈՒՄՆԵՐԸ

 իստեղ էլ որ Աստծո խոսքը անկեղծորեն քարոզվել է, այն պտուղներ է բերել, որոնք հաստատել են նրա աստվածային ծագումը: Աստծո Հոգին ուղեկցել է Նրա լրաբերների քարոզչությանը, և խոսքը հնչել է գործությամբ, մեղավորների խիղճն արթնացել է, «Լույսը, որ լուսավորում է ամեն մարդու, ով գալիս է աշխարհ», լուսավորել է նրանց հոգու գաղտնի անկյունները՝ ի հայտ բերելով խավարի ծածուկ գործերը: Նրանք մտքով և սրտով խորապես գիտակցել են իրենց մեղավորությունը, հանդիմանվել են մեղքի, արդարության և դատաստանի հարցում: Գիտակցելով Եհովայի արդարությունը՝ նրանք զարհուրել են իրենց հանցավոր ու անսուրբ վիճակով հայտնվել սրտեր Քննողի առաջ և սրտի կսկիծով աղաղակել են. «Ո՞վ կազատի ինձ այս մահի մարմնից»: Երբ նրանց բացահայտվել է Գողգոթայի խաչն՝ իր անսահման զոհաբերությամբ որը, կատարվել է մարդկանց մեղքերի համար, նրանք հասկացել են, որ Քրիստոսի արժանիքներից բացի՝ ոչինչ չի կարող քավել իրենց անօրենությունը և հաշտեցնել իրենց Աստծո հետ: Հավատով և խոնարհությամբ նրանք ընդունել են Աստծո Գառնին, որ վեր է առնում աշխարհի մեղքը: Հիսուսի արյան միջոցով նրանք ստացել են «մեղքերի թողություն»:

Այս հոգիները «ապաշխարության արժանի պտուղ» են բերել: Նրանք հավատացել և մկրտվել են՝ հարություն առնելով նորոգված կյանքի համար և դառնալով նոր արարածներ Քրիստոս Հիսուսում, որպեսզի այլևս չտրվեն նախկին ցանկություններից, այլ Աստծո Որդուն [462] հավատալով՝ քայլեն Նրա հետքերով, արտացոլեն Նրա բնավորությունը և սրբեն իրենց անձերը, ինչպես որ Նա է սուրբ: Նրանք սկսել են սիրել այն, ինչը առաջ ատում էին, և այն, ինչ առաջ սիրում էին, սկսել են ատել: Հպարտներն ու ինքնահավանները դարձել են հեզ ու սրտով խոնարհ, սնափառներն ու ամբարտավանները՝ լուրջ և համեստ, գռեհիկները՝ երկյուղած, հարբեցողները՝ սթափ, և անառակներն՝ առաքինի: Աշխարհի

ունայն նորաձևությունը մի կողմ է դրվել: Քրիստոնյաները կարևորել են ոչ թե «դրսևանց մագերի հյուսելը, ոսկեդենների շարելը կամ շքեղ հանդերձներ հագնելը, այլ սրտի ծածուկ մարդը՝ հեզ և հանդարտ հոգու զարդարանքով, որ դա Աստծո առաջին շատ թանկագին է» (Ա Պետրոս 3.3, 4):

Արթնացումները դրդել են սրտի խորը քննության և համեստության: Դրանց բնորոշ են եղել մեղավորներին ուղղված հանդիսավոր, լուրջ կոչերը և գործվալից կարեկցանքը Քրիստոսի արյամբ փրկագնվածների հանդեպ: Տղամարդիկ և կանայք աղոթել են Աստծուն՝ «գոտեմարտելով» Նրա հետ հոգիների փրկության համար: Այդ արթնացումների պտուղները եղել նրանք, ովքեր չեն խուսափել անձնուրացությունից և գոհաբերությունից, այլ ուրախացել են, որ արժանի են համարվել նախաստինք և նեղություն կրելու հանուն Քրիստոսի: Մարդիկ տեսել են, թե ինչպես է վերափոխվել նրանց կյանքը, ովքեր դավանել են Հիսուսի անունը: Նրանք բարեբար ազդեցություն են թողել հասարակության վրա: Նրանք ժողովել են Քրիստոսի հետ՝ սերմելով Հոգու մեջ, որպեսզի հնձեն հավիտենական կյանք:

Նրանց մասին կարելի էր ասել. «Տրտմեցիք ապաշխարության համար»: «Որովհետև Աստծո կամեցած տրտմությունը ապաշխարություն է գործում փրկության համար՝ առանց գղջալու, բայց աշխարհի տրրտմությունը մահ է գործում: Որովհետև ահա հենց այն, որ դուք Աստծո ուզած կերպով տրտմեցիք, որքան ջանք գործեց ձեզանում, նաև արդարացում, նաև զայրույթ, նաև վախ, նաև փափագ, նաև նախանձ, նաև վրեժխնդրություն. ամեն ինչով ցույց տվեցիք ձեր անձերը, որ անմեղ եք այս բանում» (Բ Կորնթացիս 7.9-11):

Ահա սա է Աստծո Հոգու ներգործության արդյունքը: Ապաշխարությունը չի կարող իսկական լինել, եթե դրան չի հետևում բարեփոխումը: [463] Եթե մեղավորը կատարի իր տված խոստումը, վերադարձնի գողացածը, խոստովանի իր մեղքերը և սիրի Աստծուն ու իր մերձավորներին, ապա կարող է համոզված լինել, որ հաշտվել է Աստծո հետ: Այսպիսին են եղել արդյունքները, որ հաջորդել են անցյալի կրոնական արթնացումներին: Դատելով իրենց պտուղներից՝ դրանք Աստծո օրհնությունն են համարվել՝ հոգիներին բերելով փրկություն և վեհացնելով մարդկությունը:

Բայց արդի արթնացումներից շատերը զգալիորեն տարբերվում են աստվածային շնորհի այն դրսևորումներից, որ անցյալում ուղեկցել են Աստծո ծառաների գործին: Գիշտ է, որ լայն հետաքրքրություն է

առաջանում, շատերն ասում են, թե դարձի են եկել, եկեղեցիներն աճում են, բայց արդյունքները չեն վկայում իրական հոգևոր կյանքի համապատասխան աճի մասին: Միառժամանակ բոցավառվող լույսը շուտով մարում է՝ նախկինից ավելի թանձր դարձնելով խավարը:

Հանրահայտ արթնացումները շատ հաճախ բորբոքում են մարդկանց երևակայությունն ու գրգռում զգացմունքները՝ բավարարելով ինչ-որ նոր և ցնցող բան վերապրելու ցանկությունը: Այդպես ձեռք բերված նորադարձները գրեթե ցանկություն չեն ունենում լսելու Աստվածաշնչի ճշմարտությունը, նրանց քիչ է հետաքրքրում մարգարեների և առաքյալների վկայությունը: Եթե երկրպագությունը զգայացունց ոչինչ չի պարունակում, այն չի գրավում նրանց: Լուրը, որն ուղղված է առողջ դատողությանը, արձագանք չի գտնում: Անտեսվում են Աստծո խոսքի պարզ նախազգուշացումները, որոնք ուղղակիորեն բխում են նրանց հավիտենական շահերից:

Վերածնված յուրաքանչյուր անձի կյանքի մեծագույն նպատակը Աստծո, ինչպես նաև հավերժական իրողությունների հետ նրա հարաբերություններն են: Բայց ո՞ր է Աստծո հանդեպ նվիրվածության ոգին այսօրվա հանրաճանաչ եկեղեցիներում: Նորադարձները չեն թողնում իրենց հպարտությունն ու աշխարհասիրությունը: Նրանք ավելի տրամադրված չեն ուրանալու իրենց «ես»-ը, վերցնելու խաչը և հետևելու հեզ ու խոնարհ Հիսուսին, քան նախքան իրենց հավատալը: Կրոնն անհավատների և կասկածամիտների ծաղրի առարկան է դարձել, քանզի քրիստոնյա կոչեցյալներից շատերն անձանոթ են նրա սկզբունքներից: Բարեպաշտության գործությունը գրեթե հեռացել է շատ եկեղեցիներից: Զբոսախնջույքները, եկեղեցական բեմականացումներն [464] ու տոնավաճառները, շքեղ տներն ու ցուցամոլությունը Աստծուն վանել են մտքերից: Նրանց միտքը զբաղված է հողամասերով, ունեցվածքով ու աշխարհիկ հոգսերով, իսկ հավիտենական շահերը վաղանցիկ ուշադրության անգամ չեն արժանանում:

Չնայած հավատի և բարեպաշտության համատարած անկմանը՝ այս եկեղեցիներում, այնուամենայնիվ, կան Քրիստոսի ճշմարիտ հետևորդներ: Նախքան երկրի վրա կթափվեն Աստծո վերջին պատուհասները, Տիրոջ ժողովրդի մեջ սկզբնական աստվածապաշտության այնպիսի վերածնունդ տեղի կունենա, ինչպիսին դեռ չի եղել առաքյալների օրերից ի վեր: Աստծո Հոգին և գործությունը կթափվեն Նրա զավակների վրա: Այդ ժամանակ շատերը կլքեն այն եկեղեցիները, որտեղ աշխարհասիրությունը դուրս է մղել սերն Աստծո և Նրա Խոսքի հանդեպ: Շատ՝

ծառայողներ և հասարակ մարդիկ ուրախությամբ կընդունեն այն մեծ ճշմարտությունները, որոնք Աստված պատվիրել է հռչակել՝ Տիրոջ երկրորդ գալստյանը պատրաստվելու համար: Հոգիների թշնամին ուզում է խանգարել այս գործին և, նախքան այդ շարժումը կսկսվի, նա ջանալու է կեղծել այն: Այն եկեղեցիներում, որոնք նա կկարողանա գցել իր մոլորեցուցիչ իշխանության տակ, կստեղծվի տպավորություն, թե Աստծո հատուկ օրհնությունն արդեն թափվել է, և կրոնական արթնացում է տեղի ունեցել: Շատերը կցնծան, որ Աստված հրաշքներ է գործում իրենց համար, մինչդեռ դա բոլորովին այլ հոգու գործը կլինի: Կրոնի քողի տակ սատանան ջանալու է իր ազդեցությունը տարածել ողջ քրիստոնյա աշխարհի վրա:

Վերջին կես դարի ընթացքում տեղի ունեցած արթնացումների մեծ մասում շատ թե քիչ չափով գործել են այն նույն ուժերը, որոնք դրսևորվելու են ապագա ավելի զանգվածային շարժումներում: Զգացմունքային գրգռվածությունն ու ճշմարտության ու կեղծիքի խառնուրդը շատ հարմար են մոլորեցնելու համար: Բայց ոչ որ չպետք է խաբվի: Աստծո խոսքի լույսի ներքո դժվար չէ որոշել այս շարժումների բնույթը: Որտեղ որ մարդիկ արհամարհում են Աստվածաշնչի վկայությունը՝ անտեսելով այն պարզ, սրտեր քննող ճշմարտությունները, որոնք անձի ուրացում և ապաշխարություն են պահանջում, կարող ենք վստահ լինել, որ այնտեղ չկա Աստծո օրհնությունը: **[465]** Եվ հենց Քրիստոսի տված կանոնն էլ՝ «Իրենց պտուղներից նրանց կճանաչեք» (Մատթեոս 7.16), ակնհայտ է դարձնում, որ այս շարժումներն Աստծո Հոգու գործը չեն:

Աստծո խոսքի ճշմարտությունները, որոնք բացահայտում են Նրան մարդկանց, վահան են սատանայի խաբեությունների դեմ բոլորի համար, ովքեր ընդունում են դրանք: Այդ ճշմարտությունների արհամարհումն է հենց, որ դուռ է բացել այն չարիքների առաջ, որոնք այսօր այդքան տարածվում են կրոնական աշխարհում: Աստծո օրենքի կարևորությունն ու բնույթը մեծապես անտեսվել են: Աստվածային օրենքի էության, հավերժականության և պահանջների մասին սխալ պատկերացումը վերածննդի և սրբագործման վերաբերյալ կեղծ կարծիքներ է ստեղծել՝ իջեցնելով բարեպաշտության չափանիշը եկեղեցում: Հենց սա է պատճառը, որ մեր օրերի արթնացումները գուրկ են Աստծո Հոգուց և գործությունից:

Տարբեր հարանվանություններում կան բարեպաշտությամբ աչքի ընկնող մարդիկ, ովքեր ընդունում են այս փաստը և ողբում դրա համար: Պրոֆեսոր Էդուարդս Ա. Փարքը, խոսելով ընթացիկ կրոնական վտանգ-

ների մասին, իրավացիորեն նկատում է. «Վտանգի աղբյուրներից մեկն այն է, որ ամբիոնից չի քարոզվում՝ պահելու աստվածային օրենքը: Կար ժամանակ, երբ ամբիոնը խղճի ձայնի արձագանքն էր... Մեր ամենափայլուն քարոզիչները հրաշալի ու վեմ էին դարձնում իրենց ելույթները՝ հետևելով մեծ Ուսուցչի օրինակին և ընդգծելով օրենքի, դրա պատվիրանների ու սպառնալիքների կարևորությունը: Նրանք կրկնում էին այն երկու մեծ սկզբունքները, որ օրենքը աստվածային կատարելության արտացոլումն է, և որ օրենքը չսիրող մարդը չի սիրում նաև ավետարանը, քանզի օրենքը, ինչպես նաև ավետարանը, հայելի է, որն արտացոլում է Աստծո ճշմարիտ բնավորությունը: Այս մեկ վտանգը տանում է մյուսին՝ մեղքի չարության, խորության և նողկալիության թերագնահատմանը: Պատվիրանի խախտումը նրա իրավացիությանը համագոր անիրավություն է...»:

«Բացի այդ՝ գնալով աճում է Աստծո արդարադատության թերագնահատման վտանգը: Ժամանակակից քարոզիչները հակված են աստվածային արդարադատությունը զատել աստվածային ողորմածությունից, և Նրա գթածությունը [466] որպես սկզբունք բարձրացնելու փոխարեն՝ զգացմունքի են վերածել այն: Աստվածաբանության նոր համակարգն անջատում է այն, ինչ Աստված միավորել է: Աստծո օրենքը բարի՞ք է, թե՞ չարիք: Իհարկե, բարիք: Հետևաբար, արդարությունն էլ բարիք է, քանզի այն պահանջում է իրագործել օրենքը: Աստվածային օրենքն ու արդարությունը, մարդկային անհնազանդության չափն ու անեծքը թերագնահատելու սովորությունից մարդիկ հեշտությամբ ընկնում են մեղքի քավությունն ապահովելու համար տրված շնորհի թերագնահատման սովորության մեջ»: Այսպիսով, ավետարանը կորցնում է իր արժեքն ու կարևորությունը մարդկանց համար, և շատ չանցած՝ նրանք պատրաստ են գործնականում հրաժարվել արդեն իսկ Աստվածաշնչից:

Կրոնական շատ ուսուցիչներ պնդում են, թե Քրիստոսն Իր մահով վերացրել է օրենքը, և մարդիկ արդեն ազատ են դրա պահանջներից: Ոմանք այն ներկայացնում են որպես ծանր լուծ, և օրենքի գերությանը հակադրում են ավետարանի շնորհած ազատությունը:

Բայց մարգարեներն ու առաքյալները այդպես չէին վերաբերվում Աստծո սուրբ օրենքին: Դավիթն ասում է. «Ես ազատ կքայլեմ, որովհետև քո պատվիրանները խնդրեցի» (Մաղմոս 119.45, *անգլ. թարգմ.*): Հակոբոս առաքյալը, գրելով Քրիստոսի մահից հետո, Տասնաբանյան «թագավորական օրենք» և «ազատության կատարյալ օրենք» է անվանել (Հակոբոս 2.8, 1.25): Հայտնության հեղինակը խաչելությունից կես

դար անց ազդարարում է, որ օրինյալ են «նրա պատվիրանները պահողները, որ նրանցը կլինի իշխանությունը կյանքի ծառի վրա, և քաղաքի դռնով ներս կմտնեն» (Հայտնություն 22.14):

Անհիմն է այն պնդումը, թե Քրիստոսն Իր մահով վերացրել է Իր Հոր օրենքը: Եթե օրենքը հնարավոր լիներ փոխել կամ մի կողմ դնել, ապա Քրիստոսը կարիք չէր ունենա մեռնելու՝ մարդուն մեղքի պատժից փրկելու համար: Քրիստոսի մահը ոչ թե խափանեց օրենքը, այլ հաստատեց, որ այն անփոփոխ է: Աստծո Որդին եկավ «մեծացնելու և փառավորելու օրենքը» (Եսայիա 42.21): Նա ասել է. «Մի կարծեք, թե ես եկա օրենքը քանդելու», «մինչև որ երկինքն ու երկիրս անց կենան, օրենքից մի կետ կամ մեկ պատիկ նշանազիր չի անցնի» (Մատթեոս 5.17,18): Եվ Իր մասին Նա ասում է. «Քո կամքը կատարել կամեցա, ով իմ Աստված, և թո օրենքն իմ սրտի մեջ է» (Մաղմուս 40.8): **[467]**

Աստծո օրենքն իր բուն էությունը անփոփոխ է: Այն իր Հեղինակի կամքի և բնավորության հայտնությունն է: Աստված սեր է, և Նրա օրենքն էլ սեր է: Օրենքի երկու մեծ սկզբունքներն են՝ սեր առ Աստված և սեր մարդու հանդեպ: «Սերը օրենքի կատարումն է» (Հռոմեացիս 13.10, *սևզլ. քարզւմ.*): Աստծո բնավորությունն արդարություն և ճշմարտություն է. այդպիսին է նաև Նրա օրենքի բնույթը: Մաղմուսերգուն ասում է. «Քո օրենքը ճշմարտություն է», «Քո բոլոր պատվիրաններն արդարություն են» (Մաղմուս 119.142,172): Պողոս առաքյալն էլ ասում է. «Օրենքը սուրբ է, և պատվիրանն էլ՝ սուրբ, և արդար, և բարի» (Հռոմեացիս 7.12): Նման օրենքը, որն Աստծո մտքի և կամքի արտահայտությունն է, պիտի որ իր Հեղինակի պես հավիտենական լինի:

Ապաշխարությունն ու սրբագործությունը մարդկանց հաշտեցնում են Աստծո հետ՝ նրանց ներդաշնակ դարձնելով Նրա օրենքի սկզբունքների: Սկզբում մարդը ստեղծվել է Աստծո պատկերով: Նա կատարելապես ներդաշնակ էր բնությանը և Աստծո օրենքին: Արդարության սկզբունքները գրված էին նրա սրտի վրա: Բայց մեղքը բաժանեց նրան իր Ստեղծողից, և նա դադարեց արտացոլել աստվածային պատկերը: Նրա սրտում թշնամություն ծնվեց Աստծո օրենքի սկզբունքների դեմ: «Մարմնի խորհուրդը թշնամություն է Աստծո դեմ, որովհետև Աստծո օրենքին չի հնազանդվում և չի էլ կարող» (Հռոմեացիս 8.7): Բայց «Աստված այնպես սիրեց աշխարհը, որ իր միածին Որդուն տվեց», որպեսզի մարդը կարողանար հաշտվել Աստծո հետ: Քրիստոսի արժանիքների միջոցով նա կարող է նորից ներդաշնակ լինել Իր Արարչի հետ: Նրա սիրտը պետք է նորոգվի աստվածային շնորհով, նա պետք է նոր կյանք ստանա վե-

րից: Այս վերափոխումը վերստին ծնունդն է, առանց որի, ինչպես ասաց Հիսուսը, մարդը «չի կարող արքայությունը տեսնել»:

Աստծո հետ հաշտվելու առաջին քայլը մեղքի գիտակցումն է: «Մեղքը անօրենությունն է»: «Օրենքով լինում է մեղքի գիտություն» (Ա Հովհաննես 3.4, Հռոմեացիս 3.20): Իր հանցանքը տեսնելու համար մեղավորը պետք է իր բնավորությունը ստուգի Աստծո արդարության մեծ չափանիշով: Այն մի հայելի է, որը ցույց է տալիս արդար բնավորության կատարելությունը և օգնում է մարդուն՝ տեսնելու իր բնավորության արատները:

Օրենքը մարդուն միայն ցույց է տալիս իր մեղքերը, բայց նրանցից չի ազատում: [468] Կյանք խոստանալով հնազանդին՝ այն հռչակում է, որ օրինազանցի բաժինը մահն է: Միայն Քրիստոսի ավետարանը կարող է ազատել նրան մեղքի դատապարտությունից կամ պղծությունից: Նա պետք է ապաշխարի՝ դառնալով Աստծուն, ում օրենքը խախտել է, և հավատա Քրիստոսին, Նրա քավչարար գոհաբերությանը: Այսպես Նա ձեռք է բերում «առաջուց գործած մեղքերի թողություն» և հաղորդակից է դառնում աստվածային բնությանը: Ընդունելով որդեգրության հոգին՝ նա Աստծո զավակ է դառնում՝ աղաղակելով «Աբբա, Հայր»:

Հիմա նա ազատ կարող է խախտե՞լ Աստծո օրենքը: Պողոսն ասում է. «Արդ՝ մի՞թե օրենքը խափանում ենք հավատով. քավ լիցի, այլ օրենքը հաստատում ենք»: «Մենք, որ մեռանք մեղքին, էլ ինչպե՞ս դեռ կապրենք նրա մեջ»: Եվ Հովհաննեսն էլ ասում է. «Սա է Աստծո սերը, որ նրա պատվիրանները պահենք, և նրա պատվիրանները ծանր չեն» (Հռոմեացիս 3.31, 6.2, Ա Հովհաննես 5.3): Վերստին ծնունդը սիրտը ներդաշնակեցնում է Աստծո և Նրա օրենքի հետ: Երբ այս հրաշք փոփոխությունը տեղի է ունենում մեղավորի մեջ, նա մահից անցնում է դեպի կյանք, մեղքից՝ դեպի սրբություն, անօրենությունից ու ապստամբությունից՝ դեպի նվիրում և հնազանդություն: Աստծուց օտարացած հին կյանքն ավարտվում է, և սկսվում է հաշտության, հավատի ու սիրո նոր կյանքը: Այդ ժամանակ «օրենքի արդարությունը» կատարվում է «մեր մեջ, որ մարմնով չենք վարվում, այլ Հոգով» (Հռոմեացիս 8.4, *անգլ. քարզվ.*): Եվ մեր հոգին էլ կցնծա. «Որքա՞ն եմ սիրում քո օրենքը. ամեն օր նա է իմ մտածմունքը» (Մաղմոս 119.97):

«Տիրոջ օրենքը կատարյալ է, վերափոխում է հոգին» (Մաղմոս 19.7, *անգլ. քարզվ.*): Առանց օրենքի մարդիկ ճիշտ պատկերացում չունեն Աստծո մաքրության և սրբության, ինչպես նաև իրենց հանցավորության ու անմաքրության մասին: Նրանք խորապես չեն գիտակցում իրենց մեղքը

և ապաշխարության կարիք չեն զգում: Չտեսնելով իրենց կործանված վիճակը որպես Աստծո օրենքի խախտողներ՝ նրանք Քրիստոսի քավչարար արյան կարիքը չեն զգում: Փրկության հույսն ընդունվում է առանց սրտի արմատական վերափոխման և կյանքի նորոգման: Այսպիսի մակերեսային փոփոխությունները համատարած են, և հազարավորները միանում են եկեղեցուն՝ երբեք միացած չլինելով Քրիստոսին: [469]

Սրբագործության վերաբերյալ սխալ տեսությունները ևս, ծնունդ առնելով աստվածային օրենքի անտեսումից կամ մերժումից, այսօրվա կրոնական շարժումներում առաջնային տեղ են զբաղեցնում: Այս տեսությունները կեղծ են ուսմունքի առումով, և վտանգավոր՝ գործնական արդյունքներով, և այն փաստը, որ դրանք ընդհանուր առմամբ բարեհաճորեն են ընդունվում, կրկին անգամ ընդգծում է այդ հարցի վերաբերյալ Սուրբ Գրքի ուսմունքի լուսաբանման անհետաձգելի անհրաժեշտությունը:

Ճշմարիտ սրբագործումը աստվածաշնչյան ուսմունք է: Թեսաղոնիկեցիներին ուղղված իր նամակում Պողոս առաքյալն ասում է. «Սա է Աստծո կամքը՝ ձեր սրբությունը»: Եվ նա աղոթում է. «Ինքը՝ խաղաղության Աստվածը, ձեզ բոլորովին սուրբ անի» (Ա Թեսաղոնիկեցիս 4.3, 5.23): Աստվածաշնչում հստակ կերպով բացատրված է, թե ինչ է սրբագործությունը, և ինչպես է այն ձեռք բերվում: Փրկիչն այսպես աղոթեց Իր աշակերտների համար. «Սուրբ արա նրանց քո ճշմարտությամբ, քո խոսքը ճշմարտություն է» (Հովհաննես 17.17): Եվ Պողոսն էլ սովորեցնում է, որ հավատացյալները պետք է «Սուրբ Հոգով սրբված» լինեն: (Հռոմեացիս 15.16): Ո՞րն է Սուրբ Հոգու աշխատանքը: Հիսուսն ասաց Իր աշակերտներին. «Երբ ճշմարտության Հոգին գա, նա կառաջնորդի ձեզ ամեն ճշմարտության մեջ» (Հովհաննես 16.13): Սաղմոսերգուն էլ ասում է. «Քո օրենքը ճշմարտություն է»: Աստծո խոսքն ու Հոգին բացահայտում են մարդկանց արդարության մեծ սկզբունքները՝ մարմնավորված Նրա օրենքում: Եվ քանի որ Աստծո օրենքը՝ «սուրբ, արդար և բարի», աստվածային կատարելության արտացոլումն է, հետևաբար այդ օրենքին հնազանդվելու միջոցով ձևավորված բնավորությունը կլինի սուրբ: Քրիստոսն այդպիսի բնավորության կատարյալ օրինակ է: Նա ասում է. «Ես պահեցի իմ Հոր պատվիրանները»: «Ես միշտ նրան հաճելի բաներն եմ անում» (Հովհաննես 15.10, 8.29): Քրիստոսի հետևորդները պետք է Նրան նմանվեն՝ Աստծո շնորհի միջոցով ձևավորելով բնավորություն, որը ներդաշնակ կլինի Նրա սուրբ օրենքի սկզբունքներին: Ահա սա է աստվածաշնչյան սրբագործումը:

Այս գործը կարող է կատարվել միայն հավատով առ Քրիստոս և սրտում բնակվող Աստծո Հոգու գործությամբ: Պողոսը հավատացյալներին հորդորում է. «Ահով ու դողով գործեցեք ձեր անձերի փրկությունը: Քանզի Աստված է, որ ներգործում է ձեր մեջ կամենալն էլ, անելն էլ՝ իր բարեհաճության պես» (Փիլիպպեցիս 2.12,13): Քրիստոնյան կզգա մեղքի դրդումները, բայց մշտապես [470] կպայքարի դրա դեմ: Ահա այստեղ է անհրաժեշտ Քրիստոսի օգնությունը: Մարդկային թուլությունը միանում է աստվածային ուժին, և հոգին հավատով բացականչում է. «Շնորհակալություն Աստծուն, որ մեզ տալիս է հաղթությունը մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի միջոցով» (Ա Կորնթացիս 15.57):

Սուրբ Գիրքը պարզորոշ ցույց է տալիս, որ սրբագործումը անընդհատ, զարգացող գործընթաց է: Երբ դարձի գալով՝ մեղավորը հաշտվում է Աստծո հետ քավիչ արյան միջոցով, դա քրիստոնեական կյանքի միայն սկիզբն է: Հիմա նա պետք է «դեպի կատարյալը» գա, աճի «Քրիստոսի կատարյալ հասակի չափով»: Պողոս առաքյալն ասում է. «Մեկ բան կա, որ հետևի բաները մոռանալով՝ դեպի առջևում լինողներն եմ նկրտում, հետևում եմ դեպի նպատակը՝ Աստծո վերին կոչումի մրցանակին՝ Քրիստոս Հիսուսում» (Փիլիպպեցիս 3.13,14): Իսկ Պետրոսը մեզ է ներկայացնում այն քայլերը, որոնցով ձեռք է բերվում աստվածաշնչյան սրբագործումը. «Ամեն ջանք անելով՝ ձեր հավատին ավելացրեք առաքիներություն, առաքիներությանը՝ գիտություն, գիտությանը՝ ժուժկալություն, ժուժկալությանը՝ համբերություն, համբերությանը՝ բարեպաշտություն, բարեպաշտությանը՝ եղբայրասիրություն և եղբայրասիրությանը՝ սեր... Սրանք անելով՝ երբեք չեք սայթաքի» (Բ Պետրոս 1.5-10, *անզլ. քարզմ.*):

Նրանք, ովքեր վերապրում են աստվածաշնչյան սրբագործումը, խոնարհության ոգի կդրսևորեն: Մովսեսի պես նրանք պատկերացնում են սրբության ահավոր վեհափառությունը և գիտակցում իրենց անարժանությունն Անասհմանի մաքրության ու վսեմ կատարելության համեմատ:

Դանիել մարգարեն ճշմարիտ սրբագործության օրինակ է: Նա իր երկարատև կյանքի ընթացքում ազնվորեն ծառայեց իր Տիրոջը: Նա շատ «ցանկալի մարդ» էր (Դանիել 10.11) Երկնքի համար: Սակայն իրեն մաքուր և սուրբ համարելու փոխարեն՝ այս պատվական մարգարեն իրեն նույնացնում է իր ժողովրդի մեղավորների հետ՝ Աստծուն աղոթելով իր ժողովրդի համար. «Ոչ թե մեր արդարության համար ենք աղաչում մենք՝ աղոթելով քո առաջին, այլ քո շատ ողորմությունների համար»: «Մենք մեղանշեցինք, անօրինացանք»: Նա ասում է. «Ես... խոսում էի, աղո-

թում և խոստովանում էի իմ մեղքը և իմ ժողովրդի՝ Իսրայելի մեղքը»: Եվ երբ ավելի ուշ հայտնվեց Աստծո Որդին՝ ցուցումներ [471] տալու նրան, Գ-անիելն ասում է. «Իմ վայելչությունը փոխվեց ապականության, և ես այլևս ուժ չունեցա» (Գ-անիել 9.18,15, 20, 10.8):

Փոթորկի միջից լսելով Տիրոջ ձայնը՝ Հորը բացականչեց. «Նվաստանում եմ և զղջում հողի և մոխրի վրա» (Հոր 42.6): Երբ Եսայիան տեսավ Տիրոջ փառքը և լսեց քերովբեների ձայնը, որ գոչում էին. «Սուրբ, սուրբ, սուրբ է Չորաց Տերը», նա բացականչեց. «Վա՛յ ինձ, որովհետև կորած եմ» (Եսայիա 6.3, 5): Այն բանից հետո, երբ Պողոսը հափշտակվեց երրորդ երկինք և անասելի բաներ լսեց, իր մասին ասում է. «Բոլոր սուրբերից ամենավերջինիս» (Բ Կորնթացիս 12.2-4, Եփեսացիս 3.8): Միքելի Հովհաննեսն էր, ով փարվում էր Հիսուսի կրծքին և տեսել էր Նրա փառքը, որ մեռածի պես ընկավ հրեշտակի ոտքերի առաջ (Հայտնություն 1.17):

Ոչ մի ինքնամեծարում, մեղքից ազատ լինելու ոչ մի պարծենկոտ հավակնություն չի նկատվի նրանց մոտ, ովքեր քայլում են Գողգոթայի խաչի ստվերում: Նրանք գիտակցում են, որ իրենց մեղքն է հենց եղել այն հոգեվարքի պատճառը, որը փշրել է Աստծո Որդու սիրտը, և այս միտքը նրանց կտանի ինքնանվաստացման: Ովքեր ամենից ավելի մոտ են Հիսուսին, ամենապարզն են տեսնում մարդկային բնության տկարությունն ու մեղավորությունը, և նրանց միակ հույսը խաչյալ և հարուցյալ Փրկչի արժանիքներն են:

Սրբագործությունն իր այն ըմբռնողությամբ, որ այժմ տարածում է գտնում կրոնական աշխարհում, իր հետ բերում է ինքնամեծարման ոգի և արհամարհանք Աստծո օրենքի հանդեպ, ինչը ցույց է տալիս, որ այն օտար է Աստվածաշնչի կրոնին: Նրա ջատագովները սովորեցնում են, թե սրբագործումն ակնթարթային գործ է, որը միայն հավատի միջոցով հասցնում է կատարյալ սրբության: «Միայն հավատացեք,- ասում են նրանք,- և օրհնությունը ձերն է»: Նրանց կարծիքով՝ օրհնությունը ստացողից հետագա ջանքեր չեն պահանջվում: Մինևույն ժամանակ նրանք ժխտում են Աստծո օրենքի հեղինակությունը՝ պնդելով, թե իրենք ազատված են պատվիրանները պահելու պարտականությունից: Բայց հնարավոր է արդյոք լինել սուրբ և ներդաշնակ Աստծո կամքին ու բնավորությանը՝ առանց ներդաշնակ լինելու այն սկզբունքներին, որոնք Նրա էության և կամքի արտահայտությունն են և ցույց են տալիս, թե ինչն է Նրան հաճելի: [472]

Հեշտ կրոնը, որը պայքար, անձնուրացություն և աշխարհի ցան-

կույթուններից բաժանում չի պահանջում, հավատի և միայն հավատի ուսմունքը շատ հանրաճանաչ է դարձրել: Բայց ի՞նչ է սովորեցնում Աստծո խոսքը: Հակոբոս առաքյալն ասում է. «Ի՞նչ օգուտ է, եղբայրներ, եթե մեկն ասի, թե հավատ ունի և գործեր չունենա. մի՞թե հավատքը կարող է ապրեցնել նրան... Կամենո՞ւմ ես գիտենալ, ով դատարկ մարդ, որ հավատն առանց գործերի մեռած է: Մեր հայր Աբրահամը չէ՞ որ գործերով արդարացավ՝ իր որդի Իսահակին պատարագ անելով սեղանի վրա: Տեսնո՞ւմ ես, որ հավատը նրա գործերի հետ միասին գործեց, և այն գործերով հավատը կատարյալ եղավ... Տեսնո՞ւմ եք, որ մարդ գործերով է արդարանում, և ոչ միայն հավատով» (Հակոբոս 2.14-24):

Աստծո խոսքի վկայությունը դեմ է առանց գործերի հավատի մասին այս գայթակղիչ ուսմունքին: Հավատը, որ հավակնում է Երկնքի բարեհաճությանը՝ առանց բավարարելու այն պայմանները, որոնցով միայն տրվում է շնորհը, ոչ թե հավատ է, այլ մեծամտություն, քանզի իսկական հավատը հիմնված է Սուրբ Գրքի խոստումների և օրհնությունների վրա:

Թող ոչ ոք չխաբի իրեն՝ կարծելով, թե կարող է սուրբ դառնալ՝ հոժարակամ խախտելով Աստծո պահանջներից գեթ մեկը: Գիտակցաբար գործված մեղքը լռեցնում է Հոգու հանդիմանող ձայնը և բաժանում է հոգին Աստծուց: «Մեղքը անօրենությունն է»: Եվ «ով որ մեղանչում է [խախտում է օրենքը], չի տեսել նրան և ոչ էլ ճանաչել է նրան» (Ա Հովհաննես 3.6): Թեև Հովհաննեսն իր ուղերձներում այդքան շատ է գրում սիրո մասին, նա առանց վարանելու բացահայտում է այն անձանց իսկական էությունը, ովքեր իրենց սրբագործված են համարում՝ մշտապես խախտելով Աստծո օրենքը: «Ով որ ասում է, թե ճանաչեցի նրան, բայց նրա պատվիրանները չի պահում, ստախոս է, և ճշմարտությունը չկա նրանում: Բայց ով որ նրա խոսքը պահում է, հիրավի, Աստծո սերը նրա մեջ կատարյալ է» (Ա Հովհաննես 2.4, 5): Մրանով է ստուգվում յուրաքանչյուր մարդու հավատը: Մենք չենք կարող սրբություն վերագրել որևէ մարդու՝ առանց նրան ստուգելու սրբության միակ չափանիշով, որ Աստված ունի երկնքում և երկրում: Եթե մարդիկ չեղյալ են համարում բարոյական օրենքը, եթե անտեսում և թերագնահատում են Աստծո դրվածքները, եթե խախտում են [473] այդ պատվիրաններից փոքրագույնը և այդպես սովորեցնում մարդկանց, նրանք ոչ մի արժեք չունեն Երկնքի աչքում, և մենք կարող ենք իմանալ, որ նրանց հավակնություններն անհիմն են:

Եվ հենց անմեղ լինելու պնդումը ինքնին վկայում է, որ նա, ով իր

մասին այդպիսի կարծիք ունի, հեռու է սրբությունից: Դրա պատճառն այն է, որ նա ճիշտ պատկերացում չունի Աստծո անսահման մաքրության և սրբության կամ էլ այն մասին, թե ինչպիսիսի պետք է դառնալ՝ Նրա բնավորությանը ներդաշնակ լինելու համար: Նա ճիշտ պատկերացում չունի Հիսուսի անաղարտության և վսեմ գրավչության, ինչպես նաև մեղքի չարության և հրեշավորության մասին: Որքան ավելի մեծ է անդունդը նրա և Քրիստոսի միջև, և որքան ավելի անկատար է նրա պատկերացումը աստվածային բնավորության ու պահանջների վերաբերյալ, այնքան ավելի արդար է նա թվում իր աչքին:

Աստվածաշնչյան սրբագործումը ներառում է մարդու ողջ էությունը՝ շունչը, հոգին և մարմինը: Պողոսն աղոթում էր թեսաղոնիկեցիների համար, որ նրանց «ամբողջ հոգին, շունչը և մարմինը անարատ պահվի մինչև մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի գալուստը» (Ա Թեսաղոնիկեցիս 5.23): Եվ կրկին նա գրում է հավատացյալներին. «Արդ, աղաչում եմ ձեզ, եղբայրներ, Աստծո ողորմությամբ, որ ձեր մարմինները ներկայացնեք որպես կենդանի, սուրբ և Աստծո համար ընդունելի պատարագ» (Հռոմեացիս 12.1): Հին Իսրայելի օրերում Աստծուն զոհաբերվող յուրաքանչյուր կենդանի մանրագնի կերպով ստուգվում էր: Եթե կենդանու վրա որևէ թերություն էր հայտնաբերվում, այն չէր ընդունվում, քանզի Աստված պատվիրել էր, որ զոհը «անարատ» լինի: Այդպես էլ քրիստոնյաներին է պատվիրված իրենց մարմինները ներկայացնել «որպես կենդանի, սուրբ և Աստծուն ընդունելի պատարագ»: Սա անելու համար նրանց բոլոր ուժերը պետք է պահպանվեն հնարավորինս լավագույն վիճակում: Ամեն մի սովորություն, որը թուլացնում է ֆիզիկական կամ մտավոր ուժը, մարդուն անպիտան է դարձնում իր Արարչին ծառայելու համար: Եվ մի՞թե Աստված կբարեհաճի, եթե Նրան մատուցենք լավագույնից պակաս որևէ բան: Քրիստոսն ասել է. «Սիրիք քո Տեր Աստծուն քո ամբողջ սրտով»: Նրանք, ովքեր իսկապես սիրում են Աստծուն ամբողջ սրտով, կփափագեն մատուցել Նրան իրենց կյանքի լավագույն ծառայությունը և մշտապես կձգտեն իրենց ողջ էությունը ներդաշնակեցնել այն օրենքներին, որոնք կգարգացնեն Նրա կամքը կատարելու՝ իրենց կարողությունը: Իրենց [474] ախորժակը կամ կրքերը բավարարելու միջոցով նրանք չեն նսեմացնի կամ պղծի այն ընծաները, որ ներկայացնում են իրենց երկնային Հորը:

Պետրոսն ասում է. «Հեռու կացեք մարմնավոր ցանկություններից, որ կռվում են հոգու դեմ» (Ա Պետրոս 2.11): Մեղավոր ցանկության յուրաքանչյուր բավարարում բթացնում է ունակությունները և մեռցնում մտա-

վոր ու հոգևոր զգացողությունը, և Աստծո խոսքի ու Հոգու ազդեցությունը սրտի վրա խիստ թուլանում է: Պողոսը գրում է կորթնացիներին. «Մեր անձերը սրբենք հոգու և մարմնի ամեն պղծությունից, սրբությունը կատարեք Աստծո ահով» (Բ Կորնթացիս 7.1): Եվ Հոգու պտուղներին, որոնք են՝ «սեր, ուրախություն, խաղաղություն, երկայնամտություն, քաղցրություն, բարություն, հավատ, հեզություն», նա ավելացնում է նաև «ժուժկալությունը» (Գաղատացիս 5.22, 23):

Անտեսելով այս ներշնչյալ խոսքերը՝ որքա՛ն շատ քրիստոնյա կոչեցյալներ թուլացնում են իրենց ուժերը՝ զոհ գնալով շահամոլությանը կամ պաշտելով նորաձևությունը և խեղաթյուրելով իրենց աստվածամասն պատկերը որկրամոլությամբ, հարբեցողությամբ և անվայել զվարճություններով: Եվ եկեղեցին, հանդիմանելու փոխարեն, շատ հաճախ խրախուսում է չարիքը՝ օգտվելով մարդկանց ախորժակից, շահամոլությունից ու զվարճասիրությունից՝ իր գանձարանը հարստացնելու համար, որը լցնելու ընդունակ է միայն սերը Քրիստոսի հանդեպ: Եթե Հիսուսը մտներ այսօրվա եկեղեցիները և տեսներ այնտեղ կրոնի քողի տակ կազմակերպվող խնջույքներն ու անսուրբ առևտուրը, մի՞թե այդ սրբապիղծներին չէր վտարի, ինչպես տաճարից վռնդեց դրամափոխներին:

Հակոբոս առաքյալն ասում է, որ վերին իմաստությունը «նախ՝ սուրբ է»: Եթե նա հանդիպեր նրանց, ովքեր Հիսուսի թանկագին անունն արտասանում են ծխախոտով պղծված շուրթերով, նրանց, ում շունչն ու հոգին ներծծված են դրա գարշելի հոտով, ովքեր աղոտտում են օդը և իրենց շուրջը բոլորին ստիպում թույն շնչել, և եթե առաքյալը բախվեր ավետարանի մաքրությանն այդչափ հակառակ մի սովորության, մի՞թե չէր դատապարտի այն որպես «երկրային, շնչավոր և դիվական»: Ծխախոտի գերինները, հավակնելով կատարյալ սրբության օրինությանը, երկինք մտնելու հույս են հայտնում, մինչդեռ Աստծո խոսքը պարզորոշ ասում է, որ «բնավ չի մտնի այնտեղ ոչ մի անմաքրություն» (Հայտնություն 21.27): [475]

«Չզգիտե՞ք, որ ձեր մարմինները Սուրբ Հոգու տաճար են, որ ձեզանում է, և նրան Աստծուց ունեք և դուք ձերը չեք, որովհետև մեծ գնով զնվեցիք, ուստի փառավորեք Աստծուն ձեր մարմնում և ձեր հոգում, որ Աստծունն են» (Ա Կորնթացիս 6.19, 20): Նա, ում մարմինը Սուրբ Հոգու տաճար է, քայքայիչ սովորության ստրուկ չի դառնա: Նրա ուժերը պատկանում են Քրիստոսին, ով նրան գնել է Իր արյունով: Նրա ունեցվածքը Տիրոջն է: Ինչպե՞ս նա կարող է անմեղ համարվել՝ վատնելով իրեն

վստահված ստացվածքը: Քրիստոնյա կոչեցյալները ամեն տարի ահռելի գումար են ծախսում անօգուտ և կորստաբեր հաճույքների վրա, մինչդեռ հոգիները կորչում են՝ կյանքի խոսքին ծարավ: Աստծուց գողանում են տասանորդն ու ընծաները, իսկ կործանիչ կրքի գոհասեղանին այրում են ավելին, քան հատկացնում են աղքատներին կամ ավետարանի տարածմանը: Եթե բոլոր նրանք, ովքեր իրենց Քրիստոսի հետևորդներ են կոչում, իրապես սրբագործված լինեին, նրանց միջոցները, անօգուտ և նույնիսկ վնասակար հաճույքների վրա ծախսվելու փոխարեն, կլցվեին Տիրոջ գանձարանը, իսկ քրիստոնյաները ժուժկալության, ինքնուրացության և անձնագոհության օրինակ կլինեին: Այդ ժամանակ նրանք կդառնային աշխարհի լույսը:

Աշխարհը տրվել է ցանկությունների բավարարմանը: «Մարմնի ցանկությունը, աչքերի ցանկությունը և կյանքի ամբարտավանությունը» իշխում են ժողովրդական զանգվածներին: Բայց Քրիստոսի հետևորդներն ավելի սուրբ կոչում ունեն: «Նրանց միջից դուրս գնացեք և բաժանվեցեք, ասում է Տերը, և պիղծ բաների մի դիպչեք»: Աստծո խոսքի լույսի ներքո մենք լիագործված ենք հռչակելու, որ սրբագործումը չի կարող իսկական լինել, եթե այն լիովին չի ազատում մարդուն աշխարհի մեղսավոր ձրգտումներից ու հաճույքներից:

Նրանց, ովքեր համաձայն են այս պայմաններին՝ «Նրանց միջից դուրս գնացեք և բաժանվեցեք... և պիղծ բաների մի դիպչեք», Աստված խոստանում է. «Ես կընդունեմ ձեզ, և ես ձեզ հայր կլինեմ, և դուք ինձ որդիներ ու աղջիկներ կլինեք, ասում է Ամենակարող Տերը» (Բ Կորնթացիս 6.17,18): Ամեն մի քրիստոնյայի առավելությունն ու պարտքն է՝ հարուստ և խորը փորձառություն ունենալ Աստծո հետ իր հարաբերություններում: «Ես եմ աշխարհի լույսը», [476] ասաց Հիսուսը: «Ով որ իմ հետևից գա, նա խավարի մեջ չի գնա, այլ կյանքի լույսը կընդունի» (Հովհաննես 8.12): «Արդարների ճանապարհը ծագող լույսի պես է, որ գնալով լուսավորվում է, մինչև որ կատարյալ օր է դառնում» (Առակաց 4.18): Հավատի ու հնազանդության յուրաքանչյուր քայլ հոգին ավելի սերտորեն է կապում աշխարհի Լույսի հետ, ում մեջ «բնավ խավար չկա»: Արդարության Արեգակի վառ ճաճանչները լուսավորում են Աստծո ծառաներին, և նրանք պիտի արտացոլեն Նրա շողերը: Ինչպես աստղերն են մեզ հուշում, որ երկնքում կա մեծ լույս, որի փառքն իրենց պայծառ է դարձնում, այնպես էլ քրիստոնյաները պետք է արտացոլեն տիեզերքի գահին բազմած Աստծո բնավորությունը, որն արժանի է գովեստի և ընդօրինակման: Նրա զավակները կդրսևորեն Սուրբ Հոգու շնորհները,

Նրա բնավորության մաքրությունն ու սրբությունը:

Կողոսացիներին հասցեսագրած իր ուղերձում Պողոսը, ներկայացնելով առատ օրհնությունները, որոնք շնորհվում են Աստծո զավակներին, ասում է. «Չենք դադարում ձեզ համար աղոթք անելուց և խնդրվածք մատուցելուց, որ լցվեք Նրա կամքի գիտությամբ, ամեն իմաստությամբ և հոգևոր հանճարով, որ դուք քայլեք, ինչպես արժանի է Տիրոջը՝ ամեն բանի մեջ հաճո լինելով նրան, ամեն բարի գործով պտղաբեր լինեք և աճեք Աստծո գիտության մեջ՝ ամեն զորությունով գորացած իր փառքի զորության համեմատ, ամեն համբերության ու երկայնամտության մեջ՝ ուրախությունով» (Կողոսացիս 1.9-11):

Նա գրում է նաև իր այն ցանկության մասին, որ Եփեսոսի եղբայրները հասկանան քրիստոնյայի առավելության վեհությունը: Ամենահասկանալի լեզվով նա բացահայտում է նրանց այն զարմանահրաշ գործությունն ու գիտությունը, որ նրանք կարող են ունենալ՝ որպես Բարձրյալի որդիներ և դուստրեր: Նրանց առավելությունն է «զորությամբ» հաստատվել «նրա Հոգու միջոցով ներսի մարդում»՝ «սիրո մեջ արմատ զգած և հաստատված», «բոլոր սրբերի հետ» իմանալ, «թե ի՞նչ է լայնությունը, երկարությունը, բարձրությունը և խորությունը», և ճանաչել «Քրիստոսի սերը, որ ամեն գիտությունից գերազանց է»: Բայց առաքյալի աղոթքն իր առավելության գագաթնակետին է հասնում, երբ նա աղոթում է, որ «Աստծո ամեն լիությունով լցվեք» (Եփեսացիս 3.16-19): [477]

Ահա այն բարձունքները, որոնք մենք կարող ենք նվաճել՝ հավատալով մեր երկնային Հոր խոստումներին, երբ կատարում ենք Նրա պահանջները: Քրիստոսի արժանիքների միջոցով մենք մուտք ունենք դեպի Ամսահման Չորության գահը: «Նա, ով իր Որդին էլ չխնայեց, այլ մեր ամենի համար մատնեց նրան, էլ ինչպե՞ս նրա հետ ամեն բան չի շնորհի մեզ» (Հռոմեացիս 8.32): Հայրը Իր Հոգին առանց չափի տվեց Իր Որդուն, և մենք նույնպես կարող ենք ստանալ Նրա լիությունը: Հիսուսն ասում է. «Եթե դուք, որ չար եք, գիտեք բարի պարզևներ տալ ձեր որդիներին, որքա՞ն ավելի երկնավոր Հայրը Սուրբ Հոգին կտա նրանց, որ ուզում են իրենից» (Դուկաս 11.13): «Եթե իմ ամունով մի բան խնդրեք, ես կանեմ»: «Խնդրեք, և կառնեք, որպեսզի ձեր ուրախությունը կատարյալ լինի» (Հովհաննես 14.14, 16.24):

Թեև քրիստոնյայի կյանքն առանձնանում է խոնարհությամբ, այն չպետք է լինի տրտում և արժանապատվությունից զուրկ: Յուրաքանչյուրի առավելությունն է այնպես սպրել, որ Աստված հավանություն տա և օրհնի նրան: Երկնային Հոր կամքը չէ, որ մենք միշտ մնանք

դատապարտության տակ և խավարի մեջ: Գլխիկոր քայլելն ու իր մասին մտածելը իսկական խոնարհության նշաններ չեն: Մենք կարող ենք գնալ Հիսուսի մոտ, մաքրվել և կանգնել օրենքի առաջ՝ առանց ամոթի և խղճի խայթի: «Ուրեմն հիմա դատապարտություն չկա Հիսուս Քրիստոսում լինողների համար, որ մարմնով չեն վարվում, այլ Հոգով» (Հռոմեացիս 8.1, *սևգ. քարզմ.*):

Հիսուսի միջոցով Ադամի ընկած որդիները «Աստծո որդիներ» են դառնում: «Թե՛ սրբողը, և թե՛ սրբվողները, ամենքը մեկից են, այդ պատճառով նա ամոթ չի համարում նրանց եղբայր կոչել» (Եբրայեցիս 2.11): Քրիստոնյայի կյանքը պետք է աչքի ընկնի հավատով առ Աստված, հաղթությամբ և ուրախությամբ: «Ով որ Աստծուց է ծնված, հաղթում է աշխարհին, և սա է այն հաղթությունը, որ աշխարհին հաղթեց՝ մեր հավատը» (Ա Հովհաննես 5.4): Իրավացի էր Աստծո ծառա Նեեմիան՝ ասելով. «Տիրոջ *ուրախությունը* ձեր գործությունն է» (Նեեմիա 8.10): Պողոսն էլ ասում է. «Ուրախ եղեք Տերում ամեն ժամանակ. դարձյալ ասում եմ՝ ուրախ եղեք»: «Ամեն ժամանակ ուրախ եղեք: Անդադար աղոթք արեք: Ամեն բանի համար [478] գոհացեք, որովհետև սա է Աստծո կամքը ձեզ համար Քրիստոս Հիսուսում» (Փիլիպպեցիս 4.4, Ա Թեսաղոնիկեցիս 5.16-18):

Այսպիսին են աստվածաշնչյան ապաշխարության և սրբագործման պտուղները, և դրանք հազվադեպ են նկատվում հենց այն պատճառով, որ քրիստոնեական աշխարհն այդքան անտարբեր է Աստծո օրենքում ներկայացված արդարության մեծ սկզբունքների հանդեպ: Միս թե ինչու է այդքան քիչ դրսևորվում Աստծո Հոգու խորը, մնայուն ներգործությունը, որով նշանավորվել են արթնացումները անցյալում:

Նայելով է, որ մենք վերափոխվում ենք: Եվ երբ այն սուրբ պատվիրանները, որոնցում Աստված մարդկանց բացահայտել է Իր բնավորության կատարելությունն ու սրբությունը, արհամարհվում են, և ժողովրդի միտքն ուղղվում է դեպի մարդկային ուսմունքներն ու տեսությունները, արժե՞ գարմանալ, որ կենդանի աստվածապաշտությունն անկում է ապրում եկեղեցում: Տերն ասում է. «Ինձ՝ կենաց ջրի աղբյուրիս, թողեցին, որ իրենց համար հորեր փորեն, ծակծակոտ հորեր, որոնք չեն կարող ջուրը պահել» (Երեմիա 2.13):

«Երանելի է այն մարդը, որ ամբարիշտների խորհրդի մեջ չի գնում... այլ նրա կամքը Տիրոջ օրենքի մեջ է, և ցերեկ ու գիշեր Նրա օրենքի վրա է մտածում: Եվ նա ջրերի առունների մոտ տնկված ծառերի պես է, որ իր պտուղը տալիս է իր ժամանակին, և նրա տերևը չի թափվում,

և այն ամենն, ինչ որ անում է, հաջողվում է նրան» (Սաղմոս 1.1-3): Միայն այն ժամանակ, երբ Աստծո օրենքը մեծարվի և դրվի հարկավոր բարձրության վրա, Նրա ժողովրդի մեջ կարող է վերածնվել առաքյալների հավատն ու սովածապաշտությունը: «Այսպես է ասում Տերը. կանգնեցեք ճանապարհներին, և տեսեք ու հարցրեք վաղեմի ճանապարհներից, թե արդյոք ո՞րն է լավ ուղին, այն ժամանակ գնացեք նրանով, և դուք հանգստություն կգտնեք ձեր հոգիների համար» (Երեմիա 6.16):

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ԾԱԿԱՏԱԳՐԻՆ

«**Շ**ս տեսնում էի,- ասում է Դանիել մարգարեն,- մինչև որ աթոռներ դրվեցին, և Հինավուրցը նստեց. նրա հագուստը՝ ձյունի պես սպիտակ, և նրա գլխի մազերը՝ մաքուր ասրի պես, նրա աթոռը՝ կրակի բոց, նրա անիվները՝ վառված կրակ: Մի կրակի գետ էր հոսում և գնում նրա առաջից, հազար հազարներ ծառայում էին նրան և բյուր բյուրեր կանգնած էին նրա առաջին, ատյանը նստեց, և գրքերը բացվեցին» (Դանիել 7.9,10):

Այսպես մարգարեին ցույց տրվեց այն մեծ ու հանդիսավոր օրը, երբ մարդկանց կյանքն ու բնավորությունը պետք է ներկայացվեն ողջ երկրի Դատավորի առջև, և յուրաքանչյուրը հատուցում կստանա «իր գործերի համեմատ»: Հինավուրցը Հայր Աստվածն է: Մաղմոսերգուն ասում է. «Դեռ որ սարերը չէին ծնված, և երկիրն ու աշխարհը չէիր ստեղծել, հավիտենից մինչև հավիտյանս դու ես Աստված» (Մաղմոս 90.2): Նա՝ գոյություն ունեցող ամեն ինչի աղբյուրը և օրենքի հիմնադիրը, պետք է նախագահի դատավարության ժամանակ: Եվ սուրբ հրեշտակները՝ թվով «հազար հազարներ... և բյուր բյուրեր», ներկա են այս մեծ դատին որպես ծառայողներ ու դիտորդներ:

«Եվ ահա երկնքի ամպերով գալիս էր մեկը՝ մարդի Որդու նման, և մինչև Հինավուրցը եկավ, և նրա առաջ մոտեցրին նրան: Եվ նրան տրվեց **[480]** իշխանություն, պատիվ և թագավորություն, որ բոլոր ժողովուրդները, ազգերը և լեզուները նրան ծառայեն. նրա իշխանությունը հավիտենական իշխանություն է, որ չի անցնի» (Դանիել 7.13,14): Այստեղ նկարագրված Քրիստոսի գալուստը Նրա երկրորդ գալուստը չէ երկիր: Նա Հինավուրցի մոտ է գալիս երկնքում՝ ընդունելու իշխանություն, պատիվ և թագավորություն, որոնք Նրան կտրվեն Նրա միջնորդական ծառայության ավարտից հետո: Այս գալուստն էր, այլ ոչ թե Նրա երկրորդ գալուստը երկիր, որն ըստ մարգարեության՝ պիտի տեղի ունենար 2300 օրերի ավարտից հետո 1844-ին: Երկնային հրեշտակների ուղեկցությամբ մեր մեծ Բահանայապետը մտնում է Սուրբ Սրբոց և այնտեղ ներկայա-

նում Աստծուն՝ սկսելու Իր ծառայության եզրափակիչ փուլը հանուն մարդու, այսինքն՝ կատարելու դատաքննություն և քավություն անելու բոլորի համար, ովքեր իրավունք կատանան օգտվելու դրա օրհնություններից:

Խորհրդանշական ծառայության մեջ միայն նրանք կարող էին մասնակցել Քավության օրվա արարողությանը, ովքեր խոստովանությամբ ու ապաշխարությամբ էին ներկայացել Աստծո առջև, և ում մեղքերը մեղքի պատարագի արյան միջոցով փոխանցվել էին սրբարան: Այդպես էլ վերջնական քավության և դատաքննության մեծ օրը միայն նրանց գործերն են ստուգվելու, ովքեր Աստծո ժողովուրդ են կոչվում: Ամբարիշտների դատը ուրիշ ու առանձին գործ է և ավելի ուշ է լինելու: «Ժամանակն է, որ դատաստանը սկսվի Աստծո տնից, բայց եթե սկզբում մեզանից, ապա ի՞նչ կլինի նրանց վերջը, որ Աստծո ավետարանին անհնազանդ են» (Ա Պետրոս 4.17):

Դատավճիռները կայացվելու են երկնային այն գրքերի արձանագրության համաձայն, որոնցում գրառված են մարդկանց անուններն ու գործերը: Դանիել մարգարեն ասում է. «Ատյանը նստեց, և գրքերը բացվեցին»: Պատկերելով նույն դրվագը՝ Հայտնության հեղինակն ավելացնում է. «Մի ուրիշ գիրք էլ բացվեց՝ կյանքի գիրքը, և մեռյալները դատվեցին այդ գրքերում գրվածների համաձայն՝ իրենց գործերի համեմատ» (Հայտնություն 20.12):

Կյանքի գրքում բոլոր նրանց անուններն են, ովքեր երբևէ ծառայել են Աստծուն: Հիսուսն Իր աշակերտներին ասաց. «Ուրախացե՛ք, [481] որ ձեր անունները գրված են երկնքում» (Լուկաս 10.20): Պողոսը խոսում է իր հավատարիմ գործակիցների մասին, «որոնց անունները կյանքի գրքում են» (Փիլիպպեցիս 4.3): Դանիելը, դարերի խորքից տեսնելով «նեղության ժամանակը, որպիսին եղած չէ», հռչակում է, որ Աստծո ժողովրդից փրկվելու է «ամեն ոք, ով որ գտնվի գրքում գրված»: Եվ Հայտնության հեղինակն էլ ասում է, որ քաղաքը կմտնեն միայն նրանք, ում անունները «գրված են Գառան կյանքի գրքի մեջ» (Դանիել 12.1, Հայտնություն 21.27):

Աստծո առջև գրվում է նաև «հիշատակի գիրք», որի մեջ արձանագրվում են «Տիրոջից վախեցողների... և նրա անունը պատվական համարողների» բարի գործերը: (Մաղաքիա 3.16): Նրանց հավատի խոսքերն ու սիրո գործերը գրառված են երկնքում: Հենց դա նկատի ունեն Նեեմիան՝ ասելով. «Ով Աստված իմ, հիշիր ինձ... և մի ջնջիր իմ բարեգործությունները, որ արեցի իմ Աստծո տանը» (Նեեմիա 13.14): Աստծո հիշատակի գրքում հավերժացված է յուրաքանչյուր արդար գործ:

Այնտեղ ճշտորեն նշված է ամեն մի դիմակայված փորձություն, ամեն մի հաղթված չարիք և քնքուշ կարեկցանքի ամեն մի խոսք, ինչպես նաև ամեն մի զոհաբերություն, հանուն Քրիստոսի կրած ամեն մի տառապանք և վիշտ: Սաղմոսերգուն ասում է. «Իմ թափառելը դու հաշվում ես, իմ արտասուքները դիր քո անոթի մեջ, ահա նրանք քո գրքում են» (Սաղմոս 56.8):

Կա նաև մարդկանց մեղքերի գիրք: «Որովհետև Աստված ամեն գործ բերելու է դատաստան, ամեն ծածուկ բանի հետ՝ թե՛ բարի, թե՛ չար»: «Ամեն դատարկ խոսքի համար, որ մարդիկ խոսեն, դատաստանի օրը հաշիվ պիտի տան»: Փրկիչն ասում է. «Քո խոսքից կարդարանաս և քո խոսքից կդատապարտվես» (Ժողովող 12.14, Մատթեոս 12.36, 37): Անսխալ գրառումները կբացահայտեն գաղտնի նպատակներն ու դրդումները, քանի որ Աստված «խավարի ծածուկ բաները ի լույս է բերելու և հայտնելու է սրտերի խորհուրդները» (Ա Կորթնագիս 4.5): «Ահա գրված են իմ առաջ... ձեր անօրենությունները և ձեր հայրերի անօրենությունները մեկտեղ, ասում է Տերը» (Եսայիա 65.6,7): [482]

Յուրաքանչյուր մարդու գործ ստուգվում է Աստծո առջև և գրառվում որպես հավատարիմ կամ անհավատարիմ: Երկնային գրքերում ամեն մի անվան դիմաց մեծագույն ճշգրտությամբ նշված է ամեն մի վատ խոսք, եսասիրական արարք, չկատարած պարտականություն և ամեն մի գաղտնի մեղք, որքան էլ վարպետորեն այն քողարկված լինի: Երկրնքից ուղարկված նախագուշացումների կամ հանդիմանությունների արհամարհումը, անհիմաստ վատնած ժամանակը, չօգտագործված հնարավորությունները, բարի կամ չար ազդեցությունն՝ իր հեռահար հետևանքներով. այս ամենը ստուգապես ժամանակագրում է գրանցող հրեշտակը:

Աստծո օրենքն է այն չափանիշը, որով դատի ժամանակ ստուգվելու են մարդկանց բնավորությունն ու կյանքը: Իմաստունն ասում է. «Աստծուց վախեցիր և նրա պատվիրանները պահիր, որովհետև սա է ամեն բան մարդու համար: Որովհետև Աստված ամեն գործ բերելու է դատաստան» (Ժողովող 12.13,14): Հակոբոս առաքյալն իր եղբայրներին հորդորում է. «Այնպես խոսեցեք և այնպես գործեցեք, որպես թե ազատության օրենքով եք դատվելու» (Հակոբոս 2.12):

Նրանք, ովքեր դատի ժամանակ «արժանի կհամարվեն», կելնեն արդարների հարության ժամանակ: Հիսուսն ասել է. «Նրանք, ովքեր արժանի լինեն այն աշխարհին հասնելու և մեռելներից հարություն առնելու... հրեշտակներին հավասար են և Աստծո որդիներ՝ հարության որդիներ լինելով» (Դուկաս 20.35, 36): Եվ դարձյալ ասում է, որ «նրանք,

ովքեր բարիք են գործել», դուրս կգան դեպի «կյանքի հարությունը» (Հովհաննես 5.29): Արդար մեռյալները հարություն չեն առնելու, մինչև դատը չվերջանա, երբ նրանք արժանի կհամարվեն կյանքի հարությամբ: Հետևաբար նրանք անձամբ ներկա չեն լինի դատին, երբ քննվեն նրանց գործերը, և վճռվի նրանց ճակատագիրը:

Հիսուսը հանդես կգա որպես նրանց դատապաշտպան՝ բարեխոսելու նրանց համար Աստծո առջև: «Եթե մեկը մեղանչի, բարեխոս ունենք Հոր մոտ՝ Հիսուս Քրիստոս արդարին» (Ա Հովհաննես 2.1): «Քանզի ոչ թե ձեռագործ սրբատեղերը մտավ Քրիստոսը, որ ճշմարտի օրինակներն էին, այլ բուն իսկ երկինքը, որպեսզի մեզ համար ներկայանա Աստծո առջև»: «Ուստի և բոլորովին կարող է փրկել նրանց, որ նրանով մոտենում են Աստծուն, որովհետև միշտ կենդանի է, որպեսզի նրանց համար բարեխոսի» (Եբրայեցիս 9.24, 7.25): [483]

Երբ դատի ժամանակ բացվում են գրքերը, բոլորի կյանքը, ովքեր հավատացել են Հիսուսին, հայտնվում է Աստծո առջև: Սկսած երկրի առաջին բնակիչներից՝ մեր Բարեխոսը սերնդից սերունդ ներկայացնում է յուրաքանչյուրի գործը՝ վերջում ներկայացնելով կենդանի արդարներին: Հիշատակվում է յուրաքանչյուրի անունը, յուրաքանչյուր գործ ուշադիր քննվում է: Ոմանց անուններն ընդունվում են, մյուսներինը՝ մերժվում: Եթե ինչ-որ մեկի անվան դիմաց գրքերում չապաշխարած և չներված մեղքեր լինեն, նրա անունը կջնջվի կյանքի գրքից, իսկ նրա բարի գործերի արձանագրությունը՝ Աստծո հիշատակի գրքից: Տերն ասաց Մովսեսին. «Ով որ ինձ դեմ մեղանչել է, ես նրան կջնջեմ իմ գրքից» (Ելից 32.33): Եզեկիել մարգարեն էլ ասում է. «Եթե արդարը ետ դառնա իր արդարությունից և անօրենություն անի... նրա արած բոլոր արդարությունը պիտի չհիշվի» (Եզեկիել 18.24):

Ովքեր իսկապես ապաշխարել են և Քրիստոսի արյունը հավատով ընդունել՝ որպես իրենց քավչարար զոհ, երկնային գրքերում նրանց անվան դիմաց նշվում է, որ նրանք ներված են: Քանի որ նրանք ձեռք են բերել Քրիստոսի արդարությունը, և նրանց բնավորությունը ներդաշնակ է Աստծո օրենքին, նրանց մեղքերը կջնջվեն, և նրանք արժանի կհամարվեն հավիտենական կյանքի: Տերը Եսայիա մարգարեի միջոցով ասում է. «Ես՝ ես ինքս եմ ջնջում քո հանցանքները իմ պատճառով և քո մեղքերը չեմ հիշում» (Եսայիա 43.25): Հիսուսն ասել է. «Ով որ հաղթում է, նա սպիտակ հանդերձներ կհագնի, և նրա անունը կյանքի գրքից չեմ ջնջի, և կդավանեն նրա անունը իմ Հոր առաջ և նրա հրեշտակների առաջ»: «Արդ՝ ով որ ինձ մարդկանց առաջ դավանի, ես էլ նրան կդավանեմ իմ

Հոր առաջ, որ երկնքում է: Եվ ով որ ինձ ուրանա մարդկանց առաջ, ես էլ նրան կուրանամ իմ Հոր առաջ, որ երկնքում է» (Հայտնություն 3.5, Մատթեոս 10.32, 33):

Մարդկանց ամենախոր հետաքրքրությունը երկրային դատարանների վճիռների հանդեպ ընդամենը թույլ արտացոլումն է այն հետաքրքրության, [484] որ ցուցաբերվում է երկնային արքունիքում, երբ կյանքի գրքում նշված անունները հայտնվում են ամբողջ երկրի Դատավորի առաջ: Աստվածային Բարեխոսը խնդրում է, որ բոլոր նրանք, ովքեր հաղթել են՝ հավատալով Իր արյանը, մեղքերի թողություն ստանան, վերադառնան իրենց եղեմական տունը և թագադրվեն՝ Իր հետ միասին ժառանգելով «նախկին իշխանությունը» (Միքիա 4.8): Մարդկային ցեղը խաբելու և գայթակղեցնելու իր ջանքերով սատանան որոշել էր խանգարել մարդու արարման աստվածային ծրագիրը, բայց Քրիստոսն այժմ խնդրում է, որ այս ծրագիրն իրականացվի այնպես, ասես մարդը երբեք չի մեղանչել: Նա Իր ժողովրդի համար ոչ միայն լիակատար ներում և արդարացում է խնդրում, այլև Իր փառքն ու Իր գահը կիսելու իրավունքը:

Մինչ Հիսուսը բարեխոսում է Իր շնորհն ընդունողների համար, սատանան Աստծո առջև չարախոսում է նրանց մասին՝ որպես օրինագանգների: Մեծ խաբեբան ձգտել էր նրանց կասկածների մեջ գցել, դրդել նրանց կորցնել իրենց վստահությունն առ Աստված, բաժանվել Աստծո սիրուց և խախտել Նրա օրենքը: Իսկ հիմա նա ցույց է տալիս նրանց կյանքի արձանագրությունը, նրանց բնավորության արատները և այն, որ նման չեն Քրիստոսին, ինչը պատվազրկել է իրենց Փրկչին. նա մատնանշում է այն մեղքերը, որ իր իսկ գայթակղությամբ նրանք գործել են, և պահանջում է, որ նրանք իրեն տրվեն որպես իր հպատակներ:

Հիսուսը չի արդարացնում նրանց մեղքերը, բայց ցույց է տալիս նրանց ապաշխարությունն ու հավատը, և ներում խնդրելով նրանց համար՝ Նա Իր վիրավոր ձեռքերը բարձրացնում է Աստծո և սուրբ հրեշտակների առաջ՝ ասելով. «Ես նրանց գիտեմ անունով: Ես իմ ձեռքերի մեջ եմ փորագրել նրանց»: «Աստծո պատարագները կոտրված հոգին է. կոտրված ու փշրված սիրտը դու չես անարգի, ով Աստված» (Մաղմոս 51.17): Իսկ Իր ժողովրդի չարախոսին Նա ասում է. «Տերը քեզ հանդիմանի, ով սատանա, Տերը քեզ հանդիմանի, որ ընտրել է Երուսաղեմը, մի՞թե նա կրակից ազատված խանձող չէ» (Չաքարիա 3.2): Քրիստոսն Իր նվիրյալներին Իր արդարությունն է հազցնելու՝ նրանց Իր Հորը ներկայացնելու՝ որպես «փառավոր եկեղեցի, որը չունենա ոչ մի արատ կամ աղտեղու-

թյուն կամ նման բան» (Եփեսացիս 5.27): Նրանց անունները գրված են մնում կյանքի գրքում, և նրանց վերաբերյալ այնտեղ գրվում է. «Նրանք սպիտակներով ման կգան ինձ հետ, որովհետև արժանի են» (Հայտնություն 3.4): [485]

Այսպիսով, լիակատար չափով կիրականանա նոր ուխտի այս խոստումը. «Ես պիտի ներեմ նրանց անօրենությունը և նրանց մեղքերն այլևս պիտի չիշեն»: «Այն օրերին և այն ժամանակ, ասում է Տերը, Իսրայելի անօրենությունը կորոնվի, բայց պիտի չլինի նա, և Հուդայի մեղքերը, բայց պիտի չգտնվեն» (Երեմիա 31.34, 50.20): «Այն օրը Տիրոջ շառավիղը գեղեցիկ և փառավոր կլինի, իսկ երկրի պտուղը պարծանք ու պատիվ կլինի Իսրայելի փրկվածների համար: Եվ այնպես պիտի լինի, որ Սիոնում մնացածը և Երուսաղեմի մնացորդը սուրբ պիտի կոչվեն, ամենքը, որ գրված են կյանքի համար Երուսաղեմում» (Եսայիա 4.2, 3):

Դատաքննության գործը և մեղքերի ջնջումը կատարվելու են Տիրոջ երկրորդ գալուստից առաջ: Քանի որ մեռյալները դատվելու են գրքերում գրվածների համաձայն, անհնար է, որ մարդկանց մեղքերը ջնջվեն նախքան դատի ավարտը, որի ժամանակ պետք է քննվեն նրանց գործերը: Պետրոս առաքյալը հստակորեն նշում է, որ հավատացյալների մեղքերը կջնջվեն, երբ «Տիրոջ երեսից հանգստանալու ժամանակները գան, և նա ուղարկի... Հիսուս Քրիստոսին» (Գործք 3.19, 20): Երբ դատաքննությունն ավարտվի, Քրիստոսը կգա՝ Իր վարձքը Իր հետ՝ հատուցելու ամեն մեկին իր գործերի համեմատ:

Խորհրդանշական ծառայության մեջ քահանայապետը Իսրայելի համար քավություն անելուց հետո դուրս էր գալիս և օրհնում համայնքը: Այդպես էլ Քրիստոսը, ավարտելով Իր միջնորդական ծառայությունը, կհայտնվի «առանց մեղքի... փրկության համար» (Եբրայեցիս 9.28), որպեսզի Իր ժողովրդին օրհնի հավիտենական կյանքով: Ինչպես որ սրբարանից հեռացնելով մեղքերը՝ քահանան խոստովանում էր դրանք արձակման նոխազի գլխին, այդպես էլ Քրիստոսն այս բոլոր մեղքերը դնելու է սատանայի՝ մեղքի սկզբնաղբյուրի և սաղրիչի վրա: Եվ ինչպես արձակման նոխազը, կրելով Իսրայելի մեղքերը, տարվում էր «մի անբնակ երկիր» (Ղևտացոց 16.22), այդպես էլ սատանան, կրելով այն բոլոր մեղքերի պատիժը, որոնք հենց ինքն է դրդել Աստծո ժողովրդին գործելու, հազար տարի պետք է բանտարկված մնա երկրի վրա, որն այդ ժամանակ ամայի ու անբնակ է լինելու, և վերջապես նա [486] մեղքի լիարժեք պատիժը կկրի այն բոցերի մեջ, որոնք ոչնչացնելու են բոլոր ամբարիշտներին: Այսպիսով, փրկության մեծ ծրագիրն իր վերջնական

իրականացմանը կհասնի մեղքի լիակատար բնաջնջումով և բոլոր նրանց ազատագրումով, ովքեր կամեցել են հրաժարվել չարից:

Գատաստանի համար նշանակված ժամին՝ 1844-ին, երբ լրացան 2300 օրերը, սկսվեց դատաքննության և մեղքերի հեռացման գործը: Բոլոր նրանք, ովքեր երբևէ կրել են Քրիստոսի անունը, պետք է մանրագնին քննության ենթարկվեն: Եվ ողջերը, և՛ մեռյալները դատվելու են «այն գրքերում գրվածներից՝ իրենց գործերի համեմատ»:

Չապաշխարած և չթողնված մեղքերը չեն ներվելու և չեն ջնջվելու գրքերից, այլ մնալու են, որպեսզի Աստծո օրը վկայեն մեղավորի դեմ: Անկախ նրանից՝ օրը ցերեկով է նա գործել իր չարարարքները, թե գիշերվա խավարում, դրանք պարզորոշ հայտնվում են Նրա առջև, ով պետք է դատի մեզ: Աստծո հրեշտակները տեսել են ամեն մի մեղք և ճշգրտորեն գրանցել դրանք: Մեղքը կարելի է թաքցնել, ժխտել, ծածկել հորից, մորից, կնոջից, երեխաներից և ընկերներից, և, հնարավոր է, որ հանցավորից բացի՝ ուրիշ ոչ մեկը չիմանա և անգամ չկասկածի դրա մասին, բայց այն մերկացված է երկնաբնակների առջև: Ո՛չ ամենախավար գիշերը, ո՛չ էլ ամենախաբուսիկ հնարքը չեն կարող մեկ միտք անգամ թաքցնել Հավերժականից: Աստծո մոտ ստույգ գրանցված է ամեն մի անարդարություն և ամեն մի անազնիվ գործարք: Նրան հնարավոր չէ խաբել բարեպաշտ կերպարանքով: Բնավորությունը զնահատելիս Նա սխալներ թույլ չի տալիս: Մրտով ապականվածները գուցե կարողանան խաբել մարդկանց, բայց Աստված պատռում է բոլոր դիմակներն ու կարդում ներքին կյանքը:

Ինչպիսի՞ հանդիսավոր միտք: Օրը օրին հաջորդելով հավերժության գիրկն է անցնում՝ տանելով իր արձանագրությունները երկնային գրքերի համար: Հնարավոր չէ հետ կանչել մեկ անգամ ասված խոսքը կամ մեկ անգամ գործված արարքը: Հրեշտակներն արձանագրել են թե՛ բարին, թե՛ չարը: Երկրի ամենահզոր նվաճողն անգամ չի կարող փոխել զեթ մեկ օրվա արձանագրությունը: Մեր գործերը, խոսքերը և նույնիսկ ամենագաղտնի դրդումները վճռելու են մեր ճակատագիրը՝ կա՛մ ի բարին, կա՛մ ի չարը: Թեև մոռացած էլ լինենք այդ ամենը, [487] դրանք իրենց վկայությունն են տալու կա՛մ մեզ արդարացնելու, կա՛մ դատապարտելու համար:

Ինչպես մարդու դիմագծերն են ճշտորեն պատկերվում նկարչի կտավի վրա, այնպես էլ բնավորությունն է ճշգրտորեն արտացոլվում երկնային գրքերում: Մակայն որքա՛ն քիչ անհանգստություն է զգացվում այն գրառումների վերաբերյալ, որոնց վրա կանգ է առնելու երկնային

էակների հայացքը: Եթե մի կողմ տարվեր տեսանելի աշխարհն անտեսանելիից բաժանող վարագույրը, և մարդկանց որդիները տեսնեին այն հրեշտակին, որը գրի է առնում ամեն մի խոսք և գործ, որոնք նրանց առջև դարձյալ կերևան դատաստանի օրը, որքա՛ն շատ խոսքեր չէին արտասանվի, և որքա՛ն արարքներ թույլ չէին տրվի:

Դատի ժամանակ մանրագնին քննության է ենթարկվելու յուրաքանչյուր տաղանդի օգտագործումը: Ինչպե՞ս ենք մենք տնօրինել Երկրնքի կողմից մեզ վստահված ունեցվածքը: Իր գալստյան ժամանակ Տերը կստանա՞ արդյոք Իրենը շահույթով: Սեզ վստահված մտավոր, ֆիզիկական և բարոյական ուժերը գործածե՞լ ենք արդյոք Աստծո փառքի և աշխարհի օրհնության համար: Ինչպե՞ս ենք օգտագործել մեր ժամանակը, մեր գրիչը, մեր ձայնը, մեր դրամն ու մեր ազդեցությունը: Ի՞նչ ենք արել Քրիստոսի համար՝ հանձինս աղքատների, տառապյալների, որբերի կամ այրիների: Աստված մեզ Իր սուրբ խոսքի պահապաններն է դարձրել. ինչպե՞ս ենք վարվել այն լույսի և ճշմարտության հետ, որոնք մեզ են տրվել, որպեսզի մարդկանց իմաստուն անենք փրկության համար: Միայն խոսքով Քրիստոս դավանելուն ոչ մի արժեք չի տրվում: Գնահատվում է միայն գործերով ցույց տրված սերը: Եվ հենց սերն է միայն, որ ցանկացած գործ արժեքավոր է դարձնում Երկնքի աչքերում: Այն, ինչ արվում է սիրուց դրդված, որքան էլ աննշան թվա մարդկանց, հաճո է և Աստծուն և վարձատրվում է Նրա կողմից:

Մարդկանց ծածուկ եսասիրությունը մերկացված է երկնային գրքերում: Այնտեղ նշված են նրանց չկատարած պարտքն իրենց մերձավորների հանդեպ, Փրկչի պահանջների մոռացությունը: Այնտեղ նրանք կտեսնեն, թե որքան հաճախ են սատանային նվիրել իրենց ժամանակը, մտքերը և ուժը, որ պատկանում են Քրիստոսին: Տխուր է արձանագրությունը, որը հրեշտակները տանում են երկինք: Մտավորականները, Քրիստոսի հետևորդներ կոչվածները կլանված են աշխարհային բարիքներ ձեռք բերելով կամ երկրային հաճույքներ վայելելով: Գրամը, ժամանակը և ուժերը զոհաբերվում են ցուցամոլությանն ու **[488]** ցանկամոլությանը, իսկ որքա՛ն քիչ պահեր են նվիրվում աղոթքին, Սուրբ Գրքի սերտադրությանը, հոգու խոնարհեցմանն ու մեղքերի խոստովանությանը:

Սատանան անհամար հնարքներ է հորինում մեր միտքը զբաղեցնելու համար, որպեսզի մենք ժամանակ չունենանք խորհելու մեր կոչումի և այն գործի մասին, որին պետք է լավագույնս ծանոթ լինենք: Վաղեմի խաբեբան ատում է այն մեծ ճշմարտությունները, որոնք բացահայտում են քավչարար զոհն ու ամենագոր Միջնորդին: Նա գիտի, որ իր համար

ամեն ինչ կախված է Հիսուսից և Նրա ճշմարտությունից մարդկանց մտքերը շեղելուց:

Նրանք, ովքեր կամենում են օրհնվել Փրկչի միջնորդությունից, չպիտի թույլ տան, որ որևէ բան խանգարի սրբությունը Աստծո ահով գործելու՝ իրենց պարտականությանը: Հաճույքին, ցուցամոլությանը կամ շահամոլությանը նվիրվելու փոխարեն՝ թանկագին ժամերը պետք է հատկացվեն ճշմարտության խոսքի լուրջ, աղոթքային ուսումնասիրությանը: Սրբարանի և դատաքննության թեման պետք է պարզորոշ հասկացվի Աստծո ժողովրդի կողմից: Բոլորը կարիք ունեն անձամբ իմանալու իրենց մեծ Քահանայապետի դիրքն ու ծառայությունը, այլապես նրանք անկարող կլինեն զարգացնել հավատը, որն անհրաժեշտ է մեր օրերում, կամ զբաղեցնել այն դիրքը, որն Աստված նախատեսել է իրենց համար: Ամեն մեկն անձամբ է որոշելու՝ փրկել կամ կորցնել իր հոգին: Ամեն մեկի գործը սպասում է Աստծո դատավճռին: Ամեն ոք դեմառդեմ պիտի հանդիպի մեծ Դատավորին: Ուրեմն որքա՛ն կարևոր է, որ ամեն մարդ հաճախ խորհրդածի դատաստանի այն ահեղ պահերի մասին, երբ ատյանը նստում է, և գրքերը բացվում են, երբ Դանիելի հետ միասին ամեն անհատ պետք է ընդունի իր վիճակը օրերի վերջում:

Բոլոր նրանք, ովքեր հասկացել են այս կենսական հարցերը, պետք է հռչակեն այն մեծ ճշմարտությունները, որ Աստված վստահել է իրենց: Երկնային սրբարանը մարդու փրկության համար Քրիստոսի ծառայության կենտրոնն է, և վերաբերում է երկրում ապրող յուրաքանչյուր անձի: Այն բացահայտում է փրկության ծրագիրը՝ մեզ բերելով ընդհուպ մինչև ժամանակի վերջը և հայտնելով արդարության ու մեղքի միջև ընթացող պայքարի հաղթական ելքը: Ծայրաստիճան կարևոր է, որ բոլորը խորապես քննեն այս հարցերը, որպեսզի կարողանան պատասխանել **[489]** բոլոր նրանց, ովքեր կհարցնեն իրենցում եղած հույսի մասին:

Քրիստոսի բարեխոսությունը մարդու համար վերին սրբարանում նույնքան էական է փրկության ծրագրում, որքան Նրա մահը խաչի վրա: Իր մահով Նա սկսեց այն գործը, որն Իր հարությունից հետո Նա գնաց ավարտելու երկնքում: Մենք պետք է հավատով մտնենք «վարագույրի ներսի կողմը, ուր որ մեզ համար առաջնորդ մտավ Հիսուսը» (Եբրայեցիս 6.20): Այնտեղ արտացոլվում է Գողգոթայի խաչից ճառագող լույսը: Այնտեղ մենք կարող ենք ավելի խորը ներթափանցել փրկության գաղտնիքների մեջ: Մարդու փրկության համար երկինքը անսահման թանկ գին է վճարել. բերված զոհը համարժեք է Աստծո ոտնահարված օրենքի

ամենախոր պահանջներին: Հիսուսը ճամփա է բացել դեպի Հոր գահը, և Նրա միջնորդությամբ բոլորի նվիրական ցանկությունները, ովքեր Նրա մոտ են գալիս հավատով, կարող են ներկայացվել Աստծուն:

«Իր հանցանքը ծածկողը հաջողություն չի ունենա, բայց խոստովանողը և թողնողը ողորմություն կգտնի» (Առակաց 28.13): Եթե նրանք, ովքեր արդարացնում և թաքցնում են իրենց մեղքերը, կարողանալին տեսնել, թե ինչպես է սատանան ցնծում իրենց վրա, ինչպես է նա ծաղրում Քրիստոսին և սուրբ հրեշտակներին իրենց պատճառով, ապա կշտապեին խոստովանել իրենց մեղքերն ու թողնել դրանք: Բնավորության թերությունների միջոցով սատանան ջանում է վերահսկել մարդու ողջ միտքը, և նա գիտի, որ եթե այդ արատները փայփայվեն, ինքը հաջողության է հասնելու: Այդ իսկ պատճառով Նա մշտապես Քրիստոսի հետևորդներին խաբեությամբ ձգտում է ներշնչել, թե նրանք երբեք չեն կարող հաղթել: Բայց Հիսուսը հանուն նրանց պարզում է Իր վիրավոր ձեռքերը, ցույց է տալիս Իր խոցված մարմինը և հավաստիացնում բոլորին, ովքեր ուզում են հետևել Իրեն. «Բավական է քեզ իմ շնորհը» (Բ Կորնթացիս 12.9): «Ձեր վրա առեք իմ լուծը և ինձանից սովորեք, որովհետև ես հեզ եմ և սրտով խոնարհ, և ձեր անձերի համար հանգիստ կգտնեք: Որովհետև իմ լուծը քաղցր է, և իմ բեռը՝ թեթև» (Մատթեոս 11.29, 30): Ուրեմն թող ոչ ոք անուղղելի չհամարի իր արատները: Աստված հավատ և շնորհ կտա՝ հաղթահարելու դրանք:

Մենք հիմա ապրում ենք քավության մեծ օրը: Խորհրդանշական ծառայության մեջ, մինչ քահանայապետը [490] քավություն էր անում Իսրայելի համար, բոլորից պահանջվում էր խոնարհեցնել իրենց հոգիները՝ ապաշխարելով մեղքից ու խոնարհվելով Տիրոջ առաջ, որպեսզի չկորչեին ժողովրդի միջից: Նմանապես էլ բոլորը, ովքեր կամենում են, որ իրենց անունները մնան կյանքի գրքում, պետք է հիմա՝ իրենց փորձնական ժամկետի մնացած մի քանի օրվա ընթացքում, իրենց անձերը խոնարհեցնեն Աստծո առջև՝ տրտմելով մեղքի համար և անկեղծորեն ապաշխարելով: Պետք է խորապես քննել սիրտը: Թեթևամիտ, անլուրջ ոգին, որը փայփայվում է շատ քրիստոնյա կոչեցյալների կողմից, մի կողմ պետք է դրվի: Բոլորին, ովքեր կամենում են հաղթել գլուխ բարձրացնող չար հակումները, լուրջ պայքար է սպասվում: Պատրաստությունն անհատական գործ է: Մենք չենք փրկվում խմբերով: Մեկի մաքրությունն ու նվիրումը չեն կարող լրացնել հատկանիշների պակասը մյուսի մոտ: Թեև բոլոր ազգերը պիտի կանգնեն Աստծո առջև, սակայն Նա յուրաքանչյուր անհատի գործն այնպես է քննելու, կարծես նրանից բացի՝

ուրիշ ոչ ոք չի եղել երկրի վրա: Ամեն մեկը պիտի քննվի և գտնվի առանց բժի, արատի, կամ որևէ նման բանի:

Հանդիսավոր են քավության եզրափակիչ գործի հետ կապված տեսարանները, իսկ դրա որոշումները՝ ծայրաստիճան կարևոր: Հիմա վերին սրբարանում դատավարություն է տեղի ունենում: Արդեն շատ տարիներ այն ընթացքի մեջ է: Շուտով, ոչ ոք ստույգ չգիտի, թե երբ, դատը կսկսի կենդանի մարդկանց գործերի քննությունը: Աստծո ահասարսուռ ներկայությամբ պիտի ստուգվի մեր կյանքի արձանագրությունը: Այժմ ավելի քան երբեք յուրաքանչյուր ոք պետք է ականջ դնի Փրկչի հետևյալ հորդորին. «Արթուն կացեք և աղոթք արեք, որովհետև չգիտեք, թե ժամանակը երբ է» (Մարկոս 13.33): «Ապա թե չարթնանաս, ես կգամ քեզ վրա գողի պես, և չես իմանա, թե որ ժամին քեզ մոտ կգամ» (Հայտնություն 3.3):

Երբ դատաքննությունն ավարտվի, յուրաքանչյուրի ճակատագիրն արդեն վճռված կլինի՝ կա՛մ դեպի կյանք, կա՛մ դեպի մահ: Փորձնական ժամկետն ավարտվելու է երկնքի ամպերով Տիրոջ գալուստից կարճ ժամանակ առաջ: Հայտնության մեջ Քրիստոսն այդ ժամանակի վերաբերյալ ասում է. «Անիրավություն գործողը թող է՛լ անիրավանա, և կեղտոտը թող է՛լ կեղտոտվի, իսկ արդարը թող է՛լ արդարանա, և սուրբը [491] թող է՛լ սրբվի: Ահա շուտով գալիս եմ, և իմ վարձն ինձ հետ է, որ ամեն մեկին հատուցեմ իր գործի համեմատ» (Հայտնություն 22.11,12):

Արդարներն ու ամբարիշտները դեռ ապրելիս կլինեն երկրի վրա իրենց մահկանացու մարմնով. մարդիկ կտնկեն ու կշինեն, կուտեն ու կըխանեն՝ բոլորովին անտեղյակ, որ երկնային սրբարանում վերջնական ու անդառնալի որոշում է կայացվել: Ջրհեղեղից առաջ, երբ Նոյը մտավ տապան, Աստված նրա հետևից դուռը փակեց, իսկ ամբարիշտները մնացին դրսում: Բայց դեռ յոթ օր շարունակ մարդիկ, չիմանալով, որ իրենց բախտն արդեն վճռված է, շարունակում էին իրենց անհոգ, զվարճասեր կյանքը՝ ծաղրի ենթարկելով վերահաս դատաստանի վերաբերյալ նախագուշացումները: «Այդպես էլ,- ասում է Փրկիչը,- կլինի նաև մարդի Որդու գալուստը» (Մատթեոս 24.39): Կեսգիշերվա գողի պես անձայն ու աննկատ կգա այն վճռորոշ պահը, երբ ընդմիջտ կորոշվի յուրաքանչյուր մարդու ճակատագիրը, և հանցավորները վերջնականապես կզրկվեն իրենց առաջարկվող ողորմությունից:

«Արդ՝ արթուն կացեք... որպեսզի չլինի, թե հանկարծ գալով՝ ձեզ քնած գտնի» (Մատթեոս 13.35, 36): Վտանգավոր է նրանց վիճակը, ովքեր վերադառնում են աշխարհի գայթակղություններին՝ հոգնելով ար-

թուն մնալուց: Մինչ գործարար մարդը կլանված կլինի հարստության կուտակմամբ, զվարճասերը՝ հաճույքներ որոնելով, իսկ նորաձևության դուստրն՝ իր զարդերը կարգի բերելով, նույն ժամին, հնարավոր է, որ ամբողջ երկրի Դատավորը հռչակի հետևյալ դատավճիռը. «Կշռվեցիր կշեռքով և պակաս գտնվեցիր» (Դանիել 5.27):

ԳԼՈՒԽ 29

ՉԱՐԻ ԾԱԳՈՒՄԸ

Մեղքի ծագումն ու դրա գոյության պատճառը շատերին տարակուսանքի մեջ են գցում: Տեսնելով տիրող չարիքն իր սոսկալի հետևանքներով՝ աղետներով ու ավերածությամբ, նրանց մեջ հարց է ծագում, թե ինչպե՞ս կարող է այս ամենը գոյություն ունենալ Մեկի գերիշխանության ներքո, ով անասինան է իմաստությամբ, զորությամբ ու սիրով: Սա մի գաղտնիք է, որը նրանք անկարող են բացատրել: Անորոշության ու կասկածների մեջ՝ նրանք չեն տեսնում այն ճշմարտությունները, որոնք հստակորեն բացահայտված են Աստծո խոսքում և անհրաժեշտ են փրկության համար: Ոմանք մեղքի գոյության վերաբերյալ իրենց որոնումներում ջանում են թափանցել այն հարցերի մեջ, որոնք Աստված երբեք չի բացահայտել, և պատասխան չգտնելով, հակված կասկածելու և առարկելու՝ նրանք արդարացնում են Սուրբ Գրքի իրենց մերժումը: Մյուսներն էլ չեն կարողանում ինչպես հարկն է հասկանալ չարի ծագման մեծ խնդիրը, քանի որ ավանդույթն ու սխալ մեկնաբանությունն աղավաղել են Աստծո բնավորության, Նրա կառավարման բնույթի և մեղքի հանդեպ Նրա վերաբերմունքի մասին Աստվածաշնչի ուսմունքը:

Հնարավոր չէ այնպես բացատրել մեղքի ծագումը, որ պարզվի նրա գոյության պատճառը: Սակայն ինչպես մեղքի ծագման, այնպես էլ նրա վերջնական բնաջնջման խնդրի վերաբերյալ կարելի է բավարար գիտություն ձեռք բերել, որպեսզի բացահայտվի մեղքի հանդեպ Աստծո վերաբերմունքի ողջ արդարացիությունն ու գթասրտությունը: Ոչինչ այնքան պարզորոշ բացատրված [493] չէ Սուրբ Գրքում, որքան այն, որ Աստված ոչ մի կերպ պատասխանատու չէ մեղքի ծագման համար, որ Նա քմահաճորեն չի հեռացրել Իր շնորհը, չի եղել որևէ թերություն Նրա կառավարման մեջ, որ ապստամբության առիթ ստեղծեր: Մեղքը անկոչ հյուր է, որի ներկայությունը հնարավոր չէ բացատրել: Այն խորհրդավոր է, անբացատրելի: Արդարացնել մեղքը՝ նշանակում է պաշտպանել այն: Եթե դրա համար արդարացում գտնվեր կամ հնարավոր լիներ ցույց տալ

դրա գոյության պատճառը, ապա այն կդադարեն մեղք լինելուց: Մեղքի միակ սահմանումը տրված է մեզ Աստծո խոսքում. այն «անօրենություն» է: Դա մի սկզբունք է՝ հակառակ սիրո մեծ օրենքին, որն աստվածային կառավարության հիմքն է:

Նախքան չարի ծագումը ամբողջ տիեզերքում խաղաղություն և ուրախություն էր տիրում: Ամեն ինչ կատարելապես ներդաշնակ էր Արարչի կամքին: Մերն Աստծո հանդեպ գերիշխող էր, սերն իրար հանդեպ՝ անկողմնակալ: Քրիստոսը՝ Բանը, Աստծո Միածինը, որ մեկ էր հավերժական Հոր հետ՝ մեկ էր բնությամբ, բնավորությամբ ու նպատակներով, միակն էր ողջ տիեզերքում, ով կարող էր իմանալ Աստծո բոլոր խորհուրդներն ու մտահղացումները: Քրիստոսի միջոցով էր Հայրը ստեղծել երկնային բոլոր էակներին: «Նրանով ստեղծվեց այն ամենը, ինչ որ երկնքում է և երկրի վրա... թե՛ գահեր, թե՛ տիրություններ, թե՛ պետություններ, թե՛ իշխանություններ» (Կողոսացիս 1.16), և ամբողջ երկինքը հնազանդ էր Քրիստոսին, ինչպես Հորը:

Սիրո օրենքը Աստծո կառավարության հիմքն էր, և ստեղծված բոլոր էակների երջանկությունը կախված էր այդ օրենքի մեծ սկզբունքներից կատարելապես հնազանդվելուց: Աստված էր բոլոր արարածներից կամենում է սիրո ծառայություն՝ պատկառանք, որը բխում է էր բնավորության ճիշտ ըմբռնումից: Նրան հաճելի չէ բռնի հավատարմությունը, և Նա բոլորին կամքի ազատություն է շնորհում, որպեսզի հոծարությամբ ծառայեն Իրեն:

Սակայն գտնվեց մեկը, ով որոշեց չարաշահել այդ ազատությունը: Մեղքը ծագեց նրա մեջ, ում Աստված, Քրիստոսից հետո, ամենքից ավելի էր պատվել, և ով իր գործությամբ ու փառքով ամենաբարձրն էր երկնաբնակների մեջ: Նախքան իր անկումը՝ Արուսյակն [494] առաջինն էր ծածկող քերովբեների մեջ՝ սուրբ և անարատ: «Այսպես է ասում Տեր Եհովան. դու կատարելության կնիքն ես՝ լի իմաստությամբ, և գեղեցկությամբ կատարյալ: Եղեմում՝ Աստծո դրախտում էիր, բոլոր թանկագին քարերը քո ծածկոցն էին... Դու մի օձված քերովբե էիր ծածկող, և ես քեզ շինեցի: Աստծո սուրբ սարի վրա էիր, կրակի քարերի մեջ էիր ման գալիս: Դու կատարյալ էիր քո ճանապարհներում քո ստեղծված օրից, մինչև որ քեզանում անօրենություն գտնվեց» (Եզեկիել 28.12-18):

Արուսյակը կարող էր շարունակել վայելել Աստծո բարեհաճությունը, հրեշտակների ողջ զորքի սերն ու հարգանքը՝ իր վսեմ ուժերն օգտագործելով ի օրհնություն այլոց և ի փառս իր Արարչի: Բայց մարգարեն ասում է. «Սիրտդ հպարտացավ քո գեղեցկությունից, դու ապականեցիր

քո իմաստությունը քո գեղեցկության պատճառով» (Եզեկիել 28.17): Արուսյակն աստիճանաբար սկսեց ինքնամեծարման ցանկություն փայփայել: «Դու քո սիրտը Աստծո սրտի նման շինեցիր»: «Ինքդ ասել էիր քո սրտում... Աստծո աստղերից բարձր կդնեմ իմ աթոռը, կնստեմ ժողովի սարի վրա... Վեր կելնեմ ամպերի բարձրությունների վրա և Բարձրյալին կնմանվեմ» (Եզեկիել 28.6, Եսայիա 14.13,14): Ստեղծվածների գերագույն սերն ու նվիրվածությունը Աստծուն ուղղելու փոխարեն՝ Արուսյակը կամեցավ ինքը շահել նրանց ծառայությունն ու երկրպագությունը: Փափագելով ձեռք բերել այն պատիվը, որով Հայրն օժտել էր Իր Որդուն, հրեշտակների այս իշխանը ձգտեց տիրանալ այն իշխանությանը, որը բացառապես Քրիստոսի մենաշնորհն էր:

Ամբողջ երկինքը ցնծությամբ էր արտացոլում Արարչի փառքը և գովաբանում Նրան: Եվ քանի դեռ Աստծուն այսպես պատվում էին, ամենուրեք խաղաղություն ու բերկրանք էր տիրում: Բայց ահա մի կեղծ հնչյուն խախտեց տիեզերքի ներդաշնակությունը: «Ես»-ի մեծարումն ու ինքնաձառայությունը, հակառակ Աստծո ծրագրի, չար կանխագագացումներ առաջացրին նրանց մտքում, ում համար Աստծո փառքը վեր էր ամեն ինչից: Երկնային խորհուրդներում Արուսյակին խնդրում էին կանգ առնել: Աստծո Որդին ներկայացրեց նրան Արարչի մեծությունը, բարությունն ու արդարությունը և Նրա օրենքի սրբազան ու անփոփոխ բնույթը: Աստված Ինքն էր սահմանել երկնքի կարգը, [495] և խախտելով այն՝ Արուսյակը կանարգեր Իր Արարչին և կկործաներ ինքն իրեն: Բայց նախագգուշացումը՝ տրված անսահման սիրով ու գթասրտությամբ, միայն դիմադրություն առաջացրեց: Արուսյակը թույլ տվեց, որ նախանձը Քրիստոսի հանդեպ հաղթի իրեն, և ավելի վճռական դարձավ:

Իր փառքից հպարտացած՝ նա փափագեց գերիշխանության: Արուսյակին շնորհված բարձր պատիվները չգնահատվեցին որպես Աստծո պարգև և երախտագիտություն չառաջացրին Արարչի հանդեպ: Նա հպարտացավ իր փառքից ու դիրքից և կամեցավ Աստծուն հավասար լինել: Նա սիրված ու հարգված էր երկնային գործի կողմից: Հրեշտակները հաճույքով էին կատարում նրա հրամանները, և նա բարձր էր ամենքից իմաստությամբ ու փառքով: Բայց Աստծո Որդին էր երկնքի ճանաչված Գերիշխանը՝ իշխանությամբ ու գործությամբ հավասար Հորը: Քրիստոսը մասնակցում էր Աստծո բոլոր խորհուրդներին, մինչդեռ Արուսյակին թույլ չէր տրվում թափանցել աստվածային մտահղացումների մեջ: «Ինչո՞ւ պետք է Քրիստոսը, մտածում էր այս հզոր հրեշտակը, Արուսյակից ավելի գերազանց պատվի արժանանա»:

Լքելով իր տեղը Աստծո անմիջական ներկայության մեջ՝ Արուսյակը գնաց հրեշտակներին փոխանցելու խոսքի իր ոգին: Գործելով խորհրդավոր գաղտնիությամբ և միառժամանակ թաքցնելով իր իսկական նպատակը Աստծո հանդեպ պատկառանքի քողի տակ՝ նա փորձեց դժգոհություն առաջացնել այն օրենքների նկատմամբ, որոնցով ղեկավարվում էին երկնային էակները՝ շնջալով, թե դրանք անհիմն սահմանափակումներ են: Քանի որ հրեշտակներն էության մասն են, պնդում էր նա, ուստի պետք է հնազանդվեն իրենց սեփական կամքի թելադրանքին: Նա ջանում էր կարեկցանք առաջացնել իր նկատմամբ՝ ասելով, որ Աստված անարդար էր վարվել իր հետ՝ Քրիստոսին շնորհելով գերազույն պատիվը: Նա ասում էր, թե ավելի մեծ իշխանության ու պատվի ձգտելով՝ ինքը ոչ թե նպատակ ունի ինքնամեծարման, այլ փորձում է ազատություն ձեռք բերել երկնքի բոլոր բնակիչների համար, որպեսզի նրանք հասնեն գոյության ավելի բարձր մակարդակի:

Աստված Իր մեծ ողորմությամբ երկար հանդուրժեց Արուսյակին: Նա իր բարձր դիրքից չզրկվեց անմիջապես, երբ նոր էր սկսել փայփայել դժգոհության ոգին, ոչ էլ նույնիսկ այն ժամանակ, երբ սկսեց [496] իր կեղծ պահանջները ներկայացնել հավատարիմ հրեշտակներին: Նա դեռ երկար ժամանակ մնաց երկնքում: Նորից ու նորից նրան ներում առաջարկվեց՝ ապաշխարության և հնազանդության պայմանով: Միայն անսահման սերն ու իմաստությունը կարող էին նման ջանքեր գործադրել նրան իր սխալի մեջ համոզելու համար: Երկինքը նախկինում երբեք չէր իմացել, թե ինչ է դժգոհությունը: Արուսյակն ինքն էլ սկզբում չէր տեսնում, թե ուր կհասնի, չէր հասկանում իր զգացմունքների իրական բնույթը: Բայց երբ պարզվեց, որ նրա դժգոհությունն անհիմն է, Արուսյակը համոզվեց, որ ինքը սխալ էր, որ աստվածային պահանջներն արդար էին, և որ ինքը պետք է խոստովանի դա ողջ երկնքի առաջ: Եթե նա այսպես վարվեր, ապա կարող էր փրկել ինքն իրեն և շատ հրեշտակների: Այդ ժամանակ նա դեռ որոշ չափով հավատարիմ էր Աստծուն: Թեև նա լքել էր ծածկող քերովրեի իր դիրքը, սակայն, եթե կամենար վերադառնալ Աստծուն՝ ճանաչելով Արարչի իմաստությունը, և բավարարվեր Աստծո մեծ ծրագրում իրեն հատկացված տեղով, ապա կարող էր վերականգնել իր իրավունքները: Բայց հպարտությունը թույլ չտվեց նրան հնազանդվել: Համառորեն պաշտպանելով իր կարծիքը՝ նա պնդեց, որ ապաշխարության կարիք չունի, և վերջնականապես վճռեց ապստամբել իր Ստեղծողի դեմ:

Իրեն ենթակա հրեշտակների կարեկցանքը շահելու համար նա սկսեց իր հանճարեղ մտքի ողջ կարողությամբ մոլորեցնել նրանց: Նույնիսկ

այն փաստը, որ Քրիստոսը նախազգուշացրել և խորհուրդ էր տվել նրան, խեղաթյուրվեց՝ հօգուտ նրա դավաճանական ծրագրերի: Նրանց, ովքեր հատկապես սիրում ու վստահում էին իրեն, աստանան ներկայացրեց, թե իր հետ անարդար են վարվել, իր իրավունքը չեն հարգել և սահմանափակել են իր ազատությունը: Քրիստոսի խոսքերի աղավաղումից նա անցավ գրպարտության և ուղղակի կեղծիքի՝ մեղադրելով Աստծո Որդուն երկնքի բնակիչների առաջ իրեն ստորացնելու մտադրության մեջ: Նա փորձեց կեղծել նաև իր տարածայնությունը հավատարիմ հրեշտակների հետ: Բոլորին, ում չկարողացավ գայթակղեցնել և ամբողջապես իր կողմը գրավել, նա մեղադրեց երկնային էակների շահերի նկատմամբ անտարբերության մեջ: Հենց այն բանում, ինչ ինքն էր անում, նա մեղադրեց [497] նրանց, ովքեր հավատարիմ էին Աստծուն: Եվ իր հանդեպ Աստծո անարդարությունը հաստատելու համար նա կեղծ լույսի տակ ներկայացրեց Արարչի խոսքերն ու գործողությունները: Նրա քաղաքականությունն էր՝ խճճված փաստարկներով ապակողմնորոշել հրեշտակներին Աստծո նպատակների վերաբերյալ: Այն ամենն, ինչ շատ հստակ էր, նա մշուշով էր պատում, և վարպետորեն կեղծելով՝ կասկածի էր ենթարկում Յահվեի ամենապարզ որոշումները: Նրա բարձր դիրքը, որն այդքան սերտորեն կապված էր աստվածային կառավարման հետ, ավելի ծանրակշիռ էր դարձնում նրա խոսքերը, և շատերը ստիպված միացան նրա ապստամբությանը Երկնքի հեղինակության դեմ:

Աստված Իր իմաստությամբ աստանային թույլ տվեց առաջ տանելու իր գործը, մինչև որ դժգոհությունը վերաճեց գործուն ապստամբության: Անհրաժեշտ էր, որ նրա ծրագրերն ամբողջովին զարգանային, որպեսզի բոլորը տեսնեին դրանց իրական բնույթն ու ուղղվածությունը: Արուսյակը՝ որպես օժված քերովբե, խիստ մեծարված էր ու սիրված երկնային էակների կողմից, և նրա ազդեցությունը հզոր էր նրանց վրա: Աստծո կառավարությունը ներառում էր ոչ միայն երկնքի բնակիչներին, այլ նաև Նրա ստեղծած բոլոր աշխարհները, և սատանան մտածեց, որ եթե կարողանա ապստամբության մեջ ներքաշել երկնային հրեշտակներին, ապա մյուս աշխարհները ևս կմիանան իրեն: Նա իր տեսակետները ներկայացնում էր վարպետությամբ՝ դիմելով խորամանկության ու նենգության: Նրա խաբեության ուժը շատ մեծ էր, և թաքցնելով իր կեղծիքը՝ նա հաջողության էր հասնում: Նույնիսկ հավատարիմ հրեշտակներն ամբողջությամբ չկարողացան ըմբռնել նրա բնավորությունը և չտեսան, թե ուր է տանում նրա ընթացքը:

Աստանան այնքան մեծարված էր, և նրա բոլոր քայլերն այնքան

խորհրդավոր էին, որ հրեշտակներին դժվար էր բացահայտել նրա գործունեության իրական բնույթը: Մինչև լիովին չզարգանար, մեղքը չարիք չէր թվա: Աստծո տիեզերքում մինչ այդ ոչ մի նման բան չէր եղել, և սուրբ էակները պատկերացում անգամ չունեին դրա մահաբեր բնույթի մասին: Նրանք անկարող էին տեսնել աստվածային օրենքը մերժելու զարհուրելի հետևանքները: Սկզբում սատանան իր դիտավորությունները թաքցրնում էր Աստծո հանդեպ հավատարմության քողի տակ: Նա պնդում էր, թե ամեն ինչ անում է Աստծո պատվի, Նրա կառավարման կայունության ու բոլոր երկնաբնակների [498] բարեկեցության համար: Գժգոհություն սերմանելով իրեն ենթակա հրեշտակների մտքում՝ նա միաժամանակ ճարպկորեն ձևացնում էր, թե ջանում է վերացնել այն: Պնդելով, որ Աստծո կառավարման կարգն ու օրենքները պետք է փոխվեն, նա ձևացնում էր, թե դա անհրաժեշտ է երկնքի ներդաշնակությունը պահպանելու համար:

Մեղքի դեմ իր պայքարում Աստված կարող էր դիմել միայն արդարության և ճշմարտության: Իսկ սատանան օգտագործում էր այն, ինչ Աստված չէր կարող՝ շողոքորթություն և խաբեություն: Նա փորձեց կեղծել Աստծո խոսքը և հրեշտակներին սխալ ներկայացրեց Նրա կառավարման ծրագիրը՝ պնդելով, թե Աստված անարդար էր՝ օրենքներ և կանոններ բարդելով երկնքի բնակիչների վրա, թե Իր ստեղծածներից պահանջելով հնազանդություն՝ Նա պարզապես ձգտում էր ինքնամեծարման: Այդ իսկ պատճառով երկնքի բնակիչներին, ինչպես նաև բոլոր աշխարհներին պետք է ցույց տրվեր, որ Աստծո կառավարությունն արդար էր, Նրա օրենքը՝ կատարյալ: Իսկ սատանան ձևացնում էր, թե այդ ինքն է ձրգտում նպաստել տիեզերքի բարօրությանը: Բողոքը պետք է հասկանալին զավթիչի իսկական բնավորությունն ու նրա իրական նպատակը: Նրան պիտի ժամանակ տրվեր՝ բացահայտելու իր էությունն իր ամբարիշտ գործերով:

Խռովության մեջ, որը հենց ինքն էր հրահրել երկնքում, սատանան մեղադրեց Աստծո օրենքն ու կառավարությունը: Նա հայտարարեց, թե ամբողջ չարիքն Աստծո ղեկավարության հետևանքն է, իսկ ինքն ուզում է կատարելագործել Յահվեի օրենքները: Ուստի անհրաժեշտ էր, որ նա բացահայտեր իր պահանջների բնույթը և ցույց տար աստվածային օրենքի մեջ իր առաջարկած փոփոխությունների ընթացքը: Նրան պետք է դատապարտեր իր իսկ արարքը: Սատանան հենց սկզբից պնդել էր, թե չի ապստամբում, դրա համար էլ ամբողջ տիեզերքը պիտի տեսներ խաբեբայի դիմակը:

Նույնիսկ երբ որոշվեց, որ նա այլևս չի կարող մնալ երկնքում, Անսահման Իմաստությունը չոչնչացրեց նրան: Քանի որ Աստծուն ընդունելի է միայն սիրո ծառայությունը, Նրա բոլոր արարածների հավատարմությունը պետք է հիմնվի այն համոզման վրա, որ Նա արդարադատ ու գթասիրտ է: Երկնքի և մյուս աշխարհների բնակիչները, պատրաստ չլինելով ըմբռնել մեղքի բնույթն ու հետևանքները, չէին կարող հասկանալ Աստծո արդարությունն ու [499] գթասրտությունը, եթե Նա այդ ժամանակ կործաներ սատանային: Եթե նա անմիջապես բնաջնջվեր, նրանք Աստծուն կծառայեին ավելի շուտ վախից, քան սիրուց: Խաբեբայի ազդեցությունն ամբողջությամբ չէր վերանա, ոչ էլ կչքանար ապստամբության ոգին: Պետք է թույլ տրվեր, որ չարիքը հասունանա: Հանուն տիեզերքի բարօրության՝ անվախճան դարերի ընթացքում սատանան պետք է լիովին զարգացներ իր սկզբունքները, որպեսզի ստեղծված բոլոր էակներն իրական լույսի տակ տեսնեին նրա մեղադրանքներն աստվածային կառավարման դեմ և Աստծո արդարադատությունն ու ողորմությունը, ինչպես նաև Նրա օրենքի անփոփոխելիությունը առհավետ կասկածից դուրս մնային:

Սատանայի ապստամբությունը պետք է դաս և հավիտենական վկայություն լիներ տիեզերքի համար մեղքի էության ու նրա զարհուրելի հետևանքների մասին գալիք բոլոր դարերի ընթացքում: Սատանայի կառավարությունն ու դրա ազդեցությունը թե՛ մարդկանց և թե՛ հրեշտակների վրա պետք է ցույց տային, թե ինչի է հանգեցնում աստվածային իշխանության մերժումը: Դա պիտի վկայեր, որ Աստծո բոլոր արարածների բարօրությունը կապված է Նրա կառավարման և օրենքի հետ: Այդպիսով՝ ապստամբության այս սուկայի պատմությունը պետք է մշտնջենական պաշտպանություն լիներ բոլոր սուրբ էակների համար, որպեսզի նրանք այլևս չխաբվեին անօրենության էության հարցում, չմեղանչեին նորից ու կրեին դրա պատիժը:

Ընդհուպ մինչև երկնքում ընթացող պայքարի վերջը՝ մեծ զավթիչը շարունակում էր արդարացնել իրեն: Երբ ազդարարվեց, որ նա իր բոլոր համախոհների հետ պետք է վտարվի երանության երկրից, խռովության առաջնորդը հանդգնորեն հայտարարեց, որ արհամարհում է Արարչի օրենքը: Նա կրկին պնդեց, որ հրեշտակները կարիք չունեն հսկողության, այլ պետք է հետևեն իրենց սեփական կամքին, որը միշտ կողոզի նրանց ճիշտ վարվել: Նա արհամարհեց աստվածային դրվածքները՝ հայտարարելով, որ դրանք սահմանափակում են իրենց ազատությունը, և որ իր նպատակն է՝ վերացնել օրենքը, որպեսզի այդ կապանքից ազատ-

ված՝ երկնաբնականները հասնեն գոյության ավելի բարձր ու փառավոր վիճակի:

Սատանան ու նրա կողմնակիցները միաբերան իրենց ապստամբության մեղքն ամբողջությամբ գցեցին Քրիստոսի վրա՝ հայտարարելով, որ եթե իրենց [500] չհանդիմանեին, իրենք երբեք էլ չէին ապստամբի: Այսպես՝ իրենց համառ ու հանդուգն անհնազանդությամբ, իզուր փորձելով տապալել աստվածային կառավարությունն ու շարունակելով իրենց աստվածահայոյիչ պնդումները՝ թե բռնի իշխանության անմեղ զոհ են դարձել, ապստամբ առաջնորդն ու նրա բոլոր համակիրներն ի վերջո վտարվեցին երկնքից:

Այն նույն ոգին, որը ապստամբություն հրահրեց երկնքում, դեռ ոգեշնչում է խռովարարներին երկրի վրա: Ինչպես հրեշտակների հետ, սատանան մարդկանց հետ էլ վարում է նույն քաղաքականությունը: Նրա ոգին է այժմ իշխում անհնազանդության որդիների մեջ: Նրա պես նրանք ևս ձգտում են վերացնել Աստծո օրենքի սահմանափակումները և մարդկանց ազատություն են խոստանում անօրենության մեջ: Մեղքի հանդիմանությունն առաջվա պես ատելություն և դիմադրություն է առաջացնում: Երբ Աստծո նախազգուշացումները հասնում են գիտակցությանը, սատանան դրդում է մարդկանց արդարացնել իրենց և դրդել մյուսներին՝ պաշտպանել իրենց մեղավոր վարքը: Իրենց սխալներն ուղղելու փոխարեն՝ նրանք զայրույթ են գրգռում հանդիմանողի նկատմամբ, կարծես հենց նա է անախորժության միակ պատճառը: Արդար Հաբեյի օրերից մինչև մեր ժամանակներն այդ նույն ոգին է դրսևորվում նրանց հանդեպ, ովքեր համարձակվում են դատապարտել մեղքը:

Սխալ ներկայացնելով Աստծո բնավորությունն, ինչպես արել էր երկնքում, դրդելով Նրան նայել որպես մի դաժան բռնակալի՝ սատանան դրդեց մարդուն մեղանչել: Եվ դրանում հաջողության հասնելով՝ նա հայտարարեց, թե ինչպես իր ապստամբության, այնպես էլ մարդու անկման պատճառը Աստծո անարդարացի սահմանափակումներն են:

Բայց Հավերժական Ինքն է հռչակում Իր էությունը. «Եհովա, Եհովա՝ Աստված ողորմած և գթած, երկայնամիտ և առատ ողորմությամբ ու ճշմարտությամբ, որ հազարավորներին ողորմություն ես անում, որ անօրենություն, հանցանք և մեղք ես ներում, բայց հանցավորին բնավ անպատիժ չես թողնում» (Ելից 34.6,7):

Սատանային վտարելով երկնքից՝ Աստված հռչակեց Իր արդարությունը և պաշտպանեց Իր գահի պատիվը: Բայց երբ մարդը մեղանչեց՝ տեղի տալով այդ ուխտադրուժ ոգու խաբեություններին, Աստված հայտ-

նեց Իր սերը՝ մահվան մատնելով Իր միածին Որդուն հանուն անկյալ ցեղի: **[501]** Քավության միջոցով բացահայտվում է Աստծո բնավորությունը: Խաչի հզոր փաստարկը ողջ տիեզերքին վկայում է, որ Արուսյակի ընտրած մեղքի ուղին ոչ մի կապ չունի Աստծո կառավարման հետ:

Քրիստոսի և սատանայի միջև պայքարում, որ ընթանում էր Փրկչի երկրային ծառայության ժամանակ, մեծ խաբեբան դիմակագերծ արվեց: Ոչինչ այնպես չէր կարող գրկել սատանային երկնային հրեշտակների և ողջ հավատարիմ տիեզերքի համակրանքից, ինչպես նրա դաժան պատերազմն աշխարհի Փրկչի դեմ: Նրա հանդուգն ու հայհոյիչ պահանջը, որ Քրիստոսը երկրպագի իրեն, նրա ամբարտապան հանդգնությունը, երբ Նրան բարձրացրեց լեռան գագաթը և տաճարի աշտարակի վրա, նրա չար մտադրությունը, որ բացահայտվեց, երբ Փրկչին առաջարկեց գլխապտույտ բարձրությունից Իրեն վայր գցել, նրա չնվազող չարակամությունը, որով հալածում էր Նրան տեղից տեղ՝ դրդելով քահանաներին ու ժողովրդին մերժել Նրա սերը և ի վերջո աղաղակել՝ «Խաչիր դրան, խաչիր դրան»: այս ամենն առաջացրեց տիեզերքի զարմանքն ու վրդովմունքը:

Սատանան էր հենց, որ դրդեց աշխարհին մերժել Քրիստոսին: Չարի իշխանը գործի դրեց իր ողջ ուժն ու նենգությունը՝ կործանելու Քրիստոսին, քանզի տեսավ, որ Փրկչի գթությունն ու սերը, Նրա կարեկցանքն ու գորովագութ խղճահարությունը աշխարհին ներկայացնում են Աստծո բնավորությունը: Սատանան վիճարկում էր Աստծո Որդու յուրաքանչյուր հավակնությունը՝ մարդկանց իր գործակալները դարձնելով Փրկչի կյանքը տառապանքով ու վշտով լցնելու համար: Մոլորեցուցիչ կեղծիքը, որով նա փորձում էր խոչընդոտել Հիսուսի գործը, ատելությունը՝ դրսևորված անհնազանդության որդիների միջոցով, նրա դաժան մեղադրանքները Նրա դեմ, ում կյանքը լի էր անօրինակ բարությանբ. այս ամենը բխում էր խորապես արմատացած վրեժխնդրության տենչից: Երբ նախանձի ու չարակամության, ատելության ու վրիժառության բորբոքված հուրը դուրս ժայթքեց Գողգոթայում Աստծո Որդու դեմ, համայն երկինքը լուռ զարհուրանքով դիտում էր այդ տեսարանը:

Երբ արվեց մեծ գոհաբերությունը, Քրիստոսը, համբարձվելով երկինք, հրաժարվեց ընդունել հրեշտակների երկրպագությունը, մինչև չներկայացրեց Հորն այս խնդրանքը. «Կամենում եմ, որ նրանք էլ, ում որ ինձ տվիր, ինձ հետ լինեն» (Հովհաննես 17.24): Եվ **[502]** Հոր գահից անպատմելի սիրով ու գորությանբ հնչեց պատասխանը. «Թող երկրպագեն նրան Աստծո բոլոր հրեշտակները» (Եբրայեցիս 1.6): Հիսուսն անբիժ էր: Նրա

նվաստացումն ավարտված էր, Նրա գոհը՝ բերված, և Նրան մի անուն տրվեց, որ ամեն անունից վեր էր:

Հիմա սատանայի հանցանքն արդարացում չուներ: Նա բացահայտել էր իր իսկական էությունը՝ որպես խաբեբա և մարդասպան: Ակնհայտ դարձավ, որ եթե նրան թույլ տրվեր, նա երկնքի բնակիչների հանդեպ ևս դրսևորեր նույն ոգին, որով իշխում էր իր հսկողության տակ գտնվող մարդկանց որդիներին: Նա պնդել էր, որ Աստծո օրենքի խախտումը կհասցնի ազատության ու վեհության, բայց պարզվեց, որ դրա վերջը ստրկություն է և այլասերում:

Սատանայի կեղծ մեղադրանքներն աստվածային բնավորության ու կառավարման դեմ երևացին իրենց իրական լույսի ներքո: Նա մեղադրել էր Աստծուն, որ Իր արարածներից պահանջելով խոնարհություն ու հնազանդություն՝ Նա ձգտում է լոկ փառավորել Իրեն, և հայտարարել էր, որ բոլորից պահանջելով անձնուրացություն՝ Նա Ինքը չի ուրանում իր անձը և ոչինչ չի գոհաբերում: Հիմա պարզվեց, որ հանուն անկյալ ու մեղավոր ցեղի փրկության՝ տիեզերքի Տիրակալը բերել էր մեծագույն գոհաբերությունը, որ երբևէ սերը կարող էր անել, քանզի «Աստված էր Քրիստոսում, որ աշխարհը հաշտեցրեց իր հետ» (Բ Կորնթացիս 5.19): Բոլորը տեսան նաև, որ մինչ Արուսյակը պատվի ու գերիշխանության իր տենչով դուռ բացեց մեղքի համար, Քրիստոսն Իրեն խոնարհեցրեց ու հնազանդ եղավ մինչև մահ, որպեսզի վերացնի մեղքը:

Աստված ցույց տվեց, որ գարշում է ապստամբության սկզբունքներից: Ողջ երկինքը տեսավ Նրա արդարադատությունը, որ բացահայտվեց ինչպես սատանայի դատապարտման, այնպես էլ մարդու փրկագնման մեջ: Արուսյակը հայտարարել էր, որ եթե Աստծո օրենքն անփոփոխ է և դրա պատժից հնարավոր չէ խուսափել, ապա յուրաքանչյուր օրինական պետք է առհավետ գրկվի Արարչի բարեհաճությունից: Նա պնդել էր, որ մեղավոր ցեղին հնարավոր չէ փրկագնել, հետևաբար այն իր օրինական ավարն է: Սակայն Քրիստոսի մահն այնպիսի փաստարկ էր հօգուտ մարդու, որն անհնար էր հերքել: **[503]** Օրենքի պատիժն ընկավ Նրա վրա, ով հավասար էր Աստծուն, և մարդն ազատ էր՝ ընդունելու Քրիստոսի արդարությունը և ապաշխարությամբ ու խոնարհ կյանքով հաղթելու սատանայի զորությունն այնպես, ինչպես հաղթել էր Աստծո Որդին: Այսպիսով՝ Աստված արդար է և արդարացնող բոլորին, ովքեր հավատում են Քրիստոսին:

Սակայն Քրիստոսը չեկավ այս երկիր չարչարվելու և մեռնելու միայն հանուն մարդու փրկագնման: Նա եկավ «մեծարելու և փառավորելու

օրենքը» ոչ միայն նրա համար, որ այս աշխարհի բնակիչները ինչպես հարկն է հարգեն օրենքը: Տիեզերքի բոլոր աշխարհներին պիտի ցույց տրվեր, որ Աստծո օրենքն անփոփոխելի է: Եթե դրա պահանջները հնարավոր լիներ վերացնել, ապա Աստծո Որդին կարիք չէր ունենա գոհելու Իր կյանքը օրինազանցությունը քավելու համար: Քրիստոսի մահն ապացուցում է օրենքի անփոփոխելիությունը: Եվ այդ գոհաբերությունը, ինչին Հորն ու Որդուն մղեց անսահման սերը, որպեսզի մեղավորները փրկվեն, ցույց է տալիս համայն տիեզերքին, և դա քավության ծրագրից բացի ուրիշ ոչինչ չէր կարող անել, որ արդարությունն ու ողորմությունն են Աստծո օրենքի և կառավարության հիմքը:

Վերջին դատաստանի ժամանակ կյարգվի, որ մեղքի համար պատճառ գոյություն չունի: Երբ ողջ երկրի Գատավորը հարց տա սատանային՝ «Ինչո՞ւ ապստամբեցիր Իմ դեմ և հափշտակեցիր Իմ արքայության հպատակներին», մեղքի հեղինակը ոչ մի արդարացում չի կարող ներկայացնել: Ոչ մի բերան չի բացվի, և ապստամբների ողջ բազմությունը կպապանձվի:

Հռչակելով օրենքի անփոփոխելիությունը՝ Գողգոթայի խաչը նաև ազդարարում է ողջ տիեզերքին, որ մեղքի վարձքը մահն է: Փրկչի վերջին աղաղակը՝ «Կատարված է», սատանայի մահազանգն էր: Երկարատև մեծ պայքարի ելքը վճռված էր, և հաստատվեց մեղքի վերջնական վերացումը: Աստծո Որդին անցավ գերեզմանի միջով, որպեսզի «իր մահով խափանի մահվան իշխանությունն ունեցողին, այսինքն՝ սատանային» (Եբրայեցիս 2.14): Ինքնամեծարման փափագը Արուսյակին դրդել էր ասելու. «Աստծո աստղերից բարձր կդնեմ իմ աթոռը... Բարձրյալին կնմանվեմ»: Աստված ասում է. «Ես քեզ [504] մոխիր պիտի շինեմ երկրի վրա ...և դու կոչնչանաս հավիտյան» (Եսայիա 14.13,14, Եզեկիել 28.18,19): Երբ գա «այն օրը, որ վառված է թոնրի պես ...բոլոր գոռոզներն ու չարագործները հարդի պես են լինելու, և նրանց պետք է այրի այն եկող օրը, ասում է Չորաց Տերը, որ նրանց համար արմատ և ոստ պիտի չթողնի» (Մադաթիա 4.1):

Համայն տիեզերքը կտեսնի մեղքի էությունը և դրա հետևանքները: Եվ դրա կատարյալ ոչնչացումը, որը սկզբում կսարսափեցներ հրեշտակներին ու անպատիվ կաներ Աստծուն, հիմա կարդարացնի Նրա սերը և կհաստատի Նրա պատիվը տիեզերքի բոլոր բնակիչների առաջ, ովքեր հաճույքով են կատարում Նրա կամքը, և ում սրտերում գրված է Նրա օրենքը: Չարն այլևս երբեք չի լինի: Աստծո խոսքն ասում է. «Նեղությունը երկու անգամ վեր չի կենա» (Նաում 1.9): Աստծո օրենքը,

որը սատանան արհամարհել էր որպես ստրկության լուծ, պիտի մեծարվի որպես ազատության օրենք: Փորձված և կոփված արարածներն այլևս երբեք անհավատարիմ չեն լինի Նրան, ով Իր էությանը նրանց լիովին բացահայտվել է որպես անգուգական սեր և անսահման իմաստություն:

ԹՇՆԱՄՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ԱՄՏԱՆԱՅԻ ՄԻՋԵՎ

«**Ե**ս թշնամություն եմ դնում քո և կնոջ միջև և քո սերնդի ու նրա սերընդի միջև. նա քո գլուխը կջախջախի, իսկ դու նրա գարշապարը կխայթես» (Մանդոց 3.15): Աստվածային դատավճիռը, որ կայացվեց սատանայի դեմ մարդու մեղանշումից հետո, նաև մարգարեություն էր այն մեծ պայքարի վերաբերյալ, որ մղվելու էր բոլոր դարերում մինչև ժամանակի վերջը՝ իր մեջ ներառելով բոլոր ազգերը, որ ապրելու էին երկրի վրա:

Աստված ասում է. «Ես թշնամություն եմ դնում»: Այս թշնամությունը բնականից չի ծագել: Խախտելով Աստծո օրենքը՝ մարդը էությանը դարձավ չար, և նրա ու սատանայի միջև ստեղծվեց ներդաշնակություն: Մեղավոր մարդու և մեղքի հեղինակի միջև ոչ մի բնական թշնամանք չկա: Երկուսն էլ չար են դարձել ուխտադրժության պատճառով: Ուխտադրուժը հանգիստ չունի, մինչև համակրանք ու աջակցություն չգտնի՝ դրդելով ուրիշներին հետևել իր օրինակին: Այդ իսկ պատճառով ընկած հրեշտակներն ու ամբարիշտ մարդիկ միանում են՝ կազմելով մի հուսահատ ընկերակցություն: Եթե Աստված հատուկ ձևով չմիջամտեր, սատանան և մարդը դաշինք կկազմեին երկնքի դեմ, և սատանայի հանդեպ թշնամություն տածելու փոխարեն՝ մարդկային ողջ ընտանիքը կմիավորվեր ընդդեմ Աստծո:

Սատանան մարդուն էլ դրդեց մեղանշելու, ինչպես հրեշտակներին էր ներքաշել ապստամբության մեջ, դաշնակիցներ գտնելու երկնքի դեմ իր պատերազմում: Բրիստոսի հանդեպ ատելության մեջ սատանայի և անկյալ հրեշտակների միջև ոչ մի տարածայնություն չկար: Նրանք խիստ միաբան էին տիեզերքի Տիրակալի իշխանության դեմ պայքարում, մինչդեռ մնացած բոլոր **[506]** հարցերում համաձայնություն չունեին: Բայց լսելով, որ թշնամություն պիտի լինի իր և կնոջ միջև, իր սերնդի և նրա սերնդի միջև, սատանան հասկացավ, որ մարդկային բնությունն

այլասերելու իր ջանքերն ընդհատվելու են, որ ինչ-որ կերպ մարդուն հնարավորություն է տրվելու դիմակայելու իր ուժին:

Սատանան թշնամությամբ լցվեց մարդկանց հանդեպ այն պատճառով, որ Քրիստոսի միջոցով նրանք դարձան Աստծո սիրո և ողորմության առարկան: Նա ցանկանում է ձախողել մարդու փրկության աստվածային ծրագիրը, անպատիվ անել Աստծուն՝ դիմագրկելով ու պղծելով Նրա ձեռքի գործը, նա կամենում է վիշտ պատճառել երկնքին ու երկիրը լցնել դժբախտությամբ ու ավերածությամբ: Եվ այս ամբողջ չարիքը նա ներկայացնում է որպես Աստծո կողմից մարդու ստեղծման արդյունք:

Հոգում սերմված Քրիստոսի շնորհն է հենց, որ մարդու մեջ թշնամություն է ստեղծում աստանայի հանդեպ: Առանց այս վերափոխիչ շնորհի ու նորոգող ուժի մարդը կշարունակեր գերի մնալ աստանային՝ միշտ պատրաստ ծառայի պես կատարելու նրա հրամանները: Բայց նոր սկզբունքը բախում է առաջացնում հոգում, ուր մինչ այդ խաղաղ էր: Չորությունը, որով Քրիստոսն օժտում է մարդուն, ի վիճակի է դարձնում նրան դիմադրելու բռնակալին ու զավթչին: Ով էլ որ գարշում է մեղքից՝ այն սիրելու փոխարեն, և դիմակայում է իրեն իշխող կրքերին ու հաղթում դրանք, նա դրսևորում է այն սկզբունքի ներգործությունը, որն ամբողջովին վերից է:

Թշնամությունը Քրիստոսի ոգու և աստանայի ոգու միջև ամենավառ կերպով դրսևորվեց այն բանում, թե աշխարհն ինչպես ընդունեց Հիսուսին: Հրեաները մերժեցին Նրան ոչ այնքան նրա համար, որ Նա հայտնվեց առանց աշխարհիկ հարստության, շքեղության ու փառքի: Նրանք տեսան, որ Նա գորություն ուներ, որն ավելի քան լրացնում էր այդ արտաքին առավելությունների պակասը: Բայց Քրիստոսի մաքրությունն ու սրբությունն էր, որ ամբարիշտների ատելությունը բորբոքեց Իր հանդեպ: Նրա անձնուրաց, անմեղ նվիրվածության կյանքը մշտական հանդիմանություն էր հպարտ, ցանկասեր ժողովրդին: Հենց դա էր, որ ատելություն առաջացրեց Աստծո Որդու դեմ: Սատանան ու իր չար հրեշտակները միավորվեցին չար մարդկանց հետ: Ապատամբների բոլոր դաշնակից ուժերը վեր ելան ճշմարտության Առաջատարի դեմ:

[507] Քրիստոսի հետևորդների նկատմամբ ցուցաբերվում է նույն թշնամությունը, որը դրսևորվեց նրանց Ուսուցչի հանդեպ: Ով էլ որ տեսնում է մեղքի գարշելի էությունը և փորձում դիմակայել փորձությանը վերից տրվող գորությամբ, անպայման կառաջացնի աստանայի և նրա հպատակների զայրույթը: Քանի դեռ գոյություն ունեն մեղքն ու մեղավորները, միշտ էլ ատելություն է լինելու ճշմարտության մաքուր սկզբունք-

ների հանդեպ, և հալածանք ու նախատինք՝ դրա ջատագովների դեմ: Քրիստոսի հետևորդները և սատանայի ծառաները չեն կարող միաբանվել: Խաչի գայթակղությունը դեռ չի դադարել: «Բոլոր նրանք, որ ուզում են աստվածապաշտությամբ ապրել Քրիստոս Հիսուսում, հալածանք պիտի կրեն» (Բ Տիմոթեոս 3.12):

Սատանայի գործակալներն անդադար աշխատում են նրա ղեկավարությամբ՝ հաստատելու նրա իշխանությունը և կառուցելու նրա քաղաքությունն ընդդեմ Աստծո կառավարության: Դրա համար նրանք ջանում են մոլորեցնել Քրիստոսի հետևորդներին և դրդել նրանց անհավատարմության: Իրենց առաջնորդի պես նրանք աղավաղում են Սուրբ Գիրքը իրենց նպատակին հասնելու համար: Ինչպես որ սատանան էր փորձում նախատինք բերել Աստծո վրա, այնպես էլ նրա ծառաները ձգտում են զրպարտել Աստծո ժողովրդին: Նույն ոգին, որը մահվան մատնեց Քրիստոսին, ամբարիշտներին մղում է կործանելու Նրա հետևորդներին: Այս բոլորը կանխատեսված է եղել այն առաջին մարգարեության մեջ. «Ես թշնամություն եմ դնում քո և կնոջ միջև և քո սերնդի ու նրա սերնդի միջև»: Եվ սա շարունակվելու է մինչև ժամանակի վերջը:

Սատանան հավաքում է իր բոլոր գորքերը և իր ամբողջ ուժով նետվում մարտի: Ինչո՞ւ նա չի հանդիպում մեծ դիմակայության: Ինչո՞ւ են Քրիստոսի զինվորներն այդպես քնած ու անտարբեր: Որովհետև նրանք իրականում շատ թույլ են կապված Քրիստոսի հետ և որովհետև այդքան զուրկ են Նրա Հոգուց: Մեղքը նրանց համար վանող ու նողկալի չէ, ինչպես իրենց Տիրոջ համար էր: Նրանք չեն դիմակայում դրան վճռականորեն ու համառությամբ, ինչպես անում էր Քրիստոսը: Նրանք չեն գիտակցում մեղքի ծայրաստիճան չար ու կործանարար էությունը և կույր են խավարի իշխանի բնավորության ու գործության նկատմամբ: Թշնամությունը սատանայի և նրա գործերի հանդեպ թույլ է, որովհետև մարդիկ առավելապես անտեղյակ են նրա ուժից ու նենգությունից, ինչպես նաև այն պատերազմից, որ նա մղում է Քրիստոսի և Նրա եկեղեցու դեմ: Այս հարցում հազարավորները խաբված են: Նրանք չգիտեն, որ իրենց թշնամին մի հզոր գորավար է, ով իշխում է չար հրեշտակների մտքին, **[508]** և որ լավ մշակված ծրագրերի ու ճարպիկ քայլերի օգնությամբ պատերազմում է Քրիստոսի դեմ՝ խանգարելու հոգիների փրկությանը: Քրիստոնյա կոչեցյալները և նույնիսկ Ավետարանի ծառայողները հազվադեպ են հիշատակում նրան՝ բացառությամբ, թերևս, ամբիոնից արված պատահական ակնարկների: Նրանք անտեսում են նրա մշտական գործունեությունն ու հաշտությունը՝ արհամարհելով նրա նենգության

մասին բազմաթիվ նախազգուշացումները, և թվում է, թե անտեսում են անգամ նրա գոյությունը:

Մինչ մարդիկ անտեղյակ են նրա հնարքներին, աչալուրջ ոտխն ամեն պահի նրանց ճանապարհին է: Նա ներխուժում է բոլոր տները, ներկա է քաղաքի ցանկացած փողոցում, եկեղեցիներում, ազգային խորհուրդներում, արդարադատության ատյաններում՝ շփոթեցնելով, մոլորեցնելով, գայթակղեցնելով, ամենուրեք ավերելով տղամարդկանց, կանանց և երեխաների հոգիներն ու մարմինները, քայքայելով ընտանիքները, սերմանելով ատելություն, կեղծիք, կռիվ, ապստամբություն և սպանություն: Իսկ քրիստոնեական աշխարհն այնպես է նայում այդ երևույթներին, կարծես Աստված է այդպես սահմանել, և դրանք պետք է գոյություն ունենան:

Սատանան մշտապես ջանում է հաղթել Աստծո ժողովրդին՝ քանդելով այն պատնեշները, որ բաժանում են նրան աշխարհից: Հին Իսրայելը մեղքի մեջ ընկավ, երբ համարձակվեց արգելված հարաբերությունների մեջ մտնել հեթանոսների հետ: Նույն կերպ էլ շեղվեց ժամանակակից Իսրայելը: «Այս աշխարհի աստվածը այն անհավատների սրտերը կուրացրեց, որպեսզի Քրիստոսի փառավոր Ավետարանի լուսավորությունը չծափ նրանց վրա» (Բ Կորնթացիս 4.4): Բոլոր նրանք, ովքեր Քրիստոսի վճռական հետևորդները չեն, սատանայի ծառաներ են: Չվերածնված սրտում սեր կա մեղքի հանդեպ և հակում՝ փայփայելու և արդարացնելու այն, իսկ վերածնված սրտում մեղքի նկատմամբ ատելություն է և դիմադրություն: Երբ քրիստոնյաներն ընտրում են ամբարիշտների և անհավատների ընկերակցությունը, նրանք իրենց փորձության են ենթարկում: Սատանան անտեսանելիորեն ու գաղտագողի խաբեության քող է գցում նրանց աչքերին: Նրանք չեն պատկերացնում, որ մման ընկերակցությունը նպատակ ունի վնասելու իրենց, և բնավորությամբ, խոսքերով ու գործերով անդադար մմանվելով աշխարհին՝ նրանք ավելի ու ավելի են կուրանում:

[509] Աշխարհիկ սովորություններին հարմարվելը եկեղեցին աշխարհի է վերածում, այն երբեք աշխարհը Քրիստոսին չի բերում: Շփումը մեղքի հետ այն անխուսափելիորեն ավելի պակաս նողկալի կղարձնի: Նա, ով ընտրում է սատանայի ծառաների ընկերակցությունը, շուտով կղադարի վախենալ նրանց Տիրոջից: Երբ մեր պարտքը կատարելիս մենք փորձության ենք ենթարկվում, ինչպես Դանիելը թագավորի պալատում, կարող ենք վստահ լինել, որ Աստված կպաշտպանի մեզ, բայց եթե ինքներս ենք մեզ փորձության ենթարկում, ապա վաղ թե ուշ կընկնենք:

Փորձիչը հաճախ ամենամեծ հաջողության է հասնում հենց նրանց միջոցով, ում ամենաքիչն են կասկածում, որ կարող է նրա իշխանության տակ գտնվել: Տաղանդավոր ու կիրթ անձանց մեծարում ու պատվում են, կարծես այդ հատկանիշները կարող են լրացնել աստվածավախության պակասը կամ մարդուն արժանացնել Աստծո բարեհաճությանը: Տաղանդը և բարեկրթությունն ինքնին Աստծո պարգևներ են, բայց երբ փորձում են դրանցով լրացնել բարեպաշտության բացակայությունը, երբ Աստծուն մոտեցնելու փոխարեն՝ դրանք հեռացնում են Նրանից, ապա դառնում են անեծք և որոգայթ: Շատերն այն կարծիքին են, թե թվացյալ քաղաքավարությունը կամ նրբանկատությունը վկայում են քրիստոնյա լինելու մասին: Ավելի մեծ սխալ երբեք չի եղել: Այս հատկանիշները պիտի զարդարեն ամեն մի քրիստոնյայի բնավորությունը, քանզի հզոր ազդեցություն են գործում հոգուտ ճշմարիտ կրոնի, բայց դրանք պետք է սրբազործվեն Աստծո կողմից, այլապես կծառայեն ի չարը: Հաճախ հղկված մտքի և գրավիչ շարժումների տեր մարդը, ով իրեն թույլ չի տա այն, ինչը սովորաբար անբարոյական արարք է համարվում, կարող է ընդամենը մի փայլուն գործիք լինել սատանայի ձեռքում: Նրա ազդեցության և օրինակի խորամանկ, խաբուսիկ բնույթը նրան ավելի վտանգավոր է դարձնում Քրիստոսի գործի համար, քան տգետներն ու անբարեկիրթներն են:

Անկեղծ աղոթքով ու Աստծուն ապավինելով՝ Սողոմոնն այնպիսի իմաստություն ձեռք բերեց, որն առաջացրեց աշխարհի զարմանքն ու հիացմունքը: Բայց երբ նա երես թեքեց իր գործության Աղբյուրից և սկսեց վստահել սեփական ուժերին, փորձության զոհ դարձավ: Եվ այն հրաշալի կարողությունները, որ շնորհվել էին թագավորներից ամենախմաստունին, միայն ավելի հզոր գործիք դարձրին նրան հոգիների թշնամու ձեռքում: **[510]**

Ու թեև սատանան միշտ ձգտում է թաքցնել այդ փաստը քրիստոնյաներից, նրանք երբեք չպիտի մոռանան, որ իրենց «պատերազմը արյան և մարմնի հետ չէ, այլ իշխանությունների և պետությունների, այս աշխարհի խավարի աշխարհակալների և այն չար հոգիների հետ, որ երկնավորների մեջ են» (Եփեսացիս 6.12): Դարերի խորքից մեզ է հասնում ներշնչյալ նախագուշացումը. «Արթուն եղեք, հսկում արե՛ք, որովհետև ձեր ոտի թշնամին՝ սատանան, գոռոզ առյուծի պես ման է գալիս և որոնում, թե որին կուլ տա» (Ա Պետրոս 5.8): «Աստծո սպառազինությունը հագեք, որ կարող լինեք սատանայի հնարքներին հակառակ կենալ» (Եփեսացիս 6.11):

Ադամի օրերից առաջօր մեր մեծ թշնամին իր ողջ կարողությունն օգտագործում է ճնշելու և կործանելու համար: Նա հիմա պատրաստվում է իր վերջին արշավին եկեղեցու դեմ: Բոլոր նրանք, ովքեր ջանում են հետևել Հիսուսին, ընդհարվելու են այս անողոք թշնամու հետ: Որքան ավելի քրիստոնյան նմանվի աստվածային Օրինակին, այնքան ավելի հաստատ է, որ նա սատանայի հարձակումների թիրախ կդառնա: Բոլոր նրանք, ովքեր ակտիվորեն ներգրավված են Աստծո գործի մեջ, ջանալով մերկացնել սատանայի խաբեությունները և Քրիստոսին ներկայացնել ժողովրդին, կարող են Պողոսի նման վկայել, որ մտքի խոնարհությամբ, շատ արցունքներով ու փորձություններով են ծառայել Տիրոջը:

Սատանան իր ամենակատաղի ու նենգ փորձություններով հարձակվում էր Քրիստոսի վրա, բայց ամեն անգամ հետ էր մղվում: Այդ հաղթանակները մեզ համար են տարվել, և դրանք մեզ էլ հաղթելու հնարավորություն են տալիս: Քրիստոսը ուժ կտա բոլորին, ովքեր փնտրում են այդ ուժը: Սատանան չի կարող հաղթել մարդուն՝ առանց նրա համաձայնության: Փորձիչը չի կարող բռնանալ մարդու կամքի վրա և ստիպել նրան մեղք գործել: Նա կարող է հոգեպես ճնշել, բայց չի կարող սպականել, կարող է տառապանք պատճառել մեզ, բայց ոչ՝ պղծել: Այն փաստը, որ Քրիստոսը հաղթել է, պետք է քաջություն ներշնչի Նրա հետևորդներին՝ արիաբար պայքարելու մեղքի ու սատանայի դեմ: **[511]**

ԳԼՈՒԽ 31

ՉԱՐ ՈԳԻՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ասալը տեսանելի և անտեսանելի աշխարհների միջև, Աստծո հրեշտակների ծառայությունն ու չար ոգիների գործունեությունը պարզորոշ ներկայացված են Սուրբ Գրքում և անքակտելիորեն միահյուսված մարդկային պատմությանը: Այսօր չար ոգիների գոյությանն արդեն գրեթե չեն հավատում, իսկ սուրբ հրեշտակներին՝ «ուղարկված սպասավորություն անելու նրանց, որ փրկությունը պիտի ժառանգեն» (Եբրայեցիս 1.14), համարում են մեռած մարդկանց հոգիներ: Սակայն Սուրբ Գիրքը ոչ միայն վկայում է բարի կամ չար հրեշտակների գոյության մասին, այլև անվիճելիորեն ապացուցում է, որ նրանք մեռած մարդկանց անմարմին հոգիները չեն:

Հրեշտակները գոյություն ունեին դեռևս մինչև մարդու արարումը. երբ դրվում էին երկրի հիմքերը, «առավոտյան աստղերը միասին ցնծում էին, և Աստծո բոլոր որդիները գովաբանում էին» (Հոբ 38.7): Մարդու մեղանշումից հետո հրեշտակներ ուղարկվեցին պահպանելու կենաց ծառը, թեև այդ ժամանակ դեռ ոչ մի մարդ չէր մեռել: Հրեշտակները բնությանը գերազանց են մարդկանցից, ինչպես նշել է սաղմոսերգուն. «Սի քիչ ցածրացրիք նրան հրեշտակներից» (Սաղմոս 8.5):

Սուրբ Գիրքը մեզ տեղեկացնում է երկնային էակների թվակազմի, գորության ու փառքի, ինչպես նաև Աստծո կառավարության ու փրկագնման գործի հետ նրանց առնչության մասին: «Տերը երկնքում հաստատեց իր աթոռը, և նրա թագավորությունը տիրում է բոլորին»: Եվ մարգարեն ասում է. «Շատ հրեշտակների ձայն լսեցի աթոռի... շուրջը»: «Ձորությամբ հզոր»՝ նրանք կանգնած են Արքաների Արքայի [512] ներկայությամբ, «նրա պաշտոնյաները, որ կատարում են «նրա կամքը»՝ «նրա խոսքի ձայնը լսելով» (Սաղմոս 103.19-21, Հայտնություն 5.11): Դանիել մարգարեն տեսել էր «հազար հազարավոր և բյուր բյուրավոր» երկնային լրաբերների: Պողոս առաքյալը նրանց «բյուրավոր հրեշտակների շքախումբ» է կոչում (Դանիել 7.10, Եբրայեցիս

12.22): Որպես Աստծո լրաբերներ՝ նրանք պանում են «կայծակի կերպարանքով» (Եզեկիել 1.14), այնքան շլացուցիչ է նրանց փառքը, և սրընթաց՝ նրանց թռիչքը: Հրեշտակը՝ «տեսքով փայլակի պես», իսկ «հագուստը՝ ձյան պես սպիտակ», հայտնվելով Փրկչի գերեզմանի մոտ՝ այնպես սարսափեցրեց պահապաններին, որ նրանք «մեռելի նման եղան» (Մատթեոս 28.3,4): Երբ Սենեքերիմը՝ ամբարտավան ասորին, նախատեց ու հայիոյեց Աստծուն և սպառնաց կործանել Իսրայելը, «այն գիշեր դուրս եկավ Տիրոջ հրեշտակը և զարկեց ասորեստանցիների բանակում հարյուր ութսունհինգ հազար»: Հրեշտակը Սենեքերիմի բանակից «բնաջինջ արեց ամեն քաջ զորավորին, զորավարին և իշխանին... և նա ամոթով հետ դարձավ իր երկիրը» (Գ. Թագավորաց 19.35, Բ Մնացորդաց 32.21):

Հրեշտակներն ուղարկվում են Աստծո զավակների մոտ ողորմության առաքելությամբ: Նրանք եկան Աբրահամի մոտ՝ օրհնության խոստումներով, գնացին Սոդոմ՝ կործանումից փրկելու արդար Դովտին, եկան Եղիայի մոտ, երբ նա հոգնած ու քաղցած մեռնում էր անապատում, հայտնվեցին Եղիսեին՝ հրեղեն կառքերով ու ձիերով շրջապատելով փոքրիկ քաղաքը, որում նա շրջափակվել էր թշնամիների կողմից, օգնեցին Դանիելին, երբ նա աստվածային իմաստություն էր փնտրում հեթանոս արքայի պալատում, ու երբ գցվեց աշյուծների գուրը, եկան Հերովդեսի զնդանում մահվան մատնված Պետրոսի մոտ, հայտնվեցին Փիլիպպեի բանտարկյալներին, գիշերով այցելեցին Պողոսին ու նրա ուղեկիցներին՝ փոթորկալից ծովի վրա, լուսավորեցին Կոռնելիոսի միտքը, որպեսզի նա ընդուներ Ավետարանը, Պետրոսին փրկության պատգամով ուղարկեցին անձանոթ հեթանոսի մոտ. այսպես սուրբ հրեշտակները բոլոր դարերում ծառայել են Աստծո ժողովրդին:

Քրիստոսի յուրաքանչյուր հետևորդի համար մի պահապան հրեշտակ է կարգված: Այս երկնային էակները պաշտպանում են արդարներին **[513]** չարագործի ուժից: Սատանան ինքն ընդունեց այս փաստը, երբ ասաց. «Մի՞թե Հորը ձրի է աստվածավախ: Չէ՞ որ դու նրան, նրա տունը և նրա ամբողջ ունեցվածքը ցանկով շրջապատել ես» (Հոր 1.9,10): Թե ինչպես է Աստված պաշտպանում Իր ժողովրդին, ներկայացված է սաղմոսերգուի խոսքերում. «Տիրոջ հրեշտակը բանակ է շինում նրանից վախեցողների չորս կողմով և փրկում նրանց» (Սաղմոս 34.7): Խոսելով Իրեն հավատացողների մասին՝ Փրկիչն ասաց. «Զգույշ եղեք, որ այս փոքրերից մեկին չանարգեք, որովհետև ասում են ձեզ, որ նրանց հրեշտակները երկնքում միշտ տեսնում են իմ Հոր երեսը, որ երկնքում է» (Մատթեոս

18.10): Հրեշտակները՝ կարգված ծառայելու Աստծո զավակներին, ամեն ժամանակ ազատ մտք ունեն Նրա մոտ:

Այսպիսով Աստծո ժողովրդին չարի բոլոր ուժերի դեմ իր պայքարում խավարի իշխանի գայթակղիչ գործության ու մշտաբթուն չարության դեմ երկնային հրեշտակների չընդհատվող պաշտպանության հավաստիացում է տրված: Եվ դրա կարիքն իսկապես կա: Աստված Իր զավակներին շնորհի և պաշտպանության խոստում է տվել, քանի որ նրանք հանդիպելու են չարի հզոր ուժերին, որոնք բազմաթիվ են, վճռական ու անխոնջ, և չիմանալով կամ անտեսելով նրանց չարությունն ու գործությունը՝ ոչ ոք չի կարող անվտանգ լինել:

Չար ոգիները, որ սկզբում ստեղծվել էին անմեղ, իրենց բնությամբ, գործությամբ ու փառքով հավասար էին այն սուրբ էակներին, որոնք հիմա Աստծո լրաբերներն են: Բայց մեղանչելով՝ նրանք միավորվել են Աստծուն անպատվելու և մարդկանց կործանելու համար: Միանալով սատանայի ապստամբությանը և նրա հետ միասին վտարվելով երկրնքից՝ նրանք հաջորդ բոլոր դարերի ընթացքում գործակցել են նրան աստվածային իշխանության դեմ պատերազմում: Սուրբ Գիրքը մեզ պատմում է նրանց դաշնակցության ու կառավարության, նրանց տարբեր աստիճանների, նրանց մտավոր կարողության ու խորամանկության, ինչպես նաև մարդկանց խաղաղության ու երջանկության դեմ նրանց չար նպատակների մասին:

Հին Կտակարանը հազվադեպ է հիշատակում չար ոգիների գոյության ու նրանց գործունեության մասին, բայց նրանք իրենց ուժն ամենացայտուն կերպով դրսևորեցին այն ժամանակ, երբ Քրիստոսն այս երկրում էր: Քրիստոսը եկել էր իրագործելու **[514]** մարդու փրկության ծրագիրը, և սատանան վճռեց պաշտպանել աշխարհին իշխելու իր իրավունքը: Նրան հաջողվել էր կռապաշտություն հաստատել երկրի բոլոր մասերում, բացի Պաղեստինից: Քրիստոսը եկավ այն միակ երկիրը, որը դեռ ամբողջովին չէր հանձնվել գայթակղիչի իշխանությանը՝ երկնային լույսով ողողելու ժողովրդին: Այստեղ երկու ախտյան ուժերն ընդհարվեցին գերիշխանության համար: Հիսուսը մեկնեց իր սիրո ձեռքերը՝ հրավիրելով բոլոր կամեցողներին ներում և հանգիստ գտնելու Իր մեջ: Խավարի գործերը տեսան, որ իրենց իշխանությունն անսահման չէ, և հասկացան, որ եթե Քրիստոսի առաքելությունը հաջողությամբ պսակվի, իրենց կառավարմանը շուտով վերջ կդրվի: Սատանան զայրացավ շղթայակապ առյուծի պես և արհամարհանքով իր իշխանությունը ցույց տվեց մարդկանց մարմինների և հոգիների վրա:

Այն փաստը, որ դևերն իշխում էին մարդկանց, հստակորեն նշված է Նոր Կտակարանում: Այդ մարդիկ սովորական հիվանդությամբ չէ, որ տառապում էին: Քրիստոսը հիանալի կերպով հասկանում էր, թե ում հետ գործ ուներ, և տեսնում էր չար ոգիների անմիջական ներկայությունն ու ազդեցությունը:

Գաղարայի դիվահարների բժշկության աստվածաշնչյան պատմությունը վառ օրինակ է ինչպես այդ ոգիների թվակազմի, ուժի և չարակամության, այնպես էլ Քրիստոսի գործության ու ողորմության մասին: Այդ թշվառ մոլագարները, կատաղաբար փշրելով ամեն մի շղթա և փրփրած բերաններով ջղաձգվելով՝ օղբ ւցնում էին իրենց աղաղակներով՝ վերքեր հասցնելով իրենց և սպառնալով բոլորին, ովքեր կմոտենային իրենց: Նրանց արյունոտ, այլանդակված մարմիններն ու մթազնած միտքը ներկայացնում էին մի տեսարան, որը մեծ հաճույք էր պատճառում խավարի իշխանին: Այս տառապյալներին իշխող դևերից մեկը հայտարարեց. «Իմ անունը Լեզեոն է, որովհետև մենք շատ ենք» (Մարկոս 5.9): Հռոմեական բանակում լեզեոնը կազմված էր երեքից հինգ հազար հոգուց: Սատանայի գործը նույնպես գործում է խմբերով, և խումբը, որին պատկանում էին այդ դևերը, թվով լեզեոնից պակաս չէր:

Հիսուսի հրամանով չար ոգիները հեռացան իրենց զոհերից՝ թողնելով նրանց հանդարտ նստած Փրկչի ոտքերի մոտ՝ հնազանդ, բանական ու մեղմ: Բայց դևերին **[515]** թույլ տրվեց ծովը զցել խոզերի մի ամբողջ երամակ: Գաղարացիներն այս կորուստն ավելի մեծ համարեցին, քան Քրիստոսի շնորհած օրհնությունը, և աստվածային Բժշկին խնդրեցին, որ հեռանա: Հենց սա էր սատանայի նպատակը: Նրանց կորստի մեղքը զցելով Հիսուսի վրա՝ նա եսասիրական վախ արթնացրեց ժողովրդի մեջ՝ թույլ չտալով, որ լսեն Նրա խոսքերը: Կորստի, դժբախտության ու տառապանքի մեջ սատանան մշտապես մեղադրում է քրիստոնյաներին, որպեսզի նախատինքը չընկնի իր և իր գործակալների վրա:

Սակայն Քրիստոսի ծրագրերը չխափանվեցին: Նա չար ոգիներին թույլ տվեց ոչնչացնել խոզերի երամակը՝ որպես հանդիմանություն այն հրեաներին, ովքեր այս անմաքուր կենդանիներին պահում էին հանուն շահի: Եթե Քրիստոսը չզսպեր դևերին, նրանք ծովը կզցեին ոչ միայն խոզերին, այլ նաև դրանց պահողներին ու տերերին, ովքեր կենդանի մնացին միմիայն հանուն նրանց փրկության գթարտորեն գործադրված Նրա գործության շնորհիվ: Ավելին՝ այս միջադեպը թույլ տրվեց, որպեսզի աշակերտները տեսնեն սատանայի դաժան իշխանությունն ինչպես մարդկանց, այնպես էլ կենդանիների վրա: Փրկիչը կամենում էր, որ Իր

հետևորդները ճանաչեն իրենց թշնամուն, որպեսզի նրանք չխաբվեն ու չհաղթվեն նրա հնարքներից: Նա կամենում էր նաև, որ այդ շրջանի ժողովուրդը տեսներ սատանայի շղթաները փշրելու և նրա գերիներին ազատելու Իր գործությունը: Ու թեև Հիսուսն Ինքը հեռացավ, մարդիկ, որ այդպես հրաշքով փրկվել էին, մնացին՝ հռչակելու իրենց Բարերարի ողորմությունը:

Սուրբ Գրքում նման ուրիշ օրինակներ էլ կան: Փյունիկացի կնոջ դուստրը խիստ տառապում էր դևից, որին Հիսուսը դուրս հանեց Իր խոսքով (Մարկոս 7.26-30): «Կույր ու համր դիվահարը» (Մատթեոս 12.22), մի երիտասարդ՝ բռնված համր ոգով, որը հաճախ նրան «կրակի և ջրի մեջ էր գցում, որ կործանի» (Մարկոս 9.17-27), այն դիվահարը, որ «պիղծ դևի ոգուց» (Գուկաս 4.33-36) տանջվելով՝ խանգարեց ժողովարանի շաբաթօրյա հանգիստը Կափառնայում: բոլորն էլ **[516]** բժշկվեցին կարեկից Փրկչի կողմից: Գրեթե բոլոր դեպքերում Քրիստոսը դիմում էր դևերին՝ որպես գիտակից էակների՝ հրամայելով նրանց թողնել իրենց գոհերին և այլևս չտանջել նրանց: Տեսնելով Նրա հզոր ուժը՝ Կափառնայում երկրպագողները ապշած «իրար հետ խոսում էին և ասում. «Սա ինչ բան է, որ իշխանությունով ու գործությունով պիղծ ոգիներին սաստում է, և նրանք դուրս են գալիս» (Գուկաս 4.36):

Դիվահարները սովորաբար ներկայացված են որպես մեծագույն տառապյալներ, սակայն եղել են նաև բացառություններ: Գերբնական ուժ ձեռք բերելու համար ոմանք ողջունել են սատանայական ազդեցությունը: Այդպիսիներն, իհարկե, չեն ընդհարվել դևերի հետ: Դրանցից էին, օրինակ, հարցուկ ոգի ունեցողները՝ Սիմոն մոզը, կախարդ Եղիմասը և այն աղախինը, ով Փիլիպպետում հետևում էր Պողոսին ու Շիղային:

Ոչ ոք ավելի մեծ վտանգի մեջ չէ չար ոգիների ազդեցությունից, քան նրանք, ովքեր, չնայած Սուրբ Գրքի հստակ ու բազմաթիվ վկայություններին, հերքում են սատանայի և նրա հրեշտակների գոյությունն ու գործունեությունը: Քանի դեռ անտեղյակ ենք նրանց նենգությանը, նրանք գրեթե անպատկերացելի առավելություն ունեն: Շատերը հետևում են նրանց առաջարկներին, մինչդեռ կարծում են, թե իրենց իմաստությամբ են շարժվում: Ահա թե ինչու է սատանան ամենուրեք անհավատություն սփռում իր գոյության նկատմամբ, որքան ավելի է մոտենում ժամանակի վերջը, երբ նա պիտի գործի մեծագույն ուժով՝ խաբելու և կործանելու համար: Նրա քաղաքականությունն է՝ թաքնվել և թաքցնել իր գործելաձևը:

Մեծ խաբեբան ոչնչից այնքան չի վախենում, որքան իր խորամանկ

հնարքների մերկացումից: Իր իսկական էությունն ու նպատակներն ավելի լավ քողարկելու համար նա այնպես է իրեն ներկայացրել մարդկանց, որ ծաղրից ու արհամարհանքից բացի ուրիշ ոչ մի զգացում չառաջացնի: Նա շատ գոհ է, երբ իրեն պատկերում են որպես անճոռնի ու զզվելի մի էակ՝ կես-մարդ, կես-կենդանի, ու երբ լսում է, թե ինչպես են իր անունը ծաղրով ու ծիծաղով արտասանում նրանք, ովքեր իրենց խելամիտ ու լավատեղյակ են համարում: *[517]*

Նա կատարյալ հմտությամբ քողարկել է իրեն, և հենց դրա համար են ամենուրեք հարցնում. «Իրո՞ք այդպիսի արարած գոյություն ունի»: Այն փաստը, որ կրոնական աշխարհն ընդունել է տեսություններ, որոնք հակասում են Սուրբ Գրքի պարզագույն վկայությանը, խոսում է սատանայի հաջողության մասին: Եվ քանի որ սատանան կարող է շատ հեշտությամբ վերահսկել այն մարդկանց միտքը, ովքեր անտեղյակ են նրա ազդեցությանը, Աստծո խոսքը նրա նեղ գործունեության այդքան օրինակներ է ներկայացնում՝ բացահայտելով մեզ նրա գաղտնի ուժերը և դրդելով զգուշանալ նրա հարձակումներից:

Սատանայի և նրա զորքի ուժն ու չարամտությունը կարող էին իրոք տագնապեցնել մեզ, եթե հնարավորություն չունենայինք ապաստարան ու փրկություն գտնել Փրկչի ավելի գերազանց գործության մեջ: Մենք մեր տների դռները փակում ենք սողնակներով ու փականքներով՝ մեր ունեցվածքն ու կյանքը չարագործներից պաշտպանելու համար, սակայն հազվադեպ ենք մտածում չար հրեշտակների մասին, որոնք անդադար փորձում են մոտենալ մեզ, և ում հարձակումներին մենք սեփական ուժերով անկարող ենք դիմակայել: Եթե թույլ տրվեր, նրանք կշեղեին մեր միտքը, կտանջեին մեր մարմինը, կկործանեին մեր ունեցվածքն ու կյանքը: Նրանց միակ հաճույքը թշվառությունն ու ավերածությունն է: Մարսափելի է նրանց վիճակը, ովքեր, հակառակ Աստվածային պահանջներին, հանձնվում են սատանայի փորձություններին, մինչև որ Աստված մատնում է նրանց չար ոգիների վերահսկողությանը: Բայց նրանք, ովքեր հետևում են Քրիստոսին, մշտապես ապահով են Նրա պահպանության ներքո: Հրեշտակները, որ գործությամբ գերազանց են, երկնքից ուղարկվում են պաշտպանելու նրանց: Չարագործը անկարող է ճեղքել այն պահակախումբը, որով Աստված շրջապատել է Իր ժողովրդին: *[518]*

ՄԱՏԱՆԱՅԻ ՈՐՈՎԱՅԹՆԵՐԸ

Մեծ պայքարը Քրիստոսի և սատանայի միջև, որն ընթացել է շուրջ վեց հազար տարի, մոտենում է իր ավարտին, և չարագործը կրկնապատկում է իր ջանքերը՝ տապալելու Քրիստոսի գործը հանուն մարդու և որսալու հոգիներն իր որոգայթների մեջ: Նրա նպատակն է՝ անապաշխար մարդկանց պահել խավարի մեջ, մինչև որ Փրկչի բարեխոսությունն ավարտվի, և այլևս մեղքի համար գոհ չլինի:

Երբ հատուկ ջանքեր չեն արվում՝ դիմադրելու նրա իշխանությանը, երբ եկեղեցում և աշխարհում անտարբերություն է տիրում, սատանան հանգիստ է, քանի որ վտանգ չկա կորցնելու նրանց, ում նա պահում է իր կամքի գերության մեջ: Բայց երբ մարդկանց ուշադրությունը հրավիրվում է հավիտենական բաների վրա, և նրանք հարց են տալիս՝ «Ի՞նչ անեն, որ փրկվեն», նա աչալուրջ է՝ ջանալով դիմակայել Քրիստոսի գործությանը և չեզոքացնել Սուրբ Հոգու ազդեցությունը:

Սուրբ Գիրքն ասում է, որ մի անգամ, երբ Աստծո հրեշտակները եկան ներկայանալու Տիրոջը, սատանան նույնպես եկավ նրանց հետ (Հոբ 1.6), բայց ոչ թե խոնարհվելու Հավիտենական Արքայի առաջ, այլ առաջ տանելու իր չար ծրագրերն արդարների դեմ: Այդ նույն նպատակով էլ նա միշտ ներկա է այնտեղ, ուր մարդիկ հավաքվում են երկրպագելու Աստծուն: Մնալով անտեսանելի՝ նա ջանք չի խնայում երկրպագողների միտքը վերահսկելու համար: Հմուտ գորավարի նման՝ նա իր ծրագրերը նախօրոք է կազմում: Տեսնելով, որ Աստծո լրաբերն ուսումնասիրում է Սուրբ Գիրքը, նա ուշադիր հետևում է, թե ինչ նյութ է **[519]** ներկայացվելու ժողովրդին, և ապա գործի է դնում իր ողջ հմտությունն ու նենգությունը՝ ստեղծելու այնպիսի պարագաներ, որպեսզի լուրը չհասնի նրանց, ում ինքը մոլորեցնում է հենց այդ հարցում: Եվ մարդը, ով ամենից շատ կարիք ունի նախազգուշացման, ստիպված է լինում զբաղվել որևէ գործով, կամ էլ որոշ այլ հանգամանքներ թույլ չեն տալիս նրան լսելու այն խոսքը, որ նրա համար կարող էր կյանքի բուրմունք լինել:

Սատանան տեսնում է Տիրոջ ծառաներին՝ մտահոգված այն հոգևոր խավարի պատճառով, որ պատել է ժողովրդին, լսում է, թե ինչպես են նրանք ջերմեռանդ աղոթում Աստծուն՝ շնորհ և գորություն ստանալու, որպեսզի ցրեն անտարբերության, անհոգության ու ծուլության կախարհանքը, և նոր եռանդով է գործի դնում իր ճարակությունը: Նա մարդկանց դրդում է ախորժակի բավարարման կամ ինքնաբավարարման որևէ այլ ձևի՝ բթացնելով նրանց զգայարաններն այնպես, որ նրանք ի վիճակի չլինեն լսելու այն, ինչի կարիքն ամենից շատ ունեն:

Սատանան քաջ գիտի, որ նրանք, ում ինքը կարող է դրդել անտեսելու աղոթքն ու Սուրբ Գրքի ուսումնասիրությունը, հաղթվելու են իր հարձակումներից, ուստի ինչ ասես հնարում է նրանց միտքը զբաղեցնելու համար: Միշտ էլ եղել են իրենց աստվածապաշտ համարող մարդիկ, ովքեր ճշմարտության մեջ խորանալու փոխարեն՝ իրենց կրոնն են դարձնում բնավորության թերություններ կամ հավատի սխալներ փնտրելը նրանց մոտ, ում հետ համամիտ չեն: Այդպիսիք սատանայի աջ ձեռքն են: Քիչ չեն եղբայրների չարախոսները, և նրանք միշտ ակտիվ են, երբ Աստված գործում է, և Նրա ծառաները ճշմարտապես պատվում են Նրան: Նրանք կեղծ երանգներ են վերագրում ճշմարտությունը սիրողների և դրան հնազանդվողների խոսքերին ու գործերին: Քրիստոսի ամենաանկեղծ, եռանդուն ու անձնուրաց ծառաներին նրանք ներկայացնում են որպես խաբվածներ կամ խաբեբաներ: Նրանց գործն է՝ կեղծել ամեն մի ճշմարիտ և ազնիվ արարքի դրդապատճառը, տարածել զրպարտություններ, և կասկած հարուցել անփորձների մտքում: Այն ամենն, ինչ մաքուր է և արդար, նրանք հնարավոր բոլոր ձևերով ներկայացնում են որպես անազնիվ ու մոլորեցուցիչ:

Սակայն թող ոչ ոք չխաբվի այդպիսիների վերաբերյալ: Դժվար չէ հասկանալ, թե ում զավակներն են նրանք, ում օրինակին են հետևում և ում գործն են անում. «Իրենց պտուղներից [520] կճանաչեք նրանց» (Մատթեոս 7.16): Իրենց վարքով նրանք հիշեցնում են սատանային՝ բունոտ զրպարտչին, «եղբայրների չարախոսին» (Հայտնություն 12.10):

Մեծ խաբեբան շատ ծառաներ ունի, ովքեր պատրաստ են ներկայացնելու ցանկացած կամ ամեն տեսակ մոլորություն՝ նախատեսված տարբեր ճաշակի և ունակությունների տեր անձանց համար, ում նա ուզում է կործանել: Նրա ծրագիրն է՝ եկեղեցի բերել ոչ անկեղծ, չվերածնված մարդկանց, նրանց միջոցով կասկածանք ու անհավատություն սերմանել և խանգարել բոլորին, ովքեր փափագում են Աստծո գործի առաջընթացը, և իրենք էլ ձգտում են առաջանալ դրա հետ: Շատերը,

ովքեր իրական հավատ չունեն Աստծո կամ Նրա Խոսքի նկատմամբ, համաձայնվում են ճշմարտության որոշ սկզբունքների հետ և այդպիսով համարվում քրիստոնյա՝ հնարավորություն ստանալով իրենց սխալները ներկայացնելու որպես աստվածաշնչյան ուսմունք:

Այն կարծիքը, որ կարևոր չէ, թե մարդ ինչպես է հավատում, աստանայի ամենահաջող խաբեություններից մեկն է: Նա գիտի, որ սիրով ընդունված ճշմարտությունը սրբագործում է հոգին, ուստի անդադար փորձում է այն փոխարինել կեղծ տեսություններով, առասպելներով և ուրիշ ավետարանով: Սկզբից ևեթ Աստծո ծառաները պայքարել են կեղծ ուսուցիչների դեմ՝ ոչ միայն որպես անառակ մարդկանց, այլ նաև որպես կործանարար կեղծիքներ տարածողների: Եղիան, Երեմիան, Պողոսը վճռական ու համարձակ պայքար են մղել նրանց դեմ, ովքեր հեռացնում էին մարդկանց Աստծո խոսքից: Այն մտածելակերպը, որն անկարևոր է համարում ճիշտ կրոնական հավատը, ճշմարտության այս սուրբ պաշտպանների մոտ ոչ մի հավանության չի արժանացել:

Սուրբ Գրքի անստույգ ու երևակայական մեկնաբանությունները և հավատի վերաբերյալ բազմաթիվ իրարամերժ տեսությունները, որ գոյություն ունեն քրիստոնեական աշխարհում, մեր մեծ թշնամու գործն են: Նա ուզում է մարդկանց այնպես շփոթեցնել, որ չնկատեն ճշմարտությունը: Եվ տարածայնություններն ու պառակտումները քրիստոնեական եկեղեցիների միջև գլխավորապես պայմանավորված են որևէ սիրված ուսմունքի օգտին Աստվածաշունչը խեղաթյուրելու համատարած սովորությամբ: Աստծո խոսքը խոնարհ սրտով ու զգուշորեն ուսումնասիրելու և Նրա կամքը հասկանալ ձգտելու փոխարեն՝ շատերը ձրգտում են միայն արտասովոր կամ ինքնատիպ ինչ-որ բան հայտնաբերել:

[521]

Միայն ուսմունքները կամ ոչ քրիստոնեական սովորությունները հաստատելու համար ոմանք Աստվածաշնչից հատվածներ են մեջբերում՝ երբեմն կտրելով համատեքստից կամ նշելով որևէ տեքստի միայն կեսը, մինչդեռ մյուս մասը կարող է բոլորովին այլ նշանակություն ունենալ: Օձի նենգությամբ նրանք թաքնվում են անկապ խոսքերի հետևում՝ հարմարեցնելով դրանք իրենց մարմնավոր ցանկություններին: Այսպես շատերը գիտակցաբար աղավաղում են Աստծո խոսքը: Ուրիշներն էլ, ունենալով վառ երևակայություն, կառչում են Սուրբ Գրքի խորհրդանշաններից ու պատկերներից՝ մեկնաբանելով դրանք իրենց պատկերացումների համաձայն՝ հաշվի չառնելով Աստվածաշնչի այն վկայությունը, որ Սուրբ Գիրքը իր իսկ մեկնաբանն է, և ապա իրենց անհեթեթ

գաղափարները ներկայացնում են որպես աստվածաշնչյան ուսմունք:

Երբ էլ որ Սուրբ Գիրքն ուսումնասիրվի առանց աղոթքի, առանց խոնարհի ու սովորելու պատրաստ հոգու, ամենապարզ ու ամենահստակ, ինչպես նաև ամենաբարդ հատվածները սխալ կընկալվեն: Պապական առաջնորդներն ընտրում են Սուրբ Գրքի այն հատվածները, որոնք լավագույնս կծառայեն իրենց մտադրություններին, մեկնաբանում են իրենց ուզած ձևով և ապա ներկայացնում ժողովրդին՝ միաժամանակ գրկելով նրան Գիրքն ինքնուրույն ուսումնասիրելու և նրա սրբազան ճշմարտությունները հասկանալու արտոնությունից: Աստվածաշունչն ամբողջությամբ պետք է տրվի մարդկանց այնպես, ինչպես գրված է: Ավելի լավ է նրանց ընդհանրապես չսովորեցնել Սուրբ Գրքից, քան այն մատուցել այդքան խեղաթյուրված ձևով:

Աստվածաշունչը նախատեսված է եղել որպես ուղեցույց բոլորի համար, ովքեր ուզում են ճանաչել իրենց Արարչի կամքը: Աստված մարդկանց տվել է մարգարեական հաստատ խոսքը: Հրեշտակները և հենց Ինքը՝ Քրիստոսը, եկան Դանիելին ու Հովհաննեսին հայտնելու այն, ինչը շուտով պիտի կատարվեր: Մեր փրկությանը վերաբերող այդ կարևոր հարցերը չեն թողնվել խորհրդավոր մշուշի մեջ: Դրանք այնպես չեն տրվել, որպեսզի շփոթեցնեն և մոլորեցնեն ճշմարտության անկեղծ որոնողին: Տերն ասել է Ամբակում մարգարեի միջոցով. «Գրիր տեսիլքը և որոշակի նշանակիր... որպեսզի կարդացողը հեշտ կարդա» (Ամբակում 2.2, բնագրի թարգմ.): Աստծո խոսքը պարզ է բոլորի համար, ովքեր ուսումնասիրում են այն աղոթքի [522] հոգով: Իսկապես ազնիվ յուրաքանչյուր անձ կգա դեպի ճշմարտության լույսը: «Լույս է ծագում արդարին» (Մաղնոս 97.11): Եվ ոչ մի եկեղեցի չի կարող աճել սրբության մեջ, եթե նրա անդամները ճշմարտությունը չորոնեն այնպես, ինչպես որոնում են թաքնված գանձը:

«Ազատամտություն» գոչելով՝ մարդիկ կուրորեն չեն տեսնում իրենց թշնամու խորամանակ հնարքները, մինչդեռ նա անդադար անխուճ կերպով աշխատում է իր նպատակին հասնելու համար: Երբ նրան հաջողվում է Աստվածաշունչը փոխարինել մարդկային տեսություններով, Աստծո օրենքը մի կողմ է դրվում, իսկ եկեղեցիներն ընկնում են մեղքի գերության մեջ՝ միաժամանակ կարծելով, թե ազատ են:

Շատերի համար գիտական հետազոտությունն անեծք է դարձել: Աստված թույլ է տվել, որ լույսի շողերը գիտության ու արվեստի նվաճումների միջոցով սփռվեն աշխարհի վրա, սակայն նույնիսկ ամենահանճարեղ մարդիկ, եթե իրենց ուսումնասիրության մեջ չեն առաջնորդ-

վում Աստծո խոսքով, խճճվում են՝ փորձելով հետագոտել գիտության և հայտնության փոխհարաբերությունները:

Նյութական և հոգևոր աշխարհի մասին մարդկային գիտելիքները թերի են և անկատար, այդ պատճառով էլ շատերը չեն կարողանում իրենց գիտական հայացքները ներդաշնակեցնել Սուրբ Գրքի հետ: Շատերը զանազան տեսություններն ու ենթադրությունները գիտական փաստեր են համարում՝ կարծելով, թե Աստծո խոսքը պետք է ստուգվի «ստատանուն գիտության» ուսմունքով (Ա Տիմոթեոս 6.20): Արարիչն ու Նրա գործերը նրանց հասկացողությունից վեր են, և քանի որ ի վիճակի չեն բացատրելու դրանք բնության օրենքներով, Սուրբ Գրքի պատմությունն անարժանահավատ են համարում: Նրանք, ովքեր կասկածի են ենթարկում Հին և Նոր Կտակարանների ստույգությունը, շատ հաճախ, անելով ևս մի քայլ, կասկածում են Աստծո գոյությանը՝ անսահման ուժ վերագրելով բնությանը: Կորցնելով խարիսխը՝ նրանք բախվում են անհավատության ժայռերին:

Այսպես խաբված աստանայից՝ շատերը հավատից շեղվում են: Մարդիկ ձգտում են իրենց Արարչից ավելի իմաստուն լինել. մարդկային փիլիսոփայությունը փորձում է հետագոտել ու բացատրել գաղտնիքներ, որոնք երբեք չեն բացահայտվելու հավերժության ընթացքում անգամ: Եթե մարդիկ քննեն ու հասկանային այն, ինչ Աստված արդեն հայտնել է Իր և Իր նպատակների մասին, ապա Եհովայի փառքի, վեհության **[523]** և գործության մասին այնպիսի պատկերացում կկազմեին, որ կգիտակցեին իրենց ոչնչությունն ու կբավարարվեին նրանով, ինչ որ բացահայտվել է իրենց և իրենց երեխաներին:

Աստանայի խաբեության գլուխգործոցն է՝ մարդկանց միտքը մըշտապես զբաղեցնել քննելով ու ենթադրություններ անելով այն բաների մասին, ինչ Աստված չի հայտնել և մտադիր էլ չէ հասկացնելու: Հենց այդպես Արուսյակը կորցրեց իր տեղը երկնքում: Նա դժգոհեց, որ իրեն չեն վստահում Աստծո մտահղացումների բոլոր գաղտնիքները և ամբողջապես արհամարհեց այն, ինչ բացահայտված էր իր բարձր դիրքի հետ կապված գործի վերաբերյալ: Նույն դժգոհությունը ներշնչելով իրեն ենթակա հրեշտակներին՝ նա դրդեց նրանց մեղանշելու: Այժմ նա ձգտում է այդ նույն ոգով վարակել մարդկանց ու նրանց ևս դրդել արահամարհելու Աստծո ուղղակի պատվերները:

Նրանք, ովքեր չեն կամենում ընդունել Աստվածաշնչի պարզ, կրտրուկ ճշմարտությունները, շարունակ հաճելի առասպելներ են որոնում՝ հանգստացնելու իրենց խիղճը: Որքան ավելի քիչ հոգևորություն, անձ-

նուրացություն և խոնարհություն է պահանջում ներկայացվող ուսմունքը, այնքան ավելի հաճույքով է այն ընդունվում: Այդպիսի մարդիկ քայքայում են իրենց մտավոր ուժերը՝ ծառայեցնելով դրանք իրենց մարմնավոր ցանկություններին: Լինելով չափազանց իմաստուն իրենց աչքերում, որպեսզի փշրված հոգով ու ջերմեռանդ աղոթքով ուսումնասիրեն Սուրբ Գիրքը Աստծո կամքն իմանալու համար, նրանք ոչ մի պաշտպանություն չունեն մոլորությունից: Սատանան պատրաստ է բավարարել սրտի ցանկությունը, և ճշմարտության փոխարեն իր խաբեությունն է առաջարկում: Հենց այսպես պապությունը կարողացավ իշխել մարդկանց մտքի վրա, և մերժելով ճշմարտությունը, քանի որ այն պահանջում է անձնուրացություն, բողոքականները գնում են նույն ճանապարհով: Բոլոր նրանք, ովքեր, աշխարհից չտարբերվելու համար, արհամարհում են Աստծո խոսքը հանուն իրենց հարմարության, կթողնվեն ճշմարտության փոխարեն ընդունելու կորստաբեր հերձվածողություն: Նրանք, ովքեր գիտակցաբար մերժում են ճշմարտությունը, ընդունելու են ամեն տեսակ մոլորություն: Նա, ով սարսափում է մեկ խաբեությունից, սիրով ընդունելու է մեկ ուրիշը: Պողոս առաքյալը, խոսելով նրանց մասին, ովքեր «չընդունեցին ճշմարտության սերը, որպեսզի փրկվեն», ասում է. «Դրա համար Աստված մոլորության ներգործություն կուղարկի նրանց, որ հավատան ստության, որ դատապարտվեն ամենքը, [524] ովքեր չհավատացին ճշմարտությանը, բայց հավանեցին անօրենությունը» (ԲԹեսաղոնիկեցիս 2.10-12): Նման նախազգուշացում ունենալով՝ պետք է զգույշ լինենք, թե ինչ ուսմունք ենք ընդունում:

Մեծ խաբեբայի ամենահաջող հնարքներից են ոգեհարցության սուտ ուսմունքն ու կեղծ հրաշքները: Լույսի հրեշտակի տեսք առած՝ սատանան իր ցանցը զգում է այնտեղ, ուր ամենաքիչն են կասկածում: Եթե մարդիկ անկեղծ աղոթքով ուսումնասիրեին Աստծո Գիրքը՝ այն հասկանալու համար, ապա չէին թողնվի խավարի մեջ՝ ընդունելու կեղծ ուսմունքներ: Բայց մերժելով ճշմարտությունը՝ նրանք խաբեության զոհ են դառնում:

Մեկ այլ վտանգավոր մոլորություն է այն ուսմունքը, որ հերքում է Քրիստոսի աստվածությունը՝ պնդելով, որ Նա գոյություն չի ունեցել՝ նախքան այս երկիր գալը: Այս տեսությունն ընդունված է մարդկանց մի մեծ խմբի կողմից, ովքեր ասում են, թե հավատում են Աստվածաշնչին, սակայն դա ուղղակիորեն հակասում է մեր Փրկչի խոսքերին՝ Հոր հետ ունեցած Իր կապի, Իր աստվածային էության և Իր նախազգոյության վերաբերյալ: Դա հնարավոր չէ ընդունել՝ առանց լրջորեն աղավաղելու Սուրբ Գիրքը: Դա ոչ միայն նսեմացնում է փրկագնման վերաբերյալ

մարդու պատկերացումը, այլ նաև քայքայում է հավատն Աստվածաշնչի հանդեպ՝ որպես Աստծուց տրված հայտնություն: Այն ոչ միայն դառնում է ավելի վտանգավոր, այլ նաև դժվար հերքելի: Եթե մարդիկ մերժում են ներշնչված Գրքի վկայությունը՝ Քրիստոսի աստվածության վերաբերյալ, ապա նրանց հետ այդ հարցը քննարկելն իզուր է, քանզի ոչ մի փաստարկ, որքան էլ ծանրակշիռ լինի, չի կարող նրանց համոզել: «Շնչավոր մարդն Աստծո չոգու բաները չի ընդունում, որովհետև դրանք հիմարություն են նրա համար, և չի էլ կարող գիտենալ, որովհետև հոգևոր կերպով են քննվում» (Ա Կորնթացիս 2.14): Այս մոլորությունն ընդունողներից և ոչ մեկը չի կարող ճիշտ պատկերացում կազմել Քրիստոսի առաքելության կամ մարդու փրկության Աստծո մեծ ծրագրի մասին:

Մեկ այլ նենգ և կործանարար մոլորություն է արագ տարածվող այն կարծիքը, թե աստանան որպես անձնավորություն գոյություն չունի, իսկ այդ անունն Աստվածաշնչում օգտագործված է ընդամենը մարդկանց չար մտքերն ու ցանկությունները ներկայացնելու համար: [525]

Ամբիոններից հաճախ հնչող այն հանրաճանաչ ուսմունքը, ըստ որի՝ Քրիստոսի Երկրորդ գալուստը Նրա հայտնվելն է յուրաքանչյուր անհատի՝ իր մահվան պահին, մի հնարք է՝ նախատեսված մարդկանց ուշադրությունը շեղելու երկնային ամպերով Նրա անձնական գալուստից: Տարիներ շարունակ աստանան ասել է. «Ահա նա ներսի սենյակում է» (Մատթեոս 24.23-26), և շատ հոգիներ կորստյան են մատնվել՝ հավատալով այդ խաբեությանը:

Եվս մի բան. աշխարհիկ իմաստությունը սովորեցնում է, թե աղոթելն անիմաստ է: Գիտնականները պնդում են, թե աղոթքին ոչ մի իրական պատասխան չի կարող լինել, քանի որ դա բնության օրենքի խախտում՝ հրաշք կլիներ, իսկ հրաշքներ գոյություն չունեն: Նրանք ասում են, թե տիեզերքը կառավարվում է հստակ օրենքներով, և Աստված Ինքը ոչինչ չի անում այդ օրենքներին հակառակ: Այսպիսով՝ նրանք պատկերում են Աստծուն Իր իսկ օրենքներով շղթայված, կարծես աստվածային օրենքները բացառում են Նրա ազատությունը: Նման ուսմունքը հակասում է Սուրբ Գրքի վկայությանը: Մի՞թե Քրիստոսն ու Նրա առաքյալները հրաշքներ չեն գործել: Այն նույն կարեկից Փրկիչն այսօր էլ կենդանի է և նույնքան պատրաստ՝ լսելու հավատի աղոթքը, որքան այն ժամանակ, երբ տեսանելիորեն քայլում էր մարդկանց մեջ: Բնականը համագործակցում է գերբնականի հետ: Աստծո ծրագրի մի մասն է՝ ի պատասխան հավատի աղոթքի՝ մեզ շնորհել այն, ինչը Նա չէր շնորհի, եթե այդպես չխնդրեինք:

Ամթիվ ու անհամար են քրիստոնեական եկեղեցիներում տարածված կեղծ ուսմունքներն ու անհիմն գաղափարները: Անհնար է պատկերացնել Աստծո խոսքում հաստատված ուղենիշներից զեթ մեկը վերացնելու չար հետևանքները: Այս բանն անողներից քչերն են բավարարվում ճշմարտության միայն մեկ կետը մերժելով: Մեծամասնությունը շարունակում է մեկը մյուսի հետևից մերժել ճշմարտության սկզբունքները, մինչև որ դառնում են անհավատներ:

Հանրաճանաչ աստվածաբանության սխալները կասկածամտության են մղել շատ հոգիների, ուլքեր, հակառակ դեպքում, կարող էին հավատալ Սուրբ Գրքին: Նրանք չեն կարող ընդունել արդարության, գթարտության ու բարության իրենց զգացումները վիրավորող ուսմունքներ, և քանի որ դրանք ներկայացվում են որպես աստվածաշնչյան, նրանք հրաժարվում են դրանք ընդունել որպես Աստծո խոսք: **[526]**

Սատանայի նպատակն էլ հենց սա է: Նա ամեն բանից առավել փափագում է ոչնչացնել վստահությունը Աստծո և Նրա Խոսքի հանդեպ: Այդ նա է գլխավորում կասկածամիտների մեծ բանակը և իր ողջ կարողությամբ ձգտում է իր կողմը շահել հոգիներին: Կասկածելը նորաձև է դառնում: Շատերն անվստահությամբ են նայում Աստծո խոսքին և նրա Հեղինակին, որովհետև այն հանդիմանում և դատապարտում է մեղքը: Նրանք, ուլքեր չեն ցանկանում հնազանդվել Խոսքի պահանջներին, ջանում են հեղինակազրկել այն: Նրանք Աստվածաշունչը կարդում կամ խոսքը լսում են եկեղեցու ամբիոնից՝ միայն Գրքում կամ քարոզում սխալներ գտնելու համար: Քչերը չէ, որ անհավատ են դառնում իրենց պարտականության արհամարհումն արդարացնելու համար: Մյուսները կասկածամիտներին են հարում հպարտությունից և ծուլությունից: Չափից ավելի փափկասեր, որպեսզի աչքի ընկնեն որևէ պատվավոր գործով, որը ջանք և անձնուրացություն է պահանջում, նրանք ձգտում են իմաստունի համբավ ձեռք բերել՝ քննադատելով Աստվածաշունչը: Շատ բան կա, որ սահմանափակ միտքն, առանց աստվածային իմաստության, անկարող է ըմբռնել, և այդպես առիթ են գտնում քննադատելու: Շատերին թվում է, թե անհավատ, անաստված ու քննադատ լինելն առաքինություն է: Բայց առերես անկեղծության տակ կարելի է նկատել, որ այդ մարդիկ լցված են ինքնավստահությամբ ու հպարտությամբ: Շատերը հաճույք են զգում՝ Սուրբ Գրքում ինչ-որ բան գտնելով, որը կշիռթեցնի մարդկանց միտքը: Ոմանք սկզբում քննադատում և հակառակվում են այն պատճառով, որ պարզապես սիրում են վիճաբանել՝ չգիտակցելով, որ այդպես վարվելով՝ ընկնում են թռչնորսի ցանցը: Սակայն բացահայտ արտահայտելով

իրենց անհավատությունը՝ նրանք մտածում են, որ չպետք է փոխեն իրենց միտքը: Այսպես նրանք միանում են ամբարիշտներին և իրենց համար փակում Դրախտի դարպասները:

Աստված Իր խոսքում բավականաչափ վկայություններ է տվել դրա աստվածային ծագման մասին: Այնտեղ հստակորեն ներկայացված են մեր փրկությանը վերաբերող մեծ ճշմարտությունները: Սուրբ Հոգու օգնությամբ, որ խոստացված է բոլորին, ովքեր անկեղծորեն կփնտրեն ճշմարտությունը, ամեն մարդ կարող է [527] ինքնուրույն հասկանալ դա: Աստված մարդկանց տվել է հաստատուն հիմք, որի վրա նրանք կարող են կերտել իրենց հավատը:

Սակայն մարդու ասհմանափակ միտքն ի վիճակի չէ լիակատար չափով ըմբռնելու Անասհմանի ծրագրերն ու նպատակները: Մենք երբեք չենք կարող քննելով գտնել Աստծուն և չպետք է փորձենք ինքնավստահ ձեռքով բարձրացնել այն վարագույրը, որով Նա ծածկում է Իր վեհափառությունը: Առաքյալը գոչում է. «Ի՛նչ անքննելի են նրա դատաստանները, և անհասկանալի՝ նրա ճանապարհները» (Հռոմեացիս 11.33): Մեզ տրված է այնքանով ըմբռնել Նրա վերաբերմունքը մեր նկատմամբ և Նրա շարժառիթները, որ կարողանանք անսահման գործության հետ միահիյուսված տեսնել Նրա անհուն սերն ու ողորմությունը: Մեր երկնային Հայրը ամեն ինչ կառավարում է իմաստությամբ ու արդարությամբ, և մենք, դժգոհ ու թերահավատ լինելու փոխարեն, պիտի ակնածանքով ենթարկվենք Նրան: Նա իր նպատակներից մեզ կհայտնի այն, ինչ օգտակար է մեզ իմանալ, իսկ դրանից այն կողմ մենք պիտի վստահենք ամենագոր Բազկին և սիրով լի Սրտին:

Թեև Աստված բավարար ապացույցներ է տվել հավատալու համար, Նա երբեք չի վերացնի անհավատության բոլոր պատճառները: Ովքեր կեռ են փնտրում իրենց կասկածները կախելու համար, կգտնեն այն: Եվ նրանք, ովքեր հրաժարվում են ընդունել Աստծո խոսքն ու հնազանդվել դրան, մինչև որ այլևս առարկելու կամ կասկածելու առիթ չլինի, երբեք չեն գալու դեպի լույսը:

Անվատահոթյունն Աստծո հանդեպ բնական պտուղն է չվերածնված սրտի, որը թշնամության մեջ է Նրա հետ: Իսկ հավատ ներշնչում է Սուրբ Հոգին, և այն ծրում է միայն այն դեպքում, եթե փայփայենք: Ոչ ոք չի կարող հավատի մեջ գորանալ՝ առանց վճռական ջանքերի: Անհավատությունն ուժեղանում է, եթե խրախուսվի: Ու եթե մարդիկ, ապացույցների մասին խորհելու փոխարեն, որ Աստված տվել է իրենց հավատն ամրացնելու համար, իրենց թույլ են տալիս կասկածել և առարկել, կտեսնեն, որ իրենց

կասկածները գնալով ավելի են հաստատվում:

Բայց նրանք, ովքեր կասկածում են Աստծո խոստումներին ու չեն վստահում Նրա շնորհի հավաստիացմանը, անպատվում են Նրան և ուրիշներին դեպի Քրիստոսը գրավելու փոխարեն՝ իրենց ազդեցությամբ հեռացնում են /528/ Նրանից: Նրանք անպտուղ ծառեր են, որ իրենց մութ սաղարթները տարածում են այս ու այն կողմ՝ փակելով արևի շողերը մյուս բույսերից և թողնելով, որ դրանք թառամեն ու մեռնեն սառը ստվերում: Այդ անձանց ամբողջ կյանքը անվերջ վկայություն է հենց իրենց դեմ: Նրանք կասկածամտության ու անհավատության սերմեր են ցանում, որոնք անպայման համապատասխան բերք են տալու:

Կա միայն մեկ ուղի նրանց համար, ովքեր անկեղծորեն ուզում են ազատվել կասկածներից: Իրենց անհասկանալի բաները կասկածի ենթարկելու և քննադատելու փոխարեն՝ թող ընդունեն այն լույսը, որն արդեն շողում է իրենց վրա, և նրանց ավելի պայծառ լույս կտրվի: Թող նրանք կատարեն իրենց համար հասկանալի ամեն մի պարտականություն, իսկ մյուսները, որոնց վերաբերյալ հիմա կասկածներ ունեն, հետո կբացահայտվեն իրենց:

Սատանան կարող է այնքան հմտորեն կեղծել ճշմարտությունը, որ կիսաբի բոլոր նրանց, ովքեր պատրաստ են խաբվելու, ովքեր ուզում են խուսափել անձնուրացությունից ու զոհողությունից, որ պահանջում է ճշմարտությունը: Սակայն նա անկարող է իր իշխանության տակ պահել գեթ մեկ հոգու, ով անկեղծորեն փափագում է, ինչ գնով էլ լինի, ճանաչել ճշմարտությունը: Քրիստոսն է ճշմարտությունը և «Լույսը, որ ամեն մարդու լուսավորում է, ով գալիս է աշխարհ» (Հովհաննես 1.9): Ճշմարտության Հոգին ուղարկվել է՝ առաջնորդելու մարդկանց ամեն ճշմարտության մեջ: Եվ Աստծո Որդու հեղինակությամբ ասված է. «Փնտրեցեք, և կգտնեք»: «Եթե մեկը կամենում է նրա կամքն անել, նա կիմանա այս ուսմունքի մասին» (Մատթեոս 7.7, Հովհաննես 7.17):

Քրիստոսի հետևորդները քիչ բան գիտեն այն դավերից, որ սատանան ու նրա զորքը նյութում են իրենց դեմ: Բայց երկնքում Նստողն այդ բոլոր հնարքներն այնպես կուղղորդի, որ դրանք ծառայեն իր խոր մտադրությունների իրականացմանը: Տերը թույլ է տալիս, որ Իր ժողովուրդը ենթարկվի հրաշունչ փորձությունների ոչ թե նրա համար, որ հաճույք է ստանում վշտից ու տառապանքից, այլ որովհետև դա անհրաժեշտ է նրանց վերջնական հաղթանակի համար: Նա չէր կարող հակասել Իր իսկ փառավոր խորհուրդներին՝ պաշտպանելով նրանց փորձություններից, քանզի դրանց բուն նպատակն է՝ նախապատրաստել

նրանց դիմակայելու չարի բոլոր գայթակղություններին: **[529]**

Ո՛չ ամբարիշտ մարդիկ, ո՛չ էլ դևերը չեն կարող խանգարել Աստծո գործին կամ հեռացնել Նրան Իր ժողովրդից, եթե վերջիններս խոնարհ և փշրված սրտով խոստովանեն ու թողնեն իրենց մեղքերը և հավատով ապավինեն Նրա խոստումներին: Յանկացած փորձության և չար ազդեցության՝ բացահայտ լինի, թե ծածուկ, կարելի է հաջողությամբ դիմադրել «ոչ թե գորությունով և ոչ թե ուժով, այլ իմ հոգով, ասում է Ջորայց Տերը» (Չարարիա 4.6):

«Տիրոջ աչքերն արդարների վրա են, և նրա ականջները՝ դեպի նրանց աղոթքը... Եվ ով է նա, որ չարչարի ձեզ, եթե դուք բարուն հետևող լինեք» (Ա Պետրոս 3.12,13): Երբ Բաղասամը, հարուստ վարձատրության խոստումով հրապուրված, կախարդություն օգտագործեց Իսրայելի դեմ, և Տիրոջը գոհեր մատուցելով՝ փորձեց անիծել Նրա ժողովրդին, Աստծո Հոգին արգելեց նրան անեծքի խոսքեր ասել և ստիպեց բացականչել. «Ինչպե՞ս անիծեմ նրանց, ում Աստված չի անիծում, և ինչպե՞ս նգովեմ նրանց, ում Եհովան չի նգովում»: «Իմ անձը արդարների մահով մեռնի, և իմ վախճանը լինի նրանցից մեկի պես»: Երբ նորից գոհաբերություն արվեց, անաստված մարգարեն հայտարարեց. «Ահա հրաման առա օրհնելու, և ինքը օրհնեց, և ես ետ չեմ դարձնի: Հակոբի վրա անօրենություն չգնեց, ոչ էլ անզգամություն տեսավ Իսրայելի վրա. նրա Եհովա Աստվածն իր հետ է, և նրա մեջ թագավորի ցնծության ձայն կա»: «Դրա համար Հակոբի դեմ կախարդություն չի լինի, և Իսրայելի դեմ՝ դյուրություն. Հակոբին և Իսրայելին կասվի ժամանակին, թե Աստված ինչե՞ր արեց»: Սակայն երրորդ անգամ էլ գոհաստեղաններ կանգնեցրին, և դարձյալ Բաղասամը փորձեց անիծել: Բայց մարգարեի կամքին հակառակ՝ Աստծո Հոգին նրա շուրթերով հռչակեց Իր ընտրյալների բարգավաճումը և հանդիմանեց նրանց թշնամիների հիմարությունն ու չարությունը. «Քեզ օրհնողները օրհված են, և քեզ անիծողները՝ անիծված» (Թվոց 23.8,10,20,21,23, 24.9):

Իսրայելն այդ ժամանակ հավատարիմ էր Աստծուն, և քանի դեռ նրանք հնազանդ էին Նրա օրենքին, երկրային կամ դժոխային ոչ մի ուժ չէր կարող հաղթել նրանց: Բայց անեծքը, որ թույլ չտրվեց արտասանել **[530]** Աստծո ժողովրդի դեմ, Բաղասամն ի վերջո կարողացավ բերել նրա գլխին՝ մեղքի մեջ գցելով նրան: Խախտելով Աստծո պատվիրանները՝ նրանք իրենց բաժանեցին Նրանից և թողնվեցին զգալու կործանիչի գորությունը:

Սատանան լավ գիտի, որ Քրիստոսում ապրող ամենաթույլ հոգին

շատ ավելի գորեղ է խավարի գորքերից, և եթե ինքը բացահայտ կերպով հայտնվի, ապա դիմադրության կհանդիպի: Ուստի նա ջանում է խաչի զինվորներին դուրս բերել իրենց ամրոցից, իսկ ինքն իր գորքով դարան մտած՝ պատրաստ սպասում է կործանելու բոլորին, ովքեր կհամարձակվեն ոտք դնել իր տարածքը: Միայն խոնարհությամբ Աստծուն ապավինելով և Նրա բոլոր պատվիարներին հնազանդվելով՝ մենք կարող ենք ապահով լինել:

Առանց ադոքսի ոչ ոք չի կարող ապահով լինել գեթ մեկ օր կամ մեկ ժամ: Մենք պետք է խնդրենք Տիրոջը, որ հատկապես իմաստություն տա մեզ՝ Նրա Խոսքը հասկանալու համար: Գրանում բացահայտված են փորձի նենգությունն ու այն միջոցները, որոնցով կարող ենք հաջողությամբ դիմակայել նրան: Սատանան վարպետ է Մուրբ Գրքից մեջբերումներ անելու՝ իր սեփական մեկնաբանությունը տալով այն հատվածներին, որոնցով հույս ունի սահեցնել մեզ: Մենք պետք է Աստվածաշունչն ուսումնասիրենք խոնարհ սրտով՝ երբեք չմոռանալով մեր կախվածությունն Աստծուց: Մշտապես զգուշանալով սատանայի հնարքներից՝ մենք պետք է անդադար հավատով ադոքսենք. «Մի տար մեզ փորձության»։ *[531]*

ԳԼՈՒԽ 33

ԱՌԱՋԻՆ ՄԵԾ ԽԱՐԵՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարդու ամենավաղ պատմությունից սատանան սկսեց մեր ցեղը կործանելու իր ջանքերը: Նա, ով խռովություն էր հրահրել երկնքում, կամեցավ երկրի բնակիչներին իր կողմը գրավել՝ Աստծո կառավարության դեմ իր պայաքարում: Ադամն ու Եվան կատարելապես երջանիկ էին՝ հնազանդվելով Աստծո օրենքին, և այս փաստը մշտապես վկայում էր այն կարծիքի դեմ, որ սատանան պնդում էր երկնքում, թե իբր Աստծո օրենքը ճնշող է և հակառակ Նրա արարածների բարօրությանը: Բացի այդ՝ նայելով անմեղ զույգի համար պատրաստված գեղեցիկ տանը՝ սատանայի նախանձը բորբոքվեց: Նա վճռեց մեղքի մեջ գցել նրանց, որպեսզի բաժանելով Աստծուց ու ենթարկեցնելով իր իշխանությանը՝ կարողանա տիրել երկրին և այստեղ հաստատել իր արքայությունն՝ ընդդեմ Ամենաբարձրյալի:

Եթե սատանան ցույց տար իր իսկական էությունը, անմիջապես հետ կնդվեր, որովհետև Ադամն ու Եվան նախագգուշացվել էին այդ վտանգավոր թշնամու մասին: Բայց նա գործում էր գաղտնի՝ թաքցնելով իր մտադրությունը, որպեսզի հասներ իր նպատակին: Որպես միջնորդ օգտագործելով օձին, որն այն ժամանակ հմայիչ կերպարանքով մի արարած էր, նա դիմեց Եվային. «Իրա՞վ Աստված ասաց, որ պարտեզի ոչ մի ծառից չուտեք» (Ծննդոց 3.1): Եթե Եվան հրաժարվեր փորձից հետ խոսել, նրան ոչ մի վտանգ չէր սպառնա, բայց համարձակվելով գրույցի բռնվել նրա հետ՝ դարձավ նրա խորամանկության զոհը: /532/ Այսպես է հենց, որ շատերն առաջօր հաղթվում են: Նրանք կասկածի են ենթարկում Աստծո պահանջներն ու վիճաբանում դրանց շուրջ, և աստվածային պատվերներին հնազանդվելու փոխարեն՝ նրանք ընդունում են մարդկային տեսություններ, որոնք սուկ քողարկում են սատանայի հնարքները:

«Կինն ասաց օձին. «Պարտեզի ծառերի պտղից ուտում ենք, բայց այն ծառի պղտից, որ պարտեզի մեջտեղում է, Աստված ասաց, մի ուտեք դրանից և դրան մի դիպչեք, որ չմեռնեք»: Եվ օձը կնոջն ասաց. «Բնավ

չեք մեռնի: Այլ Աստված գիտի, թե այն օրը, որ նրանից ուտեք, ձեր աչքերը կբացվեն և Աստծո պես կլինեք՝ բարին և չարը գիտեցող» (Ծննդոց 3.2-5): Սատանան ասաց, թե նրանք Աստծո պես կդառնան՝ ձեռք բերելով ավելի մեծ իմաստություն և հասնելով ավելի բարձր գոյավիճակի: Եվան զիջեց փորձությանը և իր ազդեցությամբ մեղքի դրդեց նաև Ադամին: Նրանք հավատացին օձի այն խոսքերին, թե Աստված նկատի չի ունեցել այն, ինչ ասել է: Նրանք չվստահեցին իրենց Արարչին՝ կարծելով, թե Նա սահամանափակում է իրենց ազատությունը, և որ Նրա օրենքը խախտելով՝ իրենք մեծ իմաստության ու վեհության կհասնեն:

Իր մեղքից հետո Ադամի համար ի՞նչ էին նշանակում այս խոսքերը. «Նրանից կերածդ օրը մահով պիտի մեռնես»: Նշանակո՞ւմ էին դրանք արդյոք, ինչպես սատանան էր ներշնչել նրան հավատալու, որ նա պիտի հասներ ավելի բարձր գոյավիճակի: Այդ դեպքում կստացվեք, որ անօրենությունը բարիք է, իսկ սատանան՝ մարդկային ցեղի բարերարը: Բայց Ադամը չգտավ, որ դա է աստվածային դատավճռի իմաստը: Աստված հայտարարեց, որ որպես պատիժ իր մեղքի՝ մարդը պիտի դառնա դեպի հողը, որից վերցվել էր. «Հող էիր դու և դեպի հողը դառնաս» (Ծննդոց 3.19): Սատանայի խոսքերը՝ «Չեք աչքերը կբացվեն», ճիշտ դուրս եկան միայն այն առումով, որ Աստծուն չենթարկվելուց հետո Ադամի ու Եվայի աչքերը բացվեցին, որպեսզի նրանք տեսնեն իրենց հիմարությունը: Նրանք ճանաչեցին չարը և ճաշակեցին անօրենության դառը պտուղը:

Եդեմի կենտրոնում աճում էր կենաց ծառը, որի պտուղը գորություն ուներ հավերժացնելու կյանքը: Եթե Ադամը հնազանդ մնար Աստծուն, /533/ կշարունակեր ազատ մոտենալ այս ծառին ու կապրեր հավիտյան: Բայց մեղանչելով՝ նա կորցրեց կյանքի ծառից ուտելու իրավունքը և դարձավ մահկանացու: Աստվածային դատավճիռը՝ «Հող էիր դու և դեպի հողը դառնաս», նշանակում է կյանքի լիակատար դադարեցում:

Անօրենությամբ մարդը կորցրեց հնազանդության պայմանով իրեն խոստացված անմահությունը: Ադամը չէր կարող իր սերունդներին փոխանցել այն, ինչ ինքը չուներ, և ընկած մարդկության համար այլևս հույս չէր լինի, եթե Աստված Իր Որդու զոհաբերությամբ նրանց հասանելի չդարձներ անմահությունը: Մինչ «մահը բոլոր մարդկանց վրա տարածվեց, ըստ որում ամենքը մեղանչեցին», Քրիստոսը «լույսի մեջ բերեց կյանքն ու անմահությունը Ավետարանի միջոցով» (Հռոմեացիս 5.12, Բ Տիմոթեոս 1.10): Եվ միայն Քրիստոսի միջոցով կարելի է ձեռք բերել անմահություն: Հիսուսն ասել է. «Որդուն հավատացողը հավիտենական կյանք ունի, իսկ Որդուն չհնազանդվողը կյանք չի տեսնի» (Հովհաննես

3.36): Յուրաքանչյուր մարդ կարող է տիրանալ այս անգին օրհնությանը, եթե կատարի պայմանները: Բոլոր նրանք, ովքեր «բարի գործերի մեջ են հարատևում, և փառք, պատիվ ու անմահություն են որոնում», կատանան «հավիտենական կյանք» (Հռոմեացիս 2.7):

Միակը, ով Ադամին կյանք խոստացավ անհնազանդության մեջ, մեծ խաբեբան էր: Եվ «Բնավ չեք մեռնի» հայտարարությունը, որ օձն արեց Եվային Եդենում, առաջին քարոզն էր հոգու անմահության վերաբերյալ: Սակայն այս հայտարարությունը, հիմնված բացառապես սատանայի հեղինակության վրա, արձագանքում է քրիստոնեական եկեղեցիների ամբիոններից, և դա մարդկանց մեծամասնությունն ընդունում է նույնքան պատրաստակամորեն, որքան մեր նախածնողները: Աստծո դատավճիռը՝ «Այն հոգին, որ մեղանչում է, պիտի մեռնի» (Եզեկիել 18.20, բնագրի թարգմ.), հասկացվում է այսպես. այն հոգին, որ մեղանչում է, չի մեռնի, այլ կապրի հավիտյան: Մնում է միայն զարմանալ այն տարօրինակ կախարդանքի վրա, որը մարդկանց այդքան դյուրահավատ է դարձնում սատանայի խոսքերի նկատմամբ և այդքան անհավատ՝ Աստծո խոսքերի հանդեպ:

Եթե մարդուն իր անկումից հետո թույլ տրվեր ազատ մոտենալու կենաց /534/ ծառին, նա կապրեր հավիտյան, և մեղքը կհավերժացվեր: Բայց քերովբեներն ու բոցեղեն սուրը պահում էին «կենաց ծառի ճանապարհը» (Ծննդոց 3.24), և Ադամի ընտանիքի ոչ մի անդամի թույլ չի տրվել անցնելու այդ արգելքը և ճաշակելու կենսատու պտուղը: Ուստի չկա ոչ մի անմահ մեղավոր:

Բայց Մեղանչումից հետո սատանան իր հրեշտակներին պատվիրեց հատուկ ջանքեր գործադրել՝ մարդուն ներշնչելու այն հավատը, թե նա բնական անմահություն ունի: Եվ ստիպելով մարդկանց ընդունել այս մոլորությունը՝ նրանք պետք է նրանց դրդեին եզրակացնելու, թե մեղավորը պիտի սպրի հավերժական չարչարանքի մեջ: Հիմա խավարի իշխանն իր գործակալների միջոցով Աստծուն ներկայացնում է որպես մի վրիժառու բռնակալի՝ հայտարարելով, թե Նա դժոխք է նետում բոլորին, ովքեր Իրեն դուր չեն գալիս, որպեսզի նրանք ընդմիշտ զգան Իր բարկությունը, և մինչ այդ թշվառներն աննկարագրելի տանջանք են կրում ու ջղաձգվում հավիտենական բոցերի մեջ, նրանց Ստեղծողը հաճույք է ստանում՝ նայելով նրանց:

Այսպես՝ դևերի իշխանն իր հատկանիշները վերագրում է Արարչին և մարդկության Բարերարին: Դաժանությունը դիվական հատկություն է: Աստված սեր է, և այն ամենը, ինչ Նա ստեղծել է, անաղարտ, սուրբ ու

գեղեցիկ էր, մինչև որ առաջին մեծ խռովարարի միջոցով մեղքը մտավ աշխարհ: Սատանան այն թշնամին է, ով նախ մեղքի է դորում մարդկանց և ապա՝ կործանում, եթե կարողանում է: Եվ կործանելով իր գոհին՝ նա ցնծում է իր ավերածության վրա: Եթե թույլ տրվեր, նա իր որոգայթը կզրցեր մարդկային ողջ ցեղը: Եթե աստվածային զորության միջամտությունը չլիներ, Ադամի և ոչ մի որդի կամ դուստր չէր փրկվի:

Սատանան այսօր էլ ջանում է հաղթել մարդկանց այնպես, ինչպես հաղթեց մեր նախածնողներին՝ սասանելով նրանց վստահությունն իրենց Արարչի հանդեպ և դրդելով կասկածել Նրա կառավարման իմաստությանն ու Նրա օրենքների արդարությանը: Սատանան ու նրա գործակալները Աստծուն նույնիսկ ավելի վատն են ներկայացնում, քան իրենք են՝ արդարացնելու իրենց չարությունն ու ապստամբությունը: Մեծ խաբեբան փորձում է իր բնավորության տսկալի դաժանությունը վերագրել մեր երկնային Հորը, որպեսզի ստեղծի տպավորություն, թե իր նկատմամբ շատ անարդարացի են վարվել՝ վտարելով երկնքից այն պատճառով, որ ինքը չի կամեցել ենթարկվել այդպիսի անարդար տիրակալին: Նա մարդկանց [535] առջև պատկերում է այն ազատությունը, որ նրանք կարող էին վայելել իր անխստապահանջ մեղմ իշխանության ներքո՝ ի հակադրումն այն ստրկության, որ Եհովայի խիստ պահանջների արդյունքն է: Այս կերպ նրան հաջողվում է հրապուրել մարդկանց՝ դրդելով անհավատարմության Աստծո հանդեպ:

Որքա՞ն անհամատեղելի է սիրո և գթասրտության ամեն մի զգացմունքի և նույնիսկ արդարության մեր ընկալման հետ այն ուսմունքը, թե մեռած ամբարիշտները տանջվում են կրակի և ծծմբի մեջ հավերժ վառվող դժոխքում, և թե երկրային կարճ կյանքի ընթացքում գործած մեղքերի համար նրանք պիտի այնքան տանջվեն, որքան Աստված կապրի: Եվ սակայն այս ուսմունքը քարոզվում է ամենուրեք և քրիստոնեական շատ եկեղեցիների հավատամքի մասն է կազմում: Աստվածաբանության մի ուսյալ դոկտոր ասել է. «Դժոխքի տանջանքների տեսարանը ուժեղացնելու է արդարների հավիտենական երջանկությունը: Տեսնելով մյուսներին, այդպիսի տանջանքների մեջ, ովքեր նույն բնությունն ունեն և ծնվել են միևնույն պարագաներում, երբ իրենք այդպես մեծարված են, նրանք կզգան, թե որքան երջանիկ են»: Մեկ ուրիշն այսպես է ասել. «Սինչ հավիտենապես իրականացվում է բարկության անոթների դատավճիռը, նրանց տանջանքի ծովիը հավերժ պիտի վեր բարձրանա գթության անոթների աչքերի առաջ, ովքեր այդ թշվառներին կարեկցելու փոխարեն՝ ասելու են. «Ամեն, ալելուիա՛, փառք քեզ, Տեր»:

Աստծո խոսքի ո՞ր էջում կարելի է նման ուսմունք գտնել: Մի՞թե փրկվածները երկնքում գուրկ են լինելու խղճահարության ու կարեկցանքի զգացումից և նույնիսկ սովորական մարդասիրությունից: Մի՞թե դրանք փոխարինվելու են ստոիկի անտարբերությամբ կամ վայրենու դաժանությամբ: Ո՛չ, ոչ, դա Աստծո Գրքի ուսմունքը չէ: Նրանք, ովքեր իրենց տեսանկյունն են արտահայտում վերը նշված մեջբերումներում, կարող են կիրք և նույնիսկ ազնիվ մարդիկ լինել, բայց նրանք խաբված են աստանայի ստաբանությամբ: Նա դրդում է նրանց սխալ մեկնաբանելու Սուրբ Գրքի խիստ արտահայտությունները՝ դրանց տալով դաժանության և չարության երանգներ, որոնք բնորոշ են իրեն, բայց ոչ մեր Արարչին: «Կենդանի եմ ես, ասում է Տեր Եհովան, որ ես ամբարիշտի մեռնելը չեմ ուզում, այլ որ ամբարիշտը դարձի գա իր ճանապարհից և ապրի: Դարձեք, դարձեք ձեր չար ճանապարհներից, և ինչո՞ւ համար դուք մեռնեք» (Եզեկիել 33.11): **[536]**

Ի՞նչ կշահեինք Աստծո համար՝ ենթադրելով, թե Նրան հաճելի է անվերջանալի տանջանքների տեսարանը, թե տանջվող արարածների ցավազին ճիչերն ու նզովքները, ում Նա պահում է դժոխքի կրակի մեջ, ուրախացնում են Նրան: Կարո՞ղ են արդյոք նման զարհուրելի ձայները երաժշտության պես շոյել Անսահման Սիրո լսողությունը: Պնդում են, թե ամբարիշտներին չղաղարող թշվառության մատնելը ցույց է տալիս Աստծո ատելությունը մեղքի հանդեպ՝ որպես մի չարիքի, որը կործանում է տիեզերքի խաղաղությունն ու կարգուկանոնի: Ի՞նչ սուկայի աստվածահայհոյություն: Ստացվում է, որ մեղքի հանդեպ Աստծո ատելությունը հավերժացնում է այն: Հիշյալ աստվածաբանների ուսմունքի համաձայն՝ հավիտենական տանջանքը՝ առանց ողորմության հույսի, չարացնում է իր թշվառ գոհերին, և իրենց զայրույթը թափելով անեծքներով ու հայհոյությամբ՝ նրանք առհավետ ծանրացնում են իրենց հանցանքը: Անվախճան դարերի ընթացքում մշտապես աճող մեղքի հավերժացումը չի կարող փառք բերել Աստծուն:

Մարդկային միտքը չի կարող պատկերացնել, թե ինչ չարիք է իր հետ բերել հավիտենական տանջանքների մասին հերձվածողությունը: Աստվածաշնչի կրոնը՝ լի սիրով ու բարությամբ, և առատ զթասրությամբ, մթազնել է սնահավատությամբ ու պարուրվել սարսափով: Խորհելով այն մասին, թե ինչպիսի կեղծ գույներով է սատանան պատկերել Աստծո բնավորությունը, կարելի՞ է արդյոք զարմանալ, թե ինչու են մեր ողորմած Արարչից վախենում ու սուկում, և նույնիսկ ատում Նրան: Աստծո մասին այդ զարհուրելի պատկերացումը, որ քարոզվում է ամբիոններից և

տարածվում աշխարհով մեկ, ոչ թե հազարավոր, այլ միլիոնավոր մարդկանց կասկածամիտներ ու անաստվածներ է դարձրել:

Հավիտենական տանջանքի տեսությունն այն կեղծ ուսմունքներից մեկն է, որ կազմում է Բաբելոնի պղծության գինին, որով նա հարբեցնում է բոլոր ազգերին (Հայտնություն 14.8, 17.2): Այն, որ Քրիստոսի ծառայողներն ընդունել են այդ հերձվածողությունը և հռչակել այն սրբազան ամբողմից, հիրավի առեղծված է: Նրանք դա կեղծ շաբաթի հետ միասին ընդունել են Հռոմից: Ճիշտ է, որ այս ուսմունքը քարոզել են մեծ և բարի մարդիկ, բայց նրանք լույս չեն ունեցել այս հարցում, ինչպես մենք ունենք: Նրանք պատասխանատու էին միայն այն լույսի համար, որ շողում էր իրենց ժամանակներում, իսկ մենք հաշվետու ենք մեր օրերում շողացող լույսի համար: Եթե մենք, Աստծո խոսքի վկայությունից շեղվելով, ընդունում ենք **/537/** կեղծ ուսմունքներ, քանի որ այդպես են սովորեցրել մեր հայրերը, ապա ընկնում ենք Բաբելոնի դեմ կայացված դատավճռի տակ. մենք խմում ենք նրա պղծության գինուց:

Շատերն էլ, ովքեր նողկում են հավիտենական տանջանքների ուսմունքից, ընկնում են հակառակ մոլորության մեջ: Տեսնելով, որ Սուրբ Գրքում Աստված պատկերված է որպես սիրող ու կարեկից Էակ, նրանք չեն կարողանում հավատալ, որ Նա Իր արարածներին մատնելու է դրժոխքի հավիտենական կրակին: Բայց կարծելով, թե հոգին բնականից անմահ է, նրանք այլընտրանք չեն տեսնում, բացի նրանից, որ ամբողջ մարդկությունն, ի վերջո, փրկվելու է: Շատերի կարծիքով՝ Աստվածաշնչի սպառնալիքները նախատեսված են միայն մարդկանց վախեցնելով հնազանդեցնելու համար, և դրանք բառացիորեն չեն կատարվելու: Ստացվում է, որ մեղավորը կարող է ապրել եսասիրական հաճույքների մեջ՝ անտեսելով Աստծո պահանջները, և միաժամանակ ակնկալել, որ կարժանանա Նրա բարեհաճությանը: Այսպիսի ուսմունքը, թեև ընդունելով Աստծո ողորմությունը, անտեսում է Նրա արդարադատությունը՝ շոյելով մեղավոր սիրտը և հանդուգն դարձնելով ամբարիշտներին իրենց անօրենության մեջ:

Յույց տալու համար, թե ինչպես են համընդհանուր փրկության ջատագովները աղավաղում Սուրբ Գիրքը, բավական է մեջբերել միայն նրանց իսկ ասածները: Մի անհավատ երիտասարդի թաղման ժամանակ, ով վթարի էր ենթարկվել, ունիվերսալիստ ծառայողն ընտրել էր աստվածաշնչյան այս տեքստը. «Դավիթ թագավորը... մխիթարվել էր մեռնող Ամնոնի վրա» (Բ Թագավորաց 13.39):

«Ինձ հաճախ հարցնում են,- ասաց քարոզիչը,- թե ի՞նչ է լինելու

նրանց ճակատագիրը, ովքեր հեռանում են աշխարհից մեղքի մեջ՝ մեռնելով, թերևս, հարբած վիճակում, ոճրագործության արյունոտ բծերն իրենց հանդերձներին, կամ էլ ինչպես այս երիտասարդը, ով երբեք չի հավատացել և ուրախություն չի գտել հավատի մեջ: Մենք կբավարարվենք Սուրբ Գրքով, որի պատասխանը լուծում է այս ահավոր խնդիրը: Ամենը ծայրաստիճան մեղավոր էր և անզեղջ, նրան հարբեցրել էին և այդ վիճակում սպանել: Դավիթն Աստծո մարգարե էր, և պետք է որ իմանար՝ գալիք աշխարհում Ամնոնի համար լա՞վ է լինելու, թե՞ վատ: Ի՞նչ խոսքեր դուրս եկան նրա սրտից: **[538]** «Եվ Դավիթ թագավորը փափագում էր դուրս գնալ Աբիսողոմի մոտ, որովհետև մխիթարվել էր մեռած Ամնոնի վրա» (տեքստ 39):

«Ի՞նչ հետևություն կարելի է անել: Մի՞թե պարզ չէ, որ Դավիթը չէր հավատում անվերջանալի տանջանքներին: Մենք ևս չենք հավատում, և այստեղ հայտնաբերում ենք մի սքանչելի ապացույց՝ հոգուտ համընդհանուր մաքրության ու խաղաղության ավելի հաճելի, ավելի լուսավոր ու բարի գաղափարի: Նա մխիթարվեց՝ տեսնելով, որ իր որդին մեռել է: Իսկ ինչո՞ւ: Որովհետև մարգարեական հայացքով նա կարողացավ թափանցել փառավոր ապագայի խորքը և տեսնել իր որդուն՝ փորձությունից հեռու, ստրկությունից ազատված ու մեղքի ապականությունից մաքրված, և բավականաչափ սուրբ ու լուսավոր դառնալուց հետո՝ ընդունված երկնքում ցնծացող հոգիների շարքը: Նրա միակ մխիթարությունն այն էր, որ իր սիրելի որդին, հեռու մեղքի ու տառապանքի այս աշխարհից, գնացել է այնտեղ, ուր Սուրբ Հոգու վսեմ շունչը կլուսավորի նրա խավար հոգին, ուր նրա միտքը կբացվի երկնային իմաստության և անմահական սիրո քաղցր հափշտակության համար՝ պատրաստ լինելով սրբագործված բնությանը վայելելու երկնային հայրենիքի հանգիստը:

Այս մտքերը պարզ են դարձնում, որ երկնային փրկությունը կախված չէ ո՛չ մեր արարքներից այս կյանքում, ո՛չ սրտի ներկա վերափոխությունից, ո՛չ էլ ներկա հավատից կամ դավանությունից»:

Այսպես է Քրիստոսի ծառայող կոչեցյալը կրկնում այն կեղծիքը, որ օձն ասել էր Եդեմում. «Բնավ չեք մեռնի»: «Այն օրը, որ դրանից ուտեք, ձեր աչքերը կբացվեն, և Աստծո պես կլինեք»: Նա հայտարարում է, թե մեղավորներից ամենապիղծը՝ մարդասպանը, գողն ու շնացողը, մահից հետո պատրաստ կլինի մտնելու անմահ երանության մեջ:

Եվ ինչի՞ հիման վրա է Սուրբ Գրքի այս խեղաթյուրողն անում իր եզրակացությունները. միակ նախադասության, որն արտահայտում է Դավթի հնազանդությունը Նախախնամության կամքին: Նրա **[539]** հո-

զին «փափագում էր դուրս գնալ Աբիստղոմի մոտ, որովհետև մխիթարվել էր մեռած Ամնոնի վրա»: Ժամանակը մեղմացրել էր նրա վիշտը, և նրա մտքերը մեռած որդուց դարձան դեպի կենդանին, ով փախել էր՝ վախենալով իր հանցանքի արդար պատժից: Եվ սա օգտագործվում է որպես ապացույց այն բանի, որ արյունապլիղձ, հարբած Ամնոնը մահից անմիջապես հետո տեղափոխվել է երանության կացարաններ, որպեսզի այնտեղ մաքրվի ու պատրաստվի ընկերակցելու անմեղ հրեշտակներին: Հիրավի՝ հրապուրիչ հեքիաթ՝ հարմար գոհացնելու մարմնավոր սիրտը: Սա սատանայի ուսմունքն է, որը հաջողությամբ կատարում է իր գործը: Եվ պե՞տք է արդյոք զարմանալ, որ նման ուսմունքի հետևանքով անօրենությունը ծաղկում է:

Վերոհիշյալ կեղծ ուսուցչի պես են վարվում և շատ ուրիշները: Աստվածաշնչյան մի քանի խոսք առանձնացվում է համատեքստից, որը հաճախ բոլորովին հակառակ նշանակություն է ունենում, քան մեկնաբանվում է, և այդ անկապ հատվածներն աղավաղվում են՝ օգտագործվելով այնպիսի ուսմունքներ հաստատելու համար, որոնք որևէ հիմք չունեն Աստծո խոսքում: Վկայությունը, որ մեջբերվել է որպես ապացույց, թե հարբած Ամնոնը երկնքում է, սոսկ ենթադրություն է, որն ուղղակիորեն հակասում է Սուրբ Գրքի այն անվիճելի պնդմանը, որ հարբեցողն Աստծո արքայությունը չի ժառանգելու (Ա Կորնթացիս 6.10): Ահա այսպես թերահավատները, անհավատներն ու կասկածամիտները ճշմարտությունը վերածում են կեղծիքի: Եվ շատերը՝ խաբված նրանց կեղծիքով, թմրած միրհում են մարմնավոր ապահովության գրկում:

Եթե ճիշտ լիներ այն, որ մահվան ժամին բոլոր մարդկանց հոգիներն ուղղակիորեն երկնք են գնում, մենք ավելի շուտ մահը կփափագեինք, քան կյանքը: Շատերին այս համոզմունքը մղել է վերջ տալու իրենց կյանքին: Վշտից, հոգսերից ու հիասթափությունից ճնշված մարդուն ավելի հեշտ է թվում կտրել կյանքի թելն ու հավերժական երանության աշխարհ թռչելը:

Աստված Իր Խոսքում հստակորեն ասում է, որ կպատժի Իր օրենքը խախտողներին: Նրանք, ովքեր շողոքորթում են **[540]** իրենց այն մտքով, թե Նա չափազանց ողորմած է, որպեսզի դատապարտի մեղավորին, թող միայն նայեն Գողգոթայի խաչին: Աստծո անքիժ Ռոդո մահը վկայում է, որ «մեղքի վարձքը մահն է», որ Աստծո օրենքի յուրաքանչյուր խախտում պետք է ստանա իր արժանի պատիժը: Քրիստոսը, որ անմեղ էր, մեղք դարձավ մարդու համար: Նա կրեց անօրենության հանցանքը, ու երբ Հայրը ծածկեց Նրանից Իր դեմքը, Նրա սիրտը պայթեց, և Նա մեռավ:

Այս մեծ գոհաբերությունն արվեց մեղավորներին փրկվելու համար: Ուրիշ ոչ մի կերպ մարդը չէր կարող ազատվել մեղքի պատժից: Եվ ամեն մի հոգի, ով հրաժարվում է ընդունել այսպիսի գնով ձեռք բերված քավությունը, անձամբ պետք է կրի անօրենության հանցանքն ու դրա պատիժը:

Տեսնենք, թե Աստվածաշունչն էլ ինչ է ասում ամբարիշտների ու անգեղջյների մասին, ովքեր, ըստ համընդհանուր փրկության ջատագովի, երկնքում են՝ որպես սուրբ ու երջանիկ հրեշտակներ:

«Ես ձրի կտամ ծարավին կյանքի աղբյուրից» (Հայտնություն 21.6): Այս խոստումը վերաբերում է միայն նրանց, ովքեր ծարավ են: Միմիայն նրանց կտրվի այն, ովքեր զգում են կյանքի ջրի կարիքը՝ պատրաստ հանուն դրա գոհաբերելու ամեն ինչ: «Ով որ հաղթի, ամենը կժառանգի, և ես կլինեմ նրան Աստված, և նա կլինի ինձ որդի» (Հայտնություն 21.7): Այստեղ ևս պայմաններ են նշված: Ամենը ժառանգելու համար պետք է դիմակայել մեղքին ու հաղթել այն:

Եսայիա մարգարեի միջոցով Տերն ասում է. «Ասացեք արդարին, որ նրա բանը լավ է»: «Վա՛յ անզգամին, նրա բանը չար է, որովհետև իր ձեռքի գործերի հատուցումը պիտի լինի իրեն» (Եսայիա 3.10,11): «Թեև մեղավորը հարյուր անգամ մեղք գործի, և նրա կյանքը երկարատև լինի, - ասում է իմաստունը, - ես, այնուամենայնիվ, գիտեմ, որ բարիք կլինի Աստծուց վախեցողներին, որ վախենում են նրա երեսից: Բայց ամբարշտին բարություն չի լինի» (Ժողովող 8.12,13): Եվ Պողոսն էլ վկայում է, որ մեղավորն իր համար բարկություն է դիզում՝ «բարկության և Աստծո այն արդար դատաստանի հայտնության օրվա համար, որն ամեն մեկին հատուցում կտա՝ ըստ նրա գործերի», «նեղություն և տառապանք յուրաքանչյուրին, ով չարություն է գործում» (Հռոմեացիս 2.5,6,9): [541]

«Ոչ մի պոռնիկ, կամ պիղծ, կամ ագահ, որ կռապաշտ է, ժառանգություն չունի Քրիստոսի և Աստծո արքայությունում» (Եփեսացիս 5.5): «Հետևեցեք խաղաղության բոլորի հետ և սրբության, առանց որի՝ ոչ ոք Տիրոջը չի տեսնի» (Եբրայեցիս 12.14): «Երանելի են նրա պատվիրանները պահողները, որովհետև նրանցը կլինի իշխանությունը կյանքի ծառի վրա, և քաղաքի դռնով ներս կմտնեն: Բայց դուրսն են շները, կախարդները, պոռնիկները, սպանողները, կռապաշտները և ամեն ստություն սիրողն ու գործողը» (Հայտնություն 22.14,15):

Աստված բացահայտել է մարդկանց Իր բնավորությունն ու մեղքի հանդեպ Իր վերաբերմունքը: «Եհովա՝ Աստված ողորմած ու գթած, երկայնամիտ և առատ ողորմությունով ու ճշմարտությունով, որ հազարներին ողորմություն ես անում, որ անօրենություն, հանցանք և մեղք ես

ներում, բայց հանցավորին բնավ անպարտ չես թողնում» (Ելից 34.6,7): «Տերը... բոլոր ամբարիշտներին կկորցնի»: «Անհրավներն իրար հետ մեկտեղ կսատկեն, ամբարիշտների վերջը կորուստ է» (Մադնոս 145.20, 37.38): Աստված կգործադրի Իր ուժն ու հեղինակությունը՝ վերջ դնելու ապստամբությանը. ընդ որում՝ պատժիչ արդարադատության բոլոր դրսևորումները միանգամայն հարիր կլինեն Նրա ողորմած, երկայնամիտ ու բարեսիրտ բնավորությանը:

Աստված ոչ ոքի կամքի կամ դատողության վրա չի բռնանում: Նրան հաճո չէ ստրկամիտ հնազանդությունը: Նա կամենում է, որ Իր ստեղծած էակները սիրեն Իրեն, քանի որ Նա արժանի է այդ սիրուն: Նա ուզում է, որ նրանք հնազանդվեն Իրեն, որովհետև գիտակցում և գնահատում են Նրա իմաստությունը, արդարությունն ու բարությունը: Եվ բոլոր նրանք, ովքեր ճիշտ պատկերացում ունեն այս որակների մասին, կսիրեն Նրան, քանզի Նրան են ձգտում՝ հիացած Նրա բնավորությամբ:

Բարության, գթասրտության ու սիրո սկզբունքները՝ ուսուցանված և մարմնավորված մեր Փրկչի կողմից, Աստծո կամքի և բնավորության արտացոլումն են: Քրիստոսն ասում էր, որ Ինքը սովորեցնում է միայն այն, ինչ ստացել է Իր Հորից: Աստծո կառավարման սկզբունքները կատարելապես ներդաշնակ են Փրկչի այս պատվիրանին. «Սիրեցեք ձեր թշնամիներին»: Աստված [542] ամբարիշտներին դատում է հանուն տիեզերքի բարօրության և հենց հանուն նրանց, ում ուղղված են Նրա դատաստանները: Նա կերջանկացներ այդ մարդկանց, եթե կարողանար, Իր կառավարության օրենքների և Իր բնավորության արդարության համեմատ: Տերը նրանց շրջապատում է Իր սիրո ապացույցներով, շնորհում է Իր օրենքի գիտությունը և նրանց հետևից գնալով՝ առաջարկում Իր ներողամտությունը, բայց նրանք արհամարհում են Նրա սերը, ոտնահարում Նրա օրենքը և մերժում Նրա ողորմությունը: Մշտապես ստանալով Նրա պարգևները՝ նրանք անպատվում են Տվողին, ատում են Աստծուն, քանզի գիտեն, որ Նա գարշում է իրենց մեղքերից: Աստված երկար է համբերում նրանց կամակորությանը, բայց վերջապես կգավճռորոշ ժամը, երբ որոշվելու է նրանց ճակատագիրը: Այն ժամանակ Նա Իր կողմը կքաշի՝ արդյոք այս խռովարարներին: Նրանց կստիպի՝ արդյոք կատարել Իր կամքը:

Նրանք, ովքեր աստանային են իրենց առաջնորդ ընտրել և գտնվում են նրա իշխանության տակ, պատրաստ չեն մտնելու Աստծո արքայությունը: Հպարտությունը, խաբեությունը, անառակությունն ու դաժանությունը կարծրացել են նրանց բնավորության մեջ: Կարո՞ղ են այդպիսիք

երկինք մտնել ու հավերժ ապրել նրանց հետ, ում արհամարհել ու ատել են երկրի վրա: Ծշմարտությունը երբեք հաճելի չի լինի ստախոսին, և հեգոությունն անհարիր կլինի մեծամտությանն ու հպարտությանը, սրբությունն անընդունելի կլինի անառակի համար, և անշահախնդիր սերը հրապուրիչ չի թվա եսասերին: Հաճույքի ի՞նչ աղբյուր կարող է երկինքը առաջարկել նրանց, ովքեր ամբողջովին կլանված են աշխարհիկ ու եսասիրական հետաքրքրություններով:

Նրանք, ովքեր իրենց ողջ կյանքում ապստամբել են Աստծո դեմ, կարո՞ղ են արդյոք հանկարծ փոխադրվել երկինք ու տեսնել այնտեղ տիրող վեհ ու սուրբ կատարելությունը, ուր յուրաքանչյուր սիրտ լցված է սիրով, և ամեն մի դեմք շողում է ուրախությունից, ուր մեղեդային հիասքանչ երաժշտություն է հնչում ի փառս Աստծո և Գառան, իսկ աթոռի վրա նստողի դեմքից ճառագող լույսի շողերն անդադար ողողում են փրկվածներին: Նրանք, ում սրտերն ատելությամբ են լցված Աստծո, ճշմարտության ու սրբության հանդեպ, կարո՞ղ են արդյոք միանալ երկնային բազմությանը և ձայնակցել նրա գովերգին: Նրանք կոյնամայի՞ն արդյոք Աստծո և Գառան փառքին: Ո՛չ, երբեք: Փորձության տարիներ [543] էին նրանց շնորհվել՝ իրենց բնավորությունը կերտելու երկնքի համար, բայց նրանք երբեք իրենց միտքը չվարժեցրին սրբությունը սիրելու համար: Նրանք երբեք չստվորեցին երկնքի լեզուն, իսկ հիմա արդեն չափազանց ուշ է: Աստծո դեմ ապստամբ կյանքը նրանց անպիտան է դարձրել երկնքի համար: Այնտեղ տիրող մաքրությունը, սրբությունն ու խաղաղությունը տանջալի կլինեն նրանց համար, իսկ Աստծո փառքը՝ լափող կրակ: Նրանք կփափագեին փախչել այդ սուրբ վայրից: Նրանք կողջունեին մահը, միայն թե թաքնվեին Նրա երեսից, ով մեռավ հանուն իրենց փրկության: Ամբարիշտներն իրենք են ընտրում իրենց ճակատագիրը: Նրանք կամավոր կերպով են հրաժարվում երկնքից, իսկ Աստված մնում է արդար ու գթասիրտ:

Ջրհեղեղի ջրերի պես՝ մեծ օրվա կրակը կհռչակի Աստծո դատավճիռը, որ ամբարիշտներն անբուժելի են: Նրանք որևէ միտք չունեն ենթարկվելու աստվածային իշխանությանը: Նրանց կամքը վարժվել է ապստամբելու, և երբ ավարտվի կյանքը, չափազանց ուշ կլինի փոխելու մտքերի ուղղությունը, անօրենությունից դառնալու հնազանդության և ատելությունից՝ դեպի սեր:

Խնայելով մարդասպան Կայենի կյանքը՝ Աստված օրինակ տվեց աշխարհին, թե ինչ կլինեք, եթե մեղավորին թույլ տրվեր ապրել ու շարունակել իր անսանձ անօրենության ուղին: Կայենի ազդեցությամբ ու

օրինակով նրա սերունդներն ընկան մեղքի մեջ, մինչև որ «շատացել էր մարդկանց չարությունը երկրի վրա, և նրանց սրտի խորհուրդների բոլոր գաղափարները չար էին ամեն օր»: «Եվ երկիրն Աստծո առաջ ապականվեց ու անօրենությամբ լցվեց» (Ծննդոց 6.5,11):

Գթասրտությամբ էր, որ Աստված Նոյի օրերում բնաջնջեց աշխարհի ամբարիշտ բնակիչներին: Եվ գթասրտությամբ էլ Նա կործանեց անառակ սողոմագիներին: Սատանայի մոլորեցուցիչ ուժի ազդեցությամբ անօրեններն արժանանում են մարդկանց համակրանքին ու հիացմունքին, և այդպիսով մշտապես մղում են նրանց ապստամբության: Այդպես էր Կայենի և Նոյի, Աբրահամի և Դավտի օրերում, այդպես է նաև մեր ժամանակներում: Տիեզերքի հանդեպ Իր գթասրտությունից է, որ Աստված պետք է վերջապես ոչնչացնի Իր շնորհը մերժողներին: **[544]**

«Մեղքի վարձքը մահն է, բայց Աստծո շնորհը՝ հավիտենական կյանք՝ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի միջոցով» (Հռոմեացիս 6.23): Մինչ արդարները ժառանգում են կյանքը, ամբարիշտների բաժինը մահն է: Մովսեսը կոչ արեց Իսրայելին. «Այսօր ես քո առաջ եմ դնում կյանքը և բարին, մահը և չարը» (Երկրորդ Օրինաց 30.15): Բայց սա այն մահը չէ, որ հռչակվեց Ադամին, քանզի ողջ մարդկությունը կրում է նրա անօրենության պատիժը: Խոսքը «երկրորդ մահվան» մասին է, որը հակադրվում է հավիտենական կյանքին:

Ադամի մեղքի հետևանքով մահը տարածվեց մարդկային ողջ ցեղի վրա: Բոլորն էլ անխտիր գերեզման են իջնում: Բայց փրկության ծրագրում նախատեսված է, որ բոլորը պետք է դուրս բերվեն իրենց գերեզմաններից: «Արդարների և մեղավորների հարություն պիտի լինի», «քանզի ինչպես Ադամով բոլորը մեռնում են, այնպես էլ Քրիստոսով բոլորը կենդանանում են» (Գործք 24.15, Ա Կորնթացիս 15.22): Սակայն հարություն առնող երկու խմբերի միջև տարբերություն է դրված: «Ամենքը, որ գերեզմաններում են, նրա ձայնը կլսեն: Եվ դուրս կգան նրանք, որ բարիք են գործել՝ դեպի կյանքի հարությունը, իսկ նրանք, որ չարիք են արել՝ դեպի դատաստանի հարությունը» (Հովհաննես 5.28,29): Նրանք, որ «արժանի կհամարվեն» կյանքի հարությամբ, «երանելի և սուրբ» են: «Մրանց վրա իշխանություն չունի երկրորդ մահը» (Հայտնություն 20.6): Իսկ նրանք, ովքեր ապաշխարության ու հավատի միջոցով ներման չեն արժանացել, պետք է ընդունեն անօրենության պատիժը՝ «մեղքի վարձքը»: Այդ պատժի տևողությունն ու չափը տարբեր է լինելու՝ «իրենց գործերի համեմատ», և ի վերջո ավարտվելու է երկրորդ մահով:

Իր արդարության ու ողորմության համաձայն՝ Աստված չի կարող

մեղավորին փրկել իր մեղքերի մեջ, ուստի Նա վերջինիս գրկում է կյանքից, որովհետև իր անօրեն կյանքով նա վկայել է, որ արժանի չէ դրան: Ներշնչված հեղինակն ասում է. «Գեռ մի քիչ ժամանակ էլ՝ և ամբարիշտը չկա, ու երբ որ նրա տեղին մտիկ տաս՝ նա չկա»: Մյուսն էլ հռչակում է. «Նրանք պիտի /545/...չեղածի պես դառնան» (Մաղմոս 37.10, Աբդիա 16): Խայտառակված՝ նրանք մատնվում են հավերժական անգոյություն:

Այսպես վերջ կորվի մեղքին՝ իր բերած ողջ թշվառությամբ ու ավերածությամբ: Մաղմոսերգուն ասում է. «Գու կորցրիր ամբարշտին. նրանց անունը ջնջեցիր հավիտյանս հավիտենից: Թշնամիները վերջացան բոլորովին» (Մաղմոս 9.5,6): Հայտնության գրքում Հովհաննեսը, տեսնելով փրկվածների վիճակը, փառքի տիեզերական օրհներգ է լսում, որին ոչ մի աններդաշնակ հնչյուն չի խանգարում: Ամեն արարած երկնքում ու երկրում փառք է տալիս Աստծուն (Հայտնություն 5.13): Այն ժամանակ այնտեղ չեն լինի կորած հոգիներ, ովքեր հայհոյում են Աստծուն անվերջանալի տանջանքի մեջ, ոչ էլ թշվառ էակներ, որոնք դժոխքում իրենց աղաղակները կխառնեն փրկվածների երգերին:

Բնական անմահության հիմնովին սխալ գաղափարի վրա է հենվում մահվան մեջ գիտակից վիճակի, ինչպես նաև հավերժական տանջանքների մասին ուսմունքը, որը հակասում է թե՛ Սուրբ Գրքին, թե՛ առողջ դատողությանն ու մարդասիրության մեր զգացումներին: Ըստ այդ հանրաճանաչ ուսմունքի՝ փրկվածները երկնքում տեղյակ են այն ամենին, ինչ տեղի է ունենում երկրի վրա, և հասկապես իրենց այն ընկերների կյանքին, ովքեր մնացել են այստեղ: Բայց ինչպե՞ս կարող են մեռյալներն իրենց երջանիկ զգալ՝ տեսնելով ողջերի նեղությունները, իրենց սիրելիների գործած մեղքերը, նրանց վշտերով, հիասթափությամբ ու տառապանքով լի կյանքը: Ինչպե՞ս կարող են նրանք վայելել երկնքի բերկրանքը՝ թևածելով երկրում գտնվող իրենց ընկերների վերևում: Իսկ որքա՞ն նողկալի է այն համոզմունքը, թե հենց որ շունչը լքում է մարմինը, անգեղջ մարդու հոգին զգվում է դժոխքի կրակների մեջ: Ինչպիսի՞ խոր կսկիծ պիտի ունենան նրանք, ովքեր տեսնում են անպատրաստ գերեզման իջնող և հավերժական թշվառության ու մեղքի մեջ ընկնող իրենց ընկերներին: Շատերը խելագարվել են այդ զարհուրելի մտքից:

Իսկ ի՞նչ է ասում Սուրբ Գիրքը այս ամենի վերաբերյալ: Գավիթը հայտարարում է, որ մեռյալը ոչինչ չի գիտակցում: «Նրա հոգին [*«շունչը»*, բնագրի թարգմ.] դուրս կգա, նա դեպի իր հողը կդառնա, նույն օրը /546/ կկորչեն նրա խորհուրդները» (Մաղմոս 146.4): Սողոմոնը նույնն է վկայում. «Կենդանի մարդիկ գիտեն, որ մեռնելու են, բայց մեռյալները

ոչ մի բան չգիտեն... Նրանց սերն էլ, ատելությունն էլ, նրանց նախանձն էլ վաղուց է փչացել, և նրանց համար այլևս հավիտյան բաժին չկա արեգակի տակ եղած բոլոր բաների մեջ»: «Գործ, խորհուրդ, գիտություն և իմաստություն չկա մյուս աշխարհում, ուր որ դու պիտի գնաս» (Ժողովող 9.5,6,10):

Երբ ի պատասխան Եզեկիայի աղոթքի՝ նրա կյանքը տասնհինգ տարով երկարացվեց, արքան փառաբանեց Աստծուն Նրա մեծ ողորմության համար: Իր երգում նա հայտնում է իր ուրախության պատճառը. «Գերեզմանը քեզ չի գովի, մահը քեզ չի օրհնաբանի, գուրն իջնողները չեն հուսա քո ճշմարտությանը: Ապրողը՝ ապրողն է քեզ օրհնելու, ինչպես ես՝ այսօր» (Եսայիա 38.18,19): Հանրաճանաչ աստվածաբանությունն արդար մեռյալներին պատկերում է երկնքում՝ երանության մեջ Աստծուն գովերգելիս անմահ լեզվով, բայց Եզեկիան նման փառավոր հեռանկար չտեսավ մահվան մեջ: Նրա խոսքերին ներդաշնակ է սաղմոսերգուի վկայությունը. «Մահվան մեջ քեզ հիշել չկա. գերեզմանում ո՞վ կփառավորի քեզ»: «Ոչ թե մեռյալները կօրհնեն Տիրոջը, և ոչ էլ լռության մեջ իջնողները» (Սաղմոս 6.5, 115.17):

Պենտեկոստեի օրը Պետրոսը հայտարարեց, որ Դավիթ նահապետը «մեռավ էլ, թաղվեց էլ, և նրա գերեզմանը մինչև այսօր մեր մեջ է», «որովհետև Դավիթը վեր չելավ երկինք» (Գործք Առաքելոց 2.29,34): Այն փաստը, որ Դավիթը գերեզմանում է մնում մինչև հարությունը, ապացուցում է, որ արդարները մեռնելիս չեն գնում երկինք: Միայն հարության միջոցով և Քրիստոսի հարության արժանիքով Դավիթն ի վերջո կարող է նստել Աստծո աջ կողմը:

Եվ Պողոսն էլ ասում է. «Եթե մեռյալները հարություն չեն առնում, ապա Քրիստոսն էլ հարություն չի առել, իսկ եթե Քրիստոսը հարություն չի առել, ունայն է ձեր հավատը, և դեռ ձեր մեղքերի մեջ եք: Ուրեմն նրանք էլ, որ Քրիստոսում ննջեցին, կորան» (Ա Կորնթացիս 15.16-18): Եթե չորս հազար տարվա ընթացքում արդարները մեռնելիս անմիջապես երկինք գնացած լինեին, ինչպե՞ս Պողոսը կասեր, որ եթե հարություն չկա, [547] «նրանք էլ, որ Քրիստոսում ննջեցին, կորան»: Այդ դեպքում հարության կարիք չէր լինի:

Նահատակ թինդալը, խոսելով մեռածների վիճակի մասին, ասել է. «Ես բացեիրբաց դավանում եմ, որ բոլորովին էլ համոզված չեմ, թե նրանք արդեն այն փառքի լիության մեջ են, որում գտնվում են Քրիստոսը կամ Աստծո ընտրյալ հրեշտակները: Ես դրան չեմ հավատում, քանզի եթե այդպես լիներ, ապա անիմաստ է քարոզել մարմնի հարության մա-

սին» (Ուիլյամ Թինդալ, *Նահապետի Նոր Կրակարանի համար* [1534 թ. հրատ.], կամ *Բրիտանացի Բարենորոգիչները*, էջ 349):

Անհերքելի փաստ է, որ մահվան մեջ անվախճան երանության հույսը հանգեցրել է հարության ուսմունքի համատարած անտեսմանը: Այս առումով դոկտոր Ադամ Կլարկն ասել է. «Թերևս առաջին քրիստոնյաները շատ ավելի են կարևորել հարության ուսմունքը, քան դա արվում է հիմա: Ինչո՞ւ: Առաքյալները շարունակ հիշեցրել են դրա մասին՝ քաջալերելով Աստծո հետևորդներին լինել ժրջաց, հնազանդ և բարեսիրտ: Իսկ այսօրվա աշակերտները հազվադեպ են հիշում այդ մասին: Առաքյալներն այդ էին քարոզում, և առաջին քրիստոնյաները հավատում էին դրան: Մենք էլ ենք դա քարոզում, և մեր ունկնդիրները ևս հավատում են: Ավետարանում ոչ մի այլ ուսմունք ավելի չի շեշտվում և ներկա քարոզչության համակարգում ավելի չի արհամարհվում, քան հարության ուսմունքը» (Մեկնաբանություն, *Ա Կորնթացիս 15, պարբ. 3*):

Այսպես շարունակվեց այնքան, մինչև որ քրիստոնեական աշխարհը գրեթե մոռացավ հարության փառահեղ ճշմարտությունը: Մի հայտնի հեղինակ, մեկնաբանելով Պողոսի խոսքերը՝ գրված Ա Թեսաղոնիկեցիս 4.13-18-ում, ասում է. «Մխիթարության բոլոր գործնական նպատակներով արդարների երանելի անմահության ուսմունքը մեզ համար փոխարինում է Տիրոջ Երկրորդ գալստյան մասին ցանկացած կասկածելի ուսմունքի: Մեզ համար Տերն արդեն գալիս է մահվան ժամանակ: Ահա թե ինչին պետք է մշտաբար սպասենք: Մեռյալներն արդեն անցել են փառքի մեջ: Նրանք չեն սպասում իրենց դատաստանն ու երանությունը ազդարարող փողի ձայնին»: [548]

Բայց պատրաստվելով թողնել Իր աշակերտներին՝ Հիսուսը չասաց, թե նրանք շուտով Իր մոտ են գալու: «Գնում եմ ձեզ համար տեղ պատրաստելու,- ասաց Նա,- և եթե զնամ ու ձեզ համար տեղ պատրաստեն, դարձյալ կգամ և ձեզ ինձ մոտ կառնեն» (Հովհաննես 14.2,3): Եվ Պողոսն էլ ասում է, որ «Ինքը՝ Տերը, հրամանով, հրեշտակապետի ձայնով և Աստծո փողով վայր կգա երկնքից, և Քրիստոսով մեռելները սկզբում հարություն կառնեն, իսկ հետո մենք, որ կենդանի ենք մնացել, նրանց հետ ամպերով օդի մեջ կհափշտակվենք Տիրոջը դիմավորելու, և այդպես ամեն ժամանակ Տիրոջ հետ կլինենք»: Եվ ավելացնում է. «Իրար մխիթարեցեք այս խոսքերով» (Ա Թեսաղոնիկեցիս 4.16-18): Որքա՞ն մեծ է հակասությունն այս մխիթարական խոսքերի և վերը մեջբերված ունիվերսալիստ քարոզչի պնդումների միջև: Վերջինս հավաստիացնում է իր վշտաբեկ ընկերներին, թե որքան էլ մեղավոր եղած լինի մեռյալը, երբ

նա իր վերջին շունչն է փչում այստեղ, նրան ընդունում են հրեշտակները: Պողոսը մատնացույց է անում իր եղբայրներին Տիրոջ ապագա գալուստը, երբ կփշրվեն գերեզմանի շղթաները, և «Քրիստոսով մեռյալները» հարություն կառնեն հավիտենական կյանքի համար:

Նախքան որևէ մեկը կկարողանա մտնել օրհնյալ պալատները, նրա գործը պետք է քննության ենթարկվի, և նրա բնավորությունն ու կյանքը պիտի ստուգվի Աստծո առաջ: Բոլորը պետք է դատվեն գրքերում գրվածի համաձայն և հատուցում ստանան իրենց գործերի համեմատ: Այս դատավարությունը չի կատարվում մահվան պահին: Ուշադրություն դարձրեք Պողոսի խոսքերին. «Մեկ օր հաստատեց, որում աշխարհս արդարությամբ պիտի դատի այն մարդու միջոցով, որով սահմանեց ամենքին հավատ տալ՝ հարություն տալով նրան մեռելներից» (Գործք Առաքելոց 17.31): Այստեղ առաքյալը ուղղակիորեն ասում է, որ հատուկ ժամանակ է որոշված ապագայում աշխարհը դատելու համար:

Հուդան վկայակոչում է նույն ժամանակը՝ ասելով. «Այն հրեշտակներին, որ իրենց իշխանությունը չպահեցին, այլ թողեցին իրենց բնակությունը, հավիտենական կապանքներով խավարի մեջ պահեց մեծ օրվա դատաստանի համար»: Եվ ապա մեջքերում է Եմոքի խոսքերը. «Ահա Տերը եկավ իր բյուրավոր [549] սուրբերով, որ դատաստան անի ամենքին» (Հուդա 6,14,15): Հովհաննեսն ասում է. «Ես տեսա մեռյալներին՝ մեծ ու փոքր՝ կանգնած աթոռի առաջ, և գրքերը բացվեցին... և մեռյալները դատվեցին այն գրքերում գրված իրենց գործերի համեմատ» (Հայտնություն 20.12): Բայց եթե մեռյալներն արդեն վայելում են երկնային երանությունը կամ տանջվում դժոխքի կրակների մեջ, այդ դեպքում ի՞նչ կարիք կա ապագա դատաստանի: Աստծո խոսքի ուսմունքն այս կարևոր հարցերի վերաբերյալ դժվարիմաց կամ հակասական չէ, այն հասկանալի է նույնիսկ ամենահասարակ մարդուն: Բայց ի՞նչ իմաստություն կամ արդարություն կարող է գտնել անկեղծ մարդը հիշյալ տեսության մեջ: Արդարներն ինչպե՞ս կարող են իրենց գործերի քննությունից հետո ստանալ այս գովասանքը. «Լավ, բարի և հավատարիմ ծառա... մտիր քո Տիրոջ ուրախությունը», եթե նրանք արդեն, թերևս, երկար դարեր ապրում են Նրա հետ: Կամ մի՞թե ամբարիշտները պիտի հետ կանչվեն տանջանքի վայրից՝ լսելու ողջ երկրի Գ-ատավորի վճիռը. «Ինձնից դեն գնացեք, ով անիծյալներ, հավիտենական կրակի մեջ» (Մատթեոս 25.21,41): Հանդիսավոր ծաղրանք: Աստծո իմաստության ու արդարության ի՞նչ անամոք վարկաբեկում:

Հոգու անմահության տեսությունն այն կեղծ ուսմունքներից մեկն է,

որ Հռոմը, փոխ առնելով հեթանոսությունից, ներմուծեց քրիստոնեական կրոնի մեջ: Մարտին Լյութերն այն դասում էր «Հռոմի կոնդակների աղբակույտը կազմող հրեշավոր առասպելների» շարքին (Ե. Պետավել, *Անմահության խնդիրը*, էջ 255): Մեկնաբանելով Սողոմոնի խոսքերը Ժողովող գրքում այն մասին, որ մեռյալները ոչինչ չգիտեն, Բարենորոգիչն ասում է. «Ահա ևս մի ապացույց, որ մեռյալները... ոչինչ չեն զգում: Այնտեղ չկա ո՛չ պարտականություն, ո՛չ գիտություն, ո՛չ ճանաչում, ո՛չ իմաստություն: Ըստ Սողոմոնի՝ մեռյալները քնած են և քնավ ոչինչ չեն զգում: Նրանք ննջում են այնտեղ և ո՛չ օրեր են հաշվում, ո՛չ տարիներ, իսկ երբ արթնանան, նրանց կթվա, թե մի լուպե հազիվ են քնել» (Մարտին Լյութեր, *Սողոմոնի Ժողովող կոչված գրքի մեկնաբանություն*, էջ 152):

Սուրբ Գրքում ոչ մի տեղ մենք չենք գտնում պնդումներ, [550] թե արդարներն իրենց վարձքը կամ ամբարիշտներն իրենց պատիժը ստանում են մահվան պահին: Նահապետներն ու մարգարեները նման հավաստիացում չեն թողել: Քրիստոսն ու Նրա առաքյալները ակնարկ անգամ չեն արել այդ մասին: Աստվածաշունչը հստակորեն սովորեցնում է, որ մեռյալներն անմիջապես երկինք չեն գնում: Նրանք քնած են մինչև հարության պահը: (Ա Թեսաղոնիկեցիս 4.14, Հոբ 14.10-12): Այն օրը, երբ կտրվում է արծաթյա թելը, և կոտրվում՝ ոսկե բաժակը (Ժողովող 12.6), մարդու մտքերը կորչում են: Գերեզման իջնողները լուռության մեջ են: Նրանք այլևս ոչինչ չգիտեն, թե ինչ է կատարվում արեգակի տակ (Հոբ 14.21): Երանելի՜ հանգիստ հոգնած արդարների համար: Ժամանակը՝ կարճ լինի, թե երկար, նրանց համար մի ակնթարթ է: Նրանք քնած են, և կարթնանան Աստծո փողից՝ ստանալու փառավոր անմահություն: «Որովհետև փողը կիչի, և մեռյալները հարություն կառնեն անապականելի... Եվ երբ այս ապականացուն անապականություն կհագնի, և այս մահկանացուն՝ անմահություն, այն ժամանակ կլինի այն խոսքը, որ գրված է, թե՛ մահն ընկղմվեց հաղթության մեջ» (Ա Կորնթացիս 15.52-54): Արթնանալով խոր քնից՝ նրանք կսկսեն իրենց գոյությունը այն պահից, երբ այն ընդհատվել էր: Վերջին զգացումը մահվան ցավն է եղել, իսկ վերջին միտքը՝ այն, որ հանձնվում են գերեզմանի իշխանությանը: Գերեզմանից դուրս գալիս նրանց առաջին ուրախ միտքը արձագանք կգտնի հաղթական այս աղաղակի մեջ. «Մահ, ո՞ր է քո խայթոցը, գերեզման, ո՞ր է քո հաղթությունը» (Ա Կորնթացիս 15.55): [551]

ԳԼՈՒԽ 34

ՈԳԵՀԱՐՅՈՒԹՅՈՒՆ

Սուրբ հրեշտակների ծառայությունը, ինչպես ներկայացված է Սուրբ Գրքում, շատ մխիթարական և թանկագին ճշմարտություն է Քրիստոսի յուրաքանչյուր հետևորդի համար: Սակայն հանրաճանաչ աստվածաբանության մոլորություններն աղավաղել են Աստվածաշնչի ուսմունքն այս հարցի վերաբերյալ: Բնական անմահության գաղափարը՝ ի սկզբանե փոխառված հեթանոսական փիլիսոփայությունից և մեծ ուրացության խավար ժամանակներում ներմուծված քրիստոնեական հավատի մեջ, փոխարինել է Սուրբ Գրքի այն հստակ ճշմարտությանը, որ «մեռյալները ոչինչ չգիտեն»: Հազարավոր մարդիկ հավատում են, թե «սպասավոր հոգիները՝ ... ուղարկված սպասավորություն անելու նրանց, ովքեր փրկությունը պիտի ժառանգեն», մեռյալների հոգիներն են, չնայած Սուրբ Գրքի այն վկայությանը, որ երկնային հրեշտակները գոյություն են ունեցել և կապված են եղել մարդկային պատմության հետ՝ դեռ նախքան որևէ մարդու մահը:

Մահվան մեջ մարդու գիտակից վիճակի մասին ուսմունքը, հատկապես այն համոզմունքը, թե մեռյալների հոգիները վերադառնում են ծառայելու կենդանի մարդկանց, ճանապարհ է հարթել ժամանակակից ոգեհարցության համար: Եթե մեռյալները գտնվում են Աստծո և սուրբ հրեշտակների ներկայությամբ և օժտված են գիտելիքներով, որոնք անհամեմատ ավելի գերազանց են իրենց նախկին գիտելիքներից, ինչո՞ւ նրանք չեն վերադառնում երկիր՝ լուսավորելու և խրատելու ապրողներին: Եթե մեռյալների հոգիները թևածում են իրենց երկրային մտերիմների շուրջը, ինչպես սովորեցնում է հանրաճանաչ աստվածաբանությունը, ինչո՞ւ նրանց թույլ չի տրվում հաղորդակցվել վերջիններիս հետ, նախագուշացնել չարիքի մասին կամ մխիթարել **[552]** վշտի մեջ: Ինչպե՞ս կարող են նրանք, ովքեր հավատում են մահվան մեջ մարդու գիտակից վիճակին, մերժել փառավորված հոգիների կողմից իրենց հաղորդված «աստվածային լույսը»: Ահա սրբազան համարվող այն միջոցը, որով

սատանան գործում է իր նպատակներն իրականացնելու համար: Ենթարկվելով նրա հրամանին՝ ընկած հրեշտակները հայտնվում են որպես լրաբերներ հոգիների աշխարհից: Գործելով հավատալ, թե իբր ողջերը կարող են հաղորդակցվել մեռյալների հետ, չարի իշխանն իր կախարհիչ ազդեցությունն է գործում նրանց մտքի վրա:

Նա ի գորու է մարդկանց առաջ հայտնվել նրանց մահացած մտերիմների կերպարանքով: Կեղծիքը կատարյալ է. ծանոթ հայացքը, խոսքերը, ձայնի տոնը վերարտադրվում են զարմանալի ճշգրտությամբ: Շատերը մխիթարվում են այն հույսով, որ իրենց սիրելիները վայելում են երկնային երանությունը, և չկասկածելով վտանգի մասին՝ հավատում են «մոլար ոգիների և դևերի վարդապետություններին»:

Երբ մարդիկ սկսում են հավատալ, թե մեռյալներն իսկապես վերադառնում են՝ հաղորդակցվելու իրենց հետ, սատանան այնպես է անում, որ հայտնվեն նրանք, ովքեր գերեզման են իջել անպատրաստ: Եվ հայտնվելով՝ նրանք հայտարարում են, թե իրենք երջանիկ են և նույնիսկ բարձր դիրք են զբաղեցնում երկնքում, և այսպես տարածվում է այն մոլորությունը, թե ոչ մի տարբերություն չկա արդարի և ամբարշտի միջև: Հոգիների աշխարհից այս կեղծ այցելուները երբեմն նախազգուշացումներ են անում, որոնք ճիշտ են դուրս գալիս: Վստահություն շահելով՝ նրանք հետագայում ներկայացնում են ուսմունքներ, որոնք ուղղակի կործանում են հավատը Սուրբ Գրքի հանդեպ: Ստեղծելով տպավորություն, թե խորապես շահագրգռված են իրենց երկրային ընկերների բարօրությամբ, նրանք ներշնչում են ամենավտանգավոր մոլորություններ: Այն փաստը, որ նրանք որոշ ճշմարտություններ են ասում ու երբեմն ի վիճակի են կանխազուշակել ասպազա իրադարձությունները, վստահություն է ներշնչում նրանց ասածների հանդեպ, և նրանց կեղծ ուսմունքը հազարավորների կողմից ընդունվում է այնպիսի պատրաստակամությամբ ու անվերապահ հավատով, ասես դրանք Սուրբ Գրքի ամենաարբազան ճշմարտությունները լինեն: Աստծո օրենքն անտեսվում է, շնորհի Հոգին՝ նախատվում, իսկ ուխտի արյունը անտուրբ մի բան է համարվում: Հոգիները հերքում են Քրիստոսի աստվածային էությունը և անգամ Արարչին իրենց հավասար են ներկայացնում: Այսպիսով, թաքնված նոր դիմակի տակ՝ մեծ խռովարարը /553/ դեռ իր պատերազմն է մղում Աստծո դեմ, որը սկսվել էր երկնքում և արդեն շուրջ վեց հազար տարի շարունակվում է երկրի վրա:

Շատերը վիրձում են ոգեհարցության դրսևորումները բացատրել որպես մեղիումի ձեռքերի խորամանկ ճարպկության արդյունք: Դա հա-

ճախ իրոք այդպես է, սակայն լինում են նաև գերբնական ուժի ակրն-հայտ դրսևորումներ: Խորհրդավոր թակոցները, որոնք սկիզբ դրեցին ժամանակակից ոգեհարցությանը, մարդկային խորամանկության կամ ճարպկության արդյունք չէին, այլ չար հրեշտակների ուղղակի գործողությունը, որոնք այդ կերպ ներմուծեցին հոգեկործան մոլորություններից ամենահաջողվածը: Շատերը թակարդն են ընկնելու՝ կարծելով, թե ոգեհարցությունը սոսկ մարդկային խաբեություն է: Բայց երբ դեմառդեմ հանդիպեն երևույթների, որոնք չեն կարող գերբնական չհամարել, նրանք կխաբվեն և ստիպված կընդունեն դրանք որպես Աստծո մեծ գորություն:

Այս անձինք անտեսում են Սուրբ Գրքի վկայությունը սատանայի և նրա հրեշտակների գործած հրաշքների վերաբերյալ: Սատանայի օգնությամբ էր, որ փարավոնի կախարդները կարողացան կեղծել Աստծո գործը: Պողոսը վկայում է, որ Քրիստոսի Երկրորդ գալուստից առաջ լինելու են սատանայական գորության նմանատիպ դրսևորումներ: Տիրոջ գալուստից առաջ կլինեն դիվական ներգործություններ՝ «ամեն գորությունով ու սուտ նշաններով, հրաշքներով ու անիրավության ամեն խաբեություններով» (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.9,10): Եվ Հովհաննես առաքյալը, նկարագրելով այն հրաշագործ գորությունը, որ պետք է դրսևորվի վերջին օրերում, ասում է. «Եվ մեծ հրաշքներ է անում, որ երկնքից կրակ էլ է վայր բերել տալիս երկրի վրա մարդկանց առաջ: Եվ մոլորեցնում է երկրի վրա բնակվողներին այն նշաններով, որ տրված էին նրա ձեռքը» (Հայտնություն 13.13,14): Այստեղ խոսքը սովորական խաբեության մասին չէ. մարդիկ մոլորվում են այն հրաշքներից, որ սատանայի գործակալներն ի գորու են անելու, այլ ոչ թե սոսկ երևութականությունից:

Խավարի իշխանը, ով այսքան երկար ժամանակ իր հանճարեղ միտքը գործի է դրել խաբելու համար, իր փորձությունները վարպետորեն հարմարեցնում է բոլոր խավերին ու պայմաններին: **[554]** Բարեկիրթ ու հղկված բնավորության տեր անձանց նա ոգեհարցությունը ներկայացնում է իր ամենանորր ռո մտավոր կողմերով, և այդպես շատերին հաջողությամբ իր թակարդն է գցում: Իմաստությունը՝ ձեռք բերված ոգեհարցության հետևանքով, Հակոբոս առաքյալի նկարագրությամբ՝ «վերևից իջած չէ, այլ երկրավոր, շնչավոր և դիվական» (Հակոբոս 3.15): Բայց դա մեծ խաբեման թաքցնում է, երբ թաքցնելը լավագույնս կծառայի իր նպատակին: Նա, ով փորձության անապատում Քրիստոսի առաջ հայտնվեց երկնային սերովբեի պայծառությամբ, մարդկանց ներկայանում է ամենագրավիչ տեսքով՝ որպես լույսի հրեշտակ: Նա դիմում է բանականությանը՝ ներկայացնելով վեհ թեմաներ, երևակայությունը

գրգռում է հրապուրիչ տեսարաններով և իշխում զգացմունքների վրա սիրո և գթասրտության պերճ նկարագրություններով: Նա դրդում է երևակայությանը բարձր թռիչքների, և մարդիկ այնպես են հպարտանում իրենց իմաստությամբ, որ սրտի խորքում արհամարհում են Հավերժականին: Այն գորեղ էակը, ով կարողացավ աշխարհի Փրկչին հանել մի շատ բարձր սարի գագաթը և ցույց տալ Նրան երկրի բոլոր թագավորություններն ու դրանց փառքը, իր փորձություններն այնպես կներկայացնի մարդկանց, որ կաղավաղի բոլորի զգացմունքները, ովքեր պաշտպանված չեն աստվածային գորությամբ:

Սատանան այժմ մարդկանց գայթակղեցնում է այնպես, ինչպես շողորթորթությամբ խաբեց Եվային Եդեմում՝ ցանկություն բորբոքելով արգելված գիտության նկատմամբ և առաջացնելով ինքնամեծարման տենչ: Հենց այս շարիքներն էին նրա անկման պատճառը, և դրանց միջոցով էլ նա նպատակ ունի կործանել մարդկանց: «Աստծո պես կլինեք, հայտարարում է նա,- բարին ու չարը գիտեցող» (Ծննդոց 3.5): Ոգեհարցությունը սովորեցնում է, «որ մարդն առաջադեմ արարած է, որ նրան վիճակված է ծննդյան պահից հավիտյան առաջադիմել դեպի Աստվածությունը»: Եվ դարձյալ. «Յուրաքանչյուր միտք դատելու է իրեն, և ոչ թե ուրիշին»: «Այդ դատը ճիշտ կլինի, քանզի դա սեփական անձի դատ է ... Գահը ձեր ներսում է»: Մի ոգեհարց ուսուցիչ, երբ նրանում արթնացել է «հոգևոր գիտակցությունը», ասել է. «Իմ ընկերները բոլորն էլ եղել են չընկած կիսաստվածներ»: Իսկ մի ուրիշը հայտարարում է. «Ամեն մի արդար և կատարյալ էակ Քրիստոս է»:

Այսպիսով՝ անսահման Աստծո արդարության /555/ և կատարելության փոխարեն, ով միակն է արժանի երկրպագության, Նրա օրենքի կատարյալ արդարության փոխարեն, որը մարդկային գիտության ճշմարիտ չափանիշն է, աստանան ներկայացնում է մարդու մեղավոր, սխալական էությունը՝ որպես երկրպագության միակ առարկա, որպես դատողության միակ կանոն կամ բնավորության չափանիշ: Սա առաջընթաց է ոչ թե դեպի վեր, այլ դեպի վար:

Կա օրինաչափություն մարդու մտավոր և հոգևոր բնության մեջ. նայելով՝ մենք վերափոխվում ենք: Միտքն աստիճանաբար հարմարվում է այն նյութերին, որոնց մասին խորհում է: Նա միաձուլվում է նրան, ինչը սովոր է սիրել և պաշտել: Մարդը երբեք մաքրության, բարության կամ ճշմարտության իր չափանիշից վեր չի բարձրանա: Եթե նրա գերագույն իղեալը է ես-ն է, ապա նա երբեք չի հասնի ավելի բարձրին: Ավելին՝ նա մշտապես ավելի ու ավելի կցածրանա: Աստծո շնորհն է միայն ունակ

վեհացնելու մարդուն: Թողնված ինքն իրեն՝ նա անխուսափելիորեն ցած կգործվի:

Ցանկասեր, հաճույքներ սիրող ու զգացմունքային մարդկանց ոգեհարցությունը ներկայանում է ոչ այնքան նուրբ դիմակով, որքան բարեկիրթներին ու մտավորականներին: Դրա զռեհիկ ձևերում նրանք գտնում են այն, ինչ ներդաշնակ է իրենց հակումներին: Սատանան ուսումնասիրում է մարդկային բնության յուրաքանչյուր թուլություն, նշում է այն մեղքերը, որ յուրաքանչյուր անձ հակված է գործելու և ապա հոգ է տանում, որ չար հակումները բավարարելու հնարավորությունների պակաս չլինի: Նա մարդկանց մղում է անզսպության այն ամենում, ինչ ինքնըստինքյան օրինավոր է՝ դրդելով նրանց անզսպության միջոցով թուլացնել իրենց ֆիզիկական, մտավոր և բարոյական ուժերը: Նա կործանել և կործանում է հազարավորներին՝ դրդելով բավարարել իրենց կրքերը՝ այդպիսով անասնական դարձնելով մարդու ողջ էությունը: Եվ իր գործը ավարտին հասցնելու համար նա հոգիների միջոցով հայտարարում է, թե «Ճշմարիտ գիտությունը մարդուն վեր է դասում բոլոր օրենքներից», թե «այն ամենը, ինչ կա, ճիշտ է», թե «Աստված չի դատապարտում», և թե «բոլոր գործվող մեղքերը անմեղ են»: Երբ մարդիկ այս կերպ դրդվում են հավատալու, որ ցանկությունն է գերագույն օրենքը, որ ազատությունն ամենաթողություն է, և որ մարդը միայն ինքն իրեն է հաշվետու, կարելի է արդյոք զարմանալ, որ ամենուրեք անառակություն և **[556]** այլասերություն է տիրում: Հազարավորներն ազահորեն ընդունում են ուսմունքներ, որոնք ազատություն են տալիս հնազանդվելու իրենց մեղավոր արտի թելադրանքներին: Ինքնատիրապետման սանձը դրվում է կրքի պարանոցին, մտավոր և հոգևոր ուժերը ենթարկեցվում են անասնական հակումներին, և սատանան ցնձագին իր ցանցն է գցում հազարավոր անձանց, ովքեր իրենց Քրիստոսի հետևորդներ են կոչում:

Սակայն թող ոչ որ չխաբվի ոգեհարցության կեղծ պնդումներից: Աստված աշխարհին բավարար լույս է տվել, որպեսզի նկատվի որոգայթը: Ինչպես արդեն նշվեց, տեսությունը, որն ընկած է ոգեհարցության հենց հիմքում, հակասում է Սուրբ Գրքի համոզիչ ու հստակ ուսմունքին: Աստվածաշունչն ասում է, որ մեռածները որևէ բան չգիտեն, նրանց մտքերը չբացել են, նրանք բաժին չունեն այն ամենից, ինչ կատարվում է արեգակի տակ և ոչինչ չգիտեն իրենց երկրային սիրելիների ուրախությունների կամ վշտերի մասին:

Ավելին՝ Աստված խստորեն արգելել է ամեն մի շփում կարծեցյալ հոգիների հետ: Հրեաների մեջ էլ այն ժամանակ կային մարդիկ, ովքեր

այսօրվա ոգեհարցների պես պնդում էին, թե հաղորդակցվում են մեռածների հետ: Բայց «ժանոք ոգիները», ինչպես կոչում են այդ այցելուներին մյուս աշխարհից, ըստ Աստվածաշնչի՝ «ղևերի հոգիներ են» (Համեմատիր Թվոց 25.1-3, Սաղմոս 106.28, Ա Կորնթացիս 10.20, Հայտնություն 16.14): Նրանց հետ հաղորդակցությունը պղծություն էր համարվում Տիրոջ համար և խստորեն արգելված էր մահվան սպառնալիքով (Ղևտացոց 19.31, 20.27): «Կախարդություն» բառն անգամ այսօր արհամարհանքով է արտասանվում: Պնդումը, թե մարդիկ կարող են հաղորդակցվել չար ոգիների հետ, Խավար Սիջնադարից եկած առասպել է համարվում: Բայց ոգեհարցությունն իր միլիոնավոր համախոհներով ներխուժել է գիտական ասպարեզներ, հեղեղել եկեղեցիներն ու բարեհաճությամբ ընդունվել օրենսդրական մարմիններում և նույնիսկ արքայական պալատներում: Եվ այս հրեշավոր խաբեությունը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ կախարդության վերածնունդը նոր քողի տակ, որն արգելված և դատապարտված էր անցյալում:

Եթե ոգեհարցության իրական բնույթի մասին ուրիշ ոչ մի ապացույց չլիներ, քրիստոնյայի համար բավական կլիներ [557] այն, որ հոգիները ոչ մի տարբերություն չեն դնում արդարության և մեղքի, Քրիստոսի ամենաազնիվ ու սուրբ առաքյալների և սատանայի ամենաամբարիշտ ծառաների միջև: Ամենաստոր մարդկանց ներկայացնելով երկնքում, և այն էլ շատ մեծարված, սատանան ասում է աշխարհին. «Նշանակություն չունի, թե որքան ամբարիշտ եք դուք, կարևոր չէ՝ հավատո՞ւմ եք Աստծուն և Աստվածաշնչին, թե՞ ոչ: Ապրեք՝ ինչպես հաճելի է ձեզ. երկինքը ձեր տունն է»: Ոգեհարցության ուսուցիչներն, ըստ էության, հայտարարում են. «Ամեն չարագործ հաճելի է Տիրոջ աչքի առաջ, և ինքը հավանում է նրանց, կամ թե՛ ո՞ր է դատաստանի Աստվածը» (Մաղաքիա 2.17): Աստծո խոսքն ասում է. «Վա՛յ նրանց, որ չարին ասում են բարի և բարուն՝ չար, որ խավարը շինում են լույս և լույսը՝ խավար» (Եսայիա 5.20):

Հայտնվելով առաքյալների տեսքով՝ այս մոլորեցնող ոգիներն ասում են բոլորովին հակառակը, ինչ նրանք Սուրբ Հոգու թելադրանքով գրել են երկրի վրա: Նրանք հերքում են Սուրբ Գրքի աստվածային ծագումը՝ այդպես քանդելով քրիստոնյաների հույսի հիմքը և հանգցնելով լույսը, որ ցույց է տալիս երկինք տանող ուղին: Սատանան դողում է աշխարհին հավատալու, որ Աստվածաշունչն ընդամենը հորինվածք է կամ, լավագույն դեպքում, մի գիրք, որը համապատասխան կլիներ մարդկային ցեղի վաղ տարիների համար, բայց հիմա այն չպետք է լուրջ ընդունել կամ էլ պիտի մի կողմ դրվի՝ որպես հնացած: Իսկ Աստծո խոսքի փոխարեն

նա առաջարկում է մոզական հրաշքներ: Սա մի միջոց է, որը լիովին նրա հսկողության տակ է, և որի օգնությամբ նա կարող է ստիպել աշխարհին հավատալ այն ամենին, ինչ որ կամենա: Այն գիրքը, որ պիտի դատի իրեն և իր հետևորդներին, սատանան պահում է այնտեղ, որտեղ իրեն պետք է՝ սովորի մեջ: Աշխարհի Փրկչին նա ներկայացնում է որպես սովորական մի մարդ: Եվ ինչպես Հիսուսի գերեզմանը հսկող հռոմեական պահակախումբը տարածեց այն կեղծ լուրը, որ ներշնչեցին նրանց քահանաներն ու ծերերը՝ հերքելու Նրա հարությունը, այնպես էլ ոգեհարցության ջատագովները փորձում են ստեղծել տպավորություն, թե մեր Փրկչի կյանքում ոչ մի գերբնական բան չի եղել: Այսպես ջանալով Հիսուսին հետին պլան մղել՝ նրանք ուշադրություն են հրավիրում իրենց հրաշքների վրա՝ հայտարարելով, թե դրանք շատ ավելի գերազանց են Քրիստոսի գործերից:

Ճիշտ է, որ ոգեհարցությունն այժմ ձևափոխվում է, և, քողարկելով իր առավել մերժելի կողմերը՝ քրիստոնեական [558] տեսք է ընդունում: Բայց մարդիկ երկար տարիներ ամբիոններից և մամուլից ծանոթացել են այդ ուսմունքին, և դրա իրական բնույթն արդեն բացահայտված է: Այդ ուսմունքը հնարավոր չէ ժխտել կամ թաքցնել:

Նույնիսկ իր ներկա ձևով, որն ամենևին ավելի հանդուրժելի չէ, քան նախկինում, այն իրականում շատ ավելի վտանգավոր է, քանզի ավելի նենգ խաբեություն է: Եթե նախկինում այն մերժում էր Քրիստոսին և Աստվածաշունչը, ապա այժմ ձևացնում է, թե երկուսն էլ ընդունում է: Բայց Աստվածաշունչը մեկնաբանվում է այնպես, որ հաճելի է չնորոգված սրտին, մինչդեռ նրա հանդիսավոր և կենսական ճշմարտություններն արժեզրկվում են: Սերը ներկայացվում է որպես Աստծո գլխավոր հատկանիշ, սակայն նսեմացվում է մինչև թույլ զգացմունքայնությունը՝ գրեթե տարբերություն չունելով բարու և չարի միջև: Աստծո արդարադատությունը, մեղքի հանդեպ Նրա նողկանքը, Նրա սուրբ օրենքի պահանջները՝ այս ամենը պահվում է տեսադաշտից դուրս: Ժողովրդին սովորեցնում են Տասնաբանյան մեռած տառ համարել: Հաճելի, դյուբիչ առասպելները գերում են մարդկանց զգացմունքները՝ դրդելով նրանց մերժել Աստվածաշունչը՝ իրենց հավատի հիմքը: Քրիստոսն առաջվա պես մերժվում է, բայց սատանան այնպես է կուրացրել մարդկանց աչքերը, որ խաբեությունն աննկատ է մնում:

Քչերը միայն ճիշտ պատկերացում ունեն ոգեհարցության խաբուսիկ ուժի և դրա ազդեցության տակ ընկնելու վտանգի մասին: Շատերն ուղղակի հետաքրքրասիրությունից են սկսում զբաղվել դրանով: Նրանք

իրապես չեն հավատում դրան և հոգիների հսկողությանը տրվելու մտքից անգամ կզարհուրեին: Բայց հանդգնելով մտնել արգելված տարածքը՝ նրանք ընկնում են զորեղ կործանիչի իշխանության տակ՝ հակառակ իրենց կամքին: Միայն մեկ անգամ նրան ենթարկեցնելով իրենց միտքը՝ նրանք դառնում են նրա գերիները, և արդեն անհնար է դառնում սեփական ուժերով ազատվել դյուբիչ կախարդանքից: Բացի Աստծո զորությունից, որը շնորհվում է ի պատասխան հավատի ջերմեռանդ աղոթքի, ոչինչ չի կարող ազատել թակարդն ընկած այդ հոգիներին:

Բոլոր նրանք, ովքեր հոժարակամ փայփայում են բնավորության մեղսավոր գծերը կամ էլ սիրված մի մեղք, իրենց վրա են հրավիրում աստանայի փորձությունները: **[559]** Նրանք իրենց բաժանում են Աստծուց և Նրա հրեշտակների մշտաբթուն պահպանությունից, ու երբ չարագործը ներկայացնում է իր խաբեությունները, նրանք անպաշտպան են լինում և հեշտությամբ դառնում նրա ավարը: Նրանք, ովքեր այս կերպ հանձնվում են աստանայի իշխանությանը, հազիվ թե գիտակցեն, թե ինչով կարող է դա վերջանալու: Գարձնելով իր գերիները՝ փորձիչը նրանց օգտագործում է մյուսներին կործանելու համար:

Եսայիա մարգարեն ասում է. «Երբ ձեզ ասեն. հարցրեք մեռելահարցուկներին և վիուկներին կամ փսփսացողներին ու քրթմնջողներին, դուք էլ նրանց ասացեք. Չէ՞ որ ժողովուրդը պետք է իր Աստծուն հարցնի. կենդանիների համար մեռածների՞ն դիմի: Օրենքին ու վկայությանը դիմեցեք, եթե նրանք չխոսեն այս խոսքի համեմատ, նրանք արշալույս չունեն» (Եսայիա 8.19,20): Եթե մարդիկ կամենային ընդունել Սուրբ Գրքում հստակորեն շարադրված ճշմարտությունը մարդու բնության և մեռածների վիճակի վերաբերյալ, ապա ոգեհարցության պնդումների և դրսևորումների մեջ նրանք կտեսնեին աստանայի ներգործությունը՝ գործությամբ և նշաններով ու կեղծ հրաշքներով: Բայց մարմնավոր սրտին այդքան հաճելի ազատությունը թողնելու և սիրելի մեղքից հրաժարվելու փոխարեն՝ շատերն իրենց աչքերը փակում են լույսի հանդեպ և շարժվում առաջ՝ անտեսելով նախազգուշացումները, մինչ աստանան իր ցանցն է հյուսում նրանց շուրջ և որսում նրանց: «Որովհետև ճշմարտության սերը չընդունեցին, որ ապրեն, դրա համար Աստված մոլորության ներգործություն կուղարկի նրանց, որ հավատան ստության» (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.10,11):

Նրանք, ովքեր ընդդիմանում են ոգեհարցության ուսմունքին, հարձակում են գործում ոչ միայն մարդկանց, այլ նաև աստանայի ու նրա հրեշտակների վրա: Նրանք պայքարի մեջ են մտնում «իշխանություն-

ների, պետությունների և չար ոգիների դեմ, որ երկնավորներում են»։ Սատանան մի թիզ անգամ չի զիջի իր տարածքից, եթե հետ չնդվի երկնային պատգամաբերների գործությամբ։ Աստծո ժողովուրդը, մեր Փրկչի մման, պետք է կարողանա դիմավորել նրան հետևյալ խոսքերով. «Գրված է»։ Սատանան հիմա էլ, ինչպես Քրիստոսի օրերում, կարող է վկայակոչել Սուրբ Գիրքը՝ աղավաղելով այն իր խաբեությունները հաստատելու համար։ Ովքեր ուզում են հաստատ մնալ այս վտանգավոր ժամանակներում, պետք է անձամբ իրենց համար հասկանան Սուրբ Գրքի վկայությունը։ [560]

Շատերին դեռի ոգիները կհայտնվեն սիրելի ազգականների կամ ընկերների տեսքով և կներկայացնեն ամենավտանգավոր հերձվածքներ։ Այս այցելուները կդիմեն մեր հոգու ամենաուրբ զգացմունքներին և հրաշքներ կգործեն՝ իրենց կեղծիքները հաստատելու համար։ Մենք պետք է պատրաստ լինենք դիմակայելու նրանց Աստվածաշնչի այն ճշմարտությամբ, որ մեռածները ոչինչ չգիտեն, և նրանք, ովքեր այսպես հայտնվում են, դեռի ոգիներն են։

Հենց մեր առջև է փորձության ժամը, «որ գալու է այս աշխարհի վրա՝ փորձելու երկրի երեսի վրա բնակվողներին» (Հայտնություն 3.10)։ Բոլոր նրանք, ում հավատն ամուր հաստատված չէ Աստծո խոսքի վրա, կխաբվեն և կհաղթվեն։ Սատանան գործում է «անիրավության ամեն խաբեությամբ», որպեսզի իշխանություն ձեռք բերի մարդկանց որդիների վրա, և նրա խաբեությունները գնալով աճելու են։ Բայց նա կարող է իր նպատակին հասնել միայն այն դեպքում, երբ մարդիկ հոժարակամ տրվում են նրա փորձություններին։ Նրանք, ովքեր անկեղծորեն ձգտում են ճանաչել ճշմարտությունը և ջանում են հնազանդությամբ սրբել իրենց հոգիները՝ անելով ամեն հնարավորը պայքարին պատրաստվելու համար, հուսալի պաշտպանություն կգտնեն ճշմարտության Աստծո մեջ։ «Որովհետև իմ համբերության խոսքը պահեցիր, ես էլ քեզ կպահեմ», -խոստանում է Փրկիչը (Հայտնություն 3.10)։ Նա ավելի շուտ երկնային բոլոր հրեշտակներին կուղարկի պաշտպանելու Իր ժողովրդին, քան թույլ կտա, որ գեթ մի հոգի, ով ապավինում է Իրեն, հաղթվի սատանայից։

Եսայիա մարգարեն նկարագրում է այն սոսկալի խաբեությունը, որ կգա ամբարիշտների վրա՝ դրդելով նրանց մտածել, թե ապահով են Աստծո դատաստաններից. «Մենք ուխտ ենք դրել մահի հետ և դժոխքի հետ՝ դաշինք կապել, որ հորդահոս հեղեղը, եթե անցնելու լինի, մեզ չի հասնի, որովհետև մենք ստությունը մեր պատսպարանը շինեցինք և խաբեության մեջ ենք ծածկված» (Եսայիա 28.15)։ Այստեղ պատկերված

մարդկանց շարքում են նաև նրանք, ովքեր իրենց համառ անգեղջուր-
թյամբ մխիթարում են իրենց այն համոզմունքով, թե մեղավորի համար
պատիժ չի լինելու, թե բոլոր մարդիկ, որքան էլ ապականված լինեն,
կառնվեն երկինք և Աստծո հրեշտակների պես կդառնան: Բայց մահ-
վան հետ **[561]** ուխտ և դժոխքի հետ դաշինք են կապում հատկապես
նրանք, ովքեր ուրանում են այն ճշմարտությունները, որ երկինքը տվել
է արդարներին՝ որպես պաշտպանություն նեղության ժամանակ՝ դրանց
փոխարեն ընդունելով սատանայի առաջարկած ստերը՝ ոգեհարցության
մոլորեցուցիչ հավակնությունները:

Այս սերնդի կուրությունն իսկապես զարմանալի է: Հազարավոր
մարդիկ մերժում են Աստծո խոսքը՝ համարելով անարժանահավատ,
բայց մեծագույն վստահությամբ ընդունում են սատանայի խաբեու-
թյունները: Կասկածամիտներն ու ծաղրողները դատապարտում են
նրանց նախապաշարումները, ովքեր պայքարում են մարգարեների և
առաքյալների հավատի համար և ուզում են աչքի ընկնել՝ ծաղրի ենթար-
կելով Սուրբ Գրքի հանդիսավոր հայտարարությունները Քրիստոսի,
փրկության ծրագրի և այն հատուցման մասին, որ սպասվում է ճշմար-
տությունը մերժողներին: Նրանք ձևացնում են, թե մեծապես խղճում
են այդ նեղմիտ, թույլ ու սնոտիապաշտ մարդկանց, ովքեր հավատում
և հնազանդվում են Աստծո օրենքի պահանջներին: Նրանք այնպիսի
համոզվածություն են ցուցաբերում, կարծես իսկապես մահվան հետ
ուխտ են կնքել և դժոխքի հետ՝ դաշինք կապել, ասես անանցանելի,
անթափանցելի արգելք են կանգնեցրել իրենց և Աստծո վրիժառության
միջև: Նրանց ոչինչ չի վախեցնում: Նրանք այնպես են անձնատուր եղել
փորձ չին, այնքան սերտորեն կապվել նրա հետ ու ամբողջովին համակ-
վել նրա ոգով, որ այլևս ո՛չ ուժ ունեն, ո՛չ էլ ցանկություն՝ ազատվելու նրա
թակարդից:

Սատանան երկար պատրաստվել է աշխարհը խաբելու իր վերջին
փորձին: Նրա գործի հիմքը դրվեց Եդեմում՝ Եվային տված հավաս-
տիացմամբ. «Բնավ չեք մեռնի»: «Այն օրը, որ նրանից ուտեք, ձեր աչքերը
կբացվեն, և Աստծո պես կլինեք՝ բարին և չարը գիտեցող» (Ծննդոց 3.4,5):
Աստիճանաբար նա ճանապարհ հարթեց իր խաբեության գլուխգործո-
ցի՝ ոգեհարցության համար: Նա դեռ չի հասել իր ծրագրերի լիակատար
իրականացմանը, բայց կհասնի ժամանակի վերջին հատվածում: Մար-
գարեն ասում է. «Եվ տեսա երեք պիղծ հոգի ... գորտերի նման... Դրանք
դևերի ոգիներ են, որ նշաններ են անում, նրանք գնում են **[562]** երկրի և
բովանդակ աշխարհի թագավորների մոտ, որ նրանց ժողովեն Ամենակա-

րող Աստծո այն մեծ օրվա պատերազմի համար» (Հայտնություն 16.13,14): Բացի նրանցից, ովքեր կպահվեն Աստծո զորությամբ՝ հավատալով Նրա Խոսքին, ողջ աշխարհը կներքաշվի այդ մոլորության մեջ: Մարդիկ արագորեն ընկնում են բախտորոշ ապահովության նիրհի մեջ, որպեսզի արթնանան միայն Աստծո բարկության պատուհասներից:

Տերն ասում է. «Եվ ես իրավունքը՝ չափին հավասար, և արդարությունը՝ կշեռքին հավասար պիտի անեմ, և կարկուտը պիտի ստության պատասպարանը խորտակի, և ջրերը պիտի ողողեն թաքստոցը: Եվ ձեր ուխտը մահվան հետ պիտի ջնջվի, և դժոխքի հետ արած դաշինքը պիտի չհաստատվի, որ երբ հորդահոս հեղեղն անցնի, դուք նրանից ոտնահար պիտի լինեք» (Եսայիա 28.17,18): **[563]**

ԳԼՈՒԽ 35

ԽՆԴԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՎՏԱՆՊԻ ՏԱԿ

Ըրողոքականներն այսօր շատ ավելի բարեհաճ են Հռոմի եկեղեցու հանդեպ, քան տարիներ առաջ: Այն երկրներում, որտեղ կաթոլիկությունը գերիշխող չէ, և պապականները հաշտվողական քաղաքականություն են վարում ազդեցության հասնելու համար, աճող անտարբերություն է տիրում այն ուսմունքի նկատմամբ, որը բաժանում է բարենորոգված եկեղեցիները պապական նվիրապետությունից: Տարածվում է այն կարծիքը, թե ի վերջո մեր տարածայնությունները գլխավոր հարցերի շուրջ այնքան էլ մեծ չեն, ինչպես ենթադրվել է, և որ մեր կողմից թեթևակի զիջումները կօգնեն փոխընթացման հասնելու Հռոմի հետ: Կար ժամանակ, երբ բողոքականները բարձր էին գնահատում խղճի ազատությունը՝ գնված այդքան թանկ գնով: Նրանք իրենց երեխաներին սովորեցնում էին գարշել պապությունից՝ համոզված լինելով, որ Հռոմի հետ հաշտության ձգտումն անհավատարմություն է Աստծո հանդեպ: Բայց որքա՞ն տարբեր կարծիքներ են արտահայտվում այսօր:

Պապության պաշտպանները հայտարարում են, թե եկեղեցին զրրպարտվել է, և բողոքական աշխարհը հակված է համաձայնելու դրան: Շատերը պնդում են, թե անարդարացի է այսօրվա եկեղեցու մասին դատել այն պիղծ ու անհեթեթ բարբերով, որոնցով նշանավորվել է նրա տիրապետությունը տգիտության ու խավարի դարերի ընթացքում: Նրանք արդարացնում են եկեղեցու սուկայի դաժանությունը՝ որպես ժամանակների բարբարոսության հետևանք և հավաստիացնում, որ արդի քաղաքակրթության ազդեցությունը փոխել է նրա պատկերը: [564]

Մռռացե՞լ են արդյոք այդ մարդիկ, որ այս մեծամիտ իշխանությունն ութ դար շարունակ հավակնել է անսխալականության: Նա ոչ միայն չի հրաժարվել այդ հավակնությունից, այլև տասնիններորդ դարում հաստատել է այն էլ ավելի մեծ համոզվածությամբ, քան առաջ: Եթե Հռոմը պնդում է, թե «եկեղեցին երբեք չի սխալվել և, ըստ Մուրբ Գրքի, երբեք էլ չի սխալվելու» (Ջոն Լ. վոն Մոշեյմ, *Եկեղեցական պարսմության հաս-*

տրատություններ, գիրք 3, II դար, մաս 2, գլուխ 2, բաժին 9, խոսք 17), ապա ինչպե՞ս կարող է նա հրաժարվել այն սկզբունքներից, որոնցով առաջնորդվել է անցյալ դարերում:

Պապական եկեղեցին երբեք չի հրաժարվի անսխալականության իր հավակնությունից: Այն ամենն, ինչ նա արել է՝ հալածելով նրանց, ովքեր չեն ընդունել իր դոգմաները, նա ճիշտ է համարում, և եթե հնարավորություն ընձեռվեր, մի՞թե նա նույնը չէր կրկնի: Թող միայն աշխարհիկ իշխանությունները հանեն սահմանափակումները, և Հռոմը վերագտնի իր նախկին հզորությունը, նորից արագորեն կվերածնվի նրա բռնատիրությունն, ու կսկսվեն հալածանքներ:

Ահա թե ինչ է ասել մի հայտնի գրող խղճի ազատության վերաբերյալ պապական իշխանության դիրքորոշման և այն վտանգների մասին, որոնք հատկապես սպառնում են Միացյալ Նահանգներին նրա քաղաքականության հաջողության դեպքում.

«Շատերը հակված են Միացյալ Նահանգներում Հռոմի կաթոլիկ եկեղեցու նկատմամբ ցանկացած վախ վերագրել սնահավատությանը կամ մանկամտությանը: Այդպիսիք կաթոլիկության էության ու վերաբերմունքի մեջ ոչ թշնամություն են տեսնում ազատության մեր սկզբունքների հանդեպ, ո՛չ էլ որևէ վտանգ այդ եկեղեցու աճի մեջ: Նախ եկեք փորձենք համեմատել մեր պետության մի քանի հիմնարար սկզբունքներ կաթոլիկ եկեղեցու սկզբունքների հետ:

Միացյալ Նահանգների սահմանադրությունը երաշխավորում է խղճի ազատություն: Ավելի թանկ և հիմնարար ոչինչ չկա: Պիոս IX պապը 1854 թ. օգոստոսի 15-ի իր եկեղեցական ուղերձում ասել է. «Խղճի ազատությունը պաշտպանող անհեթեթ զառանցանքն ու մոլորեցուցիչ ուսմունքը ամենաաղետալի սխալն է. դա չարիք է, որից ամենաշատը պետք է սարսափել պետության մեջ»: Նույն պապը 1864 թ. դեկտեմբերի 8-ի իր եկեղեցական ուղերձում նշում է բոլորին, «ովքեր հաստատում են խղճի ու երկրպագության **[565]** ազատությունը», ինչպես նաև «նրանց, ովքեր կարծում են, թե եկեղեցին չի կարող ուժ գործադրել»:

Հռոմի հաշտարար տոնը Միացյալ Նահանգներում չի վկայում ներքին վերափոխման մասին: Նա հանդուրժողական է այնտեղ, որտեղ անօգնական է: Եպիսկոպոս Օ՛Կոննորն ասում է. «Կրոնական ազատությունը հանդուրժելի է այնքան ժամանակ, քանի դեռ հակառակ սկզբունքը հնարավոր չէ իրագործել՝ առանց վտանգելու կաթոլիկ աշխարհը»: Սենթ Լուիսի արքեպիսկոպոսը մի առիթով ասել է. «Հերձվածությունն ու անհավատությունը հանցանք են, և քրիստոնեական այն

երկրներում, ինչպես օրինակ՝ Իտալիայում և Իսպանիայում, որտեղ ամբողջ ժողովուրդը կաթոլիկ է, և կաթոլիկ կրոնը երկրի օրենսդրության էական մասն է կազմում, դրանք մյուս հանցանքների պես պատժվում են»:

«Կաթոլիկ եկեղեցու յուրաքանչյուր կարդինալ, արքեպիսկոպոս և եպիսկոպոս հավատարմության երդում է տալիս պապին, որում ասվում են հետևյալ խոսքերը. «Ես պարտավորվում եմ իմ ողջ ուժերով հալածել և կործանել եմ հերետիկոսներին, անջատողականներին ու մեր տիրոջ՝ պապի կամ նրա հետնորդների դեմ ապստամբողներին» (Ջոսայա Սթրոնգ, *Մեր երկիրը*, գլ. 5, պարբ. 2-4):

Ճիշտ է, որ Հռոմի կաթոլիկ եկեղեցում կան իսկական քրիստոնյաներ: Հազարավոր մարդիկ այդ եկեղեցում անկեղծորեն ծառայում են Աստծուն իրենց ունեցած լույսի համաձայն: Նրանց թույլ չի տրվում ուսումնասիրել Աստծո խոսքը, դրա համար էլ նրանք տեղյակ չեն ճշմարտությանը: Նրանք երբեք չեն տեսել տարբերությունը կենդանի, սրտաբուխ ծառայության և սոսկ ձևերի ու ծիսակատարությունների միջև: Աստված կարեկից գործվանքով է նայում այս հոգիներին, որոնք դաստիարակվել են խաբուսիկ և չհագեցնող հավատի մեջ: Նա այնպես կանի, որ լույսի ճառագայթները թափանցեն նրանց պարուրող թանձր խավարի միջով: Նա կբացահայտի նրանց ճշմարտությունը, ինչպես այն Հիսուսում է, և շատերը դեռ կմիանան Նրա ժողովրդին:

Բայց կաթոլիկությունը՝ որպես համակարգ, այսօր ավելի ներդաշնակ չէ Քրիստոսի ավետարանին, քան իր պատմական անցյալում: Բողոքական եկեղեցիները մեծ խավարի մեջ են, այլապես կնկատեին ժամանակի նշանները: Հռոմի եկեղեցին հեռահար ծրագրեր և գործելաճ ունի: Նա դիմում է ամեն հնարքի՝ տարածելով իր ազդեցությունն ու ամրացնելով իր իշխանությունը, որպեսզի պատրաստվի կատաղի ու վճռական **[566]** պայքարին՝ կրկին հասնելու համաշխարհային տիրապետության, վերսկսելու հալածանքները և խորտակելու Բողոքականության բոլոր նվաճումները: Կաթոլիկությունն ամենուրեք ամրացնում է իր դիրքերը: Տեսեք նրա եկեղեցիների և տաճարների աճող թիվը բողոքական երկրներում: Տեսեք, թե ինչ ժողովրդականություն են վայելում նրա քուլեջներն ու ճեմարանները Ամերիկայում՝ գտնվելով հիմնականում բողոքականների հովանավորության ներքո: Տեսեք, թե ինչպես է զարգանում ծիսապաշտությունն Անգլիայում, և որքան է հաճախացել անցումը կաթոլիկների շարքերը: Այս ամենը պետք է մտահոգի բոլորին, ում համար թանկ են ավետարանի սուրբ սկզբունքները:

Բողոքականները մերձենում են պապությանը և խոնարհվում նրա առջև: Նրանք այնպիսի զիջումների ու համաձայնության են գնում, որ պապականներն իրենք էլ զարմանում են և չեն կարողանում հասկանալ: Մարդիկ չեն ուզում տեսնել կաթոլիկության իսկական էությունն ու այն վտանգները, որ սպասվում են նրա գերիշխանությունից: Ժողովուրդը պետք է արթնանա՝ դիմակայելու քաղաքացիական և կրոնական ազատության այս ամենավտանգավոր թշնամու առաջխաղացմանը:

Շատ բողոքականներ ենթադրում են, թե կաթոլիկ կրոնն անհրապույր է, իսկ նրա պաշտամունքը՝ ձանձրալի, ծեսերի մի անհմաստ շարան: Այստեղ նրանք սխալվում են: Թեև կաթոլիկությունը հիմնված է իսաբեության վրա, այն կոպիտ և անճոռնի չի կարելի համարել: Հռոմի եկեղեցու ծառայությունը չափազանց տպավորիչ արարողություն է: Նրա շքեղ ու ցուցադրական արարողությունները գերում են մարդկանց զգացմունքները և լռեցնում բանականության ու խղճի ձայնը: Աչքը հմայվում է: Վեհաշուք եկեղեցիները, հանդիսավոր թափոյրները, ոսկե զոհասեղանները, մարգարտապատ դամբարանները, ընտիր նկարներն ու մարմարե քանդակները արթնացնում են սերը դեպի գեղեցիկը: Ականջը նույնպես շոյվում է: Երաժշտությունն անգերազանցելի է: Երգեհոնի հոգեպարար, հարուստ հնչյունները, միախառնվելով երգողների ձայներին ու տարածվելով տաճարների վսեմ կամարների և սյուների տակ, չեն կարող երկյուղ ու ակնածանք չներշնչել ներկաներին:

Այս արտաքին փայլը, շքեղությունն ու ծեսերը, որ լոկ ծաղր են մեղքով հիվանդ հոգու տենչանքին, վկայում են ներքին քայքայվածության մասին: Քրիստոսի կրոնը կարիք չունի նման հրապուրանքի՝ ուշադրություն գրավելու համար: Խաչից շողացող լույսի ներքո ճշմարիտ քրիստոնեությունն այնքան մաքուր և սքանչելի է թվում, որ **/567/** արտաքին ոչ մի զարդարանք չի կարող մեծացնել նրա իսկական արժեքը: Մյթության գեղեցկությունը, հեզ և հանդարտ հոգին է, որ արժեքավոր են Աստծո համար:

Փայլուն ոճը միշտ չէ, որ վկայում է սուրբ ու վեհ մտքի մասին: Երկրային ու զգացմունքային մարդիկ հաճախ ունենում են արվեստի վեհ ընկալումներ, նուրբ ու հղկված ճաշակ: Եվ դրանք սատանան հաճախ օգտագործում է՝ մարդկանց դրդելու մոռանալ հոգու կարիքները, անտեսել ապագա անմահ կյանքը, երես թեթել իրենց անսասանան Օգնականից և ապրել միայն այս աշխարհի համար:

Արտաքին կրոնը գրավիչ է միայն չնորոգված սրտի համար: Կաթոլիկների շքեղ ու ձևական պաշտամունքը խաբուսիկ, կախարդիչ ուժ ունի,

որից շատերը մոլորվում են՝ Հռոմի եկեղեցին դիտելով որպես երկնքի դուռ: Բացի նրանցից, ովքեր հաստատապես կանգնած են ճշմարտության հիմքի վրա, և ում սրտերը նորոգված են Աստծո Հոգով, ոչ ոք չի կարող դիմակայել այդ ազդեցությանը: Հազարավոր մարդիկ, ովքեր փորձով չեն ճանաչում Քրիստոսին, կդրո՞վեն ընդունելու աստվածապաշտության ձևերը՝ առանց դրա զորության: Այդպիսի կրոնը հեց այն է, ինչ փափագում են բազմությունները:

Մեղքեր թողնելու իրավունքի՝ կաթոլիկ եկեղեցու հավակնությունը նրանց դրո՞ւմ է ազատորեն մեղք գործելու, և խոստովանության ծեսը, առանց որի ներում չի շնորհվում, նույնպես խրախուսում է մեղքը: Նա, ով ծնկի է իջնում ընկած մարդու առջև՝ խոստովանելով նրան իր գաղտնի մտքերն ու սրտի խորհուրդները, ստորացնում է իրեն որպես մարդ՝ քայքայելով իր հոգու վեհ ուժերը: Հայտնելով իր մեղքերը քահանային՝ սխալական, մեղավոր մահկանացուին, ով շատ հաճախ ապականված է գինով ու անառակությամբ, բնավորության նրա չափանիշը ցածրանում է, և արդյունքում նա պղծվում է: Աստված նրա աչքին նսեմանում է ընկած մարդու աստիճանի, քանզի քահանան հանդես է գալիս որպես Աստծո ներկայացուցիչ: Մեկ մարդու նման ստորացուցիչ խոստովանությունը մյուսի առջև այն գաղտնի աղբյուրն է, որից բխել է աշխարհն ապականող չարիքի զգալի մասը՝ մղելով նրան իր վերջնական կործանմանը: Սակայն նրա համար, ով սիրում է հագուրդ տալ իր ցանկություններին, /568/ ավելի հաճելի է խոստովանել իր նման մահկանացուին, քան սիրտը բացել Աստծո առջև: Մարդկային բնությանն ավելի ցանկալի է ինքնաճնշումը, քան հրաժարումը մեղքից, ավելի հեշտ է մեռցնել մարմինը քորձով, փշերով ու մաշկը հարող շղթաներով, քան խաչել մարմնավոր կրքերը: Ծանր է այն լուծը, որ մարմնավոր մարդը ավելի շուտ պատրաստ է կրել, քան խոնարհվել Քրիստոսի լծի տակ:

Ապշեցուցիչ նմանություն կա Հռոմի եկեղեցու և Քրիստոսի առաջին գալստյան ժամանակվա հրեական եկեղեցու միջև: Մինչ հրեաները գաղտնի ոտնահարում էին Աստծո օրենքի յուրաքանչյուր սկզբունք, արտաքուստ նրանք խստորեն պահում էին դրա պատվիրանները՝ ծանրաբեռնելով այն խիստ սահմանափակումներով ու ավանդույթներով, որոնք հնազանդությունը դարձրել էին տանջալից ու ծանր: Ինչպես հրեաներն էին ասում, թե հարգում են օրենքը, այնպես էլ կաթոլիկներն են պնդում, թե պաշտում են խաչը: Նրանք մեծարում են Քրիստոսի չարչարանքների խորհրդանիշը, մինչդեռ իրենց կյանքում ուրանում են Նրան, ում այդ խորհրդանիշը ներկայացնում է:

Պապականները խաչեր են դնում իրենց եկեղեցիների, զոհասեղանների և հանդերձների վրա: Ամենուրեք կարելի է տեսնել խաչի նշանը: Ամենուրեք այն առերևույթ բարձրացվում ու մեծարվում է: Բայց Քրիստոսի ուսմունքը թաղված է մնում անհիմաստ ավանդույթների, կեղծ մեկնաբանությունների և խիստ սահմանափակումների կույտի տակ: Մոլեռանդ հրեաներին ասված Քրիստոսի խոսքերն էլ ավելի շատ վերաբերում են Հռոմի կաթոլիկ եկեղեցու առաջնորդներին. «Նրանք ծանր ու դժվարակիր բեռներ են կապում և դնում մարդկանց ուսերին, բայց իրենց մատով անգամ չեն կամենում շարժել դրանք» (Մատթեոս 23.4): Անկեղծ հոգիները մշտական սարսափի մեջ են՝ երկյուղելով վիրավորված Աստծո բարկությունից, մինչդեռ եկեղեցու պաշտոնյաներից շատերն ապրում են ճոխության ու զգայական հաճույքների մեջ:

Երկրպագությունը պատկերներին ու մասունքներին, սուրբերին ուղղված աղոթքներն ու պապի մեծարումը սատանայի հնարքներն են՝ շեղելու ժողովրդի միտքն Աստծուց և Նրա Որդուց: Նրանց ուշադրությունը շեղելով Նրանից, ում միջոցով միայն նրանք կարող են փրկություն գտնել, նա տանում է նրանց կորստյան: Նա կուղղի նրանց ուշադրությունը ցանկացած առարկայի, որը կարող է փոխարինել Նրան, ով ասել է. «Ինձ մոտ եկեք, ամեն վաստակածներ և [569] բեռնավորվածներ, և ես հանգիստ կտամ ձեզ» (Մատթեոս 11.28):

Սատանան մշտապես ջանում է կեղծել Աստծո բնավորությունը, մեղքի էությունը և մեծ պայքարի իրական պատճառները: Նրա ստաբանությունը մեղմացնում է աստվածային օրենքի պահանջները և մարդկանց իրավունք տալիս մեղանշելու: Սիննույն ժամանակ նա դրդում է սխալ պատկերացումներ փայփայել Աստծո մասին, այնպես որ Նրան ավելի շուտ նայում են վախով ու ատելությամբ, քան սիրով: Իր բնավորությանը բնորոշ դաժանությունը վերագրվում է Արարչին, այն մարմնավորվում է կրոնական համակարգերում և արտահայտվում երկրպագության ձևերում: Այսպես մարդկանց միտքը կուրանում է, և սատանան նրանց իր գործակալներն է դարձնում՝ Աստծո դեմ պատերազմելու համար: Աստվածային բնավորության մասին աղավաղված պատկերացումները հեթանոս ազգերին դրդեցին հավատալ, որ Աստծո բարեհաճությունը շահելու համար անհրաժեշտ են մարդկային զոհաբերություններ, և կռապաշտության տարատեսակ ձևերի միջոցով զարհուրելի դաժանություններ էին արվում:

Հռոմի կաթոլիկ եկեղեցին, միավորելով հեթանոսությունն ու քրիստոնեությունը, և հեթանոսության նման խեղաթյուրելով Աստծո բնա-

վորությունը՝ դիմել է ոչ պակաս դաժան ու գարշելի արարքների: Հռոմի գերիշխանության օրոք իրենց ուսմունքը պարտադրելու համար օգտագործում էին տանջանքի գործիքներ: Խարույկ էր սպասվում բոլորին, ովքեր չէին հնազանդվի նրա պահանջներին: Միայն դատաստանի օրը հայտնի կդառնա, թե ինչ կոտորածներ է նա արել: Եկեղեցու պաշտոնյաներն իրենց տիրոջ՝ սատանայի թելադրանքով այնպիսի միջոցներ էին հնարում, որպեսզի հնարավոր ամենադաժան տանջանքների ենթարկեն իրենց զոհին, բայց նրան կյանքից չզրկեն: Շատ դեպքերում դժոխային տանջանքները կրկնվում էին այնքան, մինչև որ մարդն այլևս անկարող էր լինում դիմանալ, նրա բնությունը հրաժարվում էր պայքարից, և տառապալար ողջունում էր մահը՝ որպես քաղցր ազատություն:

Այսպիսին էր Հռոմի հակառակորդների ճակատագիրը: Իսկ իր համախոհներին նա կարգի էր հրավիրում խարազանով, սովի մատնելով կամ մարմնի ամեն տեսակ սրտածնյիկ խոշտանգումներով: Երկնքի բարեհաճությունը շահելու համար ապաշխարող մեղավորները, ունահարելով բնության օրենքները, խախտում էին Աստծո օրենքը: Նրանց սովորեցնում էին խզել այն բոլոր կապերը, որ Նա ստեղծել է մարդու երկրային պանդխտությունն օրհնելու և ուրախ դարձնելու համար: Եկեղեցական բակերում թաղված են միլիոնավոր *[570]* զոհեր, ովքեր իրենց ողջ կյանքն անց են կացրել զուր ջանքերի մեջ, որպեսզի ճնշեն իրենց բնական զգացմունքները, խեղդեն մերձավորների հանդեպ համակրանքի յուրաքանչյուր միտք և զգացում, միայն թե չհարուցեն Աստծո բարկությունը:

Հասկանալու համար սատանայի անողորմ դաժանությունը, որ հարյուրամյակներ շարունակ դրսևորվել է ոչ թե նրանց հանդեպ, ովքեր երբեք չեն լսել Աստծո մասին, այլ քրիստոնեական աշխարհի հենց սրտում և նրա ամբողջ տարածքով մեկ, բավական է միայն մի հայացք գցել կաթոլիկության պատմության վրա: Մոլորեցուցիչ այս ահռելի համակարգի միջոցով չարի իշխանը հասնում է իր նպատակին՝ անպատվելով Աստծուն և դժբախտացնելով մարդկանց: Ու տեսնելով, թե նրան ինչպես է հաջողվում ծալավել և իր գործը կատարել եկեղեցու առաջնորդների միջոցով, ավելի լավ կհասկանանք, թե ինչու է նա այդքան ատում Աստվածաշունչը: Եթե այդ Գիրքը կարդացվի, կբացահայտվի Աստծո ողորմությունն ու սերը, պարզ կդառնա, որ Նա այդ ծանր բեռներից և ոչ մեկը չի դնում մարդկանց վրա: Նրա ամբողջ ուզածը կոտրված ու փշրված սիրտն է, խոնարհ ու հնազանդ հոգին:

Քրիստոսն Իր կյանքով ոչ մի օրինակ չի բողել, որ երկնքին հաճո

լինելու համար տղամարդիկ ու կանայք փակվեն վանքերում: Նա երբեք չի սովորեցրել, որ սերն ու կարեկցանքը պետք է ճնշվեն: Փրկչի սիրտը միշտ լի էր սիրով: Որքան մարդը ավելի է մոտենում բարոյական կատարելությանը, այնքան ավելի նրբագգաց է դառնում, մեղքի ընկալումն ավելի է սրվում, և ավելի խորանում նրա կարեկցանքը տառապալաների հանդեպ: Պապը պնդում է, թե ինքը Քրիստոսի փոխանորդն է, բայց կարող է արդյոք նրա բնավորությունը համեմատվել մեր Փրկչի բնավորության հետ: Երբևէ պատահե՞լ է, որ Քրիստոսը մարդկանց բանտ նետեր կամ տանջանքի ենթարկեր նրա համար, որ Իրեն չեն պաշտել որպես երկնքի Թագավորի: Ո՞վ է լսել Նրա ձայնը, որ մահվան դատապարտեր նրանց, ովքեր չէին ընդունում Իրեն: Երբ Նա արհամարհվեց Սամարիայի գյուղերից մեկի բնակիչների կողմից, Հովհաննես առաքյալը զայրացած հարցրեց. «Տեր, կամենո՞ւմ ես ասենք՝ կրակ իջնի երկնքից և նրանց սատկեցնի, ինչպես Շոլիան էլ արեց»: Հիսուսը խղճահարությամբ նայեց Իր աշակերտին և հանդիմանեց նրա կոպտությունն՝ ասելով. «Մարդու Որդին չեկավ մարդկանց հոգիները կորցնելու, այլ ապրեցնելու» (Գուկաս 9.54-56): Որքա՞ն է տարբերվում /571/ Քրիստոսն Իր՝ այսպես կոչված «փոխանորդից»:

Ներկայումս Հռոմի եկեղեցին ազնիվ է ձևանում աշխարհի առաջ՝ փորձելով ներողություններով ծածկել անցյալի իր դաժան ու զարհուրելի պատմությունը: Թեև նա քրիստոնեական հանդերձ է հազել, իրականում նրա էությունը չի փոխվել: Պապության յուրաքանչյուր սկզբունք, որ գոյություն է ունեցել անցյալ դարերում, գոյություն ունի նաև այսօր: Այսօր էլ դավանում են նույն ուսմունքը, որ հորինվել է ամենամութ դարերում: Թող ոչ ոք չխաբվի: Պապությունը, որին բողոքականներն այժմ այդքան պատրաստ են պատիվ տալ, նույնն է, որն իշխում էր աշխարհին Բարենորոգման օրերում, երբ Աստծո մարդիկ, վտանգի ենթարկելով իրենց կյանքը, կանգնեցին՝ մերկացնելու նրա ամբարշտությունը: Նա պահպանել է նույն հպարտությունն ու ամբարտավան հավակնությունը, որով ենթարկեցնում էին թագավորներին ու իշխաններին և իրենց վերագրում Աստծո իրավունքները: Նրա ոգին հիմա պակաս դաժան ու բռնի չէ, քան այն ժամանակ, երբ նա ոտնահարում էր մարդկային ազատությունն ու սպանում Բարձրյալի սուրբերին:

Պապությունը հենց այն է, ինչ մարգարեությունն անվանում է վերջին օրերի ապստամբություն (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.3,4): Նրա քաղաքականությունն է՝ այնպիսի տեսք ընդունել, որը լավագույնս կնպաստի իր նպատակների իրականացմանը, բայց քամելեռնի փոփոխվող արտաքի-

նի տակ նա թարցնում է օձի անփոփոխ թույնը: Նա հայտարարում է. «Հերետիկոսներին կամ հերձվածողության մեջ կասկածվողներին տրված խոստումը չպետք է պահվի» (Լենֆանտ, *հայտոր 1, էջ 516*): Մի՞թե այս իշխանությունը, որի պատմությունը մի ամբողջ հազարամյակ գրվել է սուրբերի արյունով, պետք է այսօր ճանաչվի որպես Քրիստոսի եկեղեցու մի մասը:

Բողոքական երկրներում տարածված այն պնդումը, թե կաթոլիկությունն այժմ ավելի քիչ է տարբերվում բողոքականությունից, քան անցյալում, անհիմն չէ: Փոփոխություն իրոք կատարվել է, բայց ոչ պապության մեջ: Կաթոլիկությունն իրոք շատ բաներով նման է ժամանակակից բողոքականությանը, քանի որ բողոքականությունը մեծ անկում է ապրել Բարենորոգման ժամանակից ի վեր:

Երբ բողոքական եկեղեցիները ձգտում էին արժանանալ աշխարհի բարեհաճությանը, կեղծ սերը կուրացրեց նրանց աչքերը: Նրանք ուրիշ ոչինչ չեն տեսնում, բացի նրանից, որ ճիշտ է տեսնել բարին ամեն չարի մեջ, և որպես անխուսափելի արդյունք՝ նրանք, ի վերջո, ամեն բարու մեջ կտեսնեն չարը: *[572]* Այն հավատը պաշտպանելու փոխարեն, որ մեկ անգամ ավանդվել է սուրբերին, նրանք այսօր թողություն են աղերսում Հռոմից՝ նրա մասին ունեցած իրենց անգուր կարծիքի և իրենց մոլեռանդության համար:

Շատերն էլ, նույնիսկ նրանք, ովքեր բարեհաճ չեն կաթոլիկության հանդեպ, գրեթե վտանգ չեն սպասում նրա իշխանությունից ու ազդեցությունից: Նրանք պնդում են, թե Միջնադարում տիրող մտավոր ու բարոյական խավարը նպաստել է նրա դոգմաների ու նախապաշարումների տարածմանը և հալածանքներին, իսկ ներկայիս ավելի վեհ միտքը, գիտության վերելքն ու աճող ազատամտությունը կրոնական հարցերում թույլ չեն տա, որ վերածնվեն անհանդուրժողականությունն ու բռնությունը: Միտքն անգամ, թե այս լուսավորված դարում կարող է նման իրավիճակ ստեղծվել, ծիծաղելի է թվում: Դիշտ է, որ մեր սերնդի վրա մտավոր, բարոյական և կրոնական մեծ լույս է շողում: Աստծո սուրբ խոսքի բաց էջերից երկնային լույս է ընկնում աշխարհի վրա: Պետք է հիշել, սակայն, որ որքան ավելի պայծառ է շնորհված լույսը, այնքան ավելի թանձր է նրանց խավարը, ովքեր աղավաղում ու մերժում են լույսը:

Աստվածաշնչի աղոթքային ուսումնասիրությունը բողոքականներին ցույց կտար պապության իսկական էությունը և կդրդեր նրանց գարշել ու հեռու մնալ նրանից: Բայց շատերն այնքան իմաստուն են իրենց աչքերում, որ կարիք չեն գտնում խոնարհությանը Աստծուն որոնելու՝ տեսնելու

ճշմարտությունը: Իրենց լուսավորվածությամբ հպարտ՝ նրանք ո՛չ Գրքերը գիտեն, ո՛չ էլ Աստծո գործությունը: Նրանք պետք է ինչ-որ ձևով հանգստացնեն իրենց խիղճը, ուստի որոնում են այն, ինչն ամենաքիչ հոգևորություն ու խոնարհություն է պահանջում: Ձևացնելով, թե հիշում են Աստծուն, նրանք իրականում մոռացել են Նրան: Պապությունը հենց նախատեսված է լրացնելու այդ ամենի պակասը: Այն բավարարում է գրեթե ողջ մարդկությունը ներառող երկու խմբերի պահանջները. նրանք, ովքեր կամենում են փրկվել իրենց արժանիքներով, և նրանք, ովքեր կուզենալին փրկվել իրենց մեղքերի մեջ: Այստեղ է պապության գործյան գաղտնիքը:

Ինչպես ցույց տրվեց, մտավոր մեծ խավարի դարաշրջանը բարենպաստ էր պապության զարգացման համար: Բայց մենք դեռ կտեսնենք, *[573]* որ մեծ լուսավորության դարաշրջանը նմանապես բարենպաստ է նրա հաջողության համար: Անցյալ դարերում, երբ մարդիկ չունեին Աստծո խոսքը և չգիտեին ճշմարտությունը, նրանց աչքերն ասես կապված էին, և հազարավորները ծուղակն էին ընկնում՝ չտեսնելով իրենց համար գցած ցանցը: Իսկ մեր օրերում շատերին շլացնում է մարդկային ուսմունքների, այսպես կոչված «սուտանուն գիտության» փայլը. նրանք չեն տեսնում որոգայթը և կույրերի պես ընկնում են նրա մեջ: Աստված նախատեսել է, որ մարդու մտավոր ուժերը դիտվեն որպես պարզև Արարչից և ծառայեն ճշմարտությանն ու արդարությանը, բայց երբ մարդիկ, փայփայելով հպարտությունն ու սնափառությունը, իրենց տեսությունները վեր են դասում Աստծո խոսքից, այդ ժամանակ կրթությունը կարող է ավելի մեծ վնաս հասցնել, քան տգիտությունը: Այսպիսով՝ ինչպես մարդկանց տգիտության մեջ պահելը Խավար Միջնադարում նպաստեց պապության վերելքին, այնպես էլ արդի կեղծ գիտությունը, որ խորտակում է հավատն Աստվածաշնչի հանդեպ, նույն հաջողությամբ ճամփա կհարթի ընդունելու այն՝ իր բոլոր մարդահաճո ծեսերով:

Միացյալ Նահանգներում այսօր զարգացող բողոքական շարժումները, որոնք իրենց եկեղեցական հաստատությունների և կառույցների համար պահանջում են պետության աջակցություն, ընդամենը հետևում են պապության օրինակին: Դեռ ավելին՝ նրանք դուռ են բացում պապության համար բողոքական Ամերիկայում վերագտնելու այն գերիշխանությունը, որ կորցրել էր Հին Աշխարհում: Եվ այս շարժմանն էլ ավելի մեծ նշանակություն է հաղորդում այն փաստը, որ նրա սկզբունքային նպատակը կիրակին պահելու պարտադրանքն է, մի սովորություն, որը ծնունդ է առել Հռոմում, և որը վերջինս իր հեղինակության նշանն է համարում: Աշխարհիկ սովորություններին հարմարվելու, մարդկային ա-

վանդություններն Աստծո պատվիրաններից վեր դասելու պապական ոգին է հենց, որ թափանցում է բողոքական եկեղեցիները՝ դրդելով նրանց մեծարել Կիրակին, ինչպես պապությունն է արել իրենցից առաջ:

Եթե ընթերցողն ուզում է իմանալ, թե ինչ ուժեր են ներքաշվելու վերահաս պայքարի մեջ, թող միայն թերթի պատմության այն էջերը, որոնք ցույց են տալիս, թե ինչ միջոցներով է Հռոմն անցյալ դարերում [574] հասել նույն նպատակին: Եթե ուզում եք հասկանալ, թե ինչպես են պապական ու բողոքական միացյալ ուժերը վարվելու նրանց հետ, ովքեր կմերժեն իրենց դոգմաները, տեսեք, թե ինչ ոգի է Հռոմը դրսևորել շաբաթի և նրա ջատագովների հանդեպ:

Արքայական հրովարտակները, տիեզերական ժողովներն ու աշխարհիկ իշխանության կողմից աջակցվող եկեղեցական կանոններն էին այն քայլերը, որոնցով հեթանոսական տոնն իր պատվավոր տեղը գտավ քրիստոնեական աշխարհում: Հանրային առաջին միջոցը, որով պարտադրվեց պահել կիրակին, Կոնստանտին կայսեր օրենքն էր՝ հռչակված Ք.հ. 321 թ.: Այն պահանջում էր, որ քաղաքի բնակիչները հանգստանային «արեգակի մեծապատիվ օրը», բայց գեղջուկներին թույլ էր տրվում շարունակել իրենց գյուղատնտեսական աշխատանքները: Ծագումով հեթանոսական այդ տոնը պարտադրվեց կայսեր կողմից, երբ նա ձևականորեն ընդունեց քրիստոնեությունը:

Բայց քանի որ արքայական հրովարտակը չէր կարող փոխարինել աստվածային հեղինակությանը, Եվսեբիոս եպիսկոպոսը՝ Կոնստանտինի մտերիմ ընկերն ու շողոքորթողը, ձգտելով շահել իշխանների բարեհաճությանը, առաջ քաշեց այն պնդումը, թե Քրիստոսն է շաբաթ օրը փոխարինել կիրակիով: Բայց նոր ուսմունքի հիմնավորման համար չկար սուրբգրային գոնե մեկ վկայություն: Եվսեբիոսն ինքը ակամայից խոստովանում է դրա կեղծությունը՝ մատնանշելով այդ փոփոխության իսկական հեղինակներին: «Այն ամենն,- ասում է նա,- ինչ պահանջվում է անել շաբաթ օրը, մենք տեղափոխել ենք Տիրոջ օրը» (Ռոբերտ Քոկս, *Շաբաթի օրենքներն ու պարտականությունները*, էջ 538): Բայց կիրակին պահելու գաղափարը, որքան էլ որ անհիմն էր, հանդուգն դարձրեց մարդկանց՝ ոտնահարելու Տիրոջ շաբաթը: Եվ բոլոր նրանք, ովքեր որոնում էին աշխարհի փառքը, ընդունեցին հանրաճանաչ այդ տոնը:

Երբ պապությունն ամուր հաստատվեց, շարունակվեց կիրակի օրվա մեծարման գործը: Որոշ ժամանակ, երբ ժողովուրդը եկեղեցի չէր հաճախում և զբաղվում էր գյուղատնտեսական աշխատանքով, յոթերորդ օրը դեռ շաբաթն էր համարվում: Բայց աստիճանաբար փոփո-

խություն տեղի ունեցավ: Հոգևորականներին արգելված էր որևէ քաղաքացիական հարցով կիրակի օրը դատավիճի՞ռ կայացնել: Բայց շուտով բոլորին, անկախ դիրքից, հրամայվեց գերծ մնալ առօրյա աշխատանքից: Չհնազանդվելու դեպքում ազատ քաղաքացիներին տուգանք էր սպասվում, իսկ [575] ստրուկներին՝ խարազան: Ավելի ուշ հրաման արձակվեց, որ հարուստները պիտի պատժվեին՝ գրկվելով իրենց ունեցվածքի կեսից, իսկ եթե շարունակեին համառել, պետք է ստրուկներ դառնային: Ցածր խավերին ցմահ աքսոր էր սպասվում:

Դիմեցին նաև հրաշքների օգնությանը: Այլ հրաշքների հետ միասին՝ պատմում էին, թե մի հողագործ կիրակի օրն իր դաշտը հերկելու համար երկաթի կտորով գութանը մաքրելիս երկաթը խրվել է նրա ձեռքի մեջ, և նա երկու տարի այդ երկաթի կտորն իր ձեռքի մեջ խրված՝ «մեծ ցավ ու խայտառակություն է կրել» (Ֆրենսիս Ուեսթ, *Պատմական ու գործնական գրույց Տիրոջ օրվա վերաբերյալ, էջ 174*):

Ավելի ուշ պապը կարգադրեց, որ ծխական քահանաները կիրակի օրը խախտողներին հորդորեն եկեղեցի գնալ և աղոթք անել, որպեսզի որևէ մեծ աղետ չբերեն իրենց և իրենց մերձավորների վրա: Եկեղեցական մի ժողով առաջ քաշեց այն փաստարկը, որն առայսօր լայնորեն պիտի օգտագործվեր նույնիսկ բողոքականների կողմից, թե հանգստի օրը կիրակին է, քանի որ այդ օրն աշխատելիս մարդիկ կայծակնահար են եղել: «Ակնհայտ է,- ասացին պրելատները,- թե որքան մեծ է Աստծո ղօժոհությունն այս օրը մերժողների հանդեպ»: Հետո կոչ արվեց, որ քահանաներն ու ծառայողները, թագավորներն ու իշխանները և ողջ հավատացյալ ժողովուրդը «ամեն ճիգ ու ջանք թափեն, որպեսզի կիրակի օրվա պատիվը վերականգնվի և, հանուն քրիստոնեության, հետագայում էլ ավելի ակնածանքով պահվի» (Թոմաս Մորիե, *Վեց երկխոսություն Տիրոջ Օրվա անվան, իմաստի և պահանան վերաբերյալ, էջ 271*):

Եկեղեցական հրամանագրերն անբավարար գտնվեցին, ուստի հոգևորականությունն աշխարհիկ իշխանություններին խնդրեց մի հրովարտակ արձակել, որը կսարսափեցներ ժողովրդին և կստիպեր գերծ մնալ կիրակի օրը աշխատելուց: Հռոմում գումարված եկեղեցական ժողովում նախկին բոլոր որոշումները վերահաստատվեցին ավելի մեծ ուժով ու հանդիսավորությամբ: Դրանք նաև ներմուծվեցին եկեղեցական օրենքի մեջ և քաղաքացիական իշխանությունների կողմից պարտադրվեցին գրեթե ողջ քրիստոնեական աշխարհում (Տես՝ Հեյլին, *Շաբաթի պատմությունը, մաս 2, գլ. 5, կետ 7*): [576]

Բայցևայնպես, կիրակին պահելու աստվածաշնչյան հեղինակու-

թյան բացակայությունը քիչ անախորժություններ չառաջացրեց: Ժողովուրդը հարցնում էր, թե ի՞նչ իրավունքով են իրենց ուսուցիչներն անտեսում Եհովայի հստակ հայտարարությունը՝ «Յոթերորդ օրը քո Եհովա Աստծո հանգստության օրն է», և պահանջում մեծարել արեգակի օրը: Աստվածաշնչի վկայության բացակայությունը լրացնելու համար այլ միջոցներ էին անհրաժեշտ: Կիրակի օրվա մի մոլի պաշտպան, տասներկուերորդ դարի վերջում այցելելով Անգլիայի եկեղեցիները, հանդիպեց ճշմարտության հավատարիմ վկաների դիմադրությանը: Նրա ջանքերն այնքան ապարդյուն էին, որ նա որոշ ժամանակով հեռացավ այդ երկրից ու սկսեց մտածել, թե ինչ միջոցներով պարտադրի իր ուսմունքը: Երբ նա վերադարձավ, խնդիրը լուծված էր, և նրա հետագա աշխատանքն ավելի մեծ հաջողություն ունեցավ: Նա իր հետ բերել էր մի մագաղաթ՝ իբր թե ուղարկված անձամբ Աստծո կողմից, որում գրված էր կիրակիին պահելու անհրաժեշտ հրամանը՝ անհնազանդներին ահաբեկելու սուկայի սպառնալիքներով: Ասում էին, թե այդ «թանկարժեք» փաստաթուղթը, որը նույնքան ստոր կեղծիք էր, որքան հաստատությունը, որին այն աջակցում էր, ընկել էր երկնքից և այն գտել էին Երուսաղեմում՝ սուրբ Սիմեոնի գոհասեղանի վրա՝ Գողգոթայում: Բայց դա փաստորեն ծնվել էր Հռոմի պապական պալատում: Պապական հիերարխիան բոլոր դարերում օրինական է համարել եկեղեցու իշխանությանն ու բարգավաճմանը նպաստող ամեն մի կեղծիք ու խարդախություն:

Մագաղաթը պահանջում էր դադարեցնել աշխատանքը իններորդ ժամից, այսինքն՝ շաբաթ օրը ժամը երեքից մինչև երկուշաբթի օրվա արևածագը: Եվ հռչակվեց, թե դրա հեղինակությունը հաստատվել է բազմաթիվ հրաշքներով: Ասում էին, թե նշված ժամերին աշխատող անձինք կաթվածահար են եղել: Մի ջրաղացպան, ով փորձել էր աղալ իր ցորենը, իբր տեսել է, թե արլի փոխարեն արյուն է հայտնվել, իսկ ջրաղացի անիվները կանգ են առել՝ չնայած ջրի մեծ ճնշմանը: Մի կին հացը վառարանից հում վիճակում է հանել, թեև վառարանը շատ տաք է եղել: Մի ուրիշը, ով խմոր է պատրաստել մինչև իններորդ ժամը, բայց հետո որոշել է այն մի կողմ դնել մինչև երկուշաբթի, հաջորդ օրը տեսել է, որ հացը թլխվել է աստվածային ուժով: Մի մարդ, ով շաբաթ օրը ժամը իննից հետո [577] հաց է թխել, մյուս օրն առավոտյան այն կտրելիս տեսել է, որ նրանից արյուն է հոսում: Ահա թե ինչպիսի անհեթեթ ու սնահավատ կեղծիքներով են կիրակի օրվա պաշտպանները ձգտել հաստատել նրա սրբությունը (Տե՛ս Ռոջեր դե Հովեդեն, *Տարեգրություններ*, հ. 2, էջ 528-530):

Շոտլանդիայում, ինչպես և Անգլիայում, կիրակիին էլ ավելի մեծ հար-

գանքի արժանացավ, երբ դրա հետ միավորեցին հին շաբաթի մի մասը: Բայց ժամանակը, որը պետք էր սուրբ պահել, փոփոխական էր: Շուտ-լանդիայի թագավորը հրաման արձակեց, որ «շաբաթ օրը կեսօրվա տասներկուսից հետո պետք է սուրբ համարվի», և որ այդ պահից մինչև երկուշաբթի առավոտ ոչ ոք չպետք է զբաղվի աշխարհային գործերով (Մորիս, էջ 290, 291):

Չնայած կիրակի օրվա սրբությունը հաստատելու բոլոր ջանքերին՝ պապականներն իրենք էլ հրապարակավ խոստովանեցին շաբաթի աստվածային հեղինակությունը և դրան փոխարինած օրենքի մարդկային ծագումը: Տասնվեցերորդ դարում պապական մի ժողով պարզորոշ հայտարարել է. «Թող բոլոր քրիստոնյաները հիշեն, որ յոթերորդ օրը սրբվել է Աստծո կողմից և ընդունվել ու պահվել է ոչ միայն հրեաների, այլև բոլոր նրանց կողմից, ովքեր երկրպագել են Աստծուն, բայց մենք՝ քրիստոնյաներս, շաբաթը փոխարինել ենք Տիրոջ օրով» (Նույն տեղում, էջ 281, 282): Նրանք, ովքեր աղավաղում էին աստվածային օրենքը, անտեղյակ չէին իրենց գործի բնույթին: Նրանք դիտավորյալ էին իրենց Աստծուց վեր դասում:

Այլախոհների հանդեպ Հռոմի քաղաքականության ցայտուն օրինակ է վաղենսների երկարատև ու արյունալի հալածանքը, որոնցից շատերը շաբաթապահ էին: Ուրիշներն էլ են նույն կերպ չարչարվել չորրորդ պատվիրանին հավատարիմ մնալու համար: Այդ առումով հատկանշական է Եթովպիայի և Աբիսինիայի եկեղեցիների պատմությունը: Միջնադարյան խավարում Կենտրոնական Աֆրիկայի քրիստոնյաները տեսադաշտից դուրս էին թողնվել ու մոռացվել աշխարհի կողմից, և երկար դարեր նրանք ազատորեն պահում էին իրենց հավատը: Բայց ի վերջո Հռոմն իմացավ նրանց գոյության մասին, և շուտով Աբիսինիայի կայսրը, ասես կախարդված, ճանաչեց պապին՝ որպես Քրիստոսի փոխանորդի: Նրան հետևեցին նաև ուրիշները: **[578]** Հրաման արձակվեց, որն արգելում էր շաբաթապահությունը խստագույն պատիժների սպառնալիքով (Տե՛ս Մայքլ Գեդդես, *Եթովպիայի եկեղեցու պատմությունը*, էջ 311, 312): Բայց պապական բռնատիրությունը շուտով մի այնպիսի անտանելի լուծ դարձավ, որ աբիսինացիները վճռեցին թոթափել այն իրենցից: Սարսափելի պայքարից հետո նրանք կաթոլիկներին վտարեցին իրենց տիրույթներից, և հին հավատը վերականգնվեց: Յնձալով իրենց ազատության մեջ՝ եկեղեցիները երբեք չմոռացան իրենց սովորած դասը Հռոմի խաբեության, մոլեռանդության ու բռնի իշխանության վերաբերյալ: Նրանք համաձայն էին մնալ իրենց մեկուսի արքայության մեջ՝

անհայտ և հեռու լինելով մնացած քրիստոնեական աշխարհից:

Աֆրիկայի եկեղեցիները պահում էին շաբաթը, ինչպես պահում էր պապական եկեղեցին՝ մինչև իր կատարյալ ուրացությունը: Տոներով շաբաթն Աստծո պատվիրանի համաձայն՝ նրանք չէին աշխատում նաև կիրակի օրը՝ ըստ եկեղեցու սովորության: Հասնելով գերագույն իշխանության՝ Հռոմը ոտնահարեց Աստծո շաբաթը, որպեսզի բարձրացնի իր սեփականը, բայց Աֆրիկայի եկեղեցիները, աննկատ մնալով գրեթե հազար տարի, չմիացան այդ ուրացությանը: Ընկնելով Հռոմի իշխանության տակ՝ նրանք ստիպված թողեցին ճշմարիտ շաբաթը և սկսեցին պատվել կեղծը, բայց հենց որ նորից անկախություն ձեռք բերեցին, դարձյալ հնազանդվեցին չորրորդ պատվիրանին:

Անցյալի այս պատմությունը հստակորեն բացահայտում է Հռոմի թշնամությունը ճշմարիտ շաբաթի ու նրա պաշտպանների հանդեպ, և այն միջոցները, որ նա օգտագործում է պատվելու իր հորինած դրվածքը: Աստծո խոսքը սովորեցնում է, որ երբ կաթոլիկներն ու բողոքականները միավորվեն կիրակին մեծարելու համար, այս իրադարձությունները կրկնվելու են:

Հայտնություն 13-րդ գլխի մարգարեության համաձայն՝ իշխանությունը, որ ներկայացված է գառան եղջյուրներով գազանի պատկերով, պետք է ստիպի «երկրին և նրանում բնակվողներին» երկրպագել պապությանը, որը խորհրդանշված է «ընձառյուծի նման» գազանով: Երկեղջյուր գազանը նաև ասելու է «երկրի բնակիչներին, որ պատկեր շինեն այն գազանի», և [579] ապա հրամայելու է բոլորին՝ «փոքրերին և մեծամեծերին, հարուստներին և աղքատներին, ազատներին և ծառաներին», ընդունելու գազանի դրոշմը (Հայտնություն 13.11-16): Արդեն նշել ենք, որ իշխանությունը՝ ներկայացված գառան եղջյուրներով գազանի պատկերով, Միացյալ Նահանգներն են, և որ այս մարգարեությունը կատարվելու է, երբ Միացյալ Նահանգները պարտադրի պահել կիրակին, ինչը Հռոմի կողմից դիտվում է որպես իր գերիշխանության հատուկ ճանաչում: Սակայն պապությանը մեծարելու մեջ Միացյալ Նահանգները միայնակ չի լինի: Հռոմի ազդեցությունն այն երկրներում, որոնք մի ժամանակ գտնվել են նրա տիրապետության տակ, ամենևին էլ դեռ չի վերացել: Մարգարեությունն ասում է, որ նրա իշխանությունը վերականգնվելու է: «Եվ տեսա նրա գլուխներից մեկը մահու չափ խոցված, և նրա մահվան վերքը ողջացավ. և ամբողջ երկիրը զարմացավ այն գազանի վրա» (Հայտնություն 13.3): Մահացու վերք ստանալը խորհրդանշում է պապության տապալումը 1798 թ.-ին: Դրա-

նից հետո, ասում է մարգարեն, «նրա մահվան վերքը ողջացավ. և ամբողջ երկիրը զարմացավ այն գազանի վրա»: Պողոսը որոշակիորեն ասում է, որ «անօրենության մարդը» գործելու է մինչև Երկրորդ գալուստը (Բ Թեսաղոնիկեցիս 2.3-8): Ընդհուպ մինչև ժամանակի վերջը նա առաջ է տանելու իր խաբեությունը: Գառնալով պապությանը՝ Հայտնության հեղինակն ասում է. «Եվ կերկրպագեն նրան երկրի վրա բոլոր բնակվողները, որոնց անունները գրված չեն Գառան կյանքի գրքի մեջ» (Հայտնություն 13.8): Թե՛ Հին, թե՛ Նոր Աշխարհում պապությունը մեծարվելու է կիրակի օրը պատվելու միջոցով՝ դրվածք, որը հաստատվել է մինիայն Հռոմի եկեղեցու հեղինակությամբ:

Տասնիններորդ դարի կեսից ի վեր մարգարեության ուսումնասիրողները Միացյալ Նահանգներում այս լուրը ներկայացնում են աշխարհին: Ներկայումս տեղի ունեցող իրադարձությունները ցույց են տալիս, որ մարգարեության իրականացումը մոտ է: Բողոքական ուսուցիչները ևս պնդում են, թե կիրակին հաստատված է աստվածային հեղինակությամբ, սակայն նույնպես առանց սուրբգրային վկայության, ինչպես և պապական առաջնորդները, ովքեր հրաշքներ էին հորինում՝ Աստծո պատվիրանի տեղը լրացնելու համար: Նորից կրկնվեն այն պնդումները, որ Աստծո դատաստանները մարդկանց գլխին են թափվում հենց կիրակի օրը /580/ խախտելու համար, և նման հայտարարություններ արդեն արվում են: Եվ կիրակիի սրբությունը պարտադրելու շարժումն արագորեն ընթացք է առնում:

Հռոմի եկեղեցու նենգությունն ու խորամանկությունը հիրավի զարմանալի են: Նա պատկերացնում է, թե ինչ է լինելու, և հարմար պահի է սպասում՝ տեսնելով, որ բողոքական եկեղեցիները պատիվ են տալիս իրեն՝ ընդունելով կեղծ շաբաթը, և պատրաստվում են այն պարտադրել նույն միջոցներով, որ հենց ինքն է կիրառել անցյալում: Ճշմարտության լույսը մերժողները դեռ դիմելու են ինքն իրեն անսխալական հռչակող այս իշխանության օգնությանը՝ մեծարելու այն դրվածքը, որ նա է հաստատել: Դժվար չէ կռահել, թե այս գործում ինչպիսի պատրաստակամությամբ է նա օգնության հասնելու բողոքականներին: Պապական առաջնորդներից ավելի լավ ո՞վ գիտի, թե ինչպես պետք է վարվել եկեղեցուն չինազանդվողների հետ:

Կաթոլիկ եկեղեցին՝ իր բոլոր ճյուղավորումներով, աշխարհով մեկ սփռված մի կազմակերպություն է, որը գտնվում է պապական գահի վերահսկողության տակ և նախատեսված է ծառայելու նրա շահերին: Երկրագնդի յուրաքանչյուր երկրում նրա միլիոնավոր անդամներին սովո-

րեցնում են պապին հավատարմության երդում տալ: Անկախ ազգությունից ու քաղաքացիությունից՝ նրանք պետք է եկեղեցու հեղինակությունը բոլոր մյուսներից վեր դասեն: Թեև նրանք կարող են հավատարմության խոստում տալ պետությանը, սակայն Հռոմին հնազանդվելու երդումը դրանից վեր է և ազատում է նրանց ցանկացած խոստումից, որը հակառակ է նրա շահերին:

Պատմությունը վկայում է, թե ինչ հնարամիտ ու համառ ջանքերով է Հռոմի եկեղեցին սողոսկել ազգերի գործերի մեջ, և հենակետ ձեռք բերելով՝ առաջ տարել իր ծրագրերը՝ անգամ իշխանների ու ժողովրդի կորստյան գնով: 1204 թ. Ինոկենտի III պապը Պետրոս II-ից՝ Արագոնիայի թագավորից կորզել է հետևյալ արտասովոր երդումը. «Ես՝ Արագոնիայի թագավոր Պետրոսս, դավանում և խոստանում եմ միշտ հավատարիմ ու հնազանդ լինել իմ տիրոջը՝ Ինոկենտի պապին, նրա կաթոլիկ հետևորդներին ու Հռոմի եկեղեցուն, և իմ թագավորությունը հնազանդ պահել նրան՝ պաշտպանելով կաթոլիկ հավատը և հալածելով հերետիկոսներին» (Ջոն Գոուլինգ, *Ռոմանիզմի պատմությունը*, հ. 5, գլ. 6, կետ 55): [581] Սա ներդաշնակ է այն հավակնությանը, թե Հռոմի պապը «իրավունք ունի պաշտոնանկ անելու կայսրերին» և «ազատելու հպատակներին անարդար ղեկավարներին հնազանդվելուց» (Մոշեիմ, հ. 3, խոսք 11, բաժին 2, գլ. 2, կետ 9, նշում 17):

Հարկ է հիշել նաև, որ Հռոմը պարծենում է նրանով, որ ինքը երբեք չի փոխվում: Գրիգորի VII-ի և Ինոկենտի III-ի սկզբունքները մինչև այսօր պահպանվում են Հռոմի կաթոլիկ եկեղեցուն: Ու եթե միայն իշխանություն ունենար, ապա նա գործի կղմեր դրանք նույն եռանդով, ինչպես անցյալ դարերում: Բողոքականները գրեթե չեն հասկանում, թե ինչ են անում՝ պատրաստվելով ընդունել Հռոմի օգնությունը կիրակին մեծարելու գործում: Մինչ նրանք զբաղված են իրենց մտադրության իրականացմամբ, Հռոմը ձգտում է վերականգնել իր հզորությունը և վերադարձնել իր կորցրած գերիշխանությունը: Թող միայն Միացյալ Նահանգներում հաստատվի այն սկզբունքը, որ եկեղեցին կարող է օգտագործել կամ վերահսկել պետության իշխանությունը, որ կրոնական ծեսերը կարող են պարտադրվել աշխարհիկ օրենքներով, որ, կարճ ասած, եկեղեցին ու պետական իշխանությունը պետք է իշխեն մարդու խղճին, և Հռոմի հաղթանակն այդ երկրում ապահովված է:

Աստծո խոսքը նախազգուշացնում է վերահաս վտանգի մասին: Եթե սա անտեսվի, բողոքական աշխարհը կիմանա, թե որոնք են Հռոմի իրական նպատակները, բայց արդեն չափազանց ուշ կլինի թա-

կարդից խուսափելու համար: Հռոմն աննկատելիորեն զորանում է իշխանությամբ: Նրա ուսմունքն իր ազդեցությունն է գործում օրենսդրական մարմիններում, եկեղեցիներում և մարդկանց սրտերում: Նա վեհաշուք, վիթխարի շինություններ է կանգնեցնում, որոնց գաղտնի լաբիրինթոսներում կրկնվելու են անցյալի արյունալի հալածանքները: Ծպտված և առանց կասկած հարուցելու՝ նա ամրապնդում է իր դիրքերը՝ իր ծրագրերն առաջ տանելու համար, մինչև որ գա վճռական հարվածի պահը: Նպաստավոր դիրքն է այն ամենը, ինչ նրան հարկավոր է, և դա արդեն տրվում է նրան: Մենք շուտով կտեսնենք ու կհասկանանք, թե որն է Հռոմի նպատակը: Բոլոր նրանց, ովքեր կհավատան ու կինազանդվեն Աստծո խոսքին, նախատինք և հալածանքներ են սպասվում: **[582]**

ԳԼՈՒԽ 36

ՎԵՐԱՃԱՏՈՂ ՏԱԼԻՍ

Երկնքում ծագած մեծ պայքարի ամենասկզբից սատանայի նպատակն է եղել վերացնել Աստծո օրենքը: Հենց այդ նպատակով էր, որ նա ապստամբեց Արարչի դեմ, և երկնքից արտաքսվելուց հետո էլ դեռ շարունակում է իր պատերազմը երկրի վրա: Մարդկանց խաբել և այդպիսով դրդել նրանց խախտել Աստծո օրենքը. սա է նպատակը, որը նա համառոտերն հետապնդում է: Կարվի դա ամբողջ օրենքը ոտնահարելով, թե մերժելով պատվիրաններից գեթ մեկը՝ արդյունքը միանգամայն նույնն է լինելու: Նա, ով «մեկ բանի մեջ» հանցանք է գործում, արհամարհում է ողջ օրենքը, նրա ազդեցությունն ու օրինակը խրախուսում են անօրենությունը, և նա «պարտական է դառնում ամբողջ օրենքին» (Հակոբոս 2.10):

Ձգտելով արհամարհանքի ստվեր գցել աստվածային դրվածքների վրա՝ սատանան խեղաթյուրել է Աստվածաշնչի ուսմունքը, և այսպես հազարավորները, կարծելով թե հավատում են Սուրբ Գրքին, իրականում հավատում են ստության: Վերջին մեծ բախումը ճշմարտության և մոլորության միջև՝ Աստծո օրենքի շուրջն ընթացող բազմադարյա պայքարի վերջնական փուլն է լինելու: Այս պայքարի մեջ է, որ մենք հիմա մտնում ենք, պայքար մարդկային օրենքների ու Եհովայի պատվիրանների միջև, Աստվածաշնչի կրոնի և հորինվածքների ու ավանդության կրոնի միջև:

Այն ուժերը, որոնք միավորվելու են ճշմարտության ու արդարության դեմ այս պայքարում, այժմ ակտիվորեն գործում են: Աստծո խոսքը, որ մեզ է փոխանցվել չարչարանքների և թափված արյան **[583]** այդպիսի գնով, գրեթե արժեզրկվել է: Սուրբ Գիրքը մատչելի է բոլորին, բայց քչերն են այն ընդունում որպես կյանքի ուղեցույց: Անհավատությունը տագնապալի չափերով գերիշխում է ոչ միայն աշխարհում, այլ նաև եկեղեցում: Շատերը սկսել են ուրանալ այն հիմունքները, որոնք քրիստոնեական հավատի սյուններն են: Արարչագործության մեծ փաստերը,

որ ներկայացված են ներշնչված հեղինակների կողմից, մարդու անկումը, քաղաքային ու Աստծո օրենքի անփոփոխությունը՝ այս ամենը գործնականում, մասամբ, թե ամբողջովին, մերժում են քրիստոնեական կոչվող աշխարհի մեծ մասի կողմից: Հազարավորները, որ հպարտացած են իրենց իմաստությամբ ու անկախությամբ, թուլություն են համարում բացարձակ վստահությունն Աստվածաշնչին: Նրանք կարծում են, թե Սուրբ Գրքի քննադատությունը, նրա կարևորագույն ճշմարտություններն իմաստագրելը և դրանց վերացական մեկնաբանություն տալը գերազանց տաղանդի ու գիտության վկայություն է: Շատ քարոզիչներ՝ իրենց հոտին և շատ ուսուցիչներ ու դասախոսներ իրենց ուսանողներին սովորեցնում են, որ Աստծո օրենքը փոխվել է կամ այլևս չի գործում, և նրանք, ովքեր դրա պահանջները դեռ ուժի մեջ են համարում՝ բառացիորեն հնազանդվելով օրենքին, արժանանում են միայն ծաղրի ու արհամարհանքի:

Մերժելով ճշմարտությունը՝ մարդիկ մերժում են նրա Հեղինակին: Ուսնահարելով Աստծո օրենքը՝ նրանք արհամարհում են Օրենսդրի հեղինակությունը: Կեղծ ուսմունքներից ու տեսություններից կուռք ստեղծելը նույնքան հեշտ է, որքան փայտից կամ քարից շինելը: Աղավաղելով Աստծո բնավորությունը՝ աստանան մարդկանց դողում է կեղծ պատկերացում կազմել Նրա մասին: Շատերի սրտում փիլիսոփայությունն է գահակալել Եհովայի փոխարեն, մինչդեռ կենդանի Աստծուն, ով բացահայտված է Իր խոսքում, Քրիստոսի կյանքում և արարչագործության մեջ, միայն քչերն են երկրպագում: Հազարավորներն աստվածացնում են բնությունը, մինչդեռ ուրանում են բնության Արարչին: Ինչպես Եղիայի օրերին հին Իսրայելում տարածված էր կռապաշտությունը, այսօր էլ, թեև ձևափոխված, այն գոյություն ունի քրիստոնեական աշխարհում: Շատ այսպես կոչված իմաստունների, փիլիսոփաների, բանաստեղծների, քաղաքական գործիչների, լրագրողների, բարձրաշխարհիկ խավերի, բազմաթիվ քղեցների ու համալսարանների և նույնիսկ որոշ աստվածաբանական հաստատությունների աստվածը գրեթե ոչնչով չի տարբերվում Փյունիկիայի արևի աստծուց՝ Բահադից: [584]

Քրիստոնյա աշխարհի կողմից ընդունված ոչ մի սխալ այնքան հանդգնորեն չի ընթուստանում Երկնքի հեղինակության դեմ, ոչ մեկն այնքան հակառակ չէ բանականության թելադրանքին, ոչ մեկն այնքան կորստաբեր չէ իր հետևանքներով, որքան արագորեն տարածվող այն նոր ուսմունքը, թե Աստծո օրենքն այլևս պարտադիր չէ մարդկանց համար: Ամեն մի ազգ իր օրենքներն ունի, որոնք հարգանք և հնազանդություն են պահանջում: Ոչ մի կառավարություն գոյություն չէր ունենա

առանց դրանց, և մի՞թե կարելի է պատկերացնել, որ երկնքի ու երկրի Արարիչը օրենք չունի՝ կառավարելու Իր ստեղծած էակներին: Ի՞նչ կլիներ, եթե հայտնի քարոզիչները սկսեին հրապարակավ սովորեցնել, որ իրենց երկիրը կառավարող ու քաղաքացիների իրավունքները պաշտպանող օրենքներն այլևս պարտադիր չեն, որ դրանք սահմանափակում են ժողովրդի ազատությունը, հետևաբար, դրանց չպետք է հնազանդվել: Որքա՞ն երկար նման մարդկանց կթույլատրվեր քարոզել անբիռնից: Բայց մի՞թե պետությունների և ազգերի օրենքների անտեսումն ավելի մեծ հանցանք է, քան Աստծո պատվիրանների ոտնահարումը, որոնք ամեն մի կառավարության հիմքն են:

Շատ ավելի հավանական կլիներ, որ ազգերը վերացնեին իրենց օրենքներն ու թույլ տային ժողովրդին անել այն, ինչ իրենց հաճելի է, քան որ տիեզերքի Կառավարիչը վերացներ Իր օրենքը և աշխարհը թողներ առանց չափանիշի՝ դատապարտելու հանցավորին և արդարացնելու հնազանդին: Ուզո՞ւմ եք իմանալ Աստծո օրենքը չեղյալ համարելու հետևանքը: Նման փորձ արդեն արվել է: Մոսկվայի էին այն իրադարձությունները, որ տեղի ունեցան Ֆրանսիայում, երբ աթեիզմը գերիշխող ուժ դարձավ: Այն ժամանակ աշխարհին ցույց տրվեց, որ Աստծո կողմից տրված սահմանափակումները վերացնել՝ նշանակում է ընդունել բռնակալներից ամենաաղաժանի կառավարությունը: Երբ արդարության չափանիշը մի կողմ է դրվում, չարի իշխանը հնարավորություն է ստանում երկրի վրա հաստատելու իր իշխանությունը:

Այնտեղ, ուր մերժվում են աստվածային պատվիրանները, մեղքը դարձնում է հանցավոր թվալ, իսկ արդարությունը՝ ցանկալի: Նրանք, ովքեր հրաժարվում են ենթարկվել Աստծո կառավարությանը, բոլորովին անգոր են կառավարելու հենց իրենց: Նրանց նենգամիտ ուսմունքների միջոցով անհնազանդություն է սերմանվում երեխաների ու երիտասարդների սրտերում, ովքեր էությանը հսկողություն չեն հանդուրժում, և հետևանքը լինում է հասարակության անօրեն ու սանձարձակ վիճակը: Մինչ ծաղրվում է նրանց հավատը, ովքեր ենթարկվում են Աստծո պահանջներին, **[585]** հազարավորները պատրաստակամորեն ընդունում են սատանայի խաբեությունները: Նրանք անձնատուր են լինում կրքերին և գործում մեղքեր, որոնք Աստծո դատաստաններն են բերել հեթանոսների վրա:

Նրանք, ովքեր ժողովրդին սովորեցնում են թեթևամտորեն նայել Աստծո պատվիրաններին, սերմում են խռովություն և վաղ թե ուշ ամպրոպը կպայթի նրանց գլխին: Թող միայն հանվեն Աստծո օրենքով նշված սահմանափակումները, և մարդկային օրենքները շատ շուտով

կոտնահարվեն բոլորովին: Քանի որ Աստված արգելում է անազնիվ գործարքները, ազահությունը, ստախտությունն ու խարդախությունը, մարդիկ պատրաստ են ոտնահարել Նրա դրվածքները՝ որպես իրենց աշխարհային բարգավաճման արգելք, բայց այդ պատվիրանների վերացման հետևանքը այնպիսին կլինի, որ նրանք երբեք չէին սպասի: Եթե օրենքը պարտադիր չլիներ, ինչո՞ւ պիտի մարդ վախենար այն խախտել: Ունեցվածքն այլևս ապահով չէր լինի, մարդիկ բռնությամբ կխլեին ուրիշների սեփականությունը, և ամենաուժեղը կդառնար ամենահարուստը: Մարդու կյանքը ևս չէր հարգվի: Ամուսնական ուխտն այլևս սրբազան պարիսպ չէր լինի ընտանիքը պաշտպանելու համար: Յանկության դեպքում ուժեղը բռնությամբ կտիրանար իր դրացու կնոջը: Հինգերորդ պատվիրանը կանտեսվեր չորրորդի հետ միասին: Երեխաները չէին վարանի խլել իրենց ծնողների կյանքն անգամ, եթե այդպիսով կարողանային ձեռք բերել իրենց ապականված սրտերի փափագը: Քաղաքակիրթ աշխարհն ավազակների ու մարդասպանների բնակավայր կդառնար, և խաղաղությունը, հանգիստն ու երջանկությունը կչքանային երկրի երեսից:

Ուսմունքն այն մասին, թե մարդիկ ազատված են Աստծո պահանջներից հնազանդվելուց, արդեն իսկ թուլացրել է բարոյական պարտականության ուժը, և անօրենությունը հեղեղել է աշխարհը: Ոճիրը, անառակությունն ու ապականությունը կործանիչ հոսանքի մման մեր գլխին են քափվում: Մատանան քայքայում է ընտանիքները: Նրա դրոշը ծածանվում է նույնիսկ քրիստոնյա կոչեցյալների տների վրա: Ամենուրեք կարելի է տեսնել նախանձ, չար կասկածներ, կեղծավորություն, օտարացում, մրցակցություն, կռիվներ, սրբազան վստահության դավաճանություն և կրքերի բավարարում: Կրոնական սկզբունքների և ուսմունքների ողջ համակարգը, որ պիտի հասարակական կյանքի հիմքն ու շինվածքը լիներ, կարծես մի խարխուլ զանգված լինի՝ պատրաստ վերածվելու ավերակների: Ամենաստոր ոճրագործները, երբ բանտ են նետվում իրենց հանցանքների համար, հաճախ պարզևների և **[586]** ուշադրության են արժանանում, կարծես թե նախանձելի ճանաչման են հասել: Մեծապես գովազդվում են նրանց բնավորությունն ու հանցանքները: Մամուլը հրապարակում է ոճրագործության նողկալի մանրամասներ՝ մարդկանց դրդելով խարդախության, ավազակության ու սպանության, և սատանան ցնծում է իր դժոխսային ծրագրերի հաջողության համար: Պղծության մոլուցքը, անիմաստ մարդասպանությունները, ամեն տեսակի և աստիճանի անզայության ու անօրենության առեղծի աճը պետք է սթափեցնի

բոլոր նրանց, ովքեր վախենում են Աստծուց, և մտածելու տեղիք տա, թե ինչ կարելի է անել չարի հոսքը կասեցնելու համար:

Արդարադատության ատյաններն ապականված են: Իշխանավորները գործում են շահամոլության ու զգայական հաճույքների մղումով: Անժուժկալությունն այնպես է բթացրել շատերի ունակությունները, որ սատանան գրեթե լիակատար իշխանություն ունի նրանց վրա: Արդարության պաշտպաններն ապականված, կաշառված ու անբարո են: Հարբեցողություն ու շվախություն, կիրք, նախանձ ու ամեն տեսակի անազնվություն է տիրում իրավապաշտպանների մեջ: «Արդարությունը հեռու է կանգնել, որովհետև ճշմարտությունը գործում է հրապարակում, և ուղղությունը չի կարողանում ներս մտնել» (Եսայիա 59.14):

Ամբարշտությունն ու հոգևոր խավարը, որ տիրում էին Հռոմի գեր-իշխանության օրոք, Սուրբ Գրքի արգելման անխուսափելի հետևանքն էին: Բայց դրտե՞ր գտնել համատարած անհավատության, Աստծո օրենքի ոտնահարման և դրանց հետևողապականության պատճառը ավետարանի լուսարձակման ու կրոնական ազատության այս դարաշրջանում: Հիմա, երբ սատանան այլևս ի գորու չէ Սուրբ Գիրքը թաքցնելով իր իշխանության տակ պահել աշխարհը, նա ուրիշ միջոցների է դիմում՝ հասնելու նույն նպատակին: Կործանել հավատն Աստվածաշնչի նկատմամբ՝ նույնքան ձեռնտու է նրան, որքան հենց Աստվածաշունչը կործանելը: Նա այնպիսի հաջողությամբ է մարդկանց մղում օրինազանցության՝ դրդելով նրանց հավատալ, թե Աստծո օրենքը պարտադիր չէ, կարծես նրանք միանգամայն անտեղյակ են դրա պահանջներին: Եվ հիմա էլ, ինչպես նախկին դարերում, իր դիտավորությունն առաջ տանելու համար նա գործում է եկեղեցու միջոցով: Ներկայիս կրոնական կազմակերպությունները հրաժարվել են ընդունել Սուրբ Գրքում հստակորեն բացահայտված ոչ հանրաճանաչ ճշմարտությունները, և պայքարելով դրանց դեմ՝ որդեգրել են մեկնաբանություններ ու դիրքորոշումներ, որոնք ամենուրեք կասկածամտության սերմեր են ցանում: Կառչելով մարդու բնական անմահության և մահվան մեջ նրա [587] գիտակից վիճակի մասին պապական մոլորություններին՝ նրանք մերժել են ոգեհարցության դեմ միակ պաշտպանությունը: Ուսմունքը հավիտենական տանջանքի մասին շատերին դրդել է չհավատալու Աստվածաշնչին: Ու երբ չորրորդ պատվիրանի պահանջները բացատրվում են մարդկանց, պարզվում է, որ անհրաժեշտ է պահել յոթերորդ օրվա շաբաթը, և որպես միակ միջոց՝ ազատվելու իրենց համար տհաճ այդ պարտականությունից, շատ հանրաճանաչ ուսուցիչներ հայտարարում են, թե Աստծո

օրենքն այլևս պարտադիր չէ: Այդպիսով՝ նրանք ոտնահարում են օրենքն ու շաբաթը միասին: Մինչ ծավալվում է շաբաթի հռչակման գործը, աստվածային օրենքի այս մերժումը կդառնա գրեթե համընդհանուր՝ չորրորդ պատվիրանի պահանջներից խուսափելու համար: Կրոնական առաջնորդների ուսմունքները դուռ են բացել անհավատության, ուղեհարցության և Աստծո սուրբ օրենքի հանդեպ արհամարհական վերաբերմունքի առաջ, և այս առաջնորդների վրա է ընկնում ահռելի պատասխանատվությունն այն անօրենության համար, որ գոյություն ունի քրիստոնեական աշխարհում:

Այս նույն մարդիկ, սակայն, պնդում են, որ արագորեն տարածվող ապականությունը մեծապես վերագրելի է այսպես կոչված «քրիստոնեական շաբաթի» սրբապղծմանը, և որ կիրակի օրը պահելու պարտադիր օրենքը գլխավորապես կբարելավեր հասարակության բարոյական վիճակը: Այս գաղափարը հատկապես պնդում են Ամերիկայում, որտեղ ամենից ավելի է քարոզվել ճշմարիտ շաբաթի ուսմունքը: Այստեղ զսպվածության կոչը՝ բարոյական բարեփոխումներից ամենակարևորն ու աչքի ընկնողը, հաճախ համակցվում է կիրակին պահելու շարժմանը, և վերջինիս պաշտպաններն իրենց ներկայացնում են որպես հասարակության բարձրագույն շահերի ջատագովներ, իսկ նրանք, ովքեր չեն կամենում միանալ նրանց, դատապարտվում են որպես զսպվածության ու բարեփոխման թշնամիներ: Բայց այն փաստը, որ մոլորություն հաստատելու շարժումը միավորված է մի գործի հետ, որն ինքնին բարի է, փաստարկ չէ հօգուտ մոլորության: Մենք կարող ենք թույնը թաքցնել՝ խառնելով այն որևէ առողջարար կերակրի հետ, բայց նրա թունավոր հատկությունը դրանից չի փոխվի: Ընդհակառակը, այն ավելի վտանգավոր կդառնա, քանզի, ամենայն հավանականությամբ, չի նկատվի: Սատանայի հնարքներից մեկն է՝ ստի հետ բավականաչափ ճշմարտություն խառնել, որպեսզի այն ճշմարտանման թվա: Կիրակին պահելու շարժման առաջնորդները կարող են առաջարկել բարեփոխումներ, **[588]** որոնք անհրաժեշտ են ժողովրդին, և սկզբունքներ, որոնք ներդաշնակ են Աստվածաշնչին, բայց երբ այս ամենի հետ ներկայացվում է մի պահանջ, որը հակառակ է Աստծո օրենքին, Նրա ծառաները չեն կարող միանալ այդ շարժմանը: Ոչինչ չի արդարացնի նրանց, ովքեր ընդունում են մարդկային դրվածքներ՝ արհամարհելով Աստծո պատվիրանները:

Երկու մեծ կեղծիքի՝ հոգու անմահության և կիրակի օրվա սրբության միջոցով սատանան մոլորեցնելու է ողջ աշխարհը: Մինչ առաջինը

հիմք է դնում ոգեհարցության համար, երկրորդը մտերմացնում է Հռոմի հետ: Միացյալ Նահանգների բողոքականները առաջինն են ձեռք մեկնելու անդունդի վրայով՝ ոգեհարցության ձեռքը բռնելու համար, հետո անցնելով վիհի վրայից՝ սեղմելու են հռոմեական իշխանության ձեռքը, և այս եռակի միության ազդեցության տակ Ամերիկյան գնալու է Հռոմի հետքերով՝ ոտնահարելու խղճի ազատությունը:

Քանի որ ոգեհարցությունը գնալով ավելի է նմանվում ձևական քրիստոնեությանը, այն ավելի մեծ ուժ է դառնում գայթակղեցնելու, խաբելու և թակարդը զցելու համար: Սատանան ինքն էլ է փոխվում ժամանակի հետ: Նա կհայտնվի լույսի հրեշտակի կերպարանքով: Ոգեհարցության միջոցով մեծ նշաններ են կատարվելու, հիվանդները կբժշկվեն և շատ անհերքելի հրաշքներ տեղի կունենան: Եվ քանի որ ոգիները կձևացնեն, թե հավատում են Աստվածաշնչին, և ցույց կտան, թե հարգում են եկեղեցական կանոնները, նրանց գործն ընդունվելու է որպես աստվածաշին գործության դրսևորում:

Այսպես կոչված քրիստոնյաներին ու ամբարիշտներին բաժանող սահմանն այսօր գրեթե աննկատելի է: Եկեղեցու անդամները սիրում են այն, ինչ աշխարհն է սիրում, և պատրաստ են միանալ նրան, իսկ սատանան մտադիր է միավորել նրանց մեկ մարմնի մեջ և այդպիսով գորացնել իր գործը՝ բոլորին ներքաշելով ոգեհարցության շարքերը: Պապականները, որ պարծենում են հրաշքներով՝ որպես ճշմարիտ եկեղեցու իսկական նշան, հեշտությամբ խաբվելու են այս հրաշագործ գործությունից, և բողոքականներն էլ, դեռ զցելով ճշմարտության վահանը, նրանց պես խաբվելու են: Պապականները, բողոքականները և աշխարհասերները հավասարապես բարեպաշտության տեսք են ընդունելու՝ առանց դրա գործության, և այդ միության մեջ նրանք տեսնելու են մի հզոր շարժում, **[589]** որը դարձի կբերի աշխարհը և կմտտեցնի երկար սպասված հազարամյան:

Ոգեհարցության միջոցով սատանան հայտնվում է որպես մարդկային ցեղի բարերար՝ բուժելով ժողովրդի հիվանդությունները և հայտարարելով, թե ներկայացնում է հավատի նոր ու ավելի վսեմ համակարգ, բայց միևնույն ժամանակ գործելու է որպես կործանիչ: Նրա փորձությունները հազարավոր մարդկանց տանում են կորստյան: Անզայությունը բթացնում է բանականությունը, ինչին հետևում են ցանկությունների բավարարում, կոիվներ ու արյունահեղություն: Սատանան հրճվում է պատերազմից, քանի որ այն գրգռում է հոգու ամենաստոր կրքերը և ապա վայրագ ու արյունարբու իր գոհերին հրում է դեպի կորստյան անդունդը:

Նրա նպատակն է՝ ազգերին հրահրել իրար դեմ պատերազմի, որովհետև այս կերպ կարող է շեղել մարդկանց մտքերը Աստծո օրվա համար նախապատրաստվելուց:

Անպատրաստ հոգիների իր հունձքը հավաքելու համար սատանան գործում է նաև բնության տարերքների միջոցով: Նա ուսումնասիրել է բնության գաղտնիքները և իր ողջ ուժն օգտագործում է տարերքները դեկավարելու համար, որքանով որ Աստված թույլ կտա: Երբ նրան թույլ տրվեց նեղություն պատճառել Հոբին, ի՛նչ արագությամբ ոչնչացվեցին հոտերը, տները, ծառաներն ու զավակները. մի ակնթարթում մեկ դժբախտությանը հաջորդեց մյուսը: Աստված է, որ պաշտպանում է Իր արարածներին՝ հետ պահելով նրանց կործանիչի ուժից: Բայց քրիստոնյա աշխարհն արհամարհել է Եհովայի օրենքը, և Տերն անելու է հենց այն, ինչ հայտարարել է. Նա զրկելու է երկիրն Իր օրհնություններից և Իր հոգատար պաշտպանությունը հեռացնելու է նրանցից, ովքեր ապստամբում են Իր օրենքի և ուսմունքի դեմ՝ ստիպելով ուրիշներին նույնն անել: Սատանան իշխում է բոլոր նրանց վրա, ում Աստված հատուկ կերպով չի պաշտպանում: Նա ոմանց կօզմի բարգավաճել՝ իր ծրագրերն առաջ տանելու համար, իսկ մյուսների վրա աղետներ կրերի՝ դրդելով հավատալ, թե Աստված է իրենց նեղությունների պատճառը:

Ներկայանալով մարդկանց որդիներին որպես մեծ բժիշկ, ով կարող է բուժել նրանց բոլոր ախտերը, նա միաժամանակ հիվանդություն ու աղետներ կրերի, և բազմամարդ քաղաքներն ամայի ավերակների կվերածվեն: Հենց հիմա էլ նա այդ գործով է զբաղված: Ծովի ու ցամաքի վրա տեղի ունեցող վթարների ու աղետների, ավերիչ հրդեհների, կատաղի [590] ցիկլոնների, ահռելի մրրիկների, փոթորիկների, ջրհեղեղների, վիթխարի ալեկոծությունների ու երկրաշարժերի մեջ՝ ամենուրեք և հազարավոր ձևերով սատանան դրսևորում է իր ուժը: Նա սրբում-տանում է հասնող հունձքը՝ մարդկանց մատնելով սովի ու թշվառության: Նա օդի մեջ մահացու վարակ է տարածում, և հազարավորները մեռնում են համաճարակից: Այս նեղությունները գնալով ավելի հաճախակի ու աղետալի են դառնալու: Կործանումը վրա է հասնելու թե՛ մարդկանց, թե՛ կենդանիների: «Տխրելու, տրտմելու է երկիրը», «նվաղելու են երկրի ժողովուրդների մեծամեծերը: Եվ երկիրը պղծված է լինելու իր բնակիչների տակ, որովհետև օրենքները զանց են արել, պատվիրանը՝ փոխել, հավիտենական ուխտը՝ խափանել» (Եսայիա 24.4,5):

Եվ ապա մեծ խաբեբան համոզելու է մարդկանց, թե այդ չարիքների պատճառը հենց նրանք են, ովքեր ծառայում են Աստծուն: Այն նույն

մարդիկ, ովքեր հարուցել են Երկնքի դժգոհությունը, իրենց բոլոր ներդրումների մեջ մեղադրելու են նրանց, ում հնազանդությունն Աստծո պատվիրաններին մշտական հանդիմանություն է օրինազանցների համար: Կհայտարարվի, թե մարդիկ Աստծուն անարգում են՝ խախտելով կիրակի օրը, թե հենց այս մեղքն է աղետներ բերել, որոնք չեն դադարի, մինչև որ ուժով չպարտադրվի պահել կիրակին, և թե նրանք, ովքեր ներկայացնում են չորրորդ պատվիրանի պահանջները՝ այդ կերպ նսեմացնելով կիրակին, շփոթեցնում են ժողովրդին՝ թույլ չտալով վերագտնել Աստծո բարեհաճությունն ու աշխարհիկ բարեկեցությունը: Այսպես կկրկնվի մեղադրանքը, որ անցյալում հարուցվեց Աստծո ծառայի դեմ, այն էլ՝ մինևույն պատճառաբանությամբ: «Հենց որ Աքաաբը Եղիային տեսավ, իսկույն ասաց նրան. Սա դո՞ւ ես, ով Իսրայելը խռովեցնող: Եվ նա ասաց. Ես չեմ խռովեցրել Իսրայելը, այլ դու և քո հոր տունը, որ թողնելով Տիրոջ պատվիրանները՝ գնում ես Բահաղների ետևից» (Գ. Թագավորաց 18.17,18): Երբ ժողովրդի բարկությունը բորբոքվի սուտ մեղադրանքների պատճառով, նա այնպես կվարվի Աստծո դեսպանների հետ, ինչպես ուխտադրուժ Իսրայելը՝ Եղիայի հետ:

Ոգեհարցության միջոցով դրսևորվող հրաշագործ ուժն [591] իր ազդեցությունը կգործի նրանց դեմ, ովքեր նախընտրում են հնազանդվել Աստծուն, քան թե մարդկանց: Ոգիները մեղիումների միջնորդությամբ լուրեր կհռչակեն, թե Աստված ուղարկել է իրենց՝ համոզելու կիրակին մերժողներին, որ նրանք մոլորված են՝ պնդելով, որ պետության օրենքներին պետք է հնազանդվել ճիշտ այնպես, ինչպես Աստծո օրենքին: Նրանք կձևացնեն, թե ողբում են աշխարհում տիրող մեծ ամբարշտության համար և կկրկնեն կրոնական ուսուցիչների այն վկայությունը, թե բարոյական անկման պատճառը կիրակիի անարգումն է: Մեծ է լինելու զայրույթը նրանց դեմ, ովքեր կհրաժարվեն ընդունել նրանց վկայությունը:

Աստծո ժողովրդի դեմ այս վերջին պայքարում սատանայի քաղաքականությունը լինելու է նույնը, ինչ որ եղել է երկնքում՝ մեծ պայքարի սկզբում: Նա հայտարարել էր, թե ձգտում է նպաստել Աստծո կառավարման կայունությանը, մինչդեռ գաղտնաբար ջանք չէր խնայում՝ տապալելու այն: Ընդ որում նա մեղադրեց հավատարիմ հրեշտակներին այն նույն գործում, ինչ ինքը եռանդազին ձգտում էր իրականացնել: Խաբեության այդ նույն քաղաքականությամբ է նշանավորվել Հռոմի եկեղեցու պատմությունը: Այն ներկայացել է որպես Երկնքի փոխանորդ՝ միաժամանակ ձգտելով իրեն գերադասել Աստծուց և փոխել Նրա օրենքը: Նրանք, ովքեր Հռոմի իշխանության օրոք մահվան էին դատապարտվում Ավետարանին

հավատարիմ մնալու համար, մեղադրվում էին որպես շարագործներ: Նրանց համարելով սատանայի դաշնակիցները՝ հնարավոր ամեն միջոց օգտագործում էին, որպեսզի նրանք խայտառակվեն ժողովրդի առաջ և հենց իրենց իսկ աչքին երևան որպես ծայրագույն հանցագործներ: Նույնն էլ հիմա է լինելու: Ջանալով կործանել նրանց, ուլքեր պատվում են Աստծո օրենքը, նա դրդելու է մեղադրել նրանց որպես օրինազանցների, ուլքեր անպատվում են Աստծուն և աշխարհի վրա բերում Նրա դատաստանները:

Աստված երբեք չի բռնանում մարդու կամքին կամ խղճին, իսկ սատանան մշտապես դիմում է բռնության ու դաժանության՝ իր իշխանությանը ենթարկեցնելու նրանց, ում այլ կերպ չի կարող մոլորեցնել: Վախի կամ ուժի միջոցով նա ջանում է տիրել մարդու խղճին և հարգանք ապահովել իր հանդեպ: Այդ նպատակին հասնելու համար նա օգտագործում է թե՛ կրոնական, թե՛ աշխարհիկ իշխանությունները՝ մղելով նրանց պարտադրել մարդկային օրենքներ՝ հակառակ Աստծո օրենքի: [592]

Նրանք, որ պատվում են աստվածաշնչյան շաբաթը, մեղադրվելու են որպես հասարակական կարգուկանոնի և օրենքի թշնամիներ, ուլքեր անցնելով բարոյական նորմերի սահմանները՝ անիշխանություն և ապականություն են բերում և երկրի վրա հրավիրում Աստծո դատաստանները: Նրանց բծախնդրությունը համարելու են համառություն, կամակորություն և արհամարհանք իշխանությունների հանդեպ: Նրանք մեղադրվելու են որպես խռովարարներ կառավարության դեմ: Եկեղեցական շատ ծառայողներ, չեղյալ հայտարարելով Աստծո օրենքը, ամբիոններից կոչ են անելու քաղաքացիական իշխանություններին ենթարկվել, քանի որ նրանք կարգված են Աստծո կողմից: Օրենսդրական և դատական ատյաններում պատվիրանապահները կզրպարտվեն ու կդատապարտվեն: Նրանց խոսքերին կեղծ երանգներ կտրվեն, իսկ դրդումները կմեկնաբանվեն վատթարագույն իմաստով:

Քանի որ բողոքական եկեղեցիները մերժում են սուրբգրային հստակ փաստարկները՝ ի պաշտպանություն Աստծո օրենքի, նրանք ձգտելու են լռեցնել նրանց, ում հավատն անկարող են սասանել Աստվածաշնչով: Իրենց աչքերը փակելով այդ փաստի վրա՝ նրանք հիմա ընտրել են մի ուղի, որը կհասցնի հալածանքների նրանց հանդեպ, ուլքեր համառորեն հրաժարվում են ճանաչել քրիստոնեական ողջ աշխարհի կողմից ընդունված պապական շաբաթի պահանջները:

Եկեղեցական ու պետական պաշտոնյաները կմիավորվեն, որպեսզի

կաշառեն, համոզեն կամ ստիպեն բոլոր խավերին պատվելու կիրակին: Աստվածային հեղինակության պակասը կրթացվի բռնի օրենքներով: Քաղաքական ապականությունը կործանում է սերն արդարության և հարգանքը ճշմարտության հանդեպ: Եվ նույնիսկ ազատ Ամերիկայում իշխանավորներն ու օրենսդիրները ժողովրդի համակրանքը շահելու համար տեղի կտան նրա պահանջին և կրնդունեն օրենք, որը կպարտադրի պահել կիրակին: Խղճի ազատությունը, որը ձեռք է բերվել այդքան թանկ գնով, այլևս չի հարգվելու: Վերահաս պայքարի մեջ մենք կտեսնենք մարգարեի այս խոսքերի իրականացումը. «Եվ վիշապը բարկացավ կնոջ վրա և գնաց պատերազմ անելու նրա մյուս զավակների հետ, որ պահում են Աստծո պատվիրանները և ունեն Հիսուսի վկայությունը» (Հայտնություն 12.17): [593]

ԳԼՈՒԽ 37

ՍՈՒՐԲ ԳԻՐՔԸ ՈՐՊԵՍ ՄԻԱԿ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

«Սրենքին ու վկայությանը դիմեցեք, եթե նրանք չխոսեն այս խոսքի համեմատ, նրանք արշալույս չունեն» (Եսայիա 8.20): Այս խոսքերն Աստծո ժողովրդին ուղղում են դեպի Սուրբ Գիրքը՝ որպես պաշտպանություն կեղծ ուսուցիչներից և խավար ոգիների մոլորեցուցիչ գալթակությունից: Սատանան դիմում է ամեն տեսակ հնարքների, որպեսզի թույլ չտա մարդկանց ձեռք բերել աստվածաշնչյան գիտելիքներ, քանզի դրա հատակ դրույթները բացահայտում են իր խաբեությունները: Աստծո գործի յուրաքանչյուր վերածննդի ժամանակ չարի իշխանն ավելի բուռն գործունեություն է ծավալում: Նա հիմա ներդնում է իր գերագույն ջանքերը Քրիստոսի և Նրա հետևորդների դեմ իր վերջին պայքարին պատրաստվելու համար: Շուտով մենք ականատես կլինենք վերջին մեծ խաբեությանը: Հակաքրիստոսը մեր աչքերի առաջ հրաշքներ է գործելու: Կեղծիքն այնքան նման է լինելու ճշմարտությանը, որ միայն Սուրբ Գրքով հնարավոր կլինի դրանք իրարից զանազանել: Յուրաքանչյուր պնդում կամ հրաշք պետք է ստուգվի հենց Աստվածաշնչի վկայությամբ:

Նրանց, ովքեր ջանում են հնազանդվել Աստծո բոլոր պատվիրաններին, կվարկաբեկեն ու կարհամարհեն: Նրանք կարող են հաստատ մնալ միայն Աստծով: Սպասվող փորձությանը դիմակայելու համար նրանք պետք է հասկանան Աստծո կամքը՝ բացահայտված Նրա խոսքում: Նրանք կարող են փառավորել Նրան, միայն եթե ճիշտ պատկերացում ունենան Նրա բնավորության, կառավարման ու նպատակների մասին, և գործեն դրանց համաձայն: Բացի նրանցից, ովքեր իրենց միտքն ամրապնդել են Աստվածաշնչի ճշմարտություններով, ոչ ոք չի կարողանալու կանգնել վերջին մեծ [594] պայքարում: Յուրաքանչյուրին սպասվում է այս քննությունը. ո՞ւմ են ես հնազանդվելու՝ Աստծո՞ւն, թե՞ մարդկանց: Վճռորոշ ժամն արդեն իսկ շատ մոտ է: Ամուր կանգնա՞ծ ենք

արդյոք Աստծո անփոփոխ խոսքի ժայռի վրա: Պատրա՞ստ ենք արդյոք պաշտպանելու Աստծո պատվիրաններն ու Հիսուսի հավատը, ինչ գնով էլ լինի:

Խաչելությունից առաջ Փրկիչն Իր աշակերտներին բացատրեց, որ պիտի մահվան մատնվի և հարություն առնի գերեզմանից, և հրեշտակները ներկա էին, որպեսզի տպավորեն Նրա խոսքերը նրանց մտքերում և սրտերում: Բայց աշակերտները սպասում էին քաղաքական ազատագրման Հռոմի լծից և չկարողացան հանդուրժել այն միտքը, թե Նա, ում մեջ կենտրոնացած էին իրենց բոլոր հույսերը, պիտի մեռնի ամոթալի մահով: Խոսքերը, որ նրանք պետք է հիշեին, չքացել էին նրանց մտքից, ու երբ եկավ փորձության ժամը, նրանք անպատրաստ գտնվեցին: Հիսուսի մահն այնպես հիմնովին խորտակեց նրանց հույսերը, կարծես Նա չէր էլ նախագգուշացրել այդ մասին: Այդպես էլ մարգարեություններում ապագան մեզ բացահայտված է նույնքան հստակորեն, որքան Քրիստոսի խոսքերն էին բացահայտված աշակերտներին: Մեր առջև պարզորոշ ներկայացված են փորձության ժամանակվա ավարտի և մեծ նեղությանը պատրաստվելու հետ կապված իրադարձությունները, սակայն շատերը գաղափար անգամ չունեն այս կարևոր ճշմարտությունների մասին, կարծես դրանք բնավ էլ հայտնված չեն եղել իրենց: Սատանան արթուն հետևում է՝ չեզոքացնելու ամեն մի տպավորություն, որը նրանց իմաստուն կղարձնի փրկության համար, որպեսզի նեղության ժամանակը նրանց անպատրաստ գտնի:

Երբ Աստված մարդկանց ուղարկում է այնքան կարևոր նախագգուշացումներ, որ դրանք հռչակում են երկնքի մեջտեղում թռչող հրեշտակները, Նա պահանջում է ամեն մի անհատից, ով օժտված է մտածելու կարողությամբ, ականջ դնել լուրին: Ահեղ դատաստանները, որ սպասվում են նրանց, ովքեր կերկրպագեն զազանին ու նրա պատկերին (Հայտնություն 14.9-11), պետք է բոլորին դրդեն մարգարեությունների ուշադիր ուսումնասիրությանը՝ իմանալու համար, թե որն է զազանի դրոշմը, և ինչպես խուսափել այն ընդունելուց: Բայց ժողովրդի զանգվածներն իրենց ականջները փակում են, որպեսզի չլսեն ճշմարտությունը, և դիմում են առասպելների: Վերջին օրերի մասին Պողոս առաքյալը հռչակել է. «Ժամանակ կգա, որ ողջամիտ **[595]** վարդապետությանը չեն համբերի» (Բ Տիմոթեոս 4.3): Այդ ժամանակն արդեն եկել է: Հազարավորները չեն ուզում ընդունել Աստվածաշնչի ճշմարտությունը, որովհետև այն անհարիր է նրանց մեղավոր, աշխարհասեր սրտի ցանկություններին, և սատանան մատուցում է կեղծիքներ, որոնք նրանք սիրում են:

Բայց Աստված երկրի վրա ունի մի ժողովուրդ, որի համար Աստվածաշունչն է բոլոր ուսմունքների չափանիշը և բոլոր բարեփոխումների հիմքը: Ո՛չ ուսյալ մարդկանց կարծիքը, ո՛չ գիտության եզրահանգումները, ո՛չ եկեղեցական ժողովների դոգմաները կամ դրոշումները, որոնք նույնքան բազմաթիվ ու իրարամերժ են, որքան դրանք ներկայացնող եկեղեցիները, սրանցից ոչ մեկը և ոչ էլ բոլորը միասին չպետք է ապացույց համարվեն կրոնական հավատի որևէ կետի դեմ կամ դրա օգտին: Մինչև որևէ ուսմունք կամ պատվիրան ընդունելը՝ մենք պետք է պահանջենք հստակ վկայություն՝ որպես դրա ապացույց՝ «այսպես է ասում Տերը»:

Սատանան անդադար ջանում է մեր ուշադրությունը Աստծուց շեղել մարդկանց վրա: Նա մարդկանց դրդում է իրենց պարտականությունն իմանալու համար Սուրբ Գիրքը ինքնուրույն ուսումնասիրելու փոխարեն դիմել եպիսկոպոսներին, հովիվներին կամ աստվածաբանության դոկտորներին: Այնուհետև, վերահսկելով այս առաջնորդների միտքը՝ նա կարող է ներգործել հազարավորների վրա՝ իր կամքի համաձայն:

Երբ Քրիստոսը եկավ կյանքի խոսքեր ասելու, հասարակ ժողովուրդը Նրան ուրախությամբ լսեց, և նույնիսկ քահանաներից ու իշխաններից շատերը հավատացին Նրան: Բայց գլխավոր քահանաներն ու ազգի առաջնորդները վճռել էին դատապարտել և մերժել Նրա ուսմունքը: Թեև Նրանք խճճվել էին Նրա դեմ մեղադրանքներ գտնելու իրենց բոլոր ջանքերում, թեև չէին կարող չզգալ Նրա խոսքերին ուղեկցող աստվածային զորության և իմաստության ազդեցությունը, սակայն փակվելով նախապաշարումների մեջ՝ նրանք մերժեցին այն ամենապարզ ապացույցը, որ Նա Մեսիան է, որպեսզի ստիպված չլինեին Նրա աշակերտները դառնալ: Ժողովուրդին սովորեցրել էին դեռ մանկությունից հարզել Հիսուսի այս հակառակորդներին, ում հեղինակության առջև նրանք անխոս խոնարհվում էին: «Ինչո՞ւ մեր իշխանները և ուսյալ դպիրները չեն հավատում Հիսուսին,- հարցնում էին նրանք,- եթե նա իրոք Քրիստոսը լիներ, մի՞թե այս բարեպաշտ մարդիկ **[596]** չէին ընդունի Նրան»: Նման ուսուցիչների ազդեցությունն էր, որ դրդեց հրեա ազգին մերժելու իր Փրկչին:

Այն նույն ոգին, որով ներշնչված էին այդ քահանաներն ու իշխանները, այսօր էլ դրսևորվում է շատերի մոտ, ովքեր իրենց խիստ բարեպաշտ են ձևացնում: Նրանք հրաժարվում են քննել Սուրբ Գրքի վկայությունը ներկա ժամանակվա հատուկ ճշմարտությունների վերաբերյալ: Մատնանշելով իրենց մեծաթիվ լինելը, հարստությունն ու ժողովրդակալությունը՝ նրանք արհամարհանքով են նայում ճշմարտության սակավաթիվ,

աղքատ ու աննշան շատագուժներին, ուլքեր մի հավատ ունեն, որը նրանց բաժանում է աշխարհից:

Քրիստոսը գիտեր, որ իրենց հեղինակության մեծարումը դպիրների ու փարիսեցիների կողմից չի ավարտվելու հրեաների ցովեղով: Մարգարեական հայացքով Նա տեսավ մարդկային իշխանության բարձրացումը, որ պիտի վերահսկեր խիղճը, ինչը բոլոր դարերում սարսափելի անեծք է եղել եկեղեցու համար: Եվ Նրա ահավոր հանդիմանությունները դպիրների ու փարիսեցիների հասցեին, ինչպես նաև ժողովրդին տված Նրա նախագուշացումները այդ կույր առաջնորդներին չհետևելու վերաբերյալ, արձանագրվել են որպես խրատ ապագա սերունդներին:

Հռոմեական եկեղեցին Սուրբ Գրքի մեկնաբանության իրավունքը վերապահում է կղերականներին: Պատճառաբանելով, թե միայն հոգևորականներն են իրազեկ՝ բացատրելու Աստծո խոսքը, նրանք այն թաքցնում են հասարակ ժողովրդից: Թեև Բարենորոգումը բոլորին մատչելի դարձրեց Սուրբ Գիրքը, սակայն Հռոմի որդեգրած նույն սկզբունքը շատերին թույլ չի տալիս բողոքական եկեղեցիներում ինքնուրույն ուսումնասիրել Աստվածաշունչը: Նրանց սովորեցնում են ընդունել Աստվածաշնչի ուսմունքն այնպես, ինչպես մեկաբանվում է եկեղեցու կողմից, և հազարավոր մարդիկ չեն համարձակվում որևէ բան ընդունել, որ հակասում է իրենց հավատին կամ իրենց եկեղեցու ուսմունքին, որքան էլ պարզորոշ բացահայտված լինի Սուրբ Գրքում:

Թեև Աստվածաշունչը լի է կեղծ ուսուցիչների դեմ նախագուշացումներով, շատերը պատրաստ են հոգևորականներին հանձնել իրենց հոգիների պահպանությունը: Այսօր հազարավորներն իրենց կրոնի դավանաբանական կետերի համար այլ բացատրություն չեն կարող տալ, բացի նրանից, որ իրենց այդպես սովորեցրել են իրենց կրոնական առաջնորդները: Նրանք գրեթե ուշադրություն չեն դարձնում Փրկչի ուսմունքի /597/ վրա և անվերապահորեն վստահում են ծառայողների խոսքերին: Բայց մի՞թե ծառայողներն անսխալական են: Ինչպե՞ս կարող ենք մեր հոգիները նրանց վստահել, եթե Աստծո խոսքից չիմանանք, որ նրանք լույս ունեն: Աշխարհի տրորված ճանապարհից դուրս գալու բարոյական քաջության պակասը շատերին դրդում է գնալ ուսյալ մարդկանց հետքերով, և Խոսքն ինքնուրույն ուսումնասիրելու իրենց դժկամությամբ՝ նրանք անհուսալիորեն խճճվում են մոլորության շղթաներում: Նրանք տեսնում են, որ ներկա ժամանակի համար ճշմարտությունը հստակորեն բացահայտված է Աստվածաշնչում, և զգում են դրա հռչակմանն ուղեկցող Սուրբ Հոգու զորությունը, սակայն կղերականության ընդդիմությանը

թույլ են տալիս իրենց հեռու պահել լույսից: Թեև բանականությունն ու խիղճը համոզվում են, այս մոլորյալ անձինք չեն համարձակվում իրենց քարոզչին հակառակ մտածել, և իրենց անհատական դատողությունն ու հավիտենական շահերը զոհաբերում են մեկ ուրիշի անհավատությանը, հպարտությանն ու նախապաշարումներին:

Բազմաթիվ են ձևերը, որոնցով սատանան գործում է մարդկային ազդեցության միջոցով՝ իր գերիներին շղթայելու համար: Շատերին նա գերում է՝ համակրանքի թավշյա թելերով նրանց կապելով մարդկանց հետ, ովքեր Քրիստոսի խաչի թշնամիներն են: Թե ինչպիսին է այս կապվածությունը՝ ծնողական, որդիական, ամուսնական կամ հասարակական, արդյունքը նույնն է. ճշմարտության հակառակորդները ջանքեր չեն խնայում՝ վերահսկելու խիղճը, իսկ նրանց իշխանության տակ պահվող հոգիները բավական քաջություն կամ անկախություն չունեն՝ ենթարկվելու պարտքի անձնական զգացումին:

Ճշմարտությունն ու Աստծո փառքն անբաժանելի են: Հնարավոր չէ պատվել Աստծուն սխալ գաղափարներով, երբ Աստվածաշունչը մատչելի է մեզ: Շատերը պնդում են, թե էական չէ՝ մարդը ինչի է հավատում, կարևորը ճիշտ ապրելն է: Բայց հենց հավատն է ձևավորում կյանքը: Եթե լույսն ու ճշմարտությունը հասանելի են մեզ, իսկ մենք անտեսում ենք այն լսելու և տեսնելու առավելությունը, մենք, ըստ էության, մերժում ենք այն՝ նախընտրելով խավարը լույսից:

«Կա ճանապարհ, որ մարդուն ուղիղ է թվում, բայց նրա վախճանը մահվան ճանապարհներ են» (Առակաց 16.25): Տգիտությունը չի արդարացնում մոլորությունը կամ մեղքը, երբ ամեն հնարավորություն կա՝ **/598/** իմանալու Աստծո կամքը: Ճամփորդելիս մի մարդ հասնում է խաչմերուկ, որտեղից մի քանի ճանապարհներ են բաժանվում, և դրված է ցուցանակ, թե յուրաքանչյուրն ուր է տանում: Եթե անտեսելով նշատախտակը՝ նա ընտրի այն ուղին, որն իրեն ճիշտ է թվում, ապա նա, որքան էլ անկեղծ լինի, ամենայն հավանականությամբ, կհայտնվի սխալ ճանապարհի վրա:

Աստված տվել է մեզ Իր Խոսքը, որպեսզի ծանոթանանք նրա ուսմունքին և ինքնուրույն իմանանք, թե Նա ինչ է պահանջում մեզմից: Երբ օրենսգետը Հիսուսի մոտ եկավ՝ հարցնելու, թե «Ի՞նչ անեմ, որ հավիտենական կյանքը ժառանգեմ», Փրկիչը նրա ուշադրությունը հրավիրեց Սուրբ Գրքի վրա՝ ասելով. «Ի՞նչ է գրված օրենքում, ինչպե՞ս ես կարդում»: Անգիտությունը չի արդարացնի երիտասարդին կամ ծերին, ոչ էլ կազատի նրանց Աստծո օրենքը խախտելու պատժից, որովհետև նրանց

ձեռքում է այդ օրենքը և նրա սկզբունքներն ու պահանջները ներկայացնող ճշմարիտ վկայությունը: Բավական չէ բարի մտադրություններ ունենալ, բավական չէ անել այն, ինչը մարդուն ճիշտ է թվում, կամ քարոզիչն է ճիշտ համարում: Նրա հոգու փրկությունը վտանգի տակ է, և նա պետք է անձամբ քննի Սուրբ Գիրքը: Որքան էլ ուժեղ լինեն նրա համոզմունքները, որքան էլ նա վստահ լինի, որ ծառայողը ճշմարտությունը գիտի, դա չպետք է լինի նրա հավատի հիմքը: Նա ունի մի քարտեզ, որի վրա նշված են երկինք տանող ճանապարհի բոլոր ուղեմիջները, և նա կարիք չունի ինչ-որ բան կռահելու:

Յուրաքանչյուր բանական էակի առաջին և ամենաբարձր պարտականությունն է՝ սովորել Սուրբ Գրքից, թե որն է ճշմարտությունը, և ապա քայլել լույսի մեջ՝ ուրիշներին քաջալերելով հետևելու իր օրինակին: Մենք պետք է օրեցօր ջանասիրաբար ուսումնասիրենք Աստվածաշունչը՝ կրճատադատելով յուրաքանչյուր միտք և համեմատելով տեքստերը: Աստվածային օգնությամբ մենք պետք է մեր անձնական կարծիքը կազմենք, քանզի յուրաքանչյուրն անձամբ պետք է պատասխան տա Աստծո առաջ:

Աստվածաշնչում բացահայտված ամենապարզ ճշմարտությունները կասկածներով ու խավարով են պատվել ուսյալ մարդկանց կողմից, ովքեր, հավակնելով մեծ իմաստության, սովորեցնում են, թե Սուրբ Գիրքն ունի խորհրդավոր, գաղտնի և հոգևոր նշանակություն, որը գրքի լեզվով չի երևում: Այս մարդիկ կեղծ ուսուցիչներ են: Հենց նրանց **[599]** նմաններին Հիսուսը հայտարարեց. «Ո՛չ Գիրքը գիտեք, ո՛չ էլ Աստծո գործությունը» (Մարկոս 12:24): Աստվածաշնչի լեզուն պետք է մեկնաբանվի իր ուղղակի նշանակությամբ, եթե չկա խորհրդանշան կամ փոխաբերություն: Քրիստոսը խոստացել է. «Եթե մեկն ուզում է նրա կամքը կատարել, նա կիմանա այս վարդապետության մասին» (Հովհաննես 7:17): Եթե Աստվածաշունչն ընդունվեր ինչպես գրված է, եթե չլինեին կեղծ ուսուցիչներ, ովքեր մոլորեցնում և շփոթեցնում են մարդկանց միտքը, մի այնպիսի գործ կկատարվեր, որը կուրախացներ հրեշտակներին և Քրիստոսի փարախը կբերեր հազարավոր հոգիներ, ովքեր այսօր խարխափում են խավարի մեջ:

Սուրբ Գիրքն ուսումնասիրելիս պետք է լարել մտքի բոլոր ուժերը, որպեսզի մեր հասկացողությունն ըմբռնի Աստծո մտադրությունների խորությունը, որքանով որ դա հասանելի է մահկանացուներին: Սակայն չպետք է մոռանալ, որ ուսումնասիրողի իրական ոգին մանկական պարզամտությունն ու հնազանդությունն է: Աստվածաշնչի դժվարիմաց մասերը երբեք չեն հասկացվի այն մեթոդներով, որոնք օգտագործվում են

փիլիսոփայական խնդիրները լուծելիս: Մենք պետք է Սուրբ Գրքի ուսումնասիրությանն անցնենք ոչ թե ինքնավստահությամբ, որով շատերը մըտնում են գիտության ասպարեզ, այլ աղոթքով ապավինելով Աստծուն և Նրա կամքն իմանալու անկեղծ ցանկությամբ: Մենք պետք է խոնարհությամբ և սովորելու պատրաստ ոգով գանք գիտելիքներ ստանալու մեծ «Ես եմ»-ից: Այլապես չար հրեշտակներն այնպես կկուրացնեն մեր միտքն ու կխստացնեն մեր սրտերը, որ ճշմարտությունը չի տպավորվի մեր մեջ:

Սուրբ Գրքի շատ հատվածներ, որոնք նույնիսկ գիտուններն առեղծված են համարում կամ շրջանցում են որպես անկարևոր, լի են մխիթարությամբ և խրատներով նրա համար, ով սովորել է Քրիստոսի դպրոցում: Պատճառներից մեկը, թե ինչու շատ աստվածաբաններ հստակորեն չեն հասկանում Աստծո խոսքը, այն է, որ նրանք անտեսում են այն ճշմարտությունները, որոնք չեն կամենում կենսագործել: Սուրբգրային ճշմարտության ըմբռնումը կախված է ոչ այնքան մտքի կարողությունից, որքան նպատակին հասնելու ձգտումից ու արդարության անկեղծ փափագից:

Աստվածաշունչը երբեք չպետք է ուսումնասիրվի առանց աղոթքի: Միայն Սուրբ Հոգին կարող է մեզ զգացնել տալ հեշտ **[600]** հասկացվող բաների կարևորությունը կամ արգելել մեզ մի կողմ գցելու դժվարիմաց ճշմարտությունները: Երկնային հրեշտակների գործն է՝ նախապատրաստել մեր սրտերն այնպես ըմբռնելու Աստծո խոսքը, որ հրապուրվենք նրա գեղեցկությամբ, հանդիմանվենք նրա նախագուշացումներից կամ խանդավառվենք ու գորանանք նրա խոստումներով: Մենք պետք է մերը դարձնենք սաղմոսերգուի խնդրանքը. «Բաց արա իմ աչքերը, որպեսզի քո օրենքի հրաշքները տեսնեմ» (Սաղմոս 119.18): Փորձությունները հաճախ անհատթահարելի են թվում, որովհետև անտեսելով աղոթքն ու Աստվածաշնչի ուսումնասիրությունը՝ փորձվող չի կարողանում անմիջապես հիշել Աստծո խոստումները և սատանային դիմավորել Սուրբ Գրքի գեներով: Բայց նրանք, ովքեր պատրաստ են Աստծուց սովորելու, շրջապատված են հրեշտակներով, որոնք մեծ փորձության ժամանակ կհիշեցնեն նրանց հենց այն ճշմարտությունները, որոնք պետք են: Այդպիսով՝ «երբ թշնամին գետի պես գա, Տիրոջ Հոգին դրոշ կբարձրացնի նրա դեմ» (Եսայիա 59.19, *սևզլ. քարզմ.*):

Հիսուսը խոստացավ Իր աշակերտներին. «Մխիթարիչը՝ Սուրբ Հոգին, որ Հայրը կուղարկի իմ անունով, նա ամեն բան կսովորեցնի ձեզ և կհիշեցնի ձեզ այն ամենը, ինչ որ ձեզ ասացի» (Հովհաննես 14.26): Բայց Քրիստոսի դասերը պետք է նախապես տպավորված լինեն մտքում, որպեսզի Աստծո Հոգին վտանգի ժամանակ դրանք հիշեցնի մեզ: «Իմ

սրտում թաքցրի քո խոսքերը,- ասում է Դավիթը,- որ չմեղանչեմ քո դեմ» (Սաղմոս 119.11):

Բոլոր նրանք, ում համար թանկ են իրենց հավիտենական շահերը, պիտի զգուշանան, որպեսզի կասկածամտությունը չներխուժի իրենց կյանքը: Ճշմարտության սյուններն իսկ ենթարկվելու են հարձակման: Անհնար է խուսափել ժամանակակից անհավատության ծաղրական հարձակումներից, նրա նենգավոր ու ավերիչ ուսմունքներից: Սատանան հարմարեցնում է իր փորձությունները բոլոր խավերի մարդկանց: Անկիրթների վրա նա հարձակվում է կատակով ու ծաղրով, մինչդեռ ուսյալներին դիմավորում է գիտական առարկություններով ու փիլիսոփայական փաստարկներով՝ երկու դեպքում էլ նպատակը անվստահություն կամ արհամարհանք ներշնչելն է Մուրբ Գրքի նկատմամբ: Նույնիսկ անփորձ երիտասարդներն են համարձակվում կասկածներ սերմանել քրիստոնեության գլխավոր [601] սկզբունքների վերաբերյալ: Եվ այս դեռահաս անհավատությունը, թեև մակերեսային, բայց իր ազդեցությունն է թողնում: Շատերն այսպիսով դրդվում են ծաղրելու իրենց հայրերի հավատը և նախատելու շնորհի Հոգուն (Եբրայեցիս 10.29): Շատերի կյանքը, որ կարող էր պատիվ բերել Աստծուն և օրհնություն՝ աշխարհին, թունավորված է անհավատության գարշահոտ շնչով: Բոլոր նրանք, ովքեր ապավինում են մարդկային դատողության սնապարծ որոշումներին՝ երևակայելով, թե կարող են բացատրել աստվածային գաղտնիքներն ու ճշմարտությանը հասնել առանց Աստծո իմաստության, բռնված են աստանայի թակարդում:

Մենք ապրում ենք այս աշխարհի պատմության ամենապատասխանատու ժամանակաշրջանում: Շուտով կվճռվի երկրի բազմամիլիոն բնակիչների ճակատագիրը: Մեր իսկ ապագա բարօրությունը, ինչպես նաև այլոց փրկությունը կախված է նրանից, թե որ ուղղությամբ ենք մենք հիմա ընթանում: Մենք կարիք ունենք առաջնորդվելու ճշմարտության Հոգով: Քրիստոսի յուրաքանչյուր հետևորդ պետք է անկեղծորեն հարցնի. «Տեր, ի՞նչ ես կամենում, որ անեմ»: Մենք պետք է ծանով ու աղոթքով մեր անձերը խոնարհեցնենք Տիրոջ առաջ՝ հաճախակի խորհելով Նրա Խոսքի շուրջ և հատկապես դատաստանի տեսարանների մասին: Հիմա մենք պետք է ձգտենք խոր և կենդանի փորձառություններ ունենալ Աստծո հետ: Մենք կորցնելու ոչ մի պահ չունենք: Մեր շուրջը տեղի են ունենում կենսական կարևորության իրադարձություններ: Մենք գտնվում ենք աստանայի կախարդված տարածքում: Աստծո պահապաններ, մի՛ ննջեք, ահա թշնամին դարան մտած՝ պատրաստ է ամեն վայրկյան

նետվելու և ձեզ իր ավարը դարձնելու, եթե թուլանաք ու թմրեք:

Շատերն Աստծո առաջ իրենց իրական վիճակի վերաբերյալ խաբված են: Նրանք բավարարվում են նրանով, որ սխալ արարքներ չեն կատարում, և մոռանում են հիշատակել այն բարի ու ազնիվ գործերը, որոնք Աստված պահանջում է իրենցից, և որոնք նրանք անտեսել են: Բավական չէ ծառ լինել Աստծո պարտեզում: Պետք է արդարացնել Նրա սպասելիքները՝ պտուղ բերելով: Նրանք հաշիվ են տալու Աստծուն այն ողջ բարիքի համար, որ կարող էին գործել իրենց գորացնող Նրա շնորհի միջոցով, բայց թերացել են: Երկնային գրքերում նրանք արձանագրված են որպես անպիտան ծառեր: Սակայն այս դասակարգի դրությունն էլ դեռ ծայրաստիճան անհուսալի չէ: Նրանց, ովքեր մերժել են Աստծո ուղորմությունը և չարաշահել Նրա շնորը, երկայնամիտ սիրո [602] սիրտը դեռ շարունակում է աղերսել: «Սրա համար էլ ասում է. Վեր կաց, ո՛վ քնած, և վեր կանգնիր մեռելներից, և Քրիստոսը կուսավորի քեզ: Արդ նայեցեք, թե ինչպես զգուշությամբ վարվեք ... գնեցեք ժամանակը, որովհետև օրերը չար են» (Եփեսացիս 5.14-16):

Երբ գա փորձության ժամանակը, կհայտնվեն նրանք, ովքեր Աստծո խոսքն իրենց կյանքի կանոնն են դարձրել: Ամռանը տարբերությունը չի նկատվում մշտադալար և սովորական ծառերի միջև, բայց երբ վրա է հասնում ձմռան սառնամանիքը, մշտադալար ծառերն այդպես էլ մնում են, մինչդեռ մյուսները զրկվում են իրենց սաղարթից: Այդպես էլ կեղծ հավատացյալը հիմա կարող է չտարբերվել իսկական քրիստոնյայից, բայց վրա է հասնում ժամանակը, երբ տարբերությունն ակնհայտ կլինի: Հենց որ սկսվեն հետապնդումները, երբ դարձյալ գլուխ բարձրացնեն մոլեռանդությունն ու անհանդուրժողականությունը, և բորբոքվեն հալածանքները, երկմիտներն ու կեղծավորները կերերան ու կթողնեն հավատը, բայց ճշմարիտ քրիստոնյան վեմի պես հաստատ կմնա, նրա հավատն ավելի կգորանա, հույսն ավելի պայծառ կլինի, քան բարօրության ժամանակ:

Սաղմոսերգուն ասում է. «Քո վկայություններն են իմ մտածմունքը»: «Քո պատվիրաններով ես իմաստուն եղա, դրա համար ա-տում եմ ստության ամեն ճանապարհը» (Սաղմոս 119. 99,104):

«Երանի այն մարդուն, որ իմաստություն է գտել»: «Նա կմնանվի մի ծառի, որ տնկված է ջրերի մոտ. նա իր արմատները կձգի գետի մոտով և տաքություն չի տեսնի՝ եկած ժամանակը, այլ նրա տերևները կանաչ կլինեն, և երաշտ տարին նա չի վախենա և չի դադարի պտուղ տալուց» (Առակաց 3.13, Երեմիա 17.8):

ՎԵՐՋԻՆ ՆԱԽԱԶԳՈՒՇԱՅՈՒՄԸ

«**Ե**վ սրանից հետո տեսա մի ուրիշ հրեշտակ՝ երկնքից վայր գալիս, որ մեծ իշխանություն ուներ, և երկիրը լուսավորվեց նրա փառքից: Եվ գորոթյամբ աղաղակեց մեծ ձայնով ու ասաց. Ընկա՛վ, ընկա՛վ մեծ Բաբելոնը, և եղավ դևերի բնակություն, և ամեն պիղծ հոգու արգելանոց, և ամեն անսուրբ ու ատելի թշուրհի վանդակ: Եվ մի ուրիշ ձայն լսեցի երկնքից, որ ասում էր. Դուրս եկեք դրանից, ով իմ ժողովուրդ, որ մասնակից չլինեք դրա մեղքերին և դրա պատուհասից չընդունեք» (Հայտնություն 18.1,2,4):

Այստեղ խոսքը վերաբերում է այն ժամանակին, երբ Բաբելոնի անկման վերաբերյալ երկրորդ հրեշտակի լուրը (Հայտնություն 14.8) պետք է կրկնվի՝ լրացուցիչ հիշատակումով այն պղծությունների, որ թափանցել են Բաբելոնը կազմող տարբեր եկեղեցական կազմակերպություններ այն ժամանակից ի վեր, երբ լուրն առաջին անգամ հռչակվեց 1844 թ.-ի ամռանը: Այստեղ նկարագրված է կրոնական աշխարհի տսկալի վիճակը: Ճշմարտության ամեն մի նոր մերժման հետ մարդկանց միտքը գնալով մթագնելու է, իսկ սրտերն ավելի են խստանալու, մինչև որ նրանք կարծրանան հանդուգն անհավատության մեջ: Հակառակ Աստծո նախազգուշացումների՝ նրանք շարունակելու են ոտնահարել Տասնաբանյայի պատվիրաններից մեկը, մինչև որ կսկսեն հալածել այդ պատվիրանը սուրբ պահողներին: Արհամարհելով Աստծո խոսքը և Նրա ժողովրդին՝ նրանք արհամարհում են Քրիստոսին: Երբ եկեղեցիներն ընդունեն ոգեհարցության ուսմունքը, **[604]** մարմնավոր սրտի սանձերը կվերանան, և կրոնի դավանանքն ամենաստոր ոճիրների քող կդառնա: Հավատը ոգեհարցական երևույթների հանդեպ դուր կբացի մոլար ոգիների և դևերի վարդապետությունների առաջ, և եկեղեցիներում կզգացվի չար հրեշտակների ազդեցությունը:

Բաբելոնի մասին, որը նկարագրված է այս մարգարեության մեջ նշված ժամանակ, ասված է. «Դրա մեղքերը հասան մինչև երկինք, և

Աստված հիշեց դրա անիրավությունները» (Հայտնություն 18.5): Նա լրացրեց իր հանցանքի չափը, և կործանումն ուր որ է վրա կհասնի նրան: Բայց Աստված դեռ ժողովուրդ ունի Բաբելոնում, և նախքան կթափվեն Նրա դատաստանները՝ այս հավատացյալները պետք է դուրս կանչվեն, որպեսզի «մասնակից չլինեն նրա մեղքերին և նրա պատուհասից չընդունեն»: Հենց դրա համար է շարժումը խորհրդանշված երկնքից իջնող հրեշտակով, ով իր փառքով լուսավորում է երկիրը և գործոթամբ աղաղակում մեծ ձայնով՝ հռչակելով Բաբելոնի մեղքերը: Նրա լուրն ուղեկցվում է այս կոչով. «Դուրս եկեք դրանից, ով իմ ժողովուրդ»։ Այս լուրերը, միանալով երրորդ հրեշտակի պատգամին, կազմում են վերջին նախագուշացումը, որ պետք է տրվի երկրի բնակիչներին:

Սարսափելի է վախճանը, որին շտապում է աշխարհը: Երկրի իշխանությունները, որոնք միավորվում են պատերազմելու Աստծո պատվիրանների դեմ, օրենք են հռչակելու, որ «բոլորին՝ փոքրերին ու մեծամեծերին, հարուստներին և աղքատներին, ազատներին և ծառաներին» (Հայտնություն 13.16) ստիպեն հնազանդվել եկեղեցու սովորություններին՝ պահելով կեղծ շաբաթը: Ովքեր կիրառարվեն հնազանդվել, կենթարկվեն քաղաքացիական պատիժների, և վերջապես կհռչակվի, որ նրանք արժանի են մահվան: Մյուս կողմից, սակայն, Արարչի հանգստյան օրը պարտադրող Աստծո օրենքն է հնազանդություն պահանջում և սպառնում Նրա զայրույթով բոլորին, ովքեր խախտում են օրենքի պատվիրանները:

Երբ այս հարցը պարզորոշ ներկայացվի մարդուն, այն ժամանակ նա, ով ոտնահարում է Աստծո օրենքը՝ մարդկային օրենքին հնազանդվելու համար, ընդունում է գազանի դրոշմը. նա ընդունում է այն իշխանությանը հավատարիմ լինելու նշանը, որին որոշում է հնազանդվել Աստծո փոխարեն: Երկնային նախագուշացումը հետևյալն է. «Ով որ երկրպագում է գազանին [605] և նրա պատկերին և դրոշմ ընդունում իր ճակատի կամ աջ ձեռքի վրա, այնպիսին Աստծո սրտմտության գինուց պիտի խմի, որ անխառն լցված է նրա բարկության բաժակի մեջ» (Հայտնություն 14.9,10):

Բայց ոչ մի մարդ չի տուժի Աստծո բարկությունից, մինչև ճշմարտությունը չհասկանա մտքով ու խղճով և ապա մերժի այն: Շատերը երբեք հնարավորություն չեն ունեցել լսելու ներկա ժամանակին վերաբերող հատուկ ճշմարտությունները: Չորրորդ պատվիրանի պահանջները նրանց երբեք չեն ներկայացվել ճիշտ լույսի ներքո: Նա, ով կարդում է մարդու սիրտը և քննում ամեն մի դրդապատճառ, թույլ չի տա, որ ճշմարտությանը փափագող որևէ անձ խաբվի այն հարցերում, որոնց

շուրջ պայքար է մղվելու: Ժողովուրդը կուրորեն չի հնազանդվելու հրամանագրին: Յուրաքանչյուրին բավականաչափ լույս է տրվելու, որպեսզի կանխամտածված որոշում կայացնի:

Շաբաթը լինելու է հավատարմության մեծ ստուգում, որովհետև այն վերաբերում է ճշմարտության ամենավիճահարույց կետին: Երբ հասնի վերջնական ստուգարքի պահը, այն ժամանակ տարբերիչ սահմանագիծ կբաշվի նրանց միջև, ովքեր ծառայում են Աստծուն, և ովքեր Նրան չեն ծառայում: Մինչ կեղծ շաբաթը պահելը՝ ըստ պետության օրենքի և հակառակ չորրորդ պատվիրանի, հավատարմության նշան է մի իշխանության, որը թշնամի է Աստծուն, ճշմարիտ շաբաթը պահելը՝ որպես հնազանդության նշան Աստծո օրենքին, Արարչի հանդեպ հավատարմության ապացույց է: Մարդկանց այն խումբը, որ գերադասում է հավատարիմ մնալ երկրային իշխանություններին, ընդունում է գազանի դրոշմը, իսկ մյուսն, ընտրելով հավատարմությունն աստվածային իշխանությանը, ընդունում է Աստծո կնիքը:

Նրանք, ովքեր մինչ այդ ներկայացրել են երրորդ հրեշտակի լուրը, հաճախ համարվել են խուճապարարներ: Նրանց նախագգուշացումներն այն մասին, որ Միացյալ Նահանգներում գլուխ է բարձրացնելու կրոնական անհանդուրժողականությունը, որ եկեղեցին ու պետությունը միավորվելու են՝ հալածելու Աստծո պատվիրանները պահողներին, համարվել են անհիմն ու անհեթեթ: Վստահաբար հայտարարվել է, թե այս երկիրը երբեք չի դադարելու մնալ որպես կրոնական ազատության պաշտպան: Բայց [606] հենց որ սկսվի լայնորեն քննարկվել կիրակին պարտադրելու հարցը, կնշանակի, որ արդեն մոտ է իրադարձությունը, որին այդքան երկար կասկածել են և չեն հավատացել: Այդ ժամանակ երրորդ հրեշտակի լուրն այնպիսի ազդեցություն է գործելու, որի մասին առաջ չէր էլ կարելի երագել:

Յուրաքանչյուր սերնդի Աստված ուղարկել է Իր ծառաներին՝ հանդիմանելու մեղքը թե՛ աշխարհում, թե՛ եկեղեցում: Բայց մարդիկ ցանկանում են, որ իրենց հաճելի բաներ ասվեն, իսկ անաղարտ, շիտակ ճշմարտությունն ընդունելի չէ: Շատ բարենորոգիչներ, սկսելով իրենց գործը, վճռել են մեծ զգուշություն ցուցաբերել եկեղեցու և ազգի մեղքերը մերկացնելիս՝ հույս ունենալով քրիստոնեական սուրբ կյանքի օրինակով ժողովրդին դրդել վերադառնալու աստվածաշնչյան ուսմունքին: Բայց Աստծո Հոգին իջնում էր նրանց վրա, ինչպես իջավ Եղիայի վրա՝ նրան մղելով հանդիմանելու ամբարիշտ թագավորի և հավատուրաց ժողովրդի մեղքերը: Նրանք չէին կարող չբարոզել Աստվածաշնչի պարզ

ուսմունքները, որոնք վարանում էին ներկայացնել, և ստիպված էին ջերմեռանդորեն հռչակել ճշմարտությունը և այն վտանգը, որ սպառնում էր հոգիներին: Նրանք ասում էին այն խոսքերը, որ Տերն էր տալիս իրենց՝ չվախենալով հետևանքներից, և ժողովուրդը ստիպված լսում էր նախազգուշացումը:

Այսպես է հռչակվելու նաև երրորդ հրեշտակի լուրը: Երբ գա այն մեծ գործությամբ հռչակելու ժամանակը, Տերը գործելու է խոնարհ հոգիների միջոցով՝ դեկավարելով նրանց միտքը, ովքեր մվիրվել են Նրա ծառայությանը: Աշխատողներն ավելի շուտ որակավորվելու են Նրա Հոգու օծությամբ, քան թե հատուկ կրթությամբ: Հավատի և աղոթքի մարդիկ կդրդվեն սուրբ եռանդով հռչակելու այն խոսքերը, որ Աստված կտա նրանց: Բաբելոնի մեղքերը կմերկացվեն: Քաղաքացիական իշխանության կողմից եկեղեցու դրվածքի պարտադրման սուկալի հետևանքները, ոգեհարցության ներխուժումը, պապական իշխանության գաղտնի, բայց արագ հզորացումը՝ այս բոլորը պետք է բացահայտվի: Այս հանդիսավոր նախազգուշացումները կհուզեն հազարավորներին, ովքեր երբեք մնան խոսքեր չեն լսել: Նրանք զարմանքից կապշեն՝ լսելով **[607]** վկայությունը, որ Բաբելոնը եկեղեցին է՝ ընկած իր մոլորությունների, մեղքերի և երկնային ճշմարտությունը մերժելու պատճառով: Երբ ժողովուրդը դիմի իր նախկին ուսուցիչներին՝ պարզելու, թե «Իրո՞ք դա այդպես է», եկեղեցականներն առասպելներ կպատմեն, հանգստացնող մարգարեություններ կանեն՝ ցրելու նրանց վախերն ու թմրեցնելու արթնացած խիղճը: Բայց քանի որ շատերին չի գոհացնի զուտ մարդկային հեղինակությունը, և նրանք կպահանջեն հստակ վկայություն՝ «Այսպես է ասում Տերը», հանրաճանաչ եկեղեցականներն, անցյալի փարիսեցիների նման, գայրույթով կլցվեն, որ իրենց հեղինակությունը կասկածի է ենթարկվում, կմերժեն լուրը՝ որպես սատանայական, և մեղք սիրող ամբոխներին կզրզոեն՝ հայհոյելու և հալածելու այն հռչակողներին:

Տեսնելով, որ պայքարը ծավալվում է նոր տարածքներում, և ժողովրդի ուշադրությունը հրավիրվում է Աստծո ոտնահարված օրենքի վրա, սատանան կբորբոքվի: Լուրին ուղեկցող գործությունը միայն կկատաղեցնի հակառակորդներին: Հոգևորականները գրեթե գերմարդկային ջանքեր կգործադրեն՝ թույլ չտալու, որ լույսը շողա իրենց հոտի վրա: Հնարավոր բոլոր միջոցներով նրանք փորձելու են արգելել այդ կենսական հարցերի քննարկումը: Եկեղեցին կդիմի քաղաքացիական իշխանության գորեղ բազկին, և այս գործում պապականներն ու բողոքականները կմիավորվեն: Երբ կիրակին պարտադրելու շարժումն ավելի

հանդուգն ու վճռական կղառնա, պատվիրանները պահողների դեմ օրենք կընդունվի: Նրանց կապառնան տուգանքով ու բանտարկությամբ, ոմանց կառաջարկեն հեղինակավոր պաշտոններ և այլ պարգևներ ու արտոնություններ՝ դրդելով ուրանալ իրենց հավատը: Բայց ահա նրանց հաստատ պատասխանը. «Յույց տվեք մեր սխալն Աստծո խոսքից»: Այս նույն խնդրանքն է հայտնել Լյութերը նման պարագաներում: Նրանք, ովքեր կբերվեն դատարանների առջև, մեծ զորությամբ կպաշտպանեն ճշմարտությունը, և նրանց ունկնդրողներից ոմանք կվճռեն պահել Աստծո բոլոր պատվիրանները: Այսպիսով՝ լույսը կշողա հազարավորների վրա, ովքեր այլ կերպ ոչինչ չէին իմանա այս ճշմարտությունների մասին: [608]

Աստծո խոսքին գիտակցաբար հնազանդվելը կդիտվի որպես ասպատամբություն: Մատանայից կուրացած՝ ծնողները կոպտությամբ ու խստությամբ կվարվեն իրենց հավատացյալ երեխաների հետ, տերերն ու տիրուհիները կճնշեն պատվիրանները պահող իրենց ծառաներին: Ընտանեկան կապերը կխզվեն, երեխաները կզրկվեն ժառանգությունից և տնից դուրս կքշվեն: Բառացիորեն կկատարվեն Պողոսի այս խոսքերը. «Բոլոր նրանք, որ կամենում են աստվածապաշտությամբ ապրել Քրիստոս Հիսուսում, հալածանք պիտի կրեն» (Բ Տիմոթեոս 3.12): Քանի որ ճշմարտության պաշտպանները հրաժարվելու են պատվել կիրակին՝ կեղծ շաբաթը, նրանցից ոմանց բանտ կզցեն, մյուսներին կաքսորեն, երրորդների հետ կվարվեն ստրուկների պես: Մարդկային իմաստությանն այսօր անհնար է թվում այս ամենը, բայց հենց որ Աստծո զսպող Հոգին հեռանա մարդկանցից, և նրանք թողնվեն աստանայի հսկողության տակ, ով ատում է աստվածային պատվերները, տարօրինակ զարգացումներ կկատարվեն: Միրտը կարող է շատ դաժան լինել, երբ նրանից հեռացվում են Աստծո երկյուղն ու սերը:

Երբ փոթորիկը մոտենա, հազարավոր մարդիկ, ովքեր դավանել են, թե հավատում են երրորդ հրեշտակի պատգամին, բայց չեն սրբազործվել ճշմարտությանը հնազանդվելու միջոցով, թողնելու են իրենց դիրքերն՝ անցնելով ընդդիմության շարքերը: Միանալով աշխարհին և ընդունելով նրա ոգին՝ նրանք սկսել են իրերը տեսնել գրեթե նույն լույսի ներքո, ու երբ գա փորձությունը, նրանք կընտրեն հեշտը՝ մեծամասնության կարծիքը: Տաղանդավոր ու համակրելի անձինք, ովքեր մի ժամանակ ցնծացել են ճշմարտությամբ, իրենց ուժերը կսկսեն օգտագործել մարդկանց խաբելու և մոլորեցնելու համար: Նրանք իրենց նախկին եղբայրների ամենատխետիմ թշնամիները կղառնան: Երբ շաբաթապահները դատարան-

ների առաջ բերվեն՝ պատասխանելու իրենց հավատի համար, այս ուրացողները սատանայի ամենամվիրյալ գործակալներն են լինելու, որպեսզի գրպարտեն ու մեղադրեն նրանց՝ կեղծ խոսքերով ու վկայություններով նրանց դեմ գրգռելով իշխանավորներին:

Այս հալածանքներում փորձվելու է Տիրոջ ծառաների հավատը: Նրանք հավատարմորեն հայտնել են նախագգուշացման լուրը՝ ապավինելով միայն Աստծուն և Նրա Խոսքին: Աստծո Հոգին, ներգործելով նրանց սրտերի վրա, դրդել է նրանց խոսելու: Ոգեշնչված [609] սուրբ եռանդով ու լիցքավորված աստվածային զորությամբ՝ նրանք անցել են իրենց պարտականություններին՝ առանց առնորեն հաշվարկելու, թե ինչ հետևանքներ կունենա Տիրոջ խոսքը ժողովրդին հասցնելը: Նրանք հաշվի չեն առել իրենց երկրային շահերը, ոչ էլ ձգտել են պահպանել իրենց բարի անունը կամ կյանքը: Այդուհանդերձ, երբ ընդդիմության ու նախատինքի փոթորիկը պայթի նրանց գլխին, ոմանք սարսափահար պատրաստ կլինեն աղաղակել. «Եթե մենք կանխատեսեինք մեր խոսքերի հետևանքը, ապա կլռեինք»: Նրանք շրջապատված են դժվարություններով: Սատանան հարձակվում է նրանց վրա կատաղի փորձություններով: Գործը, որ նրանք ձեռնարկել են, նրանց ուժերից խիստ վեր է թվում: Նըրանց սպառնում են ոչնչացնել: Ու թեև նրանց խանդավառությունն անցել է, նրանք չեն կարող ետ դառնալ: Եվ ապա, զգալով իրենց կատարյալ անօգնականությունը, նրանք ուժ կխնդրեն Ամենագործից: Նրանք հիշում են, որ իրենց ասած խոսքերն իրենցը չէին, այլ Նրանը, ով պատվիրել էր հռչակել նախագգուշացումը: Աստված էր ճշմարտությունը դրել նրանց սրտերի մեջ, և նրանք չէին կարող չազդարարել այն:

Նույն փորձությունների միջով Աստծո ծառաներն անցել են նաև անցյալ դարերում: Ուիկլիֆը, Հուսը, Լյութերը, Թիմոթայը, Բաքստերը, Ուեսլին պնդում էին, որ բոլոր ուսմունքները պետք է ստուգվեն Աստվածաշնչով՝ հայտարարելով, որ կուրանան այն ամենը, ինչ այն դատապարտում է: Այս մարդկանց հալածում էին անողոր դաժանությամբ, բայց նրանք չէին դադարում հռչակել ճշմարտությունը: Եկեղեցու պատմության տարբեր ժամանակահատվածներ նշանավորվել են այդ ժամանակվա համար Աստծո ժողովրդին անհրաժեշտ որևէ հատուկ ճշմարտության քարոզությամբ: Ամեն մի նոր ճշմարտություն իր ճանապարհը հարթել է ատելության ու ընդդիմության միջով, և նրանք, ովքեր օրհնվել են դրա լույսով, ենթարկվել են փորձությունների: Ճգնաժամային պահերին Տերը հատուկ ճշմարտություն է հայտնում Իր ժողովրդին: Ո՞վ կհամարձակվի հրաժարվել այն հռչակելուց: Նա Իր ծառաներին պատվիրում

է աշխարհին ուղղել ողորմության վերջին կոչը: Նրանք չեն կարող լուռ մնալ՝ առանց վտանգի ենթարկելու իրենց հոգիները: Քրիստոսի **[610]** լրաբերները չպետք է մտածեն հետևանքների մասին: Նրանք պետք է կատարեն իրենց պարտականությունը, իսկ հետևանքը թողնեն Աստծուն:

Երբ ընդդիմությունը բորբոքվում է կատաղության աստիճանի, Աստծո ծառաները նորից շփոթվում են՝ ենթադրելով, թե իրենք են այդ ճգնաժամի պատճառը: Բայց խիղճն ու Աստծո խոսքը համոզում են նրանց, որ իրենց ընթացքը ճիշտ է, ու թեև փորձությունները շարունակվում են, նրանք գորացած են՝ դրանց դիմակայելու համար: Պայքարը գնալով ավելի է սրվում, բայց նրանց հավատն ու արիությունն աճում են դրան զուգընթաց: Ահա նրանց վկայությունը. «Մենք չենք հանդգնի աղավաղել Աստծո խոսքը՝ բաժանելով Նրա սուրբ օրենքը՝ դրա մի մասը համարելով էական, մյուսը՝ ոչ, որպեսզի շահենք աշխարհի բարեհաճությունը: Տերը, ում մենք ծառայում ենք, կարող է ազատել մեզ: Քրիստոսը հաղթել է երկրային ուժերին, և ինչն՞ ու մենք պետք է վախենանք արդեն հաղթված աշխարհից»:

Հալածանքն իր տարբեր ձևերով մի սկզբունքի դրսևորումն է, որը գոյություն է ունենալու, քանի դեռ կա աստանան, և քրիստոնեությունը կենսական գորություն ունի: Ոչ ոք չի կարող ծառայել Աստծուն՝ առանց իր վրա հրավիրելու խավարի գորքերի ընդդիմությունը: Չար հրեշտակները կհարձակվեն նրա վրա՝ տագնապած այն բանից, որ նրա ազդեցությունն իրենց ձեռքից խլում է ավարը: Չար մարդիկ, հանդիմանված նրա օրինակից, միավորվելով դևերի հետ, կձգտեն բաժանել նրան Աստծուց իրենց գայթակղիչ փորձություններով: Երբ դա նրանց չհաջողվի, այն ժամանակ կփորձեն բռնի ուժով տիրանալ նրա խղճին:

Քանի դեռ Հիսուսը մարդու բարեխոսն է վերին սրբարանում, իշխանավորների և ժողովրդի վրա զգացվելու է Սուրբ Հոգու սանձահարող ազդեցությունը: Այն դեռ որոշ չափով վերահսկում է երկրի օրենքները: Եթե չլինեին այդ օրենքները, աշխարհի վիճակը շատ ավելի վատ կլիներ, քան հիմա է: Մինչ մեր իշխանավորներից շատերը աստանայի ակտիվ գործակալներն են, Աստված էլ Իր գործակալներն ունի ազգի առաջնորդների մեջ: Թշնամին իր ծառաներին դրդում է միջոցներ ձեռնարկել, որոնք մեծապես կխափանեին Աստծո գործը, բայց պետական որոշ աստվածավախ այրեր սուրբ հրեշտակների ազդեցությամբ ընդդիմանում են այդ առաջարկներին անհերքելի փաստարկներով: Այսպիսով՝ մի քանի մարդ **[611]** կկասեցնեն չարի ահռելի հոսքը: Ճշմարտության թշնամիների ընդդիմությունը կսանձահարվի, որպեսզի երրորդ հրեշ-

տակի լուրն ավարտի իր գործը: Երբ հռչակվի վերջին նախազգուշացումը, այն գրավելու է այս իշխանավորների ուշադրությունը, ում միջոցով հիմա գործում է Տերը, և ընդունելով լուրը՝ նրանցից ոմանք մեծ նեղության ժամանակ կկանգնեն Աստծո ժողովրդի կողմը:

Հրեշտակը, որ կմիանա երրորդ հրեշտակի պատգամի հռչակմանը, իր փառքով կլուսավորի ողջ երկիրը: Այստեղ կանխազուշակված է մի գործ, որն արտասովոր գորությամբ կկատարվի համայն աշխարհում: 1840-1844 թվականների աղվենտիստական շարժումն Աստծո գորության փառավոր դրսևորումն էր: Առաջին հրեշտակի լուրը հասավ երկրի բոլոր ավետարանչական կենտրոնները, և որոշ երկրներում առաջացավ կրոնական մեծագույն հետաքրքրություն, որ երբևէ նկատվել է որևէ երկրում XVI դարի Բարենորոգումից ի վեր: Բայց երրորդ հրեշտակի վերջին նախազգուշացումը հռչակող հզոր շարժումը մեծապես կգերազանցի դրան:

Այդ գործը նման կլինի նրան, ինչ կատարվեց Պենտեկոստեի օրը: Ինչպես «առաջին անձրևը» տրվեց ավետարանի հռչակման սկզբում՝ Սուրբ Հոգու հեղման մեջ, որպեսզի թանկագին սերմը ծիլ տա, այնպես էլ կտրվի «վերջին անձրևը» ավարտին, որպեսզի հունձքը հասնի: «Եվ կճանաչենք, և էլ կհետևենք ճանաչելու Տիրոջը, արշալույսի պես պատրաստ է նրա ելքը, և նա պիտի գա մեզ համար անձրևի պես, վերջին անձրևի պես, որ ոռոգում է երկիրը» (Ովսե 6.3): «Ով Սիոնի որդիք, ցնծացեք և ուրախացեք Ձեր Տեր Աստծով, որ ...ձեզ համար անձրև կիջեցնի՝ առաջին և վերջին անձրև՝ առաջվա պես» (Հովել 2.23): «Վերջին օրերում, ասում է Աստված, իմ Հոգուց կթափեմ ամեն մարմնի վրա»: «Եվ կլինի, որ ամեն ոք, ով որ Տիրոջ անունը կանչի՝ կփրկվի» (Գործք 2.17,21):

Ավետարանի մեծ գործը կավարտվի Աստծո գորության ոչ պակաս դրսևորմամբ, քան երբ այն սկսվեց: Մարգարեությունները, որ կատարվեցին առաջին անձրևի [612] ժամանակ՝ ավետարանչության սկզբում, նորից կկատարվեն վերջին անձրևի ժամանակ: Դրրանք «հանգստության ժամանակներն են», որոնք վկայակոչում էր Պետրոս առաքյալն՝ ասելով. «Ուրեմն զղջացեք ու ետ դարձեք, որ ձեր մեղքերը ջնջվեն, որ Տիրոջ երեսից հանգստանալու ժամանակները գան, և նա ուղարկի սկզբից ձեզ համար քարոզված Հիսուս Քրիստոսին» (Գործք 3.19,20):

Աստծո ծառաները՝ լուսավորված և սուրբ նվիրումից փայլող դեմքերով, կշտապեն տեղից տեղ՝ հռչակելու երկնային լուրը: Հազարավոր ձայներ ամբողջ երկրով մեկ կազդարարեն նախազգուշացումը: Կկատարվեն հրաշքներ, հիվանդները կբժշկվեն, և նշաններ ու հրաշքներ

կողեկցեն հավատացյալներին: Բայց սատանան նույնպես կգործի իր կեղծ հրաշքներով, և նույնիսկ երկնքից կրակ կիջեցնի երկրի վրա՝ մարդկանց առաջ (Հայտնություն 13.13): Այսպես երկրի բնակիչները կկանգնեն վերջնական ընտրության առաջ:

Լուրը հռչակվելու է ոչ այնքան փաստարկների, որքան Աստծո Հոգու խոր ազդեցության միջոցով: Ապացույցներն արդեն ներկայացված են եղել, սերմը՝ ցանված, և հիմա այն կհասնի ու պտուղ կտա: Ավետարանիչների կողմից տարածված գրականությունն իր ազդեցությունն է թողել, բայց շատերին, ովքեր տպավորվել են, խանգարել են լիովին ըմբռնելու ճշմարտությունը կամ հնազանդվելու դրան: Բայց հիմա լույսի շողերը թափանցում են ամենուր, ճշմարտությունը պարզ է դառնում, և Աստծո անկեղծ զավակները քանդում են իրենց պահող կապանքները: Ընտանեկան կապերը, եկեղեցական պարտավորություններն արդեն անգոր են կանգնեցնելու նրանց: Դճմարտությունն ամեն ինչից ավելի թանկ է: Չնայած ճշմարտության դեմ համախմբված ուժերին՝ հազարավորները կանցնեն Տիրոջ կողմը: **[613]**

ԳԼՈՒԽ 39

ՆԵՂՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

«**Ե**վ այն ժամանակ վեր կկենա Սիբայելը՝ այն մեծ իշխանը, որ կանգնած է քո ժողովրդի որդկանց վրա, և նեղության ժամանակ կլինի, ինչպիսին երբեք չի եղել այն ժամանակից, երբ որևէ ազգ կար, մինչև այս ժամանակը, և այդ ժամանակ կազատվի քո ժողովուրդը՝ ով որ գտնվի գրքի մեջ գրված» (Գ-անիել 12.1):

Երբ ավարտվի երրորդ հրեշտակի լուրի հռչակումը, Տիրոջ ողորմությունն այլևս չի աղերսի երկրի մեղավոր բնակիչների համար: Աստծո ժողովուրդն արդեն կատարել է իր գործը: Նա ստացել է «վերջին անձրևը»՝ «հանգստությունը Տիրոջ երեսից», և պատրաստ է վերահաս փորձության ժամին: Երկնքում հրեշտակներն այս ու այն կողմ են շտապում: Վերադառնալով երկրից՝ մի հրեշտակ ազդարարում է, որ իր գործն ավարտված է, աշխարհը ենթարկվել է վերջնական ստուգարքին, և բոլորն, ովքեր հավատարիմ են գտնվել աստվածային պատվիրաններին, ընդունել են «կենդանի Աստծո կնիքը»: Այնուհետև Հիսուսը դադարեցնում է Իր բարեխոսությունը վերին սրբարանում: Վեր պարզելով Իր ձեռքերը՝ Նա բարձր ձայնով ասում է. «Կատարվեց», և հրեշտակների ամբողջ զորքը հանում է իր պսակները, մինչ Նա հանդիսավոր կերպով ազդարարում է. «Անիրավություն գործողը թող էլ անիրավանա, և կեղտոտը թող էլ կեղտոտվի, իսկ արդարը թող էլ արդարանա, և սուրբը թող էլ սրբվի» (Հայտնություն 22.11): Յուրաքանչյուրի ճակատագիրը վճռված է. կա՛մ կյանք, կա՛մ մահ: Զրիստոսը քավություն է արել Իր ժողովրդի համար [614] և ջնջել նրանց մեղքերը: Նրա հպատակների թիվը լրացել է, «թագավորությունն ու իշխանությունը և բոլոր երկնքի տակ եղող թագավորությունների մեծությունը» շուտով կտրվի փրկության ժառանգորդներին, և Հիսուսը կթագավորի որպես թագավորների Թագավոր և տերերի Տեր:

Երբ Նա դուրս է գալիս սրբարանից, խավար է պատում երկրի բոլոր բնակիչներին: Այդ ահավոր օրերին արդարները պետք է ապրեն

սուրբ Աստծո առաջ առանց բարեխոսի: Ամբարիշտներին զապող աստվածային ուժը հեռացվում է, և աստանան լիակատար իշխանություն է ձեռք բերում անողղելի անզեղյների վրա: Աստծո երկայնամտությունը հաստ է: Աշխարհը մերժել է Նրա ողորմությունը, արհամարհել Նրա սերը և ոտնահարել Նրա օրենքը: Ամբարիշտներին հատկացված փորձնական ժամկետը լրացել է, և համառորեն մերժված Աստծո Հոգին վերջապես լքում է նրանց: Աստվածային շնորհից զրկված՝ նրանք այլևս պաշտպանություն չունեն չարագործի դեմ: Սատանան այդ ժամանակ երկրի բնակիչներին կզցի մեծագույն վերջնական նեղության մեջ: Հենց որ Աստծո հրեշտակները դադարեն սանձահարել մարդկային կրքի վայրագ քամիները, թշնամության ողջ տարերքին ազատ կարձակվի: Ողջ աշխարհին ավելի ահավոր ավերածություն է սպասվում, քան այն, որին ենթարկվեց հին Երուսաղեմը:

Միայն մեկ հրեշտակ բնաջնջեց եգիպտացիների բոլոր առաջնեկներին և սգով լցրեց ողջ երկիրը: Երբ Դավիթը մեղանչեց Աստծո դեմ՝ հաշվելով ժողովրդին, մի հրեշտակ ահռելի ավերածություն գործեց, որով պատժվեց նրա մեղքը: Նույն կործանիչ ուժը, երբ գործադրվում է սուրբ հրեշտակների կողմից Աստծո հրամանով, գործի կղնեն նաև չար հրեշտակները, երբ Նա թույլ տա: Հիմա արդեն պատրաստ ուժեր կան, որ միայն սպասում են աստվածային թույլտվությանը, որպեսզի ամենուրեք ավերածություն սփռեն:

Աստծո օրենքը պահողները մեղադրվել են աշխարհի վրա դատաստաններ բերելու մեջ, և նրանց են համարում պատճառը բնության այն զարհուրելի ցնցումների և մարդկանց կռիվների ու արյունահեղության, որոնք երկիրը լցնում են թշնամությամբ: Վերջին նախագուշացմանն ուղեկցող գործությունը զայրացնում է ամբարիշտներին՝ նրանց բարկությունը բորբոքելով բոլոր նրանց դեմ, ովքեր **[615]** ընդունել են լուրը, իսկ աստանան ավելի սաստիկ կբորբոքի ատելության ու հալածանքի ոգին:

Երբ Աստծո ներկայությունը վերջնականապես լքեց հրեա ազգին, քահանաներն ու ժողովուրդը չիմացան այդ մասին: Գտնվելով աստանայի իշխանության տակ և բռնված ամենազարհուրելի ու չար կրքերով՝ նրանք իրենց դեռ Աստծո ընտրյալներն էին համարում: Ծառայությունը տաճարում դեռ շարունակվում էր, դեռ զոհեր էին մատուցվում նրա պղծված զոհասեղանների վրա, և աստվածային օրհնություն էր հայցվում ամեն օր մի ժողովրդի համար, որը հանցավոր էր Աստծո սիրելի Որդու արյան մեջ և ջանում էր սպանել Նրա լրաբերներին ու առաքյալներին: Այդպես էլ, երբ ազդարարվի սրբարանի անդառնալի

որոշումը, և աշխարհի ճակատագիրն առհավետ վճռվի, երկրի բնակիչները չեն իմանա այդ մասին: Մարդիկ, որոնցից Աստծո Հոգին հեռացած կլինի վերջնականապես, կշարունակեն իրենց կրոնական ծիսակատարությունները, և դիվական եռանդը, որով խավարի իշխանը պարուրելու է նրանց իր չարական ծրագրերն իրականացնելու համար, կհամարվի նախանձախնդրություն հանուն Աստծո:

Քանի որ շաբաթը պայքարի հատուկ հարց է դառնալու քրիստոնեական ողջ աշխարհով մեկ, և կրոնական ու աշխարհիկ իշխանությունները միավորվելու են, որպեսզի պարտադրեն սուրբ պահել կիրակին, մի աննշան փոքրամասնության համատ մերժումը՝ ենթարկվելու հանրության պահանջին, համընդհանուր հակակրանքի առարկա է դարձնելու նրան: Կհայտարարվի, որ եկեղեցու դրվածքին ու պետական օրենքին ընդդիմացող այս փոքրամասնությանը չպետք է հանդուրժել, որ ավելի լավ է՝ նրանք չարչարվեն, քան ամբողջ ազգեր ընկնեն խառնաշփոթության ու անօրենության մեջ: Այդ նույն փաստարկը բերվեց Քրիստոսի դեմ տասնութ դար առաջ՝ «ժողովրդի իշխանների» կողմից: «Լավ է մեզ համար,- ասաց նենգ Կայիափան,- որ մեկ մարդ մեռնի ժողովրդի համար, քան թե ամբողջ ազգը կորչի» (Հովհաննես 11.50): Այս փաստարկը համոզիչ կթվա, և վերջապես հրամանագիր կարձակվի նրանց դեմ, ովքեր սուրբ են պահում չորրորդ պատվիրանի շաբաթը՝ նրանց արժանի հռչակելով խստագույն պատժի և ժողովրդին ազատություն [616] տալով որոշ ժամանակ անց մահապատժի ենթարկել նրանց: Պապությունը Հին Աշխարհում, իսկ նահանջած բողոքականությունը՝ Նորում, նույն կերպ են վարվելու նրանց հետ, ովքեր պահում են աստվածային բոլոր պատվիրանները:

Աստծո ժողովրդն այդ ժամանակ կզգվի այն տառապանքի ու հոգեվարքի մեջ, որն ըստ մարգարեի նկարագրության՝ կոչվում է Հակոբի նեղության ժամանակ: «Այսպես է ասում Տերը. Մոսկալի ձայն լսեցիք, վախ կա, և խաղաղություն չկա... Բոլոր երեսները փոխված դեղնացած են: Ավա՛ղ, որովհետև մեծ է այն օրը, որի նմանը չկա, և դա նեղության ժամանակ պիտի լինի Հակոբի համար, բայց նա ազատվելու է դրանից» (Երեմիա 30.5-7):

Հակոբի հոգեվարքի գիշերը, երբ նա աղոթքում պայքարում էր Եսափի ձեռքից ազատվելու համար (Ծննդոց 32.24-30), խորհրդանշում է Աստծո ժողովրդի փորձառությունը մեծ նեղության ժամանակ: Խաբեությանը ձեռք բերելով իր հոր օրհնությունը՝ նախատեսված Եսափի համար, Հակոբը, տագնապած իր եղբոր մահացու սպառնալիքներից, փախել

էր՝ փրկելու իր կյանքը: Երկար տարիներ աքսորյալ մնալուց հետո նա իր կանանց ու երեխաների և իր հոտերի ու նախիրների հետ Աստծո հրամանով ճանապարհ ընկավ դեպի իր հայրենիքը: Հասնելով երկրի սահմաններին՝ նա սարսափահար եղավ՝ լսելով, որ զինյալների մի խումբ՝ Եսափի գլխավորությամբ, մոտենում է իրեն՝ անկասկած վրեժ առնելու մտադրությամբ: Թվում էր, թե Հակոբի անզեն ու անպաշտպան ուղեկիցները շուտով բռնության ու սպանության գոհ կդառնան: Տագնապի ու վախի բեռան վրա ավելանում էր նաև ինքնակշտամբանքի ճնշող ծանրությունը, քանզի իր իսկ մեղքն էր հենց այդ վտանգի պատճառը: Նրա միակ հույսը Աստծո ողորմությունն էր, միակ պաշտպանությունն՝ աղոթքը: Սակայն նա իր կողմից արեց ամեն ինչ՝ քավելու եղբոր դեմ գործած հանցանքը և կանխելու սպառնացող վտանգը: Այդպես էլ, երբ մոտենա նեղության ժամանակը, Քրիստոսի հետևորդները պետք է ամեն ջանք ներդնեն, որպեսզի պատշաճ լույսի ներքո երևան մարդկանց առաջ՝ ցրելով նրանց նախապաշարումները և կանխելով վտանգը, որ սպառնում է խղճի ազատությանը:

Իր ընտանիքի անդամներին ուղարկելով առաջ, որպեսզի ականատես չլինեն իր վշտին, Հակոբը միայնակ է մնում՝ թախանձելու Աստծո գթությունը: [617] Խոստովանելով իր մեղքը և շնորհակալությամբ ընդունելով Աստծո ողորմությունն իր հանդեպ՝ նա մեծ խոնարհությամբ վկայակոչում է Նրա ուխտն իր հայրերի հետ, ինչպես նաև Բեթելում և իր պանդխտության երկրում իրեն տրված խոստումները: Եկել էր նրա կյանքի ճգնաժամը. ամեն ինչ կախված էր այս բախտորոշ պահից: Մթության ու միայնության մեջ նա շարունակում է աղոթել և խոնարհեցնել իրեն Աստծո առաջ: Հանկարծ մի ձեռք դիպչում է նրա ուսին: Կարծելով, թե մի թշնամի ուզում է խլել իր կյանքը, նա ծայրահեղ հուսահատությամբ և ամբոջ ուժով գոտենմարտում է հակառակորդի հետ: Լուսադեմին անձանոթը դրսևորում է իր գերմարդկային ուժը. նրա հպումից այդ գորեղ մարդն ասես կաթվածահար է լինում՝ անօգնական ու աղերսագին հեծկլտալով ընկնելով իր խորհրդավոր հակառակորդի վզով: Հակոբն այժմ հասկանում է, որ դա ուխտի Հրեշտակն է, ում հետ ինքը գոտենմարտել էր: Թեպետ ուժասպառ էր, վիրավոր և տանջվում էր սուր ցավից, նա չի հրաժարվում իր նպատակից: Նա իր մեղքի պատճառով շատ երկար էր տանջվել խղճի խայթոցներից, և հիմա պետք է հավաստիանա, որ այն ներված է: Աստվածային այցելուն կարծես պատրաստվում է հեռանալ, բայց Հակոբն, ամուր կառչելով Նրանից, օրհնություն է աղերսում: Երբ Հրեշտակը պնդում է՝ «Թող ինձ, որովհետև արշալույսը

ծագեց», նահապետը բացականչում է. «Չեմ թողնի, մինչև որ ինձ չօրհնես»: Ինչպիսի՜ վստահություն, ինչպիսի՜ հաստատակամություն ու համառություն: Եթե սա մի հանդուգն, ինքնավստահ պահանջ լիներ, Հակոբն անմիջապես կոչնչացվեր, բայց դա հավակնությունն էր մի մարդու, ով խոստովանում է իր թուլությունն ու անարժանությունը՝ ապավինելով Իր ուխտին հավատարիմ Աստծո ողորմությանը:

«Նա գոտեմարտեց հրեշտակի հետ և հաղթեց» (Ովսե 12.4): Խոնարհությամբ, ապաշխարությամբ ու ինքնուրացությամբ այս մեղավոր, մոլորյալ մահկանացուն հաղթեց երկնքի Վեհափառությանը: Նա իր դողդոջուն հավատով կառչեց Աստծո խոստումներից, և Անսահման Սիրո սիրտը չկարողացավ մերժել մեղավորի աղերսը: Որպես վկայություն նրա հաղթանակի և որպես խրախուսանք՝ նրա օրինակին հետևելու համար, Հակոբի անունը, որ հիշեցնում էր նրա մեղքը, փոխարինվեց մի ուրիշով, որը նշանավորում էր նրա հաղթանակը: Եվ այն փաստը, [618] որ Հակոբը հաղթեց Աստծուն, երաշխիք էր, որ նա կհաղթի նաև մարդկանց: Նա այլևս չէր վախենում իր եղբոր բարկությունից, քանզի Տերն էր նրա պաշտպանը:

Սատանան մեղադրել էր Հակոբին Աստծո հրեշտակների առաջ՝ պնդելով, որ իրեն իրավունք տրվի կործանել նրան իր մեղքի համար: Նա Եսավին մղել էր դուրս գալու նրա դեմ, և նահապետի գոտեմարտի երկար գիշերվա ընթացքում ջանացել էր կոտրել նրան՝ հիշեցնելով իր մեղքի ծանրությունը, որպեսզի նա վիստովեր ու դադարեր ապավինել Աստծուն: Հակոբը գրեթե հուսահատվել էր, սակայն գիտեր, որ առանց երկնքի օգնության ինքը կորած է: Նա անկեղծորեն ապաշխարել էր իր մեծ մեղքի համար և աղերսեց Աստծո ողորմությունը: Նա չիրաժարվեց իր նպատակից, և ամուր կառչելով Հրեշտակին՝ ջերմեռանդ, տանջալից աղաղակներով պնդեց իր խնդրանքը, մինչև որ հաղթեց:

Ինչպես սատանան Եսավին դրդեց դուրս գալ Հակոբի դեմ, այնպես էլ նեղության ժամանակ կզրգռի ամբարիշտներին՝ կործանելու Աստծո ժողովրդին: Եվ ինչպես նա մեղադրում էր Հակոբին, այնպես էլ մեղադրելու է Աստծո ժողովրդին: Նա աշխարհի բնակիչներին իր հպատակներն է համարում, բայց մի փոքր խումբ, որ պահում է Աստծո պատվիրանները, դիմադրում է նրա իշխանությանը: Եթե նրան հաջողվի բնաջնջել նրանց երկրի երեսից, ապա իր հաղթանակը կատարյալ կլինի: Նա տեսնում է, որ սուրբ հրեշտակները պահպանում են նրանց, և ենթադրում է, որ նրանց մեղքերը ներվել են, բայց նա տեղյակ չէ, որ նրանց ճակատագիրն արդեն վճռվել է երկնային արբարանում: Նա ճշտիվ գիտի այն մեղքերը, որ նրանք

գործել են իր իսկ գալթակդոթյամբ, և դրանք Աստծուն ներկայացնում է խիստ չափազանցված լույսի ներքո: Նրա համոզմամբ այդ ժողովուրդը հավասարապես արժանի է գրկվելու Աստծո բարեհաճությունից: Նա հայտարարում է, որ Տերն արդար չի լինի, եթե նրանց մեղքերը ների, իսկ իրեն ու իր հրեշտակներին ոչնչացնի: Նա իր ավարն է համարում նրանց և պահանջում է, որ իրեն թույլ տրվի՝ կործանել նրանց:

Քանի որ սատանան մեղադրում է Աստծո ժողովրդին իրենց մեղքերի համար, Տերը թույլ է տալիս նրան մինչև վերջ փորձելու նրանց: Նրանց վստահությունն առ Աստված, նրանց հավատն ու տոկունությունը խստորեն փորձվելու են: Մտաբերելով անցյալը՝ նրանք կորցնում են հույսը, **[619]** քանզի իրենց ողջ կյանքում շատ քիչ բարի բան են տեսնում: Նրանք լիովին զիտակցում են իրենց տկարությունն ու անարժանությունը: Սատանան ահաբեկում է նրանց այն մտքով, թե իրենց վիճակն անհուսալի է, և թե իրենց պղծության բիծը երբեք չի մաքրվի: Նա հույս ունի այդպես կործանել նրանց հավատը, որպեսզի նրանք տեղի տան իր փորձություններին և իրենց հույսը կտրեն Աստծուց:

Թեև Աստծո ժողովուրդը շրջապատված է լինելու թշնամիներով, ուլքեր կշտապեն նրանց կործանելու, նրանց հոգեվարքի պատճառը ոչ թե ճշմարտության համար հալածվելու սարսափն է, այլ վախը, որ գուցե մնացել է որևէ չապաշխարած մեղք կամ որևէ թերություն իրենց մեջ, որի պատճառով կարող է չիրականանալ Փրկչի այս խոստումը. «Ես ...քեզ կպահեմ այն փորձության ժամից, որ գալու է այս աշխարհի վրա» (Հայտնություն 3.10): Եթե միայն նրանք համոզվեն, որ ներված են, ո՛չ տանջանքը, ո՛չ էլ մահը չեն սարսափեցնի նրանց: Բայց եթե նրանք անարժան գտնվեն և կյանքից գրկվեն իրենց իսկ բնավորության արատների պատճառով, Աստծո սուրբ անունը կանարգվի:

Ամենուրեք նրանք լսում են դավադրությունների մասին և տեսնում են, թե ինչ թափով է զարգանում ապստամբությունը, և նրանց մեջ մի բուռն ցանկություն, հոգու մի անհագ տենչ է բռնկվում, որ այդ մեծ հավատարացությունը կասեցվի և վերջ դրվի ամբարիշտների չարությանը: Բայց Աստծուն աղերսելով կասեցնել ապստամբությունը՝ նրանք ինքնակշտամբանքի սուր զգացումներ կունենան, քանի որ այլևս ուժ չունեն դիմակայելու չարի գորեղ հոսանքին և ետ մղելու այն: Նրանք զգում են, որ եթե միշտ իրենց ողջ կարողությամբ ծառայեին Քրիստոսին՝ առաջ գնալով զորությունից դեպի զորություն, սատանայի գործն իրենց հաղթելու ավելի քիչ ուժ կունենար:

Նրանք իրենց հոգու կսկիծն են հայտնում Աստծուն՝ վկայակոչելով

իրենց ապաշխարությունն անցյալում գործած իրենց բազմաթիվ մեղքերի համար և աղերսելով Փրկչի խոստումը. «Թող իմ գործությունից բռնեն, ինձ հետ խաղաղություն անեն, թող խաղաղություն անեն ինձ հետ» (Եսայիա 27.5): Նրանց հավատը չի թուլանում նրանից, որ իրենց աղոթքների **[620]** պատասխանն անմիջապես չեն ստանում: Թեև գտնվելով դառնագին հոգեվարքի, սարսափի ու վհատության մեջ՝ նրանք չեն դադարեցնում իրենց աղոթքները: Նրանք բռնում են Աստծո գործությունից, ինչպես Հակոբը՝ Հրեշտակից, և նրանց հոգին ասես աղերսում է. «Չեմ թողնի քեզ, մինչև որ ինձ չօրհնես»:

Եթե Հակոբը նախապես ապաշխարած չլիներ առաջնեկությունը խաբեությանը ձեռք բերելու իր մեղքի համար, Աստված չէր լսի նրա աղոթքը և ողորմածաբար չէր պահպանի նրա կյանքը: Նմանապես էլ, եթե նեղության ժամանակ Աստծո ժողովուրդն ունենա մեղքեր, որոնք չեն խոստովանվել, ապա վախի ու հոգեվարքի մեջ նրանք կընկճվեն. հուսահատությունը կխորտակի նրանց հավատը, և նրանք չեն կարող վստահությամբ խնդրել Աստծուն իրենց ազատել: Բայց խորապես գիտակցելով իրենց անարժանությունը՝ նրանք ծածուկ մեղքեր չեն ունենա հայտնելու: Նրանց մեղքերն արդեն նախօրոք ներկայացվել են դատաստանի և ջնջվել, և նրանք այլևս չեն կարող հիշել դրանք:

Սատանան շատերին դրդում է հավատալու, թե Աստված անուշադիր է իրենց անհավատարմությանը կյանքի աննշան հարցերում, բայց Հակոբի հանդեպ Նրա վերաբերմունքը ցույց է տալիս, որ Նա երբեք չի արդարացնի կամ հանդուրժի չարը: Բոլոր նրանք, ովքեր ջանում են արդարացնել կամ թաքցնել իրենց մեղքերը՝ թույլ տալով, որ դրանք չխոստովանված ու չներված մնան երկնային գրքերում, կհաղթվեն սատանայի կողմից: Որքան ավելի բարձր է նրանց կոչումը և պատվավոր՝ դիրքը, այնքան ավելի ծանր է նրանց հանցանքն Աստծո աչքերում, և ավելի հաստատ է նրանց մեծ թշնամու հաղթանակը: Նրանք, ովքեր հետաձգում են իրենց պատրաստությունն Աստծո օրվան, չեն կարող դա անել նեղության ժամանակ կամ էլ ավելի ուշ: Բոլոր այդպիսիների վիճակն անհուսալի է:

Այն ինքնակոչ քրիստոնյաները, ովքեր անպատրաստ կլինեն, երբ գա վերջին սուկայի պայքարը, դառն հուսահատությամբ կսկսեն խոստովանել իրենց մեղքերը, մինչ ամբարիշտները միայն կցնձան նրանց տառապանքից: Նրանց խոստովանությունը նույնը կլինի, ինչ որ Եսավինը կամ Հուդայինը: Նրանք ողբում են ոչ թե օրինազանցության, այլ դրա հետևանքի համար: Նրանք **[621]** անկեղծորեն չեն գղջում, ոչ էլ գարշում

են չարից: Նրանք պատժվելու վախից են խոստովանում իրենց մեղքը, բայց ինչպես փարավոնն անցյալում, նրանք նորից կապատամբեին Երկնքի դեմ, եթե պատիժները դադարեին:

Հակոբի պատմությունը հավաստիացնում է մեզ, որ Աստված չի թողնի նրանց, ովքեր խաբվել, գայթակղվել ու մեղանչել են, սակայն ճշմարիտ ապաշխարությամբ կրկին Նրա մոտ են եկել: Մինչ սատանան կձգտի կործանել այդպիսիներին, Աստված Իր հրեշտակներին կողարկի, որպեսզի վտանգի ժամանակ մխիթարեն ու պաշտպանեն նրանց: Սատանայի հարձակումները կատաղի են ու վճռական, նրա մոլորությունները՝ սարսափելի, բայց Տիրոջ աչքն Իր ժողովրդի վրա է, և Նա լսում է նրանց աղաղակը: Նրանք մեծ մեղության մեջ են, հնոցի կրակը ասես պատրաստ է ոչնչացնելու նրանց, բայց Հալեցնողը նրանց դուրս է բերելու, ինչպես կրակով փորձված ոսկի: Աստծո սերն Իր որդիների համդեպ նույնքան ուժգին ու ջերմ է այս ամենախիստ փորձության ժամանակ, որքան նրանց ամենաբարեկեցիկ օրերին, բայց անհրաժեշտ է, որ նրանք անցնեն հնոցի միջով. երկրային ամեն բան պետք է վերանա, որպեսզի Քրիստոսի պատկերը կատարելապես արտացոլվի:

Մեզ սպասող վշտի և հոգեվարքի ժամանակն այնպիսի հավատ է պահանջելու, որը կհաղթահարի հոգնածությունը, հապաղումը և սովը, հավատ, որն ամենադաժան փորձությունից անգամ չի թուլանա: Յուրաքանչյուրին փորձնական ժամկետ է տրված այդ ժամանակին պատրաստվելու համար: Հակոբը հաղթեց, որովհետև համառ էր ու վճռական: Նրա հաղթանակը վկայում է համառ աղոթքի գործության մասին: Բոլոր նրանք, ովքեր Հակոբի նման կկառչեն Աստծո խոստումներին և կլինեն նույնքան անկեղծ ու համառ, հաջողության կհասնեն: Իսկ ովքեր չեն կամենում ուրանալ իրենց ես-ը, երկար ու ջերմեռանդ աղոթքով պայքարել Աստծո հետ, չեն ստանա Նրա օրհնությունը: Գոտեմարտ Աստծո հետ. որքան քչերը գիտեն, թե ինչ է դա: Ինչքան քչերն են երբևէ Աստծուն ձգտել հոգու անհազ տենչանքով, մինչև որ Նրա գործությունն առնեն: Երբ վիատության ալիքները, որ ոչ մի լեզու չի կարող արտահայտել, հեղեղում են աղոթողին, որքան քչերն են աննահանջ հավատով կառչում Աստծո խոստումներին: [622]

Նրանք, ովքեր այսօր թույլ են հավատով, սատանայական մոլորությունների և խղճին բռնացող հրամանագրի իշխանության տակ հայտնվելու մեծագույն վտանգի մեջ: Եվ եթե նույնիսկ նրանք դիմանան այս փորձությանը, մեղության ժամանակ ընկնելու են խոր վիատության ու հոգեվարքի մեջ, քանզի երբեք սովորություն չեն ունեցել վստա-

հելու Աստծուն: Հավատի անտեսված դասերը նրանք ստիպված կլինեն յուրացնել հուսահատության ահռելի ճնշման տակ:

Մենք պետք է այժմ ճանաչենք Աստծուն՝ փորձելով Նրա խոստումները: Հրեշտակները գրի են առնում յուրաքանչյուր ջերմեռանդ ու անկեղծ աղոթք: Ավելի լավ է թողնել եսասիրական հաճույքները, քան անտեսել հաղորդակցությունն Աստծո հետ: Ծայրահեղ աղքատությունն ու մեծագույն ինքնուրացությունը Նրա բարեհաճությամբ ավելի լավ է, քան հարստությունը, պատիվները, հանգիստն ու ընկերությունը՝ առանց Նրա: Մենք պետք է ժամանակ գտնենք աղոթելու: Եթե թույլ ենք տալիս, որ աշխարհիկ շահերը գրադեցնեն մեր միտքը, Տերը կարող է ժամանակ տալ մեզ՝ զրկելով մեզ մեր ոսկյա կուռքերից, տներից կամ բերքառատ հողերից:

Երիտասարդները չէին ընկնի մեղքի ծուղակը, եթե հրաժարվեին գնալ այլ ճանապարհներով, բացի նրանից, որտեղ կարող են խնդրել Աստծո օրհնությունը: Եթե լրաբերները, ովքեր աշխարհին հռչակում են վերջին հանդիսավոր նախագուշացումը, աղոթեին Աստծո օրհնության համար ոչ թե սառը, անտարբեր, ծույլ կերպով, այլ Հակոբի նման ջերմեռանդորեն ու հավատով, ապա շատ առիթներ կունենային ասելու. «Դեմ առ դեմ տեսա Աստծուն, և իմ անձը ողջ մնաց» (Ծննդոց 32.30): Այդժամ Երկինքը նրանց կհամարի իշխաններ, ովքեր ուժ ունեն հաղթելու Աստծուն և մարդկանց:

Շուտով վրա կհասնի «նեղության ժամանակը, ինչպիսին երբեք չի եղել», և մենք կարիք կունենանք այնպիսի փորձառության, որն այժմ չունենք, և որը ձեռք բերելու համար շատերը չափազանց ծույլ են: Հաճախ սպասվող նեղությունն ավելի մեծ է թվում, քան լինում է իրականում, բայց սա չի վերաբերում վերահաս ճգնաժամին: Ամենավառ նկարագրությունն անգամ անկարող է ներկայացնել այդ օրհասական փորձության մեծությունը: Փորձության այդ ժամին յուրաքանչյուր անձ ինքնուրույն պիտի կանգնի Աստծո առաջ: «Թեև Նոյը, Դանիելն ու Հոբբը» երկրում լինեին, «կենդանի եմ ես, ասում է Տեր Եհովան, որ ոչ տղա [623] և ոչ աղջիկ կազատեն, նրանք իրենց արդարությամբ իրենց անձը կազատեն» (Եզեկիել 14.20):

Այժմ, մինչ մեր մեծ Քահանայապետը քավություն է անում մեզ համար, մենք պիտի ջանանք կատարյալ դառնալ Քրիստոսում: Մեր Փրկիչը մտքով անգամ չի զիջել փորձությանը: Սատանան մարդու սրտում ուրև է հենակետ է գտնում՝ ինչ-որ փայփայվող մեղավոր ցանկություն, որի միջոցով նրա փորձությունները ուժ են առնում: Իսկ Քրիստոսն Իր մա-

սին ասել է. «Այս աշխարհի իշխանը գալիս է, և ինձանում ոչինչ չունի» (Հովհաննես 14.30): Սատանան ոչինչ չկարողացավ գտնել Աստծո Որդու մեջ, ինչը հնարավորություն կտար իրեն հաղթանակ տոնելու: Հիսուսը պահեց Իր Հոր պատվիրանները, և Նրանում մեղք չկար, որն առավելություն տար սատանային: Նույն վիճակում պիտի գտնվեն նրանք, ովքեր կկանգնեն նեղության ժամանակ:

Այս կյանքում է հենց, որ մենք պետք է մեղքը հեռացնենք մեզից՝ հավատարիվ Քրիստոսի քավչարար արյանը: Մեր թանկագին Փրկիչը մեզ հրավիրում է միանալ Իրեն, մեր տկարությունը միացնել Իր գործությանը, մեր անգիտությունն՝ Իր իմաստությանը, մեր անարժանությունը՝ Իր արժանիքներին: Աստծո նախախնամությունն այն դպրոցն է, որտեղ մենք պետք է սովորենք Հիսուսի հեգությունն ու խոնարհությունը: Տեղը միշտ մեր առջև է դնում ոչ թե այն ճանապարհը, որը մենք կընտրեինք, քանզի այն ավելի հեշտ ու հաճելի է թվում, այլ կյանքի իսկական նպատակները, իսկ մեզ մնում է միայն համագործակցել այն ուժերի հետ, որ Երկինքը նախատեսել է մեր բնավորություններն աստվածային օրինակին համապատասխանեցնելու համար: Ոչ ոք չի կարող արհամարհել կամ հետաձգել այդ գործը՝ առանց ահավոր վտանգի ենթարկելու իր հոգին:

Հովհաննես առաքյալը տեսիլքի մեջ բարձր ձայն լսեց երկնքից, որ ասում էր. «Վա՛յ երկրին և ծովին և նրանցում բնակվողներին, որովհետև Բանասարկուն վայր իջավ ձեզ մոտ, որ մեծ բարկություն ունի՝ գիտենալով, որ քիչ ժամանակ ունի» (Հայտնություն 12.12): Ահավոր է այն իրականությունը, որը երկնային այս բացականության պատճառն է: Սատանայի բարկությունն աճում է իր ժամանակի սպառվելուն զուգընթաց, և նրա մոլորեցուցիչ ու կործանարար գործն իր գագաթնակետին է հասնելու նեղության ժամանակ: **[624]**

Շուտով երկնքում ահավոր գերբնական տեսիլքներ կերևան՝ ի նշան դևերի հրաշագործ ուժի: Դևերի ոգիները կհայտնվեն երկրի թագավորների և ողջ աշխարհի մոտ՝ մոլորեցնելու նրանց և ստիպելու, որ միանան սատանային՝ երկնքի կառավարության դեմ նրա վերջին պայքարում: Նրանց խաբեությունից հավասարապես կմոլորվեն ղեկավարներն ու հպատակները: Մարդիկ վեր կկենան՝ ձևացնելով, թե իրենք Քրիստոսն են, և հավակնելով այն տիտղոսին ու երկրպագությանը, որ պատկանում են միայն աշխարհի Փրկչին: Նրանք զարմանահրաշ բժշկություններ կանեն՝ ասելով, թե հայտնություններ ունեն երկնքից, որոնք, սակայն, հակասելու են Սուրբ Գրքի վկայությանը:

Որպես խաբեության մեծ դրամայի եզրափակիչ գործողություն՝ սատանան ինքը կհայտնվի Քրիստոսի կերպարանքով: Եկեղեցին վաղուց հայտարարել է, որ սպասում է Փրկչի գալստյանը՝ որպես իր հույսերի իրականացում: Մեծ խաբեքան այժմ այնպես կանի, որ թվա, թե Քրիստոսը եկել է: Երկրի տարբեր մասերում սատանան կհայտնվի մարդկանց որպես շլացուցիչ պայծառության փառավոր մի էակ՝ հիշեցնելով Աստծո Որդուն՝ նկարագրված Հովհաննեսի Հայտնություն գրքում: (Հայտնություն 1.13-15): Նրան շրջապատող փառքը գերազանցում է այն ամենն, ինչ երբևէ տեսել են մահկանացու աչքերը: Օղբ լցվում է հաղթական բացականչություններով. «Քրիստոսը եկե՛լ է, Քրիստոսը եկե՛լ է»: Փռվելով գետնին՝ մարդիկ երկրպագում են նրան, իսկ նա բարձրացնում է իր ձեռքերը և օրհնության խոսքեր ասում նրանց, ինչպես Քրիստոսն էր օրհնում Իր աշակերտներին, երբ երկրում էր: Նրա ձայնը մեղմ է, զուսպ, բայց և քաղցրահնչյուն: Քնքուշ ու կարեկից տոնով նա արտասանում է երկնային այն շնորհառատ ճշմարտություններից մի քանիսը, որ ասել էր Փրկիչը: Նա բժշկում է մարդկանց հիվանդությունները և ապա, կեղծելով Քրիստոսի հեղինակությունը, պնդում է, թե շաբաթը փոխել է կիրակիի, և հրամայում է բոլորին սուրբ պահել այն օրը, որ ինքն օրհնել է: Նա հայտարարում է, որ նրանք, ովքեր համառորեն շարունակում են սուրբ պահել յոթերորդ օրը, հայիոյում են իր անունը՝ հրաժարվելով լսել իր հրեշտակներին՝ ուղարկված լույս և ճշմարտություն բերելու նրանց: Սա հզոր, գրեթե անհաղթահարելի խաբեություն է: Սամարիացիների մասն, որ **[625]** խաբվեցին Սիմոն մոզից, շատերը՝ ամենավորքից մինչև ամենամեծը, կախարդված լսում են այդ խոսքերն՝ ասելով. «Սա է Աստծո այն մեծ գորությունը» (Գործք 8.10):

Սակայն Աստծո ժողովուրդը չի խաբվի: Այս կեղծ քրիստոսի ուսմունքը ներդաշնակ չէ Մուրբ Գրքին: Նրա օրհնությունն ուղղված է նրանց, ովքեր երկրպագում են զազանին ու նրա պատկերին: Այդ նրանք են հենց, ում վրա, ըստ Աստվածաշնչի, թափվելու է Աստծո անողորմ գայլույթը:

Ավելին, սատանային թույլ չի տրվի կրկնօրհնակել Քրիստոսի գալուստը: Փրկիչը զգուշացրել է Իր ժողովրդին այս խաբեության վերաբերյալ և հստակորեն նկարագրել Իր Երկրորդ գալստյան ձևը: «Մուտ քրիստոսներ և սուտ մարգարեներ վեր կկենան և մեծ նշաններ ու հրաշքներ կտան, մինչև որ, եթե կարելի լիներ, ընտրվածներին էլ կմոլորեցնեին: ...Արդ եթե ձեզ ասեն՝ Ահա անապատում է, դուրս չգաք, կամ թե՛ Ահա ներսի սենյակում է, չհավատաք: Որովհետև ինչպես կայծակն է դուրս գալիս արևելքից ու երևում մինչև արևմուտք, այնպես էլ կլինի մար-

դի Որդու գալուստը» (Մատթեոս 24.24-27,31, 25.31, Հայտնություն 1.7, Ա Թեսաղոնիկեցիս 4.16,17): Այսպիսի գալուստն անհնար է կեղծել: Այդ մասին կիմանան բոլորը, ողջ աշխարհը կտեսնի այն:

Սիայն նրանք, ովքեր ջանասիրաբար ուսումնասիրել են Սուրբ Գիրքը և ընդունել ճշմարտության սերը, կպաշտպանվեն այդ ահռելի մոլորությունից, որը կզերի աշխարհը: Աստվածաշնչի վկայությամբ նրանք կբացահայտեն քողարկված խաբեբային: Փորձության ժամը վրա է հասնելու բոլորին՝ մաղելով մարդկանց և ի հայտ բերելով իսկական քրիստոնյաներին: Արդյոք բավականաչափ ամո՞ր է կանգնած Աստծո ժողովուրդը Նրա խոսքի վրա, որպեսզի տեղի չտա իր զգացմունքներին: Այսպիսի ճգնաժամի պահին կապավինի՞ արդյոք միայն և միայն Աստվածաշնչին: Հնարավորության դեպքում սատանան կփորձի արգելել, որպեսզի նրանք անպատրաստ գտնվեն այն օրը: Նա գործերին այնպիսի ընթացք կտա, որ արգելափակի նրանց ճանապարհը, թակարդը գցի երկրային զանձերով ու դրդի կրել իրենց ծանր, հոգնեցուցիչ բեռը, որպեսզի **[626]** նրանք կլանված լինեն այս կյանքի հոգսերով, և փորձության օրը նրանց վրա հասնի գոդի մնան:

Երբ քրիստոնեական աշխարհի տարբեր ղեկավարների կողմից պատվիրանները պահողների դեմ հռչակած օրենքը նրանց գրկի կառավարության պաշտպանությունից և հանձնի այն մարդկանց ձեռքը, ովքեր ցանկանում են նրանց կործանումը, Աստծո ժողովուրդը կփախչի քաղաքներից ու գյուղերից և խմբերով կբնակվի ամենալքված ու ամայի վայրերում: Շատերն իրենց ապաստարանը կգտնեն լեռների ամրոցներում: Պիեմոնտի հովիտների քրիստոնյաների մնան՝ նրանք երկրի լեռնաբերձր վայրերն իրենց համար սրբարաններ կդարձնեն և շնորհակալություն կհայտնեն Աստծուն «վեմերի ամրությունների» համար (Եսայիա 33.16): Բայց շատերը՝ բոլոր ազգերից ու խավերից, բարձր թե ցածր, հարուստ թե աղքատ, սևամորթ թե սպիտակամորթ, կմատնվեն ամենաանարդարացի ու դաժան գերության: Աստծո սիրեցյալները ծանր օրեր են ապրելու՝ շրթայակապ, բանտերում փակված ու մահվան դատապարտված, իսկ ոմանք էլ՝ խավար ու նողկալի զնդաններում սովամահության մատնված: Ոչ ոք չի լսի նրանց հառաչանքը, մարդկային ոչ մի ձեռք օգնության չի հասնի նրանց:

Կմոռանա՞ արդյոք Տերն Իր ժողովրդին փորձության այս ժամին: Մոռացա՞վ արդյոք հավատարիմ Նոյին, երբ դատաստաններ ուղարկեց մինչջրհեղեղյան աշխարհի վրա: Մոռացա՞վ արդյոք Բովտին, երբ երկնքից կրակ իջավ՝ լափելու հարթավայրի քաղաքները: Մոռացա՞վ Նա

արդյոք Հովսեփին Եգիպտոսի կռապաշտության մեջ: Մոռացա՞վ Նա Եղիային, երբ Հեզաբելը երդումով սպառնաց նրան արժանացնել Բահա-
դի մարգարեների ճակատագրին: Մոռացա՞վ արդյոք Երեմիային բան-
տի խավար ու մռայլ գուրի մեջ: Մոռացա՞վ Նա արդյոք երեք ազնվական
երիտասարդներին կրակի հնոցում կամ Դանիելին՝ առյուծների գուրի
մեջ:

«Միոնն ասաց. Եհովան ինձ ձգել է, և Տերը մոռացել է ինձ: Մի՞թե
կիրն կնռռանա իր կաթնակեր մանուկին, որ չգթա իր որովայնի ծննդյան
վրա. նրանք եթե մոռանան էլ, ես քեզ չեմ մոռանա: Ահա ես իմ ձեռքի
մեջ եմ նկարագրել քեզ» (Եսայիա 49.14-16): Չորաց Տերն ասել է. «Ձեզ
դիպչողը նրա աչքերի բիբին է դիպչում» (Չաքարիա 2.8): **[627]**

Թշնամիները կարող են նրանց բանտ նետել, սակայն զնդանի պա-
տերը չեն կարող խզել նրանց հոգու հաղորդակցությունը Քրիստոսի
հետ: Նա, ով տեսնում է նրանց ամեն մի թուլությունը և տեղյակ է նրանց
յուրաքանչյուր փորձությանը, երկրային բոլոր իշխանություններից վեր
է: Նրա հրեշտակները երկնքից լույս և խաղաղություն կբերեն նրանց մե-
նավոր խցերը, և բանտը պալատ կդառնա, որովհետև այնտեղ կբնակ-
վեն հավատով հարուստները, և մռայլ պատերը կլուսավորվեն երկնային
լույսով, ինչպես այն ժամանակ, երբ Պողոսն ու Շիղան աղոթում ու զո-
վերգում էին Աստծուն Փիլիպպեի բանտում:

Աստծո պատուհասները վրա կհասնեն նրանց, ովքեր ուզում են ճնն-
շել ու կործանել Նրա ժողովրդին: Նրա երկայնամտությունն ամբարիշտ-
ների հանդեպ մարդկանց հանդուգն է դարձնում անօրենության մեջ,
բայց նրանց պատիժը՝ թեև երկար հետաձգված, այնուամենայնիվ, ան-
խուսափելի ու սարսափելի է լինելու: «Ինչպես Փարասին սարի վրա՝
վեր է կենալու Տերը և բարկանալու է, ինչպես Գաբավոնի ձորում, որ
գործի իր գործը՝ իր օտարոտի գործը, և կատարի իր պաշտոնը՝ իր տա-
րօրինակ պաշտոնը» (Եսայիա 28.21): Մեր գթասիրտ Աստծո համար
պատժելը «օտարոտի» գործ է: «Կենդանի եմ ես, ասում է Տեր Եհովան,
որ ամբարշտի մեռնելը չեմ ուզում» (Եզեկիել 33.11): Տերը «ողորմած
և գթած՝ երկայնամիտ և առատ է ողորմությանը ու ճշմարտությանը
...անօրենություն, հանցանք և մեղք ներող»: Սակայն Նա «երբեք չի
արդարացնի հանցավորին»: «Տերը երկայնամիտ է և մեծագոր, և երբեք
չի արդարացնի հանցավորին» (Ելից 34.6,7, Նաում 1.3): Արդարության
սարսափելի գործերով Նա կվերականգնի Իր ոտնահարված օրենքի հե-
ղինակությունը: Այն մասին, թե ինչ խստությամբ են պատժվելու անօ-
րենները, կարելի է դատել արդարադատությունն իրագործելու՝ Տիրոջ

դժկամությամբ: Այն ժողովուրդը, որին Նա երկար համբերում է և չի հատուցելու, մինչև նա չլրացնի իր անօրեննության չափը, ի վերջո խմելու է Աստծո բարկության բաժակը անխառն ողորմության հետ:

Երբ Քրիստոսն ավարտի Իր բարեխոսությունը սրբարանում, սպառնացող անխառն բարկությունը կթափվի նրանց վրա, ովքեր երկրպագում են գազանին ու նրա պատկերին և ընդունում նրա դրոշմը (Հայտնություն 14.9,10): Այդ սուկալի ու համատարած դատաստանները, որ տեղալու են աշխարհի վրա Աստծո ժողովրդի [628] վերջնական ազատագրումից անմիջապես առաջ, իրենց բնույթով մնան կլինեն Եգիպտոսի վրա թափված պատուհասներին, երբ Աստված պատրաստվում էր ազատագրել Իսրայելին: Հայտնության հեղինակն այսպես է նկարագրում այդ սարսափելի հարվածները. «Չարաչար պալարներ եղան այն մարդկանց վրա, որ ունեին գազանի դրոշմն ու երկրպագում էին նրա պատկերին»: Ծովը «դառավ մեռածի արյունի մման, և ամեն կենդանի շունչ սատկեց, որ ծովում էր»: Եվ «գետերն ու ջրերի աղբյուրները... արյուն եղան»: Ուրքան էլ զարհուրելի են այս պատուհասները, Աստծո դատաստանը լիովին արդարացված է: Աստծո հրեշտակը հայտարարում է. «Արդար ես, Տեր, որ այս դատաստանն արիր: Քանի որ սուրբերի և մարգարեների արյունը թափեցին, դրա համար էլ արյուն տվիր նրանց խմելու, որ արժանի են» (Հայտնություն 16.2-6): Աստծո ժողովրդին դատապարտելով մահվան՝ նրանք նույնքան մեղավոր են նրանց արյունը թափելու մեջ, ինչպես եթե իրենց իսկ ձեռքերով անեին դա: Նմանապես Քրիստոսն Իր ժամանակի հրեաներին հանցավոր հռչակեց բոլոր սուրբերի արյան մեջ, որ թափվել էր Հաբեյի օրերից ի վեր, քանզի նրանք համակված էին նույն ոգով և ձրգտում էին անել նույն գործը, որ արել էին մարգարեներին սպանողները:

Հաջորդ պատուհասի ժամանակ արեգակին «տրվեց... որ մարդկանց խորշակահար անի կրակով: Եվ խորշակահար եղան մարդիկ սաստիկ տաքով» (Հայտնություն 16.8,9): Մարգարեներն այսպես են նկարագրում երկրի վիճակն այդ ահավոր օրերին. «Երկիրը սուգ է անում... որովհետև փչացել է դաշտի բերքը: ...Արտի բոլոր ծառերը չորացել են, որովհետև ցամաքել է ուրախությունը մարդկանց որդիներից»: «Մերմերը փտել են հողակոշտերի տակ, ամայացել են շտեմարանները... Ինչպե՛ս են հեծում անասունները, շշկվել են արջառների հոտերը, որովհետև արոտ չկա նրանց համար... Չորացել են ջրերի վտակները, և կրակն այրել է անապատի արոտները»: «Եվ պիտի ողբան տաճարի երգերն այն օրը, ասում է Տեր Եհովան. շա՛տ դիակներ, ամեն տեղ ձգված՝ լուռ» (Հովել 1.10-12,17-20, Ամովս 8.3):

Այս պատուհասները չեն թափվի բոլորի վրա, այլապես երկրի բնակիչներն ամբողջովին բնաջինջ կլինեին: Այնուհանդերձ դրանք [629] ամենասարսափելի հարվածները կլինեն, որ երբևէ տեսել են մահկանացու մարդիկ: Փորձնական ժամկետի ավարտից առաջ մարդկանց վրա հասած բոլոր դատաստանները զուգորդված են եղել ողորմությամբ: Քրիստոսի արյան շնորհիվ մեղավորն ազատվել էր իր հանցանքի արժանի պատիժը կրելուց, բայց վերջին դատաստանի ժամանակ բարկությունը գթասրտությամբ չի մեղմացվի:

Այդ օրն ամբոխները կկամենան պաշտպանվել Աստծո գթասրտությամբ, որն այդքան երկար արհամարհել էին: «Ահա օրեր են գալիս, ասում է Տեր Եհովան, որ սով պիտի ուղարկեն երկրի վրա, ոչ թե հացի սով և ոչ ջրի ծարավ, այլ Տիրոջ խոսքը լսելու: Եվ պիտի թափառեն ծովից մինչև ծով և հյուսիսից մինչև արևելք, նրանք պիտի ման գան՝ Տիրոջ խոսքը որոնելու, բայց պիտի չգտնեն» (Ամովս 8.11,12):

Աստծո ժողովուրդը նույնպես չի խուսափի տառապանքից, սակայն հալածանքի ու վիատության, զրկանքների ու սովի մեջ նա չի մատնվի կորստյան: Աստված, ով հոգ տարավ Եղիայի մասին, չի անցնի Իր ինքնագոհ զավակներից և ոչ մեկի կողքով: Նա, ով գիտի նրանց գլխի մագերի հաշիվը, կհոգա նրանց համար, և սովի ժամանակ նրանք կկերակրվեն: Մինչ ամբարիշտները մեռնում են սովից ու աղետներից, հրեշտակները կպաշտպանեն արդարներին և կհոգան նրանց կարիքները: «Արդարությամբ վարվողին» տրված է այս խոստումը. «Նրա հացը տրվում է, նրա ջրերն ապահով են»: «Աղքատներն ու տնանկները ջուր են որոնում, և չկա, նրանց լեզուն ծարավից չորացել է. ես՝ Եհովաս, նրանց պատասխան են տալու, Իսրայելի Աստվածս նրանց չեմ ձգի» (Եսայիա 33.15,16, 41.17):

«Թեև թզենին չծաղկի, և որթերի վրա բերք չլինի, ձիթենու արդյունքը ստի և արտերը կերակուր չտան, կտրվի ոչխարը փարախից, և արջառ չլինի գոմերում», այնուամենայնիվ, Աստծուց վախեցողները «Տերով պիտի ցնձան և իրենց փրկության Աստծով պիտի ուրախանան» (Ամբալում 3.17,18):

«Տերը քո պահապանն է, Տերը քեզ հովանի է քո այ ձեռքի վրա: Յերեկն արեգակը չի զարկի քեզ, ոչ էլ լուսինը՝ գիշերը: Տերը կպահպանի քեզ ամեն չարից, [630] նա կպահպանի քո անձը»: «Նա կփրկի քեզ որսողի որոգայթից, չար ժանտամահից: Նա կծածկի քեզ իր փետուրներով, նրա թևերի տակ ապահով կլինես. նրա ճշմարտությունն ասպար է և զրահ: Դու չես վախենա գիշերվա զարհուրանքից, այն նետից, որ թռչում է

ցերեկը: Այդ ժամտամահից, որ խավարում շուտ է գալիս, այն հարվածից, որ սատկացնում է կեսօրին: Հազար հոգի քո կողմից կրնկնեն, և տասը հազար՝ քո աջ կողմից, բայց քեզ չի մոտենա: Միայն քո աչքերով կնայես և ամբարիշտների հատուցումը կտեսնես: Որովհետև դու Բարձրյալին՝ Տիրոջը, որ իմ հույսն է, քեզ ապավեն արիր, քեզ չար բան չի հասնի, և նեղություն չի մոտենա քո բնակարանին» (Մաղմոս 121.5-7, 91.3-10):

Սակայն մարդկային տեսակետից կթվա, թե շատ չանցած՝ Աստծո ժողովուրդն իր վկայությունն արյունով է կնքելու, ինչպես նախկինում արել են նահատակները: Նրանք իրենք էլ սկսում են վախենալ՝ մտածելով, թե Տերն իրենց մատնել է թշնամիների ձեռքը: Գա տակունալի հոգեվարքի ժամանակ է լինելու: Գիշերուգօր նրանք աղերսում են, որ Աստված փրկի իրենց: Ամբարիշտները ցնծում են, և լավում է նրանց ծաղրական բացականչությունը. «Ո՞ր է հիմա ձեր հավատը: Ինչո՞ւ Աստված ձեզ չի ազատում մեր ձեռքից, եթե դուք իսկապես Նրա ժողովուրդն եք»: Բայց սպասողները հիշում են Գողգոթայի խաչի վրա մեռնող Հիսուսին և քահանաների ու իշխանների ծաղրական խոսքերը. «Ուրիշներին ազատեց, ինքն իրեն չի կարողանում ազատել, թե որ Իսրայելի թագավորն է, թող հիմա իջնի խաչից, և կհավատանք դրան» (Մատթեոս 27.42): Հակոբի նման բոլորը գոտեմարտում են Աստծո հետ: Նրանց դեմքերին երևում է ներքին պայքարի դրոշմը: Բոլորի դեմքերը գունատ են: Սակայն նրանք չեն դադարեցնում իրենց ջերմեռանդ աղոթքները:

Եթե մարդիկ երկնային տեսողություն ունենային, ապա կտեսնեին գորոքյամբ գերազանցող հրեշտակների խմբեր՝ հավաքված նրանց շուրջը, ովքեր պահում են Քրիստոսի համբերության խոսքը: Կարեկից գորովանքով այդ հրեշտակներն ականատես են եղել նրանց վշտին ու լսել նրանց աղոթքները: Նրանք սպասում են իրենց Հրամանատարի խոսքին, որպեսզի վտանգից ազատեն նրանց: Բայց նրանք դեռ մի փոքր էլ պետք է սպասեն: Աստծո ժողովուրդը պետք է խմի **[631]** բաժակից և մկրտվի մկրտությամբ: Նրանց համար այդքան ցավալի այդ հապաղումն էլ հենց իրենց աղոթքների լավագույն պատասխանն է: Վստահությամբ սպասելով Տիրոջ միջամտությանը՝ նրանք սովորում են հավատ, հույս և համբերություն դրսևորել, ինչը չափազանց քիչ են ունեցել իրենց հոգևոր կյանքում: Բայց հանուն ընտրյալների՝ նեղության ժամանակը կկարճացվի: «Մի՞թե Աստված իր ընտրյալների համար իրավունք չի անի, որ ցերեկ և գիշեր աղաղակում են դեպի նա... Ասում են ձեզ, թե շուտով իրավունք կանի նրանց համար» (Լուկաս 18.7,8): Վերջը կգա ավելի շուտ, քան մարդիկ սպասում են: Տորենը կհավաքվի և խուրձերով

կկապվի Աստծո շտեմարանի համար, իսկ որոմները կկապվեն՝ լավող կրակի մեջ գցվելու համար:

Հավատարիմ իրենց պարտականությանը՝ երկնային պահապանները շարունակում են հսկել: Թեև ըստ համընդհանուր հրամանագրի որոշվել է ժամանակը, երբ պետք է պատվիրանները պահողներին մահապատժի ենթարկեն, նրանց թշնամիները որոշ դեպքերում ջանալու են դա անել նշված ժամանակից շուտ: Բայց ոչ ոք չի կարողանա շրջանցել գորավոր պահապաններին, որոնք շրջապատում են յուրաքանչյուր հավատարիմ հոգու: Ոմանց վրա են հասնում քաղաքներից և գյուղերից փախչելու ժամանակ, բայց նրանց դեմ բարձրացված սրերը ծղոտի պես ջարդվում են ու ընկնում: Մյուսները պաշտպանվում են զինվորականի տեսքով հրեշտակների կողմից:

Բոլոր դարերում Իր ժողովրդին պաշտպանելու և ազատելու համար Աստված գործել է սուրբ հրեշտակների միջոցով: Երկնային էակները գործուն մասնակցություն են ունեցել մարդկանց կյանքում: Նրանք հայտնվել են կայծակի պես փայլուն հանդերձներով կամ սովորական ճամփորդների տեսքով: Հրեշտակները հայտնվել են Աստծո զավակներին մարդկային կերպարանքով: Կեսօրին նրանք հանգստացել են կադմիների տակ՝ ասես ճամփից հոգնած, հյուրընկալվել են մարդկանց հյուրասեր տներում, մութն ընկնելիս ուղեկցել են ճամփորդներին: Նրանք իրենց իսկ ձեռքով վառել են կրակը գոհասեղանի վրա, բացել են բանտերի դռները և ազատ արձակել Տիրոջ ծառաներին: Երկնային սպառազինություն հագած՝ նրանք եկան՝ դեմ գլորելու քարը Փրկչի գերեզմանից:

Հրեշտակները հաճախ մարդկային կերպանքով ներկա են լինում արդարների [632] ժողովներին: Նրանք այցելում են նաև ամբարիշտների հավաքները, ինչպես գնացին Սողոմ՝ գրի առնելու նրանց գործերը և պարզելու, թե չե՞ն անցել նրանք արդյոք Աստծո երկայնամտության սահմանը: Տերը սիրում է ողորմել, և հանում մի քանիսի, ովքեր իսկապես ծառայում են Իրեն, Նա զսպում է աղետները, որպեսզի բազմությունների հանգիստը շարունակվի: Աստծո դեմ մեղանշողները հազիվ թե գիտակցեն, որ իրենց կյանքի համար պարտական են այն փոքրաթիվ հավատարիմ մարդկանց, ում հաճույքով ծաղրում են ու ճնշում:

Այս աշխարհի ղեկավարները չգիտեն, որ իրենց խորհուրդներում հաճախ հրեշտակներ են ելույթ ունեցել: Մարդիկ իրենց աչքերով նայել են նրանց և իրենց ականջներով լսել նրանց կոչերը: Նրանք իրենց շուրթերով ընդդիմացել են նրանց առաջարկներին և ծաղրի են ենթարկել նրանց խորհուրդները, իրենց ձեռքերով վարկաբեկել ու վիրավորել են

նրանց: Խորհրդարաններում և արդարադատության ատյաններում այս երկնային լրաբերները ցույց են տվել, որ քաջատեղյակ են մարդկային պատմությանը. նրանք շատ ավելի մեծ հաջողությամբ են պաշտպանել ճնշվածների դատը, քան վերջիններիս ամենատուճակ ու պերճախոս պաշտպանները: Նրանք խափանել են ծրագրեր և կանխել չարիքներ, որոնք կարող էին մեծ վնաս հասցնել Աստծո գործին և խոր տառապանք պատճառել Նրա ժողովրդին: Վտանգի և վշտի պահին «Տիրոջ հրեշտակը բանակ է շինում նրանից վախեցողների չորս կողմով և փրկում է նրանց» (Մաղմա 34.7):

Աստծո ժողովուրդը խորին փափագով է սպասում Իր Արքայի գալստյան նշաններին: Երբ դիմում են պահապաններին. «Ի՞նչ կա գիշերից», նրանք, առանց վարանելու, պատասխանում են. «Առավոտը գալիս է ու նաև գիշերը» (Եսայիա 21.11,12): Լույսն արդեն շողում է լեռնազագագթների վերևում կուտակված ամպերի վրա: Շուտով կհայտնվի Նրա փառքը, և կծագի Արդարության Արեգակը: Առավոտն ու գիշերը՝ երկուսն էլ մոտ են. անվերջանալի օրվա արշալույսը՝ արդարների, իսկ հավերժական գիշերվա մայրամուտը՝ անբարիշտների համար:

Երբ աղոթքում պայքարողները շարունակում են թախանձագին աղերսել Աստծուն, վարագույրը, որ նրանցից ծածկում է անտեսանելին, կարծես ամբողջովին բացվում է: Երկինքը փայլում է հավերժական օրվա արշալույսով, և հրեշտակային երգերի մեղեդու պես լսվում են այս **[633]** խոսքերը. «Ամուր բռնեք ձեր հավատը: Օգնությունը գալիս է»: Քրիստոսը՝ ամենագոր Հաղթողը, անմահ փառքի մի պսակ է մեկնում իր հոգնած զինվորներին, և բաց դարպասների ետեվից լսվում է Նրա ձայնը. «Ահա ես ձեզ հետ եմ: Սի՛ վախեցեք: Ես ծանոթ եմ ձեր բոլոր վշտերին, Ես կրել եմ ձեր ցավերը: Դուք անծանոթ թշնամու դեմ չէ, որ պատերազմում եք: Ես պայքարել եմ հանուն ձեզ, և Իմ անունով դուք ավելի քան հաղթողներ եք»:

Թանկագին Փրկիչը օգնություն կուղարկի մեզ ճիշտ ժամանակին: Երկինք տանող ճանապարհը սրբված է Նրա ոտնահետքերով: Մեզ ծակող յուրաքանչյուր փուշ վիրավորել է և Նրան: Յուրաքանչյուր խաչ, որ մենք կանչված ենք կրելու, Նա կրել է մեզանից առաջ: Տերը թույլ է տալիս բախումներ, որպեսզի հոգին պատրաստի խաղաղության համար: Նեղության ժամանակը սարսափելի փորձություն է Աստծո ժողովրդի համար, բայց դա այն ժամանակն է, երբ յուրաքանչյուր ճշմարիտ հավատացյալ պետք է վեր նայի և հավատով տեսնի իրեն շրջապատող խոստման ծիածանը:

«Տիրոջ փրկվածները ետ պիտի դառնան և գան Սիոն ցնծագին երգերով, և հավիտենական ուրախություն պիտի լինի նրանց գլխին, ցնծության և ուրախության պիտի հասնեն, իսկ տրտմությունն ու հեծությունը պիտի փախչեն: Ես, ես եմ ձեզ մխիթարողը, դու ո՞վ ես, որ վախենում ես մահկանացու մարդուց և մարդու որդուց, որ խոտի մման է շինված: Եվ մոռանում ես Տիրոջը՝ քո Ստեղծողին... և վախենում ես միշտ՝ ամեն օր, բռնավորի բարկությունից, որ կարծես թե պատրաստ է քեզ կորցնելու: Բայց ո՞ր է բռնավորի բարկությունը: Կալանավորը շուտով պիտի արձակվի, նա չի մեռնի գուրի մեջ, և նրա հացը չի պակասի: Ես եմ քո Տեր Աստվածը, որ սաստում եմ ծովին, երբ նրա ալիքներն աղմուկ են հանում: Չորաց Եհովա է իմ անունը: Ես իմ խոսքերը դրի քո բերանում, և իմ ձեռքի հովանիով ծածկեցի քեզ» (Եսայիա 51.11-16):

«Ուրեմն լսիր այս, ով խեղճ, և ով հարբած, բայց ոչ զհինով. Այսպես է ասում քո Տերը՝ Եհովան, և քո Աստվածը, որ պաշտպանում է իր ժողովրդին. ահա առնում եմ ձեռքից թմրության բաժակը, և դու այլևս պիտի չխմես այն: Եվ դնում եմ այն քեզ հարստահարողների ձեռքին, որոնք ասում էին **[634]** քո անձին. Ծռիր, որ մենք անցնենք. և դու քո մեջքը երկրին հավասար արիր և փողոցի պես՝ անցուդարձողների համար» (Եսայիա 51.21-23):

Դարերի խորքը թափանցող Աստծո հայացքն ուղղված է Իր ժողովրդին սպասվող ճգնաժամին, երբ երկրային ուժերը պիտի ելնեն նրա դեմ: Գերված աքսորյալի պես նա կվախենա մեռնել սովից կամ բռնությունից: Բայց Սուրբը, ով Կարմիր ծովը բաժանեց Իսրայելի ժողովրդի առաջ, կորստերի Իր հզոր ուժը և կազատի նրան գերությունից: «Նըրանք ինը կլինեն, ասում է Չորաց Տերը, այն օրը, երբ ես կհագնեմ իմ մարգարիտները. և ես կխնայեմ նրանց, ինչպես մի մարդ իր որդուն կխնայի, որ ծառայում է իրեն» (Մաղաքիա 3.17, *սևզլ. բարզմ.*): Եթե այդ ժամանակ թափվեր Քրիստոսի հավատարիմ վկաների արյունը, դա չէր կարող սերմի պես լինել, ինչպես նահատակների արյունը, որը պտուղ կտար Աստծո համար: Նրանց հավատարմությունը վկայություն չէր լինի՝ այլոց ճշմարտության մեջ համոզելու համար, քանզի կարծրացած սրտերն անդառնալիորեն ետ են մղել ողորմության ալիքները: Եթե թույլ տրվեր, որ արդարները դառնան իրենց թշնամիների գոհը, խավարի իշխանը կարող էր հաղթանակ տոնել: Բայց սաղմոսերգուն ասում է. «Չար օրերում նա ծածկում է ինձ իր վրանի մեջ, նա թաքցնում է ինձ իր խորանի ծածուկ տեղում» (Սաղմոս 27.5, *սևզլ. բարզմ.*): Քրիստոսն ասել է. «Գնա, ով իմ ժողովուրդ, մտիր քո սենյակները և գոցիր քո դռները

Ետևիցդ, ծածկվիր մի փոքրիկ վայրկյան, մինչև որ բարկությունն անցնի: Որովհետև ահա Տերը դուրս է գալիս իր տեղից, որ երկրի բնակիչներին այցելի իրենց անօրենության համար» (Եսայիա 26.20,21): Փառահեղ է լինելու նրանց ազատագրումը, ովքեր համբերությամբ սպասել են Նրա գալստյանը, և ում անունները գրված են կյանքի գրքում: **[635]**

ԳԼՈՒԽ 40

ԱՍԾՈՒ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԱԶԱՏԱԳՐՈՒՄԸ

Երբ նրանք, ովքեր պատվում են Աստծո օրենքը, գրկվեն մարդկային օրենքների պաշտպանությունից, տարբեր երկրներում միաժամանակ կսկսվի մի շարժում՝ նրանց ոչնչացնելու նպատակով: Երբ մոտենա հրամանագրում նշված ժամանակը, ժողովուրդը դավեր կնյութի, որպեսզի արմատախիլ անի ատելի աղանդը: Կորոշվի մի գիշերվա մեջ վճռական հարված հասցնել, որն ընդմիշտ կլեցնի բողոքի և հանդիմանության ձայնը:

Աստծո ժողովուրդը՝ ոմանք բանտախցերում, մյուսները թաքնված անտառների ու լեռների մեկուսի ապաստարաններում, շարունակում է Աստծուց օգնություն աղերսել, մինչ աշխարհի չորս կողմերում զինված մարդկանց խմբերը չար հրեշտակների թելադրանքով պատրաստվում են սպանության գործին: Եվ հենց այդ ծայրահեղ վտանգի պահին է, որ Իսրայելի Աստվածը կմիջամտի՝ ազատագրելու Իր ընտրյալներին: Տերն ասում է. «Դուք երգ կունենաք սուրբ տոնի գիշերվա մնան, և սրտի ուրախություն՝ սրինգով գնացողի պես, որ գնում է Տիրոջ սարը՝ Իսրայելի Վեմի մոտ: Եվ Տերը լսել է տալու իր ձայնի փառքը, և իր բազկի իջնելը ցույց է տալու աստիկ բարկությանը ու լափող կրակի բոցով, հեղեղով, փոթորկով և կարկտի քարերով» (Եսայիա 30.29,30):

Հաղթանակի, ծաղրանքի և անեծքի աղաղակներով չարացած մարդկանց ամբոխը պատրաստվում է հարձակվել իր գոհի վրա, երբ հանկարծ **[636]** մի թանձր խավար՝ գիշերվա մթությունից ավելի խիտ, իջնում է երկրի վրա: Իսկ քիչ անց, շողալով Աստծո գահից ճառագող փառքով, երկնքում մի ծիածան է բացվում և ասես շրջապատում յուրաքանչյուր աղոթող խմբի: Մոլեգնած ամբոխները հանկարծ կանգ են առնում: Լռում են նրանց ծաղրական գոռոցները: Նրանց սպանիչ վայրագության առարկան մոռացվում է: Մոսկալի կանխագագույններով նրանք իրենց աչքերը սևեռում են Աստծո ուխտի խորհրդանշանին և փափագում ծածկվել նրա շլացուցիչ պայծառությունից:

Աստծո ժողովուրդը լսում է հստակ ու մեղեդային մի ձայն. «Վեր նայեցեք»: Եվ իրենց աչքերը բարձրացնելով դեպի երկինք՝ նրանք տեսնում են ավետյաց երկրի ծիածանը: Երկնակամարը ծածկող սև ու մռայլ ամպերը ցրվում են, և Ստեփանոսի պես նրանք նայում են դեպի երկինք ու տեսնում Աստծո փառքը և մարդու Որդուն՝ նստած Իր գահին: Նրա աստվածային կերպարանքում նրանք նկատում են Նրա նվաստացման նշանները և Նրա շուրթերից լսում Իր Հոր և սուրբ հրեշտակների առաջ ներկայացվող խնդրանքը. «Կամենում եմ, որ նրանք, ում ինձ տվիր, ինձ հետ լինեն այնտեղ, որտեղ ես եմ» (Հովհաննես 17.24): Դարձյալ լսվում է մեղեդային ու հաղթական մի ձայն՝ ասելով. «Նրանք գալի՛ս են, նրանք գալի՛ս են՝ սուրբ, անմեղ և անբիծ: Նրանք պահել են Իմ համբերության խոսքը և պիտի քայլեն հրեշտակների մեջ», և նրանց գունատ ու դողողջուն շուրթերից, ովքեր հաստատ են պահել իրենց հավատը, հաղթության աղաղակ է դուրս բռնում:

Հենց կեսգիշերին Աստված դրսևորում է Իր գորությունն՝ Իր ժողովրդին ազատագրելու համար: Արեգակը հայտնվում է իր շլացուցիչ փայլով: Նշաններն ու հրաշքները արագորեն հաջորդում են միմյանց: Ամբարիշտները սուսկումով ու զարմանքով նայում են այդ տեսարանին, մինչ արդարները հանդիսավոր ուրախությամբ տեսնում են իրենց ազատագրման նշանները: Թվում է, թե բնության մեջ ամեն ինչ շեղվել է իր ընթացքից: Գետերը դադարում են հոսել: Մութ, թանձր ամպերը մոտենում և բախվում են իրար: Մոլեգնած երկնքի մեջտեղում աննկարագրելի փառքի մի տարածություն է երևում, որտեղից լսվում է Աստծո ձայնը շատ ջրերի ձայնի պես՝ ասելով. «Եղա՛վ» (Հայտնություն 16.17):

Այդ ձայնից ցնցվում են երկինքն ու երկիրը: Հզոր երկրաշարժ [637] է տեղի ունենում, «որ այդպիսին դեռ չի եղել, ինչ մարդիկ երկրի վրա են, այնպիսի մեծ երկրաշարժ էր» (Հայտնություն 16.17,18): Երկինքն ասես բացվում ու փակվում է, և այդ բացվածքից փայլատակում է Աստծո գահից ճառագող փառքը: Սարերը ցնցվում են քամուց տատանվող եղեգի նման, և փշրվող ժայռերը ցրիվ են գալիս ամեն կողմ: Ասես մոտեցող փոթորկի ոռնոց է լսվում: Ծովը կատաղորեն ալեկոծվում է: Մրրկի շառաչումն իրենց ավերիչ գործը կատարող դևերի ձայն է հիշեցնում: Ամբողջ երկիրը բարձրանում և իջնում է ծովի ալիքների պես: Ճեղքվում է նրա մակերեսը, և թվում է, թե նրա հիմքերը փլուզվում են: Լեռնաշղթաներն ընկղմվում են ջրի մեջ, անհետանում են մարդաբնակ կղզիները: Նավահանգիստները, որ Սողոմի պես են դարձել ամբարշտության պատճառով, կուլ են գնում կատաղի ալիքներին: Մեծ Բաբելոնը «հիշվեց Աստծո ա-

ռաջ, որ իր սաստիկ ցասման գինու բաժակը նրան տա»: «Տաղանդա-
չափ» խոշոր կարկուտն իր ավերիչ գործն է անում (Հայտնություն 16.19,
21): Երկրի ամենահպարտ քաղաքները հավասարվում են հողին: Ար-
քայական պալատները, որոնց կառուցման վրա աշխարհի մեծամեծերը
շռայլել են իրենց հարստությունն՝ իրենց անձը փառավորելու համար,
ավերակների են վերածվում նրանց աչքերի առաջ: Բանտերի պատերը
փլուզվում են, և Աստծո ժողովուրդը, որ գերված էր իր հավատի համար,
ազատ է արձակվում:

Գերեզմանները բացվում են, և «երկրի հողում ննջածներից շատերն»
արթնանում են՝ «ոմանք՝ ի հավիտենական կյանք, իսկ ոմանք՝ ի հա-
վիտենական նախատինք և անարգանք» (Դ-անիել 12.2): Բոլոր նրանք,
ովքեր մեռել էին՝ հավատալով երրորդ հրեշտակի պատգամին, գերեզ-
մաններից դուրս են գալիս փառավորված՝ լսելու Աստծո խաղաղության
ուխտը նրանց հետ, ովքեր պահել են Նրա օրենքը: Հարություն են առ-
նում նաև «նրանք, որ խոցեցին նրան» (Հայտնություն 1.7), որ ծաղրեցին
Քրիստոսին Իր մահացու հոգեվարքի ժամին, և Նրա ճշմարտության ու
Նրա ժողովրդի ամենակատաղի թշնամիները, որպեսզի տեսնեն Նրան
Իր փառքի մեջ և այն պատիվը, որին արժանանում են հավատարիմներն
ու հնազանդները:

Թանձր ամպերը դեռ ծածկում են երկինքը, սակայն արևը մերթրմնդ-
մերթ շողում է նրանց միջից՝ նման Եհովայի վրիժառության աչքին: **[638]**
Վայրագ կայծակները վազվզում են երկնքում՝ երկիրը պարուրելով բո-
ցեղեն շղարշով: Ավելի բարձր, քան որոտի ահավոր դրոշյունն է, լսվում
են խորհրդավոր ու զարհուրելի ձայներ՝ ազդարարելով ամբարիշտների
ճակատագիրը: Ոչ բոլորն են հասկանում այդ բառերը, բայց դրանք հրս-
տակորեն ընկալվում են կեղծ ուսուցիչների կողմից: Նրանք, ովքեր քիչ
առաջ այնքան անփույթ էին, այնքան հանդուգն ու գռեհիկ, Աստծո ժո-
ղովրդի հանդեպ իրենց դաժանության մեջ այնքան ամբարտավան, հի-
մա դողում են ստսկումից ու ցնցվում: Նրանց ողբը խլացնում է տարերքի
աղմուկը: Դևերը ճանաչում են Քրիստոսի աստվածությունը և դողում
Նրա զորությունից, մինչ մարդիկ, սարսափահար ու ստորաբարշորեն
սողալով, ողորմություն են աղերսում:

Հին օրերի մարգարեները, տեսնելով Աստծո օրը սուրբ տեսիլքի մեջ,
ասել են. «Ողբացեք, որովհետև մոտ է Տիրոջ օրը, իբրև զորավոր ավերում
է գալիս Ամենագորավորից» (Եսայիա 13.6): «Մտիր ժայռի մեջ և հողում
թաք կացիր Տիրոջ ահավորության երեսից և նրա վեհափառության մե-
ծությունից: Մարդիս ամբարտավան աչքերը պիտի խոնարհվեն, և պի-

տի իջնի մարդկանց հպարտությունը. և միայն Տերը կբարձրանա այն օրը: Որովհետև Չորսաց Տերը մեկ օր ունի ամեն ամբարտավանության ու բարձրության դեմ և ամեն հպարտացողների դեմ, և նրանք պիտի ցածրանան»: «Այն օրը մարդ իր արծաթի կուռքերն ու ոսկի կուռքերը, որ շինել է՝ նրան երկրպագելու համար, կզցի խլուրդների և չղջիկների մոտ, որպեսզի մտնի ապառաժների ծակերը և վեմերի ծեփերը Տիրոջ վախի երեսից և Նրա վեհափառության մեծությունից» (Եսայիա 2.10-12, 20,21):

Ամպերի բացվածքից մի աստղ է շողում, որի պայծառությունը խավարի ֆոնին քառապատկվում է: Այն հույս և ուրախություն է ներշնչում հավատացյալներին, իսկ Աստծո օրենքը խախտողները նրանում տեսնում են Աստծո գալույթի նախանշանակը: Նրանք, ովքեր ամեն ինչ գոհաբերել են հանուն Քրիստոսի, այժմ ապահով են՝ ասես թաքնված Տիրոջ խորանի ծածուկ տեղում: Նրանք փորձվել են, և աշխարհի ու ճշմարտության թշնամիների առաջ իրենց հավատարմությունն են ցույց տվել Նրա հանդեպ, [639] ով մեռավ հանուն իրենց: Հրաշալի փոփոխություն է տեղի ունեցել նրանց հետ, ովքեր մահվան երախում իսկ պահպանել են իրենց մաքրությունը: Նրանք անսպասելիորեն ազատվել են դևերի փոխակերպված մարդկանց մութ ու սահմուկեցուցիչ բռնությունից: Նրանց դեմքերը՝ դեռ վերջերս գունատ, տազնապած ու հյուծված, այժմ փայլում են հիացմունքով, հավատով ու սիրով: Լսվում է հաղթության ցնծագին երգը. «Աստված մեզ համար ապավեն է և զորություն, նեղությունների մեջ մա շատ օգնող գտնվեց: Մրա համար չենք վախենա, թեև երկիրն անցնի, և սարերը ծովի մեջտեղն ընկնեն: Թող գոռան ու եռան նրա ջրերը, թող սարերը դողդողան նրա ուռչելով» (Սաղմոս 46.1-3):

Մինչ սուրբ վստահության այս բառերը բարձրանում են առ Աստված, ամպերը ետ են քաշվում, և երևում է աստղազարդ երկինքը՝ անպատմելիորեն փառավոր՝ երկնքի բոլոր ծայրերում հավաքված սև ու սպառնալի ամպերի հակադրությամբ: Բաց դարպասներից ճառագում է չնաշխարհիկ քաղաքի փառքը: Հետո երկնքում հայտնվում է մի ձեռք՝ իրար վրա քարե երկու տախտակներ բռնած: Մարգարեն ասում է. «Երկինքը կպատմի նրա արդարությունը, որովհետև Աստված դատավոր է» (Սաղմոս 50.6): Այն սուրբ օրենքը՝ Աստծո արդարությունը, որ որոտմունքի ու բոցի մեջ Սինայից հռչակվեց որպես կյանքի ուղեցույց, այժմ հայտնվում է մարդկանց որպես դատաստանի չափանիշ: Այդ ձեռքը բացում է տախտակները, և երևում են Տասնաբանյալի պատվիրանները՝

փորագրված ասես կրակե գրչով: Բառերն այնքան պարզ են, որ բոլորը կարող են կարդալ դրանք: Հիշողությունն արթնանում է, սնահավատության ու հերձվածողության խավարը ցրվում է յուրաքանչյուրի մտքից, և Աստծո Տասը պատվիրանները՝ համառոտ, հասկանալի ու հրամայական, երևում են երկրի բոլոր բնակիչներին:

Անհնար է նկարագրել նրանց սարսափն ու հուսահատությունը, ովքեր ոտնահարել են Աստծո սուրբ պահանջները: Տերը տվել էր նրանց Իր օրենքը. նրանք կարող էին համեմատել իրենց բնավորությունը դրա հետ և տեսնել իրենց թերությունները, երբ դեռ հնարավորություն կար ապաշխարելու և վերափոխվելու, բայց աշխարհի բարեհաճությունը շահելու համար նրանք ոչ միայն իրենք անտեսեցին օրենքի պատվիրանները, այլև ուրիշներին սովորեցրին խախտել դրանք: Նրանք փորձել են ստիպել /640/ Աստծո ժողովրդին պղծելու Նրա շաբաթը: Հիմա նրանք դատապարտվում են հենց այն օրենքով, որն արհամարհել են: Չարիուրելի պարզությամբ նրանք տեսնում են, որ արդարացում չունեն: Նրանք իրենք են ընտրել՝ ում ծառայեն ու երկրպագեն: «Եվ դուք ետ կդառնաք ու կտեսնեք արդարի ու ամբարիշտի տարբերությունը, Աստծուն ծառայություն անողի և ծառայություն չանողի տարբերությունը» (Մաղաքիա 3.18):

Աստծո օրենքի թշնամիները՝ քարոզիչներից մինչև հասարակ շարքայինը, նորովի են ըմբռնում ճշմարտությունն ու իրենց պարտականությունները: Չափազանց ուշ են նրանք տեսնում, որ չորրորդ պատվիրանի շաբաթը կենդանի Աստծո կնիքն է: Շատ ուշ են նրանք հասկանում իրենց կեղծ շաբաթի իսկական բնույթը և ավագե հիմքը, որի վրա կառուցել են: Նրանք գիտակցում են, որ կռվել են Աստծո դեմ: Ասելով, թե մարդկանց առաջնորդում են դեպի դրախտի դարպասները, կրոնական ուսուցիչներն իրականում նրանց կորստյան են տարել: Միայն վերջին հատուցման օրը կպարզվի, թե որքան մեծ է այն մարդկանց պատասխանատվությունը, ովքեր սուրբ պաշտոն են զբաղեցնում, և որքան ահավոր՝ նրանց անհավատարմության հետևանքը: Միայն հավերժության մեջ կկարողանանք ճիշտ գնահատել մեկ հոգու կորուստն անգամ: Մարսափելի է լինելու նրա վախճանը, ում Աստված կասի. «Հեռացի՛ր ինձանից, չար ծառա»:

Երկնքից լսվում է Աստծո ձայնը, որ հայտարարում է Հիսուսի գալըստյան օրն ու ժամը և հռչակում հավիտենական ուխտը Իր ժողովրդին: Ամենահզոր որոտմունքի պես Նրա խոսքերը դղրդում են ամբողջ երկրով մեկ: Աստծո Իսրայելը կանգնած լսում է՝ նայելով դեպի վեր: Նրանց դեմքերը լուսավորված են Նրա փառքով և փայլում են, ինչպես Մովսեսի

դեմքը, երբ նա ցած իջավ Սինա սարից: Ամբարիշտներն ի վիճակի չեն նայելու նրանց: Եվ երբ օրհնյալ են հռչակվում նրանք, ովքեր պատվել են Աստուծուն՝ սուրբ պահելով Նրա շաբաթը, թնդում է հաղթության հզոր աղաղակը:

Շուտով արևելքում մի փոքր, գրեթե մարդու ձեռքի ավի մեծության, սև ամպ է հայտնվում: Այդ ամպը, որ շրջապատում է Փրկչին, հեռվից երևում է ասես խավարով պատված: Աստուծո ժողովուրդը գիտի, որ դա մարդու Որդու նշանն է: Հանդիսավոր լռությամբ նրանք անթարթ նրան են նայում, [641] երբ այն մոտենում է երկրին՝ հետզհետե դառնալով ավելի լուսավոր ու փառահեղ, մինչև որ մեծ ու սպիտակ մի ամպի է վերածվում՝ ողողված փառքով, որը մաշող կրակ է հիշեցնում, իսկ ամպի վերևում՝ ուխտի ծիածանը: Հիսուսը մոտենում է՝ հիմա արդեն ոչ թե որպես «վշտերի տեր», որ եկավ խմելու անարգանքի ու տառապանքի դառը գավաթը, այլ որպես գորավոր հաղթող: Նա գալիս է որպես հաղթող երկնքում և երկրում՝ դատելու ողջերին ու մեռածներին: «Հավատարիմ և ճշմարիտ»՝ «Նա արդարությամբ է դատաստան անում և պատերազմում»: «Եվ երկնքի գորքերը գնում են նրա ետևից» (Հայտնություն 19.11,14): Նրան ուղեկցում է սուրբ հրեշտակների հոծ, անհամար բազմությունը՝ երկնային սքանչելի օրհներգեր երգելով: Թվում է, թե երկինքը լցված է «հագար հագարավոր ու բյուր բյուրավոր» լուսափայլ էակներով: Մարդկային գրիչն անկարող է նկարագրել այդ տեսարանը: Ոչ մի մահկանացու չի կարող պատկերացնել դրա փառահեղությունը: «Նրա փառքը ծածկեց երկինքը, և նրա գովաբանությամբ լցվեց երկիրը: Եվ պայծառությունը լույսի պես էր» (Ամբակում 3.3,4): Մինչ կենդանի ամպը ավելի ու ավելի է մոտենում, ամեն մի աչք տեսնում է կյանքի Իշխանին: Փշե պսակը հիմա չի պատառոտում Նրա սուրբ քունքերը, այլ փառքի թագ է հանգչում Նրա ճակատին: Նրա դեմքն ավելի պայծառ է շողում, քան նույնիսկ կեսօրվա շլացուցիչ արևը: «Եվ իր հանդերձի վրա, և իր ազդրերի վրա գրված էր անունը՝ թագավորների Թագավոր և տերերի Տեր» (Հայտնություն 19.16):

Նրա ներկայությամբ «բոլոր երեսները փոխված դեղնացած» են, Աստուծո ողորմությունը մերժողների վրա իջնում է հավիտենական հուսահատության սարսափը: «Միրտը հալվում և ծնկները դողում... և ամենքի երեսները սփրթնում են» (Երեմիա 30.6, Նաում 2.10): Արդարները սրտի թրթիռով աղաղակում են. «Ո՞վ կարող է կանգնել»: Հրեշտակների երգը դադարում է, և մի պահ ահավոր լռություն է տիրում: Այնուիետև լսվում է Հիսուսի ձայնը. «Իմ շնորհը բավական է ձեզ»: Արդարների դեմքերը նորից փայլում են, և ամեն սիրտ լցվում է ուրախությամբ: Իսկ հրեշտակներն

ավելի ու ավելի են մոտենում երկրին, և մի տոն ավելի բարձր վերցնելով՝ նորից երգում են:

Արքաների Արքան ամպի վրա իջնում է՝ բոցեղեն կրակով պարուրված: Երկինքները գալարվում են մագաղաթի պես, երկիրը դողում է Նրա առաջ, և բոլոր սարերն ու կղզիները **[642]** շարժվում են իրենց տեղից: «Մեր Աստվածը կգա և լուռ չի մնա: Նրա առաջ՝ փչացնող կրակ, և նրա չորս կողմով սաստիկ մրրիկ կա: Նա կանչում է երկնքին վերևից, և երկրիս, որ իր ժողովրդին դատի» (Մադնոս 50,3,4):

«Եվ երկրի թագավորները, և մեծամեծներն ու հարուստները, և հազարապետներն ու գորավորները, և ամեն ծառա ու ամեն ազատ թաքցրին իրենց անձերը այրերի և սարերի ժայռերի մեջ՝ ասելով սարերին և ժայռերին. Վայր ընկեք մեզ վրա, և ծածկեցեք մեզ աթոռի վրա նստողի երեսից և Գառի բարկությունից, որովհետև նրա բարկության մեծ օրը եկել է, և ո՞վ կարող է կանգնել» (Հայտնություն 6.15-17):

Ծաղրանքները դադարել են, ստախոս շուրթերը՝ պապանձվել: Լռել են զենքերի շաշունն ու պատերազմի աղմուկը: «Բոլոր զենքերը և արյունաթաթախ հանդերձներն այրվել են» (Եսայիա 9.5): Լսվում են միայն աղոթքներ, հեկեկանք ու ողբ: Քիչ առաջ ծաղրող շուրթերից մի աղաղակ է պոկվում. «Նրա բարկության մեծ օրը եկել է, և ո՞վ կարող է կանգնել»: Ամբարիշտներն աղոթում են, որ թաղվեն սարերի ու ժայռերի տակ, միայն թե չտեսնեն Նրա դեմքը, ում արհամարհել և մերժել են:

Նրանք ճանաչում են այն ձայնը, որ թափանցում է մեռյալների ականջները: Ինչքա՞ն հաճախ է աղիողորմ ու քնքուշ տոնով այն ապաշխարության կանչել իրենց: Ինչքա՞ն հաճախ է այն լսվել բարեկամի, եղբոր, Փրկչի հուզիչ թախանձանքներում: Նրա շնորհը մերժողների համար ոչ մի ուրիշ ձայն այնքան դատապարտող ու այնքան մեղադրական չէր հնչի, որքան այս մեկը, որ այդքան երկար աղաչել էր. «Գարձեք, դարձեք ձեր չար ճանապարհներից, և ինչո՞ւ համար դուք մեռնեք» (Եզեկիել 33.11): Օ՛հ, երանի թե նրանց անձանոթ լիներ այդ ձայնը: Հիսուսն ասում է. «Ես կանչեցի, բայց դուք չուզեցիք, ձեռքս մեկնեցի, բայց ուշադրություն դարձնող չկար: Դուք մերժեցիք իմ ամբողջ խորհուրդը, և չուզեցիք իմ հանդիմանությունը» (Առակաց 1.24,25): Ի՞նչ ուրախություն մը նրանք կջնջեին այն հուշերը, որ այդ ձայնն արթնացնում է. անտեսված նախազգուշացումներ, մերժված կոչեր, արհամարհված արտոնություններ: **[643]**

Այնտեղ են նրանք, ովքեր ծաղրում էին Քրիստոսին Իր նվաստացման մեջ: Նրանք սարսռում են՝ հիշելով Տառապյալի խոսքերը, երբ Նա,

պատասխանելով քահանայապետի երդմանը, հանդիսավոր կերպով հռչակեց. «Այսուհետ կտեսնեք մարդու Որդուն՝ Չորրորդյան աջ կողմը նստած և երկնքի ամպերի վրա գալիս» (Մատթեոս 26.64): Հիմա նրանք տեսնում են Նրան Իր փառքի մեջ և դեռ պիտի տեսնեն՝ Չորրորդյան աջ կողմը նստած:

Նրանք, ովքեր ծաղրել էին Աստծո Որդին լինելու Նրա հավակնությունը, այժմ պապանձված են: Այստեղ է գոռոզ Հերովդեսը, ով ծիծաղել էր Նրա արքայական տիտղոսի վրա և ծաղրող զինվորներին հրամայել, որ թագադրեն Նրան: Այստեղ են նաև այն մարդիկ, ովքեր իրենց սրբապիղծ ձեռքերով Նրան ծիրանագույն պատմուճան հագցրին, փշե պսակ դրին Նրա սուրբ ճակատին, Նրա չղիմադրող ձեռքը կեղծ գավազան տվեցին և հայհոյիչ ծաղրանքով խոնարհվեցին Նրա առաջ: Մարդիկ, ովքեր հարվածում էին կյանքի Իշխանին և թքում Նրա վրա, հիմա շրջվում են Նրա խորաթափանց հայացքից և ջանում փախչել Նրա ներկայության ամենահաղթ փառքից: Նրանք, ովքեր մեխերը խրեցին Նրա ձեռքերի ու ոտքերի մեջ, և զինվորը, ով խոցեց Նրա կողը, սուսկումով ու գոջումով են հիմա նայում այդ նշաններին:

Սահմուկեցուցիչ հստակությամբ են քահանաներն ու իշխանները վերհիշում Գողգոթայի իրադարձությունները: Նրանք ահ ու դողով հիշում են, թե ինչպես էին դիվական հրճվանքով իրենց գլուխները տարուբերում՝ բացականչելով. «Ուրիշներին ազատեց, ինքն իրեն չի կարողանում ազատել. թե որ Իսրայելի թագավորն է, թող իջնի հիմա խաչից, և կհավատանք դրան: Աստծուն հուսաց, հիմա թող նա փրկի դրան, եթե ուզում է դրան» (Մատթեոս 27.42,43):

Նրանք պարզորոշ վերհիշում են Փրկչի առակը մշակների մասին, ովքեր հրաժարվեցին պտուղ տալ իրենց տիրոջը խաղողի այգուց, անարգեցին նրա ծառաներին և սպանեցին նրա որդուն: Նրանք հիշում են նաև այն դատավճիռը, որ հենց իրենք կայացրին՝ ասելով, որ այգու տերը «չարերին չարաչար կկորցնի»: Այդ անհավատարիմ մարդկանց մեղքի ու պատժի մեջ քահանաներն ու ծերերը տեսնում են իրենց իսկ վարքն ու արդարացի ճակատագիրը: Եվ ահա մահացու հոգեվարքի մի ճիշ է բարձրանում: Ավելի բարձր, քան «խաչի՛ր դրան, խաչի՛ր դրան» աղաղակը, որ հնչեց Երուսաղեմի փողոցներով մեկ, այժմ լսվում է ահավոր [644] ու հուսահատ ողբը. «Նա Աստծո Որդին է, Նա է ճշմարիտ Մեսիան»: Նրանք ջանում են փախչել արքաների Արքայի ներկայությունից՝ իզուր փորձելով թաքնվել մոլեգնած տարերքից պատառոտված երկրի խորշերում:

Բոլոր նրանց կյանքում, ովքեր մերժում են ճշմարտությունը, լինում են պահեր, երբ խիղճն արթնանում է, երբ հիշողության մեջ կենդանանում են կեղծավոր կյանքի տանջալից հուշերը, և հոգին տանջվում է ապարդյուն զոջումներից: Բայց ի՞նչ է սա այն օրվա զոջման համեմատ, երբ «վախը կործանման պես կգա», երբ «թշվառությունը մորիկի նման կհասնի» (Առակաց 1.27): Նրանք, ովքեր կամենում էին ոչնչացնել Քրիստոսին և Նրա հավատարիմ ժողովրդին, այժմ տեսնում են նրանց վրա հանգչող փառքը: Սոսկումով նրանք լսում են սուրբերի ցնձագին բացականությունը. «Ահա մեր Աստվածը, ում մենք հուսացել ենք, և նա փրկեց մեզ» (Եսայիա 25.9):

Երկրաշարժի, կայծակի փայլատակման ու դրոսմունքի դրողոցի մեջ Աստծո Որդու ձայնը դուրս է կանչում ննջող սուրբերին: Նա նայում է արդարների գերեզմաններին, և ապա ձեռքերը դեպի երկինք բարձրացնելով՝ գոչում է. «Արթնացեք, արթնացեք, արթնացեք դուք, որ հողի մեջ քնած եք, և դուրս ելեք»: Երկրի չորս կողմերում մեռյալները կլսեն այդ ձայնը, և լսողները կկենդանանան: Եվ ողջ երկիրը կթնդա, երբ այդ ահռելի բանակը՝ կազմված ամեն ազգից, ցեղից, լեզվից ու ժողովրդից, ոտքի կանգնի: Հագած փառավոր անմահություն՝ նրանք դուրս են գալիս մահվան բանտից և բաշականչում. «Ով մահ, ո՞րք է քո խայթոցը, գերեզման, ո՞րք է քո հաղթությունը» (Ա Կորնթացիս 15.55): Եվ կենդանի արդարների ու հարություն առած սուրբերի ձայները միաձուլվում են հաղթության երկար, ցնձագին աղաղակի մեջ:

Բոլորը դուրս են գալիս գերեզմաններից նույն կերպարանքով, ինչպես որ գերեզման էին իջել: Հարություն առած բազմության մեջ կանգնած է Ադամը՝ բարձրահասակ ու փառահեղ տեսքով՝ հասակով միայն քիչ ցածր Աստծո Որդուց: Նա զգալիորեն տարբերվում է ավելի ուշ սերունդների մարդկանցից, և այս մեկ բանով արդեն իսկ երևում է մարդկային ցեղի մեծ քայքայումը: Սակայն բոլորը հարություն են առնում հավերժական երիտասարդության թարմությամբ ու ավյունով: Սկզբում մարդը [645] ստեղծվել էր Աստծո պատկերով ոչ միայն բնավորությամբ, այլ նաև տեսքով ու հատկանիշներով: Մեղքն աղավաղեց և գրեթե ջնջեց աստվածային նմանությունը, բայց Քրիստոսը եկավ՝ վերականգնելու կորցրածը: Նա կփոխի մեր նսեմ մարմինները և կվերափոխի Իր փառավոր մարմնի նմանությամբ: Մահկանացու, ապականացու մարմինը՝ զուրկ վայելչությունից ու երբեմնի պղծված մեղքով, դառնում է կատարյալ, գեղեցիկ ու անմահ: Բոլոր բծերն ու արատները մնացել են գերեզմանում: Վերագտնելով վաղուց կորցրած Եդեմում կենաց ծառից

օգտվելու իրավունքը՝ փրկվածները պիտի «աճեն» (Մադաքիա 4.2, *սնզլ. քարզիւ.*) մինչև այն կատարյալ հասակը, որ մարդն ուներ իր նախաստեղծ փառքի մեջ: Մեղքի անեծքի ամենավերջին հետքերը կջնջվեն, և Քրիստոսի հավատարիմ հետևորդները կհայտնվեն «մեր Տեր Աստծո վայելչությամբ»՝ մտքով, հոգով ու մարմնով արտացոլելով իրենց Տիրոջ կատարյալ պատկերը: Օ՛հ, հրաշալի փրկություն, որի մասին երկար խոսել են, որին երկար հուսացել են, որի շուրջ խորհել են անհամբեր սպասումներով, բայց երբեք լիովին չեն հասկացել:

Կենդանի արդարները վերափոխվում են «հանկարծ՝ մի ակնթարթում» (Ա Կորնթացիս 15.52): Աստծո ձայնից նրանք փառավորվել էին, իսկ հիմա դառնում են անմահ և հարություն առած սրբերի հետ միասին հափշտակվում են՝ Տիրոջը դիմավորելու օրում: Հրեշտակները ժողովում են «նրա ընտրյալներին չորս հողմից՝ երկնքի ծայրերից մինչև նրա մյուս ծայրերը» (Մատթոս 24.31): Սուրբ հրեշտակները փոքր երեխաներին բերում և տալիս են իրենց մայրերի ձեռքը: Ընկերները, որոնց մահը վաղուց բաժանել էր իրարից, այժմ միանում են, որպեսզի այլևս երբեք չբաժանվեն, և ցնծագին երգերով միասին բարձրանում են դեպի Աստծո քաղաքը:

Ամպեղեն կառքի ամեն կողմում թևեր են, իսկ նրա տակ՝ կենդանի անիվներ: Ու երբ կառքը բարձրանում է վեր, անիվները բացականում են. «Սո՛ւրբ», և թևերն էլ շարժվելով՝ բացականում են. «Սո՛ւրբ», և հրեշտակների շքախումբն էլ բացականում է. «Սո՛ւրբ, սո՛ւրբ, սո՛ւրբ, Տեր Աստված Ամենակալ»: Փրկվածներն էլ գոչում են. «Ալելու՛իա», մինչ կառքը շարժվում է դեպի Նոր Երուսաղեմ:

Աստծո քաղաքը մտնելուց առաջ Փրկիչն Իր հետևորդների վրա հաղթության խորհրդանշաններ է դնում և պարզևատրում նրանց իրենց արքայական կարգավիճակը ցույց տվող նշաններով: Շողշողուն շարքերը մոտենում են իրար՝ կազմելով դատարկ քառակուսի իրենց Թագավորի շուրջը, ում փառապանծ կերպարանքը վեր է բարձրանում սուրբերից ու հրեշտակներից, [646] ում դեմքը շողում է նրանց վրա գթասիրտ սիրո լիությամբ: Փրկվածների անհամար բազմության մեջ բոլորի հայացն ուղղված է Նրան, ամեն աչք տեսնում է Նրա փառքը, ում տեսքը «խանգարված» էր «մարդու տեսքից, և կերպարանքը՝ մարդու որդկանց կերպարանքից» (Եսայիա 52.14): Հիսուսն Իր աջ ձեռքով հաղթողների գլուխին է դնում փառքի պսակը: Ամեն մեկի համար պսակ կա՝ վրան գրված իր «նոր անունը» (Հայտնություն 2.17) և այս խոսքը՝ «Սրբություն Տիրոջը»: Յուրաքանչյուրի ձեռքն է տրվում հաղթողի արմավենին ու շողշողուն

քնարը: Այնուհետև, երբ առաջնորդող հրեշտակները վերցնում են նոտան, յուրաքանչյուր ձեռք հմտորեն դիպչում է քնարի լարերին, և հնչում է հարուստ ու սքանչելի երաժշտություն: Բոլորի սրտերը լցվում են անասելի հիացմունքով, և ամեն ձայն գովերգում է «նրան, ով մեզ սիրեց և մեր մեղքերից լվաց մեզ իր արյունով, և մեզ թագավորներ ու քահանաներ դարձրեց Աստծո և իր Հոր համար. նրան փառք և գորություն հավիտյանս հավիտենից» (Հայտնություն 1.5,6):

Փրկվածների բազմության դիմաց Սուրբ Քաղաքն է: Հիսուսը լայն բացում է մարգարտյա դռները, և ժողովուրդը, որ պահել է ճշմարտությունը, ներս է մտնում: Այնտեղ նրանք տեսնում են Աստծո դրախտը՝ Արամի տունը նրա անմեղության ժամանակ: Հետո լավում է մի ձայն՝ ավելի քաղցրահնչյուն, քան ցանկացած երաժշտություն, որ երբևէ լսել են մահկանացուները՝ ասելով. «Ձեր պայքարն ավարտված է»: «Եկեք, ով իմ Հոր օրհնյալներ, և ժառանգեցեք աշխարհի սկզբից ձեզ համար պատրաստված արքայությունը»:

Այժմ իրականանում է Փրկչի աղոթքն Իր աշակերտների համար. «Կամենում եմ, որ նրանք էլ, ում որ ինձ տվիր դու, ինձ հետ լինեն, որտեղ որ ես եմ»: Քրիստոսը ներկայացնում է Հորն Իր արյամբ գնվածներին «անարատ ... իր փառքի առաջ, անբիծ ցնծությունով» (Հուդա 24)՝ հայտարարելով. «Ահա ես և այն զավակները, որ Տերը տվեց ինձ»: «Նրանց, ում որ տվիր ինձ, պահեցի» (Եսայիա 8.18, Հովհաննես 17.12): Օ՛, փրկարար սիրո ինչպիսի՛ հրաշք: Ի՛նչ սքանչելի պահ, երբ անսահման Հայրը, նայելով փրկվածներին, կտեսնի Իր պատկերը՝ ազատ մեղքի բծերից ու քայքայումից, և մարդկայինը՝ կրկին ներդաշնակ աստվածայինի հետ: [647]

Անասելի սիրով Հիսուսն Իր հավատարիմ զավակներին հրավիրում է մտնելու իրենց Տիրոջ ուրախության մեջ: Փրկչի ուրախությունն է՝ փառքի արքայության մեջ տեսնել նրանց, ովքեր փրկվել են Իր տանջանքների ու նվաստացման գնով: Եվ փրկվածները կկիսեն Նրա ուրախությունը՝ օրհնյալների մեջ տեսնելով նրանց, ովքեր շահվել են Քրիստոսի համար իրենց աղոթքների, ջանքերի ու սիրառատ գոհողության միջոցով: Երբ հավաքվում են սպիտակ մեծ գահի շուրջը՝ նրանց սրտերը լցվում են անպատմելի ուրախությամբ, քանզի այստեղ տեսնում են նրանց, ում շահել են Քրիստոսի համար, տեսնում են, որ մեկը շահել է մյուսներին, մյուսներն էլ իրենց հերթին՝ ուրիշներին, և բոլորը եկել են հանգստի հանգրվան՝ իրենց պսակները դնելու Հիսուսի ոտքերի մոտ և գովերգելու Նրան հավերժության անվերջանալի շրջապտույտի ընթացքում:

Մինչ փրկվածներին ողջունում են Աստծո Քաղաքում, օդը զրնգում է հիացմունքի ցնձազին բացականչությամբ: Հասել է երկու Ադամների հանդիպման պահը: Աստծո Որդին ձեռքերը պարզած՝ պատրաստ է ընդունելու մարդկության նախահորը՝ այն էակին, ում Նա ստեղծել է, ով մեղանչել է իր Արարչի դեմ, և ում մեղքի պատճառով Փրկչի մարմինն իր վրա է կրում խաչելության հետքերը: Տեսնելով մեխերի դաժան սպիները՝ Ադամը ոչ թե նետվում է իր Տիրոջ գիրկը, այլ խոնարհությամբ ընկնում է Նրա ոտքերին՝ բացականչելով. «Արժանի՛ է, արժանի՛ է մորթված Գառը»: Փրկիչը ջերմորեն բարձրացնում է նրան և հրավիրում կրկին տեսնելու Եդեմի տունը, որից նա այնքան երկար ժամանակ վտարված է եղել:

Եդեմից արտաքսվելուց հետո Ադամի կյանքը երկրում լի է եղել տրդումությամբ: Ամեն մի թառամող տերև, ամեն մի գոհաբերվող կենդանի, ապականության ամեն մի հետք բնության հիանալի պատկերի վրա, ամեն մի բիծ մարդու մաքրության վրա նրան մշտապես իր մեղքն է հիշեցրել: Մոսկալի էին խղճի խաթոցները, երբ նա տեսավ անօրենության տարածումը, և ի պատասխան իր նախազգուշացումների՝ միայն մեղադրվեց, որ ինքն էր մեղքի պատճառը: Համբերատար խոնարհությամբ նա գրեթե հազար տարի կրեց անօրենության պատիժը: Անկեղծորեն ապաշխարելով իր մեղքի համար ու լիովին ապավինելով խոստացված Փրչի արժանիքներին՝ նա մեռավ հարություն առնելու հույսով: Աստծո Որդին փրկագնեց մարդու անկումն ու կորուստը, և հիմա [648] քավության շնորհիվ Ադամին վերադարձվում է իր նախկին տիրապետությունը:

Յնծալով ուրախությունից՝ նա տեսնում է այն ծառերը, որոնցով հրճվում էր մի ժամանակ, այն նույն ծառերը, որոնց պտուղն իր ձեռքով էր հավաքում իր անմեղության երանելի օրերին: Տեսնում է խաղողի այն որթերը, որոնց ոստերին ինքն էր ուղղություն տվել, այն նույն ծաղիկները, որոնք մի ժամանակ սիրով խնամում էր: Նրա միտքը որսում է տեսարանի իրողությունը, նա հասկանում է, որ դա իսկապես վերականգնված Եդեմն է՝ հիմա էլ ավելի չքնաղ, քան այն ժամանակ, երբ վտարվեց այնտեղից: Փրկիչը նրան տանում է կենաց ծառի մոտ, քաղում է փառավոր պտուղը և առաջարկում ճաշակել: Նա իր շուրջն է նայում և տեսնում իր փրկված ընտանիքի հոծ բազմությունը՝ կանգնած Աստծո Գրախտում: Եվ նա իր շողշողուն պսակը դնում է Հիսուսի ոտքերի մոտ և ընկնելով Նրա կրծքին՝ փարվում Նրան: Հետո նա վերցնում է ոսկե քնարը, դիպչում նրա լարերին, և երկնքի ծայրերն արձագանքում են նրա հաղթական երգին. «Արժանի է, արժանի է, արժանի է Գառը, որ մորթվեց, և ահա կենդանի է»:

Ադամի ընտանիքը միանում է երգին, և իրենց պսակները դնելով Փրկչի ոտքերի մոտ՝ բոլորն ակնածանքով երկրպագում են Նրան:

Այս վերամիավորման ակնատեսներն են այն հրեշտակները, ովքեր ողբացին, երբ Ադամը մեղանչեց, և ցնծացին, երբ Հիսուսը, հարություն առնելով, երկինք համբարձվեց՝ գերեզմանի դռները բացելով բոլորի համար, ովքեր կհավատան Իր անվանը: Եվ հիմա տեսնելով, որ փրկության գործն ավարտված է, նրանք ևս ձայնակցում են փառաբանության օրհներգին:

Գահի առաջ՝ բյուրեղյա ծովի վրա, որը պսպրում է «իբրև ապակե-դեն ծով՝ կրակով խառնված», կանգնած է այն խումբը, որ հաղթել է «գազանին, նրա պատկերին, նրա դրոշմին և նրա անվան թվին»: Գառան հետ միասին Սիոն սարի վրա, «Աստծո քնարներն» իրենց ձեռքին, կանգնած են նրանք՝ հարյուր քառասունչորս հազարը, որ փրկվել են մարդկանցից, և «շատ ջրերի ձայնի պես» ու «մեծ որոտմունքի ձայնի պես» լավում է «քնար նվագողների ձայնը, որ իրենց քնարներն էին նվագում»: Նրանք «նոր երգ» [649] են երգում աթոռի առաջ, երգ, որը «ոչ ոք չէր կարող սովորել... բացի այն հարյուր քառասուն չորս հազարից»: Գա Մովսեսի և Գառան երգն է՝ ազատագրման երգը: Միմիայն հարյուր քառասունչորս հազարը կարող են երգել այն, քանզի դա իրենց փորձառության երգն է, փորձառություն, որը բացի նրանցից՝ ոչ ոք երբեք չի ունեցել: Այդ «նրանք են, որ Գառի ետևից գնում են, ուր որ նա գնա»: Նրանք, փոխադրվելով երկրից՝ ողջերի միջից, համարվում են «Աստծուն և Գառին իբրև երախայրի» (Հայտնություն 15.2,3, 14.1-5): Այդ «նրանք են, որ գալիս են մեծ նեղությունից»: Նրանք անցել են նեղության այնպիսի ժամանակի միջով, որ երբեք չի եղել, ինչ մարդիկ ապրում են երկրի վրա: Նրանք կրել են Հակոբի նեղության ժամանակի հոգեվարքը և առանց Բարեխոսի ապրել Աստծո վերջին դատաստանների հեղման ընթացքում: Բայց նրանք փրկված են, քանզի «իրենց հանդերձները լվացին և սպիտակեցրին Գառի արյունով»: «Նրանց բերանում նենգություն չգտնվեց, որովհետև անարատ են» Աստծո առաջ: «Դրա համար Աստծո աթոռի առաջ են և պաշտում են նրան գիշեր ու ցերեկ նրա տաճարի մեջ, և աթոռի վրա նստողը նրանց մեջ կբնակվի»: Նրանք տեսել են սովից ու համաճարակից ամայացած երկիրը, արեգակը, որին իշխանություն էր տրվել «մարդկանց խորշակահար» անելու «սաստիկ տաքությամբ», և հենց իրենք էլ տառապանքներ են կրել, սովել ու ծարավել: Բայց «այլևս ո՛չ կտվեն, ո՛չ կծարավեն, և չի ընկնի նրանց վրա ո՛չ արևը և ո՛չ մի տաքություն: Որովհետև Գառը, որ աթոռի մեջ է, կհովվի նրանց և

կառաջնորդի նրանց դեպի կենդանի ջրերի աղբյուրները. և Աստված կարբի ամեն արտասուքը նրանց աչքերից» (Հայտնություն 7.14-17):

Բոլոր դարերում Փրկչի ընտրյալները կրթվել ու դաստիարակվել են փորձության դպրոցում: Նրանք երկրում քայլել են նեղ ճանապարհներով և մաքրվել են տառապանքի հնոցում: Հանուն Հիսուսի նրանք դիմացել են ընդդիմության, ատելության և զրպարտության: Նրանք հետևել են Նրան ծանր պայքարի միջոցով՝ դրսևորելով անձնուրացություն և կրելով դառը հիասթափություններ: Իրենց **[650]** իսկ ցավալի փորձով են նրանք ըմբռնել մեղքի հրեշավորությունն ու ուժը, հանցավորությունն ու բերած աղետը, և գարշել են դրանից: Այն ընդմիջտ վերացնելու համար բերված անսահման գոհաբերության գիտակցումը խոնարհեցնում է նրանց իրենց իսկ աչքերում և նրանց սրտերը լցնում շնորհակալությամբ ու գոհությամբ, ինչը նրանք, ովքեր երբեք չեն մեղանչել, չեն կարող գնահատել: Նրանք շատ են սիրում, որովհետև նրանց շատ է ներվել: Մասնակցելով Քրիստոսի չարչարանքներին՝ նրանք արժանի են հաղորդակից լինելու նաև Նրա փառքին:

Աստուծո ժառանգները եկել են ձեռնհարկերից, հյուղակներից, զընդաններից, կառափնարաններից, լեռներից, անապատներից, քարայրներից ու ծովի խորքերից: Երկրում նրանք ապրել են «կարոտություն քաշելով, նեղված, չարչարված» (Եբրայեցիս 11.37): Միլիոնավորներն անարգանքով են գերեզման իջել, որովհետև համառորեն հրաժարվել են զիջել սատանայի խաբուսիկ պահանջներին: Մարդկային դատարանները նրանց դատապարտել են որպես ամենաստոր հանցագործների: Բայց հիմա «Աստված Ինքն է դատավոր» (Սաղմոս 50.6): Հիմա երկրային դատավճիռները հակադարձվում են: «Իր ազգի ամոթը պիտի հեռացնի» (Եսայիա 25.8), և «նրանց պիտի ասեն. Սուրբ ժողովուրդ, Տիրոջ փրկվածներ»: Նա որոշել է, որ «նրանց փառք տրվի՝ մոխրի փոխարեն, ուրախության յող՝ սգո փոխարեն, և գովության պատմուճան՝ հանգած սրտի փոխարեն» (Եսայիա 62.12, 61.3): Նրանք այլևս տկար, տանջահար, ցիրուցան եղած ու ճնշված չեն: Այսուհետև նրանք ընդմիջտ Տիրոջ հետ կլինեն: Նրանք կանգնած են գահի առաջ՝ ավելի թանկարժեք հանդերձանքով, քան երբևէ հագել են աշխարհի մեծամեծերը: Նրանք կրում են ավելի փառավոր պսակներ, քան երբևէ դրվել են երկրային միապետների գլխին: Յավի ու լացի օրերն առհավետ անցել են: Փառքի Արքան սրբել է արցունքները բոլոր դեմքերից, վշտի ոչ մի պատճառ այլևս չկա: Թափահարելով արմավենու ճյուղեր՝ նրանք գովասանքի օրհներգ են երգում՝ ջինջ, քաղցր ու ներդաշնակ: Բոլոր ձայները միանում

են երգին, մինչև որ օրհներգը թնդում է ամբողջ երկնքով մեկ. «Փրկությունը մեր Աստծուն, որ նստած է աթոռի վրա, և Գառին»: Եվ բոլոր երկնաբնականները միաձայն պատասխանում են. «Ամեն. օրհնություն, և փառք, և իմաստություն, և [651] գոհություն, և պատիվ, և կարողություն, և զորություն լինի մեր Տեր Աստծուն՝ հավիտյանս հավիտենից» (Հայտնություն 7.10,12):

Այս կյանքում մենք միայն մասամբ կարող ենք հասկանալ փրկության հրաշալի թեման: Մեր սահմանափակ հասկացողությամբ մենք կարող ենք ամենալուրջ կերպով գիտակցել ամոթն ու փառքը, կյանքն ու մահը, արդարությունն ու ողորմությունը, որ հանդիպեցին իրար խաչի վրա, սակայն մեր մտավոր ուժերի բարձրագույն թռիչքն անգամ անկարող է ըմբռնել դրա ամբողջական նշանակությունը: Փրկարար սիրո երկարությունն ու լայնությունը, խորությունն ու բարձրությունը միայն աղոտ կերպով են պատկերացվում: Փրկության ծրագիրն ամբողջովին չի հասկացվելու նույնիսկ այն ժամանակ, երբ փրկվածները կտեսնեն, ինչպես տեսնվում են, և կգիտենան, ինչպես գիտեցված են, բայց հավիտենական դարերի ընթացքում նրանց զարմացած ու հիացած մտքերին շարունակ նորանոր ճշմարտություններ կբացահայտվեն: Թեև երկրային վշտերը, ցավերն ու փորձությունները կվերջանան, և դրանց պատճառը կվերանա, Աստծո ժողովուրդն ընդմիջտ հստակորեն գիտակցելու է, թե ինչ գնով է իր փրկությունը ձեռք բերվել:

Քրիստոսի խաչը փրկվածների ուսումնասիրության առարկան ու փառաբանության երգն է լինելու ամբողջ հավերժության ընթացքում: Փառավորյալ Քրիստոսում նրանք տեսնելու են խաչյալ Քրիստոսին: Երբեք չի մոռացվի, որ Նա, ով Իր զորությամբ ստեղծել ու պահել էր անսկիզբ ու անձայր տիեզերքի անհամար աշխարհները, Աստծո Սիրելին, երկնքի Վեհափառությունը, Նա, ում քերովբեներն ու լուսաշող սերովբեները հիացմունքով երկրպագում էին, խոնարհեցրեց Իրեն՝ վեհացնելու ընկած մարդուն, որ Նա կրեց մեղքի պատիժն ու ամոթը, և Հայրը երեսը ծածկեց Իրենից, մինչև որ կորած աշխարհի վշտերը փշրեցին Նրա սիրտը և խլեցին Նրա կյանքը Գողգոթայի խաչի վրա: Այն, որ բոլոր աշխարհների Ստեղծողը, բոլոր ճակատագրերի Դատավորը մի կողմ դրեց Իր փառքը, և մարդու հանդեպ սիրուց դրդված՝ խոնարհեցրեց Իր անձը, ընդմիջտ առաջացնելու է տիեզերքի զարմանքն ու հիացմունքը: Նայելով իրենց Փրկչին ու Նրա դեմքին տեսնելով Հոր հավերժական փառքը, տեսնելով Նրա գահը, որ հաստատված է հավիտյանս հավիտենից, և իմանալով, որ Նրա թագավորությանը վերջ չի լինելու, փրկվածների ժողովուրդը

հիասքանչ օրհներգ է թնդացնում. «Արժանի է, արժանի է Գառը, [652] որ մորթվեց և փրկագնեց մեզ Աստծուն Իր ամենաթանկ արյունով»:

Խաչի խորհուրդը բացահայտում է բոլոր մյուս գաղտնիքները: Գողգոթայից ճառագող լույսի ներքո Աստծո հատկությունները, որ մեզ ահ ու դող էին պատճառում, գեղեցիկ ու գրավիչ են երևում: Գթությունը, քնքշությունն ու ծնողական սերը տեսնում ենք միախառնված սրբության, արդարադատության ու զորության հետ: Նայելով Նրա «բարձր ու վերացած» գահի վեհափառությանը՝ մենք տեսնում ենք Նրա գթասիրտ բնավորությունը, և ըմբռնում ենք, ինչպես երբեք նախկինում, այս քաղցր ու հարազատ անվան նշանակությունը. «Հայր մեր»:

Ակնհայտ կրառնա, որ Նա, ով անսահման է իմաստությամբ, բացի Իր Որդու զոհաբերությունից՝ չէր կարող այլ ծրագիր մշակել մեր փրկության համար: Այս զոհաբերության փոխհատուցումը կլինի երկիրը փրկվածներով՝ սուրբ, երջանիկ ու անմահ էակներով բնակեցնելու ուրախությունը: Խավարի ուժերի դեմ Փրկչի պայքարի արդյունքը փրկվածների ցնծությունն է, որն ամբողջ հավերժության ընթացքում բազմապատկելու է Աստծո փառքը: Եվ այնպիսին է հոգու արժեքը, որ Հայրը բավարարված է Իր վճարած գնով, և Զրիստոսն Ինքն էլ բավարարված է՝ տեսնելով Իր մեծ զոհաբերության պտուղը: [653]

ԳԼՈՒԽ 41

ԵՐԿՐԻ ԱՄԱՅԱՅՈՒՄԸ

«Մեր մեղքերը հասան մինչև երկինք, և Աստված հիշեց նրա անիրավությունները ... Այն բաժակը, որ դա լցրեց, լցրեք դրա համար երկպատիկ: Եվ որչափ որ իրեն փառավորեց ու զեխացավ, այնքան տանջանք և սուգ տվեք դրան, որովհետև նա իր սրտում ասում է. Թագուհի եմ նստած, և այրի չեմ, և բնավ սուգ չեմ տեսնի: Նրա համար մեկ օրում պիտի գան դրա վրա իր հարվածները՝ մահ, սուգ և սով, և կրակով կայրվի, որովհետև զորավոր է Տեր Աստվածը՝ դրա դատաստանն անողը: Եվ լաց ու կոծ կանեն նրա վրա երկրի թագավորները, որ նրա հետ պռռնկացան ու զեխություն արին... և կասեն. Վա՛յ, վա՛յ քեզ, մեծ քաղաք Բաբելոն, զորավոր քաղաք, որ մեկ ժամում եկավ քո դատաստանը» (Հայտնություն 18.5-10):

«Եվ երկրի վաճառականները», որ հարստացել էին «նրա զեխության զորությունից», «հեռվում կկանգնեն, և նրա տանջանքի վախից լաց և սուգ անելով՝ կասեն. Վա՛յ, վա՛յ, մեծ քաղաք, որ բեհեզ, ծիրանի և որդան կարմիր էիր հագած, և ոսկով, ազնիվ քարերով ու մարգարիտներով զարդարված: Որովհետև մեկ ժամվա մեջ այդչափ մեծությունն ավերակ եղավ» (Հայտնություն 18.11,3,15-17):

Մրանք են պատիժները, որ թափվում են Բաբելոնի վրա Աստծո ցասման այցելության օրը: Նա լցրել է իր անօրենության չափը. նրա ժամը հասել է, և նա հասունացել է կործանման համար: [654]

Գերությունից կյանքի կոչելով Իր ժողովրդին՝ Աստծո ձայնը զարհուրելի կերպով կսթափեցնի նրանց, ովքեր կյանքի մեծ պայքարում կորցրել են ամեն ինչ: Մինչ փորձնական ժամկետը դեռ շարունակվում էր, նրանք, սատանայի խաբեություններից կտրացած, արդարացնում էին իրենց մեղավոր կյանքը: Հարուստները հպարտանում էին իրենց զերազանցությամբ նրանց հանդեպ, ովքեր ավելի պակաս ունևոր էին, բայց նրանք հարստացել էին՝ խախտելով Աստծո օրենքը: Նրանք հրաժարվել են քաղցածներից կերակրելուց, մերկերին հագցնելուց,

արդարացի չեն վարվել և ողորմություն չեն սիրել: Նրանք ձգտել են մեծարել իրենց և ձեռք բերել իրենց դրացիների փառքն ու հարգանքը: Հիմա նրանք զրկված են այն ամենից, ինչը նրանց մեծ էր դարձրել, և մնացել են դատարկ ու անպաշտպան: Նրանք ահաբեկված նայում են այն կուռքերի կործանմանը, որ գերադասել են իրենց Ստեղծողից: Նրանք իրենց հոգիները վաճառել են երկրային հարստության ու հաճույքների համար, և չեն ձգտել հարստանալ Աստծով: Արդյունքում՝ նրանց կյանքը ձախողված է, նրանց հաճույքները լեղի են դարձել, իսկ գանձերն՝ ապականություն: Կյանքի ողջ ընթացքում ձեռք բերածը ոչնչանում է մի ակնթարթում: Հարուստները ողբում են՝ տեսնելով իրենց շքեղ պալատների կործանումը, և թե ինչպես են ցաքուցրիվ լինում իրենց ոսկին ու արծաթը: Բայց նրանք դադարեցնում են իրենց ողբը՝ վախենալով, որ իրենց կուռքերի հետ միասին կորչելու են նաև իրենք:

Ամբարիշտները լցվում են գղջումով, բայց ոչ Աստծո և իրենց մերձավորների հանդեպ իրենց հանցավոր արհամարհանքի համար, այլ որովհետև Աստված հաղթել է: Նրանք ողբում են, որ իրենց վերջն այդպես ստացվեց, բայց չեն ապաշխարում իրենց անօրենության համար: Եթե կարողանային, նրանք կօգտագործեին բոլոր միջոցները հաղթելու համար:

Աշխարհը տեսնում է, որ նրանք, ում իրենք ծաղրել ու արհամարհել են, համաճարակներից, փոթորկից ու երկրաշարժից ոչ մի վնաս չեն կրել: Նա, ով Իր օրենքը խախտողների համար մաշող կրակ է, Իր ժողովրդի համար ապահով ապաստարան է:

Հոգևորականը, ով զոհաբերել էր ճշմարտությունը մարդկանց բարեհաճությունը շահելու համար, այժմ հասկանում է իր ուսուցման բնույթն ու ազդեցությունը: Ակնհայտ է դառնում, որ ամենատես աչքը հետևել է իրեն, երբ ինքը կանգնած է եղել ամբիոնի առաջ, քայլել է փողոցներով ու շփվել մարդկանց հետ կյանքի տարբեր պարագաներում: Հոգու **[655]** ամեն մի հույզը, գրած ամեն մի տողը, արտասանած ամեն մի խոսքը, և ամեն մի արարք, որը մարդկանց մղել է հանգիստ ապրելու կեղծիքի մեջ, ցանկած սերմ է եղել, և հիմա իրեն շրջապատող թշվառ, կորած հոգիների մեջ նա տեսնում է հունձքը:

Տերն ասում է. «Ու թեթև կերպով բժշկում են իմ ժողովրդի աղջկա վերքերն՝ ասելով. Խաղաղություն, խաղաղություն, երբ խաղաղություն չկա»: «Դուք տրտմեցնում եք արդարի սիրտը ստությունով, որին ես չեմ տրտմեցնում, և ուժովացնում եք ամբարիշտի ձեռքերը, որ իր չար ճանապարհից ետ չդառնա և ապրի» (Երեմիա 8.11, Եզեկիել 13.22):

«Վա՛յ այն հովիվներին, որ կորցնում և ցրում են իմ արոտի ոչ-խարներին... Ահա ես ձեզ պիտի այցելություն անեմ ձեր գործերի չարության համար»: «Ողբացե՛ք, ով հովիվներ, և աղաղակեցե՛ք ու թավալեցե՛ք, ով հոտի ընտիրներ, որովհետև լրացել են ձեր մորթվելու և ցիրուցան լինելու օրերը... Եվ պիտի անհայտանա ապաստանը հովիվներից, և փրկությունը՝ հոտի ընտիրներից» (Երեմիա 23.1,2, 25.34,35):

Ծառայողներն ու ժողովուրդը հասկանում են, որ Աստծո հետ ճիշտ հարաբերություններ չեն ունեցել: Նրանք գիտակցում են, որ ապստամբել են արդար ու ճշմարիտ օրենքի Հեղինակի դեմ: Աստվածային դրրվածքների ոտնահարումը չարիքի, անհամաձայնության, ատելության ու անօրենության հազարավոր աղբյուրներ է բացել, մինչև որ երկիրը վերածվել է մի ահռելի ռազմադաշտի, ապականության մի որջի: Ահա թե ինչ տեսարան է հիմա երևում նրանց, ովքեր, մերժելով ճշմարտությունը, նախընտրել են փայփայել մոլորությունը: Ոչ մի լեզու չի կարող նկարագրել, թե ինչպես են անհնազանդներն ու անօրենները փափագում այն, ինչ կորցրել են ընդմիշտ՝ հավիտենական կյանքը: Մարդիկ, ում աշխարհը երկրպագել է իրենց տաղանդների ու պերճախոսության համար, հիմա ամեն ինչ տեսնում են իրական լույսի ներքո: Նրանք գիտակցում են, թե ինչից են գրկվել անօրենության պատճառով, և ընկնում են նրանց ոտքերը, ում հավատարմությունն արհամարհել ու ծաղրել են՝ խոստովանելով, որ Աստված սիրել է նրանց:

Մարդիկ հասկանում են, որ խաբված են եղել, և սկսում են մեկը մյուսին մեղադրել կորստյան տանելու մեջ, բայց բոլորը միասին իրենց ամենադառը մեղադրանքները տեղում են ծառայողների գլխին: Անհավատարիմ հովիվները մարգարեություններ են արել՝ իրենց ունկնդիրներին դողեցնելով անտեսել Աստծո օրենքը և **[656]** հալածել նրանց, ովքեր սուրբ կպահեն այն: Հուսահատված՝ այս ուսուցիչները հիմա աշխարհի առաջ խոստովանում են իրենց խաբեությունը: Ամբոխները կատաղում են: «Մենք կորած ենք, և դուք եք մեր կործանման պատճառը», - ճշում են նրանք ու հարձակվում այս կեղծ հովիվների վրա: Հենց նրանք, ովքեր մի ժամանակ ամենից ավելի էին հիացել իրենց հովիվներով, այժմ ամենասուսկալի անեծքներն են թափում նրանց գլխին: Այն նույն ձեռքերը, որ մի ժամանակ նրանց պսակել էին դափնիներով, հիմա բարձրանում են՝ կործանելու նրանց, և այն սրերը, որոնցով պիտի սպանեին Աստծո ժողովրդին, այժմ մերկացվում են՝ կործանելու նրա թշնամիներին: Ամենուրեք կռիվ ու արյունահեղություն է:

«Աղաղակը հասնելու է մինչև երկրի ծայրը, որովհետև Տերը վեճ

ունի երկրի ազգերի հետ, նա դատ է տեսնում ամեն մարմնի հետ, նա սրի է մատնելու ամբարիշտներին, ասում է Տերը» (Երեմիա 25.31): Վեց հազար տարի շարունակ ընթացել է մեծ պայքարը: Աստծո Որդին ու Նրա երկնային լրաբերները պատերազմել են չարի ուժերի դեմ, որպեսզի նախազգուշացնեն, լուսավորեն ու փրկեն մարդկանց որդիներին: Հիմա բոլորը կայացրել են իրենց որոշումը. ամբարիշտները լիովին միավորվել են աստանայի հետ՝ պատերազմելու Աստծո դեմ: Եկել է Աստծո ժամանակը՝ արդարացնելու Իր ոտնահարված օրենքի հեղինակությունը: Այժմ պայքարը ոչ միայն աստանայի հետ է, այլև մարդկանց: «Տերը վեճ ունի ազգերի հետ», «Նա ամբարիշտներին սրի է մատնելու»:

Նրանց վրա, «ովքեր հառաչում և ողբում են ...բոլոր պղծությունների համար», փրկության նշան է դրվել: Ահա դուրս է գալիս մահվան հրեշտակը՝ Եզեկիելի տեսիլքի մեջ պատկերված մարդկանցով, ովքեր «փշրող գործիք» ունեին, և ում կարգադրվում է. «Ծերին, երիտասարդին, կույսին, երեխային ու կանանց սպանեք փչացրեք, բայց նրանց, ում վրա նշան լինի, մի՛ մոտենաք, և սկսեք իմ սրբարանից»: Մարգարեն ասում է. «Եվ նրանք սկսեցին այն ծեր մարդկանցից, որ տան առաջ էին» (Եզեկիել 9.1-6): Կործանման գործը կսկսվի նրանցից, ովքեր իրենց ժողովրդի հոգևոր պահապաններն են համարվել: Անհավատարիմ ժամապահներն առաջինը կընկնեն: Ոչ մեկին չեն խղճա կամ խնայի: Տղամարդիկ, կանայք, կույսերն ու մանուկները միասին կկործանվեն:

«Ահա Տերը դուրս է գալիս իր տեղից, որ երկրի բնակիչներին /657/ այցելի իրենց անօրենության համար, և երկիրը պիտի հայտնի իր ընդունած արյունները և այլևս չպիտի ծածկի իր սպանվածներին» (Եսայիա 26.21): «Եվ սա է լինելու այն հարվածը, որով Տերը պիտի հարվածի բոլոր ժողովուրդներին, որոնք պատերազմեցին Երուսաղեմի դեմ. նրանց մարմինը պիտի հավի՛ իրենց ոտների վրա կանգնած, և նրանց աչքերը պիտի հավվեն իրենց խորշերում, և նրանց լեզուն պիտի հավվի իրենց բերանում: Եվ պիտի լինի այն օրը, որ Տիրոջ խռովությունը մեծ պիտի լինի նրանցում, և ամեն մարդ պիտի բռնի իր ընկերոջ ձեռքը, և նրա ձեռքը պիտի բարձրանա իր ընկերոջ ձեռքի դեմ» (Չաբարիա 14.12,13): Իրենց իսկ մեջ փոթորկվող կատաղի կրքերից և Աստծո սուկումալի ու անողորմ բարկության հեղումից կկործանվեն երկրի մեղավոր բնակիչները՝ քահանաները, իշխաններն ու ժողովուրդը՝ հարուստ ու աղքատ, մեծ ու փոքր: «Եվ Տիրոջ սպանվածներն այն օրը երկրի մի ծայրից մինչև երկրի մյուս ծայրը կլինեն. նրանց համար սուգ չի լինելու, և նրանք չեն ժողովվելու և թաղվելու» (Երեմիա 25.33):

Քրիստոսի Երկրորդ գալստյան ժամանակ մեղավորները կարբվեն երկրի երեսից, կայրվեն Նրա բերանի հոգուց և կկործանվեն Նրա փառավոր պայծառությունից: Քրիստոսն Իր ժողովրդին տանում է Աստծո քաղաքը, իսկ երկիրը մնում է առանց բնակիչների: «Ահա Տերը դատարկելու է երկիրը, այն քարուքանդ է անելու, փոխելու է նրա կերպարանքը և ցրելու է նրա բնակիչներին»: «Երկիրը դատարկվելու՝ դատարկ է լինելու, և կողոպտվելով կողոպուտ է դառնալու, որովհետև Տերն է խոսել այս խոսքը»: «Եվ երկիրը պղծված է լինելու իր բնակիչների տակին, որովհետև օրենքները զանց են արել, պատվիրանը՝ փոխել, հավիտենական ուխտը՝ խափանել: Դրա համար անեծքը թափել է երկիրը, և բնակիչները նրանով պատիժ կրեցին. այս պատճառով երկրի բնակիչներն այրվեցին» (Եսայիա 24.1,3,5,6):

Ամբողջ երկիրը մի ամառի անապատի է նման: Երկրաշարժից կործանված քաղաքների և գյուղերի ավերակները, արմատախիլ եղած ծառերը, ծովից դուրս նետված կամ երկրից պոկված խորդուբորդ ժայռաբեկորները ցրված են երկրի մակերեսին, մինչ վիթխարի խռոչները ցույց են տալիս, թե որտեղ են լեռներն իրենց հիմքից պոկվել: **[658]**

Հիմա տեղի է ունենում այն իրադարձությունը, որը նախապատկերված է Քավության օրվա վերջին հանդիսավոր ծառայությամբ: Երբ ծառայությունը Սուրբ Սրբոցում ավարտվում էր, և Իսրայելի մեղքերը հեռացվում էին սրբարանից մեղքի պատարագի արյան շնորհիվ, Տիրոջ առաջ ներկայացվում էր արձակման նոխազը, և համայնքի ներկայությամբ քահանայապետը խոստովանում էր «նրա վրա Իսրայելի որդիների բոլոր անօրենությունները և նրանց բոլոր հանցանքներն՝ իրենց բոլոր մեղքերով, և դրանք դնում էր նոխագի գլխին» (Գևտացոց 16.21): Նմանապես էլ, երբ երկնային սրբարանում ավարտվի քավության գործը, այն ժամանակ Աստծո, սուրբ հրեշտակների և փրկվածների բազմության ներկայությամբ Աստծո ժողովրդի մեղքերը կղրվեն սատանայի վրա. նա մեղավոր կհայտարարվի այն ողջ չարության համար, որ նրանց դրդել է անելու: Եվ ինչպես արձակման նոխագն էր ուղարկվում մի անբնակ անապատ, այնպես էլ սատանան կաքսորվի անբնակ ու ամառի անապատ դարձած երկիրը:

Հայտնության հեղինակը կանխատեսում է սատանայի քսորումը և այն քառասյին ու ամառի վիճակը, որ պետք է տիրի երկրին՝ հայտարարելով, որ այդ իրավիճակը տևելու է հազար տարի: Տիրոջ Երկրորդ գալստյան ու ամբարիշտների կործանման տեսարանները պատկերելուց հետո մարգարեն շարունակում է. «Եվ տեսա մի հրեշտակ՝ վայր գալիս

երկնքից, որ դժոխքի բանալին ուներ և մի մեծ շղթա իր ձեռքում: Եվ նա բռնեց այն վիշապին, այն առաջին օձին, որ բանսարկուն է և սատանան, կապեց նրան հազար տարի, զցեց նրան անդունդի մեջ, փակեց նրան և կնիք դրեց նրա վրա, որ էլ չմոլորեցնի ազգերին, մինչև որ հազար տարին լրանա, և դրանից հետո նա պետք է մի քիչ ժամանակով արձակվի» (Հայտնություն 20.1-3):

Այն, որ «անդունդ» բառը ներկայացնում է երկիրն իր քարոքանդ ու խավար վիճակում, ակնհայտ է մյուս տեքստերից: Երկրի վիճակի մասին «սկզբում» Աստվածաշունչն ասում է, որ «երկիրն անձև ու դատարկ էր, և խավար կար անդունդի վրա» [659] (Ծննդոց 1.2): Մարգարեությունը սովորեցնում է, որ երկիրը, զոնե մասամբ, նույն վիճակին պիտի վերադառնա: Նայելով առաջ՝ Աստծո մեծ օրվան, Երեմիա մարգարեն ազդարարում է. «Նայեցի երկրի վրա, և ահա պարապ ու անձև էր, և երկնքին՝ և նրա լույսը չկար: Նայեցի սարերին, և ահա դողում էին, և բոլոր բլուրները սասանվում էին: Նայեցի, և ահա բերքատու այգին անապատ էր. և նրա բոլոր քաղաքները քարոքանդված էին» (Երեմիա 4.23-27, *անգլ. քարգմ.*):

Այստեղ է լինելու սատանայի և նրա չար հրեշտակների տունը հազար տարի: Արգելափակված երկրում՝ նա մուտք չի ունենա այլ աշխարհներ՝ փորձելու և անհանգստացնելու նրանց, ովքեր երբեք չեն մեղանչել: Այս իմաստով է հենց, որ սատանան կապված է. ոչ ոք չի մնացել, ում վրա նա կարողանա գործադրել իր ուժը: Նա ամբողջովին կտրված է խաբեության ու կործանման գործից, որը նրա միակ հաճույքն է եղել շատ դարերի ընթացքում:

Եսայիա մարգարեն, տեսնելով ապագայում սատանայի տապալման ժամանակը, բացականում է. «Ինչպե՞ս վայր ընկար երկնքից, ով առավոտը ծագող Արուսյակ. կտրվեցիր, գետինն ընկար, ով ազգեր նկուն անողդ ... Բայց ինքդ ասել էիր քո սրտում. վեր կելնեմ երկինքը, Աստծո աստղերից բարձր կդնեմ իմ աթոռը ... Բարձրյալին կմանավեմ: Բայց դու դժոխքն ես իջել, գութի խորխորատները: Քեզ տեսնողները հիանալու են քեզ վրա՝ հարցնելով. սա՞ է այն մարդը, որ սարսեցնում էր երկիրը, դողացնում էր թագավորությունները, աշխարհս անապատ էր դարձնում, նրա քաղաքներն ավերակ անում և նրա գերիներին չէր արձակում տուն գնալու» (Եսայիա 14.12-17):

Վեց հազար տարի շարունակ սատանայի ապստամբ գործունեությունը «սարսեցնում էր երկիրը»: Նա «աշխարհս անապատ էր դարձնում», «նրա քաղաքներն ավերակ անում», և «նրա գերիներին չէր ար-

ձակում տուն գնալու»: Վեց հազար տարի նրա բանտն ընդունել է Աստծո ժողովրդին, և նա նրան գերի կպահեր հավիտյան, բայց Քրիստոսը փշրեց նրա շղթաները և ազատագրեց բանտարկյալներին: **[660]**

Հիմա սատանան նույնիսկ ամբարիշտների վրա իշխանություն չի ունենա, և իր չար հրեշտակների հետ մենակ կմնա՝ տեսնելու մեղքի բերած անեծքի հետևանքը: «Բոլոր ազգերի թագավորները, ամենքը պառկած են փառքով իրենց տներում [գերեզմանում]: Բայց դու դուրս գցվեցիր քո գերեզմանից գարշելի ընձյուղի պես... Դու թաղումով չմիացար նրանց հետ, որովհետև դու քանդեցիր քո երկիրը, սպանեցիր քո ժողովրդին» (Եսայիա 14.18-20):

Հազար տարվա ընթացքում սատանան պիտի թափառի ամայացած երկրում՝ տեսնելու Աստծո օրենքի դեմ իր ապստամբության հետևանքը: Այդ ժամանակ նա անասելի տառապանքներ է կրում: Իր մեղանշումից հետո նա անդադար գործում էր և խորհելու ժամանակ չէր ունեցել: Հիմա, երբ գրկված էր իշխանությունից, հնարավորություն ուներ մտածելու, թե ինչ դեր է խաղացել այն օրվանից, երբ առաջին անգամ ապստամբեց երկնքի կառավարության դեմ: Նա ահով ու դողով է սպասելու զարհուրելի ապագային, երբ պիտի տանջվի իր պատճառած ողջ չարիքի համար և պատժվի այն մեղքերի համար, որ մարդուն դրդել է գործել:

Սատանայի գերությունն ուրախություն և ցնծություն կրերի Աստծո ժողովրդին: Մարգարեն ասում է. «Եվ կլինի այն օրը, երբ Տերը քեզ կհանգստացնի քո աշխատությունից, քո տանջանքից և այն ծանր ծառայությունից, որով դու ծառա էիր եղած, այն ժամանակ այս առակը խոսես Բաբելոնի թագավորի մասին և ասես. Ինչպե՞ս է դադարել բռնավորը... Տերը կոտրել է ամբարիշտների գավազանը, իշխանավորների մահակը, որ սրտմտությամբ զարկում էր ազգերին անդադար հարվածներով, որ բռնանում էր բարկությամբ ժողովուրդների վրա անգուսպ հալածանքով» (Եսայիա 14.3-6):

Առաջին և երկրորդ հարության միջև ընկած հազար տարիների ընթացքում տեղի կունենա ամբարիշտների դատը: Պողոս առաքյալը մատնանշում է այս դատը որպես իրադարձություն, որը պետք է հաջորդի Երկրորդ գալուստին: «Ուրեմն ժամանակից առաջ մի՛ դատեք, մինչև Տերը գա, որ խավարի ծածուկ բաները կրերի լույսի մեջ և սրտերի խորհուրդները **[661]** կհայտնի» (Ա Կորնթացիս 4.5): Դանիելն ասում է, որ երբ Հիմնավորքը եկավ, «իրավունք տրվեց Բարձրյալի սրբերին» (Դանիել 7.22): Այդ ժամանակ արդարներն իշխում են որպես թագավորներ ու Աստծո քահանաներ: Հովհաննեսը Հայտնության մեջ ասում է. «Ես

տեսա աթոռներ, և նրանց վրա նստեցին, և դատավորություն տրվեց նրանց»: Նրանք «Աստծո և Քրիստոսի քահանաներ կլինեն և նրա հետ կթագավորեն հազար տարի» (Հայտնություն 20.4,6): Հենց այս ժամանակ է, որ ըստ Պողոսի մարգարեության՝ «սուրբերն աշխարհս պիտի դատեն» (Ա Կորնթացիս 6.2): Քրիստոսի հետ միասին նրանք դատում են ամբարիշտներին՝ համեմատելով նրանց գործերն օրենսդրության գրքի՝ Աստվածաշնչի հետ, և վճռելով յուրաքանչյուրի դատը համաձայն այն արարքների, որ գործվել են մարմնում: Հետո որոշվում է ամբարիշտների պատժի չափը՝ ըստ նրանց գործերի, և դա գրվում է նրանց անունների դիմաց, մահվան գրքի մեջ:

Քրիստոսն ու Նրա ժողովուրդը դատելու են նաև սատանային ու նրա հրեշտակներին: Պողոսն ասում է. «Չգիտե՞ք, որ մենք դատելու ենք հրեշտակներին» (Ա Կորնթացիս 6.3): Եվ Հուդան էլ հռչակում է, որ «Տերն ...այն հրեշտակներին, ովքեր իրենց իշխանությունը չպահեցին, այլ թողեցին իրենց բնակությունը, հավիտենական կապանքներով խավարի մեջ պահեց՝ մեծ օրվա դատաստանի համար» (Հուդա 6):

Հազար տարին լրանալուց հետո տեղի կունենա երկրորդ հարությունը: Այդ ժամանակ հարություն կառնեն մեռած ամբարիշտները և կհայտնվեն Աստծո առաջ, որպեսզի նրանց վրա կատարվի «գրված դատաստանը» (Սաղմոս 149.9): Եվ այսպես, նկարագրելով արդարների հարությունը՝ Հայտնության հեղինակն ասում է. «Իսկ մեռելների մնացյալները չլենդանացան, մինչև որ հազար տարին լրանա» (Հայտնություն 20.5): Եսայիան էլ ամբարիշտների վերաբերյալ հռչակում է. «Եվ պիտի հավաքվեն միասին, ինչպես բանտարկյալներն են հավաքվում գուրի մեջ, ու փակվեն բանտի մեջ. և շատ օրերից հետո պիտի այցելություն ունենան» (Եսայիա 24.22): [662]

ԳԼՈՒԽ 42

ՊԱՅՔԱՐՆ ԱՎԱՐՏՎԱԾ Է

ազար տարվա վերջում Քրիստոսը դարձյալ վերադառնում է երկիր՝ փրկվածների բազմության ու հրեշտակների շքախմբի ուղեկցությամբ: Իջնելով ահավոր վեհափառությամբ՝ Նա հրամայում է մեռած ամբարիշտներին հարություն առնել՝ ընդունելու իրենց դատավճիռը: Նրանք գերեզմաններից դուրս են գալիս վիթխարի բազմությամբ՝ անթիվ-անհամար, ինչպես ծովի ավազը, ճիշտ հակապատկերը նրանց, ովքեր արթնացել էին առաջին հարության ժամանակ: Արդարները հարություն էին առել անմահ երիտասարդություն ու գեղեցկություն հազած, մինչդեռ ամբարիշտները կրում են հիվանդության ու մահվան հետքերը:

Բոլորի աչքերն այդ հսկայական բազմության մեջ ուղղվում են՝ տեսնելու Աստծո Որդու փառքը: Ամբարիշտների ամբոխը միաձայն բացականշում է. «Օրինյալ է Տիրոջ անունով եկողը»: Բայց Հիսուսի հանդեպ սերը չէ, որ նրանց մղում է այդ անելու: Ծշմարտության ուժն է պոկում այդ բառերը նրանց դժկամ շուրթերից: Ինչպես ամբարիշտները գերեզման էին մտել, այնպես էլ դուրս են գալիս՝ Քրիստոսի հանդեպ նույն թշնամությամբ ու ապստամբության նույն ոգով: Նրանք այլևս փորձության ժամանակ չեն ունենա՝ ուղղելու իրենց անցյալ կյանքի արատները: Դա ոչինչ չէր փոխի: Անօրենության մեջ անցկացրած կյանքը չի փափկացրել նրանց սրտերը: Եթե տրվեր երկրորդ ժամկետը, նրանք կանցկացնեին առաջինի պես՝ շրջանցելով Աստծո պահանջներն ու ապստամբելով Նրա դեմ:

Քրիստոսն իջնում է Չիթենյաց լեռան վրա, որտեղից համբարձվել էր Իր հարությունից հետո, և որտեղ հրեշտակները կրկնել էին Նրա վերադարձի խոստումը: Մարգարեն ասում է. «Եվ պիտի գա իմ Տեր Աստվածը, [663] և բոլոր սուրբերը՝ նրա հետ»: «Եվ նրա ոտքերը կանգնած կլինեն այն օրը Չիթենյաց սարի վրա, որ Երուսաղեմի առաջն է՝ դեպի արևելք, և կպատռվի Չիթենյաց սարը միջից ... խիստ մեծ ձոր [«դաշտ», *սևիգլ. բարգուլ.*] կլինի»: «Եվ Տերը Թագավոր կլինի բոլոր երկրի վրա.

այն օրը մեկ կլինի Տերը, և նրա անունն էլ՝ մեկ» (Չաքարիա 14.5,4,9): Իր շլացուցիչ փայլով իջնելով երկնքից՝ Նոր Երուսաղեմը հանգչում է իր համար սրբված ու պատրաստված տեղի վրա, և Քրիստոսն Իր ժողովրդի ու հրեշտակների հետ մտնում է Մուրք քաղաքը:

Հիմա սատանան պատրաստվում է վերջին ահեղ պայքարը մղել գերիշխանության համար: Այն ժամանակ, երբ չարի իշխանը գրկվել էր իր իշխանությունից ու խաբեության գործից, թշվառ ու ընկճված էր: Բայց հենց որ հարություն են առնում մեռած ամբարիշտները, և նա տեսնում է իր կողմնակիցների հոծ բազմությունները, նրա հույսերը նորից արթնանում են, և նա որոշում է չզիջել մեծ պայքարում: Նա իր դրոշի ներքո կհավաքի կորչողների բոլոր զորքերը և նրանց միջոցով կձգտի իրականացնել իր ծրագրերը: Ամբարիշտները սատանայի գերիներն են: Մերժելով Քրիստոսին՝ նրանք ընդունել են ապստամբ առաջնորդի իշխանությունը: Նրանք պատրաստ են ընդունելու նրա առաջարկներն ու կատարելու նրա հրամանները: Մակայն, հավատարիմ իր նախկին նենգամտությանը՝ նա չի հայտնում, որ սատանան է, այլ հայտարարում է, որ ինքն իշխան է՝ աշխարհի օրինավոր տերը, ում ժառանգությունն ապօրինի կերպով խլվել է իրենից: Նա ներկայանում է իր մոլորյալ հպատակներին որպես փրկիչ՝ հավաստիացնելով նրանց, որ հենց իր զորությամբ են նրանք դուրս եկել գերեզմաններից, և որ ինքը պատրաստվում է ազատել նրանց ամենադաժան բռնակալությունից: Քրիստոսի ներկայությունից հեռու՝ սատանան հրաշքներ է գործում իր հավակնությունը հաստատելու համար: Նա ուժ է տալիս թույլերին և բոլորին ներշնչում է իր ոգին ու եռանդը: Նա առաջարկում է իր առաջնորդությամբ դուրս գալ սուրբերի բանակի դեմ և տիրանալ Աստծո քաղաքին: Դիվային ցնծությամբ նա ցույց է տալիս մեռելներից հարություն առած անհամար միլիոններին և հայտարարում, որ ինքը՝ որպես իրենց առաջնորդ, ամբողջապես կարող է ջախջախել քաղաքը և վերադարձնել իր գահն ու թագավորությունը: [664]

Այդ հոծ ամբոխի մեջ են մինչջրհեղեղյան աշխարհի երկարակյաց ցեղի բազմությունները՝ բարձրահասակ ու հանճարեղ մտքի տեր մարդիկ, ուլքեր, տրվելով ընկած հրեշտակների հսկողությանը, իրենց ողջ հմտությունն ու գիտելիքները նվիրել են ինքնամեծարմանը, մարդիկ, ում հրաշալի արվեստի գործերն աշխարհին դրդել են աստվածացնելու նրանց հանճարը, ում դաժանությունն ու չար հայտնագործությունները, սակայն, պղծելով երկիրն ու աղավաղելով Աստծո պատկերը, Նրան մղել են բնաջնջելու նրանց երկրի երեսից: Այստեղ են թագավորներ ու

գորավարներ, ովքեր նվաճել են ազգեր, անվեհեր մարդիկ, ովքեր երբեք պարտություն չեն կրել, հպարտ ու փառատենչ մարտիկներ, ում մոտեցումից դողում էին ամբողջ թագավորություններ: Մահը նրանց չի փոխել: Գերեզմանից դուրս գալիս նրանց մտքերի ընթացքը շարունակվում է ճիշտ այնտեղից, ուր դադարել էր: Նրանք լցված են զավթելու այն նույն տենչով, որն իշխել էր նրանց մեռնելու պահին:

Սատանան խորհրդակցում է նախ իր հրեշտակների, և ապա՝ այս թագավորների, նվաճողների ու գորավոր մարդկանց հետ: Նայելով իրենց կողմնակիցների զորությանն ու թվակազմին՝ նրանք հռչակում են, որ քաղաքի ներսում գտնվող բանակն իրենց ուժերի համեմատ փոքրաթիվ է, և որ այն կարելի է նվաճել: Նրանք իրենց ծրագրերն են կազմում՝ տիրանալու Նոր Երուսաղեմի գանձերին ու փառքին: Բոլորն անմիջապես սկսում են պատրաստվել պատերազմի: Հմուտ արհեստավորները զենքեր են շինում: Իրենց հաջողություններով հայտնի գորավարները ռազմատենչ ամբոխներին բաժանում են ջոկատների և գնդերի:

Վերջապես տրվում է շարժվելու հրամանը, և անթիվ-անհամար զորքը շարժվում է առաջ, մի բանակ, որի նմանը երբեք չի գորակոչվել երկրային նվաճողների կողմից, և որին երբեք չեն կարող հավասարվել երկրի վրա առաջին պատերազմից ի վեր հավաքված բոլոր դարերի միացյալ ուժերը: Սատանան՝ գորավարներից ամենահզորը, բանակի գլուխ է անցնում, իսկ նրա հրեշտակներն իրենց ուժերն են միավորում այս վերջին պայքարի համար: Նրա շարքերում թագավորներ ու գորավարներ են, որոնց հետևում են ամբոխները՝ հսկայական խմբերով, որոնցից ամեն մեկն ունի իր հրամանատարը: Սովոր շարքերը ռազմական կարգապահությամբ երկրի քարուքանդ ու անհարթ մակերեսով շարժվում են առաջ՝ դեպի Աստծո քաղաքը: Հիսուսի հրամանով Նոր Երուսաղեմի դարպասները փակվում են, և սատանայի հրոսակները շրջապատում են քաղաքն ու պատրաստվում գրոհի: **[665]**

Հիմա Քրիստոսը նորից հայտնվում է Իր թշնամիների աչքերի առաջ: Քաղաքից շատ վեր՝ ոսկյա փայլուն պատվանդանի վրա, մի գահ է՝ բարձր ու վերացած: Այս գահին նստած է Աստծո Որդին, իսկ Նրա շուրջը Իր արքայության հպատակներն են: Ոչ մի լեզու չի կարող նկարագրել, և ոչ մի գրիչ չի կարող պատկերել Քրիստոսի գործությունն ու վեհափառությունը: Հավերժական Հոր Փառքը պարուրում է Իր Որդուն: Նրա ներկայության պայծառությունը լցնում է Աստծո քաղաքը և հորդում դարպասներից դուրս՝ իր ճաճանչներով հեղեղելով ողջ երկիրը:

Գահին ամենամոտը կանգնած են նրանք, ովքեր մի ժամանակ

սատանայի ակտիվ գործակալներն են եղել, բայց խանձողի պես պոկ-վերով կրակից՝ անմնացորդ նվիրվածությամբ հետևել են իրենց Փրկչին: Հաջորդը նրանք են, ովքեր քրիստոնեական բնավորություն են ձևավորել կեղծիքի ու անհավատության մեջ, նրանք, ովքեր պատվել են Աստծո օրենքը, երբ քրիստոնեական աշխարհը չեղյալ էր հայտարարել այն, և բոլոր դարերում իրենց հավատի համար նահատակված միլիոնավոր մարդիկ,: Եվ ապա գալիս է այն «մեծաթիվ ժողովուրդը, որը ոչ ոք չէր կարող հաշվել, ամեն ազգից, ցեղից, ժողովուրդներից և լեզուներից... աթոռի առաջ և Գառի առաջ՝ սպիտակ հանդերձներ հագած և իրենց ձեռքերում՝ արմավենիներ» (Հայտնություն 7.9): Նրանց պատերազմն ավարտված է, նրանց հաղթանակը՝ շահված: Նրանք վազել են ասպարեզը և շահել մրցանակը: Արմավենու ճյուղը նրանց ձեռքերում՝ իրենց հաղթանակի խորհրդանիշն է, իսկ սպիտակ հանդերձը՝ Քրիստոսի անբիծ արդարության, որն այժմ նրանցն է:

Փրկվածները գովասանքի օրհներգ են երգում, որն արձագանքում է երկնային ապարանքներում. «Փրկությունը մեր Աստծուն, որ նստում է աթոռի վրա, և Գառին» (Հայտնություն 7.10): Եվ հրեշտակներն ու սերովբեները հիացմունքով ձայնակցում են նրանց: Տեսնելով սատանայի ուժն ու չարությունը՝ փրկվածները հասկացան, ինչպես երբեք նախկինում, որ բացի Քրիստոսի զորությունից՝ ուրիշ ոչ մի ուժ չէր կարող իրենց հաղթող դարձնել: Այդ շողշողուն բազմության մեջ չկա մեկը, ով իրեն վերագրի փրկությունն, ասես ինքն է հաղթել իր ուժով ու բարությամբ: Ոչինչ չի ասվում իրենց արածների կամ տառապանքների մասին: Յուրաքանչյուր օրհներգի, ամեն մի գովասանքի կրկներգը սա է. «Փրկությունը մեր Աստծուն և Գառին»: [666]

Երկրի ու երկնքի բնակիչների ներկայությամբ տեղի է ունենում Աստծո Որդու վերջնական թագադրումը: Եվ այժմ, օժտված գերագույն փառքով ու իշխանությամբ՝ արքաների Արքան հռչակում է Իր կառավարության դեմ խռովարարների դատավճիռը և իրականացնում է արդարադատություն նրանց նկատմամբ, ովքեր խախտել են Իր օրենքը և ճնշել Իր ժողովրդին: Աստծո մարգարեն ասում է. «Տեսա մի սպիտակ մեծ աթոռ և նրա վրա նստողին, ում երեսից երկինքն ու երկիրը փախան, և տեղ չգտնվեց նրանց համար: Եվ տեսա մեռելներին՝ մեծ և փոքր, կանգնած աթոռի առաջ. և գրքերը բացվեցին, և մի ուրիշ գիրք էլ բացվեց, որ կյանքի գիրքն է, և մեռելները դատվեցին այն գրքում գրվածներից՝ իրենց գործերի համեմատ» (Հայտնություն 20.11,12):

Հենց որ բացվում են գրքերը, և Հիսուսն Իր հայացքն ուղղում է ամ-

բարիչուներին, նրանք մտաբերում են ամեն մի մեղք, որ երբևէ գործել են: Նրանք տեսնում են, թե որտեղ են շեղվել մաքրության ու սրբության ճանապարհից, թե հպարտությունն ու ապստամբությունը որքան հեռու են նրանց հասցրել Աստծո օրենքը խախտելու մեջ: Գայթակղիչ փորձությունները, որոնց նրանք զիջել են՝ փայփայելով մեղքը, չարաշահված օրհնությունները, Աստծո արհամարհված լրաբերները, մերժված զգուշացումները, համառ, անզեղջ սրտերի կողմից ետ մղված ողորմության ալիքները. այս ամենը պատկերվում է նրանց՝ ասես հրեղեն տառերով գրված:

Գահի վերևում հայտնվում է խաչը: Համայնապատկերի նման երևում են Ադամի փորձության ու անկման և փրկության մեծ ծրագրում դրանց հաջորդող մյուս տեսարանները: Փրկչի համեստ ծնունդը, Նրա պարզ ու հնազանդ մանկությունը, Նրա մկրտությունը Հորդանանում, ծոմն ու փորձությունը անապատում, Նրա հանրային ծառայությունը, որ բացահայտում էր երկնքի ամենաթանկարժեք օրհնությունները, սիրո և գթության գործերով լի օրերը, մեկուսի լեռներում աղոթքի և արթնության մեջ անցկացրած գիշերները, նախանձով, ատելությամբ ու չարությամբ լի դավերը՝ ի հատուցումն Նրա բարեգործության, Գեթսեմանի սուկայի, խորհրդավոր հոգեվարքը՝ ողջ աշխարհի մեղքերի ջախջախիչ ծանրության տակ, Նրա մատնվելը մարդասպան [667] խուժանի ձեռքը, այն զարհուրելի գիշերվա ահասարսուռ իրադարձությունները, դիմադրություն ցույց չտվող կալանավորը՝ լքված Իր ամենասիրելի աշակերտների կողմից, ում կոպտորեն քարշ էին տալիս Երուսաղեմի փողոցներով, Աննայի առաջ Աստծո Որդու չարախիճն ծաղրանքն, Նրա դատը քահանայապետի պալատում, հետո Պիղատոսի դատարանի դահլիճում, վախկոտ ու դաժան Հերովդեսի առջև՝ մատնված ծաղրի, անարգանքի ու տանջանքի և դատապարտված մահվան. այս բոլորը պատկերվում է ամենավառ կերպով:

Ահա ալեկոծ ամբոխի առաջ պատկերվում են վերջին տեսարանները. համբերատար Տառապյալը՝ Գողգոթա տանող արահետին, երկնքի Արքայագնը՝ կախված խաչից, Նրա մահվան հոգեվարքը ծաղրող գոռոզ քահանաներն ու ամբոխը, գերբնական խավարը, երկրաշարժը, պատառոտվող ժայռերն ու բացված գերեզմանները, որ նշանավորեցին աշխարհի Փրկչի մահվան պահը:

Այս ահավոր տեսարանը պատկերվում է իր ողջ իսկությամբ: Սատանան, նրա հրեշտակներն ու հպատակներն ի վիճակի չեն երեսները շրջելու իրենց իսկ սեփական գործերի տեսարանից: Ամեն մեկը հի-

շում է իր խաղացած դերը: Հերովդեսը, ով Իսրայելի Թագավորին կործանելու համար սպանեց Բեթլեհեմի անմեղ մանուկներին, պիղծ Հերովդիան, ում հանցավոր հոգու վրա է ծանրացած Հովհաննես Սկրտչի արյունը, թուլակամ ու փոփոխամիտ Պիղատոսը, ծաղրող զինվորները, քահանաները, իշխաններն ու խենթացած ամբոխը, որ աղաղակում էին. «Նրա արյունը մեր և մեր որդիների վրա». բոլորը տեսնում են իրենց հանցանքի հրեշավորությունը: Նրանք իզուր ջանում են թաքնվել Նրա դեմքի աստվածային վեհությունից, որն ավելի գերազանց է, քան արևի փառքը, մինչ փրկվածներն իրենց պատկերը նետում են Փրկչի ոտքերի մոտ՝ բացականչելով. «Նա մեռավ ինձ համար»:

Փրկվածների բազմության մեջ են Քրիստոսի առաքյալները՝ անվեհեր Պողոսը, կրակոտ Պետրոսը, սիրված ու սիրող Հովհաննեսը և նրանց ազնվասիրտ եղբայրակիցները և նրանց հետ նահատակների հսկայական բանակը, մինչդեռ պարիսպներից դուրս ամեն մի պիղծ ու գարշելի բանի հետ նրանք են, ովքեր հալածել, բանտարկել ու սպանել են նրանց: Այնտեղ է Ներոնը՝ այդ դաժան ու անառակ հրեշը, ով տեսնում է նրանց ուրախությունն ու ցնծությունը, ում մի ժամանակ չարչարել և ում ծայրահեղ տանջանքներից դիվական հաճույք է ստացել: Այնտեղ է և նրա մայրը, որպեսզի տեսնի իր իսկ գործի հետևանքը, **[668]** տեսնի, թե ինչպես է իր բնավորության չար դրոշմը փոխանցվել որդուն, և ինչպես են իր ազդեցությամբ քաջալերված ու զարգացած են կրքերը ծնել ոճիրներ, որոնք ցնցել են աշխարհը:

Այնտեղ են պապական քահանաներն ու պրելատները, ովքեր հավակնել են Հիսուսի դեսպանները լինելու, սակայն Նրա ժողովրդի խղճին տիրանալու համար դիմել են տանջանքի, զնդանի և խարույկի: Այնտեղ են հպարտ պապերը, ովքեր իրենց վեր դասելով Աստծուց՝ հանդգնել են փոխել Բարձրյալի օրենքը: Եկեղեցու այդ կեղծ հայրերը հաշիվ պիտի տան Աստծուն, ինչից նրանք մեծ ուրախությամբ կխուսափեին: Նրանք շատ ուշ են հասկանում, որ Ամենագետը նախանձախնդիր է Իր օրենքի համար և ոչ մի դեպքում չի արդարացնի հանցավորին: Նրանք հիմա են հասկանում, որ Քրիստոսն Իր շահերը նույնացնում է Իր տառապյալ ժողովրդի շահերի հետ, և զգում են Նրա այս խոսքերի ուժը. «Որովհետև իմ այս փոքր եղբայրներից մեկին արիք, ինձ արիք» (Մատթեոս 25.40):

Ողջ ամբարիշտ աշխարհը կանգնած է Աստծո ատյանի առաջ՝ երկնքի կառավարությանը դավաճանելու մեղադրանքով: Նրանք ոչ ոք չունեն, որ պաշտպանի իրենց դատը, չունեն որևէ արդարացում, և նրանց դեմ կայացվում է հավիտենական մահվան դատավճիռը:

Հիմա բոլորին պարզ է, որ մեղքի վարձքը փառավոր անկախությունը և հավիտենական կյանքը չէ, այլ ստրկությունը, կործանումը և մահը: Ամբարիշտները տեսնում են, թե ինչից են զրկվել իրենց ապստամբ կյանքով: «Ամենագերագանց հավիտենական փառքի մեծությունն» արհամարհվել էր, երբ առաջարկվել էր նրանց, բայց որքան փափագելի է այն թվում հիմա: «Ես կարող էի ունենալ այս ամենը,- աղաղակում է կորած հոգին,- բայց նախընտրեցի դրանք հեռացնել ինձնից: Օ, ի՞նչ տարօրինակ մոլուցք: Ես խաղաղությունը, երջանկությունն ու պատիվը փոխանակել եմ թշվառության, անարգանքի և հուսահատության հետ»: Բոլորը տեսնում են, որ իրենք իրավացիորեն են բացառվել երկնքից: Իրենց կյանքով նրանք հայտարարել են. «Չենք ուզում, որ դա թագավորի մեզ վրա» (Գուկաս 19.14):

Ասես հմայված՝ ամբարիշտները մայում են Աստծո Որդու թագադրությանը: Նրա ձեռքերում նրանք տեսնում են աստվածային օրենքի տախտակները, այն պատվիրանները, որ արհամարհել **[669]** ու խախտել են: Նրանք տեսնում են փրկվածների զարմանքի, հիացմունքի և ցնծության պոռթկումը, ու երբ մեղեդու հնչյունները հասնում են քաղաքից դուրս գտնվող բազմությանը, բոլորը միաձայն բացականչում են. «Մեծ և զարմանալի են քո գործերը, Տեր Աստված Ամենակալ, արդար և ճշմարիտ են քո ճանապարհները, ով սուրբերի Թագավոր» (Հայտնություն 15.3), և երեսնիվայր երկրպագում են կյանքի Իշխանին:

Տեսնելով Քրիստոսի փառքն ու մեծափառությունը՝ սատանան ասես կաթվածահար է լինում: Երբեմնի ծածկող քերովբեն հիշում է, թե որտեղից է ընկել: Ինչպե՞ս է փոխվել, ինչպե՞ս այլասերվել լուսափայլ սերովբեն՝ «արշալույսի որդին»: Նա ընդմիշտ հեռացված է այն խորհրդից, որտեղ մի ժամանակ պատվավոր անդամ էր: Նա հիմա մեկ ուրիշին է տեսնում կանգնած Հոր կողքին, ով ծածկում է Նրա փառքը: Նա տեսնում է, որ բարձրահասակ ու վեհաշուք կերպարանքով մի հրեշտակ թագը դնում է Քրիստոսի գլխին, և հասկանում է, որ այս հրեշտակի բարձր դիրքը կարող էր իրենը լինել:

Նա մտաբերում է իր անմեղության ու մաքրության կացարանը, խաղաղությունն ու գոհությունը, որ վայելում էր, մինչև որ սկսեց տրտնջալ Աստծո դեմ և նախանձել Քրիստոսին: Իր մեղադրանքներն ու ապստամբությունը, իր կեղծիքը՝ հրեշտակների համակրանքն ու աջակցությունը շահելու համար, սթափվելուց հրաժարվելու իր համառությունը, երբ Աստված դեռ պատրաստ էր ներում շնորհել. այս ամենը պարզորոշ պատկերվում է նրա առաջ: Նա վերհիշում է իր գործը մարդկանց մեջ և դրա

հետևանքները՝ մարդու թշնամությունն իր դրացու դեմ, մարդկային կյանքի սուկալի քայքայումը, թագավորությունների ծագումն ու անկումը, գահերի տապալումը, խռովությունների, բախումների և հեղափոխությունների երկար շարքը: Հիշում է Քրիստոսի գործին հակառակվելու և մարդուն ավելի ու ավելի ապականելու իր անդուլ ջանքերը: Նա տեսնում է, որ իր դժոխային դավերն անգոր են եղել կործանելու նրանց, ովքեր հուսացել են Հիսուսին: Նայելով իր թագավորությանը՝ իր տքնաջան աշխատանքի պտղին, սատանան միայն ձախողում և ավերածություն է տեսնում: Նա ամբոխներին դրդեց հավատալու, որ հեշտ կլինի գրավել Աստծո քաղաքը, բայց քաջ գիտի, որ դա սուտ է: Մեծ պայքարի ընթացքում նա նորից ու նորից պարտվել է՝ ստիպված լինելով նահանջել: Նա չափազանց լավ գիտի Հավերժականի գորությունն ու վեհափառությունը: **[670]**

Մեծ խռովարարի միակ նպատակը մշտապես եղել է իրեն արդարացնելը և իր ապստամբության պատասխանատվությունն աստվածային կառավարության վրա գցելը: Այս ուղղությամբ է նա օգտագործել իր մտավոր վիթխարի ուժը: Նա գործել է կանխամտածված, կանոնավոր կերպով և զարմանալի հաջողությամբ՝ միլիոնավոր մարդկանց դրդելով ընդունելու դարեր շարունակ ընթացող մեծ պայքարի իր մեկնաբանությունը: Հազարավոր տարիներ դավադրության այս մեծ պարագլուխը ճշմարտության փոխարեն մարդկանց կեղծիք է մատուցել: Բայց հիմա եկել է ժամանակը, երբ ապստամբությունը վերջնականապես պիտի տապալվի, և բացահայտվի սատանայի իսկական պատմությունն ու բնավորությունը: Քրիստոսին գահընկեց անելու, Նրա ժողովրդին կործանելու և Աստծո քաղաքը զավթելու այս վերջին փորձով գերխաբեբան ամբողջովին մերկացրեց իրեն: Եվ ովքեր միացել էին նրան, տեսնում են նրա գործի կատարյալ ձախողումը: Քրիստոսի հետևորդներն ու հավատարիմ հրեշտակները հասկանում են Աստծո կառավարության դեմ նյութած նրա դավերի ողջ խորությունը: Բոլորն այժմ նողկանք են տածում նրա հանդեպ:

Սատանան տեսնում է, որ իր ինքնակամ ապստամբությունն իրեն անալիտան է դարձրել երկնքի համար: Նա իր ուժերը վարժեցրել է պատերազմելու Աստծո դեմ, և երկնքի մաքրությունը, անդորրն ու ներդաշնակությունը գերագույն տանջանք կլինեին նրա համար: Նրա մեղադրանքներն Աստծո գթասրտության և արդարադատության դեմ այժմ դադարել են: Նախատինքը, որ նա ջանացել էր գցել Եհովայի վրա, ամբողջովին իր վրա է ընկնում: Եվ հիմա սատանան խոնարհվում է՝ խոստովանելով իր դատավճռի արդարացիությունը:

«Ով է, որ քեզանից չվախենա, ով Տեր, և քո անունը չփառավորի, որ միայն դու ես սուրբ, որովհետև բոլոր ազգերը կզան և քո առաջ երկրպագություն կանեն, որովհետև քո իրավունքները հայտնվեցին» (Հայտնություն 15.4): Ամեն մի ճշմարտություն կամ սխալ, որ ծագել է այս երկարատև պայքարի ընթացքում, այժմ պարզվում է: Ապստամբության հետևանքները, աստվածային պատվիրանները մի կողմ դնելու պտուղները բացահայտվում են արարված բոլոր բանական էակներին: Սատանայի կառավարությունն՝ ի հակադրություն Աստծո կառավարման, ներկայացվում է ողջ տիեզերքին: Սատանան դատապարտվում է իր իսկ գործերով: Աստծո իմաստությունը, Նրա արդարությունն ու բարությունը ամբողջովին արդարացվում են: Բացահայտվում է, որ մեծ պայքարում **[671]** Իր բոլոր գործողություններն Աստված արել է հանուն Իր ժողովրդի և Իր ստեղծած բոլոր աշխարհների հավիտենական բարօրության: «Տեր, քո բոլոր գործերը պիտի գոհանան քեզանից, և քո սուրբերը պիտի օրհնեն քեզ» (Մաղմուս 145.10): Մեղքի պատմությունն ամբողջ հավերժության ընթացքում մնալու է որպես վկայություն այն բանի, որ Աստծո օրենքի գոյությամբ է պայմանավորված Նրա ստեղծած բոլոր էակների երջանկությունը: Մեծ պայքարի բոլոր փաստերն իրենց առաջ՝ ողջ տիեզերքը՝ հավատարիմ թե ապստամբ, միաձայն բացականչում է. «Արդար և ճշմարիտ են քո ճանապարհները, ով սուրբերի թագավոր»:

Տիեզերքի առաջ պարզորոշ ներկայացվեց Հոր և Որդու մեծ գոհաբերությունը հանուն մարդու: Հասել է ժամը, երբ Քրիստոսը գրավում է Իր օրինական դիրքը և փառավորվում է իշխանություններից, պետություններից և ամեն անունից վեր: Իր առջև դրված ուրախության փոխարեն՝ Նա խաչը հանձն առավ և արհամարհեց ամոթը, որպեսզի շատ որդիների դեպի փառք առաջնորդի: Ու թեև վիշտն ու ամոթն անըմբռնելիորեն մեծ էին, ուրախությունն ու փառքը շատ ավելի մեծ են: Նա նայում է փրկվածներին, ովքեր նորոգված են Իր պատկերով. ամեն մի սիրտ կրում է աստվածային կատարյալ դրոշմը, և ամեն մի դեմք արտացոլում է իր Արքայի նմանությունը: Նրանց մեջ Նա տեսնում է Իր հոգու աշխատության պտուղը և բավարարվում: Եվ մի ձայնով, որը հասնում է արդարների և ամբարիշտների բազմություններին, Նա հռչակում է. «Ահա իմ արյամբ գնվածները: Նրանց համար ես չարչարվեցի, նրանց համար մեռա, որպեսզի նրանք Իմ ներկայությամբ բնակվեն անվախճան դարերի ընթացքում»: Եվ ճերմակազգեստ փրկվածները՝ գահի շուրջ կանգնած, հնչեցնում են գովասանքի օրհներգը. «Արժանի է մորթված Գառն առնելու և՛ գորություն, և՛ հարստություն, և՛ կարողություն, և՛

պատիվ, և՛ փառք, և՛ օրհնություն» (Հայտնություն 5.12):

Թեպետ սատանան հարկադրված ճանաչեց Աստծո արդարությունը և խոնարհվեց Քրիստոսի գերիշխանության առաջ, նրա բնավորությունը մնաց անփոփոխ: Ապստամբության ոգին՝ հզոր հեղեղի մնան, դարձյալ պոռթկում է: Կատաղությամբ լցված՝ նա վճռում է չզիջել մեծ պայքարում: Եկել է ժամը՝ վերջին հուսահատ կռիվը մղելու երկնքի **[672]** Թագավորի դեմ: Նա նետվում է իր հպատակների շարքերը և ջանում նրանց ներշնչել իր իսկ վայրագությունն ու գրգռել նրանց անհապաղ գրոհի: Բայց այդ անհամար միլիոններից, ում նա ներքաշել էր ապստամբության մեջ, ոչ ոք հիմա չի ընդունում նրա գերիշխանությունը: Նրա իշխանության վերջը մոտ է: Ամբարիշտներն Աստծո դեմ նույն ատելությամբ են լցված, որով ներշնչված է սատանան, բայց նրանք տեսնում են, որ իրենց գործն անհուսալի է, որ իրենք չեն կարող հաղթել Եհովային: Նրանց ցասումը բորբոքվում է սատանայի և նրա մոլորեցնող գործակալների դեմ, և նրանք դիվային գազանությամբ հարձակվում են նրանց վրա:

Տերն ասում է. «Որովհետև դու քո սիրտը Աստծո սրտի մնան շինեցիր, ահա ես քեզ վրա պիտի բերեմ օտարներին՝ ազգերի բռնավորներին, և նրանք պիտի հանեն իրենց սրերը քո իմաստության գեղեցկության վրա ու պիտի ապականեն քո գեղեցկությունը: Նրանք քեզ գուրը պիտի օգեն», «Ես քեզ... կփչացնեմ, ով ծածկող քերովբե, կրակի քարերի միջից ... Ես քեզ գետինը պիտի օգեմ, թագավորների առաջ քեզ տեսարան պիտի շինեմ ... Ես քեզ մոխիր պիտի շինեմ երկրի վրա բոլոր քեզ տեսնողների աչքերի առաջ ... Դու տակում եղար և ոչնչացար հավիտյան» (Եզեկիել 28.6-8, 16-19):

«Ճակատամարտի մեջ զինվորյալների բոլոր զենքերն ու արյունաթաթախ հանդերձները պիտի այրվեն և հրո ճարակ լինեն»: «Որովհետև Տիրոջ բարկությունը բոլոր ազգերի վրա է, և սրտմտությունը՝ նրանց բոլոր գորքերի վրա: Նա նրանց նգովել է, մահվան է մատնել»: «Նա ամբարիշտների վրա որոգայթներ՝ կրակ և ծծումբ կտեղա, և նրանց բաժակի բաժինն այրող մրրիկ կլինի» (Եսայիա 9.5, 34.2, Սաղմոս 11.6): Ահա կրակ է իջնում Աստծուց՝ երկնքից: Երկիրը ճեղքվում է: Նրա խորքերում թաքնված զենքերը դուրս են բերվում: Երկրի ճեղքվածքներից կրակ է արտաժայթքում: Ժայռերն անգամ բռնկվում են: Եկել է «այն օրը, որ վառված է թոճրի պես»: «...Եվ տարերքը՝ կրակով վառված կհավեն, երկիրը և նրանում եղած բաներն էլ կայրվեն» (Մաղաքիա 4.1, Բ Պետրոս 3.10): Երկրի մակերեսն ասես մի հալած զանգված լինի՝ մի եռացող վիթխարի **[673]** կրակե լիճ: Սա անաստված մարդկանց դատաստանի և

կորստյան ժամանակն է, «վրիժառության օրը Տիրոջ համար, հատուցման տարին Սիոնի վեճի համար» (Եսայիա 34.8):

Ամբարիշտներն իրենց հատուցումն են ստանում երկրի վրա (Առակաց 11.31): Նրանք «հարդի պես են լինելու, և նրանց պետք է այրի այն եկող օրը, ասում է Չորաց Տերը» (Մաղաքիա 4.1): Ոմանք ոչնչանում են մեկ վայրկյանում, մինչդեռ մյուսները տանջվում են շատ օրեր: Բոլորը պատժվում են «իրենց գործերի համեմատ»: Քանի որ արդարների մեղքերը սատանայի վրա են դրվել, նա պետք է տանջվի ոչ միայն իր ապստամբության համար, այլ նաև այն բոլոր մեղքերի, որ նա Աստծո ժողովրդին դրդել է գործել: Նրա պատիժը շատ ավելի մեծ կլինի, քան նրանցը, ում նա խաբել է: Այն բանից հետո, երբ կմեռնեն բոլոր նրանք, ովքեր նրա խաբեության գոհն են դարձել, նա դեռ կշարունակի ապրել և տանջվել: Մաքրող բոցերում ի վերջո ոչնչանում են ամբարիշտները՝ արմատը և ոստը: Արմատը սատանան է, ոստերը՝ նրա հետևորդները: Օրենքի լիակատար պատիժն իրագործված է, արդարության պահանջները՝ բավարարված, և երկինքն ու երկիրը նայելով՝ հռչակում են Եհովայի արդարությունը:

Սատանայի ավերիչ գործունեությանն առհավետ վերջ է տրված: Վեց հազար տարի նա իր կամքն է կատարել՝ երկիրը լցնելով տառապանքով և վիշտ պատճառելով ողջ տիեզերքին: «Բոլոր ստեղծվածները միասին» հառաչել ու ցավի մեջ են եղել: Աստծո արարածներն այժմ ընդմիշտ ազատ են նրա ներկայությունից ու փորձություններից: «Հանգրստացել, հանդարտվել է բոլոր երկիրը. նրանք (արդարները) գոչում են ցնծության» (Եսայիա 14.7): Եվ գովասանքի ու հաղթանակի աղաղակ է բարձրանում համայն հավատարիմ տիեզերքից: Լավում է «մի մեծ բազմության ձայն», «իբր շատ ջրերի ձայն... որ ասում է. Ալելուիա, որովհետև Ամենակալ Տեր Աստվածը թագավորեց» (Հայտնություն 19.6):

Մինչ երկիրն այրվում է լավող բոցերի մեջ՝ արդարներն ապահով բնակվում են Սուրբ քաղաքում: Նրանց վրա, ովքեր բաժին են ունեցել առաջին հարության մեջ, երկրորդ մահը իշխանություն չունի: Մինչ Աստված մաշող կրակ է ամբարիշտների համար, Իր ժողովրդի համար Նա արև ու վահան է (Հայտնություն 20.6, Սաղմոս 84.11): [674]

«Տեսա նոր երկինք և նոր երկիր, որովհետև առաջին երկինքը և երկիրը անցան» (Հայտնություն 21.1): Կրակը, որ սպառում է ամբարիշտներին, մաքրում է երկիրը: Սրբվում են անեծքի բոլոր հետքերը: Հավիտյան վառվող ոչ մի դժոխք փրկվածներին չի հիշեցնի մեղքի զարհուրելի հետևանքները:

Կմնա միայն մեկ հիշեցում. մեր Փրկիչն առհավետ կրելու է Իր խաչելության նշանները: Նրա վիրավոր գլխին, Նրա կողին և ձեռքերի ու ոտքերի վրա մեղքի գործած դաժանության միակ հետքերն են: Տեսնելով Քրիստոսին Իր փառքի մեջ՝ մարգարեն ասում է. «Նա պայծառ ճառագայթներ ուներ, որ դուրս էին գալիս իր կողից, և այնտեղ էր նրա գործության ծածկույթը» (Ամբակում 3.4, *անգլ. քարգլ.*): Այդ խոցված կողը, որտեղից հոսեց արյան ալ շիթը և հաշտեցրեց մարդուն Աստծո հետ, այնտեղ է Փրկչի փառքը, «նրա գործության ծածկույթը»: «Ի գորու՝ փրկելու» քալչարար գոհաբերության միջոցով, Նա կարող է արդարացիորեն դատել նրանց, ովքեր արհամարհել են Աստծո ողորմությունը: Եվ Նրա նվաստացման նշանները Նրա բարձրագույն շքանշաններն են: Հավիտենական դարերի ընթացքում Գողգոթայի վերքերը հռչակելու են Նրա փառքն ու Նրա գործությունը:

«Ով հոտի աշտարակ, Սիոնի աղջկա բլուր, մինչև քեզ է գալու և հասնելու առաջին իշխանությունը» (Սիբիա 4.8): Եկել է ժամանակը, որին սուրբերն անհամբեր սպասել են այն օրից ի վեր, երբ բոցեղեն սուրը Եղեմից վտարեց առաջին գույզին, «ստացվածքի փրկության» ժամանակը (Եփեսացիս 1.14): Երկիրը, որ ի սկզբանե տրված էր մարդուն՝ որպես նրա թագավորությունը, որ նրա ձեռքով մատնված էր սատանային ու այնքա՛ն երկար բռնագրավված էր հզոր թշնամու կողմից, վերադարձվում է փրկության մեծ ծրագրի միջոցով: Այն ամենն, ինչ կորսվել էր մեղքի պատճառով, վերականգնված է: «Այսպես է ասում Եհովան ...որ կազմեց երկիրը, որ ստեղծեց և հաստատեց այն, չստեղծեց այն դատարկ, այլ բնակվելու համար ստեղծեց» (Եսայիա 45.18): Աստծո՝ երկրի ստեղծման սկզբնական նպատակն իրականանում է, երբ այն դառնում է փրկվածների հավիտենական բնակավայրը: «Արդարները կժառանգեն երկիրը և հավիտյան կրնակվեն նրանում» (Մաղծու 37.29):

Մտավախությունը, որ սպազա ժառանգությունը չափից ավելի նյութական **[675]** կթվա, շատերին դողել է հոգևոր մեկնությամբ ներկայացնելու հենց այն ճշմարտությունները, որոնք դրդում են մեզ դիտելու այն որպես մեր տունը: Քրիստոսն Իր աշակերտներին հավաստիացրել է, որ գնում է նրանց համար սպարանքներ պատրաստելու Հոր տանը: Նրանք, ովքեր ընդունում են Աստծո խոսքի ուսմունքը, լիովին անտեղյակ չեն լինի երկնային հայրենիքի վերաբերյալ: Եվ, այնուամենայնիվ, «ինչ որ աչք չտեսավ, և ականջ չլսեց, և մարդու սիրտը չընկավ, այն պատրաստեց Աստված իրեն սիրողների համար» (Ա Կորնթացիս 2.9): Մարդկային լեզուն անկարող է նկարագրել արդարների վարձքը: Դա կիմանան միայն

նրանք, ովքեր կտեսնեն այն: Մարդկային ոչ մի միտք չի կարող ըմբռնել Աստծո դրախտի փառքը:

Աստվածաշնչում փրկվածների ժառանգությունը «հայրենիք» է կոչվում (Եբրայեցիս 11.14-16): Այնտեղ երկնային Հովիվն Իր հոտը տանում է կենդանի ջրերի աղբյուրների մոտ: Կյանքի ծառն ամեն ամիս իր պտուղն է տալիս, և նրա տերևները ազգերին ծառայելու համար են: Այնտեղ մշտապես վտակներ կան՝ բյուրեղի պես ջինջ, և նրանց ափերին աճող ծառերն իրենց ստվերն են գցում շավիղների վրա՝ պատրաստված Տիրոջ փրկյալների համար: Այնտեղ ընդարձակ հարթավայրերը վերածնունդ են չքնաղ բլուրների, և երևում են Աստծո լեռների վեհապանծ գագաթները: Այս խաղաղ հովիտներում՝ կենդանի ջրի աղբյուրների մոտ, Աստծո ժողովուրդը՝ դարեր շարունակ պանդուխտ ու թափառական, կգտնի իր տունը:

«Իմ ժողովուրդը կբնակվի խաղաղավետ բնակարանում, ապահով վրաններում և անդորր հանգստավայրերում»: «Այլևս լսելի չի լինի քո երկրում բռնություն, ավերում ու կոտորած՝ քո սահմաններում. և դու քո պարիսպները կոչելու ես Փրկություն և քո դռները՝ Օրհնաբանություն»: «Եվ տներ պիտի շինեն ու բնակվեն, և այգիներ տնկեն ու նրանց պտուղն ուտեն: Նրանք չեն շինի, որ ուրիշը բնակվի, նրանք չեն տնկի, որ ուրիշն ուտի ... իրենց ձեռքերի գործը պիտի երկար վայելեն իմ ընտրյալները» (Եսայիա 32.18, 60.18, 65.21,22):

Այնտեղ «անապատն ու չոր երկիրը կուրախանան, և կցնծա ամային ու կծաղկի շուշանի պես»: «Թփի փոխարեն մայր պիտի բուսնի, դժնիկի փոխարեն մրտենի պիտի բուսնի»: «Եվ գայլը կբնակվի գառի հետ, և ինձը /676/ ուլի հետ կպառկի ... և մի փոքր երեխա կքշի նրանց»: «Նրանք չեն վնասի և չեն ապականի իմ բոլոր սուրբ սարի վրա», ասում է Տերը (Եսայիա 35.1, 55.13, 11.6,9):

Երկնքի մթնոլորտում ցավ չի կարող գոյություն ունենալ: Այնտեղ այլևս չեն լինի արցունքներ, թաղման թափորներ, վշտի նշաններ: «Եվ մահ այլևս չի լինի, ոչ սուգ, ոչ աղաղակ ... որովհետև առաջիններն անցան»: «Այնտեղի բնակիչը չի ասելու, թե ես տկար եմ. այնտեղ բնակվող ժողովրդի անօրենությունը թողնված է» (Հայտնություն 21.4, Եսայիա 33.24):

Այնտեղ է Նոր Երուսաղեմը՝ փառավորված նոր երկրի մայրաքաղաքը՝ «փառավոր պսակ ... Տիրոջ ձեռքում, և արքայական թագ՝ քո Աստծո ափում»: «Նրա լուսավորվածությունը պատվական ակունքի նման է, ինչպես բյուրեղացած հասալի քար»: «Եվ փրկյալների ազգերը նրա

լույսով պիտի գնան. և երկրի թագավորները իրենց փառքը և պատիվը կբերեն նրա մեջ»: Տերն ասում է. «Ես պիտի ցնծամ Երուսաղեմի վրա և ուրախանամ իմ ժողովրդով»: «Ահա Աստծո խորանը մարդկանց հետ, և նա կբնակվի նրանց հետ, և նրանք կլինեն նրան ժողովուրդ, և ինքն Աստված նրանց հետ կլինի նրանց Աստված» (Եսայիա 62.3, Հայտնություն 21.11,24, Եսայիա 65.19, Հայտնություն 21.3):

Աստծո քաղաքում «գիշեր չի լինի»: Ոչ ոք հանգստի կարիք կան ցանկություն չի ունենա: Այնտեղ ոչ ոք չի հոգնի՝ Աստծո կամքը կատարելով և Նրա անունը փառաբանելով: Մենք միշտ կզգանք առավոտվա թարմությունը, որը երբեք չի անցնի: «Ճրագի և արեգակի լույսի պետք չէր նրանց, որովհետև Տեր Աստվածը լուսավորում է նրանց» (Հայտնություն 22.5): Արևի լույսին կփոխարինի մի այնպիսի շողարձակում, որը չի շլացնի ցավալիորեն, թեև անսահմանորեն կզերազանցի կեսօրվա արևի պայծառությունը: Աստծո և Գառան փառքն անմար լույսով ողողում է սուրբ քաղաքը: Փրկվածները քայլում են մշտնջենական ցերեկվա փառքի մեջ:

«Եվ տաճար չտեսա նրա մեջ, որովհետև Տեր Աստված Ամենակալը և Գառն է նրա տաճարը» (Հայտնություն 21.22): Աստծո ժողովրդին առավելություն է տրվում ուղղակիորեն հաղորդակցվելու Հոր և Որդու հետ: «Հիմա հայելու մեջ օրինակով ենք տեսնում» [677] (Ա Կորնթացիս 13.12): Ինչպես հայելու մեջ՝ մենք տեսնում ենք Աստծո պատկերն՝ արտացոլված բնության և մարդկանց հանդեպ Նրա վարքի մեջ, սակայն այն ժամանակ մենք Նրան կտեսնենք դեմառդեմ՝ առանց մեր միջև աղոտ վարագույրի: Մենք կկանգնենք Նրա ներկայության մեջ և կտեսնենք Նրա երեսի փառքը:

Այնտեղ փրկվածները կգիտենան, ինչպես որ տեղեկացված են: Մերն ու համակրանքը, որ Ինքն Աստված է սերմանել մարդու հոգում, այնտեղ կգտնեն իրենց ամենաճշմարիտ ու ամենաքաղցր դրսևորումը: Մաքուր հաղորդակցությունը սուրբ էակների հետ, ներդաշնակ կյանքը օրինյալ հրեշտակների և բոլոր դարերի հավատարիմների հասարակության հետ, ովքեր իրենց հանդերձները լվացել ու սպիտակեցրել են Գառան արյունով, սրբազան կապերը, որ իրար են միացնում «ամեն մի ընտանիք երկնքում և երկրում» (Եփեսացիս 3.15, *անգլ. թարգմ.*), կմեծացնեն փրկվածների երջանկությունը:

Այնտեղ անմահ բանականությունը անմար հրճվանքով պիտի խորհի արարչագործ գործության հրաշքների և փրկարար սիրո գաղտնիքների մասին: Այնտեղ չի լինի դաժան ու նենգ թշնամի, որ դրդի մոռանալ

Աստծուն: Ամեն մի ունակություն կգարգանա, կաճի ամեն մի շնորհը: Գիտելիքների ձեռքբերումը չի հոգնեցնի միտքը կամ սպառնի ուժերը: Այնտեղ հնարավոր կլինի իրականացնել ամենախոշոր ձեռնարկումները, հասնել ամենաբարձր նպատակներին, իրագործել մեծագույն ձրգտումները, և այդուհանդերձ կհայտնվեն նոր բարձունքներ, որ պիտի հաղթահարվեն, նոր հրաշքներ, որ կհիացնեն բոլորին, նոր ճշմարտություններ՝ հասկանալու, նոր նպատակներ, որ կպահանջեն մտքի, հոգու և մարմնի ուժերը:

Աստծո փրկյալների առջև ուսումնասիրության համար բաց կլինեն տիեզերքի բոլոր գանձերը: Մահվան կապանքներից ազատված՝ նրանք կթռչեն հեռավոր աշխարհները, որոնք խոր վշտով էին հետևել մարդկային տառապանքներին և ցնծության օրհներգերով ողջունել ամեն մի հոգու փրկությունը: Երկրի գավակներն անասելի բերկրանքով են մտնում չընկած էակների ուրախության ու իմաստության մեջ, ովքեր կիսվում են գիտության և իմաստության գանձերով՝ ձեռք բերված դարերի ընթացքում Աստծո ձեռքի գործերի հետազոտությամբ: Նրանք անմշուշ հայացքով են նայում փառավոր արարչությանը՝ արևներին, աստղերին և բոլոր համակարգերին, որոնցից ամեն մեկն իր համար սահմանված կարգով պտտվում է Աստվածության գահի [678] շուրջը: Ամեն ինչի վրա՝ ամենավոքրից մինչև ամենամեծը, գրված է Արարչի անունը, և ամեն ինչում երևում է Նրա զորության առատությունը:

Եվ հավերժության տարիները, գործելով առաջ, իրենց հետ ավելի հարուստ ու ավելի փառահեղ հայտնություններ կբերեն Աստծո և Քրիստոսի մասին: Գիտության զարգացման հետ մեկտեղ կաճեն նաև սերը, ակնածանքն ու երջանկությունը: Մարդիկ որքան շատ ճանաչեն Աստծուն, այնքան ավելի կհիանան Նրա բնավորությամբ: Երբ Հիսուսը փրկվածների առջև բացահայտում է փրկության գանձերը և սատանայի դեմ մեծ պայքարում ձեռք բերված զարմանալի նվաճումները, նրանց սրտերը թրթռում են ավելի ջերմեռանդ նվիրումով, նրանք ավելի մեծ հիացմունքով են նվագում ոսկյա տավիղների վրա, և հազար հազարավոր ու բյուր բյուրավոր ձայներ միանում են փառաբանող հզոր երգչախմբին:

«Եվ ամեն ստեղծված, որ երկնքում է, և երկրի վրա, և երկրի տակ, և ծովում. և այն ամենը, որ նրանց մեջ են, լսեցի, որ ասում էին. Աթոռի վրա նստողին և Գառին լինի օրհնությունը, և փառքը, և կարողությունը հավիտյանս հավիտենից» (Հայտնություն 5.13):

Մեծ պայքարն ավարտված է: Մեղք և մեղավորներ այլևս չկան: Ամբողջ տիեզերքը մաքուր է: Ներդաշնակության և ուրախության մեկ

զարկ է բարախում ամբողջ անձայր արարչագործության մեջ: Նրանից, ով ստեղծել է ամենը, կյանք, լույս ու բերկրանք է հորդում անեզր տիեզերքի բոլոր տիրույթները: Փոքրագույն ատոմից մինչև մեծագույն աշխարհը, ամեն բան՝ շնչավոր թե անշունչ, իր անսքող գեղեցկությամբ և կատարյալ ուրախությամբ հռչակում է, որ Աստված սեր է: **[679]**

Է. Ուայթ

«ՄԵՃ ՊԱՅՔԱՐ»

Թարգմանիչ և խմբագիր՝
Գրական խմբագիր՝
Սրբագրող՝
Կազմի ձևավորումը՝
Տեխ. խմբագիր՝

Վիգեն Խաչատրյան
Ալվարդ Մադոյան
Գեղեցիկ Մարտիրոսյան
Տիգրան Ստեփանյան
Կորյուն Կակոյան

Յոթերորդ Օրվա Աղվենտիստների եկեղեցու Հայաստանի Միություն
ք. Երևան, փ. Սեբաստիա 105, հեռ. 77 48 12

Տպագրված է՝ «» ՍՊԸ-ի տպարանում:

Ստորագրված է տպագրության՝ ##.##.2012թ.:

Ֆորմատ՝ 70x100 1/32: Թուղթ՝ օֆսեթ դ1:

Տպագրությունը՝ օֆսեթ: ## պայմանական մամուլ: Տպաքանակը՝ 3000: